

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

ZORAN BOŽIČ

**POEZIJA FRANCETA PREŠERNA V SREDNJEŠOLSKIH
UČBENIKIH IN NJENA RECEPCIJA**

Doktorska disertacija

Mentorica: red. prof. dr. Boža Krakar Vogel

Ljubljana, februar 2010

ZAHVALA

Najprej družini (ženi Karli in sinovoma) za vsestransko razumevanje in podporo, brez katere ne bi bilo tega znanstvenega dela.

Zahvaljujem se mentorici Boži Krakar Vogel za kritično usmerjanje, spremljanje in spodbujanje, enako pa tudi kolegoma Miranu Hladniku in Marku Juvan.

Za pomoč pri zbiranju gradiva in literature se zahvaljujem knjižničarkam Andreini Jejčič, Nives Gregorc, Ireni Tul, Marjeti Demšar, Valentini Tominec, Anki Sollner Perdih, Bredi Bertalanič in Lučki Kremžar De Luisa ter knjižničarjema Francu Severju in Dragu Samcu, posebej pa še sestri Alenki Božič.

Za dragoceno pomoč in sodelovanje pri izvedbi pedagoškega eksperimenta se zahvaljujem kolegicam Tatjani Božič, Ireni Krapš Vodopivec, Majdi Arčon, Nevi Reščič, Adrijani Špacapan, Milici Rutar in Marti Rutar.

Za odstopljeno raziskovalno gradivo in napotke se posebej zahvaljujem kolegu Silvu Faturju, za uporabne podatke pa še Eriki Glanz, Ivu Jevnikarju in Mladenu Pavičiču.

Mestni občini Nova Gorica se zahvaljujem za finančno podporo.

Na koncu pa še pokojni srednješolski profesorici slovenščine Mariji Žagar, ki me je s svojo ljubeznijo do materinščine usmerila v študij književnosti.

Kazalo

1 UVODNI DEL.....	14
1.1 Predgovor.....	14
1.2 Značilnosti raziskave.....	18
1.2.1 Namen raziskave in njegova utemeljitev.....	19
1.2.1.1 Prvi problemski sklop (kanonizacija in didaktizacija).....	19
1.2.1.2 Drugi problemski sklop (receptija).....	20
1.2.2 Opis gradiva.....	21
1.2.3 Potek raziskave.....	21
1.2.4 Opis uporabljenih metod.....	23
1.3 Pričakovani rezultati raziskave (raziskovalne hipoteze).....	24
1.3.1 Kanonizacija.....	24
1.3.2 Didaktizacija.....	26
1.3.3 Receptija.....	27
1.3.4 Šolski izbor Prešernovih pesmi.....	28
2 PREŠERNOVE PESMI V SREDNJEŠOLSKIH UČBENIKIH.....	30
2.1 Zgodovinski pregled srednješolskih učbenikov za književnost (od 1850 do 2010).....	30
2.1.1 Opredelitev pojmov in raziskovalnega področja.....	31
2.1.1.1 Srednješolske ustanove in pouk slovenščine od marčne revolucije do danes.....	31
2.1.1.1.1 Kratak pregled razvoja srednjih šol.....	31
2.1.1.1.2 Srednješolske učne knjige za pouk književnosti.....	32
2.1.1.2 Poimenovanja berilo, cvet, cvetje, cvetnik, čitanka in učbenik.....	34
2.1.1.2.1 Slovarske in druge definicije.....	34
2.1.1.2.2 Raba v strokovnih in znanstvenih zapisih.....	37
2.1.1.2.3 Razvoj poimenovanj od leta 1850 do 2010.....	38
2.1.1.2.4 Berilo kot temeljna sopomenka in kot nadpomenka.....	40
2.1.1.3 Opredelitev pojma sestav beril.....	41
2.1.1.4 Časovna in prostorska opredelitev raziskave.....	41
2.1.2 Viri (kritičen pregled).....	44

2.1.2.1 Popisi srednješolskih beril.....	44
2.1.2.1.1 Enciklopedija Slovenije (od 1850 do 2000).....	46
2.1.2.1.2 Razstavni katalog Slovenskega šolskega muzeja (od 1850 do 1918).....	47
2.1.2.1.3 Osrednja berila med obema vojnama (od 1919 do 1945).....	47
2.1.2.1.4 Berila v begunskih taboriščih v Avstriji (od 1945 do 1949).....	48
2.1.2.1.5 Berila v slovenskih šolah v Italiji (od 1946 do 1985).....	48
2.1.2.2 Popisi Prešernovih pesmi v srednješolskih berilih.....	48
2.1.2.2.1 Josip Tominšek (1900).....	49
2.1.2.2.2 Tatjana Hojan (1984).....	50
2.1.2.2.3 Tatjana Hojan (2000).....	51
2.1.2.3 Analitične in sintetične predstavitve srednješolskih beril.....	53
2.1.2.3.1 Viktor Bežek (1893-94).....	53
2.1.2.3.2 Fran Ilešič (1902).....	61
2.1.2.3.3 Boris Merhar (1934).....	64
2.1.2.3.4 Silvo Fatur – Marjan Dolgan – Vinko Cuderman – Zoltan Jan (1980-84).....	65
2.1.2.3.5 Majda Potrata (1984).....	72
2.1.2.3.6 Polona Tomac (1998).....	73
2.1.2.3.7 Alenka Žbogar (2000).....	76
2.1.2.3.8 Petra Kodre (2008).....	81
2.1.3 Obdobje od Prešernove smrti do prve svetovne vojne.....	84
2.1.3.1 Habsburška monarhija.....	85
2.1.3.1.1 Sestav Macun 1850.....	85
2.1.3.1.2 Sestav Bleiweis 1855.....	88
2.1.3.1.3 Sestav Janežič 1861.....	91
2.1.3.1.4 Sestav Miklošič 1865.....	93
2.1.3.1.5 Sestav Janežič 1867.....	96
2.1.3.1.6 Sestav Janežič 1868.....	98
2.1.3.1.7 Sestav Janežič 1870.....	101
2.1.3.1.8 Berilo Navratil 1881.....	102
2.1.3.2 Avstro-Ogrska.....	103
2.1.3.2.1 Sestav Sket 1893N.....	103
2.1.3.2.2 Sestav Sket 1893V.....	106
2.1.3.2.3 Sestav Brinar 1912.....	108
2.1.3.2.4 Sestav Sket 1913.....	111

2.1.3.2.5 Sestav Sket 1914.....	114
2.1.4 Obdobje od prve svetovne vojne do konca druge svetovne vojne.....	117
2.1.4.1 Kraljevina SHS.....	118
2.1.4.1.1 Sestav Wester 1922.....	119
2.1.4.1.2 Sestav Brinar 1923.....	123
2.1.4.1.3 Sestav Grafenauer 1930.....	126
2.1.4.2 Kraljevina Jugoslavija.....	131
2.1.4.2.1 Sestav Bajec 1935.....	131
2.1.4.2.2 Sestav Bajec 1939.....	136
2.1.4.2.3 Sestav Gaspari 1940.....	139
2.1.4.3 Okupacija.....	143
2.1.4.3.1 Sestav Moder 1942.....	145
2.1.4.3.2 Sestav Grafenauer 1942.....	147
2.1.4.3.3 Sestav Bajec 1943.....	150
2.1.4.3.4 Sestav Smolej 1945.....	152
2.1.4.4 Kraljevina Italija.....	154
2.1.4.4.1 Sestav Budal 1928.....	155
2.1.4.4.2 Sestav Kacin 1930.....	157
2.1.5 Obdobje od osvoboditve do osamosvojitve.....	158
2.1.5.1 DFJ in FLRJ.....	159
2.1.5.1.1 Sestav Bajec 1945.....	160
2.1.5.1.2 Sestav Smolej 1946.....	163
2.1.5.1.3 Sestav Boršnik 1947.....	165
2.1.5.1.4 Sestav Boršnik 1949.....	168
2.1.5.1.5 Sestav Merhar 1951.....	173
2.1.5.1.6 Sestav Jamar 1956.....	174
2.1.5.2 SFRJ.....	178
2.1.5.2.1 Pred usmerjenim izobraževanjem.....	178
2.1.5.2.1.1 Sestav Kos 1965.....	179
2.1.5.2.1.2 Sestav Bohanec 1975.....	183
2.1.5.2.1.3 Sestav Gregorač 1979.....	187
2.1.5.2.1.4 Sestav Bohanec 1980.....	191
2.1.5.2.2 Usmerjeno izobraževanje.....	193
2.1.5.2.2.1 Sestav Gregorač 1980.....	194

2.1.5.2.2.1 Sestav Fatur 1984.....	197
2.1.5.2.3 Po usmerjenem izobraževanju.....	202
2.1.5.2.3.1 Sestav Kos 1990.....	202
2.1.5.2.4 Italijanska narodna skupnost.....	206
2.1.5.2.4.1 Sestav Gorjup 1979.....	207
2.1.5.2.4.2 Sestav Fatur 1990.....	209
2.1.5.3 Avstrija.....	212
2.1.5.3.1 Begunska taborišča.....	212
2.1.5.3.1.1 Sestav Sever 1948.....	213
2.1.5.3.2 Republika Avstrija.....	214
2.1.5.3.2.1 Sestav Inzko 1974.....	215
2.1.5.3.2.2 Sestav Zablatnik 1976.....	217
2.1.5.3.2.3 Sestav Inzko 1985.....	220
2.1.5.4 Italija.....	222
2.1.5.4.1 Primorska Cona A in Svobodno tržaško ozemlje.....	222
2.1.5.4.1.1 Sestav Budal 1946.....	223
2.1.5.4.1.2 Sestav Čekuta 1947.....	225
2.1.5.4.1.3 Sestav Beličič 1947.....	227
2.1.5.4.1.4 Sestav Blažina 1949.....	230
2.1.5.4.2 Republika Italija.....	234
2.1.5.4.2.1 Sestav Mihelič 1969.....	234
2.1.5.4.2.2 Sestav Bratuž 1982.....	238
2.1.5.5 Madžarska.....	242
2.1.5.5.1 Berilo Szep 1964.....	242
2.1.5.6 Argentina.....	243
2.1.5.6.1 Sestav Pertot 1980.....	244
2.1.5.7 Avstralija.....	246
2.1.5.7.1 Sestav Ceferin 1984.....	247
2.1.6 Obdobje po osamosvojitvi.....	248
2.1.6.1 Republika Slovenija.....	249
2.1.6.1.1 Sestav Kos 1994.....	249
2.1.6.1.2 Sestav Kos 2003.....	252
2.1.6.1.3 Sestav Krakar 2003.....	257
2.1.6.1.4 Sestav Lah 2010.....	262

2.1.6.2 Italija.....	267
2.1.6.2.1 Sestav Bratuž 1994.....	267
2.1.6.3 Madžarska.....	270
2.1.6.3.1 Berili Glanz 2003.....	271
2.2 Prešeren in literarni kanon.....	272
2.2.1 Značilnosti literarnega kanona.....	272
2.2.2 Kanonizacija Prešerna nasploh.....	274
2.2.3 Vloga šolskih beril pri oblikovanju literarnega kanona.....	275
2.2.4 Kanonizacijski dejavniki v slovenskih srednješolskih berilih od 1850 do 2010.....	277
2.2.4.1 Vpliv sestavljalcev beril.....	278
2.2.4.2 Vpliv literarne kritike in literarne zgodovine.....	280
2.2.4.3 Vpliv didaktike književnosti.....	283
2.2.4.4 Vpliv vključevanja tujih književnosti.....	284
2.2.4.5 Sprememba državne ureditve.....	286
2.2.4.6 Sprememba družbenopolitičnega in ekonomskega sistema.....	287
2.2.4.7 Test časa.....	291
2.3 Prešeren kot šolski avtor.....	291
2.3.1 Število objav v srednješolskih berilih in delež možnih objav.....	292
2.3.2 Prva objava v srednješolskih berilih.....	295
2.3.3 Označitve Prešerna v srednješolskih berilih.....	297
2.4 Položaj Prešerna po številu besedilnih enot v berilih.....	297
2.4.1 Šolstvo na območju Notranje Avstrije/Slovenije/Dravske banovine/Ljubljanske pokrajine/Slovenije.....	297
2.4.1.1 Nižja srednja šola.....	298
2.4.1.2 Višja srednja/srednja šola.....	299
2.4.2 Število Prešernovih pesmi v predelanih izdajah beril.....	301
2.4.3 Šolstvo v zamejstvu.....	302
2.4.4 Šolstvo v izseljenstvu.....	303
2.4.5 Manjšinsko šolstvo v Sloveniji.....	303
2.4.6 Prešeren kot moški – položaj avtoric.....	303
2.4.7 Primerjava s slovenskimi pesniškimi antologijami.....	308
2.5 Izbor Prešernovih pesmi in pisem v srednješolskih berilih.....	310
2.5.1 Nižja srednja šola.....	313
2.5.2 Višja srednja/srednja šola.....	313

2.5.3 Berila po petdesetletnih obdobjih.....	315
2.5.4 Primerjava s slovenskimi pesniškimi antologijami.....	317
2.5.5 Primerjava z izborom najboljših maturantov.....	319
2.6 Samovoljni posegi v besedila Prešernovih pesmi.....	321
2.6.1 Spreminjanje leposlovnih besedil nasploh.....	322
2.6.2 Cenzurni in samocenzurni posegi v vsebino in besedila šolskih beril.....	325
2.6.2.1 Fizični cenzurni posegi šolskih oblasti.....	325
2.6.2.1.1 Berilo Bajec II 1932.....	326
2.6.2.1.2 Berilo Gaspari III 1939 (41).....	327
2.6.2.1.3 Berilo Bajec I 1943.....	328
2.6.2.2 Vrste samocenzurnih posegov v srednješolskih berilih.....	328
2.6.2.2.1 Izločanje zaznamovanih avtorjev.....	329
2.6.2.2.1.1 Neobičajno pozna prva šolska objava.....	329
2.6.2.2.1.1.1 Razsvetljenstvo.....	329
2.6.2.2.1.1.2 Romantični realizem in realizem.....	330
2.6.2.2.1.1.3 Slovenska moderna.....	331
2.6.2.2.1.1.4 Ekspresionizem in socialni realizem.....	332
2.6.2.2.1.2 Status dokončno izločenega avtorja.....	332
2.6.2.2.1.3 Začasna odsotnost in rehabilitacija.....	333
2.6.2.2.2 Izločanje zaznamovanih besedil.....	335
2.6.2.2.2.1 Pozna prva objava.....	335
2.6.2.2.2.1.1 Poezija.....	336
2.6.2.2.2.1.2 Proza in dramatika.....	337
2.6.2.2.2.1.3 Besedila Ivana Cankarja.....	337
2.6.2.2.2.2 Začasna izločitev besedila.....	338
2.6.2.2.2.3 Dokončna izločitev besedila.....	338
2.6.2.2.2.3.1 Politični razlogi.....	339
2.6.2.2.2.3.2 Ideološki razlogi.....	339
2.6.2.2.2.3 Spreminjanje problematičnih besedil.....	340
2.6.2.2.3.1 Prilagajanje besedila.....	341
2.6.2.2.3.1.1 Deseti brat.....	341
2.6.2.2.3.1.2 Pod svobodnim soncem.....	342
2.6.2.2.3.1.3 Plebanus Joannes in Telečja pečenka.....	343
2.6.2.2.3.2 Krajšanje besedila.....	344

2.6.2.2.3.2.1 Didaktični razlogi.....	344
2.6.2.2.3.2.2 Politični razlogi.....	346
2.6.2.2.3.2.3 Ideološki razlogi.....	346
2.6.2.2.3.2.4 Moralni razlogi.....	347
2.6.2.2.3.3 Potvarjanje besedila.....	349
2.6.2.3 Spreminjanje besedil s stališča recepcije literature.....	350
2.6.2.3.1 Greh/Mater je zatajil.....	350
2.6.2.3.2 Desetica.....	352
2.6.3 Samocenzurni in drugi posegi v Prešernove pesmi.....	352
2.6.3.1 Prilagajanje pesmi.....	353
2.6.3.1.1 Primerjava ciklov.....	353
2.6.3.1.2 Gazele.....	354
2.6.3.1.3 Soneti nesreče.....	354
2.6.3.1.4 Sonetni venec.....	355
2.6.3.1.5 Krst pri Savici.....	356
2.6.3.2 Krajšanje pesmi.....	357
2.6.3.2.1 Krst pri Savici.....	358
2.6.3.2.2 Nova pisarija.....	359
2.6.3.2.3 V spomin Andreja Smoleta.....	359
2.6.3.3 Potvarjanje pesmi.....	360
2.6.3.3.1 Krst pri Savici.....	360
2.6.3.3.2 Nova pisarija.....	363
2.6.3.3.3 Apel in čevljar.....	363
2.6.3.3.4 Zdravljica.....	363
2.7 Vsebinske posebnosti sestavov od 1850 do 2010.....	365
2.7.1 Umetniška kakovost leposlovnih besedil.....	365
2.7.2 Ideološka označenost leposlovnih besedil.....	367
2.7.3 Recepcijska ustreznost leposlovnih besedil.....	369
2.8 Didaktične posebnosti sestavov od 1850 do 2010.....	370
2.8.1 Razvrstitev učnih vsebin.....	372
2.8.1.1 Zvrstno-vrstna.....	373
2.8.1.2 Tematska.....	373
2.8.1.3 Literarnozgodovinska.....	373
2.8.1.4 Kombinirana.....	374

2.8.1.5 Razmerje med slovensko, svetovno in jugoslovansko književnostjo.....	375
2.8.2 Literarnovedni instrumentarij.....	377
2.8.2.1 Literarnoteoretična sobesedila.....	378
2.8.2.2 Literarnozgodovinska sobesedila.....	378
2.8.2.3 Bio- in bibliografski podatki.....	378
2.8.2.4 Razlage leposlovnih besedil.....	379
2.8.3 Didaktični instrumentarij.....	379
2.8.3.1 Stvarne opombe.....	380
2.8.3.2 Vprašanja in naloge.....	380
2.8.3.3 Grafično-likovna oprema.....	381
2.8.4 Uporaba in umestitev odlomkov.....	383
2.8.5 Besedila za domače branje.....	386
2.8.6 Odnos med srednješolskimi berili in učnimi načrti.....	387
2.9 Sodobne učne knjige za pouk književnosti.....	391
2.9.1 Vezani tip berila učbenika.....	391
2.9.2 Antološki tip berila učbenika.....	392
2.9.3 Hrvaška in srbska berila.....	393
2.9.3.1 Izbor Prešernovih pesmi.....	393
2.9.3.2 Didaktične značilnosti.....	395
2.9.4 Italijanska berila.....	395
3 RECEPCIJA PREŠERNOVE POEZIJE V SODOBNI ŠTIRILETNI SREDNJI ŠOLI.....	397
3.1 Opredelitev pojma recepcija literature in njegova uporaba v slovenski literarni vedi.....	397
3.1.1 Recepcija kot kritiški odziv.....	399
3.1.2 Recepcija kot bralčev odziv.....	399
3.1.3 Kratek zgodovinski pregled razpravljanj o bralčevem odzivu.....	400
3.1.4 Empirične raziskave recepcije literature v 20. stoletju.....	404
3.1.4.1 Ivor A. Richards: Praktična kritika.....	405
3.1.4.2 Norman N. Holland: Branje petih bralcev.....	408
3.1.5 Empirične raziskave recepcije literature na Slovenskem.....	411
3.1.5.1 Breda Rant (recepcija kratke proze).....	412
3.1.5.2 Silvo Fatur (recepcija Prešernovih pesmi).....	413
3.1.5.3 Boža Krakar Vogel (recepcija klasične poezije in recepcija odlomka).....	417

3.1.5.4 Mateja Pezdirc Bartol (receptija kratke proze).....	418
3.1.5.5 Mateja Pezdirc Bartol (receptija drame in njene uprizoritve).....	420
3.1.5.6 Zdenka Blažko (receptija pesniškega, proznega in dramskega besedila).....	422
3.1.6 Prvo branje recepcijsko zahtevnejših besedil.....	425
3.2 Recepcijska zahtevnost Prešernovih pesmi (historiat).....	427
3.3 Razumevanje in vrednotenje Prešernove poezije v današnji šoli (raziskava Bože Krakar Vogel).....	432
3.3.1 Prešernove pesmi med nerazumevanjem in oboževanjem.....	435
3.3.2 Razlogi za nadpovprečno zapletenost Prešernove poezije (primerjava Krsta in Ognjeplamtiča).....	440
3.3.3 Težave pri razumevanju Krsta pri Savici (empirična raziskava).....	444
3.3.4 Šolske možnosti za izboljšanje recepcije Krsta pri Savici pri prvem branju.....	448
3.3.4.1 Jezikovna posodobitev (modernizacija).....	448
3.3.4.2 Dodajanje opomb (komentarizacija).....	450
3.3.4.2.1 Potrditev dosedanjih spoznanj.....	454
3.3.4.3 Prestavitev v prozo (prozifikacija).....	456
3.4 Pedagoški eksperiment v šolskem letu 2005/2006 (predstavitev projekta).....	461
3.4.1 Teoretična podlaga eksperimenta.....	462
3.4.1.1 Preverjanje razumevanja leposlovnega besedila.....	463
3.4.1.2 Eksperimentalni model z dvema vzporednima skupinama.....	466
3.4.2 Organizacija projekta.....	469
3.4.2.1 Izbira šol in formiranje skupin.....	469
3.4.2.2 Potek pedagoškega eksperimenta.....	470
3.4.2.3 Problemi pri izvedbi eksperimenta.....	473
3.4.3 Gradiva za pedagoški eksperiment.....	473
3.4.3.1 Dodatno gradivo za šolsko obravnavo Prešernovih pesmi (eksperimentalni dejavnik).....	474
3.4.3.2 Gradiva za preverjanje znanja, razumevanja, doživljanja in vrednotenja.....	476
3.4.3.2.1 Testne naloge.....	478
3.4.3.2.2 Anketni vprašalnik za oddelke eksperimentalne skupine.....	479
3.4.3.2.3 Anketni vprašalniki za učitelja.....	480
3.4.4 Ekvivalentnost eksperimentalne in kontrolne skupine.....	481
3.4.4.1 Motivacija, sposobnosti in predznanje dijakov.....	482
3.4.4.2 Poznavanje Prešerna in njegovih pesmi.....	484

3.4.4.3 Razumevanje Prešernove pesmi (neznano besedilo).....	485
3.4.4.4 Značilnosti šolske obravnave Prešernovih pesmi.....	489
3.4.5 Rezultati eksperimenta.....	491
3.4.5.1 Poznavanje in razumevanje Prešernovih pesmi po vnosu eksperimentalnega dejavnika.....	492
3.4.5.1.1 Rezultati po šolski obravnavi Prešerna.....	493
3.4.5.1.1.1 Poznavanje in razumevanje domačega branja.....	493
3.4.5.1.1.2 Razumevanje Prešernove pesmi (neznano besedilo).....	495
3.4.5.1.2 Rezultati na koncu šolskega leta.....	500
3.4.5.1.2.1 Poznavanje Prešerna in njegovih pesmi.....	500
3.4.5.1.2.2 Prepoznavanje in dopolnjevanje obravnavanih Prešernovih pesmi.....	501
3.4.5.1.2.3 Poznavanje in razumevanje domačega branja.....	503
3.4.5.1.2.4 Razumevanje Prešernovih pesmi.....	504
3.4.5.1.3 Odnos dijakov do dodatnega gradiva.....	505
3.4.5.1.4 Odnos učiteljev do dodatnega gradiva.....	508
3.4.5.2 Doživljanje in vrednotenje Prešernovih pesmi.....	510
3.4.5.2.1 Odnos do Prešernovih pesmi in njihovega avtorja nasploh.....	510
3.4.5.2.2 Razvrstitev obravnavanih pesmi po priljubljenosti, zahtevnosti in pomenu za Slovence.....	512
3.4.5.3 Vrednotenje sodobne literarne zgodovine.....	515
3.4.5.3.1 Monografija Borisa Paternuja.....	516
3.4.5.3.2 Monografija Janka Kosa.....	517
3.4.5.3.3 Monografija Antona Slodnjaka.....	519
3.4.5.3.4 Vrednotenje v luči recepcijske teorije.....	520
3.4.5.4 Vrednotenje dijakov drugega letnika srednje šole.....	523
3.4.6 Dodatni pojasnjevalni vprašalnik za učitelja.....	529
3.5 Dodatne pojasnjevalne empirične raziskave.....	530
3.5.1 Primerjava recepcijske zahtevnosti treh Prešernovih sonetov.....	531
3.5.2 Prozifikacija kot recepcijski pripomoček pri prvem branju zahtevnega pesniškega besedila.....	534
3.5.3 Recepcija neobravnavanih Prešernovih pesmi.....	537
3.5.3.1 Vrednotenje literarnih zgodovinarjev.....	538
3.5.3.2 Recepcija dijakov ekonomske gimnazije.....	540
3.5.3.2.1 Razumevanje.....	541

3.5.3.2.2 Doživljanje in vrednotenje.....	543
3.5.3.2.3 Potrditev rezultatov empirične raziskave.....	546
3.5.3.3 Recepcija študentov slovenistike.....	547
3.5.3.4 Razprava Jožeta Pogačnika in novi pogledi na recepcijo Prešerna.....	550
3.5.4 Primerjava Krsta pri Savici in Sedmih sinov.....	553
3.5.4.1 Razumevanje primerjanih besedil.....	557
3.5.4.2 Doživljanje in vrednotenje primerjanih besedil.....	560
3.5.5 Primerjava recepcijske zahtevnosti poezije Prešerna in Koseskega.....	566
3.5.5.1 Prešeren in Koseski v slovenski literarni zgodovini.....	566
3.5.5.2 Recepcijska zahtevnost Prešernove Glose in XVI. glose Koseskega.....	569
4 ZAKLJUČNI DEL.....	575
4.1 Primerjava pričakovanih in dobljenih rezultatov raziskave.....	575
4.1.1 Kanonizacija.....	575
4.1.2 Didaktizacija.....	577
4.1.3 Recepcija.....	578
4.1.4 Šolski izbor Prešernovih pesmi.....	580
4.2 Napotki za spremembe v pedagoški praksi (učni načrti, učbeniki in dodatna gradiva)...	581
4.3 Povzetek.....	583
4.4 Abstract.....	584
5 VIRI.....	585
5.1 Seznam sestavov srednješolskih beril (1850-2010).....	585
5.2 Seznam pesniških antologij (1868-1993).....	593
5.3 Seznam učnih načrtov (1849-2008).....	593
6 LITERATURA.....	595
7 PRILOGE.....	613
7.1 Priloge (Berila).....	613
7.2 Priloge (Recepcija).....	688

1 UVODNI DEL

1.1 PREDGOVOR

France Prešeren in njegovo pesniško delo sta dva pola literarnega mita, ki se je začel že z Malavašičevo lucidno oznako o preganjanem labodu, se krepil skozi drugo polovico 19. stoletja, se utrdil s postavitvijo spomenika z golo muzo ob Tromostovju v Ljubljani¹ in je dandanašnji bolj živ kot kdajkoli prej. Portret Ribčevega Franceta iz Vrbe na Gorenjskem je na najvrednejšem slovenskem kovancu, ob sedmi kitici njegove Zdravljice moramo stati mirno, po njem se imenuje najvišja slovenska nagrada za umetniške dosežke in vsakoletna obletnica njegove smrti je celo dela prost dan.² Po drugi strani so Prešernove pesmi vedno manj brane,³ vedno težje razumljive in ob silni konkurenci novih in drugačnih estetik razen med študenti slovenistike⁴ tudi vedno manj cenjene.

Tako stanje nikakor ni plod naključja, saj so se posamični glasovi, da so Prešernove osrednje umetnine, s katerimi je "povzdignil slovensko poezijo na evropsko raven", težko dostopne celo izobraženemu bralcu, pojavljali že za časa pesnikovega življenja. Poldrugo stoletje opisovanj, razčlenjevanj in povzemanj Prešernovih pesmi dokazuje, da so imeli večkrat težave z razumevanjem klasicistično zapletenega in baročno preobloženega pesniškega izraza celo sami razlagalci Prešerna, poznavalci klasične in sodobne evropske poezije. Sodobne raziskave bralčevega odziva potrjujejo, da srednješolcem brez ustrezne didaktične pomoči (modernizacije, komentarizacije ali prozifikacije) ostaja besedilni svet nekaterih zahtevnejših Prešernovih pesmi nedostopen, zato tovrstnih leposlovnih besedil ne morejo globlje doživeti. Še zlasti prozifikacija, ki jo poznajo kot učinkovit didaktični pripomoček tudi šolske objave recepcijsko zahtevne klasične poezije iz zahodnoevropskih književnosti, bistveno izboljša razumevanje, doživljanje in vrednotenje Prešernove poezije.

V poldrugem stoletju je slovenska literarna zgodovina opravila temeljno delo: eminentni prešernoslovci so natančno popisali Prešernovo življenje, zbrali njegov pesniški opus in

¹ Izrazito simboličen pomen ima glede na pomembno vlogo marijanskega kulta med Slovenci dejstvo, da se je sedanji Prešernov trg nekoč imenoval Marijin trg.

² Po teh atributih, ki so odraz kulturnega čaščenja, Prešeren krepko presega kult osebnosti Josipa Broza Tita, glede na dejstvo, da sta druga dva dela prosta dneva, povezana s čaščenjem osebnosti (božič in veliki šmaren), praznika z božanskimi, nadnaravnimi razsežnostmi, pa Prešeren izpolnjuje vlogo "slovenskega Boga".

³ Razen seveda kot kultni ritual ob 8. februarju in zadnje čase tudi ob 3. decembru.

⁴ Med študenti slovenistike imajo Prešernove pesmi zaradi mitičnega odnosa do Prešerna kultni status.

pesniška besedila časovno opredelili, razložili in ovrednotili. Čeprav so med posameznimi vodilnimi razlagalci v drugi polovici 20. stoletja tudi določene razlike, so najvišje ovrednotena tista pesniška besedila, ki so oblikovno in slogovno izrazito artistična, ki so motivno podrejena bivanjski tematiki in po odnosu do vsebine izrazito resnobna, pogosto celo elegična (to so predvsem pesmi oz. pesnitve *Slovo od mladosti*, *Soneti nesreče*, *Sonetni venec*, *Krst pri Savici* in *Pevcu*). Oblikovno in slogovno preprostejše pesmi, bolj doživljajske kot refleksivne, še bolj značilno pa tiste, obarvane z blagim humorjem, za slovenske literarne zgodovinarje nimajo take cene.

Drugače je z vrednotenjem slovenskih srednješolcev, ki jih recepcijsko zelo zahtevne in skoraj hermetične Prešernove pesmi praviloma ne pritegnejo in ne prepričajo. Najvišje vrednotijo tiste Prešernove pesmi, ki imajo razumljivo in dramatično oblikovano zgodbo, ki imajo literarne osebe, s katerimi se mladostniki lahko poistovetijo, in ki imajo blago ironičen odnos do vsebine (take pesmi so npr. *Povodni mož*, *Turjaška Rozamunda* ter *Apel in čevljar*). Posebno skupino srednješolcev predstavljajo najboljši slovenski maturanti, pri katerih je razviden dvojen vrednotenjski pristop: po eni strani jih pritegnejo recepcijsko manj zahtevne in čiste lirske pesmi (npr. pesmi *Kam*, *Pod oknom* in *Nezakonska mati*), po drugi pa pod vplivom šolsko posredovanih meril literarne zgodovine visoko cenijo tudi formalno in vsebinsko zelo zahtevne pesmi (npr. *Pevcu*). Tudi najuspešnejši maturanti pa kot recepcijsko manj primerne označujejo posamezne sonete (npr. sonet *Memento mori*) ali sonetne cikle (npr. *Sonete nesreče*).

Zgodovinski pregled srednješolskih beril od leta 1850 do leta 2010 razodeva izborna merila, ki so praviloma usklajena s pogledi sočasnih literarnih zgodovin, le redko in v majhni meri pa so se sestavljavci ozirali na recepcijske zmožnosti mladih bralcev in na njihove afinitete. Tako je bil v srednješolska berila za nižje srednje šole največkrat uvrščen ravno sonet *Memento mori*, v tista za višje srednje oz. srednje šole pa cikel *Soneti nesreče*.⁵ Gledano v celoti se na obeh stopnjah le redko v opaznejši meri pojavljajo tista Prešernova pesniška besedila, ki jih empirične raziskave bralčevega odziva uvrščajo med recepcijsko najbolj ustrezna. To pomeni, da je bil osrednji učnovzgojni cilj srednješolskih beril predvsem povečevanje Franceta

⁵ Eden od možnih razlogov je v tem, da je sintagma "soneti nesreče" lahko metonimično nadomestilo za označitev Prešernove poezije nasploh. Tako razumevanje se popolnoma sklada z mitično predstavo o Prešernu kot ranjenem labodu.

Prešerna in njegovih nacionalno reprezentativnih pesmi, ne pa predstavitev vsebinske in oblikovne pestrosti Prešernove poezije in njeno spontano doživljanje in vrednotenje.

Receptijsko neustrezen izbor Prešernovih pesmi v srednješolskih berilih je bil v veliki meri posledica njihove prevladujoče ljubezenske tematike.⁶ Ker je bila tematika ljubezni (razen seveda tiste do družine, domovine in Boga) tabu tema vse do prve svetovne vojne, erotična tematika z motivi spolnosti pa vse do šestdesetih let 20. stoletja, so sestavljavci beril, ki nikakor niso mogli zanikati pomena in vrednosti Prešernovih pesmi, ta problem reševali na različne načine: nekaterih ljubezenskih pesmi nikoli niso vključili v berila (npr. pesmi *Ženska zvestoba*, *Sveti Senan* in *Od železne ceste*), nekatere so se pojavile samo enkrat (npr. *Prva ljubezen* in *Zdravilo ljubezni*), nekatere so se pojavile zelo pozno (npr. *Nezakonska mati*), v nekaterih ciklih so se izogibali pesmim z motivom ljubezni (npr. *Gazele*), nekatere ključne pesmi pa so cenzurirali (npr. *Nova pisarija*, *Krst pri Savici* in *V spomin Andreja Smoleta*).

Precej drugačen izbor so si lahko privoščili sestavljavci slovenskih pesniških antologij od leta 1868 do leta 1993, saj niso bili podvrženi moralnim oz. ideološkim omejitvam šolskega učnovzgojnega sistema. Tako imamo še zlasti v prvih antologijah poudarek na doživljajski ljubezenski liriki (npr. na pesmih *Strunam*, *Pod oknom*, *Zgubljena vera*, *K slovesu*, *Mornar in Kam*), izrazito refleksivne oz. receptijsko zelo zahtevne Prešernove pesmi pa se praviloma ne pojavljajo. Po drugi svetovni vojni nastopi zanimiv paradoks, saj se, namesto da bi pesniške antologije vplivale na receptijsko ustrežnejši izbor srednješolskih beril, njihovi avtorji prilagajajo vrednotenjskim merilom literarnih zgodovinarjev oz. z izborom Prešernovih pesmi približujejo receptijsko dosti manj ustreznemu srednješolskemu izboru.

V antologijah slovenske poezije razen enkrat (pri Lovrenčiču na koncu prve svetovne vojne) Prešeren ni prvi avtor, pač pa ga prehitevajo drugi klasični pesniki, v skladu z osebni afinitetami posameznih sestavljavcev.⁷ Drugačen status ima Prešeren v srednješolskih berilih, kjer je edini književnik, ki se pojavlja v vseh 56 sestavih od leta 1850 do leta 2010, vendar tudi tu ni vedno prvi avtor in se je dokončno zavihtel na pesniški tron šele poldrugo stoletje po smrti. Razen izjemoma je bil Prešeren s svojim pesniškim delom še zlasti cenjen v slovenskem zamejstvu in v obdobju, ko je bil ogrožen obstoj slovenskega naroda, tj. med

⁶ O izrazito ljubezenski naravi Prešernovih pesmi sicer obstajajo deljena mnenja, saj je npr. Anton Mahnič zavračal Prešerna predvsem kot ljubezenskega pesnika s kvarnim vplivom na mlade bralce, Boris Paternu pa presoja, da je v osrednjih Prešernovih pesmih in pesnitvah ljubezenska tematika podrejena bivanjski.

⁷ Na prvih mestih so Vilhar, Aškerc, Levstik, Kosovel, Župančič in Murn.

drugo svetovno vojno. Dopolnjene, okrnjene ali spremenjene izdaje beril jasno razodevajo kanonizacijske dejavnike, ki potiskajo Prešerna na najvišje mesto slovenskega Parnasa, bodisi tako, da se v ponovnih izdajah povečuje število Prešernovih pesmi, bodisi tako, da se število njegovih pesmi ohranja, zmanjšuje pa število besedilnih enot njegovih tekmecev.

Poldrugo stoletje izhajanja slovenskih srednješolskih beril je čas postopne rasti, ki jo prekinjajo tudi nepotrebni padci. Za obdobje pred prvo svetovno vojno so značilni bitka za leposlovne sestavke, ki so se najprej izgubljali v množici besedil poučne proze, prizadevanja za umetniško kakovostna besedila, ki so bila sprva tujki med povprečno in podpovprečno poezijo in prozo, ter poskusi zmanjševanja ideologizacije, ki se je izražala predvsem v številnih bogoljubnih, prisiljeno poučnih in državljubnih besedilih. Obdobje med dvema vojnama predstavlja prvi vrh, saj sestav Bajec 1935 prinaša ideološko neobremenjene, recepcijsko primerne in umetniško kakovostne sestavke, ki so opremljeni z vprašanji in nalogami za dejavno in ustvarjalno delo z besedilom. Medtem ko zamejska sestava Beličič 1947 in Blažina 1949 ohranjata kakovost predvojnih beril, osrednja berila po drugi svetovni vojni nazadujejo tako po vsebinski kot po didaktični plati. Drugi vrh dosežejo osrednja berila v sedemdesetih letih (sestav Bohanec 1975), vendar sledi z berili za srednje usmerjeno izobraževanje in sestavoma Kos 1990 in 1994 ponovno nazadovanje.

Primerjalna analiza vseh slovenskih srednješolskih beril razkriva, da so bili praviloma najbolj konzervativni in najmanj inovativni uradno potrjeni osrednji sestavi za višjo srednjo šolo oz. za gimnazije. Pomembne novosti vsebinske narave (novi avtorji in besedila) in didaktične narave (prvine učbeniškega tipa berila) so prinašala berila, ki so bila konkurenca uradnim (npr. sestava Janežič 1867 in 1870), ki so bila namenjena nižji stopnji srednje šole (npr. sestava Brinar 1912 in Bajec 1935), ki so izhajala v zamejstvu (npr. sestava Budal 1928 in Beličič 1947), in ki so bila namenjena srednjim strokovnim šolam (npr. sestav Gregorač 1979). Sedanji konkurenčni sestavi Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010, narejeni po istem učnem načrtu in s sodelovanjem tako učiteljev praktikov kot univerzitetnih strokovnjakov, razodevajo, da je praktično nemogoče hkrati zadostiti potrebi po bogati ponudbi avtorjev in besedil (antološki tip berila) in po sodobnem berilu učbeniku, ki poleg izčrpnih literarnovednih informacij prinaša tudi bogat didaktični instrumentarij, zato dva literarnozgodovinsko usmerjena sestava v primerjavi s sestavom Bohanec 1975 prinašata zelo reducirano število avtorjev in besedil, en antološko usmerjen sestav pa zaradi stiske s prostorom zmanjšuje recepcijsko dostopnost sobesedila.

1.2 ZNAČILNOSTI RAZISKAVE

France Prešeren je nedvomno avtor, čigar pesniško delo je bilo od šestdesetih let 19. stoletja v žarišču zanimanja slovenskih in tudi nekaterih tujih literarnih zgodovinarjev in teoretikov,⁸ v 20. stoletju je bilo več poskusov celovitega prikaza Prešernovega življenja in dela, raziskovanje Prešernove poezije v učbenikih in njene recepcije pa je bilo doslej nepopolno, omejeno zgolj na ožji časovni ali vsebinski izsek celotne problematike.⁹ Disertacija tako zapolnjuje vrzel v literarnovednih monografskih obravnavah osrednjega kanoniziranega avtorja, raziskuje vlogo Prešerna kot šolskega avtorja in razčlenjuje razvoj slovenskih srednješolskih beril v poldrugem stoletju ter eksperimentalno preverja in razširja sodobna didaktična spoznanja o primernosti in načinih obravnave literarne klasike v srednji šoli, tako da bodo njeni rezultati neposredno uporabni pri pripravi novih učnih načrtov in učbenikov za pouk književnosti v štiriletnih srednjih šolah.

Raziskava skuša dobiti odgovore na raziskovalna vprašanja s treh literarnovednih znanstvenih področij, in sicer literarne teorije, literarne zgodovine in didaktike književnosti. Znotraj raziskovalnega interesa literarne zgodovine opazuje in razčlenjuje postopke in dejavnike šolske kanonizacije, pri didaktiki književnosti je v ospredju preučevanje razvoja beril v smeri vedno večjega upoštevanja uporabnika, tj. sodobnega učbeniškega tipa berila oz. aktivnega dela z leposlovnim besedilom (didaktizacija),¹⁰ pri literarni teoriji pa je predmet obravnave recepcija Prešernovih pesmi z vidika razumevanja, doživljanja in vrednotenja.¹¹ Kanonizacijo in didaktizacijo povezuje izrazito diahron pogled na predmet literarne vede, za recepcijo pa je značilen pretežno sinhron odnos do literature,¹² vendar je v povezavi s šolskim izborom Prešernovih pesmi¹³ pomemben tudi diahroni vidik.

⁸ Samo v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja so izšle tri pomembne monografije: *Prešernovo življenje* Antona Slodnjaka, *Prešernov pesniški razvoj* Janka Kosa ter *France Prešeren in njegovo pesniško delo* Borisa Paternuja.

⁹ V najnovjšem času so se s tem ukvarjali Silvo Fatur, Marko Juvan, Miran Hladnik, Boža Krakar Vogel in Zdenka Blažko.

¹⁰ Ta razvoj po zgledu na bolj uveljavljeni termin kanonizacija imenujem didaktizacija.

¹¹ Seveda je tako zastavljen raziskovalni okvir nujno shematičen, saj se dejansko v raziskavi in v stvarnem delovanju literarnih pojavov ta tri literarnovedna področja dejansko tudi prepletajo.

¹² Empirična raziskava recepcije z uporabo pedagoškega eksperimenta je značilen primer takega sinhronega odnosa, vendar to še ne pomeni, da razumevanja, doživljanja in vrednotenja Prešernovih pesmi ne moremo obravnavati tudi diahrono. Še zlasti problem recepcijsko ustreznega šolskega izbora Prešernovih pesmi je tudi izrazito diahrono vprašanje.

¹³ Ravno šolski izbor Prešernovih pesmi je povezan s trojno raziskovalno problematiko: z vprašanji kanonizacije, didaktizacije in recepcije.

1.2.1 NAMEN RAZISKAVE IN NJEGOVA UTEMELJITEV

Disertacija povezuje dva problemska sklopa¹⁴: sistematično raziskuje pojavljanje poezije Franceta Prešerna v slovenskih srednješolskih učbenikih od leta 1850 do leta 2010 in njihov razvoj ter eksperimentalno preverja recepcijo Prešernove poezije pri današnjih srednješolcih.¹⁵ Celovita znanstvena raziskava naj bi odgovorila na vprašanja, ki me kot srednješolskega učitelja slovenščine in občasnega raziskovalca Prešernovih pesmi (Božič 1975 in 1993b) neposredno zadevajo in vznemirjajo že trideset let. Gre za dilemo, kako oblikovati najustreznejši izbor Prešernovih pesmi za obravnavo v šoli in s katerimi didaktičnimi metodami se ga lotiti pri pouku. Spraševal sem se, kaj lahko glede tega povedo predhodne obravnave Prešerna, njegovih pesmi in njihove šolske vloge, saj se v šolskih berilih odraža tudi specifičen pogled na Prešernovo popularizacijo skozi čas. K raziskavi sta me spodbudila poučevanje in literarnozgodovinska radovednost, v glavnem pa spoznanji o

- težavnosti recepcije literarne klasike in še zlasti Prešernovih pesmi v sodobnosti,
- literarnozgodovinski neraziskanosti kanonizacije Prešerna z vidika učbenikov oz. srednješolskih beril in pomanjkljivo didaktično vedenje o ciljih, vsebinah in metodah obravnave Prešernovih pesmi v poldrugem stoletju.

Cilji in razrešitve hipotez moje raziskave omogočajo, da se približam odgovoru na obe nakazani dilemi prek povezovanja dveh vidikov: literarnozgodovinskega raziskovanja prisotnosti Prešernovih pesmi v učbeniških gradivih in preteklih spoznanj o njihovi recepcijski zahtevnosti ter didaktičnega raziskovanja šolskih predstavitev Prešerna, ki naj pokaže spremembe v obravnavah njegovih pesmi in pristopih in daje tudi smernice didaktiki za učinkovito didaktično prakso.

1.2.1.1 PRVI PROBLEMSKI SKLOP (KANONIZACIJA IN DIDAKTIZACIJA)

Prvi sklop je raziskava Prešernove poezije v srednješolskih učbenikih od začetkov do sodobnosti glede na vlogo kanonizacijskih dejavnikov in postopkov ter postavljanje in uresničevanje književnovzgojnih ciljev skozi čas. To bosta pokazali analiza in interpretacija števila besedilnih enot v primerjavi z drugimi slovenskimi avtorji ter njihovega izbora, poleg tega pa primerjava obsega sestavov beril, razvrstitve učnih vsebin ter spremnega literarnovednega in didaktičnega instrumentarija. Prvi del disertacije preverja hipotezo, da se

¹⁴ Vsebinsko oz. problemsko dvodelnost raziskave nakazuje že naslov disertacije.

¹⁵ To je prvi primer celovite didaktične obravnave posameznega avtorja v slovenski didaktiki književnosti.

Prešernove pesmi in pisma pojavljajo v učbenikih v različnem obsegu, vsebinski in didaktični uresničitvi, kar omogoča dosegati različne učnovzgojne cilje oz. kaže na različno pojmovanje Prešerna in vloge njegovih pesmi glede na družbenozgodovinske okoliščine. Poskušal bom dokazati ali ovreči to hipotezo ob naslednjih vprašanjih:

- Ali je Prešeren v srednješolskih učbenikih ves čas kanonski avtor; je ves čas prvi avtor, ali pa je kdaj enak drugim in celo manj zastopan kot kakšen drug (kvantitativni vidik)?
- Ali se število Prešernovih besedilnih enot v berilih ob ponovnih izdajah spreminja in ali se spreminja tudi številčno razmerje med Prešernom in drugimi slovenskimi avtorji (kvantitativni vidik)?
- Katere Prešernove pesmi so v ospredju v posameznem obdobju in ali je iz izbora razviden vpliv družbenozgodovinskih oz. kakšnih drugih dejavnikov (kvalitativni vidik)?
- Katere Prešernove pesmi so težišče izbora srednješolskih beril in katere so težišče izbora slovenskih pesniških antologij in ali je morebitna razlika pogojena z različno družbeno vlogo sestavljavcev (kvalitativni vidik)?
- Kako se pojavlja in spreminja didaktični instrumentarij ob izboru Prešernovih pesmi, katere cilje obravnave je mogoče razbrati in kako jih vrednotiti s sodobnih didaktičnih izhodišč (problemska aktualizacija)?

1.2.1.2 DRUGI PROBLEMSKI SKLOP (RECEPCIJA)

Drugi sklop rešuje vprašanje, v kolikšni meri so Prešernova pesniška besedila recepcijsko dostopna sodobnemu mlademu bralcu, ali so glede tega med njimi pomembnejše razlike ter kako jih na čimbolj učinkovit način obravnavati v štiriletni srednji šoli, s posebno pozornostjo na izboru besedil in motivaciji. Drugi del disertacije (recepcija Prešernove poezije v sodobni štiriletni srednji šoli) izhaja iz hipoteze, da je recepcija Prešerna za sodobne srednješolce zahtevna, da pa jo je mogoče olajšati z izborom ustreznih pesmi in spodbujati s primernimi metodami in učbeniki. Potrditvi ali zanikanju hipoteze nas približujejo naslednja vprašanja:

- Ali obstajajo težave pri recepciji klasične, predvsem Prešernove poezije v štiriletni srednji šoli in ali so razlike v doživljanju, razumevanju in vrednotenju posameznih Prešernovih pesmi?
- Kako glede na to oblikovati cilje, vsebine in metode obravnave v šoli?
- Katere so prednosti in pomanjkljivosti posameznih didaktičnih modelov za obravnavo Prešernove poezije v štiriletni srednji šoli?

1.2.2 OPIS GRADIVA

Osrednje gradivo prvega dela raziskave je 56 sestavov srednješolskih beril od leta 1850 do leta 2010,¹⁶ poleg tistih za višjo srednjo šolo oz. po letu 1958 za srednjo šolo tudi tisti za nižjo srednjo šolo.¹⁷ Drugo gradivo so slovenske pesniške antologije, slovenske literarne zgodovine, članki v slovenski strokovni publicistiki in učni načrti za pouk slovenščine na srednjih šolah. Največ tega gradiva se nahaja v knjižnici Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani,¹⁸ nekatere izdaje beril pa sem zasledil še v Slovanski knjižnici, v biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter v knjižnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, v knjižnici Franceta Bevka v Novi Gorici, v knjižnici Damirja Feigla v Gorici ter v Narodni in študijski knjižnici in v knjižnici Dušana Černeta v Trstu.¹⁹ Sodobni berili za pripadnike slovenske manjšine v Porabju na Madžarskem sem dobil osebno pri avtorici Eriki Glanz v Dolnjem Seniku pri Monoštru. Veliko strokovne publicistike je že dostopne tudi na spletnih straneh Digitalne knjižnice Slovenije.

V drugem delu raziskave predstavljajo osrednje gradivo izbrane Prešernove pesmi s prozifikacijami in nalogami za preverjanje razumevanja, namenjene dijakom eksperimentalne skupine, testni vprašalniki za dijake in anketni vprašalniki za učitelje ter preglednice s statistično obdelanimi podatki. Drugo gradivo so vprašalniki za uvajalne in dodatne pojasnjevalne empirične preizkuse, nekatera srednješolska berila z dodanimi opombami in zapisi najuspešnejših maturantov o Prešernovih pesmih.

1.2.3 POTEK RAZISKAVE

Raziskava se je začela pozimi leta 2004, ko sem začel pripravljati dispozicijo doktorske disertacije in študirati ustrezno literaturo, in je trajala vse do jeseni leta 2009,²⁰ pri tem pa si

¹⁶ Posebno težavo pri zbiranju gradiva je predstavljalo dejstvo, da niti v Slovenskem šolskem muzeju ni obstajal noben popoln seznam slovenskih srednješolskih beril.

¹⁷ Po prvotni zasnovi raziskave naj bi se zaradi obsežnosti gradiva omejil le na višjo stopnjo oz. le na gimnazijska berila, vendar se je ob zbiranju in sprotne pregledovanju gradiva kmalu pokazalo, da imajo tudi sestavi za nižjo stopnjo oz. za negimnazijske srednješolske programe svojo bistveno vlogo tako pri vprašanjih kanonizacije kot pri vprašanjih didaktizacije in recepcije, da bi bili brez njih rezultati raziskave močno okrnjeni in tudi vprašljivi.

¹⁸ Predvsem so to seveda srednješolska berila in učni načrti.

¹⁹ Največ slovenske izseljenske literature hranita knjižnica Dušana Černeta v Trstu in knjižnica Janeza A. Arneža v Zavodu sv. Stanislava v Ljubljani.

²⁰ Ob tem je treba poudariti, da sem imel ves čas raziskave (razen v šolskem letu 2005/06, ko sem izvajal pedagoški eksperiment in sem imel na srednji šoli samo 65% delovno obveznost) polno delovno obveznost na

obdelavi prvega in drugega problemskega sklopa nista sledili zaporedoma, pač pa sta se prepletali, tako da sem sprotne ugotovitve iz enega dela raziskave lahko uporabil kot usmeritev za drugi del. Istočasno, ko sem s pomočjo mentorice do decembra leta 2004 oblikoval in popravljajal dispozicijo, sem zbiral fotokopije ustreznih strani srednješolskih beril in si oblikoval temeljna spoznanja in raziskovalna vprašanja ob prvem problemskem sklopu disertacije. Spomladi leta 2005 sem se ukvarjal z organizacijo pedagoškega eksperimenta in s pripravo gradiv za njegovo izvedbo, po odobreni dispoziciji junija tega leta pa sem eksperiment tudi izvedel v šolskem letu 2005/06. Jeseni leta 2006 sem za simpozij ob stoti obletnici smrti Simona Gregorčiča²¹ prispeval članek *Gregorčičeve pesmi v srednješolskih berilih* (Božič 2006), za pripravo katerega sem moral delno statistično obdelati srednješolska berila od leta 1886 do leta 2001 in slovenske pesniške antologije iz 20. stoletja. Istočasno sem za prispevek na simpoziju *Obdobja 25 Problem prvega branja Krsta pri Savici (empirična raziskava)* (Božič 2008b) že obdelal eno poglavje iz drugega problemskega sklopa disertacije.

Leta 2007 sem najprej izvedel nekaj dodatnih pojasnjevalnih empiričnih preizkusov in s pomočjo kolegice Ingrid Kragelj statistično obdeloval rezultate empiričnega preizkusa. Poleti tega leta sem začel s pisanjem nekaterih uvodnih in zaključnih poglavij iz sklopa o recepciji Prešernovih pesmi in izsledke objavil v *Slavistični reviji* ter *Jeziku in slovstvu* (Božič 2007 in 2008a). V zimskih mesecih šolskega leta 2007/08 sem naredil bolj malo, saj sem vso pozornost posvetil pripravam na stoto obletnico padca prvega slovenskega meteorita.²² Spomladi leta 2008 sem začel pisati še poglavje o pedagoškem eksperimentu in drugi del disertacije končal oktobra istega leta. V zimskih mesecih šolskega leta 2008/09 sem najprej dopolnil gradivo prvega problemskega sklopa raziskave²³ in opravil statistično analizo beril.²⁴

srednji šoli in tudi vaje pri predmetu uvod v študij književnosti z literarno teorijo na slovenistiki Univerze v Novi Gorici.

²¹ Simpozij je imel naslov *Pogledi na Simona Gregorčiča* in je potekal dne 10. 11. 2006 v Kobaridu, in sicer v organizaciji Univerze v Novi Gorici in Občine Kobarid.

²² Kot avški rojak sem zbiral dokumentarno gradivo, sodeloval pri prispevkih za razstavo, napisal članka za *Nedeljski dnevnik* in *Delovo* prilogo *Znanost*, bil soavtor članka v reviji *Življenje in tehnika* in soavtor monografije *Meteorit Avče v dolini Soče 1908-2008* ter sodeloval kot predavatelj na predstavitev v Avčah in v Kromberku pri Novi Gorici.

²³ Samo fotokopije pomembnejših delov srednješolskih beril obsegajo okoli 10.000 enot, kar ni nepričakovano, če vemo, da sem obdelal 56 sestavov oz. okoli 200 zvezkov, ki imajo povprečni obseg okoli 250 strani (torej je bilo treba pregledati okoli 50.000 strani gradiva), ob tem pa sem moral predelati tudi več tisoč strani fotokopij drugih virov in predvsem strokovne literature.

²⁴ Analiziral sem število in izbor Prešernovih pesmi, število slovenskih avtorjev in avtoric in vseh besedil, razmerja med slovensko, svetovno in jugoslovansko književnostjo, prvih dvajset avtorjev po številu besedilnih enot ipd. ter pripravil seznam sestavov od leta 1850 do leta 2010 in seznam vseh objav slovenskih avtorjev v posameznih srednješolskih berilih.

Spomladi leta 2009 sem najprej dokončal uvodna in zaključna poglavja sklopa o srednješolskih berilih, v poletnih²⁵ in jesenskih mesecih pa sem s pomočjo že narejenih seznamov in preglednic (in tudi že dokončanega problemskega sklopa o recepciji) napisal analitični del zgodovinskega pregleda sestavov od leta 1850 do leta 2010.²⁶ Na koncu sem vnesel še popravke statistične obdelave, saj sem pri ponovnem pregledu beril odkril več netočnosti, napisal uvodni del celote in sintetični del prvega problemskega sklopa disertacije.

1.2.4 OPIS UPORABLJENIH METOD

Prvi del raziskave je neempiričen, in sicer kvantitativni analizi in opisu sledi kvalitativna analiza, tej pa interpretacija rezultatov. Drugi del raziskave je empiričen, in sicer kvantitativni in kvalitativni analizi vprašalnika in rezultatov eksperimenta sledi interpretacija celotnega empiričnega dela. Pri tem je potrebno poudariti, da oba dela raziskave povezuje izjemno pogosta uporaba preštevalnih metod,²⁷ tako pri opazovanju in razlaganju prvin in postopkov kanonizacije in recepcije, kot vsaj delno pri analizi didaktizacije. Preštevalnih metod ne uporabljam samo zaradi vtisa "znanstvenosti",²⁸ pač pa zato, ker dajejo zelo uporabne rezultate. Zavestno se opiram na raziskovalna načela empirične literarne znanosti,²⁹ ki pa jih na določenih mestih skušam tudi presegati in povezovati s pristopi hermenevtične literarne vede (Miran Hladnik v razpravi *Količinske in empirične raziskave literature* trdi, da je načeloma "empirična literarna veda nezdružljiva s hermenevtično literarno vedo, ker ji ne gre za lastno interpretacijo besedila", vendar pa je "dvajset let kasneje jasno, da se tudi znanstveno branje ne more čisto izogniti poetičnim konceptom in konvencijam".³⁰ – Hladnik 1995: 331). Poleg tega z uporabo preštevalne metode večkrat preverjam ugotovitve

²⁵ Med petdnevnim počitnikovanjem sem meseca julija dokončno oblikoval še delovne hipoteze in delno tudi njihove potrditve oz. zavrnitve.

²⁶ Sredi dela sem bolj ali manj po naključju izvedel še za sestav Fatur 1990 za srednje šole z italijanskim učnim jezikom in berili Glanz 2003 za srednje narodnostne šole v Porabju, tako da sem moral naknadno popravljati in dopolnjevati rezultate statistične analize.

²⁷ "Preštevalne in empirične metode so način za ugotavljanje skupnih lastnosti in zato pot, po kateri se literarne študije lahko preselijo iz humanistike med socialne vede" (Hladnik 1995: 323).

²⁸ "Ker je v praksi literarnovednih raziskav eksperiment redka metoda, govorimo o znanstvenosti že ob vsakem na gradivo oprtem poskusu kvantifikacije, formalizacije, generalizacije in sistematizacije literarnovednega znanja in tedaj, ko nam pri teh poskusih pomaga tehnologija, zlasti računalniška" (n. d.: 324).

²⁹ "Ni namreč dvoma, da je mogoče številne literarne pojave preučevati znanstveno (vsaj v duhu novega pojmovanja empiričnosti, kot ga načrtata Schmidt ali Rusch), celo strogo empirično ali eksperimentalno: predvsem to velja za družbene razsežnosti literature" (Dovič 2004: 192).

³⁰ Prim. še: "Očitno je, da se pri Hladniku empirična metodologija in interpretacija ne izključujeta, še več, razvidna je zavest o omejenem dometu empiričnih in numeričnih postopkov ter zavest, da se interpretaciji ni niti mogoče niti potrebno izogniti, saj je vedno prisotna. Pač pa se Hladnik zavzema za to, da interpretacija ni podrejena samovolji, temveč da se, kolikor je le mogoče, opira na (empirično ugotovljena) dejstva." (n. d.: 208)

predhodnih razlagalcev,³¹ pri čemer za zgleden primer tovrstnega pristopa npr. ocenjujem študiji o ideološki naravnosti Romea in Julije (Peer 1999) ali o značilnostih slovenske povesti (Hladnik 1993).³²

1.3 PRIČAKOVANI REZULTATI RAZISKAVE (RAZISKOVALNE HIPOTEZE)

Raziskava skuša dobiti odgovore na raziskovalna vprašanja s treh literarnovednih znanstvenih področij, in sicer literarne teorije, literarne zgodovine in didaktike književnosti.³³ Znotraj raziskovalnega interesa literarne zgodovine sem se odločil opazovati postopke in dejavnike šolske kanonizacije, pri didaktiki književnosti me je zlasti zanimal razvoj beril v smeri vedno večjega upoštevanja uporabnika oz. aktivnega dela z leposlovnim besedilom (didaktizacija),³⁴ pri literarni teoriji pa sem raziskoval recepcijo Prešernovih pesmi z vidika razumevanja, doživljanja in vrednotenja.³⁵ Kanonizacijo in didaktizacijo povezuje izrazito diahron pogled na predmet literarne vede, za recepcijo pa je značilen pretežno sinhron odnos do literature,³⁶ vendar je v povezavi s šolskim izborom Prešernovih pesmi³⁷ pomemben tudi diahroni vidik.

1.3.1 KANONIZACIJA

I. hipoteza: Prešeren je zaradi uvajanja novih pesniških oblik in kakovosti svoje poezije takoj dobil status pomembnega slovenskega pesnika oz. književnika, zato se mu ni mogel izogniti noben sestav srednješolskih beril od leta 1850 do leta 2009.

³¹ "Statistika si zato ne domišlja, da bo odkrila bistvo literature; včasih celo tega ne pričakuje, da bo predstavila kako njeno doslej neznano, skrito plat, ampak zgolj preverja (potrjuje ali spodbija) intuitivne, impresionistične izjave in sodbe predhodne literarne vede" (n. d.: 333).

³² Van Peer polemizira s trditvijo Barbare Herrnstein Smith, da so kanonska besedila praviloma odraz ideologije vladajočega družbenega razreda, pri čemer ob Shakespearovi tragediji ponazarja, da je Romeo in Julija bolj prevratno besedilo kot sočasno nekanonizirano, svoje ugotovitve pa podpira še z računalniško analizo. Hladnik s preštevno analizo problematizira ustaljene predstave literarne zgodovine o dolžini slovenskih povesti. Sam sem s podobnim namenom uporabil preštevalno metodo pri interpretaciji Kosovelove pesmi v diplomski nalogi na primerjalni književnosti (Božič 1975).

³³ Sam pojmem didaktiko književnosti kot del literarne vede, seveda pa so možni tudi drugačni pogledi: "Najprej je treba razločiti med literarno vedo in literarno didaktiko: zadnjo Schmidt razume kot samostojno integrirano vedo, povezano z literarno vedo, pedagogiko, psihologijo in sociologijo, ki pa mora tudi na teoretični ravni razvijati lasten koncept šolske literarne socializacije." (Dović 2004: 85)

³⁴ Ta razvoj po zgledu na bolj uveljavljeni termin kanonizacija imenujem didaktizacija.

³⁵ Seveda je tako zastavljen raziskovalni okvir nujno shematičen, saj se dejansko v raziskavi in v stvarnem delovanju literarnih pojavov ta tri literarnovedna področja dejansko tudi prepletajo.

³⁶ Empirična raziskava recepcije z uporabo pedagoškega eksperimenta je značilen primer takega sinhronega odnosa, vendar to še ne pomeni, da razumevanja, doživljanja in vrednotenja Prešernovih pesmi ne moremo obravnavati tudi diahrono. Še zlasti problem recepcijsko ustreznega šolskega izbora Prešernovih pesmi je tudi izrazito diahrono vprašanje.

³⁷ Ravno šolski izbor Prešernovih pesmi je povezan s trojno raziskovalno problematiko: z vprašanji kanonizacije, didaktizacije in recepcije.

II. hipoteza: Prešernova poezija, ki je v pretežni meri recepcijsko zelo zahtevna, je imela veliko večjo vlogo kot v srednješolskih berilih za nižjo stopnjo v berilih za višjo stopnjo srednje šole oz. po letu 1958 v berilih za štiriletno srednjo šolo.

III. hipoteza: Prešeren zaradi vsebinskih in ideoloških značilnosti svojih pesmi ni bil prvi šolski avtor na višji stopnji do prve svetovne vojne, pač pa je bil po njej zaradi statusa "največjega slovenskega pesnika, ki je slovensko poezijo dvignil na evropsko raven," in njegove vloge v konstituiranju slovenske nacionalne samopodobe vedno prvi avtor.

IV. hipoteza: Pri dopolnjenih, predelanih ali okrnjenih izdajah posameznih sestavov zaradi delovanja selekcijskih mehanizmov dobiva Prešernova poezija kot konstanta praviloma večji pomen, bodisi da se povečuje število Prešernovih pesmi bodisi zmanjšuje število besedil konkurenčnih književnikov.

V. hipoteza: Prešernove pesmi imajo v zamejskih berilih za višjo stopnjo zaradi ogroženosti slovenskega naroda v času fašizma večji pomen kot po drugi svetovni vojni, ko imata slovenski manjšini v Italiji in Avstriji priznane nekatere temeljne narodnostne pravice.

VI. hipoteza: Prešeren je problematičen šolski avtor, saj so njegove osrednje pesmi in pesnitve, ki so formalno in jezikovno-slogovno vrhunske in zato zgledne, po vsebini in sporočilu skrajno defetistične in pesimistične, zato niso v skladu s pričakovanim pedagoškim optimizmom. Pričakovano je, da bodo v obdobjih, ko je pedagoški optimizem pomembna prvina vzgojno-izobraževalnega sistema, večjo težo dobivali tisti zgledni pesniki, ki ustrezajo pričakovanjem šolskih oblasti z upesnjevanjem različnih idealitet.

VII. hipoteza: V antologijah slovenske poezije od leta 1868 do 1993, ki niso podvržene vplivu političnih, ideoloških in moralnih selekcijskih mehanizmov tako kot srednješolska berila, je Prešeren kot konstitutivni avtor slovenske vrhunske poezije vedno prvi avtor.

VIII. hipoteza: Berila za višjo stopnjo, ki so v prvi polovici 20. stoletja namenjena predvsem maloštevilni izobrazbeni eliti, so najbolj v skladu s selekcijskimi merili sočasne literarne zgodovine in skrbijo za uravnoteženo predstavitev domače in tujih književnosti.

IX. hipoteza: Zamejska berila za višjo stopnjo so bolj konzervativna od osrednjih, ki sledijo razvoju nacionalne literarne vede in sproti vključujejo nove kvalitetne književnike in s tem sooblikujejo aktualni kanon.

X. hipoteza: Na izbor avtorjev v srednješolskih berilih vplivajo predvsem trije dejavniki: pričakovanja oz. zahteve aktualnih šolskih oblasti,³⁸ selekcijska merila sočasne literarne

³⁸ Gre predvsem za politično, ideološko in moralno kompatibilnost avtorjev oz. posameznih besedil.

kritike in zgodovine in osebne afinitete sestavljavca oz. sestavljavcev beril.³⁹ Vpliv teh dejavnikov ni enakomeren, pač pa običajno en dejavnik prevlada nad drugima dvema.

XI. hipoteza: Avtorice so v srednješolskih berilih zastopane dosti slabše kot avtorji, saj so se zaradi omejenega dostopa do izobrazbe začele bolj številčno pojavljati in uveljavljati šele v prvi polovici dvajsetega stoletja, med kanonskimi avtorji pa se pojavljajo v enakem razmerju kot književniki moškega spola.

XII. hipoteza: Uvrstitvena merila za sprejem avtoric v berila so odvisna tudi od spola sestavljavcev, zato so se v drugi polovici dvajsetega stoletja, ko so se med sestavljavkami začele pojavljati tudi ženske, povečale možnosti za šolsko kanonizacijo slovenskih pesnic in pripovednic.

1.3.2 DIDAKTIZACIJA

I. hipoteza: Razvoj beril glede na didaktično zasnovo poteka premočrtno od antologijskega tipa berila brez vseh dodatkov do sodobnega učbeniškega tipa berila z bogatim spremljevalnim (literarnovednim in didaktičnim) instrumentarijem.

II. hipoteza: Literarnovedni instrumentarij so vključevala predvsem berila za višjo stopnjo, kjer sta bili del učne snovi tudi literarna teorija in literarna zgodovina, didaktični instrumentarij pa predvsem berila za nižjo stopnjo, kjer je šlo najprej za doživljanje leposlovnega besedila.

III. hipoteza: Antologijski tip berila, ki ima veliko število besedil in samo dodane stvarne opombe in naloge za dejavno delo z besedilom, slabše uresničuje temeljni učni cilj, tj. navajanje na samostojno branje, kot sodoben učbeniški tip berila, ki ima samo predpisana besedila ter z literarnoteoretičnim in literarnozgodovinskimi dodatki nadomešča poseben priročnik.

IV. hipoteza: Glede didaktične zasnovanosti so berila za nižjo stopnjo, ki so jih sestavljali učitelji s pedagoškimi izkušnjami, vplivala na berila za višjo stopnjo, ki so jih večkrat sestavljali strokovnjaki brez ustreznih izkušenj s poučevanjem književnosti na srednji šoli.

V. hipoteza: Naloge in vaje za dejavno delo z besedilom so bile vedno zasnovane tako, da so uporabniki v največji možni meri uresničevali učnovzgojne cilje, tj. samostojno razumevanje, doživljanje in vrednotenje leposlovnega besedila ter uporabo znanja.

³⁹ O teh lahko govorimo samo pri antologijskem tipu berila; pri vezanem tipu berila, ki ima samo besedila, predvidena z učnim načrtom, gre seveda za osebne afinitete sestavljavcev učnega načrta.

VI. hipoteza: Berila, ki so po prvi in drugi svetovni vojni izhajala v zamejstvu, begunstvu in izseljenstvu, so bila zaradi kadrovskih in materialnih okoliščin glede didaktičnega instrumentarija veliko bolj konzervativna kot sočasna osrednja berila.

VII. hipoteza: Na izbor leposlovnih besedil v berilih so najprej vplivala predvsem oblastvena merila (pričakovanja in zahteve aktualne oblasti),⁴⁰ za tem so sestavljavci beril upoštevali predvsem merila sočasne literarne kritike in zgodovine, v zadnjem času pa se tvorci učnih načrtov ozirajo predvsem na recepcijska merila.

1.3.3 RECEPCIJA

I. hipoteza: Prešernove pesmi nasploh so zaradi zahtevnega pesniškega jezika težko razumljive, pri tem pa imajo največjo vlogo arhaično besedje, pogosta uporaba slogovno zaznamovanega besednega reda in obilica relativno abstraktne metaforike.

II. hipoteza: Z razumevanjem Prešernovih pesmi imajo težave manj izobraženi ljudje (na ravni osnovne šole in srednje šole), bolj izobraženi ljudje oz. poznavalci tuje in domače poezije (npr. študenti in diplomanti slovenistike, primerjalne književnosti in tujih književnosti) pa teh težav nimajo.

III. hipoteza: Glede razumljivosti so med Prešernovimi pesmimi velike razlike, saj so zlasti nekatere pesmi iz zadnjega obdobja napisane v veliko bolj preprostem pesniškem jeziku, ki se približuje folklorni poeziji, medtem ko so pesmi, napisane v formi soneta, zaradi zgoščenosti izraza in prepletenosti motivov pričakovano bolj zahtevne.

IV. hipoteza: Prešernove pesmi ne potrebujejo večjega števila opomb, na kar kaže že sama objava v Poezijah,⁴¹ enako pa je tudi v Prešernovem Zbranem delu iz časa po drugi svetovni vojni (Kos 1965). To je tudi mnenje velikega poznavalca Prešernovih pesmi Borisa Paternuja, poleg tega pa razen izjemoma v šolskih objavah Prešernovih pesmi ne zasledimo številčnejšega razlagalnega aparata.

V. hipoteza: Vrednotenje Prešernovih pesmi oz. dojetje njihove kakovosti (umetniškosti) ni nekaj absolutnega, pač pa je odvisno od horizonta pričakovanj posameznega bralca.

Vrednotenjska merila literarnih zgodovinarjev se delno razlikujejo, saj analiza monografij treh najpomembnejših prešernoslovcev druge polovice 20. stoletja pokaže, da eni povezujejo umetniškost zgolj z artistično formo in vzvišeno vsebino, drugi preproste in humorno

⁴⁰ Gre predvsem za politično, ideološko in moralno usklajenost z vzgojnoizobraževalnimi smotri aktualne oblasti.

⁴¹ Prešeren je v Poezijah nekaj stvarnih opomb zapisal samo ob *Krstu pri Savici*.

obarvane pesmi obravnavajo kot manjvredne, tretji pa priznavajo visoko kakovost tudi pesmim, ki sodijo v t. i. čisto (doživljajsko) liriko. Logično je, da se bodo še bolj razlikovala vrednotenjska merila dijakov, ki jih ne zanima toliko literarnozgodovinski pristop.

VI. hipoteza: Dodana prozifikacija daljših in zahtevnejših Prešernovih pesniških besedil (*Krsta pri Savici*, *Sonetnega venca* in *Sonetov nesreče*) bistveno olajša razumevanje teh besedil in s tem omogoči globlje doživljanje, poledično pa se izboljša tudi vrednotenje Prešernovih pesmi nasploh.

VII. hipoteza: Modernizacija pesniškega izraza, ki jo uspešno uporablja angleška didaktika književnosti za približanje besedil iz starejše književnosti (npr. Chaucerjevih *Canterburyjskih zgodb*) sodobnemu mlademu bralcu, bi bila lahko ena od možnosti za boljše sprejemanje zahtevnejših Prešernovih pesmi.

VIII. hipoteza: Jenkova satirična pesnitev Ognjeplamtič povzroča manj recepcijskih šumov kot Prešernov Krst pri Savici, saj je Jenkov pesniški slog po dosedanjih ugotovitvah literarne zgodovine precej bolj preprost kot Prešernov. Jenko se je zavestno oddaljil od Prešernovega visokega, pogosto hermetičnega pesniškega izraza, in ustvaril lastno poetiko.

IX. hipoteza: Pesmi Koseskega, za katere je v literarni zgodovini obveljalo, da vključujejo polno redkih, neobičajnih ali novotvorjenih besed in besednih zvez, da so po slogu izjemno patetične in zato na splošno slabo razumljive, so recepcijsko bolj zahtevne od Prešernovih.

1.3.4 ŠOLSKI IZBOR PREŠERNOVIH PESMI

I. hipoteza: Šolski izbor Prešernovih pesmi se je podobno kot pri poeziji Simona Gregorčiča bistveno spreminjal, in sicer tiste pesmi, ki so bile najbolj primerne kot šolsko berilo v obdobju pred prvo svetovno vojno, iz ideoloških in političnih razlogov niso več ustrezale po drugi svetovni vojni, in nasprotno, tiste pesmi, ki so bile najbolj zaželeno po drugi vojni, pred prvo vojno niso ustrezale iz moralnih in političnih razlogov.

II. hipoteza: Izbor pesmi za nižjo stopnjo se je bistveno razlikoval od izbora pesmi za višjo stopnjo. Na nižji stopnji so se praviloma uveljavile krajše, oblikovno in slogovno preprostejše pesmi, s privlačno zgodbo in lahkotnejšo tematiko, na višji stopnji pa daljše, slogovno in oblikovno zelo zahtevne pesmi, bolj refleksivne in z relativno abstraktno bivanjsko in drugo tehtnejšo problematiko.

III. hipoteza: Pesmi s prevladujočo ljubezensko tematiko se ne bodo pojavljale v srednješolskih berilih pred prvo svetovno vojno, saj je analiza Gregorčičevih pesmi pokazala, da tovrstne pesmi v tem času zaradi vpliva na mlade bralce niso zažele.

IV. hipoteza: *Zdravljica*, značilna domoljubna pesem, ki govori o bratskem sožitju vseh narodov sveta in poziva k prenehanju vojaških spopadov, je bila zaradi svojih splošno sprejemljivih idej železni repertoar vseh srednješolskih beril od Prešernove smrti dalje.

V. hipoteza: *Soneti nesreče*, cikel sonetov z izrazito abstraktno in pesimistično tematiko, se so zaradi svoje recepcijske zahtevnosti in neusklajenosti z doktrino pedagoškega optimizma, pojavljal samo izjemoma, predvsem prvi sonet *O Vrba! srečna, draga vas domača*.

2 PREŠERNOVE PESMI V SREDNJEŠOLSKIH UČBENIKIH

2.1 ZGODOVINSKI PREGLED SREDNJEŠOLSKIH UČBENIKOV ZA KNJIŽEVNOST (1850-2010)

Dosedanja znanstvena raziskovanja zgodovinskega razvoja srednješolskih (in tudi osnovnošolskih) slovenskih učnih knjig za književnost so bila po obsegu vključene vsebine le delna, omejena na krajše obdobje, npr. na učbenike v zadnji četrtini 20. stoletja (Žbogar 2000), ali na izbrane zvezke v daljšem obdobju, npr. na berila za osmo leto šolanja v celotnem 20. stoletju (Kodre 2008), lahko pa tudi na izbrane zvezke v krajšem obdobju, npr. na čitanke za prvi letnik med obema vojnoma (Tomac 1998). Tak metodološki pristop je bil v skladu z omejitvijo na berila učbeniškega tipa pri Alenki Žbogar, z omejitvijo na raziskovanje vzgoje za krepitev zavesti o narodni pripadnosti pri Petri Kodre in z omejitvijo na raven zahtevnosti diplomske naloge pri Poloni Tomac.

Drugače je z to raziskavo monografskega značaja, ki vključuje skoraj vse srednješolske učbenike v poldrugem stoletju od Prešernove smrti do danes,⁴² in sicer zato, ker samo takšen celovit pregled omogoča natančnejše opazovanje sprememb v didaktični zasnovi učbenikov, ob tem pa ravno v zvezi s poezijo Franceta Prešerna opazovanje različnih kanonizacijskih dejavnikov, povezanih zlasti z razvojem literarnovedne in didaktične stroke, pa tudi s spremembami državne ureditve oz. družbenopolitičnega sistema.⁴³ Zaradi primerjave Prešerna z drugimi srednješolskimi avtorji, zaradi popisa vseh Prešernovih objav in primerjave le-teh z drugimi pomembnimi besedili ter zaradi drugih statistično pomembnih primerjav (število avtorjev in besedil v posameznem sestavu učbenikov) je bilo nujno obdelati vse zvezke v vseh obdobjih,⁴⁴ tudi tiste ponovne izdaje, ki niso zgolj ponatisi, pač pa dopolnjeni, okrnjeni ali drugače predelani učbeniki.

⁴² V raziskavo niso vključena berila za poklicne šole, npr. berilo Henrika Podkrajška za obrtne šole z začetka 20. stoletja ali berila Jane Kvas *Potovanje besed* s konca tega stoletja.

⁴³ Zgodovina Slovencev od marčne revolucije do danes je redek primer zgoščenih družbenih sprememb, ki se kažejo v prehodu od bivanja v največji evropski državi do samostojnosti v eni najmanjših držav v Evropi, v prehodu od monarhije do republike ter v zamenjavi kapitalizma s socializmom in v ponovni vzpostavitvi prejšnjega družbenoekonomskega sistema.

⁴⁴ V posameznih obdobjih se je spreminjala razvrstitev vsebin (od zvrstno-vrstne, tematske, kronološke do kombinirane), poleg tega pa se Prešernove pesmi niso pojavljale vedno v istem razredu šolanja (Miklošič ima Prešerna oz. obdobje romantike v zvezku za četrti razred, Grafenauer v zvezku za tretji razred, Bohanec v zvezku za drugi razred, Fatur pa v zvezku za prvi razred višje srednje oz. srednje šole) niti niso bile vedno le v enem delu učbeniškega sestava (sestav Sket 1893V ima Prešernove pesmi v petem in šestem zvezku, Grafenauer 1930 v prvem in tretjem zvezku, Kos 1990 v prvem in četrtem zvezku ipd.).

2.1.1 OPREDELITEV POJMOV IN RAZISKOVALNEGA PODROČJA

Zaradi jasnosti zasnove in poteka raziskave ter veljavnosti njenih rezultatov je na začetku njuna opredelitev temeljnih pojmov (srednješolski učbenik za književnost in njegovi sopomenski izrazi ter besedna zveza sestav beril) oz. časovna in prostorska opredelitev raziskovalnega področja. Opredelitev pojma srednja šola ne povzroča večjih težav, saj se poimenovanje te stopnje šolanja v nasprotju z začetno ni spreminjalo,⁴⁵ pač pa je zaradi zahtev znanstvene rabe nujna natančnejša opredelitev pojmov cvet, cvetje, cvetnik, berilo, čitanka in učbenik.

2.1.1.1 SREDNJEŠOLSKE USTANOVE IN POUK SLOVENŠČINE OD MARČNE REVOLUCIJE DO DANES

Za naše potrebe popolnoma zadošča definicija Zdenka Medveša,⁴⁶ da je srednje šolstvo tisto, ki združuje "vse vrste šol med osnovnim in visokim šolstvom". Medveš na začetku geselskega članka natančneje pojasnjuje stanje na koncu 20. stoletja, ko srednje šolstvo "v Republiki Sloveniji zajema štiriletno izobraževanje v gimnazijah, tehniških idr. strokovnih šolah (strokovno izobraževanje) ter vse oblike poklicnega izobraževanja". Že v 19. stoletju so ob gimnazijah obstajale tudi druge srednje šole, skladno s spremembami v zasnovi osnovne oz. obvezne šole in razvojem visokega šolstva pa so se spreminjala razmerja med vrstami srednjih šol, prav tako pa tudi delež prebivalstva, ki se je vpisoval nanje.

2.1.1.1.1 KRATEK PREGLED RAZVOJA SREDNJIH ŠOL

Srednje šole v drugi polovici 19. stoletja so se bistveno razlikovale predvsem po namenu in po zahtevnosti, povezani z vstopnimi pogoji in z možnostmi nadaljnjega šolanja. Navajam zgoščeno Medveševo predstavitev: "Za vstop v srednjo šolo so veljala v 19. stoletju za različne šole zelo različna merila. Diferenciacija učencev se je začela že po štiriletni obvezni enotni ljudski šoli, ko so se odločali za nižjo gimnazijo, realko ali meščansko šolo; šolanje na višji stopnji osnovne šole (5. – 8. razred) ni omogočalo vstopa v srednjo šolo. Z nižje gimnazije je bil možen prehod na višjo, z realke na različne tehniške idr. strokovne šole, v

⁴⁵ Začetna stopnja organiziranega pouka se je pred prvo svetovno vojno imenovala ljudska šola, v unitarističnem obdobju med obema vojnama (Kraljevina Jugoslavija) narodna šola, po drugi svetovni vojni pa osnovna šola (Kodre 2008: 58-61).

⁴⁶ *Enciklopedija Slovenije* 12, str. 251-252.

poklicne šole ali na učiteljišče pa tudi iz meščanske šole (le z najboljšim učnim uspehom)." Že konec 19. stoletja prinese pomembne spremembe, saj je "v začetku 19. stoletja na univerzitetni študij pripravljala le gimnazija, ob koncu stoletja pa tudi višja realka in na določenih študijskih področjih tehniške idr. strokovne šole".

Največji preskok v družbeni vlogi srednjega šolstva pomeni 20. stoletje, ko se je vpis v srednje šole podobno kot v nekaterih evropskih državah povečal za več kot dvajsetkrat. Medveš ugotavlja, da se je z demokratizacijo šolstva "zelo zmanjšala diferenciacija pri vpisu v srednjo šolo; k temu so še posebej prispevale velike šolske reforme v šestdesetih letih v številnih evropskih državah. Razvoj enotne osnovne šole v Sloveniji pa je omogočil, da se učenci po uspešno končani osnovni šoli lahko vpišejo v vsako srednjo šolo".

Skladno s tem se povečuje interes za nadaljevanje študija na visokošolski stopnji, saj sta leta 1982 nadaljevali študij le dve tretjini vseh četrtošolcev, na prelomu tisočletja pa je bilo takih že 90 odstotkov. V geselskem članku Medveš opiše tudi sedanjo ureditev srednje šole (uvedeno s šolskim letom 1998/99), ki "omogoča dokončanje štiriletnega srednjega šolanja v gimnazijah (splošne, strokovne) s splošno matura, v tehniških idr. strokovnih šolah pa s poklicno matura kot obliko zaključnega izpita". Kako hitro se spreminjajo razmere v srednjem šolstvu, dokazuje dejstvo, da je med gimnazijami in strokovnimi šolami vedno manj razlik v možnostih za nadaljevanje šolanja na univerzitetni ravni,⁴⁷ saj letošnji razpis univerzitetnih visokošolskih programov (tudi pod vplivom bolonjske reforme in povečanega števila zasebnih fakultet) skoraj popolnoma izenačuje splošno in poklicno matura, s tem da je na veliko večino univerzitetnih programov dovoljen vpis s poklicno matura in dodatnim petim predmetom.

2.1.1.1.2 SREDNJEŠOLSKE UČNE KNJIGE ZA POUK KNJIŽEVNOSTI

Skladno z razvojem srednjega šolstva, ko se je po eni strani podaljševalo število let obveznega šolanja, po drugi pa večal vpis na srednje šole in so se povečevale možnosti za študij na visokih šolah, se je spreminjala tudi namembnost učnih knjig za pouk književnosti. Edina srednja šola, ki je kot učni predmet vseskozi od leta 1850 do danes vključevala tudi slovenščino in zato vplivala na nastanek srednješolskih učbenikov za pouk književnosti, je

⁴⁷ Medveš v članku trdi, da "splošna matura omogoča vpis v vse oblike in smeri izobraževanja po srednji šoli, poklicna matura pa le v višje in visoko strokovno izobraževanje".

bila gimnazija, ki je do leta 1958, ko se je delila na štiri razrede nižje in štiri razrede višje gimnazije, vključevala dijake od enajstega do devetnajstega leta starosti, po tem letu pa od petnajstega do devetnajstega leta starosti.⁴⁸

Tako so bili učbeniki Macuna, Bleiweisa, Miklošiča in Janežiča namenjeni le gimnazijskemu pouku slovenščine, z berilom Sket V-VI 1886 pa se namembnost razširi na srednje šole nasploh (Viri: 5.1).⁴⁹ V kasnejših obdobjih so učne knjige za književnost razen izjemoma pokrivalo vse štiriletne srednje šole, samo gimnazijskim dijakom pa sta bili namenjeni Smolejevi *Slovenski čitanki* iz leta 1945 in *Slovenski berili* iz leta 1946 (in še nekatera berila do leta 1956), dve Severjevi *Slovenski berili* za begunska taborišča v Avstriji, kasneje pa še zamejske *Slovenske čitanke* Inzka in Zablatnika od leta 1965 do leta 1976 ter Kosov učbenik *Svet književnosti* 1-3 od leta 2000 do leta 2002.⁵⁰

Logično je, da bodo za opazovanje temeljnih kanonizacijskih dejavnikov najpomembnejše ravno učne knjige za višje gimnazije oz. za gimnazije po letu 1958, saj gre za šole, ki so v največji meri izobraževale in vzgajale slovensko intelektualno elito, vendar sem v svojo raziskavo vključil tudi učbenike za nižje gimnazije, predvsem zato, ker se v vseh obdobjih ne pojavljajo učne knjige za višjo stopnjo (npr. v prelomnih letih 1945 in 1946), poleg tega pa so me zanimale morebitne razlike v strukturi učbenikov in v izboru Prešernovih pesmi, ne nazadnje pa iz didaktičnega vidika možen vpliv ene vrste učbenikov na drugo. Po letu 1958, ko pri nas uvedejo obvezno osemletno osnovno šolo, so izhajale učne knjige za nižje srednje šole v zamejstvu, in sicer sta to sestava Inzko 1974 in 1985 ter sestav Mihelič 1969.

Že ob začetnem zbiranju in pregledovanju gradiva pa sem se odločil, da bom v raziskavo vključil tudi učne knjige za meščanske šole, ki so se uporabljale v prvi polovici 20. stoletja, in sestav Gregorač 1979 za ekonomske srednje šole, saj se je hitro pokazalo, da imajo ti

⁴⁸ Zavedati se je treba, da je bila v celotni drugi polovici 19. stoletja kljub stalnim prizadevanjem za večjo vlogo slovenščine v srednjih šolah učni jezik v gimnazijah nemščina, da je bila slovenščina kot učni jezik prvič uvedena na realni gimnaziji v Idriji leta 1901, da je v celoti stekel pouk v slovenščini na zasebni škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani leta 1905, in da je bila prva državna gimnazija s slovenskim učnim jezikom ustanovljena šele leta 1913 v Gorici (prvi ravnatelj je bil Janko Bezjak, pomemben slovenski didaktik in soavtor medvojnih Grafenauerjevih učbenikov).

⁴⁹ Za realne gimnazije, ki so imele najprej tri razrede višje stopnje, kasneje pa tako kot klasične gimnazije štiri, nikoli niso izhajali posebni učbeniki, pač pa je leta 1893 Sket izdal *Slovensko slovstveno čitanko za učiteljski študij*, leta 1910 pa je Wester priredil *Slovensko čitanko za prvi razred dekliškega liceja*.

⁵⁰ To berilo dokazuje vpliv tržnih zakonitosti v delovanju sodobnega šolskega sistema. Zaradi konkurenčnega berila *Branja* 1-3, ki je bilo od prvega zvezka dalje potrjeno kot učbenik za gimnazije in štiriletne strokovne šole, so tudi izdajatelji berila *Svet književnosti* 4 leta 2003 razširili njegovo namembnost na vse štiriletne šole in tako povečali krog možnih kupcev.

strokovni, "neelitni" učbeniki lahko modernejši, manj konservativen pristop do šolskih avtorjev in vključenih besedil, v didaktičnem smislu pa lahko vpeljujejo novosti, ki so jih gimnazijske oz. splošne srednješolske učne knjige prinesle šele kasneje.

2.1.1.2 POIMENOVANJA BERILO, CVET, CVETJE, CVETNIK, ČITANKA IN UČBENIK

Učne knjige za pouk književnosti od leta 1850 so uporabljale različne vrstne oznake, in sicer po abecednem redu berilo, cvet, cvetje, cvetnik, čitanka in učbenik.⁵¹ Izraz cvetje je uporabil samo Macun v knjigi *Cvetje slovenskiga pesništva* (1850), izraz cvet samo Janežič v knjigi *Cvet slovenske poezije* (1861), izraz cvetnik pa imajo samo sestavi Janežič 1867, 1868 in 1870 ter Budal 1928 in 1946.⁵² Izrazi so sopomenke⁵³ in, kot je v opombi opozoril že Fran Ilešič, najbrž sprejeti po srbskem zgledu⁵⁴ (Ilešič 1902: 38). Nedvomno pa je posnemal naslov srbskega berila za višje gimnazije Anton Janežič, saj je njegov *Cvetnik slovenske slovesnosti* posnetek srbskega *Cvetnika srbske slovesnosti*, ki ga je leta 1853 na Dunaju objavil Jovan Subotić.

V nadaljnji razpravi bom razčlenil pomen in rabo izrazov berilo, čitanka in učbenik, ki so se kot oznaka za učne knjige za književnost uporabljali dosti bolj pogosto,⁵⁵ prva dva že v drugi polovici 19. stoletja, zadnji pa zlasti v času po Titovi smrti.

2.1.1.2.1 SLOVARSKE IN DRUGE DEFINICIJE

V na začetku omenjeni diplomski nalogi je celoten uvodni del posvečen razlagi in primerjalni analizi pojmov berilo, čitanka in učbenik (Tomic 1998: 1-13). Avtorica izhaja iz definicij

⁵¹ Edini izjemi sta sestava Kos 1965, ki ima v naslovu zvezkov *Slovenska književnost oz. Svetovna književnost*, podnaslov *Izbrana dela in odlomki* pa meri na poimenovanji cvetnik in berilo, ter sestav Kos 2003, kjer ob metaforičnem naslovu *Svet književnosti* nikjer ni navedena dodatna oznaka za vrsto učne knjige, le v kolofonu se pri navedbi potrditve Strokovnega sveta RS in v zahvali za soglasja pri objavi gradiva pojavi izraz učbenik.

⁵² V 20. stoletju se v osrednjem slovenskem prostoru uporablja izraz cvetnik samo za pesniške oz. literarne antologije, ki niso šolske učne knjige, npr. *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja* Alfonza Gspana ali *cvetnik slovenske parodije* (z naslovom *Prosto po ...*) Marka Juvana.

⁵³ SSKJ geslo **cvetnik** opredeljuje kot knjižno oz. redko, pomen besede pa razlaga s sopomenkama *antologija, izbor*.

⁵⁴ Izraz cvetnik je prevod grške besede anthologia, ki bi jo dobesedno prevedli s slogovno označeno slovensko besedo cvetober, gre pa za izbor najlepših ali najboljših leposlovnih besedil. Ilešič omenja Rajčev *Cvetnik* iz leta 1802, ki naj bi ga uporabljal že Urban Jarnik.

⁵⁵ Izraz učbenik se je v strokovnem časopisju začel uporabljati v obdobju med obema vojnoma (glej članek Merhar 1934), pogosteje pa po drugi svetovni vojni, npr. v članku Marje Boršnik *O slovenskih učbenikih za srednjo šolo* (Popotnik 1947/48, str. 191).

Toporišičeve *Enciklopedije slovenskega jezika*, leksikona Cankarjeve založbe *Literatura in Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, pri razlagi značilnosti učbenikov za pouk književnosti pa se opira na *Metodiko književne vzgoje* Dragutina Rosandića. V povzetku na koncu poglavja navaja štiri "osnovne značilnosti ali pogoje, ki jih mora izpolnjevati nek književni učbenik, zato da obvelja za berilo" (n. d.: 13). Glede na to, da se v disertaciji ne ukvarjam z učbeniki za književnost, ki niso tudi berila (sodobna slovenska didaktika navaja kot primer učbenika za književnost, ki vsebuje samo literarnovedne razlage, ne pa tudi literarnih besedil, dve knjigi Janka Kosa, in sicer *Pregled slovenskega slovstva* ter *Književnost. Učbenik literarne zgodovine in teorije*;⁵⁶ Krakar 2004: 142), je osrednji problem, ki ga je treba razrešiti, ali so izrazi berilo, čitanka in učbenik sopomenski oz. ali je lahko vsako berilo/čitanka tudi učbenik.

Temeljno informacijo nam ponuja *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, zato navajam bistvene dele geselskih sestavkov:⁵⁷

berilo učbenik s krajšimi sestavki za jezikovni pouk: izdati berila za osnovno šolo; slovensko berilo za šesti razred

čitanka učbenik s krajšimi sestavki za jezikovni pouk; berilo: slovenska čitanka; čitanka za drugi razred

učbenik knjiga s predpisano snovjo za učenje: izdati, napisati učbenik; matematični učbenik; osnovnošolski, univerzitetni učbenik.

Slovarske definicije kažejo, da sta izraza berilo in čitanka popolni sopomenki,⁵⁸ beseda učbenik pa je pomensko širši pojem, saj pomeni katerokoli učno knjigo in sta zato izraza berilo in čitanka v podpomenskem odnosu, torej samo vrsta učbenika. Po slovarski definiciji so učbeniki vsa potrjena berila od leta 1850 dalje, saj so že Bleiweisove učne knjige (sestav štirih zvezkov od leta 1850 do leta 1855) "knjige s predpisano snovjo za učenje".

Deloma podobne, vendar tudi širše definicije ponujajo geselski članki v *Enciklopediji Slovenije*:⁵⁹

ČITANKA, tudi berilo, učbenik s krajšimi sestavki za splošno izobrazbo, vzgojo, jezikovni pouk.

⁵⁶ Zanimivo je mnenje hrvaških poznavalk didaktike književnosti, ki Kosovo *Književnost* opredeljujeta "predvsem kot znanstveno literarno zgodovino, ne pa učbenik" – prevedel Z. B. (Benjak 2002: 633).

⁵⁷ Polona Tomac navaja slovarska pomena besed berilo in čitanka, ne pa tudi pomena besede učbenik.

⁵⁸ V naslednji izdaji *SSKJ* bi bilo verjetno smotno razlago prvega pomena popraviti z *učbenik s krajšimi sestavki za pouk književnosti in jezika*, saj je sedanja razlaga preozka in glede na rabo neustrezna.

⁵⁹ Iz meni nerazumljivih razlogov v *Enciklopediji Slovenije* ne najdemo gesla berilo.

UČBENIK, knjiga s predpisano učno vsebino, ki učencem na pregleden način predstavlja znanje.

UČBENIKI SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI, didaktično strukturirana literarnozgodovinska dela, namenjena izobraževanju o slovenski književnosti. Sprva so nalogo učbenikov slovenske književnosti opravljale tudi zbirke krajših besedil in odlomkov, v katerih so postopoma začela prevladovati leposlovna besedila (→**Čitanka**);

Definiciji izrazov čitanka in učbenik v primerjavi s SSKJ ne prinašata nič novega, pač pa je po Gregorju Kocijanu, avtorju geselskega članka, učbenik za književnost drugačen od običajnega berila oz. čitanke kot zbirke leposlovnih besedil zaradi "didaktične strukturiranosti" in "literarnozgodovinske" namembnosti.⁶⁰ Po Kocijanu, ki poleg izraza učbenik književnosti uporablja še izraza "berilo učbenik" in "učbeniški model beril", so se tovrstne učne knjige začele uporabljati v sedemdesetih letih 20. stoletja.

Najnovejše poglede na obravnavano problematiko prinašajo *Poglavja iz didaktike književnosti* Bože Krakar Vogel iz leta 2004. Navajam ustrezní odlomek iz poglavja Gradiva za pouk književnosti (n.d.: 142):

Učbenik za pouk književnosti vsebuje z učnim načrtom usklajeno učno snov za pouk književnosti. Največkrat torej vsebuje literarna besedila in literarnovedne vsebine ter je didaktično oblikovan. Sredstva didaktičnega oblikovanja imenujemo didaktični instrumentarij (razlage besedil, stvarna pojasnila, vprašanja, slike, preglednice ipd.). Zaradi literarnih besedil, ki so namenjena literarnemu branju, učbenik za književnost pogosto imenujemo **berilo** (včasih tudi čitanka).

Če povzamem, razume Krakarjeva učbenik za pouk književnosti podobno kot Kocijan, torej kot didaktično oblikovano zbirko literarnih besedil z literarnovednimi vsebinami, po drugi strani pa podobno kot hrvaški didaktik Dragutin Rosandić, na katerega se večkrat sklicuje, uporablja izraza učbenik in berilo tudi kot sopomenki.⁶¹ Praktično sopomensko rabo potrjuje

⁶⁰ Iz nadaljevanja geselskega članka je razvidno, da avtor pod "didaktično strukturiranostjo" in "literarnozgodovinsko" namembnostjo razume berila, ki so opremljena z literarnovednimi dodatki, didaktičnimi navodili in vajami (*Enciklopedija Slovenije* 14, str. 8).

⁶¹ Rosandić kot začetnik sodobne hrvaške didaktike književnosti v svoji *Metodiki književnog odgoja i obrazovanja* uporablja izraza učbenik in berilo strogo sopomensko, npr. v poglavjih Tipovi čitanaka/udžbenika iz književnosti ali Metodičko oblikovanje čitanke/udžbenika (n.d.: 304-305), res pa je, da tipološko opredeljuje različne vrste beril oz. učbenikov po kriteriju namembnosti, načinu prinašanja književnega gradiva in načinu razčlenjevanja književne vsebine (Rosandić 1998; 304; Tomac 1998: 5-6). Šele kasneje se je na Hrvaškem razvnela polemika o tem, ali je berilo tudi učbenik oz. kakšna je razlika med berilom in učbenikom (Krakar 2004: 142; Benjak 2001).

tudi sestav *Branja* 1-4, ki ga je didaktično zasnovala Krakarjeva, in sicer je v podnaslovu učnih knjig oznaka Berilo in učbenik za 1. (itn.) letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol.

2.1.1.2.2 RABA V STROKOVNIH IN ZNANSTVENIH ZAPISIH

Ker po vsem povedanem sopomenska raba izrazov berilo in čitanka ni sporna, pač pa je treba dodatno raziskati rabo teh besed v odnosu do strokovnega izraza učbenik, sem pregledal nekaj strokovno-znanstvenih zapisov iz zadnjih desetletij.

Slovenski šolski muzej je leta 1983 priredil razstavo z naslovom Učbeniki za pouk slovenskega jezika do leta 1918. V popisu razstavljenih del, ki ga je naredila Marjeta Demšar, so v razdelkih Osnovnošolski učbeniki in Srednješolski učbeniki vključena predvsem slovstvena berila, pa tudi abecedniki, slovnice in literarne zgodovine, kar pomeni, da avtorica razstave uporablja besedo učbenik kot širši pojem, obenem pa tudi kot dopustno oznako za vsa srednješolska berila od Macunovega *Cvetja slovenskiga pesništva* dalje. Avtorica spremne besede Tatjana Hojan enakovredno uporablja izraze učbenik, berilo in čitanka: "radi pomanjkanja pravih učbenikov so pri pouku uporabljali Macunovo Cvetje slovenskega pesništva"; "za višje razrede srednjih šol je sestavil berila Fran Miklošič"; "nov tip čitank za srednje šole je napisal Jakob Sket"; "za meščanske šole /.../ je napisal zelo dobra berila Josip Brinar" (Demšar 1883: 4).

Podobno čisto enakovredno rabo teh izrazov zasledimo v diplomski nalogi Polone Tomac iz leta 1998, ki kot naslov poglavja zapiše Analitičen pregled srednješolskih beril oziroma učbenikov za materinščino med obema vojnoma (1918-1945), potem pa v besedilu pri medvojnih učbenikih uporablja izraz čitanka, pri učbenikih s konca 20. stoletja pa izraz berilo (tudi v skladu s poimenovanji teh učnih knjig v naslovih posameznih zvezkov).

Drugače ravna Alenka Žbogar v že omenjeni analizi srednješolskih učbenikov za književnost od 1975 do 1999, ko v istem času na prelomu tisočletja dosledno uporablja izraz učbenik (pri tem za učno knjigo, ki vključuje več besedil, kot jih predpisuje učni načrt, navaja tudi poimenovanje "učbenik antologijskega tipa"), edino v učbeniškem sestavu Kos 1990 in 1994, katerega težišče po njenem predstavlja Kosov literarnozgodovinski pregled *Književnost*, za

učne knjige Janka Kosa in soavtorjev uporabi izraz berilo. Popolnoma enako ravna avtorica v kasnejšem članku o sodobnem srednješolskem učbeniku za književnost (Žbogar 2005).⁶²

V najnovejši znanstveni publikaciji iz leta 2008, namreč v raziskavi Petre Kodre o vzgoji za krepitev zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti v 20. stoletju, ponovno zasledimo sopomensko rabo izrazov berilo, čitanka in učbenik. Avtorica v opredelitvi raziskovalnih vprašanj na začetku zapiše, da bo npr. skušala poiskati odgovore na vprašanja, "kako se ciljem prilagajajo vsebine učnih načrtov in učbenikov, torej kako so na učni načrt in z njim določeno izbiro umetnostnih besedil v berilih in čitankah vplivali ključni dogodki v zgodovini slovenskega naroda ..." (Kodre 2008: 7). V nadaljevanju opredeli izraza berilo in čitanka kot sopomenki in ju na ta način tudi vključuje v svoje znanstveno besedilo,⁶³ izraz učbenik pa uporabi tudi kot nadpomenko, in sicer v poglavju Jugoslovanski vpliv na slovenska berila, ko na začetku povzema rezultate raziskave Charlesa Jelavicha, ki je v osemdesetih letih 20. stoletja preučeval južnoslovanske narodne odnose v učnih knjigah pred prvo svetovno vojno (Jelavich 1992).⁶⁴

Lahko sklenemo, da razen v besedilih Alenke Žbogar, ki se navezuje na pristop Gregorja Kocijana v *Enciklopediji Slovenije*, v sodobni strokovni in znanstveni literaturi prevladuje sopomenska raba izrazov berilo, čitanka in učbenik, kar pomeni, da bi se v svoji razpravi načeloma lahko odločil za katerikoli izraz. Ker pa je eden od namenov disertacije tudi vpliv na bodočo znanstveno terminološko sistematiko, bom kot enega osrednjih kriterijev za odločitev izbral številčna razmerja med dosedanjimi poimenovanji slovenskih učnih knjig za književnost.

2.1.1.2.3 RAZVOJ POIMENOVANJ OD LETA 1850 DO 2010

Že leta 1850 je Bleiweis (ob Kleemannu) v predgovoru učne knjige kot možni poimenovanji pripomočka za učenje jezika in književnosti omenjal izraza berilo in čitanka, vendar se je v naslovu odločil za poimenovanje *Slovensko berilo za prvi gimnazijalni razred*. Tej izbiri je v

⁶² Žbogarjeva v tem članku najprej predstavi poglede na tak učbenik v Sloveniji, Hrvaški, Srbiji, Angliji, in Ameriki, v petem poglavju pa v isti reviji ponovno predstavlja svojo analizo učbenikov za književnost, ki jo je objavila že leta 2000.

⁶³ Avtorica takole utemelji svojo rabo: "V tej raziskavi sta oba pojma rabljena sinonimno, zaradi današnje splošne razširjenosti izraza berilo pa ima ta primarno poimenovalno vlogo; le za berila iz prve polovice 20. stoletja je uporabljen tudi izraz čitanka." (n.d.: 48)

⁶⁴ Jelavich v svojo raziskavo vključuje tako berila za pouk književnosti kot učbenike za zgodovino in zemljepis.

celoti sledil Miklošič, prav tako pa je Janežič v svojih sestavih leta 1867, 1868 in 1870 ob besedi cvetnik uporabil tudi vrstno poimenovanje berilo. Tudi Sket v svoji prvi knjigi leta 1886 zapiše naslov *Slovensko berilo za peti in šesti razred srednjih šol*, že čez tri leta pa s *Slovensko čitanko za prvi razred srednjih šol* brez kakršnegakoli pojasnila v predgovoru začne dosledno uporabljati izraz čitanka, verjetno tudi kot znamenje povezanosti z drugimi južnoslovanskimi narodi v okviru tedanje avstro-ogrske monarhije. To poimenovanje so prevzele tudi Brinarjeve učne knjige za meščanske šole,⁶⁵ izraz čitanka pa se z eno izjemo (to je Budalov *Slovenski cvetnik za srednje šole*) dosledno pojavlja tudi v obdobju med obema vojnama.⁶⁶

V obdobju okupacije se s sestavom Moder 1942 prvič ponovno pojavi izraz berilo, morda kot znamenje slovenske drugačnosti, še vedno pa uporabita besedo čitanka Smolejev sestav za nižje gimnazije in Bajčev sestav za nižje srednje šole leta 1945. Od sestava Smolej 1946 za nižje gimnazije do danes je ponovno v osrednjih učnih knjigah v splošni rabi poimenovanje berilo, izjema sta samo že omenjena sestava Kos 1965 in Kos 2003, ki nimata nobene vrstne oznake, in sestava Fatur 1984 in 1990, ki imata samo poimenovanje učbenik. Aktualna sestava Krakar 2003 in Lah 2010 pa imata izraz učbenik ob oznaki berilo, ki je na prvem mestu.⁶⁷

Če povzamemo, se pri osrednjih učnih knjigah izraz berilo uporablja od leta 1850 do leta 1888 ter od leta 1946 do leta 2010, torej skupaj 102 leti, izraz čitanka od leta 1889 do leta 1945, torej 56 let, izraz učbenik pa od leta 1981 do leta 1986 ter od leta 2000 do leta 2010, torej skupaj 14 let. Pogostnost pojavljanja glede na posamezne sestave predstavlja preglednica:⁶⁸

⁶⁵ Drugačen je bil razvoj poimenovanj v osnovni šoli. Leta 1834 je izšlo Metelkovo *Berilo za male šole na kmetih* in izraz berilo se je dosledno uporabljal do leta 1902, ko je izšla Schreinerjeva in Hubadova *Čitanka za obče ljudske šole*. Izraz čitanka pa ni zamenjal prejšnjega poimenovanja, saj sta se do konca prve svetovne vojne enakovredno, po šestkrat uporabila izraza čitanka in berilo (Demšar 1983).

⁶⁶ Morda je Budal zavestno izbral tedaj že čisto zastarelo poimenovanje cvetnik, da ne bi izpostavil slovenske pripadnosti slovanski jezikovni skupnosti.

⁶⁷ Po letu 1945 se poimenovanje čitanka ohranja v zamejskih sestavih Čekuta 1947, Beličič 1947 in Blažina 1949 v Italiji (pač pa imajo izraz berilo Severjeve brošure v begunskih taboriščih v Avstriji), morda kot zavestno ohranjanje predvojne tradicije, kasneje pa v sestavih Inzko 1974 in Zablatnik 1976 na avstrijskem Koroškem, morda zato, ker so se sestavljavci tudi vsebinsko naslanjali na povojne tržaške učne knjige za književnost. Sodobna sestava Bratuž 1982 za višje srednje šole in Inzko 1985 za nižje srednje šole se prilagodita matici in sprejmeta poimenovanje berilo.

⁶⁸ Izraz berilo se pojavlja tudi ob izrazu cvetnik in ob izrazu učbenik, zato je skupni seštevek izrazov večji kot je vseh sestavov (56).

BERILO	ČITANKA	UČBENIK	CVETNIK	CVET	CVETJE	BREZ OZNAKE
27 x	20 x	4 x	5 x	1 x	1 x	2 x

Po obeh merilih je popolnoma jasno, da je beseda berilo tista, ki je glede na tradicijo najbolj upravičeno uporabljamo kot slovensko enobesedno poimenovanje učne knjige za književnost.

2.1.1.2.4 BERILO KOT TEMELJNA SOPOMENKA IN KOT NADPOMENKA

Pri odločitvi, da bom v nadaljevanju razprave za vse učbenike za pouk književnosti od leta 1850 do leta 2009 dosledno uporabljal izraz berilo, so me torej vodili čisto pragmatični, ne pa morebiti nacionalistični razlogi (npr. ločevanje od drugih južnih Slovanov, ki enotno uporabljajo izraz čitanka), saj je bolj ali manj jasno, da smo vse tri konkurenčne izraze prevzeli iz drugih slovanskih jezikov.⁶⁹ Izraz učbenik, ki se eksplicitno pojavlja v sedanjih sestavih Krakar 2003 in Lah 2009 (implicitno pa tudi v sestavu Kos 2003), je po eni strani širši pojem, saj pokriva tudi vse druge učne knjige, po drugi pa ni ustrezen zato, ker ga lahko uporabljamo tudi za učne knjige za književnost, ki nimajo leposlovnih besedil, torej niso berila.⁷⁰

Glede na to, da se je koncept srednješolskega berila skozi poldrugo stoletje predvsem z didaktičnega vidika spreminjal, za natančnejšo opredelitev različnih tipov beril predlagam rešitev, po kateri je poudarek na osrednji besedi berilo, besedi antologija (cvetnik) in učbenik pa sta dodatna kvalifikatorja:

- a) berilo antološkega tipa,
- b) berilo vezanega tipa,⁷¹
- c) berilo učbeniškega tipa,⁷²
- č) kombiniran tip berila.⁷³

⁶⁹ Petra Kodre navaja mnenje avtorjev osnovnošolskih beril Kristine Hafner in Franca Ločniškarja, da smo si besedo čitanka po nepotrebnem sposodili od Rusov, ter mnenje raziskovalca zgodovine slovenskega šolstva Alfonza Žerjava, da je izraz čitanka starejši, izraz berilo pa naj bi prevzeli od Hrvatov (n. d.: 48; Hafner, Ločniškar 1941; Žerjav 1970).

⁷⁰ Angleži in Američani uporabljajo kot ustreznico za učbenik besedo textbook (Žbogar 2005), za berilo oz. čitanko izraze reader, literary reader ali reading-book, za cvetnik (nemško Blumenlese) pa podobno kot Italijani (antologia) kar prevzeto besedo anthology.

⁷¹ Pri antološkem berilu je temeljna značilnost, da vključuje več besedil, kot jih predpisuje učni načrt (Krakar Vogel 2004: 142), pri berilu vezanega tipa pa so vključeni samo naslovi iz učnega načrta. V obdobju od leta 1996 dalje so vezana berila tista, ki vključujejo samo obvezna oz. obvezno-izbirna besedila, antološka pa tista, ki vključujejo tudi prostoizbirna besedila.

⁷² To so berila, ki v katerih je spremljevalni instrumentarij vezno besedilo, znotraj katerega so leposlovna besedil kot ponazoritev literarnozgodovinskega pregleda, npr. sestav Gregorač 1979.

2.1.1.3 OPREDELITEV POJMA SESTAV BERIL

Sintagmo sestav beril prevzemam po Alenki Žbogar, ki v skladu s svojim pojmovanjem učne knjige za književnost govori o učbeniškem sestavu, pri čemer ji slednji pomeni "učbenike določenega obdobja od 1. do 4. letnika"⁷⁴ (Žbogar 2000: 13). Sam sem se v skladu s posplošeno rabo izraza berilo odločil za poimenovanje sestav beril, kar opredeljujem kot sklop učnih knjig za književnost, ki se v določenem obdobju uporabljajo na nižji ali na višji stopnji srednje šole oz. po letu 1958 v slovenski srednji šoli. Sestav beril lahko vključuje zgojeno berilo oz. en zvezek (npr. Janežičev *Cvetnik slovenske slovesnosti* iz leta 1870), lahko pa sta zvezka dva (npr. Janežičev *Cvetnik – Berilo za slovensko mladino* iz leta 1865 in 1867), lahko so trije (npr. Brinarjeva *Čitanka za meščanske šole* iz leta 1908, 1911 in 1912), največkrat so štirje (npr. Bleiweisovo *Slovensko berilo* iz leta 1850, 1852, 1854 in 1855), izjemoma pa je zvezkov celo pet (npr. argentinsko *Slovensko berilo* I-V iz leta 1980).

Zaradi ekonomičnosti označujem sestav beril samo z imenom edinega ali reprezentativnega avtorja⁷⁵ in letnico izida zadnjega zvezka v sestavu (npr. Grafenauer 1930), kadar pa določneje omenjam posamezni zvezek, ga poimenujem z avtorjem, zaporedno številko zvezka⁷⁶ in letnico izida (npr. Bajec I 1931).

2.1.1.4 ČASOVNA IN PROSTORSKA OPREDELITEV RAZISKAVE

Časovni razpon raziskave je poldrugo stoletje od marčne revolucije do sodobnosti.⁷⁷ Prvo obdobje vključuje berila od leta 1850 do prve svetovne vojne, glede na spremenjeno državno ureditev leta 1867 pa ga delim na dva dela, in sicer čas Habsburške monarhije (sestavi

⁷³ Gre za antološka berila, ki imajo prvine beril učbeniškega tipa (npr. sestava Macun 1850 in Krakar 2003) in za vezana berila, ki niso učbeniškega tipa (npr. sestava Kos 1990 in 1994).

⁷⁴ Žbogarjeva je kot najnovejši sestav vključila berila Kvasove *Potovanje besed* za poklicne šole, ki imajo sicer pet zvezkov (po sistemu 3 + 2), vendar je drugačna zasnova raziskave dopuščala opustitev zvezka za peti letnik srednjega šolanja zaradi primerljivosti z drugimi štiriletnimi sestavi.

⁷⁵ Kadar je avtorjev več (bodisi v posameznem zvezku bodisi v celotnem sestavu), poimenujem sestav po izstopajočem avtorju (npr. Grafenauer 1930, Gorjup 1979, Fatur 1984 in Krakar 2003) ali po avtorju, čigar priimek je prvi po abecedi (npr. Gaspari 1940, Beličič 1947, Blažina 1949 in Bratuž 1982).

⁷⁶ Pri tem izhajam iz izvornih oznak v naslovih beril, npr. Miklošič V 1853 (berilo za prvi razred višje gimnazije), Sket V-VI 1993 (berilo za prvi in drugi razred višje srednje šole) ali Grafenauer I 1921 (berilo za prvi razred višje srednje šole).

⁷⁷ Odmev marčne revolucije, ko se je poleg zahtev po družbenih spremembah pojavilo tudi "nacionalno vprašanje kot drugo ključno vprašanje" (*Enciklopedija Slovenije* 6, str. 396), je učni načrt za gimnazije iz leta 1849, ki predvideva tudi slovenščino na gimnazijah in realkah kot učni predmet (Demšar 1983: 3).

Macuna, Bleiweisa, Miklošiča in Janežiča)⁷⁸ ter čas Avstro-Ogrske (sestavi Sketa in Brinarja). Berila so pokrivala vse slovenske dežele v Avstriji (Kranjsko, Koroško, Štajersko in Goriško z Istro), izhajala pa so pretežno v Celovcu in na Dunaju⁷⁹ (Viri: 5.1).

Drugo obdobje vključuje berila od prve svetovne vojne⁸⁰ do konca druge svetovne vojne. Z razpadom avstro-ogrske monarhije postane središče slovenstva Ljubljana, matici je priključeno Prekmurje, Primorska po rapalski pogodbi leta 1920 pripade Kraljevini Italiji, avstrijska Koroška po plebiscitu istega leta pa Republiki Avstriji.⁸¹ V čas Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev do leta 1929 sodijo sestavi Westra, Brinarja in Grafenauerja,⁸² v čas Kraljevine Jugoslavije (Dravske banovine) do leta 1941 sestavi Bajca in Gasparija, v čas okupacije (od aprila 1941 do maja leta 1945) pa sestavi Modra, Grafenauerja, Bajca in Smoleja.⁸³

Vsi ti sestavi, ki jih zaradi razločevanja z zamejskimi (kasneje tudi izseljenskimi) imenujem tudi osrednji, so izhajali v Ljubljani, razen Smolejevega partizanskega berila za nižje gimnazije v dveh zvezkih, ki je nastalo na osvobojenem ozemlju v Beli krajini. V Kraljevini Italiji sta že po Gentilejevi šolski reformi, ko so ukinili vse slovenske šole na Primorskem, izšla sestava Budala in Kacina, oba v Gorici.

Tretje obdobje vključuje berila od osvoboditve leta 1945 do osamosvojitve leta 1991. Osrednje berila pokrivajo območje Republike Slovenije in do leta 1947 tudi slovenski del Cone B Julijske krajine, po tem letu pa tudi tiste dele Cone A (npr. Brda), ki so po pariški mirovni pogodbi pripadli Jugoslaviji. Obdobje sem razdelil na dva dela, in sicer na prvega v času do leta 1963 (Demokratska federativna Jugoslavija leta 1945 in od januarja 1946 Federativna ljudska republika Jugoslavija), ko so izhajali sestavi Bajca, Smoleja, Boršnikove, Merharja in Jamarjeve. Drugi del v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji sem dodatno razdelil na čas pred usmerjenim izobraževanjem (sestavi Kosa, Bohanca in Gregoračeve), čas

⁷⁸ Janežičev *Cvetnik slovenske slovesnosti* je sicer izšel že v času dualizma, vendar je bil zasnovan pred nastankom Avstro-Ogrske.

⁷⁹ Macunovo *Cvetje slovenskiga pesništva* je izšlo v Trstu, Bleiweisova berila pa so izhajala v Ljubljani.

⁸⁰ Med prvo vojno, torej v letih od jeseni 1914 do jeseni 1918, ni izšlo nobeno srednješolsko berilo.

⁸¹ V Avstriji v tem obdobju obstaja slovenščina kot srednješolski učni predmet samo do leta 1930, zato tudi ni potrebe po novih srednješolskih berilih, pač pa se na nekaterih osnovnih šolah ohranja okrnjena dvojezičnost do priključitve Avstrije Nemčiji leta 1938 (Feinig 2008: 75-80).

⁸² Samo četrti zvezek izide leta 1930, eno leto po preimenovanju države v Kraljevino Jugoslavijo in eno leto pred oktroirano ustavo.

⁸³ Okupacije ne štejem za posebno obdobje, saj gre večinoma za predelave predvojnih beril.

usmerjenega izobraževanja (sestava Gregoračeve in Faturja) ter čas po njem (sestav Kosa).⁸⁴ Tem osrednjim berilom sem v drugem delu priključil še sestava Gorjupove in Faturja, ki sta bila namenjena pripadnikom italijanske narodne skupnosti. Vsi ti sestavi so do leta 1981 izhajali v Ljubljani, po njem pa v Mariboru.

Posebej v tretjem obdobju dodajam še pregled beril v zamejstvu in izseljenstvu, in sicer ločeno po posameznih državah. V Avstriji najprej obravnavam sestav Severja iz begunskih taborišč v britanski okupacijski coni (nastal v krajih Spittal in Lienz), za tem pa sestave Inzka in Zablatnika, ki so izhajali v Celovcu po ustanovitvi Zvezne gimnazije za Slovence. V Italiji so najprej pod zavezniško vojaško upravo Cone A Julijske krajine izdali sestave Budala, Cekute in Beličiča, v Coni A Svobodnega tržaškega ozemlja pa sestav Blažinove. Kasneje sta v državnem okviru Republike Italije nastala še sestava Miheliča in Bratuževe. Razen druge izdaje Budalovega *Slovenskega cvetnika*, ki je izšel v Gorici, in Miheličevega berila za prvi razred nižje srednje šole, ki je izšlo v Ljubljani, so vsa ta berila izhajala v Trstu.

V času usmerjenega izobraževanja v Sloveniji sta nastala dva sestava tudi med slovenskimi izseljenci. V Argentini so v Buenos Airesu pripravili sestav Pertota,⁸⁵ v Avstraliji v Melbourneu pa sestav Ceferinove.

Četrto obdobje vključuje berila od osamosvojitve do danes. Slovenski državni teritorij se z razpadom Jugoslavije ni spremenil, pač pa se je spremenil politični sistem iz enopartijskega v parlamentarno demokracijo, poleg tega pa so se leta 2004 z vstopom države v Evropsko zvezo zamenjale nekatere notranjepolitične in zunanjepolitične prioritete. V tem obdobju najprej obravnavam prenovljeni sestav Kosa, za tem pa konkurenčne sestave Krakarjeve, Kosa in Laha,⁸⁶ ki so izhajali v Mariboru in v Ljubljani. V tem obdobju so edini zamejski sestav prenovljena oz. dopolnjena berila Bratuževe in drugih avtorjev.

⁸⁴ Podobno razvrstitev beril zasledimo v članku Alenke Žbogar (2000: 20).

⁸⁵ Ker mi nikakor ni uspelo ugotoviti sestavljalcev, sem sestav poimenoval po Marjanu Pertotu, ki je *Slovensko berilo* I-V vključil v svojo bibliografijo argentinskih izseljenskih tiskov.

⁸⁶ Sestav Lah 2009 obsega samo tri zvezke, saj je Mladinska knjiga začela z izdajanjem kompletov učnih knjig za pouk slovenščine (jezika in književnosti) šele leta 2007 in bo četrti zvezek izšel leta 2010.

2.1.2 VIRI (KRITIČEN PREGLED)

Pred celovito raziskavo Prešernovih pesmi v srednješolskih berilih od leta 1850 do 2009 sem pregledal možne vire, ki bi mi olajšali izdelavo seznama vseh sestavov beril in popisa vseh šolskih objav Prešerna, poleg tega pa dali potrebno oporo za metodološko čimbolj ustrezen pristop k raziskovanemu področju. Pregledal sem slovenske literarne zgodovine, leksikografske priročnike ter strokovne in znanstvene članke oz. monografske objave, povezane s srednješolskimi berili.

2.1.2.1 POPISI SREDNJEŠOLSKIH BERIL

Glede na to, da berila od leta 1850 do danes vključujejo predvsem slovenska leposlovna besedila, bi pričakovali, da nekaj temeljnih podatkov o zgodovini srednješolskih beril najdemo v slovenskih literarnih zgodovinah oz. v zgodovinah slovenskega slovstva. Žal temu ni tako. V literarnih zgodovinah Kleinmayrja, Glaserja, Grafenauerja in Slodnjaka zaman iščemo sistematičen pregled srednješolskih beril, še slabše pa je stanje v večavtorskih literarnih zgodovinah po drugi svetovni vojni.

V Marnovem *Jezičniku*, ki je sicer nesistematično, vendar uporabno in precej zanesljivo delo (Glaser 1896: 177-178), najdemo precej podatkov o vseh avtorjih srednješolskih beril do Sketa (Macunu, Bleiweisu, Miklošiču, Janežiču in Navratilu), popis beril pa predvsem pri Macunu in Janežiču. Julij Kleinmayr ima v *Zgodovini slovenskega slovstva* iz leta 1881 pri opisu tretje dobe slovenskega slovstva (1843-1881) poleg predstavitve jezikoslovja, zgodovine, zemljepisa itn. tudi razdelek Slovensko šolstvo. Pri tem sicer kot avtorje beril omenja Bleiweisa, Miklošiča in Janežiča,⁸⁷ vendar v nadaljevanju natančneje predstavlja zgolj učne knjige za ljudske šole.⁸⁸

Precej bolj uporabna je *Zgodovina slovenskega slovstva* Karla Glaserja, ki je v štirih zvezkih (od 1894 do 1898) izšla pri Slovenski matici. Glaser v predgovoru prvega zvezka popisuje slovenske literarne zgodovine, v tretjem zvezku pa ima razdelek Pojavi slovenskega življa v

⁸⁷ Ne omenja pa Ivana Macuna.

⁸⁸ Avtor takole pojasnjuje svojo odločitev: "Na mestjanskih šolah, spodnjih realkah, na učiteljiščih, realkah in gimnazijah se pred letom 1869. slovenski jezik kot poučni jezik ni pripustil in radi tega tudi pred letom 1860 o šolskem slovstvu v tem smislu govoriti ne moremo." (Kleinmayr 1881: 216).

društvih, zborih, v šolah in v gledališču. Predvsem govori o uveljavljanju slovenščine, med šolniki omenja Janežiča in Macuna in tudi on navaja le naslove učnih knjig za ljudske šole.⁸⁹ Pač pa pri posameznih sestavljalcih beril⁹⁰ dobimo natančne podatke o njihovih berilih. Pri Janežičevem *Cvetniku slovenske slovesnosti* Glaser celo navaja razmerje med lirsko in epsko poezijo, dramatiko in prozo ter razlike med drugo in tretjo izdajo.⁹¹ V četrtem zvezku v delu z naslovom *Znanstveno in poučno slovstvo ta literarna zgodovina prinaša tudi avtorje in besedila z drugih družboslovnih in tudi naravoslovnih, torej neliterarnih področij, celo pedagoškega.*⁹² Med jezikoslovci omenja Sketa, kritično ovrednoti njegova berila (ugotavlja, da ima premalo avtorjev in besedil iz novejšje književnosti) in v bibliografiji na koncu zvezka navede dovolj natančen popis vseh Sketovih knjižnih izdaj.

Korak nazaj pomeni *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva* Ivana Grafenauerja. V drugem zvezku iz leta 1911 ima na začetku poglavje *Politiški in kulturni pregled*, pri pregledu slovstvenih razmer pa razdelka *Časopisje in književna društva ter Literarni boji*. Grafenauer nikjer sistematično ne predstavlja šolskih beril, pač pa jih skopo vključuje pri obravnavi posameznih piscev, Bleiweisa v poglavju *Starejši pisateljski rod*⁹³ ter Janežiča v poglavju *Začetniki novega časa*. Macunovo *Cvetje* omenja čisto slučajno in v slabšalni rabi pri obnovi vsebine satirične pripovedi *Zlata hruška* Janeza Trdine.⁹⁴ V dodatku na koncu zvezka ima kratek pregled znanstvene proze in pri jezikoslovju oz. predstavitvi Miklošiča omenja še njegova berila za višje razrede gimnazije. V *Pregledu slovenskega slovstva* Antona Slodnjaka, ki je izšel med obema vojnoma,⁹⁵ je med staroslovenci omenjen Bleiweis, med mladoslovenci pa posebej predstavljen Janežič, sicer pa se Slodnjak s problematiko srednješolskih beril ne ukvarja.⁹⁶

⁸⁹ Podobno kot Kleinmayr zapiše: "Slovenska učila za srednje šole so začeli spisavati v nastopni dobi, namreč od l. 1870. počenši ..." (Glaser 1896: 23).

⁹⁰ Glaser jih tako kot besedne umetnike obravnava v poglavju z naslovom *Pisatelji*.

⁹¹ Zanimiva je naslednja avtorjeva ocena Janežičevega dela: "Da je skrbel samo za šolske knjige, bi si bil pridobil nevenljivih zaslug za razvoj slovenskega pouka, raztegnil pa je svoje delovanje na širše polje, na vseslovensko s tem, da je izdajal slovenske leposlovne liste." (n. d.: 173)

⁹² Naslovi razdelkov so: *Zgodovina, Jezikoslovje, Prirodoslovje in narodno gospodarstvo, Modroslovje, Bogoslovje, Cerkevna umetnost, Vzgojeslovje, Časnikarstvo, Pravoznanstvo in Državoznanstvo*.

⁹³ "Med slovanski svet pa so nesla njegovo ime poleg Novic *Slovenska berila* za nižje gimnazijske razrede (1850-1855) ..." (Grafenauer 1911: 154).

⁹⁴ "Macunovo *Cvetje jugoslavjansko*, ki ga potem bere, pa mu ni všeč." (n. d.: 253)

⁹⁵ Kidričeva *Zgodovina slovenskega slovstva* iz istega časa ima podnaslov *Od začetkov do marčne revolucije*, dejansko pa je Kidrič prišel le do Zoisove smrti, zato za našo raziskavo ni uporabna.

⁹⁶ Isto velja za Slodnjakovi knjigi *Slovensko slovstvo* in *Zgodovina slovenskega slovstva* (v dveh zvezkih), ki sta izšli v šestdesetih letih 20. stoletja.

Po drugi svetovni vojni je najprej izšla obsežna Matičina *Zgodovina slovenskega slovstva* v sedmih zvezkih (1958-1971), ki jo je uredil Lino Legiša. V drugem zvezku (Romantika in Realizem I) je zelo slabšalno omenjen Macun,⁹⁷ sicer pa o srednješolskih berilih ne izvemo praktično nič. Edina izjema je sedmi zvezek Viktorja Smoleja (Slovstvo v letih vojne 1941-1945), kjer ima sestavljalec partizanskih *Slovenskih čitank* tudi sklop o šolstvu na osvobojenem ozemlju, v katerem omenja berila za nižjo gimnazijo.

Malo bolje je v *Zgodovini slovenskega slovstva* Jožeta Pogačnika in Franca Zadravca (osem zvezkov), ki je izhajala od leta 1968 do leta 1972. V tretjem zvezku (Klasika in romantika) je poglavje Prestrukturiranje šolstva, v katerem Pogačnik rehabilitira Macunovo *Cvetje slovenskiga pesništva* in oceni tudi Bleiweisova berila, v četrtem zvezku (Realizem) pa so v poglavju Izobraževalni sistem omenjena še Miklošičeva in Janežičeva berila. V nadaljnjih štirih Zadravčevih zvezkih ne o šolstvu ne o srednješolskih berilih ni govora. V najnovejši slovstveni zgodovini več avtorjev *Slovenska književnost* I-III gre ponovno za regresijo, saj se s problematiko šolstva ne ukvarja.⁹⁸

2.1.2.1.1 ENCIKLOPEDIJA SLOVENIJE (OD 1850 DO 2000)

V *Enciklopediji Slovenije* iz neznanih razlogov ne najdemo gesla BERILO, pač pa dobimo informacije o srednješolskih berilih na treh mestih, in sicer pod gesli ČITANKA (avtor Ivan Andoljšek, ES 2), GIMNAZIJSKE ČITANKE (avtorica Tatjana Hojan, ES 3) in UČBENIKI SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI (avtor Gregor Kocijan, ES 14). Ivan Andoljšek v geselskem članku popisuje osnovnošolska berila, tako da ni jasno, kako so se v njegovem popisu znašla berila za meščanske šole od sestava Brinar 1912 do sestava Gaspari 1940 in tudi sestav Smolej 1945 za nižje gimnazije.

Hojanova navaja berila od sestava Macun 1850 do sestava Bohanec 1975,⁹⁹ posebej pa pohvali Bajčeve sestave za nižjo srednjo šolo, ki naj bi se odlikovali "po literarni vrednosti,

⁹⁷ "Medtem ko je bilo tako delo postavljeno že na slovenska tla, pa se mlajši Macun, posebno pa Razlag, še dolgo nista mogla otresti zmedenih pojmov in zmedenega jezika, kakršnega je zanesel v pisanje ilirski ideal." (n. d.: 167)

⁹⁸ V prvem zvezku Jožeta Pogačnika sta sicer pri romantiki poglavji Časniki in časopisi ter Jezikovna načela, pri realizmu pa Kulturne ustanove ter Časniki in časopisi, za šolstvo pa tokrat ni bilo več prostora.

⁹⁹ O gimnazijskih berilih lahko govorimo le do leta 1886, ko se pojavi Sketovo *Slovensko berilo* V-VI, kasneje pa so razen redkih izjem berila namenjena različnim srednjim šolam.

metodični izdelanosti in kvalitetni grafični opremljeni".¹⁰⁰ V tem popisu manjkajo sestavi Janežič 1870, Sket 1914, Smolej 1945, Sever 1948, Merhar 1951, Jamar 1956 in Kos 1965, vsa berila, ki so izšla med okupacijo, ter vsa italijanska zamejska berila (od sestava Budal 1928 do sestava Blažina 1949).

Dosti bolj temeljit je Kocijanov popis, ki vključuje osrednja berila od sestava Gregorač 1979 do beril Krakar I 2000 in Kos I 2000, zamejska berila v Italiji od sestava Čekuta 1947 do sestava Bratuž 1994, zamejska berila Inzka in Zablatnika v Avstriji pa je posebej dodal Avguštin Malle. V Kocijanovem popisu manjkajo samo sestavi Gorjup 1979, Gregorač 1980, Pertot 1980, Ceferin 1984 in Fatur 1990.

2.1.2.1.2 RAZSTAVNI KATALOG SLOVENSKEGA ŠOLSKEGA MUZEJA (OD 1850 DO 1918)

Katalog je izšel leta 1983 ob razstavi Učbeniki za pouk slovenskega jezika do leta 1918, popis učnih knjig pa je pripravila Marjeta Demšar. Seznam srednješolskih učbenikov, ki poleg beril vključuje tudi slovnice in slovstvene zgodovine, se začne z Bohoričevimi *Zimskimi uricami* iz leta 1584 in končuje z berilom Sket V-VI 1903. Seznam je precej izčrpen, saj v 19. stoletju manjkata samo berili Janežič II 1867 in Navratilova izdaja Miklošičevega berila za osmi razred iz leta 1881, na koncu izbranega obdobja pa manjkata sestava Brinar 1912 (berila za meščanske šole), Sket 1913 (Westrove priredbe Sketovih beril) ter berilo Sket VII-VIII 1906 in 1914.

2.1.2.1.3 OSREDNJA BERILA MED OBEMA VOJNAMA (OD 1919 DO 1945)

Leta 1987 je Mihael Glavan objavil razpravo o boju za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino v obdobju med obema vojnama. V poglavju Kratek pregled učbenikov za slovenski jezik in književnost med 1919 in 1945 prinaša razprava popis abecednikov, beril in slovnice za osnovno šolo ter beril in slovnice za srednjo šolo. V popisu manjka berilo Moder 1942, ki ga je izdala Mohorjeva družba v Ljubljani, pri sestavu Bajec 1935 ni razvidno, da je

¹⁰⁰ V nasprotju z Glaserjem, ki je Sketovim berilom očital nesodoben izbor besedil, Hojanova zapiše: "Nov tip gimnazijskih beril je pripravil Sket. Upošteval je sodobno literaturo in knjigam dodal bogate opombe."

berilo Bajec IV 1935 del istega učnega kompleta, sestav Wester 1922 ima napačen naslov,¹⁰¹ sestav Grafenauer 1930 je opisan kot en zvezek, ki ima več izdaj od leta 1921 do leta 1943,¹⁰² več netočnosti pa ima tudi opis sestava Gaspari 1940.¹⁰³

2.1.2.1.4 BERILA V BEGUNSKIH TABORIŠČIH V AVSTRIJI (OD 1945 DO 1949)

Janez A. Arnež, direktor ustanove Studia slovenica, je leta 1999 objavil publikacijo *Slovenski tisk v begunskih taboriščih v Avstriji 1945-1949*. V poglavju z naslovom Šolske knjige avtor izčrpno predstavi nastajanje učnih knjig za osnovno in srednjo šolo, v bibliografiji na koncu knjige pa v razdelku Monografii popiše berila iz sestava Sever 1948.

2.1.2.1.5 BERILA V SLOVENSKIH ŠOLAH V ITALIJI (OD 1945 DO 1985)

Leta 1986 je ob 40-letnici obnovitve slovenskih šol v Italiji izšel zbornik o slovenskem šolstvu na Goriškem in Tržaškem po drugi svetovni vojni. Samo Pahor v pregledu zgodovine slovenskega šolstva do leta 1945 omenja pouk slovenščine kot tujega jezika na nekaterih srednjih šolah po letu 1924, vendar ne navaja sestavov Budal 1928 in Kacin 1930. Martin Jevnikar v poglavju o pisanju in tiskanju šolskih knjig po letu 1945 osvetljuje okoliščine nastanka nekaterih srednješolskih beril, Robert Petaros pa v izčrpnem in natančnem seznamu učnih knjig za osnovne in srednje šole na Tržaškem in Goriškem popiše vsa zamejska srednješolska berila od sestava Čekuta 1947 do sestava Bratuž 1982.

2.1.2.2 POPISI PREŠERNOVIH PESMI V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH

Prvi popis Prešernovih pesmi v srednješolskih berilih je leta 1900 v prvem *Prešernovem albumu* predstavil Josip Tominšek, ki je v članku *Prešeren v šoli* popisal in preštel Prešernove srednješolske objave od leta 1852 do leta 1893. Leta 1984 je bila v Slovenskem šolskem muzeju razstava Prešeren v čitankah do leta 1941, Tatjana Hojan pa je v razstavnem katalogu

¹⁰¹ Glavan ima naslov beril *Slovenska slovstvena čitanka*, dejansko pa je naslov pri vseh štirih zvezkih samo *Slovenska čitanka*. Tudi Sket ima pred prvo svetovno vojno izraz slovstvena čitanka samo pri berilu za sedmi in osmi razred srednje šole.

¹⁰² Dejansko so v letih od 1921 do 1930 izšli štiri zvezki z naslovom *Slovenska čitanka*, kar je tudi edina izdaja, sestav Grafenauer 1942 pa je v enem zvezku, ima naslov *Slovenska slovstvena čitanka* in avtor ni naveden.

¹⁰³ Ne gre za dva zvezka, pač pa za štiri, prva dva imata podnaslov slovenska čitanka in ne slovstvena čitanka, *Naša zemlja* je samo naslov prvega zvezka, drugi pa ima naslov *Naša beseda*.

predstavila Prešernove pesmi v osnovnošolskih berilih¹⁰⁴ in v srednješolskih berilih od leta 1850 do leta 1935. Hojanova omenja tudi Tominškov popis iz leta 1900.¹⁰⁵ Ista avtorica je leta 2000 v *Šolski kroniki*¹⁰⁶ objavila nadaljevanje svojega popisa Prešerna v osnovnošolskih in srednješolskih berilih, in sicer v članku *Prešeren v slovenskih berilih od leta 1941 dalje*.

2.1.2.2.1 JOSIP TOMINŠEK (1900)

Tominšek korektno navaja vse Prešernove pesmi v obravnavanih berilih od berila Bleiweis II 1852 do berila Sket VII-VIII 1993, pri čemer ob vsakem berilu navaja novosti in pri vsaki pesmi tudi poznejše objave. Težava je v tem, da v popisu manjkata dva sestava, in sicer Macun 1850 in Janežič 1861, ki prinašata več (prvi 11, drugi pa 8) Prešernovih pesmi. Zato pri pomembnem številu pesmi Tominšek napačno opredeli prvo šolsko objavo,¹⁰⁷ *Povodnega moža*, ki ima drugo objavo šele v sestavu Wester 1922, pa sploh ne omenja, čeprav se je pojavil že v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva*. Tominšek posebej pohvali obširen izbor v Janežičevem *Cvetniku* iz leta 1868 in na koncu sešteje vse objave v drugi polovici 19. stoletja: "Vsega skupaj se je doslej vzelo iz Prešernovih *Poezij* 43 števil, če štejemo zab. napise posamezno; sicer 28."¹⁰⁸ (n. d.: 872)

Ne nazadnje članek *Prešeren v šoli* sproži problem šolskega izbora Prešernovih pesmi, pri čemer je vsaj posredno zaznati avtorjev očitek, da ta izbor ni ravno ustrezen oz. je z recepcijskega vidika precej problematičen: "Po vrstah, v katere je Prešeren sam razpredelil svoje *Poezije*, so najbolj zastopane "različne pesmi", pet izmed sedmerih (zab. napisi niso vsi); primeroma mnogo je tudi sonetov, namreč 13; "pesmi" so samo tri, izmed "balad in romanc" pa celo samo ena! (n. d.: prav tam – razprto zapisal J. T.). Čeprav Tominškova

¹⁰⁴ Po Hojanovi se Prešeren prvič pojavi šele leta 1880, in sicer s kratkim verzom v Končnikovem *Tretjem berilu*, v *Četrtem berilu* istega avtorja iz leta 1884 sta dva verza iz pesmi *Pevcu*, v dopolnjeno *Tretje berilo* iz leta 1896 pa je vključena še pesem *Spominjaj se smrti* (sonet *Memento mori*).

¹⁰⁵ Avtorica nekritično (prim. začetek poglavja o samovoljnih posegih v besedila Prešernovih pesmi) sprejema Tominškovo grajo "Janežiča, ki je v *Cvetniku* 1870 popravil Prešernovo pesem *Orglar*" (Hojan 1984: 3/4).

¹⁰⁶ Ta številka zbornika za zgodovino šolstva in vzgoje ima prvi sklop objav pod naslovom *Prešeren in šolstvo*, saj je posvečena 200. obletnici pesnikovega rojstva.

¹⁰⁷ Za pesmi, ki so se pojavile že v Macunovem *Cvetju* eno leto po Prešernovi smrti, navaja Tominšek naslednje prve objave: *Slovo od mladosti* v Miklošič V 1853, *Pevcu* in *Orglar* in *Krst pri Savici* v Janežič 1868, *Sonetni venec* v Sket VII-VIII 1893, *Soneti nesreče* v Bleiweis IV 1855, *Memento mori* v Bleiweis II 1852, *Nova pisarija* v Miklošič VIII 1865 in *Zabavljivi napisi* v Miklošič VI 1854. Pesmi *Zastavica*, ki se je pojavila že v berilu Janežič 1861 (in jo imata tudi obe izdaji *Cvetnika slovenske slovesnosti*), pripíše prvo objavo v berilu Sket V-VI 1886.

¹⁰⁸ Tominšek je prvi opozoril na problem štetja pesemskih enot: ali obravnavamo cikle kot zvezo samostojnih pesmi ali kot eno pesnitev? Z zunanjo in notranjo povezanostjo delov pesniškega cikla se ukvarja tudi sodobna slovenska literarna veda (Žerjal 2008).

statistika ni čisto točna,¹⁰⁹ informativna primerjava šolskih izborov z razdelki v Prešernovih *Poezijah* že nakaže, da sta bili osrednji merili šolske objave formalna raznolikost in zahtevnost pesmi (najvišji odstotek objav pri razdelkih Različne poezije, Gazele in Soneti) in da so se sestavljavci beril načrtno izogibali čisti doživljajski liriki s pretežno erotično tematiko.¹¹⁰

2.1.2.2.2 TATJANA HOJAN (1984)

Hojanova začenja svoj popis Prešernovih pesmi v srednješolskih berilih z omembo učnega načrta za gimnazije in realke iz leta 1849, ki je omogočil pouk slovenskega jezika in književnosti v srednjih šolah, in z navedbo Macunovega *Cvetja slovenskiga pesništva*.¹¹¹ Za tem imenuje Prešernove pesmi v šolskih objavah do leta 1900 (v berilih Bleiweisa, Janežiča, Sketa in Miklošiča, ki jih ne navaja poimensko),¹¹² v Brinarjevih berilih za meščanske šole in v predelavah Sketovih beril pred prvo svetovno vojno. V obdobju med obema vojnama predstavi samo osnovnošolska zamejska berila,¹¹³ nato pa najprej popiše pesmi v berilih za meščanske šole (od Brinarja do sestava Gaspari 1940), v berilih za nižjo srednjo šolo (od Westra do sestava Bajec 1935) in v berilih za višjo srednjo šolo (sestav Grafenauer 1930). V popisu odkrijemo kar nekaj pomanjkljivosti in netočnosti, tako da so nekateri poskusi zbirnih opredelitev hudo problematični.

Hojanova ne navaja sestavov Budal 1928 in Kacin 1930, v katerih je skupaj objavljenih 13 Prešernovih pesmi, od posameznih beril manjkajo Brinar III 1912 (4 pesmi), Bajec II 1932 (1 pesem) in Gaspari II 1939 (2 pesmi), pri nekaterih berilih pa ob popisanih pomotoma ni navedenih po več pesmi: pri berilu Macun 1850 manjkajo 4 pesmi,¹¹⁴ pri berilih od Bleiweis

¹⁰⁹ Iz razdelka Balade in romance sta bili objavljeni dve pesmi: parabola *Orglar* in balada *Povodni mož*.

¹¹⁰ Primerjava med številom pesmi v *Poezijah* in v srednješolskih berilih:

RAZDELKI	POEZIJE 1847	ŠOLSKE OBJAVE 1852-93	ODSTOTEK
Pesmi	18	3	17
Balade in romance	13	1	8
Različne poezije	7	5	71
Gazele	7	3	43
Soneti	42	13	31

¹¹¹ Hojanova zapiše, da "knjiga ni bila odobrena kot učbenik, ampak so jo rabili le kot priručnik" (n. d.: 3).

¹¹² Avtorica se ne drži kronološkega zaporedja, temveč navaja sestavljavce beril po naključnem vrstnem redu.

¹¹³ Pri tem poudari, da so zanimive "čitanke, ki so po vojni izšle v Trstu, saj imajo mnogo Prešernovih pesmi in to nekatere povsem nove" (n. d.: 6). Med novostmi omeni pesmi *Zvezdogledom*, *Grobni napis dvema dečkoma* in *Vojaška*.

¹¹⁴ *Pevcu*, *Povodni mož*, *Sonetni venec* in *Orglar*.

IV 1855 do Sket VII-VIII 1893 manjka 5 pesmi,¹¹⁵ pri berilu Grafenauer I 1921 manjka 9 pesmi,¹¹⁶ pri berilu Gaspari III 1939 pa manjka 5 pesmi.¹¹⁷

Za primer napačnega zaključka navajam najprej ugotovitev, da "Brinarjeva čitanka za 2. razred meščanskih šol iz leta 1922 ne prinaša nič bistveno novega, izdaja iz leta 1925 pa ima *Orglarja, Apela in čevljarja* in *V spomin Andreja Smoleta*, česar prej v berilih za meščanske šole ni" (n. d.: 6). To ni res, saj je na novo le pesem *Orglar*; drugi dve pesmi sta se pojavili že v sestavu Brinar 1912, torej pred prvo svetovno vojno. Podobno problematične trditve zasledimo ob sestavu Grafenauer 1930, ko avtorica ugotavlja, da je v tretjem berilu Prešernu posvečenih kar 51 strani, in da je ob dveh pismih nekaj pesmi, ki so bile prej redke: "To so bile *Zvezdogledom, Krst pri Savici*, poleg njih pa še nekaj povsem novih: *Hčere svet, Strunam, /.../ Pod oknom, Sonetni venec, Prošnjaja*." (n. d.: 9) *Krst pri Savici* se nikakor ni redko pojavljal, saj je bil prisoten kar v 10 sestavih od 15, prav tako pa ni nova objava *Sonetnega venca*, saj ima en sonet že Macunovo *Cvetje*, celotni *Venec* pa je objavil že Sket po letu 1900. Pač pa so resnično nove objave nekaterih predvenčnih in povenčnih sonetov, npr. soneta *Je od vesel'ga časa teklo leto*, česar pa Hojanova ne omenja.

2.1.2.2.3 TATJANA HOJAN (2000)

Drugi del popisa, ki vključuje berila od začetka druge svetovne vojne do sodobnosti, je v nasprotju s prvim (v tem se bolj ali manj naključno prepletata obravnava osnovnošolskih in srednješolskih beril) bolj sistematičen, saj avtorica najprej predstavi čas druge svetovne vojne, za tem pa razdeli obravnavo povojnih učbenikov na berila za nižje razrede osnovne šole, berila za višje razrede osnovne šole, berila za strokovne šole in izobraževalne tečaje ter na gimnazijska berila.¹¹⁸ Pri popisu srednješolskih beril, ki so izhajala med drugo svetovno vojno, manjkata sestava Moder 1942 in Grafenauer 1942 (skupaj 31 Prešernovih pesmi), zato je problematičen zbirni popis Prešernovih pesmi na koncu razdelka. Čeprav je bila leta 1998 že dostopna diplomska naloga Polone Tomac,¹¹⁹ Hojanova zelo nesistematično predstavi

¹¹⁵ *Sonetni venec, Matiju Čopu, Zastavica, V spomin Andreja Smoleta in Soneti nesreče.*

¹¹⁶ *Povodni mož, Turjaška Rozamunda, Neiztrohnjeno srce, Soneti nesreče, V spomin Andreja Smoleta, Slovo od mladosti, Sonet o kaši, Nagrobni napis metelčiči in Zabavljivi napisi.*

¹¹⁷ *Krst pri Savici* (Uvod), *Orglar, Slovo od mladosti, Soneti nesreče* (O Vrba ...) in *V spomin Andreja Smoleta.*

¹¹⁸ Hojanova obravnava berila za nižje razrede gimnazije ob berilih za višje razrede osnovne šole.

¹¹⁹ Kritičen raziskovalec se ne more znebiti vtisa, da je Hojanova pregledovala samo tisto gradivo, ki je bilo fizično na voljo v Slovenskem šolskem muzeju, pa še to površno.

popravljen ponatis predvojnih beril iz sestava Gaspari 1940 in sestav Bajec 1943 za nižje srednje in meščanske šole.¹²⁰

Pri popisu Prešernovih pesmi v berilih za višje razrede osnovne šole po drugi svetovni vojni Hojanova povzema kar ugotovitve iz diplomske naloge Mateje Jankovič¹²¹, ki je obdelala berila za predmetno stopnjo pouka v drugi polovici 20. stoletja in vključila tudi berila za nižje gimnazije, vendar ne izvemo nič konkretnega o sestavi Bajec 1945, Smolej 1946, Boršnik 1947, Sever 1948, Jamar 1956, Mihelič 1969¹²² ter Inzko 1974 in 1985. V razdelku Berila za strokovne šole in izobraževalne tečaje so najprej korektno popisane Prešernove pesmi v zamejskih sestavi Čekuta 1947 in Blažina 1949, nato pa ponovno nesistematično¹²³ predstavi osrednja berila od leta 1949 do leta 1978. Manjkajo sestavi Gregorač 1979, Pertot 1980, Ceferin 1984 ter berila Kvasove *Potovanje besed* 1-5, ki so začela izhajati v letu 1995. Podoben pristop zaznamuje razdelek Gimnazijska berila. Manjkajo sestavi Budal 1946, Merhar 1951, Gorjup 1979, Gregorač 1980,¹²⁴ Fatur 1990, Kolšek 1994 in Bratuž 1994. Pri korektno navedenih sestavi večkrat ni vseh zvezkov, npr. berila Zablatnik VI 1976 (22 Prešernovih pesmi) in Bratuž I 1979 (5 pesmi), v nekaterih berilih pa niso popisane vse pesmi: v berilu Mihelič II 1968 manjkajo *Soneti nesreče*, v berilu Bratuž II 1980 *Je od vesel'ga časa teklo leto* in *Memento mori*,¹²⁵ v berilu Fatur IV 1984 pa *Zdravljica*.

Pričakovano je, da ob tako pomanjkljivem pristopu tudi povzetek popisa na koncu članka ne more dati verodostojnih rezultatov. Avtorica navaja sintezo obdobja od leta 1941 do 1999: Bolj pestra je primerjava med medvojnimi berili za nižje razrede gimnazij, meščanskih šol in povojnimi od leta 1958 dalje višjimi razredi osnovnih šol. Medvojna so imela največ med štiri in pet Prešernovih pesmi, do leta 1954 so jih imela že po 10, do leta 1968 celo po dvajset, zadnja leta pa povprečno po osem. Za višje razrede gimnazij slovstvene čitanke obravnavajo približno enako število Prešernovih pesmi in sicer med petindvajset in sedemindvajset. Največkrat obravnavane pesmi so bile v obeh obdobjih *Turjaška Rozamunda*, *Uvod h Krstu pri Savici*, *Glosa*, *Orglar*, *Gazela*, *Zdravljica*, *Sonetni venec* in odlomki iz *Sonetov nesreče* (n. d.: 237/238).

¹²⁰ Avtorica ne omenja berila za prvi razred srednjih in sorodnih šol, pri obravnavi skače od enega sestava k drugemu, ponatis beril za meščansko šolo kvalificira kot drugo izdajo, sestav Bajec 1943 pa kot ponatis predvojnih beril, čeprav gre za močno okrnjeno in predelano izdajo.

¹²¹ Avtorica navaja, da je bil izvod diplomskega dela dostopen v šolskem muzeju.

¹²² Avtorica pomotoma omenja drugi zvezek sestava v razdelku Gimnazijska berila, v katerem se sicer ukvarja samo z berili za višje srednje oz. srednje šole.

¹²³ Hojanova ne upošteva kronološkega zaporedja ter ne ločuje šol po stopnji oz. vrsti.

¹²⁴ Poskusni snopiči za usmerjeno izobraževanje so predstavljeni kar med berili za strokovne šole.

¹²⁵ Za ponazoritev mešanja razdelkov iz Poezij in ciklov in posameznih pesmi navajam ustrezno mesto iz popisa tega berila: "V njem je 12 pesmi, šest Različnih poezij, *Gazele*, *Ljubeznjeni soneti*, *Sonetni venec*, *Soneti Juliji*, *Zabavljivi sonetje*, *Sonetje nesreče*, *Krst pri Savici*, *Matiji Čopu*, *Elegija svojim rojakom* in pismo staršem, skupaj kar 68 enot." (n. d.: 236)

Dejansko so imela medvojna berila za nižje razrede srednjih šol več Prešernovih pesmi (sestav Bajec 1943 sedem in sestav Smolej 1945 osem), v sestavih za višje gimnazije pa je razpon od 11 (Budal 1946) oz. 23 pesmi (Beličič 1947) do 33 (Zablatnik 1976) oz. 43 pesmi (Bratuž 1994). Največkrat obravnavane pesmi v drugi polovici 20. stoletja so bile v resnici *Soneti nesreče*, *Gazele*, *Krst pri Savici*, *Glosa* in *Sonetni venec*, *Orglar* je šele na enajstem mestu po pogostnosti, *Turjaška Rozamunda* pa šele na petnajstem.¹²⁶

2.1.2.3 ANALITIČNE IN SINTETIČNE PREDSTAVITVE SREDNJEŠOLSKIH BERIL

Po kritičnem pregledu popisov srednješolskih beril in Prešernovih pesmi v njih, ki je razkril nesistematičen in praviloma površen pristop,¹²⁷ dodajam še zgodovinski pregled analitičnih predstavitev srednješolskih beril, predvsem z namenom, razbrati pojavljanje in vpliv kanonizacijskih dejavnikov ter spremembe v strokovnih obravnavah srednješolskih beril glede na raziskovalni interes in razvoj didaktike književnosti in z njo povezanih družboslovnih znanosti.

2.1.2.3.1 VIKTOR BEŽEK (1893-94)

Leta 1893 je Viktor Bežek, eden najpomembnejših slovenskih pedagogov z začetka 20. stoletja,¹²⁸ v *Ljubljanskem zvonu* objavil članek *O slovenskih in nemških čitankah na naših srednjih šolah*, naslednje leto pa njegovo nadaljevanje *Sketove čitanke I. – IV.* Strokovna članka sta nastala, ko je Jakob Sket zaključeval svoj projekt novih beril za nižjo in višjo gimnazijo v šestih zvezkih, Bežek pa je po prvih izkušnjah na gimnaziji začel poučevati na

¹²⁶ Navajam preglednico za prvih 20 pesmi:

SN	23	SV	17	PE	13	NM	11	NP	8
GA	22	ZD	17	ZN	13	AS	10	NS	8
KS	21	PM	14	OR	12	TR	10	SK	8
GL	18	SM	14	AČ	11	MM	9	KA	7

¹²⁷ Pri tem sta pohvalni izjemi zamejski zbornik o slovenskem šolstvu v Italiji po drugi svetovni vojni in Arnežev pregled tiskov v begunskih taboriščih. Še zlasti je nesprejemljivo, da se uporabnik ne more opreti na strokovni članek v *Enciklopediji Slovenije*, ki je reprezentant narodne biti, in v publikaciji Šolskega muzeja Slovenije, ki je reprezentativna državna ustanova.

¹²⁸ Viktor Bežek (1860-1919), slovenski pedagog, šolnik in publicist. Končal je študij klasične filologije in slavistike, poučeval na gimnaziji in učiteljski in bil ravnatelj moškega učiteljskega v Kopru in Gorici. Je avtor učbenikov za pouk pedagogike na učiteljskih: *Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom* in *Občno ukoslovje z umoslovnim uvodom* (Os I: 70).

učiteljišču.¹²⁹ Slednji se je svoje strokovne ocene lotil izjemno sistematično: najprej je predstavil pomanjkljivosti prejšnjih beril, predvsem Janežičevih *Cvetnikov*,¹³⁰ za tem temeljna načela novega učnega načrta za pouk nemščine na avstrijskih gimnazijah iz leta 1884,¹³¹ slabosti nemških Lamplovih beril in odlike nemških Neumannovih beril, nadaljevanje članka pa je prineslo kritično analizo Sketovih beril za nižjo gimnazijo in predstavitev temeljnih načel, po katerih bi se moral ravnati bodoči sestavljavec srednješolskih beril. Bežkova članka sta še danes izjemno dragocena zato, ker avtor kot razgledan učitelj praktik učbeniško problematiko povezuje tudi s problematiko literarnega kanona in vedno bolj aktualno problematiko recepcije leposlovnih besedil.¹³²

Avtor začenja svoje razpravljanje z ugotovitvijo, da "v nobeni stroki srednješolskega slovstva nismo Slovenci bolj zaostali, nego glede onih knjig, ki so vsekakor najvažnejše za pouk našega materinskega jezika, t. j. v slovenskih čitankah" (n. d.: 301), pri čemer svojo trditev utemeljuje s primerjavo z nemškimi in italijanskimi berili.¹³³ Posledica neustreznih beril se je po Bežku kazala v tem, da so učitelji bodisi dopuščali pouk slovenščine kot prosto zabavo, bodisi pretiravali s poučevanjem slovnice.¹³⁴ Krivde za izjemno suhoparnost (iz recepcijskega vidika bi danes rekli: doživljajsko šibkost) prejšnjih beril pa avtor nikakor ne pripisuje njihovem sestavljavcu Janežiču, saj ga označi za prvovrstnega strokovnjaka,¹³⁵ pač pa tedanji slovenski književnosti, ko razen Prešernovih skoraj nismo imeli pomembnejših leposlovnih del. Na tem mestu Bežek ugotavlja, da razvoj šolskih beril ni sledil razvoju slovenske književnosti po Prešernu, zato je zlasti po letu 1880 "bolj in bolj zevala nesorazmernica med bujno in vsestranski se razcvitajočim slovstvom in sušičnimi cvetniki" (n. d.: 302), za tem pa preide k temeljnim načelom, po katerih naj bi bila sestavljena srednješolska berila.

¹²⁹ Na koncu drugega članka je razvidna avtorjeva neuresničena ambicija, da tudi sam nekoč postane sestavljavec srednješolskih beril, saj omenja povabilo "strokovnjaške stranke", ki ni bila zadovoljna s Sketovimi berili, naj skupaj z njo pomaga "sestaviti nove čitanke, najprej za višjo gimnazijo" (n. d.: 302).

¹³⁰ Bežek nikjer ne omenja sestavov Bleiweis 1855 in Miklošič 1865, bodisi zato, ker se ta potrjena berila po letu 1870 niso več dosti uporabljala, bodisi zato, ker se mu zaradi slabe kakovosti sploh ne zdijo vredna omembe.

¹³¹ Novi učni načrt je bil objavljen dve leti pred prvim Sketovim berilom za peti in šesti razred iz leta 1886.

¹³² Iz teh razlogov posvečam Bežkovemu razpravljanju večjo pozornost kot strokovnim besedilom, ki bodo sledila v nadaljevanju.

¹³³ Bežek nazorno opisuje muke učitelja slovenščine: "... a pri slovenskih urah je moral jemati v roko – *Cvetnik*", bodisi katerikoli, drug bornejši od drugega, in kar je bilo še najhujše: ob konci šolskega leta suhoparne, do ostude prežvečene knjige ni mogel položiti iz rok, vzdihnivši: "Hvala Bogu, prebili smo jo!"

¹³⁴ To mesto dokazuje, da se avtor močno zaveda motivacijskih razsežnosti dobre književnosti: "... oklenili so se – slovnice, a ž nje otepanjem in premlevanjem vendar niso navdušili mladine."

¹³⁵ "Janežič je bil kot veščak in kot šolnik izvestno najsposobnejši mož za ta posel; to je dovolj dokazal s svojimi slovnici, s katerimi je postavil slovniško stran slovenskega pouka na tako trdni temelj, da sloni ob njem še dandanes."

Sledi dokaj natančna analiza "Navoda o pouku gimnazijskem", tj. učnega načrta za pouk na avstrijskih gimnazijah iz leta 1884.¹³⁶ Pri tem navaja avtor dva odlomka o namenu branja pri pouku nemščine na gimnaziji. Iz prvega je razvidno, da novi učni načrt zavrača pretirano poudarjanje vsebine, kar je na nižji stopnji vodilo v neutemeljeno polnjenje beril s snovmi iz zgodovine, zemljepisa in naravoslovja,¹³⁷ namesto da bi se sestavljavci posvečali leposlovju.¹³⁸ V nasprotju s tem zahteva poudarek na formalnem značaju branja, to pa ne pomeni zanemarjanja etične vzgoje: "Ta vzajemnost med vsebino in obliko pa streže stilistiškim in etičnim učnim namenom s tem, da primeri v plemeniti obliki obsežajo tudi plemenito vsebino."¹³⁹ (n. d.: 368) Iz drugega odlomka, ki govori o branju na višji stopnji, je razvidna zavest o postopnem prehajanju k literarnozgodovinskemu pregledu domače književnosti in k navajanju na branje zahtevnejših klasičnih besedil:¹⁴⁰ "Po jedni plati namreč se opira čitanje že na širšo podstavo stilističnega opazovanja; njega formalni značaj se javlja torej še bolj izrazito,¹⁴¹ stilistiška posamičnost, ki se ima omeniti, že ni več osamela v zavesti učenčevi, ampak pridružuje se celi vrsti že pridobljenih enakorodnih predočeb. /.../ Po drugi plati pa se čitanje sedaj bolj in bolj približuje svoji neposredni zvrhi, uvajanju v narodno slovstvo; ker se je namreč utrdilo oblikovno razumevanje, možno je sedaj, izbrati si za čitanje težja in celotna klasiška dela." (n. d.: 368/369) Na koncu predstavitev novosti v učnem načrtu iz leta 1884 Bežek sklene, da bi njegove vodilne misli moral upoštevati vsak sestavljavec nemških, posredno pa tudi slovenskih beril.

Za tem avtor analizira zastarela Lamplova nemška berila, ki so se uporabljala tudi na nekaterih gimnazijah v slovenskih deželah. Sestavljavcu očita pretirano vnašanje vsebin iz zgodovine, zemljepisa in naravoslovja, poleg tega pa tudi mehanično razvrstitev snovi med poezijo in prozo in zaokrožene vsebinske sklope, kar po Bežkovem mnenju onemogoča vsakršno upoštevanje individualnosti dijakov oz. prilagajanje beril narodnim ali lokalnim razmeram. Najbolj ga moti Lamplov poskus, da bi razporedil besedila v skladu z letnimi časi, in sklepa, da "bi se seveda zmatralo glavnim grehom, ako bi bila na vrsti pomladna pesem in

¹³⁶ Bežek ugotavlja, da je ministrstvo za šolstvo izdalo zelo natančna navodila za pouk nemščine, za avstrijske deželne jezike pa nič, zato poudarja, da je edino pravilno Sketovo stališče (iz predgovora k berilu Sket V-VI 1886), naj pravila za pouk nemščine v glavnem veljajo tudi za slovenski jezik.

¹³⁷ S tem določilom je novi učni načrt posredna kritika sestavov Bleiweis 1855 in Miklošič 1865, ki sta prepolna "realij", kot so tedaj poimenovali omenjene učne vsebine.

¹³⁸ Avtorji učnega načrta se zavedajo, da so mladini bolj zanimive lažje dostopne neliterarne vsebine, vendar poudarjajo, da se mora v začetnih razredih ravnati s preprostimi in privlačnimi literarnimi vsebinami nezavedno privzgojiti čut za estetsko obliko.

¹³⁹ Podčrtal V. B.

¹⁴⁰ Sodobna didaktika književnosti pravzaprav temelji na istih izhodiščih.

¹⁴¹ Podčrtal V. B.

bi slučajno ometala burja snežinke na okna šolske sobe", potem pa opozarja na profanacijo besedne umetnosti kot avtonomnega besedilnega sveta pri takem ureditvenem pristopu: "Meni bi bilo sicer prav, niti se mi ne vidi tako smrti vreden prestop, ako bi se čitala i v najhujši zimi kaka kresova pesem; uprav pozimi nam naša domiselnost, ki ne pozna Lampljevih računov, kaj rada čara cvetoče poletne livade in dišeče gaje po znanem prirodnem zakonu: "Extrema se tangunt."¹⁴² (n. d.: 434) Za primer vsebinskega sklopa, ki služi bolj pouku zgodovine kot nemščine, navaja iz Lamplovega berila niz anekdot in junaških pesmi, poezije in proze,¹⁴³ ki zahteva dodatno razlago, odvrta dijake od leposlovja in nikakor ne uresničuje temeljne naloge učnega načrta, podajati plemenito vsebino v plemeniti obliki. Na koncu svoje analize Lamplovih beril Bežek podaja mnenje J. Bräunla, da so še zlasti prvi zvezki prozorno poučni in preveč moralizirajoči, kar dijake odvrta od branja,¹⁴⁴ je pa tudi v nasprotju s cilji književnega pouka: "Tako ravnanje ponižuje umetnost in napravlja iz nje zgolj pomoček za pospeševanje npravstvenosti; tudi je tisto ravnanje jako nepedagoško, ker s tako usiljivostjo gotovo najmenj uspejš." (n. d.: 436)

Sledi analiza Neumannovih beril, ki po Bežkovem mnenju edina ustrezajo zahtevam novega učnega načrta. Glede na to, da je slednji omenjal zgolj nekatera pesniška besedila, pri proznih pa je puščal sestavljalcem beril proste roke, je Neumann ustrezno prilagodil izbirna merila za prozo: "Tudi "kanon", ki so ga vzpostavile "instrukcije"¹⁴⁵ za pesmi, tudi ta mu je prevažen kažipot, češ, iz njega čitankarju ni težko posneti, kakšen pot mu je ubrati, izbirajočemu prozajiška berila: iz bogate nemške klasiške proze, bodisi pripovedne, bodisi popisovalne, bodisi didaktiške, izbere to, kar je najboljše in primerno dobi dečkov, katerim je ta ali oni zvezek namenjen, ne da bi dajal prednost tej ali oni vedi, temu ali onemu učnemu predmetu." (n. d.: 563) Neumann deli snov na pripovedno, opisno in poučno prozo ter na pripovedne,

¹⁴² Do podobnih absurdov je prihajalo še pred nekaj leti z uvajanjem integriranega pouka v začetne razrede osnovne šole, ko so nekateri didaktiki trdili, da lahko pesem o cvetoči češnji obravnavamo samo spomladi, ko jo lahko učencem tudi pokažemo in pouk književnosti povežemo s poukom naravoslovja.

¹⁴³ Za ponazoritev dejstva, da so se nemška berila v večjezični in večkulturni Avstriji (v nasprotju s pričakovanji, da bo tudi pouk državnega jezika za Slovence na slovenskih tleh odražal Avstrijo kot državo Germanov in Slovanov) izrabljala zgolj za potrebe germanizacije, navajam naslove vseh besedil tega sklopa: "*Pipins Kraftprobe – Pipin der Kurze – Karl der Grosse – Der lombardische Spielman – Der eiserne Karl – Wittekind – Wie Kaiser Karl Besuch bekam – Karl der Grosse auf der Jagd – Wie Kaiser Karl schreiben lernte – Klein Roland – Roland Schildträger – König Karls Meerfahrt – Roland im Thale Ronceval – Der sterbende Roland – Rolands Schwanenlied.*" (n. d.: 435)

¹⁴⁴ V ciklu črtic *Moje življenje* zasledimo spomin na neučinkovitost takega pristopa v šolskih berilih: "Vsaka šolska pesem je imela na koncu riman repek, ki je bil čisto podoben učiteljevemu kazalcu: "Roke na klop!" Otroci, o katerih sem bral, so bili sila pobožni in potuhnjeni; če bi takega srečal na cesti, bi ga naklestil nalašč, samo da bi se še malo bolj cmeril, kakor je bil že tako ves zacmerjen." (Cankar 1975: 36)

¹⁴⁵ Izraz instrukcije uporablja Bežek v pomenu učni načrt.

lirske in poučne pesmi,¹⁴⁶ "posamična berila v vsaki skupini pa so razvrščena po prav tako preprostem kakor jedino pametnem načelu,¹⁴⁷ da se vsaka skupina pričinja z najljubšimi in nadaljuje s čimdalje težjimi" (n. d.: 564). Na koncu prvega članka Bežek navaja daljši odlomek iz Neumannovega predgovora, pri čemer je večina stališč sestavljalca beril še danes izjemno aktualnih. Neumann pravi, da je izbiral le besedila najboljših književnikov, in sicer pesnikov prvakov, prozna besedila pa od tistih pisateljev, ki so slogovni mojstri v določenem žanru. Besedila je posnel natančno po izvornikih; iz pedagoških razlogov je v skladu z navodili učnega načrta kaj skrčil v proznih besedilih, sicer pa je kritične prozne izdaje in pesniška besedila ohranjal v izvorni podobi.¹⁴⁸ Najprej je upošteval polagoma rastoče znanje dijakov in njihove duševne zmožnosti, šele za tem se je oziral na vsebinsko sorodnost besedil. Tako ravnanje se mu ne zdi sporno, saj če "učitelj za nekaj tednov, mesecev ali let čita kakovo berilo, ki je s prej prečitanim berilom /.../ po vsebini sorodno, ondaj gotovo ne zamudi prilike, da opozori učence na to sorodnost in s ž njo okoristi" (n. d.: 565).¹⁴⁹

Tudi v drugem članku, tj. v strokovni oceni Sketovih beril za nižjo srednjo šolo,¹⁵⁰ ravna Bežek sistematično in najprej predstavi načela, po katerih je sestavljal Sket svoja berila. Popolnoma se strinja s trditvijo iz predgovora k prvemu zvezku, da "slovenska čitanka bodi naši srednješolski mladini ona knjiga, iz ktere se uči ceniti svoj materin jezik in spoznavati cvet domačega slovstva",¹⁵¹ saj se to načelo sklada z zahtevo učnega načrta po plemeniti vsebini v plemeniti obliki. Pač pa ga že Sketov opis razvrstitve besedil, ki kaže, da je sestavljalavec v celoti sledil negativno ocenjenemu Lamplovemu modelu beril,¹⁵² navaja k ugotovitvi, da večina hib, ki jih bo očital berilom, izhaja ravno iz takšne zasnove. Bežek priznava Sketu, da se izbor besedil z naslednjimi zvezki sestava izboljšuje, potem pa natančno analizira prva dva zvezka in s kombinacijo presoje vsebine in oblike posameznega besedila ter uporabe preštevne metode ugotavlja, da komaj slaba polovica vseh besedil (tj. 152 od 340 besedil v prvih dveh zvezkih) ustreza zahtevam učnega načrta, vsem drugim besedilom pa

¹⁴⁶ Bežek pripominja, naj o tem, kdaj se bo brala poezija in kdaj proza, odloča učitelj v sodelovanju z dijaki.

¹⁴⁷ Podčrtal V. B.

¹⁴⁸ Nadaljevanje razprave bo pokazalo, da se je v naših srednješolskih berilih uveljavil čisto drugačen pristop.

¹⁴⁹ Neumann torej že pred več kot sto leti opozarja na možnost medbesedilnega navezovanja oz. tudi spontanega medpredmetnega povezovanja pri pouku.

¹⁵⁰ Prve izdaje teh beril so izhajale od leta 1889 do leta 1893.

¹⁵¹ Podčrtal V. B.

¹⁵² "Pripovedni in poučni spisi se vrstijo kolikor mogoče vzporedno z drugimi učnimi predmeti ter so po vsebini v zvezi med seboj. Sledijo pa sestavki tako drug drugemu, da se menjavajo redno pesmi in prozaični spisi. Pesniška tvarina je tako razvrščena, da pesni o narodi in njenih prikaznih odgovarjajo raznim letnim časom, kakor sledijo po vrsti v šolskem letu ..." (Bežek 1894: 50).

lahko očita bodisi neprimerno vsebino bodisi nezgledno obliko (od proznih besedil je po Bežkovem mnenju primernih dobra polovica, od pesniških pa komaj dobra četrtina).¹⁵³

V nadaljevanju članka predstavlja Bežek tri pesmi, s katerimi ponazarja svoja kritična stališča. Pesmi *Ujeta ribica* iz prvega zvezka očita nezgledno obliko, pesmi *Zvon naš prijatelj* iz istega zvezka neprimerno vsebino, pesem *Prepir s klobukom* iz drugega zvezka pa navaja kot primer besedila, v katerem se "druži neplemenita vsebina z neplemenito obliko".¹⁵⁴ Za ponazoritev navajam prvo in zadnji dve od osmih kitic pesmi:¹⁵⁵

Prigondra hudi Janez Skop in v hišo stopi govoreč, se vsede tja na trdo klop klobuk pa vrže tja za peč; začne zdaj ostro govorit', kaj se s klobukom ma zgodit'.	"Ne brani, moj klobuček se, le pojdi, ker obljubljen si na zelenjak v strašilo že; zaslužiš zelja glave tri še meni po dolžnosti tam, le tja še tebe nesem sam." --	Lakomnost nenasitljiva, za se le išče in lovi; pobira samo, nič ne da, pa sploh le žeja in gladi: neganljiva je kakor dob, to nam spričuje Janez Skop.
---	--	---

Po teh konkretnih primerih neustreznega izbora preide Bežek k splošni oceni prvih dveh zvezkov, pri čemer ugotavlja, da so pesmi klasičnih pesnikov (med slednje prišteva Levstika, Stritarja, Jenka, Gregorčiča, Aškerca in Pagliaruzzija), ki jih sam imenuje "poeti po milosti božji", v veliki manjšini proti arhaičnim pesnikom,¹⁵⁶ "ki so pač v mlajših letih v potu svojega obraza obdelovali pesniško polje, a so že davno zamenili "pegazov jarem" z drugimi posli, prikladnejšimi njih zmožnostim" (n. d.: 119). Taki nepravi pesniki naj bi bili Jeran, Praprotnik, Svetec, Potočnik, Orožen, Pintar, Parapat, Slomšek, Hicinger, Hašnik, Virk, Kastelic in Oliban. Bežek poudarja, da je s pesmimi teh kvazi pesnikov Janežič moral polniti svoje Cvetnike, ker ni imel druge izbire, da pa bi Sket v času po razcvetu slovenske lirske in epske poezije ne smel sprejeti teh "predklasičnih pesmi", če je hotel ustreči učnemu načrtu. Vendar, razlaga Bežek, sestavljavec Sket ni mogel ravnati drugače, kot da je "toliko nasilja

¹⁵³ Bežek se jasno zaveda možnih očitkov o subjektivnosti svoje presoje, zato se sklicuje na druge strokovnjake s podobnim mnenjem, poleg tega pa navaja, da je negativno oceno vsakega besedila pripravljen podpreti z razlogi, ki si jih je vestno zapisal.

¹⁵⁴ Bežek takole komentira šolsko objavo te pesmi: "Takega nestvora bi se nadejali v Knobljevih "*Pesmih iz Kranja*" ali pa v Koseskega "glosah", a povsod prej negoli v slovenski čitanki, "ki naj kaže učencem milino in lepoto materinega jezika ter odpira zaklad njegovega slovstva." (Predgovor I. zvezka)." (n. d.: 118)

¹⁵⁵ V pesmici gre za prepir s ponošenim klobukom, ki se ga hoče gospodar znebiti in postaviti na strašilo v vrtu, klobuk pa se ne strinja s tako "kruto" usodo. Bežek v opombi duhovito osmeši problematično poučno sporočilo pesmice: "Nota bene: Hudi Janez Skop je nenasitno lakomen, ker si za 16 let nabavi nov klobuk!"

¹⁵⁶ Bežek jih ironično imenuje "možje stare garde" in "osiveli narodnjaki".

delal dobremu ukusu in estetiškemu čustvu", če je hotel s pesmimi slediti letnim časom oz. drugim učnim predmetom.¹⁵⁷

Pri tem je moral segati celo po pesmih, ki so jih dijaki spoznali že v prvih razredih ljudske šole in so po Bežkovem prepričanju za dijake nižje gimnazije preotročje. Za primerjavo neustreznega in ustreznega izbora navaja Kastelčevo pesem *Poletni večer* in Gregorčičevo pesem *Mavrica*.¹⁵⁸ Za slednjo meni, da se z Veselim pastirjem vred lahko sprejme "med pesemski kanon za prvo šolo" in nadaljuje: "Baš pri *Mavrici* se živo čuti razloček med pristnim suhim zlatom in slepivim kršcem; to ti je res klasiški umotvor, ki jednako razveseljuje srce nedolžnemu otroku kakor zrelemu možu! Takih biserov treba našim čitankam!" (n. d.: 183).

Bežek natančneje razvije svoje poglede na recepcijo leposlovnih besedil, ko navaja Stritarjevo mnenje o Tomšičevi povesti *Dragoljubci*, kateri očita preveč očitno moraliziranje.¹⁵⁹ Bežku samemu je še hujša očitna didaktičnost v poeziji in določno trdi, da "v pravi poeziji zanjo ni mesta; ona je degradacija in profanacija prave poezije". Za tem ponazori svoje stališče z analizo recepcije pesmi *Mlin* neimenovanega pesnika, ki jo je Sket objavil v tretjem zvezku sestava. Zaradi lažjega sledenja presojevalčevim tehtnim opažanjem navajam pesem *Mlin* v celoti:¹⁶⁰

¹⁵⁷ "In tako se je res prof. Sketu posrečilo zbrati obilico pesmij o prirodi in nje prikazih, ki odgovarjajo raznim letnim časom ali pa so v zvezi z drugo učno stvarino; toda njih oblika je razkava kakor starega doba skorja, a plemenite vsebine je v njih toliko, kolikor smokey na oskurži." (n. d.: 181)

<i>POLETNI VEČER</i>	<i>MAVRICA</i>
Senca raste, tla rose, hlaji žarki vrh zlate. Mati s polja pridejo, krog ognjišča tekajo. Plamen šviga, krop kipi, dim nad sleme se vali. Kmalu Jožek pripoklja, meketajo jagnjeta. Breza, Dima z Jagodo prižvenkljajo, mukajo. Se budijo zvezdice, pripihljajo sapice. Omarijo zazvoni, proti domu vse hiti. Žnjice, kosci, oratar, hlapci, dekile, gospodar. Krog večerje se vrste, oče kruh jim razdele. Sok in kaša jim diši; delo beli vse jedi. Skupaj mol'jo vsi glasno, pridni, trudni spe sladko.	Biserna lestva se vzpenja v oblak, spušča se onkraj na zemeljski tlak, mavrica pisana, božji prestol. Angelji hodijo gor in pa dol, zlate kropilnice v rokah držé, zemljo prežejno hlade in pojé. Gori na stolu pa Večni sedi, kapljici vsaki on srečo deli: pade na polje – rodi zelenjad, kane na drevje – obilen da sad, kaplja na njivi – da žito zlató, kaplja na trti pa – vince sladkó. Sreča se spuščá na sleherno stvar, kadar zaliva nebeški vrtnar.
OPOMBA: Oblika pesmi je spremenjena, saj je v izvirmiku 11 štirivrstičnih kitic z zelo kratkimi verzi.	

¹⁵⁹ "Mladi bralec naj ne ve takoj, kam meri pisatelj s svojo povestjo, da mu hoče kakor oslajeno grenko zdravilo vrniti ta in ta nauk. Še tega ni treba, da bi si bil mladi bralec, prebravši povest jasno v svesti, česa se mu je učiti iz nje, kaka resnica je zavita vanjo; da mu je le pisatelj znal pravo struno v srci zadeti, za drugo naj ne skrbi." (n. d.: 183/184)

¹⁶⁰ En verz podčrtal V. B.

Po rakah jo dere, v kolesu šumi; jih vzpenjena pere, v krog žene, vrti.	Kaj v mlinu ropoče, razgraja, bobni? Kolo, glej, tam vroče v krog kamne podi.	In mlinar na skali pregleda svoj dom ter kamnov tek hvali: <u>"Bog stradal ne bom!"</u>	Kdor moč prav obrne, ko vroča kipi, ta lakot odvrne, star v sreči živi.
Ko blisk se kolesa, lopate vrté, odmeta, otresa val iskre vodé.	Spod kamna pa moka se bela kadi, kolo jih brez stoka okrog ne vrti.	Al' voda šumeča ni živa mladost? Moč tvoja cveteča iskrena krepost?	Pod težo kdor stoka, ki tare moči, lej, s trenjem le moka se pridna stori!

Bežek pohvali začetek pesmi, oceni, da "tudi naslednje tri kitice niso ravno napačna slika vaškega mlina", da pa to idilično sličico "kruto razdere – mlinar s prozajiškim, dasi morda hvaležno pobožnim vzdihom" v peti kitici.¹⁶¹ Najbolj pa graja avtor članka zadnje tri kitice, ki po njegovem mnenju razblinijo še zadnjo iluzijo o tem, da je bil pesnikov namen podati pristno doživetje sicer hvaležnega pesniškega in slikarskega predmeta, pač pa je imel pesnik "višji zmoter pred očmi". Takšno posiljeno didaktičnost ostro zavrača, saj "kdor misli, da mladino le za las poboljšajo take pesmi vzpričo svoje didaktiške zabeli, ta se kruto vara", naj raje prizna, "kako iz dna svoje duše so tudi njemu mrzeli vsi didaktiško pomaziljeni spisi" in da jih je tudi sam bral kot vsi drugi: "povest nam je bilo jedro, vpletena pobožna premišljanja pa grenke luščine in trde lupine; jedro smo pojeli, a lupine in luščine smo zavrgli". (n. d.: 249)

Na koncu drugega članka Bežek opozarja na dodatno nasprotje med Sketovimi načeli, zapisanimi v predgovoru (poudarjanje najboljšega domačega slovstva in lepote materinega jezika), in vsebino štirih zvezkov za srednjo šolo. Gre za številne prevode, med katerimi mnogi niti niso ustrezno označeni, dijaki pa jih v kasnejših letih šolanja berejo kot grške, nemške in druge izvornike.¹⁶² Kritik ponovno pohvali viden napredek od prvega k četrtemu zvezku (manj zastarelih in več najboljših književnikov), čeprav je tudi v zadnjih dveh berilih sestava "silno malo najti takega blaga, ki je absolutno, brez ugovora, pripravno za čitanke te dobe, recimo naravnost klasiškega blaga, ki bi moglo biti jedro, okoli katerega bi se dal kristalizovati naš bodoči kanon"¹⁶³ (n. d.: 302).¹⁶⁴

¹⁶¹ Že samo natančnejši pregled pesmi, ki jih po Sketovem šolskem izboru v članku objavi in kritično oceni Bežek, jasno pokaže, da je bilo eno od osrednjih meril za uvrstitev teh neumetniških verzifikacij ravno slavljenje vere, posmrtnega življenja in Boga.

¹⁶² Bežek sicer načeloma ni proti kvalitetnim prevodom iz tujih književnosti: "Klasiška dela tujih literatur, katerih se smemo po izvrstnih udomačenih prevodih lastiti prav tako kako se Nemci Shakespeareja /.../, načeloma niso izključeni (Cegnar – Levstikov "*Valenštajn*"!)." (n. d.: 303)

¹⁶³ Podčrtal V. B.

¹⁶⁴ Bežek je očitno mnenja, da je ravno šolski izbor zglednih avtorjev in besedil eden najvažnejših kanonizacijskih dejavnikov.

Zato predlaga, da bi pri ponovnih izdajah beril sestavljavci upoštevali dve temeljni načeli: po ponovnem temeljitem pregledu celotnega slovstva od Vodnika do sodobnosti uvrstiti v berila samo besedila, ki so umetniška tako po vsebini kot po obliki, in razvrstiti ta besedila na skupine, ustrezajoče starosti mladostnikov. Bežek, prepričan v moč svoje analize in argumentacije, predstavlja ti dve zahtevi kot "objektivno trdno stališče" oz. kot "nepremična aksijoma", ki ju bo moral upoštevati sleherni prihodnji "izdajatelj ali popravljalec slovenskih čitank".¹⁶⁵

Žal Sket Bežkovih utemeljenih zahtev ni hotel ali ni zmožal upoštevati, tako da so ponovne izdaje beril za nižjo srednjo šolo izhajale skoraj nespremenjene,¹⁶⁶ šele Josip Wester je v letih pred prvo svetovno vojno temeljito predelal Sketova berila in pri izboru avtorjev in besedil pravzaprav v celoti upošteval Bežkove tehtne pripombe. Vsekakor pa ne glede na pozno uveljavitev Bežkovih didaktičnih načel¹⁶⁷ njegovo razpravo lahko ocenimo kot najpomembnejše tovrstno besedilo celotne druge polovice 19. stoletja, še danes zgled znanstvenega pristopa in enega od temeljev sodobnega "beriloslovja".

2.1.2.3.2 FRAN ILEŠIČ (1902)

Leta 1902 je pri Slovenski šolski matici izšla razprava Frana Ilešiča¹⁶⁸ *O pouku slovenskega jezika (njega dosedanje smeri in bodoča naloga)*. Knjižico odlikuje znanstven pristop,¹⁶⁹ saj ima na začetku kazalo pojmov in imen, po predgovoru in uvodu sledi pet poglavij s sinhrono in diahrono predstavitvijo pouka slovenščine¹⁷⁰ in teze o njegovem nadaljnjem razvoju, na koncu pa so bogate opombe. Informacije o srednješolskih berilih prinaša knjižica na treh

¹⁶⁵ Bežek kot najprimernejšega "popravljavca" vidi ravno Jakoba Sketa, saj "njega zopet po našem oskromnem mnenju dosedanje izkušnje izmed vseh slovenskih šolnikov najbolj usposablja, da zadosti tudi novim terjatvam, katere smo dvignili mi" (n. d.: 304).

¹⁶⁶ Eden od razlogov za take nazadnjaške razmere je tudi državni okvir, saj Slovenci brez lastne države, razbiti na dežele, nismo imeli avtoritativne šolske oblasti, Nemcem pa je slovenska zaostalost ustrezala. Če poenostavimo: kritika beril je prihajala iz Ljubljane, izdajatelji srednješolskih beril v Celovcu pa so se ravnali po načelu "psi lajajo, karavana gre dalje".

¹⁶⁷ V berilih za višjo srednjo šolo, katerih sestavljavec je do smrti leta 1912 ostal Jakob Sket, so se Bežkova načela uveljavila še kasneje, in sicer šele s sestavom Grafenauer 1930.

¹⁶⁸ Fran Ilešič (1871-1942), slovenski šolnik, literarni zgodovinar in publicist. Iz slavistike je diplomiral in doktoriral v Gradcu, bil do prve svetovne vojne srednješolski profesor v Ljubljani in med obema vojnoma redni profesor slovenskega jezika in književnosti na univerzi v Zagrebu. Uredil je antologiji *Cviete slovenskoga pjesništva* in *Noviji slovenski pisci* in bil glavni zagovornik novoilirstva (OS I: 376).

¹⁶⁹ Evgen Lampe je v svoji oceni zapisal, da se mu zdi od novejših pedagoških razprav "ta najvažnejša in vredna največje pozornosti" in da rad priznava, da je "ta knjiga sestavljena z neobičajno točnostjo" (*Dom in svet* 1902, 15/5, str. 309-310.).

¹⁷⁰ Naslovi poglavij so: Pisanje in branje, Berivo, Povest književnosti, Slovniki pouk ter Slovenščina kot slovansko narečje.

mestih: v poglavju o berilih nasploh¹⁷¹ in v poglavju o slovenski literarni zgodovini,¹⁷² pri literarnih opombah pa v razdelku Tisk in založništvo naših šolskih knjig. Ilesičeva razprava je pomembna dopolnitev Bežkovih člankov, saj se slednji ukvarja izključno z Janežičevimi in bolj natančno Sketovimi berili, Ilesič pa Sketova berila za nižjo gimnazijo, morda ravno zaradi temeljite Bežkove analize,¹⁷³ samo bežno omenja.

Tudi Ilesič pri svoji analizi podobno kot Bežek uporabi preštevno metodo, vendar ga ne zanimata vsebinska in oblikovna odličnost leposlovnih besedil, pač pa predvsem razmerje med poezijo in prozo na eni strani ter neleposlovnimi besedili iz zgodovine in naravoslovnih ved (tako imenovanimi "realijami") na drugi. Po opravljeni preštevni analizi ugotavlja, da imajo Bleiweisova berila za nižjo gimnazijo, ki so "zrcalo revne književnosti *Kmetijskih in rokodelskih Novic*", od proznih sestavkov v večini neleposlovne,¹⁷⁴ še slabše pa je v prvih treh zvezkih Miklošičevega sestava, kjer je realij kar dobra polovica vseh besedil,¹⁷⁵ zato je v Miklošičevih berilih še manj poezije kot v Bleiweisovih. Pač pa avtor navaja, da ima v nasprotju z Bleiweisom, ki je favoriziral poezijo Koseskega,¹⁷⁶ v Miklošičevih berilih Prešeren prednost pred Koseskim.

Ilesič za temi uradno potrjenimi berili predstavlja Macunovo *Cvetje slovenskiga pesništva* in Janežičeva berila.¹⁷⁷ Macunovo *Cvetje*, ki je po Ilesičevem mnenju tekmovalo z Miklošičevimi berili za višjo gimnazijo,¹⁷⁸ označi za "prvo poetiško slovensko šolsko antologijo", ki je prinesla pesmi najboljših pesnikov do tistega časa.¹⁷⁹ Sledi analiza

¹⁷¹ Pod razdelkom Berivo srednješolsko analizira Ilesič sestave Macun 1850, Bleiweis 1855, Miklošič 1865 ter Janežič 1861, 1867 in 1868.

¹⁷² V tem poglavju predstavlja avtor obe berili z literarnozgodovinsko razvrstitvijo snovi, in sicer Miklošič VIII 1865 ter Sket VII-VIII 1893.

¹⁷³ Ni jasno, zakaj Ilesič ne povzema tehtne Bežkove razprave, temveč jo v celoti ignorira.

¹⁷⁴ "Bleiweisova berila imajo poleg pičlo odmerjene poezije pretežno nevezano besedo, prozo: poučnost prevladuje, in sicer stoje realije v soglasju z istodobnimi Slomškovimi knjigami mogočno v ospredju, zlasti prirodoepisje in zgodovina." (n. d.: 37)

¹⁷⁵ Pri Miklošiču prevladujejo sestavki iz kulturne zgodovine.

¹⁷⁶ Ilesič v opombi citira Bleiweisovo pripombo k novemu učnemu načrtu za gimnazije iz leta 1849: "Med izgledi sedaj živečih pesnikov bojo pač klasičke dela Koseskiga v prvo versto prišle." (n. d.: 37)

¹⁷⁷ Avtor razprave v razdelku Tisk in založništvo naših šolskih knjig navaja, da so Macunovo *Cvetje*, Janežičev *Cvet slovenske poezije* in njegov *Cvetnik slovenske slovesnosti* iz leta 1868 izšli v samozaložbi, šele tretjo izdajo *Cvetnika* je založil E. Liegel iz Celovca. Oba zvezka Janežičevega berila za nižjo gimnazijo pa je založila celovška tiskarna Družbe sv. Mohorja (n. d.: 87).

¹⁷⁸ Ilesič se pri tem sklicuje na zapis iz Glaserjeve *Zgodovine slovenskega slovstva*, da je *Cvetje* "služilo učencem srednjih šol, dokler niso dobili primernejših učil" (Glaser II: 166; III: 148).

¹⁷⁹ Med temi navaja Prešerna, Koseskega, Tomana in Vodnika kot čisto enakovredne pesnike, ne glede na kanonizacijsko razločevanje v drugi polovici 19. stoletja.

Janežičevih beril, ki so izhajala v letih od 1861 do 1868.¹⁸⁰ Avtor trdi, da so ta berila, v katerih je zbran cvet slovenske poezije,¹⁸¹ pred poučnost in realije postavila poezijo oz. leposlovje, kar utemeljuje takole: "V *Cvetnikih* je le ena tretjina beriva realistiška, pesmi je več nego tretjina; *Cvet* sploh ni imel realij, *Cvetnik slovenske slovesnosti* le v dodatku." (n. d.: 39) Ob sklepu svoje analize srednješolskih beril od Macuna do Janežiča¹⁸² Ilešič zapiše tudi naslednje stavke, ki utemeljujejo njegovo vrednotenje poezije in so pomembni z vidika recepcije leposlovnih besedil: "Srednje šole so dobile prej poezijo nego ljudske; kakor da bi poezija ne bila za zorno mladost! In vendar jo mladina v tolmaču učiteljevem slastno uživa! To je bil uvidel že Macun, ki je estetiško čuvstvo smatral prirojenim, in Janežič je pisal v uvodu *Cveta slovenske poezije*: "Poezija je človeškemu srcu najblažja dušna zabava.""¹⁸³ (n. d.: 40)

Drugi razlog, zaradi katerega Ilešič više vrednoti Macunovo Cvetje in Janežičeva berila, je njegova preštevna analiza neslovenskih besedil v berilih: pri tem ugotavlja, da imajo Bleiweisova berila več prevodov iz slovanskih jezikov kot iz nemščine, pri Miklošiču je ravno obratno, Macun ima dodatek z južnoslovanskim leposlovjem, Janežič pa ima v primerjavi s prvimi tremi sestavljavci največ besedil iz književnosti drugih Slovanov.

Na koncu poglavja o literarni zgodovini (n. d.: 45-49) prinaša ta po krivici pozabljena razprava nekaj avtorjevih stališč o oblikovanju literarnega kanona ter o didaktični problematiki v povezavi z recepcijo leposlovja, ki so še danes zanimiva in tudi uporabna. V dilemi med obravnavo suhoparnih nemških avtorjev, domačih povprečnežev in slovanskih klasikov se Ilešič odloča takole: "Naj se bavijo Nemci s Klopstockom, mi proučujmo Kollarja! Če pa je pouk slovenščine in nemščine ločen in bi bili spričo tega lahko učenci preobloženi, pa žrtvujem raje deset Mikcev in dvajset Paglavcev in sto Rižnerjev, pa slavim Mickiewicza in Puškina." Na tem mestu se avtor vsaj deloma približa Bežkovi vrednostni

¹⁸⁰ Po Ilešiču je *Cvet slovenske poezije* iz leta 1861 (za 5., 6. in delno 7. razred) "sestavljeno po Macunovem *Cvetju*, a z boljšim pesniškim ukusom" (n. d.: 39).

¹⁸¹ Tokrat starejšim pesnikom, npr. Vodniku in Prešernu, ob bok postavlja Potočnika, enega od pesnikov, ki jih Stritar in za njim Bežek zavračata kot kvazi pesnike. To pomeni, da Ilešič pri vrednotenju slovenskih pesnikov uporablja drugačna merila kot Bežek.

¹⁸² Ilešič površno oceni samo Sketovi berili za višjo srednjo šolo: prvemu zvezku očita preveč besedil iz pripovednega ljudskega slovstva, drugemu, ki je nadomestil Miklošičevo osmo berilo, pa priznava "mnogo po vsebini in obliki odličnih člankov" (Bežek tega berila ni ocenjeval, zato ni možna primerjava), vendar tudi "ogromno zgolj jezikovnega gradiva, ki zanima le učitelja strokovnjaka" (n. d.: 42).

¹⁸³ Ilešič tem besedam dodaja še značilno ideološki komentar: "Macun in Janežič sta učenca ilirizma, sama "Ilira"; Iliri pa so bili estetiški duhovi, ki so umeli in ljubili poezijo. Bleiweis in Miklošič sta se držala reči." (podčrtal F. I.)

shemi, prav tako pa z opazko, da prinašajo Sketova berila premalo besedil iz novejše književnosti. Svoje stališče utemeljuje z izjemno modernimi pogledi na cilje pouka književnosti: "Šola naj vzgaja za življenje, tako da bo gojenec, izšolan, v zmotah življenja znal zavzeti stališče. Zato se šola ne sme izogibati pogledov po novejšem slovstvu, seveda v gotovih mejah in s kritiko."

Poleg tega poudarja, da je pri pouku slovenske književnosti vse preveč faktografije, nepotrebna navajanja in pomnjenja naslovov, letnic in drugih podatkov, kar odvrta dijake od predmeta in mu povzroča težave pri izrazito reproduktivnem preizkusu znanja,¹⁸⁴ končni rezultat pa ni ne pozitiven odnos do slovenske literature ne znanje o njej. Ilešič zahteva seznanjanje s konkretnimi besedili in njihovo doživljanje: "V šoli naj se jemlje slovstvo, ne pa zgodovina slovstva; znamenita slovstvena dela se po jedru in značaju svojem posnamejo in posnetki pomnijo; to so tipiške slike o pisatelju in dobi, ki jih potem učitelj zgodovinski popolni in zveže. Govorjenje o učencem neznanih delih nima konkretne podlage, ja zato nepsihološko in kviri samostalno razsodnost." (n.d.: 46) To so izjemno tehtne misli in, kot bomo videli v poglavju o sodobnih berilih, enako aktualne kot pred stotimi leti.

2.1.2.3.3 BORIS MERHAR (1934)

Boris Merhar¹⁸⁵ je leta 1934 v *Ljubljanskem zvonu* objavil članek *Beleške k zgodovini slovenskega šolstva*, ki pomeni prvi poskus sintetičnega prikaza srednješolskih beril od leta 1850 do leta 1932. Avtor se zaveda nepopolnosti svojega pregleda, saj se "razen nekaterih poglavij v Ilešičevi knjigi *O pouku slovenskega jezika* (1902) in nekih člankov v SBL ni mogel oslanjati na nobeno drugo znanstveno delo"¹⁸⁶ (n. d.: 43). Merhar v svoji kompilaciji natančno popiše in ovrednoti sestave Macun 1850, Bleiweis 1855, Miklošič 1865, Janežič 1861, 1867, 1868 in 1870 ter Sket 1893N in V, samo omeni pa sestave Sket 1913, Wester 1922 in Grafenauer 1930 ter prva dva zvezka sestava Bajec 1935. Večinoma se opira na

¹⁸⁴ "Ni čudo potem, da se slovenska ura zdi neverjetno dolgočasna učitelju in učencem, da se učenci najbolj boje slovenščine, ker je treba toliko (pa česa!) znati, da je pri maturi slovenščina groza in strah!, da jih pride k maturi toliko bledih, ker so bolni, preobloženi s samimi naslovi in letnicami, brez duha in – življenja! Govori le spomin; najtrdnjša opora spomina, razum, nima besede ..." (n. d.: 47).

¹⁸⁵ Boris Merhar (1907-1989), šolnik, literarni zgodovinar in etnolog. Po diplomi iz slavistike je bil do druge svetovne vojne gimnazijski profesor, po njej pa predavatelj zgodovine slovenske književnosti na Višji pedagoški šoli in Filozofski fakulteti v Ljubljani. V Matičini *Zgodovini slovenskega slovstva* I je obdelal ljudsko pesništvo, pripravil pa je tudi Cankarjeva *Izbrana dela* I-X.

¹⁸⁶ To je tudi najverjetnejši razlog, da Merhar ne omenja beril za meščanske šole (sestava Brinar 1912 in 1923) in zamejskih sestavov Budal 1928 in Kacin 1930. Poleg tega je iz članka razvidno, da avtor ne pozna Bežkove kritike Janežičevih in Sketovih beril iz *Ljubljanskega zvona*.

analitične ugotovitve iz Ilešičeve razprave, tako da je novost le kratek kulturnozgodovinski uvod, zanimivejši deli članka pa so Merharjeve ocene posameznih sestavov, ki se v marsičem bistveno razlikujejo od ocen njegovih predhodnikov.¹⁸⁷

Macunu sicer priznava, da je imel "precej razgleda v literarno teorijo in prilično zadovoljiv okus", vendar se očitno strinja z negativno oceno uradnega ocenjevalca Frana Metelka, da je imelo *Cvetje* poleg jezikovne mešanice "še vrsto drugih hib" (n. d.: 44), torej ne sledi dosti bolj pozitivni Ilešičevi sodbi. Pri Miklošiču pohvali slovstveno berilo za osmi gimnazijski razred, ki mu zaradi "novoslovenskih" besedil pomeni napredek glede na Janežičev slovstveni pregled iz leta 1854, pri slednjem¹⁸⁸ pa ugotavlja, da je "zgodovinski pomen Janežičevih antologij bil v tem, da so v težišče naše srednješolske čitanke postavile leposlovje" (n. d.: 46), nič pa ne pove o zastarelem in recepcijsko problematičnem izboru besedil, kakor ga je videl Bežek. Glede na utemeljeno kritiko slednjega je vsekakor močno pretirana in enostranska Merharjeva končna sodba o Sketovih sestavih: "Sket nam je ustvaril prvo celotno, kljub nekaterim nedostatom kvalitetno serijo srednješolskih čitank; zato ga smemo imenovati utemeljitelja modernega pouka na naših srednjih šolah."¹⁸⁹ (n. d.: 47)

2.1.2.3.4 SILVO FATUR – MARJAN DOLGAN – VINKO CUDERMAN – ZOLTAN JAN (1980-84)

Edina prava polemika v poldrugem stoletju izhajanja srednješolskih beril se je razplamtela na začetku osemdesetih let 20. stoletja, in sicer ob učnih načrtih in učbenikih za srednje usmerjeno izobraževanje.¹⁹⁰ Vsekakor ni naključje, da je prišlo do strokovnih razhajanj prav v tem času, saj se je v sedemdesetih letih prvič pojavil učbeniški tip berila (sestava Gregorač 1979 in 1980), ki pa najprej ni vzbudil posebnega odmeva.¹⁹¹ Osrednja osebnost polemike je

¹⁸⁷ Da ima lahko takšen sintetičen pogled iz zgodovinske razdalje lahko zelo problematično znanstveno vrednost, dokazuje avtorjeva pavšalna ocena na koncu članka: "Svojo skrb so ji (slovenski srednješolski čitanki, op. Z. B.) posvečali ugledni kulturni delavci naše preteklosti in sedanjosti, ne le šolniki strokovnjaki, temveč tudi idejni in leposlovni usmerjevalci dobe, da, celo znanstvenik evropskega glasu je bil med njimi." (n. d.: 48)

¹⁸⁸ Merhar trdi, da je Janežič združeval dobre lastnosti predhodnikov: "Macunov smisel za vzgojnost literarne kvalitete in Bleiweisovo (Miklošičevo) nenaklonjenost jezikovnemu eksperimentiranju." (n. d.: 45)

¹⁸⁹ O izjemnem napredku, ki ga izkazujejo Westrove predelave Sketovih beril v letih pred prvo svetovno vojno, pa ne izvemo nič.

¹⁹⁰ Gre za skupni jugoslovanski projekt šolske reforme, ki je zagotavljal dve relativno enotni šolski leti za vse srednješolce (skupna vzgojno-izobrazbena osnova – SVIO) in še leto ali dve nadaljnega specializiranega šolanja. Reforma je ukinila gimnazije in postavila načelo, naj vsaka šola pripravlja za vstop v delo in za nadaljevanje šolanja (Hladnik Milharčič 1986).

¹⁹¹ Oceni obeh novih beril je za revijo *Jezik in slovstvo* prispeval Silvo Fatur. Več o tem v nadaljevanju razprave.

bil Silvo Fatur, tedaj svetovalec Zavoda za šolstvo SRS,¹⁹² ki je leta 1980 na Zborovanju slovenskih slavistov v Novi Gorici predstavil več možnosti za drugačno razporeditev učnih vsebin iz književnosti v novih učnih načrtih, za tem pa je bil avtor prvih dveh zvezkov sestava Fatur 1984 (za skupno vzgojno-izobrazbeno osnovo srednjega usmerjenega izobraževanja).¹⁹³ Na Faturjevo razpravljanje o novem učnem načrtu se je polemično odzval Marjan Dolgan, raziskovalec na Inštitutu za slovensko literaturo SAZU, na Faturjeva poskusna učbenika z zavračanjem Vinko Cuderman, profesor slovenščine iz Idrije, v podporo pa Zoltan Jan, profesor slovenščine iz Nove Gorice.

Fatur v članku *O možnostih drugačnih načrtov pouka književnosti v usmerjenem izobraževanju* (objavljenem v drugi številki Jezika in slovstva v šolskem letu 1980/81) najprej poudari, da je temeljni smoter pouka književnosti vzgoja za branje, kar je splošno sprejeto tudi danes, ob tem pa nakaže tudi recepcijsko problematiko pouka književnosti, češ da "prepogostoma ob tem pozabljam na učenca in na – v našem primeru – njegovih 15 – 16 let, na njegov notranji svet in njegovo sprejemljivost". Za tem opozori na razkorak med zapisanimi smotri in možnostjo za njihovo uresničevanje po novem učnem načrtu,¹⁹⁴ saj naj bi celoten literarnozgodovinski pregled (slovensko književnost, nekaj drugih jugoslovanskih književnosti in prav malo evropske) obdelali v vsega 122 šolskih urah.¹⁹⁵ "Ta možnost je sicer uresničljiva, vendar – bojim se – pretežno na informativni ravni, s čimer pa smotrov ni mogoče uresničevati kaj več kot s težnjo k njim. Znano je, kako težko so se prebijali do književne današnjosti gimnazijski učitelji, čeprav so imeli za sicer ogromno snov na voljo štiri leta, čeprav so (smo) na račun književnosti zanemarjali jezikovni pouk, čeprav so torej imeli na razpolago znatno več ur, kot jih predvideva za te namene skupna vzgojno-izobrazbena osnova v usmerjenem izobraževanju."¹⁹⁶ (n. d.: 69)

¹⁹² Pred tem je bil profesor slovenščine in ravnatelj postojnske gimnazije, že od leta 1971 dejaven tudi v strokovni publicistiki, npr. s člankom *O šolski interpretaciji leposlovnega besedila* (Fatur 1976/77).

¹⁹³ Učni načrt je za prvi dve leti določal literarnozgodovinsko razporeditev vsebin od starega veka do sodobnosti (močno skrčen nekdanji gimnazijski program), za drugi dve leti pa razvrstitev po načelu tematskih sklopov.

¹⁹⁴ Avtor članka izhaja iz osebne izkušnje, saj je v tem času že pripravljaval poskusni učbenik za prvo leto srednjega šolanja.

¹⁹⁵ V učnem načrtu so bile v prvem letniku predvidene 4 ure slovenščine, v drugem samo 3, polovica pa je bila namenjena pouku jezika. Še slabše je bilo v tretjem in četrtem letniku, kjer sta bili na naravoslovnomatemični usmeritvi, ki je ostala na nekdanjih gimnazijah, predvideni samo dve uri tedensko (Božič 1984/85).

¹⁹⁶ Natanko to se je tudi dogajalo: razen učiteljev, ki so ostajali pri dialoški interpretaciji besedil in zaradi aktivnega sodelovanja dijakov krepko zaostajalo s snovjo, so "napredni" učitelji sledili učnemu načrtu (Fatur poudarja, da "ostajanje na informativni ravni /.../ pomeni pretežno enosmerno komuniciranje"), pri čemer je bil njihov pouk lahko le frontalna razlaga ali celo narekovanje.

Ker kljub temu, da bi si kot svetovalec zavoda moral prizadevati za večje število ur slovenščine v predmetniku, ne vidi možnosti za spremembo na bolje,¹⁹⁷ v nadaljevanju članka naniza pet možnosti za drugačen učni načrt, ki bi omogočil uresničiti učne smotre v razpoložljivem času. Prva različica bi bila razvojna obravnava temeljnih zvrsti, torej lirike, epike in dramatike,¹⁹⁸ pri čemer bi bila vseskozi v ospredju leposlovna besedila sama. Druga možnost bi bila oblikovanje štirih jeder z nosilnimi avtorji, najpomembnejšimi slovenskimi klasiki: Prešeren, Cankar in moderna, Kosovel in njegov čas, socialni realizem in književnost NOB.¹⁹⁹ Po tretji različici bi prvi letnik začeli z obravnavo književnosti moderne "in njene značilnosti osvetljevali in primerjalno povezovali z retrospektivnimi posegi v preteklost", po četrti bi pramensko spremljali razvoj posameznih leposlovnih vrst (npr. razvoj balade od ljudskega slovstva do moderne balade), po peti pa bi delo v razredu potekalo na dveh vzporednih ravneh: prva bi bila zgodovinska, "kjer bi leposlovje obravnavali kot dokument časa, dobe, vzporedno in interdisciplinarno z zgodovinarji", druga pa interakcijska, namenjena temeljiti obravnavi estetsko pomembnih besedil.

Marjan Dolgan v svojem članku *Pripombe k novemu učnemu načrtu za pouk književnosti v usmerjeni srednji šoli* (*Jezik in slovstvo* 1981/82, št. 1) kritično ovrednoti sprejeti učni načrt za prvi dve leti šolanja, Faturjev referat o drugačnih možnostih in osnutek učnega načrta za zadnji dve leti srednje šole.²⁰⁰ Dolgan vse tri dokumente zavrača kot strokovno oporečne, in kot rdeča nit se vleče njegov očitek o pretiranem sociologiziranju oz. težnji, da postane pouk književnosti nadomestek pouka zgodovine. Moti ga, da pojmujejo sestavljavci učnih načrtov "književnost kot goli odsev sočasnega zunajliterarnega dogajanja", kar razbira tudi iz Faturjeve izjave, da bi bilo iz leposlovnih del "treba izluščiti odseve leposlovne preteklosti in refleksije dobe, kakor tudi sevanje leposlovne umetnosti v čas in prostor". Tak pogled na učno-vzgojno vlogo književnosti duhovito okreca z retoričnim vprašanjem: "Torej uprizarjajo gledališča Shakespearovega *Hamleta* zato, da bi se gledalci poučili o srednjeveških fevdalnih

¹⁹⁷ "Eno je res: boj za večje število ur je donkihotsko otepanje z mlini na veter." (n. d.: 70)

¹⁹⁸ Zametek takšne razvrstitve imamo že v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva*.

¹⁹⁹ Fatur navaja za ponazoritev vsebino jedra PREŠEREN: "pogled v tradicijo slovenskega pismenstva v primerjavi s sočasnimi dogajanja drugod po svetu – ustno slovstvo, zlasti lirika – rojstvo slovenske književnosti, začetki posvetne verzifikacije – Prešernov čas in pesnikovo satirično odzivanje nanj – Byron – Puškin – Prešeren (*Slovo od mladosti, Sonetni venec, Krst pri Savici, Nezakonska mati, Zdravljica*) – Stritar, Župančič, Kosovel o Prešernu – Prešernova misel v času, zlasti v NOB in dandanašnji – Prešernov sodobnik Njegoš." (n. d.: 71)

²⁰⁰ Učne vsebine so bile v tem učnem načrtu razvrščene po tematskih in delno zvrstno-vrstnih sklopih, ki so bili v zadnjih dveh zvezkih sestava Fatur 1984 poimenovani takole: V areni življenja, Vez domačije s svetom, Človek in noč, Svet iz tečajev, Osi življenja, Balade in elegije, Odčarani svet (3. letnik); Ljubezenska lirika, Bivanjska lirika, proza in dramatika, Tematika kmetstva, meščanstva in delavstva, Nacionalna svoboda in kulturna samobitnost, Realizem in fantastika, Sodobni roman in novela (4. letnik).

razmerah na danskem kraljevem dvoru; Cankarjeve *Hlapce* pa zato, da bi še pozni rodovi lahko videli, kako klavrno se je obnašalo učiteljstvo v deželi Kranjski ob volitvah leta 1907!"²⁰¹ (n. d.: 29). V nasprotju z usmeritvami novih učnih načrtov se Dolgan zavzema za bolj demokratičen pouk, ki naj upošteva, da je vsako leposlovno besedilo večpomensko in zato nikoli dokončno razložljivo: "Prepričan sem, da je treba srednješolskega učenca s tem nazorno seznaniti (primerov je dovolj!) in mu demokratično povedati, da razlaga, ki mu jo posreduje učitelj, ni edino zveličavna, ker obstajajo še drugačne, in da se lahko sam dokoplje do lastne."²⁰² (n. d.: 28)

Iz Faturjevega odgovora Dolganu²⁰³ je razbrati predvsem avtorjevo osebno prizadetost in ne glede na to pripravljenost na dialog. Fatur celo soglaša z Dolganovo splošno oceno o preveč enostranskem učnem načrtu, ponovno pa poudarja svojo stisko, da je moral oblikovati učbenik za književnost po učnem načrtu, s katerim tudi sam ni zadovoljen:²⁰⁴ "Ko so me vabili, naj bi sodeloval pri oblikovanju učbenika za književnost po tem učnem načrtu, sem najprej odklonil, ker da ne vem, kaj bi ob takem UN počel." (n. d.: 134)

Polemika se je nadaljevala šele čez slabi dve leti, ko je Vinko Cuderman za prvo številko *Jezika in slovstva*²⁰⁵ prispeval članek *Kako poučevati književnost*.²⁰⁶ Na začetku članka se Cuderman sklicuje na avtoriteto v osebi univerzitetnega profesorja Matjaža Kmecla, ki da je že pred dobrim desetletjem opozarjal na prenatrpanost tedanjega učnega načrta z učnimi vsebinami,²⁰⁷ kar je po Kmeclovem izračunu pomenilo, da ima učitelj za monografsko

²⁰¹ Na drugem mestu avtor kritike dodaja: "Zakaj potem slovenska gledališča kar naprej uprizarjajo Cankarjeve drame, saj smo si v sezoni 1980/81 lahko ogledali celo dve postavitvi *Hlapcev*? Prav gotovo ne zato, da bi hodili gledat nekdanjo "liberalno in klerikalno družbo", ampak da bi videli, kaj je v njih še danes aktualno." (n. d.: 30)

²⁰² Da je omenjeno Dolganovo stališče še vedno zelo aktualno didaktično vprašanje, dokazujejo navedbe Igorja Ž. Žagarja, ki opozarja, da številni učitelji radovedne otroke dojemajo kot nedisciplinirane, in nadaljuje: "Zelo podobno je pozneje na fakulteti. Če pogledam nekatere svoje ljubljanske in primorske profesorske kolege, lahko ugotovim, da zastavljanje vprašanj študentov ni posebej zaželeno." (Sobotna priloga Dela, 4. julij 2009, str. 25)

²⁰³ Ta je sledil v četrti številki istega letnika pod naslovom *Še o učnih načrtih za slovenski jezik in književnost v usmerjenem izobraževanju ali sporočila Marjani Dolganu*.

²⁰⁴ Fatur določno izjavi, da ni "avtor niti UN za slovenski jezik in književnost v SVIO, niti osnutkov UN za ta predmet v naslednjih letih" (n. d.: 134).

²⁰⁵ V isti številki revije so bila objavljena tudi stališča Društva za primerjalno književnost SRS o pouku književnosti v srednjem usmerjenem izobraževanju, nastala na podlagi posebnega posveta o pouku svetovne književnosti in literarne teorije ter debate na občnem zboru društva. Stališča so zelo splošna, so pa kritična tako do novih učnih načrtov kot do novih učnih knjig, ki ne sledijo "bistvenim zahtevam sodobne literarne zgodovine in teorije", prav tako pa tudi niso v skladu "z merili razvite literarnokritične zavesti, kar se kaže v izbiri, ureditvi in povezavi literarnih besedil".

²⁰⁶ Članek ima podnaslov *Ob učnem načrtu za slovenski jezik in književnost v SVIO ter o poskusnih učbenikih*.

²⁰⁷ Gre za *Gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta za gimnazije* iz leta 1964.

obdelavo²⁰⁸ pomembnejših ustvarjalcev na razpolago samo po eno šolsko uro.²⁰⁹ Za tem Cuderman, ki je široko razgledan po slovanski, predvsem ruski in srbsko-hrvaški didaktiki, ob sklicevanju na hrvaškega didaktika Pavleta Ilića problem prenatrpanih učnih načrtov poveže s problemom doživljanja in vrednotenja literarnih del: "Dolgočasna pa so učencem ta dela med drugim zato, ker jih največkrat spoznajo le prek odlomkov, to pomeni, da jih pravzaprav sploh ne poznajo, in ker učitelj nima nikoli časa, da bi se z njimi o prebranih delih v miru in zares poglobljeno pogovoril. Učenci morajo imeti dovolj časa, da povedo, kako so doživeli delo in v čem vidijo njegove vrednote, imeti morajo dovolj časa za vprašanja, učitelj pa za odgovore." (n. d.: 30)

Sledi Cudermanova obširna kritika poskusnega učbenika *Književnost I* sestavljavca Silva Faturja in pripadajočega delovnega zvezka, ki ga je pripravila Vera Gregorač, avtorica poskusnih snopičev za pouk književnosti v srednjem usmerjenem izobraževanju (sestav Gregorač 1980).²¹⁰ Ključni očitek se nanaša na prevelik obseg učne knjige, ki sicer izhaja iz ekstenzivnega učnega načrta,²¹¹ predvsem pa Cuderman zameri sestavljavcu, da veliko število nikjer pošteno zasidranih podatkov prekomerno bremeni spomin dijakov, kar v njih lahko zbuja le odpor.²¹² Kritik se sprašuje, čemu služijo podatki o pisateljih in delih, ki v berilu niso zastopani tudi z besedili, in kot primer navaja poglavje o književnosti drugih jugoslovanskih narodov od realizma do konca 19. stoletja, ki je zastopano le z besediloma Sime Matavulja in Petra Kočića, z zgoščenimi biografskimi podatki pa je predstavljenih kar 17 avtorjev.²¹³

Sedma številka istega letnika revije *Jezik in slovstvo* prinaša Faturjev odgovor Cudermanu z naslovom *Res: kako poučevati književnost ali o konstruktivnosti nekega početja* in Janov

²⁰⁸ Monografska obdelava je po učnem načrtu vključevala avtorjev življenjepis in pregled njegove ustvarjalnosti, ob tem pa tudi branje in analizo nekaterih osrednjih besedil (Kmecl 1970/71: 56).

²⁰⁹ V dokaz, kako niti jasni argumenti doktorjev znanosti niso mogli preprečiti ohranjanja temeljnih slabosti učnih načrtov, navajam tehtne Kmeclove besede: "Učitelj, ki se bo ravnal po takšnem učnem načrtu, bo kljub vsej dobri volji pouk književnosti zreduciral na golo leksikografsko, historično informacijo; pouk književnosti bo ostal na zakrneli, rudimentarni ravni /.../. – Takšen učni načrt, kakršen je, ne narekuje potemtakem samo snovi, torej tisto, kar naj se dijak nauči, marveč tudi način, metodo tega učenja; žal moramo ugotoviti, da v nasprotju s sodobnostjo teoretskih izhodišč praktično najslabšo možno metodo." (podčrtal M. K.; Cuderman 1983/84: 30; Kmecl 1970/71: 56)

²¹⁰ Delovnemu zvezku očita predvsem slabo uporabne naloge in vprašanja, ki so večinoma prezahtevna, nekatera pa tudi sama sebi namen.

²¹¹ Cuderman navaja, da bi 280 strani pretežno drobnega tiska morali obdelati v 70 urah, torej v povprečju v eni šolski uri štiri strani učbeniškega gradiva.

²¹² Cuderman opozarja tudi na Faturjevo lastno stališče iz članka o šolski interpretaciji, da je vsak življenjepisni podatek zaradi življenjepisa samega odveč (gre za tako imenovani šolski pozitivizem) in da so potrebni samo tisti podatki, ki prispevajo h globljemu razumevanju leposlovnega besedila (n. d.: 32).

²¹³ Da gre dejansko za širši problem, to je logično posebnost učbeniškega tipa berila z vključeno literarno zgodovino, dokazujejo sodobna domača in tuja berila. Več o tem v nadaljevanju razprave.

poskus umiritve strasti z naslovom *V zagovor in za pogovor*.²¹⁴ Fatur se popolnoma strinja s Cudermanovim dokazovanjem preobsežnosti učbenika, vendar krivdo za to, da je "obravnavani učbenik za obravnavane okoliščine res preobsežen", pripisuje neuresničljivemu učnemu načrtu. V nadaljevanju zavrača Cudermanove očitke o prenatrpanosti s faktografijo predvsem z opozorilom o nujnosti vključitve podatkov leksikonskega značaja v učbeniški tip berila²¹⁵ in z didaktičnim namenom razbremeniti dijake nepotrebnega pisanja: "Pri tem naj bi imeli učenci vendarle pri sebi, se pravi v učbeniku, osnovne biografske podatke fiksirane in zapisane vseeno manj malomarno, kot to lahko storijo v sprotne beležki ob učiteljevi razlagi." (n. d.: 271) Na koncu svojega odgovora Fatur v zagovor učbenika navaja odlomke iz recenzij treh univerzitetnih profesorjev. Še zlasti prvi, najdaljši, razkriva predvsem to, da so po sili afirmativne recenzije, ki ne ugotovijo bistva obravnavanega predmeta, tj. neuresničljivosti tako zasnovanega pouka književnosti (česar se zaveda celo pisec učbenika), nepotrebne in za razvoj stroke škodljive.²¹⁶

Več novih pogledov prinaša Janov članek. V marsičem se strinja s Cudermanovimi pripombami, še zlasti z njegovo kritiko učnega načrta: "Gotovo ima učni načrt take pomanjkljivosti, da bi ga morali po preizkusni fazi resnično čimprej spremeniti, saj smo v teh treh letih ere usmerjenega izobraževanja že napravili dovolj škode na poskusnih zajčkah."²¹⁷ Ob oceni poskusnega učbenika pa pri Cudermanu pogrša "konstruktivno kritiko", ki bi upoštevala tudi dobre strani in omogočila popravke,²¹⁸ se pa strinja s Cudermanovo zahtevo po skupinski pripravi srednješolskih beril.²¹⁹

²¹⁴ Uredništvo revije v opombi opozarja na razpravo Borisa Paternuja *Kaj hočemo s poukom književnosti*.

Razprava prinaša tehtna stališča, vendar se ne vključuje neposredno v polemiko, zato bo obravnavana posebej.

²¹⁵ "Ob trčenju s skrčenimi biografijami 17 avtorjev iz drugih jugoslovanskih književnosti je Cuderman spregledal poleg leksikonske informacije o posameznikih še funkcijo, ki jo ima ta oris s svojim mestom ob koncu posameznih poglavij in s sporočilom o idejah, motivih, težnjah in dosežkih, ki so podobne kot drugod v Evropi in podobne onim v slovenski književnosti, s tem pa informacije o 17 posameznikih prerastejo v višjo enoto, ki ima očitno v didaktični strukturi učbenika utemeljeno mesto." (n. d.: 270)

²¹⁶ Domnevam, da je po tridesetih letih stanje samo še slabše: ugleden znanstvenik in publicist mi je zaupal, da obsežnih monografskih izdaj svojih kolegov, ki mu jih posredujejo v elektronski obliki, zaradi napornosti sploh ne bere, pač pa samo napiše recenzijo.

²¹⁷ V opombi Jan protestira proti takemu ravnanju v šolstvu, češ da pouk književnosti nima opravka s poskusnimi miškami, temveč z generacijami mladih ljudi: "Eksperimentirali smo na srednjih pedagoških šolah 1975/76, sedaj eksperimentiramo že tri leta, pa je še vprašanje, ali se bodo izkušnje iz prakse upoštevale. Pripravljajo pa se že novi programi ..." (n. d.: 275). Za tiste, ki vemo, kaj se ta hip dogaja s slovenskem strokovnem šolstvu, zelo aktualne besede.

²¹⁸ Kot edino pohvalno oceno novega berila navaja Jan članek Petra Kolška v *Primerjalni književnosti* leta 1982. Zgovorno je dejstvo, da je Kolšek kasneje postal soavtor beril za tretji in četrti letnik (sestav Fatur 1984).

²¹⁹ Dejansko so bila nadaljnja srednješolska berila skupinsko delo več avtorjev, pri tem pa je izjema sestav Kos 2003, pa še tu je Janko Kos edini sestavljavec prvega zvezka, v drugih treh pa so se mu pridružili še novi avtorji.

Jan se dobro zaveda, da je vključevanje literarnozgodovinskega pregleda v primerjavi s prejšnjim antološkim tipom beril²²⁰ velika novost, zato "takšen tip učbenika, kot je *Književnost I*, zbuja odpor pri nekaterih učiteljih, ker se jim zdi, da jih prej omejuje kot sprošča v ustvarjalni svobodi." Sam vidi prednost novega pristopa v tem, da odpade precej drugih del, ki bi jih sicer moral učitelj opraviti v razredu, in da je učbenik le "osnovni vir informacij za učence, ki učitelju omogoča, da se izogne narekovanju", to pa mu zato "pušča več časa za svobodnejše in za bolj ustvarjalno delo". Ker pa kot učitelj praktik dobro ve, da mora pri pouku upoštevati recepcijske zmožnosti in bralne interese svojih dijakov, predlaga, "da bi razširili, bistveno razširili tisti del učbenika, ki prinaša leposlovne primere (antologijski del). Tako bi učitelj lahko še bolj svobodno izbiral med enim ali drugim primerom, druge pa bi izpuščal"²²¹ (n. d.: 275).

Kot eno glavnih pomanjkljivosti enotnega učbenika vidi Jan dejstvo, da so v njem zlasti izkušnje Faturja kot gimnazijskega učitelja, ne pa tudi učitelja na poklicni ali strokovni šoli (torej na manj zahtevnih stopnjah), ki jim je berilo tudi namenjeno: "Iz svojih skromnih izkušenj vem, da so mi take ure, kot jih ponujajo poglavja *Književnosti*, uspele v gimnaziji, ne pa na trgovski, elektro ali kovinarski šoli. Prav zato je v *Književnosti I* prevelik poudarek na liriki, malo ali nič pa ni takega, kar se laže približa fantom "tehničnih usmeritev". Prav posebno pogrešamo realistična dela svetovne književnosti 19. stoletja."²²² (n. d.: 276)

Polemiko zaključuje Cuderman, ki v naslednjem letniku *Jezika in slovstva* (1984/85) odgovarja tako Faturju kot Janu.²²³ Cudermanov odgovor ne prinaša nič novega, razen opozorila na to, kako zadrege poučevanja književnosti rešujejo Rusi. Zaradi pomembnosti navajam Cudermanov opis hrestomatije²²⁴ za deveti razred srednje šole v celoti:

²²⁰ Večina učiteljev slovenščine je kljub poskusnim snopičem Gregoračeve, ki so že uvajali učbeniški tip berila, do izida Faturjevih zvezkov uporabljala sestava Bohanec 1975 in 1980, nekateri učitelji, navajeni širokega izbora leposlovnih besedil, pa tudi še kasneje, kar so omogočale šolske ali oddelčne knjižnice s kompleti beril za ves razred.

²²¹ Ta Janov predlog glede na splošno strinjanje o preobsežnem poskusnem učbeniku deluje protislovno, dejansko pa opozarja na temeljni problem učbeniškega tipa berila (to je radikalno zmanjšanje števila besedilnih enot in s tem zmanjšanje recepcijske še kako pomembne možnosti izbiranja), ki je značilen tudi za sodobna berila, poleg tega pa navaja na pomembno dejstvo, da omejeno število besedilnih enot v učnem načrtu ne pomeni, da berilo ne more ali ne sme ponuditi še dodatnih besedil.

²²² Opozorilo na razlike v recepcijskih afinitetah dijakov zasledimo že v didaktičnih razmišljanjih na začetku sedemdesetih let: "Tako – improviziram – bi morali zlasti v nižjih razredih srednjih šol upoštevati razvojno še vedno prevladujoče dijakovo nagnjenje do bogato fabulirane pripovedi, to je do pripovednega tipa, ki je nasploh značilen za manj profiliranega, prvinsko naivnega bralca." (Kmecl 1970/71: 58)

²²³ Odgovor ima naslov *O konstruktivni kritiki. In še enkrat: kako poučevati književnost.*

²²⁴ Hrestomatija: knjiga z izbranimi krajšimi literarnimi sestavki ali odlomki, namenjena zlasti za pouk (SSKJ I: 828).

Obsega točno 700 strani (!), obravnava pa vsega devet tem: politična satira, A. N. Ostrovski, Turgenjev, Čerliševski, Nekrasov, pesniki – sodobniki Nekrasova, Saltikov – Ščedrin, Dostojevski, Čehov. Drame so v hrestomatiji objavljene v celoti (*Nevihita, Češnjev vrt*), romani pa so natisnjeni skrajšani, s povzetki izpuščenih poglavij. Romanu *Očetje in sinovi* je tako v knjigi odmerjeno 94 strani, romanu *Zločin in kazen* pa 122 strani. Tako skrajšana besedila niso namenjena le za prvo branje – dela morajo učenci prebrati v celoti – ampak le kot gradivo za šolsko in domače delo. Poleg hrestomatije imajo učenci seveda še učbenik, ki obsega izčrpne informacije o avtorjih in delih ter vprašanja in naloge. (n. d.: 90)

2.1.2.3.5 MAJDA POTRATA (1984)

Ob koncu polemike o novih učnih načrtih in berilih za srednje usmerjeno izobraževanje je v prvi dvojni številki *Jezika in slovstva* v šolskem letu 1984/85 izšel članek *Književnost o NOB in revoluciji v slovenskih berilih in programih obveznega branja v usmerjenem izobraževanju*.²²⁵ Avtorica je bila Majda Potrata, tedaj predavateljica na Pedagoški akademiji v Mariboru, danes pa bolj znana kot poslanka državnega zbora.²²⁶ Sestavek, objavljen v rubriki *Ocene in poročila*, se začneja z deležem pouka književnosti v programih usmerjenega izobraževanja, strukturo novega učnega načrta za pouk književnosti in primerjavo z aktualnimi berili. Sledi analiza tematike o NOB in revoluciji v 36 povojnih berilih, in sicer v sestavi Boršnik 1947 in 1949, Merhar 1951, Jamar 1956, Kos 1965, Bohanec 1975 in 1980 ter Gregorač 1979 in 1980,²²⁷ za njo pregled literarnozgodovinskih in literarnoteoretičnih priročnikov, omemba evalvacije in kritike novih učnih knjig, primerjava števila avtorjev in besedil s prejšnjimi berili in analiza besedil o NOB in revoluciji v aktualnih berilih. Na koncu članka avtorica oceni vrednost izbranih besedil z estetskega vidika²²⁸ in predstavi še način obravnave domačega branja v mariborskih srednjih šolah ter besedila s tematiko NOB in revolucije, ki so se pojavljala kot domače branje.

Analiza deležev besedil s tematiko NOB in revolucije ni zanesljiva, saj so včasih navedeni odstotki, včasih le število enot glede na celoto, včasih pa samo število enot. Večkrat tudi ni

²²⁵ Članek ima nekoliko nejasen naslov, saj je pretežni del vsebine raziskava o deležu besedil s tematiko NOB in revolucije v srednješolskih berilih od druge svetovne vojne do sodobnosti.

²²⁶ Zanimivo je dejstvo, da je razen redkih izjem (že omenjena razprava Borisa Paternuja) v tem prelomnem času univerzitetna stroka stala ob strani. Po sestavi Bohanec 1975, ko so berila sestavili trije univerzitetni profesorji in en gimnazijski ravnatelj, je njihova priprava prešla v roke srednješolskih učiteljev in svetovalcev Zavoda za šolstvo. Strokovnjaki z univerze so se pojavljali zgolj v vlogi recenzentov in niso sodelovali v javni polemiki. Šele po prenovi programov, učnih načrtov in beril se v sestavi Kos 1990 kot soavtor beril in avtor priročnika *Književnost* pojavi Janko Kos.

²²⁷ Avtorica ne obravnava nobenega zamejskega berila, pač pa vključi oba zvezka sestava Gorjup 1979 (za srednje šole z italijanskim učnim jezikom).

²²⁸ Izbrana besedila ocenjuje po tem, ali so bila objavljena v kakšni splošni ali tematsko ožji pesniški antologiji.

razvidno, ali gre za delež tovrstnih besedil v enem zvezku ali v celotnem sestavu. Če držijo navedene številke, je najmanjši delež uporniških besedil v sestavih Kos 1965 in Fatur 1984, največji pa v sestavih Merhar 1951 in Bohanec 1980. Pomembni sta še dve ugotovitvi, in sicer o skoraj popolni istovetnosti (glede števila in izbora besedil) novega učnega načrta in novih beril ter o veliki razliki v številu avtorjev in besedil med sestavi Bohanec 1975, Bohanec 1980 in Fatur 1984.²²⁹

Da avtorica ne razume dobro temeljnih problemov pouka književnosti in zato tudi ne more uvideti ustreznih rešitev, dokazuje naslednja ocena novih beril, izražena v značilnem reformističnem novoreku: "Besedila spremljajo literarnozgodovinske, literarnoteoretske in literarnointerpretacijske informacije, ki morebiti prevsiljivo vdirajo v svet učenčevega estetskega doživetja, če so vključene v neustreznem trenutku in se s tem poruši vzajemno delovanje med besedilom, učencem in učiteljem. To pa zahteva od učitelja pri delu z učbenikom veliko inventivnosti in strokovno metodičnega znanja, da bo lahko z notranjo diferenciacijo in individualizacijo pouka razburkal učenčev emocionalni in intelektualni potencial." (n. d.: 61)

2.1.2.3.6 POLONA TOMAC (1998)

Polona Tomac je tik pred iztekom stoletja na ljubljanski slovenistiki izdelala diplomsko nalogo z naslovom *Srednješolske čitanke oziroma učbeniki za materinščino za prvi letnik med obema vojnama (1918-1945)*. Gre za izjemno sistematičen in sodoben pristop,²³⁰ ki presega raven običajne diplomske naloge. Avtorica v uvodnem delu najprej opredeli namen raziskave in definira njen predmet, tj. berila oz. čitanke,²³¹ v osrednjem delu pa najprej oriše širše družbenopolitične in družbenokulturne razmere v času med obema vojnama.²³² Sledi najpomembnejši del diplomske naloge, to je analitičen pregled srednješolskih beril od leta

²²⁹ V enem desetletju se je število avtorjev prepolovilo, število besedil pa se je zmanjšalo še dvakrat bolj, in sicer je s 785 padlo na 222.

²³⁰ Tomčeva upošteva dognanja sodobne slovenske didaktike književnosti, ki se je v tem desetletju začela pospešeno razvijati (Krakar Vogel 1988/89 in 1993/94). Še v osemdesetih letih 20. stoletja je bilo stanje čisto drugačno: "Teorija literarne didaktike kot razvita in samostojna disciplina v Sloveniji niti ne obstaja, ne na pedagoških akademijah ne na univerzi." (Paternu 1983/84: 155).

²³¹ Avtorica navaja v sintezi na koncu uvoda, da za besedila v berilih veljajo naslednje določilnice: kratkost, literarnost, številčnost, avtorska raznolikost, raba v šolah in metodična prilagojenost.

²³² Naslovi podpoglavij so: Učiteljske in profesorske organizacije, Založništvo slovenskih šolskih knjig, Šolska zakonodaja in šolska uprava ter Boj za avtonomne učbenike in učne načrte za slovenski jezik in književnost.

1918 do leta 1945.²³³ Tomčeva se je oprla na nepopoln popis Mihaela Glavana iz že omenjenega članka, zato ne analizira sestavov Moder 1942 in Grafenauer 1942,²³⁴ pač pa sama dodaja tretjo izdajo predvojnih beril za nižje srednje šole (sestav Bajec 1945). Pri analizi se ne drži kronološkega zaporedja, saj najprej obdela berila Wester I 1922 in Bajec I 1931 (z obema kasnejšima izdajama) in Bajec I 1943 (neimenovanih avtorjev) za nižje srednje šole, za tem berilo Grafenauer I 1921 za višje srednje šole, nazadnje pa berili Brinar I 1922 in Gaspari I 1939 za meščanske šole ter Podkrajškovo berilo za obrtne šole iz leta 1924.²³⁵

Pri analitični obravnavi berila Wester I 1922 Tomčeva zelo smotrno vključi še primerjavo s predvojnimi berili Sket I 1913 (Westrovo predelavo Sketovega berila za prvi razred), kar ji omogoči opazovati spremembe ob prehodu iz enega državnega okvira v drugega: "Verjetno bo še najbolj točno, če zapišemo, da je eno in drugo medsebojno pogojeno: avtorji, ki so prišli v izbor za *Čitanko* kot tvorci aktualističnih, časovno naravnanih besedil, so s spremenjenimi družbenopolitičnimi okoliščinami na enak način in upoštevajoč isto logiko iz njega mehanično izpadli." (n. d.: 39) Prav tako so pomembne analitične primerjave različnih izdaj, npr. beril Bajec I 1931 in Bajec I 1939, ko avtorica zaznava pomembne spremembe v razmerju med domačimi in tujimi pisci²³⁶ ter v razmerju med pesniškimi in proznimi besedili.²³⁷ V zaključnem delu naloge je največ pozornosti posvečene analizi zastopanosti avtorjev in besedil, pri čemer Tomčeva tehtno ugotavlja, da so očitno "sestavljavci tedaj izbirali avtorje in njihova besedila po drugačnih, manj strogo književnodidaktičnih načelih, temveč bolj ideološko pogojeno – glede na to, koliko so prispevali k poglobljanju nacionalne in moralne vzgoje takratne mladine" (n. d.: 151), in analizi sredstev metodičnega instrumentarija, pri

²³³ Tomčeva raziskuje morebitne razlike med izdajami, opredeljuje število besedil in avtorjev in ga komentira, navaja razmerja med literarnimi zvrstmi, primerja razvrstitev učnih vsebin, opazuje razlike v metodičnem instrumentariju in primerja zasnovano medvojnih beril z aktualnimi (sestav Kolšek 1994).

²³⁴ Avtorica navaja v zaključnem delu naloge za sestav Grafenauer 1930, da "v NUK-u drugih izdaj, razen citirane, niso našli, medtem ko so v raznih bibliografijah (npr. Glavanovi) navedene" (n. d.: 149). Dejansko drugih izdaj tega sestava beril ni, je samo predelava v eni knjigi iz leta 1942 (brez navedbe sestavljalca).

²³⁵ Pri berilu Grafenauer I 1921 avtorica zaradi spremembe v načinu razvrstitve besedil izjemoma predstavi še vsebine drugih treh zvezkov sestava Grafenauer 1930.

²³⁶ "Ta premik je v naraščanju deleža domačih, slovenskih ustvarjalcev na račun neslovenskih; procentualno izraženo gre za razmerje 61% : 39% v prid naših avtorjev v Č 1939. Stanje v Č 1931 pa predstavlja naslednje razmerje: 52% : 48%, tudi v njej so prevladovali domači pisci, a ne tako prepričljivo kot v predelani izdaji iz l. 1939." (podčrtala P. T.; n. d.: 60)

²³⁷ "Občutnejša razlika je zaznavna le ob primerjavi poezije s prozo; Č 1931 dominira nad Č 1939 v številu proznih besedil, obratno pa se zgodi pri pesemskih besedilih, teh je nekaj več v Č 1939.

čemer v pozitivnem smislu izstopata sestava Grafenauer 1930 in Bajec 1935 (tudi ponovni izdaji).²³⁸

Med pomanjkljivosti te študije lahko štejemo le nekatere posplošitve,²³⁹ dejstvo, da avtorica pri analizi in sintezi brez upoštevanja bistvenih razlik v starosti uporabnikov primerja berila za nižjo srednjo šolo (sestava Wester 1922 in Bajec 1935) z berili za višjo srednjo (sestav Grafenauer 1930) oz. srednjo šolo (sestav Kolšek 1994),²⁴⁰ in da se v svoji analizi upravičeno (naloga je že tako izjemno obsežna) omejuje samo na prve zvezke posameznih sestavov, vendar včasih v svojih ocenah tega ne upošteva.²⁴¹

Tako pri analizi neslovenskih avtorjev v berilu Bajec I navede 16 predstavnikov svetovne književnosti²⁴² in to komentira, češ da nas nekatera imena "vsaj z današnjega vidika presenečajo, saj gre za pisce, ki se zdijo domala nepoznani, medtem ko mnoge druge klasike svetovne literature več kot očitno pogrešamo (npr. Shakespeara, Molièra, Petrarco in še številne druge)" (n. d.: 43). Avtorica se brez ustreznih pedagoških izkušenj, ki jih kot diplomantka tudi ne more imeti, ne zaveda, da do De Amicis, Defoe, Dumas, Kipling, Swift in drugi avtorji klasiki mladinske literature, ki je iz didaktičnih razlogov najbolj primerna za obravnavo ravno na stopnji nižje srednje oz. višje osnovne šole, in da klasiki, kot so Shakespeare, Petrarca (in npr. naš Prešeren) zaradi zahtevnosti sodijo le v kasnejše obdobje poučevanja književnosti.

²³⁸ "Čitanke z bogatejšim metodičnim instrumentarijem so seveda tiste, za katere so sestavljavci predvideli tudi opombe različnega tipa: stvarne in/ali avtorske. V tem smislu Grafenauerjeva Č 1921 prekaša vse druge, tudi sicer dokaj dobro opremljeni Č 1939 in Č 1945 Bajca, Kolariča idr." (podčrtala P. T.; n. d.: 154).

²³⁹ Avtorica v zaključnem delu ugotavlja, da skoraj v vseh berilih slovenski avtorji izrazito prevladujejo nad neslovenskimi, in da "kolikor se tuji avtorji v njih razvidneje pojavljajo, so srbske ali hrvaške provenience" (podčrtala P. T.; n. d.: 150). To nikakor ne drži za izjemno pomembna Bajčeva berila, saj Tomčeva pri analizi berila Bajec I 1931 sama ugotavlja, da je v njem skoraj polovica neslovenskih avtorjev, od teh pa le 38,5% srbskih in hrvaških (n. d.: 43).

²⁴⁰ Prvošolci nižje srednje šole so bili praviloma stari 11. oz 12 let, prvošolci višje srednje šole ter po letu 1958 samo srednje šole pa 15 oz. 16 let. Ta razlika v starosti pa je seveda ključno povezana z razliko v recepciji leposlovnih besedil in posledično z nujnimi razlikami v didaktični strukturi beril.

²⁴¹ Tomčeva npr. trdi, da so v prejšnjih dveh izdajah berila Bajec I 1945 izrazito pogrešali Prešerna kot klasika in predstavnika romantike (n. d.: 69), in da v berilu Grafenauer I 1921 pri obravnavi gazele in glose ni najti Prešernovih pesmi (n. d.: 102). Seveda se slika čisto spremeni, če upoštevamo pri Bajcu še druge tri zvezke sestavov Bajec 1935 in 1939 ter pri Grafenauerju še berilo za tretji oz. sedmi razred iz leta 1925, v katerem sta v izjemno obsežni predstavitvi Prešernove poezije prisotna tudi pesem *Glosa* in cikel *Gazele*.

²⁴² To so: E. De Amicis, D. Defoe, A. Dumas, Ezop, F. V. Förster, J. Goutier, Homer, R. Kipling, J. Kugy, A. Lichtenberger, P. V. Margueritte, Mo Ti, J. Swift, L. N. Tolstoj, I. Turgenjev in M. Kyber.

Podobno problematična je primerjava metodičnega instrumentarija v berilu Bajec I 1939²⁴³ s tistim v sestavu Kolšek 1994²⁴⁴, ki jo avtorica izpelje v korist slednjega: "Metodični instrumentarij je, kot je pokazala primerjava, v današnjih *Berilih* dosti obširnejši od tega, ki smo ga zasledili pri *Čitanki* Bajca idr., iz česar sledi, da kot tak, celovit in razvejan, bistveno lažje prispeva k uresničevanju zadanih smotrov pri pouku književnosti, saj istočasno omogoča dijakom pridobiti osnovno znanje o književnem ustvarjalcu in njegovem delu (z vsebinske in oblikovne plati) ter ga hkrati seznanja še z drugimi njegovimi literarnimi umotvori." (podčrtala P. T.; n. d.: 48) Tomčeva se ne zaveda, da so glede napotkov za dejavno delo z besedilom, ki so temeljno vodilo sodobne didaktike književnosti, Bajčeva berila v absolutni prednosti, in da bi bila faktografija, če je še sprejemljiva na višji stopnji, na nižji stopnji, kjer ne gre za pouk literarne zgodovine, pač pa za razumevanje, doživljanje in vrednotenje leposlovja, ne samo nepotrebna, pač pa za spontano doživetje besedila celo moteča.²⁴⁵

2.1.2.3.7 ALENKA ŽBOGAR (2000)

Alenka Žbogar, tedaj asistentka na ljubljanski slovenistiki, je leta 2000 izdelala pomembno magistrsko delo z naslovom *Učbeniki za književnost za poklicne in strokovne šole*, na tej osnovi pa je isto leto v *Slovenščini v šoli* objavila članek *Srednješolski učbeniki za književnost od 1975 do 1999*.²⁴⁶ Avtorica predstavlja rezultate analize, ki je zajela sestave beril Gregorač 1979 (pred usmerjenim izobraževanjem), Fatur 1984 (usmerjeno izobraževanje), Kolšek 1990 in 1994 (po usmerjenem izobraževanju)²⁴⁷ ter sestav Kvas 1999 za poklicne šole (prenova), ki ga sam nisem vključil v svojo raziskavo.²⁴⁸ Analiza je bila izvedena z izdelanim znanstvenim aparatom, in sicer je Žbogarjeva ugotavljala in primerjala informacijsko in didaktično vrednost beril učbeniškega tipa, da bi raziskala, "v kolikšni meri posamezen srednješolski

²⁴³ Bajčeva berila imajo stvarne opombe, naloge za razčlenbo besedila in vaje iz ustvarjalnega pisanja.

²⁴⁴ Opombe so razdeljene na pet razdelkov, in sicer na kratek avtorjev življenjepis, bibliografski opis njegovih glavnih del, osnovne podatke o izbranem besedilu, stvarne opombe k besedilu in opozorila na druga avtorjeva dela, druge izdaje ali morebitne prevode.

²⁴⁵ "V nižji šoli bi bilo vsakršno literarno historiziranje v višješolskem smislu odveč in škodljivo, ker bi brez potrebe obremenjevalo dijaka, za nas pa pomenilo verbalističen nesmisel. Izhodišče in osnova slovstvenega pouka v nižji mora biti skrbna, poglobljena in vsestranska obravnava beril, tekstov." (Mahnič 1956/57: 77)

²⁴⁶ Žbogarjeva je v javni objavi posplošila prvotni naslov, saj sta bila dva sestava od štirih namenjena vsem vrstam srednjih šol. To je bilo iz didaktičnega vidika seveda problematično (Krakar Vogel 2004: 152).

²⁴⁷ V tem sklopu analizira prve tri zvezke iz sestava Kolšek 1990, zadnji zvezek iz sestava Kolšek 1994 in Kosov učbenik *Književnost* za prve tri letnike.

²⁴⁸ Iz neznanh razlogov Žbogarjeva ni analizirala sestava Gregorač 1980 (snopiči za usmerjeno izobraževanje), ki je bil tako kot prva dva zvezka sestava Fatur 1984 poskusne narave.

učbenik za književnost omogoča doseganje temeljnega²⁴⁹ in delnih ciljev pouka književnosti" (n. d.: 13).

Pri analizi informacijske vrednosti opazuje tehnično opremo učbenikov²⁵⁰ in njihovo konceptualno zasnovanost, to je razporeditev in obseg snovi, izbor leposlovnih besedil glede na literarne zvrsti in razmerje domače – tuje ter literarnovedni instrumentarij.²⁵¹ V tehnični opremljenosti beril avtorica ne zazna posebnih razlik, pač pa izpostavlja sodobno likovno-grafično podobo četrtega sestava in ugotavlja, da se "zavest o sodobnem, tudi vizualnem (tudi zvočnem) posredovanju informacij in s tem o sodobnem pouku književnosti s časom večja in je najbolj sistematična v tretjem in četrtem sestavu"²⁵² (n. d.: 13). Tudi analiza konceptualne zasnovanosti pokaže, "da je učna snov v vseh sestavih podana v skladu z učnimi načrti", da med berili ni "učbenika antologijskega tipa"²⁵³ in da "v sestavih prevladuje literarnozgodovinska razporeditev snovi, kar je stalnica našega srednješolskega pouka književnosti".²⁵⁴ Pač pa so pomembne razlike v obravnavi posameznega literarnozgodovinskega obdobja (v sestavu Gregorač 1979 je romantika v 2. letniku, v sestavu Fatur 1984 v 1. in 4., v sestavu Kolšek 1990 prav tako, v sestavu Kvas 1999 pa v 3. in 4. letniku), v poimenovanjih in časovnih umestitvah.

Analiza štirih izbranih avtorjev in zastopanosti njihovih leposlovnih besedil v posameznih sestavih²⁵⁵ pokaže, da je "najštevilčneje zastopan F. Prešeren,²⁵⁶ sledi I. Cankar, P. Trubar, z najmanj besedili pa D. Smole, kar kaže na skromno zastopanost sodobne književnosti pri

²⁴⁹ Avtorica kot temeljni cilj pouka književnosti navaja "dejavni stik z leposlovjem" (n. d.: 19).

²⁵⁰ Sem sodijo: papir, tisk, vezava, format in slikovno gradivo.

²⁵¹ Drugače kot Polona Tomac in Boža Krakar Vogel, ki uvrščata pod metodični oz. didaktični instrumentarij vse didaktične dodatke leposlovnim besedilom, Žbogarjeva loči literarnovedni instrumentarij (bio- in bibliografski podatki, stvarne opombe, slovarček literarnih pojmov in kazala), pri katerem ugotavlja informacijsko vrednost, od vaj in nalog, pri katerih ugotavlja didaktično vrednost.

²⁵² Pri tem ostaja odprto vprašanje, ali sodobna vizualizacija dejansko podpira temeljni izobraževalni smoter, to je vzgojo za branje, ali pa ga celo onemogoča: "Pri leposlovnem branju pa je prav fantazijska dejavnost, ki sproža tudi bralčeva čustva in s tem pritegne bralca, primarni izvor bralčevega zanimanja za besedilo /.../. Besedilo, ki bralca ne bi na tak način pritegnilo, zanj preprosto ne bi bilo vredno branja." (Grosman 2004: 42).

²⁵³ Sodobna didaktika književnosti ločuje vezani tip berila, ki v celoti sledi učnemu načrtu, in antologijski tip berila, ki "vsebuje (poleg besedil, predpisanih v normativnem delu učnega načrta) še širši izbor reprezentativnih literarnih besedil, med katerimi je mogoče izbirati" (Krakar Vogel 2004: 142).

²⁵⁴ Izjeme so zadnja dva zvezka sestava Fatur 1984, zadnji zvezek sestavov Kolšek 1990 in 1994 ter prva dva zvezka sestava Kvas 1999.

²⁵⁵ Žbogarjeva predstavi posamezna ključna literarna obdobja s tako imenovanimi učbeniški izbori, in sicer s Trubarjevim besedilom *Proti zidavi cerkva*, Prešernovo *Zdravljico*, Cankarjevim romanom *Na klancu* in Smoletovo *Antigono*.

²⁵⁶ Ko avtorica navaja Prešernove pesmi, zagreši nekaj napak, in sicer zato, ker obravnava sestava Kolšek 1990 in 1994 kot en sklop, zato ne opazi bistvenega zmanjšanja števila Prešernovih pesmi v predelani izdaji oz. objave celotnih *Sonetov nesreče*.

pouku in mesto sodobnih slovenskih književnikov v šolskem kanonu" (n. d.: 15). Sledi predstavitev razmerij med liriko, epiko in dramatiko,²⁵⁷ ki izkazuje pomembne spremembe, in sicer se delež lirike od prvega do tretjega sestava znižuje, delež dramatike pa povečuje. V četrtem sestavu prevladuje pripovedništvo, kar je "v skladu z recepcijo naslovnikov glede na ugotovitve T. Jelenko, da dijake 1. letnikov srednjih strokovnih šol najbolj zanima pripovedna proza, najmanj pa lirika"²⁵⁸ (n. d.: 15).

Analiza razmerja med slovensko in svetovno književnostjo izpričuje, da v vseh štirih sestavih prevladuje slovenska književnost, kar "je v skladu s cilji pouka književnosti".²⁵⁹ Primerjava literarnovednih instrumentarijev razodeva, da imajo vsi štirje sestavi bio- in bibliografske podatke in stvarne opombe²⁶⁰ ter vsebinska kazala,²⁶¹ pač pa so redko zastopani slovarček književnih pojmov ter stvarno in imensko kazalo (del tega najdemo le v posameznih zvezkih sestavov Fatur 1984 in Kvas 1999). V sklepnih ugotovitvah avtorica najnižjo informacijsko vrednost pripiše sestavu Fatur 1984,²⁶² najvišjo pa sestavu Kvas 1999, predvsem berilu *Potovanje besed* 4,²⁶³ ki "najbolje omogoča doseganje temeljnega cilja pouka književnosti".²⁶⁴

Didaktično vrednost analiziranih sestavov je Žbogarjeva ocenjevala glede na vaje in naloge, ki naj bi spodbujale dijake k dejavnemu stiku z leposlovjem. Pri tem je opazovala pogostnost prenosniških dejavnosti (govorjenja, pisanja, branja in poslušanja) in spoznavno-sprejemnih dejavnosti (doživljanja, razumevanja z analizo, sinteze z vrednotenjem ter utrjevanja in uporabe znanja). Avtorica ugotavlja, da "med 149 analiziranimi"²⁶⁵ ni vaj ali nalog, ki bi zahtevale poslušanje. Okoli četrtnina je branja z razumevanjem, pisanja manj kot desetina,

²⁵⁷ V prvih treh sestavih je daleč največ lirskih besedil, dramskih pa komaj ena desetina.

²⁵⁸ Na to je v polemiki o novih berilih v osemdesetih letih 20. stoletja opozarjal že Zoltan Jan.

²⁵⁹ Avtorica ne raziskuje posebej deleža jugoslovanskih književnosti, četudi je prav pri tej s sestavom Kolšek 1994 (po osamosvojitvi) prišlo do radikalnega preloma, ki ima neposredni vpliv tudi na informacijsko vrednost beril.

²⁶⁰ Pri sestavu Kolšek 1990 avtorico najbolj moti, da ni celotna snov kar v berilih, pač pa je literarnozgodovinski del v učbeniku *Književnost*, in da so bio- in bibliografski podatki v opombah.

²⁶¹ Žbogarjeva očita prvemu zvezku sestava Gregorač 1979, da nima vsebinskega kazala. Podatek ni točen: kazalo je na koncu berila, na straneh 201-202.

²⁶² Na relativno uporabnost tovrstnih posplošitev opozarja dejstvo, da je Cuderman Faturjevima poskusnima učbenikoma očital ravno preveč biografskih, bibliografskih in drugih literarnozgodovinskih podatkov, torej vsaj deloma previsoko informacijsko vrednost.

²⁶³ "Učbenik /.../ ima odličen literarnovedni instrumentarij, kvalitetna je tudi tehnična oprema in slikovno gradivo, ne moti prevlada svetovne nad slovensko književnostjo ..." (n. d.: 16).

²⁶⁴ Nejasna je ugotovitev na koncu poglavja, da so vsi učbeniki "rezultat dela skupine strokovnjakov, kar je glede na strokovno literaturo eden izmed pomembnih pogojev za njihovo kakovost", pri četrtem sestavu pa je kot edini avtor navedena Jana Kvas.

²⁶⁵ Analizirane so bile samo vaje in naloge ob besedilih *Proti zidavi cerkva*, *Zdravljica*, *Na klancu* in *Antigona* (D. Smoleta).

govorjenje pa se pojavi le dvakrat.²⁶⁶ Sledi sklep: "Govorjenje, predvsem pa poslušanje, sta popolnoma spregledani dejavnosti, ki bi jima bilo v prihodnje potrebno posvetiti več pozornosti. Sodobna spoznanja književne didaktike namreč učijo, da sta nepogrešljivi dejavnosti za razvijanje estetske občutljivosti in refleksije prav poslušanje in govorjenje." (n. d.: 17) Žbogarjeva v tej kritični oceni pozablja, da odsotnost dveh prenosniških dejavnosti v didaktičnem instrumentariju beril še ne pomeni tudi njune odsotnosti pri pouku književnosti. Ob dobrem učitelju je možno poslušanje z zatopljenostjo (seveda pri motiviranih dijakih) celo pri predavateljskem frontalnem pouku, sicer pa je govorjenje dijakov prisotno pri najmanj štirih fazah obravnave literature po metodičnem sistemu šolske interpretacije: uvodni motivaciji, premoru po branju in izražanju doživetij, razčlenjevanju besedila ter sintezi in vrednotenju (Krakar Vogel 2004: 78-107), poslušanje pa skoraj pri vseh.²⁶⁷

Precej bolj relevantna je analiza pojavljanja spoznavno-sprejemnih dejavnosti v vajah in nalogah. Doživljanje je najbolj zapostavljeno,²⁶⁸ saj je zastopano samo z enim vprašanjem, pač pa je najbolj pogosta dejavnost razumevanje z analizo (okoli polovica vseh vaj in nalog), utrjevanje znanja je na drugem mestu s slabo tretjino, na tretjem mestu je sinteza z vrednotenjem (ena sedmina) in na koncu uporaba znanja (ena dvajsetina). Žbogarjeva utemeljeno povzema, da učbeniki "bolj spodbujajo utrjevanje (reprodukcijo) kakor uporabo znanja", kar jih "oddaljuje od sodobnega pouka književnosti" (n. d.: 19). Posebej pomembne pa so velike razlike v zastopanosti teh dejavnosti po posameznih sestavih: razumevanja z analizo je daleč največ v sestavih Gregorač 1979 in Fatur 1984, najmanj pa v sestavi Kvas 1999; sinteze in vrednotenja je največ v sestavih Fatur 1984 in Kos 1990; utrjevanja znanja pa je daleč največ v sestavih Kos 1990 in Kvas 1999.²⁶⁹

Nedvomno sta najbolj reproduktivno zasnovana ravno najnovejša sestava, da pa bi preveril ugotovitve avtorice članka oz. natančneje raziskal značaj te reproduktivnosti, sem primerjal

²⁶⁶ Avtorica navaja, da "večina vaj in nalog ni definiranih glede na prenosniške dejavnosti", saj se lahko realizirajo v govornem ali pisnem dialogu; imenuje jih prenosniško nedefinirana vprašanja.

²⁶⁷ Taka dejavna obravnava leposlovnih besedil seveda ni izum sodobne didaktike, ampak se je na ravni osnovne šole gojila že pred prvo svetovno vojno, na ravni nižje srednje šole pa tudi že pred drugo svetovno vojno. Za primerjavo navajam faze učne slike za višjo stopnjo osnovne šole iz leta 1900 (obrnava avstro-ogrške himne *Cesarska pesem*), ki razume pouk kot prepletanje govorjenja in poslušanja: I. Priprava in smoter, II. Podavanje (deklamiranje in premotiranje vsebine), III. Zveza (obnova vsebine in ponovitev znanih pesmi), IV. Shvatba, V. Uporaba. (Kodre 2008: 26-28)

²⁶⁸ To je tudi pričakovano, saj je preverjanje doživljanja bolje prepustiti spontanemu pogovoru po prebranem besedilu in ne sodi k razumskemu razčlenjevanju, ki ga usmerjajo naloge v berilu.

²⁶⁹ Te objektivne ugotovitve relativizira Cudermanovo mnenje, da so vaje in naloge Vere Gregorač pretežno neuporabne, ugotovitve same pa relativizirajo pohvalno mnenje Polone Tomac o didaktični izvrstnosti sestava Kos 1990.

naloge v sestavih Kos 1990 in Kvas 1999. Za primerjavo sem izbral obravnavo Prešernove pesnitve *Krst pri Savici*. V učbeniku *Književnost* je kratka predstavitev *Krsta* pod naslovom Kakšno je mesto *Krsta* pri Savici med drugimi Prešernovimi deli?²⁷⁰ V njej avtor predstavi tematiko, obliko in zvrstnost *Uvoda* in *Krsta*, različne razlage pesnitve in druge ubeseditve te snovi, sledijo pa vprašanja:

Zakaj je Uvod bolj epski od Krsta? Kakšni motivi vodijo Črtomira in kakšni Bogomilo? Kako gleda Prešeren na krščanstvo? V čem vidiš smisel Črtomirovega pokristjanjenja? S čim je Dominik Smole nadaljeval Prešernovo pesnitev?

Na nobeno vprašanje ni mogoče odgovoriti z vsebino predhodnega besedila, pač pa si je dijak lahko delno pomagal z razlago pesnitve v *Berilu* 1 (Opomba C), sicer pa z branjem *Uvoda* in daljšega odlomka iz *Krsta*.

V učbeniku *Potovanje besed* 3 je pod zbirnim naslovom Branje in interpretacija pesmi najprej celoten *Uvod*, temu pa sledi sedem razlagalnih sklopov z naslovi: Pesnitev *Krst pri Savici*; Zgodovinsko ozadje; Pripoved v verzih. Notranja zgradba. Motivi; Zunanja zgradba. Ritem. Rima; Jezik in slog; Ideja, romantična miselnost; Črtomir. Na koncu poglavja Romantika²⁷¹ je sklop 25 vprašanj in nalog, od katerih se jih 9 nanaša na *Krst pri Savici*:

Kakšne vrste delo je Krst pri Savici? Opiši njegovo zgradbo in naštej glavne motive; Kaj je snov Uvoda? Obnovi dogajanje; Opiši zunanjo in notranjo zgradbo Uvoda in imenuj tri glavne motive; Označi kitico, ritem in rimo v Uvodu; Imenuj jezikovne in slogovne značilnosti Uvoda; Razloži in komentiraj idejo Uvoda. V čem odkriješ romantično miselnost?; Označi Črtomira, kot ga spoznaš v Uvodu; Kaj misliš o Črtomirovi odločitvi za krst in duhovniški poklic?; Kaj misliš o Bogomilini obljubi Bogu? Se ti zdi prav, da se je odpovedala Črtomiru?

Na vseh prvih sedem vprašanj in nalog dobi dijak odgovore in rešitve v predhodnem metabesedilu,²⁷² na zadnji dve pa samo s pomočjo berila sploh ne more odgovoriti. Niti ena

²⁷⁰ Vse obravnave leposlovnih besedil in literarnozgodovinski prikazi imajo naslove v obliki vprašanj, npr še: Kako gleda Prešeren na pesnikov poklic v Pevcu? in Kakšne so značilnosti Prešernovega poznega obdobja?.

²⁷¹ Poleg branja in interpretacije pesmi *Pod oknom* sta še kratek pregled in označitev pomembnih Prešernovih pesmi. Njihov izbor (*Slovo od mladosti, Glosa, Soneti venec, Pevcu in Zdravljica*) kaže na popolno neupoštevanje recepcijskih meril pri predstavitvi Prešernove poezije.

²⁷² Nalogo *Razloži in komentiraj idejo Uvoda. V čem odkriješ romantično miselnost?* dijak reši tako, da bolj ali manj dobesedno prepiše besedilo razlagalnega sklopa Ideja, romantična miselnost: "Ideja Uvoda je svobodoljubje oz. misel, da je svoboda največja življenjska vrednota. /.../ Otroci Slave so Slovani. Narodna svoboda je dragocenost, za katero je vsak posameznik pripravljen dati svoje življenje. Tako se sporočilo Uvoda ujema z romantično miselnostjo o svobodi kot temeljni pravici posameznika in naroda."

naloga torej ne napotuje dijaka na aktivno delo z besedilom, kar naj bi bil temeljni smoter sodobnega didaktičnega instrumentarija.²⁷³

Na koncu svoje analize informacijske in didaktične vrednosti štirih sestavov srednješolskih beril Žbogarjeva presodi, kateri sestavi v največji meri uresničujejo delne cilje in temeljni cilj pouka književnosti. Razvijanje književnih sposobnosti (tj. sposobnosti literarnega branja in sposobnosti ustvarjalnega pisanja) najbolj omogočajo učne knjige Vere Gregorač, pri usvajanju književnega znanja pa posebej izstopa delovni zvezek *Književnost I* iste avtorice, ki pripada sestavu Fatur 1984. Temeljni cilj pouka književnosti, tj. dejavni stik z leposlovjem, pa po njenem mnenju najbolj uresničuje učbenik *Potovanje besed 4*,²⁷⁴ ki "se tako po informacijski kot po didaktični vrednosti uvršča med najvišje ocenjene" in "vključuje sodobna didaktična spoznanja o večplastnosti temeljnega cilja in spodbuja raznovrstne dejavnosti ob kakovostno predstavljenih vsebinah" (n. d.: 19). Naša analiza didaktičnega instrumentarija v sestavu Kvas 1999 problematizira to oceno Alenke Žbogar, predvsem pa služi tudi kot izhodišče za razpravo, ali se visoka informacijska in visoka didaktična vrednost vedno dopolnjujeta, ali pa se morebiti celo izključujeta.

2.1.2.3.8 PETRA KODRE (2008)

Leta 2008 je pri Slovenistični knjižnici izšla knjiga Petre Kodre *Vzgoja za krepitev zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti v 20. stoletju*. Avtorica, profesorica na osnovni šoli, jo je napisala na podlagi doktorske disertacije, v kateri je s pomočjo šolskih beril analizirala razvoj zavesti²⁷⁵ o narodni pripadnosti v slovenskih šolah v obdobju Avstro-Ogrske, Kraljevine SHS in Jugoslavije, okupacije, FLRJ in SFRJ ter samostojne Republike Slovenije.

²⁷³ Problem reproduktivno zasnovanih vprašanj in nalog je aktualen, saj ga lahko povežemo s perečo razliko v odnosu deklet in fantov do pouka slovenščine, kot jo je razkrila nedavna raziskava. Ta ugotavlja, "da je slovenščina pri dekletih med najbolj priljubljenimi predmeti /.../, pri fantih pa je med najmanj priljubljenimi ali celo najmanj priljubljena" (Milan Vogel, Slovenščina je v šolah ob boku angleščini. *Delo*, 10. julija 2009, str. 18). Morda fante poleg tega, da večinoma neradi berejo, od pouka slovenščine odvrča ravno prevladujoča reproduktivnost, ki pa ustreza večinoma bolj motiviranim in marljivim dekletom?

²⁷⁴ Nepričakovano in pomenljivo je dejstvo, da se po presoji Žbogarjeve najvišje uvrščata sestava beril, ki sta namenjena strokovnim oz. poklicnim šolam. To pomeni, da je bilo s stališča učnih gradiv na gimnazijah za uresničevanje temeljnega cilja pouka književnosti manj možnosti.

²⁷⁵ Naslov doktorske teze je bil *Vzgoja za razvoj zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti v 20. stoletju*.

Kodretova najprej opredeli raziskovalni problem in osnovne operativne pojme, predstavi načine vzgoje za krepitev zavesti o narodni pripadnosti²⁷⁶ in načrtovanje pouka v obravnavanem obdobju. Sledi izčrpna in sistematična analiza 14 beril za osmo leto šolanja v 20. stoletju, od berila Petra Končnika iz leta 1901 do berila Mojce Honzak s sodelavci iz leta 1999.²⁷⁷ Osmim osnovnošolskim berilom je avtorica dodala dve berili za meščanske šole (Brinar IV 1923 in Gaspari IV 1940),²⁷⁸ dve berili za nižjo gimnazijo (Smolej III-IV 1945 in Smolej II 1946) ter dve berili za nižjo srednjo šolo (Boršnik III 1947²⁷⁹ in Jamar IV 1953), iz neznanih razlogov pa ni vključila beril iz sestavov Sket 1913 in Wester 1922, katerih četrti zvezek je bil prav tako namenjen pouku v osmem letu šolanja.

Po sedmih raziskovalnih kriterijih (naslovi beril in členitev na poglavja, spremembe v ponovnih izdajah beril, tematika besedil, narodnost avtorjev besedil, spremljevalni instrumentarij,²⁸⁰ likovna opremljenost in jezik besedil, sprejetih v berila), s katerimi je avtorica analizirala vzgojo za krepitev zavesti o narodni pripadnosti, je po statistični obdelavi podatkov prišla do pomembne ugotovitve, da je "največjo skrb za dom(ovin)oljubno vzgojo mogoče zaslediti v berilih, ki so se uporabljala v času Jugoslavije, nekoliko manj v berilih, ki so se uporabljala v času Avsto-Ogrske, najmanjšo pa v berilih samostojne države Republike Slovenije" (n. d.: 66). Sledi podrobnejša kakovostna opredelitev domoljubne tematike v analiziranih berilih. Kodretova najprej loči domovinoljubje od domoljubja,²⁸¹ tega natančneje predstavlja skozi dvanajst tematskih sklopov,²⁸² ki jih dokumentira s primeri iz posameznih beril in tudi ustrezno komentira.

²⁷⁶ To so materni jezik v osnovni šoli, vpliv učiteljevega zgleda, vpliv zgleda pomembnih osebnosti in vzgoja s pomočjo umetnostnih besedil.

²⁷⁷ Avtorji drugih obravnavanih osnovnošolskih beril so Henrik Podkrajšek, Ljudevit Stiasny, Pavel Flerè, Stane Mihelič, Gregor Kocijan in Stanko Šimenc.

²⁷⁸ Upravičeno je izpustila sestav Brinar 1912, ko ima meščanska šola samo tri razrede in ne pokriva osmega leta šolanja.

²⁷⁹ Avtorica je upravičeno izjemoma obravnavala berilo za sedmo leto šolanja, saj gre za čas sedemletne osnovne šole, ko je imela tudi nižja gimnazija samo tri razrede.

²⁸⁰ Termin spremljevalni instrumentarij pomeni Petri Kodre isto kot Poloni Tomac metodični instrumentarij in Boži Krakar Vogel didaktični instrumentarij, Alenka Žbogar pa literarnovedni instrumentarij loči od vaj in nalog. Sam v nadaljevanju razprave ločujem spremljevalni instrumentarij na literarnovedni (literarnozgodovinski in literarnoteoretični uvodi, bio- in bibliografski podatki, razlage besedil, kazala in preglednice), ki je namenjen reprodukciji, in didaktični (stvarne opombe, vprašanja in naloge), ki služi dejavnemu delu z besedilom.

²⁸¹ Slovenci smo v 20. stoletju zoževali domovinska čustva od zavesti pripadnosti največji državi v Evropi do zavesti pripadnosti eni od najmanjših držav v Evropi.

²⁸² To so domačijstvo, ljubezen do jezika, pomen slovenskega slovstvenega razvoja, besedila o znanih osebnostih, narodna zgodovina, izseljenstvo, zamejstvo, etnologija, narodnopreredna tematika, slovenski značaj, med vrsticami in internacionalizem.

V poglavju Avtorji analiziranih beril in besedil v njih prinaša razprava statistična razmerja med domačimi in tujimi avtorji besedil, poleg tega pa tudi pogostnost pojavljanja posameznega slovenskega književnika.²⁸³ Nepričakovana je ugotovitev, da je v berilu iz leta 1953 "glede na družbenopolitično stanje v Jugoslaviji sredi 20. stoletja" presenetljivo malo prispevkov jugoslovanskih besednih umetnikov (4 besedila), v berilu iz leta 1968 je 10 besedil, v berilu iz leta 1989 (tik pred osamosvojitvijo) 9 in v berilu iz leta 1999 samo eno (n. d.: 118-122). Najpogostejši slovenski avtorji besedil so Gregorčič, Župančič, Prešeren in Murn. Prve tri avtorica uvršča med dom(ovin)oljubne pesnike, zato trdi, da "do vzgoje za krepitev zavesti o narodni pripadnosti posredno prihaja tudi z izbiro avtorjev besedil v berilih" (n. d.: 122).

Po poglavju o domovinoljubju v spremnih besedilih raziskuje Kodretova še jugoslovanski vpliv na slovenska berila, pri čemer na začetku navaja rezultate raziskave Charlesa Jelavicha o južnoslovanskem kulturnem zblíževanju v učbenikih pred letom 1918 (Jelavich 1992), ki prinaša tudi za našo raziskavo vsaj dve tehtni spoznanji, in sicer "da so v slovenskih učbenikih za zemljepis in zgodovino pojmi narod, cesarstvo in cerkev neločljivo povezani, kar za hrvaške in srbske knjige ne velja" ter da je "Slovenija v srbskih in hrvaških učbenikih veliko bolj obrobno predstavljena, kot so v slovenskih učbenikih predstavljeni drugi južnoslovanski narodi" (Kodre 2008: 131).

Težko pa bi se strinjali z avtoričino trditvijo iz zaključka razprave, da "v obdobju pod avstrijsko oblastjo v slovenskih berilih ne najdemo besedila v nemščini, zato lahko na podlagi srbohrvaških in enega albanskega besedila v berilih med leti 1923 in 1994 sklepamo o takratnem močnejšem vplivu centralizacije iz Beograda kot o moči vpliva centralizacije z Dunaja pred letom 1918" (n. d.: 143). Petra Kodre v svoji oceni ne upošteva dejstva, da je bila po razpadu Avstro-Ogrske v slovenskih šolah učni jezik vendarle slovenščina, v obdobju od leta 1900 do 1918 pa razen izjemoma na nižjih in višjih srednjih šolah (te pa so vzgajale bodoče izobražence) nemščina, pri pouku nemščine pa je bil, kot sem že pokazal ob Bežkovi analizi Sketovih beril, poudarek na pripadnosti germanskemu nacionalnemu in kulturnemu krogu.

²⁸³ Kot pri Poloni Tomac, ki je predstavila številčna razmerja med avtorji samo v prvem zvezku sestava za nižjo srednjo oz. višjo srednjo šolo, je problematična tudi ta statistika, ki predstavlja samo številčna razmerja v zadnjem zvezku sestava za osnovno oz. nižjo srednjo šolo.

2.1.3 OBDOBJE OD PREŠERNOVE SMRTI DO PRVE SVETOVNE VOJNE

Po marčni revoluciji leta 1948 je študijsko dvorno komisijo, ki je bila vrhovni avstrijski šolski upravni organ, zamenjalo na novo ustanovljeno šolsko ministrstvo.²⁸⁴ Posebna komisija je pripravila načrt za reorganizacijo šolstva, ki je hotel uveljaviti "tudi načelo narodne enakopravnosti, saj je določal, naj bo pouk v osnovnih in srednjih šolah v materinem jeziku učencev" (Ciperle 1987: 59).²⁸⁵ Konkordat med habsburško monarhijo in vodstvom katoliške cerkve je še okrepil cerkveno nadzorstvo nad šolami, vendar je prišlo po zlomu Bachovega absolutizma v Avstriji leta 1860 do "bolj sproščenega političnega življenja in do uveljavljanja liberalnih idej" (n. d.: 60), kar se je še okrepilo po nastanku dualistične Avstro-Ogrske leta 1867.²⁸⁶

Po marčni revoluciji sta latinščino kot učni jezik srednjih šol zamenjali nemščina in italijanščina, slovenščina pa je bila na začetku tega obdobja zgolj neobvezen učni predmet, kasneje pa se je le postopoma uveljavljala tudi kot učni jezik.²⁸⁷ Na Kranjskem,²⁸⁸ v Mariboru in Celju so delovale utrakvistične gimnazije (na teh je bil učni jezik nekaterih predmetov slovenski, drugih pa nemški), na Koroškem, Goriškem in v Gradcu pa je bil pouk slovenščine obvezen le za tiste dijake, ki so jih prijaviли k njemu ob vpisu. V idrijski realci, ki je bila ustanovljena leta 1901, so večino predmetov poučevali v slovenščini, prva v celoti slovenska gimnazija je bila zasebna škofijska gimnazija v Šentvidu pri Ljubljani (1905), prva državna slovenska gimnazija pa goriška (1913).

Po letu 1849 je bilo na našem ozemlju mogoče nadaljevati študij samo na štiriletnih škofijskih semeniščih, boj za slovensko univerzo²⁸⁹ je postajal na prelomu stoletja vedno močnejši, kot možna sedeža pa sta se pojavljala Ljubljana in Trst (n. d.: 66-68).

²⁸⁴ Zgovoren je uradni naziv ministrstva: Ministerium des Cultus und Unterrichts (Ministrstvo za bogočastje in uk).

²⁸⁵ Ideje reformnega šolskega načrta so bile le delno uresničene pri srednjih in visokih šolah, na osnovnošolski ravni pa je do novega zakona iz leta 1869 (tedaj so šole postale državne in deželne ustanove, učitelji pa "niso smeli več opravljati cerkvenih služb in so postali formalno neodvisni od duhovščine") veljala konzervativna zakonodaja Politične šolske ustave iz leta 1805 (n. d.: 60-61).

²⁸⁶ Za svoj pristanek na "dualizem so liberalci dobili vodstvo vlade avstrijske polovice in spravili skozi dunajski državni zbor celo vrsto izrazito liberalno obarvanih zakonov" (n. d.: 60).

²⁸⁷ "Odpor proti slovenizaciji pouka na gimnazijah je bil tako silovit, da je recimo zaradi vprašanja slovenskih paralel na gimnaziji v Celju leta 1895 padla Windischgraetzova dunajska vlada." (n. d.: 66)

²⁸⁸ Razen v Kočevju, kjer je bil gimnazijski pouk prilagojen nemškemu narodnostnemu otoku.

²⁸⁹ Študenti iz naših krajev so nadaljevali študij zlasti v Gradcu, na Dunaju in v Pragi, manj pa na italijanskih in drugih univerzah.

2.1.3.1 HABSBUŠKA MONARHIJA

Leta 1849 so se reformirale avstrijske srednje šole. Gimnazije so postale osemletne,²⁹⁰ uvedli pa so tudi maturo kot zaključni gimnazijski izpit, ki je bil pogoj za vpis na univerze. Za šolanje na trgovski in tehničnih višjih šolah so ustanovili realne gimnazije, v katerih je bil poudarek na pouku naravoslovnih predmetov. Te so imele najprej samo štiri nižje razrede, kasneje pa še dva višja (n. d.: 65/66).

2.1.3.1.1 SESTAV MACUN²⁹¹ 1850

1. Enote: Ivan Macun, *Cvetje slovenskiga pesništva*, Trst 1850

2. Nastanek in uporaba: Izdelavo berila je omogočil novi učni načrt za avstrijske gimnazije in realne šole iz leta 1849. Ta je predvidel tudi pouk materinščine za slovanske narode v okviru habsburške monarhije.²⁹² Pri slovenščini je omenjen tudi pouk literarne zgodovine (zgolj kot ponazoritev jezikovnega razvoja), kot priporočene učne vsebine pa so navedeni Brižinski spomeniki, Trubar in Dalmatin ter iz novejšega časa Jarnik in Prešeren (n. d.: 150/151). Kot dopolnilo slovenski priporoča učni načrt obravnavo odlomkov iz sorodne hrvaške književnosti (omenja besedila Gundulića, Palmotića in Gjorgjića). Macun, ki je začel svojo učiteljsko pot leta 1845 na gimnaziji v Celju, je v kratkem času pripravil berilo, ki je v samozaložbi izšlo leta 1949²⁹³ (z letnico 1850) v Trstu, kjer je tedaj služboval. Berilo kljub podpori samega šolskega ministra grofa Thuna²⁹⁴ in pozitivni oceni češkega literarnega zgodovinarja Šafařika (Pogačnik 1969: 23) ni bilo potrjeno, saj ga je Fran Metelko, ki je knjigo dobil v uradno presojo, ocenil kot neprimerno.²⁹⁵ Ne glede na to se je po dveh virih²⁹⁶

²⁹⁰ Kot zadnja letnika so jim priključili dva letnika filozofije iz ukinjenih licejev.

²⁹¹ Ivan Macun (1821-1883), šolnik in literarni zgodovinar. V Gradcu je študiral filologijo in pravo, potem pa je bil gimnazijski profesor v Trstu, Zagrebu, Ljubljani in Gradcu. Pomembnejši deli sta še *Književna zgodovina Slovenskega Štajerja* in *Kratak pregled slovenske literature* v hrvaščini (Os. II: 647).

²⁹² Posebej so navedeni češki, poljski, ukrajinski, slovenski, ilirski (hrvaški), srbski in slovaški jezik (n. d.: 150-152). Hrvati so npr. dobili prva taka berila (*Čitanka ilirska za gornje gimnazije* I-II) šele v letih 1856 in 1860.

²⁹³ "Gosp. Ivan Macun v Terstu je ravno zdaj dal na svetlo *Cvetje slovenskiga pesništva*" (*Novice* 1949, 7/52, str. 230).

²⁹⁴ Ta je poslal pohvalno pismo sestavljavcu beril za nižjo gimnazijo dr. Kleemannu, v katerem je zapisal: "Ne dvomim, da se boste po ravno tem načinu tudi za berilo zgornjiga gimnazija pripravili pomočnikov zagotovili, de bo pridni gosp. Macun podporo v svojim začetim delu pri Vas našel." (*Novice* 1850, 8/16, str. 67)

²⁹⁵ Metelko je berilu očital predvsem jezikovne pomanjkljivosti (*Učiteljski tovariš* 1872, 12/14, str. 214-215), Božena Orožen pa domneva, da je Macuna doletela odklonilna sodba zaradi objave Prešernove *Prve ljubezni* (Orožen 1986/87: 80).

²⁹⁶ Prvi vir je spominski zapis ob avtorjevi smrti: "*Cvetje* /.../ je imenitna knjiga zarad tega, ker je po reorganizaciji gimnazijskega poduka l. 1850 na mnogih gimnazijah služila za podlago, na kateri se je slovenski jezik začel podučevati." (*Popotnik* 1883, 4/22, str. 352) Drugi je iz literarne zgodovine: "V tem smislu je izdal *Cvetje*, ki je služilo učencem srednjih šol, dokler niso dobili primernejših učil." (Glaser 1896: 148).

zaradi pomanjkanja ustreznih učnih knjig (Janežičev *Cvet slovenske poezije* je izšel šele leta 1861) nekaj časa vendarle uporabljalo.²⁹⁷

3. Obseg: slovenskih avtorjev 22, vseh besedil 101. Pomembnejši slovenski pisci: Peter Hicinger, Urban Jarnik, Miha Kastelic, Matija Majar, Fran Malavašič, France Prešeren, Valentin Stanič, Janez Strel, Luka Svetec, Lovro Toman, Jovan Vesel, Valentin Vodnik, Stanko Vraz, Jakob Zupan, Anton Žakelj.

4. Razvrstitev učnih vsebin: zvrstno-vrstna. Macun deli snov na pevni del, pripovedajoči del, dramatični del in zmes (didaktično poezijo). Prevladujeta lirski in epski poeziji, nekaj je dramatike, proze ni.²⁹⁸

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 74%, svetovna 9%, jugoslovanska²⁹⁹ 17%.

6. Spremljevalni instrumentarij: predgovor, vsebinsko kazalo (brez navedbe avtorjev), biografski podatki in literarnoteoretični uvodi.

7. Prešernove pesmi: *Prva ljubezen*, *Slovo od mladosti*, *Pevcu*, *Sonetni venec*,³⁰⁰ *Soneti nesreče*,³⁰¹ *Memento mori*, *Orglar*,³⁰² *Povodni mož*, *Krst pri Savici*, *Nova pisarija*, *Zabavljivi napisi*.

Macun je s svojim izborom skušal predstaviti raznolikost Prešernove vzorne poezije, od refleksivnih lirskih pesmi do epsko-lirskih, od elegičnih pesmi do satiričnih, pri tem pa gre razen pri treh besedilnih enotah³⁰³ za oblikovno in slogovno zahtevne pesmi, ki tudi v kasnejših sestavih tvorijo trdo jedro Prešernovih pesmi.³⁰⁴ Macun se ni izogibal ljubezenske tematike in je objavil pesmi brez izpuščanja po tedanjih učnovzgojnih načelih kočljivih mest, pesem *Prva ljubezen* se celo nikoli več ni pojavila v srednješolskem izboru, *Povodni mož* pa je doživel drugo šolsko objavo šele s sestavom Wester 1922.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Za ponazoritev, med kakšnimi besedili se nahajajo pesmi Franceta Prešerna, navajam dve kitici iz pesmi *Austrije zvezda* Lovra Tomana, posnemovalca pesniškega sloga Jovana Vesela – Koseskega:³⁰⁵

²⁹⁷ Več o tem v Schmidt 1988: 92-96.

²⁹⁸ Lirske pesmi deli na popevke, žalostnice, uzvišene in sonete, epske pesmi na popise, legende, ženske pesmi pripovedajoče in junačke, didaktično poezije pa na pevno-pripovedajoče, alegorije, podučivne, satirične, basne, nadpise in uganjke.

²⁹⁹ Sintagme jugoslovanska književnost seveda ne uporabljam kot oznake nadnacionalne književnosti južnoslovanskih narodov, pač pa zgolj kot zbirni pojem različnih narodnih književnosti, podobno kot svetovna književnost.

³⁰⁰ Samo osmi sonet *Viharjev jeznih mrzle domačije*.

³⁰¹ Vsi soneti razen prvega *O Vrba! srečna, draga vas domača* in četrtega *Komur je sreče dar bila klofuta*.

³⁰² Pod naslovom *Kaj se sme in mora peti*.

³⁰³ To so *Orglar*, *Povodni mož* in *Zabavljivi napisi*.

³⁰⁴ Pet besedilnih enot je vključenih tudi v izbor Prešernovih pesmi po aktualnem učnem načrtu za gimnazije.

³⁰⁵ Toman je bil tako epigon Koseskega kot Prešerna. V enajstkritični pesmi z naslovom *Edinost* posnema obliko in vsebino Prešernove *Zdravljice*. Navajam zadnji dve kitici pesmi:

<p>Kerma odtergana – plahte razsnete – šibka vpogljiva drevesni trikom – Austria kliče mornarje v savete, splasi boječe prebližni razlom. Moči krog čela naras jo že valni, mrzi v serce občutenje strahot; orel se vzdigne iz barke dvoglavni, poje čez morje strašivni krokot.</p>	<p>Malo potihne valovje, in žara blesknjiga zopet se zjasne morjé, milo obličje razsveti se Cara Oču nebeškemu zdiha željé; gori, le gori pomoč je rešivna, kjer je vsih kraljev kraljevi Gospod. Ljudstev obljuba je tvojih goljivna, <i>eden</i> le zvest je – te rešil bo rod.</p>
--	---

Še bolj značilen primer je pesem *Domača živina* Valentina Staniča, ki jo Macun objavlja med pripovednimi pesmimi (iz štirinajstkitične pesmi navajam zadnjih šest kitic):³⁰⁶

<p>Debeli prasec krulji mu: "Češ tolsti kos imeti? Ker dobriga ne morem s'rit', zamoreš mene le vmorit': scer sim zastonj na sveti."</p> <p>"Če tud' cvertje imet' želiš, gospod, znam pomagati," zdaj puta pred njim klokota, in znese jajce mu na tla, in vkaže ga pobrati.</p>	<p>Pes laja ino giblje rep: "Brez skerbi znaš zaspati. Počivaj mirno, saj jest bom dvoriše varoval in dom, ne daj me pak vezati."</p> <p>Mijavka mačka tudi še: Krajčas ti bom storila, de miš, podgana ti ne sne, karkol' boš hranil sam za se, jih 'z hramov bom trebila."</p>	<p>V veselju in hvaležnosti sliš' Adam obečilo, živini, ki mu služiti če nasproti on pak rekel je prijazno ino milo:</p> <p>De on, ko dobri gospodar, skerbljiv za njo če biti; de vsako prime, kar mu gre, de nihče tarat' ga ne sme, ne z šibo ga moriti.</p>
---	--	---

9. Označitev Prešerna: "Dozdaj se je govorilo o junačkih pesmih u strogem zmislu; pesnik pak lahko clo u tem duhu popeva gdekako važno prigodbo iz *domačega* obiteljskiga življenja, in leti epos bi se imenoval *domači*, ali obiteljski; taka je *Odiseja* gerčka, take so *Ruslan in Ljudmila* in *Onegin* Puškina, taka je krasna *Maria* Malczewskiga in serbska pesem *Kralj dečanski* Subotića, in prekrasna *Smert Čengić-Age* Mažuranića, taka je kratka slovenska povest *Sedim sinov* Žemljetova in za nas neprecenljiv *Kerst per Savici* Prešernov" (Macun 1850: 69/70). Podobno vrednotenje imamo še v zaključku pesmi *Rojakom* Luke Svetca – Podgorskega (n. d.: 193):

<p>Težko je sicer začetje, najbolj peče prvi trud; vse pak zmaga prizadetje, vse poguma vsili čut.</p>	<p>In nobena noč imena Rodomila ne vtamni, večna bode Samu cena, vekoma Prešern živi.</p>
--	---

Slovenke ve drage, cveteče dekleta!
vas bode naj vsaka za dom tak uneta,
uneta, ko hčerka Slovenije vredna,
de mati prezala in krasna in čedna
tud najde pri vas, kar si vedno želi:
ljubezen gorečo,
ljubezen žarečo,
ki v bratih krepost in pogum izbudi.

Zato ve Slovenke! naj zbere vas vsaka
za venčanje pirno si vnet'ga rojaka,
de narod z občutki se čistimi vnovi,
de krepki, pogumni verste se sinovi,
za vnuki junaški še vnukov zarod;
slovenski de sini,
vsí v duhu edini
svoj dom si odrešijo ptujca omot.

³⁰⁶ Pesem se začenja z izvirnim grehom in izgonom iz raja, žalostnemu Adamu, ki obupuje, ker brez pomoči ne bo mogel živeti, pa priskočijo na pomoč domače živali: najprej konj, vol, krava, osel in ovca.

10. Pomembnejše ocene: "Macun je v poglavju Pesmotvori slovenski objektivno prikazal razvoj slovenske poezije in je tudi Prešernu odkazal odlično mesto s številom njegovih pesmi. Z uvodom je napisal časovno dovolj pomembno poetiko, ki se je ponekod vzdignila nad praktični pomen in prevzela nalogo razpravljanja o problemih estetike" (Pogačnik 1969: 23).

2.1.3.1.2 SESTAV BLEIWEIS 1855

1. Enote: Brez avtorja, *Slovensko berilo za prvi gimnazijalni razred*, Ljubljana 1850
Brez avtorja, *Slovensko berilo za drugi gimnazijalni razred*, Ljubljana 1852
Janez Bleiweis, *Slovensko berilo za tretji gimnazijalni razred*, Ljubljana 1854
Janez Bleiweis, *Slovensko berilo za četrti gimnazijalni razred*, Ljubljana 1855

2. Nastanek in uporaba: Po izidu novega učnega načrta se je v Ljubljani pod uredništvom Janeza Kleemanna³⁰⁷ in Janeza Bleiweisa³⁰⁸ oblikovala skupina, ki se je lotila sestavljanja beril za nižjo gimnazijo (Fran Cegnar in Ivan Navratil sta bila sodelavca za leposlovni del, Dragotin Dežman pa za zemljepisne in domovinoznanske sestavke). Po Kleemannovem odhodu na Dunaj je bil pri tretjem in četrtem zvezku Bleiweisov sourednik novi gimnazijski ravnatelj Čeh Janez Nepomuk Nečasek.³⁰⁹ Berilo je bilo uradno potrjeno, po Miklošičevem priporočilu pa tudi jezikovno izboljšano v skladu z državno rabo slovenščine (Pogačnik 1969: 23). Sestav se je uporabljal še v 70-ih in 80-ih letih 19. stoletja (do Sketovih beril), z Janežičevim *Cvetnikom* za nižje srednje šole pa je dobil močno konkurenco, ki se je odrazila tudi na učbeniškem trgu.³¹⁰

3. Obseg: slovenskih avtorjev 54, vseh besedil 279. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Fran Cegnar, Ivan Navratil, Anton Oliban, Luka Pintar, Blaž Potočnik, Matevž Ravnikar, Karel Robida, Jožef Rozman, Anton Martin Slomšek, Fran Svetličič, Josipina Toman, Janez

³⁰⁷ Janez Kleemann (1808-1885), šolnik češkega rodu. V Pragi je promoviral iz filozofije, od leta 1840 je bil profesor v Gorici in na ljubljanskem liceju, leta 1849 pa je postal ravnatelj novonastale ljubljanske gimnazije. Od leta 1851 se je kot svetnik šolskega ministrstva na Dunaju zavzemal za uvedbo slovenščine kot učnega predmeta (Os. I: 470).

³⁰⁸ Janez Bleiweis (1808-1881), zdravnik, politik in časnikar. Na Dunaju je končal študij medicine in porodništva in bil več let predavatelj na ljubljanskem liceju. Kasneje je postal ravnatelj porodnišnice, deželni poslanec, predsednik ljubljanske čitalnice in Slovenske matice. Kot urednik *Novic* je kmalu rešil vprašanje slovenskega črkopisa z odločitvijo za gajico, v polemikah glede ilirizma pa se je zavzemal za ohranitev slovenskega jezika (Os. I: 78).

³⁰⁹ Več o tem v Schmidt 1988: 93-99.

³¹⁰ "Po našem mnenju bi bile tu omenjene štiri čitanke izvrstne knjige za vsako šolarsko knjižnico. Cena jim je tako nizka, da si je vsaka šola lahko preskrbi. Za 80 kr. se dobijo vse štiri; a to zaradi tega, ker so zdaj na srednjih šolah druga slov. berila vpeljana, tako imenovani "*Cvetnik*". A Blaznikova tiskarna ima še precejšno število zgoraj imenovanih beril, ki bi je rada razprodala po nizko nastavljeni ceni" (Učiteljski tovariš 1876, 16/10, str. 155).

Trdina, Davorin Trstenjak, Anton Umek, Matija Valjavec, Mihael Verne, Miroslav Vilhar, Matija Vrtovec.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nejasna. V vseh štirih zvezkih prevladuje proza, večinoma poučna (t. i. realije)³¹¹ (v prvih dveh so v ospredju sestavki iz naravoslovja,³¹² v zadnjih dveh pa iz zgodovine in zemljepisa), poezije je malo, dramatike ni.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 69%, svetovna 24%, jugoslovanska 7%. Kot poroča Ilešič, je književnost Novic nudila malo gradiva za berila, zato so sestavljavci segli po prevodih. Njihovo število se v zadnjih dveh zvezkih podvoji: v prvih dveh prevladujejo prevodi iz nemščine, v zadnjih dveh pa iz slovanskih jezikov, predvsem iz srbsko-hrvaških in čeških beril (n. d.: 37/38).

6. Spremljevalni instrumentarij: predgovor v prvem in drugem zvezku, vsebinska kazala (v prvih dveh zvezkih brez navedbe avtorjev).

7. Prešernove pesmi: *Memento mori*³¹³ (II. zv.), *V spomin Valentina Vodnika* (III. zv.), *Soneti nesreče*³¹⁴ (IV. zv.).³¹⁵

Izbor Prešernovih pesmi je popolnoma neustrezen. Vse tri pesmi vključujejo motiv smrti, v nobeni pa ni niti najmanjšega sledu o motivu ljubezni. Po zahtevnosti je samo pesem *V spomin Valentina Vodnika* pogojno primerna za nižjo stopnjo srednje šole, drugi dve pa sta recepcijsko neustrezni. Bleiweisov izbor jasno nakaže, da se bodo tudi sestavljavci naslednjih sestavov izogibali oblikovno in jezikovno bolj preprostih Prešernovih pesmi, predvsem zaradi poudarjene ljubezenske problematike.

8. Značilnosti besedilnega izbora: V sestavu prevladuje poučna proza, ki nazorno kaže, kako izjemen dosežek je bil v tistem času dovršeni Prešernov pesniški jezik. Za ponazoritev jezikovnih okornosti navajam odlomek iz sestavka Henrika Freyerja z naslovom *Spremenljiva golazen*:

"Spremenljiva golazen ima gladko, golo kožo, brez špelud. Perstki nimajo ne nohtov, ne krempljev. Mladiči niso odrašenim podobni. Udje života in čeva se spreminjajo, preden žabnik (*Batrachius*) popolnoma odrase. Po svojih lastnostih so žabam in mačarilcam podobne živali, katere učeni naravoslovci Batrachii imenujejo. Ikerna

³¹¹ Prvi zvezek ima tretjino tovrstnih besedil, drugi trije pa kar polovico vseh besedil (Ilešič 1902: 37).

³¹² Prva dva zvezka prinašata več kot 40 sestavkov z opisi živali, pri čemer so zanimiva nekatera poimenovanja: planinska sova ali vjer, orel ali postojna, spremenljiva golazen (pupek, op. Z. B.), močarilec, kamela ali veljblud, gošun, morski som ali kit, ris ali bistrovid, divji bik ali tur, derjež ali severni jelen, lasica, piber (bober), želez, lev ali oroslan.

³¹³ Pod naslovom *Smert*.

³¹⁴ Samo sonet *Hrast, ki vihar ...* pod naslovom *Nesrečni*.

³¹⁵ Za ponazoritev, v kakšnem besedilnem okolju se nahaja Prešernova visoka poezija, navajam naslove prvih desetih sestavkov iz drugega zvezka: *Smert, Potovanje ptičev, Nekaj od Indijanov severne Amerike, Po hudi tovaršii rada glava boli, Slaniški lov na Norveškem primorju, Zgodovina krompirja, Oče naš, ki si v nebesih, Štempihar, Morski som ali kit, Kako rusovski vozači konje naganjajo*.

kožica je mehka. Mladič se loči od odraslih v tem, de ima vejnate žilice na strani glave, ki so enmalo ribjim ušesam podobne. Žaba tudi nog nima, ko se iz iker izleze. Plošnjeti repek glavici ali životu plavati služi. V lužah in malih vodah, graphah, se vidi polno tacih repastih črnih bunčic (Kaulquappen) plavati."

Kot protiutež Prešernovi izrazito pesimistični bivanjski poeziji je sestavljaivec vključeval pesmi, ki so na različne načine izražale pedagoški optimizem. Taka je npr. pesmica Jožefa Hašnika *Pevec*, ki je napisana v ritmu alpske poskočnice, slogovno in vsebinsko pa popolno nasprotje Prešernove pesmi *Pevcu*:³¹⁶

Sim pevec in peti je vse mi na sveti, saj dani so glasi, da pojem si včasih – zakaj bi ne pel?	Saj ptičca tud poje si pesmice svoje, nam dela veselje; tud peti imam želje – zakaj bi ne pel?	Svit zgodne danice igra mi na lice, ustanem, prepevam, veselje razsevam – zakaj bi ne pel?	Če tudi je delo mi čelo ogrelo, vse trude premagam, ko pesmice zlagam – zakaj bi ne pel?	Je delo končano, in vse že zaspano, na zadnje še eno zapojem pošteno – zakaj bi ne pel?
--	--	--	--	---

Že tako maloštevilna poezija je pogosto prisiljeno poučna, daleč od razpoloženske lirike.

Navajam pesem Andreja Praprotnika z naslovom *Pesmica o snegu*:

Sneg debeli še pokriva gojzde, njive, travnike, pod odejo svojo ima kmeta sladko upanje.	Marsiktero cvetko milo ki cvetela je lepo, zimsko srežje bo umorilo, da spomlad' je več ne bo.
Kak cvetlice in rastljine so pod snegom hranjene: alj so zdrave, alj zebljine hude že omagane?	Le cvetlica, ki imela terdno je korenice, bode zopet oživela, lepši bo nje ličice!

10. Pomembnejše ocene: "Ta berila so zrcalo revne književnosti *Kmetijskih in rokodelskih novic*" (Ilešič 1902: 37). "Bleiweisova berila so bila vsebinsko sicer manj tehtna kakor na primer Macunovo *Cvetje*, prinašala pa so možnost za prodor enotnega slovenskega jezika in pravopisa. Zato je treba njihovemu uredniku pripisati pomembno vlogo v integriranju slovenske zavesti, ki je v izobrazbi videla predvsem pot do političnih in gospodarskih koristi" (Pogačnik 1969: 23/24). "Njen pomen je predvsem v tem, da smo z njo dobili **enotno** slovensko učno knjigo za vse gimnazije na slovenskem ozemlju. /.../ Zanimarili so tudi estetski kriterij pri izbiranju. V tem jih je Macun daleč prekosil. V svoj izbor je uvrstil poleg zabavljivih napisov še trinajst Prešernovih pesmi, Kleemann pa nobene. Verska vzgojna tendenca mnogih sestavkov je vsiljivo poudarjena" (Schmidt 1988: 96-97).

³¹⁶ V okvir pedagoškega optimizma sodijo tudi pesmi z religiozno tematiko, kot je npr. *Zatrti Mihe Kastelica*:
Tjekaj gori se ozrimo
kjer svetov ne zmer' oko:
jarma žulje preterpimo,
tam verige se razpno!
Tam kraljuje Oče mili,
vidi, šteje nam solze –
z njim se bomo veselili,
ki nam poka tu srce!

2.1.3.1.3 SESTAV JANEŽIČ 1861

- 1. Enote:** Anton Janežič, *Cvet slovenske poezije s kratkim naukom o pesniških izdelkih za gimnazijalne in realne šole*, Celovec 1861
- 2. Nastanek in uporaba:** Janežič³¹⁷ je po Macunovem vzoru sestavil berilo za višjo stopnjo, s katerim se je odzval na zunanjo spodbudo iz leta 1859, namreč preklic pet let starega cesarskega ukaza, "po katerem je v višjih razredih večjidel moral nemški jezik biti učni jezik, da ga govori in piše vsak, ki je gimnazijalne šole dovršil" (Glaser 1896: 25). V predgovoru pa sam avtor pojasnjuje, da skuša odpraviti temeljno pomanjkljivost Bleiweisovih in Miklošičevih beril: "Žalibog je pa v naših berilih ravno poezija – najpotrebniša tvarina v jezikoslovnem nauku – skorej najbolj v nemar puščena,³¹⁸ ktera okoljščina gotovo tudi ovira zaželjeni napredek v slovenščini. Da se temu pomanjkanju, ki ga brez dvoma čuti vsak učitelj slovenskega jezika, vsaj nekoliko v okom pride, je zagledala beli dan pričujoča nabera slovenskih pesem ..." (n. d.: 3/4). Berilo je bilo namenjeno rabi v petem, šestem in delno sedmem razredu gimnazije (Ilešič 1902: 39).
- 3. Obseg:** slovenskih avtorjev 32, vseh besedil 107. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Simon Jenko, Gregor Krek, Fran Levstik, Valentin Orožen, Andrej Preprotnik, Jožef Virk.
- 4. Razvrstitev učnih vsebin:** zvrstno-vrstna. Tako kot Macun tudi Janežič ne vključuje proze, pač pa deli leposlovje na lirsko, epsko in didaktično poezijo ter dramatiko.³¹⁹ Pri dramatiki sta samo dva odlomka iz Schillerjevih dram, med junaškimi pesmimi pa je novost odlomek iz Homerjeve *Iliade* v prevodu Janeza Vesela Koseskega.
- 5. Razmerja med književnostmi:** slovenska 85%, svetovna 6%, jugoslovanska 9%. Berilo ima na koncu dodatek iz srbsko-hrvaške književnosti, da bi se slovenska mladina usposobila za študij na načrtovani zagrebški univerzi (Ilešič 1902: 39).
- 6. Spremljevalni instrumentarij:** predgovor in kratki literarnoteoretični uvodi na začetkih posameznih razdelkov.

³¹⁷ Anton Janežič (1828-1869), šolnik, časnikar in jezikoslovec. Po študiju slavistike in germanistike na Dunaju je poučeval na celovški gimnaziji in realki. Izdajal in urejal je literarne revije (*Slovenska bčela*, *Glasnik slovenskega slovstva* in *Slovenski glasnik*), njegova *Slovenska slovnica* iz leta 1854, ki je doživela številne izdaje, pa je imela v dodatku pregled slovenskega slovstva za šolsko rabo. Daljša pripovedna besedila je izdajal v zbirki *Cvetje iz domačih in tujih logov* (Os. I: 396).

³¹⁸ Janežič pred tem zatrjuje, da je za poezijo posebno vneta "nedolžna mladina, kateri požlahtnuje um in serce in jo navdušuje za vse, kar je lepo in krasno", današnje raziskave o priljubljenosti leposlovja v šoli pa kažejo, da je "interes peto- in šestošolcev približno enak pri obravnavi književnih oseb, pri pisanju uradnih dopisov (opravičil ipd.) in poezije" (Brglez 2008: 22).

³¹⁹ Liriko deli na pesmi, ode s himnami in psalmi, elegije, popevke (kantate) in "iz tujih vertov presajene cvetice". Epiko deli na pravljice in pripovedke, legende, balade in romance ter junaške pesmi, didaktiko pa na alegorije in parabole, basni, popisne pesmi, poslanice, naučne pesmi, prigovore, nadpise, satire in zastavice.

7. Prešernove pesmi: *V spomin Valentina Vodnika, Slovo od mladosti, Memento mori, Soneti nesreče,*³²⁰ *Krst pri Savici, Zabavljivi napisi, Nova pisarija, Zastavica.*

8. Značilnosti besedilnega izbora: Namesto vrhunskega Prešernovega dvodelnega soneta *Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne* je Janežič objavil blede posnetek Prešernovega posnemovalca Frana Cegnarja:³²¹

Zgodi se včas, da drevo pobeli
na pozno jesen spomladansko cvetje,
ko se sosedno drevje že obletje,
ko so snegovi že goré odeli.

Bo zredil se iz cvetja sad veseli?
Mar slane ga branilo bo zavetje?
Se vrača pomlad, s pomladjo poletje?
O ne! – ves cvet mrazovi bodo vzeli.

Človeku, ko mu vse že sreča vzame,
zabliska včas cvet vesele nade,
ko z nogo že stoji na kraju jame;

al' preden se zave, se vdere, pade,
za njim persti germeča teža plane,
zagrebe ga, da nikdar več ne vstane.

Da objavljene Prešernove pesmi niso ravno tisto, kar bi v celoti ustrezalo ideologiji državne oblasti, dokazuje zaključna pesem Antona Umeka – Okiškega *Govor ob koncu šolskega leta.*³²² Janežič je bil sicer naklonjen Prešernu, vendar je objavljaj tudi pesmi njegovih ideološko dosti bolj pravovernih posnemovalcev, če je hotel, da bodo njegova berila tudi uradno dovoljena in potrjena. V nasprotju s Prešernovim bivanjskim pesimizmom Umkova pesem dijakom razodeva značilnosti pedagoškega optimizma.

9. Označitev Prešerna: Pesnik v spremnem besedilu ni omenjen, pač pa se nanaša na njegovo poezijo satirična pesem Gregorja Kreka *Pevcu kosmatih pesem* (Janežič 1861: 94):

Slovencom pojem milo kakor filomela, mi oda ptuja ni, neznana ne gazela, slavé balad me cele in romanc kerdela, res pevca takega še Slava ni imela.	Poglej znad Pegaza hripavega, oj brate! Prebirati prenehaj lire strune zlate, mar skrij v zeleni gozd med smreke se koščate: od tal do glave pesme tvoje so kosmate.
--	---

10. Pomembnejše ocene: "Dobro je poznal Janežič imenitni pedagoški izrek, da je to, kar je najboljše, komaj dovolj dobro za mladino. Ali odkod naj bi jemal, kje izbiral najboljše reči za

³²⁰ Samo peti in šesti sonet.

³²¹ Sonetu manjka notranja koherenca, saj bi drevo jeseni zacvetelo le ob zelo toplem vremenu.

³²² Iz trinajstkitične pesmice navajam tri značilne kitice (deveto, deseto in enajsto):

Veseli so današnji razni glasi, ki oznanujejo nam konec leta; med njimi tud <u>slovenski</u> se oglasi, v prihodnje si milejše dni obeta, naproti res mu grejo zlati časi, ak bo goreča zanj ljubezen vneta; zatoraj bomo zvesti stari Slavi, in sveti cerkvi v kinč v prid državi!	K sklepu pa pristrčno hvalo damo, neskončno bitje, Tebi, na višavi! Da ti daš srečo blagoslov to znamo da človek nič brez Tebe ne opravi. Od Tebe uma luč in vero imamo, Ti nas ohranjaš v upanji, v ljubavi. O vsemogočni! zdaj nas blagoslovi da srečnim sijejo nam dnevi novi!	Cesarju bodimo hvaležno vdani, ki vero in pravico tak spoštuje: naj Večni Te še mnogo let ohrani, pod Tabo naj se Avstrija raduje, mogočno naj sovražnikom se brani, nebeški blagoslov naj v nji kraljuje, naj sreča se in blagor ves razlije čez Tebe ljudstev Tvojih domačije!
--	--	---

mladino, ko niti dobrih nismo imeli skoro nič, ko so bili vsi književni proizvodi razven Prešernovih "komaj enmalo branja vredni"?" (Bežek 1893: 302). "Janežičeve šolske knjige so poleg poučnosti in realij, pred poučnost in realije postavile poezijo, leposlovje" (Ilešič 1902: 39).

2.1.3.1.4 SESTAV MIKLOŠIČ 1865

- 1. Enote:** Fran Miklošič, *Slovensko berilo za peti gimnazijalni razred*, Dunaj 1853
Fran Miklošič, *Slovensko berilo za šesti gimnazijalni razred*, Dunaj 1854
Fran Miklošič, *Slovensko berilo za sedmi gimnazijalni razred*, Dunaj 1858
Fran Miklošič, *Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred*, Dunaj 1865

2. Nastanek in uporaba: Miklošič³²³ se je že leta 1849 namenil izdati "slovenska berila ter iskal sotrudnikov; imel je že zbirko gradiva, ko pa je slišal o podjetju v Ljubljani, je "svojo zbirko na stran djal"; toda videč, da delo v Ljubljani ne gre prav gladko, se je iznova lotil dela in sestavil čitanke za višje razrede" (Ilešič 1902: 37). Berila za prve tri razrede višje gimnazije so dobila konkurenco z Janežičevimi *Cvetniki*, pač pa je bil četrti zvezek z uredniškimi posegi Ivana Navratila³²⁴ leta 1881 rahlo predelan in dopolnjen³²⁵ in se je uporabljal do Sketovega berila za zadnja dva razreda iz leta 1893. Sicer pa po poročanju Josipa Marna Navratil leta 1874 v *Novicah* razkriva svoje soavtorstvo Miklošičevih beril, češ da je že v prvih treh zvezkih vsaj tretjina njegovih izvornih in prevedenih sestavkov (precej objavljenih brez navedbe njegovega imena), zadnji zvezek pa je sploh njegovo delo: "Zlasti sem v zadnjem zvezku za 8. razred jaz popisal življenje vseh pisateljev slovenskih od Trubarja do Slomška, tedaj skoro vso zgodovino siromaške književnosti naše do tega veljaka smrti, in zbral do malega (razun staroslovenskih in nekoliko drugih spisov) sam vse za šolo pripravne spise iz tedanje književnosti." (Učiteljski tovariš 1891, 31/3, str. 41)

³²³ Fran Miklošič (1813-1891), jezikoslovec. V Gradcu je študiral filozofijo in pravo, doktoriral iz filozofije (to je kot suplent eno leto tudi predaval) in za tem na Dunaju še iz prava. Leta 1844 je sprejel mesto knjižničarja v Dvorni biblioteki na Dunaju in nasledil Kopitarja tudi kot cenzor za slovanske knjige. Od leta 1849 je bil profesor na stolici za slovansko jezikoslovje, eno leto tudi rektor dunajske univerze. Njegovo najboljše delo je primerjalna slovnica *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen I-IV* (Os. II: 708-710).

³²⁴ Ivan Navratil (1825-1896), jezikoslovec in narodopisec. V Ljubljani je končal filozofski licej in bil sodni uradnik v Ljubljani in na Dunaju. Izdajal in urejal je mladinski tednik *Vedež*, prevajal pravno izrazje in zbiral jezikoslovno in etnološko (zlasti belokrajnsko) gradivo (Os. II: 748/749).

³²⁵ Navratil se v odgovoru na kritično oceno nove izdaje berila za osmi gimnazijski razred zagovarja, da je v slednji trideset novih besedil in to največ iz zadnjega slovsvenega obdobja, temeljitejšo posodobitev pa mu je preprečil poseg strokovnjaka, ki je v skladu z učenim načrtom za literarnozgodovinski pregled priporočal same pokojnike: "Da je bilo samo po moje, nahajali bi se v sedanji knjigi /.../ tudi vsi bolji in najboljši živi in neživi pisatelji nove dobe" (podčrtal I. N.; Novice 1881, 39/46, str. 368/369).

3. Obseg: slovenskih avtorjev 46, vseh besedil 244. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Jurij Dalmatin, Ožbalt Gutsman, Sebastijan Krelj, Fran Metelko, Jožef Stefan, Primož Trubar, Ivan Tušek, Leopold Volkmer.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nejasna v prvih treh zvezkih in v drugem delu četrtega zvezka (Izgledi iz sedanje slovesnosti), v prvem delu četrtega zvezka (Zgodovina) prvič literarnozgodovinska.³²⁶ Miklošič dramatike nima, poezije je še manj kot v Bleiweisovih berilih, največ pa je poučne proze (v prvih treh zvezkih kar 106 od 177 besedil), predvsem sestavkov iz kulturne zgodovine (Ilešič 1902: 38).

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 73%, svetovna 23 %, jugoslovanska 4%. Ilešič ugotavlja, da je prevodov iz slovanskih jezikov pri Miklošiču manj kot pri Bleiweisu, več pa je prevodov iz nemščine.

6. Spremljevalni instrumentarij: predgovor le v četrtem zvezku, v prvem delu tega zvezka literarnozgodovinski ter bio- in bibliografski podatki pri posebej obravnavanih avtorjih, vsebinska kazala v vseh štirih zvezkih.

7. Prešernove pesmi: *Slovo od mladosti, Apel in čevljar*,³²⁷ *Nuna in kanarček, Matiju Čopu* (I. zv.), *Zabavljivi napisi*³²⁸ (II. zv.), *Nova pisarija, Soneti nesreče*,³²⁹ *Memento mori*.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Podobno kot v Bleiweisovih berilih so tudi v Miklošičevih Prešernove pesmi tujek iz jezikovnoslogovnega in vsebinskega vidika.³³⁰ Medtem ko Prešernove pesmi upovedujejo lepoto in tragiko tega sveta, so pesmi drugih pesnikov praviloma usmerjene k Bogu oz. posmrtnemu življenju,³³¹ taka usmeritev pa je v berilih tudi uradno podprta: "Slišali ste, da vlada krepko podpira cerkev in sveto vero, da brez take pomoči bi za cerkev veliko krat slabo bilo: cerkev je pa tudi, sveto vero oznanovaje in priporoča, velik in močen steber vladi" (Miklošič 1853: 188).³³² Tudi pri besedilih iz sodobne književnosti so izborna merila podobna, kar dokazuje npr. Levstikova pesem *Upanje* v četrtem zvezku:

³²⁶ Leta 1865 se v srednješolskem berilu prvič pojavijo protestantski pisci (Trubar, Krelj, Dalmatin in Bohorič), iz 19. stoletja pa so posebej predstavljeni Ravnikar, Kopitar, Jarnik, Koseski, Stanič, Metelko, Vrtovec, Prešeren, Verne in Slomšek. Iz sodobne književnosti se od kasneje kanoniziranih avtorjev pojavlja samo Levstik s petimi neznačilnimi pesmimi (*Ura, Pomladnji sprehod, Perva pomladnja bčela, Upanje in Boginji petja*).

³²⁷ Pod naslovom *Zabavljica*.

³²⁸ Pod naslovom *Seršeni*.

³²⁹ Samo prvi sonet pod naslovom *Verba*.

³³⁰ Za ponazoritev navajam deset zaporednih naslovov iz prvega zvezka: *Delo in lenoba, Lipa, Živali, Slovo od mladosti, Nekoliko basni, Nekoliko iz kratkega popisa zgodob Indijanov Polnočne Amerike, Sprememba, Pesem od setve, Živinsko telo, Sveti Martin*.

³³¹ Značilna je že izbira uvodnega besedila: *Božja vsegapričujočnost* (I. zv.), *Mozesova zahvalna pesem* (II. zv.), *Zahvalna pesem Mojzesova* (III. zv.).

³³² Gre za sestavek Matije Vrtovca z naslovom *Sveta cerkev in vlada*.

Lej, upanje hodi pred nami
od rojstva, da gremo 'z sveta,
ko tare nas teža na rami,
nam palico v roko poda.

Oj, kolikrat te je ranila
globoko nesreča v serce,
al' va nje ti upa je vlila,
in bile so rane cele!

Kedar se nam sreča oberne,
da megla pred nami leži,
nebeški nam raj se odgerne,
ko upanja luč zagori.

Hvaležen za razne darove
res človek Bogu naj bi bil,
al' vendar ni 'z roke njegove
od upa nič boljšega vžil!

Miklošič ima kar precej prevodov iz tujih književnosti, težava pa je v tem, da so nekateri prevodi jezikovno problematični. Tak je npr. v prvem zvezku Veselov prevod Schillerjeve pesmi *Ibikovi žerjavi*, iz katere navajam prvi dve kitici:

Na pevski skus, na skus vozniški,
ki na Korinskem bregu griški
narod edini vseh plemen,
gre Ibikus, umetnih člen.
Apol mu dal je pevsko žilo,
besede moč, jezika med;
tak ves navdan z govorno silo
iz Regje pride petja vnet.

Na hribu že razmotri jasno
Akrokorinta sleme krasno.
Pobožne groze stopi v gaj
Neptunovih smerečij zdaj.
Samotno tiha hosta vsa je,
žerjavi le ga spremljajo,
ki v daljne južne tople kraje
mračivnih kit na potu so.

So pa v primerjavi z Bleiweisovim sestavom korak naprej nekatere razploženjske lirske pesmi, ki nimajo več moteče poučne razsežnosti.³³³

9. Označitev Prešerna: "Dr. France Prešeren je doslej najslavnejši pevec slovenski, ki sluje po izverstnih svojih pesmih po vsem Slovenskem. Znal je strunam glas, da nikdar takega, in prekosil Vodnika, ki je zaostal daleč za njim. /.../ Ne moreš se načuditi, prebiraje jih, njegovim novim, visokim mislim, ki ti jih razgrinja z merjeno besedo tako po domače. Beseda je od kraja do konca čista, in zvoni tako lepo, da se človek ne more naposlušati; /.../ Res, da so zavite nekatere misli še malo po tuje, ali pevcu ni toliko zameriti, ako šine letaje po neznanih višavah včasih prek domače meje. Saj tudi solnce ni brez madežev. /.../ Prešeren se sme meriti z najslavnejšimi pesniki slovenskih narodov." (Miklošič 1865: 87).

³³³ V drugem zvezku je tak primer Vošnjakova pesem *Pomlad*:

Serce v persih se raduje,
kadar vidim, da povsod
vsaka stvar se oživljuje,
vstaja pomladanski rod.

Zopet krasno zelenijo
travniki, ledine vse;
in po trati že bliščijo
perve mlade rožice.

Lastovka je priletela,
gnjezdice nabira si,
kukov'ca glasiť začela,
slavec zopet žvergoli.

Solnce zemljo bolj ogreva,
vso naravo zdaj budi;
plašč zeleni jo odeva,
mlado krilo vigredi.

Že razlega se po gaju
radopevnih ptičev glas,
naznanuje v vsakem kraju
se radosti polni čas. /.../

Novo vse življenje diha,
merzle zime sluha ni,
veterc mili toplo piha;
ah, želim si takih dni!

10. Pomembnejše ocene: "Temeljito pa je Miklošič posegel v slovensko šolstvo in s tem ravno za razvoj slovenskega književnega jezika s svojimi čitankami ali *Slovenskimi berili*, v katera je sprejel in tako sankcioniral več pravilnejših in polnejših vzhodnoštajerskih oblik. Ta berila so utrdila slovensko pisavo" (Ljubljanski zvon 1928, 48/1-5, str. 308). "Dasi je bil tu Prešeren predstavljen z eno pesmijo več kakor Koseski, daje izbor tekstov tudi tem berilom izrazito "staroslovenski značaj"" (Merhar 1934: 45). "Za slovstveno zgodovino je pomembno predvsem berilo za osmi razred, v katerem je na 100 straneh izšla ocena slovenskega besednega ustvarjanja. Vendar je Miklošič zbiral in vrednotil "po omahljivih načelih", kakor so mu zamerili že sodobniki. /.../ Miklošičev politični oportunistem, ki se je kazal v boječnosti, so kritizirali že srednješolski profesorji, odklonilno sodbo o njegovem delu pa je z dokazi podprl prav Janežič" (Pogačnik 1970: 34).

2.1.3.1.5 SESTAV JANEŽIČ 1867

1. Enote: Anton Janežič, *Cvetnik* (Berilo za slovensko mladino) – I. del, Celovec 1865

Anton Janežič, *Cvetnik* (Berilo za slovensko mladino) – II. del, Celovec 1867

2. Nastanek in uporaba: Janežič in celovška Mohorjeva družba sta se lotila izdelave konkurenčnih beril za nižjo gimnazijo sistematično in tudi z namenom, spodbuditi ustvarjalnost domačih piscev. Na začetku leta 1865 je izšlo "vabilo slovenskim pisateljem" k sodelovanju pri knjigi, ki bi bila "po tehtnem zapopadku in po vzorni pisavi pripravna za domače in šolsko berilo bolj odrasli (10 – 15 letni) slovenski mladini". V njem družba poziva vsa slovenske pisce, naj sodelujejo z enim ali dvema sestavkoma, navaja pa tudi možne učne vsebine: "Po godu jej bodo za to knjigo – ime jej bode *Cvetnik* – vsakoverstne mladeniški starosti primerne poezije, pravljice in pripovedke, zanimivi obrazi natoroznanski, krajepisni in zgodovinski, životopisi in popisi raznih ljudskih del, razni nраво-podučni spisi, pa tudi drugi, za mladino mikavni sestavki kakoršnega koli zapopadka."³³⁴ Sestavki naj bodo lahko razumljivi, ne preobširni in napisani v jerdnatem slogu, avtorji poziva pa ponujajo tudi ustrezen honorar.³³⁵ Zaradi časovne stiske avtorjev prispevkov je moral Janežič rok za njihovo oddajo podaljšati.³³⁶ Konkurenčno berilo je bilo resnično uporabno³³⁷ in je na predlog

³³⁴ *Učiteljski tovariš* 1865, 5/2, str. 30.

³³⁵ Izvirni sestavki naj bi bili plačani po 40 kron za tiskano polo (16 strani male osmerke), prevodi pa po 24 kron. Za primerjavo: Blaznikova tiskarna je čez nekaj let ponujala komplet vseh štirih Bleiweisovih beril za 80 kron.

³³⁶ *Novice* 1865, 23/12, str. 93.

³³⁷ "Polovica sestavkov v nevezani besedi je bila popolnem nova in imela pripovedovalno ter opisovalno vsebino, pa tudi nраво-poučnih spisov se je porabilo nekaj" (Glaser 1896: 172).

učiteljev kmalu doživelo uradno potrditev,³³⁸ po enem letu pa je bilo tudi že razprodano, zato sta leta 1867 izšla druga, skoraj nespremenjena izdaja prvega dela in drugi del.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 72, vseh besedil 263. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Janez Cigler, Fran Erjavec, Jakob Gomilšak, Josip Jurčič, Fran Levec, Franjo Marn, Janez Mencinger, Luiza Pesjak, Anton Zupančič.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nejasna, sem in tja so razpoznavni tematski sklopi, npr na začetku prvega zvezka: *Materino serce* (D. Trstenjak), *Domače ognjišče* (L. Pesjakova), *Življenje v domačiji* (F. Erjavec), *Slovenska zemlja* (A. Janežič), *Na moje rojake* (V. Vodnik). Kot poroča Ilešič, je v *Cvetnikih* več kot tretjina poezije, poučne proze (realij) pa je samo ena tretjina vseh besedil. "Ponekod, (n. pr. v *Cvetniku*, I. del) pa se je že javljalo načelo, ki se je kasneje, ob vzniku nove serije čitank (Sket), programsko uveljavilo, namreč da bodi v čitanki vsakega tretjino: pesmi, leposlovne proze in poučnih beril" (Merhar 1934: 46).

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 74%, svetovna 24%, jugoslovanska 2%. Po Ilešiču prevodi iz slovanskih jezikov daleč presegajo prevode iz nemščine, največ pa je prevodov iz češčine.³³⁹ Nova berila nimajo samo prirejenih vsebin iz grške in rimske zgodovine (npr. *Olimpijske igre*, *Leonida s Špartanci pri Termopilah*, *Sokrat*, *Demosten*, *Brata Filena*, *Zasip mesta Herkulanum in Pompeji*), pač pa prinašajo tudi odlomke s prevodi izvirnih besedil (iz Platona *Začetek družinskega življenja*, iz Plinija mlajšega *Smert staršega Plinija* in iz Seneke *Kako treba brati*), iz novega veka pa celo prevod iz Thomasa Mora (*Nravnosti prava cena*).

6. Spremljevalni instrumentarij: vsebinski kazali (brez navedbe avtorjev).

7. Prešernove pesmi: *Apel in čevljar*³⁴⁰ (I. zv.), *Memento mori* (II. zv.).

8. Značilnosti besedilnega izbora: Najbolj konzervativen del sestava je gotovo poezija, ki ima celo pri kasneje kanoniziranih avtorjih pogosto neprimeren izbor.³⁴¹

³³⁸ "Po nasvetu učiteljskih zborov goriške in ljubljanske gimnazije in višje realke ljubljanske je visoko c. k. ministerstvo *Cvetnika* I. del za berilo v nižih razredih naših gimnazij in realek potrdilo" (*Novice* 1866, 24/42, str. 337).

³³⁹ Kako smo Slovenci zaostajali za večjimi slovanskimi narodi, dokazuje naslednji primer: v drugem zvezku je izvorni prispevek Janeza Mencingerja o Bohinjskem jezeru, v prvem zvezku pa je sestavek o Cerknjskem jezeru, in sicer prevod iz češkega berila.

³⁴⁰ Pod naslovom *Podobar in razsojevavec*.

³⁴¹ Taka je npr. Jenkova pesem *Angelj tužnih*, ki je gotovo prezahtevna za to stopnjo šole (motiv pesmi je kasneje našel odmev v koncu Cankarjevega *Kurenta*):

Ko obide strah duha, / angelj stopi iz neba, pride v hali žalostni, / hali temnovišnjevi. V levi roci verč ima, / v verču solz je do verha; zliva je na vse steze, / koderkoli človek gre. Kamor solze padajo, / rožam glave sahnejo,	trava hitro se suši, / zemlja pusta ne rodi. V desni roci pa ima / ogledalo iz zlata, pred oči mu je derži, / kaže v njem pretekle dni, mu svetlosti jasni spet / kaže čas prihodnjih let; upu serce se odpre / duh otožni zjasni se.
---	---

9. Označitev Prešerna: Posebej ni nikjer omenjen, pač pa ima Anton Umek - Okiški v prvem zvezku sestavek *Memento mori*,³⁴² ki ga zaključuje s prvim in zadnjimi tremi verzi iz Prešernove pesmi.

10. Pomembnejše ocene: "Milo se je moralo delati slovenskemu učitelju, ko je videl in vedel, kako krasne čitanke za materinščino so na razpolaganje nemškimi in laškimi dijakom, a pri slovenskih urah je moral jemati v roko – *Cvetnik*, bodisi katerikoli, drug bornejši od drugega ... (Bežek 1893: 301). "V *Cvetnikih* je zbran cvet slovenske poezije; poleg prejšnjih dob (Vodnik, Prešeren, Potočnik) odseva v njih zlasti književnost *Slov. glasnika* (Jenko, Vilhar itd.)" (podčrtal F. I.; Ilešič 1902: 39).

2.1.3.1.6 SESTAV JANEŽIČ 1868

1. Enote: Anton Janežič, *Cvetnik slovenske slovesnosti* (Berilo za višje gimnazije in realke), Celovec 1868

2. Nastanek in uporaba: Ta antologija slovenskega slovstva je v celoti predelana in dopolnjena izdaja *Cveta slovenske poezije* iz leta 1861.³⁴³ Janežič v predgovoru jasno pove, da so mu bili pri sestavi berila vodilo tuje učne knjige, zahteva učnega načrta, da se "mladina v viših razredih po prikladnem berilu seznanila z najboljšim književnim delom domačih pisateljev" ter "lepota vnanje oblike v soglasji z mikavnimi, um in srce blaživnim zapopadkom". To berilo se je z delno predelano izdajo iz leta 1870 uporabljalo do Sketovega berila za prvi in drugi razred višje srednje šole iz leta 1886.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 48, vseh besedil 217.

4. Razvrstitev učnih vsebin: zvrstno-vrstna. Janežič je ohranil osnovno razdelitev iz *Cveta slovenske poezije* na liriko, epiko, dramatiko in didaktično literaturo, vendar je didaktično poezijo iz četrtega razdelka priključil liriki in epiki,³⁴⁴ s tem da je vključil tudi prozne prilike iz Svetega pisma, v epskem sklopu Pravljičice, pripovedke in legende je dodal tudi prozna besedila, v sklopu Balade in romance je dodal povesti, v sklopu Junaške pesmi pa epopejo in roman.³⁴⁵ Četrty razdelek z naslovom Poučna tvarina prinaša izključno poučno prozo

³⁴² V njem opisuje mogočne vladarje (Kserksa, Kreza in Sala-Hedina) in njihov odnos do smrti.

³⁴³ Na to upravičeno opozarja natančni Ilešič (*Cvet slovenske poezije* je "pravzaprav prvi natis *Cvetnika slovenske slovesnosti* 1868, ki ima zato opombo: "Drugi, ves predelani natis.""; n. d.: 39), Merhar pa za Glaserjem (n. d.: 173) ponavlja napačen podatek, da je *Cvetnik slovenske slovesnosti* izšel v treh izdajah: 1868, 1869 in 1870 (n. d.: 46).

³⁴⁴ Naučne pesmi, poslanice, satire, nadpise in uganjke je vključil pod lirično-naučno poezije, basni, parabole in alegorije pa pod pripovedno-naučno poezije.

³⁴⁵ Objavljen je Levstikov *Martin Krpan*, v prevodu pa XIX. spev *Iliade* in odlomek iz pripovedi Ignacija Krasnickega *Pan Podstoli*.

(realije).³⁴⁶ Glaser, ki ni ločil proznih besedil znotraj epike, je naštel 136 lirskih, 69 epskih, 3 dramske³⁴⁷ in 32 poučnih proznih sestavkov.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 80%, svetovna 18%, jugoslovanska 2%. V primerjavi s *Cvetom slovenske poezije* se je povečal delež svetovne in zmanjšal delež jugoslovanske književnosti. Ilešič ugotavlja, da so se v berilih za višje razrede pridružila slovenskemu slovstvu predvsem besedila iz slovanskih književnosti, in sicer v prevodih znamenitih del (npr. *Kraljedvorski rokopis* in *Pesnitev o pohodu Igorjevem*), kar se mu zdi naravna pot "od slovenstva polagoma k slovanstvu" (podčrtal F. I.; n. d.: 39).³⁴⁸

6. Spremljevalni instrumentarij: predgovor, literarnoteoretični uvod, vsebinsko kazalo (brez navedbe avtorjev).

7. Prešernove pesmi: *V spomin Valentina Vodnika, Slovo od mladosti, V spomin Andreja Smoleta, Nuna in kanarček, Pevcu, V spomin Matija Čopa, Soneti nesreče,*³⁴⁹ *Zabavljivi napisi, Nova pisarija, Zastavica,*³⁵⁰ *Orglar,*³⁵¹ *Krst pri Savici.*

8. Značilnosti besedilnega izbora: Tudi v tem berilu je glede na izbor drugih pesnikov in pesmi Prešernova poezija neskladen dodatek, kar nekaj pa je tudi primerov, ko Janežič namesto zglednih Prešernovih pesmi vključi estetsko problematične pesmi Prešernovih epigonov, ki pa so v skladu z ideološko usmeritvijo beril. Za ponazoritev navajam geslo in zadnjo kitico glose Antona Olibana z naslovom *Ozir v nebo*:³⁵²

PREŠEREN	OLIBAN
<i>Slep je, kdor se s petjem ukvarja, Kranjec moj mu osle kaže; pevcu vedno sreča laže, on živi, umrje brez dnarja.</i>	<i>Tjekaj gori se ozrimo kjer svetov ne zmer' oko: jarma žulje pretrpimo, tam verige se razspo.</i>

³⁴⁶ Sklopi so Krajepisni in natoroznanski sestavki, Narodopisni in zgodovinski sestavki ter Razprave, pisma in govori.

³⁴⁷ *Devica orleanska, Marija Štuart* in *Tomaž Mor.*

³⁴⁸ Božena Orožen je raziskala besedila iz slovanskih književnosti v berilih od Macunovega *Cvetja* do Janežičevih *Cvetnikov*. Avtorica članka navaja, da imata besedila v izvorniku samo sestava Macun 1850 in Janežič 1861 (srbska in hrvaška književnost), sicer pa so v prevodih (veliko je besedil iz ljudskega slovstva, pri Bleiweisu in Miklošiču so v ospredju Srbi in Hrvati, nekaj je tudi besedil iz ruske, češke in poljske književnosti, v *Cvetnikih* pa je največ prevodov iz češke književnosti). Na koncu ugotavlja, da se prevlada ljudskega slovstva ujema s takrat pri nas prevladujočim folklornim realizmom, nekaterih pomembnih pesnikov še ni bilo v slovenskem prevodu, zaradi navodil šolskega ministrstva pa "ne ljubezenska ne svobodoljubna lirika v učbenik ne bi bili mogli prodreti" (Orožen 1986/87: 80).

³⁴⁹ Brez naslova.

³⁵⁰ Pod naslovom *Uganjka*.

³⁵¹ Pod naslovom *Kaj se sme in mora peti*.

³⁵² Namesto Prešernove mojstrovine *Nezakonska mati* pa je v berilu neprepoznana Jenkova parodija z naslovom *Mati*. Navajam samo značilne verze zadnje kitice:

"Dete malo in ubožno! / bodi pridno in pobožno, / s tem skrbi mi boš plačalo / dete revno, dete malo!"

PREŠEREN	OLIBAN
Vendar peti on ne jenja: grab'te dnarje vkup gotove, kupovajte si gradove, v njih živite brez trpljenja! Koder se nebo razpenja, grad je pevca brez vratarja, v njem zlatnina čista zarja, srebrnina rosa trave, s tem posestvom brez težave <i>on živi, umrje brez dnarja.</i>	Po popotvi dokončani gor počili na zvezdiši v našega očeta hiši, mir vživali bomo zbrani. stiski tukaj nam poslani, skrb in reve, ki nas tro, moč za vselej tam zgubo; tu tesnoba, zdetev slepa nam telo in duh oklepa: <i>tam verige se razspo!</i>

Isto se dogaja ob nekaterih objavljenih Prešernovih pesmih, ki zaradi pesimističnega vzdušja in sporočila ne sodijo v ideološki kontekst, pa jih skuša avtor berila uravnotežiti s pesmimi iste oblike, a čisto nasprotne vsebine.³⁵³

10. Pomembnejše ocene: "Kot urednik *Slovenskega glasnika*, stočišča tedanjih naših literarnih snovanj, se je dobro zavedal, da bo čitanka le ob kvalitetnem izboru predvsem leposlovnih tekstov dosegla svoj namen, "da ogreva mladini srce za milo domovino in sladko materino besedo"." (Merhar 1934: 46) "Nastala je antologija slovenskega slovstva, ki je uvrščene odlomke utemeljevala z estetskim izborom. /.../ Ta vidik je bil v času, v katerem so prevladovali moralni in versko-politični izobraževalni smotri,³⁵⁴ novost izredne zgodovinske cene" (Pogačnik 1970: 34/35).

³⁵³ Lep primer je pesem *Vera, upanje in ljubezen* Frana Cegnarja, ki je formalni odmev na pesem *Pevcu*:

Duha kdo vznša v jasne višave 'z doline sloza? Srce napaja z rajsko sladkostjo otrokom zemlje, goreče želje prenaša črez zračne meje? Uči da dober, mogočen Gospod nad nami budi,	da v smrtni posodi nesmrtno bitje živi, da pravi naš dom je visoko nad zvezdami? Le-to je vera, ljubezen, upanje solnce gorko, ki strinja visoka nebesa s črno prstjo. K Bogu duh hrepeni v veri, ljubezni in upanji.
---	---

³⁵⁴ Prim. še naslednje Ilešičevo razmišljanje: "Na nižji in srednji stopnji vlada zdaj nekako morala in poezija ob realijah. Bodočnost pa imajo realije v poeziji in morali, to je, realije naj so zavite v povesti in pesmi, ki pa imajo bolj poetiški nego moralizujoč značaj. Na višji stopnji uče moralo resnični zgodovinski dogodki. Svet v poeziji in poezija sveta – to je poleg morale vodilno načelo našim berilom ..." (podčrtal F. I.; n. d.: 36).

2.1.3.1.7 SESTAV JANEŽIČ 1870

1. Enot: Anton Janežič, *Cvetnik slovenske slovesnosti* (Berilo za višje gimnazije in realke), Celovec 1870

2. Nastanek in uporaba: To je druga izdaja *Cvetnika* iz leta 1868, vendar ima zato, ker je Janežič kot prvo izdajo štel *Cvet slovenske poezije*, oznako "tretji, popravljeni natis". Pred ponovno izdajo je avtor objavil javni poziv uporabnikom, ("prijateljem slovenske književnosti", profesorjem in učiteljem), da bi mu sporočili, ker "več oči več vidi", "kaj naj se kot manj pripravno za šolski poduk izpusti, kaj na novo privzame, da bo knjiga ustrezala vsem tirjatvam kot berilo na naših višjih gimnazijah in realkah, za katero jo je visoko ministerstvo lani potrdilo".³⁵⁵ V predgovoru dobimo pojasnilo, da je Janežič z namenom ustreči učiteljem in učencem izpustil nekaj pesniških besedil, dodal pa je dramske in zlasti prozne sestavke.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 42, vseh besedil 188. V primerjavi s prejšnjo izdajo je manj 6 slovenskih avtorjev, besedil pa je manj kar 29.

4. Razvrstitev učnih vsebin: zvrstno-vrstna. Ohranjeni so štirje razdelki, pri poimenovanju zadnjega (podučna tvarina) pa je dodano "v nevezani besedi". Pomembna novost je odlomek iz Jurčičevega *Desetega brata*, predvsem zato, ker je bila v primerjavi s poezijo leposlovna proza še vedno zapostavljena.³⁵⁶

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 76%, svetovna 21%, jugoslovanska 3%. V primerjavi s prejšnjo izdajo se je nekoliko znižal delež slovenske književnosti v korist drugih.

6. Spremljevalni instrumentarij: predgovor, literarnoteoretični uvod, vsebinsko kazalo (brez navedba avtorjev).

7. Prešernove pesmi: iste kot v prejšnji izdaji.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Kljub izboljšavam tudi ta izdaja ohranja nekatere problematične pesmi, ki kot neestetski posnetek Prešernove visoke poezije delujejo zgolj kot parodija njih samih. *Sonetom nesreče* sta npr. med drugimi dodana tudi soneta Antona Žaklja – Ledinskega in Frana Svetličiča, prvi kot optimistična protiutež Prešernovemu pesimističnemu ciklu, drugi³⁵⁷ pa kot "prosta obnova" *Nove pisarije*:

³⁵⁵ *Novice* 1869, 27/10, str. 77.

³⁵⁶ "Umevno je tudi, da je bilo razmerje med pesništvom in leposlovno prozo v teh antologijah na splošno ugodnejše prvemu, zlasti v *Cvetniku slovenske slovesnosti*, kjer je imela leposlovna proza le dobro četrtno tega obsega kakor pesništvo" (Merhar 1934: 46).

³⁵⁷ Z naslovom *Zabavljica*.

<p>Komur še vera v lastno moč ni vzeta, komur še željnost djanja v prsih bije, ta ne obupa, če krog njega brije nesreče grozna piš – vse zlobe vneta;</p> <p>ne mami ga kar nič tetiv napeta, ki na njej se zavistna strela vije, čakaje, da mu srca up razbije; in v mar mu ni vragov hudoba kleta.</p> <p>Junaško bije strastni boj življenja, ak ravno s čela kane vroča sraga, od znoja nezrekljivih nuj rojena.</p> <p>In premagavec stopi iz trpljenja, znajoč, da vse težave hrup premaga moč moža, z djanjo-željnostjo združena.</p>	<p>Sonetov, praviš mi, ne poj nikari, zdravice vodopivcem so preslane, gazele ženskimi vnemajo možgane, sršenov mi ne draži, Bog obvari!</p> <p>Romanc ne bodo poslušali stari, in zabavljice so le malo brane; balada tvoja me kar nič ne gane, in glose – te so malovredni dari.</p> <p>Kaj vraga moram peti, pa me uči, da bo prijetno tvoji umni buči, junaške, elegije ali pravljice?</p> <p>Teh ne, ampak na tanko mi popiši: kak iz kleti preganjajo se miši, – in bodem djal, da modre si glavice.</p>
--	--

Še hujši primer pa je Žakljeva pesem *Zaničevavcem pevcev*, ki je tako po obliki kot po vsebini posnetek Prešernovega *Orglarja*, vendar s poanto, ki razodeva popolno nerazumevanje Prešernove pesmi.³⁵⁸

2.1.3.1.8 BERILO NAVRATIL 1881

Po 16 letih je izšla druga izdaja četrtega zvezka sestava Miklošič 1865. Za dopolnitev je poskrbel Ivan Navratil (naveden kot urednik), ki je bil po že omenjeni lastni izjavi tudi glavni avtor prve izdaje. Pričakovali bi, da bo nova izdaja sledila kanonizacijskim postopkom sočasne literarne zgodovine, vendar temu ni tako. Zadnje poglavje z naslovom Devetnajsti

³⁵⁸ Navajam prve tri in zadnje tri kitice te desetkitične pesmi:

<p>"Č'mu pevec poje? marsikdo vprašuje: saj dan današnji nam ni petja mar; od vseh se pevec – godec zasmehuje; njegova pesem je pač prazna stvar."</p> <p>O vi, ki 'z ust vam ide neprevdarno beseda taka, sem stopite zdaj, in poslušajte skrbno me in varno; vam na ušesa bom povedal kaj:</p> <p>Prašajte <i>grlico</i>, č'mu pokruljkuje tak milo v znojni, trudapolni dan, kdar solnčni žark le dela skrb kušuje, in grlic glas je vsem neopazvan?</p>	<p>Vsesilna moč nadzvezdnega vlivanja objema pesmonosno mu srce, in brez skrbi do ptuj'ga poslušanja mu pesem klije, raste, v cvetje gre.</p> <p>Častite ga tedaj al zaničujete njegovo pesem kakor prazno stvar; le tega nikdar mi ne pozablujte, da njega pesem je nebeški dar.</p> <p>Da ž njo spoluje on, poslanec roku, kar srcema naročil mu je Bog; da on v čutilih src, v radosti, v joku le božjo slavo poje krog in krog.</p>
---	---

vek ima najprej pokojne avtorje (Prešeren ima iste tri pesmi kot v prvi izdaji),³⁵⁹ pri čemer se je med novimi imeni Simon Jenko,³⁶⁰ eden najpomembnejših lirikov tega stoletja, znašel v družbi Šmigoca, Murka, Kastelica, Žemlje, Žaklja – Ledinskega, Hicingerja, Kobeta, Tomana, Janežiča, Vilharja, Umka – Okiškega, Orožna, Tuška, Svetličiča, Ogrinca in Cimpermana. Sledi še 25 besedil živečih avtorjev, med katerimi zaman iščemo Stritarja ali Gregorčiča. Trdina in Erjavec sta zastopana z enim besedilom, Levstik ima eno pesem manj kot v prvi izdaji, pač pa ima Gregor Krek eno več.³⁶¹

2.1.3.2 AVSTRO-OGRSKA

Leta 1867 so realne gimnazije postale sedemletne, po letu 1869 pa so se pojavile osemletne. Novi osnovnošolski zakon je omogočil ustanovitev štiriletnih učiteljišč (pri nas v Mariboru, Celovcu, Ljubljani in Kopru).³⁶² Prej zapostavljene in redke učiteljice³⁶³ so postale formalno enakopravne učiteljem in so dobile svoja ženska učiteljišča.³⁶⁴ V istem času so začele delovati triletne meščanske šole, v katere so se vpisovali učenci po petih letih osnovne šole.

Ustanavljali so jih v večjih industrijskih in trgovskih središčih, dijaki so lahko nadaljevali šolanje na strokovnih šolah, ne pa na gimnazijah. "V Ljubljani so ustanovili državno obrtno šolo, dvoletno trgovsko šolo, kmetijski šoli so odprli na Grmu pri Novem mestu in v Šentjurju pri Celju, sadjarsko-vinarsko šolo pa v Mariboru." (n. d.: 67)

2.1.3.2.1 SESTAV SKET 1893N

- 1. Enote:** Jakob Sket, *Slovenska čitanka za prvi razred srednjih šol*, Celovec 1889
Jakob Sket, *Slovenska čitanka za drugi razred srednjih šol*, Celovec 1891
Jakob Sket, *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih šol*, Celovec 1892
Jakob Sket, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol*, Celovec 1893

2. Nastanek in uporaba: Z aktivnostmi za pripravo novih beril za nižjo stopnjo sta se ukvarjala Maks Pleteršnik in Fran Hubad, ki pa začetega dela nista končala. Njuno gradivo je

³⁵⁹ Desetim piscem je Navratil dodal kar 16 novih.

³⁶⁰ Predstavljen je z dokaj neznačilnima pesmima *Zaklad* in *Korak v življenje*.

³⁶¹ Zanimivejša ocena: "V drugi (Navratilovi) izdaji je bilo manj prevodov, zato pa nekaj več poezije. Število Prešernovih pesmi pa je ostalo isto: tri (*Nova pisarija*, *Vrba*, *Memento mori!*); toliko pesmi je imel v berilu tedaj tudi Gregor Krek!" (Merhar 1934: 46).

³⁶² Leta 1909 so učiteljišče iz Kopra premestili v Gorico.

³⁶³ Poučevale so predvsem dekliška ročna dela.

³⁶⁴ V Ljubljani je bil ustanovljen tudi dekliški licej, ki je imel šest letnikov.

dobil v roke Jakob Sket,³⁶⁵ vendar ga je, ker je imel tudi sam že precej zbranega, le neznatno uporabil (Merhar 1934: 46). Sket v uvodni besedi prvega zvezka sam poudarja, da je bil že skrajni čas za nova berila,³⁶⁶ saj "smo najlepše plodove našega slovstva od zadnjih dvajsetih let pogrešali pri pouku slovenskem." Najprej je mislil pripraviti samo berila za višje razrede, potem pa je ugotovil, da so tista za nižje še bolj potrebna, zato se je lotil celote, tudi z zavestjo, da "morajo te knjige skupaj biti nekaka celota ter imeti notranjo zvezo in skladnost med seboj". V predgovoru tretjega zvezka Sket navaja, da je že Janežič nameraval sestaviti tudi berila za tretji in četrti razred,³⁶⁷ vendar mu je namero preprečila prezgodnja smrt. Sketova berila za nižje srednje šole so se z dopolnitvami (in predelavo Josipa Westra pred prvo svetovno vojno) uporabljala kar trideset let.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 122, vseh besedil 552. V Sketovih berilih je dvakrat več slovenskih avtorjev kot v Bleiweisovih, prav tako pa je dvakrat več vseh besedil.³⁶⁸

Pomembnejši slovenski pisci na novo: Anton Aškerc, Josip Cimperman, Anton Funtek, Simon Gregorčič, Fran Hubad, Janko Kersnik, Anton Koder, Franjo Maselj, Mihael Opeka, Josip Pagliaruzzi, Simon Rutar, Henrik Schreiner, Josip Stare, Josip Stritar, Ivan Tavčar, Matej Tonejec, Ivan Vrhovec.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, delno tematska. Avtor navaja, da je pri razporeditvi vsebin prepletal poezijo in prozo, pri tem pa je pazil na to, da "odgovarja večina pesnij raznim letnim časom in opravilom, poučni sestavki pa se vrstijo vzporedno z drugimi učnimi predmeti" (ravno to je kot izrazito utilitarističen pristop, sprt z naravo besedne umetnosti, v svoji obširni kritiki obsodil Viktor Bežek).³⁶⁹ Sket je nadaljeval Janežičevo zasnovo, po kateri "pripada pesniškemu, pripovednemu in poučnemu berilu vsakemu po jedna tretjina" (podčrtal J. S.).³⁷⁰ Poučni sestavki so izbrani tako, da se povezujejo predvsem s poukom "zgodovine, zemljepisja in rudninoslovja", kar naj bi pri mladih vzbujalo domoljubje in domovinoljubje.

³⁶⁵ Jakob Sket (1852-1912), šolnik, urednik in pisatelj. Študij klasične filologije, slovenščine in nemščine je z doktoratom zaključil v Gradcu, od leta 1878 do 1908 pa je poučeval na gimnaziji v Celovcu. Predelal je Janežičevo slovnico, bil urednik revije *Kres* in ravnatelj celovške Mohorjeve družbe. Napisal je povest *Miklova Zala* (Os. II: 1033).

³⁶⁶ Od druge izdaje Janežičevega *Cvetnika* za prvi razred je minilo že 22 let.

³⁶⁷ Edini berili za ta razreda sta bili že zastareli Bleiweisovi, zato so zadnja leta uporabljali kar drugi del Janežičevega *Cvetnika*.

³⁶⁸ Primerjava z Janežičem ni čisto korektna, saj je ta izdal samo prva dva zvezka, sicer pa po obsegu med njegovimi in Sketovimi berili ni bistvene razlike.

³⁶⁹ V prvem zvezku zasledimo npr. naslednje "spomladansko" zaporedje sestavkov: *Pomlad*, *Pesnij sladki glas*, *Majnikova pesem*, *Konj*, *V gozdeku*, *Peter Klepec*, *Vesela tovarišija*, *Odvažnost ruskega kmeta*, *Mlaj*, *Sreča in Nesreča*.

³⁷⁰ To odločitev utemeljuje Sket z modernim, izrazito recepcijskim pristopom. V predgovoru ugotavlja, da berila pogosto niso ugajala šolski mladini, saj so se običajno najbolj "poudarjali poučni sestavki iz raznih znansvenih strok, a na pripovedno, zabavno in pesniško berilo se je vse premalo gledalo", vendar pa so prav "pripovedi, pravljice, pesni, kratke povestice, šale ali humoreske mladini najbolj priljubljene" (podčrtal J. S.).

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 94%, svetovna 3%, jugoslovanska 3%. Sketova berila so v primerjavi z Bleiweisovimi in Janežičevimi bistveno bolj domačijska, bodisi glede odprtosti v prostor srednje in zahodne Evrope bodisi glede spoznavanja drugih slovanskih književnosti.

6. Spremljevalni instrumentarij: predgovori v prvih treh zvezkih, vsebinska kazala.

7. Prešernove pesmi: *Orglar*, *Memento mori* (IV. zv.). Sket ima manj enot kot Bleiweis in tudi relativno manj kot Janežič. Morda so se mu zdele Prešernove pesmi prezahtevne za nižjo stopnjo³⁷¹ (čeprav sta ravno izbrani pesmi res neprimerni), vsekakor pa pogrešamo vsaj *Povodnega moža* ali *Turjaško Rozamundo*, ki pa se jima je sestavljavec berila najbrž izognil iz moralnih ozirov.³⁷²

8. Značilnosti besedilnega izbora: Čeprav Sket v predgovoru poudarja svojo željo, da bi izbrana besedila ugajala šolski mladini, sam praviloma tega ne uresničuje. Na začetku prvega zvezka so npr. prve tri pesmi izbrane tako, da s svojo vsebino in ideološko naravnostjo gotovo niso spodbujale estetskega doživljanja pri srednješolcih.³⁷³ Trditev podpiram z Gomilšakovo pesmijo *Bog je moj ščit*:

Bog je moj ščit, v njegovi roki je moje življenje, njemu se voljno udam; misli in dela, moči, hrepenenje: njemu darujem, kar imam.	Bog je moj lek; ako zadene me strela, nezgode, v prsih trepeče srce, žalosti meč mi nesmilno prebode, ako prelivam solze.	Bog je moj up; ako ves svet me preganja, sovraži, kaj mi je skrb ali mar? Bog mi pomaga, me čuva, tolaži, ne zapusti me nikdar.
--	---	---

10. Pomembnejše ocene: "Ali ponosna ta imena "poetov po milosti božji"³⁷⁴ so v veliki manjšini proti poetastrom – sit venia verbo – proti onim "pegazom v jarmu", ki jih je tako izvrstno označil Stritar v *Pogovorih /.../*. Tukaj so nam v mislih pesniški izdelki mož stare garde, ki so pač v mlajših letih v potu svojega obraza obdelovali pesniško polje, a so že davno zamenili "pegazov jarem" z drugimi posli, prikladnejšimi njih zmožnostim" (Bežek 1894: 119). "V čitankah za prvi in drugi razred se nahaja preveč gradiva (posebno pesniškega) iz starejše in manj veljavne tvarine, v tretji in četrti se dovolj ozira tudi na najboljše mlajše pesnike" (Glaser 1898: 189). "Sket nam je ustvaril prvo celotno, kljub nekaterim nedostatkem

³⁷¹ Nikakor namreč ne moremo trditi, da Sket ni cenil Prešernove poezije. Kot poroča Wester, je prebiral Prešerna, ko se je leta 1878 udeležil bojnega pohoda v Bosno: "Za duševno razvedrilo pa so mu služile Prešernove poezije; to je bilo edino berilo, ki ga je nosil s seboj na vseh vojaških pohodih" (*Ljubljanski zvon* 1912, 32/5, str. 298).

³⁷² V predgovoru prvega zvezka npr. beremo: "Na dalje imamo tudi prav lepih pesnij, balad in romanc, vzlasti iz novejšje dobe, ali čestokrat ne moremo najlepšim pesniškim proizvodom iz raznih uzrokov v slovenski čitanki prostora odmeriti. Razun tega pogrešamo večkrat i pesnij, lepoto prirode in njene vsakdanje prikazni opevajočih ..."

³⁷³ To so Slomškova *Modrost*, Jakoba Gomilšaka *Bog je moj ščit* in Luize Pesjakove *Izgubljeni Bog*.

³⁷⁴ Levstika, Stritarja, Jenka, Gregorčiča, Aškerca ipd.

kvalitetno serijo srednješolskih čitank; zato ga smemo imenovati utemeljitelja modernega pouka na naših srednjih šolah" (Merhar 1934: 47).

2.1.3.2.2 SESTAV SKET 1893V

1. Enote: Jakob Sket, *Slovensko berilo za peti in šesti razred srednjih šol*, Celovec 1886
Jakob Sket, *Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol*, Dunaj 1893

2. Nastanek in uporaba: Sket se je, kot sem povedal, najprej lotil izdelave berila za višjo stopnjo srednjih šol. V predgovoru prvega zvezka hvali Janežičev *Cvetnik slovenske slovesnosti* in ugotavlja, da je "tretja izdaja (1870) že pred dvema letoma pošla, in tedaj je trebalo skrbeti za novo, sedanjim načrtom odgovarjajočo knjigo"³⁷⁵ za peti in šesti razred. Čez sedem let je pripravil še slovstveno berilo za zadnja dva razreda, s katerim je nadomestil dopolnjeno, a še vedno zastarelo Miklošičevo berilo za osmi razred iz leta 1881.³⁷⁶ Oba zvezka sta se z novimi, delno prenovljenimi izdajami uporabljala do Grafenauerjevih beril iz 20-ih let 20. stoletja.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 96, vseh besedil 266. V primerjavi z Miklošičevimi berili je slovenskih avtorjev dvakrat več, število vseh besedil pa je skoraj enako. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Adam Bohorič, Peter Dajnko, oče Hipolit, Tomaž Hren, Jurij Japelj, Matija Kastelec, oče Rogerij, Blaž Kumerdej, Štefan Kuzmič, Janez Svetokriški, oče Romuald, Marko Pohlin, Jakob Sket, Janez Vajkard Valvasor, Fran Zbašnik, Jožef Zizenčeli.

4. Razvrstitev učnih vsebin: zvrstno-vrstna v prvem zvezku in literarnozgodovinska v drugem zvezku. Sket gre pri razporeditvi snovi po zvrsteh korak nazaj (na raven sestava Janežič 1861), in sicer ima razdelke epsko pesništvo,³⁷⁷ lirsko pesništvo, didaktično pesništvo, dramatsko pesništvo in proza.³⁷⁸ Ljudsko prozo, povesti in romane³⁷⁹ vključuje v epsko pesništvo, v razdelku proza pa ima to, kar ima Janežič kot poučno tvarino v nevezani

³⁷⁵ Kot omenja Bežek v svoji kritiki Sketovih beril, je novi učni načrt za gimnazije izšel leta 1884.

³⁷⁶ Valentin Korun takole opisuje stanje v tedanjih šolah: "Če je pa zbok siromaščine prejšnjih *Cvetnikov* vsak učitelj, bodisi za materinščino še tako vnet, pouk slovenščine v kateremkoli razredu le nerad prevzel, kolikor bolj se je bal, poučevati jo v višjih razredih, kjer je moral slovstveno zgodovino predavati." (*Popotnik* 1893, 14/15, str. 232)

³⁷⁷ Epiko je v nasprotju s tradicijo postavil pred liriko, saj že v predgovoru poudarja pomen domačega in tujega ljudskega slovstva in napove strokovne sestavke z razlago epskih besedil, ki "naj učijo, v kako tesni zvezi z nortanjimi in zvunanjimi dogodki je vsakega naroda epsko pesništvo".

³⁷⁸ Epiko deli na pravljice in pripovedke, bajke in legende, balade in romance, junaške pesmi ter povest in roman, liriko pa na pesmi, ode in himne, elegije in lirске pesmi v stalnih oblikah.

³⁷⁹ Berilo prinaša Levstikovega *Martina Krpana*, Stritarjev *Prizor na kmetskem semnju* in odlomek iz Jurčičeve povesti *Lepa Vida*.

besedi.³⁸⁰ Literarnozgodovinski pregled deli na srednjeveško dobo, protestantsko dobo, katoliško dobo, preporod slovenskega slovstva (predhodna doba, Vodnikova doba in Prešernova doba) ter dobo narodne prosvete.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 96%, svetovna 2% in jugoslovanska 2%. V primerjavi z Miklošičem in Janežičem je opazna skoraj popolna opustitev svetovne književnosti, tudi v dramatiki, kjer je imel Janežič prevode iz Schillerjevih dram.³⁸¹ Ta Sketova usmeritev v domačijstvo je programska: "Moje *Slovensko berilo* se razločuje od prejšnjih vzlasti v tem, da podaje, kar je domačega in pristna naša last."

6. Spremljevalni instrumentarij: predgovor v prvem zvezku, literarnoteoretični uvod (I. zv.) in literarnozgodovinski uvodi (II. zv.), vsebinski kazali, opombe, ki vključujejo stvarne opombe, bio- in bibliografske podatke manj poudarjenih avtorjev in tudi povzetke nekaterih vsebin.

7. Prešernove pesmi: *Krst pri Savici, Nuna in kanarček, V spomin Andreja Smoleta, Soneti nesreče, Nova pisarija, Zabavljivi napisi, Zastavica*³⁸² (I. zv.); *Slovo od mladosti, Pevcu, V spomin Valentina Vodnika, Glosa, Gazele, Sonetni venec, Soneti Juliji*,³⁸³ *Sonet o kaši*,³⁸⁴ *Apel in čevljar, Matiju Čopu, Zabavljivi napisi* (II. zv.).

Sket prinaša precej Prešernovih pesmi (na novo npr. *Gloso*, izbor iz *Gazel, Sonet o kaši*), ni pa vključil nobene njegove pesmi v sklop balade in romance.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Poleg tega, da sestav ohranja problematične pesmi iz Janežičevega *Cvetnika* (*Ozir v nebo, Zaničevalcem pevcev, Zabavljica*), natančen pregled drugega zvezka pokaže, da je v literarnozgodovinskem pregledu Jenku (prvič se pojavijo *Obrazi*) dodal Levstika,³⁸⁵ Jurčiča z odlomkoma iz *Desetega brata*, Stritarja,³⁸⁶ Gregorčiča in Aškerca, vendar je ohranil večino marginalnih pesnikov iz Janežičevega *Cvetnika*.

9. Označitev Prešerna: "Prešerna imenujemo stvarnika in ustanovitelja slovenskega pesništva, in po vsej pravici; kajti Prešeren je bil prvi, ki je slovenskemu pesništvu dal umetniški dovršeno, klasično obliko; /.../ Prešeren je bil prvi, ki je slovensko pesništvo obogatil s toliko množico raznovrstnih, pri vseh omikanih narodnih običnih, a nam Slovencem dotlej še neznanih in nenavadnih pesenskih oblik, stihov, kitic, kakor še nihče pred njim in

³⁸⁰ Sklopi so pripoved, životopis ter opis in oris.

³⁸¹ Utemeljitev iz predgovora: "Ne bode se mi menda štel v zlo, da nisem v dramatski del sprejel nikakih prevodov. Ali najboljše drame, ktere imamo poslovenjene, bero se itak v nemškem originalu ..."

³⁸² Pod naslovom *Uganka*.

³⁸³ GA tri pesmi, SV dva soneta, SJ en sonet.

³⁸⁴ Pod naslovom *Čerkarska pravda*.

³⁸⁵ Izbor pesmi, *Napake slovenskega pisanja in Popotovanje iz Litije do Čateža*.

³⁸⁶ Izbor pesmi in *Literarni pogovori*.

nihče za njim."³⁸⁷ Dodatna označitev je Stritarjeva pesnitev *Sreča, Poezija in Prešeren* (objavljena kot primer alegorije), v kateri se pesniku v idilični pokrajini prikažeta dve čudoviti ženski, ki ga vabita; za Srečo se pojavi Poezija, ta pa mu seveda prinaša tudi trpljenje.

10. Pomembnejše ocene: "Kako uboga so bila vsa dosedanja šolska "berila" slovenska – tudi Miklošičevo v novejši izdaji – proti tem čitankam Sketovim, ki so res "cvetniki" pismenosti slovenske!"³⁸⁸ "Slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred ima iz protestantovske in katoliške dobe preveč, iz najnovejše dobe od Stritarja naprej premalo tvarine, tako v vezani, kakor v nevezani besedi" (Glaser 1898: 189). "Izobilje narodne epike v čitanki je znamenje nedostatka dobre umetne, pa znak pretekle dobe, ko se je nad vse slavila narodna poezija in povzdigovala nad umetno" (Ilešič 1902: 40).

2.1.3.2.3 SESTAV BRINAR 1912

- 1. Enote:** Josip Brinar, *Čitanka za meščanske šole*, I. del, Dunaj 1908
Josip Brinar, *Čitanka za meščanske šole*, II. del, Dunaj 1909
Josip Brinar, *Čitanka za meščanske šole*, III. del, Dunaj 1912

2. Nastanek in uporaba: Leta 1906 je bila v Postojni ustanovljena prva slovenska meščanska šola. Njen ravnatelj je postal Josip Brinar,³⁸⁹ ki se je odločil poskrbeti tudi za ustrezna berila, prilagojena učnim načrtom za meščansko šolo. Brinar se je lotil dela z zavestjo, da je primeren za mladino "samo tisti slovstveni proizvod, ki v svoji umetnostni dovršenosti tudi na odraslega čitatelja tako vpliva, da se ob čitanju naslaja in estetski uživa", torej se je zavedal izjemnega pomena doživljanja leposlovja oz. je upošteval pri sestavljanju beril tudi bralčev odziv. Ta berila so se ustrezno predelana in dopolnjena uporabljala tudi po prvi svetovni vojni, vse do sestava Gaspari 1940 tik pred okupacijo.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 76, vseh besedil 345. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Ivan Cankar, Hinko Dolenc, Fran Gestrin, Cvetko Golar, Dragotin Kette, Rudolf Maister, Anton Medved, Silvin Sardenko, Fran Ksaver Meško, Fran Milčinski, Vojeslav Molè, Josip Murn, Rado Murnik, Fran Pengov, Karel Širok, Josip Tominšek, Oton Župančič.³⁹⁰

³⁸⁷ Sket je povzel članek Frana Levca iz *Ljubljanskega zvona*.

³⁸⁸ Ocena Lovra Požarja (*Dom in svet* 1893, 6/11, str. 524-525).

³⁸⁹ Josip Brinar (1874-1959), šolnik in pisatelj. Od leta 1898 je bil učitelj na osnovnih in meščanskih šolah, ravnatelj v Postojni in Celju. Leta 1900 je obiskal svetovno razstavo v Parizu, kjer se je udeleževal razprav na Pedagoškem kongresu. Je avtor *Zgodovine za meščanske šole*, ukvarjal pa se je še z mladinsko književnostjo (npr. *Lisica zvitoropka*, *Ključec in njegove prigode*), eksperimentalno in socialno pedagogiko (Os. I: 110).

³⁹⁰ Župančič se je sicer v posamičnem zvezku prvič pojavil v berilu Sket I 1901.

4. Razvrstitev učnih vsebin: zvrstno-vrstna in tematska. V vseh treh zvezkih ima Brinar v prvem delu razporeditev leposlovja po razdelkih povesti, pripovedke in pravljice, basni, pregovori in reki ter pesmi.³⁹¹ Brinar je torej prvi, ki je postavil leposlovno prozo na prvo mesto. V drugem in tretjem zvezku je umetnostna besedila dopolnil s petim razdelkom dramatsko pesništvo.³⁹² Prvemu v vseh zvezkih sledi drugi del s poučno prozo, ki je razvrščena po tematiki: naslovi tematskih sklopov so *Iz prirode*,³⁹³ *Dom in svet* ter *Iz minulih časov*. Tudi pri t. i. realijah je Brinar pazil na umetniško vrednost sestavkov, zato med avtorji večkrat najdemo slovenske književnike, najpogosteje Frana Erjavca.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 92%, svetovna 7%, jugoslovanska 1%. Brinarjeva berila so v primerjavi s Sketovimi dosti bolj odprta v svet,³⁹⁴ med avtorji prevedenih sestavkov pa najdemo De Amicisa, Humboldta, Krauseja, Hauptmanna, Tolstoja, Andrejeva, Lafontainea, Ezopa in Stanleya.

6. Spremljevalni instrumentarij: literarnoteoretski dodatek na koncu tretjega zvezka, prav tam bio- in bibliografski podatki o pomembnejših avtorjih, vsebinska kazala.

7. Prešernove pesmi: *Krst pri Savici*³⁹⁵ (I. zv.), *Soneti nesreče*³⁹⁶ (II. zv.), *Slovo od mladosti, Nuna in kanarček, V spomin Andreja Smoleta, Apel in čevljar* (III. zv.).

8. Značilnosti besedilnega izbora: Brinarjeva berila ne prinašajo nobene nove Prešernove pesmi, se je pa bistveno spremenilo besedilno okolje, tako da Prešernove pesmi ne izstopajo več tako kot prej. Ne samo, da je Brinar izpustil vse marginalne pesnike 19. stoletja, ki jih srečamo v Sketovih berilih do leta 1910, in jih nadomestil s kvalitetno poezijo in prozo Jenka, Levstika, Stritarja, Gregorčiča, Aškerca in Jurčiča, v opaznem deležu se pojavijo vsi štirje osrednji predstavniki moderne, in to že v prvem zvezku leta 1908. Ta izjemni napredek Brinarjevega sestava za meščanske šole lepo ponazori že izbira prve pesmi v sestavu. V sestavu Sket 1893N je npr. uvodna pesem Slomškova *Modrost*,³⁹⁷ ki srednješolcev s svojo abstraktnostjo in transcendentalno usmerjenostjo gotovo ni pritegnila,³⁹⁸ sestav Brinar 1912 pa začenja cikel lirskih pesmi z razpoloženjsko pesmico, ki odlično izraža zimsko veselje in je

³⁹¹ Pesmi deli na lirске, epske in poučne.

³⁹² V drugem ima odlomek iz Jurčičeve *Veronike Deseniške*, v tretjem pa iz Aškerčevega *Zlatoroga*.

³⁹³ V drugem in tretjem zvezku je dodano "in obrtnosti".

³⁹⁴ To je pričakovano, saj je bil Brinar po eni strani zazrt v slovanski svet (pravi rusofil), po drugi pa v romanski (ohranjeno je pričevanje, kako je pri menihih trapistih izpopolnjeval svoje znanje francoščine).

³⁹⁵ Samo *Uvod*.

³⁹⁶ Samo prvi sonet pod naslovom *Vrba*.

³⁹⁷ Isto pesem prinaša tudi tretja izdaja berila Sket I 1889 iz leta 1904.

³⁹⁸ Navajam prvo in zadnjo katico pesmi:

Ni na svetu boljš'ga blaga, / ni nobena stvar tak' draga, kakor sveta je modrost. / Ona mladih dnij lepota, ona starih dnij dragota, / njo oskrbi si mladost.	Bode enkrat vse minilo, / nas posvetno zapustilo, nam ostane še modrost. / Tam med angelji častila se modrost bo in delila / nam nebeško visokost.
---	--

receptijsko zelo primerna za dvanajstletnike. Navajam prvo in tretjo kitico pesmi *Bodimo veseli!* Josipa Freuensfelda:

<p>Juhejsa! Bodimo veseli! Po hribih, planinah, po poljih, ravninah, odeja snežena leži. Po bistrih potokih, po rekah globokih vabljivo nam led se blešči ... Juhejsa! Bodimo veseli!</p>	<p>Juhejsa! Bodimo veseli! Po snegu capljati, po ledu drsati, največja, najljubša radost. Naj kepe letijo, sani naj drsijo, oj, rajsko si lepa, mladost! Juhejsa! Bodimo veseli!</p>
--	---

Če natančneje analiziramo tematsko strukturo pesmi v berilu Sket I 1889, ugotovimo, da je od 80 pesmi kar tri četrtine bogoljubnih³⁹⁹ in poučnih,⁴⁰⁰ preostalo četrtino pa zasedajo domoljubne, razpoloženske in državoljubne.⁴⁰¹ V berilu Brinar I 1908 je prišlo do popolnega preobrata, in sicer je od 49 pesmi samo še ena četrtina bogoljubnih in poučnih,⁴⁰² ena četrtina je domoljubnih, državoljubnih in prvič tudi socialnih, kar polovica pa razpoloženskih, ki imajo na tej stopnji nedvomno največjo motivacijsko vrednost. Poleg Gregorčičeve pesmi *Soči*, ki sicer ni objavljena v celoti,⁴⁰³ so sveža novost Stritarjeve domoljubne pesmi, ki z opisom lepot znanih slovenskih krajev posredno izražajo ljubezen do domovine. Taka je npr. pesem *Blejsko jezero*:

<p>Bog sprimi, svetlo te jezero! iz srca kličem ti vesel; minilo leto je nektero, kar sem slovo od tebe vzelo!</p> <p>Sveta obhodil sem ne malo, in lepih videl sem jezer; oči so jim dajale hvalo, srce ostalo ni nikjer.</p>	<p>V spominu tebe je imelo, želelo k tebi je nazaj; v najlepših krajih hrepenelo enkrat te gledati še vsaj!</p> <p>Lepo si, kakor prejšnje čase, lepo in vedno si mlado; obličje tvoje mi smehlja se kakor se nekdanj je ljubo.</p>
--	---

9. Označitev Prešerna: V drugem zvezku je prirejen sestavek Frana Levca z naslovom *Prešernova mlada leta* in naslednjo oznako pesnika: "Jeseni l. 1813 je prišel Prešeren v Ljubljansko gimnazijo, kjer je bil jako marljiv in tudi nadarjen učenec. Njegovi tovariši so ga ljubili, ker je bil z vsemi dober in prijazen. Ljubil je kratkočasne dijaške družbe in tudi sam je bil jako dovtipen. Dasi je bil med sošolci najsposobnejši, se ni nikoli ponašal s tem. Tistega,

³⁹⁹ Med bogoljubne pesmi uvrščam tiste, ki izražajo vero v Boga, v nebesa oz. v posmrtno življenje.

⁴⁰⁰ Poučnih pesmi je nekaj več kot bogoljubnih.

⁴⁰¹ Med domoljubne sem štel pesmi, ki izražajo pripadnost slovenski zemlji, slovenskemu narodu ali slovanstvu, med državoljubne pa pesmi, ki izražajo naklonjenost Avstro-Ogrski oz. tuji vladarski oblasti.

⁴⁰² Od tega so v veliki večini poučne pesmi.

⁴⁰³ Manjka zadnji, preroški del z napovedjo domoljubne bitke.

ki je manj znal nego on, ni preziral: bil je ponižen." V tretjem zvezku je objavljena slavlilna Župančičeva *Pesem mladine* iz prvega Prešernovega albuma, s katero Župančič ustvarja mit o "bistrovidnem orlu".

10. Pomembnejše ocene: "Kakor je videti iz zbranih sestavkov, se je pisatelj pri izbiri oziral na moderno pedagoško zahtevo, da sodi za mladino le to, kar je plemenito po vsebini in vzorno po jezikovni obliki.⁴⁰⁴ Zategadelj je tudi pometel z različnimi Mandelci, Jerani, Grosi, Parapati, Bilci i. dr., ki so doslej strašili po čitankah in kateri imajo sicer vrednost za literarnega zgodovinarja, ne pa tudi za šolsko mladino. Tembolj pa se je oziral na najnovejše slovstvo: ustrašil se ni niti Cankarja, ki je v čitanki zastopan z dvema sestavkoma."⁴⁰⁵

2.1.3.2.4 SESTAV SKET 1913

- 1. Enote:** Jakob Sket in Josip Wester, *Slovenska čitanka za prvi razred srednjih šol*, Celovec 1913
Jakob Sket in Josip Wester, *Slovenska čitanka za drugi razred srednjih šol*, Celovec 1911
Jakob Sket, *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih šol*, Celovec 1906
Jakob Sket in Josip Wester, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol*, Celovec 1912

2. Nastanek in uporaba: Kljub uničujoči Bežkovi kritiki se v ponovnih izdajah Sketova berila za nižje srednje šole niso bistveno spreminjala, zato so se v strokovni javnosti nadaljevale kritične ocene.⁴⁰⁶ Sket je k temeljitejši prenovi pritegnil mlajšega Josipa Westra,⁴⁰⁷ ki je v spominskem zapisu ob Sketovi smrti takole opisal svojo odločitev: "Ko se je leta 1906. na enketi srednješolskih profesorjev v Ljubljani izrekla želja, da bi kateri izmed mlajših učiteljev stopil z dr. Sketom v dogovor radi preureditve čitank, je prevzel pisec teh

⁴⁰⁴ Podčrtal avtor ocene.

⁴⁰⁵ *Popotnik* 1907, 28/12, str. 382.

⁴⁰⁶ Valentina Koruna v oceni tretje izdaje berila za prvi razred motita tako razvrstitev snovi kot izbor besedil: "Odločno smo proti metodi, po kateri je dr. Sket žal uredil tudi tretjo izdajo. Glavno merilo, po katerem je razvrstil berila, so neki letni časi. V nekoliko je upošteval tudi druge predmete, ki jih uče v prvem razredu. /.../ Čujemo, da sestavljajo v Ljubljani nove slovenske čitanke za srednje šole. Upajmo, da jih sestavljavci uredijo po zdravih, modernih načelih, da bodo obsegale res vzorno vsebino v vzorni obliki in tako služile svojemu prvemu in edinemu smotru: leposlovju." (*Ljubljanski zvon* 1906, 26/11, str. 634-635)

⁴⁰⁷ Josip Wester (1874-1960), šolnik, publicist in prevajalec. V Gradcu je študiral slavistiko in klasično filologijo in bil v letih od 1902 do 1914 profesor na državni gimnaziji v Ljubljani, po vojni pa najprej ravnatelj, potem pa šolski nadzornik. Skupaj z Josipom Tominškom je leta 1909 objavil učni načrt za slovenščino kot učni jezik na gimnazijah.

vrstic to častno nalogo in ni mu žal, da se je lotil tega dela ..."⁴⁰⁸ Glede na to, da je bil Sket od leta 1908 v pokoju in ne preveč dobrega zdravja, smemo za glavnega avtorja prenovljenih beril šteti Westra.⁴⁰⁹ To potrjuje tudi *Slovenska čitanka za prvi razred dekliškega liceja*⁴¹⁰ iz leta 1910, v kateri je prvemu delu⁴¹¹ dodan še drugi del (z oznako, da ga je po raznih virih sestavil Josip Wester), v katerem je dodanih 35 besedil, večinoma iz grške, rimske in slovanske mitologije.⁴¹² Wester je po vojni predelal vse štiri zvezke in so se ta berila uporabljala do sestava Bajec 1935.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 112, vseh besedil 460. Prenovljena berila imajo manj avtorjev in opazno manj besedil, kar pomeni, da je v primerjavi s sestavom Sket 1893N večji poudarek na proznih sestavkih. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Fran Saleški Finžgar, Fran Jaklič, Vida Jeraj, Ivan Lah, Josip Lavtižar, Ljudmila Poljanec, Ivan Trinko.

4. Razvrstitev učnih vsebin: delno tematska, v povezavi z letnimi časi in drugimi učnimi predmeti.⁴¹³ Enakomerno se prepletata poezija in proza (v prvem zvezku je od 132 besedil le 50 pesmi, torej močno prevladuje proza), pri čemer so skoraj vsi prispevki leposlovne narave.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 91%, svetovna 7%, jugoslovanska 2%. Podobno kot Brinar je tudi Wester sprejel pomembne avtorje iz drugih književnosti, in sicer Mažuranića, Tolstoja, Lamartina, Lafontaine, Kosmaka, Krilova, Vrchlickega, Puškina, Turgenjeva, Čehova, Nemcova, Nerudo, Ševčenka, Lermontova in Alighierija.

6. Spremljevalni instrumentarij: vsebinsko kazalo v tretjem zvezku, sicer pa v prvem, drugem in četrtem zvezku vsebinska kazala (prvič zaporedno in abecedno), na koncu beril pa opombe s stvarnimi pojasnili ter nekaj bio- in bibliografskimi podatki o avtorjih.

7. Prešernove pesmi: *Orglar, Napis na velikem zvonu Sv. Jošta, Apel in čevljar, Memento mori* (IV. zv.).

⁴⁰⁸ Wester seveda pohvali Sketovo dotedanje delo in mu očita le pomanjkljivost, da je šolske potrebe dijakov "sodil zgolj po koroških razmerah, kjer so slovenski dijaki za srednje šole znatno manj pripravljeni kakor po ostalih naših kronovinah" (*Ljubljanski zvon* 1912, 32/5, str. 302.).

⁴⁰⁹ Sestav sem kljub temu poimenoval po Sketu, saj je slednji naveden na naslovnica beril na prvem mestu (to je tudi po abecedi) in je edini avtor tretjega zvezka.

⁴¹⁰ Dekliški licej je bil kvalitetna srednja šola, ki je trajala šest let, dijakinje pa so se poleg slovenščine učile kar tri tuje jezike (nemščino, latinščino in izbirno italijanščino ali francoščino). Stavbo za ljubljanski dekliški licej (Mladika, danes sedež zunanjega ministrstva) je sponzoriral veletrgovec Josip Gorup pl. Slavinski, ki je bil tudi Gregorčičev mecen pri drugi in tretji pesniški zbirki.

⁴¹¹ Ta je identičen *Slovenski čitanki za prvi razred srednjih šol*.

⁴¹² Berilo je ocenil Rudolf Mole, ki meni, da je "večina slovenskih čitank za srednje šole zelo zastarelih in delajo križe in težave učiteljem in učencem", zato z veseljem pozdravlja to knjigo "kot najboljšo slovensko čitanko. Sestavitelja sta iztrebila iz knjige, kolikor je pač bilo mogoče, oni moralizujoči ton, ki je splošno vladal po naših šolskih čitankah, da nam veje iz nje osvežujoč, moderen duh" (podčrtal R. M.; *Ljubljanski zvon* 1910, 30/7, str. 441-442).

⁴¹³ Za ponazoritev navajam "zimsko" zaporedje iz prvega zvezka: *Sveti Miklavž, Miklavžev večer, Bolni lev, Zima, Kako je spravil zajec lisico na led, Zajec in lisjak, Tiho, tiše je po smrečju, Mali kavalir, Snegulčica, Medved, Popotnika in medved, Balada o božični noči, Tepežni dan, Tepežniki, Kolednica*.

Westrov izbor sicer v primerjavi s sestavom Sket 1893N prinaša dve pesmi več, temeljni očitek sestavljavcu pa je, da še vedno ni sprejel nobene Prešernove balade ali romance (npr. *Povodnega moža* ali *Turjaške Rozamunde*) oz. kakšne druge preprostejše (npr. *Nezakonske matere*) ali lahkotnejše Prešernove pesmi (*Mornarja*, *Soldaške*, *Od železne ceste* ipd.), primerne za nižjo stopnjo srednje šole.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Sicer pa lahko ugotovimo, da je Wester podobno kot Brinar temeljito posodobil seznam avtorjev, predvsem s klasiki druge polovice 19. stoletja, medtem ko je od najpomembnejših književnikov slovenske moderne opazneje zastopan samo Župančič. Vendar pa analiza vsebin pesmi v berilu Sket I 1910 pokaže, da je sicer trikrat več razpoloženskih pesmi kot v berilu Sket I 1889, bogoljubnih in poučnih pa še vedno dobra polovica, kar pomeni, da je po recepcijskih merilih ta sestav bolj konzervativen kot sestav Brinar 1912. To spoznanje potrjuje tudi izbor pesmi klasičnih pesnikov iz druge polovice 19. stoletja, ki je prilagojen ideološkemu ustroju berila. Taka je že uvodna pesem *Mladini* Simona Gregorčiča.⁴¹⁴

Jaz starček sivih let, motreč kvarljivi svet, naročam vam srčno:	Oj čuvajte skrbno si lic, a bolj še duše cvet; vesel potem vas bode svet,	še bolj veselo pa nebo!
--	---	-------------------------

9. Označitev Prešerna: V četrtem zvezku sledi *Orglarju* sestavek Janeza Trdine z naslovom *Spomin na Prešerna*, v katerem avtor pripoveduje o svojih dijaških letih in srečanju s Prešernom: "Korakali smo med jagnjedi po Dunajski cesti proti Ježici, kar me ustavi tovariš Pečar in veli: "Ti, poglej ga no! Ta – le človek, ki gre pred nami, je tisti doktor Prešeren. Tovariš Ložar pravi, da je on najbolj prebrisan, kar je ljudi v Ljubljani in na vsem Kranjskem"."

10. Pomembnejše ocene: Rudolf Mole: "Če primerjam prvi del nove knjige s tretjo izdajo Sketove knjige, moram priznati, da sta sestavitelja temeljito predelala tretjo izdajo ter izpustila različne suhoparne in nepoetične Grose, Pine, Virke i. dr. ter jih nadomestila s pravimi pesniki in pisatelji. (*Ljubljanski zvon* 1910, 30/7, str. 441/442) Janko Šlebinger: "Novih čitank za prvi in drugi razred sta lahko vesela dijak in učitelj, kajti izginilo je iz njih

⁴¹⁴ Za potrditev teze navajam še končne kitice Stritarjevih pesmi *Siromak* in *Pomlad* ter Levstikove pesmi *Kmetško znamenje*:

<i>SIROMAK</i>	<i>POMLAD</i>	<i>KMETSKO ZNAMENJE</i>
Tu vidiš, deček, siromaka, ki je bridkosti mnogo užil; tam gori me plačilo čaka, tam bom se večno veselil.	Kako je lepo zdaj na sveti! Čast pojmo in hvalo Bogu, ki dal nam je spet doživeti to rajsko lepoto – juhu!	Vse to nam priča, govori, da dom človeški tukaj ni; človeški dom je sveti raj, ki Bog vsem skupaj nam ga daj!

mного, kar je bilo slabega po vsebini in obliki; posebno v pesniškem delu sta sestavitelja vršila svojo nalogo temeljito. Knjigi so dodane potrebne "Opombe"; med izvirne članke sta uvrstila tudi prevode. Poskrbela sta v večji meri, kakor je bilo do zdaj običajno, za par veselih uric v razredu s *Kozlovsko sodbo v Višnji gori* in kako je bil Matajev Matija "prvikrat v Ljubljani". *Leseno skledo* bi lahko dala brez zamere med staro šaro ..."⁴¹⁵

2.1.3.2.5 SESTAV SKET 1914

1. Enote: Jakob Sket, *Slovenska čitanka za peti in šesti razred srednjih šol*, Celovec 1903
Jakob Sket, *Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol*, Dunaj 1914⁴¹⁶

2. Nastanek in uporaba: Prvi zvezek je "tretja, popravljena izdaja", ki je izšla 17 let po prvi. Berilo je praktično nespremenjeno, samo nekaj besedil je izpuščenih in nekaj dodanih. Namesto psalma *Častite gospoda* v Jeranovem prevodu je v razdelku lirsko pesništvo npr. Funtkova pesem *Na božji poti*. V razdelku epsko pesništvo je v sklopu *Povest in roman* dodana Meškova "slika" *Berač*, sicer pa so dodane predvsem Aškerčeve potopisne pesmi.⁴¹⁷ Berilo se je uporabljalo do izida prvih dveh zvezkov sestava Grafenauer 1930. Drugi zvezek je bil predelan trinajst let po prvi izdaji in ponatisnjen tik pred prvo svetovno vojno. Tu je precej več sprememb v izboru besedil, nekaj pa je tudi novih avtorjev. Sket ni izpustil nobenega avtorja,⁴¹⁸ pač pa je iz srednjeveškega, protestantskega in katoliškega obdobja črtal 30 besedil,⁴¹⁹ iz obdobja preporod slovenskega slovstva 22 besedil in iz obdobja doba narodne prosvete 4 besedila. Pri najstarejših obdobjih je dodal tri nova besedila, v Prešernovi dobi⁴²⁰ nekaj Prešernovih pesmi in besedilo *Kajkavski pisatelji in ilirski pokret*, največ pa je dopolnitev v obdobju doba narodne prosvete. Pri Jurčiču je dodal tri poglavja iz Rokovnjačev, pri Stritarju prvih šest poglavij iz romana *Zorin* in odlomek iz povesti *Sodnikovi* ter pri Aškercu kar 8 novih pesmi.⁴²¹ Čisto na novo so predstavljeni Janez Trdina,⁴²² Ivan Tavčar s

⁴¹⁵ Habent sua fata libelli: Za nekatere odpisana Valjavčeva poučna pripoved o odnosu do starejših je očitno tako spretno napisana in tako doživljajsko močna, da se je pojavljala še v berilih po drugi svetovni vojni.

⁴¹⁶ To je skoraj nespremenjena tretja izdaja (Sket je umrl leta 1912), ponatis druge, predelane izdaje iz leta 1906.

⁴¹⁷ *Črez Kavkaz, Ukrajinska step, Na Črnem morju, Nazaj na morje!, V Pompejih*.

⁴¹⁸ Sestavljaivec berila daje vtis, kot da zanj ne veljajo kanonizacijski procesi in kot da kritike o zastarelosti in neuporabnosti velikega števila avtorjev niso upravičene.

⁴¹⁹ Še vedno jih je ostalo kar 46.

⁴²⁰ To je tretji del obdobja preporod slovenskega slovstva.

⁴²¹ *Moja Muza, V gondoli, Roma, Buddhova čudesa, Jaz, Ahasverjeva himna Noči, Herkulov kip* ter I. in V. spev iz pesnitve *Zlatorog*.

⁴²² Besedili iz *Bajk in povesti o Gorjancih* ter iz *Hrvatskih spominov*.

strokovnim besedilom iz Slovenskega pravnikarja,⁴²³ Janko Kersnik z odlomkom iz povesti *Očetov greh*, Fran Ksaver Meško s črtico *Ciganček* in Oton Župančič z 9 pesmimi.⁴²⁴ Berilo se je uporabljalo do izida zadnjih dveh zvezkov iz sestava Grafenauer 1930.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 94, vseh besedil 271.

4. Razvrstitev učnih vsebin: zvrstno-vrstna in literarnozgodovinska. Posamezni razdelki so isti kot v prvih izdajah. V razmerju do poezije je še zlasti v drugem zvezku pridobila leposlovna proza, dramatika pa je ostala v zelo skromnem obsegu istih treh besedil.⁴²⁵

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 98%, svetovna 0%, jugoslovanska 2%. Stanje je še slabše kot v prvi izdaji, ko je bilo vsaj nekaj besedil iz slovanskih književnosti. Iz neznanih razlogov so izpadla besedila *Ljubušina sodba (Zelengorski rokopis)*, *Jaroslav (Kraljedvorski rokopis)* in *Pesnitev o pohodu Igorjevem*.

6. Spremljevalni instrumentarij: predgovor v prvem zvezku je izpadel, vse drugo je isto, le opombe so v drugem zvezku prvič dodane kar sproti ob leposlovnih besedilih.

7. Prešernove pesmi: *Krst pri Savici, Nuna in kanarček, V spomin Andreja Smoleta, Soneti nesreče, Nova pisarija, Zabavljivi napisi, Uganka (I. zv.); Slovo od mladosti, Prosto srce,*⁴²⁶ *Pevcu, V spomin Valentina Vodnika, V spomin Matija Čopa, Turjaška Rozamunda, Neiztrohnjeno srce, Glosa, Gazele,*⁴²⁷ *Ljubezenski soneti,*⁴²⁸ *Sonetni venec, Ni znal molitve žlahtnič trde glave,*⁴²⁹ *Sonet Juliji, Sonet o kaši, Apel in čevljar, Mihi Kastelcu, Matiju Čopu in Zabavljivi napisi (II. zv.).*

V prvem zvezku so iste Prešernove pesmi kot v prvi izdaji, za ponazoritev balad in romanc še vedno ni bila primerna nobena Prešernova pesem, pač pa je bil poleg sedmih ljudskih prostor samo za pesmi objektivnega tipa z neosebno tematiko.⁴³⁰ Tudi kot primer gazele za to stopnjo niso bile primerne Prešernove ljubezenske pesmi, pač pa "moralno nesporna" domoljubna pesem Pavline Pajk:

⁴²³ *O zemljiščni knjigi in njenih imenitnih lastnostih.*

⁴²⁴ *Mak, Oblaček, Zarja, Belokranjska balada, Manom J. Murna – Aleksandrova, Vseh živih dan, Moravska narodna, Sonet, Meni se hoče.*

⁴²⁵ To sta Stritarjevi poetični drami *Orest* in *Regulovo slovo* (iz grške oz. rimske preteklosti) ter Jurčičev *Tugomer*.

⁴²⁶ Ta pesmica, ki je tudi moto *Poezije*, je natisnjena v opombi.

⁴²⁷ V izdaji iz leta 1906 so 1., 6. in 7. gazele, v izdaji iz leta 1914 pa samo 1. in 7.

⁴²⁸ Samo sonet *Očetov naših imenitna dela*.

⁴²⁹ Sket ima ta sonet kot ločeno enoto z naslovom *Epilog*,

⁴³⁰ To so Aškerčevi *Mutec osojski* in *Svetopolkova oporoka*, Pagliaruzzijska *Smrt carja Samuela*, Gregorčičeva *Jeftejeva prisega* in Levstikov *Ubežni kralj*.

Ti, slovenska zemlja, si od nekdanj bila moj uzor; ti, le ti si, domovina moja mila, moj uzor. Brez preneha te ljubiti, žrtvovati se, trpeti zate, ko bila bi sila: moj uzor. Zdaj trpim dovolj, a bolj ko prej te ljubim;	misel ta se mi je torej izpolnila, moj uzor. A predloga že postaja mi ločitev; tebi rada bi v naročje se vrnila, moj uzor. V domovini, v domovini spet živeti, kamor misli vse hite mi in čutila: moj uzor.
--	---

V drugem zvezku se čisto na novo pojavijo celoten *Sonetni venec* ter pesmi *Prosto srce*, *Turjaška Rozamunda*⁴³¹, *Neiztrohnjeno srce*, *Ljubezenski soneti* in *Mihu Kastelcu*, kar je pomembna dopolnitev Prešernove ljubezenske poezije.⁴³²

8. Značilnosti besedilnega izbora: Te Prešernove pesmi pa so dejansko nekaj izjemnega, saj je tudi pri novejših pesnikih ljubezenska tematika izrazito zapostavljena. Poleg tega se drugače kot v prenovljenih Westrovih berilih za nižjo stopnjo, kjer se je pretežno uveljavila kvalitetna novejša poezija, še leta 1914 prebirajo anahronistični verzi, ki niso vzorni ne po vsebini ne po obliki.⁴³³ Izbor takih pesmi nikakor ni vodil k estetskemu ugodju in k privzganju čuta za kakovostno liriko. V Jenkovih *Obrazih* je mladi bralec lahko prebral znameniti pesniški biser *Mlade hčere truplo*, ki je še danes prisoten v vseh šolskih izborih Jenkove poezije, pred tem pa je v Prešernovi dobi lahko "užival" ob pesmi *Hči na grobu matere* Blaža Potočnika:

Srota, srota, ne zaspim; polnoči mi ura bije, groza, strah me je samije; k materi na grob bežim.	Pridi, matern duh meglen! Te objeti se vzdigujem, v černo noč roke stegujem in objamem – križ lesen.
Na grobeh je tma nocoj, zvezde gost oblak pokriva, solz potok oči zaliva; grob ošlatam pod seboj.	Križ, te kušnem, sveti križ, znamnje mojga odrešenja, znamnje večniga življenja! Noč duha mi razjasniš.
Mati, mati, kje ste vi? Groba noč vas je požerla, v zemlje merzli dom zaperla; vaš otrok na njem medli.	Na te, srota, se oprem, kažeš 'z groba na zvezdiše: gor' naj duh zgubljenih iše! Upljivo se gor' ozrem.
Oh, zastonj je hčere stok! Čmu li mutaste merliče zapušena srota kliče? Groba ne predere jok.	Žalovala več ne bom; le skoz tamne groba vrata se odpre nam hiša zlata, večniga življenja dom.

⁴³¹ Ta bi bila sicer bolj primerna za berilo za nižjo stopnjo.

⁴³² V celotnem obdobju do prve svetovne vojne sta se v berilih pojavili samo dve baladi (*Povodni mož* in *Neiztrohnjeno srce*) in dve romanci (*Orglar* in *Turjaška Rozamunda*).

⁴³³ Taka je npr. pesmica Mihe Kastelica z naslovom *Zaterti*:

Tjekaj gori se ozrimo, / kjer svetov ne zmer' oko; jarna žulje pretrpimo, / tam verige se razspo.	Tam kraljuje oče mili, / vidi, šteje nam solze; z njim se bomo veselili, / ker nam poka tu serce.
--	--

10. Pomembnejše ocene: Makso Pirnat: "Narodno epiko bi bilo treba izdatno okrajšati in jo nadomestiti z umetno. V peti šoli je dijak že toliko dozorel, da ga ne moremo več pitati z raznimi bajkami in pravljicami, ki so same ob sebi morda lepe in katere je pač kot otrok rad poslušal. /.../ Lirični del nam vsekakor bolj ugaja. A tudi tukaj je nekaj komadov, ki so precej brezbarvni in neprebavni in ki nikakor ne spadajo v knjigo, v kateri bi morali biti vsi zgledi res vzorni in vsestranski dovršeni. /.../ Za dramatično pesništvo bi se moral navesti tudi vsaj en zgled v nevezani besedi; mislim, da bi zanj pač ne bil sestavljalček v zadregi."⁴³⁴ Josip Tominšek: "Podrobnosti o vsebini ne raziskujemo – to spada v seminarne vaje – splošno pa se je, kolikor me uči več kot desetletna izkušnja, očitavalo, da je 1. izdaja Sketove knjige pri starejših oddelkih mnogo preobširna, v novejši in najnovejši dobi preveč nedostatna. Često se je reklo: vse, kar je do Vodnika, naj se domala izpusti; tako bi se dobilo prostora za novejšo slovnost. /.../ V drugi izdaji je to drugače. Opombe so ali k tekstu pod črto postavljene in filološki prah jim je obrisan, ali pa so postavljene v tekst sam, seveda s primerno priredbo. To dela zdaj drugačen vtisk; prej so bili n. pr. Levstik, Stritar, Jurčič, Jenko skriti v opombah in se je dalo iz tega sklepati, da se v šoli ni treba z njimi resno pečati ..."⁴³⁵ Janko Bratina: "Izmed novih pogrešam Cankarja, Ketteja in Kvedrovo. Tudi pregled slov. moderne se mi zdi dokaj prekratko izdelan: 21 vrstic, kaj pa je to. /.../ Še eno vprašanje: Kako da ni nikakega koščka iz slovenske drame?"⁴³⁶

2.1.4 OBDOBJE OD PRVE SVETOVNE VOJNE DO KONCA DRUGE SVETOVNE VOJNE

Sprememba državnega okvira po prvi svetovni vojni (razpad Avstro-Ogrske, nastanek Države SHS, po združitvi s Kraljevino Srbijo pa najprej ustanovitev Kraljevine SHS in po enem desetletju Kraljevine Jugoslavije) ni pomenila samo družbenopolitičnega, pač pa tudi družbenoideološki preobrat.⁴³⁷ Slovenci smo nedvomno dobili več narodnostnih in s tem tudi jezikovnih pravic,⁴³⁸ obenem pa smo iz relativno enotnega srednjeevropskega kulturnega kroga prestopili v veliko bolj raznorodni balkanski,⁴³⁹ ki so ga sicer povezovali sorodni

⁴³⁴ *Ljubljanski zvon* 1905, 25/8, str. 508-509.

⁴³⁵ *Ljubljanski zvon* 1906, 26/1, str. 54-55.

⁴³⁶ *Popotnik* 1906, 27/1, str.24.

⁴³⁷ Razen glede oblike vladavine, saj je eno monarhijo zamenjala druga.

⁴³⁸ Slovenščina kot učni jezik v osnovnih in srednjih šolah, leta 1919 ustanovitev univerze v Ljubljani in čez dve desetletji še Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

⁴³⁹ O tem je v svojem spisu *Slovenci in Jugoslovani* razmišljal že Ivan Cankar.

južnoslovanski jeziki, razdvajale pa različne veroizpovedi, pisave in predvsem različna kulturna tradicija.

Vse te spremembe so se seveda nujno odražale tudi v srednješolskih berilih (ta so vedno vsaj delna odslikava državnih in družbenih razmer), po eni strani s pretiranim poudarjanjem jugoslovanstva,⁴⁴⁰ po drugi pa v nasprotju s prejšnjo avstro-ogrsko samozadostnostjo s potrebo po večji odprtosti v svet. Ne nazadnje novi, s konzervativnimi pogledi manj obremenjeni sestavljavci beril omogočijo kvalitativen preskok v smeri sodobnega in resnično uporabnega berila, usklajenega z vrednostnimi merili sočasne literarne zgodovine in spoznanji sodobne didaktike književnosti.

S plebiscitom in rapalsko pogodbo smo leta 1920 Slovenci izgubili avstrijsko Koroško in okupirano Primorsko. Na Koroškem zaradi nacionalističnih pritiskov ni bilo možnosti za srednješolski pouk slovenščine, pač pa so že v obdobju fašizma na Tržaškem in Goriškem nastala nekatera berila za osnovne in srednje šole. Ta berila so prvič v zgodovini omogočila opazovanje morebitnih razlik in odnosov med matico (osrednjo Slovenijo) in zamejstvom. Obdobje okupacije razen izjemoma ni prineslo novih avtorjev in bistveno novih srednješolskih beril, so pa skrajšane priredbe predvojnih čitank zanimive predvsem s stališča opazovanja kanonizacijskih procesov.

2.1.4.1 KRALJEVINA SHS

Po prvi svetovni vojni se je večina gimnazij na slovenskem ozemlju spremenila iz klasičnih v realne.⁴⁴¹ Na nekaterih gimnazijah so po letu 1918 nekaj časa delovali posebni manjšinski nemški oddelki,⁴⁴² kasneje pa je bila nemščina le kot učni predmet glavni tuji jezik. Leta 1920 so v Ljubljani ustanovili Tehniško srednjo šolo, poleg tehničnih strokovnih šol pa so obstajale še trgovske akademije, iz katerih so se po drugi svetovni vojni razvile srednje ekonomske šole. Še vedno so obstajale meščanske šole, ki so omogočale tudi nadaljevanje šolanja na višji realni šoli (Ciperle 1987: 73-74).

⁴⁴⁰ "Pri tem je bilo usodno to, da je vladajoča centralistična ideologija temeljila na trditvi, da imamo v državi en sam jugoslovanski narod, Srbi, Hrvati in Slovenci so le nekoliko različna plemena, drugim pa tako in tako niso priznavali nobene individualnosti" (Glavan 1987: 452/453).

⁴⁴¹ Klasični gimnaziji sta ostali le po ena v Ljubljani in Mariboru ter zasebna škofijska gimnazija v Šentvidu pri Ljubljani.

⁴⁴² V Ljubljani, Mariboru, Celju in Kočevju.

V novi državi so učitelji pričakovali, da postanejo državni uradniki z vsemi pripadajočimi pravicami, da se bodo znebili zelo hude odvisnosti od cerkve,⁴⁴³ da bo šolska uprava ločena od politične⁴⁴⁴ in da se ukinejo krajni šolski sveti, ki so "najbolj neposredno preko župana in župnika pritiskali na učitelja". Takoj po razpadu Avstro-Ogrske je narodna vlada SHS v Ljubljani ustanovila Višji šolski svet, ki je predstavljal šolsko upravo za Slovenijo. Iz strahu pred vplivom cerkve in lokalnih strankarskih prvakov so slovenski učitelji in profesorji vztrajali pri centralistični ureditvi, zato je bil že leta 1924 ta upravni organ ukinjen in so vse pristojnosti prešle na šolsko ministrstvo v Beogradu. Leta 1919 so nastali novi predmetniki in učni načrti (ti so se dopolnjevali, do leta 1930 pa se niso bistveno spreminjali), pri katerih slovenski strokovnjaki praktično niso sodelovali. V vse slovenske šole je bil poleg slovenščine uveden tudi pouk srbohrvaščine⁴⁴⁵ (Glavan 1987: 451-453).

2.1.4.1.1 SESTAV WESTER 1922

- 1. Enote:** Josip Wester, *Slovenska čitanka za prvi razred srednjih šol*, Ljubljana 1922
Josip Wester, *Slovenska čitanka za drugi razred srednjih šol*, Ljubljana 1921
Josip Wester, *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih šol*, Ljubljana 1921
Josip Wester, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol*, Ljubljana 1922

2. Nastanek in uporaba: Po prvi svetovni vojni je bil Wester najprej ravnatelj gimnazije v Novem mestu, od leta 1921 pa višji šolski nadzornik v Ljubljani. Ta položaj mu je omogočil, da se je lotil ponovne predelane izdaje sestava Sket 1913, s katerim je kot soavtor⁴⁴⁶ dokazal, da je zmožen pripraviti dovolj solidno in sodobno berilo za nižjo srednjo šolo. Leta 1921 sta izšla zvezka za drugi in tretji razred,⁴⁴⁷ leta 1922 pa še zvezka za prvi in četrti razred. Izbor avtorjev in besedil je delno posodobljen,⁴⁴⁸ vendar je temeljni koncept ostal isti. Berila so se uporabljala do sestava Bajec 1935.

⁴⁴³ "Pred prvo svetovno vojno so imele slovenske dežele: Kranjska, Štajerska, Koroška, Goriška in Istra vsaka svoj Cerkveno-kraljevi deželni šolski svet kot najvišji šolskoupravni forum. Temu podrejeni so bili okrajni šolski sveti, najnižji pa so bili krajni šolski sveti. Vse te organe so sestavljali zastopniki politične oblasti (strankarske), cerkve, šolnikov in javnosti (vplivni deželni, mestni in občinski mogotci)" (Glavan 1987: 451).

⁴⁴⁴ Vladajoče stranke so "neusmiljeno preganjale svoje nasprotnike", in sicer z "izstradalno in preseljevalno politiko".

⁴⁴⁵ Uradno je šlo za t. i. srbskohrvatsko-slovenski jezik, ki pa se je do leta 1930 poučeval ločeno kot slovenski in srbskohrvatski jezik.

⁴⁴⁶ "Sketove čitanke za nižjo šolo so se začele pomlajati (1910-1912) ob sodelovanju J. Westra, ki jih je po prevratu samostojno predelal in izdal" (Merhar 1934: 47).

⁴⁴⁷ Še zlasti se je mudilo z zvezkom za tretji razred, saj se je še vedno uporabljalo neposodobljeno Sketovo berilo iz leta 1906.

⁴⁴⁸ Opazni spremembi sta bistveno večja zastopanost Župančiča in Cankarja, medtem ko sta Murn in Kette še vedno precej zastavljena.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 122, vseh besedil 551. V primerjavi s sestavom Sket 1913 se je povečalo tako število slovenskih avtorjev kot število vseh besedil, precej enakovredno domačih in tujih. Pomembnejši slovenski pisci na novo: France Bevk, Izidor Cankar, Janko Glazer, Alojz Gradnik, Igo Gruden, Josip Gruden, Zofka Kveder, Anton Novačan, Ivan Pregelj, Milan Pugelj, Alojzij Res, Ivan Zorec.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, sem in tja se razberejo tematski sklopi.⁴⁴⁹ V prvem in drugem zvezku je na koncu dodan poseben sklop pod naslovom Srbohrvatsko štivo, v zadnjih dveh zvezkih pa so besedila iz hrvaške in srbske književnosti pomešana med druga besedila. V primerjavi s sestavom Sket 1913 se je še povečalo število proznih sestavkov. Med temi so dobrodošla novost poljudni in doživeto napisani spominski sestavki o nekaterih najpomembnejših slovenskih književnikih,⁴⁵⁰ s katerimi je sestavljaivec berila uspel pritegniti zanimanje mlajših srednješolcev.⁴⁵¹

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 87%, svetovna 5%, jugoslovanska 8%. Glede na sestav Sket 1913 je nekoliko manj besedil iz svetovne književnosti,⁴⁵² predvsem pa so popolnoma izpadle neslovenske književnosti, kar je nedvomno korak nazaj. Srbohrvaška besedila, ki jih je zdaj pričakovano štirikrat več, so ali prevedena ali pa objavljena v izvorniku, v gajici in tudi v cirilici. V prvem, tretjem in četrtem zvezku so objavljene vse tri državne himne, Jenkova pesem *Naprej*, Mihanovičeva *Lijepa naša domovino* in Đorđevićeva *Bože pravde*.⁴⁵³ Kljub opaznemu deležu "državotvornih" besedil iz srbske in hrvaške književnosti (ta daleč presega število državaljubnih besedil iz sestava Sket 1913) pa je v celotnem sestavu vendarle poudarek na domoljubju,⁴⁵⁴ tako da so velika izjema državaljubna besedila slovenskih avtorjev. Taka je npr. pesem *Jugoslovanska budnica* Pavla Grošlja, iz katere navajam zadnje štiri kitice:

Na nebu sokole zagledal sem tri: od severa, juga, od vzhodne strani	Že slutim v bodočnosti strašen vihar, že čujem bučanje zmagalnih fanfar
--	--

⁴⁴⁹ Npr. v prvem zvezku "zimski" sklop (*Jožkove jaslice, Balada o božični noči, Božična prigodba, Snegulčica, Tepežniki*), v drugem zvezku "gozdni" sklop (*V gozd!, V bukovem gozdu, Drevo v pregovorih, Stari hrast*), v tretjem zvezku "turški" sklop (*Bramba proti Turkom, Turki na Muljavi, Bitka na Grobniškem polju, Janičar*) in v četrtem zvezku "morski" sklop (*Prvi krat ob morju, Adrijansko morje, Jutrnja pesem ribičeva*).

⁴⁵⁰ Delno in nesistematično so se pojavili že v sestavu Sket 1913.

⁴⁵¹ A. Burgar, *Mladostna leta Simona Gregorčiča* (I. zv.); J. Stritar, *Kako sva z Levstikom krompir pekla*, J. Debevec, *Spomin na Frana Levstika*, F. Levec, *Fran Erjavec* (II. zv.); K. Cankar, *Ivan Cankar in njegova mati*, J. Debevec, *Josip Jurčič – umrl*, P. Bohinjec, *Valentin Vodnik kot dijak*, L. Pesjak, *Spomini na Prešerna* (III. zv.); J. Trdina, *Spomin na Prešerna*, J. Wester, *V Aškerčevem rojstnem kraju*, F. S. Finžgar, *Ivanu Cankarju za spomin*, F. Levec, *Spomini o Josipu Jurčiču*, V. Holz, *Na Vrsnem pri Gregorčičevih*, J. Stritar, *Levstik kot dijak* (IV. zv.).

⁴⁵² Avtorji so Tolstoj (ta ima daleč največ besedil), Ewald, Krilov, Vrchlicky, Puškin, Turganjev in Sreznjevski.

⁴⁵³ V prvem zvezku je hrvaška himna tudi prevedena, srbska pa v cirilici in gajici, v zadnjih dveh zvezkih pa sta drugi dve himni samo v izvorniku.

⁴⁵⁴ Posamezne zvezke načrtno začenjajo naslednje domoljubne pesmi: Vodnikova *Na moje rojake* (I. zv.), Aškerčeva *Trije popotniki* (II. zv.), Gregorčičeva *Znamenje* (III. zv.) in Aškerčeva *Mi vstajamo* (IV. zv.).

<p>razpeli so smeje peroti svobodi in sloncu nasproti.</p> <p>Razkljuval je prvi, kar bilo je zank, poletel je drugi nad vrh Karavank, a tretji čez Julijske stene je planil nad kače strupene.</p>	<p>in morje krvi vidim teči, pod jugoslovanskimi meči.</p> <p>Nad Krasom strmeč bo obstal <u>bel</u> oblak, nad Adrijo sinjo ves <u>moder</u> bo zrak, in zarja svobode čez goro se zlije <u>rde</u> v – trikoloro.⁴⁵⁵</p>
---	---

6. Spremljevalni instrumentarij: v vseh štirih zvezkih vsebinska kazala (zaporedno in abecedno),⁴⁵⁶ na koncu beril pa opombe s stvarnimi pojasnili in podatki o nekaterih avtorjih. Posebnost je besedilo didaktične narave *Kako naj čitam* s konca tretjega zvezka. Josip Debevec in Ivan Samsa navajata več nasvetov za ustrezno literarno branje (očitno kot pripravo na pouk književnosti na višji stopnji srednje šole), pri čemer se sklicujeta na Herderjevo trditev, da najboljše darilo mlademu človeku niso knjige, pač pa nasvet, kako naj jih bere.⁴⁵⁷ Ker gre večinoma za še danes uporabna stališča, pravi zametek bralnih učnih strategij,⁴⁵⁸ navajam zanimivejši odlomek iz tega sestavka: "Če človek prvič čita kako zanimivo knjigo, napravi dostikrat to napako, da, hrepeneč po celoti, prezre vse podrobnosti. Če čitamo isto knjigo drugič, smo dosti na boljšem: tedaj vsebino že poznamo in se laže ustavimo pri posameznostih ... /.../ Zato hočem odslej čitati počasi (Chci čisti pomali, velmi pomalu ...), pa naj čitam celo leto eno samo veliko pesnitev."⁴⁵⁹

7. Prešernove pesmi: *Krst pri Savici (Uvod)* (III. zv.); *Orglar, Memento mori, Povodni mož, Napis na velikem zvonu Sv. Jošta, Apel in čevljar* (IV. zv.).

V tej izdaji sta dve pesmi več kot v sestavu Sket 1913: *Uvod*, ki je prezahtevno besedilo za nižjo stopnjo, in zelo primerna balada *Povodni mož*, ki je na svojo drugo šolsko objavo čakala kar sedem desetletij.⁴⁶⁰

8. Značilnosti besedilnega izbora: Če pogledamo besedilno okolje Prešernovih pesmi, analiza prvega zvezka pokaže, da se razmerja med vsebinami glede na sestav Sket 1913 niso bistveno spremenila (nekoliko manj je bogoljubnih pesmi,⁴⁶¹ pač pa je več poučnih), zato po

⁴⁵⁵ Podčrtal P. G.

⁴⁵⁶ V četrtem zvezku abecedno kazalo avtorjev vključuje tudi bio- in bibliografske podatke o domačih piscih.

⁴⁵⁷ Nasveti so: Čitaj le tisto, kar je tvojemu duševnemu obzorju primerno! Čitaj počasi in pazno! Čitaj vsak dan nekoliko! Čitaj z razumevanjem! Čitaj s svinčnikom v roki! Čitaj hevrstično (tj. tako, da sproti predvidevaš avtorjeve nadaljnje miselne korake; op. Z. B.)! Čitajoč primerjaj dva ali več pisateljev med seboj glede sloga! Posnemaj, a pametno! (podčrtala avtorja).

⁴⁵⁸ Sodobna strokovna monografija *Bralne učne strategije* sicer išče korenine strateškega pristopa k učinkovitemu branju v ZDA (Gradišar 2002).

⁴⁵⁹ Gre za delček pisma češkega pesnika Jaroslava Vrchlickega pisateljici Sofiji Podlipski.

⁴⁶⁰ Prvič je bila pesem objavljena v sestavu Macun 1850.

⁴⁶¹ Taka je npr. sicer umetniško prepričljiva Župančičeva pesmica za otroke *Naše luči*. Po ugotovitvi, da so naše luči sonce, mesec, ogenj in beseda, pesnik takole sklepa besedilo:

tem merilu tudi prenovljena Westrova berila še vedno zaostajajo za Brinarjevimi. Vendar pa se v naslednjih treh zvezkih tudi glede tega stvari izboljšujejo in bogoljubne pesmi zamenjujejo ideološko neobremenjene razpoloženske pesmi, tudi take z ljubezensko tematiko.⁴⁶² Pogosta so besedila (zgodovinska, potopisna, domoljubna ipd.), ki niso samo poučna, pač pa dejansko recepcijsko primerna, saj omogočajo vživetje in čustveni odziv, večkrat tudi z umetniškim ekspresivnim izražanjem. Kot primer podajam odstavek iz domoljubnega sestavka Alojzija Resa *Ob slovesu iz Gorice*: "In videl sem goreče vasi in požgane gozdove. Videl sem z gorko človeško krvjo oškropljeno kraško skalovje in mlake krvi na ohribju ob Soči. Videl sem Smrt, kako se je raztegnila pošastno, da je zarila noge v kraške čeri Doberdobske planote in naslonila režečo lobanjo na Krnsko pogorje. Slišal sem njen krohot, da me je pretreslo do mozga."

9. Označitev Prešerna: V tretjem zvezku je objavljen sestavek Luize Pesjak *Spomini na Prešerna*, v katerem pesnica pripoveduje o tem, kako jo je Prešeren poučeval, in na koncu zapiše: "Prešeren mi je bistril um, Prešeren mi je prebudil, kar je prebujenja vrednega počivalo v moji duši. Po njem sem se navzela ljubezni do domačega in do tujih jezikov ter do njih književnosti, njemu se moram zahvaliti, da znam ceniti znanstvo po pravi vrednosti." V četrtem zvezku je v abecednem seznamu avtorjev z bio- in bibliografskimi podatki Prešeren označen kot "najodličnejši slovenski pesnik".⁴⁶³ Problematično označitev Prešerna, ki je podobno kot kasneje Cankar jasno izpričal svoj odnos do ilirskega poenotenja (seveda na škodo Slovencev), namenjeno potrebam aktualne politike, najdemo v besedilu *Govor Nj. kralj. Visočanstva regenta Aleksandra* v četrtem zvezku.⁴⁶⁴ "Tako je logično prišlo, da so Kopitar in Miklošič, Prešeren in Gregorčič bili med prvimi in najbolj prepričanimi borci jugoslovanske misli ..."

Solnce je zašlo za goro, mesec je odšel za solncem, oganj v hiši je ugasnil,	sam ostal si brez besede. Odgovori, Ciciban: Kaj je naša zadnja luč?	Naša zadnja luč je duh: vse je mračno, duh nam seva, k Bogu pota razodeva.
--	--	--

⁴⁶² To potrjuje primerjava Stritarjeve pesmice *Pomlad* z bogoljubnim zaključkom, ki sem ga že navedel ob obravnavi sestava Sket 1913, in Jenkove pesmice z istim naslovom. Navajam prvo in zadnjo kitico:

In srce, ti se ne zbudiš! In jezik, vedno le molčiš! Zdaj klije tebi dvojni cvet: pomladni čas, čas mladih let.	Al' spet si tukaj, znanec moj? Le dvigni se, naglas zapoj; ljubezni glas, veselja klic oznanja naj prihod cvetic!
--	--

⁴⁶³ Cankar je "najodličnejši moderni novelist in dramatik", Aškerc "najodličnejši slovenski pesnik balad", Župančič "najboljši živeči slovenski pesnik", Jenko "odličen lirik", Kersnik "odličen pripovednik novelist", Stritar "odličen pripovednik, pesnik in kritik", Levstik "znamenit pisatelj, pesnik, kritik, časnikar", Jurčič "eden izmed najboljših pripovednikov" in Finžgar "ugleden pripovednik in dramatik". Iz teh vrednostnih oznak je jasno razvidna Westrova hierarhija slovenskih književnikov, ki pa nima nujno potrditve v izboru besedil.

⁴⁶⁴ Seveda je jasno, da je kralj v svojem govoru povzel besede oz. misli poznavalca slovenske kulturne zgodovine, najverjetneje slovenske narodnosti.

2.1.4.1.2 SESTAV BRINAR 1923

- 1. Enote:** Josip Brinar, *Čitanka za meščanske šole*, I. del, Ljubljana 1920
Josip Brinar, *Čitanka za meščanske šole*, II. del, Ljubljana 1921
Josip Brinar, *Čitanka za meščanske šole*, III. del, Ljubljana 1922
Josip Brinar, *Čitanka za meščanske šole*, IV. del, Ljubljana 1923

2. Nastanek in uporaba: Brinar je bil v tem času ravnatelj dekliške meščanske šole v Celju, kamor se je zatekel po italijanski okupaciji Primorske. Ker so bila že predvojna berila po zasnovi in izbranih avtorjih in besedilih dovolj sodobna in kakovostna, jih Brinar ni bistveno spreminjal (najmanjše so spremembe v prvem zvezku, kjer je sestavljavec izvedel le prilagoditev državljubnih vsebin,⁴⁶⁵ nekoliko večje pa v drugem in tretjem zvezku, kjer so izpuščena nekatera poučna besedila, dodane pa vsebine iz srbske in hrvaške književnosti), pač pa je v skladu z novim predmetnikom dodal še četrti zvezek, tako da se je sestav po obsegu izenačil z Westrovimi berili za nižje gimnazije. Nova berila za meščanske šole so doživela še nekaj v glavnem nespremenjenih izdaj in so se uporabljala do sestava Gaspari 1940 tik pred drugo svetovno vojno.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 78, vseh besedil 393. Zaradi opuščanja poučnih besedil se število slovenskih avtorjev kljub dodanemu četrtemu zvezku ni povečalo, večje število besedil v primerjavi s sestavom Brinar 1912 pa je predvsem posledica dodatnih tekstov iz srbohrvaške književnosti. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Juš Kozak, Vladimir Levstik.

4. Razvrstitev učnih vsebin: v prvih treh zvezkih je ostala zvrstno-vrstna in tematska, v četrtem pa je literarnozgodovinska. V drugem in tretjem zvezku je sestavljavec v četrtem razdelku prvega dela z naslovom *Pesmi ohranil lirske in epske pesmi ter črtal poučne pesmi*, prav tako pa je v prvem razdelku drugega dela spremenil naslov (*Iz prirode* namesto prejšnjega *Iz prirode in obrtnosti*) in izpustil vsa poučnoprozna besedila, tako da je v tem razdelku ostalo predvsem leposlovje. To pomeni, da se je v celotnem sestavu še izboljšalo razmerje med tendenčnimi in idejno neobremenjenimi razpoloženjskimi besedili v korist

⁴⁶⁵ V pesniškem delu so izpadla besedila *Cesarska pesem*, *Stari smolar* (pesem prinaša spomine na služenje v avstrijski vojski) in *Balada o obleganem Dunaju*, namesto njih pa sta bili sprejeti hrvaška in srbska himna.

slednjih.⁴⁶⁶ Podobno kot v Westrovih berilih ima Brinar v drugem delu tretjega zvezka v razdelku Iz minulih časov sedem privlačnih besedil o najvidnejših slovenskih književnikih.⁴⁶⁷

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 83%, svetovna 4%, jugoslovanska 13%. V primerjavi s sestavom Brinar 1912 se je zmanjšal delež slovenske književnosti, svetovna književnost se je prepolovila,⁴⁶⁸ čez vsako mero pa je narasel delež srbske in hrvaške književnosti.⁴⁶⁹ Tudi Brinar ima pesmi *Naprej*, *Lijepa naša domovino* in *Bože pravde* v prvem, tretjem in četrtem zvezku, v drugem pa samo srbsko narodno himno.⁴⁷⁰ Besedila iz srbske in hrvaške književnosti so pomešana med slovenska; nekatera so prevedena, druga pa kar v izvorniku, bodisi v latinici bodisi v cirilici.

6. Spremljevalni instrumentarij: Vsebinska kazala v vseh štirih zvezkih (v prvem in četrtem samo zaporedno, v drugem in tretjem tudi abecedno),⁴⁷¹ na koncu tretjega zvezka je literarnoteoretični dodatek, na koncu četrtega pa najprej literarnozgodovinski dodatek, za njim pa še literarnoteoretični.⁴⁷²

7. Prešernove pesmi: *Krst pri Savici (Uvod)* (I. zv.); *Nuna in kanarček, Memento mori!* (II. zv.); *Soneti nesreče*,⁴⁷³ *Orglar, Apel in čevljar, V spomin Andreja Smoleta* (III. zv.); *Slovo od mladosti, Sonet o kaši*,⁴⁷⁴ *Gazele*,⁴⁷⁵ *Glosa in Zabavljivi napisi*.

V primerjavi s sestavom Brinar 1912 se je število Prešernovih pesmi podvojilo. Namesto recepcijsko primernejših balad (npr. *Povodni mož*), romanc (npr. *Turjaška Rozamunda*) ali preprostih lirskih pesmi so dodane pesmi (razen morda *Gazele* št. 7) prezahtevne tako po formalni kot po vsebinski plati.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Morda gre za zavestno željo predstaviti Prešerna kot avtorja visoke evropske poezije,⁴⁷⁶ po drugi strani pa so ravno daljše izbrane pesmi (*Krst pri Savici, Orglar, Slovo od mladosti, V spomin Andreja Smoleta, Glosa*) z izraženim

⁴⁶⁶ Seveda pa po drugi strani tendenčnost povečujejo dodana državoljubna besedila in domoljubna besedila, povezana s povojno izgubo Primorske, npr. *Tržaškim bratom, Pesem iredentistov* in *Spomladi 1919* (III. zv.) ter *Naskok* in *Primorske vizije* (IV. zv.).

⁴⁶⁷ To so *Valentin Vodnik kot dijak, Prešernova mlada leta, Iz Trdinovega življenja, Slomšek v latinski šoli, Fran Erjavec, Kako sva z Levstikom krompir pekla* in *Jurčič kot pripovednik*.

⁴⁶⁸ Brinar se v nasprotju z Westrom ni odločil samo za predstavnike slovanskih književnosti. Avtorji so De Amicis, Soave, Nemcova, Tolstoj, Krilov, Ezop, Kosmak, Andrejev, Lafontaine in Shakespeare.

⁴⁶⁹ Po berilu Macun 1850 je to drugi najvišji delež jugoslovanske književnosti nasploh.

⁴⁷⁰ Pesem *Bože pravde* je v prvih dveh zvezkih v latinici, v zadnjih dveh pa v cirilici.

⁴⁷¹ V tretjem zvezku so v abecednem kazalu ob avtorjih navedeni še osnovni bio- in bibliografski podatki ter vsa besedila iz prvih treh zvezkov.

⁴⁷² V tretjem zvezku sta sklopa Razdelitev slovstva in Pesniška oblika, v četrtem pa Narodne rečenice, Tropi in Govorne figure.

⁴⁷³ Prvi sonet z naslovom *Vrba*.

⁴⁷⁴ Pod naslovom *Črkarska pravda*.

⁴⁷⁵ Samo sedma: *Kdor jih bere, vsak drugače pesmi moje sodi*.

⁴⁷⁶ V literarnozgodovinskem dodatku beremo: "Prešeren je prvi obogatil naše slovstvo s pesniškimi oblikami omikanih narodov; zato ga po pravici imenujemo stvarnika umetnega slovenskega pesništva." (podčrtal J. B.)

romantičnim razkolom med stvarnostjo in ideali zelo v skladu z besedilnim okoljem, ki ga zaznamuje več besedil, povezanih s tragično usodo slovenskega naroda.⁴⁷⁷ O njej govori npr. Gregorčičeva pesem *Na potujčeni zemlji*, iz katere navajam prve štiri kitice:

Pozdravljam solnčna te ravan, ki pred menoj si razprostrta! Ti lepa si ko sen krasan, podoba rajskega si vrta.	In vendar, rajska ti ravan, ko nate potnik se oziram, moj duh teman je in mračan in solze iz oči otiram.
Kedo bi pač se ne zavzel o čaroviti tej lepoti? Kako naj duše čut vesel o čudu tem se ne poloti?	Naš bil nekdan je ves ta raj, očetom našim domovina; tuj narod tod se širi zdaj, naš raj je tujcev zdaj lastnina.

9. Označitev Prešerna: V tretjem zvezku je v sklopu Opomb o pisateljih zapis: "Prešeren je prvak slovenskih pesnikov; obogatil je naše slovstvo z vsemi glavnimi pesniškimi oblikami, ki jih imajo drugi omikani narodi (soneti, glose, gazele, epigrami), V svoji največji pesnitvi, v *Krstu pri Savici*, opeva zmago krščanstva nad poganstvom." V tem zvezku je tudi slavilna Župančičeva *Pesem mladine*, v četrtem zvezku pa Stritarjev dramski prizor *Prešernov god v Eliziju* in zapis Janeza Trdine z naslovom *Dekla Jera o Prešernu*. Kratek odlomek: "Zahteval je od vsakega človeka resnico in pravico in spoštoval je samo tistega, kdor se je odlikoval s čednostmi in vednostmi. Malopridneža in bedaka je črtil in preziral, čeprav je bil najmogočnejši velikaš in milijonar. Ni se znal ne lagati ne hliniti. Nikdar se ni nikomur prilizoval, uklanjal ali priporočal in prosil milosti."

10. Pomembnejše ocene: "Nudi nam namreč berila etiške vsebine, pa brez vsiljive morale; zbuja učenčev estetiški čut z najlepšimi prozaiškimi in poetiškimi proizvodi naše književnosti: je predvsem domača – le malo sestavkov je iz tujih literatur – in narodno-patrijotska v pesmih, zemljovidnih in zgodovinskih sestavkih, kar smo dozdej vedno morali pogrešati ..." ⁴⁷⁸ "Šoli obrtno trgovskega značaja ta čitanka ne ustreza, enotni meščanski šoli kot tipu nižje srednje šole tudi ne." ⁴⁷⁹ Vzroki so jasni! Za šolo prve vrste bi naj bili obrtni in trgovski sestavki številneje zastopani, v drugem primeru bi morala biti čitanka slovstvena, t. i. absolventu bi morala dati v miniaturni Sketovo slovstvo, ki je predpisano za višje razrede srednjih šol." ⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ Poleg prej omenjenih so to še *Soči*, *Slovenska Lizbona*, *Narodni mučeniki*, *Na potujčeni zemlji*, *Adrijansko morje* ipd.

⁴⁷⁸ *Popotnik* 1920, 41/4-6, str. 25.

⁴⁷⁹ To je pomembno opozorilo, ki razodeva standardne probleme majhnega naroda: le redka so bila obdobja, ko smo imeli Slovenci berila, ločena za posamezne vrste srednjih šol.

⁴⁸⁰ *Učiteljski tovariš* 1922, 62/26, str. 2.

2.1.4.1.3 SESTAV GRAFENAUER 1930

- 1. Enote:** Ivan Grafenauer (J. Bezjak, A. Breznik), *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol*, I. del, Ljubljana 1921
Ivan Grafenauer (J. Bezjak, A. Breznik), *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol*, II. del, Ljubljana 1922
Ivan Grafenauer (J. Bezjak, A. Breznik), *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol*, III. del, Ljubljana 1925
Ivan Grafenauer, *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol*, IV. del, Ljubljana 1930

2. Nastanek in uporaba: Leta 1915 je avstrijska šolska oblast formalno odpravila slovenska srednješolska berila, češ da so v njih neprimerni nekateri citati, ki se nanašajo na lepoto slovenske domovine,⁴⁸¹ vendar so do nastanka novih beril Sketove in Westrove učne knjige ostale v uporabi. Nova berila so se začela pripravljati na Kranjskem, in sicer je deželni šolski svet imenoval posebno delovno telo: "V odboru so g. dr. Bezjak, prof. Jarc, prof. dr. Breznik in prof. Grafenauer."⁴⁸² Osrednji avtor je bil Ivan Grafenauer,⁴⁸³ ki je po diplomi sestavil *Zgodovino novejšega slovenskega slovstva* v dveh delih, na koncu prve svetovne vojne pa srednješolski priročnik *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*, "knjigo, ki zasluži po svoji kvaliteti največjo pozornost in upoštevanje" (Merhar 1934: 47). Grafenauer je ob sodelovanju Janka Bezjaka in Antona Breznika⁴⁸⁴ v petih letih pripravil prve tri zvezke, zadnjega pa je do leta 1930 sestavil sam. Grafenauerjeva berila so se uporabljala do druge svetovne vojne oz. začasno do sestava Boršnik 1949.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 110, vseh besedil 609. Grafenauer je v primerjavi s sestavom Sket 1914 nekoliko povečal število sprejetih slovenskih književnikov, za več kot dvakrat pa je povečal število besedil. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Matija Čop, Janez Damascen

⁴⁸¹ Natanko to, kar je počela oblast razpadajočega habsburškega imperija, so ponovile jugoslovanske šolske oblasti v tridesetih letih 20. stoletja.

⁴⁸² *Učiteljski tovariš* 1915, 55/16, str. 4.

⁴⁸³ Ivan Grafenauer (1880-1964), šolnik, literarni zgodovinar in etnolog. Na Dunaju je diplomiral iz slavistike in germanistike in bil tri desetletja (od 1908 do 1940) gimnazijski profesor v Ljubljani. Po doktoratu leta 1917 je bil eno leto privatni docent na ljubljanski univerzi, po drugi svetovni vojni pa do smrti predstojnik Inštituta za slovensko narodopisje SAZU (Os. I: 312).

⁴⁸⁴ Bezjak, specialist za didaktiko jezika in književnosti, je leta 1907 izdal priročnik *Posebno ukoslovje slovenskega učnega jezika v ljudski šoli*, Breznik, prav tako šolnik in pomemben jezikoslovec, pa je leta 1920 izdal *Slovenski pravopis*. Glavno besedo pri izbiri avtorjev in besedil je imel zelo verjetno Grafenauer, saj je imel leta 1920 Bezjak že skoraj 60 let (tedaj je bil nadzornik za srednje šole v Ljubljani), Breznik pa je bil predvsem jezikoslovec.

Dev, Miran Jarc, Jernej Kopitar, Srečko Kosovel, Alasia da Sommaripa, Ahacij Steržinar, Anton Vodnik, Žiga Zois.

4. Razvrstitev učnih vsebin: zvrstno-vrstna in literarnozgodovinska. Grafenauerjevim berilom se pozna, da jih je sestavljal literarni zgodovinar, saj se literarnozgodovinski pregled začenja že v drugem zvezku,⁴⁸⁵ seveda pa je bilo to nujno tudi zato, ker ima sestav veliko besedil iz starejše književnosti, posega pa tudi v najnovejšo književnost po prvi svetovni vojni. Zvrstno-vrstni del obsega pripovedno pesništvo⁴⁸⁶ in lirično pesništvo⁴⁸⁷ (I. zv.) ter dramatično pesništvo in prozaične slovstvene oblike⁴⁸⁸ (II. zv.). Daleč največ je pesniških besedil (184), proznih besedil je petkrat manj (34), dramska besedila pa so tako kot v obeh Sketovih sestavih samo tri. Literarnozgodovinski pregled ima obdobja krščanski srednji vek, doba luteranstva in doba katoliškega preporoda (II. zv.), prosvetljena doba, doba romantike in doba narodnega prebujanja (III. zv.), doba romantičnega in poetičnega realizma, doba naturalizma in simbolizma ter na koncu dodatek sodobne književnosti pod naslovom Izza svetovne vojne (IV. zv.). Tudi v drugem delu sestava so pesniška besedila izrazito v ospredju (najpomembnejši pesniki imajo preko 40 besedilnih enot),⁴⁸⁹ prozna pa izrazito zapostavljena. Levstik in Stritar imata ob obilici pesmi sicer kar nekaj proznih sestavkov,⁴⁹⁰ pač pa nima nobenega Jenko, Jurčič samo dva (*Hči mestnega sodnika* in *Telečja pečenka*), Tavčar enega (*Visoška kronika*), Kersnik dva (*Mačkova očeta* in *Dva adjunkta*), Ivan Cankar dva (*Bela krizantema* in *Konec*), po enega pa še Finžgar (*Golobova njiva*), Pregelj (*Runje*), Kraigher (*Pogovor s pribežnikom*), Izidor Cankar (*S poti*) in Bevk (*Faraon*). Da je Grafenauerjev prozni izbor resnično neprimeren, dokazuje članek Karla Ozvalda,⁴⁹¹ (ta je bil objavljen petnajst let pred nastankom novih beril) *Donesek k preosnovi slovenskega pouka na srednjih šolah*.⁴⁹² Ozvald pod naslovom Kanon predlaga temeljna besedila za posamezne letnike višje srednje šole, pri čemer poudarja predvsem primere slovenske leposlovne proze.⁴⁹³ Od

⁴⁸⁵ Sestav Miklošič 1865 ima literarnozgodovinski del samo v četrtem zvezku, sestava Sket 1893V in 1914 pa v zadnjih dveh zvezkih.

⁴⁸⁶ Sklopi so pripovedke, legende, pravljice, narodne pripovedne pesmi, balade, romance, pripovedne pesmi, ep, roman, povest in črtica ter epsko-didaktične pesnitve.

⁴⁸⁷ Sklopi so pesmi (posebej pesmi v stalnih oblikah), elegije, ode, himne in didaktično-lirične pesmi.

⁴⁸⁸ Sklopi so pripoved, oris, opis, označitev, razprave, esej, govor in znanstvena proza (na koncu IV. zv.).

⁴⁸⁹ Posebej so poudarjeni trije pesniki, katerih opus je razdeljen na življenjska obdobja: Prešeren (mladostna doba, doba Čbelice in doba Poezije), Levstik (mladostna doba, doba domačega učiteljevanja, leta bede in poslednja leta) in Stritar (prvi nastop, urednik Zvona in poznejša leta).

⁴⁹⁰ Levstik *Popotovanje iz Litije do Čateža* in *Napake slovenskega pisanja*, Stritar pa *Prešernove Poezije, O Koseskem, Literarni pogovori* (4 enote) in *Zorin*.

⁴⁹¹ Ta je bil tedaj profesor na gimnaziji v Gorici in se je med drugim ukvarjal tudi z recepcijsko problematiko v Prešernovih pesmih.

⁴⁹² *Popotnik* 1905, 26/1, str. 15-17.

⁴⁹³ Predlog kanona vključuje besedila Jurčiča (*Jurij Kozjak, Domen, Ponarejeni bankovci, Rokovnjači, Tihotapec, Sin kmetskega cesarja, Deseti brat, Ivan Erazem Tatenbah, Jurij Kobila, Veronika Deseniška*),

dramskih besedil je Grafenauer dvanajst let po smrti najpomembnejšega slovenskega dramatika Ivana Cankarja v literarnozgodovinski pregled uvrstil samo Linhartovega *Matička*.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 97%, svetovna 1%, jugoslovanska 2%.

Grafenauer zelo razvidno nadaljuje s Sketovo "domačijskostjo", čeprav mu je treba priznati, da je njegov izbor maloštevilnih pripadnikov svetovne književnosti kakovosten,⁴⁹⁴ predvsem pa ni tako kot Wester in še močnejše Brinar popustil pričakovanjem aktualne politike in je v berila sprejel zelo malo besedil iz jugoslovanske književnosti (srbsko in hrvaško himno ima poleg Jenkove *Naprej* v vsakem zvezku razen prvega). Na koncu prvega zvezka ima sicer dodatek z naslovom *Iz slovanskega pesništva*, vendar je vanj vključil samo eno srbsko ljudsko pesem.⁴⁹⁵

6. Spremljevalni instrumentarij: vsebinska kazala v vseh štirih zvezkih, v prvem zvezku in ob zvrstno-vrstnem delu drugega zvezka tudi abecedni seznam avtorjev z biografskimi podatki. V vseh zvezkih so na koncu izčrpne stvarne opombe, v drugem zvezku ob besedilih iz starejše književnosti pa tudi jezikoslovne opombe pod črto. Na koncu prvega in drugega zvezka je literarnoteoretični dodatek z naslovom *O slovstvenih oblikah*. Čeprav so sprejeta samo tri dramska besedila,⁴⁹⁶ je sestavljavec razlagi značilnosti dramatike namenil nepričakovano veliko prostora.⁴⁹⁷ Pomembna didaktična novost so objave daljših pripovednih besedil z večjim številom odlomkov z umestitvami v zgodbo oz. s povzetki vmesnega dogajanja. Taka besedila so Finžgarjev *Triglav* kot primer idiličnega epa (6 odlomkov) v prvem zvezku, Stritarjev roman *Zorin* (4 odlomki) ter Tavčarjeva *Visoška kronika* (4 odlomki) v četrtem zvezku.

7. Prešernove pesmi: *Lepa Vida, Lenora, Povodni mož, Turjaška Rozamunda, Neiztrohnjeno srce, Soneti nesreče, V spomin Andreja Smoleta, Slovo od mladosti, Zdravljica, Sonet o kaši,*⁴⁹⁸ *Nagrobni napis metelčici, Zabavljivi napisi (I. zv.), Pevcu (II. zv.),*⁴⁹⁹ *Zvezdogledom, Hčere svet, Pismo Čopu, Pismo Čelakovskemu, Apel in čevljar, Ljubezenski soneti, Nova pisarija, Zabavljivi napisi, Elegija svojim rojakom, Glosa, Dohtar, Strunam, Gazele, Je od*

Stritarja (*Svetinova Metka, Sodnikovi, Kritična pisma, Zorin*), Kersnika (*Ciklamen, Agitator, Rošlin in Verjanko, Jara gospoda, Očetov greh*), Tavčarja (*Slike z loškega pogorja, Grajski pisar, Ivan Solnce*), Govekarja (*Legionarji*), Mencingerja (*Moja hoja na Triglav*), Kvedrove (*Hrvatariji*), Cankarja (*Na klancu, Kralj na Betajnovi*) in Meška (*V koroških gorah, Pot čez travnik*).

⁴⁹⁴ Izbrani avtorji (samo iz zvrstno-vrstnega dela, saj je literarnozgodovinski pregled v celoti omejen na domačo književnost) so Bürger, Alighieri, Erben, Mickiewicz, Puškin in Shakespeare.

⁴⁹⁵ Posebnost je, da so primeri srbske, češke, poljske in ruske književnosti objavljeni v izvorniku, Puškinov *Utopljenec* seveda v ruski cirilici.

⁴⁹⁶ Stritarjevo *Regulovo slovo*, Shakespearov *Julij Cezar* in Finžgarjeva *Veriga*, v skupnem obsegu 80 strani.

⁴⁹⁷ Vsebinski sklopi so postanek drame, omejitev nasproti liriki in epiki, enotnost dramatičnega zanimanja, zahteve odra, dramatična zgradba, dramatični dialog, dramatična označitev in vrste dramatičnega pesništva.

⁴⁹⁸ Pod naslovom *Kaša*.

⁴⁹⁹ Pesem *Pevcu* je objavljena v okviru Finžgarjevega posmrtnega govora pesniku Antonu Medvedu.

vesel'ga časa teklo leto, Sonetni venec, Ni znal molitve žlahtnič trde glave, Soneti Juliji, Kam, Prekop, Zdravilo ljubezni, Ribič, Krst pri Savici, Pevcu, Pod oknom, Prošnja, K slovesu, Sila spomina, Nezakonska mati, V spomin Valentina Vodnika, V spomin Matija Čopa (III. zv.).

Ta Grafenauerjev izbor Prešernovih pesmi pomeni izjemen napredek glede na celotno obdobje prvih 70 let šolskih objav Prešerna, tako po količini kot po primernosti izbranih pesmi. Grafenauer je skoraj podvojil število pesmi iz sestava Sket 1914, ohranil vsa tista besedila, s katerimi je "Prešeren povzdignil slovensko poezijo na evropsko raven",⁵⁰⁰ prvič objavil *Zdravljico*, balade *Lepa Vida, Lenora*,⁵⁰¹ *Prekop, Ribič* in *Zdravilo ljubezni*,⁵⁰² romanci *Hčere svet* in *Dohtar* ter celo vrsto doživljajskih lirskih pesmi (*Strunam, Kam, Pod oknom, Prošnja, K slovesu, Sila spomina* in *Nezakonska mati*) z izrazito ljubezensko tematiko. Pomemben je tudi izbor družbeno kritične *Elegije svojim rojakom*, s katerim sestavlja vec širi tematsko raznovrstnost Prešernovih pesmi.⁵⁰³ Skratka, Grafenauer je uspel premakniti izbor v smeri ljubezenske tematike in v smeri recepcijsko manj zahtevnih Prešernovih pesmi.

8. Značivosti besedilnega izbora: Podobno je ravnal pri poeziji Simona Jenka (prvič se pojavi cikel *Obujenke*) in Simona Gregorčiča (prvič se pojavijo pesmi *Njega ni!, Izgubljeni cvet, Pogled v nedolžno oko, Človeka nikar!, Moj črni plašč* ipd. – več v Božič 2006: 75), vsekakor pa je poleg zapostavljanja najpomembnejših slovenskih pisateljev iz obdobja realizma najbolj problematičen izbor pri Ivana Cankarju (nekaj pesmi in črtic, sicer pa nobene povesti, romana ali drame), pri sodobni književnosti pa moti negativen donos do socialne tematike (Mile Klopčič in Tone Seliškar sploh nista zastopana). Pač pa ima sestav odločno preveč besedil iz starejše slovenske književnosti do Vodnika in veliko avtorjev iz 19. stoletja, ki jih je že Wester pred prvo svetovno vojno izločal kot marginalne in z umetniškega stališča neprimerne pesnike.⁵⁰⁴ Dovolj zgovorna je Vrazova pesem *Protivnikom slovanstva* (navajam začetne štiri kitice):

Vikači, pisači inostranskih stola! Guske teutonskih trideset kapitola!	Zašto krekećete ko u barah žabe? Zašto i buncate ko pijane babe?	U zao čas vam jadi i groze i vika! Pusta vaša taštog mudrovanja dika!	On, što se za veke i narode stara, neslušaj laj pasa nit krič novinara.
---	---	--	--

⁵⁰⁰ Izpustil je npr. pesmi *Apel in čevljar, Nuna in kanarček* ter *Zastavica*, ki gotovo ne sodijo na višjo stopnjo srednje šole.

⁵⁰¹ Čeprav gre v prvem primeru za predelavo ljudske pesmi, v drugem pa za prevod Bürgerjevega izvornika, zaradi umetniške vrednosti Prešernovega pesniškega jezika obravnavam pesmi kot Prešernovi.

⁵⁰² Ta izjemno preprosta, a mojstrsko zgrajena Prešernova pesem se podobno kot *Prva ljubezen* (v sestavu Macun 1850) nikoli več ni pojavila v srednješolskem berilu.

⁵⁰³ Tudi ta pesem se razen v zamejskih sestavih Bratuž 1982 in 1994 ni nikoli več znašla v berilih.

⁵⁰⁴ V prvem zvezku se kot avtorji lirskih pesmi z izjemo Antona Medveda pojavljajo izključno pesniki klasiki (Jenko, Levstik, Stritar, Gregorčič, Aškerc, Župančič, Murn in Gradnik), v literarnozgodovinskem pregledu pa beremo besedila Dajnka (6x), Kastelica (5x), Potočnika (4x), Vraza (4x), Svetličiča (4x), Vilharja (5x), Cegnarja (7x) in Valjavca (4x).

9. Označitev Prešerna: V Imeniku pisateljev prvega zvezka je Prešeren označen kot "največji slovenski pesnik".⁵⁰⁵ V drugem zvezku je kot primer oznake Levčevo besedilo *Prešeren kot človek*: "In vendar! Tudi ta duhoviti, ta plemeniti, ta vrli in pošteni mož ni bil brez napak. Kakor nihče izmed nas ne more reči o sebi, da je brez madeža in da ne nosi po svetu te ali one slabosti, tako tudi Prešeren ne. Bil je zlasti zadnja leta prevelik častivec – vinske kaplje."⁵⁰⁶ V tretjem zvezku je objavljena razprava Janeza Trdine *Prešeren slovenskih pesnikov*: "Napačno pa je vendar zopet po drugi plati, da so nekateri Koseskega silno povzdigovali, pa pri tem tako zašli, da so jeli Prešerna grajati in njegove nikdar še ne prekošene poezije kot izvir človeka, "ki se v kvantah gubi", grditi." V četrtem zvezku je na začetku Stritarjeva razprava *Prešernove poezije*: "Ljubezen je torej središče, okoli katerega se sučejo vsi pesnikovi čuti – središče njegovega pesniškega značaja. Ker nam je pesnik sam razodel to skrivnost, kaj bi je dalje iskali? In vendar bi se motili in delali pesniku krivico, ako bi mu verjeli, kar sam trdi. Tanjša preiskava, nam, upamo, pokaže, da Prešeren ni erotičen pesnik, ni kak zakasnel trubadur – vsaj ne v navadnem pomenu."

10. Pomembnejše ocene: "Knjiga bi morala biti nekako zrcalo najboljšega, kar premore naše slovstvo. Tu pa je zapustil sestavljalca na cedilu njegov okus. Grafenauer ne čuti poezije ali pa se vsaj dela, da je ne čuti, sicer bi ne navlekel v knjigo toliko rimane proze Antona Medveda, pa tudi marsikak njegov ljubljenec med mladimi bi lahko izostal. /.../ Grafenauer je zamenil na naših šolah Sketa. V primeri ž njim pomeni velikanski in razveseljiv korak naprej."⁵⁰⁷ "Naša knjiga nam nudi nekaj naših narodnih pesmi – tudi tu bi bilo treba krog razširiti vsaj na jugoslovansko nar. pesništvo: v tem oziru je nudila stara knjiga v avstrijskih časih več nego nova v – Jugoslaviji. /.../ Opozarjam, da imajo n. pr. češke čitanke, vkljub veliki domači izberi, zglede iz svetovnih literatur (Byron, Mickiewicz, Balzac, Victor Hugo, Puškin, Dostojevskij, Tolstoj)."⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Cankar je "največji slovenski novelist v začetku 20. stoletja", Župančič "največji živeči pesnik slovenski", Gregorčič "najbolj poljudni slovenski pesnik", Aškerc "največji slovenski pesnik balad", Vodnik "začetnik slovenskega pesništva" in Kette "eden izmed začetnikov slovenske moderne". Jenko, Levstik, Murn in Stritar pa so brez vrednostnih oznak.

⁵⁰⁶ Podčrtal F. L. To je prvo besedilo o Prešernu, ki ga skuša prikazati kot človeka z dobrimi in slabimi lastnostmi.

⁵⁰⁷ *Ljubljanski zvon* 1921, 41/12, str. 761.

⁵⁰⁸ *Popotnik* 1922, 43/5, str. 142-143.

2.1.4.2 KRALJEVINA JUGOSLAVIJA

Leta 1929 so bili sprejeti državni šolski zakoni za skoraj vse vrste šol, ki so uzakonili nedemokratične in birokratske težnje.⁵⁰⁹ Unitaristični učni načrt iz leta 1930 je v višjih razredih srednjih šol pouk slovenskega in srbskohrvatskega jezika združeval v en predmet s štirimi tedenskimi učnimi urami, z namenom, da dijaki usvojijo temelje knjižne slovenščine, da spoznajo njen razvoj in da se seznanijo s srbskohrvatsko in slovensko književnostjo od začetkov do sodobnosti. Zaradi nejasnih navodil je v višjih razredih nastala prava zmeda in po šolah so učne načrte razumeli in uresničevali na različne načine.⁵¹⁰ Zakon o učnih knjigah je učbenike poenotil, tako da je bila razen za slovenščino predvidena ena sama knjiga za posamezen razred srednje šole. Vladimir Čorović, predsednik Glavnega šolskega sveta, je npr. poudaril, da "vsaj trideset let ne sme biti pouk zgodovine prav nič različen v Srbiji ali v Sloveniji ali na Hrvaškem, da mora vsaka pokrajina žrtvovati vse svoje posebne zgodovinske zanimivosti in vse svoje narodne posebnosti", dokler ne bomo "pozabili vseh medsebojnih razlik, potem pa bomo zopet brez škode lahko gojili svoje krajevne posebnosti" (Glavan 1987: 454).

2.1.4.2.1 SESTAV BAJEC 1935

- 1. Enote:** Anton Bajec (M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1931
Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1932
Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1935
Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1935

⁵⁰⁹ "Učitelje in profesorje so neposredno ocenjevali (tudi v moralnem pogledu in tudi izven šole) šolski nadzorniki in ravnatelji, cerkev vsaj formalno ni bila omenjena, je pa imela vse možnosti, da so bili njeni predstavniki voljeni v šolskoupravne organe" (Glavan 1987: 452).

⁵¹⁰ "Nekateri tako, da so vse ure potekali v slovenščini, le potrebna besedila k zgodovini srbohrvaške literature so brali v izvorniku. Drugi tako, da je tedaj, ko se obravnavata srbohrvaški jezik in literatura, tudi učni jezik srbohrvaščina. Tretji so šli celo tako daleč, da so tudi polovico šolskih in domačih nalog pisali v srbohrvaščini, v cirilici in latinici, čeprav je dostavek o cirilici prišel v učni načrt pomotoma zaradi mehničnega prepisa iz učnega načrta za šole izven dravske banovine" (n. d.: 453).

2. Nastanek in uporaba: Ker se relativno zastarela Westrova berila za nižjo srednjo šolo⁵¹¹ niso ponatiskovala, je nov sestav v letih od 1930 do 1935 pripravila skupina strokovnjakov, ki se je odzvala na razpis ministrstva za šolstvo.⁵¹² Prvič v zgodovini slovenskih srednješolskih beril je šlo za resnično kolektivno delo štirih poznavalcev (Antona Bajca,⁵¹³ Mirka Rupla, Antona Sovreta in Jakoba Šolarja), ki se jim je že pri drugem zvezku pridružil še Rudolf Kolarič.⁵¹⁴ Prva dva zvezka sta izšla zaporedoma, zadnja dva pa istočasno leta 1935, saj je po izidu drugega zvezka leta 1932 prišlo do intervencije šolske oblasti, ki je leta 1933 z odlokom ukazala iz že odobrenega zvezka izločiti prvih 16 strani (z besedili Cankarja, Župančiča, Trdine, Valjavca, Aškerca in Kersnika).⁵¹⁵ Slovenski šolniki, zlasti slavisti, so organizirali dve množično obiskani javni zborovanji v Novem mestu in Ljubljani, z obeh pa so poslali v Beograd protestno resolucijo.⁵¹⁶ Iz odgovora šolskega ministrstva je razvidno, da je unitaristično oblast najbolj motilo uvodno Cankarjevo besedilo *Nebesa pod Triglavom* kot preveč nacionalistično, in da so pogrešali večje število srbskohrvatskih piscev (Glavan 1987: 457-459). Sestavljavci so premeteno rešili zadrego z unitaristično centralno šolsko oblastjo,⁵¹⁷ tako da so na začetek tretjega in četrtega zvezka postavili državoljubna besedila.⁵¹⁸ Berila so se uporabljala do druge izdaje leta 1939.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 77, vseh besedil 380. Sestavljavci so glede na sestav Wester 1922 bistveno zmanjšali število slovenskih avtorjev, kar gre pripisati strožjim uvrstitvenim merilom in večjemu deležu svetovne književnosti, pa tudi število vseh besedil, predvsem

⁵¹¹ "Ugotovila sva, da so Westrove čitanke, čeprav za svoj čas kar dobre, že zastarele. Moderna in novi rod po prvi svetovni vojni sta bila v njih preskromno zastopana" (Bajec 1975/76: 238).

⁵¹² "Zakon o učbenikih in celo razpis za njihovo izdelavo je bil izdan, preden so bili pripravljene učni načrti, kar je nelogično. Načrti za srednje šole so bili objavljeni šele v jeseni 1930 (že po začetku šolskega leta), metodična navodila pa celo šele l. 1936 ..." (Glavan 1987: 455).

⁵¹³ Anton Bajec (1897-1985), šolnik in jezikoslovec. Po študiju slavistike in romanistike v Zagrebu in Pragi je leta 1923 doktoriral v Ljubljani. Pred drugo svetovno vojno je bil profesor in ravnatelj na ženski realni gimnaziji v Ljubljani, po njej je najprej poučeval na učiteljski šoli, nato pa predaval slovenski knjižni jezik na Filozofski fakulteti in delal na Inštitutu za slovenski jezik SAZU (Os. I: 31/32).

⁵¹⁴ Vseh pet sestavljavcev je bilo v času nastajanja beril starih nekaj nad 30 let, trije (razen Sovreta in Šolarja) so opravili doktorat, predvsem pa so bili vsi gimnazijski profesorji (Rupel in Sovre na klasični gimnaziji v Ljubljani, Šolar na škofijski gimnaziji v Šentvidu). Razen Sovreta so skupaj sestavili tudi znamenito Slovensko slovnico (1940), ki se je v gimnazijah z dopolnjenimi izdajami uporabljala do Toporišičevega sestava SKJ I-IV (1965-1970).

⁵¹⁵ Istočasno so prepovedali uporabo treh zvezkov iz sestava za višje razrede Grafenauer 1930, vendar je kasneje šolsko ministrstvo dovolilo začasno uporabo teh zvezkov kot pomožnih učnih knjig.

⁵¹⁶ Njen glavni avtor je bil ravno Jakob Šolar, tedaj predsednik odseka za šolske knjige pri slovenski sekciji profsorskega društva.

⁵¹⁷ Podobno potezo je tedaj izpeljal Milan Vidmar, znani šahist in elektrotehnik, ki je v času ogroženosti ljubljanske univerze predlagal njeno poimenovanje po kralju Aleksandru in jo na ta način zaščitil.

⁵¹⁸ *Čuvajte Jugoslavijo, Zadnji trenotki na domači zemlji, Na zadnji poti, Slave je za nas vse, Francoska in naša pesem* (vmes pa je na drugem mestu Gregorčičeva domoljubna pesem *Mojo srčno kri škropite*) – III. zv.; *Mi damo tebi, kar nam je najdražje, Zahvalimo se Njemu* (takoj za tem pa so Maistrovi domoljubni *Kraški piloti*) – IV. zv.

zaradi dodanega didaktičnega aparata. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Mile Klopčič, Edvard Kocbek, Matija Malešič, Tone Seliškar, Narte Velikonja, Vital Vodušek.

4. Razvrstitev učnih vsebin: zvrstno-vrstna, tematska, delno nedoločena. V prvem zvezku so na začetku vsebine razporejene po literarnih vrstah,⁵¹⁹ potem pa sledijo tematski sklopi.⁵²⁰ V drugem zvezku so samo tematski sklopi, nekateri delno spremenjeni, nekateri pa čisto novi.⁵²¹ Sestavljavci so v prvih dveh zvezkih izhajali iz Brinarjevega modela za meščanske šole, vendar so vsebine nadgradili z recepcijsko še privlačnejšimi besedili, ki spodbujajo čustvovanje, domišljijo in tudi splošno razgledanost mladostnikov. Druga dva zvezka izhajata iz Westrove razvrstitve učnih vsebin, ki je v splošnem nedoločena, se pa da ponekod razbrati tematske sklope,⁵²² oz. drugače kot pri Westru in Brinarju neposredno tematsko povezavo leposlovnih besedil pomembnih književnikov in poljudnih predstavitev njihovih osebnosti.⁵²³

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 76%, svetovna 14%, jugoslovanska 10%. V tem sestavu je največji delež besedil iz svetovne književnosti po sestavih Bleiweis 1855 in Janežič 1967.⁵²⁴ Med avtorji najdemo pretežno znana imena oz. klasike mladinske književnosti,⁵²⁵ od stare grške in rimske do novejših romanskih, germanskih, slovanskih in celo skandinavskih književnosti. Ta berila so torej učinkovito vsaj delno nadomeščala popolno odsotnost svetovne književnosti v sestavu za višjo srednjo šolo. Delež jugoslovanskih književnosti je nekoliko večji kot v sestavu Wester 1922 in nekoliko manjši kot v sestavu Brinar 1923.⁵²⁶

6. Spremljevalni instrumentarij: vsebinska kazala (zaporedno in abecedno) v vseh štirih zvezkih, pri večini besedil stvarne opombe (pod naslovom Besede) pod črto, pri nekaterih besedilih pa še didaktični sklopi Razčlemba, Misli in Vaje. V tretjem in četrtem zvezku je pri pomembnejših avtorjih dodana še Literarna opomnja z bio- in bibliografskimi podatki. Na koncu četrtega zvezka so trije dodatki z literarnoteoretičnimi in literarnozgodovinskimi vsebinami: prvi z naslovom O rabi besed (tropi in figure), drugi z naslovom Meroslovje in

⁵¹⁹ Bajke, basni, legende, pripovedke (posebej živalske pripovedke).

⁵²⁰ Naslovi so Za božič in veliko noč, Otroškemu srecu, Materi, Domovini, Bližnjemu in družbi, Življenju, Smehu in zabavi, Domišljiji in radovednosti.

⁵²¹ To so Iz narave, Vojska in mir ter Antika.

⁵²² Npr. v zaporedju *Življenje ni praznik*, *Naš vsakdanji kruh*, *Sad miru*, *Slovenska kmetica*, *Ovsenjak* in *Mačkova očeta* v tretjem zvezku.

⁵²³ Npr. *Apel in čevljar*, *Kopitar in Vuk*, *Poetu*, *Spomini na Prešerna*, *Kaša*, *Črkarska pravda*, *Gazela*, *Sreča*, *Iz Sonetov nesreče*.

⁵²⁴ Seveda s to razliko, da je šlo pri Bleiweisu in Janežiču predvsem za predstavnike ruske, češke in poljske književnosti ter za evropske avtorje z nemškega govornega območja.

⁵²⁵ To so Ezop, Dumas, Gautier, Kipling, Margueritte, Lichtenberger, Turgenjev, Förster, Kugy, De Amicis, Tolstoj, Mo Ti, Kyber, Defoe, Homer, Swift, Elin Pelin, Lafontaine, Ewald, Bonsels, Kučera, Andersen, Lagerlöf, Reymont, Baudelaire, Verne, Sienkiewicz, Ovid, Plinij mlajši, Saria, Eylan, Molière, Cezar, Daudet, Masaryk, Gogolj, Alighieri in Shakespeare.

⁵²⁶ Srbska in hrvaška himna sta samo v prvem zvezku.

tretji z naslovom Pregled slovenskega slovstva.⁵²⁷ Didaktična posebnost je besedilo na koncu prvega zvezka z naslovom Prijatelj naš mladi!,⁵²⁸ ki je krajša različica napotkov za literarno branje iz Westrovega tretjega zvezka.⁵²⁹ Največja novost tega sestava je nedvomno didaktični instrumentarij za dejavno delo z leposlovnimi besedili. Sestavljavci so se zgledovali predvsem po francoskih berilih:⁵³⁰ "Ugotovili smo skladnost pogledov na novi učbenik: pestrost in živost v izbiri beril, kratka razčlemba z navodili k razmišljanju, primerne pismene vaje, razlaga manj znanih besed, bogatenje besednega zaklada, literarne opombe (o domačih in tujih piscih, o literarnih zvrsteh ipd.). Po Šolarjevem nasvetu smo se močno zgledovali zlasti po odličnih francoskih učbenikih." (Bajec 1975/76: 238/239) Sklop Razčlemba prinaša notranjo zgradbo besedila, ali kot osnovno delitev na uvod, jedro in konec ali kot prikaz stopenj po dramatskem trikotniku ali kot povsem specifično zasnovo vsebinskih delov (včasih je izdelava razčlemba prepuščena dijakom samim).⁵³¹ Sklop Misli prinaša vprašanja za tesno branje (close reading) besedila, kar sili dijaka k natančnemu branju in globljemu razmišljanju,⁵³² moteče pa delujejo redka vprašanja, pri katerih sestavljavci sami navedejo tudi odgovor.⁵³³ Sklop Vaje prinaša različne naloge, pri čemer sestavljavci stopnjujejo zahtevnost od prvega do četrtega zvezka. V prvem zvezku je največ nalog iz ustvarjalnega pisanja.⁵³⁴ Še zlasti je obsežen didaktični dodatek ob nekaterih besedilih v četrtem zvezku. Ob Prešernovem *Uvodu* so npr. naslednji didaktični sklopi: Zgodovinsko ozadje, Besede, Razčlenitev,⁵³⁵ Jezik,⁵³⁶ Misli, Pesniška oblika⁵³⁷ in Vaje.⁵³⁸

⁵²⁷ Najprej je zgoščen literarnozgodovinski pregled po obdobjih, potem pa še kratka predstavitev literarnih vrst.

⁵²⁸ Besedilo je podpisano s kratičnim sklopom B·RV·SO·S. Polona Tomac se v diplomski nalogi sprašuje, kaj neki pomeni, sam Bajec pa v spominih pojasnjuje, da so to inicialne oznake avtorjev (**B**ajec, **R**Upel, **S**ovre, **Š**olar), seveda v latinskem zapisu.

⁵²⁹ Za ponazoritev navajam prvi nasvet: "Zato Ti za uspešno delo svetujemo, da redno bereš dobro pisane knjige in dela ter vodiš o branju zapisnik v posebnem zvezku; zapisuj si natančne naslove del, kratko vsebino, svoje mnenje o njih, kaj Ti je ugajalo, kaj ne ..."

⁵³⁰ Tako Bajec kot Šolar sta med študijem nekaj časa bivala v Parizu.

⁵³¹ Cankar, *Dateljni*: A uvod (deček postane ministrant), B v cerkvi, C pred cerkvijo (I skušnjava, II padec v greh, III po grehu), D doma, E konec (materino veselje, odpuščanje); Aškerc, *Mejnik*: zasnova (semenj), zaplet (Martinov pogum), vrh (prikazen), razplet (Martinov beg), razsnova (doma); Gregorčič, *Soči*: A Soča (a – brdka planinka, b – tožna dolinka), B Soči (a – svarilo, b – naročilo).

⁵³² Cankar, *O domovina, ti si kakor zdravje*: Kam je odšel Jure? Kaj je tam iskal, kaj našel? Kaj izraža izguba treh kapelj krvi? Kako je mogel Jure slišati, da so iz domovine zabučali lesovi? Kaj se mu je zbudilo v srcu? Zakaj se je čutil kakor prerojenega, ko je stopil na domača tla? Kako so ga sprejeli sosedje? Zakaj je pobožal grudo? Kaj je prepozno spoznal?

⁵³³ Npr. ob *Mejniku*: Kako prevzame tak dogodek človeka? (Nemoč, groza.).

⁵³⁴ Narodna, *Turki v šentjanški cerkvi*: Turek popisuje doma boj s kristjani; še ves je pod vtisom krščanskih "čarovnij"; Aškerc, *Brodnik*: Nadaljuj: starec se otme, obvesti krščanski tabor, ponočni napad na Turke; Župančič, *Zlata ptička*: Pripoveduj zgodbo v izpremenjeni obliki tako, da bo namesto zlate ptičke vila, namesto v pesmi omenjenih želja pa tri druge želje!

⁵³⁵ Uvod (zgodovinsko ozadje), I. del (a – sam Črtomir se z majhnim tropom brani, b – Črtomir se zapre v Ajdovski gradec), II. del (a – lakota preti odpreti grada trdna vrata, b – Črtomir sklene izpad: nagovor tovarišem, c – boljša je smrt kakor sužni dnovi), III. del (a – tak vrže se Valjhun na nekristjane, b – ne neha, dokler ne pade zadnji pogan), Sklep (bojišče pokrito z mrlji: Črtomira nikjer).

7. Prešernove pesmi: *Memento mori* (II. zv.); *Orglar, Povodni mož, Turjaška Rozamunda* (III. zv.); *Apel in čevljar, Gazela*,⁵³⁹ *Glosa, Soneti nesreče*,⁵⁴⁰ *Sonet o kaši*⁵⁴¹ in *Uvod h Krstu pri Savici*.

Sestav ima štiri pesmi več kot sestav Wester 1922 (SN, GA, GL in TR), prvič se je v berilih za nižjo srednjo šolo pojavila *Turjaška Rozamunda*, res pa bi namesto recepcijsko prezahtevnih pesmi (MM, OR, GL in SN) sestavljalci lahko sprejeli nekatere od tistih pesmi, ki jih je na novo prineslo že berilo Grafenauer III 1925.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Četrty zvezek ima zelo zanimivo uvodno besedilo, in sicer gre za kombinacijo dveh verzov iz Župančičeve *Dume* in četrte kitice hrvaške himne *Lijepa naša domovino*, ki jo je dodal prevajalec Alojzij Merhar, končuje pa se s prirejenim pozivom jugoslovanskega kralja Aleksandra ČUVAJMO JUGOSLAVIJO:

SVETA SI ZEMLJA IN BLAGOR MU KOMUR PLODIŠ BLAGOSLOV NAJ SE RAZLIVA V TVOJIH POLJIH IN LESOVIH BOG LJUBEZNI NAJ PREBIVA V TVOJIH SELIH IN DOMOVIH	V BOŽJEM DIHU V BOŽJEM VARSTVU TVOJA LADJA MIRNO PLAVA MIR S TEBOM PO VSEM VLADARSTVU TVOJIM SINOM VEČNA SLAVA ČUL SEM KAKO JE ZVENELO MOJE SRCE
---	---

To uvodno besedilo dejansko zavaja, saj daje vtis, da so berila preplavljena s tendenčnimi sestavki, dejansko pa analiza pokaže, da se je število bogoljubnih pesmi v primerjavi s sestavom Wester 1922 prepolovilo (čeprav je bil med sestavljalci tudi duhovnik),⁵⁴² pa še te so dobro izbrane in imajo tudi umetniško vrednost.⁵⁴³ Prav tako v sestavu, še zlasti pa v prvih dveh zvezkih, domoljubne pesmi precej prevladujejo nad državoljubnimi. Skratka, gledano v celoti, po literarnozgodovinskem merilu (izbor domačih in tujih avtorjev), po recepcijskem

⁵³⁶ V tem didaktičnem sklopu se pojavi celo naloga, ki zahteva prozifikacijo: Analiziraj 22., 23. in 25. kitico in jih postavi v prozo!

⁵³⁷ Rešitev naloge V kateri meri in kitici je pesem zložena? napotuje na literarnoteoretični dodatek (Meroslovje).

⁵³⁸ 1. Oriši Črtomirov značaj! 2. Popiši obleganje Ajdovskega gradca! 3. Črtomirov nagovor tovarišem z razpredelbo!

⁵³⁹ Sedma gazela *Kdor jih bere ...*

⁵⁴⁰ Prvi, drugi in šesti sonet.

⁵⁴¹ Pod naslovom *Kaša*.

⁵⁴² Jakob Šolar je najprej končal teološko fakulteto in je bil še pred študijem slavistike in romanistike posvečen.

⁵⁴³ Lep primer je *Božič gre*, pesmica Stana Kosovela, Srečkovega starejšega brata:

Božič gre na belem konju, v rokah nosi jelovino, v jaslih drobno božje dete.	Kaj pri nas bo s konjem belim, kaj z dišečo jelovino, kaj z otrokom siromašnim?	Dete v jaslicah ostavi, da doraste za življenje, za življenje, za trpljenje in za naše odrešenje.
Belca v širni svet požene, v vsako mesto, v zadnje selo – sneg zamete nam deželo.	Z jelovino v hišo stopi, srca zveže, duše spravi, da bo mir ljudem v nižavi.	

(izbor ustreznih besedil) in didaktičnem merilu (literarnovedni in didaktični instrumentarij) sestav Bajec 1935 predstavlja najpomembnejši učbeniški dosežek v času od Prešernove smrti do druge svetovne vojne.

9. Označitev Prešerna: V tretjem zvezku je ob pesmi *Turjaška Rozamunda* literarna opomba: "Njegova pesem je čista lirika, polna prelepih podob in občutij. /.../ Prešeren je naš največji pesnik in uživa svetoven sloves (preveden v nemščino, ruščino, latinščino, deloma grščino, italijanščino, stari indijski jezik itd.)." V četrtem zvezku je v literarnozgodovinskem pregledu zapis: "Jezikovno se je še tesneje naslonil na narodno pesem ko Vodnik; bil je takšen mojster besede, da je slovenski jezik usposobil za izražanje najnežnejših čustev in najglobljih misli. S Prešernovo pesmijo je slovensko slovstvo doseglo po vsebini in obliki tedanje svetovno slovstvo."

10. Pomembnejše ocene: "Sedaj rabimo le še knjigi za III. in IV. razred, v I. in II. razredu pa sta ju nadomestili novi, po povsem modernih vidikih sestavljeni čitanki, ki sta izraz naših sodobnih jezikovno – kulturnih stremeljenj in odsev slavističnega dela na naši univerzi" (Merhar 1934: 47). "Iz tega razvidimo, da so se prireditelji *Slovenske čitanke* jasno zavedali svojih dolžnosti, da so skrbno in vsestransko zasnovali njen vsebinski obseg in da so prav spretno izvršili svojo težavno nalogo. Ob umetniške pesmi in jezikovno dovršene spise iz slovenske literature so uvrstili tekste iz srbohrvaščine in nato pridejali še nekaj dovršenih prevodov iz svetovne književnosti, ki so dostopni obzorju mladega učenca" (Grahor 1934: 266). "Knjige književnosti bi morale ostati dijaku v lepem spominu za vse življenje, kot so nam ostala v najlepšem spominu predvojna berila za nižje razrede srednjih šol – gotovo najlepša in najboljša berila, kar smo jih doslej imeli."⁵⁴⁴ "V 30-ih letih je s sodelavci sestavljal strokovno, pedagoško, vzgojno in estetsko izredno uspele čitanke za tedanje nižje razrede gimnazije. Njihovo izhodišče je bil učenec, njihov metodični temelj je bila čustvena navezava in prizadevanje privzgojiti mladim ljudem ljubezen do jezika in literature, njihov smoter pa je bil vzgojiti osebnost, zavedajočo se lastnih zmožnosti ter narodnih in etičnih vrednot" (Müller 1996: 220).

2.1.4.2.2 SESTAV BAJEC 1939

1. Enote: Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1939

⁵⁴⁴ *Jezik in slovstvo* 1968/69, 14/5, str. 159.

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1939

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1939

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka za četrty razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1939

2. Nastanek in uporaba: Slovenski slavisti so leta 1934 na zborovanju zahtevali ponovno ločeno poučevanje slovenščine in srbohrvaščine, leta 1936 pa izdelali nov predlog predmetnika za gimnazije, po katerem bi v osmih letih slovenščini namenili 30 tedenskih ur, srbohrvaščini pa 16. Tokrat je centralna oblast popustila in leta 1938 je bil sprejet nov učni načrt,⁵⁴⁵ na podlagi katerega so bila potrjena berila v predelani in izboljšani podobi (Glavan 1987: 459-462). Berila so bila recenzirana v Ljubljani in v Beogradu. Slovenski strokovnjaki (Breznik, Kidrič, Koblar in Lovrenčič) z izjemo Janka Lokarja⁵⁴⁶ niso imeli skoraj nikakršnih pripomb, pač pa je beograjski recenzent Stjepan Bosanac na veliko "ideologiziral, moraliziral in pedagogiziral" (n. d.: 462-463).⁵⁴⁷ Berila so se uradno uporabljala le dve leti, do druge svetovne vojne, ko so v Ljubljanski provinci na njihovi podlagi izdali močno predelane in okrnjene brošure.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 81, vseh besedil 401. Kljub zmanjšanju števila ur za pouk slovenščine se je rahlo povečalo število besedil, kar je omogočalo še večjo izbirnost. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Anton Ingolič, Ivan Potrč, Ilka Vašte, Janez Rožencvet.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, delno se razberejo tematski sklopi,⁵⁴⁸ delno literarnozgodovinsko zaporedje (IV. zv.). S tem se je sestav v celoti (tudi v prvih dveh zvezkih) približal Westrovi razvrstitvi. Vedno bolj se pojavljajo nove vsebine, privlačne za radovednega in preizkušeni željnega mladostnika, iz sveta športa in tehnike, tudi znanosti in

⁵⁴⁵ Predmetnik je določal 3 ure za slovenščino in 2 uri za srbohrvaščino v vseh razredih.

⁵⁴⁶ Tedanji ravnatelj klasične gimnazije v Ljubljani je v svoji oceni zapisal: "S sestavljači čitanke se nikakor ne morem strinjati, da ne spadajo v čitanko sestavki iz srh. književnosti, češ da se poučuje ta jezik v Dravski banovini posebej. Čitanka ne sme zastopati tega separatističnega stališča, ker se sicer lahko vcepi v mladih srcih mišljenje, da smo Slovenci čisto drug narod kakor Srbi in Hrvati."

⁵⁴⁷ Bosanac je kritiziral sestavke, ki poudarjajo socialne krivice (Dickensov *Oliver Twist*), niso spoštljiva do varuhov oblasti (*Policaј in Cefizelj* Milčinskega) ali so preostri do tujcev (Cankarjeva *Materina beseda*). Župančič se mu je zdel grozljiv in mračen, Jurčič preveč vraževeren (v njegovem sestavku naj bi namesto "hrvaških tihotapcev" zapisali le "tihotapcev"), v Meškovem sestavku pa ga je motila omemba pijane hrvaške vlastele.

⁵⁴⁸ V drugem zvezku npr. "zimski" niz *Prišel čas je krog božiča, Prvi smučarji na Slovenskem, Čar zimske noči, V saneh, Božični večer na Kranjskem, Pri nas je sveti večer doma, Sveti večer in Božična noč v Gorjancih*, v četrtem zvezku pa "Prešernov" niz *Kopitar in Vuk, Apel in čevljar, Kaša, Črkarska pravda, Sreča, Petkovškov obraz, Gazela, Dneva ne pove nobena pratika, Prešernova rojstna hiša, Iz sonetov nesreče*.

umetnosti: npr. sestavki *Šport, Na dirkališču*,⁵⁴⁹ *Po zraku iz Zemuna v Zagreb, Prvi smučarji na Slovenskem, Od ovčarja do kiparja, Delo in šport, Pri Nikoli Tesli*.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 81%, svetovna 12%, jugoslovanska 7%. Delež slovenske književnosti se je nekoliko povečal, delež svetovne zmanjšal za eno sedmino, delež jugoslovanske pa kljub zahtevam po povečanju skoraj za tretjino. Avtorji sestavkov iz svetovne književnosti so večinoma ostali isti,⁵⁵⁰ jugoslovanske književnosti pa v zadnjih dveh zvezkih niso več tako poudarjene,⁵⁵¹ še več, iztrgana sporna besedila iz drugega zvezka so se ponovno pojavila, Cankarjev odlomek iz *Kurenta* z naslovom *Nebesa pod Triglavom* sicer ne na uvodnem mestu, pač pa na strani 40.

6. Spremljevalni instrumentarij: vsebinska kazala (zaporedno in abecedno), stvarne opombe pri večini besedil, pri nekaterih še predstavitev notranje zgradbe, vprašanja za tesno branje in vaje. V vseh štirih zvezkih⁵⁵² so ob pomembnejših avtorjih bio- in bibliografski podatki, predvsem pri nekaterih pesniških besedilih tudi razlaga pojmov iz literarne teorije.⁵⁵³ Na koncu četrtega zvezka je literarnozgodovinski pregled z opisom literarnih vrst. Pomembna novost so dodatki na koncu posameznih zvezkov, in sicer sezname priporočljivega domačega branja.⁵⁵⁴ Nekateri naslovi⁵⁵⁵ so zapisani s polkrepko pisavo, domnevno naj bi šlo za obvezno domače branje. Več besedil je z odlomki predstavljenih že v samih berilih, z jasnim namenom sestavljavcev, da bi dijakom "z odlomki priljubili domače branje priporočenih del"⁵⁵⁶ (Bajec 1975/76: 239). V prvih dveh zvezkih prevladujejo lažja in krajša besedila,⁵⁵⁷ v zadnjih dveh pa zahtevnejša in daljša.⁵⁵⁸ Novost so tudi začetne umestitve odlomkov iz nekaterih daljših besedil, predvsem pa se prenovljena berila razlikujejo po likovno-grafični podobi. Na platnicah je simbolična risba sejalca, v vsakem zvezku so štiri umetniške slike⁵⁵⁹ z razlagami, najbolj pa pritegne pozornost deset in več znamenitih Jakčevih portretov književnikov, ki so

⁵⁴⁹ Odlomek iz Seliškarjeve mladinske povesti *Rudi*.

⁵⁵⁰ Na novo sta Maeterlinck in Fersman, izpadli pa so Kyber, Elin Pelin, Kučera, Baudelaire, Eylan in Gogolj.

⁵⁵¹ Na začetku tretjega zvezka so domoljubna besedila *Bogovi so nas slišali, Moja srčno kri škropite* in *Zemlja domača ni prazna beseda*, samo na začetku četrtega zvezka sta ostali državoljubni besedili *Zahvalimo se njemu* in *Mi damo tebi najdražje*.

⁵⁵² V sestavu Bajec 1935 samo v zadnjih dveh zvezkih.

⁵⁵³ V sestavu Bajec 1935 so te vsebine dodatek na koncu četrtega zvezka.

⁵⁵⁴ V prvih dveh in v drugih dveh zvezkih je isti seznam, ki se nanaša na oba zvezka: za I. in II. razred ter za III. in IV. razred.

⁵⁵⁵ Povprečno od 12 do 15 besedil na posamezen razred.

⁵⁵⁶ Sestavljavci se torej jasno zavedajo motivacijske vrednosti dobro izbranih odlomkov, ki jim v nasprotju z nekaterimi sodobnimi didaktiki književnosti ne odrekajo recepcijske učinkovitosti in didaktične vrednosti.

⁵⁵⁷ *Lukec in njegov škorec, Jurij Kozjak, Bratovščina Sinjega galeba, Robinzon, Knjiga o džungli, Guliverjeva potovanja* ipd.

⁵⁵⁸ *Deset brat, Peter Pavel Glavar, Sodnikovi, Koča strica Toma, Skozi pustinje in puščavo, Z ognjem in mečem* ipd.

⁵⁵⁹ Črno-bele in tudi barvne.

se v berilih pojavljali še v desetletjih po drugi svetovni vojni. Opazna novost je tudi pri grafični podobi pesniških besedil, ki zaradi poševnega tiska prijetno izstopajo.

7. Prešernove pesmi: Iste kot v sestavu Bajec 1935.

9. Označitev Prešerna: V četrtem zvezku je Finžgarjev sestavek *Prešernova rojstna hiša*, ki se začne z besedami: "Prešernova rojstna hiša nam je dragocen narodni spomenik, ker se je v njej rodil veliki pesnik, ki nam je iz prvin ljudske govornice ustvaril čudovito dovršen pesniški jezik in zlagal v njem pesmi, da smo s ponosom in častjo stopili v zbor izobraženih narodov."

2.1.4.2.3 SESTAV GASPARI 1940

1. Enote: Rudolf Wagner in Maksim Rožman, *Naša zemlja (Slovenska čitanka za I. razred meščanskih šol)*, Ljubljana 1939

Rudolf Wagner in Maksim Rožman, *Naša beseda (Slovenska čitanka za II. razred meščanskih šol)*, Ljubljana 1939

Anton Gaspari (R. Pečjak, A. Žerjav), *Naši vodniki (Slovenska slovstvena čitanka za tretji razred meščanskih šol)*, Ljubljana 1939

Anton Gaspari (R. Pečjak, A. Žerjav), *Naši vodniki (Slovenska slovstvena čitanka za četrti razred meščanskih šol)*, Ljubljana 1940

2. Nastanek in uporaba: Anton Gaspari⁵⁶⁰ je že leta 1922 kritično ocenil tretji del Brinarjevega sestava za meščanske šole, pri čemer je ugotavljal, da se naša berila predvsem po likovno-grafični podobi ne morejo primerjati z dvakrat cenejšimi hrvaškimi: "Kolika razlika! To je čitanka, ki je res napredek! Luksurijozno izdanje s 4 barvnimi ponatiski slavnih hrvatskih umetnikov upodablja joče umetnosti in z nebroj drugimi slikami ..." ⁵⁶¹ Priložnost za drugačna berila je dobil čez dve desetletji, ko je skupina petih poznavalcev v dobrem letu nadomestila vsebinsko in didaktično in oblikovno zastarel sestav Brinar 1923 oz. njegove kasnejše nespremenjene izdaje. Manj zahtevni berili za prva dva razreda sta pripravila meščanskošolska učitelja Rudolf Wagner in Maksim Rožman, bolj zahtevni slovstveni berili za zadnja dva razreda pa učitelj Albert Žerjav ter ravnatelj na meščanskih šolah v Domžalah in Ljubljani Anton Gaspari in Rudolf Pečjak.⁵⁶² Berila so se uporabljala še na začetku

⁵⁶⁰ Tone Gaspari (1893-1985), šolnik, pesnik in pisatelj. V Ljubljani je končal učiteljske in poučeval po različnih slovenskih krajih. Pisal je predvsem za mladino, pomembnejša dela pa so povest *Cesta* in igra *Divji mož* (oboje 1930) ter avtobiografske črtice z naslovom *Komedije* iz leta 1942 (Os. I: 274).

⁵⁶¹ *Učiteljski tovariš* 1922, 62/24, str. 2.

okupacije, potem pa so jih zamenjale brošure, nastale na podlagi sestava Bajec 1939.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 144, vseh besedil 498. V primerjavi s sestavom Brinar 1923 se je podvojilo število slovenskih avtorjev, pa tudi vseh besedil je več za eno četrtno. Opazna novost je večje število avtoric. V sestavih Brinar 1912 in 1923 jih sploh ni bilo, v tem sestavu pa jih je 10, tudi odstotkovno več kot v sestavih Bajec 1935 in 1939.⁵⁶³ Pomembnejši slovenski pisci na novo: Miško Kranjec, Bratko Kreft, Jožef Pogačnik, Katarina Špur, Vida Taufer.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, tematska in literarnozgodovinska. V prvih dveh zvezkih se da ponekod razbrati tematske sklope,⁵⁶⁴ v zadnjih dveh pa so vsebine razvrščene kronološko, v desetih literarnih obdobjih.⁵⁶⁵ Ob besedilih iz posameznega literarnega obdobja pa so oblikovani posebni tematski sklopi, ki vključujejo tudi novejša domača in tuja besedila. Vodnikova pesem *Dramilo* je npr. izhodišče za povezavo z besedili o delu v rudniku ali v kovačnici⁵⁶⁶ ter o delu na kmetih in o lepoti slovenske zemlje.⁵⁶⁷ Med socialnorealističnimi besedili so tudi taka s pretresljivim opisom rudniške nesreče in nesreče pri delu z mlatilnico, optimističen zaključek pa ima npr. Pečjakov opis delovne noči v rudniku.⁵⁶⁸ Podobne, a manj pričakovane povezave so v obdobju romantike pri poeziji Franceta Prešerna.

Literarnozgodovinsko-tematski sklop se začeneja z Aškerčevo pesnitvijo *Čaša nesmrtnosti* kot uvodom v "nesmrtno" Prešernovo poezijo, sledi *Orglar*, temu pa romaneskni zapis Ilke Vašte z metaforičnim naslovom "*Gradove svetle žida si v oblake*".⁵⁶⁹ Ta naslov je izhodišče za sestavek Mirana Jarca *Pri zidarjih*, v katerem se mladostnik navdušuje nad zidavo

⁵⁶² V sestavih Brinar 1923, Bajec 1935 in 1939 ter Gaspari 1940 so na naslovnica navedeni poklicni nazivi sestavljalcev, kar je bila sicer navada že v avstro-ogrskih berilih.

⁵⁶³ Avtorice so Marija Brenčič, Vida Jeraj, Marija Kmet, Vida Taufer, Ilka Vašte, Marija Zopf, Ana Požar, Irma Scheligo, Marijana Kokalj Željeznov in Katarina Špur.

⁵⁶⁴ V prvem zvezku npr. "materinski" sklop (*Sirota, Mati, Zlate resnice, Kadar mamica joka, Pismo materi za god, Tvoji koraki, mamica, Pesem o zlatu, Otrokova roka, ki je udarila mater, Sirota Jerica*), v drugem zvezku pa npr. "jesenski" sklop (*Klopotci, Jesenska noč med slovenskimi polharji, Kosec, Zaostali ptič, Trgatev, Zajec in lisjak, Jesenski razgledi*).

⁵⁶⁵ To so prvi zapiski, protestantska verska obnova, katoliška verska obnova, prosvetljenstvo, romantika, romantični realizem (starioslovinci), romantični realizem (mladoslovinci) – III. zv.; romantični realizem (Stritarjeva doba), realizem in naturalizem, sodobnost (moderna) – IV. zv.

⁵⁶⁶ *Nesreča v rudniku* Mirka Javornika, *Rudnik* Toneta Seliškarja, *Rudnik* Rudolfa Pečjaka ter *Kovačnica* Toneta Gasparija.

⁵⁶⁷ *Za kruhom* Matije Malešiča, *Krompir* Knuta Hamsuna in *Naš vsakdanji kruh* Frana Saleškega Finžgarja ter *Slovenske gorice* Frana Ksaverja Meška in *Duma* Otona Župančiča.

⁵⁶⁸ "Tam zgoraj, tako daleč, daleč pa je mehka poletna noč, polna zvezd. Zemlja opojno diši po rastoči travi, po rožah, po zorečem žitu in sadju. Tam so rudarske hišice. Prvi hunti, natovorjeni s premogom, že prihajajo cvileč iz nizkih, temnih rovov. Za hunti mrki, začrneli obrazi. Z njimi prihaja vendarle danes tudi vesela vest: "Dobro se koplje." Akord. Zasluzek. Družina. Da je le delo."

⁵⁶⁹ Gre za odlomek iz *Romana o Prešernu*, ki opisuje mladega dijaka, kako na Vodnikovo pobudo pred baronom Zoisom deklamira *Ilirijo oživljeno*.

stanovanjske hiše. Na podoben način sledi pesmi *V spomin Andreja Smoleta*⁵⁷⁰ pretresljiva Cankarjeva črtica *Majsko veselje*, ki se tematsko navezuje na verza "Videl povsod si, kak iščejo dnarje, / kak se v vklanjajo zlatmu bogu".⁵⁷¹

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 91%, svetovna 5%, jugoslovanska 4%. Glede na sestav Brinar 1923 je nekoliko več slovenske književnosti, prav tako svetovne,⁵⁷² delež jugoslovanske književnosti pa se je radikalno zmanjšal na eno tretjino prejšnjega. Vsa besedila iz srbske in hrvaške književnosti (razen hrvaške himne) so prevedena,⁵⁷³ tako pa je bilo tudi že v sestavih Bajec 1935 in 1939.⁵⁷⁴ Natančna analiza drugega zvezka sicer pokaže skoraj toliko državoljubnih besedil kot domoljubnih, vendar so med avtorji tudi klasični slovenski pesniki.⁵⁷⁵

6. Spremljevalni instrumentarij: vsebinska kazala (zaporedno in abecedno), literarnozgodovinski pregledi, literarnoteoretični dodatek, stvarne opombe, razčlembe, naloge in vaje, fotografije in risbe. V prvih dveh zvezkih se pri nekaterih besedilih predstavitev notranje zgradbe pod naslovom Razčlemba, na koncu pa je slovarček manj znanih izrazov. Pri pomembnejših avtorjih so objavljene njihove fotografije, ob njih pa so temeljni biografski podatki.⁵⁷⁶ Poleg fotografij književnikov so še fotografije nekaterih slovenskih krajev in območij⁵⁷⁷ ter predstavitev domačih obrti.⁵⁷⁸ Fotografije so organsko povezane z leposlovnimi besedili, npr. slika prekmurske ravnice s socialno občuteno črtico Matije Malešiča *Kruh*, sliki čedajskega Hudičevega mostu in svetišča na Stari gori z *Legendo o čedadskem mostu in Stari gori* Jože Lovrenčiča ter slika briške vasi s podnaslovom Pogled na goriška Brda z

⁵⁷⁰ Pesem ima izpuščeno 2., 4., 5. in 10. kitico.

⁵⁷¹ V tej manj znani črtici pripovedovalec ob beli cerkvi na hribu v bližini mesta sreča množico razposajenih otrok. Ko zavistni popotnik vrže mednje pest bakrenih kovancev, pripovedovalec doživi nekaj strašnega: "V vseh očeh je ugasnilo sonce, z usten je mahoma izginil smeh, mlada kri je usehnila v licih. Predrzna neusmiljena roka je potegnila z mladih duš belo odejo nedolžnosti, čistosti in neskrbnosti, prikazale so se v svoji goloti vse kali nizkotnega, od strasti, sebičnih skrbi, sovraštva, zlob, poželenja in zavisti razjedenega človečanstva."

⁵⁷² Avtorji so Ezop, Sewell, Williamson, Hamsun, Reymont, Streuvels, Alighieri, Deledda, Dostojevski, Förster, Gogolj, Isajev, Sienkiewicz in Tolstoj.

⁵⁷³ Besedila v cirilici se že od leta 1931 ne pojavljajo več.

⁵⁷⁴ V sestavi Bajec 1935 je bila srbska himna *Bože pravde* samo v srbščini, vendar v gajici, v sestavi Bajec 1939 in v tem sestavi pa ima srbska himna poleg izvirnika, zapisanega v gajici, še prevod v slovenščino pod naslovom *Bog pravice*.

⁵⁷⁵ Taka je npr. pesem Simona Jenka *Od Balkana do Triglava*:

Od Balkana do Triglava južni veter piše, svoje sine mati Slava v kolo skupaj iše, kliče jih na glas: Kar je bratje, vas	od Balkana do Triglava, vsi edini, ene majke sini, ena vam je očetnjava, ena misel naj vas vlada od Trsta do Carigrada!	Sloga, sloga, dar od Boga, varuj nam slovenski dom! Naj ga širi, v strani štiri, njega vraga udari grom!	Bog jih vari sine Slave, jim podari sloge prave, ena misel naj jih vlada od izhoda do zapada!
--	--	---	--

⁵⁷⁶ Ta didaktični dodatek iz prvega zvezka se kot pregled v celoti ponovi na koncu drugega zvezka.

⁵⁷⁷ Na slikah so Ljubljana, Gospa Sveta, Čedad, Maribor in Celje ter Prekmurje, Savinjska dolina, Brda, Julijske Alpe in Slovenska Benečija.

⁵⁷⁸ Predstavljene so sodarstvo, lončarstvo, čipkarstvo, žebjarstvo, tkalstvo in izdelovanje suhe robe.

Gradnikovo domoljubno pesmijo *Prihod*.⁵⁷⁹ Tudi ta sestav ima v prvem zvezku že omenjeno didaktično naravnano besedilo *Kako naj čitam*, v drugem zvezku pa sestavek Franceta Vodnika *Kako in kaj naj čitamo*. Sestavek je pomemben, saj prinaša razmišljanje o recepcijskih procesih in o ločevanju med "visoko" in trivialno literaturo: "Ne berimo nikdar zato, da bi preganjali čas in dolgčas, ampak zato, da se učimo, da spoznavamo smisel življenja, da se poglobljamo vase, duhovno rastemo ter postanemo boljši, iskrenejši ljudje."⁵⁸⁰ /.../ "Bralce v najširšem smislu privlači v prvi vrsti vsebina, snov. Ta snovni vidik, ki se pri pripovednih delih, kakor so na primer povesti in romani, izkaže zlasti kot žeja po zgodbi, je znamenje precej pomanjkljive izobrazbe. Ako ne gre za plehke zgodbe, ni škodljiv, ker budi vsaj veselje do branja." V zadnjih dveh zvezkih se pri nekaterih besedilih pojavlja didaktični sklop Opombe, ki vključuje stvarne opombe, vprašanja za tesno branje besedila⁵⁸¹ in vaje za utrjevanje znanja in ustvarjalno pisanje.⁵⁸² Ta didaktični dodatek je manj pogost in manj sistematičen kot v sestavih Bajec 1935 in 1939. Literarnozgodovinsko-tematski sklopi imajo proti koncu kratko označitev obdobja in natančnejšo predstavitev izbranih avtorjev z bio- in bibliografskimi podatki. Nekateri kanonski avtorji so opremljeni s portretnimi risbami,⁵⁸³ v vsakem zvezku pa so tudi tri umetniške priloge, nekatere celo v barvah. Na koncu zvezkov sta prvič v zgodovini srednješolskih beril tabelarna pregleda slovenskega slovstva,⁵⁸⁴ v četrtem zvezku pa še kratek opis literarnih zvrsti in vrst. V tem zvezku je tudi prvič po sestavu Grafenauer 1930 primer učne verige odlomkov z umestitvami, in sicer vsebinski sklop petih odlomkov iz Sienkiewiczzevega romana *Potop* (pod naslovom *Obleganje Jasne gore*).

7. Prešernove pesmi: *Memento mori* (I. zv.); *Nuna in kanarček*, *Soneti nesreče*⁵⁸⁵ (II. zv.); *Uvod h Krstu pri Savici*, *Orglar*, *Povodni mož*, *Sonet o kaši*,⁵⁸⁶ *V spomin Andreja Smoleta*, *Slovo od mladosti* (III. zv.); *Lepa Vida*, *Soneti nesreče*⁵⁸⁷ (IV. zv.).

⁵⁷⁹ Navajam celoten sonet:

<p>Od gora karpatskih vro krdela ... kakor reka silna in deroča poplavila so že vsa cvetoča polja, sela, trge, mesta bela. Padla je Celeia v kup pepela, ali vojska vse uničujejoča šele tam ustavi se, kjer Soča</p>	<p>v Salicanumu ovinek dela. V prah poklekne in odpaše meče in na žrtvenike zlatoruna jagnjeta položi v čast Peruna. "To bo meja," vojskovodja reče. In na Brda onostran pokaže: "Tam naj bodo naše zadnje straže."</p>
---	---

⁵⁸⁰ Konec povedi je nazoren primer pedagoškega optimizma.

⁵⁸¹ Tudi tu delujejo zelo moteče vprašanja, pri katerih je v oklepaju naveden odgovor.

⁵⁸² Pri Prešernu se ponovno pojavi vaja s prozifikacijo: "Napiši Črtomirov nagovor v prozi!"

⁵⁸³ V tretjem zvezku so to Trubar, Hren, Vodnik, Prešeren, Bleiweis in Levstik, v četrtem zvezku pa Stritar, Gregorčič, Aškerc, Cankar in Župančič.

⁵⁸⁴ Rubrike v tretjem zvezku so: Glavne dobe slovenskega slovstva; Glavni pisatelji, pesniki, kritiki in slovstveni vzgojitelji; Nabožno slovstvo; Jezikoslovje; Poučno slovstvo; Umetno leposlovje; Časopisi, listi, revije, almanahi.

⁵⁸⁵ Samo prvi pod naslovom *Vrba*. Isti sonet je zaradi neuskkljenosti sestavljalcev tudi v tretjem zvezku.

Ta sestav ima v primerjavi s sestavom Brinar 1923 od recepcijsko primernih pesmi *Povodnega moža* in *Lepo Vido*, nima pa *Apela in čevljarja*. Gledano v celoti je za to stopnjo šole prezahteven in po tematiki neprimeren.

8. Značilnosti besedilnega izbora: V primerjavi z Brinarjevimi berili se je zmanjšal delež doživljajskih oz. razpoloženjskih, netendenčnih sestavkov na dobro tretjino (opazen delež imajo sestavki z državoljubno in domoljubno vsebino, poučnih pa je več kot tretjina), bistveno se je povečal delež besedil s poudarjeno socialno tematiko, bogoljubnih pa je še manj kot v sestavu Bajec 1939.⁵⁸⁸

9. Označitev Prešerna: V tretjem zvezku je pri predstavitvi obdobja romantika tale vznesen zapis: "V Čbelici je priobčeval svoje nesmrtno pesmi prvak slovenskih pesnikov dr. France Prešeren,⁵⁸⁹ največji mojster slovenske besede. /.../ Slovensko pesništvo je doseglo nenadoma s Prešernom svetovno slovstvo in je postalo zvezda vodnica vsem našim poznejšim pesnikom in pisateljem."

2.1.4.3 OKUPACIJA

Položaj slovenščine v šolstvu od aprila leta 1941 do maja leta 1945 se je razlikoval po posameznih slovenskih pokrajinah. Na Gorenjskem in Štajerskem so Nemci takoj ukinili vse slovenske šole, izgnali veliko slovenskih učiteljev in začeli odpirati nemške šole z nemškimi učitelji.⁵⁹⁰ Za uresničitev čim hitrejšega ponemčevanja so ustanovili gosto mrežo nemških

⁵⁸⁶ Pod naslovom *Kaša*.

⁵⁸⁷ Samo *Popotnik pride v Afrike puščavo*.

⁵⁸⁸ Vendar s to pomembno razliko, da je npr. v Bajčevem sestavu v "zimskem" sklopu objavljena zelo primerna pesmica Stana Kosovela *Božič gre*, v tem sestavu pa npr. v drugem zvezku čisto neustrezna pesem Gradnikova *Smučarjeva jutranja molitev*. Ta se iz doživeto podane jutranje impresije prevesi v posiljeno didaktičnost, take pesmi pa je upravičeno zavračal že Bežek leta 1894 v svoji oceni Sketovih beril za nižjo srednjo šolo. Navajam začetek in konec pesmi:

Niso še zore žarki skoz bore tihe prodrli meglice kopren, še na vseh vejah, bilkah in mejah zbira in strja se puhasti sren, ko po strminah v slokih smučinah prožno me nosi nevidna perot. Koder sprostira sneg se, ovira zame nobena ni tvegana pot.	Če tek življenja ni brez trpljenja, naj vsaj nam sije na pot Tvoj obraz. On, če zaprede mreža nas zmede, nam bo v pomoč, da utremo si gaz. Ni nam do truda, vsaka zamuda v borbi bo le okrepčilo za sen. Zadnji sen, teka zadnja zapreka naj bo ob času najslajši Tvoj plen.
--	---

⁵⁸⁹ Podčrtano v izvorniku.

⁵⁹⁰ Slovensko govorico so strogo prepovedali tudi med odmori, kršilce prepovedi pa so učitelji, pogosto brez ustrezne izobrazbe, hudo telesno kaznovali.

otročkih vrtcev, uvedli nemški pouk na vseh osnovnih in meščanskih šolah ter na nekaterih drugih srednjih šolah,⁵⁹¹ med glavnimi predmeti na osnovni šoli pa so bili učenje nemščine, življenjepisa Adolfa Hitlerja, petje in vojaške vaje. Zaradi delovanja narodnoosvobodilnega gibanja je na Gorenjskem konec leta 1943 delovala le še polovica osnovnih šol,⁵⁹² na Štejskem pa je bilo nacistično šolstvo občutneje prizadeto šele sredi leta 1944. Podobno je bilo v Prekmurju, kjer so bili jugoslovanski učitelji takoj odpuščeni, okupatorska oblast pa si je pri madžarizaciji najprej pomagala s starejšimi prekmurskimi učitelji, ki so končali madžarska učiteljišča, kasneje pa so vse bolj številno prihajali madžarski učitelji.

Čisto drugačne razmere so bile v Ljubljanski pokrajini, kjer je imela italijanska zasedbena oblast sicer iste končne cilje kot nemška in madžarska, vendar Italijani iz taktičnih razlogov niso spreminjali starega jugoslovanskega šolskega sistema. Zato je v osnovnih in srednjih šolah pouk v celoti potekal v slovenščini, v srednje šole pa so uvedli fakultativni pouk italijanskega jezika.⁵⁹³ Spremenjeni so bili tudi učni načrti iz zgodovine in zemljepisa, novim razmeram pa so bile prilagojene nekatere jugoslovanske šolske knjige (Ciperle 1987: 77-84). V zadnjem letu vojne pa je pod nemško zasedbeno oblastjo na Primorskem (v Gorici) delovala petrazredna domobranska gimnazija.⁵⁹⁴

Na osvobojenem ozemlju na Dolenjskem in Primorskem so že spomladi leta 1942 poskušali zakonsko urediti partizansko šolstvo. Septembra leta 1943 je Izvršni odbor Osvobodilne fronte imenoval upravno komisijo za osvobojeno ozemlje, ki je imela tudi odsek za šolstvo. Poskrbeli so za okrožne šolske nadzornike ter izdelali učni načrt partizanskih osnovnih šol. Po kapitulaciji Italije so ustanovili partizansko gimnazijo v Novem mestu,⁵⁹⁵ vendar zaradi vdora Nemcev do začetka pouka ni prišlo. Pač pa je maja leta 1944 začela delovati meščanska šola v Črnomlju, septembra tega leta pa so ustanovili še meščanski šoli v Loškem Potoku in Starem trgu ter nižjo realno gimnazijo v Metliki. Oktobra so vse srednje šole na osvobojenem

⁵⁹¹ Vzpostavili so gimnazije v Mariboru, Celju, Brežicah in na Ptuj, učiteljišči v Mariboru in Kranju ter več strokovnih šol.

⁵⁹² Z namenom pritegniti tiste Slovence, ki jih je motil revolucionarni značaj osvobodilne fronte, so leta 1944 Nemci na Gorenjskem dovolili uporabo slovenščine v nižjih razredih na podeželskih osnovnih šolah.

⁵⁹³ Tedanje ljubljansko politično vodstvo je bilo tako naivno, da so njegovi predstavniki na Mussolinija naslovili prošnjo, naj podobne šolske razmere vzpostavijo tudi na že od leta 1918 zasedenem Primorskem.

⁵⁹⁴ Ustanovili so jo ljudje iz kroga Slovenskega narodnega varnostnega zbora, ki so denar za šole dobivali iz nemškega sklada za protikomunistično propagando (Pahor 1986: 70-71).

⁵⁹⁵ Za v. d. ravnatelja je bil imenovan profesor Boris Merhar, "imenovali so tudi druge profesorje, vpisali dijake in po takratni navadi začeli šolsko leto 1943/44 s slovesno mašo" (Ciperle 1987: 91).

ozemlju spremenili v realne gimnazije, januarja leta 1945 pa so z odlokom metliško partizansko srednjo šolo spremenili v popolno realno gimnazijo (Ciperle 1987: 85-93).

2.1.4.3.1 SESTAV MODER 1942

1. Enote: Brez avtorja, *Slovensko berilo*, Ljubljana 1942 – XX⁵⁹⁶

2. Nastanek in uporaba: Berilo je izšlo pri Mohorjevi družbi v Ljubljani, kjer je bil med okupacijo nekaj časa sedež Celjske Mohorjeve družbe (Inzko 1996: 73). Kot navaja Marijan Smolik, sta bila sestavljalca Janko Moder⁵⁹⁷ in Anton Vodnik.⁵⁹⁸ Leta 1942 je bil Moder učitelj, Vodnik pa urednik pri Mohorjevi družbi. Berilo je bilo namenjeno bralcem Mohorjeve družbe (ob osemdeseti obletnici Slomškove smrti), po vsebini in razporeditvi besedil pa ustreza stopnji nižje srednje šole.⁵⁹⁹

3. Obseg: slovenskih avtorjev 44, vseh besedil 68. V primerjavi s sestavom Bajec 1939 je pol manj slovenskih avtorjev, besedil pa je šestkrat manj.⁶⁰⁰ Pomembnejši slovenski pisci na novo: Lili Novy.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 100%, svetovna 0%, jugoslovanska 0%.

Popolna usmerjenost v domačo književnost je programska: gre za "domačijski" odnos, ki se je v srednješolskih berilih ohranjal od berila Sket V-VI 1886 do berila Grafenauer IV 1930.

6. Spremljevalni instrumentarij: samo abecedno kazalo (po avtorjih) na koncu, pred njim spremna beseda s kratkim literarnozgodovinskim pregledom,⁶⁰¹ skoraj pri vseh avtorjih pa so ob prvem ali edinem objavljenem besedilu tudi črno-beli fotografski portreti.

7. Prešernove pesmi: *Memento mori*, *Nezakonska mati*, *Soneti nesreče*.⁶⁰² Zanimiva je uvrstitev *Nezakonske matere*, ki je bila za časa habsburške monarhije za šolo neprimerna

⁵⁹⁶ Rimska številka 20 pomeni, da gre za štetje let po fašističnem koledarju: uradno so tudi v Ljubljanski pokrajini označevali čas od fašističnega pohoda na Rim leta 1922.

⁵⁹⁷ Janko Moder (1914-2006), prevajalec, jezikoslovec in urednik. Leta 1939 je diplomiral iz slavistike v Ljubljani, bil gimnazijski profesor in predavatelj na AGRFT, večinoma pa v svobodnem poklicu. Prevajal je iz več kot 20 jezikov in uredil zbirko *Nobelovci*. Med drugo svetovno vojno je napisal zgodovinski roman v dveh delih (*Sveta zemlja* in *Vladar Samo*), v zaporu leta 1945 pa sonetni venec sonetnih vencev *Sla spomina* (Os. II: 724).

⁵⁹⁸ Anton Vodnik (1901-1965), pesnik, kritik in urednik. V Ljubljani je z doktoratom končal študij umetnostne zgodovine, potem pa je bil urednik glasila križarstva *Križ na gori* ter pri Slovencu, Jugoslovanski knjigarni in Mohorjevi družbi. Med vojno je bil zaradi sodelovanja v OF zaprt, po njej pa je delal v Državni založbi Slovenije. V liriki (prva zbirka *Žalostne roke* leta 1922) je pogosto povzemal motive iz *Svetega pisma* in ob impresionističnih prvinah postavljaval v ospredje ekspresionistične (Os. II: 1270).

⁵⁹⁹ Čeprav ni šlo za tipično srednješolsko berilo, ga glede na okoliščine (zaradi večinoma ukinjenega srednješolskega pouka v slovenščini so nekatere naloge slovenskih šol morale prevzeti kar družine same) in z upoštevanjem nujnih posebnosti obravnavam skupaj z drugimi srednješolskimi sestavi.

⁶⁰⁰ To je seveda razumljivo, saj gre za izdajo v enem zvezku, pa tudi okoliščine niso dopuščale večjega obsega.

⁶⁰¹ To je glede na to, da je bilo berilo namenjeno vsem bralcem Mohorjeve družbe, čisto zadoščalo.

Prešernova pesem,⁶⁰³ sicer pa je Modrov in Vodnikov izbor v skladu z vsebinsko zasnovno *Slovenskega berila*.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Ena tretjina vseh besedil ima kot osrednji ali kot končni motiv motiv smrti,⁶⁰⁴ kar morda simbolično odslikava razpoloženje sestavljavcev v času smrtne ogroženosti slovenskega naroda. Sonet *O Vrba* in pesem *Nezakonska mati* pa sta tudi v skladu s poveličevanjem kmečkega domačijstva in kultom matere v berilu.⁶⁰⁵ Že zunanja podoba berila z besedilom iz Cankarjeve *Četrte postaje*⁶⁰⁶ nakazuje temeljno vsebinsko usmeritev berila, v katerem sicer izjemoma najdemo tudi lirske ljubezenske pesmi (npr. Murnovo *Pesem*)⁶⁰⁷ in v nasprotju s sestavom Gaspari 1940 zelo redka besedila s socialno in domoljubno tematiko,⁶⁰⁸ to je apologijo krščanske vere. Samemu izboru avtorjev niti ne moremo kaj dosti očitati, saj vključuje vse klasične književnike 19. stoletja, osrednje predstavnike in sopotnike moderne⁶⁰⁹ in tudi nekaj pomembnih imen iz obdobja med obema vojnama,⁶¹⁰ pač pa je problematičen in izjemno konzervativen izbor leposlovnih besedil, med katerimi jih je več kot tretjina bogoljubnih,⁶¹¹ zaradi česar se po tem merilu sestav Moder 1942 vrača na raven sestava Sket 1893N, torej pol stoletja v preteklost. Pri tem sploh ni pomembno dejstvo, da je med avtorji besedil precej duhovnikov,⁶¹² pač pa gre predvsem pri

⁶⁰² Prvi pod naslovom *O Vrba* in peti pod naslovom *Življenje ječa*.

⁶⁰³ To je šele njena druga objava v berilu; prvič v sestavu Grafenauer 1930.

⁶⁰⁴ To razodevajo že naslovi *Mrtva nevesta*, *O dušici majceni*, *ki ni smela v nebesa*, *Smrt na vasi*, *Ledene rože in Memento mori*.

⁶⁰⁵ K uvrstitvi pesmi v berilo sta verjetno prispevala tudi verza "bo bližnji sosed varoval, svet' Marka" in "On, ki ptice pod nebom živi".

⁶⁰⁶ Ohranjeni sta dve različni platnici: prva z naslovom knjige, letnico izida in imenom založbe, druga pa z naslovom knjige in celostranskim Cankarjevim besedilom, izpisanim z verzalkami, ki se na prednji platnici začneja s stavkom "Na glavi je nosil trnov venec ...", na zadnji platnici pa s stavkom "Jezus sreča svojo žalostno mater ..."

⁶⁰⁷

Kakor roža na poljani vsa mi v svatovskem bleščiš, ali greš mi v svate, dekle, ali sama se možiš?	Oj ti dekle, dekle moje, nagelj poljski že cvete, rastejo že rdeče rože, od želja srce mi mre.	Oj ti dekle, dekle moje, pojdi, pojdi za menoj, kakor veter z drobno travo jaz igral bi se s teboj!
--	---	--

⁶⁰⁸ Pa še to so manj izrazita besedila (Vodnikovo *Dramilo*, Levstikov *Martin Krpan* in *Amerikanci* Narteja Velikonje), medtem ko borbeni domoljubni pesmi, ki sta se redno pojavljali v obdobju med obema vojnama (Gregorčičeva *Soči* in Jenkova *Naprej*) nista bili uvrščeni v berilo.

⁶⁰⁹ Ti so tudi v spremni besedi ob Prešernu in Levstiku izrazito pozitivno ovrednoteni, vključno s Cankarjem: "Cankar je s svojo plodovito ustvarjalno silo miselno poglobil epiko kot še nihče doslej. Njegova umetniška beseda nam lahko posreduje najtišje hrepenenje in najbolj razburkane strasti."

⁶¹⁰ Manjkajo pa vodilni pisatelj slovenskega ekspresionizma Ivan Pregelj (verjetno zaradi očitkov katoliškega tabora ob nekaterih njegovih najpomembnejših besedilih) in vsi tisti pripadniki socialnega realizma, ki so se že uveljavljali v sestavih Bajec 1935 in 1939 ter Gaspari 1940.

⁶¹¹ To vsebinsko usmeritev berila razodevajo že nekateri naslovi, povezani z religiozno tematiko: *O nebeški glorijski*, *O dušici majceni*, *ki ni smela v nebesa*, *Očiščevanje*, *O Bog svetlobe*, *Trije zvonovi*, *Božična zdravica*, *Kmet govori Bogu*, *Molitvenik*, *Oznanjenje* in *Četrta postaja*.

⁶¹² Npr. Valentin Vodnik, Anton Aškerc, Alojzij Merhar, Fran Ksaver Meško, Simon Gregorčič, Anton Medved, Jožef Pogačnik, Fran Saleški Finžgar, Anton Martin Slomšek.

kanonskih avtorjih za nereprezentativen izbor besedil,⁶¹³ npr. pri Gradniku, kjer ni uvrščena nobena socialna, domoljubna ali ljubezenska pesem, pač pa dve pesmi, ki bodisi v celoti bodisi v zaključku afirmirata krščansko vero.⁶¹⁴

9. Označitev Prešerna: Med sestavki je Finžgarjev romaneskni zapis, v katerem avtor predstavi nastajanje soneta *O Vrba ...*, ko pesnik obiše sestro Mino v domači hiši. Finžgar označi Prešerna kot notranje razdvojenega, a občutljivega in ljubečega človeka: "Tudi brat France je vstal, se obrnil v peč in si otrl solze. Domislil se je svojega stanu. Ob sestri ljubezni je zagorela njegova. Njena ljubezen vse prenese, tudi moja mora – mora!" V spremni besedi je največ prostora odmerjenega Prešernu, v značilnem poveličevalnem tonu: "Toda Prešeren je bil preglobok duh, da bi ga do dna razumeli njegovi sodobniki. Tako silen je bil njegov dar, da je še danes prav tako živ in močan kot pred sto leti. Danes še bolj kot tedaj! /.../ Prešernove umetnine so poslej merilo za naše leposlovje. Vsi poznejši rodovi so ga občudovali, se učili pri njem in zajemali iz njega."

2.1.4.3.2 SESTAV GRAFENAUER 1942

1. Enote: Brez avtorja, *Slovenska slovstvena čitanka za višje razrede srednjih in sorodnih šol V-VIII*, Ljubljana 1942-XX

2. Nastanek in uporaba: Kot je navedeno na drugi strani, je knjiga nastala kot priredba Grafenauerjevih beril za "višje razrede srednjih in sorodnih šol I-IV".⁶¹⁵ Prirejevalci niso znani, dostopen je le zapis, da je knjiga "nastala iz mnogoletnih izkušenj naših najboljših

⁶¹³ Od Cankarjevih pomembnih besedil je samo črtica *Skodelica kave*, sicer pa sta uvrščeni še manj znani besedili s poudarjeno religiozno tematiko *Bebec Martin* in *Četrta postaja*.

⁶¹⁴ Navajam obe pesmi, ki jima sicer ne moremo odrekati umetniške vrednosti; pri prvi zadnje štiri kitice:

<i>KMET GOVORI MASTILCEM</i>	<i>KMET GOVORI BOGU</i>
Mošt naj zdaj se v brente staka. Pridite, mastilci, strite s čvrsto nogo grozdov kite! Je mastilec, ki še čaka. Nihče njega ne povabi, on na nas pa ne pozabi. Kadar smo za njega zreli, on vse bolje in vse brže vse po vrsti nas potrže. Ali če na trti veli naše je zorenje kratko, naj bo vino večno sladko.	Moj srp je rezal Tvoje bilke, moj znoj je močil Tvoje trte, večer je, vžgi zvezda svetilke. Moj molk častil je grozd in travo, srp, koso, sode, klet in kravo, zdaj k Tebi so oči uprte. Moj plug oral je Tvoja polja, Tvoj prst oral mi moja lica, še zate je na mizi žlica. Prisedi, z mano povečerjaj, potem pa ves svoj dolg izterjaj. In naj zgodi se Tvoja volja.

⁶¹⁵ Grafenauer je drugače kot pred njim Miklošič in Sket svoja berila označil samo z zaporednimi številkami za višjo stopnjo; izraz slovstvena čitanka in uporaba oštevilčenja za vseh osem razredov srednje šole se navezujeta na Sketova berila.

slavistov na srednji šoli."⁶¹⁶ Berilo je bilo namenjeno srednjim šolam v Ljubljanski pokrajini⁶¹⁷ in se je verjetno ob izvirnih Grafenauerjevih berilih ponekod uporabljalo do sestava Boršnik 1949.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 109, vseh besedil 340. Berilo ima isto število avtorjev kot Grafenauer v vseh štirih zvezkih, besedil pa je skoraj za polovico manj.⁶¹⁸ Ta poseg prirejevalcev omogoča opazovati kanonizacijske mehanizme, saj ravno selekcija gradiva lahko na novo vzpostavi razmerja med književniki. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Prežihov Voranc in Božo Vodušek.

4. Razvrstitev učnih vsebin: samo literarnozgodovinska, kar je prvič v zgodovini srednješolskih beril v osrednji Sloveniji.⁶¹⁹ V knjigi so samo trije vsebinski sklopi (Narodno pesništvo, Pismenstvo in Književnost), seveda pa kronološko zaporedje vsebin v berilu ne pomeni, da je tako potekal tudi pouk v vseh štirih razredih višje srednje šole. V prvih dveh razredih je bil poudarek na spoznavanju literarnih zvrsti in vrst, zato ima berilo v dodatku posebej označeno, katera besedila so primerna za pouk slovstvene teorije v V. in VI. razredu.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 98%, svetovna 2%, jugoslovanska 0%.

Pričakovano je, da sestavljavci v okupacijskih razmerah niso mogli vključevati besedil iz svetovne književnosti oz. je imela zanje prednostni pomen domača literatura, izjema pa so seveda avtorji iz italijanske književnosti, katerih leposlovna besedila so kot prevodi dodana kar pri slovenskih književnikih.⁶²⁰ Iz političnih razlogov so izpadla vsa besedila iz srbske in hrvaške književnosti, seveda pa so bile tovrstne omejitve tudi pri izboru besedil iz slovenske književnosti, saj so bila iz samocenzurnih razlogov izločena vsa udarna domoljubna besedila (*Zdravljica*,⁶²¹ *Naprej* in *Soči*).

6. Spremljevalni instrumentarij: vsebinsko kazalo (zaporedno in abecedno).

⁶¹⁶ *Dom in svet* 1943, 55 (zborniki), str. 140.

⁶¹⁷ Po navedbi na naslovnici je bila knjiga, ki jo je izdala Pokrajinska šolska založba v Ljubljani, "odobrena z odlokom Visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino".

⁶¹⁸ Ob takšni zasnovi berila seveda ni bilo prostora za daljša besedila ali za učne verige odlomkov, zato je npr. Tavčarjeva *Visoška kronika* predstavljena samo z enim odlomkom z naslovom *Kaj sem doživel pred gospodom škofom*.

⁶¹⁹ Že leta 1928 pa je imel tako razvrstitev Budal v *Slovenskem cvetniku*.

⁶²⁰ Pri Župančiču *Božanska komedija* Alighierija, pri Gradniku *O blažen bodi mesec* Petrarka, *Luni* Leopardija, *Večerna pesem* Carduccija in *O mladost* D'Anunzia, pri Izidorju Cankarju *V bridkosti tej* Buonarottija ter pri Lovrenčiču *Lastovica* Grossija in *Bannina poroka* Deledde.

⁶²¹ *Zdravljica* se dandanašnji še zlasti zato, ker vključuje sedanjo slovensko himno, predstavlja predvsem kot vizija miroljubnega sožitja vseh narodov sveta, primerna celo za himno OZN, pri tem pa se čisto pozablja na udarne osrednje kitice (od tretje *V sovražnike 'z oblakov* do šeste *Mladenči, zdaj se pije*), ki vse pozivajo na upor za vrnitev narodne samostojnosti.

7. Prešernove pesmi: *Lepa Vida, Lenora, Slovo od mladosti, Dohtar, Nova pisarija,*⁶²² *Soneti ljubezni,*⁶²³ *Turjaška Rozamunda, Zabavljivi napisi, Sonet o kaši, Gazele,*⁶²⁴ *Glosa, Soneti nesreče,*⁶²⁵ *Pismo Čelakovskemu, Apel in čevljar, Je od vesel'ga časa teklo leto, Sonetni venec,*⁶²⁶ *Ni znal molitve žlahtnič trde glave, Matevžu Langusu, Kam, Matiju Čopu, Krst pri Savici,*⁶²⁷ *Ribič, Pevcu, K slovesu, V spomin Andreja Smoleta, V spomin Valentina Vodnika, Neiztrohnjeno srce, V spomin Matija Čopa.*

Izbor ne prinaša nobene nove Prešernove pesmi, sestavljavci pa so glede na sestav Grafenauer 1930 izpuščali predvsem recepcijsko primernejše pesmi (npr. *Povodni mož, Hčere svet, Zdravilo ljubezni, Pod oknom, Nezakonska mati* ipd.).

8. Značilnosti besedilnega izbora: Besedilno okolje se ni bistveno spremenilo, pač pa je prišlo do sprememb v izboru najnovejših književnikov. Sestavljavci so izpustili Ljudmilo Poljanec, Radivoja Peterlina, Ivana Preglja, Franceta Bevka ter Stana in Srečka Kosovela, v primerjavi z berilom Grafenauer IV 1930 pa so na novo Narte Velikonja, Janez Jalen, Juš Kozak, Tone Seliškar, Jožef Pogačnik, Mile Klopčič, Božo Vodusek, Prežihov Voranc, Miško Kranjec in Anton Ingolič (predvsem predstavniki socialnega realizma).⁶²⁸

9. Označitev Prešerna: Kot v izhodiščnih berilih je tudi v tem sestavu več besedil, posvečenih Prešernu, in sicer Matija Čopa *O Prešernovih pesmih*, Janeza Trdine *Prešeren in Koseski*, Frana Levstika *Na grobu Prešernovem* in Josipa Stritarja *Pesnik Prešeren*.

10. Pomembnejše ocene: "Dočim je bila prej tvarina razdeljena na štiri čitanke, je zdaj združena v eno samo knjigo in nudi torej najlepši pregled slovenskega pismenstva. /.../ Imena, ki v literarni zgodovini zvenijo suho in dolgočasno, so dobila v čitanki svojo barvo in svoj zvok. /.../ Slovenska slovstvena čitanka – razširjena še za kakih petdeset strani bi bila resnična antologija slovenske pisane besede – izpričuje rast in razvoj in čiščenje našega jezika."⁶²⁹

⁶²² Od verza "Prižgal si, mojster, žark mi nove luči" do konca.

⁶²³ Samo sonet *Očetov naših imenitna dela*.

⁶²⁴ Samo prva in četrta gazela.

⁶²⁵ Samo zadnji sonet.

⁶²⁶ Samo prvi, osmi in deveti sonet ter *Magistrale*.

⁶²⁷ Samo odlomek iz Krsta od *Dari opravil' bognji po navadi* do *Premagan pri Bohinjskem sam jezери* (prva retrospektiva).

⁶²⁸ Izpustitev Preglja, Bevka in obeh Kosovelov gre najbrž pripisati političnim razlogom, saj so bili vsi ti izrazito domoljubni književniki Primorci.

⁶²⁹ *Dom in svet* 1943, 55 (zborniki), str. 140-141.

2.1.4.3.3 SESTAV BAJEC 1943

- 1. Enote:** Brez avtorja, *Slovenska čitanka za prvi razred srednjih in meščanskih šol*, Ljubljana 1943
Brez avtorja, *Slovenska čitanka za drugi razred srednjih in meščanskih šol*, Ljubljana 1943
Brez avtorja, *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in meščanskih šol*, Ljubljana 1943
Brez avtorja, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in meščanskih šol*, Ljubljana 1943

2. Nastanek in uporaba: Berila so prvič izšla že leta 1941, saj so prejšnje učne knjige za nižjo srednjo šolo imele preveč izrazitih domoljubnih besedil (tudi takih, ki so obsojala okupacijo Primorske) in besedil iz jugoslovanske književnosti, da bi še lahko bile v uporabi v Ljubljanski pokrajini. Brošure⁶³⁰ so bile odobrene kot "popravljen izdaja" z odlokom Visokega komisariata, na drugi strani beril pa je zapis, da so sestavki ponatis iz *Slovenskih čitank* (za I.-IV. razred srednjih in sorodnih šol). Ker so sestavljavci Bajčevih beril ohranili avtorske pravice,⁶³¹ lahko domnevamo, da so med prirejevalci vsaj nekateri od petih soavtorjev. Leta 1942 je izšel nespremenjen ponatis z isto oznako "popravljen izdaja", leta 1943 pa spet vsi štirje zvezki, vendar z oznako "druga, spremenjena izdaja"⁶³² in spremembo v naslovih, ki pokriva tudi berila za meščanske šole.⁶³³ Brošure so se vsaj ponekod uporabljale do konca druge svetovne vojne, verjetno tudi na domobranski nižji gimnaziji v Gorici (jeseni leta 1944 in spomladi leta 1945), na kar kaže cenzurni poseg (prelepljene ali iztrgane strani) pri enem Klopčičevem in dveh Seliškarjevih besedilih v prvem zvezku.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 64, vseh besedil 235. V primerjavi s sestavom Bajec 1939 je skoraj za četrtno manj slovenskih avtorjev, vseh besedil pa je skoraj dvakrat manj.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena. Le v četrtem zvezku se dajo razbrati kratki tematski sklopi, npr. pri Prešernu in Jenku.⁶³⁴

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 96%, svetovna 4%, jugoslovanska 0%.

Jugoslovanska književnost je v celoti izpadla že leta 1941,⁶³⁵ od svetovnih avtorjev pa sta

⁶³⁰ Knjižice imajo manjši format kot prejšnja berila in mehke platnice.

⁶³¹ Zapis na drugi strani: "Sestavljavci *Slovenske čitanke* /.../ si pridržujejo vse pravice ponatisnjenih besedil."

⁶³² Ostali so isti avtorji in ista besedila, samo vrstni red besedil je nekoliko spremenjen.

⁶³³ Ta sprememba dokazuje, da se je sestav Gaspari 1940 na meščanskih šolah uporabljal še leta 1943 (nova berila so bila odobrena 13. septembra 1943, torej že po kapitulaciji Italije), kasneje pa ne več.

⁶³⁴ *Gazela, Dneva ne pove nobena pratika, Prešernova rojstna hiša, Iz sonetov nesreče; Na Sorškem polju, Obrazi, Na Jenkovem grobu.*

ostala samo Homer in Alighieri. Prvi zvezek iz leta 1942 ima poseben predpisani dodatek s sedmimi besedili, ki so v prvem zvezku leta 1943 organsko vključena med druge sestavke.⁶³⁶

6. Spremljevalni instrumentarij: samo zaporedna kazala v vseh štirih zvezkih.

7. Prešernove pesmi: *Memento mori* (II. zv.); *Turjaška Rozamunda, Orglar* (III. zv.); *Uvod h Krstu pri Savici, Gazele, Soneti nesreče, Glosa* (IV. zv.).

V primerjavi s sestavom Bajec 1939 ni pesmi *Povodni mož, Apel in čevljar* in *Sonet o kaši*, ki so vse recepcijsko bolj primerne kot skoraj vse objavljene pesmi.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Podobno kot v sestavu Moder 1942 ni nobenih državljudskih besedil, celo pri izbranih italijanskih avtorjih ne.⁶³⁷ Razmerje med bogoljubnimi, poučnimi, razpoloženskimi in socialnimi besedili se glede na sestav Bajec 1939 ni bistveno spremenilo. Izpuščena so bila nekatera izrazito domoljubna besedila,⁶³⁸ veliko pa jih je tudi ostalo.⁶³⁹ Seveda gre za besedila, ki izražajo domoljubje na splošno ali pa so uperjena proti nemštvu, npr. Tavčarjev sestavek *Slovensko je govoril*⁶⁴⁰ in Slomškov sestavek *O materinem jeziku*.⁶⁴¹ Prava majhna diverzija pa je končno besedilo v četrtem zvezku sestava Bajec 1943, in sicer poučni sestavek Frana Detele *Pred izkušnjo*.⁶⁴² V prvi izdaji priredbe berila leta 1941 sta bila dva stavka iz političnih razlogov cenzurirana, v izdaji leta 1943 pa se je spet pojavilo celotno besedilo: "Ne boš kaše pihal! Pristna Hrvata sta. Lovro, mi napredujemo z orjaškimi koraki." – "Ne boš kaše pihal! Pristna Hrvata sta, Jugoslovana z dušo in telesom. Lovro, mi napredujemo z orjaškimi koraki, zlasti mi Jugoslovani."

⁶³⁵ Ispadla so tudi tista slovenska besedila, ki so bila povezana z jugoslovanskim prostorom, npr. Aškerčevo *Kronanje v Zagrebu*.

⁶³⁶ Avtorji so pretežno italijanski književniki: Ezop, Tommaseo, Fanfani, De Amicis, Roncalli in Lichtenberger.

⁶³⁷ V tem izboru prevladujejo poučna besedila (predvsem basni), dve besedili De Amicisa pa imata celo poudarjeno socialno tematiko: *Dimnikarček* ter *Oglar in gospod*.

⁶³⁸ Npr. Jenkov *Naprej*, Finžgarjevi *Naprodaj nismo Sloveni nikdar in Bogovi so nas slišali*, Gregorčičeva *Soči*, Resovi *Izgnanci*, Maistrovi *Kraški piloti* in Pregljev sestavek *Za domovino, za edino*.

⁶³⁹ Npr. Slomška *O materinem jeziku*, Gregorčiča *Znamenje* in *Mojo srčno kri škropite*, Cankarja *Nebesa pod Triglavom* in *O domovina, ti si kakor zdravje*, Tavčarja *Zemlja domača ni prazna beseda* in *Slovensko je govoril*, Pohlina *Ne sramuj se svojega jezika* ter Stritarja *Slovenski jezik*.

⁶⁴⁰ Gre za pripoved o dijaku, ki je bil kaznovan zato, ker je v šoli z nemščino kot učnim jezikom zasebno uporabljal slovenščino.

⁶⁴¹ Navajam kratek odlomek: "Je li morda slovenski jezik tako grd in zarobljen, da bi se morali sramovati slovenske govornice? Lepe so pridige v nemškem jeziku, pa tudi v slovenskem lepo teko. Prijetne so nemške pesmi, ali prijetnejše so pesmi slovenske, ki se lepo gladko zlagajo in nam po nebeško razveseljujejo srce."

⁶⁴² Sestavek govori o slovenskem študentu na Dunaju, ki mu zmanjka volje za končno preizkušnjo in se raje zabava. Opisane razlike med srednjo šolo in univerzo so še danes izjemno aktualne: "Spomnil se je gimnazije, kako prijetno je bilo, ko se je učil sproti, ko so jih nadzirali profesorji in v nemale gospodinje. "Tu pa se ne zmeni za dijaka živa duša; Bogu na milo je prepuščen do izkušnje, potlej pa imej v glavi, kar se je nabralo v toliko letih! ...""

2.1.4.3.4 SESTAV SMOLEJ 1945

1. Enote: Brez avtorja, *Slovenska čitanka za I. in II. razred gimnazije*, 1945

Brez avtorja, *Slovenska čitanka za III. in IV. razred gimnazije*, 1945

2. Nastanek in uporaba: Nastanek beril pojasnjuje sam sestavljaivec Viktor Smolej,⁶⁴³ ki je bil na osvobojenem ozemlju v Beli krajini v šolskem letu 1944/45 zadolžen za to, da poskrbi za ustrezno učno gradivo za nižje partizanske gimnazije v Črnomlju, Semiču in Metliki.⁶⁴⁴ Smolej je mislil na nova berila že jeseni leta 1943, ko je iz novomeške gimnazijske knjižnice vzel nekaj leposlovnih knjig, pri izbiri gradiva je največ uporabljal predvojna Bajčeva berila, v Črnomlju pa je imel na razpolago tudi nekatere pesniške zbirke. Zaradi omejenih možnosti za razmnoževanje so se v oddelku odločili pripraviti samo dva zvezka,⁶⁴⁵ gradivo je recenziral član Predsedstva SNOS France Bevk, v marcu leta 1945 pa sta bili berili tudi formalno potrjeni. V Belokranjski tehniki v Črnomlju so ciklostilno razmnožili 350 izvodov prvega in 200 izvodov drugega zvezka, razmnožene liste pa so sproti pošiljali na gimnazije, kjer so jih dijaki vlagali v posebej natisnjena ovitka⁶⁴⁶ (Smolej 1959: 33-34). Berili sta se še zlasti na tem območju uporabljali do sestava Bajec 1945.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 24, vseh besedil 55. Glede na sestav Bajec 1939 je trikrat manj avtorjev in osemkrat manj besedil, kar je glede na okoliščine nastanka tudi razumljivo. Po številu avtorjev se Smolejev sestav lahko primerja samo s prvim sestavom Macun 1850, ki pa ima dvakrat več besedil. Pomembnejši slovenski pisci na novo: France Kosmač, Peter Levec, Matej Bor, Jože Udovič.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, delno literarnozgodovinska. V drugem zvezku se da razbrati zaporedje po literarnih obdobjih: protestantizem, razsvetljenstvo, romantika in realizem.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 100%, svetovna 0%, jugoslovanska 0%.

Pričakovana je (podobno kot v sestavih Moder 1942, Grafenauer 1942 in Bajec 1943) popolna

⁶⁴³ Viktor Smolej (1910-1992), literarni zgodovinar, leksikograf in prevajalec. Leta 1933 je diplomiral iz jugoslovanskih književnosti in srbohrvaščine v Ljubljani in bil do druge svetovne vojne gimnazijski profesor v Murski Soboti in Mariboru. Med vojno je bil vodja oddelka za srednje šolstvo pri Predsedstvu SNOS, po njej pa med leti 1947 in 1972 lektor in nato predavatelj slovaščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Za *Matičino Zgodovino slovenskega slovstva* je prispeval zvezek *Slovstvo v letih vojne 1941-1945* (Os. II: 1048).

⁶⁴⁴ Na osvobojenem ozemlju je bilo dostopno samo neznatno število predvojnih meščanskošolskih in gimnazijskih beril.

⁶⁴⁵ Milena Mohorič, vodja Odseka za prosveto pri Predsedstvu SNOS, je sicer pripravila obširen seznam literature, ki naj bi prišla v berili, vendar je zaradi upoštevanja realnih okoliščin pretehtal Smolejev izbor (Smolej 1959: 33).

⁶⁴⁶ Ovitka je natisnila Centralna tehnika KPS na pravem tiskarskem stroju, in sicer dvobarvno, z besedilom v črni in s partizansko zvezdo v rdeči barvi.

osredotočenost na slovensko književnost, čeprav bi glede na zasnovo nove povojne ureditve pričakovali tudi kakšno besedilo iz drugih jugoslovanskih književnosti ali celo kakšno državoljubno besedilo.

6. Spremljevalni instrumentarij: ni niti vsebinskih kazal.⁶⁴⁷

7. Prešernove pesmi: *Povodni mož* (I. zv.); *Uvod h Krstu pri Savici*, *Soneti nesreče*,⁶⁴⁸ *Sonetni venec*,⁶⁴⁹ *Turjaška Rozamunda*, *Glosa*, *Orglar*, *Gazele*⁶⁵⁰ (II. zv.).

V primerjavi s sestavom Bajec 1939 sta dve pesmi manj: izpuščene so pesmi *Memento mori*, *Apel in čevljar* ter *Sonet o kaši*. Pač pa je sploh prvič v zgodovini slovenskih srednješolskih beril v berilu za nižjo stopnjo objavljen *Sonetni venec*.⁶⁵¹ Med primerljivima sestavoma Moder 1942 in Smolej 1945 je razlika tako v številu Prešernovih pesmi kot v njihovem izboru. Modrovo berilo ima dva soneta z osrednjim motivom smrti (*Memento mori* in *Življenje ječa* ...) in nobene epsko-lirke pesmi, Smolejevo berilo pa ima predvsem pesmi z domoljubno tematiko in tematiko pesništva ter po eno lahkotnejšo balado in romanco.⁶⁵²

8. Značilnosti besedilnega izbora: Z novim berilom pa se je radikalno spremenilo besedilno okolje. Kot sem že omenil, tako kot v sestavih Moder 1942 in Bajec 1943 tudi pri Smoleju ni državoljubnih besedil. Bogoljubna besedila, ki jih je še v skrajšanih priredbah Bajčevih beril več kot desetina, so izginila,⁶⁵³ poučnih sestavkov je samo ena petina, v sestavu Bajec 1943 pa jih je skoraj polovica. Obratno je pri domoljubnih sestavkih, ki jih je v priredbah le ena desetina, pri Smoleju pa skoraj tretjina. Namesto bogoljubnih so se pojavili partizanski sestavki,⁶⁵⁴ za katere pa sam sestavljaivec ugotavlja, da je moral izbor besedil poleg miselno in oblikovno klasičnih slovenskih tekstov vključevati tudi "novo slovensko delo, čeprav ni bilo jezikovno in oblikovno na višku."⁶⁵⁵ Med partizanskimi pesniki⁶⁵⁶ sicer zasledimo znana

⁶⁴⁷ Berili sploh nista dokončani, saj se obe končata na strani 26 sredi besedila (*O domovina, ti si ...* v prvem zvezku in *Kmetska smrt* v drugem); konec aprila so imeli že pripravljenih nekaj novih matric z novimi besedili, vendar je nadaljevanje preprečil odhod partizanskega vodstva v Ajdovščino in za tem v Ljubljano (Smolej 1959: 34).

⁶⁴⁸ Prvi, drugi in šesti sonet.

⁶⁴⁹ Sedmi, osmi in deveti sonet.

⁶⁵⁰ Samo sedma: *Kdor jih bere, ...*

⁶⁵¹ Zanimiva je razlika v izboru sonetov v sestavu Grafenauer 1942 in v tem sestavu: v prvem sta enakovredno zastopani ljubezenska in domoljubna tematika, v sestavu Smolej 1945 pa je ljubezenska tematika izrazito podrejena domoljubni.

⁶⁵² Pomembna razlika med beriloma se je pokazala tudi v izboru Gregorčičevih pesmi: Moder ima pesmi *Mavrica* in *Oljki*, Smolej pa *Soči* in *Mojo srčno kri škropite*. Prvi dve sta bogoljubni, zadnji dve pa domoljubni (Božič 2006: 68).

⁶⁵³ Pogojno bi lahko uvrstili mednja *Cvetnik* Janeza Trdine.

⁶⁵⁴ Pod to oznako pojmem vse besedila, povezana z domoljubnim uporom, torej sestavke, ki so v zvezi z narodnoosvobodilnim bojem, nasiljem okupatorja in tudi revolucijo.

⁶⁵⁵ V imenu nove dobe so se torej sprejemala tudi estetsko manjvredna besedila, proti čemur je nastopal že Bežek v svoji kritiki Sketovih beril pred več kot pol stoletja.

⁶⁵⁶ Prozna besedila sta prispevala predvsem Metod Mikuž in Bogo Flander.

imena (Oton Župančič, Jože Udovič, Božo Vodusek, France Kosmač in Peter Levec), gotovo pa med šibkejša besedila lahko uvrstimo *Pozdrave* Jožeta Udoviča. Navajam osrednji del pesmi:⁶⁵⁷

In sončece je vzhajalo, je Štajerce pozdravljalo: "Vsak dan grem preko ruskih step in nosim vam pozdrav prelep. K vam gre vihar slovečih zmag, pravica z njim, smehlajjaj nje blag."	In sončece je vzhajalo, Primorce je pozdravljalo: "Prestali ste zadušno noč, svobode luč vam gre pomoč. Zapojte in zavriskajte, spet oljčna vejica cvete!"	In sončece je vzhajalo, Korošce je pozdravljalo: "Za vaše davne čase vem, spet priča prostim bom ljudem. Zavriskajte, zavriskajte, v pozdrav zemlje odrešene!"
---	---	---

Pač pa najdemo med izbranimi pesmimi tudi estetsko močna besedila, npr. pesem *Požgana vas* Petra Levca,⁶⁵⁸ ki je prava "partizanska impresija", napisana celo v heksametru:

Trudno odmeva korak, povsod naokrog je tišina, težek in tužen spomin stiska samotno srce. Tukaj življenja je dni v pokoju preživljal naš človek, nagelj je v oknih cvetel, grulil na dvoru golob. Tiho je zdaj naokrog in molk je med črnim zidovjem, suhe štrlijo čez pot veje ožganih dreves.	Sredi domače vasi ob stezi, s plevelom prerasli, našlo svoj zadnji je mir dvajset trpečih ljudi. Eden je bil jim sovrage in v enem zdaj grobu ležijo, angel na grobu kleči, angel z razbito glavó. V vaškem koritu pa vre in peni se bistri studenec, v njem partizani gasé žejo si mimogrede.
--	---

2.1.4.4 KRALJEVINA ITALIJA

Takoj po okupaciji Primorske so italijanske zasedbene oblasti začele razmišljati o ukinitvi slovenskih šol, po rapalski mirovni pogodbi in s prihodom fašistične stranke na oblast leta 1922 pa je bila sprejeta odločitev, da se slovenske šole zatrejo. Leta 1923 je za osnovne šole kraljevi odlok določil, da je italijanščina edini učni jezik, v obmejnih območjih pa je bil dopuščen drugi narodni jezik kot učni predmet v dodatnih urah. Leta 1925 so odpravili še to možnost, tako da je ostala slovenščina samo še pri pouku verouka v prvih treh razredih, kar pa je trajalo le do leta 1928. Podobno je bilo s srednjimi šolami. Leta 1919 so ustanovili pri realki v Idriji še nižjo gimnazijo s slovenskim učnim jezikom in učiteljsiše v Tolminu. Leta 1923 so ukinili idrijsko realko in nižjo gimnazijo in namesto teh dveh šol pri tehničnem zavodu v Vidmu uvedli nižji tečaj s slovenskim učnim jezikom. Leta 1925 je bilo ukinjeno slovensko učiteljsiše v Tolminu, leta 1926 pa je bil tudi v Videmski šoli uveden italijanski učni jezik.

Pač pa se je pojavila potreba po novih berilih po letu 1924, ko se je slovenščina pojavila kot tuji jezik na tehničnem zavodu v Vidmu ter na učiteljsiščih v Vidmu in Špetru, z letom 1925 pa

⁶⁵⁷ Pesem ne more skriti nastanka v časih poudarjenega rusofilstva.

⁶⁵⁸ Pod naslovom pesmi je naslednja pripomba: "Vas Koreno, požgana z ljudmi vred."

še na gimnaziji v Gorici, na tehničnem zavodu v Milanu ter na učiteljskih v Trstu in Tolminu.⁶⁵⁹ Pouk slovenščine kot predmeta pa je leta 1924 uvedla tudi zasebna gimnazija škofijskega semenišča v Gorici, ki je bila leta 1928 tudi uradno priznana z ministrskim odlokom (Pahor 1986: 65, 68-69).

2.1.4.4.1 SESTAV BUDAL 1928

1. Enote: Andrej Budal, *Slovenski cvetnik za srednje šole*, Gorica 1928

Andrea Budal, *Antologia slovena ad uso delle scuole medie*, Gorizia 1928

2. Nastanek in uporaba: Leta 1927 so bili s kraljevim odlokom določeni "izpitni načrti za slovenščino na kraljevih srednješolskih zavodih"⁶⁶⁰ in na njihovi podlagi je Andrej Budal⁶⁶¹ sestavil ustrezno berilo v dveh različicah: normalni za slovenske dijake in prilagojeni za tiste italijanske dijake, ki naj bi se učili slovenščine kot tujega jezika.⁶⁶² Berilo se je do leta 1933 uporabljalo vsaj na tehničnem zavodu v Vidmu,⁶⁶³ sicer pa verjetno neformalno do druge izdaje leta 1946.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 81, vseh besedil 275. V primerjavi s sestavom Grafenauer 1930 je za četrtno manj avtorjev, kar pomeni, da je moral biti Budal bolj selektiven, in več kot pol manj besedil, kar je pričakovano, saj gre za izdajo berila v enem samem zvezku.⁶⁶⁴

Pomembnejši slovenski pisci na novo: Pavel Golia, Fran Govekar, Marija Kmet, Alojz Kraigher, Janez Evangelist Krek, Anton Tomaž Linhart,⁶⁶⁵ Joža Lovrenčič, Stanko Majcen, Ivan Prijatelj, Ivo Šorli.

⁶⁵⁹ Nejasno ostaja, ali so bila ta učna mesta tudi zasedena in kako so bila zasedena. Po ustni informaciji prof. Sama Pahorja je npr. v Gorici eno leto poučeval slovenščino profesor fizike, drugo leto pa tega predmeta niso več poučevali.

⁶⁶⁰ Podatek je naveden na naslovnici berila.

⁶⁶¹ Andrej Budal (1889-1972), šolnik, pisatelj, prevajalec in narodni delavec. Leta 1913 je z doktoratom končal študij romanistike na Dunaju. Bil je profesor v Idriji in med obema vojnama v Vidmu. Po drugi svetovni vojni je delal v zamejskih kulturno-gospodarskih organizacijah in bil do upokojitve upravnik slovenskega gledališča in tudi učitelj na srednji šoli v Trstu. Pisal je pesmi in prozo s primorsko tematiko, leta 1924 pa je objavil zgodovinsko povest *Križev pot Petra Kupljenika* (gre za resničnega protestantskega pridigarja, ki ga je zajela katoliška inkvizicija in sežgala na grmadi na istem rimskem trgu kot Giordana Bruna).

⁶⁶² Ta izdaja berila ima italijansko naslovnico in dva dodatka: note grammaticali (jezikovne opombe) in glossario (slovensko-italijanski slovarček manj znanih ali v slovensko-italijanskih slovarjih manjkajočih besed).

⁶⁶³ Po navedbi v geselskem članku PSBL je Budal na tej ustanovi do tega leta učil slovenščino, naprej pa francoščino.

⁶⁶⁴ Poleg tega so skoraj vsa besedila zelo kratka, verjetno ravno zato, ker je bilo berilo namenjeno slovenščini kot tujemu jeziku.

⁶⁶⁵ V posameznem zvezku se je sicer Linhart prvič pojavil v berilu Grafenauer III 1925.

4. Razvrstitev učnih vsebin: samo literarnozgodovinska,⁶⁶⁶ kar je prvič v zgodovini slovenskih srednješolskih beril sploh. So pa v posebni prilogi na koncu berila vsi naslovi besedil razvrščeni po zvrstno-vrstnih oz. tematskih sklopih.⁶⁶⁷

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 100%, svetovna 0%, jugoslovanska %. Pričakovano je, da se je sestavljavec omejil izključno na domačo književnost, saj so imeli dijaki besedila iz svetovne književnosti v okviru pouka italijanske književnosti, jugoslovanska književnost pa je bila iz političnih razlogov neprimerna.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedno kazalo in abecedno kazalo piscev ter kazalo z vsebinsko razvrstitvijo besedil. Pri pomembnejših avtorjih so na začetku navedeni skopi bio- in bibliografski podatki. Posebnost je več kratkih odlomkov iz *Martina Krpana, Desetega brata* in Finžgarjeve pripovedi *Študent naj bo*, vendar so brez vsake umestitve.

7. Prešernove pesmi: *Pismo Čelakovskemu, Pevcu, Orglar, Slovo od mladosti, Glosa, Gazele*,⁶⁶⁸ *Soneti Juliji*,⁶⁶⁹ *Apel in čevljar, Soneti nesreče*,⁶⁷⁰ *Krst pri Savici*,⁶⁷¹ *Kar je, beži* in *Lepa Vida*.

Na novo je edino pesmica *Kar je, beži*, sicer pa gre drugače kot pri Grafenauerju, ki je uvedel veliko novih, recepcijsko zelo primernih preprostejših in doživljajskih lirskih pesmi, za izbor izrazito zahtevnih pesniških oblik, s katerim je verjetno sestavljavec hotel poudariti povezanost z romansko renesančno poetiko.⁶⁷²

8. Značilnosti besedilnega izbora: Iz političnih razlogov so seveda izpuščene bojevite domoljubne pesmi *Zdravljica, Naprej* in *Soči*, siver pa se pojavljajo taka domoljubna besedila, ki niso uperjena proti italijanskemu jezikovnemu oz. kulturnemu prostoru.⁶⁷³

Primerjava sestavov Budal 1928 in Grafenauer 1930 pokaže, da je Budalovo kanonizacijsko sito dosti bolj napredno in v skladu z vrednotenjskimi merili sočasne literarne kritike in zgodovine. Medtem ko je Grafenauer nasploh favoriziral poezijo, tudi tisto manj kakovostno iz noviškega kroga, zapostavljal pa leposlovno prozo, je Budal štirim marginalnim noviškim

⁶⁶⁶ In sicer brez označenih literarnih obdobij od *Brižinskih spomenikov* do sodobnosti, na koncu berila pa je dodatek pod naslovom *Iz narodnega slovstva*.

⁶⁶⁷ Naslovi sklopov so: Verstvo, bajeslovje, vraže, legende, običaji; Zgodovinske snovi, kraji, razprave; Povestice, črtice, zgodbe, prigode; Basni, otroške pesmi, prilike; Ljudje, poklici, značaji, posebneži, življenjepisi, spomini; Pripovedne pesnitve; Lirska občutja; Razmišljanja; Dramatski prizori; Priroda, letni časi, rastline, živali, opisi; Itreki, napisi, pregovori, resnice, uganke.

⁶⁶⁸ Samo prva: *Pesem moja je posoda ...*

⁶⁶⁹ Samo sonet *Sanjalo se mi je, da v svetem raji* pod naslovom *Lavra in Julija*.

⁶⁷⁰ Samo prvi sonet.

⁶⁷¹ Brez posvetilnega soneta *Matiju Čopu*, iz *Krsta* pa je samo odlomek od "Povedat' moram ti, da sem kristjana" do "Doma očetu, meni razodeva" (druga retrospektiva).

⁶⁷² Na to kaže izbira povenčnega soneta "*Lavra in Julija*".

⁶⁷³ Npr. *Dramilo mojim rojakom, Odbit turški napad, Martin Krpan, Triglav, Domače življenje starih Slovanov, Turki na Muljavi, Lastovkam, Brodnik, Smrt carja Samuela, Staroslovenska zadruga, Radovan, Duma*.

pesnikom⁶⁷⁴ odmeril zgolj po eno pesem, prvič pa je objavil dva pomembna naturalistična pisatelja (Govekarja in Kraigherja), pri Jenku ima tudi prozo (odlomek iz *Jeprškega učitelja*), predvsem pa ima več proznih besedil pri Jurčiču (npr. *Kozlovska sodba v Višnji gori*, *Deseti brat* in *Rokovnjači*), pri Tavčarju (*Visoška kronika*, *Izza kongresa*, *Cvetje v jeseni*) in Cankarju (npr. *Moje življenje*, *Mater je zatajil*, *Bela krizantema*, *Istrski osel* in *Gospod stotnik*).

9. Označitev Prešerna: "Izdal je *Poezije*, zbirko lirskih in epskih pesnitev, katerih mnogi njegovi sodobniki niso znali primerno ceniti. Šele Stritar in Levstik sta mu pozneje priborila sloves največjega slovenskega pesnika. Prešeren je udomačil med Slovenci nekatere pesniške oblike romanskih slovstev, zlasti italijanske sonete, oktave in tercine."

10. Pomembnejše ocene: "Na splošno je posameznikom odmerjen prostor, ki jim pritiče po njih tehtovitosti. Glede starejše dobe so vzeti v prvi vrsti obče znani primerki, najdeš pa tudi dokaj odstavkov, ki jih nisem videl še v nobenem takšnem priročniku. /.../ Knjiga bo s pridom služila našim srednješolcem, ako jo bodo smeli rabiti, pa tudi italijanskim, če jo bodo hoteli."⁶⁷⁵

2.1.4.4.2 SESTAV KACIN 1930

1. Enote: Anton Kacin, *Klasje (Mladinska čitanka)*, Gorica 1930

2. Nastanek in uporaba: Sestavljaivec berila Anton Kacin⁶⁷⁶ je zaradi prepovedi uporabe ljubljanskih šolskih beril poskrbel za berilo za nižjo gimnazijo, ko je sam začel poučevati na zasebni nadškofijski gimnaziji v Gorici.⁶⁷⁷ Berilo se je uporabljalo vsaj do leta 1940, ko se je semenišče začasno preselilo v Castellerio pri Vidmu (Pahor 1986: 69).

3. Obseg: slovenskih avtorjev 49, vseh besedil 155. Glede na okoliščine je razumljivo, da ima berilo le slabo polovico avtorjev in dobro četrtino besedil v primerjavi s sestavom Wester 1922. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Janez Jalen.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 95%, svetovna 5%, jugoslovanska 0%.

Pričakovano ni nobenega besedila iz jugoslovanske književnosti, iz svetovne književnosti pa

⁶⁷⁴ Svetličiču, Vilharju, Cegnarju in Svetcu.

⁶⁷⁵ *Ljubljanski zvon* 1929, 49/5, str. 312-313.

⁶⁷⁶ Anton Kacin (1901-1984), šolnik, urednik in publicist. Leta 1923 je študij slovenščine in francoščine v Ljubljani končal z doktoratom. Med obema vojnama je bil najprej prefekt Alojzijevišča, potem pa profesor slovenščine v nadškofijski gimnaziji v Malem semenišču v Gorici. Po vojni je bil okrožni šolski nadzornik v Gorici in ravnatelj učiteljskega A. M. Slomšek v Trstu. Trideset let je bil tajnik in urednik publikacij Goriške Mohorjeve družbe (Os. I: 435).

⁶⁷⁷ *Primorski slovenski biografski leksikon*, 8. snopič, str. 2.

je nekaj besedil iz *Svetega pisma* in eno iz starih grških bajk, sicer pa so kot avtorji zastopani Andersen, Tolstoj in Heine.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedno kazalo, na koncu pa biografski podatki pomembnejših avtorjev in stvarne opombe.

7. Prešernove pesmi: *Uvod h Krstu pri Savici* in *Memento mori*. Značilno je, da ni nobenega Prešernovega besedila z ljubezensko tematiko. *Krst* je lahko izbran iz ideoloških razlogov (zmaga krščanstva nad poganstvom), lahko pa tudi kot domoljubno besedilo.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Teh je kar nekaj,⁶⁷⁸ največ besedil je poučnih, pričakovano pa je opazen delež bogoljubnih besedil,⁶⁷⁹ od katerih nekatera (tudi uvodno in zaključno besedilo berila) prepoznamo že po naslovu.⁶⁸⁰ V ta ideološki okvir lahko sodi tudi sonet *Memento mori*, sicer pa je za čas pred drugo svetovno vojno značilen tudi Slomškov sestavek *Človeški udje se upro*,⁶⁸¹ ki prinaša priliko, povzeto po rimskem konzulu Meneniju Agripi,⁶⁸² in se končuje z ugotovitvijo: "Tako se godi v vsaki državi. Treba je delavcev, pa tudi vladalcev. Državljeni plačujejo davke, gosposka jim daje pomoč in skrbi za red."

2.1.5 OBDOBJE OD OSVOBODITVE DO OSAMOSVOJITVE

Nastanek nove federativne Jugoslavije⁶⁸³ ni pomenil samo povečanja slovenskega narodnostnega ozemlja v okviru republike Slovenije,⁶⁸⁴ pač pa je v primerjavi s stanjem v Kraljevini Jugoslaviji slovenščina dobila status enakovrednega jezika, kar se je seveda odražalo tudi v slovenskem šolstvu.⁶⁸⁵ Osvoboditev leta 1945 je pomenila nadaljevanje razvoja, ki ga je slovensko šolstvo doživelo med okupacijo. Odlok o organizaciji osnovnih in srednjih šol je v skladu z ustavnim načelom ločitve cerkve od države podpržavil zasebne šole, ki so jih prej upravljali cerkveni redovi. Verouk je postal neobvezen šolski predmet,

⁶⁷⁸ Npr. *Kralj Matjaž*, *Turki na Slevici*, *Martin Krpan*, *Brodnik*, *Staroslovenska zadruga*, *Svetopolkova oporoka*, *Staroslovansko taborišče*, *Umeščanje vojvod na Gosposvetskem polju*, *Turški napad*, *Zmaga pred Dunajem*.

⁶⁷⁹ Berilo je odobril knežji nadškofijski ordinariat v Gorici.

⁶⁸⁰ Npr. *Preprostega otroka molitev*, *Kristus in kača*, *Lucifer*, *Legenda o Kristusovi suknji*, *Molitev*, *Vsi narodi naj slave Gospoda!*, *Savel se spreobrne*, *Na Sv. Višarje*.

⁶⁸¹ Ta se je pojavljal v berilih pred prvo svetovno vojno in v berilih za nižjo srednjo šolo med obema vojnoma, čeprav so vključevala tudi nekatera besedila s socialno tematiko.

⁶⁸² Gre za poučno zgodnico o uporu človeških udov, ki so nehali služiti želodcu, šele ko so čez pet dni oslabei, pa so spoznali, da brez polnega delovanja želodca ne morejo preživeti.

⁶⁸³ Do konca leta 1945 z nazivom Demokratična federativna Jugoslavija (DFJ) in od začetka leta 1946 z nazivom Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ).

⁶⁸⁴ Najprej začasno z razmejitveno cono B Julijske krajine, po pariški mirovni konferenci leta 1947 s priključitvijo cone B in delom cone A (predvsem Brdi), po razpadu Svobodnega tržaškega ozemlja pa z londonskim memorandumom leta 1954 še priključitev Slovenske Istre z obalnimi mesti Koprno, Izolo in Piranom, v katerih je sicer večinsko živelo italijansko prebivalstvo.

⁶⁸⁵ Po jugoslovanski ustavi so bili trije "uradni" jeziki (slovenščina, srbohrvaščina in makedonščina) enakopravni, res pa se je v jugoslovanski vojski uporabljala izključno srbohrvaščina.

meščanske šole pa so ukinili,⁶⁸⁶ češ da niso omogočale nadaljevanja šolanja v višjih razredih gimnazije (Ciperle 1987: 96). Slovenske srednje šolstvo se je v nadaljnjih štirih desetletjih stalno reformiralo, največjo spremembo pa je pomenila uvedba usmerjenega izobraževanja na začetku osemdesetih let 20. stoletja.

Italijanska in madžarska narodnostna skupnost sta bili zakonsko zaščiteni in na Obali je bila ustanovljena gimnazija z italijanskim učnim jezikom, slovensko srednje šolstvo pa se je od leta 1945 razvijalo tudi v Italiji (najprej v coni A pod Zavezniško vojaško upravo, potem v okviru STO, od leta 1954 pa kot manjšinsko šolstvo v okviru Republike Italije) in v Avstriji (po podpisu avstrijske državne pogodbe leta 1955). Srednje šole neformalnega in tudi bolj formalnega značaja pa so se oblikovale tudi v slovenski diaspori, najprej v drugi polovici petdesetih let v begunskih taboriščih v britanski zasedbeni coni v Avstriji, v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja pa tudi v Argentini in Avstraliji.

2.1.5.1 DFJ IN FLRJ

Leta 1946 je bilo zaradi poenotenja šolskih sistemov v različno razvitih predelih Jugoslavije uvedeno sedemletno obvezno šolanje, kar je za Slovenijo pomenilo korak nazaj. Šoloobvezni otroci so obiskovali štiri razrede osnovne⁶⁸⁷ in tri razrede višje osnovne šole ali pa so nadaljevali šolanje na nižjih gimnazijah, ki so imele v tem času tri nižje in pet višjih razredov.⁶⁸⁸ Vse gimnazije razen po ene klasične v Ljubljani in Mariboru so bile realne.

Leta 1950 so ponovno uvedli osemletno obvezno šolanje, nižje gimnazije so postale štiriletne, prav tako pa tudi višje gimnazije. Del sedemletk so spremenili v nižje gimnazije, ki so nastale v celi vrsti slovenskih krajev in so izgubile značaj izbirnih šol. Šolska reforma iz leta 1958 je uzakonila osemletno osnovno šolo kot edino obliko obveznega osnovnega šolstva, gimnazije pa so postale štiriletne in omejene na nekdanje višje razrede. Ukinjene so bile klasične gimnazije, gimnaziji v Ljubljani in Mariboru pa sta obdržali klasične oddelke (Ciperle 1987: 96-98).

⁶⁸⁶ Težnja po splošni odpravi meščanskih šol se je pokazala že jeseni leta 1944 na osvobojenem ozemlju v Beli krajini.

⁶⁸⁷ V pedagoškem žargonu "elementarne" šole.

⁶⁸⁸ Višji razredi sedemletk so imeli predmetni pouk ter enak predmetnik in učni načrt kot nižji razredi gimnazije.

2.1.5.1.1 SESTAV BAJEC 1945

- 1. Enote:** Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1945
Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1945
Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1945
Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovre, J. Šolar), *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol*, Ljubljana 1945

2. Nastanek in uporaba: To je tretja, delno predelana izdaja sestava Bajec 1935.⁶⁸⁹ Med to izdajo in izdajo Bajec 1939 v zasnovi ni bistvenih sprememb; nekatera besedila so izpuščena, nekaj več pa je dodanih. Očitno so bile šolske oblasti zaradi kakovosti in sodobnosti Bajčevih beril najprej odločene, da bo⁶⁹⁰ tretja izdaja trajnejše narave, potem pa je prevladala želja po temeljitejših spremembah v skladu z revolucionarno mislenostjo povojnega časa.⁶⁹¹ Zato se je sestav Bajec 1945 uporabljal samo do sestavov Smolej 1946 oz. Boršnik 1947.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 99, vseh besedil 441. V primerjavi s sestavom Bajec 1939 je ena četrtnina več slovenskih avtorjev in ena desetina več besedil. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Karel Destovnik – Kajuh, Stanko Vuk, Vitomil Zupan.⁶⁹²

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, enako kot v sestavu Bajec 1939 se ponekod razberejo tematski sklopi in v četrtem zvezku delno literarnozgodovinsko zaporedje.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 82%, svetovna 12%, jugoslovanska 6%. Glede na sestav Bajec 1939 se ta razmerja niso spremenila oz. je slovenske književnosti odstotek več in jugoslovanske odstotek manj. Bolj so se spremenili deleži v svetovni književnosti, in sicer se je zmanjšalo število avtorjev iz zahodnih književnosti in povečalo število avtorjev iz vzhodnih književnosti, predvsem ruske.⁶⁹³ Ponovno so se po sestavu Bajec 1935 pojavili Elin

⁶⁸⁹ Bajec in soavtorji medvojnih zelo okrnjenih priredb beril, izdanih za potrebe nižjih srednjih šol, niso šteli za posebno izdajo tega sestava.

⁶⁹⁰ Na drugi strani prvega zvezka je zapisano, da je "učno knjigo odobrilo ministrstvo za prosveto".

⁶⁹¹ V drugih treh zvezkih je zapisano, da je berilo odobrila šolski minister "kot učno knjigo za prehodno dobo".

⁶⁹² Ta podatek je precej zgovoren: sestav Bajec 1935 ima eno tretjino manj slovenskih avtorjev kot sestav Wester 1922, vendar prinaša šest pomembnejših novih piscev. Sestav Bajec 1945 kljub povečanemu številu avtorjev prinaša samo tri nove pomembnejše pisce, kar pomeni, da je velika večina novih avtorjev bolj marginalnega značaja.

⁶⁹³ Avtorji so: Ezop, De Amicis, Lichtenberger, Gautier, Sienkiewicz, Dumas, Maeterlinck, Swift, Iljin, Nemcova, Kaverin, Piccolomini, Turgenjev, Ovid, Ewald, Homer, Tolstoj, Bonsels, Kipling, Kučera, Andersen, Verne, Vasilevska, Plinij ml., Bondarenko, Mo Ti, Reymont, Elin Pelin, Drozdov, Shakespeare, Lagerlöf, Fersman, Molière, Gorki, Masaryk in Gogolj.

Pelin, Kučera in Gogolj, izpadli pa so Margueritte, Förster, Kugy, Defoe, Lafontaine, Saria, Cezar, Daudet in Alighieri.

6. Spremljevalni instrumentarij: Pri tem ni nobene bistvene spremembe glede na drugo izdajo. V seznamu knjig za domače branje se je zmanjšalo število obveznih in izbirnih besedil, do manjše spremembe pa je prišlo tudi pri umetniških prilogah, in sicer sta se v prvem in drugem zvezku pojavili sliki partizanskega slikarja Franceta Miheliča.⁶⁹⁴

7. Prešernove pesmi: Te so iste kot v prvih dveh izdajah, dodani pa sta v prvem zvezku *Zdravljica* (to je druga objava nasploh oz. prva v berilu za nižjo stopnjo srednje šole) in v tretjem zvezku sonet *Viharjev jeznih mrzle domačije* pod naslovom *Vrh sonetnega venca*.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Zaradi nove državne in družbenopolitične ureditve je prišlo do zamenjave nekaterih sestavkov, na kar kaže že pregled začetnih besedil v berilih.⁶⁹⁵ Natančnejši pregled prvega zvezka pokaže, da je bilo iz berila Bajec I 1939 izpuščenih 17 besedil.⁶⁹⁶ Sestavki so bili izpuščeni zaradi povezanosti s kraljevino Jugoslavijo (npr. *Kralj Peter se vozi z voliči*), zaradi religiozne vsebine (npr. *Mati božja se smeje* in *Mavrica*), zaradi neskladnosti z idejo ljudske oblasti (npr. *Človeški udje se upro*) ali pa preprosto zato, da so odstopili mesto drugim besedilom (npr. *Robinzon* in *Po zraku iz Zemuna v Zagreb*). Odstranitev nekaterih sestavkov z nabožno tendenco⁶⁹⁷ pa ne pomeni, da tovrstnih besedil sploh ni več, temveč se pojavljajo v vseh štirih zvezkih. V prvem zvezku je npr. ostala pesmica *Božič gre* Stana Kosovela, v drugem zvezku pa je objavljena pesem Iga Grudna *Božična pesem*, ki na izjemno učinkovit način povezuje božično tematiko s tematiko narodnega odpora in družbenih sprememb.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ Miheličeva slika Kolona v snegu je npr. v prvem zvezku zamenjala Lajerjevo sliko Rojstvo Jezusovo.

⁶⁹⁵ Župančičevo pesem *Pojdi, moj sinko, na pot* je v prvem zvezku zamenjala Nazorjeva *Tovariš Tito*, v drugem zvezku je namesto Trdinovega *Cvetnika* Aškerčeva udarna pesem *Mi vstajamo!*, v tretjem je ostal Finžgarjev sestavek *Bogovi so nas slišali*, v četrtem pa je namesto državoljubnega besedila *Zahvalimo se Njemu* Kozakov sestavek *Domovina*.

⁶⁹⁶ *Pojdi, moj sinko, na pot*, *Mati božja se smeje*, *Krokar in lisica*, *Kralj Peter se vozi z voliči*, *Človeški udje se upro*, *Laž in njen ženin*, *Zaklad*, *Krist je vstal*, *Obhajilo Kraljeviča Marka*, *Robinzon*, *Zakrpane hlače*, *Mavrica*, *Božje solze*, *Mutec osojski*, *Po zraku iz Zemuna v Zagreb*, *Bože pravde* in *Lijepa naša domovino*.

⁶⁹⁷ Primerjava ideološke zaznamovanosti pesmi v prvem zvezku s sestavom Bajec 1939 razkrije, da je v obeh primerih samo ena državoljubna pesem, da se je po vojni zmanjšalo število bogoljubnih in poučnih pesmi, na novo pa so dodane take s tematiko odpora.

⁶⁹⁸ Takih primerov, ki dokazujejo, da je bilo možno sožitje med krščansko vero in narodnoosvobodilnim gibanjem, pa je še nekaj, npr. pesem Ivana Albrehta *V Rožu*. Navajam osrednji dve kitici:

Če drug te ne ljubi, pa sveta Marija, šent Jakob, šent Janž – kjer te Drava ovija, za stražo je dana pobožna Šmarjeta, v zelenje macesnov, smrek, bukev odeta, in dolga še vrsta svetnikov z nebes.	Kaj v olšju šepeče, kaj v Selah žaluje? Povodni mož, revček, pregnan je na tuje in žalik-žené so na gore zbežale, ko besne so tolpe po poljih divjale, ubogi trpin, težko skušani Rož!
---	--

Dvajset nas na goli prični v celici številka pet: zblížani ljudje različni čakali smo dan božični z vero v boljši, lepši svet v celici številka pet.	Dušan, kaj si ti zagrešil? Imaš komaj petnajst let. Lačen s smehom si se tešil, nam s čebljanjem ure spešil kakor ptičice ščebet v celici številka pet.	Šli so dnevi, šli so tedni, sen je v daljni šel polet; vsega smo življenja vredni mislili na narod bedni z vero v boljši, lepši svet v celici številka pet.
Vsak je znal za vse trpeti, eden šel za vse bi umret: videl sem v očeh goreti sen, ki ga odpor zaneti, družil nas je molk, šepet v celici številka pet.	Bil je božič, mi brez slame, ko je prišel Bog na svet: stisnili smo skupaj rame, čakali, da dan nam sname z okna noč in dahne spet v celico številka pet.	

Davek novemu času predstavljalo dodana besedila, ki so večinoma taka s partizansko tematiko⁶⁹⁹ ali pa taka, ki poveljujejo rusko vojsko oz. Sovjetsko zvezo,⁷⁰⁰ nekatera ustrezna, nekatera pa brez posebne umetniške vrednosti.⁷⁰¹ Zanimivo je, da istočasno, ko nova oblast zmanjšuje pomen krščanske religioznosti oz. vere v onostranstvo nasploh, sama ustvarja nadomestno transcendenco, s katero ostaja v okvirih pedagoškega optimizma.⁷⁰² Potrditev za to tezo je zaključek sestavka *S pesmijo hočem umreti* makedonskega pisca Slavka Dimevskega: ""Tovariši, vsega nas je šestinpetdeset bojevnikov." "Ne, tovariš, sedeminpetdeset nas je. Vasil je padel, vendar je med nami. Njegov duh je z nami. Ta nam bo zvezda vodnica, večno bo ostala v naših srcih. Njegov svetli zgled rodoljuba in bojevnika za pravico in svobodo nam bo zmeraj pred očmi. Za njim moramo, dokler je še kaj moči v nas!""

⁶⁹⁹ Ditta Beltrame, *Bolničarka Pavla, S Štajerskega, Materi padlega partizana, Južinova mati, Rdeča zvezda, Drugovi, napred u borbu* (I. zv.); *Pozdravi, V mojo hišo se ne bodo naselili Švabi, S pesmijo hočem umreti, Mali mitraljezec je vedno z nami, Pismo od doma, Z razstave delavnic VII. korpusa, Prve partizanske tiskarne v Ljubljani, Mati iz Slovenskega Primorja* (II. zv.); *K nam prihaja, Poljanska četa gre v napad, V jesenski noči, Starka Spasa, Tonček in Italijani, Naročilo hčerki, Punt, Partizanski pogreb, Vizija o mokrih zastavah* (III. zv.); *Domovina, V Rožu, Požgana vas, Kurirji, Za Trst, Pojite za menoj, Lovimo viharje, Talec, Naši geniji so z nami in mi smo z njimi, Pesem matere treh partizanov, Pomlad v svobodi* (IV. zv.).

⁷⁰⁰ *Domovina žita, Tizianova slika, Pripravljalna šola za rastline, Usoda Volge, Tovariši, Gosli, Vzhodnim bratom, Glejmo, da bomo imeli vedno kaj braniti, Borba za svetlobo.*

⁷⁰¹ Tak je gotovo sestavek Otona Župančiča *Glejmo, da bomo imeli vedno kaj braniti*, ki se konča s pozivom "Naj živi Rdeča armada! Naj živi njen maršal Stalin!", na vprašanje, kje so razlogi za bojno moč Rdeče armade, pa avtor odgovarja takole: "Mar ne v tem, da so bili genialni duhovi na širokem prostranstvu zveze sovjetskih narodov ustvarili iz kaosa kozmos, čudo novega človeka in novega sveta, novega reda in dela, novih idej in stremljenj, novih radosti in novih bolečin. To prostranstvo je bilo polno žita in živine in rude in strojev in ladij in ljudi in napora in upanja in čustev in misli in pesmi. Pozabljeni narodi so vstajali iz polmraka in tundra je rodila pomaranče."

⁷⁰² Značilen zgled je Župančičev *Napis na nagrobniku narodnih herojev*, ki v zaključni kitici skuša preseči realnost smrti:

Domovina je ena nam vsem dodeljena in eno življenje in ena smrt.	Svobodi predani za borbo smo zbrani, in kaj je življenje in kaj je smrt?	Bodočnost je vera! Kdor zanjo umira, se vzdigne v življenje, ko pade v smrt.
---	---	---

Če povzamemo, je tretja izdaja Bajčevih beril po izbranih avtorjih in besedilih ter po literarnovednem in didaktičnem instrumentariju na splošno ohranila visoko raven prvih dveh izdaj, žal pa je bila njena uporaba kratkega veka.

2.1.5.1.2 SESTAV SMOLEJ 1946

1. Enote: Uredniški odbor, *Slovensko berilo za nižje razrede gimnazije*, I. zvezek, Ljubljana 1946

Uredniški odbor, *Slovensko berilo za nižje razrede gimnazije*, II. zvezek, Ljubljana 1946

2. Nastanek in uporaba: Berilo je za potrebe nižje gimnazije sestavil neimenovani uredniški odbor,⁷⁰³ sam pa sem sestav poimenoval po Viktorju Smoleju, ki je v tem času vodil oddelek za srednje šolstvo pri ministrstvu za šolstvo in je v popisu učiteljev in sodelavcev ljubljanske univerze naveden kot sourednik tega sestava⁷⁰⁴ (Logar 1957: 95-96). Berilo se je uporabljalo do dokončanja sestava Boršnik 1947.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 36, vseh besedil 72. V primerjavi s sestavom Bajec 1945 je le tretjina slovenskih avtorjev in ena šestina vseh besedil. V tem sestavu ni nobenega pomembnejšega slovenskega pisca na novo.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 88%, svetovna 8%, jugoslovanska 4%. Glede na sestav Bajec 1945 je višji delež slovenske književnosti, nižji pa svetovne in jugoslovanske. Drugače kot v Bajčevih berilih ni nobenega pripadnika neslovanskih književnosti, med vzhodnimi pisci pa prevladujejo Rusi.⁷⁰⁵ Med temi ni nobenega na zahodu priznanega pripadnika ruske klasike, ki so bili večinoma že v Bajčevih berilih iz časa med obema vojnama.

6. Spremljevalni instrumentarij: vsebinsko kazalo (zaporedno in abecedno).

7. Prešernove pesmi: *Soneti nesreče*,⁷⁰⁶ *Pismo staršem*, *Zdravljica* (I. zv.); *Lepa Vida*, *Apel in čevljar*, *Povodni mož* (II. zv.).

Izbor je skromen; kljub opaznemu povečanju števila avtorjev in besedil glede na sestav Smolej 1945 sta dve Prešernovi pesmi manj, v primerjavi s sestavom Bajec 1945 pa je število

⁷⁰³ Očitno iz razloga, ker je šolska oblast presodila, da je tretja izdaja Bajčevih beril premalo "pravoverna", gimnazijci pa so bili kot bodoči izobraženci deležni posebne pozornosti.

⁷⁰⁴ Poleg tega je sestav Smolej 1946 organsko nadaljevanje Smolejevih partizanskih *Slovenskih čitank* iz leta 1945.

⁷⁰⁵ Avtorji iz svetovne književnosti so: Vasiljev, Kononov, Iljin, Fedin, Ostrovski, Drozdov.

⁷⁰⁶ Samo prvi pod naslovom *O Vrba*.

Prešernovih pesmi prepolovljeno. Prvič v zgodovini srednješolskih beril se je pojavilo *Pismo staršem*.

8. Značilnosti besedilnega izbora: K sreči je bilo tudi to berilo enako kot sestav Bajec 1945 prehodnega značaja,⁷⁰⁷ saj tako radikalnega preloma s tradicijo še ni bilo v stoletni zgodovini slovenščine kot srednješolskega predmeta. Tako po vsebinski kot po didaktični plati je vtis, da za sestavljalce novega berila Bajčevi sestavi niso imeli nobene vrednosti. Ta prelom s starim je programsko zapisan že v uvodnem besedilu prvega zvezka, in sicer v odlomku iz Titovega govora pionirjem v Novem Sadu: "Pri našem delu nam je treba mnogo zanesljivih ljudi.

Danes moramo uporabljati tudi to, kar ni mnogo vredno. To prihaja od tiste stare družbe, ki še ni izkoreninjena. Poizkušamo, da bi neusmiljeno izkoreninili vse, kar ovira razvoj naše države. To tudi delamo." Tudi drugi zvezek se začneja z državoljubnim besedilom (Nazorjevo pesmijo *Tovariš Tito*),⁷⁰⁸ sicer pa je v celotnem sestavu kar dobra tretjina besedil s tematiko odpora (v sestavu Bajec 1945 jih je samo desetina, v sestavu Smolej 1945 pa ena petina), medtem ko je netendenčnih besedil⁷⁰⁹ zgolj ena sedmina (v sestavih Bajec 1945 in Smolej 1945 jih je ena četrtnina). Gre torej za berilo, v katerem je klasična slovenska literatura zgolj privesek, ki ne upošteva rezultatov kanonizacijskih postopkov literarne kritike in zgodovine in v katerem so Prešernove pesmi v bistvu tujek. Novost so besedila z izrazito prosovjetsko in protizahodno ideološko usmeritvijo, npr. Iljinov sestavek iz prvega zvezka *Zgodba o klobukih*,⁷¹⁰ iz katerega navajam dva značilna odlomka: "Pri nas v Sovjetski zvezi ni svobodne konkurence, pri nas ni nikake borbe med dvema podjetjema, pri nas je samo skupno delo po načrtu. Pri nas se gradi socializem, red, v katerem ni dobička, v katerem bo nekega dne tudi denar nepotreben." – "Osvoboditi se revščine, popolnoma zagospodariti prirodi, to hoče delavec. Težko je obrniti krmilo zgodovine, ni pa nemogoče, če vemo, kako. Ta želja, voditi zgodovino, preustvariti svet, to je naša moč, moč človeške volje."⁷¹¹ Gledano v celoti,

⁷⁰⁷ Na drugi strani drugega zvezka je zapis, da je učno knjigo odobril šolski minister "kot začasni pripomoček za pouk slovenskega jezika in literature".

⁷⁰⁸ Besedila, posvečena maršalu Titu, razumem kot državoljubna zaradi njegovih državnih funkcij in zaradi združevalne vloge njegovega kulta osebnosti.

⁷⁰⁹ Od tendenčnih besedil so po količini na drugem mestu domoljubna in na tretjem socialna, bogoljubnih pa v nasprotju s sestavom Bajec 1945 sploh ni.

⁷¹⁰ Sestavek ironično govori o brezobzirni konkurenci na ameriškem kapitalističnem trgu, ki ima za posledico množična odpuščanja delavcev.

⁷¹¹ Da gre za čas nekritičnega navduševanja nad Sovjetsko zvezo pred resolucijo Informbiroja oz. pred Titovim sporom s Stalinom, kažeta na začetku prvega zvezka prvi dve kritici pesmi *Hej Slovani*, ki sta se po letu 1948 spremenili:

Hej Slovani, svet se trese / z Volge do Triglava, kakor Visla, kakor Jadran / valovi nam Sava. Živi, živi duh slovanski, / živel ti boš večno! Naj preti peklenko brezno, / ti nas vodiš srečno!	Z ruskih step veliki Stalin / kliče zmagovito, z naših se gora odziva / mu tovariš Tito: Mi stojimo neomajno / kakor te planine. Naj preklet bo izdajalec / svoje domovine.
---	--

pomeni to berilo velik korak nazaj, tako iz vsebinskega stališča (ideologizacija, zapostavljanje klasične slovenske in celotne zahodne književnosti) kot iz didaktičnega vidika (brez opomb in drugega didaktičnega instrumentarija), zato ga lahko uvrstimo na raven predsketovskih beril Bleiweisa in Miklošiča.

2.1.5.1.3 SESTAV BORŠNIK 1947

- 1. Enote:** Brez avtorja, *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol I*, Ljubljana 1946
Brez avtorja, *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol II*, Ljubljana 1947
Brez avtorja, *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol III*, Ljubljana 1946

2. Nastanek in uporaba: Berila na naslovnica nima navedenih avtorjev, je pa na koncu drugega in tretjega zvezka kot sestavljaavec naveden Odbor za berila nižjih gimnazij. Sestav sem poimenoval po Marji Boršnik,⁷¹² ki je bila od januarja leta 1946 šolska inšpektorica, od februarja 1947 pa referentka za učbenike v oddelku za srednje šolstvo šolskega ministrstva (Logar 1957: 82). Boršnikova v članku *O slovenskih učbenikih za srednje šole*⁷¹³ navaja, da ji je bila marca leta 1946 poverjena priprava slovenskih beril za srednje šole in da je k delu skušala pritegniti prav vse slaviste, vendar je delo v glavnem obviselo na odboru, ki se "zaveda, kako bo s temi novimi čitankami, ki bodo morale biti dokončno urejene v bore pol leta, tehnično težko doseči višino bivših nižješolskih čitank,⁷¹⁴ pri katerih se je 5 odličnih strokovnjakov trudilo deset let, ker se pa hkrati zaveda nujnosti izida teh čitank, dopušča tudi razne nepredvidene pomanjkljivosti, ki jih bo pripravljen pri naslednji izdaji, ki bo v kakšnih 2-5 letih postala nujna, popraviti." V letu 1946 sta izšla prvi in tretji zvezek, izid drugega zvezka pa se je pomaknil v naslednje leto. Berila so se stalno predelovala in so se uporabljala do ukinitve nižjih gimnazij leta 1958.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 97, vseh besedil 316. V primerjavi s sestavom Bajec 1945 je skoraj isto število avtorjev, vendar za slabo tretjino manj besedil, kar je zaradi uvedbe sedemletke in posledično triletne nižje gimnazije tudi pričakovano. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Bogomir Magajna.

⁷¹² Marja Boršnik (1906-1982), šolnica in literarna zgodovinarica. Leta 1929 je v Ljubljani diplomirala iz slovenskega jezika in književnosti, primerjalne književnosti in nemščine. Bila je gimnazijska profesorica na Ptuj, v Ljubljani, v Leskovcu v Srbiji in Celju. Leta 1938 je doktorirala, po drugi svetovni vojni pa je bila najprej strokovna sodelavka na ministrstvu za šolstvo, od leta 1948 do 1964 pa je predavala novejšo slovensko književnost na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Napisala je dva pregleda slovenskega slovstva in monografije o Aškercu, Celestinu in Tavčarju (Os. I: 91).

⁷¹³ *Popotnik* 1945/46, št. 6-8, str. 191-192.

⁷¹⁴ Gre za vse tri izdaje Bajčevih beril od leta 1931 do leta 1945.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, tematska in literarnozgodovinska. Na začetku prvih dveh zvezkov se da razbrati sklopa sestavkov s tematiko odpora, v obeh zvezkih pa tudi sklopa, povezana s Prešernom in njegovo poezijo.⁷¹⁵ Razvrstitev v tretjem zvezku je literarnozgodovinska,⁷¹⁶ vendar nedosledno.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 95%, svetovna 3%, jugoslovanska 2%. Kot poroča Boršnikova,⁷¹⁷ so se v odboru odločili, da bodo v nova berila sprejeli samo besedila slovenskih avtorjev, saj naj ne bi bilo dovolj časa za sistematičen izbor sestavkov iz svetovne književnosti.⁷¹⁸ Izjema je nekaj besedil iz ruske in srbohrvaške književnosti, povezanih s tematiko odpora in revolucije.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna in abecedna kazala, na koncu večine sestavkov didaktični del s petimi možnimi sklopi,⁷¹⁹ na začetku vsakega zvezka fotografija maršala Tita, ob besedilih pa risani portreti slovenskih književnikov Božidarja Jakca. Prvi didaktični sklop prinaša stvarne opombe, drugi bodisi razlago besedila bodisi vprašanja za tesno branje,⁷²⁰ tretji⁷²¹ notranjo zgradbo, četrti metrične in slogovne značilnosti pesmi ter peti dodatno označitev besedila. Večina didaktičnega instrumentarija je narejena na novo, precej pa je tudi deloma ali dobesedno prepisanega iz Bajčevih beril.⁷²² Včasih so vprašanja preveč aktualistična ali pa je nanje nemogoče odgovoriti. Za ponazoritev navajam primer iz naloge ob Flandrovem sestavku *Poljanska četa gre v napad*:⁷²³

"Ugotovi, kakšno je bilo taborišče poljanskega odreda, kako je bila organizirana partizanska enota, kako je našemu boju koristila z uničenjem nemškega avtobusa itd."

Če primerjamo spremljevalni instrumentarij z Bajčevimi berili, ugotovimo, da je precej skromnejši, saj v likovno-grafičnem delu ni umetniških prilog, v literarnovednem manjka literarnozgodovinski pregled v zadnjem zvezku, v didaktičnem pa naloge za ustvarjalno pisanje in seznam priporočenih in obveznih besedil za domače branje.

⁷¹⁵ Ogrlar, *Beseda o Prešernu, Spomini na Prešerna, Zdravljica* (I. zv.); *Mali učenjak, Povodni mož, Spomini na Prešerna* (II. zv.).

⁷¹⁶ Od *Brižinskih spomenikov* do sodobnosti.

⁷¹⁷ *Popotnik* 1945/46, št. 6-8, str. 191.

⁷¹⁸ Boršnikova tudi navaja, da za višjo stopnjo pripravlja berilo iz svetovne književnosti z literarnozgodovinskim pregledom dr. Anton Ocvirk.

⁷¹⁹ Ti so pod naslovi *Besede, Misli, Razčlemba, Oblika* in *Slovstvena opomba*.

⁷²⁰ V prvem zvezku je praviloma samo razlaga, v drugih dveh pa prevladujejo vprašanja, včasih z motečimi odgovori v oklepaju.

⁷²¹ Zadnji trije didaktični sklopi se pojavljajo redko, predvsem v drugem in tretjem zvezku.

⁷²² Npr. ob Aškerčevih baladah *Brodnik* in *Ponočna potnica*.

⁷²³ Prim. še vprašanje in nalogo ob Pregljevem sestavku *Na počinice*:

"Zakaj ceniš sodobno knjigo? (Sodobna slovenska knjiga je napredna in je pridobitev štiriletne osvobodilne borbe; odpira nam pogled v stvarnost, nas izobrazuje in pripravlja na bodočnost.) Naštej glavne razlike med Ljubljano, dolgo vasjo Valjavčevih časov, in Ljubljano, prestolnico LRS!"

7. Prešernove pesmi: *Orglar, Zdravljica* (I. zv.); *Turjaška Rozamunda, Povodni mož* (II. zv.); *Lepa Vida, Apel in čevljar, Sonet o kaši*,⁷²⁴ *Pismo staršem, Gazele*,⁷²⁵ *Sonetni venec*⁷²⁶, *Glosa* (III. zv.).

V primerjavi s sestavom Bajec 1945 manjkajo pesmi *Soneti nesreče, Memento mori* in *Uvod h Krstu pri Savici*, dodani besedili pa sta *Lepa Vida* in *Pismo staršem*. Gre za opazen premik k recepcijsko bolj sprejemljivim besedilom.⁷²⁷

8. Značilnosti besedilnega izbora: Analiza besedilnega okolja pokaže, da se sistematično gradi državoljubni kult Titove osebnosti, saj so uvodni sestavki v vseh treh zvezkih povezani z njim.⁷²⁸ Sicer pa se je v primerjavi s sestavom Smolej 1946 delež besedil s tematiko odpora in revolucije zmanjšal na slabo četrtno vseh besedil (bistveno se je povečalo število besedil slovenskih klasikov, predvsem sestavkov, znanih že iz Bajčevih beril), čeprav še vedno krepko presega deleža iz sestava Bajec 1945 in tudi iz partizanskega sestava Smolej 1945. Tako kot v sestavu Smolej 1946 tudi tu bogoljubnih besedil ni.⁷²⁹ Namesto da bi po bratomorni vojni berilo poskušalo združevati ideološke nasprotnike, nekateri sestavki odnose radikalizirajo. Tak je npr. v zadnjem zvezku sonet Franceta Kosmača *Izdajalskemu bratu*, iz katerega navajam tercinski del:⁷³⁰

Ne kujemo usode zdaj le zase, usodo kujemo rodovom, brat! In če si tujca šel zato iskat,	da s tvojo tu njegova setev zraste, si kriv – in moram biti s tabo trd in naju more spraviti le smrt!
--	---

⁷²⁴ Pod naslovom *Zabavljivi sonet*.

⁷²⁵ Samo šesta *Al bo kal pognalo seme ...*

⁷²⁶ Samo osmi sonet pod naslovom *Vrh sonetnega venca*.

⁷²⁷ Pri izpustitvi *Uvoda* pa je šlo lahko tudi za samocenzurni razlog, saj sta verza "Slovenec že mori Slovenca, brata – / kako strašna slepota je človeka!" preživo spominjala na medvojno ideološko razklanost.

⁷²⁸ Besedila so: *Tito graditelj mladinske proge, Tito mladini* in *Lik maršala Tita*.

⁷²⁹ Kot delno odstopanje od pravila lahko označimo Seliškarjevo partizansko pesem *Z obhoda* iz tretjega zvezka, saj ima na začetku besedila, ki sicer govori o zločinu belogardistov, tole božično impresijo:

Z obhoda se vračava. Obšla sva gozdove in zasnežene jase in tako zatopljena vase spet korake obračava v tiho vas.	V izbi pa na peč razgreto! Gospodar nama tepkovca nudi, gospodinja pa pod jopico odpeto detetu ponuja bele grudi in se mu prisrčno smeji. Pod jaslicami v kotu lučka gori.	Tovarišu rastejo oči, kar naprej v to podobo strmi, previdno, previdno stegne roko in poboža malčka po licu mehko. Potem se vzravna, gospodarju roko poda in greva v sneg.
---	---	--

⁷³⁰ Ob pesmi je zapisano tole uredniško stališče: "Pesnik misli v partizanih na tiste Slovence, ki so izdali svojo domovino. Čeprav smo kot pripadniki istega naroda bratje, ne moremo odpustiti izdajalcem, da so se zvezali s tujcem. Partizani so se borili za svobodo svojega naroda (pravična vojna), tujec pa je nasilno segal po naši zemlji (krivična vojna)."

Po drugi strani se množijo sestavki z "graditeljsko" vsebino,⁷³¹ ki izražajo naivno vero v popolno družbeno preobrazbo. Navajam iz tretjega zvezka odlomek iz sestavka Miška Kranjca *Reke bodo pokorne*: "Mi imamo mladino. Ne samo za to, da bi gradila železnice, ceste, hiše, regulirala reke in ne vem kaj še. Treba bo regulirati vse večjo, vse drugačno reko: življenje. Naši narodi so štiri leta regulirali tisto reko, ki je rodovi pred njimi niso mogli, ko se je življenje razlivalo kakor mlakuže po prostranem polju." Gledano v celoti pomeni sestav Boršnik 1947 pomemben napredek glede na sestav Smolej 1946, še vedno pa daleč zaostaja za vsebinsko in didaktično kakovostjo sestava Bajec 1945.

9. Označitev Prešerna: V prvem zvezku je sestavek Ferda Kozaka *Beseda o Prešernu*: "Da, nič drugega ni treba, kakor da se ljudstvo s svojim čistim, od nobenih sebičnih računov pokvarjenim srcem približa ter sprejem vase sladkost lepote, ki živi v delu resničnega pesnika. Ta lepota plemeniti duha, povzdiguje človeka, krepi občutek bratstva med ljudmi in vse to so stvari, ki naj pozlatijo naš bodoči novi svet enakosti in skupnosti, da bo čim svetlejši in mogočnejši mejnik v zgodovini človeštva." V tretjem zvezku je sestavek Metoda Mikuža *Prešeren in partizani*:⁷³² "Na za spoznanje bolj rdeče platnice se je ujela temnejša komandantova kri v velikih lisah, zašla pa je tudi v knjižico samo. Zalila je ves Sonetni venec in, ko smo knjižico z vsem spoštovanjem odpirali, samo morali paziti, da listov nismo strgali, kajti včeraj še živa kri, polna življenja, mladosti in neugnane sile in želje, prinesli boljše in lepše svetu in sebi, se je strdila in dobesedno zapečatila največjo in najlepšo slovensko pesem."

2.1.5.1.4 SESTAV BORŠNIK 1949

- 1. Enote:** Marja Boršnik (A. Gspan, L. Legiša, J. Logar, B. Merhar, E. Muser, M. Rupel, A. Slodnjak, I. Grafenauer), *Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol IV*, Ljubljana 1946
Marja Boršnik (A. Gspan, B. Merhar, L. Legiša, J. Logar, E. Muser, A. Slodnjak), *Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol V*, Ljubljana 1948
Marja Boršnik (A. Gspan, M. Jamar, B. Merhar, E. Muser, J. Glaser, F. Koblar, A. Slodnjak), *Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol VI*, Ljubljana 1949

⁷³¹ Npr. Tito graditeljem mladinske proge, *Postala bo inženirka, Rudarji tekmujejo, Prvi stoodstotni, Graditelji novega sveta in Reke bodo pokorne*.

⁷³² Mikuž pripoveduje o smrtno ranjenem partizanskem komandantu. Ta je v žepu vojaške bluže nosil žepno knjižico Prešernovih *Poezij*, ki so jo po njegovi smrti prinesli v štab brigade.

Alfonz Gspan (L. Legiša, B. Merhar, E. Muser, M. Boršnik, M. Jamar, A.

Slodnjak), *Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol VII*, Ljubljana 1949

2. Nastanek in uporaba: Marja Boršnik se je s skupino sodelavcev (od teh sta imela izkušnje s sestavljanjem beril samo Rupel in Grafenauer⁷³³)⁷³⁴ lotila sestavljanja beril za višjo stopnjo že leta 1946, vendar se je (verjetno tudi zaradi sočasne priprave beril za nižjo stopnjo) izdajanje zavleklo do leta 1949, torej v čas po resoluciji Informbiroja, ko so se spremenili tudi nekateri zunanjepolitični in notranjepolitični poudarki. Erna Muser je npr. še leta 1947 v skladu z učnovzgojnimi cilji iz učnega načrta za gimnazije⁷³⁵ v članku *O pouku slovenščine na srednjih šolah*⁷³⁶ zapisala: "Umetnost in znanost sta često bežali od reakcionarne in brezizgledne stvarnosti in iskali izhoda v nečem nadzemskem, nestvarnem. Zato pomeni danes odvajanje ljudi iznad stvarnosti zavajanje na pozicije reakcije."⁷³⁷

3. Obseg: slovenskih avtorjev 94, vseh besedil 448. V primerjavi s sestavo Grafenauer 1930 je slovenskih avtorjev manj za eno sedmino, vseh besedil pa kar za eno četrtno. V tem sestavu ni nobenega pomembnejšega slovenskega pisca na novo.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska, delno tematska. Na začetku je sklop besedil iz ljudskega slovstva, za tem pa sledi kronološki pregled slovenske književnosti od *Brižinskih spomenikov* do sodobnosti.⁷³⁸ V prvih dveh zvezkih so ob posameznih obdobjih oblikovani posebni tematski sklopi, v katerih sestavljavci z drugimi leposlovnimi ali strokovnimi besedili ustvarjajo zaokroženo podobo nekega obdobja.⁷³⁹

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 100%, svetovna 0%, jugoslovanska 0%. Kot sem že navedel, naj bi Anton Ocvirk pripravljal posebno berilo s sestavki iz svetovne

⁷³³ Oba sta kot sodelavca navedena samo v prvem zvezku: ali sta zaradi drugačnih pogledov sama odstopila od nadaljnjega dela ali pa so ju zaradi nekompatibilnosti izločili.

⁷³⁴ Drugi sodelavci so: Alfonz Gspan, šolnik, literarni zgodovinar in knjižničar; Lino Legiša, šolnik literarni zgodovinar in kritik; Janez Logar, šolnik, bibliograf in literarni zgodovinar; Boris Merhar, šolnik, literarni zgodovinar in etnolog; Erna Muser, šolnica, pesnica in publicistka; Anton Slodnjak, šolnik in literarni zgodovinar, prešernoslovec; Marija Jamar, šolnica; Janko Glazer, šolnik, pesnik, knjižničar in literarni zgodovinar; France Koblar, šolnik, literarni zgodovinar, kritik in urednik.

⁷³⁵ "Razen tega naj vzgoji ob domačih in tujih tekstih in zgledih, zlasti ob narodnoosvobodilni borbi in ob prizadevanju v člasu obnove mladi rod v dejavni ljubezni do domovine, do slovenskega ljudstva, do vseh narodov Jugoslavije, do velike Sovjetske zveze in do vsega naprednega človeštva."

⁷³⁶ *Popotnik* 1947, št. 2-3, str. 59-63.

⁷³⁷ Pri dosledni izpeljavi te revolucionarne miselnosti nekaterih najbolj znanih Prešernovih pesmi (npr. *Sonetov nesreče*, *Sonetnega venca*, *Glose*, *Krsta pri Savici* ipd.) sploh ne bi smeli uvrščati v tedanja berila.

⁷³⁸ Posamezna literarna obdobja niso imenovana. Na koncu prvega zvezka iz neznanih razlogov manjkajo besedila iz obdobja razsvetljenstva (morda je prišlo do neuskklajenosti zato, ker je bila uvedena sedemletka in so se v dveletnem obdobju do izida drugega zvezka spremenili načrti), res pa so te vsebine dijaki delno spoznali že v tretjem zvezku sestava za nižje srednje šole.

⁷³⁹ Navajam po en primer takega kulturnozgodovinskega sklopa iz prvega in drugega zvezka: *Krst pri Savici*, *Črtomirov meč*, *Metod in Svetopolk*, *Brižinski spomenik II*, *Inkvizicija v Kobaridu*, *Celovski rokopis*, *Plemenitaš in meščan*, *Herman Celjski*, *Stiški rokopis*, *Pri alkimistu* (srednji vek); *Ljubljana leta 1828*, *Dekletam*, *!...! Kar je, beži*, *Kako Lenka Prešernova svojega brata, pesnika, popisuje*, *Veliko upanje*, *Prešeren in slovanstvo*, *Nekaj misli ob obletnici Prešernove smrti*, *Pismo Josipu Muršču*, *Ilirizem* (romantika).

književnosti,⁷⁴⁰ zato je bila omejitvev na domačo književnost programska. Zanimivo je, da kljub poudarjanju bratstva in enotnosti v aktualni politiki ni nobenega besedila iz srbohrvaške književnosti.⁷⁴¹

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna in abecedna kazala, na koncu besedil didaktični dodatek s skupnimi bio- in bibliografskimi podatki in izčrpnimi stvarnimi opombami, nekatera strokovna besedila o avtorjih, besedilih ali obdobjih.

7. Prešernove pesmi: *Krst pri Savici* (I. zv.); *Dekletom, Slovo od mladosti, Nova pisarija, Zabavljivi napisi, Gazele*,⁷⁴² *Pismo Čelakovskemu, Apel in čevljar, Pevčeva tožba* (Des Sängers Klage), *Soneti nesreče, Sonetni venec, V spomin Matiju Čopu* (Dem Andenken ...), *Krst pri Savici, Ribič, Prosto srce, Pevcu, V spomin Andreja Smoleta, Zdravljica, Nezakonska mati, Neiztrohnjeno srce, Kar je, beži* (II. zv.).

V primerjavi s sestavom Grafenauer 1930 so na novo⁷⁴³ pesmi *Dekletom* in dva prevoda nemških pesmi: sonet *Pevčeva tožba* in žalostinka *V spomin Matiju Čopu*. Novosti so reflektivni lirski dodatek že tako pretežno reflektivnemu izboru, saj sta od velikega števila recepcijsko primernejših bolj doživljajskih pesmi, ki jih je leta 1925 prvič uvedel Grafenauer, v sestav Boršnik 1949 sprejeti le balada *Ribič* in pesem *Nezakonska mati*.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Sestavljavci drugega zvezka so sicer sprejeli tudi nekaj besedil Prešernovih sodobnikov,⁷⁴⁴ večinoma zaradi predstavitve razvoja slovenskega jezika, temeljito pa so počistili z vsemi marginalnimi posnemovalci Prešerna in Koseskega. Še več pozornosti kot v sestavu Budal 1928 (in seveda dosti več kot v Grafenauerjevih berilih) je deležna klasična leposlovna proza druge polovice 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja.⁷⁴⁵ Gledano v celoti so med tendenčnimi besedili najbolj poudarjena besedila s socialno tematiko, bogoljubna so samo nujna izjema pri starejši slovenski književnosti,⁷⁴⁶ besedila s tematiko

⁷⁴⁰ O tem ne v SBL ne v PSBL ni nobenega podatka, pač pa je iz monografije v zbirki Znameniti Slovenci razvidno, da se je leta 1946 Ocvirk zaradi negativne ocene Prežihove *Jamnice, Belih tulpih* Ferda Godine in povojnih besedil Miška Kranjca (članek *O današnji slovenski prozi* v reviji *Novi svet*) zameril oblastem, zato so mu najbrž preprečili nadaljevanje priprave berila. Šolski minister Jože Potrč je npr. leta 1948 ob zavrnitvi imenovanja Ocvirka za rednega profesorja zapisal tole oceno: "Vse strokovno delo tov. dr. A. Ocvirka preveva naši sodobni ideologiji povsem tuja miselnost, ki je nezdržljiva s pogledi napredne znanosti na komparativno in slovensko literarno zgodovino. To velja za vse njegovo publicistično, eseistično in znanstveno delo tako za čas pred drugo svetovno vojno kakor tudi za dobo po osvoboditvi, le da je sedaj ta negativna stran njegovega dela nekoliko bolj prikrita, zato pa nič manj nesprejemljiva." (Smolej 2007: 101)

⁷⁴¹ Seveda ne smemo pozabiti, da so dijaki spoznavali srbohrvaško književnost pri posebnem predmetu, vendar je bilo tako tudi v Kraljevini Jugoslaviji, pa so beograjski in domači unitaristi vseeno zahtevali jugoslovanska besedila tudi pri pouku slovenščine.

⁷⁴² Samo prva in sedma gazela.

⁷⁴³ Te pesmi so se tudi nasploh prvič pojavile v srednješolskih berilih.

⁷⁴⁴ Gre predvsem za Dajnka, Metelka, Kastelica, Zupana in Ciglerja.

⁷⁴⁵ Tavčar je npr. zastopan z besedili *Gričarjev Blaže* (*Slike z loškega pogorja*), *Grajski pisar, 4000, V Zali, Izza kongresa* in *Visoška kronika*.

⁷⁴⁶ Npr. pesem Štefana Küzmiča *Oh, vekivečnost!*

odpora pa so prisotna samo na koncu sestava v četrtem zvezku, predvsem pri Karlu Destovniku – Kajuhu in Mateju Boru.⁷⁴⁷ Usmerjenost sestava v socialno tematiko je razvidna že v prvem zvezku, ko je na koncu srednjeveškega obdobja objavljen celoten cikel Aškerčevih epskih pesmi z naslovom *Stara pravda*, ki obsega kar 25 strani berila. Pričakovano je, da tovrstna besedila prevladujejo pri značilnih književnikih socialnega realizma⁷⁴⁸ ali da so opazna pri izboru iz del Ivana Cankarja⁷⁴⁹ in Srečka Kosovela,⁷⁵⁰ dejansko pa so načrtno izbrana tudi pri avtorjih, ki so pretežno usmerjeni v drugačne leposlovne tematike.⁷⁵¹ Precej besedil je umetniško povprečnih, med pesmimi pa najdemo tudi moderne slogovne pristope, kot je npr. v Kosovelovi pesmi *Jaz vidim tvojo pot*.⁷⁵² Poseben razvoj so v tem povojnem berilu doživela besedila z religiozno tematiko. Če so bila v berilih avstro-ogrškega obdobja izrazito apologetske narave (in tudi stvaritve marginalnih avtorjev), so po prvi svetovni vojni pridobila na umetniški vrednosti, po drugi vojni pa je najprej prišlo celo do harmoničnega spoja s tematiko odpora, potem pa do izločanja religiozne tematike nasploh. V tem sestavu se tako odnos nadaljuje,⁷⁵³ še več, v skladu s proticerkvenim razpoloženjem nove oblasti je nekaj besedil, ki vključujejo izrazito protikrščansko (npr. sestavek Franceta Bevka *Inkvizicija v Kobaridu*)⁷⁵⁴ oz. protireligiozno tendenco. Značilen primer je pesem Pavla Golie *Uspavanka*⁷⁵⁵ v četrtem zvezku:⁷⁵⁶

⁷⁴⁷ Med njimi so tudi take pesmi, ki so se zaradi svoje umetniške vrednosti ohranile tudi v sodobnih berilih, npr. Kajuhova *Bosa pojdiva dekle obsorej* in Borova balada *Srečanje*.

⁷⁴⁸ Med besedili Toneta Seliškarja so socialne pesmi *Sedmorojenčki*, *Minca*, *Bolno dete* in *Martinova peč*, med besedili Mileta Klopčiča pa *Drejčnik Andrej govori*, *Pogreb*, *Deževna pomlad* in *Povest o sekiri*.

⁷⁴⁹ Npr. prozni sestavki *Zgodba o Šimnu Sirotniku*, *Kako sem postal socialist* in *Grešnik Lenart*.

⁷⁵⁰ Npr. pesmi *Sebi*, *Melanholija gladu*, *Jaz vidim tvojo pot*, *Rdeči atom I-III*, *Peto nadstropje*, *Pravim ti, brat*, *Revolucija* ter esej *Umetnost in proletarec*.

⁷⁵¹ Pri Gregorčiču npr. zasledimo pesem *Delavcem*, pri Aškercu pa pesmi *Zimska romanca*, *Svatba v Logeh* in ponovno eno pesem iz cikla *Stara pravda*.

⁷⁵²

<p>Jaz vidim tvojo pot, o delavec, ko zlati žarek te tiho poboža na poti v tovarno. Ti pa umakneš oči. Cementna tovarna pod goro zeleno se že kadi. Sveži slapovi gorskih studencev s pobočij šumijo, tihi vetrovi lica hladijo –</p>	<p>a ti: stopaš čez prašna dvorišča med dimnike sive, kjer sonce pekoče za strtimi okni gori – sonce električnih luči.</p> <p>Zunaj slapovi, pomladni vetrovi, svobodni vrhovi – vse zeleni. Ti pa umakneš oči.</p>
---	---

⁷⁵³ Izjema je npr. objava Pregljeve *Matkove Tine*, in to v celoti, s čudežnim prizorom na koncu.

⁷⁵⁴ Sestavek govori o križarskem pohodu čedajske cerkvene oblasti, ki je v poznem srednjem veku v Kobaridu ukazala posekati sveto drevo in zasuti sveti studenec, da bi preprečila čaščenje starih slovenskih bogov. Pripovedovalec je razvidno na strani poganskega svečenika Gorazda in njegove mučene hčere.

⁷⁵⁵ V moji objavi pesmi manjka zadnja kitica.

Glej, večer v obleki zlati je skoz okno zasijal, angelčki neso krilati jasne sanje ti z višav. Vse gorje ti je še tuje, duša zla še ne pozna in z višave, kjer kraljuje, še se Jezušček smehlja.	On na svet ljubezen trosi, toda tebe, žal, prezre, on igračke lepe nosi le bogatim, revnim ne. Brez konjička gre in žoge mimo čarov prvih let, kdor iz matere uboge se rodi na božji svet.	Rano oče na nevarno delo hodi do noči, tudi mamica v tovarno pojde, da te z njim zredi. Nag in moker kar v slami sam boš ležal dan na dan, brcal z drobnimi nogami, a ne kliči me zaman!	Saj zvečer te bom previla, fantek nebogljani moj, in vso kratko noč hodila v sanjah-bajkah za teboj. V takih bajkah je življenje, a v življenju sanj-bajk ni, borba čaka te, trpljenje in le malo vedrih dni.
---	---	---	--

9. Označitev Prešerna: V prvem zvezku je sestavek Juša Kozaka z naslovom *Črtomirov meč*: " Svetli kulturni dediščini zvesta, je slovenska mladina dopolnila vse, kar je bilo pisano in govorjeno. Zmagala je s Črtomirovim mečem, ki je nekoč v boju "brez upa zmage" branil zadnje svoboščine primitivne slovenske državnosti." V drugem zvezku je sestavek Borisa Kidriča *Nekaj misli ob obletnici Prešernove smrti*: "Da posežemo končno še tja, kjer je morda najvidnejša Prešernova povezanost s slovenskim ljudstvom. Mar si je mogoče zamisliti most med Prešernovim ljudskim izrazom, Prešernovo ljudsko prisposodbo, skratka vso Prešernovo ljudsko besedo, s katero je znal umetniško oblikovati svoje tudi najbolj subtilno čustvo – in pa meglovitim, izumetničenim jecljanjem slovenskega inteligenčnega filistra, ki ni samo v primeru Koseskega, temveč tudi v mnogih bodočih primerih oznanjal, da gre pot slovenske inteligence razrazen s slovenskim ljudstvom?"⁷⁵⁷ V tretjem zvezku je Župančičeva *Pesem mladine* in njegov sestavek *Beseda o Prešernu mariborski mladini*: "Prešeren je bil v življenju nesrečen človek, v ljubezni tako beden, kakor le more biti beden in nesrečen kdo na zemlji. Ali njegovo poslanstvo je bilo: vse potrpeti, vse preboleti, zatreti up in strah, to se pravi, odreči se vsej sreči na svetu in se tako preko vsega pozemskega povzpeti do zadnjih spoznanj zase in za svoj narod." V četrtem zvezku je sestavek Bratka Krefta *Prešeren in Ana Jelovškova*: "Jasno je, da je videl Prešeren v Juliji, ko se je zaljubil vanjo, svoj ideal ženske, s katero se je hotel poročiti in s katero je hotel živeti. Sonetni venec je izraz njegove zaljubljenosti in ljubezni, toda okoliščine, v katerih je živel in ki jih sam osebno ni mogel spremeniti, saj so bile globoko ukoreninjene v takrat vladajočih družbenih razmerah, so se mu sčasoma ravno v zvezi z Julijo prikazale v vsej ostrini, hkrati pa je izginila tudi romantična koprena raz Julijo. Naposled se je razgalila pred njim kot izrazito povprečno meščansko dekle ..."

⁷⁵⁶ Prim. še Kajuhovo pesem *Okupacija* iz istega zvezka:

Daj nam danes naš vsakdanji kruh, hlapev vernih se usmili! – smo vsak dan boga prosili, pa ni slišal, bil je gluhi.	Suša nam je vse pobrala, samo slamo smo poželi, kašča prazna je ostala, stežka smo se preživeli ...	Letos bo polje rodilo, toda tujcem za vojsko, prazne bodo naše kašče, lakota bo nad vasjo!
--	--	---

⁷⁵⁷ Podčrtal B. K.

2.1.5.1.5 SESTAV MERHAR 1951

- 1. Enote:** Boris Merhar (M. Matičetov, F. Tomšič), *Slovensko berilo* IV, Ljubljana 1951
Alfonz Gspan in Boris Merhar, *Slovensko berilo* V, Ljubljana 1950
Marija Jamar (B. Merhar, E. Muser), *Slovensko berilo* VI, Ljubljana 1951
Marija Jamar in Erna Muser, *Slovensko berilo* VII, Ljubljana 1951

2. Nastanek in uporaba: Ker so nekateri sestavljavci sestava Boršnik 1949 prevzemali nove službene zadolžitve,⁷⁵⁸ so nove, predelane oz. dopolnjene izdaje beril za višjo stopnjo srednje šole⁷⁵⁹ pripravljali njihovi sodelavci,⁷⁶⁰ ki so se jim včasih pridružili tudi novi strokovnjaki.⁷⁶¹ Sestav sem poimenoval po Borisu Merharju, ki je bil vodilni sestavljavec v prvem zvezku in soavtor drugega in tretjega zvezka, njegova afiniteta do slovenskega ljudskega slovstva pa je vplivala na bistveno razširitev prvega vsebinskega sklopa v prvem zvezku.⁷⁶² Berila so se uporabljala do leta 1958,⁷⁶³ ko nastane enotna osemletka in ukinejo nižje gimnazije, oz do sestava Kos 1965.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 98, vseh besedil 530. Povečanje števila besedil gre predvsem na račun dodanih enot iz ljudskega slovstva. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Anton Šuster – Drabosnjak.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska. V tem sestavu je bilo na koncu prvega zvezka dodano razsvetljenje, opuščeni pa so bili kulturnozgodovinski sklopi v prvih dveh zvezkih, tako da so pri srednjeveški književnosti namesto enajstih samo tri besedila,⁷⁶⁴ pri reformaciji in protireformaciji pa je izpadlo devet besedil, s katerimi so skušali sestavljavci celoviteje in recepcijsko primerneje predstaviti to oddaljeno obdobje.⁷⁶⁵

5. Razmerja med književnostmi: Tu ni nobenih sprememb glede na sestav Boršnik 1949.

⁷⁵⁸ Marja Boršnik je npr. začela predavati na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

⁷⁵⁹ Prva dva zvezka nimata o tem nobenih podatkov, v zadnjih dveh pa je na drugi strani omemba, da ju je potrdilo šolsko ministrstvo za uporabo v višji gimnaziji.

⁷⁶⁰ Na drugi strani prvega zvezka je navedeno: "Berilo so sestavili Marja Boršnik, Alfonz Gspan, Lino Legiša in Boris Merhar. To izdajo je pripravil Boris Merhar s sodelovanjem Milka Matičetova in Franceta Tomšiča."

⁷⁶¹ Npr. Milko Matičetov, slovstveni folklorist in etnolog, ter France Tomšič, šolnik, jezikoslovec in leksikograf.
⁷⁶² V sestavu Boršnik 1949 obsega ljudsko slovstvo 50 strani berila, v sestavu Merhar 1951 pa samo ljudske pesmi 100 strani. Merhar je leta 1956 pri Slovenski matici izdal knjigo *Ljudska pesem*, leta 1961 pa pri Mladinski knjigi (v zbirki Kondor) uredil izbor z naslovom *Slovenske ljudske pesmi*.

⁷⁶³ Vmes je zaradi ukinitve sedemletke prišlo do preštevila zvezkov (namesto od IV do VII imajo oznake od V do VIII), ki pa so vsebinsko ostali nespremenjeni.

⁷⁶⁴ *Brižinski spomenik II, Celovški rokopis in Stiški rokopis*.

⁷⁶⁵ Pahor, *Na seji deželnih stanov*; Aškerc, *Stara pravda*; Aškerc, *Primož Trubar*; Župančič, *Pred Trubarjevim spomenikom*; Aškerc, *List iz kronike Zajčke*; Kardelj, *Ljudska umetnost v dobi reformacije*; Tavčar, *Za pravo vero*; Tavčar, *Izdani!*; Tavčar, *Visoška kronika*.

6. Spremljevalni instrumentarij: Enako kot v prejšnjem sestavu. V prvih dveh zvezkih so v posameznih poglavjih ne čisto sistematično vključena literarnozgodovinska besedila.⁷⁶⁶

Zanimiva sprememba so nekateri naslovi odlomkov, ki so bili v prejšnjem sestavu poimenovani po osrednjem motivu vsebine, kar je bila sicer bolj navada v berilih za nižjo stopnjo, v tem sestavu pa so poimenovani z naslovi besedilnih celot.⁷⁶⁷ Seveda je vprašanje, če niso z recepcijskega vidika primernejši "šolski" naslovi, ki imajo lahko večjo motivacijsko vrednost.

7. Prešernove pesmi: Te so iste kot v sestavu Boršnik 1949, le *Krst pri Savici* je samo enkrat, in sicer v drugem zvezku.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Tako kot v prejšnjem sestavu je izrazit poudarek na socialni tematiki, saj je kljub temu, da je v prvem zvezku izpuščen celoten Aškerčev cikel *Stara pravda*, v drugih treh zvezkih tovrstna tematika ostala neokrnjena oz. so dodana še nekatera nova besedila (npr. *Socializem in duševno življenje*, *Tovariš*, *Kurent* in *Pretrgana popisnica*). Iz Gregorčičevega cikla socialnih pesmi *Delavcem*, ki se nikoli več ne pojavi v srednješolskih berilih (Božič 2006: 75), je npr. objavljena deveta pesem cikla:⁷⁶⁸

<p>Že pride, že! Pač vaš in naš napoči dan: vam bogatinom in nam, trpljenja sinom. Vaš dan grozan bo in strašan, naš dan pa srečen in krasan: pravica bode obveljala! Vas truma je le mala,</p>	<p>a mi smo broj neštet. Le delavcem bo v last kdaj svet, ne vam milijonarjem, trgovcem le z denarjem – naš bode svet! Vas malo, nas je broj neštet ... Nek dan se vse obraja: palača pade – vstane bajta!</p>
--	---

2.1.5.1.6 SESTAV JAMAR 1956

- 1. Enote:** Marija Jamar (E. Muser, R. Štefan), *Slovensko berilo* I, Ljubljana 1955
 Marija Jamar (E. Muser, R. Štefan), *Slovensko berilo* II, Ljubljana 1955
 Erna Muser (M. Jamar, R. Štefan), *Slovensko berilo* III, Ljubljana 1956
 Erna Muser (M. Jamar, R. Štefan), *Slovensko berilo* IV, Ljubljana 1956

⁷⁶⁶ Zihlerl, *Pomen cirilmetodovske besede*; Kardelj, *Pomen slovenske reformacije*; Kidrič, *Ob dvestoletnici prve slovenske knjige*; Prijatelj, *Baron Žiga Zois* (I. zv.); Kidrič, *Prešeren in slovanstvo*; Kardelj, "Novice"; Prijatelj, *Štritar in Jurčič* (II. zv.).

⁷⁶⁷ Navajam spremenjene naslove pri Josipu Jurčiču: *Materina smrt – Domen*, *Po Napoleonovem porazu v Rusiji – Spomini starega Slovenca*, *Plemenitaš in meščan – Hči mestnega sodnika*, *Ponesrečena snubitev – Sosedov sin*.

⁷⁶⁸ Okrepljeno zapisal S. G.

2. Nastanek in uporaba: Podobno kot pri berilih za višjo stopnjo srednje šole so se tudi pri tistih za nižjo stopnjo spreminjali vodilni sestavljavci in njihovi sodelavci, poleg tega pa so se berila močneje spreminjala zaradi ponovne uvedbe osemletne osnovne šole, ko je tudi nižja gimnazija⁷⁶⁹ ponovno prešla na štiri razrede. Nove izdaje beril so prevzemale besedila iz različnih zvezkov, dodajale nove sestavke in predvsem tudi izpuščale, tako da se po vsebinski plati precej razlikujejo od beril, ki so izhajala takoj po vojni.⁷⁷⁰ Sestav sem zaradi abecedne prednosti poimenoval po Mariji Jamar,⁷⁷¹ čeprav bi ga lahko enakovredno tudi po Erni Muser,⁷⁷² Rozka Štefan (lektorica in predavateljica za poljski jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani, tudi prevajalka) pa je imela manjšo vlogo. Sestav se je uporabljal do novih beril Staneta Miheliča za višje razrede osnovne šole v šestdesetih letih 20. stoletja.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 96, vseh besedil 559. Kljub enemu zvezku več se v primerjavi s sestavom Boršnik 1947 ni spremenilo število slovenskih avtorjev (seveda zaradi dodanih avtorjev iz tujih književnosti), pač pa se je skoraj podvojilo število vseh besedil. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Lojze Krakar, Marička Žnidaršič.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, delno tematska, literarnozgodovinska. V prvih dveh zvezkih lahko ponekod razberemo tematske sklope, npr. v zadnji tretjini prvega zvezka sklop s tematiko narodnoosvobodilne borbe, v drugem zvezku pa sklop z domoljubno tematiko slovanstva in turških vpadov ter kmečkih uporov.⁷⁷³ V tretjem zvezku se začnejo učne vsebine z ljudskim slovstvom in nedosledno nadaljujejo s kronološkim zaporedjem od razsvetljenstva do sodobnosti, v četrtem zvezku pa po uvodnem ljudskem slovstvu nekoliko bolj dosledno od *Brižinskih spomenikov* do sodobnosti. V primerjavi s sestavom Boršnik 1947 je torej dan večji poudarek literarnozgodovinskemu pristopu.

⁷⁶⁹ Berila sicer nimajo označene namembnosti, le v kolofonu četrtega zvezka je zapisano, da je namenjen nižjim razredom gimnazij.

⁷⁷⁰ Vsi štirje zvezki imajo na koncu posebno opombo z razlago historiata berila. Navajam primer iz tretjega zvezka: "Iz prejšnjih izdaj Slovenskega berila III, Slovenskega berila II in Slovenskega berila I, ki so jih sestavili Marja Boršnik, Viktor Smolej in Blaž Tomaževič s sodelovanjem Erne Muserjeve in drugih, je bilo sprejetih v prvo izdajo te knjige okrog 50 beril. Vsa ta berila so bila na novo pregledana in deloma dopolnjena. Druga izdaja je skrajšana, tretja ponatis druge, skrajšane izdaje."

⁷⁷¹ Marija Jamar Legat (1914-2003), šolnica, publicistka in pisateljica. V Ljubljani je diplomirala iz romanistike (1937) in slavistike (1944), potem pa je službovala kot profesorica na gimnazijah v Ljubljani, Mežici, Stični in Škofji Loki. Bila je tudi predavateljica na učiteljski in prevajalka iz francoske literature. Napisala je serijo leposlovnih pripovedi iz življenja loških meščanskih in okoliških kmečkih družin v družbenem dogajanju od 16. do 19. stoletja (*Loški razgledi* 1992, letn. 39, str. 245-246).

⁷⁷² Erna Muser (1912-1991), šolnica, pesnica in publicistka. Leta 1935 je diplomirala iz slavistike v Ljubljani, bila tajnica pri Jugoslovanski ženski zvezi, domača učiteljica v Celju in profesorica v Murski Soboti. Po vojni je delala pri AFŽ, na učiteljski in na IZDG v Ljubljani. Pisala je predvsem o socialnih in pedagoških vprašanjih, npr. v knjigi *Socializem in osvoboditev žensk* iz leta 1960 (Os. II: 741).

⁷⁷³ *Pod svobodnim soncem – Ogledniki, Svetopolkova oporoka, Smrt carja Samuela, Umirajoči bog Triglav – Delo inkvizicije; Miklova Zala – Turki napadajo, Brodnik, Most na Drini, Janičar; Kmečki upor, Stara pravda – Kronanje v Zagrebu, Visoška kronika, Tolminci – Munih se vrača domov, Tolmin.*

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 89%, svetovna 8%, jugoslovanska 3%. V primerjavi s sestavom Bajec 1945 je sicer za tretjino manjši delež besedil iz svetovne književnosti,⁷⁷⁴ vendar pa je glede na sestava Smolej 1946 in Boršnik 1947 to bistven napredek, predvsem zato, ker so se ponovno pojavili avtorji iz neslovanskih književnosti,⁷⁷⁵ tako klasični pisci mladinske književnosti kot drugi klasiki,⁷⁷⁶ pa tudi pri ruskih avtorjih so večinoma najbolj znana imena ruskega literarnega kanona. Nekateri pisci so se pojavili že v berilih pred vojno (npr. Ezop, Homer, Kipling, Swift, Andersen, Turgenjev, Tolstoj, Puškin, Molière in Shakespeare), nekateri pa so v tem sestavu prvič (npr. Hugo, Twain, Dickens,⁷⁷⁷ France, Curie, Byron, Balzac in Sinclair). Pri izbiri nekaterih besedil je opazen ideološki pristop: iz Hugojevega romana *Nesrečniki* je vključen odlomek z naslovom *Gavroche na batikadah*. Delež besedil iz jugoslovanskih književnosti je na ravni sestavov Smolej 1946 in Boršnik 1947.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna in abecedna kazala, opombe na koncu zvezkov in Jakčevi umetniški portreti slovenskih klasikov. Opombe imajo po abecednem redu⁷⁷⁸ razvrščene stvarne opombe s skopimi biografskimi podatki pri pomembnejših avtorjih.

7. Prešernove pesmi: *Uvod h Krstu pri Savici, Soneti nesreče*⁷⁷⁹ (I. zv.); *Turjaška Rozamunda, Orglar, Memento mori* (II. zv.); *Povodni mož, Glosa, Apel in čevljar, Zdravljica* (III. zv.); *Pismo staršem, Gazele*,⁷⁸⁰ *Sonet o kaši*,⁷⁸¹ *Nagrobni napis metelčici*,⁷⁸² *Soneti nesreče*,⁷⁸³ *Sonetni venec*,⁷⁸⁴ *Nagrobni napis Čopu*,⁷⁸⁵ *V spomin Andreja Smoleta, Nagrobni napis Linhartu*,⁷⁸⁶ *V spomin Valentinu Vodniku, Zabavljivi napisi* (IV. zv.).

Čisto na novo sta nagrobna napisa Čopu in Linhartu, sicer pa ima ta sestav skoraj enako število Prešernovih pesmi kot sočasni sestav Merhar 1951 za višje srednje šole oz. daleč največ pesmi v berilih za nižjo stopnjo od Bleiweisovih beril dalje.⁷⁸⁷ Žal analiza izbora pokaže, da se precej pesmi čisto po nepotrebnem ponovi na višji stopnji, predvsem pa niso

⁷⁷⁴ Glede na predvojni sestav Bajec 1935 pa je ta delež skoraj dvakrat manjši.

⁷⁷⁵ Avtorji so Ezop, Krilov, Homer, Kipling, Swift, Andersen, De Latil, Turgenjev, Iljin in Segal, Hugo, Čehov, Twain, Dickens, Gorki, Tolstoj, Sejfulina, Botev, Vazov, Puškin, France, O'Neill, Curie, Cervantes, Shakespeare, Molière, Sreznjevski, Byron, Balzac, Heine, Sinclair, Pottier.

⁷⁷⁶ Glede na predvojna Bajčeva berila je manj predstavnikov mladinske in antične književnosti.

⁷⁷⁷ Dickensov *Oliver Twist* je bil predviden za objavo že v sestavu Bajec 1939, vendar je to preprečil beograjski recenzent.

⁷⁷⁸ Podnaslov je: Abecedni seznam manj znanih besed, osebnih in krajevnih imen, rekel in tujk.

⁷⁷⁹ Samo prvi sonet pod naslovom *O Vrba*.

⁷⁸⁰ Šesta in sedma gazela.

⁷⁸¹ Pod naslovom *Al prav se piše ...*

⁷⁸² Pod naslovom *Metelčici*.

⁷⁸³ Samo šesti sonet pod naslovom *Čez tebe več ne bo ...*

⁷⁸⁴ Samo osmi in deveti sonet.

⁷⁸⁵ Pod naslovom *Matiji Čopu*.

⁷⁸⁶ Pod naslovom *Antonu Linhartu*.

⁷⁸⁷ Sestava Brinar 1923 in Bajec 1945 imata po 12 Prešernovih pesmi, torej skoraj dvakrat manj.

izbrane pesmi z recepcijskega vidika (razen nekaterih izjem) nič bolj primerne kot tiste iz sestava Merhar 1951, saj gre za oblikovno, jezikovno in vsebinsko zelo zahtevne pesmi.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Besedilno okolje se je zlasti zaradi večjega deleža besedil iz klasične slovenske in tuje književnosti v primerjavi s sestavom Boršnik 1947 sicer izboljšalo, je pa še vedno zelo močna ideologizacija, ki se kaže že v uvodnih sestavkih z besedili Tita in besedili o Titu,⁷⁸⁸ kult osebnosti pa najlepše razodeva pesem *Tovariš Tito*:

Kar bilo je pod pepelom v naših srcih plaho skrito, v kres mogočen je raznetil naš tovariš Tito, Tito.	Speljal razne je potoke v eno strugo zmagovito in ustvaril silno reko naš tovariš Tito, Tito.	Presejal je našo moko skoz rešeto in skoz sito, kruha novega nam mesi naš tovariš Tito, Tito.
---	--	--

Delež tendenčnih besedil s tematiko odpora se je ponovno zmanjšal, in sicer na eno petino vseh besedil, kar je bistven premik tudi glede na sestav Boršnik 1947,⁷⁸⁹ pač pa se je še povečalo število sestavkov s socialno oz. revolucionarno tematiko,⁷⁹⁰ med t. i. graditeljsko poezijo, ki prinaša vero v pozitivne družbene spremembe, pa najdemo tudi besedila, ki že po Bežkovih merilih izpred leta 1900 zaradi okornosti v pesniškem izrazu ne bi smela biti zastopana v cvetniku slovenske književnosti. Taka je npr. pesem Franceta Kozarja *Mi kopači* ... iz tretjega zvezka. Navajam začetek in konec pesmi:⁷⁹¹

Mi kopači smo orači njiv in polj podzemeljskih globin. Iz sivih, lačnih dni v črne, sestradane noči, po osem ur krampi nam v rokah pojo, po osem ur lopate v spev hreščeč se tro, po osem ur nam hunti z rudo se nakladajo in polnijo iz naših srag in znoja.	Mi kopači smo orači in kovači in tolkači za večno živ zdravstvuj! Bodi srečen in si srečo kuj in kuj! Iz zasušjenih globin pod zemljo nam izžemajo se vzdihni v čas-temo, naše pesmi kletve so za plamteč izraz: Naši krampi bodo izkopali zemlji in človeku nov in sončnejši obraz!
--	---

⁷⁸⁸ V prvih treh zvezkih je uvodno besedilo *Tito mladini*, v četrtem zvezku je to *Maršal Tito o sebi*, v prvem zvezku je po Jenkovi pesmi *Naprej* še Nazorjeva pesem *Tovariš Tito*, v drugem zvezku na drugem mestu Klopčičeva pesem *Tito*, v tretjem zvezku pa sta še Titova sestavka *Gospodarstvo v stari in novi Jugoslaviji* ter *Upravljanje gospodarstva po delovnih ljudeh* (skupaj torej 8 besedil).

⁷⁸⁹ Delež odporniških besedil je enak deležu v sestavu Smolej 1945 in še vedno dvakrat višji kot v sestavu Bajec 1945.

⁷⁹⁰ Npr. naslovi *Deklica iz revirja*, *V nabrežinskih kamnolomih*, *Prvi maj*, *Puntarska*, *Neusmiljena gospoda*, *Dražba*, *Neusmiljen grof*, *Mati*, *Internacionala*, *Hlapec Jernej in njegova pravica*, *Pesem o preobrazbi sveta v svet*, *Puntarska pesem* ipd.

⁷⁹¹ Pesem je vsebinsko nekoherentna, poleg tega pa avtor ne obvlada ne ritma ne rime. Gre za estetsko čisto ponesrečen posnetek Župančičevih *Kovaške* in *Žebljarske*, ki sta resnični pesniški mojstrovini in tudi doživljajsko izredno močni pesmi. V tem primeru se ob Župančiču ponavlja usoda, ki so jo doživele Prešernove pesmi v Bleiweisovih in drugih srednješolskih berilih druge polovice 19. stoletja.

Primerjalno gledano je vsaj vsebinsko ta sestav opazen napredek glede na predhodni sestav Boršnik 1947, vendar pa s stališča estetske in doživljajske močne literature še vedno dosti bolj neustrezen kot Bajčeva predvojna berila in tudi sestav Bajec 1945, predvsem pa imajo berila Jamarjeve in sodelavk zelo skromen spremljevalni instrumentarij (brez didaktičnega dodatka za dejavno delo z besedilom), tako da jih po celoviti oceni lahko uvrstimo ob sestav Wester 1922 ali celo na isto raven kot sestav Sket 1893N, torej več kot pol stoletja nazaj.

2.1.5.2 SFRJ

Tri desetletja Socialistične federativne republike Jugoslavije, ki jih ob sočasnem poskusu uvedbe delavskega samoupravljanja zaznamujejo tri družbenoekonomske in družbenopolitične faze,⁷⁹² sem zaradi bistvenih sprememb v zasnovi in vsebinah srednješolskih beril razdelil na tri podobdobja, na čas pred usmerjenim izobraževanjem, na usmerjeno izobraževanje in leta po njem.

2.1.5.2.1 PRED USMERJENIM IZOBRAŽEVANJEM

V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja se je slovensko srednje šolstvo stalno reformiralo, vendar do uvedbe usmerjenega izobraževanja ni prihajalo do radikalnih sprememb. Šolsko reformo iz leta 1958 je dopolnila resolucija o verifikaciji gimnazij iz leta 1962. "Z dodajanjem novih predmetov (sociologija, osnove umetnostne vzgoje, proizvodno delo, praktična znanja in podobno) se je spreminjala vsebina gimnazijskega pouka, gimnazija pa je poleg znanja za nadaljnji študij na višjih in visokih šolah bolj kot prej posredovala tudi nekatera strokovna znanja za poklice, ki zahtevajo širšo splošno izobrazbo, čeprav možnosti zaposlovanja takoj po končani gimnaziji niso bile posebno velike. Leta 1964 so izdali navodilo za postopno preosnovanje učiteljišča v gimnazijo pedagoške smeri, kar so izvedli leta 1968" (Ciperle 1986: 101).⁷⁹³ Poleg gimnazij in učiteljišč so se razvijale in širile tudi srednje strokovne šole, ki so imele na koncu četrtega letnika prav tako predpisano maturo.⁷⁹⁴

⁷⁹² Obdobje liberalizma po gospodarski reformi, obdobje ideološke zaostitve na začetku sedemdesetih let in obdobje demokratizacije po Titovi smrti.

⁷⁹³ "Učiteljišče so po osvoboditvi spremenili iz petletnega v štiriletno, od šolskega leta 1953/54 pa ponovno v petletno. V Ljubljani so leta 1947 ustanovili višjo pedagoško šolo, ki se je leta 1964 preoblikovala v Pedagoško akademijo" (n. d.: 100).

⁷⁹⁴ Šolanje na srednjih strokovnih šolah je bilo takoj po vojni triletno, od šolskega leta 1950/51 pa štiriletno, saj se je pokazalo, da so absolventi triletnih šol preslabo usposobljeni za delo (n. d.: 99).

Predvsem družbenopolitične spremembe (Jugoslavija kot ena vodilnih držav v gibanju neuvrščenih) so omogočile tudi na šolski ravni odmik od ideoloških vzorcev vzhodnega bloka, kar se je odražalo tudi v vsebinski podobi srednješolskih beril, razvejano srednje šolstvo pa je prvič po drugi svetovni vojni prineslo napredek s tem, da so se ob gimnazijskih berilih pojavila tudi posebna berila za strokovne šole.⁷⁹⁵

2.1.5.2.1.1 SESTAV KOS 1965

- 1. Enote:** Dušan Pirjevec (S. Mihelič, J. Kos), *Slovenska književnost I* (izbrana dela in odlomki), Ljubljana 1961
Franček Bohanec (M. Jamar, J. Kos), *Slovenska književnost II* (izbrana dela in odlomki), Ljubljana 1965
Janko Kos (D. Pirjevec, S. Mihelič), *Svetovna književnost I* (izbrana dela in odlomki), Ljubljana 1962
Janko Kos (D. Pirjevec, S. Mihelič), *Svetovna književnost II* (izbrana dela in odlomki), Ljubljana 1964

2. Nastanek in uporaba: Stane Mihelič,⁷⁹⁶ ki je bil tedaj zaposlen na ministrstvu za šolstvo, je k pripravi novih beril pritegnil Dušana Pirjevca,⁷⁹⁷ mlajšega literarnega zgodovinarja, dramaturga Janka Kosa, Frančka Bohanca, ki je bil tedaj direktor ljubljanskega zavoda za šolstvo,⁷⁹⁸ in profesorico Marijo Jamar.⁷⁹⁹ Sestav sem poimenoval po Janku Kosu,⁸⁰⁰ saj je edini, ki je sodeloval pri vseh štirih zvezkih, pri *Svetovni književnosti I-II* pa je bil vodilni avtor. Berilom se pozna, da jih razen Jamarjeve niso sestavljali učitelji praktiki. Uporabljala so se do sestava Bohanec 1975.

⁷⁹⁵ Pred vojno so obstajala berila za splošne srednje šole, za meščanske šole in obrtne šole.

⁷⁹⁶ Več o njem pri sestavu Mihelič 1969.

⁷⁹⁷ Dušan Pirjevec (1921-1977), literarni zgodovinar in teoretik ter publicist. Leta 1952 je v Ljubljani diplomiral in leta 1961 doktoriral iz primerjalne literarne zgodovine. Med vojno je v NOB in KPS opravljal visoke politične funkcije, po njej je bil najprej glavni urednik *Ljudske pravice* in *Slovenskega poročevalca*, leta 1947 pa vodja Agitpropa pri CKKPS. Po diplomi je delal na Inštitutu za literaturo SAZU, od leta 1963 pa na FF v Ljubljani predaval primerjalno književnost in literarno teorijo. Uredil je zbrano delo Josipa Murna in Otona Župančiča, leta 1964 pa je izdal knjigo *Ivan Cankar in evropska literatura* (Os. II: 845).

⁷⁹⁸ Več o njem pri sestavu Bohanec 1975.

⁷⁹⁹ Jamarjeva je bila vodilna avtorica sestava Jamar 1956 za nižje srednje šole.

⁸⁰⁰ Janko Kos (1931 –), literarni zgodovinar, teoretik in kritik. Leta 1956 je v Ljubljani diplomiral iz primerjalne književnosti in leta 1969 doktoriral. Po diplomi je bil najprej dramaturg v lutkovnem gledališču, od leta 1963 do 1970 gimnazijski profesor, za tem pa predavatelj primerjalne književnosti in literarne teorije na Filozofski fakulteti. Bil je sourednik *Besede*, *Perspektiv* in *Sodobnosti*. Uredil je zbrana dela Prešerna, Vodnika in Cankarja (šest zvezkov). Leta 1966 je izdal monografijo *Prešernov pesniški razvoj* in leta 1970 *Prešeren in evropska romantika* (Os. I: 519/520).

3. Obseg: slovenskih avtorjev 73, vseh besedil 811. V primerjavi s sestavo Merhar 1951 je za četrtno manj slovenskih avtorjev, torej gre za strožji izbor, vendar za dobro polovico več vseh besedil, seveda predvsem zaradi dodane svetovne književnosti. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Ivo Brnčič, Slavko Grum, Andrej Hieng, Lojze Kovačič, Kajetan Kovič, Primož Kozak, Janez Menart, Mira Mihelič, Ivan Minatti, Boris Pahor, Tone Pavček, Alojz Rebula, Dominik Smole, Gregor Strniša, Saša Vegri, Dane Zajc, Ciril Zlobec in Beno Zupančič.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska. V *Slovenski književnosti* I, ki obsega čas od *Brižinskih spomenikov* do Otona Župančiča,⁸⁰¹ literarnozgodovinska obdobja niso navedena, v *Slovenski književnosti* II pa so poglavja Sopotniki moderne, Književnost med dvema vojnoma, Književnost v revoluciji in Sodobna književnost. *Svetovna književnost* I-II ima širšo delitev na zgodovinske veke oz. stoletja⁸⁰² in ožjo na posamezna literarna obdobja.⁸⁰³

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 54%, svetovna 46%, jugoslovanska 0%. V tem sestavu je dvakrat višji delež tuje književnosti kot v sestavi iz 19. stoletja (Macun 1850, Bleiweis 1855, Miklošič 1865 ter Janežič 1867 in 1879)⁸⁰⁴ ali v sestavu za nižjo srednjo šolo Bajec 1935 in ocenimo lahko, da je glede na ustrezno razmerje domača – tuja književnost ta delež močno pretiran. Čeprav je v kolofonu *Svetovne književnosti* I-II navedeno, da je berilo namenjeno srednjim šolam, gre v resnici bolj za priročnik za študente primerjalne književnosti. Glede na aktualne politične odnose znotraj SFRJ in glede na kasnejše dogajanje vse do osamosvojitve preseneča, da v sestav niso vključeni predstavniki jugoslovanskih književnosti.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna kazala v vseh štirih zvezkih. V *Slovenski književnosti* I so samo stvarne opombe na koncu knjige,⁸⁰⁵ v *Slovenski književnosti* II pa so prav tako na koncu po naslovom Opombe bio- in bibliografski podatki o izbranih avtorjih, stvarne opombe in kratke razlage uvrščenih besedil. V prvem zvezku so tudi fotografski portreti književnikov. V *Svetovni književnosti* I-II pa je na koncu obeh zvezkov

⁸⁰¹ Posebnost tega sestava je, da ne vključuje ljudskega slovstva. Ta manko so v šolah reševali z Merharjevo izdajo ljudskih pesmi v zbirki Kondor.

⁸⁰² Orientalne književnosti v starem in srednjem veku, Antična književnost, Evropska književnost v srednjem in novem veku (do 1800), Evropska in ameriška književnost v 19. stoletju in Svetovna književnost v 20. stoletju.

⁸⁰³ Srednjeveška književnost, Književnost renesanse in baroka, Književnost klasicizma, Književnost razsvetljenstva, Književnost med prosvetljenstvom in romantiko, Književnost romantike, Književnost realizma in naturalizma, Književnost nove romantike.

⁸⁰⁴ Seveda se je treba zavedati, da v teh sestavih praviloma ne gre za klasična besedila svetovne književnosti oz. pogosto niti ne gre za leposlovna besedila.

⁸⁰⁵ Te opombe so se pojavile šele v drugi izdaji leta 1964.

literarnozgodovinski pregled z bio- in bibliografskimi podatki o svetovnih klasikih. V teh dveh zvezkih so črno-bele in barvne priloge z reprodukcijami umetniških slik. Sestavu se pozna, da ni nastajal v tesnem stiku s srednješolskim poukom književnosti in da je bolj kot didaktično razdelanemu učbeniku podoben strokovnemu priročniku.

7. Prešernove pesmi: *Prosto srce, Strunam, Pod oknom, Kam, K slovesu, Zdravljica, V spomin Andreja Smoleta, Nezakonska mati, Pevcu, Povodni mož, Neiztrohnjeno srce, Ribič, Nova pisarija, Slovo od mladosti, Glosa, Zabavljivi napisi, Gazele,*⁸⁰⁶ *Ljubezenski soneti,*⁸⁰⁷ *Je od vesel'ga časa teklo leto, Sonetni venec, Soneti Juliji, Soneti nesreče,*⁸⁰⁸ *Krst pri Savici, Kar je, beži, Pismo staršem (I. zv.).*

Zelo verjetno je imel kot največji poznavalec Prešernovih pesmi glavno besedo pri izboru Janko Kos, kar se da potrditi tudi z dejstvom, da razen satiričnih *Nove pisarije* in *Zabavljivih napisov* ni nobene Prešernove pesmi humornega značaja. To je v skladu s Kosovim prepričanjem, da so Prešernove pesmi humornega značaja umetniško manjvredne.⁸⁰⁹ Po drugi strani pa je v primerjavi s sestavom Merhar 1951, ki ima nekoliko manj enot, v to berilo uvrščenih nekaj recepcijsko zelo primernih pesmi (*Strunam, Pod oknom, Kam* in *K slovesu*). To je tudi zadnji osrednji sestav, v katerem je *Krst pri Savici* objavljen v celoti.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Kot je razvidno že pri analizi obsega, pričujoči sestav prinaša večje število pomembnejših slovenskih avtorjev čisto na novo, in sicer v takem obsegu prvič po sestavu Brinar 1912, torej po petih desetletjih. Sestav prvič prinaša dramatika Slavka Gruma, čigar *Dogodek v mestu Gogi* še v prvih letih po vojni iz ideološko-moralnih ozirnov ni bil primeren, in tudi vidnejša zamejska pisatelja Borisa Pahorja in Alojza Rebulo. Na novo je veliko število besedil iz obdobja moderne,⁸¹⁰ prvič sploh pa so predstavljena nekatera Cankarjeva najpomembnejša dela (npr. *Hiša Marije Pomočnice, Za narodov blagor* in *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski*).⁸¹¹ Tudi v drugem zvezku je opazno prevrednotenje, saj imata v obdobju med obema vojnama ekspresionizem in socialni realizem enakovreden poudarek. Od sodobne književnosti je v ospredju poezija slovenskega intimizma, sicer pa se berilo zaključuje z moderno dramatsko produkcijo, Smoletovo *Antigono* in Kozakovo *Afero*.

⁸⁰⁶ Prva, tretja in sedma gazela.

⁸⁰⁷ Samo dva soneta.

⁸⁰⁸ Vsi soneti so pod skupnim naslovom *Sonetje*.

⁸⁰⁹ Glej ustrezno mesto pri analizi Kosove monografije v drugem delu disertacije o recepciji.

⁸¹⁰ Besedila Ketteja, Murna, Cankarja in Župančiča zavzemajo skoraj polovico prvega zvezka.

⁸¹¹ Obilico besedil iz obdobja moderne gre verjetno pripisati osebni afiniteti Dušana Pirjevca, vodilnega avtorja prvega zvezka.

Sestavu se nasploh pozna skrben izbor, ki ne stavi toliko na literarnozgodovinsko reprezentativnost, pač pa bolj na umetniško vrednost, kar se pozna celo pri poeziji odpora.⁸¹² Berili razodevata bistveno večjo tematsko in ideološko širino, kot jo je premogel prejšnji sestav Merhar 1951, kar npr. dokazuje izbor Kettejevih pesmi: na novo so drzne ljubezenske pesmi iz ciklov *Adrija* in *Na molu San Carlo*, pa tudi soneta iz cikla *Moj Bog*, ki se je po drugi vojni pojavljal le v zamejskih berilih.⁸¹³ Po izbranih literarnih vsebinah ta sestav nedvomno prekaša prejšnje sestave Grafenauer 1930, Boršnik 1949 in Merhar 1951, po uravnoteženosti starejše in novejšje književnosti ter spremljevalnem instrumentariju pa zaostaja za sestavom Beličič 1947.

10. Pomembnejše ocene: "Nikakor ni opravičljivo, da v ponovni izdaji prvega dela še vedno ni ljudskega slovstva, kakor da je ta naš najstarejši kulturni zaklad nekaj nevažnega, manjvrednega, kar naj si vsak predavatelj poišče kjerkoli, če se mu ljubi. Izbor beril iz tiskane književnosti je v primeri s prejšnjimi berili sodobnejši, s poudarkom na estetskih in umetniških kvalitetah, ne šteje več Gradnika na indeksu itd. Toda modernizacija gre tu že preveč v skrajnost in pozablja, da so za prikaz našega književnega razvoja zelo važne tudi zgodovinske značilnosti. /.../ Ob Prešernu in Stritarju precej govorimo o "gromovniški" poeziji Koseskega in dijake vedno zanima, kakšni so pravzaprav ti verzi in "koseskizmi" v njih. Če jim hočem ustreči, moram brskati po starih berilih. Isto je ob Erjavčevih orisih, Mencingerjevi utopiji itd. Na račun teh bi bilo lahko manj tistih Kettejevih, Murnovih in Župančičevih pesmi, ki so si zelo podobne. Zdi se, da si je urednik tu dal duška svojemu konjičku – slovenski moderni – in ji odmeril skoraj polovico knjige, ne všteti sopotnikov moderne. Res ne vem, kakšen pomen imajo v berilu Jurčičevi žurnalistično površni spisi Črte iz življenja političnega agitatorja, Telečja pečenka (dijaki ob njej cede slino, pa tudi profesor, če je že peta ali šesta šolska ura). Za čas NOV bi bila zanimiva kot dopolnitev tega usodnega razdobja še kaka značilna Balantičeva pesem."⁸¹⁴

⁸¹² Take pesmi so npr. Pavšičeva *Srečanje*, Destovnikova *Bosa pojdiva, dekle, obsorej* in Levčeva *Požgana vas*.

⁸¹³ Navajam prvi sonet cikla:

<p>Ko pride noč, sodruga fantazije, in mir objame polja in gore, se raz podobe moje galerije spominov temni zastori spuste.</p> <p>In duh se med spomini lahko vije in moje ranjeno drhti srce, in pozna ura v tihi noči bije in vedno še oči v temo strme.</p>	<p>Tako pred Bogorodico trepeče, sedaj vstajaje, sedaj umiraje, do jutra sebe gonobeči plamen.</p> <p>O, da bi tudi ti, srce goreče, ob grobu zadnje že bilo postaje in vzdihnilo že k njej poslednji amen!</p>
---	---

⁸¹⁴ *Jezik in slovstvo* 1968/69, 14/5, str. 159.

2.1.5.2.1.2 SESTAV BOHANEC 1975

- 1. Enote:** Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadavec), *Slovensko berilo I* (za prvi razred srednjih šol), Ljubljana 1971
Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadavec), *Slovensko berilo II* (za drugi razred srednjih šol), Ljubljana 1972
Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadavec), *Slovensko berilo III* (za tretji razred srednjih šol), Ljubljana 1973
Franček Bohanec (J. Jurančič, J. Kos, B. Paternu, F. Zadavec), *Slovensko berilo IV* (za četrti razred srednjih šol), Ljubljana 1975

2. Nastanek in uporaba: Če so si sestavljavci sestava Kos 1965 še lahko privoščili, da so pripravili berila brez didaktičnega instrumentarija oz. samo s stvarnimi opombami,⁸¹⁵ pa to skoraj ni bilo več možno po osnovnošolskem sestavu Mihelič 1968, ki je zgledujoč se po Bajčevih berilih za nižjo srednjo šolo vpeljal izdelan sistem za didaktično sodobno šolsko obravnavo leposlovnih besedil. Tudi odmevi s strani učiteljev praktikov so izražali potrebo po novih berilih. Navajam mnenje profesorja Janeza Dolenca, ki je v članku *Težave z učbeniki za književnost na srednjih šolah*⁸¹⁶ zapisal: "Moj predlog je ena sama knjiga književnosti, a za vsak razred posebej."⁸¹⁷ Zajemala naj bi literarno zgodovino, domačo in tujo, ki bi jo ponazarjala izbrana berila iz slovenske, srbohrvaške in svetovne književnosti. Berila bi morala biti zares vsestransko pretehtana po umetniških, slovstvenozgodovinskih in drugih vidikih. Vsakemu berilu naj bi sledil dober komentar, opombe, pojasnila iz poetike in metrike, vprašanja, vaje in naloge. /.../ Ob besedilih naj bi bilo primerno slikovno gradivo, poleg tega pa še umetniške priloge v črno-beli in barvni tehniki." Ta priporočila iz prakse je skušala upoštevati ekipa sestavljavcev, ki so jo ob Frančku Bohancu⁸¹⁸, ki je bil tedaj ravnatelj gimnazije, sestavljali še trije univerzitetni profesorji: Janko Kos, Boris Paternu in Franc Zadavec.⁸¹⁹ V četrtem zvezku se jim je pridružil še Janko Jurančič, jezikoslovec in literarni zgodovinar, specialist za srbsko in hrvaško književnost. Kos in Zadavec sta bila pred

⁸¹⁵ Tudi v sočasnih berilih za višje razrede osnovne šole (ponatise sestava Jamar 1956) ni bilo nalog za dejavno delo z besedilom.

⁸¹⁶ *Jezik in slovstvo* 1968/69, 14/5, str. 159.

⁸¹⁷ Podčrtal J. D.

⁸¹⁸ Franček Bohanec (1923 –), šolnik, publicist in pisatelj. Leta 1958 je v Ljubljani diplomiral iz primerjalne literarne zgodovine. Najprej je organiziral in vodil Pionirsko knjižnico, za tem je bil direktor ljubljanskega zavoda za šolstvo in med letoma 1964 in 1978 gimnazijski ravnatelj. V letih 1961 in 1962 je izdal *Zgodovino svetovne književnosti I-II*, leta 1967 pa še priložnika *Estetska vzgoja* in *Slovenska besedna umetnost* (Os. I: 83).

⁸¹⁹ Kos je bil profesor na ljubljanski komparativistiki, znana literarna zgodovinarja Paternu in Zadavec pa sta na ljubljanski slovenistiki predavala slovensko književnost 19. in 20. stoletja.

univerzitetno kariero nekaj let gimnazijska profesorja, Paternu pa je bil že takoj po diplomi asistent na Filozofski fakulteti. Berila so se uporabljala do sestava Gregorač 1980 oz. do sestava Fatur 1984.⁸²⁰

3. Obseg: slovenskih avtorjev 112, vseh besedil 827. V primerjavi s sestavom Kos 1965 je za dobro polovico več slovenskih avtorjev (predvsem zaradi širšega izbora književnikov 20. stoletja), vseh besedil pa je le za malenkost več, vendar se je bistveno povečal delež slovenskih besedil v primerjavi s tujimi. Sočasni zamejski koroški sestav Zablatnik 1976 ima zaradi manj skrbnega izbora precej več domačih avtorjev, vendar skoraj dvakrat manj besedil, predvsem zato, ker vključuje skoraj samo slovensko književnost. Bohančeva berila so torej značilna berila antološkega tipa in so ponujala tako dijakom kot učiteljem možnost izbire. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Andrej Brvar, Vladimir Kavčič, Vladimir Kralj, Florijan Lipuš, Svetlana Makarovič, Janko Messner, Anton Podbevšek, Pavle Zidar, Tomaž Šalamun, Rudi Šeligo, Venko Taufer.

4. Razvrstitev učnih vsebin: po književnostih in literarnozgodovinska. V vsakem zvezku so trije deli s kronološko razvrščenimi besedili: svetovna književnost, slovenska književnost ter srbska in hrvaška književnost.⁸²¹ Svetovna književnost se začne s književnostmi starega orienta in antično književnostjo, tej pa sledi evropska srednjeveška književnost in nato posamezna literarna obdobja novega veka do književnostiv 20. stoletju. Slovenska književnost se začne z ljudskim slovstvom, ki je v tem sestavu ponovno uvrščeno v berila,⁸²² nadaljuje pa z literarnozgodovinskimi sklopi srednjeveško pismenstvo, protestantsko slovstvo, katoliško slovstvo (I. zv.), razsvetljenstvo,⁸²³ romantika, od romantike k realizmu in realizem (II. zv.), naturalizem in nova romantika,⁸²⁴ ekspresionizem (III. zv.), socialni realizem in od socialnega realizma do sodobnosti⁸²⁵ (IV. zv.).

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 65%, svetovna 26%, jugoslovanska 9%. Če ocenimo najprej razmerje slovenska književnost proti tuji, je odnos 2 : 1 in po logiki, da je vendarle ob širitvi obzorja temeljni namen literarnega pouka spoznavati domačo književnost,

⁸²⁰ Nekateri, predvsem mlajši profesorji so takoj prešli na uporabo poskusnih snopičev za usmerjeno izobraževanje Gregoračeve, starejši, navajeni besedilnega razkošja Bohančevih beril, pa so slednja uporabljali do spremembe učnih načrtov v šolskem letu 1981/82 oz. kot dopolnila berila tudi še kasneje.

⁸²¹ V četrtem zvezku ima tretji del naslov Književnosti drugih jugoslovanskih narodov in poseben vsebinski sklop z naslovom Pregledni izbor makedonske književnosti.

⁸²² Ljudsko pesništvo je razdeljeno na epske, lirske in prigodniške pesmi, ljudsko pripovedništvo pa na pravljice, bajke, legende, pripovedke in šaljivke.

⁸²³ Sklop ima podnaslov Od baroka k klasicizmu in predromantiki.

⁸²⁴ Tradicionalno slovensko poimenovanje moderna, ki je v sintagmi sopotniki moderne ohranjeno še v sestavu Kos 1965, je zamenjal izraz nova romantika, ki se je v prejšnjem sestavu pojavil pri pregledu svetovne književnosti.

⁸²⁵ Tokrat je izpadel sklop književnost v revoluciji iz sestava Kos 1965.

je tretjinski delež tuje književnosti zelo verjetno optimalen. Delež jugoslovanske književnosti je na ravni predvojnih Bajčevih beril za nižjo srednjo šolo, sicer pa med berili za višjo srednjo šolo oz. po letu 1958 srednjo šolo ni bilo tako visokega deleža celo stoletje, od sestava Janežič 1861 dalje.⁸²⁶ Posebnost sestava je, da so vsa besedila iz srbske, hrvaške in drugih jugoslovanskih književnosti objavljena v izvorniku (vendar dosledno v latinici), kar se ni več dogajalo že pri Bajčevih berilih v obdobju med obema vojnama.⁸²⁷

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna kazala v vseh štirih zvezkih, v prvih treh zvezkih na koncu beril opombe z dodanim literarnovednim in didaktičnim instrumentarijem, v četrtem zvezku pa so ti dodatki vključeni na koncu predstavitve posameznega avtorja. Pri obravnavi starejše slovenske književnosti so črno-bele fotografije naslovnice ali besedil nekaterih tiskov. Spremljevalni instrumentarij ni izpeljan enotno, saj so pri svetovni književnosti različno dolge oznake avtorjev (od enega odstavka do kratke povedi), ki so jim včasih dodani tudi biografski ali bibliografski podatki. Oznakam avtorjev sledijo predstavitve besedil, tem pa vprašanja za tesno branje, za analizo zgradbenih ali slogovnih značilnosti ali primerjalna vprašanja. V četrtem zvezku pri večini besedil ni vprašanj za dejavno delo z besedilom. Pri slovenski književnosti je včasih kratka razlaga besedila ali njegovega nastanka, pogosto so nanizana samo vprašanja, ob avtorjih pa je praviloma navedena samo letnica rojstva in smrti oz. rojstva. Po potrebi so tako pri svetovni kot pri slovenski književnosti stvarne opombe, številni odlomki iz daljših pripovednih ali dramskih besedil pa imajo samo izjemoma kratke umestitve. Naloge za razčlenbo besedila so večinoma korektne,⁸²⁸ pač pa so problematična predvsem nekatera vprašanja ob odlomkih daljših besedil, ki so brez vsakršne umestitve. Tak primer je Maupassantova *Debeluška*, sicer zelo primerno besedilo za obravnavo v razredu,⁸²⁹ ki omogoča dejavno obravnavo medčloveških odnosov in moralnih dilem, v berilu pa se ob odlomku z začetka novele pojavljajo le vprašanja, ki se nanašajo na pisateljevo pripovedno tehniko.⁸³⁰ V primerjavi s sestavom Kos 1965 so posebnost

⁸²⁶ Sestav Macun 1850 pa je imel celo dvakrat višji delež jugoslovanske književnosti.

⁸²⁷ V celoti pa so prevedena besedila iz makedonske književnosti v četrtem zvezku.

⁸²⁸ Navajam vprašanja za tesno branje pri pesmi *Slovo od mladosti: V čem se temeljni ton te pesmi loči od tona, ki prevladuje v prejšnjih treh pesmih? Opiši sestav humanističnih vrednot, skozi katere Prešeren presoja življenje! Opiši sestav nehumanističnih vrednot, ki jih priznava življenje oz. družba in z njimi meri človekovo vrednost! V kakšno razmerje postavlja oba sestava – romantik Prešeren? Kako mladost premaguje spopad med ideali in resničnostjo? In kako ga sprejema človek, ki prispe v obdobje življenjske zrelosti?*

⁸²⁹ Takšno besedilo bi bilo najprimerneje brati po metodi dolgega branja, kot se je to počelo pred leti, ko je bila *Debeluška* uvrščena v maturitetni tematski sklop.

⁸³⁰ *Kaj mu pomaga pri natančnem slikanju /.../? Ali bolj poudarja občutje pripovedi ali pa se zaustavlja pri neosebnem slikanju zanimivih nadrobnosti? Kakšen vtis zapušča njegov osebni odnos do snovi /.../? Kaj po njegovem giblje ljudi /.../? Ali gre tu za nadaljevanje Flaubertovega artističnega esteticizma? Do kake mere? Za primerjavo navajam nekatera vprašanja ob *Debeluški* iz prvega zvezka sodobnega berila za srednje strokovne šole *Od branja do znanja: Kako se v odlomku kaže pripadnost potnikov različnim družbenim slojem? Potniki**

Bohančevih beril številni odlomki iz esejističnih sestavkov o umetnosti oz. književnosti, s katerimi so sestavljavci najbrž hoteli vzbuditi širše zanimanje srednješolcev za literarno vedo, vendar so s stališča doživljanja in temeljnega cilja pouka književnosti, tj. vzgoje za literarno branje, večinoma prezahtevni in zato neprimerni.⁸³¹

7. Prešernove pesmi: *Lepa Vida* (I. zv.); *Lenora*, *Zvezdogledom*, *Povodni mož*, *Učenec*, *Slovo od mladosti*, *Glosa*, *Soneti nesreče*, *Gazele*,⁸³² *Sonetni venec*,⁸³³ *Soneti Juliji*,⁸³⁴ *Kam*, *Prekop*, *Ribič*, *Krst pri Savici*,⁸³⁵ *Pevcu*, *Pod oknom*, *Nezakonska mati*, *V spomin Andreja Smoleta*, *Zdravljica*, *Neiztrohnjeno srce*, *Nova pisarija*, *Orglar*, *Zabavljivi napisi*, *Pismo staršem*, *Pisma Vrazu* (II. zv.).

Ta izbor lahko štejemo za enega najboljših na višji stopnji srednje šole oz. na srednješolski ravni, in sicer tako po številu izbranih pesmi kot po njihovi primernosti za šolsko branje. Poleg pesmi, ki so recepcijsko zelo zahtevne, a so uvrščene kot primeri klasičnih pesniških oblik, je tudi precej recepcijsko ustrežnejših pesmi.⁸³⁶

8. Značilnosti besedilnega izbora: Izbor je resnično skrben⁸³⁷ in podobno kot predhodni sestav Kos 1965 prinaša le klasične avtorje,⁸³⁸ ki so zastopani z dovolj reprezentativnim izborom besedil, ki je tudi bolj uravnotežen kot v predhodnem sestavu, ko je imela književnost moderne prevelik obseg. Pri sodobni književnosti sta se tržaškima zamejcema Pahorju in Rebuli pridružila še predstavnik koroške zamejske književnosti Lipuš in Messner, od najmlajše pesniške generacije pa je kot zadnji uvrščen Andrej Brvar. Ocenimo lahko, da sestav Bohanec 1975 še ni idealen, predvsem zaradi nesistematičnega in pogosto tudi manj

predstavljajo družbo v ožjem pomenu. Kaj jih povezuje v skupnost? V čem se razlikujejo? Kako vpliva na potnike Cornudetovo žvižganje oz. prepevanje Marseljeze, francoske himne? Katero sporočilo odkrijete v tem?

⁸³¹ Od več kot 30 tovrstnih sestavkov navajam nekaj primerov: Aristotel, *Poetika*; Horac, *Pisma o pesništvu*; Voltaire, *Odlomek iz filozofskega slovarja*; Lessing, *Hamburška dramaturgija*; Herder, *Iz pisem o Ossianu in pesmih starih ljudstev*; Schiller, *O naivnem in sentimentalnem pesništvu*; Schlegel, *O dramski umetnosti in književnosti*; Belinski, *Pismo Gogolju*; Čop, *O slovstveni zgodovini*; Stritar, *O kritiki*; Marković, *Realnost u poeziji*; Taine, *Rasa, okolje, moment*; Zola, *O eksperimentalnem romanu*; Edschmid, *O pesniškem ekspresionizmu*; Cankar, *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura*; Župančič, *Ritem in metrum*; Kosovel, *Umetnost in proletarec*; Lukacs, *O današnjem pomenu kritičnega realizma* itn.

⁸³² Samo prvi dve pesmi cikla.

⁸³³ Sedem od štirinajstih sonetov in *Magistrale*.

⁸³⁴ Samo štirje soneti.

⁸³⁵ Samo *Uvod* in zadnjih 19 oktav *Krsta*.

⁸³⁶ To so *Lepa Vida*, *Lenora*, *Zvezdogledom*, *Povodni mož*, *Učenec*, *Kam*, *Prekop*, *Ribič*, *Pod oknom*, *Nezakonska mati*, *V spomin Andreja Smoleta* in *Orglar*, torej skoraj polovica pesmi.

⁸³⁷ Drugače kot sočasni zamejski sestav Zablatnik 1976.

⁸³⁸ Romantika: Prešeren, Čop, Cigler; Od romantike k realizmu in realizem: Trdina, Levstik, Jenko, Erjavec, Mencinger, Stritar, Jurčič, Gregorčič, Aškerc, Celestin, Kersnik, Tavčar; Naturalizem in nova romantika: Govekar, Kraigher, Finžgar, Kette, Murn, Cankar, Župančič, Eller, Izidor Cankar, Gradnik, Golia, Vladimir Levstik; Ekspresionizem: Pregelj, Podbevšek, Kosovel, Anton Vodnik, Jarc, Grum; Socialni realizem: Seliškar, Klopčič, Gruden, Glazer, Bevk, Juš Kozak, Kuhar, Kranjec, Kosmač, Ingolič, Kreft, Ferdo Kozak, Potrč, Kocbek, Vodušek, Novy.

uporabnega spremljevalnega instrumentarija,⁸³⁹ da pa pomeni bistven napredek glede na sestav Kos 1965 in korak v pravo smer.

10. Pomembnejše ocene: »Tudi veljavna berila, kakor je v njih, v primeri s prejšnjimi mnogo pozitivnega, v didaktičnem smislu niso presegla prejšnjih. To nekoliko banalno ponazarja že njihov zunanji obseg.«⁸⁴⁰

2.1.5.2.1.3 SESTAV GREGORAČ 1979

1. Enote: Vera Gregorač, *Slovenščina I* (Književnost z berilom za ekonomske srednje šole), Ljubljana 1973

Vera Gregorač, *Slovenščina II* (Književnost z berilom za ekonomske srednje šole), Ljubljana 1974

Vera Gregorač, *Slovenščina III* (Književnost z berilom za ekonomske srednje šole), Ljubljana 1975

Vera Gregorač, *Slovenščina IV* (Književnost z berilom za ekonomske srednje šole za odrasle), Ljubljana 1979

2. Nastanek in uporaba: Vera Gregorač,⁸⁴¹ ki je ob delu na srednji ekonomski šoli poučevala tudi odrasle, je najprej pripravljala skripta za pouk na delavski univerzi, na podlagi teh izkušenj pa je v nekaj letih nastal sestav beril za srednje ekonomske šole, ki jim je avtorica dodala še učbenike za pouk jezika.⁸⁴² Berila so se uporabljala le kratek čas, do uvedbe snopičev za usmerjeno izobraževanje iste avtorice⁸⁴³ oz. do sestava Fatur 1984.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 70, vseh besedil 283. V primerjavi s sestavom Bohanec 1975 je za več kot tretjino manj avtorjev in za dve tretjini manj besedil. Tega ne moremo pripisati samo manjšemu številu ur slovenščine na ekonomskih srednjih šolah v primerjavi z gimnazijami, pač pa sodobni zasnovi berila kot učbenika za pouk književnosti, ki je zaradi sobesedilnih dodatkov nujno vplivala na zmanjšanje števila avtorjev in besedil.⁸⁴⁴ Tako

⁸³⁹ Z didaktičnega vidika je najbolj moteče, da se vprašanja za dejavno delo z besedilom ne pojavljajo sproti, na koncu uvrščenih leposlovnih besedil.

⁸⁴⁰ *Jezik in slovstvo* 1976/77, 22/7, str. 207.

⁸⁴¹ Vera Gregorač (1921-1999), šolnica in prevajalka. V Ljubljani je diplomirala iz slavistike in nato poučevala na srednjih šolah v Celju, Ilirski Bistrici, Novi Gorici in Ljubljani. Prevajala je iz ruščine in nemščine.

⁸⁴² Zadnji, ki je za osrednjo Slovenijo sam pripravil celoten sestav srednješolskih beril, je bil pred Gregoračevo Josip Brinar (gre za sestav Brinar 1923), če ne upoštevamo Smolejeve partizanske *Slovenske čitanke* v dveh delih, ki se po obsegu ne more primerjati z berili Brinarja oz. Gregoračeve. Po sestavih Gregorač 1979 in 1980 so bila osrednja berila spet timsko delo.

⁸⁴³ Zato ima četrti zvezek sestava iz leta 1979 oznako »za ekonomske šole za odrasle«.

⁸⁴⁴ Sočasni zamejski koroški sestav Zablatnik 1976 ima tako npr. dvakrat več slovenskih avtorjev in tudi dvakrat več slovenskih besedil (ta sestav nima skoraj nič svetovne oz. tuje književnosti).

majhen obseg na ravni višje srednje oz. srednje šole je imel nazadnje med osrednjimi berili sestav Sket 1914 (v dveh zvezkih), v zamejstvu pa sestava Budal 1928 (v enem zvezku) in Beličič 1947 (v dveh zvezkih).⁸⁴⁵ Pomembnejši slovenski pisci na novo: Miroslav Košuta.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska. V prvem zvezku je najprej slovensko ljudsko slovstvo, potem pa sledijo literarnozgodovinska obdobja od antike do sodobnosti, pri čemer se slovenska književnost prepleta s svetovno in jugoslovansko.⁸⁴⁶ Nekoliko nedosledna je razvrstitev v drugem in tretjem zvezku, kjer so obdobja romantika, realizem in naturalizem ter moderna zbirni pojmi, ki vključujejo poglavja po književnostih.⁸⁴⁷ Pri tej razvrstitvi je problematično, da je slovenska reformacija uvrščena pred evropsko renesanso, slovenski prehod k realizmu pa pred evropski realizem.⁸⁴⁸

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 81%, svetovna 11%, jugoslovanska 8%. V primerjavi s sestavom Bohanec 1975 je enak delež besedil iz južnoslovanskih književnosti, delež svetovne književnosti pa se je več kot prepolovil. Podobno neustrezno razmerje med svetovno klasiko in južnoslovanskimi besedili je bilo nazadnje v Sketovih sestavih za nižjo in za višjo srednjo šolo (od leta 1886 do leta 1893).⁸⁴⁹ So pa drugače kot v sestavu Bohanec 1975 besedila iz južnoslovanskih književnosti prevedena ali kako drugače približana slovenskemu bralcu.⁸⁵⁰

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna kazala v vseh štirih zvezkih, literarnovedni in didaktični dodatki ob besedilih, črno-bele slikovne priloge.⁸⁵¹ Na začetku prvega zvezka je Uvod v literarno teorijo in branje,⁸⁵² v katerem avtorica najprej predstavi nekatere temeljne

⁸⁴⁵ Posledica tako radikalnega krčenja števila avtorjev je tudi to, da so pri Gregoračevi izpadle vse slovenske književnice (v sestavih Kos 1965 in Bohanec 1975 jih je bilo po pet).

⁸⁴⁶ Poglavja so: Grška antična književnost, Rimska književnost, Srednjeveška književnost v Evropi, Slovenci in južni Slovani v srednjem veku, Od srednjega v novemu veku, Renesansa, Obnovljeno knjižno delovanje in barok na Slovenskem (17. in 18. st.), Barok in klasicizem, Razsvetljenstvo (I. zv.); Romantika, Od romantike k realizmu (II. zv.); Realizem in naturalizem, Moderna (III. zv.); Evropska književnost v prvi polovici 20. stoletja, Ekspresionizem pri Slovencih (1918-1930), Družbenokritični realizem pri Slovencih (1930-1956), Književnost pri drugih južnoslovanskih narodih (1918-1941), Slovenska književnost v NOB (1941-1945), Sodobna slovenska književnost (od 1957 dalje), Književnost pri drugih južnoslovanskih narodih (od 1945 dalje) (IV. zv.).

⁸⁴⁷ Romantika: Romantična književnost v Evropi, Predromantika in romantika na Slovenskem, Romantika pri drugih južnih Slovanih; Realizem in naturalizem: Evropski realizem in naturalizem, Slovenski realizem, Hrvaški in srbski realizem; Moderna: Slovenska moderna, Drugi rod naturalistov, Sopotniki moderne, Moderna pri Hrvatih in Srbih.

⁸⁴⁸ Evropska nova romantika je iz neznanih razlogov sploh izpadla.

⁸⁴⁹ Sestavi Macun 1950, Janežič 1961, Wester 1922, Brinar 1923 in Grafenauer 1930 pa so imeli celo bistveno več jugoslovanske književnosti kot svetovne.

⁸⁵⁰ Ob Krleževih *Baladah Petrice Kerempuha* je dodan slovarček neznanih besed, pri pesmi Koča Racina *Lenka* pa je ob izvirniku še prevod.

⁸⁵¹ Gre za fotografije umetnostnih del, predvsem s področja slikarstva, in nekaj posnetkov z gledaliških uprizoritev klasične dramatike.

⁸⁵² Razdelki uvoda so: Umetniško ustvarjanje, Kako nastane umetnina, Pesniški jezik in slog, Vrste umetnosti, Kako beremo leposlovne stvaritve, Metrika in verzifikacija ter Primeri za branje in analizo treh leposlovnih stvaritev.

literarnoteoretične pojme, za tem pa ob treh leposlovnih besedilih (Zlobčevem ciklu pesmi z naslovom *Beseda* ter odlomkih iz Jurčičevega *Desetega brata* in Cankarjevih *Hlapcev*) nazorno predstavi razlike med literarnimi zvrstmi.⁸⁵³ Na koncu uvoda so vprašanja in naloge, ki se končujejo z navodilom za domače branje daljših epskih ali dramskih besedil.⁸⁵⁴ Običajno je na začetku poglavja literarnozgodovinski uvod s predstavitvijo obdobja,⁸⁵⁵ sledi označitev avtorja z bio- in bibliografskimi podatki,⁸⁵⁶ po potrebi povzetek vsebine daljšega leposlovnega besedila oz. umestitev odlomka, za tem pa besedilo. Temu sledijo razlaga neznanih besed pod naslovom *Besede*⁸⁵⁷ ter vprašanja za tesno branje in druge naloge za dejavno delo z besedilom oz. sintezo in uporabo znanja.⁸⁵⁸ Na koncu poglavij so vprašanja in naloge reproduktivnega in tudi bolj ustvarjalnega značaja.⁸⁵⁹ Novost spremljevalnega instrumentarija so od drugega zvezka dalje snovne oznake na zunanjem robu strani,⁸⁶⁰ po sestavih Grafenauer 1930 in Beličič 1947 pa je Gregoračeva ponovno vključila v berila učne verige odlomkov za ustrežnejšo predstavitev daljših besedil.⁸⁶¹

7. Prešernove pesmi: *Povodni mož, Slovo od mladosti, Glosa, Soneti nesreče,*⁸⁶² *Sonet o kaši, Zabavljivi napisi, Pevčeva tožba, Gazele,*⁸⁶³ *Sonetni venec, Krst pri Savici,*⁸⁶⁴ *Pevcu, Nezakonska mati, Zdravljica, Neiztrohnjeno srce* in *V spomin Andreja Smoleta* (II. zv.).

⁸⁵³ V osrednjih berilih za višjo srednjo šolo oz. srednjo šolo je bila literarna teorija nazadnje vključena v sestav Grafenauer 1930, medtem ko se je v zamejstvu ohranjala še po drugi svetovni vojni v sestavi Beličič 1947 in Zablatnik 1976.

⁸⁵⁴ »Ob branju si zapišite tele podatke: a) oblika stvaritve (često je napisana pod naslovom), b) čas in kraj dogajanja, c) motiv stvaritve, č) snov stvaritve, d) imena dveh, treh glavnih oseb: o teh prepisite tiste odlomke (za vsako osebo enega), iz katerih je razviden njihov značaj!«

⁸⁵⁵ Pri evropski romantiki, slovenskem realizmu in slovenski moderni je predstavitev obdobja na koncu poglavja.

⁸⁵⁶ Tako je samo v prvem zvezku; v drugih treh je predstavitev avtorja na koncu leposlovnega besedila oz. besedil.

⁸⁵⁷ Tako je od drugega zvezka dalje; v prvem so stvarne opombe za vsa besedila v prilogi na koncu zvezka.

⁸⁵⁸ Navajam didaktični instrumentarij pri prvem sonetu *Sonetov nesreče*:

Razložite metafore: ukažeja, igrača notranjih viharjev, moja barka; metonimijo: zvesto srce in delavno ročico; podobo: v strup se prebrača vse, kar srce si sladkega obeta.

Goljuftiva kača je iz Sv. pisma: hudič v podobi kače zapelje Adama in Evo, da ne poslušata Boga; sv. Marko je patron Vrbe.

V kvartetah so štirje nikalni stvaki v pogojnem naklonu preteklega časa; spremenite jih v trdilne stavke v povednem naklonu in jih napišite.

Kaj sta torej pesniku prinesla znanje in izobrazba?

Pesnik ugotavlja o življenju podobna dejstva kakor v Slovesu od mladosti in dodaja nova. Katera so?

Kako pa si pesnik zamišlja svoje življenje, ko bi bil ostal doma, kmet, kakor so bili predniki (3. in 4. kitica)?

Ali bi se pesnik hotel in mogel vrniti v preprosti svet?

⁸⁵⁹ Taka je npr. peta naloga iz poglavja o Prešernu: *Iz pesmi V spomin Andreja Smoleta navedite verze, v katerih se v bistvenih točkah ponovno izrazi Prešernov odnos do življenja!*

⁸⁶⁰ Ob *Krstu pri Savici* so to zgradba in oblika, doživljajske spodbude za pesnitev, otožnost – osnovno življenjsko občutje, resignacija, obnova, revolucionarna idejnost v uvodu, ritem in metrum, razkol med iluzijo in stvarnostjo, motiv usode, resignacija in Prešernov življenjski nazor.

⁸⁶¹ Take predstavitev imajo: *Krst pri Savici* (3 odlomki), *Sosedov sin* (5 odlomkov), *Oče Goriot* (5 odlomkov), *Jara gospoda* (3 odlomki) in *Visoška kronika* (4 odlomki).

⁸⁶² Samo prvi sonet.

⁸⁶³ Samo prva gazela.

Kljub radikalnemu zmanjšanju števila vseh besedil v primerjavi s sestavom Bohanec 1975 je Gregoračeva ohranila večino Prešernovih pesmi, res pa je, da je izbor slabši kot pri Bohancu, ki ima zelo velik delež recepcijsko ustreznih pesmi. To je še zlasti problematično zato, ker bi na ravni srednje strokovne šole pričakovali bistveno drugačen izbor kot na gimnazijski ravni.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Osrednja hiba sestava je nesorazmerje med svetovno in jugoslovansko književnostjo (ob popolni odsotnosti evropske nove romantike) in tudi neuravnotežen izbor pri nekaterih poglavjih iz 19. in 20. stoletja (celotno 19. stoletje ima deset slovenskih avtorjev, književnost v NOB, ki ima časovni razpon štiri leta, pa kar dvanajst slovenskih avtorjev. Glede na spremljevalni instrumentarij pa je to berilo nedvomno kljub nedoslednosti in manj kakovostnemu oblikovanju in tisku gotovo največji dosežek slovenske didaktike v smeri sodobnega učbenika za pouk književnosti.

9. Označitev Prešerna: Pri izčrpni predstavitvi Prešernovega življenja in dela v drugem zvezku je na koncu tale sklep: »Prešeren je izpovedal za svoj čas najgloblje misli o človekovi notranjosti, o njegovem odnosu do družbe, domovine in človeštva, o njegovi moči in nemoči. Umetniško je izoblikoval slovenski pesniški jezik in slovensko poezijo z lastno močjo dvignil na evropsko raven. Sprejemal je vase ljudskega duha in jezik ter ju, oplemenitena z lastnimi spoznanji in trpljenjem, v umetniški obliki ljudstvu vračal. Zato je slovensko ljudstvo njegova čustva, misli in jezik sprejelo v svojo zavest.«

10. Pomembnejše ocene: »Obravnavana knjiga je po moji vednosti prvi pravi učbenik za pouk književnosti na slovenskih srednjih šolah po vojni. Z vidika pretežno kronološko sestavljenih učnih načrtov za učni predmet, ki mu pravimo slovenski jezik s književnostjo, pomeni lep dosežek, ki se je očitno lahko oblikoval le skozi dolgoletno pa prizadevno delo v razredu. V njem je logika učnovzgojnega predmeta, ki mora na vsak način računati z možnostjo realizacije v praksi, in to je treba posebej podčrtati (!), nad logiko literarne zgodovine, ki se ji navadno zdi vse strašno pomembno in zavaljo tega učne načrte obremenjuje z mogočim in nemogočim.«⁸⁶⁵

»To dejstvo bo vsekakor obrodilo sadove v smislu hitrejšega odmikanja od pozitivistične deskripcije oziroma kulturno zgodovinskega tradicionalizma pri obravnavi književnosti v srednjih šolah, k novim metodam in oblikam dela, ki jih te knjige ponujajo in izzivajo, torej k modernejšemu obravnavanju književne ustvarjalnosti. Žal pa intenziteta avtoričinega početja, če imamo pred seboj vse štiri knjige, ni povsod enaka. Sega od resnično blestečih trenutkov

⁸⁶⁴ *Matiju Čopu, Uvod in iz Krsta* prve štiri oktave, oktava *Slap drugo jutro mu grmi v ušesa* in še dve oktavi iz dialoga med Črtomirom in Bogomilo (od Prav praviš ... do ... sreče jeza).

⁸⁶⁵ *Jezik in slovstvo* 1974/75, 20/1, str. 24.

do komaj sprejemljivih ohlapnosti. Metoda interpretacije, ki je v prvi knjigi razveseljevala in dosti obetala, se je v nadaljevanju mnogokje izrodila, zakrnela v nekakšne stereotipe in otopela. Vsekakor je očitno, da je ta metoda produktivnejša pri šolski obravnavi poezije kot pa pri obravnavi proze ali dramskega besedila.«⁸⁶⁶

2.1.5.2.1.4 SESTAV BOHANEC 1980

- 1. Enote:** Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadavec), *Slovensko berilo I* (za prvi razred srednjih šol), Ljubljana 1979
 Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadavec), *Slovensko berilo II* (za drugi razred srednjih šol), Ljubljana 1978
 Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadavec), *Slovensko berilo III* (za tretji razred srednjih šol), Ljubljana 1980
 Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadavec), *Slovensko berilo IV* (za četrti razred srednjih šol), Ljubljana 1980

2. Nastanek in uporaba: Zaradi konkurenčnih beril (snopiči Gregoračeve za usmerjeno izobraževanje) in težnje po čimbolj uporabnih učnih knjigah za pouk književnosti so se sestavljavci⁸⁶⁷ v izdajah na koncu sedemdesetih let odločili predvsem za temeljitejšo vsebinsko predelavo zadnjih dveh zvezkov.⁸⁶⁸ V sodelovanju z učitelji praktiki⁸⁶⁹ je prišlo do preureditve spremljevalnega instrumentarija in zmanjšanja števila avtorjev in besedil, verjetno zaradi pripomb srednješolskih učiteljev, da se tako velikega obsega snovi ne da obdelati s sodobnimi didaktičnimi metodami.⁸⁷⁰

3. Obseg: slovenskih avtorjev 103, vseh besedil 556. Rahlo se je zmanjšalo število slovenskih avtorjev, pač pa se je število vseh besedil skrčilo kar za eno tretjino. Radikalni posegi so bili tako pri svetovni književnosti, kjer se je bistveno zmanjšalo število avtorjev in besedil,⁸⁷¹ kot pri slovenski književnosti, kjer je prišlo predvsem do izrazitih posegov v število izbranih besedil.⁸⁷² Te spremembe so porušile razmerja med književnostmi in avtorji, prišlo pa je tudi

⁸⁶⁶ *Jezik in slovstvo* 1978/79, 24/5-6, str. 188.

⁸⁶⁷ V četrtem zvezku kot soavtor ni več naveden Janko Jurančič.

⁸⁶⁸ Gre za književnost od naturalizma do sodobnosti.

⁸⁶⁹ V kolofonu tretjega in četrtega zvezka je navedeno, da sta berila nastali s sodelovanjem slavističnih aktivov.

⁸⁷⁰ Šlo je torej za premik v smeri vezanega berila, ki naj bi prinašalo le vsebine, obvezne po učnem načrtu.

⁸⁷¹ Pri književnosti 20. stoletja je od 40 avtorjev ostalo le 23, pri Baudelaireju pa se je npr. število besedil zmanjšalo s šest na dve.

⁸⁷² Preglednica predstavlja največje spremembe v številu objav pri avtorjih v četrtem zvezku:

AVTOR	BH75	BH80	AVTOR	BH75	BH80
Seliškar	7	2	Minatti	8	2

do primerov prevrednotenja, kar omogoča opazovati delovanje kanonizacijskih mehanizmov. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Peter Božič.

4. Razvrstitev učnih vsebin: Ta je v prvih dveh zvezkih ostala nespremenjena, pač pa je prišlo do temeljitejših premikov v tretjem in četrtem zvezku. Zaradi manjšega obsega svetovne književnosti je celotna književnost 20. stoletja, ki je bila prej uvrščena na začetek zadnjih dveh zvezkov, prišla v tretji zvezek, iz katerega je izpadla srbska in hrvaška književnost moderne in obdobja med dvema vojnoma. Zato se četrti zvezek začneja kar s slovensko književnostjo socialnega realizma, na koncu berila pa je razdelek Književnost ostalih jugoslovanskih narodov in narodnosti,⁸⁷³ ki manj sistematično kot v prvi izdaji pokriva čas od obdobja moderne do sodobnosti.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 64%, svetovna 28%, jugoslovanska 8%. Tu ni prišlo do bistvenih sprememb: nekoliko se je povečal delež besedil iz svetovne književnosti⁸⁷⁴ in nekoliko se je zmanjšal delež besedil iz južnoslovanskih književnosti. Slednjim se je na novo pridružil predstavnik albanske književnosti.⁸⁷⁵ Čeprav je Gregoračeva v svojih berilih objavila le prevedena besedila iz jugoslovanske književnosti, so sestavljavci pri srbski, hrvaški in bosanski književnosti ohranili izvirnike, pretežno v latinici,⁸⁷⁶ le besedila iz makedonske in albanske književnosti so prevedena v slovenščino.

6. Spremljevalni instrumentarij: V sestavu Bohanec 1980 ni prišlo do večjih sprememb v vsebini spremljevalnega instrumentarija, pač pa zlasti v njegovi razporeditvi. V sestavu Bohanec 1975 je ta razvrščen pod razdelek Opombe na koncu beril, v novih izdajah so literarnovedne in didaktične dodatke premaknili na konec predstavitve posameznega avtorja, šele v zadnjih izdajah pa je didaktični instrumentarij razvrščen ob posamezna izbrana besedila.⁸⁷⁷ Tako kot prej je poudarek na vprašanjih za tesno branje,⁸⁷⁸ na literarnoteoretičnih in primerjalnih vprašanjih.

Kocbek	10	3	Kovič	8	2
Vodušek	9	3	Zajc	7	2
Pavšič	9	5	Strniša	7	2
Udovič	8	2			

⁸⁷³ V tem naslovu se kaže odmev nove jugoslovanske ustave iz leta 1974, ki je priznala posebne pravice tudi srbskima avtonomnima pokrajinama Vojvodini in Kosovu.

⁸⁷⁴ Seveda predvsem zato, ker je bilo zmanjšanje besedil pri novejši slovenski književnosti dosti bolj radikalno.

⁸⁷⁵ V sestavu Bohanec 1980 makedonska književnost ni več ločena, pač pa so v četrtem zvezku pomešane srbska, hrvaška, bosanska, makedonska in albanska književnost.

⁸⁷⁶ Dodani odlomek iz *Romana o Londonu* Miloša Crnjanskega je npr. objavljen kar v cirilici.

⁸⁷⁷ Ta razvoj, na katerega je verjetno vplival tudi sestav Gregorač 1979, dokazuje, kako slabo je bila tedaj razvita slovenska didaktika književnosti oz. da pri nastajanju beril ni imela skoraj nikakršnega vpliva, predvsem pa, da je bil pristop novih sestavljavcev pogosto revolucionaren, brez upoštevanja dobrih rešitev učbeniške tradicije, ne pa evolucijski, tak, ki bi se naslonil na že preverjene rešitve, npr. v osrednjih sestavih Bajec 1935, 1939 in 1945 ali v tržaških zamejskih sestavih Beličič 1947 in Blažina 1949.

7. Prešernove pesmi: Te so iste kot v sestavu Bohanec 1975. Glede na to, da se je število besedilnih enot pri konkurenčnih avtorjih od obdobja moderne dalje zmanjšalo, je Prešeren, ki med slovenskimi književniki 19. stoletja že prej ni imel tekmeca, v tem sestavu dobil še pomembnejše mesto.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Predvsem je ta sestav še nekoliko bolj uravnotežen kot predhodni, saj je približno enak poudarek na avtorjih iz obdobja realizma in moderne, berila pa s tretjim in četrtim zvezkom upoštevajo še eno zakonitost: če sprejemamo v izbor zglednih avtorjev bistveno večje število književnikov iz najnovejših obdobj, moramo pri tem nujno reducirati število izbranih besedil, sicer dobijo ta obdobja v primerjavi s prejšnjimi preveliko težo. Gledano v celoti je prišlo v sestavu Bohanec 1980 do izboljšave tako po vsebini kot po didaktični uporabnosti beril, vendar pa tudi dopolnjene izdaje ne dosegajo celovitosti učbeniške zasnove sestava Gregorač 1979, ki je prvi poskus sodobnega učbenika za pouk književnosti.

2.1.5.2.2 USMERJENO IZOBRAŽEVANJE

V drugi polovici sedemdesetih let 20. stoletja so se v Sloveniji začele organizirane priprave na uvedbo usmerjenega izobraževanja, izrazito politično in nestrokovno zasnovane in vodene šolske reforme, ki pomeni največjo regresijo v razvoju srednjega šolstva v celotnem obdobju po drugi svetovni vojni. »Zavod SR Slovenije za šolstvo je na podlagi tez X. kongresa ZKJ in VII. kongresa ZKS februarja 1975 izdelal teze o usmerjenem izobraževanju s posebnim ozirom na preobrazbo srednjega šolstva. Eden najvidnejših znakov te preobrazbe je bila odprava gimanzij; le-tem so očitali eliten značaj ter da povzročajo dualizem v srednjem šolstvu, ki zapira možnost nadaljnjega šolanja dijakom poklicnih šol.⁸⁷⁹ /.../ Prvine usmerjenega izobraževanja – skupne vzgojno-izobrazbene osnove – so v šolskem letu 1975/76 uvedli v prvi letnik pedagoških šol. /.../ Potem ko so aprila 1980 sprejeli zakon o usmerjenem izobraževanju, se je začela postopna preobrazba srednjih šol in v šolskem letu 1983/84 je maturirala zadnja generacija »neusmerjencev« (Ciperle 1987: 105).⁸⁸⁰ Zaradi

⁸⁷⁸ Kot zgleden primer navajam vprašanja ob Voltairovem *Kandidu* na začetku drugega zvezka: *Kako opisuje Voltaire fevdalno gospodo? Kako gleda na Nemčijo svojega časa? V čem je Kandidova naivnost? Koda predstavlja Panglos? Opiši Panglosov nauk! Kaj iz njega sledi? S čim vse smeši Voltaire Leibnizov optimizem? Kako gleda na fevdalne vojne svojega časa? Kaj misli o razmerah v meščanski Nizozemski? Kaj očita krščanstvu svojega časa in različnim krščanskim cerkvam? Kaj dokazuje konec odlomka? Opiši Voltairov pogled na človeka! Kakšen je njegov etični ideal?*

⁸⁷⁹ Z istim argumentom so po osvoboditvi utemeljevali ukinitvev meščanskih šol.

⁸⁸⁰ Prvi poskus te šolske reforme sicer sega že v leto 1966, ko je bil dan v javno razpravo predlog jugoslovanskega zakona za posodobitev izobraževanja na drugi stopnji, »čigar bistvo je bila odprava gimnazij,

ideološko pogojene zahteve, da mora vsaka srednja šola izobraževati za nadaljevanje šolanja in za vključitev v delo, je bila splošna gimnazija razbita na naravoslovno-matematično in družboslovno-jezikovno usmeritev,⁸⁸¹ ki nista več smeli biti na isti šoli. Ta koncept srednje šole je dejansko nižal raven splošne izobrazbe, najprej zaradi večje specializacije, potem zaradi zmanjševanja števila ur splošnoizobraževalnih predmetov, tudi slovenščine (Božič 1984/85), ne nazadnje pa tudi zaradi opustitve zaključnega izpita.

2.1.5.2.2.1 SESTAV GREGORAČ 1980

- 1. Enote:** Vera Gregorač, *Slovenski jezik* (Berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo za srednje usmerjeno izobraževanje), 1. snopič, Ljubljana 1977
Vera Gregorač, *Slovenski jezik* (Berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo za srednje usmerjeno izobraževanje), 2. snopič, Ljubljana 1978
Vera Gregorač, *Slovenski jezik* (Berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo za srednje usmerjeno izobraževanje), 3. snopič, Ljubljana 1979
Vera Gregorač, *Slovenski jezik* (Berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo za srednje usmerjeno izobraževanje), 4. snopič, Ljubljana 1980

2. Nastanek in uporaba: Kot sem že omenil, so s šolskim letom 1975/76 začeli poskusno uvajati prvine usmerjenega izobraževanja na pedagoških gimnazijah. Vera Gregorač, ki se je tedaj že uveljavila kot avtorica srednješolskih beril za ekonomske šole, je pripravila poskusne snopiče,⁸⁸² ki so se uporabljali do sestava Fatur 1984.⁸⁸³

izenačenje sistema srednjih šol z razdelitvijo na dve po dveletni etapi in bistveno omejitvijo splošnoizobraževalnih predmetov na račun proizvodno-tehničnega področja«. Po odprtem pismu Filozofske fakultete v Ljubljani (ta je v šestdesetih in sedemdesetih letih v nasprotju z Republiško izobraževalno skupnostjo in Zavodom za šolstvo odigrala res častno vlogo; op. Z. B.), ki mu je sledila široka in burna javna razprava, je bil predlog zakona umaknjen (Grafenauer 1983: 72). Drugi poskus je sledil leta 1971, ko je Izvršni odbor Republiške izobraževalne skupnosti sprejel zasnove »načrta za rekonstrukcijo sistema srednjega šolstva v SR Sloveniji«, ki so ga pripravili trije slušatelji podiplomskega študija industrijske pedagogike na Reki (Ludvik Zajc, Drago Glogovšek in Zvone Vrstovšek) kot načrt za svojo magistrsko nalogo. Ponovno se je najprej s spomenico, kasneje pa še s stališči o predlogu predmetnika in učnih načrtov SVIO in pripombami k osnutku Zakona o usmerjenem izobraževanju odzvala Filozofska fakulteta (Grafenauer 1985: 8-22). Bila je celo imenovana posebna komisija, ki naj bi pod vodstvom Boga Grafenauerja usklajevala stališča, vendar »ni bila nikdar potrjena s strani Izobraževalne skupnosti, njeno delo je bilo tako blokirano in vse delo je prešlo v roke Zavoda za šolstvo« (Grafenauer 1983: 72). Tako je politika onemogočila vpliv univerzitetne stroke in samovoljno izpeljala šolsko reformo.

⁸⁸¹ Prvi dve leti sta bili bolj splošni, v zadnjih dveh letih pa je prihajalo do večje specializacije; dijaki družboslovno-jezikovne usmeritve so npr. izbirali med družboslovno in jezikovno smerjo.

⁸⁸² Že poimenovanje snopič kaže, da so se izdajatelji zavedali skromnosti teh beril v primerjavi s prejšnjimi. Ta berila so dobila poljudno oznako poskusni snopiči zato, ker je v kolofonu navedeno, da gre za »preizkusno gradivo za učence«.

⁸⁸³ Domnevamo lahko, da se je Zavod za šolstvo načrtno izognil sodelovanju z univerzitetnimi strokovnjaki, ki so soustvarjali Bohančeva berila, zlasti zaradi enotnega nasprotovanja Filozofske fakultete usmerjenemu

3. Obseg: slovenskih avtorjev 53, vseh besedil 216. V primerjavi s predhodnim sestavom Bohanec 1975 je število slovenskih avtorjev prepolovljeno, število vseh besedil pa skrčeno na eno četrtno. Tako nizko število slovenskih književnikov je bilo na ravni višje srednje šole po drugi svetovni vojni samo v zamejskem tržaškem sestavu Beličič 1947, ki je nastal v izrazito omejujočih okoliščinah, med osrednjimi berili pa nazadnje v Janežičevih sestavih v šestdesetih letih 19. Stoletja. Da je tako okrnjen izbor avtorjev resnično problematičen,⁸⁸⁴ dokazujeta sočasna zamejska sestava (Bratuž 1982 in Zablatnik 1976), ki imata dvakrat ali celo trikrat več slovenskih književnikov. Tudi po številu vseh besedil so poskusni snopiči na ravni Janežičevih beril oz. jih imajo le malo več kot sočasni sestav Gorjup 1979, namenjen srednjim šolam z italijanskim učnim jezikom.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska. Ta je skoraj enaka kot v sestavu Gregorač 1979 za srednje ekonomske šole. V prvem zvezku so v poglavjih Srednji vek in Od srednjega v novi vek svetovna, slovenska in jugoslovanska književnost pomešane, v drugih treh zvezkih pa ločene.⁸⁸⁵ Iz neznanih razlogov je v drugem zvezku evropska književnost romantike in realizma razvrščena po slovenski in jugoslovanski književnosti. V tretjem in četrtem zvezku sta dva naslova poglavij opredeljena zvrstno-vrstno,⁸⁸⁶ nekatere spremembe v naslovih poglavij pa nakazujejo premik k vzhodnim književnostim oz. k literaturi z izrazito socialno tendenco: namesto poglavja Evropska književnost v prvi polovici 20. stoletja (četrti zvezek v sestavu Gregorač 1979)⁸⁸⁷ sta zdaj poglavji Moderni evropski roman (tretji zvezek)⁸⁸⁸ in Družbenokritični realizem v prvi polovici 20. stoletja (četrti zvezek).⁸⁸⁹

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 74%, svetovna 18%, jugoslovanska 8%. Glede na sestav Gregorač 1979 se je krepko povečal delež svetovne književnosti (vendar je še vedno bistveno nižji kot v sestavu Bohanec 1975), delež jugoslovanske književnosti pa je ostal nespremenjen. Besedila iz južnoslovanskih književnosti prinaša sestav ali v izvornem jeziku ali v prevodu.⁸⁹⁰

izobraževanju. Možno pa je tudi to, da so bili univerzitetni profesorji povabljeni, vendar so zaradi drugačnega koncepta novih beril in predvsem bistvene okrnitve njihovega obsega odklonili sodelovanje.

⁸⁸⁴ Tudi zato, ker so bila berila namenjena izobraževanju bodočih učiteljev.

⁸⁸⁵ V drugem zvezku si npr. sledijo poglavja Romantika pri Slovencih, Romantika pri drugih južnih Slovanih in Evropska romantika.

⁸⁸⁶ To sta Moderni evropski roman ter Evropska in ameriška proza v petdesetih letih.

⁸⁸⁷ Vključeni so naslednji avtorji: Majakovski, Kafka, Proust, Joyce in Gorki.

⁸⁸⁸ Edini avtor je Proust.

⁸⁸⁹ Avtorji so Gorki, Šolohov in Brecht.

⁸⁹⁰ *Hasanaginica* v prvem zvezku je v izvorniku (*Dundo Maroje* je v izvorniku in prevodu), tri besedila v drugem zvezku so v prevodu, tri besedila v tretjem zvezku spet v izvorniku, deset besedil v četrtem zvezku pa je prevedenih, s tem da je pesem *Lenka Koča Racina* tudi v izvorniku v latinici, pesem *Težko* Blažeta Koneskega pa v izvorniku v cirilici.

6. Spremljevalni instrumentarij: Glede na sestav Gregorač 1979 ni bistvenih sprememb, je pa razvidna stiska s prostorom, zato je npr. pri daljših besedilih manj odlomkov oz. so le-ti krajši. Tudi nekatere krajše pesmi niso objavljene v celoti.⁸⁹¹

7. Prešernove pesmi: *Je od vesel'ga časa teklo leto* (I. zv.); *Slovo od mladosti*, *Sonet o kaši*, *Soneti nesreče*,⁸⁹² *Glosa*, *Gazele*,⁸⁹³ *Sonetni venec*,⁸⁹⁴ *Krst pri Savici*,⁸⁹⁵ *Pevcu*, *Nezakonska mati*, *Zdravljica* (II. zv.).

Glede na sestav Bohanec 1975 gre za bistveno nazadovanje tako po številu Prešernovih pesmi (to je več kot prepolovljeno)⁸⁹⁶ kot po njihovem izboru, saj so razen pesmi *Nezakonska mati* v sestav uvrščene izključno tako po vsebini kot po obliki izjemno zahtevne pesmi. Da je število Prešernovih pesmi resnično problematično, dokazuje podatek, da ima ravno toliko pesmi sočasni sestav za srednje šole z italijanskim učnim jezikom Gorjup 1979, na višji stopnji pa je bil Prešeren nazadnje tako skromno zastopan pred več kot sto leti, in sicer v Janežičevih *Cvetnikih slovenske slovesnosti*.⁸⁹⁷

8. Značilnosti besedilnega izbora: Tudi drugi sestav Gregoračeve kazi neuravnotežen izbor, saj je npr. iz prvih tridesetih let 20. stoletja (iz moderne s sopotniki in ekspresionizma) uvrščenih le osem avtorjev,⁸⁹⁸ iz naslednjih petnajstih let (iz socialnega realizma in medvojne književnosti) pa kar osemnajst avtorjev. Tudi izbor besedil pri posameznih avtorjih je pogosto enostranski oz. ni dovolj reprezentativen,⁸⁹⁹ predstavnikov najmlajše pesniške generacije, ki jih je vključeval že sestav Bohanec 1975, pa sploh ni. Sklenemo lahko, da je iz odlične zasnove, ki jo je zlasti v didaktičnem smislu predstavljal sestav Gregorač 1979, zaradi nestrokovnih zunanjih posegov in pričakovanj, ki se jim je avtorica hote ali nehote uklonila, nastal podpoprečen izdelek.

9. Označitev Prešerna: V drugem zvezku je pod naslovom Tematika Prešernovih pesmi naslednja oznaka: »Prešeren je ustvarjal v dobi fevdalne družbene ureditve, pri zatiranem in razen redkih izobražencev tudi neprebujenem narodu, v okolju brez kulturnih potreb in v družbi, na katero so vplivali najbolj ozkosrčni janzenistični duhovniki. V takem okolju je bila revolucionarnost njegove poezije toliko večja in osebni položaj toliko obupnejši.«

⁸⁹¹ Iz pesmi Jovana Vesela *Kdo je mar?* so npr. samo tri kitice.

⁸⁹² Samo drugi sonet.

⁸⁹³ Samo prva gazela.

⁸⁹⁴ Štirje od štirinajstih sonetov in *Magistrale*.

⁸⁹⁵ Vse isto kot v sestavu Gregorač 1979.

⁸⁹⁶ Sočasni koroški sestav Zabltnik 1976 ima trikrat več Prešernovih pesmi, sočasni tržaški sestav Bratuž 1982 pa skoraj štirikrat več.

⁸⁹⁷ V zamejskih berilih pa je bilo tako nizko število Prešernovih pesmi na tej stopnji samo v sestavu Budal 1928, ki je izšel v enem zvezku in v resnično omejujočih okoliščinah.

⁸⁹⁸ To so Kette, Murn, Cankar, Župančič, Kraigher, Gradnik, Pregelj in Kosovel.

⁸⁹⁹ Pri Aškercu sta npr. uvrščeni samo pesmi *Tlaka* in *Zimska romanca*.

10. Pomembnejše ocene: »Poskusni snopiči, ki nastajajo za usmerjeno izobraževanje, razkrivajo enake postopke, le da je še bolj čutiti avtoričino utesnjenost, ki jo vsiljuje predlog učnega načrta za skupno programsko osnovo usmerjenega izobraževanja in vnaprej odmerjen obseg učbenika. Kakor besedilo mestoma pridobiva, rekli bi lahko, da se kristalizira, pa na drugi strani izostaja marsikaj, kar smo pred štirimi leti ocenili kot didaktično potrebno in koristno. /.../ Ne znam pa si pojasniti avtoričinega vztrajanja pri nekakšnem na glavo postavljenem zvrščanju snovi znotraj posameznih kompleksov po obrazcu: naši avtorji – jugoslovanski – svetovni. Zadeva je v opreki z logičnostjo literarnega toka, struje, smeri. Pa tudi sicer ne vidim pametnega razloga zanjo.«⁹⁰⁰

2.1.5.2.2.1 SESTAV FATUR 1984

- 1. Enote:** Silvo Fatur, *Književnost I* (učbenik za srednje izobraževanje – skupna vzgojno-izobrazbena osnova), Maribor 1981
Silvo Fatur, *Književnost II* (učbenik za srednje izobraževanje – skupna vzgojno-izobrazbena osnova), Maribor 1982
Franček Bohanec (P. Kolšek, R. Korošec, T. Logar), *Književnost 3* (učbenik za 3. letnik srednjega izobraževanja), Maribor 1983
Franček Bohanec (P. Kolšek, R. Korošec, T. Logar), *Književnost 4* (učbenik za 4. letnik srednjega izobraževanja), Maribor 1984
Vera Gregorač, *Književnost I* (delovni zvezek), Maribor 1981
Vera Gregorač, *Književnost II* (delovni zvezek), Maribor 1982

2. Nastanek in uporaba: Ker so bili poskusni snopiči Gregoračeve narejeni še po starih učnih načrtih, ki so imeli samo literarnozgodovinsko razvrstitev, je nova berila za srednje usmerjeno izobraževanje (za enotno skupno vzgojno-izobrazbeno osnovo) začel pripravljati Silvo Fatur,⁹⁰¹ ki je bil tedaj strokovni sodelavec Zavoda za šolstvo. Fatur je sestavil samo prva dva zvezka, zadnja dva pa Franček Bohanec⁹⁰² s tremi sodelavci (Petrom Kolškom, urednikom, kritikom in pesnikom, Rajkom Koroščem, šolnikom in lektorjem, ter Tinetom

⁹⁰⁰ *Jezik in slovstvo* 1978/79, 24/5-6, str. 188-189.

⁹⁰¹ Silvo Fatur (1935 –), šolnik, pedagoški svetovalec in publicist. V Ljubljani je leta 1962 diplomiral iz slavistike. Poučeval je na gimnaziji v Postojni, kjer je bil tudi ravnatelj, za tem pa je bil do upokojitve svetovalec Zavoda za šolstvo na organizacijski enoti Koper. Leta 2000 je pripravil komentiran izbor Prešernovih pesmi z naslovom *Kam*, leta 2005 pa je napisal biografski roman o Dragotinu Ketteju z naslovom *Oče, sin in Zagorski zvonovi* (Os. I: 239).

⁹⁰² Ta je imel izkušnje že s sestavoma Kos 1965 in Bohanec 1975.

Logarjem, pedagoškim svetovalcem, lektorjem in urednikom).⁹⁰³ Vera Gregorač je pripravila delovna zvezka k Faturjevemu delu sestava, v zadnjih dveh zvezkih pa je bil didaktični instrumentarij vključen v berila. Sestav se je uporabljal do sestava Kos 1990, ki se je pojavil z novo šolsko reformo.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 66, vseh besedil 219. V primerjavi s sestavom Gregorač 1980 se je za slabo tretjino povečalo število slovenskih avtorjev,⁹⁰⁴ število vseh besedil pa je ostalo nespremenjeno, torej veljajo v glavnem vse tiste ugotovitve o zares skromnem obsegu, ki smo jih zapisali ob sestavu Gregorač 1980. Temeljni razlog za to je seveda tudi v tem primeru učbeniška zasnova sestava, ki zahteva veliko prostora za literarnovedni in didaktični instrumentarij. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Ervin Fritz.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska v prvih dveh zvezkih in zvrstno-vrstna oz. tematska v zadnjih dveh zvezkih. Literarnozgodovinski pregled sega od stare egipčanske književnosti do sodobnosti:⁹⁰⁵ v posameznih poglavjih od renesanse dalje je na začetku najprej svetovna književnost, tej sledi slovenska, na koncu pa je jugoslovanska.⁹⁰⁶ Iz svetovne književnosti manjkajo srednjeveška književnost, književnost evropske nove romantike in praktično celotna književnost 20. stoletja.⁹⁰⁷ Zolajeva *Beznica*, ki je imela velik vpliv tudi na Cankarjevo prozo, je uvrščena šele po slovenski moderni na začetek drugega zvezka. Jugoslovanska književnost je v obdobju renesanse pred slovensko, pri realizmu in moderni pa je tako kot sicer na koncu, vendar ločena s posebnim podnaslovom.⁹⁰⁸ V tretjem zvezku je zvrstno-vrstna razporeditev le v enem sklopu (Balade in elegije), sicer pa je tematika določena z metaforičnimi naslovi, ki so povezani s posameznimi leposlovnimi besedili.⁹⁰⁹ V četrtem zvezku je večina sklopov zvrstno-vrstnih oz. žanrskih,⁹¹⁰ dva pa sta tematska (Tematika kmetstva, meščanstva in delavstva ter Nacionalna svoboda in kulturna samobitnost). V dveh sklopih je svetovna književnost na začetku, v vseh drugih pa je na koncu.

⁹⁰³ Kolšek in Logar sta bila le nekaj let gimnazijska profesorja.

⁹⁰⁴ Še vedno pa je skoraj dvakrat nižje kot v sestavu Bohanec 1975.

⁹⁰⁵ Poglavja so: Književnost starega orienta, Antična književnost, Slovstvo srednjega veka na Slovenskem, Humanizem, Renesansa in reformacija, Književnost klasicizma in baroka, Književnost razsvetljenstva, Romantika, Realizem, Simbolizem in impresionizem v slovenski književnosti (I. zv.); Književnost ob impresionizmu in simbolizmu, Ekspresionizem in socialni realizem, Književnost NOB, Sodobna književnost (II. zv.).

⁹⁰⁶ Dve poglavji (srednjeveško slovstvo in moderna) sta posvečeni izključno slovenski književnosti.

⁹⁰⁷ Drugo polovico 19. stoletja predstavljata samo romana *Vojna in mir* ter *Beznica*, prvo polovico 20. stoletja pa roman Maksima Gorkega *Mati*.

⁹⁰⁸ Realizem pri drugih Južnih Slovanih in Moderna pri drugih Južnih Slovanih.

⁹⁰⁹ Sklopi so: V areni življenja, Vez domačije s svetom, Človek in noč, Svet iz tečajev, Osi življenja in Odčarani svet.

⁹¹⁰ To so Ljubezenska lirika, Bivanjska lirika, proza in dramatika, Realizem in fantastika ter Sodobni roman in novela.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 68%, svetovna 13%, jugoslovanska 19%. Delež jugoslovanske književnosti (ena petina vseh besedil) je najvišji v celotni zgodovini slovenskih srednješolskih beril,⁹¹¹ druga temeljna značilnost sestava pa je dejstvo, da je delež te književnosti za polovico višji od deleža svetovne književnosti. Podobno razmerje sta imela samo še sestava Macun 1850 in Janežič 1861 oz. na ravni nižjih srednjih šol sestava Wester 1922 in Brinar 1923.⁹¹² Krčenje besedil iz svetovne književnosti na račun povečevanja obsega besedil iz južnoslovanskih književnosti je pravzaprav enostransko uresničevanje t. i. skupnih izobrazbenih jeder, ki so jih zahtevali predvsem srbski ideologi usmerjenega izobraževanja (Koruza 1983: 79),⁹¹³ čemur so se sicer v javnosti uprli tako šolniki (Slavistično društvo Slovenije) kot tudi slovenski pisatelji, slednji precej bolj odmevno. Seveda je res, da so bila takšna razmerja med književnostmi v veliki meri pogojena že s samim učnim načrtom, vendar pa bi sestavljavci lahko zahtevali vsaj dodatna besedila iz svetovne književnosti ali pa bi prenehali sodelovati. V prvih dveh zvezkih so besedila iz jugoslovanske književnosti predstavljena v izvorniku in prevodu, v zadnjih dveh pa so samo prevodi v slovenščino.

6. Spremljevalni instrumentarij: v prvih dveh zvezkih zaporedno kazalo, stvarne opombe, kazalo literarnoteoretskih in literarnozgodovinskih pojmov ter literarnovedni uvodi in razlage, v pripadajočih delovnih zvezkih pa didaktični instrumentarij. V zadnjih dveh zvezkih je zaporedno kazalo, ni stvarnih opomb in kazala pojmov, ob literarnovednih uvodih in razlagah pa je po leposlovnih besedilih vključen tudi didaktični instrumentarij. V prvem zvezku so barvne in črno-bele slikovne priloge, v drugih treh pa samo črno-bele. V delovnih zvezkih so vprašanja in naloge za dejavno delo z besedilom, na koncu poglavij pa še vprašanja in naloge za povzetek. V prvem delovnem zvezku so naloge po zahtevnosti razvrščene na tri sklope (A, B in C), kar naj bi omogočilo notranjo diferenciacijo pouka.⁹¹⁴ Prvi sklop prinaša vprašanja za tesno branje,⁹¹⁵ za slogovno analizo in tudi za spodbujanje doživljanja in vrednotenja, drugi in

⁹¹¹ Celo v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva*, ki je bilo programsko, že z okvirnim naslovom (*Cvetje jugoslavjansko*) usmerjeno v južnoslovanski prostor, je bil ta delež nižji.

⁹¹² Macun je imel jugoslovanske književnosti celo dvakrat več, Brinar pa kar trikrat več kot svetovne.

⁹¹³ "Zadnji takšen izbor terjaja obravnavo enega pisatelja iz svetovne književnosti in večjega števila avtorjev iz jugoslovanskih književnosti v okviru posameznega stilnega obdobja. Toda medtem ko je izbor tujih avtorjev napravljen zgolj po estetskih kriterijih, se pri izboru domačih avtorjev namesto vrednostnih uveljavljajo količinski kriteriji, nekakšen republiško-pokrajinski ključ. Prepričan sem, da je tudi pri izboru jugoslovanskih pesnikov in pisateljev edino ustrezen in sprejemljiv vrednostni kriterij."

⁹¹⁴ V drugem delovnem zvezku sta ostala samo še dva sklopa, A in B.

⁹¹⁵ Navajam vprašanja ob odlomku iz *Božanske komedije*: – Kam je nadškof zaprl ujetega Ugolina in njegove štiri sinove? – Kaj se je Ugolinu sanjalo čez nekaj dni in kako je razumel sanje? – Ali se je napoved uresničila? – Koliko dni so sinovi vzdržali brez hrane? – Kakšne pretresljive prizore je moral v tistih dneh doživeti oče? – Kako se Ugolino v peklju maščuje okrutnemu nasprotniku?

tretji sklop pa prinašata tudi zahtevnejše naloge, ki pokrivajo višje taksonomske stopnje.⁹¹⁶ V berilih za tretji in četrti razred je didaktični instrumentarij razdeljen na sklopa Vprašanja in naloge ter Literatura. Vprašanja so zaradi različnih avtorjev precej raznovrstna, pogosto prezahtevna oz. praktično neodgovorljiva.⁹¹⁷ Ta sestav je po Grafenauerju, Beličiču in Gregoračevi četrti, ki prinaša učne verige odlomkov z umestitvami. V prvem zvezku sta tako predstavljena romana *Cvetje v jeseni* (5 odl.) in *Na klancu* (16. odl.), v zadnjih dveh zvezkih pa je na ta način predstavljenih še šest daljših proznih besedil.⁹¹⁸ Tako kot v prejšnjih dveh sestavih so tudi tu na robovih strani (samo v prvih dveh zvezkih) oznake avtorjev besedil, literarnozgodovinskih in literarnoteoretičnih prvin.

7. Prešernove pesmi: *Pismo staršem*, *Slovo od mladosti*, *Sonetni venec*, *Krst pri Savici*,⁹¹⁹ *Nezakonska mati*, *Neiztrohnjeno srce* (I. zv.); *Gazele*,⁹²⁰ *Soneti Juliji*,⁹²¹ *Soneti nesreče*,⁹²² *Zdravljica* (IV. zv.).

V sestavu Fatur 1984 je še ena pesem manj kot v poskusnih snopičih Gregoračeve, od pesnitev je v celoti samo *Sonetni venec*, v prvem zvezku, ki je bil namenjen petnajstletnikom, pa je celo samo pet Prešernovih pesmi (ob *Pismu staršem*),⁹²³ kar je na tej stopnji najmanj v celotni zgodovini slovenskih srednješolskih beril sploh. Tudi izbor ni nič boljši kot pri Gregoračevi, saj je edina recepcijsko manj zahtevna pesem *Nezakonska mati*.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Podobno kot v sestavu Gregorač 1980 se literarnozgodovinski pregled v drugem zvezku končuje pred najmlajšimi pesniškimi generacijami.⁹²⁴ Problematičen pa je predvsem izbor besedil, še zlasti v tretjem in četrtem zvezku, ko se pojavlja neobičajno velik delež pesmi ali odlomkov, ki v nasprotju s težnjo po

⁹¹⁶ Navajam po en primer naloge iz posameznega sklopa ob *Krstu pri Savici*: A – Črtomir prepušča borcem svobodno izbiro, vendar jih skuša pridobiti za boj; s katerimi podobami jim slika življenje premaganega naroda?; B – Pripoveduj Bogomilin življenjepis – podrobneje posebno o njeni notranji drami, ki jo doživlja v skrbi za Črtomirovo življenje; C – Ugotovi in opiši notranje vezi med *Sonetnim vencem* in *Krstom pri Savici* (skrb za narodovo usodo, pomen poezije, pesnikovi osebni življenjski problemi, neugodne družbene in politične razmere).

⁹¹⁷ Navajam sklop vprašanj ob odlomku iz romana *Tihi Don* pisatelja Mihaila Šolohova, ki jih je sestavil Franček Bohanec: 3. Kako pisatelj razvija temo (enotni pomen celotnega dela), razdrobi in nato povezuje dinamične in statične motive, da ohranja bralčevo zanimanje? Ali pobiranje terja več dinamičnih ali več statičnih motivov? Ritem pripovedi?

⁹¹⁸ *Jamnica* (4 odl.), *Os življenja* (5 odl.), *Tujec* (3 odl.), *Smrt v Benetkah* (7 odl.), *Zmote dijaka Tjaža* (3 odl.), *Očeta Vincenca smrt* (3 odl.).

⁹¹⁹ Samo *Uvod* in 5 oktav iz *Krsta* (*Mož in oblakov vojsko je obojno, Premagan pri Bohinjskem sam jezери, Slap drugo jutro mu grmi v ušesa, Kako bi mogel tebi kaj odreči, Izmed oblakov sonce zdaj zasije*).

⁹²⁰ Samo tretja gazela.

⁹²¹ Samo *Sanjalo se mi je, da v svetem raji*.

⁹²² Samo peti sonet.

⁹²³ Preostale štiri pesmi so v četrtem zvezku, ki ga veliko učiteljev, navajenih dela po starem kronološkem sistemu v vseh letnikih, sploh ni uporabljalo.

⁹²⁴ So pa na koncu tretjega zvezka v tematskem sklopu Odčarani svet zastopani Strniša, Makarovič, Šalamun, Grafenauer, Kuntner in Fritz.

sproščenosti, humornosti in radoživosti, kot se je začela pojavljati že v Brinarjevih berilih pred prvo svetovno vojno, po Titovi smrti prinašajo smrtno resnost, bolešno razklanost, grozo bivanja (vse to se kaže že v nekaterih naslovih),⁹²⁵ kar vse je mlade bralce uspešno odvrčalo od branja. Za ponazoritev navajam pesem Miodraga Pavlovića *Ob smrti neke kokoši*, ki je lahko umetniški primer srbskega nadrealizma, nikakor pa ne sodi v berila:⁹²⁶

Kura privezana za nogo visi iz oblaka brez glave	Kri v straniščni školjki	Roka ob roki dva noža igrata na klavir	Perje v blazini bo odpustilo našim golim vratovom
--	--------------------------	--	--

Sestav Fatur 1984 je po didaktičnem instrumentariju dostojno nadaljevanje sestavov Gregorač 1979 in 1980, žal pa ga kazita ločena delovna zvezka, poleg tega pa še skromno število avtorjev in besedil, neuravnotežen odnos med književnostmi, problematičen izbor besedil v tretjem in četrtem zvezku ter grafična podrejenost leposlovja literarnovednemu sobesedilu.

9. Označitev Prešerna: Pri obravnavi Prešernovih pesmi v prvem zvezku je pod oznako Idejna naprednost tale zapis: "Ni pa mogel sprejeti idejne starokopitnosti nemških teoretikov, svojo poezijo je napolnil s svojo, v bistvu revolucionarno vsebino, z dvomom, s svobodoumjem, z odpiranjem problemov nezavarovanega človekovega osebnega bivanja, z idejo o enakopravnosti vseh narodov sveta."

10. Pomembnejše ocene: "Tudi prikazi posameznih razdobij so zaradi zgoščenosti in natrpanosti s pomembnim in manj pomembnim premalo plastični, že po tradiciji pa so bolj zgodovinski kot literarnozgodovinski oziroma umetnostnozgodovinski. Umetnost je seveda povezana s časom, se pa razvija po svojih zakonih, o čemer učbenik ne govori, pač pa s pretiranim sociologiziranjem vsiljuje predstavo, da je razvoj umetnosti vzročno povezan z

⁹²⁵ Npr. *Tragedija na oceanu, Ognjeni zmaj, Balada o nerojenem otroku, Smrt pred hišo, Balada o zaklanih ovcah, Balada o nesrečnem doktorju Vladimirju Kantetu, Pogreb, Pesnikovo drevo v taborišču smrti, Krvava bajka, Pesem vojaka dva metra pod zemljo* (III. zv.); *Smrt? Naj te pustim, Pred morjem, kakor pred smrtjo, nimam skrivnosti, Življenje ječa, čas v njih rabelj hudi, Trojno gorje, Ob smrti neke kokoši, Gadje gnezdo, Smrt v Benetkah, Grob, Pustota, Očeta Vincenca smrt* (IV. zv.).

⁹²⁶ Podobno velja za pesem Dragutina Tadijanovića *Balada o zaklanih ovcah*:

Pastirica, v lice blede, po obronku, navsezgodaj, žene dvanajst ovac, kožuhov voljnih, v speče mesto, na prodaj sitemu mesarju. Prvi stopa oven vitorog. Tu so, glej! Brez strahu so stopile, prostodušno, v povorki, druga za drugo, na dvorišče mestne klavnice: tu so se stisnile v kot, v gruči, tesno skupaj. Mesarski pomočniki so jih, molče, odvlekli kakor volkovi:	nobena se ni več vrnila. Danes je praznik: za pojedino koljejo črede. Sleherno krute roke podro na tla: brez odpora, pod davečim kolenom, sleherna pričaka smrt pod nožem, v krvi. Dvanajst ovac visi na železnem steburu. Ugasle oči; runo s krvjo oblito; noge zlomljene. Sonce vstaja za obronkom ... Ko se vrača, se pastirici zdi, da čuje, v dalji, zamolklo blejanje. Pašnik se leskeče v rosni travi, v soncu.
---	---

družbenim razvojem."⁹²⁷ "Poleg teh in drugih pripomb pa bi učbenik *Književnost I* vendarle zaslužil javno, jasno in glasno izrečeno priznanje. Prepletel je literarno zgodovino, literarno teorijo in ponekod postavil korelacije z jezikovnim poukom. Omogočil je enoten minimalen standard znanja. Še posebej pa je potrebno upoštevati, da *Književnost I* marsikje, kljub skrčeni snovi, vendarle poda zaokroženo podobo posameznih vprašanj."⁹²⁸

2.1.5.2.3 PO USMERJENEM IZOBRAŽEVANJU

K sreči je bilo usmerjeno izobraževanje, ki se je, kot smo videli, pripravljalo kar dve desetletji, kratkega daha, predvsem po zaslugi nasprotovanja slovenskega družboslovja in civilne družbe.⁹²⁹ Leta 1983 se je začela polemika o omejitvi vpisa na naravoslovno-matematično usmeritev v Sobotni prilogi časnika *Delo*,⁹³⁰ ko pa je uredništvo časnika prekinilo javno razpravo, je prišlo do množičnega podpisovanja peticije z zahtevo po demokratični razpravi o slabostih novega srednješolskega sistema in do dveh odmevnih javnih tribun v Cankarjevem domu (Milharčič Hladnik 1986). Kljub upravičenim kritikam, predvsem zaradi ukinitve gimnazij, se je stanje ohranjalo, in šele intervju z učiteljem Zoranom Božičem v *Naših razgledih* leta 1985, ki je zahteval obnovo gimnazijskega sistema (Kališnik 1985), je po ponovni polemiki pripeljal do kadrovskih zamenjav v najvišjih slovenskih šolskih organih. Posledično je začelo prihajati do prenove, vračanja na predreformni šolski sistem, kar je ob novih predmetnikih in učnih načrtih zahtevalo tudi nova srednješolska berila za pouk književnosti.

2.1.5.2.3.1 SESTAV KOS 1990

- 1. Enote:** Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), *Berilo 1* (za srednje izobraževanje), Maribor 1987
Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), *Berilo 2* (za srednje izobraževanje), Maribor 1988

⁹²⁷ *Jezik in slovstvo* 1983/84, 29/1, str. 33.

⁹²⁸ *Jezik in slovstvo* 1983/84, 29/7, str. 276/277.

⁹²⁹ Drugače kot tedaj se dandanašnji odziva kritična javnost ob uvajanju bolonjskega študija, saj ima ta visokošolska reforma marsikaj skupnega z usmerjenim izobraževanjem (npr. podrejanje izobraževanja pričakovanjem delodajalcev). Kljub posameznim kritičnim glasovom bo očitni rezultat slabše temeljno znanje, manjša razgledanost in podaljšanje že tako predolgega študija (Liessmann 2008: 92/93). Morda gre za različen odnos zato, ker je usmerjeno izobraževanje prihajalo z manj razvitega jugovzhoda, bolonjska reforma pa iz visoko razvite zahodne Evrope.

⁹³⁰ V polemiki sem kot naivni zagovornik egalitarne družbe sodeloval tudi sam.

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), *Berilo 3* (za srednje izobraževanje), Maribor 1989

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), *Berilo 4* (za srednje izobraževanje), Maribor 1990

Janko Kos, *Književnost* (Učbenik literarne zgodovine in teorije), Maribor 1989

2. Nastanek in uporaba: Po polemичnih odzivih na sestav Fatur 1984 so se sestavljavci novih beril odločili za čisto novo zasnovo. Po idejni zasnovi Janka Kosa in pod njegovim uredništvom so v štirih letih nastala berila, ki jim je bil po dveh letih dodan še Kosov učbenik za prve tri razrede srednje šole. Berila so sestavili Peter Kolšek in Tine Logar, ki sta sodelovala že pri sestavu Fatur 1984, z novima sodelavcema Andrijanom Lahom (šolnikom, bibliotekarjem in kritikom) in Stankom Šimencem (šolnikom, pedagoškim svetovalcem, urednikom in filmskim zgodovinarjem). Pomembno dejstvo je, da v času nastajanja beril nihče od sestavljavcev ni poučeval na srednji šoli. Sestav se je po osamosvojitvi omejil na slovensko in svetovno književnost in se je pojavljal do novih učbeniških beril, ki so se pojavila okoli leta 2000.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 92, vseh besedil 323. Berila imajo za tretjino več slovenskih avtorjev kot sestav Fatur 1984 in kar za polovico več vseh besedil. Še vedno gre za relativno skromen obseg, ki je npr. primerljiv s sočasnim avstralskim berilom Ceferin 1984, ga pa krepko presegajo zamejska tržaška berila za višje srednje šole. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Drago Jančar, Dušan Jovanovič, Boris A. Novak, Marjan Rožanc, Franci Zagoričnik.

4. Razvrstitev učnih vsebin: v prvih treh zvezkih literarnozgodovinska in v četrtem zvezku zvrstno-vrstna. Vsebine literarnozgodovinskega pregleda si sledijo v zaporedju slovenska književnost – jugoslovanske književnosti – svetovna književnost, kar je popolnoma nelogično glede na dejansko časovno in prostorsko delovanje literarnih vplivov.⁹³¹ Posamezna literarna obdobja niso označena.⁹³² V četrtem zvezku so vse tri književnosti pomešane znotraj zvrstno-vrstnih oz. žanrskih sklopov, večinoma kronološko, vendar nedosledno.⁹³³ Tako kot v sestavu Fatur 1984, kjer se je literarnozgodovinski pregled končal na koncu drugega zvezka, je tudi tu

⁹³¹ Na to je v svoji oceni beril Gregoračeve opozarjal že Silvo Fatur, vendar je njegovo opozorilo ostalo prezrto.

⁹³² V predgovoru k *Berilu 1* je naslednje navodilo za obravnavo leposlovnih besedil: »Obravnavajo naj se seveda v zaporedju, ki ga terja povezovanje in razčlenjevanje književnega razvoja po zgodovinskih obdobjih oziroma v večjih interpretacijskih in literarnoteoretičnih sklopih.«

⁹³³ Sklopi so Tradicionalna in moderna lirika, Tradicionalna in moderna kratka proza, Ep in roman, Tragedija in komedija, Avantgarda in eksperiment, Umetniška in trivialna literatura, Esej, Angažirana literatura in Literatura tretjega sveta.

romantika uvrščena v prvi zvezek, kar je glede na zahtevnost Prešernovih pesmi in recepcijske zmožnosti petnajstletnikov prežgodaj.⁹³⁴

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 54%, svetovna 30%, jugoslovanska 16%. V primerjavi s sestavom Fatur 1984, ki je imel najvišji delež južnoslovanskih književnosti sploh, je delež te književnosti nekoliko nižji,⁹³⁵ pač pa se je več kot podvojil delež svetovne književnosti, ki je celo nekoliko večji kot v sestavi Bohanec 1975 in 1980. Visok delež jugoslovanske književnosti je očitno zapozneli odmev na skupna jugoslovanska jedra,⁹³⁶ je pa glede na prejšnji sestav opazna sprememba v tem, da so vsa objavljena besedila prevedena v slovenščino.

6. Spremljevalni instrumentarij: V berilih so zaporedna kazala v vseh štirih zvezkih, na začetku prvega zvezka pa je predgovor, v katerem sestavljavci pojasnjujejo literarnovedni instrumentarij, ki je pod naslovom Opombe dodan posameznim leposlovnim besedilom.⁹³⁷ Na koncu zvezkov je med osrednjimi berili prvič po sestavu Bajec 1939 za nižjo srednjo šolo seznam daljših besedil za domače branje. Seznam obsega skupaj 64 enot, v povprečju torej 16 enot na letnik.⁹³⁸ V četrtem zvezku so na koncu opomb dodana vprašanja in naloge za dejavno delo z besedilom,⁹³⁹ ki so pretežno vprašanja za slogovno analizo, primerjalna vprašanja in tudi naloge za ustvarjalno pisanje, zelo redka pa so vprašanja za tesno branje.⁹⁴⁰ Kosov učbenik *Književnost* je že s podnaslovom opredeljen kot priročnik za spoznavanje literarne zgodovine in teorije. Na začetku ima zaporedno kazalo, na koncu slovarček literarnih pojmov, vsebina pa je razdeljena na tri časovne sklope (Od začetkov od romantike, Od romantike do moderne in Od moderne do sodobnosti), ki ustrezajo literarnozgodovinski razporeditvi snovi

⁹³⁴ V sestavu Gregorač 1980 se je prvi zvezek končal z razsvetljenstvom, v sestavu Fatur 1984 z moderno, v sestavu Kos 1990 pa z romantiko.

⁹³⁵ Ta sestav je na tretjem mestu, takoj za sestavom Macun 1850.

⁹³⁶ Ta so bila sicer v tem času že zavrjena.

⁹³⁷ Sestavljajo ga naslednje enote: A – kratek avtorjev življenjepis, B – bibliografski opis njegovih glavnih del, C – osnovni podatki o izbranem besedilu, Č – stvarne opombe k besedilu, D – opozorila na druga avtorjeva dela, ki pridejo v poštev za šolsko ali domače branje, opombe o izdajah ali morebitnih prevodih.

⁹³⁸ Iz slovenske in svetovne književnosti je po 29 enot, iz jugoslovanske pa samo 6, torej gre za bistveno drugačna razmerja kot pri besedilih v berilih.

⁹³⁹ Verjetno se je didaktični instrumentarij pojavil zaradi pripomb nekaterih učiteljev, ki so bili navajeni tovrstnih vprašanj iz sestavov Gregorač 1979 in 1980 ter Fatur 1984.

⁹⁴⁰ Navajam didaktični instrumentarij ob enem pesniškem in ob enem proznem besedilu (v obeh primerih gre za odlomka): *Krst pri Savici* (Ali je zunanje dogajanje zemljepisno preverljivo? Bi ga znal rekonstruirati? – Kje je v izbranem odlomku očiten lirski del? Ali jih je več? – Razloži primero v predzadnji stanci in pri tem upoštevaj celotno Črtomirovo zgodbo! – Črtomir in Jevgenij Onjegin sta romantični literarni osebi. Čeprav sta na zunaj zelo različna, imata skupnih nekaj globljih potez. Poskusi izraziti kako od njih!); *Nakit* (Katere so značilnosti naturalistične književne smeri v primerjavi z realizmom? – Ali v noveli *Nakit* prevladujejo naturalistične ali realistične prvine pripovedne proze? Svoj odgovor utemelji. – Označi jezik novele. – Novelo poskusi nadaljevati sam od mesta, ko se gospa Loisel odloča za nakit, vendar naj se odloči za naravni cvet in ne za dragulj.).

v berilih.⁹⁴¹ Slovenska romantika je razdeljena na poglavji Jernej Kopitar in Matija Čop ter Poezija Franceta Prešerna. Na začetku slednjega je literarnozgodovinska umestitev Prešernove poezije, označitev smeri, literarnih zvrsti in pesniških oblik ter Prešernovega pesniškega razvoja, temu pa sledi predstavitev pesnikovih ustvarjalnih obdobij in desetih izbranih Prešernovih pesmi. Naslovi vsebinskih enot so zapisani v vprašalnem naklonu,⁹⁴² vsaki vsebinski enoti pa sledi skromen didaktični instrumentarij v obliki vprašanj,⁹⁴³ ki se nanašajo bodisi na razlago v učbeniku bodisi na leposlovna besedila v berilih bodisi na literarnovedne opombe ob njih.⁹⁴⁴ V učbeniku so tudi številne preglednice⁹⁴⁵ in črno-bele slikovne priloge.

7. Prešernove pesmi: *Lepa Vida, Dekletom, Slovo od mladosti, Soneti nesreče,*⁹⁴⁶ *Sonetni venec, Krst pri Savici,*⁹⁴⁷ *Pevcu, Zgubljena vera, V spomin Andreja Smoleta, Zdravljica, Kar je, beži* (I. zv.); *Zvezdogledom, Krst pri Savici*⁹⁴⁸ (IV. zv.). Na novo je prvič in zadnjič pesem *Zgubljena vera*, sicer pa pomeni ta izbor tako po številu kot po recepcijski vrednosti pesmi napredek v primerjavi s sestavoma Gregorač 1980 in Fatur 1984, je pa še vedno krepko pod ravnijsko sestava Bohanec 1975.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Ta je opazno manj ideološki kot v sestavu Fatur 1984, kjer je bil izrazit poudarek na besedilih socialnega realizma, upoštevani so tudi mlajši sodobni avtorji, izbor besedil iz jugoslovanskih književnosti pa prinaša predvsem klasična starejša in kakovostna novejša besedila.⁹⁴⁹ Glede na to, da berila razen četrtega zvezka, ki pa se zaradi tradicionalnega zaostajanja s snovjo večinoma sploh ni uporabljal, nimajo vprašanj in nalog za dejavno delo z besedilom, lahko po didaktični plati ta sestav označimo za korak nazaj in ga uvrščamo na isto raven kot sestav Kos 1965.

9. Označitev Prešerna: V Kosovem učbeniku *Književnost* je pod naslovom Zakaj je Prešeren prvi in največji klasik slovenske književnosti? naslednja označitev: "Merila zanj so različna:

⁹⁴¹ Znotraj sklopov si tako kot v berilih sledijo slovenska književnost, južnoslovanske književnosti in svetovna književnost.

⁹⁴² Npr. Zakaj je Prešeren prvi in največji klasik slovenske književnosti?, Katere oblike je uporabljal v svojih pesmih?, Kako delimo Prešernov pesniški razvoj?, Katere so značilnosti Prešernovega zrelega obdobja?, Kako se glavne teme Prešernove poezije pojavljajo v Sonetih nesreče?.

⁹⁴³ Tako kot v prvih dveh zvezkih sestava Fatur 1984 je temeljni problem v tem, da vprašanja niso dodana ob leposlovnih besedilih v berilih.

⁹⁴⁴ Za ponazoritev navajam vprašanja ob treh pesmih: *Slovo od mladosti* (Ali lahko Prešernovo stališče v tej pesmi imenujemo pesimistično? V kakšni kitični obliki je napisana?); *Sonetni nesreče* (Kaj je sonet? kateri soneti v tem ciklu so dvodelni? Katere so glavne prisposodbe?); *Sonetni venec* (Kaj je sonetni venec? Kje v Sonetnem vencu govori pesnik o slovenski zgodovini? Opiši glavne prisposodbe v tem ciklu!).

⁹⁴⁵ V poglavju o Prešernu npr. biografski podatki, izbor klasičnih avtorjev iz drugih književnosti, slovenski avtorji sonetnih vencev in pomembnejše Prešernove pesmi po času nastanka.

⁹⁴⁶ Samo peti in šesti sonet.

⁹⁴⁷ Uvod in zadnjih 19 oktav *Krsta*.

⁹⁴⁸ Devet oktav iz *Krsta* od *In šel je boj boj'vat brez upa zmage* do *Zbudi ga 'z misli teh mož govorica*.

⁹⁴⁹ V izboru ni več takih pesmi, kot sta bili *Balada o zaklanih ovcah* in *Ob smrti neke kokoši*.

enim je klasična združitev idej, oblike in stila v skladno celoto; drugim dognanost, zrelost in uravnovešenost jezika oziroma sloga; tretjim spoj najvišjih življenjskih vprašanj, tudi metafizičnih in moralnih, z vsakdanjimi, vsakemu bralcu dostopnimi življenjskimi izkušnjami. Prešernova poezija ustreza vsem tem merilom v največji meri."

10. Pomembnejše ocene: "Tudi razvrstitev posameznih književnosti se ravna po berilih (slovenska književnost, jugoslovanske književnosti in svetovna književnost). Tu je seveda problem. Po eni strani je umestno, da ima prvenstvo slovenska književnost, saj je za nas gotovo bistvena, po drugi strani pa bi bil zaradi razvojnega vidika (sledenje slovenske književnosti evropski) primernejši vrstni red: svetovna, slovenska, jugoslovanske književnosti." /.../ "Ne glede na te drobne pripombe velja reči, da je izid Kosovega učbenika pomemben ali kar odločilen prispevek k boljšemu poučevanju književnosti na naših šolah."⁹⁵⁰
"Pri najini analizi prav tako nisva upoštevali *Učbenika literarne zgodovine in teorije* Janka KOSA (1989), ki je predvsem znanstveno literanozgodovinsko in literarnoteoretično delo, ne pa učbenik" (Benjak 2002: 633).⁹⁵¹

2.1.5.2.4 ITALIJANSKA NARODNA SKUPNOST

V sedemdesetih letih 20. stoletja, ko smo Slovenci poleg gimnazijskih beril dobili tudi zelo kakovostna berila za strokovne šole (sestav Gregorač 1979), je bilo prvič poskrbljeno tudi za posebna berila za manjšinske srednje šole, in sicer za tiste z italijanskim učnim jezikom v občinah Koper, Izola in Piran,⁹⁵² v katerih se slovenščina poučuje samo kot učni predmet, in sicer z manjšim številom ur kot na drugih enakovrednih srednjih šolah v Sloveniji.⁹⁵³ Dva sestava slovenskih beril sta nastala samo za italijansko narodno skupnost, saj ima madžarska narodna skupnost na dvojezičnem območju v Prekmurju samo eno srednjo šolo⁹⁵⁴ in drugače zasnovan manjšinski šolski sistem.⁹⁵⁵

⁹⁵⁰ *Jezik in slovstvo* 1989/90, 35/3, str. 75-76.

⁹⁵¹ Prevedel Z. B.

⁹⁵² Danes sta to dve splošni in ena strokovna šola z različnimi programi: Ginnasio Gian Rinaldo Carli Koper, Scuola media Pietro Coppo Izola in Ginnasio Antonio Sema Piran.

⁹⁵³ Na gimnazijah imajo v vsakem letniku po tri ure tedensko.

⁹⁵⁴ To je Dvojezična srednja šola Lendava.

⁹⁵⁵ Madžari imajo manj srednjih šol kot Italijani, čeprav je po popisih prebivalstva pripadnikov madžarske manjšine precej več kot pripadnikov italijanske manjšine (po popisu iz leta 1961 je bilo približno razmerje 10.000 proti 3.000, po popisu iz leta 1981 pa 8.000 proti 2.000). Medtem ko imajo italijanske srednje šole kot učni jezik italijanščino (podobno kot imajo na celovški slovenski gimnaziji kot učni jezik slovenščino), ima lendavska srednja šola dvojezičen pouk (podobno kot osnovne šole na južnem Koroškem v Avstriji ali osnovna in nižja srednja šola v Špetru v Slovenski Benečiji v Italiji).

2.1.5.2.4.1 SESTAV GORJUP 1979

- 1. Enote:** Nevenka Gorjup, *Slovensko berilo za prvi in drugi razred srednjih šol z italijanskim učnim jezikom*, Ljubljana 1974
Alenka Kozinc (S. Mihelič, L. Rusi⁹⁵⁶), *Slovensko berilo za 3. in 4. razred srednjih šol z italijanskim učnim jezikom*, Ljubljana 1979

2. Nastanek in uporaba: Prvi zvezek je sestavila Nevenka Gorjup,⁹⁵⁷ vključno z literarnozgodovinskim dodatkom. Drugi zvezek so sestavili Alenka Kozinc (šolnica in pedagoška svetovalka), Stane Mihelič (avtor zamejskega sestava za nižje srednje šole Mihelič 1969) in Ljudmila Russi (šolnica in dolgoletna lektorica slovenščine na tržaški univerzi). Literarnozgodovinski pregled slovenske književnosti je prispeval Janko Kos. Berili sta se uporabljali do sestava Fatur 1990 morda zaradi skromnosti le-tega tudi še kasneje.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 72, vseh besedil 198. V primerjavi s sočasnim gimnazijskim sestavom Bohanec 1975 je za tretjino manj slovenskih avtorjev in štirikrat manj vseh besedil, tudi zato, ker berili ne vključujeta skoraj nič sestavkov iz svetovne književnosti. Pač pa je ta sestav po obsegu primerljiv s sestavom Gregorač 1979 za srednje ekonomske šole.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska, tematska in zvrstno-vrstna. V obeh zvezkih je na prvem mestu kronološka predstavitev slovenske književnosti.⁹⁵⁸ V prvem zvezku, ki je tudi formalno ločen na tri dele, sledi leposlovnim besedilom literarnozgodovinski pregled z naslovom Slovensko slovstvo od prvih početkov do realizma, temu pa zadnji del z neoznačenimi zvrstno-tematskimi sklopi.⁹⁵⁹ V drugem zvezku sledi leposlovnim besedilom sklop neumetnostnih besedil,⁹⁶⁰ ki ima na koncu pregled slovenske, srbske in makedonske književnosti v času od realizma do sodobnosti.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 90%, svetovna 2%, jugoslovanska 8%. Tako nizek delež svetovne književnosti je pričakovan, saj so dijaki dobili informacije o svetovnih

⁹⁵⁶ Napaka. Gre za Ljudmilo Cvetek Russi.

⁹⁵⁷ Nevenka Gorjup (1917-1980), šolnica. Leta 1949 je kljub grozotam, ki jih je skoraj eno leto prestajala v nemškem koncentracijskem taborišču v Auschwitzu, končala študij slovenistike na univerzi v Padovi. Poučevala je italijanščino in slovenščino, najprej na slovenskih srednjih šolah v Trstu in Gorici, po letu 1957, ko se je lahko pridružila možu in otrokoma, pa v Izoli.

⁹⁵⁸ Poglavja so: Ljudsko slovstvo, Srednjeveško pismenstvo, Reformacijska književnost, Barok, Razsvetljenje in narodno prebujenje, Romantika in Od romantike k realizmu (I. zv.); Obdobje realizma, Obdobje moderne, Med obema vojnama, Književnost v NOB in Sodobna književnost (II. zv.).

⁹⁵⁹ Razpoznavni sklopi so: pravljice in basni, socialna tematika, tematika NOB in neumetnostna besedila.

⁹⁶⁰ Razdelki so Publicistična besedila, Kritike in eseji ter Znanstvena in strokovna besedila.

klasikih že pri pouku italijanščine, pač pa je neobičajno visok delež besedil iz južnoslovanskih književnosti, ki je enak kot v sočasnih sestavih Gregorač 1979 in 1980 ter Bohanec 1980.⁹⁶¹

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedni kazali v obeh zvezkih⁹⁶² in literarnozgodovinska dodatka ter stvarne opombe (te so v prvem zvezku ob besedilih, v drugem zvezku pa na koncu berila pred literarnozgodovinskim dodatkom). V prvem zvezku so ob leposlovnih besedilih Jakčeve risbe slovenskih klasikov,⁹⁶³ v drugem zvezku pa so v literarnozgodovinskem pregledu fotografije obravnavanih avtorjev.

7. Prešernove pesmi: *Lepa Vida, Povodni mož, Slovo od mladosti, Glosa, Gazele,*⁹⁶⁴ *Sonetni venec,*⁹⁶⁵ *Krst pri Savici,*⁹⁶⁶ *Pevcu, Nezakonska mati, Zdravljica, Apel in čevljar* (I. zv.).

Po številu pesmi je sestav primerljiv s sočasnim sestavom Gregorač 1980 (poskusni snopiči), s tem da ima Gorjupova s stališča recepcije boljši izbor (nima *Sonetov nesreče* oz. ima štiri manj zahtevne pesmi, ki omogočajo polno vživetje in ustrezen čustveni odziv).

8. Značilnosti besedilnega izbora: Izbor je soliden, ponekod v prvem zvezku preveč osnovnošolski,⁹⁶⁷ preveč pa sta poudarjeni književnosti socialnega realizma in NOB, ki se pojavljata v prvem in drugem zvezku. Nasploh je sestav glede na sočasna Bohančeva berila skromen, tako po številu avtorjev in besedil kot po tem, da razen stvarnih opomb ni nobenega didaktičnega instrumentarija. Glede na to, da sta bili berili namenjeni pripadnikom italijanske manjšine, ki jih je čakala tako študijska kot poklicna življenjska pot v večinskem slovenskem okolju, je izvirni greh že v manjšem številu ur slovenščine, ki bi moralo biti ravno zaradi italijanskega učnega jezika večje kot na slovenskih šolah.⁹⁶⁸

9. Označitev Prešerna: V literarnozgodovinskem pregledu v prvem zvezku je pri Francetu Prešernu naslednja oznaka pod naslovom Pomen: – Prešernove pesmi povzdignejo slovensko književnost na sodobno evropsko višino. – Njegove ideje o narodu in odnosih med ljudmi vplivajo na vsa kasnejša gibanja pri Slovencih. – S svojimi pesmimi dokazuje, da slovenščina more in mora ostati knjižni jezik.

⁹⁶¹ V prvem zvezku (v tretjem delu) sta sicer samo dve besedili Vladimirja Nazorja, pač pa je npr. v drugem zvezku v obdobjih realizma in književnosti NOB isto število slovenskih in južnoslovanskih avtorjev.

⁹⁶² Kazalo drugega zvezka ima v leposlovnem delu navedene samo avtorje, ne pa tudi besedil, kar je podobna pomanjkljivost kot v nekaterih berilih iz druge polovice 19. stoletja, kjer so navedena samo besedila brez avtorjev.

⁹⁶³ To dejstvo in zapisi Osmo berilo na dnu strani kažejo, da je avtorica izhajala iz Miheličevih slovenskih beril za zadnja dva razreda osnovne šole.

⁹⁶⁴ Samo prva gazela.

⁹⁶⁵ Štirje soneti od štirinajstih in *Magistrale*.

⁹⁶⁶ Samo *Uvod*.

⁹⁶⁷ Pri Linhartu je namesto *Matička Županova Micka*, pri Levstiku namesto *Popotovanja Martin Krpan*, pri Jurčiču pa namesto *Desetega brata Sosedov sin*.

⁹⁶⁸ Čisto drugačen je položaj slovenske manjšine v Porabju, kjer je na gimnaziji v Monoštru učni jezik madžarščina, celoten pouk v slovenščini pa obsega le štiri ure tedensko.

2.1.5.2.4.2 SESTAV FATUR 1990

1. Enote: Silvo Fatur, *Književnost* (Učbenik slovenske književnosti v srednjih šolah z italijanskim učnim jezikom), Maribor 1990

2. Nastanek in uporaba: V obdobju prenove po usmerjenem izobraževanju je nov sestav za srednje šole italijanske narodne skupnosti pripravil Silvo Fatur (avtor prvih dveh zvezkov sestava Fatur 1984), ki je bil tedaj pedagoški svetovalec na koprski enoti Zavoda za šolstvo. Fatur se je drugače kot v predhodnem sestavu Gorjup 1979, kjer so sestavljavci leposlovnemu delu ločeno dodali še literarnozgodovinski pregled, odločil za sodoben model berila učbenika, ki se tako po zasnovi kot po vizualno-grafični podobi ne razlikuje bistveno od sodobnih sestavov Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010,⁹⁶⁹ to pa ima za posledico tudi bistvene omejitve pri izboru leposlovnih besedil.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 29, vseh besedil 53. Predvsem zaradi dodanega literarnovednega besedila in odločitve za en sam zvezek z relativno skromnim obsegom 200 strani⁹⁷⁰ prinaša to berilo v primerjavi s sestavom Gorjup 1979 (že ta sestav v dveh zvezkih je bil bistveno okrnjen glede na Bohančeva berila) dvakrat manj slovenskih avtorjev in kar štirikrat manj vseh besedil. Po obsegu je to berilo na ravni Smolejevih partizankih *Slovenskih čitank* za nižje gimnazije, ki sta nastali v izjemno neugodnih okoliščinah na osvobojenem ozemlju. Manjše število slovenskih avtorjev imata samo še sestava Macun 1850 in Smolej 1945, po številu vseh besedil pa je sestav Fatur 1990 najskromnejši v celotni zgodovini slovenskih srednješolskih beril sploh. Osrednji problem je v tem, da zaradi stiske s prostorom sestavljavec nekatere slovenske klasike in njihovo delo sicer omenja v literarnovednem sobesedilu (npr. Jenka, Kersnika in Stritarja), ne predstavi pa niti z enim besedilom, medtem ko je več pomembnih književnikov predstavljenih le z eno pesmijo ali kratkim proznim odlomkom (npr. Jurčič, Gregorčič, Tavčar, Kette, Murn, Pregelj, Kuhar in Kosmač). Na tovrstne dileme učbeniškega tipa berila opozarja že Vinko Cuderman v svoji že omenjeni kritiki učnih načrtov in poskusnih učbenikov za usmerjeno izobraževanje,⁹⁷¹ ki se pri tem sklicuje kar na Faturjevo lastno stališče iz članka *O šolski interpretaciji leposlovnega besedila*:⁹⁷² "Zdi se, da je edina možnost nekakšen kompromis, ki praktično pomeni tole: Ne moremo vsemu posvečati enake pozornosti. Vrsto pojavov in procesov bo treba pač

⁹⁶⁹ Pomembnejša razlika je le v tem, da ima Faturjeva *Književnost* likovne priloge v črno-belem, sedanji učbeniki pa v večbarvnem tisku.

⁹⁷⁰ Sočasni tržaški zamejski sestav Bratuž 1994 ima preko 2000 strani, torej kar desetkrat več.

⁹⁷¹ *Jezik in slovstvo* 1983/84, 29/1, str. 32.

⁹⁷² *Jezik in slovstvo* 1976/77, 22/7.

obravnavati le na ravni najbolj splošne informacije, s tem pa hraniti čas zato, da se na posameznih mestih zavrtamo, zagrizemo globlje k bistvu stvari."⁹⁷³

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska. V berilu je 12 literarnozgodovinskih sklopov, namesto naslova oštevilčenih z arabskimi številkami, vsebina posameznega sklopa pa je razvidna iz kazala.⁹⁷⁴ Razen izjemoma je zaporedje znotraj sklopa svetovna – slovenska – jugoslovanska književnost, ki je bolj logično in naravno kot v sočasnem sesatvu Kos 1990.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 89%, svetovna 0%, jugoslovanska 11%.

Razmerja so še bolj neugodna kot v sestavu Gorjup 1979,⁹⁷⁵ saj kljub literarnozgodovinskim uvodom besedil iz svetovne književnosti sploh ni, delež besedil iz južnoslovanskih književnosti pa se je celo povečal. Ta nesorazmerja so še zlasti razvidna v drugem sklopu, kjer je po eno besedilo iz slovenske in hrvaške književnosti, in v petem sklopu, kjer sta ob dveh slovenskih besedilih dve besedili iz južnoslovanskega književnega območja.

6. Spremljevalni instrumentarij: predgovor, zaporedno kazalo (ki pa ne umešča posameznih leposlovnih besedil, pač pa navaja samo začetno in končno stran literarnozgodovinskega sklopa),⁹⁷⁶ literarnozgodovinski uvodi, podatki o avtorju in razlage leposlovnih besedil. Novost so zapisani učnovzgojni cilji na začetku poglavij,⁹⁷⁷ ki razodevajo, da je temeljni namen učbenika poučevanje literarne zgodovine, ne pa navajanje na samostojno literarno branje. Temeljna didaktična pomanjkljivost berila (tudi korak nazaj glede na sestav Gorjup 1979) je odsotnost stvarnih opomb, ki so še zlasti pri Prešernovi poeziji nujno didaktično pomagalo že za dijake, ki imajo slovenščino kot učni jezik, še več pa bi jih moralo biti v tovrstnem učbeniku za dijake, katerih materinščina je italijanščina. Na koncu sklopov pa so

⁹⁷³ Dokaz, da je Silvo Fatur, ki se je kot pedagoški svetovalac zavzemal za dejavno delo z leposlovnim besedilom v razredu (moja osebna izkušnja), sam čutil pomanjkljivost takega utesnjujočega in reproduktivno naravnane pouka književnosti, je njegov zapis ob poskusnih snopičih Gregoračeve, kjer temeljne slabosti pripisuje neuresničljivemu učnemu načrtu: "Eno samo možnost vidim za uresničevanje predloženega učnega načrta – to pa je možnost obdelave na goli informativni ravni, s pretežno predavateljsko metodo in v frontalni obliki pouka. Tako uresničevanje nekega učnega načrta pa je v naši današnji samoupravni družbi že problem idejne narave!" (*Jezik in slovstvo* 1978/79, 24/5-6, str. 188).

⁹⁷⁴ 1 (Stara slovenska pismenost. Slovensko ustno slovstvo), 2 (Humanizem, renesansa in reformacija), 3 (Protireformacija), 4 (Racionalizem, razsvetljenstvo), 5 (Romantika v Evropi. Slovenska romantika. Srbohrvaško ustno slovstvo), 6 (Marčna revolucija 1848 in Slovenci. Čitalnice in tabori 1861-1871), 7 (Realizem v Evropi. Slovenska pot v realizem. Beležka o srbskem realizmu), 8 (Simbolizem v Evropi. Impresionizem, nova romantika. Slovenski modernisti), 9 (Ekspresionizem in socialni realizem), 10 (Socialni realizem. Miroslav Krleža in jugoslovanske književnosti), 11 (Beseda NOB), 12 (Povojna slovenska književnost).

⁹⁷⁵ To je nepričakovano in nelogično, saj so se tik pred osamosvojitvijo odnosi med jugoslovanskimi republikami skrajno zaostri in je po sojenju četverici, ko je bila sredi Ljubljane slovenščina potisnjena na raven drugorazrednega jezika, v javnosti prevladal negativen odnos do politične zveze z drugimi južnimi Slovani.

⁹⁷⁶ Podobno je bilo že v sestavu Gregorač 1979 za srednje ekonomske šole in v poskusnih snopičih za usmerjeno izobraževanje iste avtorice.

⁹⁷⁷ Navajam te cilje pri petem sklopu: "**Razumeti** bistvene poteze romantike in okoliščine njenega nastanka in razvoja v slovenski književnosti. **Ovrednotiti** umetniško težo Prešernovega Sonetnega venca in aktualnost sporočila njegove Zdravljice. **Usvojiti** osnovne informacije o srbsko-hrvaškem ustnem slovstvu in Njegoševem Gorskem vencu."

dodana vprašanja in naloge za utrjevanje znanja, kar je napredek v primerjavi s prejšnjim sestavom za manjšinske srednje šole. Večina vprašanj je reproduktivne narave, kar pomeni, da se nanašajo na literarnozgodovinsko in razlagalno sobesedilo, niso pa namenjena dijakovi analizi leposlovnega besedila. V petem sklopu je npr. takih vprašanj kar tri četrtine (9 od 12).⁹⁷⁸ Berilo je oblikovano podobno kot že prej sestavi Gregorač 1979 in 1980 ter Fatur 1984 (prva dva zvezka), in sicer z vsebinskimi oznakami oz. poudarki na robu strani,⁹⁷⁹ ki so navedeni tudi v kazalu na koncu. Na robu strani so tudi fotografski portreti književnikov, drugo slikovno gradivo pa je smiselno vključeno v literarnovedno besedilo.

7. Prešernove pesmi: *Sonetni venec, Zdravljica.*

Po številu pesmi je to berilo na zadnjem mestu med vsemi sestavi za višjo stopnjo sploh (celo sočasni sestav Kos 1994, ki je na drugem mestu z dne lestvice, ima trikrat več Prešernovih pesmi), manj pesmi ima samo koroški zamejski sestav Inzko 1974, enako število pa sestava Janežič 1967 in Kacin 1930, vsi trije seveda za nižjo srednjo šolo. Izbor teh pesmi je premišljen in utemeljen z literarnozgodovinskega vidika,⁹⁸⁰ saj je Fatur uvrstil *Sonetni venec* kot artistično najbolj reprezentativno Prešernovo pesem, *Zdravljico* pa kot pesem, ki izraža tudi idejo internacionalizma. Z recepcijskega vidika pa bi bila seveda še zlasti zato, ker imajo z razumevanjem formalno in slogovno zapletenih Prešernovih pesmi težave že dijaki, ki jim je slovenščina materni jezik, dosti bolj primerna kakšna druga, bolj preprosta Prešernova pesem.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Temeljni problem berila nasploh ni izbor leposlovnih besedil, pač pa zlasti izjemno skromen obseg, ki pripadnikom italijanske manjšine po eni strani ni mogel zagotavljati solidnega jezikovnega znanja slovenščine,⁹⁸¹ po drugi strani pa tolikšnega poznavanja slovenske književnosti, da bi se lahko enakovredno vključevali v kulturno življenje večinskega naroda.

⁹⁷⁸ Za primer navajam osmo nalogo: "Po vsebinski plati se v Vencu prepleta trojna problematika; ob pomoči učbeniškega besedila in branja Venca je ne bo težko odkriti in zapisati v treh točkah a, b in c." Sama naloga napotuje dijaka najprej na branje razlage (ta prinaša tri vsebinske sklope *Sonetnega venca* kot A, B in C), iz katere mu brez branja pesnitve ni težko izluščiti pesniške, ljubezenske in domovinske problematike.

⁹⁷⁹ V petem sklopu so to: Estetski vzpon slovenske književnosti, Romantika v Evropi, France Prešeren (1800-1849), Slovenska romantika, Čop, Prešeren in italijanska književnost, Sporočila Prešernove pesmi, Prešernovo jezikovno mojstrstvo, Sonetni venec (1833), Uresničitev velike pesniške zamisli, Velika izpoved ljubezni, Humanistični internacionalizem, Srbsko in hrvaško ustno slovstvo, Kopitar in Vuk Karadžić, Petar Petrović Njegoš (1813-1851), Gorski venec.

⁹⁸⁰ Ta utemeljitev je razvidna tudi iz razlagalnega besedila.

⁹⁸¹ Iz lastne izkušnje vem, kakšne probleme imajo pri pisnem sporazumevanju v slovenščini nekateri manjšinski strokovnjaki, med katerimi so celo doktorji znanosti.

2.1.5.3 AVSTRIJA

Kot smo že navedli, kljub dejstvu, da je bila avstrijska Koroška od leta 1861 do leta 1914 tista pokrajina, v kateri so nastajala srednješolska berila za vse slovenske dežele, v obdobju med obema vojnama zaradi odnosa večinskega nemškega prebivalstva ni bilo možnosti za srednješolski pouk slovenščine in s tem ni bilo potreb po novih berilih. Stanje se je spremenilo po drugi svetovni vojni, ko je bilo avstrijsko ozemlje deset let razdeljeno na štiri okupacijske cone in so v britanski coni obstajala begunska taborišča za slovenske politične emigrante,⁹⁸² še bolj pa po podpisu avstrijske državne pogodbe leta 1955,⁹⁸³ katere sedmi člen je slovenski manjšini zagotavljal tudi pravico do šolstva v slovenskem jeziku.⁹⁸⁴

2.1.5.3.1 BEGUNSKA TABORIŠČA

Maja leta 1945 je zapustilo Slovenijo od 20 do 30 tisoč političnih emigrantov, med katerimi je bilo večje število kulturnih delavcev (to so bili pesniki, pisatelji, slikarji, glasbeniki in publicisti), pa tudi duhovnikov, politikov, znanstvenikov in gospodarstvenikov, ki so se naselili v več begunskih taboriščih v Avstriji⁹⁸⁵ in Italiji, kjer so čakali do leta 1948, ko so se začeli razseljevati po svetu, predvsem v ZDA, Kanado, Argentino in Avstralijo. Begunci na Koroškem so bili najprej prepričani, da se bodo kmalu vrnili domov, po opustitvi tega upanja pa so se začeli bolj načrtno organizirati. Da otroci ne bi izgubili šolskega leta, so kmalu organizirali vse stopnje osnovnega šolanja in gimnazijo, študentom pa so omogočili nadaljevanje študija v Gradcu. Zaradi pomanjkanja učnih knjig⁹⁸⁶ so poskrbeli za ciklostirane brošure, s katerimi so si na srednji šoli pomagali pri pouku slovenščine, zgodovine, zemljepisa in jezikov, predvsem latinščine (Švent 1992: 9-16).

⁹⁸² Od leta 1945 do leta 1957 na Koroškem razen v taboriščih ni bilo slovenskih srednjih šol, so pa že oktobra leta 1945 uvedli obvezno dvojezično osnovno šolstvo na južnem Koroškem. Leta 1958 so obvezno učenje obeh deželnih jezikov ukinili, tako da je od prejšnjih 12.800 šolarjev ohranilo pouk v slovenščini le še 2.500 otrok (Feinig 2008: 81-82).

⁹⁸³ S to pogodbo je Avstrija ponovno postala suverena država. Podpisnice pogodbe so bile poleg Avstrije še Velika Britanija, ZDA, Sovjetska zveza in Francija, sopodpisnici pa sta bili Češkoslovaška in Jugoslavija.

⁹⁸⁴ Sedmi člen avstrijske državne pogodbe "nalaga Avstriji popolno varstvo pravic slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem" (ES 1: 139). "Glavne točke člena 7 so pravica do slovenskega pouka, pravica do rabe slovenskega jezika dodatno k nemščini kot uradnega jezika pred sodiščem in v upravi ter pravica do "oznak in napisov topografske narave" v slovenskem jeziku dodatno k nemškemu" (Feinig 2008: 24).

⁹⁸⁵ V Avstriji so bila begunska taborišča v Vetrinju, Št. Vidu ob Glini, Lienzu in Peggezu pri Lienzu, Bistrici ob Dravi, Spittalu, Lichtensteinu, Judenburgu in Anrassu.

⁹⁸⁶ V pismu mojega sorodnika Antona Šproca (nekdanjega jugoslovanskega oficirja) iz begunskega taborišča Servigliano v Italiji je med drugim navedeno, da jim ne manjka profesorjev, pač pa učbenikov. V italijanskih taboriščih so tudi imeli začasne šole, vendar niso izdelali novih beril.

2.1.5.3.1.1 SESTAV SEVER 1948

1. Enote: Brez avtorja, *Slovensko berilo za I. razred srednjih in njim sorodnih šol*, Spittal 1948

Brez avtorja, *Slovensko berilo za II. gimnazijski razred*, Spittal 1947

Brez avtorja, *Slovensko berilo za III. gimnazijski razred*, Peggez – Lienz 1946

Janez Sever, *Slovensko berilo za IV. razred srednjih in njim sorodnih šol*, Spittal 1946

2. Nastanek in uporaba: Na uvodni strani četrtega zvezka, ki je kot prvi izšel leta 1946, je navedeno, da je napravil izbor in uredil sestavke Janez Sever,⁹⁸⁷ in sicer na podlagi berila Bajec IV 1939.⁹⁸⁸ Tudi druge tri zvezke je pripravil profesor Sever,⁹⁸⁹ ki je priredil še slovensko slovnico. Sever je dal pobudo za izdelavo ciklostiranih beril ravnatelju gimnazije Marku Bajuku,⁹⁹⁰ skrbel za pripravo matric,⁹⁹¹ denarne prispevke in razpečevanje. Nekaj časa je poučeval brezplačno in si služil kruh s težkim fizičnim delom, zaradi nevarnosti izročitve Jugoslaviji pa se je začasno umaknil v ameriško zasedbeno cono. Severjeve priredbe so uporabljali do leta 1949, ob teh berilih pa so imeli v taboriščni knjižnici tudi več izvodov medvojnih beril in berila, ki so po vojni izhajala v Trstu (Arnež 1999: 133-158).⁹⁹²

3. Obseg: slovenskih avtorjev 61, vseh besedil 274. V primerjavi s sestavom Bajec 1939, ki je služil za predlogo, je avtorjev za četrtno manj, vseh besedil pa kar za tretjino manj. Glede na okoliščine nastanka je to tudi pričakovano.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, v četrtem zvezku delno literarnozgodovinska, razberejo se nekateri literarni tematski sklopi.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 92%, svetovna 5%, jugoslovanska 3%. Deleža svetovne in jugoslovanske književnosti sta sicer dvakrat nižja kot v sestavu Bajec 1939,

⁹⁸⁷ Janez Sever (1897-1991), šolnik, publicist in kulturni delavec. Študij slavistike je končal v Beogradu, potem pa je bil profesor na salezijanski gimnaziji v Veržeju in na škofijski gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani. Leta 1945 se je umaknil v Avstrijo, leta 1949 pa se je izselil v Cleveland v ZDA, kjer je v časnik *Ameriška domovina* pisal podlistek *Iz slovenske Koroške* in učil v slovenski sobotni šoli pri fari sv. Vida.

⁹⁸⁸ Verjetno sta najprej izšla zvezka za četrti in tretji razred zato, ker so Slovenci v taboriščih potrebovali učne pripomočke za celoten šolski sistem od osnovne šole do osme gimnazije, drugače kot pripadniki slovenske manjšine na Koroškem (samo osnovno šolstvo), na Goriškem in Tržaškem, ki so začeli s prvim razredom, saj dotlej niso imeli šol v slovenskem jeziku (Arnež 1999: 139).

⁹⁸⁹ Četrti zvezek je imel 92 listov, prvi, ki je izšel zadnji, pa samo še 50. Četrti in tretji zvezek so izdali v Peggezu, drugega in prvega pa v Spittalu.

⁹⁹⁰ Zaradi pritiskov jugoslovanskih oblasti, ki so skušale beguncem preprečiti dostop do univerzitetnega študija, so taboriščne oblasti odpustile več gimnazijskih profesorjev in spremenile gimnazijo v srednjo tehnično šolo.

⁹⁹¹ V taborišču so imeli celo svojo "tiskarno".

⁹⁹² Preko UNRRE so dobili v taborišču v Spittalu knjižne izdaje, ki so izšle v Sloveniji med obema vojnoma in v dobi okupacije, karitativna pisarna papeške misije pa je preskrbela več izvodov sestava Beličič 1947 in tudi *Zgodovine slovenskega slovstva* iz leta 1946.

vendar je sestav Sever 1948 v nasprotju s sočasnim osrednjima sestavoma Smolej 1946 in Boršnik 1947, ki sta imela samo aktualistično vzhodno literaturo, in zamejskima sestavoma Čekuta 1947 in Blažina 1949, ki sta se omejila samo na domačo literaturo, ohranil razgled po svetovni literaturi iz Bajčevih beril.⁹⁹³ V berilih seveda ni držovoljubnih besedil iz jugoslovanskih književnosti, so pa ostala nekatera besedila iz jugoslovanske literarne klasike.

6. Spremljevalni instrumentarij: v prvem in četrtem zvezku samo abecedno kazalo, v drugem in tretjem samo zaporedno. Po Jakčevih portretih slovenskih književnikov so bile narejene nove risbe, sicer pa je v četrtem zvezku, ki je izšel leta 1946 in je daleč najobsežnejši, ohranjen tudi celoten didaktični aparat iz Bajčevega berila IV 1939, kar kaže na zavest o potrebnosti dejavnega dela z leposlovnim besedilom za uspešen pouk literature.⁹⁹⁴

7. Prešernove pesmi: Te so čisto iste kot v sestavu Bajec 1939, s tem da so bolj poudarjene, ker je drugih besedil manj.

8. Značilnosti besedilnega izbora: V berilih je izrazit poudarek na domoljubju, kar jasno razodevajo že uvodni sestavki v posameznih zvezkih⁹⁹⁵ ali npr. besedili, ki sta bili v prvi zvezek sprejeti iz sestava Gaspari 1940 za meščanske šole: Gomilšaka *Slovenec sem* in Virka *Slovensko dekle*. Od političnih emigrantov sta na novo vključeni samo besedili Karla Mauserja,⁹⁹⁶ sta pa iz četrtega zvezka, ki je izšel že leta 1946, izpadla Mile Klopčič in Tone Seliškar, pripadnika zmagovite politične in ideološke usmeritve, vendar sta bila ponovno vključena v prvi zvezek, ki je izšel leta 1948. Sklenemo lahko, da sestav Sever 1948 kot priredba predvojnih beril seveda ne prinaša nič novega, je pa glede na okoliščine zaradi razvite literarnozgodovinske in didaktične zavesti pomemben dosežek.

2.1.5.3.2 REPUBLIKA AVSTRIJA

Manjšinski šolski zakon iz leta 1959 je odredil ustanovitev "zvezne srednje šole s slovenskim učnim jezikom", ki se je najprej imenovala Slovenska realna gimnazija v Celovcu, danes pa Zvezna gimnazija in Zvezna realna gimnazija za Slovence v Celovcu. Kljub negativnim nemškonalnim napovedim danes ta ustanova uspešno deluje (Feinig 2008: 83). Kasneje

⁹⁹³ Tuji avtorji so Ezop, Foerster, Nemcova, Puškin, Tolstoj, Ovid, Plinij ml., Saria, Daudet, Gogolj, Homer, Masaryk, Molière in Shakespeare.

⁹⁹⁴ V nasprotju s tem v sestavu Smolej 1945, ki je nastajal v podobnih zunanjih okoliščinah, sploh ni nobenega spremljevalnega instrumentarija, v sestavu Smolej 1946 pa so samo vsebinska kazala.

⁹⁹⁵ Cankar, *Nebesa pod Triglavom*; narodna, *Ptički, jaz vprašam vas*; Mauser, *Pravljica o domovini* (I. zv.); Finžgar, *Bogovi so nas slišali*; Gregorčič, *Mojo srčno kri škropite*; Tavčar, *Zemlja domača ni prazna beseda* (III. zv.); Cankar, *Nebesa pod Triglavom*; Murn, *Kmečka hiša*; Prešeren, *Uvod h Krstu pri Savici* (IV. zv.).

⁹⁹⁶ Mirko Kunčič in Anton Novačan sta bila npr. vključena že v sestav Bajec 1939, ni pa nobenega besedila Mirka Javornika.

so koroški Slovenci dobili še dvojezično trgovsko akademijo, ki je enakovredna naši srednji ekonomski šoli, predvsem zaradi politične in ideološke drugačnosti pa se je z ustanovitvijo gimnazije leta 1957 pojavila potreba po novih berilih za pouk slovenske književnosti.⁹⁹⁷

2.1.5.3.2.1 SESTAV INZKO 1974

1. Enote: Franc Inzko, *Slovenska čitanka Državne gimnazije za Slovence*, I. del, Celovec 1965

Franc Inzko, *Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence*, II. del, Celovec 1974

Franc Inzko, *Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence*, III. del, Celovec 1974

2. Nastanek in uporaba: Pričujoči sestav je nastal na podlagi ciklostiranih izdaj za nižje razrede gimnazije, ki so jih v Celovcu začeli izdajati takoj po ustanovitvi gimnazije.⁹⁹⁸ Kot prirejevalec je naveden Franz Inzko,⁹⁹⁹ ki je kot osrednji vir uporabil prve tri zvezke iz sestava Bajec 1939,¹⁰⁰⁰ opiral pa se je tudi na sestava Sever 1948 in Blažina 1949. Berila so se uporabljala do sestava Inzko 1985.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 70, vseh besedil 268. V primerjavi s sočasnim tržaškim berilom Mihelič 1969 ima sestav Inzko 1974 precej več slovenskih avtorjev, a nekoliko manj besedil. Po obsegu je berilo zelo podobno povojnima sestavoma Sever 1948 in Blažina 1949.¹⁰⁰¹ V tem sestavu ni nobenega pomembnejšega slovenskega pisca na novo.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, ponekod se dajo razbrati tematski sklopi.¹⁰⁰²

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 91%, svetovna 7%, jugoslovanska 2%. Sestav Inzko 1974 ima nekoliko več svetovne književnosti in nekoliko manj jugoslovanske književnosti kot sestav Sever 1948¹⁰⁰³ in je po deležu tujih književnosti podoben osrednjemu

⁹⁹⁷ Na celovškem učiteljsišču so po drugi svetovni vojni uporabljali tržaška zamejska berila (sestav Beličič 1947).

⁹⁹⁸ Prvi zvezek je izšel leta 1959, drugi leta 1960 in tretji leta 1961.

⁹⁹⁹ Franc Inzko (1925-1994), šolnik. V Gradcu je študiral zgodovino, slavistiko in geografijo. Najprej je bil profesor na nemških gimnazijah v Celovcu, od leta 1957 pa na Zvezni gimnaziji za Slovence. Leta 1979 je postal višji študijski svetnik, pred upokojitvijo pa je bil nekaj let ravnatelj na celovski nemški gimnaziji.

¹⁰⁰⁰ Prvih pet sestavkov v berilih Inzko III 1974 in Bajec III 1939 je istih, samo da so objavljeni v drugem vrstnem redu.

¹⁰⁰¹ Seveda je bolj ustrezna primerjava s tržaškim sestavom, ki je bil prav tako namenjen trem razredom nižje srednje šole.

¹⁰⁰² Npr. v drugem zvezku "zimski" sklop (*Prišel čas je krog božiča, Prvi smučarji na Slovenskem, Božični večer na Kranjskem*), v tretjem zvezku pa "puntarski" sklop (*Tlaka, Za staro pravdo, Kronanje v Zagrebu*).

¹⁰⁰³ Še vedno pa sta to dvakrat oz. trikrat manjša deleža kot v sestavu Bajec 1939.

sestavu Jamar 1956. Pri pripadnikih svetovne književnosti gre predvsem za avtorje (in tudi besedila), znane iz Bajčevih beril.¹⁰⁰⁴

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna in abecedna kazala, ob nekaterih besedilih didaktični instrumentarij (stvarne opombe, vprašanja za tesno branje, naloge za povzemanje in ustvarjalno pisanje, literarnoteoretične opombe in biografski podatki pri pomembnejših avtorjih), risani portreti slovenskih klasikov. Didaktični instrumentarij je ponekod izviren oz. prirejen, večinoma pa dobesedno prepisan iz Bajčevih beril.¹⁰⁰⁵ Gledano v celoti je po spremljevalnem instrumentariju ta sestav blizu sestavu Boršnik 1947, čeprav je nastal dvajset let kasneje, in daleč pod ravni povojnih sestavov Bajec 1945 in Blažina 1949.

7. Prešernove pesmi: *Memento mori* (II. zv.).

Ne samo, da gre za čisto neprimeren izbor in da pogrešamo pesmi, ki so primerne za nižjo stopnjo srednje šole (vsaj pesmi *Turjaška Rozamunda*, *Povodni mož*, *Apel in čevljar*, *Nezakonska mati*¹⁰⁰⁶ in *Kam*), in da so imeli dosti več Prešernovih pesmi celo sestavi, ki so nastajali v izjemno neugodnih okoliščinah (npr. sestava Smolej 1945 in Sever 1948), to je najnižje število Prešernovih pesmi v kateremkoli srednješolskem sestavu v poldrugem stoletju sploh.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Vsebina sestava glede na to, da je večina sestavkov povzeta po Bajčevih berilih, seveda ni tako problematična, je pa opazno dejstvo, da praktično ni besedil iz novejšega časa oz. so dodana nekatera besedila, ki so bila še dopustna v berilih pred prvo svetovno vojno, po njej pa zaradi posiljene didaktičnosti niso več dobila mesta.¹⁰⁰⁷ Tako kot v sestavu Sever 1948 in v tržaških sestavih Čekuta 1947 in Blažina 1949 tudi tu ni nobenega besedila s tematiko odpora, je pa predvsem v prvem zvezku opazen delež bogoljubnih besedil.¹⁰⁰⁸ Berila imajo nekaj sestavkov političnih emigrantov (npr. Karla

¹⁰⁰⁴ Avtorji so Ezop, Sienkiewicz, Dumas, Defoe, Foerster, Tolstoj, Ovid, Homer, Turgenjev, Mo Ti, Daudet in Gorki. Novo je npr. besedilo Maksima Gorkega *Pesem o sokolu*.

¹⁰⁰⁵ V prvem zvezku npr. pri besedilih *Sprejemni izpit* in *Brodnik*, v drugem pri *Soči*, v tretjem pri sestavih *Bogovi so nas slišali*, *Huda noč na Cerknškem jezeru*, *Črna smrt*, *Čaša nesmrtnosti*, *Na petelina*, *Na počitnice in Šentjanževo*.

¹⁰⁰⁶ Namesto Prešernove *Nezakonske matere* je v prvem zvezku objavljena Jenkova pesem *Mati*, ki je navidezno bogoljubna, v resnici pa parodija.

¹⁰⁰⁷ Taka je npr. v drugem zvezku pesmica Antona Medveda *Mladini*:

Po žilah tvojih teče zdrava kri, nedolžno, jasno sijejo oči. Mladina, ti budiš nam upe zlate, srce nam dvigajo pogledi nate.	Le pevaj zdaj, mladosti se raduj! Nebeški angel te nesreč varuj! A v cerkvi, šoli in domači hiši nauke lepe zvesto v dušo piši!	Gojimo te v ljubezni in skrbeh: sadox prineseš nam v bodočih dneh, če nikdar ne izgine iz srca do doma ti ljubezen in Boga.
---	--	--

¹⁰⁰⁸ Ideološko naravnost sestava lepo ponazarja citat iz Cankarjeve črtice na začetku drugega zvezka: "Kdor ljubi svojo domovino, jo z enim samim objemom svoje misli obseže vso: ne samo njo, temveč vse, kar je kdaj ljubil in kar bo ljubil kdaj pozneje. Zakaj ljubezen je ena sama in nerazdeljiva; v en kratek utrip srca je stisnjeno vse: mati, domovina, Bog."

Mauserja in Mirka Javornika), vendar so zastopani tudi France Bevk, Mile Klopčič in Tone Seliškar. Vsekakor preseneča dejstvo (še zlasti zato, ker je – predvsem prvi zvezek – berilo zelo domoznansko naravnano), da je klasični koroški avtor Lovro Kuhar zastopan samo z enim besedilom.

2.1.5.3.2.2 SESTAV ZABLATNIK 1976

- 1. Enote:** Pavle Zablatnik, *Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence*, IV-V. del, Celovec 1976
Pavle Zablatnik, *Slovenska čitanka Državne gimnazije za Slovence*, VI. del, Celovec 1973
Pavle Zablatnik, *Slovenska čitanka Državne gimnazije za Slovence*, VII. del, Celovec 1973
Pavle Zablatnik, *Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence*, VIII. del, Celovec 1973

2. Nastanek in uporaba: Podobno kot pri berilih za nižjo gimnazijo so najprej izhajale ciklostirane izdaje zvezkov za višje razrede.¹⁰⁰⁹ Kot prirejevalec je naveden Pavle Zablatnik,¹⁰¹⁰ ki je bil v tem času ravnatelj slovenske gimnazije v Celovcu. Sestav ima štiri zvezke, saj prvi zvezek pokriva prva dva letnika višje gimnazije.¹⁰¹¹ Tako kot se je sestav Inzko 1974 zgledoval predvsem po sestavu Bajec 1939, je Zablatnik izhajal iz zamejskega tržaškega sestava Beličič 1947.¹⁰¹² Pri tem je nekaj daljših besedil izpuščenih oz. zamenjanih,¹⁰¹³ še več je dodanih, predvsem iz ljudskega slovstva¹⁰¹⁴ in sodobne književnosti, opazen pa je tudi poudarek na koroških avtorjih oz. besedilih. Sicer pa je literarnoteoretična in literarnozgodovinska razdelitev snovi v celoti prevzeta od predloge, prav

¹⁰⁰⁹ Zvezek za šesti razred leta 1960, zvezek za sedmi razred leta 1961 in zvezek za osmi razred leta 1963.

¹⁰¹⁰ Pavel Zablatnik (1912-1993), duhovnik, šolnik, kulturni delavec in etnolog. Leta 1939 je končal študij teologije v Celovcu, po vojni pa še filozofijo, slavistiko in klasično filologijo v Gradcu. Najprej je služboval kot duhovnik, potem pa je bil profesor na nemški gimnaziji v Celovcu in od ustanovitve leta 1957 na Zvezni gimnaziji za Slovence, kjer je bil deset let tudi ravnatelj. Predaval je na slavističnem inštitutu celovške univerze, bil je predsednik Krščanske kulturne zveze in pobudnik ustanovitve Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik (ES 15: 13).

¹⁰¹¹ Tako kot v Italiji je imela tudi v Avstriji nižja gimnazija tri letnike in višja gimnazija pet letnikov.

¹⁰¹² Berili Jevnikarja in Beličiča sta prišli na Koroško že v času begunskih taborišč v britanski zasedbeni coni po drugi svetovni vojni.

¹⁰¹³ Izpuščen je npr. Sofoklejev *Kralj Ojdip*, ki ga je kot primer dramskega besedila zamenjalo tretje dejanje komedije *Matiček se ženi*, namesto Lovrenčičevega epa *Sholar iz Trente* je *Krst pri Savici*, od *Visoške kronike* je ostal samo odlomek, v celoti je izpadel Cankarjev *Martin Kačur*. Namesto Tavčarjeve novele *Margareta* je kot zgladni primer Cankarjev *Albert*, namesto Levstikovega *Martina Krpana* (ta je objavljen kasneje pri romantičnem realizmu) je kot primer povesti objavljena Sketova *Miklova Zala*.

¹⁰¹⁴ Tako kot pri sestavu Merhar 1951 je razvidna sestavljavčeva naklonjenost tovrstnim besedilom, ki jih je tudi sam nabiral po Koroškem in preučeval.

tako pa tudi spremljevalni instrumentarij, ki je razen pri dodanih besedilih v celoti dobesedno prepisan iz sestava Beličič 1947. Berila so se uporabljala do konca stoletja, deset let po osamosvojitvi Slovenije pa so tudi v Celovcu začeli uporabljati sodobna osrednja berila (sestav Kos 2003).

3. Obseg: slovenskih avtorjev 157, vseh besedil 471. Zablatnikov sestav ima trikrat več avtorjev kot sestav Beličič 1947 in dvakrat več vseh besedil.¹⁰¹⁵ Medtem ko se je Beličič v svojem berilu odločil za resnično reprezentativne klasične avtorje, je Zablatnikov izbor dosti manj skrben, saj je sestavljavec tudi v starejših obdobjih ponovno vključeval dodatne manj pomembne književnike, ki so se nazadnje tako številčno pojavljali v Grafenauerjevih berilih za višje srednje šole.¹⁰¹⁶ Pomembnejši slovenski pisci na novo: Niko Grafenauer.¹⁰¹⁷

4. Razvrstitev učnih vsebin: v prvem zvezku zvrstno-vrstna, v zadnji petini prvega zvezka in v preostalih treh zvezkih pa literarnozgodovinska. Po razporeditvi snovi je ta sestav bližje sestavu Grafenauer 1930 kot sestavu Beličič 1947, kjer sta tako kot pri Sketu razvrstitvena načina bolj enakomerno porazdeljena.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 99%, svetovna 1%, jugoslovanska 0%.

Predstavniki svetovne književnosti so Homer, Alighieri in Schiller, prva dva že pri Jevnikarju, prevod Schillerjeve drame *Marija Stuart* pa se je pojavljal pri Janežiču v predsketovskem obdobju. Pri Gradniku je objavljen še prevod ene Leopardijeve pesmi.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna in abecedna kazala, sicer pa je pri prevzetih besedilih vse isto kot v sestavu Beličič 1947,¹⁰¹⁸ pri dodanih besedilih pa so samo ponekod stvarne opombe.

7. Prešernove pesmi: *Lepa Vida*, *Turjaška Rozamunda*, *Krst pri Savici*, *Soneti nesreče*,¹⁰¹⁹ *Gazele*,¹⁰²⁰ *Glosa*, *Zdravljica*, *Sonet o kaši*,¹⁰²¹ *Zabavljivi napisi* (I. zv.); *Slovo od mladosti*, *Dohtar*, *Sonetni venec*, *Soneti Juliji*,¹⁰²² *Kam*, *Soneti nesreče*, *V spomin Matija Čopa*, *V spomin Andreja Smoleta*, *Pevcu*, *Ribič*, *Nezakonska mati*, *Nova pisarija*, *Lenora*, *Gazele*,

¹⁰¹⁵ V primerjavi s sočasnim antologijskim osrednjim sestavom Bohanec 1975 ima ta sestav za polovico več slovenskih avtorjev (Bohančeva berila imajo tudi veliko predstavnikov tujih književnosti), vendar pa dvakrat manj besedil.

¹⁰¹⁶ V obdobju romantika ima Beličič 4 avtorje, Zablatnik pa 15 (Kopitar, Jarnik, Stanič, Ravnikar, Danjko, Metelko, Čop, Kastelic, Zupan, Potočnik, Prešeren, Vraz, Majar, Cigler in Slomšek), v obdobju romantični realizem prvi 7, drugi pa 16 avtorjev (Bleiweis, Janežič, Einspieler, Vesel, Svetličič, Vilhar, Cegnar, Valjavec, Trdina, Levstik, Jenko, Erjavec, Mencinger, Stritar, Jurčič in Gregorčič), v obdobju realizem in naturalizem prvi 5, drugi pa 14 avtorjev (Levec, Kersnik, Tavčar, Detela, Dolenc, Maselj, Govekar, Cimperman, Gestrin, Pagliaruzzi, Aškerc, Jaklič, Medved in Opeka).

¹⁰¹⁷ Morda je Niko prej prišel v koroška kot v osrednja berila, ker je bil njegov ded Ivan Grafenauer Korošec.

¹⁰¹⁸ Pri učnih verigah odlomkov so natančno isti odlomki in dobesedno prepisane umestitve.

¹⁰¹⁹ Samo prva dva soneta.

¹⁰²⁰ Samo četrta in peta gazela.

¹⁰²¹ Pod naslovom *Kaša*.

¹⁰²² Isti kot v sestavu Beličič 1947.

Glosa, Ni znal molitve žlahtnič trde glave, Matevžu Langusu, K slovesu, V spomin Valentina Vodnika, Zabavljivi napisi, Neiztrohnjeno srce, Je od vesel'ga časa teklo leto, Pismo Čelakovskemu, Apel in čevljar (II. zv.).

Zablatnikov izbor se ne razlikuje bistveno od izbora v sestavu Beličič 1947; dodana so tako recepcijsko primernejša kot recepcijsko neprimerna besedila.¹⁰²³

8. Značilnosti besedilnega izbora: Glede na kvaliteto predloge je tudi sestav Zablatnik ohranil večino vsebinskih in didaktičnih prvin, značilnih za sodobna leposlovna berila,¹⁰²⁴ vendar deluje moteče preveč nekanonskih avtorjev, predvsem pa je deset let po sestavu Kos 1965, ki je postavil nova merila pri izboru besedil klasičnih avtorjev 20. stoletja, zelo neustrezna predstavitev Ivana Cankarja (brez najpomembnejših proznih besedil in dramatike sploh)¹⁰²⁵ in Alojza Gradnika¹⁰²⁶ in zelo skromna zastopanost Lovra Kuharja.¹⁰²⁷ Po drugi strani je Zablatnik v sestav vključil pomembne povojne slovenske književnike, tako da je glede tega berilo dovolj sodobno.¹⁰²⁸ Besedilno okolje je glede na prvi poklic sestavljalca in vlogo katoliške cerkve v avstrijskem šolskem sistemu pričakovano obarvano z religiozno tendenco, kar se kaže v opaznem deležu bogoljubnih besedil,¹⁰²⁹ večjem kot v malo kasnejšem tržaškem sestavu Bratuž 1982. Razen Karla Destovnika so sicer vključeni v berilo znani avtorji, ki so bodisi sami sodelovali v narodnoosvobodilnem gibanju bodisi so samo pisali aktualistične partizanske pesmi in prozo,¹⁰³⁰ vendar je izbor besedil ustrezno prilagojen.¹⁰³¹ Zato rahlo preseneča izbor pesmi pri Jožefu Pogačniku, ljubljanskem nadškofu in slovenskem metropolitu, ki je predstavljen z zanimivo impresijo Mrzel maj.¹⁰³² Skupna ugotovitev je, da sestav Zablatnik 1976 ne dosega ravni, ki so jo v tem času s sestavom

¹⁰²³ Dodana so besedila *V spomin Valentina Vodnika, Sonet o kaši, Neiztrohnjeno srce, Pismo Čelakovskemu, Apel in čevljar, Lenora, Je od vesel'ga časa teklo leto, K slovesu, Ni znal molitve žlahtnič trde glave.*

¹⁰²⁴ Učne verige odlomkov z umestitvami, namenjene dolgemu branju v šoli, so ostale pri besedilih *Deseti brat, Sosedov sin, Jara gospoda, Grajski pisar* in *Sodnikovi.*

¹⁰²⁵ Objavljena besedila so *Bela krizantema, Gospod stotnik, Vrhnika, Majska veselje* in *Konec.*

¹⁰²⁶ Prve štiri pesmi so iste kot v sestavu Beličič 1947, manjka pa najboljša Gradnikova ljubezenska poezija.

¹⁰²⁷ Objavljena sta novela *Jirs in Bavh* in odlomek iz romana *Doberdob*, skupaj le štiri strani besedila.

¹⁰²⁸ Vključen so npr. B. Pahor, Rebula, B. Zupančič, Minatti, Kovič, Zlobec, Menart, Pavček, C. Vipotnik, Vegri, Zajc, Smole in Grafenauer.

¹⁰²⁹ Osrednja berila so s sestavoma Kos 1965 in Bohanec 1975 zmanjšala količino besedil s tematiko odpora oz. z aktualistično tendenco narodnoosvobodilne vojne in revolucije.

¹⁰³⁰ Npr. Bevk, Seliškar, Klopčič, C. Kosmač, Matej Bor, Kocbek in Minatti.

¹⁰³¹ Pavšič ima npr. besedili *Malinov grm* in *Pravljica*, Kocbek pa odlomek iz novele *Temna stran meseca* (iz zbirke *Strah in pogum*, ki je bila povod za njegovo politično obsodbo in odstranitev). Z drugo svetovno vojno je npr. povezan še odlomek iz romana Bena Zupančiča *Sedmina*, sicer pa pri Bevku poleg odlomka iz *Viharja* (tega ima že berilo Beličič II 1947) preseneča uvrstitev sestavka *Inkvizicija v Kobaridu* (iz romana *Umirajoči bog Triglav*), ki obsoja ravnanje katoliške inkvizicije.

¹⁰³²

Vrba je muževna. Izza seči češpelj cvetje močno diši. Prvih pastirjev raskavi krik zalil je poljano. Strgan oblak, črn, težak visi nad mano.	Severni veter v očeh skeli, cvetje osipa, v plašč se lovi. V logu za reko tenko, samotno cvili piščal. Šipek v ogradi muči se, muči, da bi pognal ...
--	---

Bohanec 1975 vzpostavila osrednja berila, tako po izboru avtorjev in besedil kot po spremljevalnem instrumentariju.

2.1.5.3.2.3 SESTAV INZKO 1985

- 1. Enote:** Franc Inzko in Reginald Vospernik, *Slovensko berilo 1*, Celovec 1980
Franc Inzko in Anton Feinig, *Slovensko berilo 2*, Celovec 1984
Jožko Kovačič in Franc Inzko, *Slovensko berilo 3*, Celovec 1985

2. Nastanek in uporaba: Tudi drugo povojno generacijo koroških beril za nižje srednje šole poimenujem po Francu Inzku, prirejevalcu sestava iz šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja, ki se je skupaj s sodelavci (Reginald Vospernik, šolnik, ravnatelj in politik; Anton Feinig, šolnik in jezikoslovec; Jožko Kovačič, šolnik in kulturni delavec)¹⁰³³ lotil temeljite prenovne, kar je razvidno že na prvi pogled (večji format, večji obseg in barvne platnice). Sestavljavci so se precej opirali na sočasna osrednja berila za višje razrede osnovne šole, ki so po mnenju Gregorja Kocijana "že kazala nagnjenje po opuščanju modela berila kot zgolj antologije z najnужnejšimi stvarnimi opombami",¹⁰³⁴ po bolj naklonjeni oceni Ivana Andoljška pa so bila sestavljena po sodobnih didaktičnih zahtevah.¹⁰³⁵ Prvi zvezek je izhajal iz berila *Srečno, domovina*, drugi iz berila *Iz roda v rod*, tretji pa kot vire navaja osrednja berila za šesti, sedmi in osmi razred osnovne šole. Sestav Inzko 1985 se je uporabljal še po letu 2000.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 115, vseh besedil 401. V primerjavi s sestavom Inzko 1974 se je bistveno povečalo število slovenskih avtorjev, prav tako pa tudi število vseh besedil. Slovenskih piscev je npr. dvakrat več kot v sestavu Mihelič 1969, ki se je v tem času uporabljal na nižjih srednjih šolah na Goriškem in Tržaškem. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Gustav Januš.

4. Razvrstitev učnih vsebin: tematska. Taka razvrstitev izhaja še iz Brinarjevih sestavov za meščanske šole (iz let 1912 in 1923) ter iz prve izdaje Bajčevih beril. V prvih dveh zvezkih gre za kombinacijo različnih tematskih sklopov, ki jih označujejo vsebinska sorodnost, zvrstnost ali izvor besedil.¹⁰³⁶ V tretjem zvezku je snov razporejena po vsebinskih sklopih, ki

¹⁰³³ Na četrti strani tretjega zvezka je navedeno: "Slovensko berilo 3 je nastalo na podlagi osnutka Jožka Kovačiča, prispevkov iz Slovenske čitanke 3 (Franc Inzko) ter raznih virov (glej seznam)."

¹⁰³⁴ *Enciklopedija Slovenije* 14, str. 7.

¹⁰³⁵ "Berivo je pretežno leposlovno, ustrezno sposobnostim učencev; teksti so bili skrbno prirejeni in primerno komentirani, večina barvnih ilustracij je imela umetniško vrednost" (ES 2: 141).

¹⁰³⁶ V prvem zvezku so naslovi sklopov: Kdor hoče videti, mora gledati s srcem ...; Sinko, svet je lep; Pravlјice, pripovedke in legende; Izbor slovenskih in tujih pesnikov in pisateljev; Srečno, domovina; Pri nas na Koroškem. V drugem zvezku pa so: Basni, pravljice, bajke, pripovedke in narodne; Narava in človek; Odnosi med ljudmi; Boj za svobodo; Pri nas na Koroškem.

jih uvajajo literarni citati, vzeti iz enega od uvrščenih leposlovnih besedil, npr. sklop z naslovom "Zakaj srce je pravičen sodnik in ne pozna malenkosti ..." ¹⁰³⁷ in sklop z naslovom "Bog našo nam deželo, Bog živi ves slovenski svet!" ¹⁰³⁸ V večini sklopov se izmenjujejo slovenski in tuji avtorji.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 83%, svetovna 12% in jugoslovanska 5%. V primerjavi s sestavom Inzko 1974 se je delež besedil iz tujih književnosti podvojil in je izenačen s sočasnim tržaškim sestavom Mihelič 1969, le da je nekoliko manj svetovne in več jugoslovanske književnosti. Nekatera besedila iz svetovne književnosti so se pojavljala že v Bajčevih berilih, ¹⁰³⁹ precej pa je tudi takih iz novejšega časa. ¹⁰⁴⁰

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna kazala v vseh treh zvezkih, abecedno samo v tretjem. Na koncu zvezkov so navedeni pomembnejši avtorji (z bio- in bibliografskimi podatki) po abecednem redu. Črno-bele ilustracije in barvne priloge umetniških slik. V prvih dveh zvezkih je na koncu besedil nesistematično dodan didaktični instrumentarij: ponekod so samo stvarne opombe, ponekod dodatne naloge ter bio- in bibliografski podatki o avtorju (ti se tako večkrat podvajajo), največkrat pa vprašanja za tesno branje besedila. ¹⁰⁴¹ Didaktični instrumentarij ima ponekod uvodne oznake Besede, Misli in vaje, drugod so samo točke (1., 2., 3. itn.) ali pa so stvarne opombe in vprašanja celo brez označitve didaktičnega sklopa. V tretjem zvezku je večina besedil brez didaktične podpore, le pri nekaterih so stvarne opombe.

7. Prešernove pesmi: *Memento mori* (II. zv.); *Orglar, Zdravljica* (III. zv.). Izbor je čisto neustrezen in izraža pedagoški strah pred ljubezensko poezijo. Čeprav je trikrat več Prešernovih pesmi kot v sestavu Inzko 1974, jih je še vedno štirikrat manj kot v sočasnem tržaškem sestavu za nižje srednje šole Mihelič 1969.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Dosti preveč je besedil iz ljudskega slovstva in še premalo proznih besedil, ki bi resnično pritegnila mladostnike. Besedil z religiozno tendenco je manj kot v sestavu Inzko 1974, pa še ta imajo večinoma umetniško vrednost, kot npr.

¹⁰³⁷ Uvrščena besedila so: Cankarjevi črtici *Desetica* in *Skodelica kave*, Aškerčeva pesem *Janičar*, Nušičeva črtica *Dajem ti najdražje* in Strniševa pesem *Mati*.

¹⁰³⁸ Uvrščena besedila so: odlomek iz Tavčarjeve *Visoške kronike* z naslovom *Zemlja domača ni prazna beseda*, Gregorčičevi pesmi *Oj z bogom, ti planinski svet* in *V pepelnični noči* ter Jenkova *Gori*, Cankarjev prozni sestavek *Pozdravljeni, Majska pesem* Lili Novy ter pesmi Pavšiča *Domov bom šel*, Destovnika *Naša pesem* in Prešernova *Zdravljica*.

¹⁰³⁹ Ta imajo v izdaji iz leta 1939 zelo podoben delež neslovenske književnosti.

¹⁰⁴⁰ Avtorji so Saint-Exupéry, Keller, Dickens, Lindgren, Twain, Andersen, Nehru, Johnsson, Masaryk, Kipling, Fond'Hurle, Krilov, Mukerdji, Ezop, Heyerdahl, Carson, Barbeur, Perkonigg, Graber, La Fontaine, Tolstoj, Ovid, Homer, Kenyatta, Reymont, Bruckner, Goethe, Thurber, Kosminski, Ban, Mo Ti, Gorki, Turgenjev, Vergil, Sienkiewicz, Gogolj, Boccacio in Cervantes.

¹⁰⁴¹ Ta so včasih prevzeta še iz Bajčevih beril, včasih pa izvirna.

pesem Stana Kosovela *Božič gre* v drugem zvezku.¹⁰⁴² Po drugi strani skuša sestav spravno uravnotežiti avtorje, zaznamovane s polpreteklim dogajanjem ob drugi svetovni vojni, saj vključuje tako politične emigrante (npr. Mauserja in Kunčiča) kot partizanske pesnike (npr. Pavšiča in Destovnika). Res pa je, da še vedno ni besedil, ki bi kot vrednoto poudarjala sam narodnoosvobodilni boj, pač pa so npr. v tematskem sklopu z naslovom Boj za svobodo v drugem zvezku v ospredju boj proti Turkom, boj delavstva za lastne pravice in prikaz trpljenja pod fašizmom.¹⁰⁴³

2.1.5.4 ITALIJA

Po tem, ko so v Julijski krajini pod fašizmom sredi dvajsetih let 20. stoletja ukinili vse slovenske šole oz. na nekaterih šolah bolj formalno uvedli pouk slovenščine kot tujega jezika, so se razmere po drugi svetovni vojni bistveno spremenile. Že v času anglo-ameriške vojaške uprave v Coni A primorskega razmejitvenega območja in kasnejšega Svobodnega tržaškega ozemlja so začele ponovno delovati slovenske šole, kar je povzročilo potrebo po novih srednješolskih berilih, saj so bila ljubljanska berila ideološko preveč ekskluzivna in zato neprimerna. Po dveh oz. treh desetletjih, ko so bila poveljna berila že krepko zastarela, je v okviru zamejskega šolstva v Republiki Italiji prišlo do nove generacije srednješolskih beril,¹⁰⁴⁴ ki so se po osamosvojitvi Slovenije ob berilih, izdelanih v matični domovini, uporabljala vse do danes. Na začetku 21. stoletja so se s sprejetjem zaščitnega zakona za slovensko manjšino povečale izobrazbene možnosti tudi za Slovence v videmski pokrajini,¹⁰⁴⁵ kjer je v Špetru pred kratkim začela delovati tudi dvojezična nižja srednja šola.

2.1.5.4.1 PRIMORSKA CONA A IN SVOBODNO TRŽAŠKO OZEMLJE

Avgusta leta 1945 so vse javne in zasebne šole na območju Cone A Julijske krajine prešle pod jurisdikcijo Zavezniške vojaške uprave. Zavezniška šolska komisija se je v poletnih mesecih tega leta prepričala, da imajo Slovenci na tem območju pravico do lastnih šol. Že oktobra leta 1945 so ustanovili naslednje srednje šole s slovenščino kot učnim jezikom: v Trstu nižjo srednjo šolo, realno gimnazijo in trgovsko akademijo, v Gorici pa nižjo srednjo šolo, klasično

¹⁰⁴² Pesem je pomotoma pripisana Srečku Kosovelu.

¹⁰⁴³ Besedila so: *Krvni davek* ter *Tlačan in aga* Andriča, *Jablan* Kočiča, *Prvi maj* Kuharja, *Prvo pismo* Bevka, *Racija* Oblaka, *Zelen grobek* Vipotnika in *Hajdukova oporoka* Gregorčiča.

¹⁰⁴⁴ V tem času je pri nas prišlo do nove zastranitve z uvedbo usmerjenega izobraževanja.

¹⁰⁴⁵ Na Tržaškem in Goriškem so bile slovenske osnovne šole ter nižje in višje srednje šole, v Špetru pri Čedadu pa je bila samo zasebna petletna elementarna šola.

gimnazijo in učiteljišče.¹⁰⁴⁶ Julija leta 1946 je bila v Gorici ustanovljena še nižja strokovna šola trgovske smeri, marca leta 1947 pa sta bili tudi v Trstu ustanovljeni nižji strokovni šoli trgovske in industrijske smeri.¹⁰⁴⁷ Ob priključitvi Cone B in dela Cone A Jugoslaviji je jeseni leta 1947 nastalo Svobodno tržaško ozemlje.¹⁰⁴⁸ Z novim odlokom novembra leta 1947 je Zavezniška vojaška uprava ohranila obstoječe slovenske srednje šole v Trstu, ki jim je zaradi priključitve Gorice Italiji dodala še slovensko učiteljišče (Šah 1986). Oktobra leta 1948 je v Trstu začela delovati tudi klasična gimnazija, najprej poskusno, od leta 1952 pa dokončno. Uradno je šlo za klasične oddelke realne gimnazije oz. znanstvenega liceja, dejansko pa za popolno klasično gimnazijo (Rebula 1989).

2.1.5.4.1.1 SESTAV BUDAL 1946

1. Enote: Andrej Budal, *Slovenski cvetnik za srednje šole*, Gorica 1946

2. Nastanek in uporaba: "Druga, pomnožena izdaja" Budalovega berila je izšla kmalu po drugi svetovni vojni, in sicer tako kot leta 1928 v založbi tiskarne L. Lukežič, vendar brez navedbe izdajatelja. Leta 1946 je Budal zaradi sodelovanja v šolskem odseku Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora v Gorici izgubil državno službo in bil septembra tega leta član goriške delegacije na mirovni konferenci v Parizu.¹⁰⁴⁹ Zato lahko domnevamo, da je do razširjenega ponatisa prišlo na pobudo goriškega PNOO, še zlasti zato, ker berila ne zasledimo v *Seznamu učnih knjig za osnovne in srednje šole na Tržaškem in Goriškem 1946-1985* (Petaros 1986: 137).¹⁰⁵⁰ Tudi Martin Jevnikar, ki je za zbornik o povojnem slovenskem šolstvu v Italiji prispeval članek *O pisanju in tiskanju šolskih knjig*, sestava Budal 1946 ne navaja, čeprav v svojem biografskem članku v PSBL deset let prej omenja vse tri izdaje *Slovenskega cvetnika*.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁶ Nižja srednja šola je obsegala tri letnike, učiteljišče štiri, klasična in realna gimnazija ter trgovska akademija pa pet.

¹⁰⁴⁷ V Gorici so bile torej takoj po vojni nekoliko zahtevnejše srednje šole, verjetno tudi zato, ker je imelo mesto ob Soči slovensko učiteljišče in klasično gimnazijo že pred prvo svetovno vojno.

¹⁰⁴⁸ Segalo je v priobalnem pasu od Tržiča (Monfalcona) na severu do Novigrada na jugu.

¹⁰⁴⁹ *Primorski slovenski biografski leksikon*, 3. snopič, str. 149.

¹⁰⁵⁰ Avtor na začetku navaja, da niso "zabeleženi učbeniki (in teh ni malo), ki so izšli v okviru PNOO ali sorodnih ustanov, ker niso bili uradno dovoljeni in priznani, vendar so jih nekateri kljub vsemu v začetku uporabljali" (n. d.: 135).

¹⁰⁵¹ Še več, Jevnikar v tem članku negira tako Budalov *Slovenski cvetnik* iz leta 1928 kot Kacinovo *Mladinsko čitanko* iz leta 1930, saj na začetku zapiše, da se je ob pripravah na ustanovitev slovenskih šol v Coni A leta 1945 "takoj pokazalo, da ni nobene učne knjige, saj se od leta 1925 v Italiji ni natisnila nobena slovenska šolska knjiga" (Jevnikar 1986: 131).

3. Obseg: slovenskih avtorjev 98, vseh besedil 347. V primerjavi s prvo izdajo je četrtnina več avtorjev in četrtnina več besedil.¹⁰⁵² Pomembnejši slovenski pisci na novo: Ciril Kosmač, Cene Vipotnik.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska, tako kot v prvi izdaji.

5. Razmerja med književnostmi: samo slovenski avtorji, tako kot v prvi izdaji.

6. Spremljevalni instrumentarij: kot v prvi izdaji, le brez kazala po vsebinah.

7. Prešernove pesmi: iste kot v prvi izdaji.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Nekateri avtorji so glede na prvo izdajo izpuščeni,¹⁰⁵³ predvsem zaradi delovanja kanonizacijskega sita, prav tako pa so opuščena tudi nekatera besedila.¹⁰⁵⁴ Nekateri pisci so dobili bistveno več besedil (npr. Primorci Gradnik, Bevk in Gruden, Juš Kozak, Cankar in Župančič¹⁰⁵⁵), veliko pa je tudi dodanih književnikov, predvsem najvidnejši predstavniki slovenskega ekspresionizma in socialnega realizma,¹⁰⁵⁶ od katerih se jih je kar nekaj pojavilo v osrednjih berilih za višjo stopnjo šele z berilom Boršnik VII 1949. Gre za primer berila, ki je glede na sestava Smolej 1946 in Boršnik 1947 podobno kot sestav Bajec 1945 ideološko izrazito neobremenjeno in uravnoteženo, kar ponazarja že "spravna" pesem Iga Grudna *Celica številka pet*¹⁰⁵⁷ s spojitvijo religiozne tematike s tematiko odpora, vsebinska analiza vseh besedil pa pokaže, da je bogoljubnih sestavkov nekaj čez deset, aktualističnih sestavkov s tematiko druge svetovne vojne pa manj kot deset.¹⁰⁵⁸ Avtorji bogoljubnih besedil so predvsem kanonski pisci (npr. Jenko, Gregorčič, Cankar, Kette in Gruden), od besedil s tematiko odpora pa izključno taka, ki omenjajo zapornike, taboriščnike in talce ali trpljenje slovenskega naroda nasploh (npr. Kajuhova *Slovenska pesem*), nobeno pa ne govori o ožji partizanski tematiki.¹⁰⁵⁹ Za ponazoritev navajam prvi del Gradnikove pesmi *Do zadnjih postaj* (iz cikla *Pisma po vrnitvi*):

¹⁰⁵² Zelo podoben obseg ima medvojni sestav Grafenauer 1942, ki je prav tako izšel samo v enem zvezku.

¹⁰⁵³ Peter Bohinjec, Anton Hribar, Janez Ev. Krek, Josip Debevec, Joža Lovrenčič in Stanko Majcen.

¹⁰⁵⁴ Pri Aškercu npr. pesmi *Roma* in "*O bella Napoli – addio!*", ki ju je iz političnih razlogov sestavljavec vključil v obdobju fašizma.

¹⁰⁵⁵ Pri Cankarju so na novo pesmi, pri Župančiču pa prozna besedila.

¹⁰⁵⁶ Josip Vidmar, Ferdo Kozak, Ludvik Mrzel, Jože Pahor, Mile Klopčič, Tone Seliškar, Miran Jarc, Miško Kranjec, Srečko Kosovel, Ciril Kosmač, Rudolf Kresal, Anton Ingolič, Vida Taufer, Mirko Pretnar, Bogomil Fatur, Edvard Kocbek, Anton Vodnik, Stano Kosovel, Božo Vodušek, Cene Vipotnik, Karel Širok in Karel Destovnik.

¹⁰⁵⁷ V sestavu Bajec 1945 ima ta pesem naslov *Božična pesem*.

¹⁰⁵⁸ Zato je toliko bolj nerazumljivo, da je bilo berilo še v osemdesetih letih obravnavano kot preveč "levo" oz. "partizansko".

¹⁰⁵⁹ Naslovi so *Septembrskim žrtvam*, *Do zadnjih postaj*, *Celica številka pet*, *Talci*, *V pregnanstvo*, *Pismo Kerinovi materi* in *Slovenska pesem*.

<p>Spet so nas nakladali v vlake, na avtomobile, na neke vojaške vozove, potem pa po cestah zaprašenih so nas kar peš napodili, skoz mesta in sela, povsod med zijal radovednih špalirji, ki pljuvala v nas so, kričala, se drla, vreščala in sikala psovke in kletve nam takrat neznane. In govno metali na nas so in kamenje v lica</p>	<p>vsa bleda, v noge klecajoče in sklonjena pleča, ko strti, upehani, medli in trudni do smrti štorkljali smo, šepali, padali, žejni še vedno in lačni ko psi vsi. Od vseh teh je psovka, od kričanja fakinov, ženščur, otročadi in nežnih spletičen v spominu ostala nam samo beseda: "Ribelli!"</p>
---	---

2.1.5.4.1.2 SESTAV ČEKUTA 1947

1. Enote: Brez avtorja, *Slovenska čitanka (Čitanka za slovenske nižje srednje in strokovne šole)*,¹⁰⁶⁰ Trst 1947

2. Nastanek in uporaba: V popisu zamejskih učnih knjig od leta 1946 do leta 1985 je kot avtor tega berila naveden Vilko Čekuta¹⁰⁶¹ (Petaros 1986: 138), ki je od leta 1945 poučeval v nadškofijski gimnaziji v malem semenišču v Gorici ter na strokovni šoli v Trstu.¹⁰⁶² Po posredovanju Srečka Baraga, strokovnega svetovalca za slovenske šole pri Zavezniški vojaški upravi, je "ZVU sama prevzela izdajanje slovenskih šolskih knjig, sprva samo za osnovne in nižje srednje šole, ker so bile obvezne in ker je bilo v njih največ učencev". Za osnovne šole in delno tudi za srednje šole so do leta 1954 (konca Svobodnega tržaškega ozemlja) učne knjige pripravljali politični emigranti, ki so po drugi svetovni vojni zapustili Slovenijo (Jevnikar 1986: 131-132). Berilo se je uporabljalo le kratek čas, do sestava Blažina 1949.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 50, vseh besedil 155. Po številu besedil je berilo dvakrat bolj obsežno od sestava Smolej 1946 v dveh zvezkih in dvakrat bolj skromno od sestava Boršnik 1947 v treh zvezkih.¹⁰⁶³ V njem ni nobenega pomembnejšega slovenskega avtorja na novo, kar že kaže na relativno konzervativnost berila.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena, delno se razberejo tematski sklopi, v prvem delu "spomladanski"¹⁰⁶⁴ in o turških vpadih,¹⁰⁶⁵ v tretjem delu pa "Erjavčev sklop".¹⁰⁶⁶

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 98%, svetovna 2%, jugoslovanska 0%. V berilo so uvrščeni trije prispevki ameriških avtorjev, ki sodijo v poučno prozo in povečujejo ameriški tehnološki razvoj.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶⁰ Na platnici je prvi del naslova, na naslovnici pa drugi del.

¹⁰⁶¹ Vilko Čekuta (1915 -), arhitekt, šolnik, gledališčnik in ilustrator. Leta 1938 je v Ljubljani končal študij arhitekture, leta 1948 pa še študij inženirstva v Trstu. V Ljubljani je služboval kot uradnik na magistratu, po drugi svetovni vojni pa kot vodja kamnoseške delavnice v Nabrežini. Leta 1955 se je izselil v Kanado, kjer je bil od leta 1962 projektant gradbenega ministrstva v Torontu. V Trstu in v Torontu je bil umetniški vodja mladinskega gledališča (PSBL 3: 223-224).

¹⁰⁶² *Primorski slovenski biografski leksikon*, 3. snopič, str. 223.

¹⁰⁶³ Tako v Sloveniji kot v zamejstvu je tedaj nižja srednja šola imela tri letnike.

¹⁰⁶⁴ *Kurent ali Pust, Pomlad, Zgodbica o gnezdu*.

¹⁰⁶⁵ *Brodnik, Kralj Matjaž, Turški napad, Turki na Slevici*.

¹⁰⁶⁶ *Fran Erjavec, Na Erjavčevem grobu, Ni vse zlato, kar se sveti*.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedno in abecedno kazalo, risani portreti nekaterih slovenskih književnikov.

7. Prešernove pesmi: *Memento mori*, *Uvod h Krstu pri Savici* in *Povodni mož*.

Razen zadnje pesmi izbor ni ustrezen, je pa v berilu dvakrat manj Prešernovih pesmi kot v sočasnem sestavu Smolej 1946 oz. skoraj trikrat manj kot v partizanskih *Slovenskih čitankah* iz leta 1945.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Že uvodno besedilo, Slomškov hvalospev slovenskemu jeziku,¹⁰⁶⁸ kaže na temeljno ideološko orientacijo berila. Poleg domoljubnih in predvsem poučnih sestavkov¹⁰⁶⁹ je kar ena petina besedil z religiozno tematiko, kar je približno toliko kot v sestavu Wester 1922. Razumljiva je bila pogostnost tovrstnih besedil v zamejskem sestavu Kacin 1930,¹⁰⁷⁰ saj je šlo za berilo za nadškofijsko gimnazijo, Čekutovo berilo pa je bilo namenjeno laičnim šolam. Besedil s tematiko odpora ali socialno revolucionarno tematiko sploh ni, zato lahko sklenemo, da gre pri tem berilu za podobno ideološko enostranskost kot v sočasnem sestavu Smolej 1946, samo z drugačno politično tendenco. Tudi zaradi popolne odsotnosti didaktičnega instrumentarija lahko ocenimo, da je to berilo po svoji celoviti podobi pod ravnijo Westrovih predelav Sketovih beril pred prvo svetovno vojno. Zelo lep primer neskrbnega izbora je pesem Antona Medveda *Literat*, ki jo lahko danes razumemo samo kot grotesken odmev Prešernovih pesmi o pesniškem poklicu:

V nobeno družbo vabljen, le sebe je imel, od vseh ljudi pozabljen doma je sam sedel.	Ob uri pa poslednji – umiral ni bogat – možakarji sosednji priso ga obiskat.	"O sveti moj opravke! Kadar mini pokop, kaj bil sem – le ta stavek zapišite na grob!"	Ob smrti prošnja čudna! Slušajmo ga zato, da duša se mu trudna spovračala ne bo!"
V preprosti gorski vasi o njem je slovel glas, da že v pradavnem časi naselil se je v vas.	Okoli njega zbrani vele mu, da naj vsaj ob smrti jim naznani, kdo vendar je in kaj!	Ob njem se vsi osupli spogledajo možje – a v bledem, mrzlem trupli zastane v tem srce ...	Pod stare so ga lesko zasuli v groba hlad, zapisali na desko: On pil je liter rad.
Ni živa duša znala, zakaj, čemu, odkod. Dečad ga je nazvala: "Razdrapani gospod."	In starec de počasno in tiho kakor tat, a vendar dosti jasno, da "bil je literat".	"Ob smrti zadnje želje! odvreči kdo jih sme? Za vest so nam povelje. Kaj želel je, sam ve.	

¹⁰⁶⁷ Naslovi so *Letališče na strehi*, *Pridelki potujejo* in *Radar, skrivnostno oko*. Gre za vljudnostno vračilo izdajatelju, to je Zavezniški vojaški upravi.

¹⁰⁶⁸ "O ljubi, lepi in pošteni slovenski jezik! S teboj sem prvič klical svojo ljubeznivo mater in dobrega očeta; v tebi me je mati učila moliti in spoznavati Boga; /.../ Do svoje poslednje ure hočem najrajši v slovenskem jeziku hvaliti Boga, najrajši v slovenskem jeziku učiti svoje ljube brate in sestre Slovence. /.../"

¹⁰⁶⁹ Poleg leposlovnih poučnih besedil je kar nekaj primerov poučne proze (t. i. realij), npr. *Perutnina*, *Leteči modeli*, *Zlato*, *Denar*, *O elektriki*, *Domača obrt*, *O strojih*.

¹⁰⁷⁰ Po obsegu je Kacinova *Mladinska čitanka* enaka Čekutovi *Slovenski čitanki*.

2.1.5.4.1.3 SESTAV BELIČIČ 1947

1. Enote: Brez avtorja, *Slovenska čitanka za višje srednje šole*, I. del, Trst 1947

Brez avtorja, *Slovenska čitanka za višje srednje šole*, II. del, Trst 1947

2. Nastanek in uporaba: Kot poročala Martin Jevnikar,¹⁰⁷¹ je prvi zvezek sestavil sam, drugega pa Vinko Beličič.¹⁰⁷² Jevnikar in Beličič sta s sodelovanjem Alojzija Geržiniča (šolnika, kulturnega delavca in publicista) že spomladi leta 1946 v treh mesecih pripravila *Zgodovino slovenskega slovstva* za višje srednje šole,¹⁰⁷³ ki so jo kljub ostri kritiki v *Primorskem dnevniku*¹⁰⁷⁴ kupovali tudi ljubljanski profesorji slovenščine.¹⁰⁷⁵ Jeseni istega leta sta se lotila še slovstvenega berila v dveh zvezkih:¹⁰⁷⁶ prvi del je izšel maja leta 1947, drugi del pa junija (Jevnikar 1986: 132-133). Ob tem se ne moremo izogniti primerjavi z dogajanjem v republiki Sloveniji: dva zagnana sestavljavca sta v Trstu pripravila novi berili v pol leta, v Ljubljani pa je dosti bolj številčna ekipa pripravljala nova berila (sestav Boršnik 1949) kar tri leta. Sestav Beličič 1947 se je uporabljal do konca sedemdesetih let 20. stoletja, to je do novega zamejskega sestava Bratuž 1982.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 50, vseh besedil 212. Tako avtorjev kot besedil je za pol manj kot v sočasnem sestavu Boršnik 1949.¹⁰⁷⁷ V berilu ni pomembnejših slovenskih piscev na novo.

4. Razvrstitev učnih vsebin: v prvem zvezku zvrstno-vrstna in v drugem zvezku literarnozgodovinska. Sestavljavca izhajata iz Sketove tradicije, tako glede števila zvezkov na

¹⁰⁷¹ Martin Jevnikar (1913-2004), šolnik, literarni zgodovinar in kritik. Leta 1939 je diplomiral iz slavistike v Ljubljani in leta 1961 doktoriral na univerzi v Rimu. Od leta 1940 do konca vojne je poučeval najprej na realni, potem pa na klasični gimnaziji v Ljubljani. Kot politični emigrant je bil od oktobra 1945 do leta 1980 profesor na slovenskem tehničnem zavodu (srednji ekonomski šoli) v Trstu. Bil je tudi predavatelj slovenskega jezika in literature na univerzah v Padovi in Vidmu. V štirih zvezkih (od 1953 do 1958) je izdal *Vsebine slovenskih leposlovnih del*, skupaj z Antonom Kacinom pa več slovnice za srednje šole (PSBL 7: 591).

¹⁰⁷² Vinko Beličič (1913-1999), šolnik, pesnik, pisatelj in prevajalec. Leta 1940 je diplomiral iz slavistike v Ljubljani. Med drugo svetovno vojno je poučeval na uršulinski dekliški gimnaziji v Ljubljani, po vojni pa kot politični emigrant na slovenskem znanstvenem liceju (realni gimnaziji) in klasični gimnaziji v Trstu. Izdal je več pesniških zbirk in proznih leposlovnih besedil (leta 1943 povest *Molitev na gori*) in strokovna priročnika *Slovenska lirski pesem* (1950) in *Obča zgodovina za višje srednje šole I* (1972) (PSBL 2: 56-57).

¹⁰⁷³ Beličič je obdelal starejšo književnost od začetkov do romantike, Jevnikar romantični realizem in Geržinič moderno.

¹⁰⁷⁴ Pisec ocene je knjigi očital, da "ni napisana v narodnoosvobodilnem duhu in da je slabo označena zadnja Župančičeva zbirka *Zimzelen pod snegom*".

¹⁰⁷⁵ Beličič je že leta 1943 v svoji oceni sestava Grafenauer 1942 opozarjal na potrebo po novi srednejšolski literarni zgodovini, saj je Grafenauerjeva *Kratka zgodovina slovenskega slovstva* iz leta 1920 že davno pošla. Marje Boršnik *Pregled slovenskega slovstva* je bil izdan šele naslednje leto kot rokopis za člane slavističnega društva, Helena Stupan Tominšek pa je leta 1955 izdala literarnozgodovinski pregled za višje srednje šole z naslovom *Od Prešerna do Cankarja*.

¹⁰⁷⁶ Jevnikar je prevzel predstavitev epike, lirike in dramatike za prva dva razreda, Beličič pa literarnozgodovinski pregled od *Brižinskih spomenikov* do obdobja med obema vojnama za zadnja dva razreda.

¹⁰⁷⁷ V primerjavi s sestavom Grafenauer 1930 pa je trikrat manj besedil.

višji stopnji kot glede mehanične delitve razvrstitvenih načinov na dva letnika.¹⁰⁷⁸

Jevnikarjeva razvrstitev v prvem zvezku je sodobnejša od Grafenauerjeve, saj ne uporablja več izrazov epsko, lirsko in dramatsko pesništvo ter prozaične slovstvene oblike, pač pa gre za delitev na epiko, liriko, dramatsko in prozo. Leposlovno prozo ima pod zvrstjo epika,¹⁰⁷⁹ pod zvrstjo proza pa biografska in avtobiografska besedila¹⁰⁸⁰ ter sedem sklopov neleposlovnih proznih besedil.¹⁰⁸¹ Beličič je v drugem zvezku razdelil kronološki pregled slovenskega slovstva na devet literarnozgodovinskih obdobj, v prvo obdobje pa je vključil tudi ljudsko poezijo.¹⁰⁸² V primerjavi s sočasnim osrednjim sestavom za višje srednje šole Boršnik 1949, ki je bolj antologijskega tipa, je ta sestav bolj učbeniškega tipa, predvsem pa daje dosti večji poudarek literarni teoriji, kar je tudi v skladu s tradicijo beril za to stopnjo od sestava Macun 1850 dalje.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 98%, svetovna 2%, jugoslovanska 0%.

Predstavnikov jugoslovanske književnosti seveda niti ne moremo pričakovati, od svetovne književnosti pa so sicer samo trije avtorji oz. tudi tri besedila (*Iliada*, *Kralj Ojdip*, *Božanska komedija*), vendar ima slednja v resnici večjo težo, saj je *Kralj Ojdip*, namenjen t. i. dolgemu branju v razredu, objavljen v celoti, svetovni dramatik pa je v literarnozgodovinskem dodatku posvečene precej pozornosti.¹⁰⁸³

6. Spremljevalni instrumentarij: v obeh zvezkih je zaporedno kazalo, v prvem zvezku so stvarne opombe pri nekaterih besedilih, pri vseh pa kratka razlaga; na koncih sklopov so označitve posameznih literarnih vrst. Na koncu zvezka je dodatek iz poetike¹⁰⁸⁴ in abecedni pregled pomembnejših slovenskih književnikov s skupimi bio- in bibliografskimi podatki. Najceloviteje je predstavljen Sofokelejev *Kralj Ojdip*, ki ima stvarne opombe, predstavitev predzgodbe in prikaz zgradbe. Tudi v drugem zvezku so stvarne opombe in kratke razlage besedil. Sestavljavca sta nadaljevala z Grafenauerjevim načinom predstavitve daljših besedil z več odlomki in umestitvami, namenjenim dolgemu branju v razredu. Tovrstna besedila so: Lovrenčičev ep *Sholar iz Trente* (7 odlomkov), Jurčičev *Deseti brat* (9 odlomkov) – I. zvezek;

¹⁰⁷⁸ Grafenauer je že v drugem zvezku od štirih začel z literarnozgodovinskim pregledom.

¹⁰⁷⁹ Epski vrstni sklopi so: bajka, pripovedka, pravljica, legenda, basen, prilika, narodna pripovedna pesem, balada, romanca, pripovedna pesem, ep, roman, novela, povest, črtica in idila.

¹⁰⁸⁰ Prvi prozni sklop je pripovedna proza, ki vključuje Jevnikarjev sestavek *Jurčičev dom in rod* ter Vodnikovo in Cankarjevo *Moje življenje*.

¹⁰⁸¹ Sklopi so opis, oris, oznaka, razprava, esej, ocena in govor.

¹⁰⁸² Obdobja so doba prvih zapiskov, protestantska verska obnova, katoliška verska obnova, razsvetljenstvo, romantika, romantični realizem, realizem in naturalizem, moderna in prepletanje struj.

¹⁰⁸³ Predstavljene so grška in rimska drama, srednjeveški misteriji, italijanska renesančna drama, španska drama, francoska klasična drama ter angleška, nemška, avstrijska, ruska, norveška, švedska, hrvaška, srbska in slovenska drama.

¹⁰⁸⁴ Vsebinski sklopi so meroslovje (ritem, verz in kitica), tropi in figure.

Levstikovo *Popotovanje iz Litije do Čateža* (3 odlomki), Stritarjeva povest *Sodnikovi* (5 odlomkov), Jurčičev *Sosedov sin* (9 odlomkov), Kersnikova *Jara gospoda* (5 odlomkov), Tavčarjev *Grajski pisar* (5 odlomkov) in Cankarjev *Martin Kačur* (12 odlomkov) – II. zvezek. Glede na sestav Boršnik 1949 je v sestavu Beličič 1947 obsežnejši literarnovedni in tudi didaktični instrumentarij.

7. Prešernove pesmi: *Lepa Vida*, *Turjaška Rozamunda*, *Soneti nesreče*,¹⁰⁸⁵ *Gazele*,¹⁰⁸⁶ *Glosa*, *Zabavljivi napisi*, *Matevžu Langusu* (I. zv.); *Slovo od mladosti*, *Dohtar*, *Sonetni venec*,¹⁰⁸⁷ *Soneti nesreče*, *Nova pisarija*, *Gazele*, *Krst pri Savici*, *Kam*, *Soneti Juliji*,¹⁰⁸⁸ *Ribič*, *Pevcu*, *Nezakonska mati*, *Zdravljica*, *V spomin Andreja Smoleta*, *V spomin Matija Čopa*, *Zabavljivi napisi* (II. zv.).

Tudi pri Jevnikarju in Beličiču je poudarek na zahtevnejših in recepcijsko manj primernih pesmih, je pa nekaj doživljajsko močnih pesmi, ki jih nima sočasni sestav Boršnik 1949 (npr. *Dohtar* in *Kam*).

8. Značilnosti besedilnega izbora: Zaradi omejitve na dva zvezka, izčrpne predstavitve nekaterih daljših besedil in bogatega spremljevalnega instrumentarija sta bila sestavljavca prisiljena močno omejiti število izbranih avtorjev, zato je sestav Beličič 1947 res pravi cvetnik, saj razen redkih izjem prinaša samo kanonske avtorje 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja.¹⁰⁸⁹ Čeprav ne prinaša nobenega novega avtorja, pa sestav prvič objavlja nekaj tehtnih proznih besedil: v drugem zvezku Pregljevo *Matkovo Tino*, Cankarjevega *Marina Kačurja*, Kersnikovo *Jaro gospodo*, Tavčarjevega *Grajskega pisarja* in v prvem zvezku še kot primer idile *V Zali*. Sestavljavca se ne izogibata ljubezenski tematiki, saj v prvem zvezku v sklopu lirski pesem prevladujejo ljubezenske pesmi,¹⁰⁹⁰ v drugem zvezku pa je npr. pri Levstiku izbor iz Franjinih pesmi in pri Ketteju drzna pesem iz cikla *Na molu San Carlo*. Seveda se pojavljajo tudi besedila z religiozno tema¹⁰⁹¹ tiko, vendar je teh v primerjavi s sestavom Čekuta 1947 bistveno manj in so pretehtano izbrana. Besedil s tematiko odpora ni, so pa nekatera besedila s poudarjeno socialno tematiko, npr. podobno kot v sočasnem sestavu

¹⁰⁸⁵ Prva dva soneta cikla.

¹⁰⁸⁶ Četrta in peta gazela.

¹⁰⁸⁷ Samo *Magistrale*.

¹⁰⁸⁸ *Odprlo bo nebo po sodnem dnevi*, *Na jasnem nebu mila luna sveti* in *Zgodi se včasih, da mohamedani*.

¹⁰⁸⁹ Izbrani avtorji iz 19. stoletja so v literarnozgodovinskem pregledu samo Čop, Prešeren, Cigler, Slomšek, Valjavec, Levstik, Jenko, Erjavec, Stritar, Jurčič, Gregorčič, Kersnik, Tavčar, Aškerc, Trdina in Mencinger, iz obdobja moderne pa Cankar, Kette, Murn in Župančič.

¹⁰⁹⁰ Naslovi vseh pesmi so: *Studenca*, *Otvi*, *Zvečer*, *Po slovesu*, *Njega ni*, *Noč trudna (Na trgu)*, *Kmečka pesem*, *Pred durmi*, *Zjasni zvezde mu temne*, *Molitev*, *Ko dobave se mračne*, *Tiho prihaja mrak*, *Vrnitev*, *Bori*. Zanimivo je, da Jevnikar v ta sklop ni uvrstil niti ene Prešernove pesmi, morda zato, ker mu je bil Prešeren preveč refleksiven in racionalen, ne pa "čisti" lirski pesnik.

¹⁰⁹¹ Npr. Aškerčeva *Delavčeva pesem o premogu*, Župančičeva *Žebljarska*, Pregljeva *Matkova Tina* in Kosovelova *Starka za vasjo*.

Boršnik 1949 celotna Aškerčeva *Stara pravda*.¹⁰⁹² Oba sestavljavca imata posluh tudi za humorne vsebine; v prvem zvezku je kot primer romance objavljena Gregorčičeva pesem *Svarilo*, kar je sploh edina objava te duhovite pesmice v srednješolskih berilih do danes (v sestavu Zablatnik 1976 je prevzeta iz Jevnikarjevega berila):¹⁰⁹³

Stara mati kara me: "Hčerka, hčerka mila, slabo sem te, žalibog, slabo izredila!	Le sosedovo poglej, ta v izgled ti bodi, pridno ona dan na dan k božji službi hodi.	Skrbna mati dan na dan svoj pouk ponavlja ter mi hčer sosedovo za izgled postavlja.
Kjer so fantje, kjer je ples, tja zahajaš rada, božja služba, božji hram – to ti ne dopada.	Kot zamaknjena kleči doli v prvem stoli, na oltar ti upre oči in pobožno moli."	Jaz pa se smehljam, ker vem, da soseda mlada mladega cerkovnika gleda srčno rada. –

V drugem zvezku sta pri Stritarju objavljeni dve pesmici iz njegove prve mladinske zbirke *Pod lipo: Oba junaka in V šoli*.¹⁰⁹⁴ Glede na izbrane klasične avtorje in besedila (predvsem tudi zaradi daljših besedil za dolgo branje), bogat spremljevalni instrumentarij in ideološko uravnoteženost je sestav Beličič 1947 najboljše berilo za višjo stopnjo srednje šole v sto letih (od Prešernove smrti do prvih let po osvoboditvi) sploh.

9. Označitev Prešerna: "Prešeren je največji slovenski pesnik, ki je brez predhodnikov dvignil slovensko pesništvo na evropsko višini." Zanimiva je primerjava dveh še živečih pesnikov: Župančič je po Jevnikarju "največji slovenski pesnik za Prešernom", Gradnik pa "najboljši sodobni pesnik".¹⁰⁹⁵

2.1.5.4.1.4 SESTAV BLAŽINA 1949

1. Enote: Mara Blažina (V. Glavič, M. Jevnikar, A. Kacin), *Slovenska čitanka za I. razred nižjih srednjih in strokovnih šol*, Trst 1948

Mara Blažina (V. Glavič, M. Jevnikar, A. Kacin), *Slovenska čitanka za II. razred nižjih srednjih in strokovnih šol*, Trst 1948

¹⁰⁹² Sedma in deveta pesem cikla sta predstavljeni s povzetkom vsebine.

¹⁰⁹³ Pesem se je pogosto pela po primorskih družinah, s tem da so prvih pet kitic peli moški, v sklepni pa so pritegnile še ženske.

¹⁰⁹⁴ Navajam pesmico *V šoli*:

"Ti tam šesti v drugi klopi! Koliko je šestkrat pet?" Mali mož na prste stopi: "Šestkrat pet je trideset!"	Kaj se tebi zdi?" "Nobena!" "Kaj? To v glavo mi ne gre!" "Ena pade ustreljena, druge štiri odlete."
"Vrane družijo se rade, pet na smreki jih čepi; puška počí, ena pade, koliko jih še sedi?"	"Glej ga, glej, glavica bistra! Majhen deček, velik mož; s časom boš še za ministra, ako vedno priden boš!"

¹⁰⁹⁵ Cankar je "največji slovenski pisatelj in dramatik", Gregorčič "res ljudski pesnik, ker ga vsi razumejo in cenijo", Aškerc pesnik klasičnih balad in romanc, "v katerih nima tekmeča", Milčinski pa "naš najboljši pisatelj pripovedk in pravljic". Vodnik in Jurčič sta samo "prvi slovenski pesnik" in "prvi slovenski pripovednik".

Mara Blažina (V. Glavič, M. Jevnikar, A. Kacin), *Slovenska čitanka za III. razred nižjih srednjih in strokovnih šol*, Trst 1949

2. Nastanek in uporaba: Konec novembra leta 1947 je Zavezniška vojaška uprava STO imenovala posebno komisijo za pregled in odobritev slovenskih šolskih knjig pod predsedstvom Antona Kacina. Komisija se je sestajala dvakrat mesečno, načrtovala nove knjige, iskala sestavljavce ter pregledovala in potrjevala rokopise. Spodbudila je nastanek novega sestava beril za nižjo srednjo šolo, strokovne šole in tečaje, ki so ga v dveh letih pripravili Mara Blažina,¹⁰⁹⁶ Valerija Glavič, profesorica in kulturna delavka, Martin Jevnikar, soavtor sestava Beličič 1947, in Anton Kacin, avtor *Mladinske čitanke* iz leta 1930¹⁰⁹⁷ (Jevnikar 1986: 132-133). Berila so se uporabljala do sestava Mihelič 1969.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 71, vseh besedil 281. Glede na sestav Čekuta 1947 je za slabo polovico več slovenskih avtorjev in skoraj dvakrat več besedil. V primerjavi s sestavom Boršnik 1947 je za tretjino manj avtorjev in nekaj manj besedil.¹⁰⁹⁸ V teh berilih ni nobenega pomembnejšega slovenskega pisca na novo.

4. Razvrstitev učnih vsebin: v prvih dveh zvezkih nedoločena, v tretjem literarnozgodovinska (od protestantizma do obdobja med obema vojnama). V drugem zvezku razberemo le tematski sklop o srednjeveških Slovanih,¹⁰⁹⁹ v tretjem zvezku pa je razpoznaven "Cankarjev" sklop.¹¹⁰⁰

5. Razmerja med književnostmi: v sestavu so samo slovenski avtorji, kar je glede na to, da gre za zamejsko berilo in da so dijaki dobili neko širino že pri pouku italijanščine in drugih jezikov, tudi pričakovano.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna in abecedna kazala, didaktični sklopi na koncu besedil, na koncu tretjega zvezka literarnozgodovinski pregled, literarnoteoretični dodatek z razlago literarnih vrst in seznam besedil za domače branje, slike pomembnejših slovenskih književnikov. Sestav Blažina 1949 ne more skriti, da so se njegovi sestavljavci tako vsebinsko kot po širši, predvsem didaktični zasnovi močno zgledovali po sestavih Bajec 1935, 1939 in 1945 za nižje srednje šole. Literarnozgodovinski pregled pod naslovom Književnost obsega

¹⁰⁹⁶ Mara Blažina (1899-1971), šolnica. Vpisala se je na ljubljansko slavistiko, leta 1923 končala učiteljske v Tolminu in leta 1943 diplomirala na univerzi v Padovi. Pred vojno je učila na strokovnih šolah v Gradišču ob Soči, v Trstu in Legnanu v Lombardiji, po njej pa na slovenski nižji gimnaziji Ivan Cankar v Trstu, kjer je bila od leta 1954 tudi ravnateljica. Napisala je še srednješolsko italijansko slovnico in vadnico (PSBL 2: 91).

¹⁰⁹⁷ Samo Jevnikar je bil politični emigrant, Blažina, Kacin in Glavičeva pa rojeni Primorci (slednja je bila iz Jugoslavije, kamor se je umaknila za časa fašizma, poslana obnavljat slovensko šolstvo na Tržaškem).

¹⁰⁹⁸ V obeh primerih gre za primerljiv sestav v treh zvezkih.

¹⁰⁹⁹ Besedila so Gradnikova pesem *Prihod*, Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem* (odl.), Jenkova pesem *Samo*, Grivčev sestavek *Sveta brata* in Aškerčeva pesem *Svetopolkova oporoka*.

¹¹⁰⁰ Začenja se z zapisom Izidorja Cankarja *Ivan Cankar o sebi*, nadaljuje s štirimi Cankarjevimi besedili (*Lisjak*, *Otroci in starci*, *V samoti*, *Sova*) in končuje s Finžgarjevim spominskim sestavkom *Ob umirajočem Cankarju*.

skoraj 30 strani, razdelitev na obdobja je enaka kot v sestavu Beličič 1947 (drugi zvezek),¹¹⁰¹ monografsko so predstavljeni slovenski klasiki.¹¹⁰² Posebnost je didaktični dodatek ob obdobju realizem in naturalizem, kjer so pod naslovom Kaj je realizem čisto praktično razložene temeljne razlike med romantiko in realizmom.¹¹⁰³ Didaktični instrumentarij je še dosti bolj obsežen kot v Bajčevih berilih, predvsem s ciljem usposobiti dijaka za kakovostno razumevanje, doživljanje in vrednotenje leposlovnih besedil ter za samostojno tvorjenje koherentnih novih besedil, kar spoznamo že na začetku prvega zvezka.¹¹⁰⁴ Velika večina sestavkov ima sklop z naslovom Misli, v katerem so natančna vprašanja za tesno branje, veliko sestavkov ima sklop Besede z res izčrpnimi stvarnimi opombami¹¹⁰⁵ in sklop Vaje z nalogami za povzermalno in ustvarjalno pisanje, ob nekaterih besedilih pa so še sklop Zgodovina z družbenozgodovinsko razlago obravnavane tematike, sklop Slovstvena opomba z literarnoteoretično vsebino in pri pomembnejših piscih temeljni bio- in bibliografski podatki. Pri odlomkih iz daljših pripovednih besedil je na začetku kratka umestitev. Natančna analiza pokaže, da sestavljavci niso prepisovali iz Bajčevih beril,¹¹⁰⁶ pač pa so imeli samosvoj, pogosto bolj razdelan didaktični pristop. Opazna razlika je npr. pri znamenitem odlomku iz Finžgarjevega romana *Pod svobodnim soncem*, ko Sloven Iztok premaga v lokostrelskem spopadu Bizantinca Azbada.¹¹⁰⁷ V berilu Bajec I 1939 sta samo razlaga neznanih besed in skica rimskega hipodroma, v berilu Blažina II 1948 pa poleg bolj izčrpnih opomb še vaja in predvsem zelo razdelan sklop vprašanj za tesno branje, ki vodijo dijake tudi k opazovanju pripovednih prvin, povezanih z recepcijo doživljajsko močnega leposlovnega besedila.¹¹⁰⁸ Seznam besedil za domače branje pod naslovom Knjige, primerne za nižjo šolo

¹¹⁰¹ Od dobe prvih zapiskov do moderne.

¹¹⁰² V didaktičnem pojasnilu z naslovom Navodilo za uporabo knjige na koncu tretjega zvezka sestavljavci priporočajo, da je "najbolje jemati berila vzporedno s slovstvom, da dobi dijak vsaj nekaj predstave o posameznih pesnikih in pisateljih" ter naj profesor sproti "opozarja na najlepše in najznačilnejše sestavke posameznih avtorjev iz I. in II. Čitanke".

¹¹⁰³ Sestavljavci ponazarjajo razlike s primerjavo dveh objavljenih sestavkov, Kersnikove črtice *Mačkova očeta* in Prešernovega *Uvoda h Krstu pri Savici*.

¹¹⁰⁴ Ob poučnem Finžgarjevem sestavku *Sprejemni izpit*, ki obsega poldrugo stran, je enako obsežen didaktični dodatek, ob Stritarjevi pesmici *V šoli*, ki ima samo štiri kitice, pa obsega didaktični instrumentarij skoraj dve strani besedila.

¹¹⁰⁵ V sestavu Bajec 1939 je npr. pri Prešernovem *Uvodu* 5 stvarnih opomb, v tem sestavu pa jih je kar trikrat več, in sicer 17. Podobno je tudi pri drugih besedilih.

¹¹⁰⁶ Pri Aškerčevem *Brodniku* je npr. v berilu Bajec I 1939 didaktični dodatek Besede, Razčlenitev in Vaja, v berilu Blažina I 1948 pa Besede, Misli, Vaja 1 in Vaja 2.

¹¹⁰⁷ V berilu Bajec I 1939 ima odlomek naslov *Naprodaj nismo Sloveni nikdar*, v berilu Blažina II 1948 pa *Iztok zmaga v Bizancu*.

¹¹⁰⁸ Zaradi pomebnosti navajam sklop v celoti: **Misli**. Kaj pomeni: lok naj bo plačan in slavljen? Ker so v Afriki zmagali lokostrelci, so priredili njim na čast tekmo z lokom. Zakaj se je Iztok udeležil tekme? Ali mu je bil Bizanc všeč? Zakaj ne? Kaj je sklenil? Kako se vede ljudstvo v areni? (Ali ni tudi sedaj približno tako na tekmah?). Zakaj je ukazal Epafrodit, naj bi bil Iztok zadnji? Ali je bil Azbad dober lokostrellec? Ali je Justinijan prav rabsodil? Zakaj je Azbad ponujal denar? Zakaj se Iztok ni dal podkupiti? Ali je ljudstvo prijazno sprejelo

ima izključno slovenske klasične avtorje,¹¹⁰⁹ med daljšimi besedili pa so npr. *Tatič, Moje življenje, Sreča v nesreči, Pod svobodnim soncem, Ovčar Marko, Bobri, Jurij Kozjak, Deseti brat, Rokovnjači, Marin Krpan, Tolovaj Mataj, Peter Pavel Glavar, Zgodbe Antona Muznika in Rudi*.

7. Prešernove pesmi: *Memento mori, Orglar* (II. zv.); *Povodni mož, Apel in čevljar, Uvod h Krstu pri Savici* (III. zv.).

Sestav ima dve Prešernovi pesmi več kot sestav Čekuta 1947, vendar še vedno bistveno manj kot sočasni osrednji sestav Boršnik 1947. Morda je razlog v prepričanju sestavljavcev, da so Prešernove pesmi prezahtevne za nižjo stopnjo srednje šole.¹¹¹⁰

8. Značilnosti besedilnega izbora: Že uvodno besedilo v prvi zvezek razodeva, da je prišlo do spremembe v vzgojni tendenci glede na sestav Čekuta 1947. Spet gre za odlomek iz Slomškovega besedila, ki govori o pomenu slovenskega jezika,¹¹¹¹ vendar tokrat brez ideološkega bogoljubnega okvira.¹¹¹² Analiza vseh besedil to potrjuje, saj je sestavkov z izrazito bogoljubno tendenco manj kot desetina (več kot dvakrat manj kot v sestavu Čekuta 1947), torej nekako na ravni povojnega sestava Bajec 1945. Iz pričakovanih razlogov ni aktualističnih besedil s tematiko druge svetovne vojne,¹¹¹³ pač pa je poleg številnih domoljubnih in poučnih sestavkov podobno kot v sestavu Beličič 1947 opazen delež besedil s poudarjeno socialno tematiko, kar pomeni vez z osrednjim sestavom Boršnik 1947. Sestavljavci so vključili kar nekaj humornih besedil in besedil, ki imajo napeto dogajanje, tako da pritegnejo mladega bralca. Po deležu razpoloženskih, tendenčno neobremenjenih sestavkov se sta sestav približuje sestavoma Brinar 1912 in 1923 za meščanske šole. Kot primer tovrstne poezije navajam manj znano pesmico Alojza Gradnika:

Bele cvetice na morju cveto, bele ovčice na pašo gredo. niso ovčice – oblački na nebi, niso cvetice – so beli galebi.	Kakor široke so vode morja, kakor visoko je v svodu neba, žene želja jih neukročenih sila, nesejo bela jih, svobodna krila.	Kdo je oblakom gospodar in za koga galebom je mar? Jaz pa sem po svoji usodi kakor mornar, ki po morju blodi.
--	--	--

Iztoka? Zakaj so počili loki? Zakaj je Iztok izbral eno samo puščico? Zakaj je ukazal, naj snamejo sedlo s konja? Kaj je storil Iztok, ko je prvič jezdil okrog sipine? Zakaj tudi drugič ni sprožil? Opazuj, kako se vede v tretjem diru! Opazuj, kako se nejevolja gledalcev stopnjuje v ogorčenost (prvič – mrmljanje, drugič – kričanje, tretjič – ploha psov, odpadkov sadja in celo sandalov). Opazuj učinek zmage.

Pazi, kako zna pisatelj povzdigniti glavnega junaka! S čim nam ga priljubi?

¹¹⁰⁹ To so Bevk, Cankar, Cigler, Erjavec, Finžgar, Gregorčič, Jalen, Jurčič, Kersnik, Levstik, Milčinski, Pregelj, Saksida (*Pravljice*), Seliškar, Stritar in Tavčar.

¹¹¹⁰ To prepričanje morda potrjuje dejstvo, da razen pri pesmi *Orglar* ob Prešernovih pesmih sploh ni vprašanj za tesno branje, pač pa je v razdelku Misli zgolj razlaga besedila.

¹¹¹¹ Začetna poved besedila: "Kdor svoj materin jezik zavrže ter ga pozabi in zapusti, je podoben zmedenemu pijancu, ki zlato v prah tepta in ne ve, kakšno škodo dela."

¹¹¹² Drugi dve uvodni besedili sta Župančičeva poučna pesmica in njegov zapis o pomenu slovenščine in slovenskih klasičnih književnikov.

¹¹¹³ Pač pa so enakovredno obravnavani nekateri avtorji, ki so se priključili narodnoosvobodilnemu gibanju, npr. Bevk, Klopčič in Seliškar.

Celovita primerjava sestava Blažina 1947 z osrednjima sestavoma Boršnik 1947 in Jamar 1956 za isto stopnjo srednje šole kaže, da so ta zamejska berila bolj kakovostna in sodobna od obeh osrednjih sestavov: pred prvim jih odlikuje ideološka uravnoveženost in recepcijska primernost izbranih avtorjev in besedil, pred drugim pa izjemno razdelan in obširen spremljevalni instrumentarij. Tako kot Bajčeva berila je tudi ta sestav odličen model berila učbeniškega tipa in lahko sklenemo, da sta sestava Bajec 1939 in Blažina 1949 najvišji dosežek v celem stoletju od Prešernove smrti (oz. od sestava Bleiweis 1855) do ukinitve Svobodnega tržaškega ozemlja leta 1954.

2.1.5.4.2 REPUBLIKA ITALIJA

Z uvajanjem poskusa delavskega samoupravljanja se je Jugoslavija tudi ideološko počasi odtegovala od vzhodnega bloka in se začela odpirati proti zahodu. Ta odprtost se ni kazala samo v intenzivni gospodarski izmenjavi z zahodno Evropo, pač pa ob relativno odprtih mejah tudi v obojestranskem turističnem pretoku in izmenjavi kulturnih dobrin.¹¹¹⁴ Tudi v šolstvu je prihajalo do intenzivnih stikov med slovensko manjšino v Italiji in osrednjim slovenskim prostorom: po eni strani so slovenske šolske oblasti preko zavoda za šolstvo nudile strokovno pomoč zamejskemu šolstvu,¹¹¹⁵ po drugi strani pa že od polovice petdesetih let v zamejskem šolstvu niso več imeli odločilne vloge politični emigranti, tako da je bila tudi v ideološkem smislu manjša razlika med osrednjimi in zamejskimi Slovenci. Vse to se je seveda odražalo tudi pri izhajanju novih generacij srednješolskih beril v šestdesetih in sedemdesetih letih.

2.1.5.4.2.1 SESTAV MIHELICH 1969

- 1. Enote:** Stane Mihelič (N. Pertot, B. Pahor, I. Šavli), *Slovensko berilo za prvi razred srednje šole*, Ljubljana 1964
Stane Mihelič (N. Pertot, Z. Rebula, D. Sancin, A. Šavli), *Slovensko berilo za 2. razred srednje šole*, Trst 1968
Stane Mihelič (Z. Rebula, I. Šavli), *Slovensko berilo za 3. razred srednje šole*, Trst 1969

¹¹¹⁴ Manj znano je dejstvo, da so v šestdesetih letih npr. nekateri italijanski filmofili hodili gledat nekatere novejšje evropske ali ameriške filme v obmejna slovenska mesta, saj so bili ti avantgardni filmi v Italiji zaradi močnega vpliva katoliške cerkve prepovedani.

¹¹¹⁵ Več družboslovno usmerjenih zamejskih izobražencev je tudi študiralo v Ljubljani.

2. Nastanek in uporaba: Kraj izida prvega zvezka razodeva, da so berila nastala na podlagi osrednjih beril,¹¹¹⁶ ki jih je Stane Mihelič¹¹¹⁷ v šestdesetih letih¹¹¹⁸ sestavil za višje razrede osnovnih šol.¹¹¹⁹ Mihelič, tedaj svetovalec za šolstvo v Trstu, je s sodelavci (Nada Pertot, šolnica in publicistka; Boris Pahor, pisatelj, šolnik in publicist; Zora Rebula, šolnica, pisateljica in prevajalka; Dimitrij Sancin, šolnik, ravnatelj in urednik; Andrej Šavli, šolnik, publicist in pisatelj; Ivan Šavli, šolnik, literarni zgodovinar in prevajalec) pripravil tri zvezke za nižjo srednjo šolo, pri tem pa so avtorji izhajali iz sestavov Bajec 1939 in Blažina 1949, ki so jih dobro poznali iz lastnega dela v razredu.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 53, vseh besedil 285. V primerjavi s predhodnim sestavom Blažina 1949 je manjše število slovenskih avtorjev in enako število vseh besedil, to pa zlasti zaradi dodanih tujih avtorjev in večjega števila proznih besedil v odnosu na pesniška. Glede na zadnji primerljivi osrednji sestav Boršnik 1947¹¹²⁰ je skoraj pol manj slovenskih avtorjev, kar pomeni, da gre v Miheličevih zamejskih berilih za resnično gosto izborna sito, torej za objavo res zglednih slovenskih klasičnih književnikov. Pomembnejši slovenski pisci na novo: France Balantič.

4. Razvrstitev učnih vsebin: nedoločena v prvih dveh zvezkih in v tretjem literarnozgodovinska. Besedila si ne čisto dosledno sledijo od stare egipčanske književnosti do sodobnosti, ponekod se razbere tudi kakšen literarnovrstni in tematski sklop.¹¹²¹

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 82%, svetovna 15%, jugoslovanska 3%. Berila imajo še večji delež besedil iz svetovne književnosti kot sestav Bajec 1935 oz. največji delež v stoletnem obdobju od sestava Janežič 1867 dalje sploh. Vključena so klasična besedila iz različnih obdobj in tudi neevropska, ustrezno pa je zastopana tudi mladinska književnost.¹¹²²

¹¹¹⁶ V kolofonu na koncu prvega zvezka je po pomoti celo ostal izvorni naslov *Šesto berilo*.

¹¹¹⁷ Stane Mihelič (1906-2005), šolnik, pedagog in publicist. Leta 1934 je diplomiral iz slavistike na ljubljanski univerzi in poučeval na gimnazijah v Ljubljani in Mariboru. Po vojni je delal v ministrstvu za prosveto oz. republiškem sekretariatu za šolstvo ter predaval metodiko slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Med letoma 1964 in 1971 je bil republiški svetovalec za šole s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem. Leta 1934 je objavil knjigo *Anton Janša – slovenski čebelar* (ES 7: 131).

¹¹¹⁸ *Šesto berilo* je izšlo leta 1964, *Sedmo berilo* leta 1966 in *Osmo berilo* leta 1968.

¹¹¹⁹ V osrednji Sloveniji so bile nižje gimnazije ukinjene leta 1958.

¹¹²⁰ Oba sestava sta narejena za tri letnike nižje srednje šole.

¹¹²¹ V prvem zvezku je na začetku sklop basni, temu pa sledi sklop bajk. V drugem zvezku je sklop s tematiko vojaškega poraza: Vergil, *Priamova smrt*; Giovagnoli, *Boj ob Bradanu*; Prešeren, *Črtomirov zadnji boj*. V tretjem zvezku je med reformacijo in razsvetljenstvom sklop s tematiko kmečkih uporov: odlomek iz Kreftove *Velike puntarije*, odlomek iz Pregljevih *Tolmincev* (z naslovom *Munih se vrne domov*) in Gradnikova pesem *Punt*.

¹¹²² Avtorji so Ezop, Krilov, Homer, Čapek, Puškin, Andersen, Collodi, Reymont, Salten, Daudet, Sienkiewicz, O'Neill, Cervantes, Sacchi, Boccacio, Ovid, Rolland, Janetschek, Tagore, Zola, Hemingway, Gogolj, Vergil, Giovagnoli, Frank, Herodot, Ajshil, Shakespeare, Alighieri, Molière, Leopardi, Dickens, Turgenjev, Gorki, Remarque in Morris.

Opazen je delež italijanskih avtorjev, iz jugoslovanske književnosti pa je samo nekaj besedil iz ljudske in umetne književnosti.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna in abecedna kazala, didaktični instrumentarij na koncu besedil, literarnovedni dodatek na koncu tretjega zvezka, risbe slovenskih klasikov ter črno-bele in barvne priloge z umetniškimi slikami. Didaktični instrumentarij ni več razdeljen na sklope z uvajalnimi oznakami (npr. Besede, Misli in Vaje), pač pa so točke z arabskimi številkami (1., 2., 3. itn.). Običajno so najprej stvarne opombe, za temi vprašanja za tesno branje in na koncu naloge za posnemovalno in ustvarjalno pisanje, pri klasičnih književnikih pa so dodani še bio- in bibliografski podatki z označitvijo avtorjeve literarnozgodovinske vloge. Pogoste so naloge, ki zahtevajo razčlenjevanje zgradbe ali oblike leposlovnega besedila,¹¹²³ in primerjalne naloge, s katerimi mladostniki razvijajo analitične zmožnosti in obenem utrjujejo obdelano snov.¹¹²⁴ Opazna novost so didaktične celote sorodnih besedil, ki po induktivni poti vodijo mladostnike k prepoznavanju in trajnejši usvojitvi značilnosti posamezne literarne vrste.¹¹²⁵ Na koncu tretjega zvezka je najprej literarnoteoretični dodatek pod naslovom Besedna umetnost,¹¹²⁶ temu pa sledi predstavitev slovenskih klasikov s portreti, bio- in bibliografskimi podatki in predstavitev njihovega pomena (pod naslovom Pisatelji in njihova dela).

7. Prešernove pesmi: *Zdravljica, Orglar, Apel in čevljar, Zabavljivi napisi, Soneti nesreče*,¹¹²⁷

*Turjaška Rozamunda, Povodni mož, Uvod h Krstu pri Savici, Sonetni venec*¹¹²⁸ (II. zv.); *Lepa Vida, V spomin Valentina Vodnika, Gazele*,¹¹²⁹ *Slovo od mladosti, Glosa* (III. zv.).

Razen štirih pesmi izbor iz znanih razlogov ni primeren. Sicer ima ta sestav trikrat več Prešernovih pesmi kot sestav Blažina 1949 in petkrat več pesmi kot kasnejši koroški zamejski sestav Inzko 1985. Število in izbor pesmi se v celoti ravnata po sočasnih osrednjih berilih za

¹¹²³ Npr. pri ljudski pesmi *Pegam in Lambergar* (3. Zgradbo pesmi je mogoče nakazati v osmih stavkih. Poskusite!) ali pri Stritarjevem sonetu *Če k suknji gumb privežem si za silo* (4. Koliko kitic ima pesem? Ali imajo vse enako število vrstic? Kolik jih imajo vse skupaj? Kakšen je verz v pesmi, stopica, rima?).

¹¹²⁴ Npr. pri Levstikovem *Martinu Krpanu*:

2. Primerjajte vsebino Levstikove pripovedke s pripovedko o Pegamu in Lambergarju po temle vrstnem redu: Kraj dogajanja. Glavni junaki, poglobitve razlike med njimi. Dvoboj in izid dvoboja.

3. Poiščite v zgodbi M. Krpana tista mesta, ki jih ni v Pegamu in Lambergarju! /.../ Po čem se torej loči Levstikov M. Krpan od ljudske pripovedke Pegam in Lambergar?

¹¹²⁵ Na začetku prvega zvezka je Levstikova poučna anekdota *Pavliha in voznik*, potem sledijo tri klasične basni (Erjavca *Palček in orel*, Ezopa *Netopir* in Krilova *Dva soda*), tem pa še tri moderne basni (Krkleca *Usoda kraljev* in *Užaljena veličina* ter Pavšiča *Krava in trgovina*). Vprašanja ob besedilih vodijo dijaka najprej k opazovanju podobnosti in razlik, po prvem sklopu sledi sinteza značilnosti klasične basni, pri drugem sklopu pa so razdelane še značilnosti modernih basni.

¹¹²⁶ Poglavlja so Besedni umetnik in njegovo delo, Pesniški jezik in slog ter Vrste in oblike besedne umetnosti.

¹¹²⁷ Prva dva soneta.

¹¹²⁸ Samo sonet *Viharjev jeznih mrzle domačije*.

¹¹²⁹ Samo šesta gazela.

višje razrede osnovne šole,¹¹³⁰ v katerih je prišlo do opaznega zmanjšanja števila glede na sestav Jamar 1956.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Če primerjamo osnovnošolski sestav Mihelič 1968 s sestavom za nižje srednje šole Jamar 1956, vidimo, da je v destih letih prišlo do bistvenega napredka tako pri izbiri avtorjev in besedil¹¹³¹ kot pri spremljevalnem instrumentariju.¹¹³² Sestavljavcu je bilo jasno, da berilo lahko iste učnovzgojne cilje namesto z aktualističnimi besedili nizke umetniške vrednosti doseže s klasičnimi leposlovnimi deli iz domače in tuje književnosti.¹¹³³ V berilih se je močno zmanjšal delež besedil s tematiko odpora in povojne obnove, pač pa so se uveljavile vse odlike, značilne za Bajčeva berila in sestav Blažina 1949. V tržaškem sestavu Mihelič 1969, ki v veliki večini izhaja iz osrednjega sestava Mihelič 1968 za višje razrede osnovne šole, so tovrstna besedila iz slovenske in jugoslovanske književnosti še omejili in namesto njih vključili dodatna besedila primorskih književnikov ali dodali nove, predvsem zamejske avtorje.¹¹³⁴ V berila so vključeni tako predstavniki partizanske (npr. Pavšič in Destovnik) kot predstavniki domobranske strani (npr. Beličič in Balantič).¹¹³⁵ Besedil z religiozno tendenco skoraj ni več, tovrstna tematika pa je učinkovito vključena v pristno doživljanje vernega človeka.¹¹³⁶ Splošna ocena tržaškega sestava Mihelič 1969 je, da je na ravni prejšnjih Bajčevih beril oz. povojnega sestava Blažina 1949, s tem da je predvsem glede didaktičnega instrumentarija narejen opazen korak naprej.

9. Označitev Prešerna: V tretjem zvezku je v predstavitvi slovenskih klasikov naslednja vznesena označitev: "France Prešeren (1800-1849) je največji slovenski pesnik in njegove Poezije (1847) so naš najdragocenejši duhovni zaklad. /.../ Prešeren nam je s svojim

¹¹³⁰ Te Prešernove pesmi sta prinašala *Sedmo berilo* in *Osmo berilo*.

¹¹³¹ Ta napredek nam lepo ponazarja tudi primerjava s sočasnim madžarskim berilom Szep 1964. Več o tem v nadaljevanju.

¹¹³² Sestav Jamar 1956 je imel samo stvarne opombe na koncu beril. Tudi Miheličevim berilom sočasni sestav Kos 1965 za srednje šole je didaktično enako konzervativen.

¹¹³³ Tako npr. razmišljanje o nesprejemljivih družbenih razlikah spodbuja z doživetim sestavkom iz rimske zgodovine *Boj ob Bradanu*, ki opisuje krvavi konec upora sužnjev pod Spartakovim vodstvom.

¹¹³⁴ Drugače kot pri sestavu Inzko 1985, kjer je vključeno predvsem koroško ljudsko slovstvo, so zastopana besedila znanih avtorjev: Andreja Budala, Bogomira Magajne, Stanka Vuka, Alojza Rebule in Borisa Pahorja.

¹¹³⁵ Pri prvih so se prvič v zamejstvu pojavila besedila z eksplicitno partizansko tematiko (npr. Destovnikova pesem *Materi padlega partizana*), pri drugih pa gre npr. pri Balantiču izključno za neideološka besedila, medtem ko Beličičev sestavek *Večna luč* izraža prizadetost zaradi povojnega izseljevanja političnih emigrantov v Avstralijo.

¹¹³⁶ Navajam končne odstavke iz sestavka Stanka Vuka z naslovom *Romarja*, ki opisuje počutje dveh alpinistov, ki sta po uspešno opravljeni plezalni turi prenočila v romarskem zavetišču na Svetih Višarjih:

"Gledava gozdove, zvezde, hribe, prode, jarke, travnike, luči in nama je dobro.

Mati božja višarska v sinjem plašču sedi v cerkvi in se tiho pogovarja s svojim sinkom. Vso noč se pogovarja za nas ...

V župnijskem zavetišču imajo v zadnji hiši na senu prostor za berače in študente. Tam je spal Tone Kralj in si kahal, ko je delal freske. Tja sva legla tudi midva. Skozi špranje sva videla zvezde. Marija jih je razgrnila na najino nebo ..."

genialnim darom in ob prijateljskem mentorstvu učenega rojaka Matija Čopa ustvaril našo visoko pesem, enakovredno največjim dosežkom drugih narodov."

2.1.5.4.2.2 SESTAV BRATUŽ 1982

- 1. Enote:** Nada Pertot, *Od antike do danes* (I. slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1979
Robert Petaros in Maks Šah, *Od prvih zapiskov do romantike* (II. slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1980
Lojzka Bratuž in Marija Pirjevec, *Od realizma do moderne* (tretje slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1981
Marija Cenda, *Besede naših dni* (četrto slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1982

2. Nastanek in uporaba: Tako kot so v šestdesetih letih zamejski šolniki pod vodstvom Staneta Miheliča priredili njegova sodobna osrednja berila, bi lahko v sedemdesetih letih naredili tudi z dovolj solidnimi osrednjimi berili sestava Bohanec 1975. Verjetno predvsem zaradi drugačnega italijanskega šolskega sistema¹¹³⁷ se je konec sedemdesetih let skupina strokovnjakov odločila pripraviti lastna zamejska berila. Nada Pertot¹¹³⁸ je sestavila berilo za prvi dve leti, Lojzka Bratuž¹¹³⁹ in drugi sestavljavci (Marija Cenda, šolnica, publicistka in prevajalka; Robert Petaros, šolnik, literarni zgodovinar in publicist; Marija Pirjevec, šolnica, literarna zgodovinarica in prevajalka; Maks Šah, šolnik, ravnatelj in publicist) pa so kot soavtorji ali sami pripravili še naslednje zvezke za triletno obdobje. Skoraj vsi sestavljavci so bodisi študirali v Ljubljani bodisi so se tam študijsko izpopolnjevali.¹¹⁴⁰

3. Obseg: slovenskih avtorjev 121, vseh besedil 695. Ta sestav ima več slovenskih piscev kot sočasni osrednji sestav Bohanec 1980, predvsem zaradi poudarka na primorskih oz. zamejskih

¹¹³⁷ Italijanske višje srednje šole so podobne našim srednjim šolam poklicno-tehniškega profila 3+2, ki prav tako trajajo pet let, le da je na naših šolah prvi del poklicno usmerjen, drugi pa bolj splošen, na italijanskih pa je prvi dveletni del (biennio) podoben naši skupni vzgojno-izobrazbeni osnovi v usmerjenem izobraževanju, drugi triletni del (triennio) pa je bolj specializiran.

¹¹³⁸ Nada Pertot (1927-1999), šolnica in publicistka. Leta 1953 je diplomirala na tržaški filozofski fakulteti in se kasneje izpopolnjevala na ljubljanski slavistiki. Od leta 1946 je poučevala, najprej na slovenski osnovni šoli v Sv. Križu, nato na nižjih in višjih slovenskih srednjih šolah na Opčinah in v Trstu. Leta 1985 je izdala še antologijo za obvezno srednjo šolo v treh delih (*Nekoč, Danes, Jutri*) z naslovom *Naše bogastvo* (PSBL 11: 632-633).

¹¹³⁹ Lojzka Bratuž (1934 –), šolnica, literarna zgodovinarica in urednica. Leta 1967 je diplomirala na filozofski fakulteti v Trstu. Od leta 1953 je poučevala na slovenskih šolah v Gorici, od leta 1978 pa predavala slovensko književnost na Fakulteti za tuje jezike in književnosti v Vidmu. Leta 1983 je izdala knjigo *Goriška v delih Ivana Preglja*, leta 1993 pa uredila *Slovenske pridige* in leta 2005 *Rebulov zbornik* (Os. I: 101).

¹¹⁴⁰ Edino Maks Šah je bil politični emigrant, Bratuževa pa je hči skladatelja in zborovodje Lojzeta Bratuža, ki so ga kot zavednega Slovenca leta 1937 zastrupili fašisti.

književnikih, po številu besedil pa je nekje vmes med sestavoma Bohanec 1975 in Bohanec 1980.¹¹⁴¹ V vseh primerih gre za značilna berila antologijskega tipa. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Vladimir Bartol, Marko Kravos, Tone Kuntner.

4. Razvrstitev učnih vsebin: v prvem zvezku kombinirana, v drugih treh zvezkih literarnozgodovinska. V prvem zvezku so trije vsebinski sklopi:¹¹⁴² v prvem so besedila iz svetovne književnosti in v drugem iz slovenske književnosti, razvrščena pretežno po kronološkem zaporedju, v tretjem pa se časovno nedoločeno prepletata domača in tuja književnost. Ponekod se razberejo tematski sklopi,¹¹⁴³ na koncu tretjega dela pa je sklop neumetnostne proze.¹¹⁴⁴ V drugem zvezku je najprej ljudsko slovstvo, potem pa poglavja Srednjeveško pismenstvo, Protestantsko slovstvo, Katoliško slovstvo, Razsvetljenstvo in Romantika, v tretjem zvezku so poglavja Od romantike k realizmu, Realizem in naturalizem ter Moderna, v četrtem zvezku pa so brez označitve obdobja avtorji od sopotnikov moderne do sobodnosti.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 87%, svetovna 12%, jugoslovanska 1%. Delež svetovne književnosti je več kot dvakrat nižji od osrednjih sestavov Bohanec 1975 in 1980, predvsem zato, ker se le-ta pojavlja samo v prvem zvezku.¹¹⁴⁵ Ni pa delež svetovne književnosti nič manjši v primerjavi z osrednjim sestavom Fatur 1984, ki je sledil v obdobju usmerjenega izobraževanja. Glede na Faturjeva berila je bistvena razlika predvsem v deležu jugoslovanske književnosti, ki ima v sestavu Bratuž 1982 skromen odstotek, pri Faturju pa skoraj eno petino vseh besedil.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedno in abecedno kazalo v prvem zvezku, v drugih treh samo zaporedno. V prvem zvezku, ki ima na začetku predgovor, so na začetku besedil uvodna pojasnila, včasih še razlaga besedila ali bibliografski podatki, včasih pa to dvoje sledi na koncu sestavka. Na koncu so večkrat stvarne opombe in naloge za dejavno delo z

¹¹⁴¹ Sočasni koroški sestav Zablatnik 1976 ima precej več slovenskih avtorjev in precej manj vseh besedil, predvsem zaradi manj skrbnega izbora in zato, kar ne vključuje skoraj nič svetovne književnosti.

¹¹⁴² Prvi del ima naslov Naši skupni znanci, drugi Naša rast in tretji Človek z drugimi in sam s seboj.

¹¹⁴³ V prvem delu je sklop ljudskih pesmi o materah (*Balada o Edvardu, Rošlin in Verjanko, Hasanaginica*), v drugem delu sklop o starih Slovanih (*Prihod, Iz Sonetnega venca, Krst, Svetopolkova oporoka*) in sklop z besedili o drugi svetovni vojni (*Blažena krivda, V požgani vasi, Bela tišina, Partizanovo slovo, Tuji vojak, Gonarski sonet, Dvojna igra, Talci, Rižjera, Elegija padlim*) ter v tretjem delu sklop o odnosu otroci – starši (*Otroška leta, Legenda o stari mami, Kadetka, Oče in sin, Moj oče, Materina ljubezen, Večno vprašanje*).

¹¹⁴⁴ Npr. *Maratonec Abebe Bikila, Iz komunističnega manifesta, Gandhi pred angleškim sodiščem, Hitler in njegov program, Dva obraza evtanazije, Človek proti naravi, Neronova grozodejstva*.

¹¹⁴⁵ Ob tem je treba upoštevati, da so se dijaki vsaj z italijansko književnostjo delno seznanjali tudi pri pouku italijanščine.

besedilom¹¹⁴⁶ ter naloge za širjenje in poglobljanje znanja.¹¹⁴⁷ Vprašanja za tesno branje besedila so redka. V drugih treh zvezkih so ob posameznih sestavkih po potrebi stvarne opombe, praviloma pa razlaga nastanka in vsebine besedila.¹¹⁴⁸ Na koncu besedilnega sklopa so pri izbranih avtorjih navedeni še viri in literatura.¹¹⁴⁹ Likovno-grafična oprema je bolj skromna, in sicer so v prvem zvezku dvobarvne vinjete, v drugih treh pa črno-bele reprodukcije naslovnih knjig ali literarnih revij ter rokopisov ali prvih objav leposlovnih besedil, predvsem pesmi.

7. Prešernove pesmi: *Lenora, Sonetni venec*,¹¹⁵⁰ *Krst pri Savici*,¹¹⁵¹ *Slovo od mladosti, Soneti nesreče*,¹¹⁵² *Matiju Čopu* (I. zv.); *Lepa Vida, Prosto srce, Strunam, Pod oknom, Kam, K slovesu, Zdravljica, V spomin Andreja Smoleta, Nezakonska mati, Pevcu, Učenec, Povodni mož, Neiztrohnjeno srce, Orglar, Zvezdogledom, V spomin Matija Čopa, Nova pisarija, Slovo od mladosti, Glosa, Zabavljivi napisi, Gazele, Ljubezenski soneti, Je od vesel'ga časa teklo leto, Sonetni venec, Soneti Juliji, Sonet o kaši, Ne bod'mo šalobarde!, Apel in čevljar, Soneti nesreče, Memento mori, Krst pri Savici, Elegija svojim rojakom, Pismo staršem* (II. zv.).

Po številu pesmi je to drugi najštevilčnejši izbor, ki ima le malo manj pesmi kot sestav Grafenauer 1930 (sočasni osrednji sestav Fatur 1984 ima štirikrat manj Prešernovih pesmi). Čisto na novo je sicer samo satirični sonet *Ne bod'mo šalobarde!*, sicer pa gre za resnično pravi antološki izbor, ki poleg raznovrstnih zahtevnih klasičnih pesniških oblik prinaša tudi recepcijsko dosti bolj primerne pesmi.¹¹⁵³

8. Značilnosti besedilnega izbora: Na prvi pogled gre za značilno antološko berilo s prvinami berila učbeniškega tipa, v katerem so dijakom ponujena res številna klasična besedila, od domače do svetovne književnosti, od leposlovnih do neumetnostnih besedil. Za sestav je značilna ideološka strpnost, saj vključuje tako besedila z religiozno tendenco kot besedila z narodnoosvobodilno in socialno tendenco,¹¹⁵⁴ pri čemer pa sestavljavci pazijo na

¹¹⁴⁶ Pri Prešernovi *Lenori* so navedeni koraki za nalizo te in tudi drugih pesmi: Razložite pesem po naslednjih točkah: 1. zvrst, 2. tema, 3. sporočilo, 4. zgradba, 5. stilne značilnosti, 6. mnenje kritikov, 7. tvoje mnenje. Te naloge se nanašajo na razumevanje, doživljanje in vrednotenje besedila.

¹¹⁴⁷ Nekatere take naloge so ustrezne (npr. ob Cankarjevi satiri *Za narodov blagor*: Poiščite imena nekaterih likov iz svetovne in slovenske književnosti! Pomislite predvsem na tiste, ki so postali simboli za točno opredeljene tipe oseb!), saj so si dijaki lahko pomagali kar z berilom, druge pa so prezahtevne (npr. ob Bevkovi povesti *Žerjavi*: Kam vse so odhajali naši ljudje po prvi svetovni vojni? Raziščite vzroke in posledice!), saj so na ravni raziskovalnega dela oz. seminarske naloge.

¹¹⁴⁸ Drugi zvezek prinaša tudi biografske podatke klasičnih avtorjev in kratke oznake njihovega pomena.

¹¹⁴⁹ Ta literarnovedni dodatek je najbolj izčrpen v tretjem zvezku.

¹¹⁵⁰ Zadnja tercina šestega in sedmi sonet (*Obdajale so utrjene jih skale*) pod naslovom *Iz sonetnega venca*.

¹¹⁵¹ Več odlomkov iz *Krsta*.

¹¹⁵² Samo peti sonet pod naslovom *Želja po smrti*.

¹¹⁵³ Takih pesmi je približno ena četrtnina.

¹¹⁵⁴ Ideološko strpnost dokazuje že izbor besedil v prvem zvezku, kjer imamo ob odlomku iz Marksovega in Engelsovega *Komunističnega manifesta* odlomek iz enciklike *Znamenja časa* papeža Janeza XXIII.

ustrezno estetsko raven besedil.¹¹⁵⁵ Poudarek je na primorskih oz. zamejskih avtorjih, sicer pa se literarnozgodovinski pregled v četrtem zvezku končuje z osrednjo pesniško generacijo Daneta Zajca, medtem ko prvi zvezek vključuje tudi dve pesmi Tomaža Šalamuna.¹¹⁵⁶

9. Označitev Prešerna: V drugem zvezku je po Kosovem *Pregledu slovenskega slovstva* navedeno, da France Prešeren "ni samo prvi zares resničen pesnik, ki se je pojavil z razmahom slovenske literature po njenih skromnih začetkih konec 18. in na začetku 19. stoletja, ampak je do danes ostal največji predstavnik slovenske besedne umetnosti". V prvem zvezku je neobičajna primerjava Prešerna in Cankarja iz Rebulovega eseja *Slovenski roman*: "Skozi Prešerna je spregovorila moška duša našega naroda, skozi Cankarja pa je spregovorila njegova ženska duša. Prešeren je naša kozmična mera, naš smisel za dejstva, naša sposobnost brezupa in humorja. Cankar je naša zgodovinska mera, naša nepotešenost, naša sla po utopiji. Skozi Prešerna je spregovorilo grško Sredozemlje, skozi Cankarja slovansko Zalesje. Prešernu pomeni literatura skoraj premalo, Cankarju skoraj preveč. Za Prešerna ostaja beseda samo orodje sporočila, Cankarju pa je tudi orodje opoja. Na ozadju Prešernove izobrazbe je kultura antike, na ozadju Cankarjeve pa kultura reklamk. Prešeren je povsem nezmožen mita: Cankarju je mit življenjsko potreben. /.../ Zakaj je mogoče najti Slovence, ki priznajo, da ne prenesejo Cankarja, a ne najdeš Slovenca, ki bi rekel, da ne prenese Prešerna? /.../ Zato bi na omenjeni besedni splav vzel kot nenadomestljivo gorivo na krov vseh dvajset knjig Cankarja, toda smer bi bila samo ena, Prešeren."

10. Pomembnejše ocene: "Zato smo lahko ob takem zborniku slovenskega berila za šole v Italiji samo ponosni, saj je posreden dokaz /.../ visoke kulture današnjih šolnikov ter učeče se slovenske mladine za mejo. Še več: skoraj bi lahko rekel, da bi se mi v matični Sloveniji, kjer se tudi na tem šolskem in literarnem in splošnem jezikovnem področju vse preveč institucionaliziramo in hkrati zgublamo v potrošništvu, formalizmu, klanih in podcenjevanju, od naših zamejcev, ki delujejo v neprimerno težjih pogojih, pa se vendar te slovenske besede lotevajo s prazničnim spoštovanjem, lahko tega pristopa celo učili." "Neka silno široka strpna pahljača je odprta tudi v svetovni literaturi oziroma publicistiki, kajti ena temeljnih značilnosti te šolske v bistvu literarne antologije je, da se je odprla tudi v smeri formalno ne povsem literarnih tekstov."¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁵ V istem času je za osrednja berila značilen izrazit ideološki ekskluzivizem, ki ima včasih za posledico tudi vključevanje manj umetniških sestavkov.

¹¹⁵⁶ Od zamejskih pesnikov pa je vključen še mlajši pesnik, in sicer Ace Mermolja.

¹¹⁵⁷ Bogdan Pogačnik, *Od antike do danes. Delo*, 27. avgust 1981.

2.1.5.5 MADŽARSKA

Madžarski šolski sistem je podobno kot jugoslovanski po drugi svetovni vojni prešel na osemletno osnovno šolo. V Budimpešti je leta 1964 pri založbi šolskih knjig izšla *Slovenska čitanka in slovnica za VII.-VIII. razred splošnih šol*, ki ne more skriti, da je izšla v državi realnega socializma. Učna knjiga je bila namenjena pouku slovenščine na osnovnih šolah v Porabju, kjer živi nekaj tisoč pripadnikov slovenske narodnostne skupnosti. "V nasprotju z modelom dvojezičnega šolstva, po katerem se izobražujejo npr. pripadniki madžarske manjšine v Republiki Sloveniji in sta v njem manjšinski ter večinski jezik učna jezika, v Porabju prevladuje model narodnostnih šol. To pomeni, da je manjšinski slovenski jezik v glavnem le učni predmet za pripadnike manjšine, večinski madžarski jezik pa učni jezik" (Just 2009: 9).¹¹⁵⁸ Kasneje so osnovnošolska berila pripravili domači učitelji, ki so poučevali na narodnostnih šolah v Porabju.

2.1.5.5.1 BERILO SZEP 1964

Sestavljavka tega berila je bila Gabriella Szep,¹¹⁵⁹ ki je tedaj delovala na univerzi v Budimpešti. Berilo ima predvsem slovenske avtorje in nekaj madžarskih, po dodanem didaktičnem instrumentariju¹¹⁶⁰ pa izhaja še iz Bajčevih beril. Glede na sočasne osrednje in zamejske sestave (Mihelič 1968 – za višje razrede osnovne šole; Mihelič 1969 in Inzko 1974 – za nižje srednje šole) preseneča prevladujoč delež poučne proze oz. neumetnostnih besedil,¹¹⁶¹ kar je bilo v slovenskih berilih opuščeno že s pojavom Sketovih beril v osemdesetih letih 19. stoletja.¹¹⁶² Značilnost berila je tudi poudarek na socialni tematiki oz. na

¹¹⁵⁸ Število ur slovenščine v osnovnih šolah ni enotno in se tedensko giblje takole: 1. – 2. razred 2 do 3 ure, 3. – 4. razred 3 do 4 ure, 5. – 8. razred 4 do 5 ur.

¹¹⁵⁹ Gabriella Szep (1915-2002), zgodovinarica in šolnica. V Zagrebu je študirala francoščino. Zaposlena je bila na zgodovinskem inštitutu madžarske akademije znanosti, od leta 1953 do leta 1958 pa je na višji pedagoški šoli in na univerzi v Budimpešti poučevala slovenščino, predvsem učitelje za narodnostne osnovne šole v Porabju. Poučevala je honorarno, po politični direktivi, po kateri je tudi sestavila tri zvezke za pouk slovenskega jezika in književnosti za 3. in 4., za 4. in 5. ter za 7. in 8. razred osnovne šole.

¹¹⁶⁰ Ob besedilih so večinoma vprašanja za tesno branje (z uvajalno besedo Vprašanja), stvarne opombe pod oznako Besede ali Pojasnilo in naloge za posnemovalno in ustvarjalno pisanje pod oznako Naloga ali Vaja, ob slovenskih klasikih pa še bio- in bibliografski podatki. Na koncu berila je podobno kot v berilu Budal 1928 slovarček, tokrat z razlago nekaterih slovenskih besed in besednih zvez v madžarščini.

¹¹⁶¹ Vsebinski sklopi so Ljudske pripovedke in pesmi, Zgodovinska in zemljepisna berila, Iz življenja rastlin in živali, Zakladi naše zemlje, Človek in njegovo zdravje, Iz slovenske in madžarske književnosti (v tem sklopu sta objavljena prvi sonet *Sonetov nesreče* z naslovom *O Vrba* in pesem *Pod oknom*), Po tujih deželah, Delo in znanost nekdanj in danes, Naše vasi, naši običaji, Gradimo novi svet in Pouki o zdravju.

¹¹⁶² Berilo je s tem delno nadomeščalo tudi slovenske učne knjige za pouk drugih predmetov, npr. zgodovine, zemljepisa, spoznavanja narave in družbe, pri katerih je pouk potekal v madžarščini.

idealističnem prikazovanju gospodarskih in družbenih sprememb v povojnem času.¹¹⁶³ V sestavku z naslovom *Nova vaška skupnost* imamo npr. naslednji zaključek:

"Duh skupnosti, ki se poraja v skupnem delu in skrbah ter v skupnem razvedrilu, preoblikuje ljudi. Ni več sledu sovraštva med ljudmi zaradi premoženja. Čedalje manj bo sebičnosti in več človeškega razumevanja. Ljudje bodo razumeli, da gradijo v skupnosti in bratstvu svojo prihodnost in z njo srečo, napredek in blaginjo."¹¹⁶⁴

2.1.5.6 ARGENTINA

O berilih za pouk slovenščine so v slovenski izseljenski skupnosti razmišljali že pred drugo svetovno vojno, ko se je zaradi fašističnega zatiranja izselilo v Argentino okoli 22.000 Primorcev.¹¹⁶⁵ Po drugi svetovni vojni je argentinska vlada privolila, da bo dovolila priseljevanje do 10.000 Slovencev iz begunskih taborišč, in do leta 1949 se jih je priselilo okoli 5.000.¹¹⁶⁶ Ti politični emigranti so zaradi nezaupanja starih izseljencev na začetku leta 1948 ustanovili svoje društvo z imenom Društvo Slovencev, ki je imelo namen postati krovna organizacija vseh argentinskih izseljencev.¹¹⁶⁷ Po letu 1952 je jugoslovanska vlada dovolila izselitev družinam, ki so imele očeta v tujini, in s povečanjem števila otrok se je pojavila še večja potreba po organiziranem šolstvu. Že leta 1949 so sicer začeli z nedeljskimi tečaji slovenščine,¹¹⁶⁸ šele leta 1960 pa je začel delovati srednješolski tečaj, ki se od leta 1963 dalje

¹¹⁶³ V ta okvir sodi tudi slikovna priloga v sklopu z značilnim naslovom *Gradimo novi svet*, ki predstavlja "napredek moderne družbe": slike nove šole, otroških jasli, dijaškega doma, mladinskega počitniškega doma, televizijskega stolpa, kolodvora, tovarne celuloze, tovarne eternitnih (tj. azbestnocementnih!) cevi ipd.

¹¹⁶⁴ Podobne misli o enakosti vseh ljudi in kult dela kot največje vrednote zasledimo v pesmi Janka Glazerja *Nova šola*, ki je objavljena ob fotografijah v sklopu *Gradimo novi svet*:

Ko prvič stopate v ta lepi hram, li veste, kdo sezidal ga je vam? Tak hram sezidajo stoteri: z lopatico zidarskih rok ga sto počasi, s trudom dviga nad zemljo, a eden snuje, misli, meri.	Nobeden prvi in ne zadnji ni, vsi so graditelji, zidarji vsi, vse ena skupnost druží: delo. Tako se skupno skupni dom gradi, tako nekoč gradite tudi vi, da delo vaše bo uspelo!
---	---

¹¹⁶⁵ Leta 1926 so začeli izdajati prvo slovensko glasilo *Izseljenski glasnik*, leta 1933 revijo *Moje versko življenje*, organizirali pa so tudi kulturna društva (npr. Ljudski oder) in uvedli slovensko dopolnilno osnovno šolo (*Švent* 1992: 53).

¹¹⁶⁶ Večina jih je prišla iz italijanskih taborišč, saj so se begunci iz Avstrije odločali predvsem za Severno Ameriko oz. Kanado.

¹¹⁶⁷ Leta 1966 se je društvo preimenovalo v naziv Zedinjena Slovenija.

¹¹⁶⁸ Izhajati je začel šolski list *Mladina*, ki ga je leta 1951 nadomestila čitanka za mladino *Naša beseda*.

imenuje po ravnatelju Marku Bajuku,¹¹⁶⁹ in je v šolskem letu 1968/69 dobil zaokroženo podobo s petimi letniki¹¹⁷⁰ (Švent 1992: 58-61).

2.1.5.6.1 SESTAV PERTOT 1980

1. **Enote:** Brez avtorja, *Slovensko berilo* I, Buenos Aires 1980
Brez avtorja, *Slovensko berilo* II, Buenos Aires 1980
Brez avtorja, *Slovensko berilo* III, Buenos Aires 1980
Brez avtorja, *Slovensko berilo* IV, Buenos Aires 1980
Brez avtorja, *Slovensko berilo* V, Buenos Aires 1980

2. **Nastanek in uporaba:** Za potrebe srednješolskega tečaja Marka Bajuka je leta 1980 nastal sestav petih zvezkov, ki so jih v obliki skript sestavili tamkajšnji učitelji slovenščine.¹¹⁷¹

Sestav sem poimenoval po Marjanu Pertotu, ki ga je uvrstil v svojo bibliografijo argentinskih izseljenskih tiskov,¹¹⁷² saj kljub večkratnemu poizvedovanju¹¹⁷³ nisem mogel ugotoviti pravega sestavljavca oz. sestavljavcev. Berila so brošure, v veliki večini sestavljene iz fotokopij osrednjih in tržaških zamejskih beril, nekaj sestavkov pa je v obliki tipkopisa.

3. **Obseg:** slovenskih avtorjev 76, vseh besedil 249. Sestav je po obsegu primerljiv s sočasnim sestavom za usmerjeno izobraževanje Fatur 1984 (nekaj več je slovenskih avtorjev in vseh besedil), vendar dosti bolj skromen kot sestava Bohanec 1980 in Bratuž 1982, kar je glede na okoliščine nastanka oz. stvarne možnosti za pouk slovenščine tudi razumljivo.

4. **Razvrstitev učnih vsebin:** v prvih dveh zvezkih nedoločena, v zadnjih treh literarnozgodovinska.¹¹⁷⁴ Glede na takšno razporeditev besedil in posamezne vire, iz katerih

¹¹⁶⁹ Bajuk je bil pred vojno gimnazijski profesor v Kranju in Ljubljani (1939-45 tudi ravnatelj klasične gimnazije), po njej pa ravnatelj begunske gimnazije v Peggezu in Spittalu. Sestavil je več latinskih čitank za klasične in realne gimnazije.

¹¹⁷⁰ "V Slovenski hiši, ki je eno od sedmih slovenskih središč v glavnem argentinskem mestu Buenos Aires, deluje že 47 let petletni slovenski srednješolski tečaj ravnatelja Marka Bajuka. Dijaki slovenskega porekla obiskujejo od ponedeljak do petka argentinke srednje šole, ob sobotah popoldne pa se zbirajo v Slovenski hiši, kjer se pod vodstvom slovenskih učiteljev pet let učijo slovenščine, zemljepisa in zgodovine Slovenije, slovstva, etnologije, verouka, petja in nekaterih drugih predmetov" (*Gorenjski Glas*, 26. julij 2007).

¹¹⁷¹ "Podružnice tega tečaja so organizirali leta 1966 tudi v Baragovem misijonišču v Lanusu, kjer uporabljajo tudi iste učbenike (to so različna skripta, ki jih izdajajo profesorji, ki tam poučujejo)" (Švent 1992: 61).

¹¹⁷² Bibliografske enote od 427 do 431 (Pertot 1987).

¹¹⁷³ Brez uspeha sem povpraševal pri g. Janezu Arnežu, ge. Lučki Kremžar De Luisa, ge. Rozini Švent, g. Tonetu Mizeritu (ta od leta 1999 poučuje slovensko književnost in družbeno vzgojo na omenjenem srednješolskem tečaju – Os. II: 719) in drugih.

¹¹⁷⁴ Nazivi literarnih obdobjev so večji del povzeti po berilu Beličič II 1947.

so sestavljavci izbirali posamezna besedila,¹¹⁷⁵ je razvidno, da sta prvi dve leti tečaja nadomestilo za nižjo srednjo šolo, zadnja tri leta pa nadomestilo za višjo srednjo šolo.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 98%, svetovna 0%, jugoslovanska 2%. Glede na to, da dobijo dijaki informacijo o svetovni književnosti pri pouku španščine v redni šoli, je razumljivo, da je izključni poudarek na slovenski književnosti.¹¹⁷⁶

6. Spremljevalni instrumentarij: berila so brez kazal, ohranjajo pa ponekod nekaj didaktičnega instrumentarija, predvsem pri besedilih, ki so bila fotokopirana po sestavih Bajec 1939 in Mihelič 1969.

7. Prešernove pesmi: *Orglar* (I. zv.); *Soneti nesreče*¹¹⁷⁷ (II. zv.); *Slovo od mladosti, Kam, Pod oknom, Dekletom, Pevcu, Nezakonska mati, Zdravljica, Soneti nesreče, Gazele*,¹¹⁷⁸ *Sonetni venec*,¹¹⁷⁹ *Uvod h Krstu pri Savici* (III. zv.); *Soneti nesreče*,¹¹⁸⁰ *Memento mori, Gazele*¹¹⁸¹ (V. zv.).

Izbor je zelo značilen. Razen redkih pesmi (npr. *Orglar, Pod oknom* in *Dekletom*) gre za pesmi, ki izpovedujejo posameznikovo ali kolektivno nesrečo. To je edini sestav, v katerem se *Soneti nesreče* pojavijo kar trikrat.¹¹⁸² Očitno so argentinski izseljenci ravno v Prešernovi poeziji našli umetniški odmev svoje tragične usode.

8. Značilnosti besedilnega izbora: V berilih so zastopani vsi pomembnejši slovenski klasiki do obdobja socialnega realizma, tako izbor avtorjev kot izbor besedil pa je v veliki meri ideološki, zato je po tem merilu sestav zelo podoben sestavoma Moder 1942 in Čekuta 1947. V berilih je dotedaj največje število emigrantskih avtorjev,¹¹⁸³ pojavljajo se nekateri avtorji, ki

¹¹⁷⁵ V prvih dveh zvezkih prevladujejo besedila iz sestava Bajec 1939, v zadnjih treh pa se tem pridružujejo še besedila iz sestavov Beličič 1947, Kos 1965 in Mihelič 1969. Nekaj besedil je prevzetih neposredno iz knjižnih ali revijalnih objav.

¹¹⁷⁶ V drugem zvezku je sicer objavljena romanca Joseja Hernandeza *Martin Fierro*, verjetno zaradi mojstrskega prevoda Tineta Debeljaka. Za ponazoritev navajam štiri osrednje kitice:

Hlapec pa, krotivec konj, proti ogradu poda se, kjer se žrebec divji pase. Ko ga uzre konj jeznoriti, skoči, udarja v tla s kopiti, kot da ga hudoba jaše.	Gavč pa – mojster – ga zajame, ročno obrzda žrebeta, ki še rita in opleta, sedlo mu vsadi in – nanj! že zdrvita oba čez plan – spretnost od Boga prejeta!	Ritajoči konj se zvija, grbi se v predrzne loke, gavč krepko sedi in v boke nazarenk osti mu rine – ob škripanju sedlovine ženeta se iz skoka v skoke.	Ah, ta čas! Bilo lepo je zreti gavča, ko kroti: spreten on, ponosni mi. Če se na hrbet konj vrže, gavču vajeti ne iztrže, on – stoji in bič vihti!
--	---	---	--

¹¹⁷⁷ Prvi in zadnji sonet.

¹¹⁷⁸ Prva in druga gazela.

¹¹⁷⁹ Samo *Magistrale*.

¹¹⁸⁰ Peti, četrti in drugi sonet.

¹¹⁸¹ Sedma in tretja gazela.

¹¹⁸² Enkrat v celoti in dvakrat po nekaj sonetov.

¹¹⁸³ Zastopani so npr. Vinko Beličič, Anton Novačan, Tine Debeljak, Joža Lovrenčič, Karel Mauser, France Papež in Zorko Simčič.

jih je kot neklasične izločil že osrednji sestav Bajec 1939,¹¹⁸⁴ predvsem pa je zelo opazen delež tendenčnih besedil z religiozno tematiko, kar ni značilno niti za sočasne zamejske sestave Inzko 1974, Zablatnik 1976, Mihelič 1969 in Bratuž 1982.¹¹⁸⁵ Posebnost pa je tudi aktualistično besedilo patra Bazilija o slovenski zastavi in slovenski himni v prvem zvezku, iz katerega navajam značilen odlomek:

" Zvezda na slovenski zastavi je torej le znak današnjega režima v matični domovini. Izbrisana bi bila tisti trenutek, ko bi slovenski narod pri svobodnih volitvah v vodstvo izbral drugo politično stranko. Vemo, da to – dokler je tam na pohodu le ena sama stranka – ni mogoče. Vemo pa tudi to, da nobena stranka kot noben režim nimata pravice uničiti naše tradicionalne narodne zastave, če jo narod sam želi in hoče ohraniti tako, kot je bila v letu 1848 spočeta. Vsi, tudi Hitler in Mussolini, so to delali s silo. A kjer koli smo, jo nosimo v srcu skupno s svojo narodnostjo; in kjer vlada resnična svoboda, bo lahko tudi javno plapolala, nam vsem v ponos. Naši očetje, dedi in njih očetje so umirali zanjo."

2.1.5.7 AVSTRALIJA

Po končani prvi svetovni vojni so se podobno kot v Argentino zaradi fašističnih raznarodovalnih pritiskov tudi v Avstralijo izseljevali predvsem Primorci. Močnejši naselitveni val je sledil po drugi svetovni vojni (med letoma 1947 in 1950), po katerem je bilo v Avstraliji blizu 10.000 Slovencev. Naseljevanje se je nadaljevalo tudi v drugi polovici 20. stoletja, tako da je avstralska diaspora na prelomu tisočletja štela okrog 25.000 Slovencev. Zaradi velike oddaljenosti med posameznimi centri so ustanovili precej društev, ki imajo tudi svoje domove z večnamenskimi dvoranami. Za knjižno dejavnost skrbi Slovensko-avstralski literarno-umetniški krožek (SALUK) s sedežem v Sydneyu. Precej društev ima organizirano dopolnilno izobraževanje (spoznavanje slovenskega jezika, književnosti in kulture), v dveh državah, Viktoriji in Novem Južnem Walesu, pa je slovenščina priznana kot maturitetni predmet (Švent 1992: 69-70).

¹¹⁸⁴ Npr. Anton Medved.

¹¹⁸⁵ Nekaj naslovov: *Bog in Slovenija, Bog je umrl, Naše luči, Naročilo, Pri malici, Moj Bog, Adrija, Mutec osojski, Peti evangelij, Gulgata, Svetniška balada, Črna maša, Pričakovanje.*

2.1.5.7.1 SESTAV CEFERIN 1984

1. Enote: Aleksandra L. Ceferin, *Slovensko slovstvo: Berilo* (Slovenian Literary Reader), Melbourne 1984

2. Nastanek in uporaba: Berilo je sestavila Aleksandra Ceferin,¹¹⁸⁶ ki je izkoristila čas avstralske šolske reforme in začela z integriranim poukom slovenskega jezika in kulture. Dijaki so najprej uporabljali tržaška srednješolska berila,¹¹⁸⁷ zaradi potrebe po sistematičnem študiju slovenske književnosti od najstarejših časov do sodobnosti pa se je Ceferinova odločila sestaviti posebno berilo za avstralske Slovence (Fatur 2003).

3. Obseg: slovenskih avtorjev 90, vseh besedil 250. Po obsegu je berilo na ravni argentinskega sestava Pertot 1980 (ker ima sestav Ceferin 1984 samo en zvezek, so besedila bistveno krajša), je pa nekaj več slovenskih avtorjev.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska.¹¹⁸⁸

5. Razmerja med književnostmi: samo slovenska književnost, kar je glede na okoliščine nastanka berila in njegov namen čisto razumljivo.

6. Spremljevalni instrumentarij: predgovor, zaporedno kazalo, fotokopije ilustracij pri ljudskem slovstvu in poglavju o turških vpadih ter fotokopije naslovnice pomembnejših tiskov.¹¹⁸⁹

7. Prešernove pesmi: *Pevcu*, *Sonetni venec*,¹¹⁹⁰ *Soneti nesreče*,¹¹⁹¹ *Gazele*,¹¹⁹² *Kam*, *Nezakonska mati*, *V spomin Andreja Smoleta*, *Pod oknom*,¹¹⁹³ *Zabavljivi napisi*.

Izbor je relativno skromen, tudi v primerjavi s sočasnim argentinskim sestavom Pertot 1980. Pogrešamo zlasti recepcijsko bolj ustrezne pesmi, saj za slovensko diasporo verjetno ni tako zelo pomembno, da dijaki spoznavajo Prešerna kot mojstra klasičnih oblik, pač pa kot

¹¹⁸⁶ Aleksandra Ceferin (1932 –), šolnica, publicistka in prevajalka. Leta 1950 je njena družina iz Trsta, kjer je obiskovala slovensko gimnazijo, emigrirala v Avstralijo. Leta 1971 je končala študij nemške književnosti v Melbourneu. Bila je profesorica nemščine in angleščine na gimnaziji Monash in istočasno s sodelavci uvajala pouk slovenščine v avstralski šolski sistem (ustanovila je Združenje slovenskih učiteljev Viktorije), leta 1998 pa je bil na njeno pobudo ustanovljen Viktorijski inštitut za slovenistiko. Ta je že leta 1999 postavil spletno stran www.thezaurus.com, ki je namenjena interaktivnemu povezovanju vseh Slovencev (leta 2003 je imela stran že do 250.000 obiskov mesečno in je povezovala Slovence iz 56 držav) (Fatur 2003).

¹¹⁸⁷ Priskrbel jih je Martin Jevnikar, soavtor zamejskih sestavov Beličič 1947 in Blažina 1949. V avstralskih šolah je bilo namreč strogo prepovedano uporabljati knjige in besedila s komunističnimi simboli in vsebinami.

¹¹⁸⁸ Vsebinski sklopi so: ljudsko pesništvo, ljudsko pripovedništvo, srednjeveško pismenstvo, protestantsko slovstvo, katoliško slovstvo, razsvetljenstvo, romantika, od romantike k realizmu, moderna in njeni sodobniki, slovstvo med vojnami in sodobno slovstvo.

¹¹⁸⁹ Ob imenih avtorjev sta navedeni še letnica rojstva in smrti oz. samo rojstva.

¹¹⁹⁰ Prvi in drugi sonet ter *Magistrale*.

¹¹⁹¹ Četrti in peti sonet.

¹¹⁹² Samo sedma gazela.

¹¹⁹³ Samo prvi dve kitici.

pesnika, ki je zmožen v umetniškem jeziku, enakovrednem tujim lirskim pesnikom, ustvariti doživljajsko močna pesniška besedila.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Gre za sodoben in skrben izbor, ki prinaša iz starejših obdobj resnično samo klasične avtorje,¹¹⁹⁴ v nasprotju s sestavom Pertot 1980 pa je izčrpno predstavljeno 20. stoletje od prve svetovne vojne do sodobnosti.¹¹⁹⁵ Prav tako je dosti manj religioznih tendenčnih besedil,¹¹⁹⁶ je pa nekaj besedil s poudarjeno socialno tematiko¹¹⁹⁷ in tudi tematiko odpora, tako da je berilo ideološko uravnoreženo. Med partizansko poezijo v ožjem smislu imamo celo Pavšičevo pesem *Mati sanja*, ki vključuje tudi komunistično simboliko.¹¹⁹⁸

10. Pomembnejše ocene: "Gospa Ceferin je predstavila izvrsten izbor, s katerim so zajeta vsa slovenska literarna obdobja. Njena antologija je predvsem uvod v spoznavanje književnikov, njihovih leposlovnih del in njihovega umetniškega izraza od najstarejšega do najnovejšega časa. Ta knjiga nima namena biti (in seveda tudi ni) slovenska literarna zgodovina."¹¹⁹⁹

2.1.6 ODBOBBE PO OSAMOSVOJITVI

Z razpadom enostrankarskega sistema in uvedbo večstrankarske parlamentarne demokracije v Sloveniji na koncu osemdesetih let 20. stoletja ter z odcepitvijo in osamosvojitvijo Slovenije se je tudi slovenski šolski sistem, ki se je z usmerjenim izobraževanjem poenotil z drugimi južnoslovanskimi, začel spreminjati, predvsem z vpeljevanjem značilnosti oz. konceptualnih

¹¹⁹⁴ V obdobje od romantike k realizmu so vključeni Trdina, Levstik, Jenko, Erjavec, Stritar, Jurčič, Gregorčič, Aškerc, Kersnik in Tavčar, v obdobje moderne pa Kette, Murn, Cankar, Župančič, Milčinski, Meško, Finžgar in Kraigher.

¹¹⁹⁵ Med najmlajšimi avtorji so npr. Šalamun, Grafenauer, Kuntner, Peršak, Kravos, Jaša Zlobec in Marko Pavček.

¹¹⁹⁶ Taka so npr. *Objame naj me večni mir* Gregorčiča, *Moj Bog* Ketteja, *Konec Cankarja* in *Nečisti čas* Balantiča.

¹¹⁹⁷ Npr. *Anka*, *Hlapec Jernej*, *Kovaška*, *Poslednje pismo Ivana Gradnika*, *Tolminci*, *Sedmorjenčki*, *Drečnik Andrej govori*, *Velika puntarija* in *Jamnica*.

¹¹⁹⁸ Pesem, ki govori o materinem hrepenenju po srečni vrnitvi sinov iz partizanov, se končuje takole:

In zagnali so takšen hrup, da so se majale strehe, smeh je otresal orehe, soseska privrela je vkup.	Lej ga Ahaca, kako govori, maha z bandero rdečo, zrasel je velik nad gnečo: – Zdaj gospodarji smo mi!	In za njim je renčala vsa vas: Satan je vojsko izgubil! Rok pa jo je v lice poljubil: Zdaj ostanem pri vas ...
– Babnice, mulci, možakarji, hej! – Kaj pa jim je za vruga? – Saj se jim meša, sveti Jernej! Oni pa: Zmaga! Zmaga!	Mi, nečista golazen, svojat! Kajžarji, hlapci in kmetje! Govnjači, garači in smetje! Mi, prekleti stokrat!	Zjutraj je vstala, gledala z okna v jesenske kotanje: Kdaj, le kdaj jim povedala, bom te sanje ... te sanje ...

¹¹⁹⁹ *Slovene studies* 1986, 8/1, str. 74-75. Prevedel Z. B.

rešitev zahodnoevropskih šolskih sistemov. Vedno bolj odprte meje¹²⁰⁰ pa so ob sočasnem zmanjševanju političnih in ideoloških razlik omogočile tudi tesnejše povezovanje med šolskim sistemom v Republiki Sloveniji in manjšinskim šolstvom v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, kar omogoča postopno oblikovanje enotnega kulturnega prostora¹²⁰¹ in s tem uporabo osrednjih beril za pouk književnosti tudi na zamejskih šolah.

2.1.6.1 REPUBLIKA SLOVENIJA

Po osamosvojitvi je največjo spremembo v slovenskem srednjem šolstvu predstavljala ponovna uvedba zaključnega izpita (ta je bil dokončno odpravljen leta 1985 s polno uveljavitvijo usmerjenega izobraževanja),¹²⁰² kmalu za tem pa leta 1995 uvedba eksterne mature, ki je omogočila ukinitvev sprejemnih izpitov na večini visokošolskih programov. Prva berila po osamosvojitvi so sledila predvsem družbenopolitičnim spremembam, kar se je pokazalo zlasti v odnosu do jugoslovanske književnosti, berila, ki so začela nastajati po uvedbi mature, pa so se morala prilagoditi novim predmetnikom in učnim načrtom. Na nastajanje novih beril pa so vplivale tudi pomembne družbenoekonomske spremembe, saj je država omogočila privatizacijo založb,¹²⁰³ dopustila svobodno gospodarsko konkurenco, značilno za zahodni tržni sistem, in obdržala nadzor nad berili oz. učbeniki samo s sistemom potrjevanja.¹²⁰⁴ Tako je po več kot 130 letih, ko so bili Janežičevi *Cvetniki* konkurenca Bleiweisovim in Miklošičevim berilom, ponovno prišlo do konkurenčnih beril za isto stopnjo in vrsto srednje šole.

2.1.6.1.1 SESTAV KOS 1994

1. Enote: Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), *Berilo 1* (za srednje izobraževanje), Maribor 1993

¹²⁰⁰ Bistveni prelomnici sta bili predvsem vstop Slovenije v Evropsko unijo maja leta 2004 in vstop v schengensko območje koncem leta 2007.

¹²⁰¹ Eden od znakov tega narodnega povezovanja je tudi delovanje Slavističnega društva Slovenije, ki je na pobudo tedanjega predsednika Mirana Hladnika od leta 2006 do leta 2009 pripravilo vsakoletne kongrese v Zagrebu, Trstu, Celovcu in Monoštru.

¹²⁰² Zaključni izpit je bil zaradi nasprotovanja dijakov najprej uveden samo polovično (z dvema predmetoma) leta 1991, v celoti (s štirimi predmeti) pa leta 1992.

¹²⁰³ Takoj po osvoboditvi je za izdajanje šolskih knjig skrbela Državna založba Slovenije, šele kasneje so se tej izdajateljski dejavnosti priključile tudi druge založbe, predvsem Mladinska knjiga in Založba Obzorja.

¹²⁰⁴ Potrjevanje učnih knjig je bilo najprej v pristojnosti enotnega Strokovnega sveta Slovenije za vzgojo in izobraževanje, danes pa je v pristojnosti Strokovnega sveta za splošno izobraževanje in Strokovnega sveta za poklicno izobraževanje.

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), *Berilo 2* (za srednje izobraževanje), Maribor 1993

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), *Berilo 3* (za srednje izobraževanje), Maribor 1994

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), *Berilo 4* (za srednje izobraževanje), Maribor 1994

Janko Kos, *Književnost* (Učbenik literarne zgodovine in teorije), Maribor 1994

2. Nastanek in uporaba: Kmalu po osamosvojitvi je prišlo do prenovljene izdaje sestava Kos 1990, predvsem zaradi spremenjenih družbenopolitičnih razmer, delno pa tudi zaradi strateške preusmeritve od balkanskih k zahodnoevropskim povezavam in s tem drugačnih ideoloških poudarkov. Prenovljena berila so se uporabljala do sestavov Kos 2003 in Krakar 2003, torej do začetka novega stoletja.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 76, vseh besedil 197. V primerjavi s sestavom Kos 1990 je za šestino manj slovenskih avtorjev, torej gre za strožji izbor, vseh besedil pa je manj za dovro tretjino, zlasti zaradi skoraj popolne izločitve južnoslovanskih književnosti. Po obsegu je ta sestav primerljiv s sestavom Fatur 1984 iz časa usmerjenega izobraževanja (ima nekoliko več avtorjev in nekoliko manj besedil), v primerjavi s sočasnim zamejskim sestavom Bratuž 1994 pa je resnično skromen, saj imajo ta berila kljub temu, da so po spremljevalnem instrumentariju zelo podobna, dvakrat več slovenskih avtorjev in kar štirikrat več vseh besedil. Pomembnejši slovenski pisci na novo: Milan Jesih.

4. Razvrstitev učnih vsebin: v prvih treh zvezkih literarnozgodovinska in v četrtem zvezku zvrstno-vrstna. V prvih treh zvezkih je izpadel vsebinski sklop Južnoslovanske književnosti, še vedno pa je ostala nelogična uvrstitev slovenske književnosti pred svetovno. V četrtem zvezku sta izpadla sklopa Angažirana literatura in Literatura tretjega sveta.¹²⁰⁵

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 62%, svetovna 35%, jugoslovanska 3%. Na račun besedil iz južnoslovanskih književnosti (teh je v prenovljeni izdaji petkrat manj) sta se okrepila deleža slovenske in svetovne književnosti. Delež jugoslovanske književnosti je trikrat nižji kot v berilih iz sedemdesetih let 20. stoletja (od sestava Bohanec 1975 do poskusnih snopičev Gregoračeve), v berilih pa so ostali res samo najpomembnejši avtorji.¹²⁰⁶

¹²⁰⁵ Sklopa sta bila uvrščena v prvo izdajo beril verjetno zaradi uradne marksistične ideologije in Jugoslavije kot pomembne članice gibanja neuvrščenih držav.

¹²⁰⁶ To so Držić, Stanković, Andrić in Krleža, v prvem zvezku pa je objavljena tudi *Hasanaginica* kot primer ljudske pesmi. Očitno gre za odločitev sestavljavcev beril, saj je v učni načrt za gimnazije iz leta 1992 vključenih kar 43 besedil iz južnoslovanskih književnosti.

Z novimi razmerji med književnostmi oz. z uvrstitvijo le nekaj besedil iz drugih jugoslovanskih književnosti v sklop svetovne književnosti se je popolnoma porušila vizija Borisa Paternuja, ki je leta 1984 v pomembnem članku z naslovom *Kaj hočemo s poukom književnosti?* utemeljeval tri temeljne vsebinske kroge učne snovi in na drugem mestu predvidel obravnavo južnoslovanskih književnosti.¹²⁰⁷

6. Spremljevalni instrumentarij: Do sprememb je prišlo v četrtem zvezku, in sicer so na koncu dodane Kosove Opombe k tematskim sklopom, s katerimi sestav nadomešča poseben priročnik za učitelje. Gre za didaktične napotke učiteljem, kako naj se v razredu lotijo obravnave izbranih besedil, kar pa seveda ne sodi v berila, namenjena dijakom. Druga novost je pri seznamu besedil za domače branje, ki so v skladu s prenovljenim učnim načrtom razvrščena na obvezna, izbirna in dodatna. V primerjavi s sestavom Kos 1990 je obveznih oz. obvezno-izbirnih besedil bistveno manj, in sicer skupaj le 23, kar pomeni v povprečju šest na leto. V prvem zvezku je sklop črno-belih in barvnih slik iz zgodovine likovne umetnosti.

7. Prešernove pesmi: *Lepa Vida, Slovo od mladosti, Soneti nesreče, Sonetni venec, Krst pri Savici,*¹²⁰⁸ *Pevcu in Zdravljica.*

Ta izbor pomeni bistveno nazadovanje tako po številu pesmi kot po njihovih značilnostih. V primerjavi s sestavom Kos 1990 se je število pesmi skoraj prepolovilo.¹²⁰⁹ To je edini primer, da se je v predelani izdaji istega sestava število Prešernovih pesmi zmanjšalo,¹²¹⁰ saj se je običajno povečalo ali vsaj ostalo isto, v celotnem obdobju srednješolskih sestavov od leta 1850 do leta 2010 pa ima ta sestav med berili za višjo srednjo oz. srednjo šolo najmanj Prešernovih pesmi.¹²¹¹ Razen *Lepe Vide* so vse pesmi slogovno zelo zahtevne in težko razumljive, po odnosu do vsebine pa kar vse resnobne, elegične ali celo tragične. Izbrane so izključno po literarnozgodovinskih merilih in še to predvsem po utemeljitvi iz monografije Borisa Paternuja, ki je Prešernovo bivanjsko tematiko povzdignil nad ljubezensko.¹²¹² S stališča teorije bralčevega odziva¹²¹³ lahko ta izbor ocenimo kot enega najmanj ustreznih.

¹²⁰⁷ "Naslednji vsebinski krog zavzemajo književnosti drugih jugoslovanskih narodov, s katerimi nas je najbolj globoko povezala zgodovina osvobodilnih bojev in še posebej NOB in revolucija, zatem pa jugoslovanska družbena in državna skupnost, zasnovana na podlagi samoupravne socialistične demokracije in na podlagi enakopravnosti vseh jugoslovanskih narodov, njihovega medsebojnega spoznavanja, razumevanja in spoštovanja" (Paternu 1983/84: 162).

¹²⁰⁸ Isto kot v prvi izdaji.

¹²⁰⁹ Izpadle so *Dekletom, Zgubljena vera, V spomin Andreja Smoleta, Kar je, beži, Zvezdogledom* in ponovna objava *Krsta pri Savici* v četrtem zvezku. Pri tem je zelo zanimivo, da so v učnem načrtu za gimnazije iz leta 1992 vključene vse te pesmi (skupaj torej tako kot v sestavu Kos 1990 13 pesmi), se pravi da gre za odločitev samih sestavljavcev.

¹²¹⁰ So pa zdaj *Soneti nesreče* objavljeni v celoti.

¹²¹¹ Pri tem je izzet sestav Fatur 1990, ki je namenjen dijakom italijanske narodnosti.

¹²¹² "Vsaka izmed omenjenih štirih tem (ljubezen, narod, poezija in spoznanja o življenju, op. Z. B.) se lahko prebije v osredje njegovega pesnjenja, toda bivanjska tema, ki je nosilka avtorjevega temeljnega občutja in

8. Značilnosti besedilnega izbora: Pri tem ni nobenih bistvenih sprememb, pač pa je zgovoren podatek, kateri slovenski avtorji so v drugi izdaji beril izpadli. Razen redkih izjem gre za avtorje, ki niso izpadli zaradi nekakovosti ali nepomembnosti svoje literature, torej ne gre za delovanje kanonizacijskega sита, pač pa zaradi zavestnega krčenja obsega sestava, ki naj bi omogočal obravnavo vseh besedil pri pouku.¹²¹⁴ Večina teh avtorjev se namreč ponovno pojavi v antološko zasnovanem sestavu Krakar 2003.

2.1.6.1.2 SESTAV KOS 2003

- 1. Enote:** Janko Kos, *Svet književnosti 1* (za 1. letnike gimnazij), Maribor 2000
Janko Kos in Tomo Virk, *Svet književnosti 2* (za 2. letnike gimnazij), Maribor 2001
Janko Kos (T. Virk, G. Kocijan), *Svet književnosti 3* (za 3. letnike gimnazij), Maribor 2002
Janko Kos (T. Virk, G. Kocijan, L. Kralj, M. Kos), *Svet književnosti 4* (za 4. letnik gimnazij in štiriletnih srednjih šol), Maribor 2003

2. Nastanek in uporaba: Prvi so se berila po novem učnem načrtu lotili pri Založbi Obzorja, pri kateri so izhajali že sestavi Fatur 1984 ter Kos 1990 in 1994.¹²¹⁵ K sodelovanju so najprej pritegnili Janka Kosa, ki je bil vodilni sestavljavec že pri prejšnjem sestavu in je sploh najdlje sodeloval pri nastajanju srednješolskih beril od vseh avtorjev ali soavtorjev v poldrugem stoletju.¹²¹⁶ Prvi zvezek je sestavil Kos sam, potem pa se je potrdila napoved Silva Faturja ob oceni poskusnih snopičev Gregoračeve, da je kvalitetno in vsestransko uporabno sodobno berilo nujno rezultat timskega dela.¹²¹⁷ Že v drugem zvezku se je Kosu pridružil Tomo Virk (literarni teoretik, kritik, esejist in prevajalec), v tretjem prvima dvema Gregor Kocijan

zavesti o življenju ter iskanja smisla v njem, se v bistvu nikoli ne premakne iz središnih položajev njegovih pesniških pripovedi. Zato dajejo temeljno orientacijo v njegov vsebinski svet dela: pismo staršem (1824), Slovo od mladosti (1829), Sonetje nesreče (1832), Sonetni venec (1834), Krst pri Savici (1836), Pevcu (1838), Zdravljica (1844) in Neiztrohnjeno srce (1845)" (Paternu 1976: 107).

¹²¹³ Razen *Lepe Vide* so vse pesmi zelo abstraktne, samo dve imata zgodbene prvine, nikjer ni sledu o humorju, manjka dramatični lok, ki bi po vživetju omogočil bralni užitek.

¹²¹⁴ Izpadli avtorji so Jarnik, Čop, Trdina, Javoršek, Potrč, Grabeljšek, Zupančič, Zidar, Kavčič, Božič in Švabič.

¹²¹⁵ Sestava Gregorač 1979 in 1980 sta izšla pri založbi DDU Univerzum.

¹²¹⁶ Kos je s prekinitvijo v času usmerjenega izobraževanja šolski avtor od leta 1961 do leta 2009, torej skoraj 50 let, kar je tudi v evropskem merilu težko ponovljiv dosežek. Poleg beril je Kos pripravljaval tudi druge srednješolske učne knjige, pregled slovenske in svetovne književnosti, priročnik za literarno teorijo in učbenik za pouk filozofije.

¹²¹⁷ "Naslednjo stopnjo v razvoju pa bo mogoče doseči le s temeljito spremembo učnih načrtov in s snovanjem didaktičnih kompletov (učbeniki, priročniki za učitelje, delovni zvezki) za razvejan sistem usmerjenega izobraževanja. Zato bo potrebno skupinsko delo, posameznik tega ne zmore več" (*Jezik in slovstvo* 1978/79, 24/5-6, str. 189).

(šolnik in literarni zgodovinar, tudi sestavljaivec beril za osnovno šolo), v četrtem pa sta med petimi soavtorji na novo Lado Kralj (literarni zgodovinar, teatrolog in prevajalec) in Matevž Kos (literarni zgodovinar in teoretik, kritik in esejist).¹²¹⁸ Od drugega zvezka dalje je bila strokovna sodelavka (za didaktični del) Nada Barbarič, gimnazijska profesorica. Sestav je bil najprej namenjen samo dijakom gimnazij, s četrtem zvezkom pa se je zaradi konkurenčnega sestava Krakar 2003¹²¹⁹ oz. povečanja tržnega deleža njegova namembnost razširila še na srednje strokovne šole.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 107, vseh besedil 322. Sestav Kos 2003 ima za dobro tretjino več slovenskih avtorjev kot predhodni sestav Kos 1994, vseh besedil pa je več kar za dobro polovico. Razlog za to je novi učni načrt iz leta 1998, ki prinaša več obveznih besedil, precej avtorjev oz. besedil pa je obvezno-izbirnih,¹²²⁰ sicer pa gre v tem primeru za nekakšno mešanico berila vezanega tipa¹²²¹ in berila antološkega tipa, ki vključuje tudi nekatera besedila, ki so v učnem načrtu navedena kot prostoizbirna.¹²²² Po obsegu je sestav primerljiv s sestavoma Bohanec 1975 in 1980 le glede števila avtorjev, glede besedil pa še vedno krepko zaostaja, saj jih ima v povprečju dvakrat manj.¹²²³ Glede na tržaški zamejski sestav Bratuž 1994, ki je značilno antološkega tipa, najnovejša Kosova berila zaostajajo tako po številu slovenskih avtorjev kot po številu vseh besedil.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska. Podobno kot v sestavih Fatur 1984 in Fatur 1990 (za srednje šole z italijanskim učnim jezikom) je spet uveljavljeno edino logično zaporedje svetovna – slovenska književnost. Vsebine so razvrščene na poglavja in podpoglavja,¹²²⁴ pri čemer je poglavje lahko zgodovinski vek, literarno obdobje ali celo leposlovno besedilo,¹²²⁵ podpoglavje pa literarno obdobje ali smer,¹²²⁶ literarna zvrst¹²²⁷ ali del leposlovnega besedila.¹²²⁸

¹²¹⁸ Od vseh petih sodelavcev sta le Janko Kos in Gregor Kocijan nekaj let poučevala na srednji šoli.

¹²¹⁹ Ta je bil od samega začetka prilagojen uporabi na gimnazijah in strokovnih srednjih šolah.

¹²²⁰ Berilo mora seveda tako kot maturitetni katalog poleg obveznih vključevati tudi vsa obvezno-izbirna besedila.

¹²²¹ Podobno kot so to sestavi Gregorač 1980, Fatur 1984 ter Kos 1990 in 1994.

¹²²² Pri prostoizbirnih besedilih gre namreč za zelo kratke odlomke, celo pri lirskih pesmih.

¹²²³ Zelo podobno število avtorjev in besedil pa ima medvojni sestav Grafeanuer 1942 v enem zvezku, kar že kaže, da ima sestav Kos 2003 omejitve pri obsegu zaradi dodanega literarnovednega in didaktičnega instrumentarija.

¹²²⁴ Ta so delno navedena tudi na dnu platnic posameznih zvezkov.

¹²²⁵ Poglavja so: Antika, Biblija, Srednji vek, Novi vek (I. zv.); Romantika, Realizem, Moderna (II. zv.); Slovenska moderna, Svetovna književnost v 20. stoletju, Slovenska književnost med vojnama (III. zv.); Sodobna slovenska književnost (IV. zv.).

¹²²⁶ Npr. Evropska romantika, Slovenska književnost v obdobju romantike, Evropski realizem in naturalizem, Slovenska književnost med romantiko in realizmom ipd.

¹²²⁷ Npr. Antična epika, Antična dramatika, Antična lirika.

¹²²⁸ Npr. Stara zaveza, Nova zaveza.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 64%, svetovna 36%, jugoslovanska 0%. Delež svetovne književnosti je nižji kot v sestavu Kos 1965 in višji kot v sestavu Bohanec 1975 oz. enak kot v prejšnjem sestavu Kos 1994. Če je bilo v slednjem še nekaj besedil iz južnoslovanskih književnosti, so ta zdaj v celoti izpadla, kar po eni strani ni v skladu s tradicijo, da berila, ki poleg slovenska vključujejo tudi evropsko oz. svetovno književnost, vedno prinašajo tudi besedila iz jugoslovanske književnosti,¹²²⁹ po drugi strani pa po sestavih Fatur 1984 in Kos 1990, kjer je bil delež južnoslovanskih književnosti izjemno visok, predstavlja nasprotno skrajnost in zanikanje prostorske, jezikovne in zgodovinske povezanosti.¹²³⁰

6. Spremljevalni instrumentrij: zaporedna kazala v vseh štirih zvezkih,¹²³¹ na začetku zvezka vedno sklop Uvodna pojasnila in napotki,¹²³² na koncu pa še dodatki (Slovarček književnih pojmov, Likovne podobe k besedilom, Seznam virov in pomožne literature, Seznam virov za likovne podobe, Imensko kazalo, Stvarno kazalo). Literarnovedni instrumentarij obsega še uvodno poglavje Uvod v književnost – Temeljni pojmi literarne teorije,¹²³³ literarnozgodovinske uvode, bio-in bibliografske podatke ob posameznih avtorjih in komentarje (razlage) ob leposlovnih besedilih.¹²³⁴ Didaktični instrumentarij obsega še vprašanja, v prvem zvezku razdeljena na tri sklope (A, B in C),¹²³⁵ in stvarne opombe ob nekaterih besedilih.¹²³⁶ Približno polovica vprašanj v prvem zvezku je reproduktivne

¹²²⁹ Takih sestavov je 36 (8 sestavov prinaša samo slovensko književnost, nekateri pa samo slovensko in jugoslovansko), izjeme pa so sestavi Kacin 1930, Grafenauer 1942, Čekuta 1947, Kos 1965 in Zablatnik 1976, ki nimajo jugoslovanske književnosti.

¹²³⁰ Glede na to, da je pri sestavi Bohanec 1975, Kos 1990 in Kos 2003, ki imajo zelo različne deleže jugoslovanske književnosti, sodeloval isti avtor, lahko utemeljeno domnevamo, da na tovrstna razmerja med književnostmi niso vplivala niti literarnozgodovinska niti kulturnoumetnostna merila, pač pa zlasti pričakovanja in zahteve aktualne politike.

¹²³¹ Na začetku je vedno kazalo po poglavjih in podpoglavjih, na koncu pa po literarnovednih in leposlovnih besedilih.

¹²³² Razložena je dvojna narava knjige (berilo in učbenik), struktura učbeniškega in bralnega dela, namen komentarjev in vprašanj, uporaba neobveznih besedil (kratkih odlomkov), namen elementov za vizualizacijo (fotografij slikarskih in kiparskih del, didaktičnih shem k odlomkom in zemljevidov), razpredelnic in preglednic ter dodatkov na koncu.

¹²³³ Razdelki so Književnost, Besedna umetnost, Besedna umetnost in neumetnostna besedila, Bistvo umetnosti in umetnostnih besedil, Polliterarna besedila, Vrste ali zvrsti, Lirika, epika, dramatika, Lirika, Epika ali pripovedništvo, Dramatika, Poezija in proza, Vrednotenje književnosti, Literarna veda, Avtor, delo, bralec in Sheme za razčlenbo književnih besedil.

¹²³⁴ Umestitve odlomkov so vključene kar v razlagalno besedilo, ki ponavadi sledi odlomku.

¹²³⁵ V sklopu A so vprašanja, ki se nanašajo na samo besedilo, v sklopu B vprašanja, ki zadevajo avtorja in druga njegova dela (dijak dobi informacije v literarnovednem besedilu), v sklopu C pa vprašanja, ki dijaka usmerjajo k neobveznemu, samostojnemu iskanju virov in informacij.

¹²³⁶ Ob odlomkih iz Shakespearovih tragedij *Romeo in Julija* ter *Hamlet* v prvem zvezku sploh ni stvarnih opomb, ob odlomku iz pridige Svetokriškega *Na noviga lejta dan* pa so zaradi stiske s prostorom kljub velikemu številu zastarelih in težko razumljivih besed le prevodi latinskih citatov.

narave,¹²³⁷ kar pomeni, da dijak lahko dobi odgovore v uvodnem in razlagalnem besedilu, ne da bi se posvečal analizi leposlovnega dela. V drugem zvezku, ko se je univerzitetnim profesorjem pridružila Nada Barbarič, je pri vprašanjih dodan še sklop D, ki zahteva tvorjenje novih besedil,¹²³⁸ v tretjem in četrtem zvezku pa sta drugi in tretji sklop vprašanj združena pod B, sklop D pa je preimenovan v C.¹²³⁹ Tudi v drugih treh zvezkih se še pojavljajo reproduktivna vprašanja,¹²⁴⁰ vendar je zaradi dodanega sklopa D njihov delež v celoti manjši, čeprav še vedno prevladujejo v sklopu A.¹²⁴¹ Poseben problem predstavlja didaktični instrumentarij ob Krstu pri Savici. V sklopu A je devet vprašanj od dvanajstih reproduktivne narave, prvi dve vprašanji pa se nanašata na posvetilni sonet *Matiju Čopu*, ki ga sploh ni v berilu. Tudi v sklopu B so štiri vprašanja reproduktivna, na drugi niz vprašanj¹²⁴² pa iz leposlovnega besedila sploh ni mogoče odgovoriti, saj tega motiva ni v izbranem odlomku iz Krsta. Podobno velja v sklopu D, kjer nekatera sicer smiselna in didaktično primerna vprašanja zahtevajo poznavanje celotne pesnitve.¹²⁴³ Posebnost sestava so grafične sheme s prikazom govornih položajev,¹²⁴⁴ ki zavzamejo precej prostora, imajo pa vprašljivo didaktično vrednost. Podobno velja za "na robu natisnjene zelo kratke odlomke ali drobce **neobveznih besedil**, ki so povezani z obravnavanimi književnimi obdobji, avtorji ali deli", ki so večkrat smiselna dopolnitev obveznega besedila,¹²⁴⁵ problematična pa je objava kratkih odlomkov iz pesniških, tudi lirskih besedil, kjer niti ni označeno, da gre samo za odlomek.¹²⁴⁶ Stisko s prostorom razodevajo tudi tiste objave daljših odlomkov ali pesmi, pri katerih je leposlovno besedilo natisnjeno z manjšimi črkami kot spremljevalno besedilo.¹²⁴⁷ Sicer je

¹²³⁷ Pri *Brižinskih spomenikih* 12 od 18, pri ljudski pesmi *Lepa Vida* 12 od 23 in pri pridigi *Na Noviga lejta dan* 14 od 17.

¹²³⁸ Gre za "naloge, ki pokrivajo tri področja: esejsko analizo in primerjavo, interpretacijo ter poustvarjalno pisanje".

¹²³⁹ Vse to dokazuje, da se je zasnova didaktičnega instrumentarija sproti dopolnjevala in spreminjala.

¹²⁴⁰ Za ponazoritev navajam primer iz drugega zvezka (ob pesmi *Slovo od mladosti*): Katere so življenjske vrednote, ki naj bodo pravično poplačane? (vprašanje pod A) – Značilna je Prešernova predstava o idealnem življenju; to je življenje, v katerem bi bile po zaslugi priznane in poplačane človekove odlike, kot so razumnost, znanje, delo, pravičnost in zvesta ljubezen, tj. odlike, na katerih temelji zdravo in skladno javno, pa tudi zasebno življenje (poved iz razlagalnega besedila, ki je nad vprašanji).

¹²⁴¹ Pri pesmi *Slovo od mladosti* je vseh osem vprašanj v sklopu A reproduktivne narave.

¹²⁴² Kakšno vlogo ima v delu motiv samomora? S katerim delom, v katerem dobi samomor pomembnejšo vlogo, ga je mogoče primerjati? Kje so razlike?

¹²⁴³ Npr. Razloži povezavo med Črtomirom in Prešernom. Kje najdeš sorodnosti, kje razlike? Ali je možno enačiti Prešerna s Črtomirom ali ne?

¹²⁴⁴ Sheme so treh vrst: pripovedne osebe in govorni položaji, lirске osebe in govorni položaji, dramske osebe in govorni položaji.

¹²⁴⁵ Npr. pri *Sonetnem vencu*, kjer je v zvezi s sedmim sonetom natisnjen prevod kratkega odlomka iz Ovidovih *Metamorfoz*, ki omogoča primerjavo podobe Orfeja.

¹²⁴⁶ Pri Dragotinu Ketteju v tretjem zvezku so tako ob pesmi *Na trgu*, ki je obvezno besedilo, še tri pesmi: celoten sonet iz cikla *Moj Bog*, dve kitici iz cikla *Na molu San Carlo* in 27 verzov iz daljše pesmi *Pijanec*.

¹²⁴⁷ V prvem zvezku npr. odlomki iz *Iliade* in *Odiseje* ter iz komedij *Namišljeni bolnik* in *Matiček se ženi*, v tretjem zvezku pa Župančičeva *Duma*.

likovno-grafična podoba sestava zelo sodobna in v primerjavi s prejšnjimi sestavi po drugi svetovni vojni izjemno kvalitetna, barvno usklajena in premišljena (s celo vrsto likovnih prilog, vključenih v spremljevalno besedilo), odpira pa vprašanje, ki je vprašanje sodobnega berila za pouk književnosti nasploh, v kolikšni meri tovrstna vizualizacija podpira imagološko naravo recepcije leposlovnih besedil.

7. Prešernove pesmi: *Soneti nesreče*,¹²⁴⁸ *Krst pri Savici*,¹²⁴⁹ *Lepa Vida*,¹²⁵⁰ *Soneti Juliji*,¹²⁵¹ *Je od vesel'ga časa teklo leto*¹²⁵² (I. zv.); *Ribič*,¹²⁵³ *Nova pisarija*,¹²⁵⁴ *Hčere svet, Učenec, Slovo od mladosti, Pismo staršem*,¹²⁵⁵ *Soneti nesreče, Sonetni venec, Krst pri Savici*,¹²⁵⁶ *V spomin Matiju Čopu (Dem Andenken ...)*,¹²⁵⁷ *Pevcu, Nezakonska mati, Zdravljica, Neiztrohnjeno srce* (II. zv.).

V sestavu je sicer kar 19 Prešernovih pesmi,¹²⁵⁸ vendar je samo devet celotnih besedil, razen (samo enkrat) *Krsta* pa so samo kratki odlomki. Če upoštevamo samo celotne Prešernove pesmi, je izbor po številu enot na ravni sestavov iz časa usmerjenega izobraževanja Gregorač 1980 in Fatur 1984 oz. na ravni sestava Gorjup 1979 za srednje šole z italijanskim učnim jezikom ali avstralskega sestava Ceferin 1984. Tudi če upoštevamo vse objave, je še vedno dvakrat manjše število pesmi kot v zamejskem sestavu Bratuž 1994, ki se je v tem času še uporabljal. Izbor je razen treh pesmi, ki so recepcijsko ustrezne (*Hčere svet, Učenec* in *Nezakonska mati*), izjemno zahteven in izrazito literarnozgodovinski, tako da ne dosega kakovosti izbora v sestavi Bohanec 1975 in 1980.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Ker razen dodanih drobcev prostoizbirnih besedil sestav sledi novemu učnemu načrtu, je morebitna neuravnoteženost pri izboru avtorjev in besedil lahko le rezultat skupine za pripravo učnega načrta, pač pa so razvidni nekateri avtorski poudarki pri obsegu posameznih vsebinskih sklopov. Tako ima npr. antična književnost okoli 50 strani, evropska srednjeveška književnost okoli 15 strani, renesančna književnost okoli 30 strani, samo *Biblija* pa prav tako 30 strani. V sestavu Kos 1965 pa ima antična književnost okoli 80 strani, evropska srednjeveška književnost okoli 40 strani, renesančna književnost

¹²⁴⁸ Prva kitica prvega soneta.

¹²⁴⁹ Prvi dve tercini *Uvoda*.

¹²⁵⁰ Samo zadnja kitica.

¹²⁵¹ Sonet *Sanjalo se mi je, da v svetem raji*: samo tercinski del.

¹²⁵² Samo druga in tretja kitica.

¹²⁵³ Samo zadnje tri kitice.

¹²⁵⁴ Samo zadnji dve repliki.

¹²⁵⁵ Samo kratek odlomek.

¹²⁵⁶ Samo *Uvod* pod naslovom *Črtomirov boj* in zadnjih 18 oktav *Krsta*.

¹²⁵⁷ Samo prvi dve tercini.

¹²⁵⁸ *Krst* in *Soneti nesreče* po dvakrat.

okoli 70 strani in *Biblija* okoli 5 strani.¹²⁵⁹ Sestav v celoti je izrazito literarnozgodovinsko usmerjen (literarnovedni instrumentarij je izjemno bogat), leposlovna besedila, zlasti krajše pesmi, pa so pogosto v ozadju oz. vizualno podrejena spremljevalnemu besedilu in likovnim prilogam. Didaktični instrumentarij je večkrat pomanjkljiv oz. z izrazitim reproduktivnim poudarkom ravno pri vprašanjih, ki se nanašajo na analizo leposlovnega besedila samega.

9. Označitev Prešerna: V drugem zvezku je pod naslovom Prešeren, klasik slovenske književnosti, tale zapis: "Pojem klasika pomeni prvovrstno ali prvorazredno vrsto umetniških, zlasti književnih del. Nastal je pri Rimljanih in se od 16. stoletja naprej uporablja za najvišji tip pesništva. Merila zanj so različna: /.../ Prešernova poezija ustreza vsem tem merilom v največji meri. V tem smislu je največji in hkrati prvi klasik slovenske književnosti."

2.1.6.1.3 SESTAV KRAKAR 2003

- 1. Enote:** Boža Krakar Vogel (D. Ambrož, V. Cuderman, M. Degan Kapus, J. Kvas, A. Špacapan, M. Štrancar), *Branja 1* (Berilo in učbenik za 1. letnik gimnazij ter štiriletnih srednjih šol), Ljubljana 2000
- Boža Krakar Vogel (V. Cuderman, S. Fatur, S. Koler, R. Korošec, M. Poznanovič, A. Špacapan), *Branja 2* (Berilo in učbenik za 2. letnik gimnazij ter štiriletnih srednjih šol), Ljubljana 2001
- Boža Krakar Vogel (D. Ambrož, M. Degan Kapus, I. Novak Popov, M. Štrancar, K. Torkar Papež, A. Zupan Sosič), *Branja 3* (Berilo in učbenik za 3. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol), Ljubljana 2002
- Boža Krakar Vogel (D. Ambrož, J. Kvas, I. Novak Popov, M. Poznanovič, M. Štrancar, A. Zupan Sosič), *Branja 4* (Berilo in učbenik za 4. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol), Ljubljana 2003

2. Nastanek in uporaba: Drugačno uredniško politiko kot Založba Obzorja, ki je k sodelovanju povabila literarne zgodovinarje oz. predvsem univerzitetne profesorje, je izbrala založba DZS, ki se je odločila ponovno izdajati srednješolska berila za pouk književnosti.¹²⁶⁰ Vodenje projekta je prevzela Boža Krakar Vogel,¹²⁶¹ profesorica za didaktiko književnosti na

¹²⁵⁹ V prejšnjem sestavu Kos 1994 ima antična književnost okoli 25 strani, evropska srednjeveška književnost okoli 5 strani, renesančna književnost okoli 15 strani in *Biblija* okoli 5 strani.

¹²⁶⁰ Zadnja srednješolska berila, ki so izšla pri tej založbi, sta bila sestava Bohanec 1975 in 1980.

¹²⁶¹ Boža Krakar Vogel (1950 –), šolnica in didaktičarka. Leta 1975 je v Ljubljani diplomirala iz francoščine in ruščine ter leta 1977 še iz slovenistike. Deset let je poučevala slovenščino na srednji ekonomski šoli v Ljubljani, od leta 1986 pa je predavateljica na Filozofski fakulteti, kjer je leta 1993 tudi doktorirala. Že dve desetletji

Filozofski fakulteti v Ljubljani. Krakarjeva je pripravila vsebinsko in didaktično zasnovo beril, že v postopku izbiranja avtorjev, besedil in odlomkov pa so z recenzijami sodelovali tudi literarni zgodovinarji. Berila so sestavljali številni gimnazijski profesorji (Darinka Ambrož, Vinko Cuderman,¹²⁶² Majda Degan Kapus,¹²⁶³ Jana Kvas, Adrijana Špacapan, Marjan Štrancar, Silvo Fatur, Samo Koler, Rajko Korošec, Mojca Poznanovič¹²⁶⁴ in Katarina Torkar Papež) in dve literarni zgodovinki (Irena Novak Popov in Alojzija Zupan Sosič), torej je bil drugače kot pri sestavu Kos 2003 poudarek na njihovi didaktični uporabnosti. Že od prvega zvezka dalje je sestav z izborom besedil pokrival tako učni načrt za gimnazije kot tistega za strokovne šole.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 157, vseh besedil 734. V primerjavi s sestavom Kos 2003 je slovenskih avtorjev za polovico več,¹²⁶⁵ vseh besedil pa kar dvakrat več, torej gre za izrazito antološki tip berila, ki omogoča izbirati tako učitelju kot dijaku. V primerjavi s prejšnjim sestavom Kos 1994 je slovenskih avtorjev dvakrat več, vseh besedil pa skoraj štirikrat več. Sestav Krakar 2003 je po obsegu primerljiv s sestavoma Bohanec 1975¹²⁶⁶ in Bratuž 1982, ki je nekoliko skromnejši po številu avtorjev in besedil. Berila Krakarjeve imajo med osrednjimi berili v celotnem poldrugem stoletju največ slovenskih avtorjev,¹²⁶⁷ med vsemi berili za višjo srednjo oz. srednjo šolo sploh pa najvišje število slovenskih avtoric.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska, delno tematska. Podobno kot v sestavu Kos 2003 ni enotnosti pri razporeditvi snovi na poglavja in podpoglavja,¹²⁶⁸ saj so v prvem zvezku poglavja literarne vsebine od zgodovinskega veka, literarnega obdobja ali smeri do posameznega leposlovnega besedila,¹²⁶⁹ podpoglavja pa posamezne književnosti,¹²⁷⁰ v drugem zvezku so samo poglavja brez podpoglavij,¹²⁷¹ v tretjem zvezku so tri poglavja,¹²⁷² pri

sodeluje pri pripravi novih učnih načrtov, katalogov znanj in maturitetnih izpitnih katalogov, leta 2004 pa je izšel njen priročnik *Poglavja iz didaktike književnosti* (Os. I: 548).

¹²⁶² Tudi Vinko Cuderman ima doktorat iz didaktike književnosti.

¹²⁶³ Majda Degan Kapus, ki je pred tem poučevala na srednji ekonomski šoli in na gimnaziji, je bila tudi urednica.

¹²⁶⁴ Poznanovičeva je tudi pedagoška svetovalka na Zavodu za šolstvo in je bila med drugim tajnica kuriklarne prenove pouka slovenščine.

¹²⁶⁵ Pri tem moramo upoštevati, da je več avtorjev v sestavu Kos 2003 predstavljenih le z drobcami njihovih leposlovnih besedil.

¹²⁶⁶ Ta sestav ima manj avtorjev in nekoliko več besedil.

¹²⁶⁷ Zamejski koroški sestav Zablatnik 1976 ima isto število slovenskih avtorjev, zamejski tržaški sestav Bratuž 1994 pa nekoliko več.

¹²⁶⁸ Razlog je v tem, da oba sestava preveč mehanično sledita učnemu načrtu, ki glede tega ni čisto dosleden.

¹²⁶⁹ Poglavja so Orient, Biblija, Antika, Srednji vek, Renesansa, Reformacija, Barok in klasicizem, Razsvetljenstvo in Ljudsko slovstvo.

¹²⁷⁰ Npr. Grška antična književnost in Rimska antična književnost.

¹²⁷¹ To so Predromantika in romantika, Romantika na Slovenskem, Realizem, Realizem na Slovenskem ter Nova romantika, dekadenca in simbolizem.

¹²⁷² To so Slovenska moderna, Svetovna književnost v 20. stoletju ter Slovenska književnost med moderno in sodobnostjo.

čemer imata zadnji dve kot podpoglavja zvrstno delitev na pesništvo, pripovedništvo in dramatiko, v četrtem zvezku, ki je v celoti posvečen slovenski književnosti po letu 1945, pa so poglavja kar Pesništvo, Pripovedništvo in Dramatika. Posebnost sestava so tematski dodatki na koncu poglavij, in sicer leposlovna besedila iz najnovejših obdobij, ki se tematsko navezujejo na posamezno besedilo iz vsebinskega sklopa in ga dodatno osvetljujejo.¹²⁷³

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 59%, svetovna 40%, jugoslovanska 1%. Delež svetovne književnosti je najvišji po sestavu Kos 1965, vendar v tem primeru ne gre na škodo avtorjev ali besedil iz slovenske književnosti, ki je dovolj reprezentativno zastopana. Sestav Krakar 2003 v okviru svetovne književnosti ponovno vključuje nekatera najvidnejša imena južnoslovanskih književnosti, ki jih je po številu besedil sicer le za dobrega pol odstotka,¹²⁷⁴ in na ta način nadaljuje 150-letno tradicijo.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna kazala na začetku zvezkov, takoj za njimi vedno tudi sklop Uvod s pojasnilom zasnove berila in navodili za uporabo,¹²⁷⁵ na koncu pa še Dodatek (Slovarček literarnoteoretičnih pojmov in interpretativnih prvin, Imensko kazalo avtorjev, Imensko kazalo prevajalcev, Viri in literatura ter Slikovno gradivo).¹²⁷⁶ Pri literarnovednem instrumentariju je glede na konkurenčni sestav bistvena razlika v tem, da je na začetku avtorskega sklopa praviloma kratka uvodna oznaka avtorja in besedila, ki ji pri odlomkih iz daljših pripovednih ali dramskih besedil sledi umestitev, na koncu leposlovnega besedila so vprašanja in naloge, šele za njimi pa predstavitev avtorjevega življenja in dela. Daljši literarnozgodovinski sklopi so samo na koncu posameznih poglavij oz. podpoglavij, kjer so tudi ponavljalna vprašanja. Vse to in pa dejstvo, da so leposlovna besedila vedno natisnjena z večjimi črkami kot pa spremljevalno besedilo,¹²⁷⁷ kaže na to, da je v berilih sestava Krakar 2003 literarna zgodovina v ozadju, da je osrednji namen branje in

¹²⁷³ Nekaj podobnega smo že imeli v prvi polovici 20. stoletja v nekaterih sestavih za nižjo srednjo šolo oz. v zamejskem sestavu Bratuž 1994, kjer pa je šlo za dodana strokovna besedila. V drugem zvezku so npr. dodana besedila Plenzdorfovo *Novo trpljenje mladega W.* pri evropski romantiki, Smoletov *Krst pri Savici* pri slovenski romantiki, Barnesova *Flaubertova papiga* pri evropskem realizmu, Robov *Deseti brat* pri slovenskem realizmu in Mrakova tragedija *Rimbaud – Verlaine* pri evropski novi romantiki.

¹²⁷⁴ Vključeni so Držić, Njegoš, Andrić in Krleža. Verjetno bi bilo smotno dodati vsaj še po enega predstavnika iz obdobja realizma in moderne, od srbskih književnikov pa prav gotovo Stankovića z romanom *Nečista kri*.

¹²⁷⁵ Na začetku Uvoda je opredeljen ključni namen antologije, tj. "spodbujati pester pouk književnosti (ob tem tudi jezikovnih dejavnosti) in poglobljati interes za branje literature". Za tem sledi predstavitev izbora besedil, ki se delijo na obvezna in izbirna, na koncu posameznega obdobja pa so še polliterarna besedila. Didaktična ureditev obsega ob leposlovnih besedilih uvodno predstavitev, slovarček pojmov, vprašanja in naloge, literarnoteoretične definicije in razlage interpretativnih prvin, življenjepis avtorja ter na koncu poglavij literarnozgodovinski oris obdobja s preglednicami avtorjev in del in nalogami za ponavljanje oz. utrjevanje.

¹²⁷⁶ V prvem zvezku je na začetku Dodatka še poglavje Osnove literarne teorije, ki je precej bolj skromno kot v sestavu Kos 2003 (tam na devetih straneh, tu pa le na treh), vključuje pa vsebinske dele Opredelelitev pojma književnost, Književne zvrsti in vrste, Književni slog ter Književna veda.

¹²⁷⁷ To pozitivno podobo kazni druga značilnost, da je zaradi stiske s prostorom spremljevalno besedilo natisnjeno s premajhnimi črkami.

razčlenjevanje leposlovnih besedil, njihovo razumevanje, doživljanje in vrednotenje. Stvarne opombe so bolj pogoste kot v sestavu Kos 2003,¹²⁷⁸ posledica drugačne zasnove literarnovednega instrumentarija pa je tudi to, da je med vprašanji¹²⁷⁹ zelo malo vprašanj reproduktivne narave, pač pa so večinoma vprašanja za tesno branje, za slogovno in zgradbeno razčlemba besedila ter naloge za tvorjenje esejskih besedil in tudi za ustvarjalno pisanje.¹²⁸⁰ Likovne priloge so manj pogoste in bolj diskretne kot v sestavu Kos 2003, najšibkejša mesta sestava glede na likovno-grafično podobo pa so preglednice na koncu poglavij, ki zaradi zelo otežene berljivosti dajejo vtis, da so same sebi namen.

7. Prešernove pesmi: *Lepa Vida*¹²⁸¹ (I. zv.); *Lenora*,¹²⁸² *Hčere svet, Slovo od mladosti, Soneti nesreče, Glosa, Gazele*,¹²⁸³ *Sonetni venec, Soneti Juliji*,¹²⁸⁴ *Pevčeva tožba (Sängers Klage)*,¹²⁸⁵ *Krst pri Savici*,¹²⁸⁶ *Pevcu, Nezakonska mati, Zdravljica, Neiztrohnjeno srce, Zabavljivi napisi, Nagrobni napis metelčici, Sonet o kaši, Pismo staršem, Pismo Vrazu* (II. zv.).

Po številu pesmi je izbor primerljiv s sestavom Kos 2003, v resnici pa ga presega, saj je v Kosovih berilih kar polovica pesmi predstavljena samo z drobcu. Sestav Krakar 2003 ima trikrat več Prešernovih pesmi kot prejšnji sestav Kos 1994 oziroma dvakrat več pesmi kot sestava Gregorač 1980 in Fatur 1984, še vedno pa ima za eno petino manj pesmi kot primerljiv antološki sestav Bohanec 1975 in kar dvakrat manj pesmi kot tržaški zamejski sestav Bratuž 1994. Kljub značilnostim beril antološkega tipa, da imajo lahko drugačne

¹²⁷⁸ Nekaj jih je tudi pri tragedijah *Romeo in Julija* ter *Hamlet*, pri odlomku iz pridige Svetokriškega pa so poleg prevodov latinskih citatov tudi razlage manj znanih besed.

¹²⁷⁹ Vprašanja in naloge so razporejena po temeljnih sporazumevalnih dejavnostih, in sicer so pod naslovom Razmišljamo o besedilu trije možni sklopi: dialog (Pogovarjamo se, Razpravljamo, Primerjamo), samostojni govorni nastop (Pripovedujemo, Recitiramo, Glasno beremo, Uprizarjamo) in pisanje (Raziskujemo, Pišemo).

¹²⁸⁰ Ob *Krstu pri Savici* se vprašanja nanašajo na leposlovno besedilo v berilu, ki ima v tej objavi vse tri ključne dele. V sklopu Pogovarjamo se si navodila za analizo sledijo v logičnem zaporedju: najprej ob sonetu *Matiju Čopu* (*Kakšna je osrednja misel posvetilnega soneta Matiju Čopu? Na katerih mestih je mogoče prepoznati stične točke s Prešernovo usodo?*), za tem ob *Uvodu* (npr. *Obnovite epsko dogajanje Uvoda in se pogovorite o zgodovinskih okoliščinah Črtomirovega boja*, ali *Premislite svobodoljubne ideje iz Črtomirovega nagovora*.) in ob zaključnem odlomku iz *Krsta* (npr. *Pozorno spremljajte lik katoliškega duhovnika, nekdanjega druida, in njegov vpliv na Bogomilo in Črtomira*, ali *Kako Črtomir doživlja krščanstvo? Katera bo poslej njegova naloga in kako jo sprejme?*). V sklopu Razpravljamo je zelo produktivna naloga, ki omogoča dijakom argumentiranje in čustveno opredeljevanje: *Skušajte razložiti razloge za Bogomilino in Črtomirovo spreobrnitev*. V sklopu Pišemo gre za utrjevanje poznavanja besedila in značilnosti literarnih zvrsti s pomočjo ustvarjalnega pisanja: *Napišite pogovor med Črtomiro in Bogomilo kot dramski prizor ali pripoved*.

¹²⁸¹ Prešernova prepesnitev je v celoti natisnjena ob eni od ljudskih različic, vprašanja ob besedilih pa se nanašajo predvsem na primerjavo med ljudsko pesmijo in njeno umetno predelavo.

¹²⁸² Samo odlomek: 12 kitic pesmi.

¹²⁸³ Samo prva, tretja in sedma gazela.

¹²⁸⁴ Samo sonet *Kadar previdi učenost zdravnika*.

¹²⁸⁵ Samo sonet *O srečen, ki mu tuje je spoznanje*.

¹²⁸⁶ Sonet *Matiju Čopu, Uvod* in zadnjih 19 oktav *Krsta*.

poudarke kot učni načrt,¹²⁸⁷ je izbor le malo bolj ustrezen od izbora v sestavu Kos 2003. Namesto da bi ob recepcijsko zelo zahtevnih Prešernovih pesmih sestav prinesel še take Prešernove pesmi, ki so po obliki in slogu bolj preproste, so bolj doživljajske in manj refleksivne ali imajo humorno obarvano pripoved, so dodane pesmi (npr. *Glosa*, *Soneti Juliji*, *Pevčeva tožba*) večinoma na isti ravni kot tiste, ki so obvezne po učnem načrtu. Zato se tudi ta izbor ne more kosati z izborom sestavov Bohanec 1975 in 1980.

8. Značilnosti besedilnega izbora: Za sestav Krakar 2003 je značilno, da skuša z dodajanjem avtorjev in besedil izboljšati redukcionistični pristop učnega načrta,¹²⁸⁸ kar omogoča ustvariti bolj uravnotežen izbor.¹²⁸⁹ Že primerjava s sestavom Kos 2003 pokaže drugačne poudarke (v sestavu Krakar 2003 ima antična književnost okoli 60 strani, evropska srednjeveška književnost okoli 45 strani, renesančna književnost okoli 65 strani in samo *Biblija* okoli 20 strani). Prvi po sestavu Kos 1965 je v tolikšnem obsegu predstavljena srednjeveška književnost,¹²⁹⁰ in sicer s kar 20 besedili,¹²⁹¹ ki ustrezno predstavljajo tematsko in zvrstno raznolikost tega obdobja.¹²⁹² Celovita ocena sestava ne more mimo temeljne ugotovitve, da zasnova berila, ki antološki tip z dodanimi avtorji in besedili povezuje z bogatim literanovednim in didaktičnim instrumentarijem, nujno naleti na omejitve zunanjega obsega: vsa spremljevalna besedila so natisnjena s premajhnimi črkami, da bi bila uporaba berila res na ustrezni ravni; z ustrezno velikimi črkami bi se že tako velik zunanji obseg beril povečal najmanj za petino, kar bi bistveno zmanjšalo njihovo konkurenčnost.¹²⁹³ Pač pa je za sestav ugodna primerjava s konkurenčnim sestavom Kos 2003: sestavu Krakar 2003 ne manjka nič od tega, kar imajo Kosova berila, ima pa dosti večjo ponudbo avtorjev in besedil, prinaša tudi jugoslovanske avtorje, predvsem pa didaktični instrumentarij ni naravnano tako reproduktivno in je ves čas v ospredju leposlovno besedilo samo.

¹²⁸⁷ Ravno na to se kot na eno od prednosti tovrstnega sestava sklicujejo avtorji v Uvodu: "**Obveznim**, z učnim načrtom predpisanim besedilom, se pridružujejo **izbirna** besedila, ki postavljajo prva v "naravno" okolje, omogočajo različna individualna ali skupna branja, so motivacija za govorne vaje, referate, ustvarjalno pisanje idr."

¹²⁸⁸ Ta temelji na omejenem obsegu avtorjev in besedil, ki jih je z aktivnimi metodami možno obravnavati pri pouku, pri čemer je v gimnazijskih učnih načrtih drugače kot v letih po drugi svetovni vojni književnosti dodeljena le polovica ur slovenščine.

¹²⁸⁹ V Uvodu avtorji navajajo: "Predstavitve nekaterih obdobij, ki so v učnem načrtu zaradi krčenja obvezne snovi zajeta bolj skromno ali so izpuščena, so v *Branjih* okrepljene z vidnimi avtorji literarnega obdobja."

¹²⁹⁰ Gre za pomembno obdobje literarne zgodovine, ki je trajalo kar 1000 let.

¹²⁹¹ Primerljivi sestav Bohanec 1875 ima pol manj besedil.

¹²⁹² Vključene so junaške pesnitve, *Roman o Tristanu in Izoldi*, trubadurska lirika, *Carmina Burana*, lirika in epika Danteja Alighierija, *Burka o jezičnem dohtarju*, pa tudi *Sončna pesem* Frančiška Asiškega in *Izpovedi* Avrelija Avguščina.

¹²⁹³ Po eni strani bi se povečali proizvodni stroški beril, po drugi pa njihova uporabnost v razredu, saj sedanji slovenski dijaki, ki razen izjemoma niso posebno motivirani, že zaradi teže ne prinašajo tako obsežnih učnih knjig v šolo.

9. Označitev Prešerna: V uvodnem odstavku pri sklopu France Prešeren so naslednji poudarki: "France Prešeren je najpomembnejši predstavnik slovenske literarne romantike in njen edini pravi nosilec. /.../ Tudi z naslovom *Poezije* je izrazil romantično prepričanje, da mora narod dokazati svojo identiteto z visoko, umetniško zahtevno književnostjo, katere najvišja vrednota je lepota – in ne zgolj razsvetljenska poučnost. /.../ Tako je lahko pomembno zvišal dotedanj raven slovenske literature in dokazal izrazno moč slovenskega jezika – kljub okolju in razmeram, ki takim nazorom niso bile naklonjene."

2.1.6.1.4 SESTAV LAH 2010

- 1. Enote:** Klemen Lah (B. Rovtar, J. Perko, V. Matajc), *Berilo Umetnost besede 1* (Učbenik za slovenščino – književnost v 1. letniku gimnazij in štiriletnih srednjih šol), Ljubljana 2007
- Klemen Lah (D. Pavlič, M. Dovič, B. Rovtar, J. Perko), *Berilo Umetnost besede 2* (Učbenik za slovenščino – književnost v 2. letniku gimnazij in štiriletnih srednjih šol), Ljubljana 2008
- Klemen Lah (D. Pavlič, T. Smolej, M. Pezdirc Bartol, B. Rovtar, J. Perko), *Berilo Umetnost besede 3* (Učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku gimnazij), Ljubljana 2009
- Klemen Lah (D. Pavlič, M. Pezdirc Bartol, B. Rovtar, J. Perko), *Berilo Umetnost besede 4* (Učbenik za slovenščino – književnost v 4. letniku gimnazij), Ljubljana 2010

2. Nastanek in uporaba: Tretja založba, Mladinska knjiga, se je lotila priprave konkurenčnega sestava šele po sedmih letih,¹²⁹⁴ in sicer kot celovit projekt za pouk slovenskega jezika in književnosti.¹²⁹⁵ Berila so sestavili Klemen Lah¹²⁹⁶ in sodelavci, med katerimi so predvsem literarni zgodovinarji (Vanesa Matajc, Darja Pavlič, Marijan Dovič, Tone Smolej in Mateja Pezdirc Bartol), pa tudi dve gimnazijski profesorici (Bernarda Rovtar

¹²⁹⁴ Pri Mladinski knjigi je dotlej izšel samo srednješolski sestav Kos 1965.

¹²⁹⁵ Založba Obzorja in DZS sta pred tem poskrbeli samo za pouk književnosti, saj je učbenike za pouk jezika z naslovom *Na pragu besedila* pripravila založba Rokus. Mladinska knjiga je leta 2007 začela izdajati tako berilo kot učne knjige za pouk jezika z naslovom *Slovenščina – Z besedo do besede*.

¹²⁹⁶ Klemen Lah (1974 –), šolnik, literarni zgodovinar in pisec radijskih iger. Leta 1999 je diplomiral iz sociologije in slovenistike v Ljubljani, leta 2009 pa je doktoriral na Filozofski fakulteti v Zagrebu. Poučeval je na več srednjih šolah, nazadnje na waldorfski gimnaziji v Ljubljani. Zdaj je predavatelj slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Zadru. Leta 1998 je bila na Radiu Slovenija posneta in predvajana radijska igra *Šopek za Barbaro*, leta 2005 pa še igra z naslovom *Elizabeta Cvilinska*.

in Janja Perko).¹²⁹⁷ Prva dva zvezka sta bila namenjena tako dijakom gimnazij kot srednjih strokovnih šol, tretji in četrti pa samo še dijakom gimanzij, saj se je v tem času z uvedbo žanrskih sklopov bistveno spremenil učni načrt za pouk slovenščine na strokovnih šolah.¹²⁹⁸

3. Obseg: slovenskih avtorjev 76, vseh besedil 335. V primerjavi s konkurenčnima sestavoma je sestav Lah 2010 po obsegu najskromnejši, saj ima pol manj slovenskih avtorjev in vseh besedil kot sestav Krakar 2003 oziroma četrtno manj slovenskih avtorjev kot sestav Kos 2003.¹²⁹⁹ Ta sestav je po obsegu na podobni ravni kot sestava Gregorač 1979 za srednje ekonomske šole in Fatur 1984 za usmerjeno izobraževanje, ki pomenita prehod iz antološkega v učbeniški tip berila, le da ima bistveno več svetovne književnosti.

4. Razvrstitev učnih vsebin: literarnozgodovinska. V prvem zvezku so poglavja in podpoglavja, v drugem in tretjem samo poglavja, v četrtem pa poglavja, ki so zvrsti slovenske književnosti druge polovice 20. stoletja (pesništvo, pripovedništvo in dramatika).¹³⁰⁰ V prvem zvezku se svetovna in slovenska književnost delno povezujeta znotraj poglavij,¹³⁰¹ v drugem in tretjem sta ločeni po poglavjih, v četrtem zvezku svetovne književnosti sploh ni.

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 51%, svetovna 48%, jugoslovanska 1%. Jugoslovanska književnost drugače kot v sestavu Krakar 2003 in podobno kot v sestavu Kos 2003 v nasprotju s 150-letno tradicijo praktično ni zastopana, saj sta objavljeni samo eno besedilo hrvaškega književnika (Grigorja Viteza) in eno besedilo srbskega književnika (Vaska Pope), pa še to le v prvem poglavju prvega zvezka, v Uvodu v književnost. Svetovne književnosti je bistveno več kot v sestavu Kos 2003, kjer je bil njen delež najustreznejši, saj zavzema skoraj polovico sestava, kar je najvišji delež v celotnem poldrugem stoletju sploh. Drugače kot v berilih Krakarjeve, ki so antološkega tipa, je tako izjemen obseg svetovne književnosti možen samo zaradi osiromašitve slovenske književnosti. V sodobnih hrvaških in italijanskih berilih je delež svetovne književnosti nižji, in sicer razen izjemoma ne presega štirih desetih vseh besedil.

¹²⁹⁷ Rovtarjeva in Perkova sta že prej sodelovali pri sestavi priručnikov za pisanje eseja na maturi, ki jih je izdajala založba Gyrus (oz. Intelego), kasneje pa tudi Mladinska knjiga.

¹²⁹⁸ Leta 2009 je DZS izdala prvi zvezek beril po novem učnem načrtu z naslovom *Od branja do znanja*, konkurenčna berila pa že pripravljajo tudi pri Mladinski knjigi. Tako samo prvič po sestavu Gregorač 1979 dobili posebna berila za stokovne šole, pravzaprav šele drugič po osvoboditvi sploh.

¹²⁹⁹ Poleg tega je treba upoštevati, da je podobno kot v sestavu Kos 2003 precej besedil v obliki kratkih odlomkov, uporabljena pa so bodisi za uvodno motivacijo bodisi za domačo nalogo.

¹³⁰⁰ Poglavja v prvih treh zvezkih so: Uvod v književnost, Mitologija in ljudsko slovstvo, Stare orientalske književnosti, Antična književnost, Srednjeveška književnost, Renesančna književnost, Slovenska protestantska književnost, Protireformacija in barok, Klasicistična književnost, Razsvetljenska književnost (I. zv.); Evropska romantika, Romantika na Slovenskem, Evropski realizem in naturalizem, Med romantiko in realizmom, Simbolizem, dekadenca, nova romantika (II. zv.); Književnost slovenske moderne, Svetovna književnost v prvi polovici 20. stoletja, Od moderne do konca druge svetovne vojne, Svetovna književnost v drugi polovici 20. stoletja (III. zv.).

¹³⁰¹ Npr. Razsvetljsko pripovedništvo in Slovenska razsvetljenska književnost.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedna kazala na začetku zvezkov,¹³⁰² po uvodni motivacijski pesmi¹³⁰³ vedno sledi pojasnjevalni sklop z naslovom Uvod,¹³⁰⁴ v katerem je opredeljen tudi temeljni učno-vzgojni smoter: "Glavni cilj berila je omogočiti mladim bralcem neposreden in živ stik z literarnim besedilom, ki edino lahko zagotavlja polno doživetje, spoznavanje, razmišljanje in kritično vrednotenje književnosti." Na koncu prvega zvezka je še poglavje Slovarček literarnoteoretičnih pojmov, ki sta mu dodana še Abecedno kazalo književnih odlomkov in Imensko kazalo avtorjev, na koncu drugega zvezka sta Abecedno kazalo obravnavanih literarnih del in Imensko kazalo avtorjev, na koncu tretjega zvezka pa samo Abecedno kazalo obravnavanih literarnih del. Po kazalu drugega zvezka je izjemoma navedena še vsebina priloženega DVD-ja in CD-ja, ki je sicer razvidna iz ovitka v ovojnici na notranji strani zadnje platnice berila.¹³⁰⁵ Na začetku vsebinskega dela prvega zvezka je literarnoteoretični dodatek z naslovom Uvod v književnost, ki obsega kar 30 strani in je trikrat bolj obširen kot v sestavu Kos 2003.¹³⁰⁶ Vsebinski sklopi tega poglavja so Uvod v branje,¹³⁰⁷ Književnost, Književna/Literarna veda, Književne zvrsti in vrste, Sestava književnega dela, Zunanja zgradba in slog književnega besedila ter Vrednotenje književnosti.¹³⁰⁸ Literarnovedni instrumentarij vključuje literarnozgodovinske uvode v književna obdobja,¹³⁰⁹ predstavitev avtorjev in njihovega dela ter razlage leposlovnih

¹³⁰² Kazalo v prvem zvezku ima samo poglavja in podpoglavja, nima pa navedenih avtorjev oz. besedil.

¹³⁰³ W. Szymborska, *Nekateri imajo radi poezijo* (I. zv.); W. Blake, *Iz slutenj nedolžnosti* (II. zv.); F. G. Lorca, *Krik* (III. zv.).

¹³⁰⁴ V Uvodu so najprej predstavljene novosti (dodana DVD in CD ter jezikovne, medpredmetne in multimedijske povezave), za tem pa sestava besedilne enote: uvodna motivacija, književno besedilo oz. odlomek, razlaga, ponovitev, opredelitev in domača naloga.

¹³⁰⁵ Na DVD-ju so dodani avdiovizualni sklopi (Branje v izvornih jezikih, Branje v slovenščini, Glasba, Gledališče in Film), na CD-ju pa dodatna leposlovna besedila, predvidena za priložnostno domače branje (sklopa Knjižni molj in Projektne naloge), ter viri in literatura (sklop S knjižne police). V tretjem zvezku so vse dodane vsebine združene na DVD-ju.

¹³⁰⁶ V sestavu Krakar 2003 ima ta vsebinski del berila samo tri strani.

¹³⁰⁷ Avtorji navajajo deset pravic bralcev iz knjige *Čudežno potovanje* Daniela Pennaca, s katerimi uspešno problematizirajo lažno posvečenost "resne" literarne vede: Da ne beremo. Da preskakujemo strani. Da knjige ne beremo do konca. Da ponovno beremo. Da beremo karkoli. Da se poistovetimo s knjigo. Da beremo kjerkoli. Da listamo po knjigi. Da beremo na glas. Da o prebranem molčimo.

¹³⁰⁸ Kot primer trivialne književnosti je prvič sploh objavljena pesem *Od prdca* iz prve slovenske posvetne pesniške zbirke *Štiri pari kratkočasnih novih pesmi* Pavla Knobla:

SOLO: Kdor enga jetnika iz ječe spusti, ga hvala velika povsod obleti.	KOR: Napnimo fagot, prdimo povsod Tiberiju na čast, ki je dal to oblast!	Tiberius je bil ta prvi, ki je učil, da žiher cel svet zna glasno prdet.
Vsak človek ima jetnika doma, prdca mu je ime, ah, naj le ven gre.	SOLO: Naši starši dobra dela še niso poznali, sapo, ki je bila zrela, so v črevah držali.	KOR: Napnimo fagot, prdimo povsod Tiberiju na čast, ki je dal to oblast!

¹³⁰⁹ Tudi ti prinašajo leposlovna besedila z vprašanji.

besedil.¹³¹⁰ Didaktični instrumentarij vključuje besedilo ali sliko za uvodno motivacijo,¹³¹¹ zaradi premajhnih črk komaj berljive stvarne opombe na robu strani,¹³¹² takoj po leposlovnem besedilu¹³¹³ pod oznako Razmislimo večinoma vprašanja za tesno branje,¹³¹⁴ po razlagi pa pod oznako Ponovimo še vprašanja, ki se nanašajo tako na leposlovno besedilo kot na njegovo razlago in so pretežno reproduktivne narave. Večkrat je na koncu didaktičnega instrumentarija še oznaka Domača naloga, ki je namenjena dejavnemu utrjevanju in širjenju znanja,¹³¹⁵ pogosto predvsem kot napotilo na branje dodatnih leposlovnih besedil na CD-ju. Posebnost tega sestava so v primerjavi s sestavoma Kos 2003 in Krakar 2003 še vsebinske oznake na robu strani, kot jih poznamo že iz sestavov Gregorač 1979 in Fatur 1984 (prva dva zvezka).¹³¹⁶ Berila vključujejo tudi nekatere tabelarne preglede.

7. Prešernove pesmi: *Soneti nesreče*,¹³¹⁷ (I. zv.); *Nagrobni napis metelčici, Nova pisarija*,¹³¹⁸ *Pismo staršem*,¹³¹⁹ *Hčere svet, Učenec, Prosto srce, Slovo od mladosti, Soneti nesreče, Sonetni venec, Krst pri Savici*,¹³²⁰ *Pevcu, Od nagovarjanja ene kelnarce, Nezakonska mati, Zdravljica, Neiztrohnjeno srce, Prekop, Mladi pesnici (An eine junge Dichterin)* (II. zv.). Na novo sta nemški sonet *Mladi pesnici*¹³²¹ in verjetno zaradi rušenja Prešernovega mita pri domači nalogi ob pesmi *Pevcu* še trivialna pesmica *Od nagovarjanja ene kelnarce*.¹³²² Po

¹³¹⁰ Te so včasih preobširne in preveč faktografske, npr. v prvem zvezku ob odlomku iz *Božanske komedije*, ki je stisnjen na dveh straneh (celo brez vrstičnih presledkov med terciami), ki jima sledi kar pet strani razlagalnega besedila s tremi grafičnimi prikazi razporeditve človeških duš v devetih krogih pekla, vic in raja.

¹³¹¹ Pri predstavitvi Prešernovega življenja in dela je to npr. Goldensteinov portret pesnika, pri romanu *Gospa Bovary* kitica iz *Jevgenija Onjegina*, pri noveli *Nakit* odlomek iz članka o slovenski meščanski omiki (o obnašanju pri družabnem plesu) in pri romanu *Deseti brat* odlomek iz Levstikovega pisma Miklošiču.

¹³¹² Podobno kot pri sestavu Kos 2003 ni opomb ob odlomkih iz Shakespearovih tragedij, pač pa so dovolj izčrpne ob pridigi Svetokriškega *Na noviga lejta dan*.

¹³¹³ Odlomki iz daljših pripovednih ali ali dramskih besedil so umeščeni v celoto.

¹³¹⁴ Navajam vprašanja ob zaključnem odlomku iz *Krsta: V kaj nagovarja Črtomira Bogomila v prvi kitici odlomka? Kakšni so Črtomirovi pomisleki proti krščanstvu? Kako jih duhovnik skuša pregnati? Kakšen je Črtomirov odnos do starega, poganskega verskega izročila? Ponazorite s primeri iz odlomka. Kako mu Bogomila pojasni svojo odpoved zakonski zvezi z njim? Kaj mu o tem pove duhovnik – zakaj ne bi smel uživati sreče zakona? Kako Črtomir sprva razume njeno odpoved? Kako si razlagate vlogo mavrice, ki se pojavi sredi dramatičnega dialoga? Kakšno je Črtomirovo slovo? Kako krst doživlja Bogomila, kako Črtomir? Kako razumete simbolni pomen imen obeh oseb? Kako si razlagate Črtomirovo spreobrnitev in krst?*

¹³¹⁵ Ob baladi *Neiztrohnjeno srce* je npr. na koncu objavljena še balada *Prekop* z naslednjo nalogo: Preberite balado *Prekop*. Primerjajte jo z *Neiztrohnjenim srcem*. Katere so podobnosti in razlike? Kakšno vlogo ima srce v eni in v drugi? Kaj pa je z verzom in kitico?

¹³¹⁶ Pri pesmi *Pevcu* so to npr.: Mit o Prometeju; Pesniški poklic, kult pesnika; Pesnik v pesmih – pesnik zasebno, apokrif; Zgradba pesmi; Vokalno barvanje; Retorično vprašanje.

¹³¹⁷ Samo sonet *O Vrba*.

¹³¹⁸ Samo zadnje tri replike.

¹³¹⁹ Samo kratek odlomek.

¹³²⁰ *Uvod* in dva odlomka iz *Krsta*: prva oktava in začetna verza druge ter zadnjih 19 oktav.

¹³²¹ Sonet je posvečen slovenski pesnici Luizi Pesjakovi, hčeri Prešernovega delodajalca dr. Crobatha.

¹³²²

"Ne maram za Kranjca, / je hladne krvi! Imam rajši Taljana, / ker bolj mu stoji."	"Le pojd tja v Italjo, / v mesto Torin! Prinesla boš mucko / nazaj brez kocin."
--	--

številu pesmi je sestav primerljiv s sestavom Kos 2003, kjer je sicer še več pesmi, predstavljenih samo z odlomkom. Izbor se ne razlikuje bistveno od tistega v sestavu Krakar 2003 in tudi dodatna pesniška besedila, dostopna na CD-ju, tega izbora razen izjemoma ne širijo v smeri recepcijsko bolj primernih Prešernovih pesmi.¹³²³

8. Značilnosti besedilnega izbora: Vsekakor je odlika tega sestava bogat in s številnimi recepcijsko ustreznimi besedili dopolnjen izbor iz svetovne književnosti, vendar pa je to tudi njegova hiba, saj je zaradi zasnove beril z obsežnim spremljevalnim instrumentrijem in posledično stiske s prostorom¹³²⁴ najbolj prizadeta prav slovenska klasična književnost. Za ponazoritev navajam dejstvo, da je Dragotin Kette, pomemben pesnik slovenske moderne, predstavljen samo z dvema besedilnima enotama (s podoknico *Na trgu* in sonetom *Spomini II* pri obravnavi zgodbe o Samsonu iz *Stare zaveze Svetega pisma*), nekateri tuji pesniki pa z večjim številom enot (Giacomo Leopardi in Octavio Paz s štirimi, Rainer Maria Rilke in Rabindranath Tagore pa s tremi). Sestav Kos 2003 ima pri Ketteju štiri besedilne enote (pesem *Na trgu*, sonet iz cikla *Moj Bog* ter kratka odlomka iz cikla *Na molu San Carlo* oz. pesmi *Pijanec*), sestav Krakar 2003 pa kar devet besedilnih enot: pesmi *Jagned*, *Na trgu*, *Spomini II*, *Črne noči IV*, *Na molu San Carlo VII*, *Moj Bog I*, *Stara novica*, *Pijanec* in motto *A tebi, poet*.¹³²⁵ Neuravnoteženost sestava se razodeva tudi v razmerju med slovensko moderno in kasnejšo slovensko poezijo 20. stoletja, kjer so z večjim številom pesmi predstavljeni avtorji z bolj hermetično in recepcijsko manj primerno poezijo.¹³²⁶ Precej neustrezno je predstavljeno tudi pripovedništvo slovenskega realizma, saj so z obširnejšimi leposlovnimi odlomki predstavljeni samo Jenko, Jurčič, Kersnik in Tavčar,¹³²⁷ Mencinger, Levstik, Stritar in Celestin imajo samo drobce iz esejističnih besedil, Trdina pa je samo

¹³²³ Na CD-ju so besedila pesmi *Nova pisarija*, *Apel in čevljar*, *Turjaška Rozamunda*, *Memnot mori*, *Glosa* in rokopis *Zdravljice*, v zvočni obliki pa še *Uvod h Krstu pri Savici* in *Zdravljica* kot recitaciji, kot zapete pesmi pa še *Zdravljica*, *Magistrale* iz kantate *Soneti venec* in *Balada o Urški* iz opere *Slovo od mladosti*.

¹³²⁴ Ta se kaže že v prvem zvezku, kjer so leposlovnna besedila natisnjena z manjšimi črkami kot sobesedilo, kar se sicer v drugem in tretjem zvezku spremeni, so pa težko berljiva predvsem vprašanja in stvarne opombe. Pravzaprav je edini konkurenčni sestav, ki ima ustrezno berljiva vsa besedila, sestav Kos 2003, to pa predvsem zato, ker ima zaradi manjšega števila vseh besedil (glede na sestav Krakar 2003) in manj obsežnega spremljevalnega instrumentarija (glede na sestav Lah 2010) več prostora, druga dva sestava pa si ga dodatno zmanjšujeta s širokim robom, ki ni namenjen leposlovnim besedilom.

¹³²⁵ Sestavu Lah 2010 se pozna, da je nastajal ob spremembi učnega načrta, saj sta delno že tretji in predvsem četrti zvezek zasnovana po novem učnem načrtu za gimnazije iz leta 2008, ne velja pa to za predstavitev Ketteja, ki ima po učnem načrtu iz leta 1998 obvezno le pesem *Na trgu*, novi učni načrt pa predvideva obveznoizbirno obravnavo pesmi *Na trgu*, *Na molu San Carlo* in *Pijanec*.

¹³²⁶ Tako imata več sprejetih pesmi kot Kette Anton Vodnik in Božo Vodušek (po tri), iz književnosti po drugi svetovni vojni pa imajo več pesmi oz. besedilnih enot npr. še Edvard Kocbek (pet) ter Tomaž Šalamun, Milan Jesih in Drago Jančar (po štiri).

¹³²⁷ Besedila so *Tilka*, *Deseti brat*, *Telečja pečenka*, *Jara gospoda*, *Visoška kronika* in *Cvetje v jeseni*.

omenjen.¹³²⁸ Sestav Lah 2010 vključuje v tem obdobju le 11 besedil, medtem ko imajo konkurenčna *Branja 2* kar 48 besedil, torej štirikrat več.¹³²⁹ Če sodimo samo po spremljevalnem instrumentariju, ta berila učbeniškega tipa nedvomno prekašajo sestava Kos 2003 in Krakar 2003, po številu slovenskih avtorjev in besedil, po razmerju med slovensko, svetovno in jugoslovansko književnostjo ter po uravnoveženosti med klasičnimi in sodobnimi avtorji pa je v prednosti sestav Krakar 2003.

9. Označitev Prešerna: Pod naslovom učbeniške enote Prešeren, klasik slovenske književnosti, v kateri je predstavljena primerjava med Prešernom in Jovanom Veselom – Koseskim,¹³³⁰ je tale oznaka: "Prešeren danes velja ne le za najpomembnejšega pesnika v obdobju romantike, temveč za enega najboljših slovenskih pesnikov vseh obdobj."

2.1.6.2 ITALIJA

Po osamosvojitvi so Slovenci načrtno zoževali svoj kulturni prostor, saj se je iz političnih razlogov prejšnja kulturna povezanost z drugimi jugoslovanskimi narodi vsaj na uradni ravni skoraj prekinila, medtem ko je bila odprtost v zahodni svet že prej dovolj velika. Drugače je bilo pri slovenskih zamejcih v Italiji, kjer se je s še bolj odprto mejo kulturni prostor v primerjavi s prejšnjim obdobjem razširil. Ta sprememba se odraža tudi v srednješolskih berilih za pouk književnosti.

2.1.6.2.1 SESTAV BRATUŽ 1994

- 1. Enote:** Nada Pertot, *Od antike do danes* (I. slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1990
Robert Petaros in Maks Šah, *Od prvih zapiskov do romantike* (II. slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1994
Lojzka Bratuž in Marija Pirjevec, *Od realizma do moderne* (tretje slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1993
Marija Cenda, *Besede naših dni* (četrto slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1991

¹³²⁸ Sta pa v nasprotju s tem obdobjem in s pesništvom moderne izjemno obširno predstavljeni proza in dramatika Ivana Cankarja, ki obsegata kar deset besedilnih enot oz. 55 strani tretjega zvezka.

¹³²⁹ V drugem zvezku sestava Krakar 2003 so v tem obdobju dodani še drugi avtorji (Trdina, Erjavec, Sket, Alešovec in Murnik), zastopane so vse literarne zvrsti (npr. pri Levstiku poezija, proza in dramatika, pri Stritarju pa poezija, proza in esejistika), ob romanih oz. povestih so pri Kersniku in Tavčarju tudi primeri kratke proze.

¹³³⁰ Navedeni so tudi kratki odlomki iz ocen Frana Levca, Janeza Trdine in Josipa Stritarja.

2. Nastanek in uporaba: Sestav Bratuž 1982 je bil po zasnovi tako drugačen od osrednjega sestava Kos 1990 in njegove okrnjene različice Kos 1994, da Slovenci na Tržaškem in Goriškem kljub ukinitvi političnih in ideoloških pregrad še niso mogli začeti uporabljati osrednjih beril, pač pa so se po enem desetletju odločili za dopolnjene izdaje vseh štirih zvezkov. Prvi zvezek, namenjen dveletnemu obdobju višje srednje šole, se uporablja še danes, druge tri zvezke, namenjene kronološkemu pregledu slovenske književnosti v triletnem obdobju višje srednje šole, pa po letu 2000 nadomeščata sestava Krakar 2003 in Kos 2003, od leta 2007 pa tudi berila Mladinske knjige z naslovom *Umetnost besede*.

3. Obseg: slovenskih avtorjev 180, vseh besedil 921. Število slovenskih avtorjev se je v dopoljnjeni izdaji povečalo kar za polovico, število vseh besedil pa za dobro četrtno. Ta sestav ima največji obseg (tako po številu slovenskih avtorjev kot po številu vseh besedil) v poldrugem stoletju sploh.¹³³¹ V primerjavi s sočasnim osrednjim sestavom Kos 1994 je slovenskih avtorjev dvakrat več, vseh besedil pa kar štirikrat več, torej gre za izrazito razliko med osrednjimi berili vezanega tipa, ki imajo samo besedila, predvidena po učnem načrtu, in zamejskimi berili antološkega tipa.

4. Razvrstitev učnih vsebin: enaka kot v sestavu Bratuž 1982. V prvem zvezku je kombinirana,¹³³² v drugih treh zvezkih pa literarnozgodovinska. Tematski sklopi so so v drugem delu prvega zvezka (Naša rast) dopoljnjeni;¹³³³ zlasti opazen je sklop, ki se nanaša na začetek fašističnega nasilja na Tržaškem. Poleg domačih besedil iz prve izdaje¹³³⁴ so v berilo vključena prevedena besedila tujih tržaških književnikov (Stuparicha, Slataperja, Ferrarija, Cergolyja in Giacoma), ki iz drugega zornega kota dodatno osvetljujejo narodnostne konflikte iz medvojnega obdobja ali nasploh opredeljujejo razlike med slovanskim in romanskim svetom.¹³³⁵

5. Razmerja med književnostmi: slovenska 86%, svetovna 13%, jugoslovanska 1%. Ker so sestavljavci dodajali avtorje in besedila tako pri domači kot pri tuji književnosti, se ta razmerja glede na sestav Bratuž 1982 niso spremenila.

¹³³¹ Pri tem je seveda treba upoštevati, da je sestav namenjen petim letnikom srednje šole, večinoma pa je višja srednja šola oz. srednja šola obsegala štiri letnike.

¹³³² Prvi del ima kronološki pregled tuje, drugi kronološki pregled domače književnosti, tretji pa časovno nedoločeno kombinacijo domače in tuje književnosti.

¹³³³ Uvodnemu sklopu s tematiko starih Slovanov sta dodani še besedili Dominika Smoleta *Črtomir in Bogomila* ter Vitana Mala *Sveta brata*.

¹³³⁴ Šprangerja *Narodni dom gori* ter Pahorja *Grmada v pristanu in Brodolom*.

¹³³⁵ Tudi sklop, ki govori o dogajanju v zvezi z drugim tržaškim procesom (*Moje in vaše zgodbe iz let 1931-1945, Noč po smrti obsodbi, Iz poslovnih pisem, Iz pisem*), je dopolnjen z odlomkom z naslovom *Umor* iz Tomizzevega romana *Mladoporočenca iz ulice Rossetti*.

6. Spremljevalni instrumentarij: zaporedno in abecedno kazalo v prvem zvezku ter samo zaporedna kazala v drugih treh zvezkih; še en predgovor v prvem zvezku.¹³³⁶ Pri didaktičnem instrumentariju in likovno-grafični opremi ni bistvenih sprememb, pač pa je opazna novost dopolnitev literarnovednega instrumentarija.¹³³⁷ Pri klasičnih avtorjih, še zlasti pri Prešernu, Cankarju in Župančiču so objavljeni odlomki iz literarnozgodovinskih študij in drugih strokovnih ali priložnostnih zapisov slovenskih znanstvenikov, kritikov in umetnikov, torej gre za nekakšne literarne sklope, ki so se na ravni nižje srednje šole oblikovali že v Westrovih in Brinarjevih berilih.¹³³⁸

7. Prešernove pesmi: Te so iste kot v sestavu Bratuž 1982, na novo pa so besedila *Sila spomina* in tri pisma (Čopu, Čelakovskemu in Vrazu). S tem se je ta sestav po številu objavljenih Prešernovih pesmi izenačil s sestavom Grafenauer 1930.

8. Značilnosti besedilnega izbora: V prvem zvezku so predvsem dopolnitve treh vrst: antični avtorji,¹³³⁹ predstavniki italijanske književnosti¹³⁴⁰ in zamejski avtorji.¹³⁴¹ V drugem zvezku sta sestavljavca dodala nekaj imen, ki bi jih razen npr. Koseskega lahko mirno pogrešali,¹³⁴² v tretjem zvezku sta na novo samo besedili Celestina in Mahniča, v četrtem pa je sestavljavka uvrstila v izbor še nekaj pomembnejših slovenskih književnikov (Vuka, Balantiča, Truhlarja, Merkùja, Strnišo, Šalamuna, Tomšiča, Šeliga, Lipuša, Kovačiča in Rožanca).

9. Označitev Prešerna: V drugem zvezku je odlomek iz eseja Borisa Paternuja *France Prešeren in naš čas*: "Poskusim naj čisto na kratko označiti nekatere lastnosti, s katerimi je Prešernova pesem preživela svojo dobo in s katerimi soustvarja tudi še naš čas oziroma sodobno poezijo. Mislim, da sta najbolj na dlani predvsem dve taki lastnosti. Prvo bi se dalo spoznati v Prešernovem življenjskem nazoru, kot se razkriva na dnu njegovega celotnega pesništva. Vendar pa se najbolj razkriva neposredno iz njegove bivanjske lirike, ki pripoveduje temeljna pesnikova spoznanja o svetu in samem sebi. Glavna črta teh

¹³³⁶ Avtorica Nada Pertot pojasnjuje, da je v prvi del uvrstila še nekaj odlomkov iz antike (po nasvetu in želji recenzentk) ter da se ji zdi pomembno, da je "v knjigo vključila tudi prevode italijanskih avtorjev in nekaj sodobnih tekstov, ki smiselno dopolnjujejo sporočilnost te antologije".

¹³³⁷ Že v prvi izdaji je Marija Cenda v četrtem zvezku objavila besedili Franceta Koblarja *O Grumovi dramatik* in Dušana Pirjevca *Umetnost in družba*.

¹³³⁸ Pri Prešernu so naslednja besedila: Fatur, *Zgradba Sonetnega venca*; Stritar, *Kritični spisi*; Župančič, *Beseda o Prešernu*; Slodnjak, *Večni Prešeren*; Paternu, *France Prešeren in naš čas*. Pri Cankarju pa tale: Prijatelj, *Domovina, glej, umetnik!*; Cankar Iz., *Kantor, kralj na Betajnovi*; Vidmar, *Umetnost – človeško dragocen čudež*; Vidmar, *O Cankarjevi dramatik*; Zdravec, *Ritem v slogu je važnejši od slovnice*; Vodušek, *Za preureditev nazora o jeziku*; Slodnjak, *Hiša Marije Pomočnice*; Kos, *Cankar in problem slovenskega romana*.

¹³³⁹ Na novo so Ajshil, Aristofan, Ciceron, Platon, Plaut in Vergil.

¹³⁴⁰ To so Alfieri, Calvino, Carducci, Di Giacomo, Ferrari, Leopardi, Manzoni, Martini, Marotta, Montale, Petrarca, Sciascia, Sgorlon, Silone, Slataper, Stuparich in Tomizza.

¹³⁴¹ Na novo so Bekar, Benedetič, Čuk, Fonda, Kalc, Martelanc, Merkù, Pajk, Pangerc, Pregarc, Sfiligoj in Žerjal.

¹³⁴² Na novo so v obdobju romantike Andreaš, Vodovnik, Žakelj, Vesel, Vraz in Vilhar.

eksistencialnih izpovedi poteka od *Slovesa od mladosti* do *Krsta pri Savici* in pesmi *Pevcu*. Predstavlja jedro Prešernovega opusa in celó ljubezensko pesništvo je samo njen poseben sestavni del. /.../ Druga lastnost, ki je ni mogoče zamejiti v zgolj historično kategorijo, čeprav je s svojimi zunanji materialnimi znaki nekoliko bolj podvržena minljivosti, je Prešernova forma. Bolj točno, je njegov način oblikovanja, njegov artizem. Če bi znanstvenik Jurij Tinjanov dobil pod svoje raziskujoče oko Prešernovo pesništvo, bi bolj kot kdajkoli prej lahko zapisal "grandiozen in trd boj za formo"."

10. Pomembnejše ocene: "Levstik je tako npr. predstavljen res temeljito: s svojo liriko, z verzificirano epiko, z umetnostno in neumetnostno prozo ter z verzi za mladino. V Sloveniji smo ga v primeri s tem hudo zreducirali, njegove otroške literature pa v berila za srednje šole praviloma nismo uvrščali." /.../ "Pravo antologijsko razkošje torej, posebej če to berilo primerjamo s sedanjimi srednješolskimi berili v Sloveniji. Ob dejstvu, da so vsa ta besedila vključena strokovno preiščena in pretehtana, se človek ne more ubraniti misli, da je na tej podlagi mogoč prav poglobljen študij slovenske književnosti obravnavanega časa." /.../ "Učbenik mora učitelju in učencu, profesorju in dijaku olajšati in sploh omogočiti dejavnejše in s tem čedalje bolj poglobljeno delo, tako da snov razčlenjuje z ustreznim didaktičnim instrumentarijem, se pravi z ustreznim spraševanjem po problemih, z nalogami, ki zahtevajo dijakovo angažiranost v iskanju odgovorov, in s tem v odkrivanju sveta leposlovnih besedil. /.../ Takih lastnosti pa obravnavana knjiga žal nima."¹³⁴³

2.1.6.3 MADŽARSKA

Tik pred osamosvojitvijo Slovenije leta 1990 so se dotedanje porabske kulturne skupine in društva združile v Zvezo Slovencev na Madžarskem kot krovno organizacijo. "Središčna točka narodnostnega življenja porabskih Slovencev je Slovenski kulturno-informacijski center v Monoštru, ki je bil s sredstvi Republike Slovenije dokončan leta 1998.¹³⁴⁴ /.../ V njem je sedež narodnostnih organizacij, uredništva časopisa *Porabje* in *Radia Monošter*" (Just 2009:

¹³⁴³ *Jezik in slovstvo* 1994/95, 40/3-4, str. 136-138.

¹³⁴⁴ Zgradba je postala stičišče narodnostnega, kulturnega in informativnega življenja v Porabju, zato se je uveljavilo krajše in pomenljivo poimenovanje Slovenski dom.

8).¹³⁴⁵ Pripadniki slovenske manjšine lahko po osnovni šoli nadaljujejo učenje slovenščine na gimnaziji in srednji strokovni šoli v Monoštru, kjer je učni jezik sicer madžarščina.¹³⁴⁶

2.1.6.3.1 BERILI GLANZ 2003

Berili za deveti in deseti razred¹³⁴⁷ je sestavila Erika Glanz,¹³⁴⁸ ki je po upokojitvi več let poučevala slovenščino na gimnaziji v Monoštru. Zvezka sta po obsegu skromna, klasično oblikovana, na koncu pa imata tudi nekaj barvnih prilog s slikami slovenskih krajev in znamenitosti. V berilih je samo slovenska književnost, razvrščena literarnozgodovinsko,¹³⁴⁹ v drugem delu zvezkov pa so dodana poglavja iz sporočanja.¹³⁵⁰ V prvem zvezku so zastopani vsi najpomembnejši slovenski klasiki, drugi zvezek pa je precej manj reprezentativen, saj so iz obdobja med obema vojnama vključeni samo štirje avtorji,¹³⁵¹ iz poveljne književnosti pa zlasti pesniki,¹³⁵² od pripovednikov pa samo dva prekmurska avtorja (Milan Vincetič in Feri Lainšček). Ob leposlovnih besedilih je literarnovedni in didaktični instrumentarij, ki je sicer bolj skromen, zelo obširen pa pri Prešernovem *Uvodu h Krstu pri Savici*.¹³⁵³ Tu obsega kar tri strani berila in ima poleg stvarnih opomb še vprašanja za tesno branje (*Besedilo ti pove*), za aktualizacijo (*Beseda je tvoja*), vaje za slogovno analizo in za razširitev in utrditev znanja (*Razgovor*, vaje v pripovedovanju). V berilih je tako kot v berilu Gabrielle Szep poudarjena socialna tematika, prvič pa je objavljena Gradnikova pesem z naslovom *Delavec in stroj*,¹³⁵⁴ ki izraža socialistični kult delavca.¹³⁵⁵

¹³⁴⁵ Radio Monošter je po dolgotrajnih meddržavnih dogovarjanjih začel delovati leta 2000 in ima na voljo osem ur tedenskega programa. Časopis *Porabje* je začel izhajati leta 1991 (njegov obseg je naraščal od 6 do 12 strani). Leta 2005 je s štirinajst dnevnega prešel na tedensko izhajanje (n. d.: 30).

¹³⁴⁶ V vsakem letniku imajo pouk slovenščine po tri ure na teden, še eno uro pa imajo v slovenščini spoznavanje narave in družbe.

¹³⁴⁷ To pomeni za prvi in drugi razred srednje šole.

¹³⁴⁸ Erika Glanz (1942 –), šolnica in narodna delavka. Leta 1963 je diplomirala na Pedagoški akademiji v Budimpešti, leta 1971 izpopolnila študij kemije v Peczu, leta 1983 pa je končala študij slovenistike na Pedagoški akademiji v Szombathelyu. Bila je ravnateljica slovenske šole na Gornjem Seniku, v sedemdesetih letih tudi podpredsednica Demokratične zveze južnih Slovanov na Madžarskem (Os. I: 282).

¹³⁴⁹ Poglavja so Ljudsko pesništvo, Srednji vek, Reformacija ali protestantizem, Protireformacija in barok, Razsvetljenstvo, Romantika, Realizem in Moderna (I. zv.) ter Književnost med obema vojnama, Novi realizem, Književnost NOB in Književnost po drugi svetovni vojni (II. zv.).

¹³⁵⁰ Avtorica je posebej izdala tudi dva zvezka za jezikovni pouk.

¹³⁵¹ To so Gradnik, Kosovel, Kuhar in Kranjec.

¹³⁵² To so Minatti, Zlobec, Pavček, Menart, Kovič, Košuta in Grafenauer.

¹³⁵³ Poleg *Uvoda* sta objavljena še *Zdravljica* (s prevodom v madžarščino) in prvi sonet *Sonetov nesreče* pod naslovom *O Vrba*, na koncu sklopa pa so poleg pesmi *Prosto srce* še drobci iz pesmi *Sonetni venec*, *V spomin Andreja Smoleta* in *Memento mori*.

¹³⁵⁴ Izbor pesmi je sicer dovolj sodoben in raznovrsten, pri Gradniku npr. pesmi *Istrska vas*, *Prihod*, *Na Kontovelu*, *Eros-Tanatos* in *V omami*.

¹³⁵⁵

2.2 PREŠEREN IN LITERARNI KANON

Po številu besedilnih enot je Prešeren prvi avtor že v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva*, vendar si najvišji položaj na slovenskem Parnasu deli z Lovrom Tomanom (Priloga B8), danes čisto pozabljenim pesnikom, ki je po drugi svetovni vojni prenehal obstajati kot potencialni srednješolski avtor. V sestavu Miklošič 1865 je Prešeren sicer prvi pesnik, vendar je po številu enot šele na četrtem mestu, saj je v tem sestavu poezija izrazito podrejena poučni prozi.¹³⁵⁶ Obe dejstvi opozarjata, da kanonski položaj Prešerna nasploh (pri tem mislim na njegov položaj v vseh drugih javnih manifestacijah slovenske kulture), ki ga določa zlasti estetska vrednost njegove poezije,¹³⁵⁷ ni nujno istoveten z njegovo vlogo v slovenskih srednješolskih berilih, saj na vključitev avtorjev in njihovih leposlovnih besedil vpliva več različnih dejavnikov, od izbornih meril in literarnih afinitet posameznih sestavljavcev do družbenopolitičnih in ideoloških pričakovanj in zahtev določenega zgodovinskega obdobja.¹³⁵⁸ Podobno velja za šolski izbor Prešernovih pesmi, ki se razlikuje od izbora njegovih pesmi v slovenskih pesniških antologijah in tudi od izbora kvalificiranih mladih bralcev, npr. najuspešnejših slovenskih maturantov.

2.2.1 ZNAČILNOSTI LITERARNEGA KANONA

Čeprav so se v slovenski strokovni publicistiki s problematiko slovenskega srednješolskega kanona že na prehodu iz 19. v 20. stoletje ukvarjali Viktor Bežek, Fran Ilešič in Karel Ozvald, pa na Slovenskem širše teoretične razlage dejavnikov in postopkov literarne kanonizacije, kar je ena od produktivnejših dejavnosti sodobne literarne vede,¹³⁵⁹ zasledimo šele v najnovejšem

Ne, on ni tvoj gospodar! Ti le njega si ostvaril, ti le s silo ga obdaril, on je samo tvoja stvar.	Silen je, preteč orjak, a ne more nič brez tebe, ti le mu veliš, da grebe, ti, da dirja kakor vrag.	Ko obrabljen zarjavi, trup nekadnjega orjaka med železjem starim čaka, da ga plavž spet raztopi.
Tega čela črni znoj, samo žuljave te roke, samo brazde te globoke so zgradile čudo – stroj.	Naj buči, rohni silak! Samo ti ravnaš mu sile, ti mu z ognjem polniš žile, ti ustavljaš mu korak.	

¹³⁵⁶ Pred Prešernom so po številu enot Ivan Navratil, Matija Vrtovec in Janez Trdina.

¹³⁵⁷ "V kanon se lahko prebiješ le z estetsko močjo, ki jo v prvi vrsti sestavlja posebna zmes: obvladanje figurativnega jezika, izvirnost, spoznavna moč, vednost, bujno izražanje" (Bloom 2003: 31).

¹³⁵⁸ Lahko bi rekli, da Prešeren kot kanonski avtor nasploh ustreza toposu Elizija, Prešeren kot šolski avtor pa toposu Parnasa (Juvan 1994: 287).

¹³⁵⁹ "Četudi relativno mlad, je v zadnjih desetletjih koncept literarnega kanona prerasel v enega osrednjih teoretičnih konceptov sodobne literarne vede. Narašča namreč zanimanje za pravo naravo mehanizmov, ki odločajo, katero delo se bo ohranilo v zavesti mnogih generacij, za način uveljavljanja kanoničnih tekstov

času, v znanstvenih razpravah Marka Juvana in Marijana Dovića.¹³⁶⁰ Juvan leta 1990 v študiji *Imaginarij Krsta v slovenski literaturi* navaja, da je v literarni vedi uveljavil pojem kanona nemški literarni zgodovinar Ernst Robert Curtius, in sicer v svoji razpravi o klasiki, "kjer opisuje sezname zglednih piscev in vrst v filologiji, šolstvu, Cerkvi in pravu od obdobja aleksandrijskega helenizma do novega veka; skupna lastnost grajenja vseh tipov kanona – šolskega, cerkvenega, pravnega, nacionalnega – je, da ta služi zagotavljanju določene tradicije". Juvan ob sklicevanju na Walterja Hauga poudarja, da je literarni kanon v primerjavi z drugimi šibak – "le njegovo jedro sestavljajo dela, ki jih ni mogoče odmisлити, obdaja pa ga široko in nestabilno, spremenljivo obrobje vsakršnih leposlovnih umotvorov; zunaj šole je namreč moč in zavezujočnost kanona odvisna le od tega, kako močno se recepcijske skupine, ki določena dela iz omejitev minljivih in spremenljivih kriterijev rinejo v 'nadčasovni' klasični Parnas, s temi besedili identificirajo in legitimirajo" (n. d.: 121/122).

Dović leta 2003 v članku *Sodobni pogledi na literarni kanon in njegovo družbeno vlogo* predstavlja štiri pristope k tovrstni problematiki: analiza družbenoekonomskih okoliščin kanonizacije (John Guillory, *Cultural Capital*), reaktualizacija esteticističnih pogledov na literarno vrednost (Harold Bloom, *The Western Canon*), radikalna relativizacija vrednosti umetnostnih del (Barbara Herrnstein Smith, *Contingencies of Value*) in empirično raziskovanje vrednotenja literature (Siegfried J. Schmidt, *Grundriß der Empirischen Literaturwissenschaft*) (n. d.: 18/19).

Pomembno je razločevanje med pojmom kanon in klasika, saj "bi lahko rekli, da pojem klasike implicira imanentno superiornost klasičnih del, medtem ko je pojem kanona bolj nevtralen, saj označuje le, da je neko delo na neki 'listi'; ne govori pa o njegovi (umetniški) superiornosti". Pojem kanon "zajema še sociološko plat: vlogo institucij in izobraževalnega sistema"¹³⁶¹ (n. d.: 21). To razločevanje lahko ponazorimo s šolsko usodo Jovana Vesela – Koseskega, čigar besedila po uničujoči Stritarjevi kritiki v šestdesetih letih 19. stoletja gotovo niso več mogla predstavljati vzorne, posnemanja vredne poezije, vendar se je kot nacionalno

znotraj posamezne kulturne skupnosti, za merila, s katerimi se presoja vrednost tekstov, in ideologije, ki so vpletene v tok literarne komunikacije ..." (Dović 2003: 18).

¹³⁶⁰ Juvan se s to znanstveno problematiko pojavlja v javnosti (tudi aplikativno, npr. ob Krstu pri Savici kot ključnem besedilu, z analizo slovenskih kanonizacijskih procesov ali ob slovenski parodiji) že v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja, Dović pa (predvsem teoretično) v prvem desetletju tega stoletja.

¹³⁶¹ Prim. še: "Literarna sociologija, recepcijska estetika in poetika kulture v svoje registre uvrščajo kanon, ki v nasprotju s klasiko ne pove nič določnega o sami 'notranjosti' del, vključenih vanj." (Juvan 1997: 199)

pomemben avtor ne samo obdržal v osrednjih berilih vse do šestdesetih let 20. stoletja, pač pa po večdesetletni prekinitvi ponovno pojavil v 21. stoletju.

Dović tudi opozarja na problematično veljavnost "testa časa" kot "enega osrednjih izrazov, s katerimi so v preteklosti opisovali proces kanonizacije", češ da naj bi bil čas "pravični razsodnik, ki slabo odstrani oziroma postavi v zgodovinski mrtvi kot". Tudi v slovenskem prostoru so primeri avtorjev, ki jim je uspelo "priti iz 'mrtvega kota' literarnega zgodovinopisja" (Dović navaja Vladimirja Bartola, Antona Podbevška in Franceta Balantiča), zato lahko trdimo, da "odpornost proti času, permanenca, ni nekaj naravnega, da bi se vzpostavilo kar samo; v resnici je posledica delovanja družbenih institucij" (n. d.: 24). Zato je za našo raziskavo nujna analiza delovalnih vlog literarnega sistema, kot jih leta 2004 isti avtor predstavlja v monografiji *Sistemske in empirične obravnave literature*. Gre za Schmidtov očrt empirične literarne znanosti, ki tudi v zvezi s preučevanjem literarnega kanona¹³⁶² opredeljuje literarne delovalne vloge kot proizvajanje, posredovanje, sprejemanje in obdelovanje.¹³⁶³

2.2.2 KANONIZACIJA PREŠERNA NASPLOH

Nekaterim prepričanjem, da je pravi začetek Prešernove kanonizacije šele Stritarjev esej k ponatisu *Poezija* leta 1866 ("Stritar je torej najprej opravil rehabilitacijo Prešerna, saj je to sploh prvo vidnejše priznanje zanj v slovenski literarni kritiki, hkrati pa tudi njena prva javna opredelitev za avtonomnost poezije." – Paternu 1989a: 13), se je zoperstavil že Juvan (1994: 310):

Kljub temu da se je že Levstiku Stritarjev esej zdel epohalen, ni tako zelo prelomen v pojmovanjih Prešernove poezije, kot se še vedno misli. Prešerna so kljub reduciranemu razumevanju visoko cenili že dosti prej, vsaj od noviškega ponatisa *Krsta pri Savici* dalje (1843), po njegovi smrti so že pisali o njegovem "genijalnem duhu", v skladu z romantično duhovnozgodovinsko strukturo ga je interpretiral že V. Rizzi, katerega kritiški esej je prevedla tudi *Slovenija* l. 1949. Poleg tega je bil F. Prešeren de facto¹³⁶⁴ kanoniziran tako, da je sredi 19. stoletja postal poleg Vodnika, Koseskega in folklornega standarda eden od vodnikov, oblikovalcev vzornih pesniških

¹³⁶² "Na splošno je mogoče reči, da predstavlja Schmidtova teorija samosvoj odziv na splošnejši trend v literarni vedi, prenašanje težišča z raziskovanja avtorjev in njihovih del na raziskave literarnega trga in institucij, na historične načine sprejemanja literature, gradnjo in funkcije literarnega kanona in podobno ..." (Dović 2004: 43).

¹³⁶³ Tudi Juvan v svoji monografiji *Domači Parnas v narekovajih: parodija in slovenska književnost* leta 1997 omenja Schmidtove delovalne vloge v zvezi s procesi in institucijami kanoniziranja, vendar jih prevaja kot proizvodnja (ustvarjanje), razpečevanje (posredovanje, tiskanje, zalaganje), sprejemanje (branje, poslušanje, gledanje) in poznejša obdelava besedil (kritika, filologija, poetika, literarno zgodovinopisje, pole založbe itd.) (n. d.: 208).

¹³⁶⁴ Podčrtal M. J.

gramatik in slovarjev za t. i. drugorazredno pesništvo (pri B. Potočniku, F. Svetličiču, A. Umeku, A. Žaklju, L. Tomanu, F. Cegnarju, G. Kreku idr.).

Če smo natančni, se je Prešeren v svojih lastnih pesniških delih kanoniziral kar sam: v *Glosi* z enačenjem s Homerjem, Ovidom, Dantejem, Camoënsom, Cervantesom, Petrarko in Tassom, v *Novi pisariji* z enačenjem s Shakespearom, v sonetu *Sanjalo se mi je ...* z enačenjem s Petrarko, v *Krstu pri Savici* z mitološko postavitvijo na položaj vojaškega in političnega vodje slovenskega naroda, v *Sonetnem vencu* s prisvojitvijo vloge božanskega Orfeja, v *Zdravljici* s prisvojitvijo vloge glasnika slovenstva, slovanstva in človeštva nasploh, v *Orglarju* s prisvojitvijo vloge božjega glasnika in v *Zabavljivih napisih* s samopostavitvijo na mesto Boga: "Naj zmisli, kogar bi puščice te zadele, / da na visoki vrh lete iz neba strele!"¹³⁶⁵

2.2.3 VLOGA ŠOLSKIH BERIL PRI OBLIKOVANJU LITERARNEGA KANONA

Po Hansu-Ulrichu Gumbrechtu se kanonska dela v berilih ne pojavljajo le kot vzorci opismenjevanja, pač pa tudi kot vzgojno sredstvo, takšna vloga leposlovnih besedil v šolskem sistemu pa se nenehno reproducira (Juvan 1994: 283):

Še potem, ko je z razsvetljenstvom kanon začel izgubljati apriorno aksiomatično veljavnost in je tudi s šolskega berila odpadala vloga neposredne eksemplaričnosti, so šolski klasiki ostajali "kaskaderji splošne pedagogike", ob katerih so obravnavali učitelji poleg literarnih (kaj je lepo, kaj je dober stil, kako se jasno izražati, kaj je ep) še razne vzgojne vsebine (kaj je dobro, plemenito, kako izkazati narodno zavest itn.). Kanon, tudi nacionalni, je bil torej prvina izobraževanja in socializacije, v kateri se opismenjevanje tesno prežema z moralno, versko in narodno vzgojo.

Ta ugotovitev v precejšnji meri velja tudi za slovenska srednješolska berila, vsaj za tista iz druge polovice 19. stoletja in delno tudi iz prve polovice 20. stoletja,¹³⁶⁶ glede na obojestranski odnos med pričakovanji oblasti in leposlovjem v šolah pa seveda pomeni, da so tudi berila pomagala vzdrževati nacionalni kanon. Še bolj jasno pa je izražena težiščna vloga šolskih beril pri naknadni obdelavi besedil in s tem pri njihovi kanonizaciji v Dovičevem članku (2003: 24):

¹³⁶⁵ Prešernov kanonični položaj lepo ilustrira naslednje razmišljanje: "Dragocena se mi zdi tale ugotovitev marksističnega kritištva: v močnem pisanju je vedno neki konflikt, notranje nasprotje, protislovje med predmetom in zgradbo. Z marksisti pa se razhajam glede izvora tega konflikta. Vse od Pindarja do danes se pisec, ki si prizadeva za kanoničnost, sicer lahko bori na strani enega izmed družbenih razredov – kakor Pindar na strani aristokratov –, toda v osnovi gre vsakemu ambicioznemu piscu le zase. Svoj razred bo pogosto izdal ali zanemaril, da bo lahko pospeševal lastne koristi, te pa so polonoma osredotočene na izoblikovanje lastne enkratnosti." (Bloom 2003: 30; podčrtal avtor)

¹³⁶⁶ Takoj po drugi svetovni vojni se na Slovenskem opismenjevanje prežema predvsem z narodno in družbeno vzgojo.

"Kanonizirajoče" delovanje vseh institucij se v končni fazi najmočneje odrazi v izobraževalnem sistemu in njegovih programih. Mnogi teoretiki podcenjujejo vlogo izobraževalnega sistema pri razširjanju kanoničnih tekstov: v resnici bi brez šole "test časa" preživel le malokateri avtor. Pravi smisel literarnega pouka je že od aleksandrijske filologije sem urediti normirano prakso pravilnega branja in pisanja (ne toliko razširjanje vrednot, ki naj bi jih posredovali kanonični pisci).¹³⁶⁷ Vprašanje je celo, iz česa je sploh mogoče izvajati kanon, če ne ravno iz šolskih učnih načrtov, posebno srednje- in visokošolskih.

Manjši pomen pripisuje vplivu šolskega sistema Clemens Ruthner, ki med dejavniki kanonizacije poleg sprejemanja omenja tudi obdelovanje besedil, pri čemer na prvo mesto postavlja odziv literarne kritike, na drugo mesto akademske študije, šele na tretjem mestu pa so uvrstitve v literarne zgodovine, na bralne sezname, v berila in v učne načrte (2003: 24).

Več argumentov potrjuje Dovićevo opredelitev najmočnejšega dejavnika literarne kanonizacije, saj imata tako literarna kritika kot literarna zgodovina zelo omejen krog specializiranih bralcev, medtem ko še zlasti v sedanjem času srednješolska berila potencialno uporablja skoraj celotna generacija mladostnikov.¹³⁶⁸ Po drugi strani je izbor avtorjev v literarnih zgodovinah bistveno širši, saj imajo lahko bistveno večji obseg,¹³⁶⁹ poleg tega pa ne vključujejo leposlovnih besedil. Srednješolska berila pa nasprotno imajo leposlovna besedila (tudi iz svetovne književnosti), dodane literarnovedne vsebine in didaktični instrumentarij ter s številom razpložitljivih ur za pouk književnosti omejen obseg, zato je kanonizacijsko sito v tem primeru dosti bolj gosto. Lahko bi celo rekli, da slovenski književnik, ki ni vključen v srednješolska berila, v splošni zavesti ne more delovati kot nacionalno pomemben avtor. Tudi v določenem obdobju široko brani, popularni avtorji brez uvrstitve v berila ne morejo imeti statusa kanonskega avtorja.¹³⁷⁰

¹³⁶⁷ Na tej točki se Dovićevo mnenje o vlogi kanonskih besedil pomembno loči od Gumbrechtovega oz. Juvanovega.

¹³⁶⁸ Tudi literarnozgodovinski pregledi, namenjeni gimnazijski rabi (npr. *Pregled slovenske književnosti* Janka Kosa), se zaradi didaktičnih usmeritev k dejavnemu delu z leposlovnim besedilom, literarnovednih vsebin v samih berilih in poplave priročnikov za ustni del maturitetnega izpita iz slovenščine v sodobnem času vedno manj uporabljajo.

¹³⁶⁹ Glaserjeva literarna zgodovina ima npr. 4 zvezke, *Zgodovina slovenskega slovstva* Slovenske matice 7 zvezkov, literarna zgodovina Pogačnika in Zdravca pa 8 zvezkov.

¹³⁷⁰ Kot primer navajam Toneta Svetino, čigar partizanska epopeja *Ukana* je bila v sedemdesetih letih 20. stoletja zelo popularno čtivo, v berila pa je bila sprejeta samo trikrat: v osrednji sestav Bohanec 1975 in v tržaška zamejska sestava Bratuž 1982 in 1994.

2.2.4 KANONIZACIJSKI DEJAVNIKI V SLOVENSКИH SREDNJEŠOLSKIH BERILIH OD 1850 DO 2010

Analiza srednješolskih beril od leta 1850 do leta 2010 je nakazala, da imajo največji vpliv na izbor avtorjev, na število njihovih leposlovnih besedil in na njihov izbor kar sami sestavljavci, bodisi da gre za posamično bodisi za skupinsko pripravo beril.¹³⁷¹ Seveda so se sestavljavci praviloma ozirali na pričakovanja in zahteve šolskih oblasti, vendar so bili do druge svetovne vojne relativno svobodni pri izbiri avtorjev in besedil,¹³⁷² pa tudi po osvoboditvi so bili skoraj do osamosvojitve predpisani samo obvezni avtorji.¹³⁷³ Zato so lahko prišle do izraza tudi osebne preference sestavljavcev. Da pa je tudi v najnovjšem času izbor avtorjev in besedil lahko v veliki meri odvisen od sestavljavcev in ne le od komisije, ki je sestavila učni načrt, dokazuje antološki sestav Krakar 2003, ki ima bistveno več avtorjev in besedil, kot jih je predvideval učni načrt iz leta 1998.¹³⁷⁴

Drugi ključni kanonizacijski dejavniki v berilih so spoznanja in vrednotenjska merila literarne kritike, literarne zgodovine in didaktike književnosti. V tem primeru gre za posredni vpliv, ko posamezni sestavljavci pod vplivom teh treh podzvrsti literarne vede oblikujejo ali spreminjajo svoj izbor,¹³⁷⁵ ali za neposredni vpliv, ko so posamezni sestavljavci sami literarni kritiki oz. literarni zgodovinarji (npr. Anton Janežič, Ivan Grafenauer, Vinko Beličič, Martin Jevnikar, Janko Kos, Boris Paternu in Franc Zadavec) ali didaktiki književnosti (npr. Janko Bezjak ali Boža Krakar Vogel). Vrednotenjska merila literarne kritike so domnevno bolj avtonomna, saj so sestavljavci literarnih zgodovin, še zlasti če jih izdajajo od državnih finančnih sredstev odvisne založbe, bolj odvisni od pričakovanj in zahtev aktualne oblasti.

¹³⁷¹ Do prve svetovne vojne so vsi sestavi plod dela posameznikov (delno je izjema sestav Sket 1913), med obema vojnoma pa so kolektivna dela sestavi Grafenauer 1930, Bajec 1935 in 1939 ter Gaspari 1940 (samo en avtor je pripravil osrednja sestava Wester 1922 in Brinar 1923 ter zamejska sestava Budal 1928 in Kacin 1930). Po drugi svetovni vojni je berila praviloma pripravljalo več avtorjev, izjema pa so osrednji sestavi Gregorač 1979 in 1980 ter Fatur 1990 (za italijansko narodnostno skupnost), zamejski sestavi Budal 1946, Čekuta 1947, Inzko 1974, Zablatnik 1976 in Inzko 1985 ter izseljenski sestav Ceferin 1984.

¹³⁷² Do prve svetovne vojne uradni učni načrti v nemščini niso natančneje opredeljevali slovenske književnosti, jugoslovanski učni načrt iz leta 1936, po katerem se je ravnal samo sestav Bajec 1939, pa je predpisoval samo obvezne slovenske in srbsko-hrvatske avtorje (ni pa vključeval svetovne književnosti).

¹³⁷³ Šele v obdobju prenove po usmerjenem izobraževanju so bila ob avtorjih predpisana tudi obvezna besedila. Seveda mora biti predmet posebne raziskave vprašanje, ali je predpisovanje obveznih besedil v učnem načrtu sploh smiselno in ali ni bolj smotno prepustiti njihovo izbiro kar sestavljavcem beril. Da je ta dilema aktualna, dokazuje povečevanje deleža izbirnosti v novih učnih načrtih za gimnazije iz leta 2008.

¹³⁷⁴ Sestava Kos 2003 in Lah 2010 veljata za vezani tip beril, v katera so v glavnem vključena besedila po učnem načrtu, sestav Krakar 2003 pa ima veliko besedil iz prostoizbirnega dela učnega načrta.

¹³⁷⁵ V ta okvir seveda sodijo pedagoške izkušnje, ki so zelo pomemben dejavnik še zlasti tedaj, ko gre za izbor recepcijsko ustreznih leposlovnih besedil.

Poseben vpliv na izbor slovenskih avtorjev in besedil imajo tudi besedila iz tujih književnosti, in sicer iz dveh razlogov: po eni strani je zaradi omejenega obsega beril ob večjem številu besedil iz svetovne ali jugoslovanske književnosti manj prostora za slovenska besedila, zato je kanonizacijsko sito gostejše, po drugi strani pa zgledna besedila iz tujih književnosti, ki so bodisi estetsko dovršena bodisi recepcijsko ustrezna, vplivajo tudi na drugačen, strožji in bolj pretehtan izbor besedil iz slovenske književnosti.

Drugače kot v Združenih državah Amerike, kjer gre za več kot dvestoletno kontinuiteto državne ureditve in družbenopolitičnega oz. družbenoekonomskega sistema, zato ne moremo govoriti o pomembnejšem vplivu družbenogeografskih in drugih družbenih sprememb na oblikovanje šolskega literarnega kanona, je v našem prostoru, kjer so se v poldrugem stoletju po marčni revoluciji bistveno spreminjale državne ureditve ter zamenjevali družbenopolitični in družbenoekonomski sistemi. Postopno oblikovanje slovenske državnosti, nesamostojnost slovenskega naroda in njegova razbitost na posamezne dežele do leta 1918, ključne spremembame po prvi in drugi svetovni vojni ter osamosvojitve leta 1991 so nedvomno vplivali tudi na izbor avtorjev in leposlovnih besedil v srednješolskih berilih, isto pa velja za družbene spremembe, za prehode iz avstrijske in jugoslovanske monarhije v republiko, iz predvojnega večstrankarskega sistema v enostrankarskega in ponovno v demokratični parlamentarizem, iz kapitalizma v samoupravni socializem in po osamosvojitvi nazaj v kapitalistični sistem zasebne lastnine, prostega trga in svobodne konkurence.

Seveda je izjemno težko presoditi, kateri od ključnih kanonizacijskih dejavnikov je bil najpomembnejši v posameznem srednješolskem sestavu (nikakor ne smemo zanemariti testa časa, ki je ob vseh naštetih vplivih vendarle pomemben preizkus umetniške vrednosti leposlovnega besedila), saj se posamezni dejavniki tudi prepletajo, vendar bom skušal opozoriti vsaj na nekaj najizrazitejših primerov, ki so dovolj značilen kazalec vpliva posameznega dejavnika.

2.2.4.1 VPLIV SESTAVLJAVCEV BERIL

Osebne preference sestavljavcev beril lahko razberemo že pri konkurenčnih berilih v drugi polovici 19. stoletja, in sicer glede na pomembne razlike med Bleiweisovimi berili za nižjo stopnjo in Miklošičevimi berili za višjo stopnjo na eni strani ter med Janežičevimi berili za nižjo in višjo stopnjo na drugi strani. Vsi trije sestavljavci so bili lojalni državljani habsburške

monarhije, ideološko popolnoma v okvirih staroslovenskega gesla "Vse za vero, dom, cesarja!", vendar sta Bleiweis in Miklošič dajala prednost poučni prozi, medtem ko je bil Janežič bistveno bolj naklonjen leposlovju, kar je seveda povezano tudi z njegovim uredniškim delom. Za ponazoritev navajam prvih deset avtorjev po številu enot:

BLEIWEIS 1855		JANEŽIČ 1867		MIKLOŠIČ 1865		JANEŽIČ 1868	
M. Vrtovec	14	A. Umek	13	J. Navratil	20	F. Cegnar	14
J. Navratil	10	A. M. Slomšek	10	M. Vrtovec	20	F. Prešeren	12
A. M. Slomšek	8	F. Erjavec	9	J. Trdina	10	F. Levstik	10
M. Valjavec	8	M. Vilhar	9	F. Prešeren	8	M. Vilhar	10
J. Bleiweis	7	M. Vrtovec	8	V. Vodnik	7	A. Umek	9
J. Kosmač	7	F. Cegnar	6	J. Rozman	6	F. Svetličič	8
N. Dolinar	6	J. Jurčič	6	F. Levstik	5	J. Vesel	8
F. Jeriša	6	J. Navratil	6	M. Valjavec	5	V. Vodnik	7
L. Svetec	6	M. Valjavec	6	J. Bilec	4	A. Žakelj	7
J. Vesel	6	J. Bilec	4	F. Metelko	4	A. Oliban	5

Iz preglednice je razvidno, da dajeta tako Bleiweis kot Miklošič izrazit poudarek poučni prozi, pri čemer je Miklošič naklonjen tudi klasični poeziji. Janežič je še zlasti na višji stopnji v ospredje postavil slovensko poezijo, pa tudi na nižji stopnji se njegove preference razlikujejo od Bleiweisovih, saj ima med prvimi desetimi avtorji več pesnikov, poleg poučne pa vključuje tudi leposlovno prozo.

Značilen primer je tudi medvojni sestav Moder 1942, ki sta ga pripravila Janko Moder in Anton Vodnik. V skladu z ideološko orientacijo izdajatelja, tj. Mohorjeve družbe v Ljubljani, je za *Slovensko berilo* značilno, da je tako po izboru avtorjev kot po izboru leposlovnih besedil izrazito usmerjeno v katoliško poučnost, po deležu besedil z religiozno motiviko pa se berilo uvršča na vsebinsko raven beril pred letom 1900. Med prvimi dvajsetimi avtorji po številu enot je kar ena tretjina takih, ki so bili kasneje dokončno izločeni iz srednješolskega kanona (Priloga B8), očitno po osebnih preferencah sestavljavcev pa so na prvih mestih izbora vsi štirje osrednji predstavniki slovenske moderne (Murn, Župančič, Cankar in Kette) ter Jenko in Prešeren, torej dotedanji vrh slovenske lirike in leposlovne proze. Tako jasne opredelitve trdega jedra šolskega kanona ne najdemo niti v berilih med dvema vojnama niti v sočasnih sestavih Grafenauer 1942 in Bajec 1943.

Poudarjeno osebni pristop pri izbiri avtorjev in besedil lahko zasledimo še v partizanskem sestavu Smolej 1945, kjer je v nasprotju s pričakovanji poudarek na klasičnih avtorjih in ne na aktualističnih besedilih odpora, v povojnih sestavih Merhar 1951 in Kos 1965 (v prvem je zaradi osebne afinitete sestavljavca izjemno obsežen sklop ljudskega slovstva, v drugem pa je

ljudsko slovstvo v celoti izpadlo, predvsem po osebnem vrednotenjskem pristopu Dušana Pirjevca pa je dan izjemen poudarek slovenski moderni, zlasti Ketteju, Murnu, Cankarju in Župančiču) ter v sestavu Fatur 1990 (za srednje šole z italijanskim učnim jezikom), kjer je izrazito favorizirana poezija Srečka Kosovela.

2.2.4.2 VPLIV LITERARNE KRITIKE IN LITERARNE ZGODOVINE

Značilen primer vpliva literarne kritike na kanonizacijo leposlovnega ustvarjalca je šolska usoda Jovana Vesela – Koseskega. Koseski je v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva* po številu enot na tretjem mestu, v sestavu Bleiweis 1855 na desetem mestu,¹³⁷⁶ v sestavih Janežiča za višje srednje šole (1861, 1868 in 1870) pa na sedmem mestu (Priloga B8).¹³⁷⁷ Po literarnokritični zavrnitvi poezije Koseskega in njegovih posnemovalcev v šestdesetih letih 19. stoletja se poezija Jovana Vesela ne uvršča več na prvih dvajset mest, za nekaj časa pa Koseski sploh izgine kot šolski avtor. Še dosti slabše se je godilo danes čisto pozabljeni pisateljici Pavlini Pajk, roj. Doljak, sodobnici slovenskih realistov Ivana Tavčarja, Janka Kersnika in Antona Aškerca. Pajkova se je pod močnim vplivom nemške družinske povesti lotila žanra ženskega romana, za katerega "v nacionalnem žanrskem sistemu ni bilo predvidenega mesta" (Hladnik 2001: 128).¹³⁷⁸ Kot šolska avtorica se je pojavila v sestavu Sket 1893V (in po inerciji še v skoraj istovetnem sestavu Sket 1914), po uničujoči literarni kritiki slovenskih naturalističnih piscev na koncu stoletja¹³⁷⁹ pa ni bila nikoli več sprejeta v srednješolska berila.

¹³⁷⁶ Že v sestavu Janežič 1867 za nižje srednje šole Vesel ni več uvrščen med prvih dvajset avtorjev, saj se sestavljavcu očitno njegova poezija ni zdela primerna za to stopnjo, bodisi iz vsebinskih razlogov bodisi zaradi svoje recepcijske zahtevnosti.

¹³⁷⁷ V sestavu Miklošič 1865 Koseski po številu enot ni uvrščen med prvih dvajset avtorjev, saj je sestavljavec sprejel le eno njegovo izvorno pesem (*Zima*), ob njej pa še tri prevode (odlomek iz Schillerjeve drame *Devica Orleanska*, Schillerjevo pesnitev *Ibikovi žerjavi* in odlomek iz Homerjeve *Iliade*). Po Miklošiču je Prešeren "doslej najslavnejši pevec slovenski", ki je daleč prekosil Vodnika, o Koseskem, ki mu sestavljavec očitno ni bil naklonjen, pa suhoparno zapiše tole: "Janez Vesel, iz Kosez blizo Ljubljane, je počel že za Vodnikove dobe slovenske pesmi zlagati; živo se je pa poprijel tega še le po tem, ko so počele izhajati (l. 1843) *Novice*", ki so razglasile veliko njegovih pesmi, nekoliko izvernih, največ pa takih, ki jih je poslovenil po Schillerjevih; Ilijado itd." (Miklošič 1865: 72/73) V literarnozgodovinski pregled v četrtem zvezku Miklošič ni sprejel nobene pesmi Koseskega.

¹³⁷⁸ "Modelno in nacionalno strateško vlogo je namreč imel jurčičevski roman z moško glavno osebo, mladim izobražencem kmečkega porekla, ki si prizadeva skozi poroko s premožno meščanko popraviti in utrditi svoj socialni status. Zgodbeni vzorec Pajkove, ki je glavno vlogo namenila revni mladi guvernanti, ki se giblje v meščanskih in plemiških krogih in se na koncu srečno poroči, je bil za moško presojo reči neuporaben in moteč."

¹³⁷⁹ "Najbolj se jim je moralo zameriti, ker je leta 1896 v obdobju urednikovanja Viktorja Bežka njihovo programsko besedilo, Govekarjev roman *V krvi*, izhajal v prestižnem *Ljubljanskem zvonu* skupaj z njenim romanom *Dušne borbe*. Še preden sta se vzporedni romaneskni nadaljevanki iztekli, je Fran Govekar v istem časopisu v kratki oceni sesul Pavline Pajkove povest *Planinska idila*, ki je izšla leto poprej pri Matici slovenski" (n. d.: 127).

Po drugi strani pa lahko najdemo tudi primere, ki dokazujejo relativno neodvisnost sestavljalcev srednješolskih beril od sočasne literarne kritike. Prve oz. edine pesniške zbirke Simona Jenka, Josipa Stritarja in Simona Gregorčiča so naleteli na ostro obsodbo tistega dela slovenske literarne kritike, ki je bil tesno povezan z moralnimi stališči slovenske katoliške cerkve (Jenkovo zbirko pesmi je obsodil Luka Svetec, Stritarjevo Anton Jeglič,¹³⁸⁰ Gregorčičevo pa Janko Pajk in Anton Mahnič),¹³⁸¹ razlog za zavrnitev pa sta bila predvsem ljubezenska tematika in motivi svetobolja (Paternu 1989). Čeprav je bilo šolstvo vse do konca prve svetovne vojne tesno povezano s cerkvenimi oblastmi,¹³⁸² pa se vsi trije pesniki pojavljajo v vseh petih srednješolskih sestavih od leta 1893 do leta 1914 med prvimi dvajsetimi avtorji po številu enot.¹³⁸³

Miran Hladnik v svojem članku *Ne, na parnas pa že ne!* razkriva tudi kanonizacijske mehanizme slovenske literarne zgodovine, pri čemer trdi, da so "o slavi ali pozabi avtorjev pogosto odločali čisto neliterarni kriteriji" (Hladnik 2001: 115).¹³⁸⁴

Če literarna zgodovina noče biti le komentirana biografija vsega, kar literarnega izide, mora med teksti izbirati ali pa jih obravnavati v skupinah. Slovenska literarna zgodovina se je odločala za prvo možnost, ker je izhajala iz prepričanja o reprezentativnem pomenu velikih avtorjev za narod. Da bi upravičila svoj izbor in ga napravila kar najbolj prepričljivega, je ironizirala konkurenčna literarna podjetja in je zato ob Valentinu Vodniku morala izreči besede diskvalifikacije na račun Marka Pohlina, ob Prešernu je bilo treba pokazati na nesprejemljivost Koseskega, Jerneja Kopitarja itd.

Literarnozgodovinska hierarhizacija slovenskih književnikov je gotovo vplivala na prevrednotenje osrednjih avtorjev na začetku 20. stoletja (bistven premik v prid klasičnih avtorjev izkazuje primerjava prvih desetih književnikov po številu enot v sestavi Sket 1893N s sestavoma Brinar 1912 in Sket 1913 – Priloga B8), sicer pa lahko trdimo, da tudi v tem primeru srednješolska berila večkrat ravnajo drugače kot sočasne literarne zgodovine.

¹³⁸⁰ Tedaj še bogoslovec, kasneje pa knezoškof ljubljanski, ki je leta 1900 velel pokupiti in uničiti prvo izdajo Cankarjeve *Erotike* in čez deset let napisal prvi slovenski spolni priročnik *Pouk ženinom in nevestam za srečen zakon*.

¹³⁸¹ Teolog Mahnič je v razpravi *Dvanajst večerov* leta 1884 v *Slovcu* najprej pohvalil nekatere Gregorčičeve pesmi (npr. *Soči* in *Oljki*), v dodatku k razpravi pa je v zadnjih sedmih nadaljevanjih problematiziral nekatere osrednje Gregorčičeve bivanjske pesmi (npr. *Človeka nikar!*).

¹³⁸² Po marčni revoluciji leta 1848 se je začel pripravljati konkordat med monarhijo in katoliško cerkvijo in cerkveni moralizem se je še okrepil: "Nadzor nad vzgojo in književno dejavnostjo se je po tem zborovanju zaostрил v šolah in v javnosti, katoliška presoja literature je postala strogo pedagoška, vrednost leposlovnih del se je merila samo po njihovem učinku na moralo mladine." (Paternu 1989: 6).

¹³⁸³ Jenko je v sestavih Sket 1893V in 1914 na osmem mestu, Gregorčič je v sestavih Sket 1893N in Brinar 1912 na tretjem mestu, Stritar pa je celo v sestavih Sket 1893V in 1913 ter Brinar 1912 na prvem mestu.

¹³⁸⁴ Hladnik v članku primerja literarnozgodovinske usode Jožefa Žemlje in Franceta Prešerna, Ferda Kočevarja in Frana Levstika, Antona Kodra in Josipa Jurčiča ter Pavline Pajk in Frana Govekarja.

Po eni strani so literarne zgodovine manj selektivne, saj so od Marnovega *Jezičnika* dalje tudi popisi stanja, berila, predvsem tista z manjšim obsegom, pa so strogo selektivna in bolj podvržena političnim oz. ideološkim posegom aktualnih oblasti. To velja še zlasti v obdobju po drugi svetovni vojni, ko so bili sestavljavci beril v Sloveniji bolj "pravoverni" kot v času Avstro-Ogrske monarhije po letu 1900 in kot v času med dvema vojnama.¹³⁸⁵ Konkretno: v povojni *Zgodovini slovenskega slovstva* Jožeta Pogačnika in Franca Zdravca¹³⁸⁶ je npr. v sedmem zvezku Vladimir Bartol vsaj omenjen, France Balantič pa ima celo svoj članek; v osrednjih berilih se Balantič pojavi šele v sestavu Kos 1990, Bartol pa v sestavu Kos 1994. V osmem zvezku imata poseben članek tako Boris Pahor kot Alojz Rebula, Pahor pa izgine kot šolski avtor v sestavih Gregorač 1979, Bohanec 1980, Gregorač 1980, Fatur 1984, Kos 1990 in Kos 1994.¹³⁸⁷

Bolj razviden je vpliv literarne zgodovine tedaj, ko je sam sestavljal beril literarni zgodovinar. V sestavu Grafenauer 1930 imajo v skladu s tradicionalnim favoriziranjem poezije v primerjavi s prozo izjemno veliko besedilnih enot slovenski klasični pesniki (Levstik, Župančič, Prešeren, Stritar, Gregorčič, Jenko, Vodnik, Aškerc in Murn) in tudi taki, ki kasneje niso ostali kanonski avtorji (npr. Anton Medved), vodilni prozaisti druge polovice 19. stoletja (Jurčič, Kersnik in Tavčar) pa se niso uvrstili med prvih dvajset avtorjev (Priloga B8).¹³⁸⁸ Podobno je v sestavih Kos 1965 in Bohanec 1975, kjer je literarnozgodovinski pristop razviden predvsem pri Kosovi *Svetovni književnosti*, ki je bolj priročnik za študente primerjalne književnosti kot recepcijsko ustrezno srednješolsko berilo, v Bohančevih berilih, kjer so sestavljavci prav tako večinoma literarni zgodovinarji, pa se kaže ta vpliv predvsem po dodanih strokovnih besedilih.¹³⁸⁹

¹³⁸⁵ V času po drugi svetovni vojni si je nemogoče zamisliti alternativna berila, kot jih je v šestdesetih letih 19. stoletja ob uradnih Bleiweisovih in Miklošičevih sestavljal Anton Janežič. Lahko bi celo rekli, da velja aksiom, da bliže ko je šolska oblast (premiki v smeri Dunaj – Beograd – Ljubljana), manj svobode in manj odstopanja od uradnih meril za primerne šolske avtorje dopušča sestavljalcem.

¹³⁸⁶ Leta 1972 sta izšla Zdravčev sedmi zvezek in Pogačnikov osmi zvezek.

¹³⁸⁷ Izjema je Vitomil Zupan, ki se je pojavil že v sestavu Bajec 1945, vendar ga v sedmem zvezku ZSS, ki vključuje tudi drugo svetovno vojno, sploh ni, v osmem zvezku ZSS pa je samo bežno omenjen (v berilih se ponovno pojavi s sestavom Kos 1990).

¹³⁸⁸ Tudi Cankar je prišel na štirinajsto mesto samo zaradi objavljenih pesmi.

¹³⁸⁹ Čeprav to nima neposredne zveze s kanonizacijskimi vplivi literarne zgodovine, pa je še zlasti v sestavu Kos 1965 zelo pomanjkljiv didaktični instrumentarij, saj razen stvarnih opomb ni drugih dodatkov za dejavno delo z leposlovnim besedilom.

2.2.4.3 VPLIV DIDAKTIKE KNJIŽEVNOSTI

Najbolj očiten primer neposrednega vpliva didaktike književnosti na šolsko kanonizacijo je že omenjena Bežkova ocena sestava Sket 1893 za nižje srednje šole. Bežek v svojih dveh analitičnih člankih jasno postavi temeljno merilo za uvrstitev leposlovnih besedil v srednješolska berila (umetniško kakovostni vsebina in oblika), imenuje vzorne, klasične avtorje in njihove paraliterarne epigone ter poudari zahtevo po oblikovanju domačega kanona. Ob tem razčleni tudi konkretne slabe in dobre primere pesniških besedil in kot pomembno izborno merilo postavi tudi bralčev odziv. Spodnja preglednica razkriva, da sta se po letu 1900 oba sestava za to srednješolsko stopnjo (tako sestav Sket 1913, ki ga je pripravil Josip Wester, kot še zlasti sestav Brinar 1912 za meščanske šole) pri izbiri avtorjev in besedil ravnala po Bežkovih priporočilih:

SKET 1893	ŠT. ENOT	BRINAR 1912	ŠT. ENOT	SKET 1913	ŠT. ENOT
A. M. Slomšek	24	J. Stritar	32	J. Stritar	32
M. Vilhar	20	A. Aškerc	26	A. Aškerc	29
S. Gregorčič	18	S. Gregorčič	24	F. Erjavec	19
F. Erjavec	17	F. Erjavec	13	S. Gregorčič	17
F. Levstik	16	J. Jurčič	12	J. Trdina	14
I. Tomšič	15	J. Ogrinec	10	J. Sket	12
F. Metelko	13	A. M. Slomšek	8	A. Funtek	11
L. Pesjak	13	O. Župančič	8	F. Levstik	11
A. Umek	13	D. Kette	7	A. Medved	11
F. Cegnar	11	A. Medved	7	O. Župančič	11

Iz preglednice je razvidno, da sta položaja klasičnih avtorjev Gregorčiča in Erjavca ostala nespremenjena, pri Sketu vodilna avtorja Slomška in Vilharja pa sta v obeh predvojnih sestavih izpodrinila umetniško neprimerno močnejša in za začetek 20. stoletja sodobnejša pesnika Stritar in Aškerc. Še zlasti opazno je prevrednotenje v sestavu Brinar 1912, kjer so marginalne posnemovalce Prešerna in avtorje recepcijsko neprivlačnih poučnih besedil nadomestili s kakovostno poezijo in prozo klasik Jurčič ter pomembna pesnika moderne Župančič in Kette.

Še tesnejša povezava med spoznanji in usmeritvami didaktike književnosti ter srednješolskimi berili je razvidna v sestavu Krakar 2003, katerega pripravo je vodila Boža Krakar Vogel, profesorica za didaktiko književnosti na ljubljanski Filozofski fakulteti. Še zlasti avtorji in besedila, ki so dodani iz prostoizbirnega dela učnega načrta, razodevajo skrben izbor, ki upošteva tako vrednostna merila sodobne literarne zgodovine kot tudi recepcijsko ustreznost posameznih leposlovnih besedil oz. njihovih odlomkov.

Posredni vpliv didaktike književnosti se odraža pri tistih sestavljavcih, ki so izbirali recepcijsko ustrezne avtorje in besedila glede na lastne pedagoške izkušnje v srednji šoli. Ta vpliv se najprej razodeva v drugi polovici 19. stoletja, in sicer glede na pomembne razlike med sestavoma Bleiweis 1855 in Miklošič 1865 na eni strani ter sestavi Antona Janežiča za nižje in višje gimnazije na drugi strani. Bleiweis in Miklošič, ki nista imela neposrednih izkušenj s poučevanjem slovenske književnosti na srednji šoli, sta pripravila recepcijsko dokaj problematičen izbor, Janežič, ki je imel pred sestavljanjem beril že bogate pedagoške izkušnje, pa je imel bolj izdelan občutek za recepcijsko ustrezna leposlovna besedila.¹³⁹⁰ Večletno praktično delo posamičnih ali skupinskih sestavljavcev beril v srednji šoli se odraža tudi pri premišljeni izbiri umetniško kakovostnih in recepcijsko privlačnih besedil v berilih prve polovice 20. stoletja, in sicer v osrednjih sestavih Wester 1922, Brinar 1923 in Bajec 1935 ter v zamejskih sestavih Budal 1928, Beličič 1947 in Blažina 1949.

2.2.4.4 VPLIV VKLJUČEVANJA TUJIH KNJIŽEVNOSTI

Več kot eno četrtno besedil iz tujih književnosti imajo sestavi Macun 1850, Bleiweis 1855, Janežič 1867, Miklošič 1865,¹³⁹¹ Bohanec 1975 in 1980, Gregorač 1980 in Fatur 1984, več kot 35% pa sestavi Kos 1965, Kos 1990 in 1994, Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010 (Priloga B2). Še zlasti v sestavih, v katerih delež tuje književnosti presega eno tretjino vseh besedil, poleg drugih dejavnikov tudi to pomembno vpliva na strožji izbor slovenskih avtorjev in s tem na izločevanje nekaterih iz trdega kanonskega jedra.¹³⁹²

Kanonski vpliv besedil iz tujih književnosti pa se kaže tudi v umetniško in recepcijsko boljšem izboru slovenskih leposlovnih besedil. Značilen primer je sestav Bajec 1935, v katerem je objavljenih precej klasičnih del iz svetovne mladinske književnosti, pod njihovim vplivom pa so izbrana tudi slovenska besedila, ki so pogosto na umetniško in recepcijsko višji ravni kot v sestavu Wester 1922. Trditev podpiram s preglednico prvih dvajsetih avtorjev po številu enot:

¹³⁹⁰ Seveda velja ta trditev predvsem zato, ker daje Janežič v svojih berilih v nasprotju s konkurentoma, ki favorizirata poučno prozo, poudarek poeziji in vedno bolj tudi leposlovni prozi, so pa, kot smo že pokazali, tudi pri Janežiču nekatera umetniško in recepcijsko problematična pesniška besedila.

¹³⁹¹ Pri Bleiweisu, Janežiču in Miklošiču gre pretežno za prevedeno poučno prozo.

¹³⁹² Izjema je sestav Krakar 2003, ki predstavlja antološki tip beril, pač pa trditev velja za sestav Kos 1965, v katerem kljub antološkemu tipu sploh ni slovenske ljudske književnosti in je tudi izbor avtorjev in besedil do obdobja moderne izjemno restriktiven.

WESTER 1922 – NIŽJA SREDNJA ŠOLA				BAJEC 1935 – NIŽJA SREDNJA ŠOLA			
A. Aškerc	30	R. Murnik	9	O. Župančič	29	J. Murn	8
J. Stritar	21	I. Cankar	8	J. Stritar	15	I. Pregelj	8
J. Trdina	20	F. S. Finžgar	8	S. Gregorčič	14	J. Jurčič	7
O. Župančič	18	J. Gruden	8	I. Cankar	13	F. Levstik	6
S. Gregorčič	17	C. Golar	7	F. S. Finžgar	11	I. Tavčar	6
A. Medved	17	M. Valjavec	7	F. Prešeren	11	V. Vodnik	6
J. Jurčič	12	J. Wester	7	D. Kette	10	F. Erjavec	5
F. Erjavec	11	V. Jeraj	6	J. Trdina	10	S. Jenko	5
A. Funtek	9	F. Levstik	6	A. Aškerc	9	F. Milčinski	5
S. Jenko	9	F. Prešeren	6	C. Golar	8	A. M. Slomšek	5

Opazna razlika je že na prvem mestu, saj je Župančič ne samo sodobnejši pesnik od Aškerc, pač pa so na tej stopnji njegove pesmi tudi recepcijsko bolj primerne. V primerjavi z Westrovimi berili sta bistveno više uvrščena Cankar in Finžgar, pomembnejšo vlogo pa so v Bajčevih berilih dobili še Kette, Murn, Pregelj in Milčinski, ki pri Westru niso uvrščeni med prvih dvajset avtorjev.

Tisti sestavi, v katerih ni bilo kakovostnih besedil iz svetovne književnosti, so si lahko laže privoščili zelo konzervativen izbor slovenskih avtorjev, med katerimi so nekateri tudi čisto neklasični in uvrščeni zgolj iz ideoloških razlogov. Značilen primer je koroški zamejski sestav za višjo stopnjo Zablatnik 1976. V preglednici je primerjava izbranih avtorjev s sočasnim osrednjim sestavom Bohanec 1975:

BOHANEC 1975 – SREDNJA ŠOLA				ZABLATNIK 1976 – VIŠJA SREDNJA ŠOLA			
F. Prešeren	26	P. Trubar	11	F. Prešeren	33	V. Vodnik	8
S. Kosovel	24	V. Vodnik	11	F. Levstik	24	I. Cankar	7
O. Župančič	22	E. Kocbek	10	S. Gregorčič	22	S. Kosovel	7
J. Murn	20	A. Aškerc	9	J. Stritar	19	F. Erjavec	6
I. Cankar	18	A. T. Linhart	9	S. Jenko	16	C. Golar	6
A. Gradnik	17	M. Bor	9	A. Aškerc	13	A. Gradnik	6
S. Jenko	15	B. Vodusek	9	O. Župančič	13	J. Jurčič	6
S. Gregorčič	12	K. Kovič	8	J. Murn	12	F. S. Finžgar	5
D. Kette	12	I. Minatti	8	D. Kette	9	M. Hartman	5
F. Levstik	11	J. Udovič	8	A. Medved	8	M. Majar	5

V Bohančevih berilih je skoraj polovica književnikov iz literarnih obdobj po slovenski moderni, v Zablatnikovih berilih pa so taki le trije. Bistvena razlika je v uvrstitvi Cankarja in Kosovela, pa tudi Župančič in Murn imata v osrednjih berilih dosti večjo težo. Najbolj problematično je relativno visoko mesto Antona Medveda, ki so ga kot pomembnejšega slovenskega pesnika izločila že Bajčeva berila pred drugo svetovno vojno, seveda pa sta tudi uvrstitvi Milke Hartman in Matije Majarja med prvih dvajset avtorjev zgolj rezultat lokalno obarvanega pristopa pri izbiri avtorjev in besedil.

2.2.4.5 SPREMEMBA DRŽAVNE UREDITVE

Največji prelom v slovenski zgodovini 20. stoletja nedomno pomenita razpad Avstro-Ogrske leta z vključitvijo Slovencev v Državo SHS in Kraljevino SHS leta 1918 ter osamosvojitve leta 1991.¹³⁹³ Za ponazoritev možnih vplivov spremembe državne ureditve na položaj osrednjih imen slovenskega šolskega kanona navajam prvih dvajset avtorjev po številu enot v sestavih Sket 1913 in Wester 1922 (nižja srednja šola) ter v sestavih Sket 1914 in Grafenauer 1930 (višja srednja šola):

SKET 1913		WESTER 1922		SKET 1914		GRAFEN. 1930	
J. Stritar	32	A. Aškerc	30	F. Prešeren	25	F. Levstik	48
A. Aškerc	29	J. Stritar	21	J. Stritar	22	O. Župančič	46
F. Erjavec	19	J. Trdina	20	A. Aškerc	18	F. Prešeren	43
S. Gregorčič	17	O. Župančič	18	F. Levstik	18	J. Stritar	33
J. Trdina	14	S. Gregorčič	17	S. Gregorčič	13	S. Gregorčič	31
J. Sket	12	A. Medved	17	A. M. Slomšek	12	A. Medved	29
A. Funtek	11	J. Jurčič	12	V. Vodnik	12	S. Jenko	25
F. Levstik	11	F. Erjavec	11	S. Jenko	9	V. Vodnik	24
A. Medved	11	A. Funtek	9	F. Svetličič	9	A. Aškerc	23
O. Župančič	11	S. Jenko	9	O. Župančič	9	J. Murn	20
F. Metelko	8	R. Murnik	9	U. Jarnik	6	P. Trubar	14
J. Starè	8	I. Cankar	8	B. Potočnik	6	D. Kette	10
M. Valjavec	8	F. S. Finžgar	8	J. Bleiweis	5	C. Golar	8
J. Jurčič	7	J. Gruden	8	F. Cegnar	5	I. Cankar	7
J. Pagliaruzzi	7	C. Golar	7	J. Japelj	5	A. Gradnik	7
S. Jenko	6	M. Valjavec	7	M. Kastelic	5	M. Valjavec	7
A. Umek	6	J. Wester	7	A. Žakelj	5	J. Cimperman	6
J. Bilec	5	V. Jeraj	6	P. Dajnko	4	P. Dajnko	6
E. Gangl	5	F. Levstik	6	A. Funtek	4	F. S. Finžgar	6
C. Golar	5	F. Prešeren	6	F. Hubad	4	M. Vilhar	6

Največ nam pove primerjava sestavov za nižjo stopnjo, saj gre v obeh primerih za istega sestavljavca,¹³⁹⁴ zato lahko izključimo vpliv osebnih preferenc avtorja berila. Kljub temu, da je do temeljnega preobrata v trdem kanonskem jedru prišlo že s sestavom Sket 1913, tudi pri sestavu Wester 1922 lahko zapazimo nekaj pomembnejših premikov: opazno je nazadovanje Frana Erjavca in Frana Levstika ter izginotje Frana Metelka, Josipa Pagliaruzzija in Antona Umka – Okiškega. Pomemben je vzpon Simona Jenka, Josipa Jurčiča in Otona Župančiča ter pojavitev Ivana Cankarja in Frana S. Finžgarja. Na čisto osebne preference in relativno

¹³⁹³ Zaradi istočasne spremembe družbenopolitičnega in družbenoekonomskega sistema obravnavam morebitne kanonizacijske spremembe v srednješolskih berilih pri naslednjem kanonizacijskem dejavniku.

¹³⁹⁴ Kot sem že povedal, Jakob Sket zaradi bolezni in starosti pri nastajanju beril tik pred prvo svetovno vojno ni imel pomembnejše vloge.

konzervativnost sestava¹³⁹⁵ kaže vzpon pesnika Antona Medveda, ki že v sestavu Bajec 1935 ni več kanonski avtor.

Manj povedna je primerjava sestavov za višjo stopnjo, saj gre za različne avtorje, kljub temu pa lahko ugotovimo, da je kljub spremembi državne ureditve med sestavoma Sket 1914 in Grafenauer 1930 večja kontinuiteta kot med sestavoma Sket 1893N in Sket 1913 ali med sestavoma Wester 1922 in Bajec 1935. Na to kaže že dejstvo, da je na prvih desetih mestih skupnih kar osem avtorjev,¹³⁹⁶ poleg tega pa oba sestava izražata precej odklonilen odnos do klasične proze 19. stoletja, saj v nobenem ni med prvimi dvajsetimi avtorji osrednjih pripovednikov slovenskega romantičnega realizma oz. realizma in naturalizma (Jurčiča, Kersnika in Tavčarja). Grafenauer sicer vključuje vse štiri osrednje predstavnike slovenske moderne, vendar sta predvsem Kette in Cankar v primerjavi s klasičnimi pesniki 19. stoletja zelo skromno zastopana.¹³⁹⁷

2.2.4.6 SPREMEMBA DRUŽBENOPOLITIČNEGA IN EKONOMSKEGA SISTEMA

Prva taka prelomnica je osvoboditev po drugi svetovni vojni, ko je predvojno kraljevino z večstrankarskim sistemom zamenjala republika z enopartijskim sistemom, kapitalistično gospodarstvo pa poskus socialističnega planskega gospodarstva. Predvojno povezanost Jugoslavije z državami zahodne in srednje Evrope je vsaj do Titovega spora s Stalinom nadomestila ideološka odvisnost od Sovjetske zveze. V preglednici navajam najprej prvih dvajset avtorjev v sestavih Bajec 1939 in Boršnik 1947 (nižja srednja šola), za tem pa še v sestavih Grafenauer 1930 in Boršnik 1949 (višja srednja šola):

BAJEC 1939				BORŠNIK 1947			
O. Župančič	30	J. Jurčič	7	O. Župančič	27	V. Vodnik	7
I. Cankar	17	F. Levstik	7	F. Prešeren	11	J. Jurčič	6
F. S. Finžgar	16	I. Pregelj	7	I. Cankar	10	F. Levstik	6
S. Gregorčič	16	I. Tavčar	7	S. Gregorčič	8	S. Kosovel	5
J. Stritar	16	V. Vodnik	7	L. Kuhar	8	F. K. Meško	5
A. Aškerc	15	F. Erjavec	6	A. Aškerc	7	F. Milčinski	5
F. Prešeren	11	S. Jenko	6	I. Gruden	7	J. Murn	5
J. Murn	8	M. Valjavec	6	S. Jenko	7	T. Seliškar	5
J. Trdina	8	D. Kette	5	J. Stritar	7	K. Destovnik	4
C. Golar	7	F. Milčinski	5	I. Tavčar	7	F. S. Finžgar	4

¹³⁹⁵ Kette in Murn, ki sta pomembna avtorja že v sestavu za meščanske šole Brinar 1912, sploh nista prišla med prvih dvajset avtorjev.

¹³⁹⁶ Pri Grafenauerju sta izpadla Slomšek in Svetličič, na novo pa ima Medveda in Murna.

¹³⁹⁷ Na precejšnjo konzervativnost sestava kaže tudi uvrstitev Valjavca, Cimpermana, Dajnka in Vilharja med prvih dvajset avtorjev, podobno kot v sestavu Wester 1922 pa izstopa visoko mesto Antona Medveda.

Svoj izjemni položaj je ohranil Župančič, ki se je znal spretno politično prilagajati tako predvojnim kot povojnim jugoslovanskim oblastem,¹³⁹⁸ poleg njega pa sta zadržala mesta na lestvici še klasika Gregorčič in Aškerc, ki imata tak vsebinski razpon pesmi, da sta primerna za vse politične režime. Druga značilnost je bistveno zmanjšanje števila besedil pri prvih petih avtorjih po Župančiču,¹³⁹⁹ zaradi česar je Prešeren ob istem številu besedilnih enot prišel s sedmega na drugo mesto. Najbolj opazni spremembi sta premestitev Frana S. Finžgarja s tretjega na dvajseto mesto in izpad Ivana Preglja z liste najpomembnejših književnikov. To spremembo bi težko povezovali z negativnim odnosom novih oblasti do katoliških duhovnikov oz. do religiozne tematike, saj so med prvimi dvajsetimi avtorji poleg Finžgarja ostali Gregorčič, Aškerc in Vodnik, glede na sestav Bajec 1939 pa je celo na novo uvrščen duhovnik Fran K. Meško. V sestavu Boršnik 1947 je opazen premik v smeri književnosti socialnega ekspresionizma in realizma: Lovro Kuhar in Igo Gruden sta celo v prvem delu preglednice, Srečko Kosovel in Tone Seliškar pa v drugem delu.

GRAFENAUER 1930				BORŠNIK 1949			
F. Levstik	48	P. Trubar	14	A. Aškerc	27	M. Bor	12
O. Župančič	46	D. Kette	10	O. Župančič	26	K. Destovnik	11
F. Prešeren	43	C. Golar	8	F. Prešeren	22	P. Trubar	10
J. Stritar	33	I. Cankar	7	S. Kosovel	21	L. Kuhar	9
S. Gregorčič	31	A. Gradnik	7	S. Gregorčič	20	I. Tavčar	9
A. Medved	29	M. Valjavec	7	I. Cankar	17	I. Gruden	7
S. Jenko	25	J. Cimperman	6	F. Levstik	17	J. Stritar	7
V. Vodnik	24	P. Dajnko	6	S. Jenko	16	J. Jurčič	6
A. Aškerc	23	F. S. Finžgar	6	D. Kette	16	M. Klopčič	6
J. Murn	20	M. Vilhar	6	J. Murn	14	T. Seliškar	6

Tudi v tem primeru sta obdržala svoji uvrstitvi Župančič in Gregorčič,¹⁴⁰⁰ ki se jima je pridružil še Prešeren, sicer pa je v sestavu Boršnik 1949 prišlo do pomembnega prevrednotenja, saj je skoraj pol novih najpomembnejših avtorjev. Pričakovano je, da so z liste izpadli manj pomembni književniki, kot so Medved, Golar, Valjavec, Cimperman, Dajnko in Vilhar, preseneča pa izpad Valentina Vodnika in Alojza Gradnika.¹⁴⁰¹ V berilih Boršnikove se z izjemo pri Cankarju, ki je dobil bistveno večjo težo, ni spremenil odnos do slovenske moderne, pač pa je prišlo do rehabilitacije klasičnih prozaistov iz druge polovice

¹³⁹⁸ Po nasilni smrti jugoslovanskega kralja Aleksandra, ki je leta 1929 uvedel šestojanuarsko diktaturo in preganjal komuniste, je prispeval napis na žari s slovensko prstjo, po osvoboditvi pa se je znal pokloniti osvoboditeljem oz. poveljniku jugoslovanske vojske in sekretarju komunistične partije maršalu Titu.

¹³⁹⁹ To zmanjšanje je verjetno povezano z dejstvom, da ima sestav Boršnik 1947 za četrtino več slovenskih avtorjev (predvsem gre za aktualistične vsebine, povezane z drugo svetovno vojno) kot sestav Bajec 1939.

¹⁴⁰⁰ Aškerc je prišel na prvo mesto v sestavu Boršnik 1949 samo zato, ker je v celoti objavljen cikel epskih pesmi s tematiko kmečkih uporov *Stara pravda*.

¹⁴⁰¹ Sprememba Vodnikovega kanonskega statusa je še bolj nerazumljiva ob dejstvu, da ima Trubar kar deset besedilnih enot, Gradnik pa se je iz političnih razlogov znašel na črni listi.

19. stoletja (na listo sta vključena Tavčar in Jurčič).¹⁴⁰² Opazen je tudi prodor Srečka Kosovele,¹⁴⁰³ sicer pa so podobno kot v berilih za nižjo stopnjo novi avtorji predvsem pripadniki socialnega ekspresionizma in realizma (Kuhar, Gruden, Klopčič in Seliškar) in književnosti med drugo svetovno vojno (Bor in Destovnik). Da je bil kljub aktualističnim poudarkom v izbiri leposlovnih besedil povojni izbor avtorjev v berilih Boršnikove skrbno pretehtan in da gre za resnično pomembne književnike, dokazuje dejstvo, da so v preglednici samo taki književniki, ki so ostali šolski kanonski avtorji tudi po osamosvojitvi.

Druga taka prelomnica je osamosvojitve leta 1991, ko smo Slovenci prvič v zgodovini dobili samostojno državo, podobno kot drugod v srednji Evropi pa tudi večstrankarsko parlamentarno demokracijo in kapitalistični družbenoekonomski sistem. V tistih evropskih državah, ki so spadale v vojaško-politični okvir Varšavske zveze in so bile pod močnim ideološkim vplivom Sovjetske zveze, je po padcu berlinskega zidu prihajalo do idejnega prevrednotenja v kulturi in tudi v šolstvu, kar je seveda vplivalo tudi na oblikovanje šolskega literarnega kanona.

Na Poljskem je že od leta 1991 potekala razprava o kanonskih šolskih avtorjih in pred nekaj leti je "predlog sprememb kanona obveznega šolskega čtiva,"¹⁴⁰⁴ ki jih je pripravil nekdanji minister za izobraževanje (član desno usmerjene stranke Liga poljskih družin)," vzbudil nasprotovanje in živahno razpravo, ki je "potekala tudi zunaj akademskih in intelektualnih krogov" (Kopczyk 2008: 340). "Največ protestov je povzročila ministrova odločitev, da s seznama obveznega šolskega čtiva črta knjige Witolda Gombrowicza; debata je zadevala predvsem tega avtorja. Zaradi protesta najrazličnejših krogov, med drugim tudi ministra za kulturo, je vlada odredbo, podpisano 3. julija 2007, že čez tri tedne razveljavila, kar je ministra spodbudilo k verificiranju predhodnih namer"¹⁴⁰⁵ (n. d.: 341)

¹⁴⁰² Posebnost je slovenska ekspresionistična proza, saj se Ivan Pregelj v nobenem sestavu ni uvrstil med prvih dvajset avtorjev, v prvem verjetno zaradi negativnega sprejema nekaterih besedil (Mihurko Poniž 2008: 156).

¹⁴⁰³ Seveda so prevladovale Kosovelove pesmi s socialno tematiko.

¹⁴⁰⁴ Črtana so bila dela Witolda Gombrowicza, Bruna Schulza, Stanisłava Lema in Jana Lechona, od tujejezičnih avtorjev pa besedila Goetheja, Conrada, Kafke in Dostojevskega. V predlogu kanona pa so bili kar štirje romani Henryka Sienkiewicza, življenjepis Karola Wojtyły, papeževa knjiga *Spomin in istovetnost* ter "nekaj romanov drugorazrednega katoliškega pisatelja Jana Dobraczynskega".

¹⁴⁰⁵ Mnenje iz razprave: "Kanon mora vsebovati dela, ki so pomembna in imajo literarno vrednost. Gombrowicz tudi ni pisatelj, ki bi 'nasprotoval vrednotam' ali 'domoljubju'. Gombrowiczeva besedila niso nevzgojna niti niso destruktivna. Prej polemizirajo s poljstvom, da bi ga okrepila."

Na Češkem so politične spremembe leta 1989 vplivale na drugačna vrednostna merila v književnosti in v šolstvu. Celotna druga polovica 20. stoletja je bila reinterpretirana, iz šolskega kanona je izpadlo nekaj "precenjenih" pisateljev, v šolske učne knjige pa so dodali veliko tistih avtorjev, ki so bili prej prepovedani (vsi pisatelji v emigraciji, vsi katoliški pesniki in pisatelji v domači opoziciji).¹⁴⁰⁶ "Vse to je pomenilo, da se je podatkovna baza v učbenikih in pri pouku zelo povečala, učitelji so morali s snovjo hiteti, za globlje analize pa je večinoma zmanjkovalo časa. Rezultat je bil zanemarjanje sodobnih literarnih tokov in pisateljev po eni strani, po drugi pa zelo malo priložnosti za uvajanje modernejših didaktičnih metod, ki terjajo več časa kot zgolj naštevanje avtorjev in njihovih del" (Kozar 2008: 350).

Že primerjava slovenskega oz. jugoslovanskega samoupravnega socializma z realnim socializmom v Sovjetski zvezi in drugih državah Varšavske zveze (zaradi nujnosti večje odprtosti in stikov z zahodnoevropskimi državami ter zahodnoevropsko in ameriško kulturo od šestdesetih let dalje naš politični režim nasploh ni bil tako rigorozen in tako ideološko "pravoveren") daje slutiti, da pri nas z osamosvojitvijo ni prihajalo do tako radikalnih posegov v šolski literarni kanon. Za potrditev te teze navajam prvih dvajset avtorjev v sestavih Kos 1990 (pred osamosvojitvijo) ter v sestavih Kos 1994, Kos 2003 in Krakar 2003 (po osamosvojitvi):

KOS 1990		KOS 1994		KOS 2003		KRAKAR 2003	
I. Cankar	13	I. Cankar	11	F. Prešeren	19	F. Prešeren	20
F. Prešeren	13	F. Prešeren	7	I. Cankar	13	I. Cankar	17
S. Kosovel	6	J. Murn	5	S. Kosovel	7	J. Murn	12
O. Župančič	6	A. Gradnik	4	O. Župančič	7	O. Župančič	12
S. Jenko	5	E. Kocbek	4	B. Vodušek	6	E. Kocbek	10
J. Murn	5	S. Kosovel	4	D. Kette	5	S. Jenko	9
G. Strniša	5	S. Jenko	3	G. Strniša	5	S. Kosovel	9
A. Gradnik	4	G. Strniša	3	P. Trubar	4	D. Kette	8
E. Kocbek	4	O. Župančič	3	E. Kocbek	3	P. Trubar	8
T. Šalamun	4	F. Balantič	2	F. Levstik	3	V. Vodnik	8
J. Kersnik	3	J. Jurčič	2	J. Murn	3	A. Gradnik	7
D. Kette	3	D. Kette	2	J. Stritar	3	J. Stritar	7
F. Levstik	3	L. Kovačič	2	T. Šalamun	3	G. Strniša	7
R. Šeligo	3	K. Kovič	2	I. Tavčar	3	S. Gregorčič	6
D. Zajc	3	L. Kuhar	2	A. Aškerc	2	M. Jesih	6
A. Aškerc	2	J. Stritar	2	F. Balantič	2	F. Levstik	6
K. Destovnik	2	T. Šalamun	2	Iz. Cankar	2	T. Šalamun	6
S. Gregorčič	2	R. Šeligo	2	K. Destovnik	2	K. Kovič	5
S. Grum	2	I. Tavčar	2	A. Gradnik	2	S. Makarovič	5
V. Kavčič	2	D. Zajc	2	S. Gregorčič	2	J. Udovič	5

¹⁴⁰⁶ V osemdesetih letih je bil v samozaložbi izdan *Slovar prepovedanih avtorjev*, ki vsebuje okoli 430 imen.

Med sestavoma Kos 1990 in Kos 1994 so le manjše razlike, saj je prvih devet avtorjev skupnih obema listama. V poosamosvojitvenem sestavu sta na novo v tem ožjem izboru le France Balantič in Lojze Kovačič,¹⁴⁰⁷ s tem da se je Balantič kot politično sporni avtor pojavil že v sestavu Kos 1990, Kovačič pa celo že v sestavu Kos 1965.¹⁴⁰⁸ V sestavu Kos 2003 so prvi štirje avtorji isti kot pred osamosvojitvijo, razen Balantiča pa so se vsi drugi avtorji že prej pojavljali med prvimi dvajsetimi. Tudi v sočasnem sestavu Krakar 2003 sta prvič v ožjem izboru le Milan Jesih in Svetlana Makarovič, ki pa nikakor nista zamolčana avtorja, pač pa sta se že prej pojavljala v srednješolskih berilih, le da z manjšim številom besedilnih enot.

2.2.4.7 TEST ČASA

Zadnji dejavnik, ki pomembno sooblikuje srednješolski literarni kanon, je nedvomno tudi test časa, ki postopoma izloča nepomembne in umetniško manjvredne avtorje in besedila, razvojno pomembne ali slogovno bistveno drugačne avtorje in njihova vsebinsko izzivalna besedila pa postopoma, čeprav z zamudo vključuje v srednješolska berila. Značilen primer so nekateri literarni epigoni, posnemovalci Vodnika, Prešerna in Koseskega (in njihova umetniško nepomembna besedila), od katerih so se nekateri pojavljali še v koroškem zamejskem sestavu Zablatnik 1976 (npr. Kastelic, Zupan, Potočnik, Svetličič in Cegnar), danes pa si je že nemogoče zamisliti, da bi našli mesto še kje drugje kot v literarni zgodovini. Po drugi strani imamo več pomembnih avtorjev in leposlovnih besedil, ki se dolgo časa niso mogli pojaviti v berilih (taki avtorji so npr. Linhart, Grum, Bartol in Balantič,¹⁴⁰⁹ besedila pa npr. *Zdravljica*, *Jara gospoda* in *Hiša Marije Pomočnice*), v sodobnih berilih pa so sestavni del srednješolskega kanona.

2.3 PREŠEREN KOT ŠOLSKI AVTOR

Po opredelitvi značilnosti literarnega kanona, Prešerna kot kanonskega avtorja in opaznejših kanonizacijskih dejavnikov v srednješolskih berilih sledi analiza Prešernovega položaja v berilih od leta 1850 do leta 2010 in šolskega izbora njegovih pesmi. Pri tem je pomembno, kakšno je številčno razmerje med Prešernom in drugimi avtorji, kako se Prešernov položaj

¹⁴⁰⁷ Kajetan Kovič je bil večkrat uvrščen med prvih dvajset avtorjev že pred osamosvojitvijo.

¹⁴⁰⁸ Balantičev pomen upade že v sestavu Kos 2003, v sestavu Krakar 2003 pa ni več med prvimi dvajsetimi avtorji.

¹⁴⁰⁹ Linhart se je prvič pojavil šele po prvi svetovni vojni, Grum šele po drugi svetovni vojni, Balantič tik pred osamosvojitvijo, Bartol pa šele po osamosvojitvi. *Zdravljica* se je prvič pojavila šele po prvi svetovni vojni, *Jara gospoda* in *Hiša Marije Pomočnice* pa šele po drugi svetovni vojni.

spreminja (kateri kanonizacijski dejavniki se dajo pri tem razbrati) in kako je njegov status označen v spremljajočih besedilih. Pri izboru Prešernovih pesmi je vprašanje, katere pesmi se pojavljajo, katere so bolj pogoste in zakaj ter ali so pomembne razlike glede na stopnjo srednje šole in glede na različna zgodovinska obdobja. V obeh primerih je zanimiva tudi primerjava s slovenskimi pesniškimi antologijami, predvsem zaradi različnega statusa šolskih beril in literarnih antologij v obdelovalni vlogi literarnega sistema.

2.3.1 ŠTEVILO OBJAV V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH IN DELEŽ MOŽNIH OBJAV

Položaj Prešerna glede na druge slovenske avtorje nasploh in tudi glede na kanonske avtorje ponazarjata dve preglednici, in sicer z razvrstitvijo slovenskih avtorjev po številu objav v vseh srednješolskih sestavih (Priloga B4) ter z razvrstitvijo slovenskih avtorjev po deležu uresničenih od možnih uvrstitev v srednješolske sestave (Priloga B5). Prva preglednica razodeva, da je Prešeren edini avtor, ki se je pojavil v čisto vseh sestavih, da si je torej nemogoče zamisliti srednješolsko berilo (ne glede na stopnjo) brez vsaj ene Prešernove pesmi. Za ponazoritev delovanja kanonizacijskih mehanizmov navajam prvih dvajset avtorjev:

Prešeren, France	56	Cankar, Ivan	46
Levstik, Fran	53	Kersnik, Janko	45
Vodnik, Valentin	53	Kette, Dragotin	44
Jurčič, Josip	52	Murn, Josip	44
Jenko, Simon	51	Stritar, Josip	44
Gregorčič, Simon	49	Finžgar, Fran Saleški	41
Aškerc, Anton	48	Erjavec, Fran	39
Tavčar, Ivan	48	Pregelj, Ivan	39
Trdina, Janez	48	Kosovel, Srečko	37
Župančič, Oton	47	Slomšek, Anton Martin	37

Med prvimi dvajsetimi je pričakovano kar 13 avtorjev, ki so delovali v 19. stoletju,¹⁴¹⁰ vsi drugi pa sodijo v prvo polovico 20. stoletja. Seveda gre za same kanonske avtorje,¹⁴¹¹ vključno s Slomškom, ki se je v osrednjih berilih nazadnje pojavil v sestavu Bajec 1945 tik po drugi svetovni vojni (v drugi polovici 20. stoletja so ga vključevala le zamejska in izseljenska berila), po osamosvojitvi pa ponovno v sestavih Krakar 2003 in Lah 2010. Med temi imeni pogrešamo nekatere kanonske avtorje, ki so ustvarjali v stoletjih pred Prešernom: Trubar in Svetokriški imata manj objav zato, ker se zaradi recepcijske neustreznosti praviloma nista

¹⁴¹⁰ Vodnik je seveda začel literarno ustvarjati že v 18. stoletju.

¹⁴¹¹ Lahko bi rekli, da so vsi ti avtorji uspešno prestali test časa, ki nikakor ni edini, vendar pa vseeno zelo pomemben kanonizacijski dejavnik literarne kanonizacije nasploh.

pojavnjala v berilih za nižjo srednjo šolo, Linhart pa se je prvič pojavil v srednješolskih berilih šele po prvi svetovni vojni.¹⁴¹² Razmerje med pesniki in pisatelji je le rahlo v prid prvih, kar pomeni, da imajo oboji enakovredne možnosti oz. da poezija in proza nista pomembnejša kanonizacijska dejavnika.¹⁴¹³ Drugačno sliko daje zadnjih dvajset avtorjev v preglednici:¹⁴¹⁴

Molè, Vojeslav	12	Velikonja, Narte	11
Vidmar, Josip	12	Vraz, Stanko	11
Zupančič, Beno	12	Hicinger, Peter	10
Balantič, France	11	Hubad, Fran	10
Dev, Janez Damascen	11	Küzmič, Štefan	10
oče Rogerij	11	Lah, Ivan	10
Levstik, Vladimir	11	Lavtižar, Josip	10
Malavašič, Fran	11	Marn, Franjo	10
Umek, Anton	11	Messner, Janko	10
Vašte, Ilka	11	Šeligo, Rudi	10

Konec preglednice tudi vključuje avtorje iz različnih obdobj, vendar so med njimi tudi taki, ki so ustvarjali v drugi polovici 20. stoletja (predvsem Vidmar, Zupančič, Messner in Šeligo), nekateri pa niti niso leposlovni ustvarjalci. Nekaj je avtorjev, ki so se redno pojavljali le do prve svetovne vojne (npr. Malavašič, Umek in Hicinger in Marn), kasneje pa niso več sodili med kanonske avtorje. Balantič in Velikonja sta bila nezaželena avtorja iz političnih razlogov,¹⁴¹⁵ Šeligo se je začel literarno uveljavljati razmeroma pozno, tako da je bil prvič sprejet v sestav Bohanec 1975.

Druga preglednica skuša popraviti bistveno pomanjkljivost prve, ki favorizira avtorje iz starejših literarnih obdobj. Književniki se razvrščajo po odstotku uresničenih od možnih uvrstitev v berila,¹⁴¹⁶ kar pomeni, da imajo čisto enako težo tudi tisti avtorji, ki so se uveljavili šele v drugi polovici 20. stoletja. Navajam prvih dvajset avtorjev:

France Prešeren	100	Dragotin Kette	94
Josip Jurčič	100	Josip Murn	94
Oton Župančič	100	Janko Kersnik	92
Anton Aškerc	98	Ivan Pregelj	89
Ivan Cankar	98	Srečko Kosovel	88
Ivan Tavčar	98	Josip Stritar	88

¹⁴¹² Na pozen vstop Linharta je vplivalo več dejavnikov: politična neprimernost njegovih leposlovnih besedil (*Matiček* je bil prvič uprizorjen šele po marčni revoluciji leta 1848), za srednješolska berila manj primerna literarna zvrst (dramatika) in po tradicionalni poetiki manj vredna literarna vrsta (komedija).

¹⁴¹³ Drugače je seveda z dramatikom, ki je v srednješolskih berilih ves čas zapostavljena.

¹⁴¹⁴ V preglednico so vključeni samo tisti avtorji, ki imajo deset ali več objav.

¹⁴¹⁵ Balantič v osrednjih berilih skoraj do osamosvojitve (prvič se je pojavil v tržaškem zamejskem sestavu Mihelič 1969), Velikonja pa po drugi svetovni vojni (razen v zamejskih in izseljenskih berilih).

¹⁴¹⁶ Število možnih uvrstitev vključuje vse sestave od prvega, v katerem bi se glede na letnico rojstva oz. literarno uveljavitev v javnosti lahko pojavil posamezen književnik, do sestava Lah 2010.

Fran Levstik	96	Fran S. Finžgar	87
Valentin Vodnik	95	Janez Trdina	86
Simon Gregorčič	94	Dane Zajc	86
Simon Jenko	94	France Bevk	82

Glede na prvo preglednico je ohranil svoj status Prešeren, vendar sta se mu tokrat kot nepogrešljiva avtorja pridružila še Jurčič in Župančič. Cankar ni dosegel stoo odstotne realizacije samo zato, ker kot politično in moralno sporen književnik ni bil vključen v sestav Sket 1914.¹⁴¹⁷ Osemnajst avtorjev je istih kot v prvi preglednici (izpadla sta Erjavec in Slomšek), med prvih dvajset avtorjev pa sta se tokrat uvrstila Zajc in Bevk.¹⁴¹⁸ Uvrstitev Daneta Zajca pomeni, da je tako kakovosten in slogovno poseben avtor, da sodi v trdo jedro kanoniziranih književnikov.¹⁴¹⁹

Še bolj povedna je razvrstitev zadnjih dvajsetih avtorjev:

Fran Svetličič	27	Mira Mihelič	20
Fran Govekar	26	Tone Partljič	19
Milan Jesih	25	Saša Vegri	19
Narte Velikonja	25	Vitomil Zupan	18
Luiza Pesjak	24	Vladimir Bartol	15
Luka Svetec	23	Lovro Toman	14
Peter Božič	22	Ivan Hribovšek	13
Vida Taufer	21	Vida Brest	6
Janez D. Dev	20	Pavlina Pajk	4
Fran Malavašič	20	Josipina Toman	4

Najbolj opazno je dejstvo, da je med dvajsterico kar ena tretjina žensk, kar glede na dejstvo, da med prvimi dvajsetimi avtorji ni niti ene, že nakazuje, da imajo pisateljice in pesnice manjše možnosti za kanonizacijo kot njihovi moški sovrstniki. Med avtoricami z nizkimi možnostmi za kanonizacijo so tako tiste iz 19. stoletja (Pesjak, Pajk in Toman) kot tiste iz 20. stoletja (Taufer, Mihelič, Vegri in Brest). Tudi tokrat je na seznamu nekaj avtorjev, ki so se pojavljali predvsem do prve svetovne vojne. To so Svetličič, Svetec, Malavašič in Toman. Osrednji slovenski naturalist Fran Govekar, pesnik in dramatik Milan Jesih, pripovednik Peter Božič in komediograf Tone Partljič po deležu možnih objav sodijo v drugo kategorijo kanonskih avtorjev, kar pomeni, da se v berilih pojavijo le tedaj, kadar je v sestavu širok izbor

¹⁴¹⁷ Od osrednjih štirih predstavnikov slovenske moderne je sestavljavec vključil samo Otona Župančiča, ki se je prvič pojavil v srednješolskem berilu že leta 1901, Cankar pa je bil tedaj zaradi negativnih odzivov katoliškega dela literarne kritike na nekatera najpomembnejša besedila (npr. roman *Hiša Marije Pomočnice*) še sporen avtor.

¹⁴¹⁸ V prvi preglednici je Bevk na enaindvajsetem mestu.

¹⁴¹⁹ Za primerjavo navajam dosežene odstotke soavtorjev *Pesmi štirih*: Kovič 73%, Menart 68%, Zlobec 68%, Pavček 64% (Priloga B5).

avtorjev in besedil. Velikonja, Zupan in Hribovšek imajo tako nizek delež zaradi politične neprimernosti v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni, Vladimir Bartol, ki je v obdobju socialnega realizma pisal čisto drugačno literaturo, pa je postal šolski kanonski avtor šele s sestavom Kos 1994 po osamosvojitvi.¹⁴²⁰

2.3.2 PRVA OBJAVA V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH

Pesmi Franceta Prešerna so se prvič pojavile v srednješolskem berilu eno leto po njegovi smrti oz. petdeset let po njegovem rojstvu. Morebitni vpliv prve objave na šolsko kanonizacijo predstavlja preglednica, ki prikazuje razmerje med letom rojstva avtorja in letom prve objave v berilu (Priloga B6).¹⁴²¹ Iz preglednice navajam prvih deset in zadnjih deset avtorjev:

Anton Umek	1838	1855	17	Ilka Vašte	1891	1939	48
Matija Valjavec	1831	1850	19	Lovro Kuhar	1893	1942	49
Janez Trdina	1830	1850	20	Dušan Jovanović	1939	1989	50
Josipina Toman	1833	1854	21	Josip Stritar	1836	1886	50
Karel Destovnik	1922	1945	23	Alojz Kraigher	1977	1928	51
Josip Jurčič	1844	1867	23	Boris Pahor	1913	1965	52
Lovro Toman	1827	1850	23	Fran Govekar	1871	1928	57
Oton Župančič	1878	1901	23	Slavko Grum	1901	1965	64
Luka Svetec	1826	1850	24	Ivan Hribovšek	1923	1994	71
Simon Jenko	1835	1861	26	Vladimir Bartol	1903	1982	79

Prvih deset književnikov, ki so se pojavili v srednješolskih berilih še kot mladeniči (oz. pesnica Turnograjska kot mladenka), dokazuje, da zgodnja šolska objava ni relevanten kanonizacijski dejavnik, saj so danes polovica deseterice kanonski avtorji (Trdina, Destovnik, Jurčič, Župančič in Jenko), druga polovica pa ni prestala testa časa. Po zadnji deseterici sodeč bi prej lahko trdili nasprotno, da pozna objava v srednješolskih berilih dokazuje, da gre za zrele, kakovostne ustvarjalce, ki imajo veliko večje možnosti postati kanonski avtorji, saj so vsi ti književniki še danes sestavni del slovenskega srednješolskega kanona, večina celo njegovo trdo jedro.

Prešeren je postal srednješolski avtor tri leta po izidu svoje pesniške zbirke *Poezije*.

Domnevamo lahko, da bi bil kakšna njegova pesem objavljena v berilu že okoli leta 1837 (torej deset let pred izidom pesniške zbirke), če bi seveda v tem času poleg ljudskošolskih

¹⁴²⁰ Bartol se je prvič pojavil v tržaškem zamejskem sestavu Bratuž 1982.

¹⁴²¹ V preglednico so vključeni samo književniki, rojeni po letu 1825, ki so (zaradi začetka pojavljanja slovenskih srednješolskih beril v letu 1850) imeli primerljive možnosti za prvo objavo v berilu.

obstajala tudi srednješolska berila. Vlogo razmerja med letom izida pesniške zbirke in prvo objavo avtorja v berilu kot kanonizacijskega dejavnika predstavlja preglednica s šestnajstimi kanonskimi pesniki (Priloga BX). Iz nje je razvidno, da obstaja med posameznimi pesniki pomembna razlika (Jenko in Aškerc sta se pojavila v berilih štiri leta pred izidom prve oz. edine pesniške zbirke, Klopčič je moral na prvo šolsko objavo čakati enajst let po izidu zbirke, Stritar pa celo sedemnajst let),¹⁴²² ki pa nima večjega pomena za kanonizacijo.

Podobno velja za razmerje med letom izida kanonskega (proznega ali dramatskega) leposlovnega besedila in njegovo prvo objavo v srednješolskem berilu (Priloga B7). Navajam prvih deset in zadnjih deset besedil:

Deset brat	4	Pohujšanje v dolini Šentflorjanski	53
Na klancu	6	Jara gospoda	54
Kaplan Martin Čedermac	7	Školjka	54
Plebanus Joannes	8	Alamut	56
Visoška kronika	9	Hiša Marije Pomočnice	57
Balada o trobenti in oblaku	9	Telečja pečenka	58
Martin Krpan	10	Grajski pisar	58
Boj na požiralniku	10	Za narodov blagor	60
Pod svobodnim soncem	14	Agitator	64
Tantadruj	14	Sosedov sin	67

Kot vidimo, je med najbolj zgodnjo in najbolj pozno šolsko objavo izjemno velika razlika, kar pa nikakor ne vpliva na kanonski status posameznega besedila (velika večina teh besedil danes sodi v srednješolski kanon, zadnja leta pa se ne pojavljata *Balada o trobenti in oblaku* in *Pod svobodnim soncem*, ki sta prišli v berila že po desetletju, ter *Školjka* in *Grajski pisar*, besedili, ki sta morali čakati na prvo šolsko objavo kar pol stoletja). Značilno je tudi to, da sta na prvem in zadnjem mestu leposlovnih besedil istega avtorja, obe pripovedne narave in s po zasnovi in zapletu sorodno osrednjo ljubezensko zgodbo. Razmislek o vsebini zadnjih destih besedil daje slutiti, da je bila pri večini besedil najmočnejša ovira za prejšnji vstop v berila poudarjena erotična motivika.¹⁴²³ Ta preglednica dokazuje delovanje testa časa, ki izloča umetniško manjvredna besedila, umetniško kakovostnemu besedilu pa omogoči, da z zamudo vendarle postane del srednješolskega kanona.¹⁴²⁴

¹⁴²² Stritar je s prvo zbirko leta 1869 zamudil vstop v Miklošičeva berila oz. v sočasne Janežičeve *Cvetnike*, tako da je bila prva priložnost za šolsko objavo šele berilo Sket V-VI 1886.

¹⁴²³ Za prvih deset besedil je značilno, da je bodisi v ospredju drugačna, predvsem družbena, narodnostna ali bivanjska tematika (npr. v besedilih *Na klancu*, *Kaplan Marin Čedermac*, *Visoška kronika*, *Balada o trobenti in oblaku*, *Martin Krpan*, *Boj na požiralniku* in *Tantadruj*) bodisi s svojo široko pripovedno strukturo omogočajo, da se sestavljavci beril z izbiro odlomkov izognejo erotični problematiki (npr. besedila *Deseti brat*, *Plebanus Joannes* in *Pod svobodnim soncem*).

¹⁴²⁴ Umetniška vrednost takih leposlovnih besedil je konstantna, za splošno priznanje te vrednosti pa so potrebne družbene in kulturnozgodovinske spremembe.

2.3.3 OZNAČITVE PREŠERNA V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH

Kako tesno je bil Prešeren kot slovenski nacionalni simbol in nepogrešljivi kanonski pesnik povezan z učnovzgojno vlogo srednješolskih beril, ki so se sproti prilagajala družbenopolitičnim in družbenoekonomskim spremembam, dokazujejo označitve Prešerna v literarnovednem instrumentariju v berilih. Že Macun in Miklošič sta umetniški potencial Prešernove poezije izenačila z nacionalnimi prvaki drugih slovanskih književnosti, kmalu za tem pa je Prešeren postal največji slovenski pesnik oz. pesnik, ki je slovensko pesništvo povzdignil na evropsko raven. Istočasno je Prešeren dobival mitične razsežnosti, ki so se kazale tako v spominskih zapisih o njegovi idealni osebnosti¹⁴²⁵ kot v objavljanju slavnih pesmi, npr. Župančičeve *Pesmi mladine*. V obdobju med obema vojnama postane Prešeren pesnik svetovnega formata, po drugi svetovni vojni pa najprej pesnik, ki s svojimi pesmimi pomaga graditi novi svet, za tem pesnik, ki izraža ljudskega duha, v obdobju usmerjenega izobraževanja pa celo revolucionarni pesnik.

2.4 POLOŽAJ PREŠERNA PO ŠTEVILU BESEDILNIH ENOT V BERILIH

Prešeren pa kljub temu, da je bil vsaj po označitvah in po nepogrešljivosti vedno prvak slovenskih književnikov, po številu besedilnih enot, ki je eno temeljnih objektivnih meril pomembnosti posameznega ustvarjalca, ni bil vedno prvi avtor v berilih, pač pa je zaradi različnih kanonizacijskih dejavnikov doživljal vzpone in padce (od vseh 56 sestavov je bil le v eni tretjini na prvem mestu, v nekaj sestavih pa se ni uvrstil niti med prvih dvajset avtorjev).¹⁴²⁶ Pri tem so pomembne razlike med osrednjimi in zamejskimi oz. izseljenskimi berili ter med berili za nižjo in višjo stopnjo, zanimiva pa je tudi primerjava Prešernovega položaja v srednješolskih berilih z njegovim položajem v slovenskih pesniških antologijah.

2.4.1 ŠOLSTVO NA OBMOČJU NOTRANJE AVSTRIJE/SLOVENIJE/DRAVSKE BANOVINE/LJUBLJANSKE POKRAJINE/SLOVENIJE

Najpomembnejši je gotovo položaj Prešerna v berilih na območju slovenskih dežel v času Habsburške monarhije (Kranjske, Koroške, Štajerske in Goriške z Istro), ki po prvi svetovni vojni postanejo osrednja berila, saj v tedanji Sloveniji in kasnejši Dravski banovini izhajajo le

¹⁴²⁵ Z delno izjemo v sestavu Grafenauer 1930.

¹⁴²⁶ Seveda gre za sestave za nižje srednje šole.

berila za Slovence, živeče v državnih okvirih Kraljevine SHS in kasnejše Kraljevine Jugoslavije. Med okupacijo pokrivajo osrednja berila samo območje Ljubljanske pokrajine, po osvoboditvi pa samo območje Republike Slovenije. Šele po letu 2000 postanejo osrednja srednješolska berila, ki so tako po vsebini kot po obliki na sočasni evropski ravni, ponovno (po osmih desetletjih) vseslovenska, saj jih začenjajo uporabljati tudi na manjšinskih srednjih šolah na Tržaškem in Goriškem v Italiji ter na Koroškem v Avstriji.¹⁴²⁷

2.4.1.1 NIŽJA SREDNJA ŠOLA

Natančnejši podatki za prvih dvajset avtorjev so v prilogah na koncu (Priloga B8), na tem mestu pa predstavljam preglednico s prvim avtorjem v sestavu in z mestom Prešerna v sestavu:

SESTAV	PRVAK	PREŠEREN	SESTAV	PRVAK	PREŠEREN
Bleiweis 1855	Vrtovec	16.	Gaspari 1940	Župančič	6.
Janežič 1867	Umek	/	Moder 1942	Murn	8.
Sket 1893	Slomšek	/	Bajec 1943	Župančič	9.
Brinar 1912	Stritar	12.	Smolej 1945	Prešeren	1.
Sket 1913	Stritar	/	Bajec 1945	Župančič	7.
Wester 1922	Aškerc	20.	Smolej 1946	Prešeren	1.
Brinar 1923	Stritar	5.	Boršnik 1947	Župančič	2.
Bajec 1935	Župančič	6.	Jamar 1956	Župančič	2.
Bajec 1939	Župančič	7.			

Gotovo ni naključje, da so razen pri Bleiweisu (v njegovih berilih prevladuje poučna proza) na prvem mestu sami pesniki,¹⁴²⁸ saj je za doseganje učnovzgojnih ciljev na tej stopnji poezija primernejša kot proza. Največkrat je na prvem mestu Oton Župančič (sedemkrat), sledi mu Josip Stritar (trikrat), dvakrat je prvak Prešeren, po enkrat pa še Matija Vrtovec, Anton Umek, Anton M. Slomšek, Anton Aškerc in Josip Murn. Če sodimo samo po možnem naboru poezije, ki je recepcijsko primerna za nižjo stopnjo srednje šole, je gotovo v prednosti Župančič, znan tudi po izredno kakovostni otroški poeziji, na drugem mestu pa upravičeno Stritar. Tudi pri Aškercu in Murnu bi našli več recepcijsko primernih pesmi kot pri Prešernu, ki ima le malo po zahtevnosti in doživljajski vrednosti primernih pesniških besedil za mladostnike te starosti.

¹⁴²⁷ Še vedno pa ohranjajo svoja srednješolska berila v Porabju na Madžarskem.

¹⁴²⁸ Tudi Slomšek in Stritar sta samo izjemoma predstavljena s prozo.

Tega so se očitno zavedali že sestavljavci od Bleiweisa do Sketa, ki so vključili v berila zelo malo Prešernovih pesmi,¹⁴²⁹ seveda pa so bile tudi te popoln tujek med poučno prozo Vrtovca ter šibkimi pesniškimi umotvori Umka in Slomška. Prešernov položaj se bistveno spremeni po prvi svetovni vojni, ko se pojavijo drugačna, umetniško bolj kakovostna in privlačna besedila, obenem pa že učinkuje mitizacija Prešernove osebnosti. Ni naključje, da je Prešeren postal prvak v prelomnem času druge svetovne vojne oz. takoj po osvoboditvi,¹⁴³⁰ ko je bil uveden tudi 8. februar kot slovenski kulturni praznik, in da je kmalu za tem zdrsnil na drugo mesto.

2.4.1.2 VIŠJA SREDNJA/SREDNJA ŠOLA

Še dosti bolj zanimive rezultate daje preglednica z literanimi prvaki in uvrstitvami Prešerna za višjo stopnjo, saj ima praviloma recepcijsko zahtevna Prešernova poezija na tej stopnji večje možnosti za uvrstitev, poleg tega pa ima ta stopnja večjo težo pri kanonizaciji književnikov:

SESTAV	PRVAK	PREŠEREN	SESTAV	PRVAK	PREŠEREN
Macun 1850	Prešeren	1.	Kos 1965	Župančič	3.
Janežič 1861	Cegnar	3.	Bohanec 1975	Prešeren	1.
Miklošič 1865	Navratil	4.	Gregorač 1979	Kosovel	4.
Janežič 1868	Cegnar	2.	Gregorač 1980	Kosovel	4.
Janežič 1870	Prešeren	1.	Bohanec 1980	Prešeren	1.
Sket 1893	Stritar	3.	Fatur 1984	Cankar	2.
Sket 1914	Prešeren	1.	Kos 1990	Cankar	2.
Grafenauer 1930	Levstik	3.	Kos 1994	Cankar	2.
Grafenauer 1942	Prešeren	1.	Kos 2003	Prešeren	1.
Boršnik 1949	Aškerc	3.	Krakar 2003	Prešeren	1.
Merhar 1951	Župančič	4.	Lah 2010	Prešeren	1.

Prva posebnost glede na prejšnjo preglednico so večje možnosti pisateljev, saj je kar trikrat na prvem mestu Cankar,¹⁴³¹ čeprav je sicer proza zaradi večjega obsega berilnih sestavkov omejevalni dejavnik. Največkrat je na prvem mestu Prešeren (devetkrat), sledi mu Ivan Cankar (trikrat), po dvakrat so prvaki Fran Cegnar, Oton Župančič in Srečko Kosovel, po enkrat pa Ivan Navratil, Josip Stritar, Fran Levstik in Anton Aškerc. Glede na to, da se je po Juvanu začela kanonizacija Prešerna že na polovici 19. stoletja, je Prešernovo prvenstvo po številu prvih mest pričakovano, bolj presenetljivo je to, da so poldrugo stoletje (vse do leta

¹⁴²⁹ Dodatna omejitev je bila učnovzgojna orientacija, saj so se načrtno izogibali ljubezenski poeziji.

¹⁴³⁰ Verjetno je prvo mesto Prešerna v Smolejevih sestavih povezano tudi z majhnim obsegom beril, v katerih se pesnik laže uveljavi z manjšim naborom primernih pesmi.

¹⁴³¹ Navratil je (podobno kot Vrtovec v sestavu Bleiweis 1855) v sestavu Miklošič 1865 na prvem mestu samo zato, ker pri Miklošiču prevladuje poučna proza.

2000) po vzponih vedno sledili tudi padci. To je jasen dokaz, da je šolski kanon spreminjajoč se korpus avtorjev in besedil, na katerega delujejo različni dejavniki, od razmerja moči med dejavniki pa je odvisno, kateri književnik bo v posameznem srednješolskem sestavu zasedel prvo mesto na Parnasu.¹⁴³²

Dejstvo, da je Prešeren prvak pri Macunu,¹⁴³³ gre pripisati ureditvi berila po tedanji poetiki (delitev na literarne zvrsti in vrste), Prešernove pesmi pa so služile sestavljavcu kot vzorni primeri za posamezne stalne pesniške oblike. Drugo mesto Lovra Tomana (Priloga B8) ni naključje, saj je po zapletenosti in abstraktnosti pesniškega jezika med osrednjo Prešernovo in Tomanovo poezijo manjša razlika, kot se običajno misli.¹⁴³⁴ Janežič v prvih dveh sestavih daje prednost Cegnarju,¹⁴³⁵ saj kljub temu, da v nasprotju z Bleiweisom in Miklošičem preferira leposlovje, daje velik poudarek marginalnim pesnikom, ki so se množično pojavljali v tedanji publicistiki. Miklošič ima na prvem mestu Navratila, Prešerna pa šele na četrtem,¹⁴³⁶ vendar je med pesniki Prešeren prvak, medtem ko Jovan Vesel sploh ni med prvimi dvajsetimi avtorji. Pri Sketu je pred letom 1900 Prešeren na tretjem mestu za Levstikom, Stritarjevo prvenstvo pa lahko pripišemo tako pomembni vlogi, ki jo je kot pesnik, pisatelj, urednik in literarni kritik imel v kulturnem življenju na koncu stoletja, kot večji recepcijski ustreznosti njegovih pesmi.¹⁴³⁷

Iz istih razlogov je verjetno postal prvak Levstik v sestavu Grafenauer 1930, ko je Prešeren tretji za Župančičem, Aškerc pa dominira v sestavu Boršnik 1949 pred Župančičem in Prešernom iz čisto ideoloških razlogov, saj je bil takoj po drugi svetovni vojni najustreznejši klasik zaradi številnih pesmi s socialno tematiko. S sestavom Merhar 1951 je za četrto stoletja prevzel prvenstvo Župančič (Prešeren je na četrtem mestu za Cankarjem in Kosovelom),¹⁴³⁸

¹⁴³² Praviloma je tako, da mlajši, sodobnejši književniki za nekaj časa zasedejo kanonski prestol (npr. Cegnar, Stritar, Aškerc, Župančič), po testu časa pa se ponovno vrne Prešeren. Izjema, ki potrjuje pravilo, je Cankar, ki je prišel na prvo mesto šele po mlajših Župančiču in Kosovelu.

¹⁴³³ Prešeren in Toman imata po enajst besedilnih enot (Priloga B8), vendar je Prešeren pred konkurentom ne samo zaradi prednosti po abecedi, pač pa zaradi bistveno večjega števila verzov (predvsem zaradi celotnega *Krsta pri Savici*).

¹⁴³⁴ Tako Toman (posnemovalec pesniškega sloga Koseskega) kot delno tudi Prešeren sta v bistvu izhajala še iz klasicistične poetike, ki je gradila umetniškost pesniškega jezika na neobičajnih, redko rabljenih besedah in drznih besednih zvezah.

¹⁴³⁵ V sestavu Janežič 1861 je na drugem mestu Miroslav Vilhar.

¹⁴³⁶ Pred Prešernom sta še Matija Vrtovec in Janez Trdina.

¹⁴³⁷ Pri tem ne smemo spregledati dejstva, da je Stritar gradil svoj imidž tudi s povečevanjem Prešerna v eseju ob ponatisu *Poezija* leta 1866. V berilih pa sta se pojavljali tudi njegovi besedili *Sreča*, *Poezija in Prešeren* ter *Prešernov god v Eliziju*.

¹⁴³⁸ Cankar se je prvič povzpел tako visoko, Kosovel pa je bil na četrtem mestu že v sestavu Boršnik 1949.

ki je v prvi polovici 20. stoletja veljal za najboljšega sodobnega pesnika, z nekaj udarnimi pesniškimi besedili (npr. pesem *Veš, poet, svoj dolg?*) pa se je znal prikupiti tudi novi oblasti.¹⁴³⁹ V sestavu Kos 1965 je Prešeren tretji za Murnom, kar je posledica Pirjevčevega osebnega preferiranja pesnikov slovenske moderne. Pri Gregoračevi je v obeh sestavih Prešeren na četrtem mestu, na prvem pa je Kosovel pred Župančičem.¹⁴⁴⁰ Kosovel je zelo verjetno postal prvak zato, ker je po izidu zbirke *Integrali* leta 1967 njegova modernistična poezija pomenila pravo odkritje in je imel nekaj časa status kulturnega avtorja.

Z usmerjenim izobraževanjem leta 1981 v sestavu Fatur 1984 za dve desetletji pripade prvenstvo Cankarju.¹⁴⁴¹ Razlog je nedvomno v izrazitem favoriziranju socialne tematike v tedanjih berilih, čemur je dosti bolj ustrezal Cankarjev kot Prešernov opus. Da se je Cankarjev status obdržal tudi v sestavu Kos 1990 in se še utrdil po osamosvojitvi v sestavu Kos 1994, lahko pripišemo tudi zunanjim dejavnikom, ki so nakazovali vzpon Ivana Cankarja kot nacionalne ikone (leta 1980 je bil v središču Ljubljane odprt osrednji slovenski kulturni hram Cankarjev dom, leta 1991 pa je bil uveden slovenski tolar z bankovci, na katerih je Prešeren zavzemal častno mesto s 1000 enotami, Cankar pa mesto prvaka z 10.000 enotami).¹⁴⁴²

2.4.2 ŠTEVILO PREŠERNOVIH PESMI V PREDELANIH IZDAJAH BERIL

V predelanih izdajah beril je Prešeren praviloma pridobival na teži, in sicer na dva načina: bodisi z večanjem števila pesmi v primerjavi s prejšnjimi izdajami bodisi z manjšanjem števila besedilnih enot njegovih konkurentov. Navajam preglednico:¹⁴⁴³

Janežič	1861	8	1868	12	1870	12	Bajec	1935	11	1939	11	1945	12
Sket N	1893	2	1913	4	1922	6	Boršnik	1947	11	1956	20		
Sket V	1893	18	1914	25			Inzko	1974	1	1985	3		
Brinar	1912	6	1923	12			Bohanec	1975	26	1980	26		
Budal	1928	12	1946	12			Bratuž	1982	39	1994	43		
Grafen.	1930	43	1942	28			Kos	1990	13	1994	7	2003	19

¹⁴³⁹ Župančič je že kot mladenič znal poskrbeti za lastno promocijo, saj je s *Pesmijo mladine* v Aškerčevem *Prešernovem albumu* leta 1900 na Prešernovi slavi gradil tudi lastno kanonizacijo.

¹⁴⁴⁰ Na tretjem mestu sta prvič Murn in drugič Cankar.

¹⁴⁴¹ V sestavih Fatur 1984 in Kos 1990 imata sicer Prešeren in Cankar isto število besedilnih enot (Priloga B8), vendar gre prvenstvo Cankarju ne samo zaradi abecednega reda, pač pa zato, ker imajo njegova prozna in dramska besedila (večinoma odlomki) dosti večji obseg kot Prešernove pesmi (tudi *Krst* je predstavljen samo z odlomkom).

¹⁴⁴² Ponovno Prešernovo prevlado na slovenskem Parnasu, ki jo izkazujejo sestavi po letu 2000 (Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010), simbolično ponazarja tudi dejstvo, da je na najvišjem slovenskem kovancu za dva evra Prešeren, na kovancu za en evro Trubar, Cankar pa si ne zasluži več denarne časti.

¹⁴⁴³ Pri sestavu Sket 1893N sem upošteval tudi sestav Wester 1922, saj je Wester že glavni sestavljavec sestava Sket 1913, pri sestavu Kos 1990 pa tudi sestav Kos 2003, saj gre za istega glavnega avtorja.

V devetih primerih od dvanajstih gre za povečevanje števila Prešernovih pesmi v naslednji ali v eni od naslednjih izdaj. V sestavu Janežič 1870 je isto število Prešernovih pesmi kot v prejšnjem sestavu, vendar se zmanjša število besedilnih enot njegovih tekmecev, zato postane Prešeren prvi avtor (Priloga B8). V sestavu Grafenauer 1942 se sicer bistveno zmanjša število Prešernovih pesmi, vendar pri njegovih tekmeceh še dosti bolj radikalno, zato tudi tu dobi Prešeren primat. V sestavu Bohanec 1980 se ob nespremenjenem številu Prešernovih pesmi zmanjša število besedilnih enot drugih avtorjev, zato je Prešernov status prvaka še bolj prepričljiv, v sestavu Kos 1994 pa se nekoliko zmanjša število besedilnih enot drugih avtorjev, število Prešernovih pesmi pa iz neznanih razlogov prepolovi, zato se Cankar še bolj povzdigne nad Prešerna. V sestavu Kos 2003 pride do preobrata in Prešeren je tako kot v konkurenčnih sestavih (prvič pa v Kosovih berilih) prvak slovenskega šolskega kanona.

2.4.3 ŠOLSTVO V ZAMEJSTVU

Med osrednjimi berili in zamejskimi berili na Goriškem in Tržaškem v Italiji ter na Koroškem v Avstriji je bil kanonski status Prešerna pomembno drugačen (Priloga B8). Navajam preglednici za obe stopnji srednje šole:

NIŽJA SREDNJA ŠOLA			VIŠJA SREDNJA ŠOLA		
SESTAV	PRVAK	PREŠEREN	SESTAV	PRVAK	PREŠEREN
Kacin 1930	Stritar	/	Budal 1928	Stritar	7.
Čekuta 1947	Župančič	15.	Budal 1946	Župančič	8.
Blažina 1949	Župančič	16.	Beličič 1947	Prešeren	1.
Mihelič 1969	Prešeren	1.	Zablatnik 1976	Prešeren	1.
Inzko 1974	Cankar	/	Bratuž 1982	Prešeren	1.
Inzko 1985	Gregorčič	/	Bratuž 1994	Prešeren	1.

Na nižji stopnji je razen izjemoma pri Miheliču¹⁴⁴⁴ Prešernov položaj zelo podoben tistemu, ki je bil značilen za osrednja berila pred prvo svetovno vojno. Domnevamo lahko, da so se zamejskim sestavljavcem še v času po drugi svetovni vojni Prešernove pesmi zdele recepcijsko prezahtevne za to stopnjo srednje šole.¹⁴⁴⁵ Kacinovo berilo je bolj konzervativno od sočasnega sestava Bajec 1935, kjer je prvi avtor Župančič. Na višji stopnji ima Prešeren drugače kot v Sloveniji vso drugo polovico 20. stoletja status pesniškega prvaka, v Budalovih berilih pa ima morda bistveno nižjega kot v sočasnih osrednjih berilih zato, ker je prva izdaja nastajala v času fašizma in sestavljavca iz političnih razlogov ni hotel favorizirati pesnika, ki

¹⁴⁴⁴ Miheličeva berila pa so predelane izdaje sočasnih osrednjih osnovnošolskih beril brez bistvenih sprememb pri klasičnih slovenskih avtorjih.

¹⁴⁴⁵ S to domnevo se ujema izjemno veliko opomb pri Prešernovih pesmih v zamejskem sestavu Bratuž 1982.

se je kot nacionalni pesniški idol promoviral tudi z verzoma "V sovražnike 'z oblakov / rodu naj naš'ga trešči grom ...".¹⁴⁴⁶

2.4.4 ŠOLSTVO V IZSELJENSTVU

V begunskem sestavu Sever 1948 za nižje srednje šole je Prešeren na šestem mestu (prvak je Župančič), v argentinskem sestavu Pertot 1980 za nižje in višje srednje šole je Prešeren prvi avtor pred Murnom in Cankarjem, v avstralskem sestavu Ceferin 1984 pa je Prešeren na tretjem mestu (pred njim sta Cankar in Župančič). Severjeva berila nimajo kanonizacijske vloge, saj so priredbe predvojnih Bajčevih beril, argentinski sestav bi z razvrstitvijo avtorjev lahko izražal identifikacijo narodno zavedne izseljenske skupnosti s slovensko nacionalno ikono, Ceferinova pa je bržkone sestavila berilo predvsem po osebnih preferencah.¹⁴⁴⁷

2.4.5 MANJŠINSKO ŠOLSTVO V SLOVENIJI

V sestavu Gorjup 1979 je na prvem mestu Prešeren pred Cankarjem in Župančičem, v sestavu Fatur 1990 pa je Prešeren na šestem mestu, prvak pa Kosovel (za njim so po vrsti Cankar, Gradnik, Destovnik in Košuta). Gorjupova se je verjetno zgledovala po sestavu Bohanec 1975 in ni podlegla modnemu povečevanju Kosovelove poezije v sočasnih sestavih Gregoračeve, Fatur pa je to napravil s časovnim zaostankom (v sočasnem osrednjem sestavu Kos 1990 je prvek Cankar, ki ima dvakrat več besedilnih enot kot Kosovel), po drugi strani pa je lahko preferiral Kosovela kot primorskega pesnika oz. zmanjševal pomen Prešerna zaradi recepcijske zahtevnosti njegove poezije.

2.4.6 PREŠEREN KOT MOŠKI – POLOŽAJ AVTORIC

Seveda bi bilo čisto nesmiselno in provokativno trditi, da je Prešeren prvi avtor šolskega literarnega kanona, ker je moški. Vendar pa lahko raziskovalno vprašanje zastavimo tudi drugače: ali bi imel Prešeren popolnoma enake kanonizacijske možnosti, če bi bil ženska, oz. (če vprašanje posplošimo) ali imajo ženske enake možnosti kot moški? Odgovor je seveda lahko samo poskus delne razjasnitve tega zapletenega, a pomembnega vprašanja, še zlasti

¹⁴⁴⁶ V povojni izdaji Budal ni spreminjal števila besedil iz starejše književnosti, ampak je predvsem dodajal besedila in avtorje iz književnosti 20. stoletja.

¹⁴⁴⁷ Na to kaže že dejstvo, da je v njenem berilu čisto na novo kar pet Cankarjevih besedil.

zato, ker so bile literarne ustvarjalke tudi zaradi zelo omejenega dostopa do višje izobrazbe v celotnem 19. stoletju, delno pa tudi še v prvi polovici 20. stoletja zelo redke.¹⁴⁴⁸

Slovenski pesniki in pisatelji iz 19. stoletja so bili po svojem socialnem poreklu praviloma študirani kmečki sinovi,¹⁴⁴⁹ v veliki meri tudi duhovniki, Luiza Pesjak, Josipina Toman – Turnograjska in Pavlina Pajk pa so lahko postale literarne ustvarjalke le zato, ker niso bile kmečkega rodu. Slovenske pesnice in pisateljice vse do konca druge svetovne vojne niso dosegale kritične mase, ki bi omogočala polno interakcijo kanonizacijskih dejavnikov. Ne glede na to Miran Hladnik v razpravi *Ne, na parnas pa že ne!*, ko primerja kanonizacijske možnosti pisateljice Pavline Pajk in naturalista Frana Govekarja, ugotavlja, da je bil za izločitev Pajkove iz kanonskega korpusa poleg navedenih deželnih, družinskih in generacijskih razlogov "usoden tudi njen spol" (Hladnik 2001: 130).

Vseh slovenskih avtorjev v vseh sestavih od leta 1850 do leta 2010 je 755, od tega je avtoric 64, kar je 8,5 odstotka.¹⁴⁵⁰ Da v slovenskih srednješolskih berilih avtorice nimajo istih kanonizacijskih možnosti kot avtorji, dokazuje že preglednica z razvrstitvami slovenskih avtorjev po številu objav (Priloga B4), ki vključuje samo avtorje z desetimi in več objavami.¹⁴⁵¹ Na seznamu je 137 avtorjev, od tega pa je samo pet avtoric¹⁴⁵² (3,6 odstotka), kar pomeni, da se je razmerje prepolovilo.¹⁴⁵³ Še več nam o tem pove preglednica z razvrstitvami slovenskih avtorjev po deležu uresničenih od možnih uvrstitev (Priloga B5).

¹⁴⁴⁸ Skoraj nerešljive stiske žensk, ki so želele združevati višjo izobrazbo s tradicionalnimi družbenimi vlogami tega spola, se kažejo tudi v publicistiki na prelomu stoletja: "Nov pogled na ženskost prepričuje na prelomu iz 19. v 20. stoletje, da je izobraženka ob svojem poklicu sposobna in željna skrbeti tudi za otroke, gospodinjstvo in biti prav takšna žena, kot si jo mož želi. Tako pišejo avtorice zato, da bi odvrnile strah pred 'moderno žensko' in preprečile postavljanje ovir na pot njenega poklicnega izobraževanja." (Mihurko Poniž 2009: 9) Ti problemi so še danes zelo aktualni.

¹⁴⁴⁹ Antonija Bernard pred desetletjem v reviji *Le coin de table* ugotavlja, da francoska literatura sploh ne pozna avtorjev takega profila (Hladnik 2001: 128). Domnevamo lahko, da velja nekaj podobnega tudi za angleško in nemško literaturo. Premalo se zavedamo, da je slovenska literatura 19. stoletja (v pogojih, ko Slovenci nimamo ne lastnega vladajočega razreda ne svoje države) zaradi kmečkega porekla literarnih ustvarjalcev močno specifična in da se to nedvomno odraža tudi pri vsebinskih in slogovnih značilnostih slovenskih leposlovnih del.

¹⁴⁵⁰ Ali je to veliko ali malo, ne moremo soditi, saj bi za primerjavo potrebovali ustrezno razmerje po spolu za vse slovenske književnike do danes. Za ponazoritev navajam podatek, da je v sodobno *Antologijo slovenskih pesnic* v treh zvezkih, ki pokriva stoletje in pol kontinuiranega pisanja in objavljanja (isti časovni razpon kot srednješolska berila), vključenih 127 pesnic s 677 pesmimi (Novak Popov 2003-2007). Sicer pa "delež pesnic v večini splošnih pesniških antologij dosega od 4 do 10 odstotkov", se je pa v zadnjem času nekoliko dvignil (Novak Popov 2008: 115).

¹⁴⁵¹ Od 64 avtoric jih ima kar 46 (to je več kot dve tretjini) samo eno ali dve objavi (Priloga B11).

¹⁴⁵² To so Zofka Kveder (20 objav), Vida Jeraj (19 objav), Luiza Pesjak (13 objav), Svetlana Makarovič (12 objav) in Ilka Vašte (11 objav).

¹⁴⁵³ V prvi tretjini preglednice ni niti ene ženske.

Med avtoricami ima najvišji delež (tri petine) Svetlana Makarovič,¹⁴⁵⁴ ki je po tem merilu izenačena s književniki, kot so Pavle Zidar, Anton Ingolič, Janez Svetokriški, Fran K. Meško, Andrej Hieng, Juš Kozak in Beno Zupančič, torej z avtorji druge kategorije. Zofka Kveder, Berta Bojetu¹⁴⁵⁵ in Vida Jeraj imajo dvepetinski delež (podobno kot Marko Kravos, Franjo Maselj, Silvin Sardenko ipd.), Luiza Pesjak, Vida Taufer, Mira Mihelič, Saša Vegri, Vida Brest, Pavlina Pajk in Josipina Toman pa manj kot četrtino uresničenih od možnih uvrstitev.¹⁴⁵⁶

Dodaten kazalec kanonske teže avtoric je število njihovih leposlovnih besedil v berilih in odnos do drugih kanonskih avtorjev. Samo v sedmih sestavih se književnice uvrščajo med prvih dvajset avtorjev (Priloga B8):

SESTAV	AVTORICA	MESTO	SESTAV	AVTORICA	MESTO
Janežič 1867	L. Pesjak	17.	Zablatnik 1976	M. Hartman	19.
Sket 1893N	L. Pesjak	8.	Inzko 1985	M. Hartman	2.
Wester 1922	V. Jeraj	18.	Krakar 2003	S. Makarovič	19.
Smolej 1946	M. Drnovšek	16.			

Kot vidimo, se avtorice v tistih redkih sestavih, kjer so bile pripuščene med moško elito, praviloma uvrščajo na rep lestvice.¹⁴⁵⁷ Izjemi sta samo osmo mesto Pesjakove v Sketovih berilih za nižje srednje šole¹⁴⁵⁸ (v ponovnih izdajah teh beril pa Pesjakova izpade iz prve dvajseterice) in drugo mesto Hartmanove v Inzkovem sestavu za nižjo gimnazijo, kjer pa gre predvsem za favoriziranje domače pesnice.¹⁴⁵⁹

V zadnjem času je bilo več analiz zastopanosti književnic v berilih po osamosvojitvi (npr. Sobočan 2008: 107-109; Novak Popov 2008: 116), vendar šele pregled razmerij med spoloma

¹⁴⁵⁴ "Izjema vseh izjem, ki potrjuje pravilo, je Svetlana Makarovič: figurira v vseh literarnih zgodovinah, antologijah, berilih, je dobitnica najprestižnejših literarnih nagrad (Prešernovega skalda, Jenkove, Prešernove) in edina sodobna slovenska književnica, ki bo predstavljena v ameriški referenčni publikaciji *Dictionary of Literary Biographies*" (Novak Popov 2008: 116). Novakova domneva, da "njena enoglasna sprejetost ni brez zveze z bojevitostjo, napadalnostjo, ostrino in močjo, s katerimi ženski liki njenih pripovednih pesmi premagujejo deziluzijo, sovražnost, samost in brezdomnost, ter z naravnostjo modernizma v univerzalno, abstraktno tematiko".

¹⁴⁵⁵ Berta Bojetu ima sicer samo dve objavi, saj se je prvič pojavila v sestavu Krakar 2003.

¹⁴⁵⁶ Zgovorno je tudi razmerje med letom rojstva avtorja in letom prve objave v berilu, po katerem je skoraj vseh pet avtoric, ki imajo več kot deset objav, uvrščenih v drugi del razpredelnice (le Vida Jeraj je na 39. mestu) oz. se to razmerje giblje v razponu od 35 do 48 let.

¹⁴⁵⁷ Od sedmih je pet sestavov za nižjo srednjo šolo in samo dva za višjo srednjo/srednjo šolo.

¹⁴⁵⁸ To relativno visoko mesto Luize Pesjak bi morda lahko pripisali tudi njeni povezanosti s Prešernom.

¹⁴⁵⁹ Drugačni poudarki so v antologijah slovenske poezije (Priloga B9). Pesnice so se med prvih dvajset avtorjev uvrstile v treh antologijah od sedmih: V antologiji Ilesič 1906 sta celo dve, in sicer Ljudmila Poljanec na dvanajstem mestu ter Vida Jeraj na dvajsetem mestu. V antologiji Golar 1920 je Poljančeva na devetem mestu, v antologiji Bajt 1993 pa je Svetlana Makarovič na osemnajstem mestu.

skozi čas lahko razkrije uvrstitvene in kanonizacijske dejavnike.¹⁴⁶⁰ Število slovenskih avtoric v posameznih srednješolskih sestavih prikazuje preglednica v Prilogi B1. V spodnji tabeli navajam tiste sestave, v katerih je največje število avtoric (deset in več), ter sestave, v katerih ni nobene avtorice, skupaj s številom vseh slovenskih avtorjev in številom slovenskih avtorskih besedil:¹⁴⁶¹

SESTAV	VSI	ŽENSKE	TEKSTI	SESTAV	VSI	ŽENSKE	TEKSTI
Gaspari 1940	144	10	399	Brinar 1912	76	0	285
Boršnik 1947	97	15	283	Brinar 1923	78	0	300
Jamar 1956	96	15	460	Smolej 1945	24	0	49
Bratuž 1982	121	10	551	Čekuta 1947	50	0	130
Inzko 1985	115	11	286	Beličič 1947	50	0	180
Bratuž 1994	180	12	735	Gregorač 1979	70	0	221
Krakar 2003	157	14	411	Fatur 1990	29	0	43
SKUPAJ	910	87	3125	SKUPAJ	377	0	1208

Temeljna ugotovitev je, da imajo avtorice več možnosti za uvrstitev v srednješolska berila v sestavih z večjim obsegom (okoli sto in več slovenskih avtorjev ter okoli tristo in več slovenskih avtorskih besedil), dosti manjše pa v sestavih z manjšim obsegom (pod osemdeset slovenskih avtorjev in pod tristo slovenskih avtorskih besedil). Vendar ta odnos ni premosorazmeren, saj bi v sestavih na desni strani preglednice glede na obseg pričakovali skupaj okoli trideset avtoric (v povprečju štiri avtorice na sestav), dejansko pa pod določeno kritično maso avtorjev in besedil (ko je kanonizacijsko sito gostejše) avtorice preprosto izginejo. Najvišji odstotek so dosegle avtorice v berilih za nižjo srednjo šolo takoj po vojni (okoli 15 odstotkov),¹⁴⁶² med berili za višjo srednjo/srednjo šolo pa po deležu avtoric prednjači sodobni sestav Krakar 2003 (okoli 9 odstotkov).¹⁴⁶³

Preglednica nakazuje, da je poleg obsega pomemben uvrstitveni dejavnik tudi spol sestavljavca,¹⁴⁶⁴ saj so z izjemo Vere Gregorač¹⁴⁶⁵ vsi sestavi na desni strani delo moških,

¹⁴⁶⁰ Ana M. Sobočan tako npr. zapiše: "*Branja* ponujajo izjemno bogastvo avtoric in besedil, ki jim do sedaj še nismo bili priča." V sestavu Boršnik 1947 za nižje srednje šole je bila celo ena slovenska avtorica več, v sestavu Bratuž 1994 za višje srednje šole pa sta bili le dve avtorici manj (Priloga B1).

¹⁴⁶¹ Pri tem namenoma izpuščam sestave iz 19. stoletja, ko je bilo avtoric nasploh nesorazmerno malo.

¹⁴⁶² To je gotovo povezano s prizadevanji za družbeno uveljavitev žensk v obdobju med dvema vojnama in z drugačnim odnosom do ženskega spola pri zmagovalcih v drugi svetovni vojni.

¹⁴⁶³ "V novo 'berilo in učbenik za gimnazije ter štiriletne strokovne šole' smo mimo obveznih in obvezno-izbirnih avtorjev/besedil pretihotapili pesnice Lili Novy, Pavlo Medvešček, Katjo Špur (*Branja 3*) ter Sašo Vegri, Svetlano Makarovič, Majo Haderlap, Majo Vidmar, Pavlo Gruden in Mileno Šoukal (*Branja 4*)" (Novak Popov 2008: 116).

¹⁴⁶⁴ Kot sestavljavke srednješolskih beril se ženske prvič pojavijo po drugi svetovni vojni, in sicer se najprej uveljavijo pri berilih za nižjo srednjo šolo. Tudi v zamejstvu je zaznati podoben proces (izjema je avstrijska Koroška). V berilih za srednjo šolo (po letu 1958) dominirajo moški do leta 2000 (izjema so sestavi Gregorač 1979 in 1980 ter sestav Gorjup 1979). V sodobnih sestavih so avtorice beril večinoma ženske (npr. v sestavih

razen dveh sestavov (Gaspari 1940 in Inzko 1985) pa so v sestavih na levi strani preglednice delo opravile pretežno ženske. Da bi natančneje osvetlil ta dejavnik, v spodnji preglednici predstavljam še po tri sestave, na levi strani take z velikim obsegom in majhnim številom avtoric, na desni pa tri sodobne konkurenčne sestave:

SESTAV	VSI	ŽENSKE	TEKSTI	SESTAV	VSI	ŽENSKE	TEKSTI
Grafenauer 1930	110	3	567	Kos 2003	107	4	199
Merhar 1951	98	3	439	Krakar 2003	157	14	411
Bohanec 1975	112	5	488	Lah 2010	76	5	165

Sestavi Grafenauerja, Merharja in Bohanca za višjo srednjo/srednjo šolo so nastali v različnih obdobjih, so pa zelo podobni po obsegu in po zelo nizkem deležu avtoric (od 3 do 4 odstotke). Prvi in zadnji sestav so pripravili sami moški, sestav Merhar 1951 pa je delo štirih moških in dveh žensk. Pri sodobnih sestavih je pričakovano, da je v po obsegu skromnejšem sestavu Kos 2003 manj avtoric kot v sestavu Krakar 2003 (čeprav ne toliko manj, saj obseg beril ni trikrat manjši), primerljivi sestav Lah 2010, pri katerem gre prav tako za vezani tip beril,¹⁴⁶⁶ pa ima kljub manjšemu obsegu večje število avtoric. V tem primeru je nedvomno pomemben uvrstitveni dejavnik spol sestavljavcev, saj so v Kosovih berilih sestavljavci večinoma moški, v konkurenčnih sestavih pa močno prevladujejo ženske.¹⁴⁶⁷

Na koncu tega problemskega sklopa podajam še primerjavo z uvrstitvenimi merili in konkretnimi izbirami avtoric v eni od slovenskih literarnih zgodovin.¹⁴⁶⁸ V preglednici navajam literarna obdobja in število vseh kanonskih avtorjev in število avtoric:

OBDOBJE	VSI	ŽENSKE
Reformacija in protireformacija, manirizem in barok	35	0
Klasicizem in predromantika	14	0
Klasika in romantika	17	1
Realizem	21	0
Nova romantika in mejni obliki realizma	39	4
Ekspresionizem in socialni realizem ¹⁴⁶⁹	72	4
Eksistencializem in strukturalizem	25	1
SKUPAJ	223	10

Krakar 2003 in Lah 2010), le v sestavu Kos 2003 je še vedno prevlada moških, ženski pa je zaupan didaktični instrumentarij, manj cenjeni sestavni del berila.

¹⁴⁶⁵ Tudi v sestavu Gregorač 1980, ki ima sicer manjši obseg kot sestav za srednje ekonomske šole, je samo ena slovenska avtorica.

¹⁴⁶⁶ Sestav Kos 2003 ima več avtorjev in besedil kot sestav Lah 2010 predvsem zaradi dodanih besedilnih fragmentov.

¹⁴⁶⁷ Tudi v sodobnih sestavih se potrjuje teza, da manjši obseg berila nesorazmerno zmanjšuje uvrstitvene možnosti avtoric.

¹⁴⁶⁸ Namenoma sem izbral Pogačnikovo in Zdravčevovo *Zgodovino slovenskega slovstva* (1968-1972) v osmih zvezkih, saj ima zelo jasne opredelitve kanonskih avtorjev (članki v poglavjih Beseda in ustvarjalec).

¹⁴⁶⁹ To obdobje je v dveh zvezkih.

Tudi v tem primeru gre za nesorazmerno zastopanost, delež kanonskih avtoric pa je na ravni deleža avtoric med tistimi pomembnejšimi književniki v srednješolskih berilih, ki imajo deset in več objav (4 odstotki). V tej literarni zgodovini so kanonizirane Josipina Toman, Ljudmila Poljanec, Vida Jeraj, Zofka Kveder, Lea Fatur, Lili Novy, Milena Mohorič, Erna Muser, Mira Mihelič in Saša Vegri. Od petih avtoric, ki so v berilih zastopane z deset in več objavami, sta med temi desetimi samo Zofka Kveder in Vida Jeraj, od petih avtoric, ki se pojavljajo med prvimi dvajsetimi avtorji v posameznih srednješolskih sestavih, pa je med to literarnozgodovinsko deseterico samo Vida Jeraj. To pomeni, da se literarnozgodovinska kanonizacija tudi pri pripadnicah ženskega spola lahko bistveno razlikuje od srednješolske kanonizacije.

2.4.7 PRIMERJAVA S SLOVENSKIMI PESNIŠKIMI ANTOLOGIJAMI

Precej drugačno podobo o kanonskem položaju Prešerna kot osrednja srednješolska berila dajejo slovenske pesniške antologije 19. in 20. stoletja. Pričakovali bi, da ima Prešeren glede na dejstvo, da v berilih ogrožajo njegov primat tudi pisatelji, v družbi samih pesnikov večje možnosti za vzpon na prestol na Parnasu, vendar temu ni tako, saj je izbira avtorjev in besedil v antologijah bolj osebna in ni podvržena šolskim kanonizacijskim dejavnikom. V sedmih antologijah slovenske poezije¹⁴⁷⁰ je Prešeren na prvem mestu po številu besedilnih enot samo v antologiji Lovrenčič 1918 (Priloga B9), sicer pa so pesniški prvaki Miroslav Vilhar (Razlag 1868), Anton Aškerc (Ilešič 1906), Fran Levstik (Golar 1920), Srečko Kosovel (Menart 1969), Oton Župančič (Šega 1970) in Josip Murn (Bajt 1993).¹⁴⁷¹ Vsekakor ima v letih po prvi svetovni vojni Prešeren manjšo težo kot v obdobju pred tem, v drugi polovici 20. stoletja pa je pred Prešernom vedno uvrščen predstavnik slovenske moderne Josip Murn, verjetno zaradi svoje bolj doživljajske in razpoloženjske lirike.

Natančnejšo primerjavo izbirnih meril v antologijah in berilih ponuja preglednica z vzporednim prikazom prvih petnajstih avtorjev v pesniških antologijah in sočasnih osrednjih

¹⁴⁷⁰ Vključene so seveda samo tiste antologije, ki obsegajo najširši časovni razpon in omogočajo primerjavo med vsemi slovenskimi pesniki.

¹⁴⁷¹ Pri Razlagu je pred Prešernom še Jenko, pri Golarju sta pred njim še Gregorčič in Jenko, pri Menartu so taki Župančič, Murn in Gradnik, pri Šegi Kosovel, Murn in Gradnik ter pri Bajtu Jenko.

sestavah za višjo srednjo/srednjo šolo¹⁴⁷² (Priloga B10). Prva zanimivejša razlika je med dvema antologijama in srednješolskima sestavoma pred prvo svetovno vojno:

RAZLAG 1868		JANEŽIČ 1868		ILEŠIČ 1906		SKET 1914	
M. Vilhar	21	F. Cegnar	14	A. Aškerc	22	F. Prešeren	25
S. Jenko	12	F. Prešeren	12	F. Prešeren	19	J. Stritar	22
F. Prešeren	11	F. Levstik	10	S. Gregorčič	17	A. Aškerc	18
L. Toman	9	M. Vilhar	10	S. Jenko	14	F. Levstik	18
F. Cegnar	8	A. Umek	9	O. Župančič	11	S. Gregorčič	13
B. Potočnik	8	F. Svetličič	8	D. Kette	7	A. M. Slomšek	12
A. Praprotnik	8	J. Vesel	8	J. Stritar	7	V. Vodnik	12
V. Vodnik	8	V. Vodnik	7	A. Medved	6	S. Jenko	9
A. M. Slomšek	6	A. Žakelj	7	J. Murn	6	F. Svetličič	9
G. Krek	4	A. Oliban	5	V. Vodnik	6	O. Župančič	9

V položaju Prešerna ni bistvenih razlik, pač pa ima pri Razlagu bistveno večjo težo kot Fran Cegnar, ki je pesniški prvak pri Janežiču, Miroslav Vilhar, ki je imel nedvomno več pesniškega daru kot Cegnar. Še večje presenečenje je drugo mesto klasika Simona Jenka, ki je po merilih sodobne literarne zgodovine drugi najpomembnejši pesnik 19. stoletja sploh, pri Janežiču pa se po številu besedilnih enot sploh ni uvrstil med prvo deseterico. Podoben občutek za sodobnejšo in kvalitetnejšo poezijo, katere pomen se je tudi v srednješolskih berilih izkazal skozi test časa, je imel Ilešič, ki je vključil bistveno več Jenkovih pesmi kot Sket,¹⁴⁷³ predvsem pa je že na začetku stoletja vključil med prvo deseterico pesnike moderne (Župančiča, Ketteja in Murna), medtem ko ima Sket Župančiča šele na desetem mestu, Ketteja in Murna pa tako kot Cankarja sploh ni vključil v svoj zgodovinski pregled slovenske literature.

Izjemno konzervativni sta antologiji Lovrenčiča in Golarja iz časa ob razpadu Avstro-Ogrske, v katerih je sicer klasik Simon Jenko na visokem tretjem mestu, vendar pa v nobeni ni prišel med prvih dvajset avtorjev niti eden od pesnikov moderne (Priloga B9). Tokrat je drugače v sočasnem sestavu Grafenauer 1930, v katerem je Župančič celo na izjemnem drugem mestu, med prvo petnajsterico pa so tudi Murn, Kette in Cankar (Priloga B8). Poskus prevrednotenja zasledimo v antologiji Menart 1969, kjer so med prvo sedmerico razen Prešerna samo pesniki slovenske moderne in kasnejših obdobj, klasični pesniki iz 19. stoletja (Jenko, Levstik, Stritar, Gregorčič in Aškerc) pa so se pomaknili v ozadje. Tudi primerjava prvih desetih avtorjev v dveh osrednjih sestavih beril in sočasnih pesniških antologijah od šestdesetih do devetdesetih let 20. stoletja prinaša pomembne razlike:

¹⁴⁷² Namenoma sem za primerjavo vključil samo sestave za višjo stopnjo, saj so tudi pesniške antologije namenjene starejšim oz. zahtevnejšim bralcem.

¹⁴⁷³ Pri Sketu je pred Jenkom Slomšek, ob njem pa danes pozabljeni pesnik Fran Svetličič.

KOS 1965		ŠEGA 1970		BAJT 1993		KOS 1994	
O. Župančič	39	O. Župančič	48	J. Murn	17	I. Cankar	11
J. Murn	36	S. Kosovel	47	S. Jenko	15	F. Prešeren	7
F. Prešeren	25	J. Murn	41	F. Prešeren	14	J. Murn	5
S. Kosovel	20	A. Gradnik	28	M. Jesih	13	A. Gradnik	4
I. Cankar	19	F. Prešeren	22	D. Kette	13	E. Kocbek	4
D. Kette	17	B. Vodušek	21	E. Kocbek	13	S. Kosovel	4
S. Jenko	16	S. Jenko	20	F. Levstik	12	S. Jenko	3
S. Gregorčič	14	D. Kette	20	I. Svetina	12	G. Strniša	3
V. Pavšič	12	S. Gregorčič	19	D. Zajc	12	O. Župančič	3
A. Aškerc	11	A. Aškerc	18	O. Župančič	12	F. Balantič	2

V sestavu Kos 1965 so ob Prešernu na prvih mestih književniki slovenske moderne in Kosovel, v antologiji Šega 1970 pa sta zelo visoko uvrščena Alojz Gradnik in Božo Vodušek, ki v berilih nista prišla med prvo deseterico. Še bolj očitna so različna merila v zadnji celoviti pesniški antologiji s konca stoletja (Bajt 1993), v kateri je na visokem četrtem mestu in takoj za Prešernom sodobni pesnik Milan Jesih, na osmem mestu pa Ivo Svetina,¹⁴⁷⁴ nobeden od njiju pa se ne uvršča med prvih dvajset avtorjev v sočasnem sestavu Kos 1994 (Priloga B8). Obratno je iz razlogov ideološke uravnoveženosti na deseto mesto v Kosovih berilih uvrščen France Balantič, ki v Bajtovi pesniški antologiji ni prišel med prvo dvajseterico (Priloga B9).

2.5 IZBOR PREŠERNOVIH PESMI IN PISEM V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH

V vse srednješolske sestave od leta 1850 do leta 2010 je vključenih 64 Prešernovih besedilnih enot. Natančne podatke za posamezni sestav (ločeno za nižjo in višjo stopnjo) predstavljata preglednici na koncu disertacije (Prilogi B13 in B14). Na tem mestu navajam preglednico s predstavitevijo vseh pesmi in pisem ter sestavov, v katerih so se besedila prvič pojavila:

BESEDILNA ENOTA	SESTAV	BESEDILNA ENOTA	SESTAV
<i>Prva ljubezen</i>	Macun 1850	<i>Zastavica</i>	Janežič 1861
<i>Slovo od mladosti</i>	Macun 1850	<i>Apel in čevljar</i>	Miklošič 1865
<i>Pevcu</i>	Macun 1850	<i>Nuna in kanarček</i>	Miklošič 1865
<i>Sonetni venec (del)</i>	Macun 1850	<i>Matiju Čopu</i>	Miklošič 1865
<i>Soneti nesreče (del)</i>	Macun 1850	<i>Soneti nesreče (celota)</i>	Janežič 1868
<i>Memento mori</i>	Macun 1850	<i>V spomin Andreja Smoleta</i>	Janežič 1868
<i>Orglar</i>	Macun 1850	<i>V spomin Matija Čopa</i>	Janežič 1868
<i>Povodni mož</i>	Macun 1850	<i>Glosa</i>	Sket 1893V
<i>Krst pri Savici</i>	Macun 1850	<i>Gazele (del)</i>	Sket 1893V
<i>Nova pisarija</i>	Macun 1850	<i>Soneti Juliji</i>	Sket 1893V
<i>Zabavljivi napisi</i>	Macun 1850	<i>Sonet o kaši</i>	Sket 1893V
<i>V spomin Valent. Vodnika</i>	Bleiweis 1855	<i>Napis na zvonu sv. Jošta</i>	Sket 1913

¹⁴⁷⁴ Svetina se je prvič pojavil kot šolski avtor v sestavu Kos 1990, Jesih pa v sestavu Kos 1994. Oba sta se doslej uvrstila v berila samo štirikrat.

BESEDILNA ENOTA	SESTAV	BESEDILNA ENOTA	SESTAV
<i>Sonetni venec (celota)</i>	Sket 1914	<i>Zdravilo ljubezni</i>	Grafen. 1930
<i>Ni znal molitve žlahtnič ...</i>	Sket 1914	<i>Ribič</i>	Grafen. 1930
<i>Prosto srce</i>	Sket 1914	<i>Pod oknom</i>	Grafen. 1930
<i>Turjaška Rozamunda</i>	Sket 1914	<i>Prošnja</i>	Grafen. 1930
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	Sket 1914	<i>K slovesu</i>	Grafen. 1930
<i>Ljubezenski soneti</i>	Sket 1914	<i>Sila spomina</i>	Grafen. 1930
<i>Mihu Kastelicu</i>	Sket 1914	<i>Nezakonska mati</i>	Grafen. 1930
<i>Pismo Čelakovskemu</i>	Budal 1928	<i>Elegija svojim rojakom</i>	Grafen. 1930
<i>Kar je, beži</i>	Budal 1928	<i>Matevžu Langusu</i>	Grafen. 1942
<i>Lepa Vida</i>	Budal 1928	<i>Pismo staršem</i>	Smolej 1946
<i>Gazele (celota)</i>	Grafen. 1930	<i>Dekletom</i>	Boršnik 1949
<i>Lenora</i>	Grafen. 1930	<i>Pevčeva tožba (Sängers ...)</i>	Boršnik 1949
<i>Zdravljica</i>	Grafen. 1930	<i>V spomin M. Č. (Dem ...)</i>	Boršnik 1949
<i>Metelčici</i>	Grafen. 1930	<i>Nagrobni napis Čopu</i>	Jamar 1956
<i>Zvezdogledom</i>	Grafen. 1930	<i>Nagrobni napis Linhartu</i>	Jamar 1956
<i>Hčere svet</i>	Grafen. 1930	<i>Učenec</i>	Bohanec 1975
<i>Pismo Čopu</i>	Grafen. 1930	<i>Pismo Vrazu</i>	Bohanec 1975
<i>Dohatar</i>	Grafen. 1930	<i>Ne bod'mo šalobarde! ...</i>	Bratuž 1982
<i>Strunam</i>	Grafen. 1930	<i>Zgubljena vera</i>	Kos 1990
<i>Je od vesel'ga časa teklo ...</i>	Grafen. 1930	<i>Od nagovarj. ene kelnar'ce</i>	Lah 2010
<i>Kam</i>	Grafen. 1930	<i>Mladi pesnici (An eine ...)</i>	Lah 2010
<i>Prekop</i>	Grafen. 1930		

Na prvi pogled je razvidno, da so novosti prinašali predvsem trije sestavljavci: Macun takoj po Prešernovi smrti, Sket po letu 1900, ko je predeloval in dopolnjeval svoja berila s konca 19. stoletja, in Grafenauer po prvi svetovni vojni. Drugi sestavljavci so dosti bolj sledili tradicionalnemu izboru, po drugi svetovni vojni, ko je nastala več kot polovica srednješolskih sestavov, pa je bilo novih besedilnih enot samo slaba petina.¹⁴⁷⁵ Značilno je tudi, da so novosti razen dveh izjem (tj. goriškega sestava Budal 1928 in tržaškega sestava Bratuž 1982) prinašala zgolj osrednja berila.

Očitno je, da si je Macun prizadeval vključiti različne Prešernove pesmi, tako po obliki, po vsebini in tudi po dolžini. Ni se izogibal ljubezenske tematike (pesmi *Prva ljubezen*,¹⁴⁷⁶ *Povodni mož* in *Krst pri Savici*) in humorno oz. satirično obarvanih pesmi, vendar pa pri njem že zasledimo težnjo po tistih Prešernovih pesmih, ki so zahtevne oblike, ki imajo zapleten pesniški jezik in ki so seveda recepcijsko zahtevne. Pri novostih, ki so jih vpeljali Bleiweis, Miklošič in Janežič, je treba pohvaliti recepcijsko zelo ustrezni pesmi *Apel in čevljar* ter *V*

¹⁴⁷⁵ Drugače je bilo npr. pri poeziji Simona Gregorčiča, ki ima precej širši tematski razpon in se je izbor njegovih pesmi v berilih skozi čas stalno spreminjal oz. večina tistih pesmi, ki so bile najbolj primerne do leta 1900, ni bila več vključena v sestave po letu 1945, in obratno, večina tistih pesmi, ki so bile najbolj primerne po letu 1945, ni mogla biti vključena v sestave do leta 1900 (Božič 2006: 74-78).

¹⁴⁷⁶ Ta je bila v vseh sestavih objavljena samo enkrat.

spomin Andreja Smoleta, sicer pa je skupno vsem trem sestavljavcem, da se, kolikor se le da, izogibajo ljubezenski tematiki ali pa pesmi z erotičnimi motivi preprosto cenzurirajo.¹⁴⁷⁷ Tudi Sket je imel pred letom 1900 še vedno težave z ljubezenskimi pesmimi (na to kažeta izbor pesmi iz *Gazel* in sonetov iz *Sonetnega venca*), v sestavu na začetku 20. stoletja pa ni več imel tovrstnih zadržkov in je pogumno objavil pesmi *Prosto srce*, *Turjaška Rozamunda*, *Neiztrohnjeno srce* in *Ljubezenski soneti*, od katerih sta še zlasti prvi dve zelo primerni za obravnavo v srednji šoli.

Pravi prelom v izboru Prešernovih pesmi pa pomeni sestav Grafenauer 1930. Ne samo da so tudi ciklične pesmi objavljene v celoti in da pesmi niso cenzurirane, bistvena dopolnitev dotedanjšega izbora gre v treh smereh: dodane so pomembne pesmi z ljubezensko tematiko (*Gazele*, *Je od vesel'ga časa teklo leto*, *Prekop*, *Ribič* in *Sila spomina*), dodane so humorno obarvane ali satirične pesmi (*Zvezdogledom*, *Hčere svet*, *Dohtar* in *Elegija svojim rojakom*) ter vrsta jezikovno preprostih, čistih lirskih ali lirsko-epskih pesmi, ki so tudi recepcijsko zelo primerne (*Strunam*, *Kam*, *Zdravilo ljubezni*,¹⁴⁷⁸ *Pod oknom*, *Prošnja*,¹⁴⁷⁹ *K slovesu* in *Nezakonska mati*). Sestav Boršnik 1949 prvič prinaša Prešernovi nemški pesmi (*Des Sängers Klage* in *Dem Andenken des Matthias Čop*), sestav Lah 2010 pa prvič prinaša Prešernovo apokrifno pesem (*Od nagovarjanja ene kelnar'ce*).

Šele v sestavu Grafenauer 1930 se je prvič pojavila Prešernova *Zdravljica*, čeprav je že na prelomu stoletja njeno vključitev zagovarjal sam urednik Prešernovega albuma Anton Aškerc: "Zakaj naši čislani šolniki niso sprejeli v srednješolske čitanke Prešernove **Zdravice**, nam ne gre v glavo. To najkrasnejšo himno Prešernovo bi moral vsak abiturient znati na pamet!" (Tominšek 1900: 872). Pesmi, katere sedma kitica je aktualna slovenska himna, so se sestavljavci beril verjetno izogibali iz več razlogov: ker je napitnica,¹⁴⁸⁰ ker je bila uradno cenzurirana, ker izraža panslavistične ideje in ker četrta kitica spominja na gesla francoske buržoazne revolucije. Podobno šolsko usodo je doživela pesem *Nezakonska mati*, ki je bila za Levstika ena najlepših lirskih pesmi na svetu sploh. Pesem je bila verjetno nezaželena zaradi moralno spornega motiva nezakonske matere, ki jo pesnik rehabilitira, in zaradi povezovanja vsebine pesmi z življenjem pesnika, ki mu je bilo usojeno postati slovenski nacionalni mit.

¹⁴⁷⁷ Miklošič npr. sonet *Matiju Čopu* in *Novo pisarijo*, Janežič pa *V spomin Andreja Smoleta* in *Krst pri Savici*.

¹⁴⁷⁸ Tudi ta je bila v vseh sestavih objavljena samo enkrat.

¹⁴⁷⁹ Tudi ta je bila objavljena le enkrat.

¹⁴⁸⁰ V poučno naravnanih berilih do prve svetovne vojne večkrat zasledimo sestavke, ki opozarjajo na škodljive posledice prekomernega uživanja alkohola.

2.5.1 NIŽJA SREDNJA ŠOLA

Na stopnji nižje srednje šole se je v sestavih od leta 1850 do leta 1985 pojavilo 24 Prešernovih besedilnih enot, 23 pesmi in *Pismo staršem* (Priloga B16). Velika večina teh pesmi se je pojavljala tudi na višji stopnji.¹⁴⁸¹ Po pogostnosti izstopajo pesmi, ki so oblikovno in slogovno zelo zahtevne (*Memento mori* 19x; *Orglar* 17x; *Soneti nesreče* 17x; *Krst pri Savici – Uvod* 15x; *Apel in čevljar* 14x) in razen pesmi o Kopitarju čisto neprimerne za to šolsko stopnjo.¹⁴⁸² Precej manj pogosto se pojavljajo za to stopnjo izredno primerne pesmi *Povodni mož*,¹⁴⁸³ *Turjaška Rozamunda*¹⁴⁸⁴ in *Od lepe Vide*, samo štirikrat je objavljena recepcijsko ustrezna *V spomin Andreja Smoleta*¹⁴⁸⁵ in samo enkrat *Nezakonska mati*.¹⁴⁸⁶ Nikoli niso bile objavljene zelo primerne preproste humorne ali doživljajske lirске in lirsko-epske pesmi *Hčere svet*, *Od železne ceste*, *Kam*, *Strunam*, *Ukazi*, *Mornar*, *Zdravilo ljubezni*, *Pod oknom*, ipd., očitno zaradi "moralno problematične" ljubezenske tematike.

2.5.2 VIŠJA SREDNJA/SREDNJA ŠOLA

Na stopnji višje srednje oz. v Sloveniji po letu 1958 srednje šole je bilo v sestavih od leta 1850 do leta 2010 objavljenih 61 besedilnih enot, 57 pesmi in štiri pisma (Priloga B16). Tudi na tej stopnji so na prvih mestih recepcijsko zelo zahtevne pesmi, pretežno refleksivne narave in iz osrednjega obdobja Prešernovega ustvarjanja (*Soneti nesreče* 37x; *Krst pri Savici* 34x; *Slovo od mladosti* 32x; *Pevcu* 29x; *Sonetni venec* 28x). V ospredju so še druge artistično oblikovane pesmi (npr. *Gazele*, *Zdravljica*, *Nova pisarija* in *Glosa*), balade in romance pa se razen pesmi *Neiztrohnjeno srce*¹⁴⁸⁷ in *Od lepe Vide* pojavljajo dosti manj pogosto (*Ribič* 10x; *Povodni mož* 9x; *Lenora* 8x; *Učenec* 6x; *Turjaška Rozamunda* 5x). V prvem delu seznama so samo tri satirične pesmi (*Nova pisarija*, *Apel in čevljar* in *Sonet o kaši*), vse druge so resnobnega ali celo elegičnega značaja.

¹⁴⁸¹ Samo na nižji stopnji so bile objavljene pesmi *Napis na velikem zvonu sv. Jošta*, *Nagrobni napis Čopu* in *Nagrobni napis Linhartu*.

¹⁴⁸² Tega se je zavedal že Josip Tominšek, ki je v *Prešernovem albumu* zapisal: "Da bi se čital Prešeren v najnižjih razredih, za to tudi mi nismo; mladi dečki ga ne razumejo." V opombi je dodal: "Napačno je bilo, da sta se soneta *Mem. mori* in *Apel* postavila v drugi, ozir. prvi (!) razred." (Tominšek 1900: 872)

¹⁴⁸³ Na tej stopnji se je prvič pojavil po prvi svetovni vojni v sestavu Wester 1922.

¹⁴⁸⁴ Na tej stopnji se je prvič pojavila v sestavu Bajec 1935, enako tudi pesem *Od lepe Vide*.

¹⁴⁸⁵ Prvič na tej stopnji v sestavu Brinar 1912.

¹⁴⁸⁶ V medvojnem sestavu Moder 1942.

¹⁴⁸⁷ Empirična raziskava je pokazala, da sodi ta Prešernova balada med recepcijsko zahtevnejša besedila (Blažko 2006).

Od recepcijsko izjemno primernih, po obliki in pesniškem jeziku bolj preprostih ljubezenskih pesmi, je na koncu prve tretjine seznama izjemoma pesem *Kam*, pesmi *Pod oknom*, *Prosto srce* in *K slovesu* so na koncu prve polovice, pesem *Strunam*, ki je Prešeren ni po naključju uvrstil na prvo mesto *Poeziji*, ima štiri objave, pesmi *Prošnja*, *Zdravilo ljubezni* in *Zgubljena vera* imajo pa samo eno objavo. V celotnem stoletju in pol nikoli niso bile objavljene recepcijsko zelo ustrezne pesmi *Judovsko dekle*, *Ženska zvestoba* in *Sveti Senan*, bodisi zaradi izzivalne ljubezenske tematike bodisi zadnji dve tudi zaradi za sestavljalce manjvrednega pesnikovega humornega pristopa.

Ključno vprašanje je, ali so sestavljalci pri izbiri Prešernovih pesmi upoštevali različne recepcijske zmožnosti dijakov na nižji in višji stopnji,¹⁴⁸⁸ ali pa so jih pri izbiri pesniških besedil vodila druga merila. V preglednici navajam prvih dvajset besedilnih enot po številu objav, ločeno za nižjo in višjo stopnjo:

NIŽJA SREDNJA ŠOLA		VIŠJA SREDNJA/SREDNJA ŠOLA	
<i>Memento mori</i>	19	<i>Soneti nesreče</i>	37
<i>Orglar</i>	17	<i>Krst pri Savici</i>	34
<i>Soneti nesreče</i>	17	<i>Slovo od mladosti</i>	32
<i>Krst pri Savici</i>	15	<i>Pevcu</i>	29
<i>Apel in čevljar</i>	14	<i>Sonetni venec</i>	28
<i>Povodni mož</i>	13	<i>Zabavljivi napisi</i>	26
<i>Gazele</i>	10	<i>Gazele</i>	25
<i>Glosa</i>	10	<i>Zdravljica</i>	21
<i>Turjaška Rozamunda</i>	9	<i>Nova pisarija</i>	20
<i>Od lepe Vide</i>	8	<i>Nezakonska mati</i>	19
<i>Sonet o kaši</i>	8	<i>Glosa</i>	18
<i>Zdravljica</i>	6	<i>V spomin Andreja Smoleta</i>	18
<i>Sonetni venec</i>	5	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	16
<i>Slovo od mladosti</i>	4	<i>Od lepe Vide</i>	15
<i>V spomin Andreja Smoleta</i>	4	<i>Soneti Juliji</i>	15
<i>Nuna in kanarček</i>	3	<i>Apel in čevljar</i>	13
<i>Pismo staršem</i>	3	<i>Kam</i>	11
<i>V spomin Valentina Vodnika</i>	3	<i>Ribič</i>	10
<i>Zabavljivi napisi</i>	3	<i>Sonet o kaši</i>	10
<i>Napis na velikem zvonu Sv. Jošta</i>	2	<i>Orglar</i>	9

Med prvimi desetimi besedilnimi enotami so sicer skupne samo tri pesmi (*Soneti nesreče*, *Krst pri Savici* in *Gazele*), pač pa je med prvimi dvajsetimi besedilnimi enotami skupnih kar trinajst pesmi. Še pomembneje je dejstvo, da so na višji stopnji z izjemo *Nezakonske matere* na prvih desetih mestih sama artistična, oblikovno in slogovno izjemno zahtevna in pretežno

¹⁴⁸⁸ O tem didaktičnem problemu sta že na začetku 20. stoletja razpravljala šolnika Josip Tominšek in Karel Ozvald. Prvi je, kot sem že omenil, opozarjal, da nekatere zahtevnejše Prešernove pesmi ne sodijo na nižjo stopnjo, drugi pa je po lastnih pedagoških izkušnjah trdil, da osmošolci drugače razumejo in doživljajo *Krst pri Savici* kot dve leti mlajši šestošolci (seveda gre za dijake osemletne gimnazije, op. avtorja).

refleksivna besedila, taka pa je tudi večina pesmi na nižji stopnji. Na tej stopnji so s stališča teorije bralčevega odziva, ki zahteva upoštevanje duševnih značilnosti in zmožnosti mladostnika te starosti, recepcijsko primerna samo tri besedila (*Apel in čevljar*, *Povodni mož* in *Turjaška Rozamunda*). Sklenemo lahko, da je na obeh stopnjah, še zlasti pa na nižji, z recepcijskega vidika srednješolski izbor Prešernovih pesmi izrazito neustrezen.

2.5.3 BERILA PO PETDESETLETNIH OBDOBJIH

Posebna preglednica skuša podati odgovor na vprašanje, ali se je izbor Prešernovih pesmi bistveno spreminjal skozi čas oz. ali so se v posameznih obdobjih¹⁴⁸⁹ vendarle spreminjala uvrstitvena merila. Preglednica se omejuje na višjo stopnjo, saj samo srednješolska berila na tej stopnji pokrivajo celotno stoletje in pol (Priloga B17). Navajam prvih dvajset pesmi:

OD 1850 DO 1899		OD 1900 DO 1949		OD 1950 DO 2000	
<i>Zabavljivi napisi</i>	7	<i>Gazele</i>	8	<i>Soneti nesreče</i>	18
<i>Nova pisarija</i>	6	<i>Krst pri Savici</i>	8	<i>Sonetni venec</i>	18
<i>Slovo od mladosti</i>	6	<i>Pevcu</i>	8	<i>Krst pri Savici</i>	17
<i>Soneti nesreče</i>	6	<i>Soneti nesreče</i>	8	<i>Slovo od mladosti</i>	16
<i>Krst pri Savici</i>	5	<i>Zabavljivi napisi</i>	8	<i>Gazele</i>	15
<i>Nuna in kanarček</i>	4	<i>Slovo od mladosti</i>	7	<i>Zdravljica</i>	15
<i>Pevcu</i>	4	<i>Apel in čevljar</i>	6	<i>Pevcu</i>	14
<i>V spomin Val. Vodnika</i>	4	<i>Glosa</i>	6	<i>Nezakonska mati</i>	13
<i>Zastavica</i>	4	<i>V spomin And. Smoleta</i>	5	<i>V spomin A. Smoleta</i>	10
<i>V spomin And. Smoleta</i>	3	<i>Od lepe Vide</i>	5	<i>Glosa</i>	10
<i>Memento mori</i>	3	<i>Nova pisarija</i>	5	<i>Zabavljivi napisi</i>	10
<i>Orglar</i>	3	<i>Soneti Juliji</i>	5	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	9
<i>Apel in čevljar</i>	2	<i>Sonetni venec</i>	5	<i>Kam</i>	8
<i>Matiju Čopu</i>	2	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	4	<i>Od lepe Vide</i>	8
<i>V spomin Matija Čopa</i>	2	<i>Ribič</i>	4	<i>Nova pisarija</i>	7
<i>Sonetni venec</i>	2	<i>Turjaška Rozamunda</i>	4	<i>Povodni mož</i>	7
<i>Gazele</i>	1	<i>V spomin Matija Čopa</i>	4	<i>Pod oknom</i>	7
<i>Glosa</i>	1	<i>Dohtar</i>	3	<i>Soneti Juliji</i>	7
<i>Prva ljubezen</i>	1	<i>Kam</i>	3	<i>Apel in čevljar</i>	5
<i>Povodni mož</i>	1	<i>Kar je, beži</i>	3	<i>Lenora</i>	5

Statistična primerjava pogostnosti posameznih Prešernovih pesmi po petdesetletnih obdobjih prinaša zanimiva spoznanja. Kar nekaj pesmi ima relativno konstanten status, npr. *Slovo od mladosti*, *Soneti nesreče*, *Krst pri Savici*, *Pevcu* in *V spomin Andreja Smoleta*. Gre za pesmi, ki so bile primerne za vsa obdobja, pretežno elegično naravnane in z neizstopajočo

¹⁴⁸⁹ Stoletje in pol sem razdelil na tri podobdobja po petdeset let, pri čemer sta prelomni letnici 1900 in 1950. Že pri dosedanji obravnavi se je pokazalo, da je v kanonizacijskih procesih prišlo do večjega preloma že z začetkom stoletja, torej še pred prvo svetovno vojno, prav tako pa je prišlo do pomembnejših premikov v izbiri kanonskih avtorjev in besedil šele v drugem desetletju po drugi svetovni vojni.

ljubezensko problematiko.¹⁴⁹⁰ Satiričnim pesmim (*Zabavljivi napisi* in *Nova pisarija*) je skozi desetletja upadal pomen, nekatere bolj otroške¹⁴⁹¹ (*Nuna in kanarček* ter *Zastavica*) pa so po prvi oz. najkasneje po drugi svetovni vojni sploh izginile iz srednješolskih beril. Nekatere pesmi so pridobivale na veljavi, npr. *Sonetni venec*, *Gazele*, *Glosa*, *Neiztrohnjeno srce*, *Kam*, *Zdravljica* in *Nezakonska mati*.¹⁴⁹²

Zelo veliko o sodobnem odnosu do Prešernove poezije v srednji šoli in o prevladujočih uvrstitvenih merilih nam pove prvih deset najpogostejših pesmi v zadnji polovici stoletja.¹⁴⁹³ Razen nekaterih *Gazel*, *Nezakonske matere* in pesmi *V spomin Andreja Smoleta* so vse te pesmi recepcijsko izrazito zahtevne (večina je tudi doživljajsko manj primernih, saj so poudarjeno reflektivne), prav vse pa so tudi izrazito resnobne ali celo elegične (med njimi ni niti ene humorne ali satirične pesmi). Razvidno je, da so sestavljavci beril po drugi svetovni vojni najbolj upoštevali vrednotenjska merila sočasne literarne zgodovine (predvsem prešernoslovcev Antona Slodnjaka, Janka Kosa in Borisa Paternuja¹⁴⁹⁴)¹⁴⁹⁵ in čisto zanemarili recepcijski pristop.

Temeljni problem takšnega izbora pa ni samo didaktične, pač pa širše pedagoške narave, saj izbor pesmi, ki predstavlja Prešerna izključno kot "preganjanega labuda", težko uskladimo s tradicionalnim pedagoškim optimizmom. Glede na to, da v kanonskih pesmih *Slovo od mladosti*, *Soneti nesreče* in *Pevcu* zasledimo skrajno pesimističen, skoraj nihilističen odnos do sveta in življenja, je bilo te in podobne Prešernove pesmi težko uskladiti z uradno ideologijo povojne socialistične družbe, ki je temeljila na optimističnem odnosu do sveta in življenja, izhajajoč iz "naprednih" družbenih sprememb in zagotovljene boljše prihodnosti. Seveda je nemogoče presoditi, v kolikšni meri so profesorji slovenščine pri razlagi teh Prešernovih pesmi sledili optimističnemu pristopu nekaterih slovenskih prešernoslovcev, ki so iz

¹⁴⁹⁰ Zavedati se moramo, da sta bili pesmi *Krst pri Savici* in *V spomin Andreja Smoleta* v 19. stoletju (zadnja tudi v prvi polovici 20. stoletja) cenzurirani.

¹⁴⁹¹ *Zastavica* je otroška pesem samo kot uganka, sicer pa po rešitvi (c a s i n o) niti ne, zato se je pojavljala le v izborih na višji stopnji.

¹⁴⁹² Relativni upad pogostnosti pri *Gazelah* in *Glosi* (in tudi pri sonetu *Apel in čevljar*) v zadnji polovici stoletja lahko pripišemo dejstvu, da vsaj v osrednjih srednješolskih berilih po letu 1970 niso več objavljali pesmi, ki so jih učenci spoznali že v osnovni šoli.

¹⁴⁹³ Zaradi velikega števila srednješolskih sestavov ima v kanonizacijskih procesih to obdobje večjo težo kot prejšnji dve (od marčne revolucije do druge svetovne vojne).

¹⁴⁹⁴ Med prvimi desetimi pesmimi je razen pesmi *Neiztrohnjeno srce* (ta je na dvanajstem mestu) šest pesmi, ki po Borisu Paternuju kot izrazito bivanjske predstavljajo umetniški vrh Prešernove poezije (Paternu 1976: 107).

¹⁴⁹⁵ Analitična predstavitev vrednotenjskih meril literarnih zgodovinarjev sledi v drugem delu disertacije.

"preganjanega labuda" hoteli ustvariti "bistrovidniga orla",¹⁴⁹⁶ imamo pa ohranjen tak poskus v didaktični publicistiki z začetka sedemdesetih let 20. stoletja.

Silvo Fatur v članku *Pouk Sonetov nereče* predstavlja celovito šolsko interpretacijo tega cikla v dveh šolskih urah, pri čemer predstavi tudi njegovo zgradbo in v povzetku vsebine petega in šestega soneta cikla zapiše: "Človek v stiski si smrti zaželi; vzame si jo lahko. A življenje je dragocenejše (V.). In človek se resigniran sprijazni; po zmagi nad samim seboj je trdnejši, močnejši (VI.)."¹⁴⁹⁷ (Fatur 1970/71: 241) Ugotovimo lahko, da so bili z recepcijsko neustreznim izborom Prešernovih pesmi v drugi polovici 20. stoletja dijaki dvakrat prikrajšani: prvič za drugačne, humorne, doživljajsko močnejše in tudi bolj vitalistične Prešernove pesmi, ki bi dale čisto drugo sliko o Prešernovi poeziji kot celoti, in drugič za nekatere korektne interpretacije, ki bi imele dejansko oporo v pesniških besedilih.

2.5.4 PRIMERJAVA S SLOVENSKIMI PESNIŠKIMI ANTOLOGIJAMI

Že primerjava kanonskih avtojev v srednješolskih berilih s pesniškimi antologijami je pokazala, da se zaradi različnih kanonizacijskih dejavnikov sezname prvih dvajsetih avtorjev pomembno razlikujejo. V posebni preglednici predstavljam izbor Prešernovih pesmi v antologijah slovenske poezije od leta 1868 do leta 1993 (Priloga B15). Že na prvi pogled je očitno, da se posamezni izbori pomembno razlikujejo oz. da so se v dobrem stoletju precej spreminjala izborna merila sestavljavcev antologij. Nekatere pesmi (*Soldaška*,¹⁴⁹⁸ *Ukazi*, *Mornar* in *Zapuščena*) nikoli niso bile objavljene v srednješolskih berilih. Izbor Radoslava Razlaga v njegovi *Pesmarici*¹⁴⁹⁹ ima sicer najmanjše število Prešernovih pesmi, vendar ga kot izhodiščnega navajam v celoti, skupaj s sočasnim izborom Antona Janežiča v prvi izdaji *Cvetnika slovenske slovesnosti*:

¹⁴⁹⁶ Najbolj znan tovrstni poskus je Paternujeva obširna in vsestranska interpretacija pesmi *Pevcu* (Paternu 1960), v kateri popolnoma nelogično obipujočemu pesniku pripisuje božanske razsežnosti, na kar je v svoji monografiji ob razlagi iste pesmi v opombah opozoril že Paternujev prešernoslovski konkurent (Slodnjak 1964). Pravzaprav se je pri Paternujevih interpretacijah nekaterih Prešernovih pesmi (npr. tudi *Sonetov nesreče* in *Glose*) zgodilo natanko to, kar je sam označil kot "potrjevalno metodo" v Levčevi oceni prve Gregorčičeve pesniške zbirke: "Storil je namreč vse, da bi v Gregorčiču poleg mehkočutnega goloba odkril tudi čim več junaškega orla. To je včasih dosegel tudi z optimistično preinterpretacijo kakšne pesmistične pesmi, na primer *Človeka nikar*." (Paternu 1989: 20).

¹⁴⁹⁷ Kje v znamenitem sonetu smrti je Fatur lahko razbral Prešernovo sporočilo, da je življenje dragocenejše od smrti, in kako jo lahko človek, ki živi na način duševne in telesne negibnosti, brez strahu in upanja, popolnoma brezčutno, "po zmagi nad samim seboj trdnejši, močnejši", lahko samo ugibamo.

¹⁴⁹⁸ Ta je bila sicer objavljena v osnovnošolskem tržaškem berilu po prvi svetovni vojni.

¹⁴⁹⁹ Sam sem obdelal Razlagovo *Pesmarico* iz leta 1868, sicer pa je prva izdaja izšla že leta 1863.

ANTOLOGIJA RAZLAG 1868

Soldaška
V spomin Valentina Vodnika
Strunam
Pod oknom
Ukazi
Sila spomina
Zgubljena vera
K slovesu
Mornar
Kam
Zdravljica

SESTAV JANEŽIČ 1868

Slovo od mladosti
Pevcu
Soneti nesreče
Orglar
Krst pri Savici
Nova pisarija
Zabavljivi napisi
V spomin Valentina Vodnika
Zastavica
Nuna in kanarček
V spomin Andreja Smoleta
V spomin Matija Čopa

Presenetljivo je, da je Razlagov izbor razen ene skupne pesmi (*V spomin Valentina Vodnika*) popolnoma drugačen od Janežičevega. Tri Razlagove pesmi se sploh nikoli niso pojavile v srednješolskem izboru, večino (šest od enajstih pesmi) pa je prvič objavil šele Ivan Grafenauer po prvi svetovni vojni. Seveda je Janežičev izbor manj svoboden, saj je moral upoštevati tudi tradicijo, ki sta jo pred njim vzpostavila Macun in Miklošič,¹⁵⁰⁰ vendar pa je ne glede na to očitno, da je Razlag, ki ga slovenske literarne zgodovine 20. stoletja večinoma ignorirajo, upošteval predvsem recepcijska merila in večinoma izbral izrazite ljubezenske pesmi, ki so izjemni primeri doživljajske lirike in napisane v dosti bolj dostopnem pesniškem jeziku kot pesmi iz Janežičevega izbora.

Iz preglednice izbora v vseh antologijah pa je razvidno, da so nadaljnji cvetniški izbori vedno manj vključevali pesmi iz Razlagovega izbora in dodajali predvsem tiste pesmi, ki so jih kanonizirala srednješolska berila, v veliko manjši meri pa so slovenske pesniške antologije vplivale na izbor Prešernovih pesmi v srednješolskih berilih. Ne glede na to pa domnevamo, da vendarle obstaja pomembna razlika v uvrstitvenih merilih srednješolskih beril in pesniških antologij. Razvrstitev vseh pesmi po pogostnosti pojavljanja predstavlja posebna preglednica (Priloga B18), iz katere navajam prvih dvajset pesmi v vseh srednješolskih berilih in pesniških antologijah:

SREDNJEŠOLSKA BERILA

<i>Soneti nesreče</i>	54
<i>Krst pri Savici</i>	49
<i>Slovo od mladosti</i>	36
<i>Gazele</i>	35
<i>Sonetni venec</i>	33
<i>Pevcu</i>	29

PESNIŠKE ANTOLOGIJE

<i>Kam</i>	6
<i>Nezakonska mati</i>	6
<i>Pevcu</i>	6
<i>Slovo od mladosti</i>	6
<i>Soneti nesreče</i>	6
<i>Zdravljica</i>	6

¹⁵⁰⁰ Z Macunom ga povezuje tudi zvrstno-vrstna zasnova berila.

<i>Zabavljivi napisi</i>	29	<i>Zgubljena vera</i>	5
<i>Glosa</i>	28	<i>V spomin Andreja Smoleta</i>	4
<i>Apel in čevljar</i>	27	<i>Gazele</i>	4
<i>Zdravljica</i>	27	<i>Mornar</i>	4
<i>Orglar</i>	26	<i>Pod oknom</i>	4
<i>Memento mori</i>	25	<i>Sila spomina</i>	4
<i>Od lepe Vide</i>	23	<i>Sonetni venec</i>	4
<i>V spomin Andreja Smoleta</i>	22	<i>Glosa</i>	3
<i>Povodni mož</i>	22	<i>Memento mori</i>	3
<i>Nezakonska mati</i>	20	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	3
<i>Nova pisarija</i>	20	<i>Prosto srce</i>	3
<i>Sonet o kaši</i>	18	<i>Apel in čevljar</i>	2
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	16	<i>Krst pri Savici</i>	2
<i>Soneti Juliji</i>	15	<i>Ljubezenski soneti</i>	2

Tudi tukaj je nekaj pesmi, ki imajo visok položaj v obeh razvrstitvah: *Soneti nesreče*, *Slovo od mladosti*, *Gazele*, *Sonetni venec*, *Pevcu* in *Zdravljica*. To so pesmi, ki imajo kulturni status, seveda predvsem zaradi vrednotenja literarne zgodovine in vzdrževanja tega vrednotenja v srednješolskih berilih. Predzadnje mesto *Krsta* v antologijah (ta je v srednješolskih berilih na drugem mestu po pogostnosti) najbrž lahko pripišemo dvema razlogoma: en omejevalni dejavnik je njegov obseg, drugi pa njegova epska razsežnost. Visok položaj pesmi *Kam*, *Nezakonska mati*, *Mornar*, *Pod oknom* in *Sila spomina*¹⁵⁰¹ v pesniških antologijah (edino *Nezakonska mati* je tudi na levi strani preglednice, pa še to bolj na repu) lahko pripisujemo predvsem dejstvu, da je bila ljubezenska tematika v cvetnikih celo zaželeno, medtem ko so jo v srednješolskih berilih kot moralno sporno zavračali vsaj do začetka 20. stoletja.¹⁵⁰²

2.5.5 PRIMERJAVA Z IZBOROM NAJBOLJŠIH MATURANTOV

Na isti preglednici (Priloga BX) je tudi primerjava z izborom Prešernovih pesmi, ki so jih v empirični raziskavi Silva Faturja leta 1999 kot najlepše ali najpomembnejše opredelili najuspešnejši slovenski maturanti.¹⁵⁰³ Tudi v njihovem izboru so vse štiri pesmi, ki jih ni bilo zaslediti v srednješolskih berilih, pač pa samo v pesniških antologijah, še več Prešernovih pesmi pa je čisto na novo: *Od železne ceste*, *Zarjovena dvičica*, *Judovsko dekle*, *Vso srečo ti*

¹⁵⁰¹ Vse te pesmi imajo več kot polovico objav.

¹⁵⁰² Kot poroča Paternu, je leta 1865 v še razmeroma svobodnem celovškem Janežičevem *Slovenskem glasniku* nepodpisani ocenjevalec Jenkove pesniške zbirke zapisal, da "bi bilo z ozirom na našo mladino želeto, da bi bila tu pa tam kakšna erotična še v rokopisu ostala" (Paternu 1989: 10). Še dosti bolj oster je bil leta 1871 Anton Jeglič, ko je ocenjeval Stritarjevo pesniško zbirko in zavračal njegove pesmi v imenu npravnosti in estetike: "Prepeva se sama poželjivost, gerda mesenost in nesramna brezbožnost ... Mesenost mu je 'stvarnik', 'mogočni bog' in zatopljenje v mesenost mu je 'služba božja' ... /.../ Ne povzdiguje nas k sebi v duhovne višine, kjer bi se čistili in navduševali, saj sam ni na višavah, temveč vabi bralca k sebi v blato, k nesnagam." (n. d.: 17)

¹⁵⁰³ Natančnejšo predstavitev raziskave prinaša drugi del disertacije.

želim, *Ponočnjak*, *Tri želje Anastazija Zelenca* in *Ženska zvestoba*. Ta dodatek dokazuje, da obstaja precej Prešernovih pesmi, ki jih literarna zgodovina vrednoti kot manjvredne, bodisi zaradi preproste oblike bodisi zaradi manj vzvišene vsebine, jih pa mladi izobraženci z zanimanjem preberejo, polno doživijo in tudi vrednotijo kot umetniške dosežke.

Primerjava razvrstitve po pogostnosti izbir s srednješolskim izborom pokaže, da so na prvih šestih mestih same kultne Prešernove pesmi (*Pevcu*, *Soneti nesreče*, *Sonetni venec*, *Zdravljica*, *Krst pri Savici* in *Slovo od mladosti*) z izpostavljeno bivanjsko problematiko, takoj za njimi pa pesmi *Povodni mož* in *Kam*, ki sta v srednješolskih berilih uvrščeni bistveno nižje. To pomeni, da se pri najuspešnejših maturantih šolska vrednostna merila, ki jih je narekovala literarna zgodovina, prepletajo z njihovimi lastnimi subjektivnimi preferencami.¹⁵⁰⁴ Za ponazoritev, kako zelo se lahko vrednotenje posameznika razlikuje od samosvojih meril literarne zgodovine, navajam spominski zapis Maruške Agrež, študentke slovenistike:¹⁵⁰⁵ Od Prešernovih pesmi me je že od nekdaj najbolj pritegnil prevod Burgerjeve Lenore. V osnovni šoli sem večkrat želela, da mi je babica, učiteljica slovenščine in velika poznavalka književnosti, ob večerih brala to balado. Brala pa mi jo je iz slikanice z ilustracijami Marlenke Stupica. Pesem sem znala nekoč tudi na pamet, še sedaj pa se spomnim določenih izsekov. Pesem je v meni zbudila zanimanje za poezijo noči in grobov, ki je še zdaj moje najljubše poglavje iz književnosti. /.../ Včasih mi je babica recitirala tudi Povodnega moža, ki mi je bil ravno tako fascinanten. Ugajala mi je tudi Turjaška Rozamunda, ki pa sem jo raje kot v verzih poslušala v prozi. V gimnaziji mi je bilo od obravnavanih del najbolj všeč Neiztrohnjeno srce. Mogoče zaradi malo nadnaravnega, celo grozljivega motiva, pa seveda večne ljubezni, ki je močnejša kot smrt, in zaradi retrospektive ... /.../ Med pesmimi, ki so nekako obravnavane kot "najboljše Prešernove pesmi", Sonetje nesreče name nikoli niso naredili posebnega vtisa. Ne vem točno, zakaj, a zdi se mi, da jim nekaj manjka, zvenijo rahlo "vodeno". Bolj všeč sta mi bili Slovo od mladosti in Pevcu, čeprav mi tudi le-ti še zdaleč nista najljubši Prešernovi pesmi.

¹⁵⁰⁴ Pričakovano je, da so ravno najuspešnejši maturanti, ki morajo ob nadarjenosti v boju za točke pokazati tudi precej marljivosti, najbolj "kontaminirani" z vrednotenjskimi merili, ki jih vsiljujejo srednješolska berila in profesorji slovenščine.

¹⁵⁰⁵ Maruška Agrež ja zapisala te besede na mojo prošnjo, ko me je med kongresom Slavističnega društva Slovenije v Monoštru oktobra leta 2009 fascinirala s svojim zavzetim pripovedovanjem o recepciji nekaterih Prešernovih pesmi, med katerim je dejansko na izust recitirala odlomke iz Prešernovega prevoda *Lenore*.

2.6 SAMOVOLJNI POSEGI V BESEDILA PREŠERNOVIH PESMI

Prvi, ki je opozoril na možnost spreminjanja Prešernovih verzov v srednješolskih objavah v drugi polovici 19. stoletja, je bil Josip Tominšek, ki je v prvem *Prešernovem albumu* zapisal naslednje:

Dr. Sket je ravnal prav razumno. Upal si je *Orglarja* natisniti brez raznih figovih peres, in to v čitanki za četrti razred. Najbrž se mu je zdelo smešno, da je Janežič to alegorijo sprejel v *Cvetnik slovesnosti*¹⁵⁰⁶ le, ko jo je "popravit": "Liščka ino kalina" je napravil iz "vel'koglavega kalina", menda boječ se, da ne bi kdo razlagal "kalina" kot apozicijo k "preljub'ga Avguščina"! – Namesto "zmerom od ljubezni bije" pa čitamo v *Cvetniku*: "Vedno je¹⁵⁰⁷ po starem bije" – kako pa se strinja popravljeni stih z nastopnim "srcu sladke harmonije"? – Sket je postavil *Orglarja* pošteno – nepokvarjenega pred nas. (Tominšek 1900: 873)

Tominšek domneva, da je Janežič v *Cvetniku slovenske slovesnosti* "natikal Prešernovim verzom figova peresa", da je torej skrival oz. ublaževal tista mesta, ki bi lahko bila bodisi ideološko (ironičen odnos do cerkvenih očetov) bodisi moralno (poveličevanje ljubezenskih čustev) sporna. Dejstvo je, da najdemo Prešernovega *Orglarja* v obeh izdajah *Cvetnika* (1868 in 1870), in da ima pesem v primerjavi z današnjo standardno različico še nekaj drugačnih verzov,¹⁵⁰⁸ poleg tega pa ima tudi drugačen naslov, in sicer *Kaj se sme in mora peti*,¹⁵⁰⁹ vendar se Tominšek ni zavedal, da ima natančno tako podobo te Prešernove pesmi že Macun v *Cvetju slovenskiga pesništva* leta 1850,¹⁵¹⁰ torej bi bil kvečjemu Macun tisti, ki je Prešernovi poeziji "natikal figova peresa". Vendar pa je bolj ko ne naključen pogled v prvo knjigo Prešernovega zbranega dela razkril, da sploh ne gre za poneverjanje Prešernovih verzov, pač pa za danes neznano prvotno različico *Orglarja*, ki jo je Prešeren pod naslovom *Kaj se sme in mora peti. Legenda* objavil v tretjem letniku *Novic* leta 1845, za objavo v *Poezijah* pa slogovno izpilil (Kos 1965: 280-281).

Tominšek torej v tem primeru povsem neupravičeno graja Janežiča in poveličuje Sketa, ki je leta 1893 pač objavil različico Prešernove pesmi iz *Poezij*, res pa je, da so se ravno v drugi polovici 19. stoletja dogajali najbolj številni in najbolj temeljiti cenzurni posegi v besedila Prešernovih pesmi, ki jih Tominšek povsem upravičeno obsoja, vendar se z njimi podrobneje

¹⁵⁰⁶ Tominšek je na tem mestu uporabil okrajšavo: *Cvetn. slovesn.*

¹⁵⁰⁷ V resnici je na tem mestu v *Cvetniku slovenske slovesnosti* članek le: "Vedno le po starem bije ..."

¹⁵⁰⁸ Npr. "v gojzdu tičov meša kore" nam. "v gojzdu zлива tičov kore" in "ker iz njih vsak svojo goni" nam. "ker vsak svojo vedno goni" in "tak' posvaril je tožvavca" nam. "le posvaril je pušavca".

¹⁵⁰⁹ Janežič je objavil *Orglarja* med epskimi pesmimi, in sicer v razdelku Pravljičice, pripovedke in legende.

¹⁵¹⁰ Tominšek sicer v svojem članku pri pregledu srednješolskih beril omenja samo Kleemannovo berilo iz leta 1850: manj verjetno je, da po komaj petdesetih letih Macunovega *Cvetja* ne bi poznal; najbrž ga je namenoma prezrl.

ne ukvarja. Glede na to, da gre za pomembno, a popolnoma neraziskano problematiko,¹⁵¹¹ v nadaljevanju raziskave najprej predstavljam možne razloge za spreminjanje leposlovnih besedil nasploh (s poudarkom na književnosti za mladino), za tem nekatere cenzurne in samocenzurne posege v besedila srednješolskih beril (tudi v povezavi s problematiko recepcije), na koncu tega tematskega sklopa pa še sistematičen pregled samocenzurnih in drugih posegov v Prešernove pesmi v srednješolskih berilih od leta 1850 dalje.

2.6.1 SPREMINJANJE LEPOSLOVNIH BESEDIL NASPLOH

O cenzurnih posegih ob objavljanju in ponatiskovanju leposlovnih besedil je v zvezi s procesi in institucijami kanoniziranja že pred poldrugim desetletjem pisal Marko Juvan, ki ima cenzurni položaj za enega od treh temeljnih položajev,¹⁵¹² prek katerih običajna literarna dela promovirajo v mojstrovine. Pisec navaja, da je cenzurni položaj "tisti, ki na poti k zavezujočemu korpusu avtorjev, del in norm izloča vse tiste literarne glasove, ki se zdijo nezaželeni, neestetški, moralno nevredni, škodljivi ali nepomembni",¹⁵¹³ in da se ta položaj najbolj izrazito "uteleša v državni, cerkveni ali partijski cenzuri, npr. v pedantno, na državni in lokalni ravni hierarhično urejeni avstrijski državni cenzuri pred l. 1848" (Juvan 1994: 284). Pri kanonizacijski vlogi cenzurnih postopkov pa se pisec ne omejuje samo na posege ob razpečevanju (posredovanju, tiskanju in zalaganju), ki jih v zvezi s Prešernom najbolj poznamo pri žalostinki *Dem Andenken des Matthias Čop* in *Zdravljici* (Paternu 1977: 79, 302), pač pa poudarja tudi vlogo za kanon še posebej pomembne naknadne obdelave besedil.¹⁵¹⁴

Ravno pri posegih državne, cerkvene ali partijske cenzure v priredbah leposlovnih besedil za mladino oz. v njihovih objavah v šolskih berilih lahko razbiramo tri vrste razlogov za spreminjanje besedila: politične, moralne in ideološke. Prvi so običajno povezani z obstoječo državno ureditvijo oz. z njeno spremembo, drugi s prepričanjem o škodljivosti določene

¹⁵¹¹ V najnovejšem času se s problematiko cenzurnih in samocenzurnih posegov v besedila mladinske književnosti ukvarja Peter Svetina, ki je imel 6. aprila 2009 na FF v Ljubljani predavanje o posegih v besedilo Seliškarjeve *Bratovščine Sinjega galeba*.

¹⁵¹² Druga dva sta po Juvanu tekstološki in eksegetski položaj.

¹⁵¹³ Svojevrsten paradoks je, da navedena merila bolj ali manj veljajo za slovenske literarne zgodovine, ne pa tudi za srednješolska berila, ki so vsaj do konca avstro-ogrškega obdobja favorizirala predvsem neestetika in nepomembna besedila.

¹⁵¹⁴ Po teoriji empirične literarne znanosti Siegfrieda J. Schmidta, na katero se sklicuje Juvan, sodijo k naknadni obdelavi besedil "kritika, filologija, poetika, literarno zgodovinopisje; šole, založbe; čitanke, antologije, zbrana dela" (n. d.: 284).

(predvsem erotične) tematike za mlade ljudi, tretji pa z aktualnim družbeno-političnim sistemom oz. z njegovo spremembo. Še bolj kot o posegih državnih cenzorjev pa v obdobju po letu 1848 lahko govorimo o samocenzuri urednikov mladinskih izdaj ali avtorjev šolskih beril, s katero so že vnaprej preprečevali morebitne zunanje posege v delovanje šolskega sistema.¹⁵¹⁵ Za ponazoritev tovrstnih posegov iz moralnih ozirav navajam dva primera iz časa med obema vojnama, ko bi povsem upravičeno pričakovali večjo strpnost do ljubezenske poezije kot v prejšnjem, avstro-ogrskem obdobju.

Fran Erjavec¹⁵¹⁶ in Pavel Flerè¹⁵¹⁷ sta po prvi svetovni vojni izdajala priredbe slovenskih pesnikov in pisateljev pod naslovom *Izbrani spisi za mladino*.¹⁵¹⁸ Oceno izbranih spisov Frana Levstika je za *Ljubljanski zvon* prispeval znani pesnik in pisatelj Miran Jarc,¹⁵¹⁹ ki prirejevalcema najprej očita problematičen izbor, saj s stališča recepcije mladega bralca dvomi, "da bi imela mladina veselje in dopadanje nad reflektivno, tu in tam skoro mračno liriko" (čeprav slednji ne odreka visoke estetske vrednosti), in poudarja, da je mladim ljudem "treba predvsem konkretnosti in širokega veselega razmaha", kar da so vse same odlične lastnosti Levstika pesnika. Po tej izjemno tehtni opazki, uporabni tudi za našo raziskavo odnosa do Prešernovih pesmi, Jarc najprej v izboru pogrša po njegovem mnenju najlepše Levstikove pesmi (*Pri potoci, Deklica in ptič, Povsod ni sreče in Otv*), potem pa ugotavlja, da sta se prirejevalca "ogibala vseh erotičnih momentov, kajti mlinski kamen za vrat ni majhna stvar; pa saj sta se ga tudi pošteno bala in zbrisala vsak najmanjši odblesk (izpremembi v *Popotniku* in *Nagrobni napisih*)".

Jarčeve ugotovitve v celoti potrjuje primerjava med Levstikovima izvornikoma in priredbo pesmi *Popotnik*:¹⁵²⁰

¹⁵¹⁵ Samocenzura se je sicer v Evropi pojavljala že na koncu 18. stoletja, ko ima cenzura "izredna pooblastila in je dejavna tako pred tiskom kot po njem". Proti njej "avtorji in založniki nimajo nobene pravne možnosti, zato se v sistem vgradi samocenzura, s katero udeleženci preprečujejo nenehne zunanje posege v delovanje sistema". (Dović 2004: 72)

¹⁵¹⁶ Fran Erjavec (1893-1960), šolnik, zgodovinar in publicist. Zavzemal se je za slovenski tip socializma, bil soizdajatelj *Naših zapiskov* in urednik *Ilustriranega Slovenca* (Os. I 232).

¹⁵¹⁷ Pavel Flerè (1883-1963), šolnik, mladinski pisatelj in kritik, referent za osnovno šolstvo pri ministrstvu v Beogradu. Podpiral je uveljavitev delovne šole, bil soavtor modernih osnovnošolskih čitank, njegova začetnica *Naša prva knjiga* (1929) pa pomeni prelomnico v začetnem bralno-pisnem pouku (Os. I 252).

¹⁵¹⁸ V letih od 1921 do 1926 so izšli naslednji zvezki: Fran Erjavec in Fran Levstik (1921), Matija Valjavec (1922), Simon Jenko in Josip Stritar (1923), Janko Kersnik in Anton Martin Slomšek (1924) ter Starejše pesnice in pisateljice (1926).

¹⁵¹⁹ *Fran Levstik: Izbrani spisi za mladino*. Ljubljanski zvon 1921, 41/12, str. 758-759.

¹⁵²⁰ Levec za objavo v zbranih spisih ni vzel pesmi *Popotnik* iz zbirke *Pesmi* 1854, pač pa zadnjo rokopisno različico iz leta 1876, ki je precej predelana.

<i>Popotnik (Pesmi 1854)</i>	<i>Popotnik (Levstikovi zbrani spisi 1891)</i>	<i>Popotnik (Izbrani spisi za mladino 1921)</i>
<i>Živel sem dolgo časa z vami, le zopet v roko, grčav les! Če imam torbico na rami, ne briši, ljubica očes! /.../</i>	<i>Dovolj, sem, ljuba, živel z vami; zdaj zopet v roko grčav les! Če imam torbico na rami, ne briši ti očij zares! /.../</i>	<i>Dovolj sem, dragi, živel z vami; zdaj zopet v roko grčav les! Če imam torbico na rami, ne brišite oči zares! /.../</i>
<i>veselja dosti vendar užije, sadi in seje mu ves svet, on vsake trte vino pije, kar vidi, ljubi jih deklet.</i>	<i>dobrote mnogo vender vžije; sadi mu, seje mu ves svet; od vsake loze vino pije, njegov je ves dekliški cvet.</i>	<i>dobrote mnogo vendar užije; sadi mu, seje mu ves svet; od vsake loze vino pije, njegov je ves posvetni cvet.</i>

Tako nasilno spreminjanje in potvarjanje verzov pokojnega pesnika iz današnjega zornega kota ne sproža samo vprašanja moralnih avtorskih pravic, pač pa je povezano tudi z vprašanjem recepcije. Gotovo je povsem drugačno doživljanje izvirnika Levstikove pesmice *Nadgrobnik kamen* in njene priredbe iz leta 1921, ki je tragično smrt mladega dekleta zožila na odnos med materjo in hčerjo.¹⁵²¹

IZVIRNIK	PRIREDBA
<i>Ta gomila mlad pod sabo skriva cvet; utonila v dobi sem najslajših let. Mati mila brez tolažbe za menoj se joka; njemu srce poka.</i>	<i>Ta gomila mlad pod sabo skriva cvet; utonila v dobi sem najslajših let. Mati mila brez tolažbe za menoj se joka in ji srce poka.</i>

Koliko je še takih in podobnih primerov v teh povojnih priredbah oz. v priredbah slovenskih klasikov za mladino nasploh, je zanimiv izziv za nadaljnje raziskovanje,¹⁵²² da pa nikakor ne gre za osamljen primer, dokazuje osnovnošolsko berilo iz istega obdobja, in sicer zamejsko *Tretje berilo* iz leta 1925. Ferdo Kleinmayr¹⁵²³ je objavil prvo in zadnjo kitico (sicer šestkitične) Prešernove pesmi *Soldaška*, vendar pod puristično spremenjenim naslovom *Vojaška*.¹⁵²⁴ Gre za podoben primer kot prej, ko je vsaka omemba erotičnega odnosa med fantom in dekletom obravnavana kot moralno sporna in vnaprej zaznamovana:

SOLDAŠKA	VOJAŠKA (Kleinmayr 1925: 51)
<i>Pet čevljev merim, palcev pet; adijo, ljubca, starši, in z Bogom vi, tovarši!</i>	<i>Pet čevljev merim, palcev pet. Adijo ljubi starši, in z Bogom vi tovarši!</i>

Pričakovano je, da je bilo še dosti več tovrstnih posegov v šolskih berilih, ki so bila pod budnim nadzorom osrednjih šolskih oblasti. Domnevo potrjuje zapis iz istega obdobja,

¹⁵²¹ V izvirniku je pesmica oblikovana tako, da šteje 7 verzov.

¹⁵²² Tako prilagajanje besedil mladim bralcem seveda ni nobena slovenska posebnost. Dušan Pirjevec je npr. v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja v literarnozgodovinskem seminarju razlagal, kako so Nemci prirejali pustolovske knjige znamenitega pisatelja Karla Maya.

¹⁵²³ Ferdo Kleinmayr (1881-1944), šolnik in pisatelj. Objavljala je humoreske in realistične črtice, pisal pa je tudi v strokovne učiteljske liste, npr. o slovenskem šolstvu v tržaški okolici (O I 471).

¹⁵²⁴ Isti naslov je že pred Kleinmayrjem uporabil Jakob Razlag v svoji pesmarici iz leta 1868.

natančneje iz tridesetih let 20. stoletja, ko so slovenska berila potrjevali v Beogradu. Glavni državni recenzent za slovenska berila Stjepan Bosanac ozko moralistično ločuje med besedno umetnostjo za splošno in za šolsko rabo: "Motiv pijančevanja se lahko v različnih oblikah in okoliščinah lepo uporabi v leposlovju, kjer se ga da tudi psihološko in estetsko upravičiti, vendar tega motiva ne smemo predstavljati otrokom; prav tako se v berilih ne smejo pojavljati erotični motivi, čeprav so mojstrsko obdelani, če lahko takšna erotika prizadene otroška občutja."¹⁵²⁵ (Glavan 1987: 462)

2.6.2 CENZURNI IN SAMOCENZURNI POSEGI V VSEBINO IN BESEDILA SREDNJEŠOLSKIH BERIL

Če drži trditev, da je "literarna zgodovina doslej ponavadi služila političnim in ideološkim namenom" (Dović 2004: 67),¹⁵²⁶ to še toliko bolj velja za šolska berila, pri katerih ima aktualna šolska oblast neposreden vpliv z izdelavo učnih načrtov, z izbiro sestavljalcev in z načinom potrjevanja učbenikov. Zato ne preseneča, da gre v vseh obdobjih od leta 1850 do konca 20. stoletja predvsem za samocenzurne posege v vsebino in besedila srednješolskih beril, in da je bilo zaenkrat najti le nekaj primerov grobih cenzurnih posegov oblastvenih organov, pa še to izključno v tridesetih in štiridesetih letih prejšnjega stoletja.

2.6.2.1 FIZIČNI CENZURNI POSEGI ŠOLSKIH OBLASTI

O prvem, najodmevnejšem primeru je leta 1987 poročal Mihael Glavan v članku *Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919-1945)*. V skladu z unitaristično politiko Kraljevine Jugoslavije je novi Zakon o učnih knjigah iz leta 1929 učbenike unificiral, tako da je bila za vso državo predvidena le ena knjiga za posamezen razred srednje šole. Značilna je izjava Vladimirja Čorovića, predsednika Glavnega prosvetnega sveta, da "mora vsaka pokrajina žrtvovati vse svoje posebne zgodovinske zanimivosti in vse svoje narodne posebnosti, da ne sme biti nobenega poudarka ne na slovenstvu ne na hrvaštvu ne na srbstvu – to vse dotlej ne, da bomo pozabili vse medsebojne razlike, potem pa bomo zopet brez škode lahko gojili svoje krajevne posebnosti" (Glavan 1987: 454).

¹⁵²⁵ Prevedel Z. B.

¹⁵²⁶ Dović se pri tej tezi sklicuje tudi na Schmidta, ki je v okviru empirične literarne znanosti predvidel nov, predvsem uporabnostni smoter literarne zgodovine.

2.6.2.1.1 BERILO BAJEC II 1932

V skladu s temi političnimi in ideološkimi izhodišči je ministrstvo za šolstvo leta 1933 z odlokom prepovedalo uporabo Grafenauerjevih beril za višje razrede I, III in IV,¹⁵²⁷ iz berila Bajec II 1932 za nižje razrede pa so zapovedali iztrgati prvih šestnajst strani z besedili I. Cankarja, O. Župančiča, J. Trdine, M. Valjavca, A. Aškerca in J. Kersnika. Po odločnem protestu slovenskih učiteljev, predvsem slavistov,¹⁵²⁸ je minister za šolstvo dovolil začasno uporabo Grafenauerjevih beril kot pomožnih učnih knjig, v svojem odgovoru na resolucijo pa je razkril, da je prepoved Župančičevega *Kralja Matjaža*, Trdinovega *Cvetnika* in *Netka* ter Aškerčevega *Mejnika*, torej besedil, ki jim nikakor ne bi mogli očitati nacionalistične usmerjenosti, predvsem kamuflaža za negativen odnos do uvodnega besedila, tj. odlomka iz Cankarjevega *Kurenta*, ki se je v tem berilu sploh prvič pojavil kot šolsko besedilo (Priloga B20).¹⁵²⁹

Gre za odlomek z začetka drugega poglavja pripovedi, ko Kurent od daleč opazuje domovino in zanosno opeva naše naravne lepote in lepote našega jezika (Od povedi "O domovina, ko te je Bog ustvaril, te je blagoslovil z obema rokama ..." do povedi "Vesela domovina, pozdravljena iz veselega srca!"). Odlomek ni imel navedenega avtorja in naslova, pač pa je bilo v kazalu navedeno, da gre za Ivana Cankarja *Nebesa pod Triglavom*. Minister za šolstvo poudarja, da bi bile te "lepe in močne besede velikega pisca" lahko vključene v berilo kot primer domoljubne proze, vendar z navedbo avtorja in na drugem mestu, ob tem pa pojasni, da je bil temeljni razlog za cenzurni poseg dejstvo, da se v odlomku iz *Kurenta* "govori o domovini iz ozkega gledišča, omejenega na slovenske kraje "od štajerskih goric do strme tržaške obale pa od Triglava do Gorjancev"", zato predlaga novo uvodno besedilo, ki bi govorilo "o naši veliki, združeni in svobodni domovini od Triglava do Timoka, v kateri živi

¹⁵²⁷ Očitno so kot nenevarno ocenili zgolj berilo za šesti razred, v katerem je literarnozgodovinski pregled od začetkov pismenstva do protireformacije in baroka.

¹⁵²⁸ Glavni tvorec protestne resolucije je bil Jakob Šolar, takrat predsednik odseka za šolske knjige pri slovenski sekciji profesorskega društva, sicer pa učitelj na klasični gimnaziji v Šentvidu in soavtor Bajčevih beril.

¹⁵²⁹ V času, ko so Slovenci že sprejemali Cankarja kot najpomembnejšega pisatelja in dramatika, je bil slednji zaznamovan pri jugoslovanskih oblasteh zelo verjetno tudi zaradi jasnih stališč o slovenskem nacionalnem vprašanju, kakor jih je leta 1913 izrazil v predavanju *Slovenci in Jugoslavlani*: "Kakor ste videli, sem smatral jugoslovanski *problem za to, kar je*: namreč za izključno *političen* problem. Za problem razkosanega plemena, ki se v življenju človeštva ne more uveljaviti, dokler se ne združi v celoto. to je vse! Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. Morda je kdaj eksistiralo: toda rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četvero narodov s četverim čisto samostojnim kulturnim življenjem. Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci – po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu ali pa goriški viničar furlanskemu."

en sam narod, iste krvi in istega jezika, z istimi mislimi in hotenji"¹⁵³⁰ (n. d.: 458). Poleg tega minister pogreša več besedil srbskih in hrvaških piscev, da bi tako prenovljena berila postala nekakšne antologije jugoslovanske književnosti.

Spor med slovenskimi šolniki in beograjsko šolsko oblastjo se je razpletel tako, da so že v letu 1393 izšla prenovljena Bajčeva berila za vse štiri razrede nižje srednje šole. Nacionalno zavedni in moralno pokončni avtorji, same strokovne avtoritete, niso popustili in so v drugo izdajo berila za drugi razred ponovno vključili skoraj vsa prepovedana besedila, vključno z odlomkom *Nebesa pod Triglavom*, vendar namesto na tretji na štirideseti strani. Da bi vsaj na videz ustregli ministru, so tudi povečali število srbskih oz. hrvaških avtorjev, in sicer natanko za eno besedilo.

2.6.2.1.2 BERILO GASPARI III 1939 (41)

Če je bila Bajčeva ekipa trdovratno protiunitaristična, pa so bila nekoliko bolj projugoslovanska berila za meščanske šole, ki so šele tik pred vojno zamenjala zastarela Brinarjeva berila. Tako se npr. v berilu Gaspari III 1939 v uvodni besedilni enoti pojavijo trije državoljubni navedki, med njimi tudi Hrvata Josipa Juraja Strossmayerja: "Najvažnejša naloga Jugoslovanov je, da se združijo, sporazumejo in zedinijo. V slogi in edinosti troedine kraljevine vidi vsak domoljub up boljše in srečnejše prihodnosti." Ta berila so se z dovoljenjem italijanskih zasedbenih oblasti uporabljala še nekaj mesecev po okupaciji, in predvsem tiste besedilne enote, ki so se nanašale na idejo jugoslovanstva, so bile cenzurirane.¹⁵³¹

Poleg uvodnih navedkov so bile odstranjene štiri pesmi, in sicer Antona Debeljaka *Slovenska zemlja*, Alojza Gradnika *Istrska*, Simona Jenka *Pozdrav (Obrazi XII)* in Otona Župančiča *Mi damo Tebi, kar nam je najdražje*¹⁵³² (Priloga B22). Kot primer navajam prvi dve kitici pesmi *Slovenska zemlja*, ki danes delujeta kar preroško, podobno kot Gregorčičeva pesem *Soči*:

¹⁵³⁰ Prevedel Z. B.

¹⁵³¹ Besedila so bila izpuščena, v zaporednem kazalu in kazalu po pisateljih pa so bili avtorji in naslovi prekriti s črno progo.

¹⁵³² Gre za napis na žari, ki jo je Slovenija podarila ob smrti kralja Aleksandra leta 1934.

<i>Zemlja slovenska, zemljica sveta, tujec po tebi sega z roko. Meni je tožno, meni je težko, ko da mi pšica meri v oko.</i>	<i>Zemljica rodna, zemljica plodna, majhna si, majhna, pa te dele. Kdaj že od grude kos so ti vzeli – vedno še rane sveže skele!</i>
--	--

Seveda je bila pesem odstranjena zato, ker omenja nepravilno priključitev Primorske Italiji.

2.6.2.1.3 BERILO BAJEC I 1943

Tretji primer cenzure je povezan z izbori iz Bajčevih beril za nižjo srednjo šolo, ki so od leta 1941 do leta 1943 izhajale z dovoljenjem Pokrajinske šolske uprave. Nekateri ohranjeni izvodi berila Bajec I 1943 imajo na treh mestih prelepljene ali zlepljene liste, ponekod pa so bila sporna besedila preprosto iztrgana. Primerjava z nedotaknjenimi izvodi je pokazala, da so (verjetno leta 1944 ali kasneje) odstranili pesmico *Tri otrokove želje* in dva prozna odlomka, prvega iz mladinske povesti *Rudi* (z naslovom *Na dirkališču*) in drugega iz mladinske povesti *Bratovščina Sinjega galeba*. Pesem *Tri otrokove želje* izraža otroško misel, da bi iz treh očetovih žuljev nastala tri čudesa:

<i>Da bi prvi žulj postal cekin, da bi vrt kupili zanj, da moj oče vsak večer hodil bi počivat vanj.</i>	<i>Da bi drugi žulj postal cvetica, da bi v vrtu nam cvetela, da začudil bi se oče, kadar bi se vrnil z dela.</i>	<i>Da bi tretji žulj postal nasmeh, da bi ga očetu dal. Rad bi videl vsaj enkrat, da bi oče se smejal.</i>
--	---	--

To besedilo socialnega realizma in oba odlomka jasno kažejo, da se pravi razlog za naknadno cenzuro ne skriva v neprimernih besedilih, pač pa v inkriminiranosti obeh avtorjev, pesnika Mileta Klopčiča in mladinskega pisatelja Toneta Seliškarja, ki sta se pridružila partizanskemu gibanju oz. narodnoosvobodilni borbi.

2.6.2.2 VRSTE SAMOCENZURNIH POSEGOV V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH

Ugotovimo lahko, da obstajajo tri temeljne možnosti za samocenzurne posege v srednješolskih berilih: izločanje zaznamovanih oz. nezaželenih avtorjev, izločanje zaznamovanih oz. manj primernih besedil ter spreminjanje problematičnih besedil. Nekateri književniki pišejo tako ozko profilirano literaturo, da jih sestavljalci beril težko vključijo v svoj moralno-ideološki koncept (npr. Anton Tomaž Linhart, Slavko Grum ali Vladimir Bartol), spet drugi pa imajo širok tematski in ideološki razpon, da so tako rekoč primerni za

vse režime (npr. Simon Jenko, Simon Gregorčič ali Srečko Kosovel). Taki avtorji so ves čas prisotni, spreminja pa se izbor njihovih leposlovnih besedil (Božič 2006: 74-77).

Nekatera besedila so prav tako primerna za vse čase (npr. *Lesena skleda* Matije Valjavca, *Veseli pastir* Simona Gregorčiča ali *Na klancu* Ivana Cankarja), spet druga pa iz moralnih, političnih ali ideoloških razlogov v določenih obdobjih označena (npr. Cankarjeva *Hiša Marije Pomočnice*, Vodnikova *Ilirija oživljena* ali Koseskega *Potažba*). Kadar pa tako sporno besedilo označi literarna zgodovina za slovensko literarno klasiko, ga tudi sestavljalci šolskih beril, ki naj bi vanje sprejemali predvsem najpomembnejše umetniške dosežke nacionalne literature, ne morejo več ignorirati, pač pa ga ustrezno prilagodijo. Pri tem gredo včasih tako daleč, da spremenjeno besedilo ne omogoča več ustreznega bralčevega odziva oz. bistveno popači njegovo doživljanje.

2.6.2.2.1 IZLOČANJE ZAZNAMOVANIH AVTORJEV

Problematične avtorje so šolska berila diskriminirala na tri načine: z neobičajno pozno prvo šolsko objavo, z dokončnim brisanjem s seznamov učbeniških avtorjev in z začasno krajšo ali daljšo odsotnostjo in kasnejšo rehabilitacijo.

2.6.2.2.1.1 NEOBIČAJNO POZNA PRVA ŠOLSKA OBJAVA

Če pogledamo najprej predstavnike starejše slovenske književnosti, je pričakovano, da se je Valentin Vodnik kot najbolj čaščeni slovenski pesnik na polovici 19. stoletja pojavil že v prvem srednješkolskem berilu, torej v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva*, kakor je tudi logično, da se je Primož Trubar pojavil šele v Miklošičevem berilu za osmi razred leta 1865, ko se prvič pojavi kronološki pregled slovenske književnosti in z njim seveda tudi protestantski pisci, ki so sicer iz didaktičnega oz. recepcijskega vidika manj primerni.

2.6.2.2.1.1.1 RAZSVETLJENSTVO

Nikakor pa si ne bi mogli misliti, da se bo Anton Tomaž Linhart, prvi pravi slovenski dramatik in še danes gledališko živi avtor, pojavil šele leta 1925 (v berilu Grafenauerja za

tretji razred višje srednje šole),¹⁵³³ torej kar 75 let po prvi možnosti za šolsko objavo. Linhart sicer omenja že Navratil (v rahlo predelanem in dopolnjenem ponatisu Miklošičevega berila za osmi razred gimnazije) leta 1881, in sicer kot znamenitega moža, ki si je "posebno zaslugo za književnost slovensko udobil s tem, da je poslovenil in spretno podomačil dve veseli igri", vendar kratki označitvi ne doda nobenega besedila,¹⁵³⁴ Sket pa Linhart v celotnem obdobju od leta 1886 do 1914 preprosto ignorira. Prava razloga za zamolčevanje Linhartovega pomembnega prispevka k slovenski besedni umetnosti do prve svetovne vojne sta najmanj dva. Prvi je tradicionalni pogled na komedijo kot na manjvredno dramatsko literarno vrsto, kar potrjuje dejstvo, da se v tem času kot izbrana dramatska besedila pojavljajo izključno tragedije ali drame (pri Macunu in Janežiču so to predvsem Schillerjeva dela *Devica Orleanska*, *Maria Stuart* in *Wilhelm Tell*, pri Sketu pa Stritarjevi besedili *Orest* in *Regulovo slovo* ter Jurčičev *Tugomer*),¹⁵³⁵ drugi pa moralna, politična in ideološka zaznamovanost Matičkove predloge, tj. komedije *Figarova svatba* Pierra de Beaumarchaisa, zaradi katere so Linhartovo komedijo prvič lahko uprizorili šele revolucionarnega leta 1848.

2.6.2.2.1.1.2 ROMANTIČNI REALIZEM IN REALIZEM

Precej pestro podobo kažejo avtorji, ki so objavljali v drugi polovici 19. stoletja. V srednješolska berila so bila takoj sprejeta besedila pesnikov epigonov Prešerna in Koseskega (npr. Frana Cegnarja, Gregorja Kreka, Luka Svetca – Podgorskega, Lovra Tomana in Antona Umka – Okiškega), vendar tudi kanonskih avtorjev Janeza Trdine, Josipa Jurčiča, Simona Jenka, Frana Levstika in Frana Erjavca (Priloga B7). Poseben primer predstavljata Josip Stritar in Simon Gregorčič, ki sta se zaradi petnajstletne vrzeli v izhajanju beril prvič pojavila šele v berilu Sket V-VI 1886, ter Janko Kersnik in Ivan Tavčar, ki sta bila verjetno zaradi politične pripadnosti liberalnemu taboru sprejeta v Sketova berila šele po letu 1890, in še to s povsem neznačilnima besediloma, Tavčar (pod psevdonimom Filodemus) s hvalnico *Slovenska cesarska pesem*, Kersnik pa z zelo podobno pesmijo *Avstrija moja*.¹⁵³⁶

¹⁵³³ Pisec je predstavljen z odlomkom iz komedije *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*.

¹⁵³⁴ Skoraj provokativno je, da Navratil istočasno omenja, da je veseloigro *Matiček se ženi* že leta 1811 v Trstu "V. Franul de Weissenturn vzel za berilo v svojo slovensko slovnico, prevedeno po Kopitarjevi na talijanski jezik pod napisom *Saggio grammatikale Italiano-Cragnolino*".

¹⁵³⁵ Razlika v vrednotenju tragedije in komedije je razvidna tudi iz naslednjega uvoda v literarno teorijo (Sket V-VI 1886: 8/9):

Žaloigra nam prikazuje resno, po največ vzvišeno dejanje, v katerem zadene junaka borečega se s svojo osodo in zunanjim svetom propast ali celo smrt.

Šaloigra prikazuje kako veselo dejanje večjidel iz družbinskega, mestnega življenja in je nam po njegovih slabostih in napačnostih na šaljiv način predstavlja.

¹⁵³⁶ V presojo navajam po eno kitico iz teh izrazito državoljubnih pesmi:

Fran Govekar, vodilni književnik slovenskega naturalizma (roman *V krvi* je izšel leta 1896), zaradi tematike in slogovnega pristopa svoje proze ni imel nobenih možnosti, da bi se pojavil v Sketovih berilih, tako da ga prvič zasledimo šele leta 1928, in to v zamejskem Budalovem *Cvetniku*.

2.6.2.2.1.1.3 SLOVENSKA MODERNA

Med osrednjimi predstavniki slovenske moderne na prvi pogled ni bistvenih razlik. Če primerjamo čas med prvim izidom pesniške zbirke (Ivan Cankar in Oton Župančič leta 1899, Dragotin Kette in Josip Murn pa posthumno leta 1900 oz. leta 1903) in prvo objavo v berilu, je razpon od dveh let pri Župančiču do desetih let pri Ketteju (Priloga B7). Malo večjo razliko pokaže primerjava med letom rojstva in letom prve objave v berilu, kjer je časovni razpon od 23 let pri Župančiču do 34 let pri Ketteju (Priloga B6). Pač pa natančnejši pregled objav pokaže, da je imel Župančič poseben, privilegirani položaj,¹⁵³⁷ saj se je prvič pojavil že v berilu Sket II 1901, potem pa kot zadnji obravnavni pesnik tudi v berilu za višjo srednjo šolo Sket VII-VIII 1906 (in v ponatisu leta 1914).¹⁵³⁸ Cankar in Murn sta se prvič pojavila šele v berilu za meščanske šole Brinar I 1908, Kette pa šele v Westrovi izdaji Sketovega berila za prvi razred leta 1910, nihče od njih pa se do leta 1921 ni mogel pojaviti v berilih za višje razrede srednjih šol. Gotovo je vsaj pri Cankarju vplivalo dejstvo, da je več njegovih ključnih besedil naletelo na silovito obsodbo katoliških krogov, tesno spetih z aktualno oblastjo.

Pomembne razlike opazimo tudi med sopotniki moderne, Franom Ksaverjem Meškom, Franom Saleškim Finžgarjem, Alojzom Gradnikom in Alojzom Kraigherjem. Meško je kot ideološko kompatibilen avtor doživel prvo objavo že v Sketovem berilu leta 1906, Finžgar je postal šolski avtor v Westrovi izdaji Sketovih beril leta 1911, Gradnik se je pojavil šele po prvi svetovni vojni (prvo pesniško zbirko je izdal leta 1916), Kraigher pa je bil zaradi

SKET II 1891: 9	SKET III 1892: 97
Blagor neba naj razlije / se nad Avstrijo krasno, zlata sreča vsem naj sije, / ki pod njenim ščitom so; vez jedinosti naj družī / nas, sinove njene, vse, drug rad drugemu naj služi / vseh pa geslo bodi le: Bog ohrani nam cesarja, / slavne Avstrije vladarja!	Domovje moje, Avstrija, / ti biser vsega si sveta! Zate jaz gorim, / zate jaz živim. Ko bi izbiro dal mi Bog, / da dom poiščem si okrog, ne dvomil bi in rekel koj: Ti Avstrija, ti dom si moj!

¹⁵³⁷ Župančič je že zgodaj začel pisati in objavljati pesmi za otroke, primerne za nižjo srednjo šolo, poleg tega pa je izkoristil 100. obletnico Prešernovega rojstva in z objavo slavilne *Pesmi mladine* v Aškerčevem Prešernovem albumu promoviral tudi samega sebe.

¹⁵³⁸ Objavljene so pesmi *Mak*, *Oblaček*, *Zarja*, *Belokranjska balada*, *Manom Josipa Murna – Aleksandrova* (1-3), *Vseh živih dan*, *Moravska narodna*, *Sonet* in *Meni se hoče*.

pomembne erotične razsežnosti svoje literature zaznamovan in ga je prvi sprejel v svoje berilo šele Budal leta 1928 (Prilogi B3 in B6).

2.6.2.2.1.1.4 EKSPRESIONIZEM IN SOCIALNI REALIZEM

Tudi iz obdobja med obema vojnama je kar nekaj avtorjev, ki so relativno hitro prišli do prve objave, npr. Srečko Kosovel,¹⁵³⁹ Ivan Potrč, Igo Gruden, Miran Jarc, Mile Kločič, France Bevk, Edvard Kocbek, Miško Kranjec in Tone Seliškar. Lovro Kuhar, pomemben predvojni član Komunistične partije Jugoslavije, je paradoksalno dočakal prvo objavo pod okupacijo v enoknjižni priredbi Grafenauerjevih beril za višje srednje šole leta 1942, Ciril Kosmač pa je prišel v šolska berila najprej v zamejstvu, in sicer v drugi izdaji Budalovega *Cvetnika* leta 1946 (Prilogi B3 in B6).

Prav iz tega obdobja pa je nekaj avtorjev, ki so se zaradi moralne, ideološke ali politične zaznamovanosti zelo pozno pojavili v srednješolskih berilih. Slavko Grum je doživel podobno usodo kot Linhart, deloma zaradi skromnega opusa, predvsem pa zaradi sporne erotične tematike v drami *Dogodek v mestu Gogi*, in je postal šolski avtor šele leta 1965 v berilu Kos II. Vladimir Bartol, ki je objavljali v obdobju socialnega realizma, je bil tako ideološko nekompatibilen s poveljevanimi besedili Prežih, Kranjca in Ingoliča, da je doživel prvo objavo šele v zamejskem sestavu Bratuž 1982. France Balantič in Ivan Hribovšek sta bila zaradi sodelovanja z domobranci politično nezaželena avtorja, zato se Balantičeva prva pesem v šolskem berilu pojavi v Miheličevi zamejski izdaji za nižjo srednjo šolo leta 1969, Hribovšek pa je prvič objavljen v berilu Kos III 1994 (Priloga B6).

2.6.2.2.1.2 STATUS DOKONČNO IZLOČENEGA AVTORJA

Dejstva, da po drugi svetovni vojni v osrednjeslovenskih berilih ne zasledimo več epigonskih pesnikov iz druge polovice 19. stoletja, npr. Frana Cegnarja, Petra Hicingerja, Gregorja Kreka, Luka Svetca – Podgorskega, Frana Svetličiča, Lovra Tomana, Antona Umka – Okiškega in Antona Žaklja – Ledinskega,¹⁵⁴⁰ pač pa samo še v nekaterih zamejskih berilih, seveda ne moremo pripisati izločevalnim samocenzurnim posegom tvorcev beril, pač pa

¹⁵³⁹ Srečko in njegov starejši brat Stano sta se skupaj pojavila v berilu Grafenauer IV 1930, potem pa se dokaj enakovredno pojavljata do berila Budal 1946 (Priloga B3). Po tem letu Stano ni več srednješolski avtor, medtem ko pesmi Srečka Kosovela doživijo pravi razcvet.

¹⁵⁴⁰ Hicinger, Krek in Umek – Okiški so prenehali biti šolski avtorji že po prvi svetovni vojni.

kanonizacijskim merilom, po katerih so omenjene avtorje in njihova pesniška besedila dokončno zavrnilo kot vsebinsko in oblikovno neumetniške oz. manj vredne.

Čisto nekaj drugega pa je šolska usoda Narteja Velikonje, ki se je pred drugo svetovno vojno redno pojavljal v berilih za nižje srednje šole.¹⁵⁴¹ Zaradi politične anateme je dokončno izginil iz osrednjeslovenskih srednješolskih beril, čeprav je njegova najpogosteje objavljena črtica *Amerikanci* izjemno doživeto napisano besedilo in še dandanašnji zelo aktualno.¹⁵⁴²

2.6.2.2.1.3 ZAČASNA ODSOTNOST IN REHABILITACIJA

V Modrovem *Slovenskem berilu* iz leta 1942, ki ga je izdala Mohorjeva družba, zasledimo vse štiri osrednje predstavnike slovenske moderne, in to z večjim številom besedil (Priloga B8), manjkata pa vodilna slovenska ekspresionista Ivan Pregelj in Srečko Kosovel ter najvidnejši socialni realisti France Bevk, Mile Klopčič, Tone Seliškar, Miško Kranjec in Anton Ingolič, ki so se vsi pojavili že v berilih pred drugo svetovno vojno. Da je temu tako zgolj zaradi omejenega obsega tega medvojnega berila (samo 44 avtorjev),¹⁵⁴³ ne pa zaradi ideološke ozkosti njegovih avtorjev, bi lahko trdili le v primeru, če bi v ta šolski izbor prišli zgolj kanonski avtorji. Očitno pa vendarle gre za ideološko zaznamovanost socialno levo usmerjenih književnikov,¹⁵⁴⁴ saj je v tem berilu kar nekaj književnikov (npr. Fran Detela, Fran Jaklič, Joža Likovič, Joža Lovrenčič, Anton Medved, Jožef Pogačnik, Silvin Sardenko, Severin Šali in Ivan Zorec), ki so danes čisto pozabljeni.

Podobno ozkost bi lahko očitali slovenskemu partizanskemu berilu iz leta 1945, ki sicer vključuje kar nekaj avtorjev duhovnikov,¹⁵⁴⁵ vendar pa prav tako ne vključuje nobenega besedila Ivana Preglja (ima pa Srečka Kosovela, Franceta Bevka in Mileta Klopčiča), poleg

¹⁵⁴¹ Narte Velikonja (1891-1945), pravnik in pisatelj. Delal je v državni upravi v Ljubljani, zaradi javne obsodbe komunističnega nasilja pa je bil po vojni obsojen na smrt. Objavljal je psihološke realistične pripovedi o primorskem malem človeku, pisal pa je tudi ljudske igre in humoreske (Os. II: 1244).

¹⁵⁴² V črtici gre za psihološki prikaz stiske kmečkega gospodarja, ki ga obišče sin, poročen z Američanko. Prišleki iz Amerike se v nasprotju z očetovim pričakovanjem pripeljejo z avtom, starec pa je razočaran, ko ugotovi, da je sin poročen s tujko in da niti vnuka ne znata slovensko. Po tolažbo se zateče k domačemu vnuku, na katerega uspešno prenaša svoj narodni ponos.

¹⁵⁴³ Zgovoren je podatek, da je v tem berilu kar ena četrtnina avtorjev duhovnikov, in sicer so to: Anton Aškerc, Fran Saleški Finžgar, Simon Gregorčič, Janez Jalen, Anton Medved, Fran Ksaver Meško, Jožef Pogačnik, Silvin Sardenko, Anton Martin Slomšek in Valentin Vodnik.

¹⁵⁴⁴ Poleg tega je bil Pregelj v katoliških krogih označen kot moralno in ideološko sporen avtor, predvsem zaradi svojih najboljših besedil, romana *Plebanus Joannes*, novele *Matkova Tina* in črtice *Thabit kumi*.

¹⁵⁴⁵ To so Metod Mikuž, Simon Gregorčič, Fran Saleški Finžgar, Anton Aškerc in Valentin Vodnik.

tega pa manjkajo klasični lirski pesniki, npr. Simon Jenko, Josip Murn in Dragotin Kette, ki so v drugi polovici 20. stoletja tudi v šolskih izborih dosegli polno veljavo (Priloga B8). Ravno v tem času pa lahko zasledimo štiri izrazite primere književnikov, ki so po začasnem izobčenju doživeli rehabilitacijo. Pesnik Jovan Vesel – Koseski, Prešernova konkurenca za pesniški tron v petdestih in šestdesetih letih 19. stoletja, je bil prvič prisoten že v Macunovem *Cvetju* leta 1850, se kot zvezda stalnica pojavljal tudi v vseh avstrijskih in avstro-ogrskih sestavih in v osrednjih berilih do konca druge svetovne vojne in po njej vse do leta 1960,¹⁵⁴⁶ potem pa verjetno zaradi negativnih estetskih sodb in očitkov o pretiranem avstrofilstvu postane nezaželen avtor. Pod vplivom novih študij in prevrednotenja njegovega pomena za razvoj slovenske narodne zavesti je bil najprej rehabilitiran v zamejskem sestavu Bratuž 1994, v osrednji Sloveniji pa po letu 2000, in sicer v berilu Krakar II 2001.

Pesnik Alojz Gradnik, ki se je redno pojavljal v vseh berilih pred drugo svetovno vojno, je bil v osrednji Sloveniji nazadnje prisoten v berilu Grafenauer V-VIII 1942. Od partizanskega berila leta 1945 dalje je bil na črni listi, saj mu je nova oblast zamerila, da je bil v Kraljevini Jugoslaviji član visokega državnega sodišča, ki je na večletne zaporne kazni obsojalo tudi člane Komunistične partije Jugoslavije.¹⁵⁴⁷ V drugi polovici petdesetih let se je tako Gradnik pojavljal v vseh zamejskih sestavih (Budal 1946, Čekuta 1947, Beličič 1947 in Blažina 1949), v osrednjih berilih pa je bil rehabilitiran kot pomemben pesnik klasik z berilom Jamar II 1952.

Tretji primer je šolska usoda pisatelja in dramatika Vitomila Zupana, udeleženca partizanskega odpora in kasneje tudi Prešernovega nagrajenca, ki se je prvič pojavil v tretji izdaji Bajčevih beril za nižjo srednjo šolo leta 1945. Zupan je bil leta 1948 zaradi kritičnosti, samosvojesti in provokativnega vedenja¹⁵⁴⁸ obsojen na več let strogega zavora in s tem postal zaznamovan za dalj časa. Šolsko rehabilitacijo je doživel šele v berilu Kolšek III 1989, in sicer z romanom Menuet za kitaro na petindvajset strelav.

Znani zamejski protifašistični pisatelj Boris Pahor, v zadnjem času prejemnik številnih priznanj in v letošnjem letu celo predlagan za Nobelovo nagrado za književnost, je bil tako

¹⁵⁴⁶ Zanimivo je, da ga ne zasledimo ne v zamejskem Budalovem *Cvetniku* v letih 1928 in 1946 ne v sestavih Čekuta 1947, Beličič 1947 in Blažina 1949.

¹⁵⁴⁷ Znano je dogajanje ob koncu vojne, ko sta se tako Gradnik kot Župančič pripravljala, da z zanosno pesnitvijo pozdravita osvoboditelje, vendar je verjetno ravno zaradi Gradnikove politične oporečnosti ta čast pripadla Župančiču, ki se je sicer znal kar spretno prilagajati različnim političnim režimom.

¹⁵⁴⁸ V družbi z Dušanom Pirjevcem in Jožetom Brejcem – Javorškom je ravno v najbolj občutljivem času ob resoluciji informbiroja izzival in smešil slovensko politično vodstvo.

kot njegov rojak Alojz Rebula prvič prisoten v berilu Kos II 1965, za tem pa tudi v berilu Bohanec IV 1975. V tem času je zaradi afere s Kocbekovim razkritjem povojnih pobojev postal persona non grata in iz političnih razlogov izginil iz osrednjih slovenskih beril.¹⁵⁴⁹ Pahor je bil rehabilitiran šele v tem stoletju, in sicer v berilih Krakar in Kos 2003 (za vse tri primere glej Prilogo B3).¹⁵⁵⁰

2.6.2.2.2 IZLOČANJE ZAZNAMOVANIH BESEDIL

Podobno kot pri samocenzurnem izločanju nezaželenih avtorjev so tudi pri izločanju moralno, politično ali ideološko spornih besedil tri možnosti: neobičajno pozna prva šolska objava, začasna izločitev besedila in ponovna vključitev ob spremenjenih družbeno-političnih razmerah ter dokončna izločitev besedila, ki naj bi bilo kljub določeni umetniški ali didaktični vrednosti neprimerno za šolsko prezentacijo klasičnega avtorja.

2.6.2.2.2.1 POZNA PRVA OBJAVA

Nekatera pesniška besedila imajo zaradi kratkosti in seveda tudi ustrezne motivike izjemne možnosti za takojšnjo uvrstitev v šolska berila. To dokazujeta Simon Jenko in Anton Aškerc, ki sta se prvič pojavila v srednješolskem berilu štiri leta prej, kot je izšla njuna prva/edina pesniška zbirka (Priloga B7). Aškerc je bil pod psevdonimom Gorazd predstavljen z zgodovinskima baladama *Mutec osojski* in *Svetopolkova oporoka*, Jenko pa s poučno pesmico *Divja rožica*.¹⁵⁵¹ Preglednica v prilogi jasno pokaže, da je velika večina klasičnih pesnikov po izidu pesniške zbirke manj kot deset let čakala na prvo objavo pesmi v šolskem berilu.¹⁵⁵²

¹⁵⁴⁹ Ni jasno, zakaj se je znašel na šolski črni listi samo Pahor, ne pa tudi Rebula, ravno tako vpleten v afero s Kocbekom, ki se je še vedno pojavljal tako v zamejskih kot tudi v osrednjih berilih.

¹⁵⁵⁰ V nasprotju s Pahorjevo dolgoletno izobčenostjo pa je bil Edvard Kocbek, ki se je prvič pojavil v sestavu Bajec 1935, ves čas po drugi svetovni vojni tudi šolski avtor, razen v sestavu beril za nižjo srednjo šolo Jamar 1956, to je v času, ko je bil po prisilnem odstopu z oblastvenih pozicij do začetka šestdesetih let izločen tudi iz kulturne javnosti (ES 5: 173).

¹⁵⁵¹ V presojo navajam celotno pesmico:

Na snežni gori pisana / se roža žlahtna svetila. Prišel mlad vrtnar na goro, / je rožo videl, dejal tako: "Oj, rožica, lepo cveteš, / pa komu tu dopasti češ? Sem fantje ne zahajajo, / dekleta tud ne šetajo. Otrebil bodem te snega, / izkopal iz sneženih tla,	na grajski vrt te bom sadil, / zalival pridno, ti gnojil, tam se gospoda zbirajo, / na te naj se ozirajo." Izkoplje rožo vrtnar mlad, seboj pa nese jo na grad, na gredo črno jo vsadi, / zaliva pridno, ji gnoji; pa sonce žarko prisvetli – in gorska rožica – zveni.
---	---

¹⁵⁵² Izjemi sta Cankar, ki se je najprej pojavil s proznimi besedili, in Stritar, ki je moral čakati 17 let zaradi vrzeli v izhajanju beril med letoma 1870 in 1886.

2.6.2.2.2.1.1 POEZIJA

Drugače je s tistimi besedili, ki so kakorkoli zaznamovana, bodisi da v avstrijskem obdobju niso v skladu z oblastem vsečnim staroslovenskim geslom "Vse za vero, dom, cesarja!" bodisi so izrazito uporniška oz. prikrito revolucionarna bodisi izrazito erotična, kar je bil, kot smo že navedli, s stališča šolskih oblasti moralni problem še v tridesetih letih 20. stoletja. Tako se npr. Vodnikova pesem *Ilirija oživiljena* pojavi šele v berilu Sket VII-VIII 1893, Jenkova pesem *Naprej* šele v berilu Wester III 1921, njegov cikel ljubezenskih pesmi *Obujenke*¹⁵⁵³ in znamenita parodija *Naš maček* pa šele v berilu Grafenauer III 1925. Pesem *Naprej* je bila diskriminirana zaradi bojovito izražene ideje panslovanstva, pesmi *Obujenke* in *Naš maček* pa so izražale za tisti čas preveč intimna ljubezenska čustva.¹⁵⁵⁴ Gregorčičeva pesem *Soči*, za nekatere preveč nacionalistična, je bila prvič v celoti objavljena v berilu za meščanske šole Brinar I 1922, njegova žalostinka *Človeka nikar!*, ki jo je Anton Mahnič obsodil kot heretično, pa šele v Budalovem *Cvetniku* leta 1928. Aškerčeve izrazito socialne pesmi so se pojavljale takole: *Stara pravda* v berilu Brinar III 1912, *Godčeva balada* v berilu Brinar I 1920 in *Zimska romanca* v berilu Brinar IV 1923.

Kettejeva podoknica *Na trgu*, lep primer impresionistične ljubezenske pesmi, je morala počakati na prvo šolsko objavo do berila Grafenauer IV 1930, njegova parodična romanca *Pijanec* pa na berilo Kos I 1961. Gradnikov cikel erotičnih pesmi *Pisma*, izjemen zaradi vložne ženske izpovedi, najdemo šele v berilu Kos II 1965, vitalistična pesem *V omami* in cikel *De profundis* pa sta zagledala luč sveta v šolah šele v berilu Bohanec III 1973. Jasen dokaz, kako močno je bila zapostavljena ljubezenska tematika še v obdobju med obema vojnama, predstavlja preglednica z besedili Simona Jenka, Dragotina Ketteja in Alojza Gradnika v letih od 1920 do 1940 (Priloga B21). Pri Jenku so v ospredju pesmi z domoljubno

¹⁵⁵³ Ena najlepših pesmi iz tega cikla (z zaporedno številko I) *Slabo sveča je brlela* je bila prvič objavljena šele v berilu Boršnik V 1948.

¹⁵⁵⁴ Zelo zgovoren je seznam vseh Jenkovih pesmi (s številom objav v berilih), ki so se pojavljale v berilih od leta 1861 do leta 1914:

<i>Korak v življenje</i>	7	<i>Obrazi 1 – 10</i>	3	<i>Noč</i>	1
<i>Divja rožica</i>	5	<i>Pobratimija</i>	3	<i>Pomlad</i>	1
<i>Zaklad</i>	5	<i>Ptici</i>	3	<i>Pomladni izprehod</i>	1
<i>Na Sorškem polju</i>	4	<i>Spremenjeno srce</i>	3	<i>Slika</i>	1
<i>Naše gore</i>	4	<i>Angelj tužnih</i>	2	<i>Zimski dan</i>	1
<i>Trojno gorje</i>	4	<i>Mati</i>	2	<i>Zimski večer</i>	1
<i>Adrijansko morje</i>	3	<i>Sprehod</i>	2		

in bivanjsko tematiko, pri Ketteju poučna proza in basni, pri Gradniku pa gre skoraj izključno za socialno in domoljubno tematiko.

2.6.2.2.2.1.2 PROZA IN DRAMATIKA

Tudi izbor najbolj znanih klasičnih proznih in dramskih besedil potrjuje, da so nekatera potrebovala manj kot deset let do prve šolske objave npr. *Deseti brat*, *Na klancu*, *Kaplan Martin Čedermac*, *Plebanus Joannes*¹⁵⁵⁵ ter *Balada o trobenti in oblaku*, druga pa celo več kot pol stoletja, npr. *Telečja pečenka*, *Grajski pisar*, *Za narodov blagor*, *Agitator* in *Sosedov sin* (Priloga B7). Druga značilnost je ta, da se ponovno potrjuje zapostavljenost dramskih besedil (in pri tem še posebej komičnih oz. satiričnih), saj se vsa nahajajo v drugi polovici seznama: *Dogodek v mestu Gogi* je bil prvič objavljen po 35 letih od izida v berilu Kos II 1965, *Za narodov blagov* pa celo po 60 letih od izida v berilu Kos I 1961. Če skušamo iz preglednice razbrati samocenzurne mehanizme, ugotovimo, da v prvi tretjini prevladujejo besedila, v katerih ni ljubezenske tematike ali le-ta ni poudarjena oz. ni predstavljena na "moralno sporen način", npr. *Na klancu*, *Kaplan Martin Čedermac*, *Balada o trobenti in oblaku*, *Martin Krpan*, *Boj na požiralniku*, *Visoška kronika*, *Tantadruj*, *Izza kongresa* in *Cvetje v jeseni*,¹⁵⁵⁶ v zadnji tretjini pa besedila, ki imajo poudarjeno erotično tematiko (npr. *V Zali*, *Jara gospoda*, *Školjka*, *Grajski pisar*, *Agitator* in *Sosedov sin*) ali pa je le-ta ob izidu povzročala moralne zadržke (npr. *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski*, *Alamut*, *Hiša Marije Pomočnice* in *Telečja pečenka*).¹⁵⁵⁷

2.6.2.2.2.1.3 BESEDILA IVANA CANKARJA

Dosedanje ugotovitve o samocenzurnih (in v tem primeru tudi kanonizacijskih) mehanizmih v srednješolskih berilih razširja in dodatno potrjuje preglednica, v kateri so navedena vsa šolska besedila Ivana Cankarja po letu prve objave v berilu, in sicer od leta 1908 do leta 1990 (Priloga B20). Od vseh 31 besedil, prvič objavljenih do druge svetovne vojne, so v veliki večini črtice, sicer pa le tri daljša besedila: *Na klancu* (Brinar I 1908), *Kurent* (Bajec II 1932)

¹⁵⁵⁵ *Plebanus Joannes* je sicer posebnost; o tem več v nadaljevanju razprave.

¹⁵⁵⁶ Kot bomo videli v nadaljevanju, sta bili tudi *Deseti brat* in *Pod svobodnim soncem* za nekatere moralno sporni besedili, vendar so ta problem avtorji beril reševali z izbiro ustreznega odlomka.

¹⁵⁵⁷ Ta preglednica, ki je sicer bolj sondažna ocena stanja, nakazuje tudi to, da si je večina klasičnih besedil pridobivala svoj kanonski šolski status z vstopom v marginalna berila: ali v samozaložniška (Janežič) ali v zamejska (Budal, Beličič, Zablatnik) ali v tista za nižjo srednjo šolo (Brinar, Bajec). Le 13 prvih objav v srednješolskem berilu od 34 se je dogodilo v osrednjih, uradno potrjenih berilih za višje razrede srednjih šol oz. od leta 1958 za srednje šole (Sket 1893, Grafenauer 1930, Boršnik 1949, Kos 1965 in Kos 1990).

in *Hlapec Jernej* (Gaspari IV 1940).¹⁵⁵⁸ Šele po drugi vojni so bila v drugi polovici štiridesetih let objavljena besedila *Martin Kačur* (Beličič II 1947) in *Hlapci* (Boršnik III 1948) in *Kralj na Betajnovi* (Boršnik VI 1949), šele v berilu Kos I 1961 pa roman *Hiša Marije Pomočnice* in obe satirični dramski besedili *Za narodov blagor* in *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski*.¹⁵⁵⁹

2.6.2.2.2.2 ZAČASNA IZLOČITEV BESEDILA

Najbolj značilen primer začasne izločitve besedil iz političnih razlogov najdemo v berilih iz časa okupacije. Ključne slovenske domoljubne pesmi, Prešernova *Zdravljica*, Jenkova *Naprej* in Gregorčičeva *Soči* so se utrdile kot sestavni del slovenskega literarnega kanona v obdobju med obema vojnama.¹⁵⁶⁰ Avtorji oz. prirejevalci beril v letih od 1941 do 1943 so jih zavestno izpuščali, tako da nobene od teh pesmi ne zasledimo v sestavih Moder 1942, Grafenauer 1942 in Bajec 1943. Pač pa se vse tri pesmi ponovno pojavijo že leta 1945, in sicer *Naprej* in *Zdravljica* v berilu Bajec I 1945, *Soči* pa v berilu Bajec II 1945.

2.6.2.2.2.3 DOKONČNA IZLOČITEV BESEDILA

Velika večina besedil je bila dokončno izločena iz šolskih beril predvsem zaradi delovanja kanonizacijskih mehanizmov (vedno večjega upoštevanja literarnozgodovinskih meril, predvsem razvojnega in estetskega), delno pa tudi zaradi nujnega posodabljanja beril in omejenega obsega strani ter v zadnjih tridesetih letih zaradi učbeniške zasnove, ki je bistveno znižala število možnih besedil v berilu. Predvsem ob spremembah državne ureditve oz. družbenopolitičnega sistema (leta 1918 in leta 1945) pa je prihajalo do izločitvenih posegov iz političnih oz. ideoloških razlogov. Brinarjeva berila za meščanske šole, katerih prve izdaje so izšle v letih 1908-12, druge pa v letih 1921-22, in so tako kot druga berila morala skrbeti tudi za patriotsko vzgojo, omogočajo neposredno primerjavo, saj je zaradi istega avtorja velika

¹⁵⁵⁸ Roman *Na klancu* je pri Brinarju zastopan z odlomkom iz poglavja Vzbrstela je mladika in z naslovom *Ob koncu šolskega leta* deluje kot črtica; tudi *Kurent* je predstavljen z odlomkom iz drugega poglavja in naslovom *Nebesa pod Triglavom*, brez označitve in brez umestitve.

¹⁵⁵⁹ Tudi ta preglednica potrjuje, da nova besedila laže vstopajo v šolski sistem na nižji, neuradni in neosrednji ravni, saj je od 100 Cankarjevih besedilnih enot le 41 takih, ki so bila prvič objavljena v uradnih osrednjih berilih za višje srednje šole.

¹⁵⁶⁰ *Soči* se je pojavljala v sestavih Brinar 1923, Bajec 1935 in 1939 ter Gaspari 1940, ne zasledimo pa je v zamejskem Budalovem *Cvetniku* leta 1928 in 1946. Prav tako ni za Italijane preveč nacionalistične Gregorčičeve pesmi v povojnih sestavih Čekuta 1947, Beličič 1947 in Blažina 1949, čeprav je pesem primerna tako za nižjo kot za višjo srednjo šolo. V zamejstvu se *Soči* pojavi šele stoletje po prvi objavi, tj. v berilu Bratuž III 1981.

večina besedil ostala nespremenjena, izložena oz. zamenjana pa so bila predvsem tista, ki so bila kakorkoli povezana z ranjko Avstrijo.¹⁵⁶¹

2.6.2.2.3.1 POLITIČNI RAZLOGI

Izloženi sta bili dve pesmi (*Cesarska pesem*, ki je bila kot državna himna objavljena v vsakem zvezku, in Gregorčičeva hvalnica *Pozdrav Njega Veličanstvu cesarju*)¹⁵⁶² ter prozni sestavki *Rudolf Habsburški, Grof Radecki, Cesar Friderik v pasti, Izza mladih let presvetlega cesarja Franca Jožefa I.* in *Pismo cesarja Franca Jožefa I. ministrskemu predsedniku grofu Thunu*. Pri tem je treba poudariti, da so bili v predvojnih Brinarjevih berilih tudi nekateri sestavki, povezani s slovanskim prostorom in drugimi evropskimi državami, da so ta berila imela določeno geopolitično širino, da pa so po vojni v ista berila sprejeli kar 36 sestavkov (torej petkrat več, kot so jih izločili), povezanih z novim jugoslovanskim državljubjem, nekatere v srbohrvaščini in nekatere tudi v cirilici.¹⁵⁶³

2.6.2.2.3.2 IDEOLOŠKI RAZLOGI

Po letu 1945 zasledimo dva zanimiva primera dokončne opustitve besedila iz ideoloških razlogov (izražanje vernosti), čeprav besedili še danes ohranjata umetniško oz. pedagoško vrednost. Prvi primer je šolska usoda Jenkove pesmi *Mati*, sijajne parodije na Prešernovo *Nezakonsko mater*,¹⁵⁶⁴ ki bi jo še danes lahko uporabili za primer Jenkove postromantike in

¹⁵⁶¹ Samoumevno je, da je izginila tudi slika avstrijskega cesarja Franca Jožefa I., ki jo je nadomestil portret jugoslovanskega kralja Aleksandra I. Podobno se je dogajalo tudi kasneje, ko je bila v sestavu beril Gaspari 1940 objavljena slika kralja Petra II., leta 1941 pa so jo zamenjali s portretom kralja Viktorja Emanuela III. Savojskega. Pri tem so zlasti zanimiva Bajčeva berila, ki imajo v I. in II. zvezku sliko jugoslovanskega kralja Aleksandra, v II. in IV. zvezku (po atentatu v Marseillu leta 1934) pa sliko prestolonaslednika Petra. V ponatisu leta 1939 so ta berila izšla brez portretov monarha, prav tako v tretji izdaji leta 1945, res pa je, da se v berilu za nižje srednje šole Boršnik I 1946 že pojavi slika Josipa Broza – Tita.

¹⁵⁶² Ta pesem je na isti ravni kot državoljubna umotvora Ivana Tavčarja *Slovenska cesarska pesem* in Janka Kersnika *Avstrija moja*.

¹⁵⁶³ To sta bili obe himni (*Bože pravde* in *Lijepa naša domovino*), ljudske pesmi (*Marko kraljević i vila*, *Marko kraljević i soko*, *Carica Milica i Vladeta vojvodo*, *Kosovka djevojka*), basni (*Kuća, kamen i kreč*, *Lisica i jarac*, *Lav i miš*), pregovori (*Poslovice*), zgodovinski sestavki (*Sveti Sava*, *Ljudevit Posavski*, *Tomislav*, *Car Dušan silni*, *Obramba Sigeta*, *Zrinjski-Frankopanova zarota*), etnografski sestavki (*Srbski narodni prazniki*), geografski opisi (*Spljet*, *Beograd*, *Sarajevo*) in besedila kralja ali o kralju (*Narodu države Srbov, Hrvatov in Slovencev!*, *Kralj Petar u rovovima*).

¹⁵⁶⁴ V presojo navajam celotno pesem:

<i>Dete revno, dete malo, / kdaj mi bodeš poplačalo vse, kar zate skrbna mati / mogla sem in bom prestati? Sem pod srcem te nosila, / v bolečinah porodila, zate noč in dan skrbela, / zate sem in bom živela. Postelj kol'kokrat postlala, / zibel tvojo sem zibala,</i>	<i>pesem ti zapela sladko, / da zaspalo si čez kratko; čezte se potem nagnila, / srčno Boga sem prosila: Oče, hudega ga brani, / meni, sebi ga ohrani! Dete malo in ubožno, / bodi pridno in pobožno, s tem skrbi mi boš plačalo, / dete revno, dete malo!</i>
---	--

ima visoko recepcijsko vrednost. V berila jo je prvi uvedel Janežič, po prvi vojni pa je našla mesto v berilu Grafenauer III 1925. Ker je ta pesmica navidezno apologija krščanstva, se ni več nikoli pojavila v osrednjih berilih, pač pa jo najdemo v zamejskem berilu Inzko I 1965, pri čemer sestavljalac berila verjetno sploh ni dojel, da gre v resnici za parodijo.

Drugi primer je Pregljev sestavek *Bog je umrl*, ki je bil objavljen v vseh treh izdajah Bajčevih beril (1932, 1939 in 1945), torej tudi takoj po končani vojni, potem pa je bil izločen, verjetno zato, ker govori o praznovanju velike noči.¹⁵⁶⁵ Pregljevo besedilo bi bilo še danes imenitno izhodišče za pogovor o odnosu mladih in družbe nasploh do verskih praznikov, saj problematizira že takratno usmerjenost v materialno, ki jo je današnja potrošniška družba le še zaostrila. Zaradi boljšega razumevanja navajam konec sestavka, ki izraža razočaranje Preglja učitelja nad dijaki, katerim je dal za nalogo opisati njihovo doživljanje največjega krščanskega praznika:

"In sto in pet in sedemdesetkrat so mi napisali v nalogi: "Pirhi, pomaranče, potica in gnjat". In eden je pisal "gnad" in ne eden ni pisal, da je Bog umrl in da se čudi, kako more sijati sonce na nebu, ko Bog v grobu spi ... Pirhi, pomaranče, potica in gnjat!"

2.6.2.2.3 SPREMINJANJE PROBLEMATIČNIH BESEDIL

Srednješolska berila najlažje rešujejo problem problematične vsebine pri daljših besedilih tako, da sestavljalci izberejo nesporen, četudi popolnoma neznačilen odlomek, dolgo časa tudi brez povzetka vsebine oz. nujne umestitve odlomka v zgodbo, tako da gre pravzaprav za zlorabo umetniškega besedila.¹⁵⁶⁶ Večjo težavo predstavlja krajše, zaokroženo pesniško ali prozno besedilo, pri katerem delujejo samocenzurni mehanizmi kot krajšanje besedila (na začetku, na koncu ali tudi z izpuščanjem spornih mest) ali kot potvarjanje besedila (spreminjanje posameznih besed, povedi ali celo odstavkov).

¹⁵⁶⁵ Sestavek se je pojavil samo še v zamejskih berilih Blažina III 1949 in Inzko II 1984.

¹⁵⁶⁶ Dilema, s koliko in katerimi odlomki predstaviti daljše besedilo, je prisotna še danes, so jo pa v preteklosti že poskušali uspešno reševati, npr. v berilih Grafenauer I 1921, Beličič I 1947, Fatur I 1981 ali v delovnih zvezkih za domače branje *Zlati poljub* in *Poljub zlata* (Božič 1998).

2.6.2.2.3.1 PRILAGAJANJE BESEDILA

Že prej sem opozoril, da sta se prvi slovenski roman *Deseti brat* in Finžgarjev zgodovinski roman *Pod svobodnim soncem* zelo zgodaj pojavila v srednješolskih berilih (Priloga B7), po čemer bi lahko sklepali, da ne gre za sporni besedili. Vendar temu ni tako, saj gre v obeh primerih za pomembno ljubezensko zgodbo, kar je bilo dokumentirano sporno še na začetku 20. stoletja.¹⁵⁶⁷

2.6.2.2.3.1.1 DESETI BRAT

Deseti brat kot kanonsko in tudi vzorčno besedilo¹⁵⁶⁸ je bil razen izjemoma predstavljen z netipičnimi odlomki in pogosto tudi zapostavljen. Že štiri leta po izidu ga je sprejel Janežič v dopolnjeno izdajo svojega *Cvetnika*, in ga tudi drzno predstavil z začetkom ljubezenske zgodbe, z odlomkom iz 2. in 3. poglavja.¹⁵⁶⁹ Sket prvi slovenski roman do konca ignorira v zvrstno-vrstno urejenem berilu za peti in šesti razred,¹⁵⁷⁰ pač pa ima v kronološko urejenem berilu za sedmi in osmi razred (leta 1893, 1906 in 1914) dva odlomka, ki se na daleč izogneta osrednjemu ljubezenskemu trikotniku, in sicer z naslovoma *Martin Spak* in *Krjavelj*. V berilih za nižje srednje šole od leta 1921 do leta 1957 so vsi odlomki razen enega (v berilu Gaspari III 1939 – z naslovom *Dražarjev Francelj*) povezani s Krjavljem.¹⁵⁷¹ *Desetemu bratu* se v celoti odpoveduje Grafenauer, v Budalovem *Cvetniku* iz leta 1928 pa so kratke oznake Lovreta, Martinka in Manice ter daljša označitev Krjavlja. Pravo osvežitev pomeni povojno zamejsko berilo Beličič I 1947, v katerem je kot primer romana devet odlomkov iz *Desetega brata* z umestitvami, v predstavitvi pa ima pomembno vlogo tudi ljubezenska zgodba. Po tem

¹⁵⁶⁷ Janko Moder v Mohorjanski bibliografiji leta 1957 poroča, da so bile za velik upad članov Mohorjeve družbe po prvi svetovni vojni krive soialne in politične spremembe na slovenskem podeželju. Ob tem navaja zanimiv protest iz poverjeniških vrst: "Ljudem ne gre v glavo, kako more cerkvena bratovščina izdajati spise znanih brezvercev in socialnih demokratov /.../ Da ste izdali *Desetega brata*, je na ljudi zelo slabo vplivalo ... Torej tudi Mohorjeve knjige bomo morali pred otroki skrivati ..." (n. d.: 23). Na drugem mestu, ko omenja delovanje družbe po drugi svetovni vojni pod vodstvom Frana Saleškega Finžgarja, pa navaja, "da je kot domala prva redna knjiga po drugi vojni izšla ravno njegova povest davnih dedov *Pod svobodnim soncem*, ki jo je bil štirideset let poprej tedanji odbor Mohorjeve zavrnil kot neprimerno za mohorjanski program" (n.d.: 29).

¹⁵⁶⁸ Z recepcijskega vidika je pomembna osebna izkušnja, da tudi nekateri današnji dijaki berejo *Desetega brata* z užitkom, se lahko vživijo v dogajanje oz. poistovetijo z literarnimi osebami.

¹⁵⁶⁹ Odlomek opisuje dogajanje, ko se Lovre poslovijo od spremljevalca Martinka, na gradu seznanj z družino in bodočim tekmečem Marijanom, zjutraj pa odpravi na sprehod.

¹⁵⁷⁰ V razdelku Povest in roman v berilih iz let 1886 in 1892 predstavlja odlomke iz Levstikovega *Martina Krpana* in Jurčičeve *Lepe Vide* ter Stritarjev *Prizor na kmetskem sejmu*, v berilu iz leta 1903 pa tem besedilom pridruži še odlomek iz Meškove povesti *Berač*.

¹⁵⁷¹ Odlomki imajo naslove *Krjavelj*, *Krjavljeva koča*, *Krjavelj in morski strah*, *Krjavelj in njegov dom*, *Pri Obrščaku* ter *Krjavelj in njegova koza*.

berilu Jurčičevo osrednje besedilo skoraj za tri desetletja izgine iz višjih razredov oz. iz srednje šole.¹⁵⁷²

Ponovno se pojavi šele z berilom Gregoračeve za srednje ekonomske šole leta 1974, potem pa ostane kot obvezno šolsko besedilo do danes.¹⁵⁷³ Zanimiva je primerjava med tremi aktualnimi berili glede na recepcijsko vrednost izbranih odlomkov:

BERILO	ODLOMEK
Branja 2 2001	<i>Prepovedana ljubezen, Razkrita preteklost</i>
Svet književnosti 2 2001	<i>Lovre Kvas in Martinek Spak, Lovre Kvas in Krjavelj</i>
Umetnost besede 2 2008	pogovor med staršema, Krjavelj in hudič, Manica tolaži Lovreta

Edino *Branja* prinašajo informacijo o obeh ljubezenskih zgodbah oz. o sintetičnem in analitičnem delu pripovedi (Lovre in Manica ter Peter Kaves in Majdalena Strugova), *Svet književnosti* se približuje ravni nižje srednje šole in ne vidi *Desetega brata* kot eminentno ljubezenske pripovedi, delno pa to velja tudi za *Umetnost besede*, ki nakloni neposredni izpovedi Lovreta in Manice le zelo kratek odlomek.¹⁵⁷⁴

2.6.2.2.3.1.2 POD SVOBODNIM SONCEM

Podobno šolsko usodo, ki je zapostavljala bodisi celotno besedilo bodisi njegovo ljubezensko tematiko, je imel Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem*. Grafenauer ga ima že leta 1921 kot vzorčni primer romana v zvrstno-vrstno urejenem berilu za peti razred, in sicer ima odlomek iz začetnih poglavij (3. – 6. poglavje iz prvega dela) pod naslovom *Iztok*, ki je predvsem opis spopadov med Sloveni in Bizantinci. Po Grafenauerju se pojavi Finžgarjevo izjemno popularno besedilo samo še v Budalovem *Cvetniku* iz leta 1928 (s kratkim odlomkom z naslovom *Radovan*), potem pa ni več prisotno v berilih za višje srednje oz. po letu 1957 za srednje šole. Od berila Wester III 1921 pa se pojavlja *Pod svobodnim soncem* v

¹⁵⁷² Nimajo ga Sestavi Merhar 1951, Kos 1965 in Bohanec 1975.

¹⁵⁷³ Gregoračeva je prva uvedla odlomek iz Kvasovega pisma prijatelju Ferdinandu Bojanu, Fatur je objavil odlomek iz 10. poglavja, ko pogovoru med Manico in Lovretom prisluškuje Marijan, v Kolškovem berilu pa imamo odlomek iz 11. poglavja, ko Manica prisluškuje pogovoru med staršema.

¹⁵⁷⁴ O recepciji *Desetega brata* je ohranjeno dragoceno pričevanje Ivana Cankarja, ki je prvi slovenski roman bral še kot otrok. Cankar v ciklu črtic *Moje življenje* (v deseti črtici, ki se začne s sladkimi slivami, imenovanimi štrbonceljni) dokazuje, da šolsko čtivo pogosto podcenjuje recepcijske zmožnosti mladostnika, ki je lahko že povsem avtonomen, kritičen bralec, in trdi, da je bil, ko je bral v šolskem berilu povest o pridnem Janezku in hudobnem Mihcu, v nasprotju s pričakovanji pedagogov z vsem srcem za Mihca, ker je bil Mihec pogumen fant, Janezek pa mevža. Doma pa je bral drugačne knjige z resničnim bralnim užitkom, saj se je zmožal zatopiti v čarobni besedilni svet: "S trepetajočo radostjo, s čudom in strahom, vse hkrati, sem bral lepo povest o "desetem bratu". Dvomil nisem kar nič, da se je vse tisto, kar je bilo tam napisano, po resnici vršilo." (Cankar 1975: 37)

vseh sestavih za nižjo srednjo šolo, tudi v zamejstvu po drugi svetovni vojni, pri čemer so vsi odlomki iz prvega dela romana, recepcijsko ustrezni kot domoljubna in zelo dramatično napisana besedila, vendar niti eden ni povezan z erotičnim trikotnikom Irena – Iztok – cesarica Teodora.¹⁵⁷⁵

2.6.2.2.3.1.3 PLEBANUS JOANNES IN TELEČJA PEČENKA

Na koncu tega problemskega sklopa navajam še dva značilna primera. Pregljev roman *Plebanus Joannes*, eno najmočnejših besedil slovenskega ekspresionizma in eden najboljših romanov 20. stoletja sploh (izšel leta 1920), je bil prvič objavljen že leta 1928 v Budalovem *Cvetniku*, vendar z zelo skromnim odlomkom z naslovom *Kratka pridiga*,¹⁵⁷⁶ in to brez umestitve. Drugič se je roman pojavil šele po petdesetih letih v berilu Gregorač III 1979 (poskusni snopič za SUI), in sicer z umestitvijo in značilnim odlomkom, ki nakazuje bistvo erotične problematike besedila.¹⁵⁷⁷

Telečja pečenka, Jurčičeva realistična novela, je bila prvič (in zadnjič v celoti) objavljena v berilu Grafenauer IV 1930. Ponovno se je pojavila čez trideset let v berilu Kos I 1961 in tudi v kasnejših srednješolskih berilih druge polovice 20. stoletja, vendar vedno samo z odlomkom iz prvega poglavja, ki je recepcijsko problematičen, saj relativno suhoparen opis čudaškega stotnika mladih ne pritegne, v celoti pa je bila zanemarjena erotična tematika. Stanje se je bistveno popravilo šele z aktualnimi berili.¹⁵⁷⁸

BERILO	ODLOMEK
Branja 2 2001	<i>Ustaljene navade, Zavrtnjeni snubec</i>
Svet književnosti 2 2001	<i>Stotnik Bitič, Spodletela snubitev</i>
Umetnost besede 2 2008	predstavitev stotnika Bitiča

¹⁵⁷⁵ Naslovi odlomkov so *Svarunova zakletev*, *Naprodaj nismo Sloveni nikdar*, *Bogovi so nas slišali*, *Iztok in Hilbudij*, *Izvidniki*, *Ogledniki* in *Iztok zmaga v Bizancu*.

¹⁵⁷⁶ Odlomek nima nobene povezave z osrednjim problemom romana, to je Potrebuježovo razpetostjo med svetoma telesnega in duhovnega, med poželenjem in odpovedjo, med sodbo in usmiljenjem.

¹⁵⁷⁷ Gre za dogajanje, ko Janez Potrebujež, osebno prizadet zaradi javne osramotitve, zaslišuje nosečo Katrico in jo grozovito kaznuje, tako da jo za nekaj ur zapre med lobanje v temačni kostnici.

¹⁵⁷⁸ Tudi tokratne predstavitve novele niso idealne, saj nobeno berilo ne prinaša odlomka, ko stotnik zgrožen ugotovi, na kakšen način se pripravlja njegova telečja pečenka, kar je osrednji dogodek novele in ključni del besedila, ki omogoči razumevanje tragičnega Bitičevega konca.

Kot vidimo, razen v najnovejšem berilu, ki ostaja na ravni druge polovice 20. stoletja, tako *Branja* kot *Svet književnosti* korektno predstavita celoto in vključita tudi pomembno erotično problematiko.

2.6.2.2.3.2 KRAJŠANJE BESEDILA

Pri tej vrsti samocenzurnih posegov, s katerimi avtorji beril vnaprej preprečujejo morebitne posege šolskih oblasti v delovanje sistema, gre predvsem za izpuščanje problematičnih mest, ki bi lahko bila sporna politično, ideološko ali moralno,¹⁵⁷⁹ lahko pa gre zgolj za prilagajanje zahtevnosti besedila nižji stopnji srednje šole.

2.6.2.2.3.2.1 DIDAKTIČNI RAZLOGI

Značilen primer za slednje je šolska objava Cankarjeve črtice *Skodelica kave*, ko je v večini primerov (od berila Moder 1942 dalje) besedilo predstavljeno neokrnjeno, v zamejskih berilih za nižjo srednjo šolo (Čekuta 1947, Blažina II 1948 in kasneje še v avstrijskih berilih Inzko II 1974 in 1984) pa manjka ves prvi, reflektivni del o grehu in krivdi, in se odlomek začne šele z opisom osrednjega dogodka: "Nekoč sem si zaželel črne kave. Ne vem, kako mi je prišlo na misel; zaželel sem si je. Morda le zategadelj, ker sem vedel, da niti kruha ni doma, kaj šele kave ..." (Čekuta 1947: 179)¹⁵⁸⁰ Iz istih razlogov so sestavljavci izpuščali predvsem začetni ali končni del besedila v Cankarjevih črticah *Desetica*, *Suhe hruške* in *Greh*.¹⁵⁸¹

Desetica se je pojavljala izključno v berilih za nižjo stopnjo in se je od berila Wester III 1921, ko je bila prvič objavljena, vedno začejala s povedjo "Dvanajst ali trinajst let mi je bilo; hodil sem v tretji razred realke". Pogled v *Zbrana dela* (Cankar 1974: 264) pokaže, da se originalna črtica začena s pisateljevo refleksijo, ki se je očitno zdela sestavljalcem beril

¹⁵⁷⁹ Problematično je predvsem dejstvo, da nikjer ne zasledimo nobenega opozorila, da sestavljavci beril prilagajajo izvorna besedila za šolsko rabo. Pri tem je bil svetla izjema Anton Janežič, ki je v predgovoru *Cvetnika* leta 1869 in 1870 zapisal: "Ker je knjiga sosebnost šoli namenjena, bila je sem ter tja tudi kaka preuredba v besedah ali okrajšava neogibno potrebna. Ne dvomim, da mi pritrđi v tem oziru vsak umni odgojitelj; v svesti pa sem si tudi, da mi to ne bode v zamero pri nobenem pisatelji."

¹⁵⁸⁰ Povezava med berili nakazuje (takih primerov je še kar nekaj), da so se avstrijska zamejska berila pogosto bolj kot po osrednjih berilih zgledovala po italijanskih zamejskih berilih, ki so jim bila bližja glede na družbeno-politično ureditev v posamezni državi.

¹⁵⁸¹ *Suhe hruške* je šolski naslov tretje črtice iz cikla *Moje življenje*, *Greh* pa se v berilih pojavlja še z drugim Cankarjevim naslovom *Mater je zatajil*.

doživljajsko neprimerna oz. preveč pesimistična.¹⁵⁸² Šele šestdeset let od prve objave je bila v berilu Inzko III 1985¹⁵⁸³ *Desetica* prvič objavljena v celoti.

Črtica *Suha hruške* je doživela prvo šolsko objavo med vojnama, v berilu Bajec II 1932. V tem in v vseh kasnejših berilih se je avtorjem beril zdel mladini neprimeren pripovedni okvir,¹⁵⁸⁴ ki razodeva pisateljevo dvojno optiko¹⁵⁸⁵ oz. njegov precej kritičen pogled na ženski spol. Navajam uvodni in končni odstavek, ki so ju v berilih izpuščali: "Navsezgodaj sem občutil in izkusil žensko zapeljivost ter njeno izdajalsko hinavščino." – pripoved o suhih hruškah¹⁵⁸⁶ – "V poznejšem, prevar in bridkosti polnem življenju, me je goljufala in izdala marsikatera ženska; Bog jim greh odpusti, jaz jim ga vsem do zadnjega kraja. Toda vseh učenosti najgrenkejša učenost je abecednik."

Greh je pod naslovom *Mater je zatajil* sploh prvo Cankarjevo besedilo, objavljeno v srednješolskem berilu (Brinar I 1908). Od berila Sket I 1910 pa vse do berila Čekuta 1947 se črtica končuje s povedjo "Greh je ležal na njegovi duši.", samo v Bajčevih berilih pa je dodano tudi Cankarjevo nadaljevanje "... in vse solze ga niso mogle izprati; zdrknile so ob njem kakor ob trdem kamnu ...". Šele v berilu Jamar II 1952 pa je dodan tudi zadnji odstavek, ki so ga skoraj pol stoletja izpuščali: "Dolgo je od tega in greh leži na njegovi duši težak in velik kakor prvi dan, in tako je zdaj njegovo življenje vse polno žalosti in trpljenja." (Cankar 1974: 253)

¹⁵⁸² Manjkajoča prva dva odstavka *Desetice*:

"Časih leže človeku mrko in težko na dušo, tiha, nerazložna groza, ki mu vzame vso moč, vso radost, vse zaupanje. Grenkobe vsakdanjega življenja so nenadoma silne, neznosne: oglasi se vest, udari na srce kakor kladivo in vsi grehi do najmanjšega, že pozabljeni, planejo črni pred oči. Čemu še živeti? Saj je vse, vse, vse izgubljeno ... In plaha roka se izteza trepetajoč po posestrimi, plaho oko se ozira in išče prijaznega odzdrava.

Ta ura ni sojena samo človeku, ki je bil prehodil dolgo pot in zasluti smrt in grob. Ob najlepšem jutru dihne mrzlo na dušo, da telebnejo vse misli na tla kakor od kamna. Potrka z železnim prstom ob veselem večeru, v glasni družbi; roka, ki je držala kozarec, omahne, oči se razširijo, smeh oledeni na ustnicah ... Tudi otrok časih nenadoma sredi tihega igranja zakriči, vztrepeče in se v neznatnem strahu oklene matere."

¹⁵⁸³ Inzko je pred tem že trikrat objavil okrnjeno črtico, saj je *Desetico* vključeval dvakrat, v berilo za prvi in za tretji razred nižje srednje šole.

¹⁵⁸⁴ Sama črtica govori o tem, kako je sestra Lina nagovorila brata h kraji suhih hrušk iz peharja v omari, ga ob razkritju tatvine izdala, on pa jo je za to kaznoval.

¹⁵⁸⁵ Cikel črtic *Moje življenje* je izšel štiri leta pred Cankarjevo smrtjo, tj. leta 1914.

¹⁵⁸⁶ Berila začenjajo črtico s povedjo "Mati je imela vrhan pehar suhih hrušk." in jo končujejo s povedjo "Ni kriknila ves čas, še zavzdihnila ne."

2.6.2.2.3.2 POLITIČNI RAZLOGI

Izrazito politična samoomejitev je prva objava Gregorčičeve pesmi *Soči* v berilu Brinar I 1908 (za meščanske šole). Pesmi, ki je zelo premišljeno zgrajena iz treh delov (prvi predstavlja gorski tok reke, drugi njen ravninski del, tretji pa je preroška napoved spopadov ob mejni reki; Božič 1993: 234), manjka celoten tretji del, ki se začneja z verzi "Pa oh, siroti tebi žuga / vihar grozan, vihar strašan, / prihrumel z gorkega bo juga ..." ter končuje udarno z "Ne stiskaj v meje se bregov, / srdita čez branove stopi, / ter tujce, zemlje lačne, vtopi / na dno razpenjenih valov!".

2.6.2.2.3.2.3 IDEOLOŠKI RAZLOGI

Ideološki razlogi so zelo verjetno vplivali na krajšanje besedila v času po drugi svetovni vojni, ko so v petdesetih in sedemdesetih letih sestavjalci beril izločali dele besedil, ki so prinašali izrazito versko motiviko. Navajam dva primera, in sicer problematično krajšanje Cankarjeve črtice *Dateljni*¹⁵⁸⁷ in Pregljeve novele *Matkova Tina*.

Od prve šolske objave v Westrovem berilu leta 1921 se je v vseh berilih za nižjo srednjo šolo do druge svetovne vojne pojavljala celotna črtica o grošu, s katerim je pripovedovalec kupil dateljne, ki so se mu zaradi občutka krivde zagnusili. Pač pa je prišlo v petdesetih letih (z berilom Jamar II 1952 in ponatisi) do samocenzurnega posega, in sicer je bilo v prvem odstavku izpuščeno naslednje besedilo: »Še zdaj se mi zdi, kakor da mi je bil prepojil srce in dušo tisti omamni vonj po žlahtnem kadilu. Bil sem očiščen, vseh grehov za zmerom odvezan, oltarju samemu posvečen. Nikoli poprej in nikoli pozneje nisem bil tako miren in srečen, kakor v tistem blagoslovljenem letu.«¹⁵⁸⁸ (Cankar 1975: 20)

¹⁵⁸⁷ Gre za šolski naslov pete črtice iz cikla *Moje življenje*, ki se začneja s povedjo »Ko sem bil dovršil drugo šolsko leto, so me napravili za ministranta.« V berilih se poleg prevladujočega naslova *Dateljni* pojavljata še *Ko sem bil ministrant* (Wester II 1922) in *Zgodba o grošu* (Kacin 1930).

¹⁵⁸⁸ O "popravljanju" Cankarjevih vesedil v slovenskih berilih za osnovno šolo (do leta 1976) je pisal že Viktor Majdič. Avtor članka "*Popravljeni*" Cankar najprej predstavlja neupravičene posege jezikovne narave, za tem pa tudi vsebinske prilagoditve, in zapiše: "Skoraj dosledno so izpuščena tudi vsa tista mesta v besedilih, ki kakorkoli zadevajo cerkveno ali religiozno področje, pa najsi gre za terminologijo, metaforiko ali celo zgolj tematiko: /.../ Ali nagnila se je k meni, vzdignila mi je obraz z obema rokama in videl sem jo, vso belo, kakor od milosti božje obžarjeno. → A nagnila se je k meni, vzdignila mi je obraz z obema rokama." (podčrtal V. M.; Majdič 1979/80: 121) Majdič ugotavlja, "da je resnično težko razumeti, kako more ta slogovna značilnost dandanes še koga motiti", in se čisto po nepotrebnem sklicuje na ideološko zaznamovano mnenje "uradne" literarne zgodovine: "Verske simbolike v *Podobah iz sanj* in drugod po Cankarjevem delu ni moč imeti za izraz njegovih verskih čustev. Zlasti med prvo svetovno vojno je ta simbolika bila oblika njegovega simbolizma, "zastarta beseda", s katero se je lahko v miru pogovarjal s slovensko blokirano sredino. Skratka: Cankar je ves čas

Matkova Tina je značilna ekspresionistična novela, relativno kratka, zato je v berilih brez škode za recepcijo načeloma ne bi smeli krajšati. Posebnost novele je simbolični prizor na koncu, ko rojevajoči neporočeni Tini pride na pomoč sama Devica Marija, s čimer pisatelj nesojeno nevesto tolminskega upornika Janeza Gradnika simbolično rehabilitira in poveleča (Božič 1999). Besedilo je bilo prvič objavljeno v berilu Beličič II 1947, in sicer v celoti, tako kot v osrednjih berilih za višjo srednjo/srednjo šolo, od Boršnikove leta 1949 do Kosa 1965. V sedemdesetih letih, znanih po ideološki ozkosti,¹⁵⁸⁹ verjetno zaradi spornosti čudežnega prizora na koncu novele, pa so v berilu Bohanec III 1973 izločili konec, tako da se besedilo končuje s povedjo »Kakor jeka ji je odgovoril ostri glas mrliškega zvona in je ponavljala smisel lastnega strahu v glasu, kakor ga je razumela: Prestal, prestal, prestal ...«¹⁵⁹⁰ Medtem ko so v zamejskih berilih (Zablatnik VIII 1973 ter Bratuž IV 1982 in 1991) vseskozi ohranjali celotno besedilo, je v berilu Fatur II 1982 isti del *Matkove Tine* kot pri Bohancu,¹⁵⁹¹ v berilih Kos III 1989 in 1994 pa samo začetek novele, do povedi »En sam človek s svojo zmešano glavo, pa spravi tavžent ljudi na vojsko in punt, tavžent ovac, ki niso za to, in jih pripravi v žalost in nesrečo in še sebe ob glavo in ob čast prismojeno dekle.«¹⁵⁹²

2.6.2.2.3.2.4 MORALNI RAZLOGI

Kot smo že večkrat ugotovili, je v berilih najbolj moralno sporna erotika oz. kasneje motivika, povezana s spolnostjo. Tovrstne izločevalne posege seveda lahko pričakujemo predvsem v berilih za nižjo stopnjo srednje šole. Dva zanimivejša primera sta krajšanje Kettejeve pesmi *Jagned* in odlomka iz Tavčarjeve *Visoške kronike*.

premagoval stare, tudi verske predstave o svetu in človeku in se vzpenjal k vrhuncem sodobne znanstvene misli o družbi in svetu." (n. d.: 122; Zadravec 1970: 242)

¹⁵⁸⁹ V srednje šole so tedaj uvedli obvezen predmet samoupravljanje s temelji marksizma, na Filozofski fakulteti v Ljubljani so študenti pri uvodu v filozofijo poslušali tudi marksizem, na Oddelku za primerjalno književnost pa je bil npr. predmet pozitivizem in marksizem v literarni vedi.

¹⁵⁹⁰ Izpuščena so doživljajsko najmočnejša mesta pripovedi, ko Tina blodi med množico in najde glavo dragega ob cesti v Pevmo, ko prespi v jezuitski cerkvi in zjutraj ne more moliti, pač pa se začinja zavedati, da je v želji po odrešitvi pozabila nase in predvsem na otroka, in ko na ročinjskem polju ob sončnem zahodu rojeva med cvetočimi češnjami.

¹⁵⁹¹ Ta nesmiselni poseg v strokovni javnosti ni ostal neopažen: "Morda bi veljalo ponekod napraviti kakšno koncesijo tudi "idejnosti oziroma neidejnosti" pouka. Verjetno smo dovolj zreli, da lahko v razredu preberemo celotno *Matkovo Tino*, ne pa le prvi dve tretjini teksta. Morda se svet le ne bo podrl zaradi tega." (Jan 1983/84: 276)

¹⁵⁹² Aktualno stanje v berilih, ko seveda ne moremo več govoriti o samocenzurnih omejitvah, še vedno ni dobro, predvsem z recepcijskega vidika: v berilu Krakar III 2002 je odlomek z začetka pod naslovom *Strašna pesem*, v berilu Kos III 2002 pa samo konec novele pod naslovom *Smrt*.

Kettejeva pesmica *Jagned*¹⁵⁹³ je bila prvič sprejeta v berilo Bajec III 1935,¹⁵⁹⁴ vendar se je setavljalcem zdel primeren samo prvi del pesmi:

»Oj ti jagned, visoko rastoči, / ti brez konca trepetajoči, / pozdravljen mi! / Na zeleni višini / ali bela pristava se skriva / ali dom, ki v njem župnik prebiva, / ali kranjski gradič.«

Šele v berilu Gregoračeve za tretji razred ekonomske srednje šole iz leta 1975 zasledimo celotno pesem, ki je poleg tega carmen figuratum, saj oblika pesmice spominja na obliko drevesa. Nadaljevanje samo razkriva, zakaj so ga v Bajčevem berilu izpustili:

»En polič / še pod nič, / malo krače / brez plače / in poljubček / vroč / krasotici ... / In ljubček / gre proč, / po gorici / glasno ukajoč, / tebe, znamenje verno, / hvaleč neizmerno.«

Tavčarjev zgodovinski roman *Visoška kronika* je bil prvič z dvema zelo kratkima odlomkoma predstavljen v Budalovem *Cvetniku* leta 1928. Berilo Grafenauer IV 1930 ima obširno predstavitev z več odlomki, potem pa je bilo besedilo skoraj stalno prisotno tako v Sestavih za nižjo kot v Sestavih za višjo srednjo šolo.¹⁵⁹⁵ *Visoška kronika* je motivno dovolj raznolik roman, tako da so sestavljalci beril, odvisno od namena, lahko z odlomki ponazarjali bodisi domoljubno tematiko (*Zemlja domača ni prazna beseda* v berilu Bajec III 1935), bodisi bolj etično (*Testament* v Gaspari III 1939) bodisi bolj zgodovinsko (*Kaj sem doživel pred gospodom škofom* v Grafenauer V-VIII 1942).¹⁵⁹⁶ Po drugi svetovni vojni se je z berilom Boršnik III 1946 pojavil nov odlomek z naslovom *Sodba v Loki*, ki so ga ohranjala še berila v petdesetih letih. Gre za prikaz sojenja Agati, ko sodniki najprej zaslišijo Jurija, Izidorja in Marksa, potem pa se prepirajo o tem, kako bi dekletu dokazali krivdo. Na str. 62 je izpuščen del besedila, ki pojasnjuje postopek razkrivanja čarovnic z iglo, očitno zaradi prevelike čutne nazornosti. Navajam samo osrednji odstavek: »Stvar je ta, da jo slečejo, da ji vzamejo vso obleko – e, kaj ti bom prikrival – da jo slečejo do golega. Ker ima vsak človek znamenja na svojem telesu, ji bodo zabadali v ta znamenja iglo, da vidijo, ali je kaj krvi v nji ali ne.« (Tavčar 1962: 180)

¹⁵⁹³ Jagned je narečni izraz za topol.

¹⁵⁹⁴ V isti podobi jo prinaša tudi argentinski Sestav Pertot 1980.

¹⁵⁹⁵ Naslovi odlomkov so bili: *Oče in sin*, *Ječe v škofjeloškem gradu*, *Špelin mož*, *Polikarpov zločin*, *Testament*, *Pogreb zadnjega luterana*, *Strašen sum*, *Kaj sem doživel pred gospodom škofom*, *Sodba v Loki* (Agata pred sodiščem), *Božja sodba ali preizkus z vodo*, *Izidorjeva krivda*, *Zemlja domača ni prazna beseda*.

¹⁵⁹⁶ Po berilu Kos I 1961 sta se pojavljala predvsem dva odlomka, in sicer prvi, ko Polikarp odseka Izidorju pol mezinca, in drugi, ko Agatino krivdo preizkušajo z vodo.

2.6.2.2.3.3 POTVARJANJE BESEDILA

Ob spremembi državne ureditve na začetku 20. stoletja (Avstro-Ogrska – Država SHS in nato Kraljevina Jugoslavija) je prišlo do zanimivega zunanjšega posega v besedilo Gregorčičeve pesmi *Za dom med bojni grom!* Izrazito državoljubna pesem¹⁵⁹⁷ je bila objavljena pred prvo svetovno vojno v obeh berilih za nižjo stopnjo (Sket III 1906 in Brinar I 1908). Povsem nepričakovano pa se je ista pesem pojavila tudi v predelanih izdajah beril v novi, južnoslovanski državi (Wester III 1921 in Brinar I 1920 in 1922), pesem pa so prilagodili novemu državnemu okviru tako, da so zamenjali eno ključno besedo. Za primerjavo navajam ključno kitico pesmi:

Brinar I 1908: 115	Brinar I 1920: 111
<i>Naš boj je svet in svet naš roj, saj kliče nas na hrabri boj naš Bog, naš car, naš dom! Nezmagana mi četa smo, brez straha in trepeta smo, ura, med bojni grom!</i>	<i>Naš boj je svet in svet naš roj, saj kliče nas na hrabri boj naš Bog, naš kralj, naš dom! Nezmagana mi četa smo, brez straha in trepeta smo, ura, med bojni grom!</i>

V berilu Brinar III 1912 je bila prvič objavljena Cankarjeva črtica *O domovina, ti si kakor zdravje*.¹⁵⁹⁸ V tem berilu in v predelani izdaji leta 1920 se del besedila, ko osrednji lik črtice v domačem kraju sreča soseda, glasi takole:

Z veselimi koraki je stopal vkreber. Na klancu mu je prišel naproti sosed, mlad fant nekoč, zdaj mož brkat in mrk.

»He, Jovo!« je vzkliknil Gjuro. Sosed je molčal.

»Kaj me ne poznaš več? Gjuro sem!«

»Gjuro? Kateri Gjuro?«

»Petnajst let in dalj – «

»Glej no, tisti Gjuro? – Hudo si se spremenil, bolan si in suh, rodna mati bi te ne spoznala!«

V kasnejših berilih za nižjo stopnjo (od Bajec II 1932 do Blažina II 1948) sta imeni Gjuro in Jovo zamenjani s slovenskima moškima imenoma Jure in Janez.¹⁵⁹⁹ Šele z berilom Jamar III 1952 se avtorji vrnejo k izvornima poimenovanjema Gjuro in Jovo.¹⁶⁰⁰

¹⁵⁹⁷ Da gre v verzih »Naprej tedaj, junaški roj, / za dom, za drage v hrabri boj / tja sred sovražnih čet!« za izrazito državoljubna občutja, dokazujeta zaključna verza iz *Cesarske pesmi*, tedanje avstrijske himne, ki jo je poslovenil Lovro Toman: »Živi cesar, domovina, / večna bode Avstrija!« (Brinar 1908: 116)

¹⁵⁹⁸ Črtica govori o moškem, ki se zgaran in bolan vrne iz tujine v domovino, vrnitev pa mu namesto boljšega življenja prinese le smrt. Cankar je črtico najprej objavil v Sarajevu v hrvaščini, šele kasneje pa je izšla tudi v slovenščini.

¹⁵⁹⁹ Značilno je, da so nasilno slovenila besedilo ravno Bajčeva berila, ki so doživela najhujše unitaristične pritiske.

¹⁶⁰⁰ V zamejskih berilih Inzko II 1974 in 1984 še vedno najdemo poimenovanji Jure in Janez.

2.6.2.3 SPREMINJANJE BESEDIL S STALIŠČA RECEPCIJE LITERATURE

V posebnem razdelku obravnavam besedili, pri katerih je spreminjanje (bodisi krajšanje bodisi potvarjanje) bistveno vplivalo na recepcijo, predvsem na razumevanje in doživljanje. Gre za primere, ko so sestavljenci beril samovoljno posegli v strukturo umetniškega besedila in s tem avtorjev odnos do problematike nadomestili s svojim ali pa avtorjevo utemeljitev počutja in ravnanja literarne osebe tako okrnili, da mladi bralec kot naslovnik ne more v celoti dojeti avtorjevega ubeseditvnega namena.

2.6.2.3.1 GREH/MATER JE ZATAJIL

V berilu Brinar I 1908 sestavljalec zelo korektno objavi Cankarjevo črtico *Greh/Mater je zatajil*, a le do povedi »Hodil je zraven matere kakor Judež zraven Kristusa.«. V nadaljevanju pa beremo popolnoma spremenjeno besedilo, kar dokazuje natančna primerjava z izvirnikom:

Brinar 1908: 3	Cankar 1974: 253
<p>Zunaj mesta sta se poslovila. Jože se ni mogel več premagovati; pokleknil je pred mater in je zajokal: »Pred šolo sem Vas videl, pa me je bilo sram. Zatajil sem Vas, mati! Odpustite mi!«</p> <p>Za hip se je materi stemnilo nagubano čelo. A koj nato se je sklonila še niže in je pogladila Jožeta po mehkih laseh.</p> <p>»Le priden bodi Jože, pa Boga ne pozabi!«</p> <p>In tako sta se ločila. Oddaleč je Jože še enkrat zaklical: »Z Bogom!« A na ovinku se je ozrl; videl je mater, kako je šla počasi po blatni cesti; njeno telo je bilo sključeno, kakor bi nosila na ramah veliko breme.</p> <p>In odtakrat ni Jože nikdar več zatajil svoje matere.</p>	<p>Zunaj mesta se je poslovila, in Jože se je bil namenil, da bo pokleknil in da bo skrtil glavo v njeno krilo: »Mati, zatajil sem vas!« – Toda ni pokleknil. Ko je bila mati že daleč, ja zaklical za njo:</p> <p>»Mati!«</p> <p>Mati se je obrnila.</p> <p>»Zbogom, mati!« je zaklical, in tako sta se ločila. Od daleč je še videl, kako je hodila mati počasi po blatni cesti; njeno telo je bilo sključeno, kakor da bi nosila na ramah veliko breme.</p> <p>Jože je šel domov in je sedel v kot na veliko culo, ki jo je bila prinesla mati, in je zakril obraz z rokami in je zajokal.</p> <p>Greh je ležal na njegovi duši, in vse solze ga niso mogle izprati; zdrknile so ob njem kakor ob trdem kamenu ...</p> <p>Dolgo je od tega, in greh leži na njegovi duši težak in velik kakor prvi dan, in tako je zdaj njegovo življenje vse polno žalosti in trpljenja.</p>

Pri Cankarju Jože občuti obžalovanje, toda ker ni več otrok, ne poklekne, ne prosi matere odpuščanja in ne zajoče. Z močnim občutkom krivde se razjoče šele doma.¹⁶⁰¹ V zadnjih dveh odstavkih Cankar sporoča, da je zatajiti lastno mater nepopravljiv moralni prestop, ki določa tudi človekovo nadaljnje življenje. Pri Brinarju Jože poklekne in zajoče in prosi mater odpuščanja, mati mu odpusti¹⁶⁰² in Jože doživi moralno preobrazbo. Cankarjev zaključek je doživljajsko veliko močnejši, moralni prestop usodnejši, Brinarjeva potvorba pa umetniško neprepričljiva oz. didaktično plehka.¹⁶⁰³

Drugačen je bil poseg v isto Cankarjevo besedilo v berilu Budal 1928. Sestavljalec je izločil dvanajst kratkih delov besedila, ki so se mu zdeli moteči ali nepotrebni. Tako v prvi tretjini črtice manjkajo opisi, ki ustvarjajo simbolično nasprotje med imenitnim urbanim okoljem materino kmečko zunanostjo ali realistično predstavijo šolski vrvež,¹⁶⁰⁴ v osrednjem delu besedila pa so izpuščeni stavki, ki poudarjajo materino ljubezen in skrb (»v tej veliki culi so bile njegove nove srajce, ki jih je šivala mati ponoči, in so kapale njene solze nanje«) oziroma stopnjujejo napetost s prikazom materine negotovosti, nemoči in utrujenosti:

»Že se je mati napravila, da bi šla na stanovanje Jožetovo in da bi tam čakala nanj. Ko je storila par korakov, se je spomnila, da se je morda zamudil kje v šoli, in se je vrnila in je čakala.
Noge so jo bolele; naslonila se je ob zid in je gledala gor na okna, ki so se bleščala v soncu ...«

Tudi na koncu črtice sta izpuščeni mesti, ki pomembno vplivata na doživljanje, eno, ki poudarja Jožetov občutek krivde, in drugo, ki poudarja materino prizadetost;¹⁶⁰⁵ sklenemo

¹⁶⁰¹ Zelo podobno obnašanje le navidezno brezčutnega človeka, ki razume zuanje izkazovanje čustev kot znamenje šibkosti, zasledimo v izjemno povednem prizoru iz *Desetega brata* (v berilo ga je vključil samo Beličič leta 1947), ko Manica javno označi Lovreta za nedolžnega in potem pred nič slutečim očetom in drugimi izpove svojo usodno ljubezen, besni oče pa jo nažene stran: »Molče je šla z očetom ven. V svoji sobi si je šele razjasnila, kaj se je zgodilo, in grenke solze so ji nekoliko olajšale težko srce.« (Jurčič 1979: 248)

¹⁶⁰² Brinarjev dodatek »Le priden bodi, Jože, pa Boga ne pozabi!« današnjemu bralcu deluje samo še ironično, v slogu Jenkove pesmi *Mati*: »Dete malo in ubožno, / bodi pridno in pobožno, / s tem skrbi mi boš plačalo, / dete ravno, dete malo.«

¹⁶⁰³ Posredni Cankarjev komentar posiljene vzgojnosti najdemo v deseti črtici cikla *Moje življenje*, ko pisatelj problematizira znano basen o delavni mravlji in uživaški kobilici, ki naj bi otroke navajala na pridnost in varčnost: »Pesem o mravlji in kobilici mi je bila enkrat za vselej prignusila mravljo; podobna se mi je zdela stari, brezzobi, skopušni teti, ki zaklepa v skrinjo svoje plesnive krajcarje; toda kobilica mi je bila vesel godec, ki prepeva pod božjim soncem, kakor mu je bilo dano in se ne meni prav nič za dolgi učiteljev kazalec.« (Cankar 1975: 36)

¹⁶⁰⁴ »kapalo je dol, in kaplje so se lesketale v soncu«; »Na velikem prostoru je bilo še vse mirno; okna visoke hiše so se bleščala, in časih se je začul glas učitelja, ki je govoril v šoli z rezkim in zvenečim glasom.«; »moški škornji, ki so segali do kolen«; »Hodila je po trgu počasi gor in dol in je gledala na okna, ki so se bleščala, kakor da bi bila pozlačena.«; »zvonilo je dolgo, in nato je nastal šum in ropot«; »najprvo tisti mali iz nižjih razredov – kričali so in se podili po trgu; za njimi večji študenti – stopali so bolj resno in visoko«.

¹⁶⁰⁵ »Hodil je zraven matere, na njegovi duši pa je ležal greh in ga je tiščal k tlom, tako da so bile njegove noge trudne in težke.«; »Od daleč je še videl, kako je hodila mati počasi po blatni cesti; njeno telo je bilo sključeno, kakor da bi nosila na ramah veliko breme.«

lahko, da Budalovi posegi v umetnostno besedilo jemljejo črtici njeno izpovedno moč in z recepcijskega stališča pomenijo izrazito poslabšanje besedila.

2.6.2.3.2 DESETICA

Že pri poglavju o krajšanju besedil v šolskih berilih sem omenil, da so v Cankrajevi črtici *Desetica* vse do osemdesetih let 20. stoletja sestavljanci izpuščali uvodno razmišljanje. V berilih Wester III 1921, Bajec III 1939, Blažina I 1948 ter Inzko I 1965 in 1980 in Inzko III 1974 (izjema so osrednja berila Boršnikove in Jamarjeve v štiridesetih in petdesetih letih) pa je prišlo do precej bolj radikalnega posega, in sicer manjka od pet so sedem delov besedila, kar pomembno vpliva na razumevanje in doživljanje črtice. Pri tem je še najmanjšo škodo pomenila izpustitev petega odstavka,¹⁶⁰⁶ ki je prav tako kot uvodna dva izrazito refleksiven in pomensko ne prinaša nič novega.¹⁶⁰⁷ Pač pa sta za razumevanje pripovedovalčevega počutja in odnosa do soljudi zelo pomembna opisa prostora in gospodinje: »... dišalo je kakor po ostankih slabe večerje, po dežju, po neumitih, potnih telesih, po strupeni sapi bolnikov«; »Velika je bila in debela, v lica zabuhla; bal sem se je kakor nečesa sovražnega, zlohotnega; in ona je to najbrž vedela, ker me tudi sama ni imela rada. Tisto jutro pa mi je bila še strašnejša, ogromna kakor gora, temna in tuja; vztrepetal sem, ko me je ošvignila z malimi sivimi očmi; in vstal sem hitro.« Prav tako sta za doživetje subjektivnega odnosa obupanega dijaka do zunanjega sveta in do šole posebej pomembni izpuščeni mesti, ko opisuje pripovedovalec svojo pot v šolo in počutje za šolsko klopjo: »Ljudje, ki sem jih srečaval, so bili vsi mrki, nepriljudni, kakor da bi skrivali za čelom temne misli, nelepe skrbi; hiteli so mimo, vsi so gledali v tla.« »Bolest ti kljuje v srcu, ti bije na tilnik, ti pa preišljaj, kedaj da je bil rojen Klopstock.« Popolnoma jasno je, da v vseh teh primerih pravi razlog za krajšanje ni bil prevelik obseg besedila, pač pa predvsem moralistični in pedagoški predsodki.

2.6.3 SAMOCENZURNI IN DRUGI POSEGI V PREŠERNOVE PESMI

Podobno kot velja za večino umetniško izrazitih in s stališča narodne kulture pomembnih leposlovnih besedil, še zlasti, kot smo videli, tudi za osrednja besedila najpomembnejšega

¹⁶⁰⁶ Sestavljanci niso črtali celotnega odstavka, temveč so izločali, odvisno od berila, osem do deset povedi od enajstih.

¹⁶⁰⁷ Odstavek se začne s povedma »Vse to sem videl in občutil v enem samem trenutku; in vsega me je presunila grenka, neusmiljena bolest. Ta težki, strupeni sopuh v izbi mi je bil nenadoma kakor podoba in znamenje mojega življenja.« in končuje s povedjo »Ne jekniti nisem mogel, ne zastokati; tiščalo mi je srce z neusmiljeno silo.«

slovenskega pisatelja in dramatika Ivana Cankarja, so tudi Prešernove pesmi, predvsem v drugi polovici 19. stoletja (in delno tudi še kasneje) s samocenzurnimi in drugimi posegi spreminjali, tako da so bile po mnenju sestavljalcev beril v skladu s političnimi, ideološkimi in moralnimi zahtevami šolskega sistema.¹⁶⁰⁸

2.6.3.1 PRILAGAJANJE PESMI

V tem problemskem sklopu (izbira neproblematičnega odlomka ali dela pesniškega cikla) je možno opazovati samocenzurne posege pri tistih štirih Prešernovih besedilih, ki so sestavljena iz večjega števila relativno samostojnih besedilnih enot ali pa so daljše pesnitve, torej pri *Gazelah*, *Sonetnem vencu*, *Sonetih nesreče* in *Krstu pri Savici*.

2.6.3.1.1 PRIMERJAVA CIKLOV

Prva pomembnejša ugotovitev je povezana z dejstvom, da je med cikli pomembna razlika v tem, ali je bil v berilo sprejet celoten cikel ali le posamezne pesmi.¹⁶⁰⁹ Ponazarjam s preglednico števila objav:

IME CIKLA	CELOTEN CIKEL	POSAMEZNE PESMI
<i>Gazele</i>	5	29
<i>Soneti nesreče</i>	19	30
<i>Sonetni venec</i>	15	17

Razliko med *Sonetnim vencem*, pri katerem je skoraj toliko objav celote kot objav posameznih pesmi, *Soneti nesreče*, kjer je pol več objav posameznih pesmi, in *Gazelami*, kjer je objav celote komaj ena sedmina vseh objav, morda lahko pojasnimo s tem, da je *Sonetni venec* cikel z zelo močno (vsebinsko in predvsem oblikovno) notranjo povezanostjo, pri *Sonetih nesreče* je ta povezanost šibkejša, pri *Gazelah* pa gre sploh za nekatere formalne razlike (različno število verzov, nedosledna uporaba refrena in notranje rime), zadnja gazela pa se opazno razlikuje tudi vsebinsko. Ne nazadnje so nekatere pesniške enote (npr. gazela *Med otroci si*

¹⁶⁰⁸ Pri Cankarjevih besedilih so avtorji beril po eni strani reševali problem nekompatibilnosti s krajšanjem in potvarjanjem, po drugi pa preprosto z ne vključevanjem zahtevnejših besedil v šolska berila. Pri Prešernu druga možnost ni prišla v poštev, saj je šlo pri vseh daljših pesmih oz. pesnitvah (*Krst pri Savici*, *Sonetni venec*, *Nova pisarija*, *Sonetje nesreče*, *Slovo od mladosti*) za tako imenovana zgljedna besedila, ki se jim berila nikakor niso mogla izogniti. Zato tudi v Prešernovem pesniškem opusu najdemo številne primere prilaganja, krajšanja in potvarjanja.

¹⁶⁰⁹ Za vse tri cikle pa nasprotno velja, da se pojavljajo objave celote izključno v berilih za višjo srednjo oz. po letu 1957 za srednjo šolo.

igrala, draga! lani, čas hiti) problematične s stališča razumevanja in doživljanja, zato so se sestavljalci beril le redko odločali za objavo celotnega cikla.

Pravi odgovor na vprašanje, kako se v navedenih treh ciklih odražajo samocenzurni posegi, daje preglednica števila objav posameznih pesmi cikla v srednješolskih berilih:

<i>Gazele</i>		<i>Soneti nesreče</i>		<i>Sonetni venec</i>		<i>Sonetni venec</i>	
1.	15 x	1.	20 x	8.	12 x	13.	2 x
7.	15 x	2.	13 x	M	8 x	14.	2 x
6.	5 x	6.	12 x	1.	6 x	3.	0 x
3.	4 x	5.	8 x	7.	5 x	4.	0 x
2.	3 x	3.	2 x	9.	5 x	10.	0 x
4.	3 x	4.	2 x	5.	3 x	11.	0 x
5.	2 x			2.	2 x	12.	0 x
				6.	2 x		

2.6.3.1.2 GAZELE

Iz cikla *Gazele* sta bili daleč največkrat objavljeni prva (*Pesem moja je posoda tvojega imena*), izrazito klasicistična, in sedma gazela (*Kdor jih bere, vsak drugače pesmi moje sodi*), katere glavna motivika je poezija.¹⁶¹⁰ Tretja gazela *Žalostna komu neznana je resnica*, ki po Paternuju predstavlja umetniški vrh cikla in je eminentna ljubezenska izpoved¹⁶¹¹ se je v okviru celote prvič pojavila šele v berilu Grafenauer III 1925 (*Gazele* so se nasploh pojavile dokaj pozno, in sicer tri pesmi – 1., 6. in 7. – v Sestavu beril za višjo stopnjo Sket 1893), kot posamezna pesem pa šele v berilu Kos I 1961.

2.6.3.1.3 SONETI NESREČE

Ob ciklu *Soneti nesreče* bi glede izbora posameznih sonetov lahko govorili predvsem o zadržkih didaktične narave, bodisi da so se sestavljalcem beril posamezni soneti zdeli pretežki za razumevanje (npr. sonet *Komur je sreče dar bila klofuta*) bodisi preveč pesimistični (npr. sonet *Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi*). Pričakovano je, da se je največkrat pojavil prvi

¹⁶¹⁰ "Zadnja, sedma gazela *Kdor jih bere, vsak drugače pesmi moje sodi* je literarno epilogna gazela, kjer je v tematskem ospredju, še bolj kot v uvodni pesmi, spet 'pesem moja', torej poezija sama" (Paternu 1976: 225).

¹⁶¹¹ "Besedilo temelji na dveh motivih. Prvi, ki poteka skozi tekst vse do predzadnjega stiha, je motiv popolne ljubezenske predanosti. /.../ V zadnjem dvostišju pa mu sledi novo in bistveno motivno dopolnilo: dekletova neodzivnost" (Paternu 1976: 219).

sonet cikla, tj. *O Vrba! srečna, draga vas domača*,¹⁶¹² pri katerem že naslovi v berilih kažejo, da ga avtorji niso razumeli kot izraz bivanjske stiske,¹⁶¹³ pač pa zgolj kot idiličen izraz domotožja.

2.6.3.1.4 SONETNI VENEC

Posebej izrazito se kaže odklonilni odnos sestavljalcev beril do ljubezenske tematike ravno ob najbolj znani Prešernovi ljubezenski pesmi¹⁶¹⁴ in nedvomnem artističnem vrhu njegove poezije, tj. ciklu *Sonetni venec*.¹⁶¹⁵ Cikel se je sicer pojavil že eno leto po pesnikovi smrti (v berilu Macun 1850), vendar z enim samim sonetom, Sket je v berilih za višjo stopnjo pred koncem stoletja dodal še en sonet,¹⁶¹⁶ celoten *Sonetni venec* pa je Sket objavil šele leta 1906, pa še to brez vidne označitve akrostiha Primicovi Julji.¹⁶¹⁷ Povsem nepovtorjen je izšel *Sonetni venec* šele v berilu Grafenauer III 1925, skoraj celo stoletje po prvi objavi. Preglednica števila objav posameznega soneta negativen odnos do tematike ljubezni samo potrjuje, saj je na prvem mestu sonet *Viharjev jeznih mrzle domačije*,¹⁶¹⁸ ki ima izključno domoljubno motiviko, sledita *Magistrale* kot povzetek celote in sonet *Poet tvoj nov Slovincem venec vije*, v katerem je erotična tematika podrejena poetološki, na četrtem in petem mestu pa soneta *Obdajale so utrjene jih skale*, v katerem ni govora o ljubezni, in *Izdihljaji, solze so jih redile*, kjer je v ospredju domovinska ljubezen.

¹⁶¹² Ta Prešernov sonet se je v berilih pojavljal pod naslovi *Vrba* (prvi Brinar 1912), *O srečna vas domača!* (Budal 1928), *O Vrba* (Moder 1942). Drugi sonet cikla je dobil šolski naslov *Popotnik pride* (Mihelič 1969), tretji *Nesrečni* (Bleiweis 1855), peti pa *Življenje ječa* (Moder 1942), *Želja po smrti* (Bratuž 1982) in *Sonet nesreče* (Bratuž 1994).

¹⁶¹³ "Rezultat preverjanja tokrat ni samo razkritje neznosnih strani zunanjega sveta, temveč tudi razkrajajočih protislovij znotraj lastnega jaza. To je dokončen korak v romantično disonanco, ki zdaj poleg razmerja med subjektom in svetom zavzame tudi notranjost subjekta samega" (Paternu 1976: 190).

¹⁶¹⁴ *Sonetni venec* v splošni zavesti Slovincem (kljub drugačnemu poudarku pri šolski obravnavi v srednji šoli) ni zasidran kot domoljubna pesnitev, pač pa kot ljubezenska izpoved, posvečena pesnikovi "veliki ljubezni", Juliji Primic.

¹⁶¹⁵ "V nobeni njegovi pesnitvi ni prišlo do tolikšne in tako razvidne uveljavitve oblikovnega umetništva, artizma v dobrem pomenu besede" (Paternu 1976: 243).

¹⁶¹⁶ Macun je objavil 8. sonet, Sket pa mu je dodal še 9. sonet.

¹⁶¹⁷ V drugi izdaji berila za zadnja dva razreda gimnazije nobena črka ni okrepnjena oz. v *Magistralu* razen na začetku povedi na začetku verzov ni velikih začetnic, v tretji izdaji Sket VII-VIII 1914 pa so okrepjene inicialke na začetku posameznega soneta, še vedno pa ni označen akrostih v *Magistralu*.

¹⁶¹⁸ 8. sonet *Sonetnega venca* ima v sestavu Bajec 1945 naslov *Vrh sonetnega venca*, v sestavu Mihelič 1969 pa *Viharjev jeznih mrzle domačije*.

2.6.3.1.5 KRST PRI SAVICI

Krst pri Savici je bil drugače kot prej obravnavani pesniški cikli v celoti objavljen že v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva* leta 1850.¹⁶¹⁹ Bleiweis in Miklošič sta *Krst pri Savici* ignorirala,¹⁶²⁰ sicer pa se je kasneje pesnitev razen izjemoma v zamejstvu in med drugo svetovno vojno v berilih za višjo stopnjo pojavljala v celoti,¹⁶²¹ v berilih za nižjo stopnjo pa so od sestava Brinar 1912 dalje objavljali samo *Uvod*, v drugi polovici 20. stoletja pa najdemo samo *Uvod* še v sestavi za italijansko narodno skupnost Gorjup 1979 in v argentinskem sestavu Pertot 1980.¹⁶²² Zadnjič ima v osrednjih berilih celoten *Krst pri Savici* (vključno s sonetom *Matiju Čopu*) berilo Kos I 1961, v zamejskih berilih pa še sestava Zablatnik 1976 (brez posvetilnega soneta) in Bratuž 1982 in 1994. Po tem pa ima berilo Bohanec II 1972, ki ima podoben nabor avtorjev in besedil kot predhodno berilo, zelo okrnjeno predstavitev Prešernove pesnitve, tako stanje (po načelu: brez soneta *Matiju Čopu*, celoten *Uvod* in daljši odlomek ali več krajših odlomkov iz *Krsta*) pa se ohranja do danes.¹⁶²³

Berila Bohanec II 1972 in 1979, Kos I 1987 in 1993, Krakar II 2001, Kos II 2001 in Lah II 2008 imajo praviloma izbran isti odlomek, in sicer konec *Krsta* od oktave *Iz spanja svojga, Črtomir, se zbudi* dalje (skupaj 19 kitic).¹⁶²⁴ Izbira tega zaključnega odlomka¹⁶²⁵ s stališča recepcije pesnitve ni najbolj posrečena, saj gre po mnenju nekaterih prešernoslovcev za umetniško manj prepričljiv del pesnitve (več o tem v drugem delu disertacije), pa tudi empirična raziskava je potrdila, da je vživetje v te prizore s prevladujočo religiozno tematiko šibkejše.

¹⁶¹⁹ V celoti tokrat pomeni celoten *Uvod* in *Krst*, vendar brez uvodnega soneta *Matiju Čopu*, ki je bil prvič dodan *Krstu* šele v berilu Grafenauer III 1925. Težava je v tem, da v *Poezijah* leta 1847 sonet *Matiju Čopu* zaključuje razdelek *Sonetje*, kateremu sledi razdelek *Krst pri Savici* z *Uvodom* in *Krstom*. Po drugi strani je bil sonet *Matiju Čopu* kot integralni del pesnitve prvič objavljen leta 1836 v knjižni izdaji *Krsta pri Savici* (Kos 1965: 346), nekateri prešernoslovci pa imajo ta sonet sploh za ključno besedilo, s katerim je Prešeren določil idejne prvine pesnitve: "Več kot verjetno je, da je Prešeren posvetilni sonet napisal šele po dokončanem *Krstu*, tako da je z njim dal prvo interpretacijo svoje vsebinsko zahtevne in zapletene pesnitve" (Paternu 1977: 85).

¹⁶²⁰ Miklošič je vključil v svoje berilo samo posvetilni sonet *Matiju Čopu*.

¹⁶²¹ V berilih Budal 1928 in 1946 najdemo *Uvod* in kratek odlomek (8 oktav) z drugo retrospektivo, v berilu Grafenauer 1942 pa *Uvod* in kratek odlomek (8 oktav) s prvo retrospektivo.

¹⁶²² Kot bo pokazal drugi del disertacije o recepciji Prešernovih pesmi, je *Uvod* z recepcijskega vidika problematično besedilo, saj gre pri njegovem doživljanju za izrazito ločevanje po splou: fantje ga ocenjujejo kot najzanimivejši, dekleta pa kot najdaljši del pesnitve.

¹⁶²³ Posvetilni sonet *Matiju Čopu* imajo samo berila Gregorač II 1974, Gregorač II 1978 in Krakar II 2001.

¹⁶²⁴ V berilu Kos II 2001 se odlomek začne eno kitico kasneje (*Kak bom povrnil, Bogomila draga*), v berilu Lah II 2008 pa je pred odlomkom še ena kitica z začetka *Krsta* (*Mož in oblakov ...*).

¹⁶²⁵ Berili *Branja 2* in *Umetnost besede 2* imata naslov odlomka *Črtomirova spreobrnitev*, *Svet književnosti 2* pa *Črtomirov krst*.

Drugačne rešitve imajo berila Gregorač II 1974 (in II 1978), Fatur I 1981, Bratuž I 1979 (in I 1990) ter Kos IV 1990.¹⁶²⁶ Gregoračeva objavlja tri kratke odlomke (skupaj 7 oktav), in sicer začetek *Krsta* (od *Mož in oblakov vojsko je obojno* do *Prenesla pričujoče ure teže*), kitico *Slap drugo jutro mu grmi v ušesa* in dve kitici iz končnega dialoga med Bogomilo in Črtomiro (Prav praviš, da ne smem jaz upat' sreče in V deželi koj trobente glas zapoje). Podobno skop je Fatur, ki ima pet odlomkov po eno kitico, in sicer *Mož in oblakov ...*, *Premagan pri Bohinjskem sam jezeri*, *Slap ...*, *Kako bi mogel tebi kaj odreči* in *Izmed oblakov sonce zdaj zasije*. Za oba sestavljalca beril velja, da sta se v celoti izognila drugi retrospektivi, umetniško in doživljajsko najmočnejšemu delu pesnitve.

Podobno je v berilu Kos IV 1990, ki po zaključnem odlomku iz prvega zvezka prinaša še odlomek iz devetih kitic, ki zajema tisti del pesnitve, ko Črtomir po vojaškem porazu premišljuje o svoji nadaljnji usodi (od oktave *In šel je boj boj'vat brez upa zmage* do oktave *Zbudi ga 'z misli teh mož govorica*). Tudi izbor osmih odlomkov v berilih Bratuž I 1979 in 1990 ne prinaša novega pristopa (dodan je še del druge retrospektive, ki je sploh doživljajsko najbolj problematičen del pesnitve), tako da lahko sklenemo, da so razen v berilu Grafenauer 1942 vsi odlomki izbrani tako, da se izognejo Prešernovemu psihološko pretanjenemu prikazu začetne zaljubljenosti, srečne ljubezni in ganljivega slovesa pred Črtomirovim odhodom v boj.

2.6.3.2 KRAJŠANJE PESMI

Tovrstni posegi pri šolskih objavah Prešernovih leposlovnih besedil niso pogosti. Drugače kot pri samocenzurnih posegih v Cankarjeve črtice, kjer so sestavljalci beril dolga leta brez večjega tveganja izpuščali npr. uvodna odstavka *Desetice* ali končni odstavek črtice *Greh*, so Prešernove pesmi veliko bolj kompleksna celota, v kateri je čisto nemogoče izpuščati začetne ali končne dele besedil,¹⁶²⁷ zato je do krajšanja (razen v enem primeru) prihajalo samo znotraj besedila.¹⁶²⁸

¹⁶²⁶ Sestavi Bratuž 1982 in 1994 ter Kos 1990 imajo Krst pri Savici dvakrat, Bratuž v prvem in drugem zvezku, Kos pa v prvem in četrtem zvezku.

¹⁶²⁷ Iz posebnih razlogov se to dogaja v Sestavu beril Kos 2003, kjer sestavljalci sistemsko vključujejo tudi odlomke krajših pesmi, predvsem kot (didaktično sicer sporno) dopolnitev besedil, obveznih po učnem načrtu.

¹⁶²⁸ Poleg tega so bila s ponatisi Prešernovih *Poezij* javnosti ves čas dostopna izvirna besedila; lahko bi rekli, da je zainteresirana kulturna javnost bolj kot pri Cankarjevih črticah nadzirala, kaj se dogaja s šolskimi objavami Prešernovih pesmi.

2.6.3.2.1 KRST PRI SAVICI

Macun je v svojem *Cvetju slovenskiga pesništva* leta 1850 korektno objavil to najdaljšo Prešernovo pesnitev, kar mu v reviji *Popotnik* leta 1902 priznava že Fran Ilešič,¹⁶²⁹ torej celoten *Uvod* in celoten *Krst*, pač pa je Janežič v berilu za višje gimnazije *Cvet slovenske poezije* leta 1861 izpustil dve ključni kitici iz prve retrospektive v *Krstu*. Prvi je ta poseg v besedilo *Krsta* opazil ravno Ilešič,¹⁶³⁰ čeprav on omenja samo krajšanje za eno kitico.¹⁶³¹ Da bo popolnoma jasen razlog izpustitve, navajam kitici v celoti:

Naj pevec drug vam srečo popisuje, ki celo leto je cvetla obema: kak Črtomir osredek obiskuje, kak oča omladi med njima dvema, ki ni, ko meni, mu veselje tuje, ki srečna ga ljubezen v prsih vnema, pijanost njuno, ki tak hitro mine, pregnana od ločitve bolečine.	Kak težka, bridka ura je slovesa! Stoje po licih jima kaplje vroče, objeta sta, ko bi bila telesa en'ga, spustiti žnabel žnabla noče; si z lev'ga oča, desnega očesa jok briše, ki ga skriti ni mogoče, ko vidi v tako žalost nju utopljene, in da tolažbe zanju ni nobene.
--	--

Obe kitici sta prestreljeni z ljubeznijo, ki mladima pomeni največji in edini smisel življenja, domnevam pa, da so v prvi kitici sestavljalca najbolj motile Prešernove besede "pijanost njuno", ki izražajo izjemno moč ljubezni, v drugi kitici pa verza "objeta sta, ko bi bila telesa / en'ga, spustiti žnabel žnabla noče", ki za tisti čas učinkujeta zelo erotično.

Utemeljenost razlage, da je Janežiča motila eksplicitno izražena erotika, v celoti potrjuje nadaljnje dogajanje, saj je sestavljalca tako v *Cvetniku slovenske slovesnosti* leta 1868 kot v ponovni izdaji leta 1870 izpustil ne samo ti dve kitici,¹⁶³² pač pa celotno prvo retrospektivo, in sicer devet kitic od *Tam v časih Črtomira na otoki* do *In šel je boj bojvat brez upa zmage*, za kar ni prav nobenega tehtnega razloga, nasprotno, ravno ta del pesnitve je kot najbolj reprezentativen del *Krsta* in edini izbrani odlomek vključil sestavljalca berila Grafenauer V-VIII 1942. Janežičev odnos do erotike se razkriva tudi skozi njegov povzetek dogajanja, ki ga je vključil v besedilo *Krsta* namesto izpuščenih devetih kitic: "Ko je odhajal 'boj bojvat brez upa zmage', zapustil je na otoku nevesto – Bogomilo, hčer Staroslava, svečenika boginje Žive." Avtor beril je zato, da bi obvaroval mladino pred "pregrešno" ljubeznijo, izpustil

¹⁶²⁹ F. Ilešič, Opombe o publikacijah Slovenske matice za l. 1901, *Popotnik* 1902, 23/5, str. 152.

¹⁶³⁰ N. d.: 153.

¹⁶³¹ Vse kitice *Krsta* so pri Janežiču oštevilčene, tako da že pogled na konec pesnitve (kitica *Razlagajo, ko pride v Akvilejo* z zaporedno številko 51) razodeva, da dejansko manjkata dve kitici.

¹⁶³² Domnevam, da je Janežiču nekdo očital ponarejanje Prešernovega *Krsta* v berilu iz leta 1861, na ta način pa je avtor laže prikril svoj samocenzurni odnos do erotične motivike.

doživljajsko najmočnejši del pesnitve, brez katerega niti ne moremo v celoti razumeti dogajanja na koncu.

2.6.3.2.2 NOVA PISARIJA

Podobno usodo je v drugi polovici 19. stoletja doživljala satirična pesnitev *Nova pisarija*, ki jo je za izjemno pomembno in dragoceno označil že Macun in jo tudi v celoti objavil v *Cvetniku*. Enako je napravil Janežič leta 1861, tretjič pa se je pojavila *Nova pisarija* v berilu Miklošič VIII 1865. Miklošič je v nasprotju z Macunom in Janežičem ohranil jezikovno podobo pesnitve čisto neokrnjeno, pač pa je proti koncu izpustil sedem kitic, ki razen zadnje govorijo o ljubezenski tematiki v književnosti oz. o pomenu ljubezni za mlade ljudi nasploh.¹⁶³³ Če že ni opravičljiv, temveč vsaj razumljiv politični cenzorski poseg Miklošiča kot državnega uradnika v rokopis Prešernove *Zdravljice* (Kos 1965: 231), je čisto nepričakovano ta Miklošičev izrazito moralističen samocenzurni poseg, in to potem, ko je *Nova pisarija* že doživela dve korektni šolski objavi (čeprav v obliki samozaložbe), poleg tega pa s tem posegom avtor ni prizadel samo Prešernove poezije, pač pa posredno tudi Bürgerjevo *Lenoro* in Shakespearovo tragedijo *Romeo in Julija*.

2.6.3.2.3 V SPOMIN ANDREJA SMOLETA

Ena najlepših Prešernovih pesmi, ki je zaradi ne tako zahtevnega pesniškega jezika tudi recepcijsko ustrezna in se je upravičeno pojavljala tudi v berilih za nižjo srednjo šolo, je žalostinka *V spomin Andreja Smoleta*. Pesem je doživela prvo korektno šolsko objavo šele v Grafenauerjevih berilih po prvi svetovni vojni, v sestavi Janežič 1868 in 1870, Sket 1893 in 1914 ter Brinar 1912 pa je bila izpuščena peta kitica. Zaradi boljšega razumevanja spornosti tega posega navajam četrto, peto (v kurzivi) in šesto kitico pesmi:

¹⁶³³ Navajam inkriminiranih šest tercijn:

"Ljubezen poje pevcev teh Kamena, jeziku dela ino srcu rane, v grdobe strela trešči naj ognjena! Balade od čebelice zasrane, de bi se te med nami zamorile, tragedije ostale nam neznane! Da bi Kranjice strupa 'z njih ne pile, ljubezni sladke, ki srce zapelje, bi z Romeovo Juljo ne čutile!"	"Res škoda bi bilo, zdaj od nedelje do druge šestkrat se srce vname, je šega, da kdor pride prej, prej melje!" "Balade pet' je mlatva prazne slame, je reč pohujšljiva in zapeljiva; Lenoro bere naj, kdor ne verjame. Romanca je s tragedijo škodljiva, teh in sonetov in zdravljic ne piši, sovraži vse te Muza sramežljiva."
---	---

Kratko sijale so zvezde prijazne, v sanjah prijetnih te zibal je up; jezo si sreče občutil sovražne, zgodaj okusil življenja si strup.	<i>treščla v bogastvo nesreče je strela, kranjski v obupu zapustil si svet.</i>
<i>Deklica družga moža je objela, ki od ljubezni do nje si bil vnet;</i>	Videl si Nemško, Francosko, Britansko, videl si Švajca visoke gore, videl si jasno nebo italjansko: sreče ni ranjeno našlo srce.

Ponovno je bila najbolj moteča omemba ljubezni, tako okrnjeno besedilo pa izgublja pomembno pesnikovo sporočilo, da bogastvo samo po sebi ne prinaša sreče, poleg tega pa mladi bralec ni mogel razumeti, zakaj se je Andrej Smole sploh podal v tujino. Med obema vojnama berilo Brinar III 1922 ohranja okrajšano različico besedila, do še hujše okrnitve žalostinke pa je prišlo v berilu Gaspari III 1939, ko so sestavljalci berila poleg pete izpustili še drugo, četrto in celo zadnjo kitico (brez vsake opombe), tako da je od desetkitične pesmi ostalo samo šest kitic.

2.6.3.3 POTVARJANJE PESMI

Besedila Prešernovih pesmi so potvarjali iz različnih razlogov: političnih, ideoloških, moralnih, purističnih in jezikovnih nasploh. Ne nazadnje lahko nekatere podrobnosti, v katerih se šolska objava loči od izvirnika, pripišemo zgolj neskrbni pripravi besedila za tisk. V nasprotju s krajšanjem besedila so bili tovrstni posegi pogostejši in se pojavljajo tudi v šolskih berilih druge polovice 20. stoletja.

2.6.3.3.1 KRST PRI SAVICI

V berilu Miklošič V 1853 je objavljen samo posvetilni sonet *Matiju Čopu*. Miklošič ima namesto "kak' **kratko** je veselih dni število" verz "kak' **malo** je veselih dni število" in namesto "vpokoj'le bodo groba **globočine**" verz "vpokoj'le bodo groba **bolečine**",¹⁶³⁴ najmočneje pa je posegel v besedišče prve kvartine, kar navajam v celoti:

PREŠERNOV IZVIRNIK	MIKLOŠIČEV PONAREDEK
Vam izročim , prijatlja dragi mani! ki spi v prezgodnjem grobu, pesem milo; ločitvi od njega mi je hladilo, bila je lek ljubezni stari rani.	'Zročujem vam , prijatlja dragi mani! ki spi v prezgodnjem grobu, pesem milo; ločitvi od njega mi je hladilo, bila je lek nesreče stari rani.

¹⁶³⁴ Ta Miklošičev poseg je popolnoma nesmiseln, saj Prešeren v zaključku soneta izpostavlja posmrtni mir (podobno kot v zadnji tercini soneta *Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi*), ker mu smrt pomeni odrešitev iz trpljenja, nikakor pa ne bolečine.

Podobno kot v *Novi pisariji* je Miklošiča kot sestavljalca berila motila ljubezenska motivika, s svojim samocenzurnim posegom pa je popolnoma zabrisal drugi temeljni razlog za nastanek Prešernove pesnitve.

Janežič se v objavi *Krsta* v berilu *Cvet slovenske poezije* leta 1861 ni zadovoljil samo s tem, da je izpustil dve ključni kitici, pač pa je v prvi retrospektivi ponaredil še dva pomembna verza.¹⁶³⁵ Verz "orožja, ki so **nam nepremagljive**" je zamenjal z verzom "orožja, ki so **mnogim zapeljive**", verz "kak **od zamaknjenja** je vsa prevzeta" pa z verzom "kak **sramožljivosti** je vsa prevzeta". Janežič s tema "popravkoma" skuša zmanjšati moč ljubezni oz. Bogomilino ljubezensko zamaknjenost zamenja s sramežljivostjo, ki pa jo je Prešeren že sam in z uporabo metafore dosti bolj učinkovito vključil v verzih "Ko zarija, ki jasen dan obeta, / zarumeni podoba njena bleda".

Zanimiv potek izpričuje Sketovo objavlanje *Krsta pri Savici*, saj je najprej prvi po Macunovem *Cvetniku* čisto korektno vključil Prešernovo pesnitev v berilo za višjo stopnjo V-VI 1886. V tretji izdaji berila leta 1903 pa je na začetku *Krsta* verz "**le tujcem** sreče svit se v Kranji žari" nadomestil z verzom "**zmagalcem** sreče svit se v Kranji žari". Očitno je Sket kot sestavljalac berila podlegel političnemu pritisku nekoga, ki se mu je Prešernov verz zdel nevarna aktualizacija nepravičnih odnosov med Slovenci in Nemci v Notranji Avstriji. Ta razlaga se opira na zapis uredništva *Ljubljanskega zvona* ob Pirnatovi oceni tega Sketovega berila: "Malo znano je slovenskemu svetu, da, celo učiteljskim krogom, kakšne ovire se delajo pri aprobacijah slovenskih učnih knjig. Razni, poklicani in nepoklicani krogi se zaletavajo v njih vsebino in jahajo znanega – političnega konja, trdeč, da se s to ali ono besedo itd. slovenska mladina preveč – navdušuje, nemška pa – žali! Kdor tega ne verjame, naj pogleda tretjo kitico Prešernove pesmi *Krst pri Savici*!"¹⁶³⁶

Besednemu potvarjanju pa ni ušel niti Prešernov *Uvod*, saj je v berilu Brinar I 1908 najti naslednja mesta, ki jih lahko pripišemo želji po jezikovni posodobitvi Prešernovih verzov. Brinar je "sin Kajtimara" nadomestil s "sin Kajtimarov", "Ak pa naklonijo" s "Če pa naklonijo", najbolj temeljit poseg pa se je zgodil v znameniti homerski primeri na koncu *Uvoda*. Navajam ključne verze:

¹⁶³⁵ Tudi ta poseg dokazuje, da Janežičev opustitev celotne prve retrospektive v nadaljnjih berilih nikakor ni bila naključna.

¹⁶³⁶ *Ljubljanski zvon* 1905, 25/8, str. 508.

... **iz** hriba strmega v doline plane,
z **derečimi valovami** ovije,
kar se mu **zoper stavi**, se ne vgone ...

... **in s** hriba strmega v doline plane,
z **deročimi valovi vse** ovije,
kar se mu **v bran postavlja**, se ne vgone ...

Šolske objave Prešernovega *Krsta* so se razlikovale od izvirnika še v dveh posebnostih: v prvem primeru gre za izrazito političen, v drugem pa za purističen zadržek.

Prešeren je v Poezijah grafično poudaril znameniti domoljubni verz iz *Uvoda* "Največ sveta otrokom sliši Slave". Šolska berila so sledila Prešernovi objavi (bodisi z razprtim bodisi s poševnim tiskom), ali pa je iz samocenzurnih razlogov ali zgolj malomarnosti ta verz zapisan enako kot vsi drugi. V berilu Macun 1850 je omenjeni verz pisan razprto, prav tako v berilu Janežič 1861, pač pa je v berilih Janežič 1868 in 1870, Sket V-VI 1886, 1892 in 1903 ter Brinar I 1908, torej do konca prve svetovne vojne, ta verz zapisan v čisto normalnem tisku.¹⁶³⁷ Med obema vojnama imata razprti zapis samo sestava Wester 1922 in Grafenauer 1930, ne pa tudi Brinar 1923, Budal 1928, Kacin 1930, Bajec 1935 in 1939 ter Gaspari 1940. Po drugi svetovni vojni prevladujejo najprej razprti in kasneje poševni zapisi,¹⁶³⁸ izjema so berila v zamejstvu (razen Beličič 1947) do leta 1980 ter berili Gregorač II 1978 in Fatur I 1981 (za usmerjeno izobraževanje).

V *Krstu* je bil za puristično usmerjene sestavljalce beril najbolj sporen verz iz inkriminirane kitice *Kak težka, bridka ura je slovesa*, in sicer "en'ga, spustiti **žnabel žnabla** noče", kjer je Prešeren uporabil takrat splošno govorjeno popačenko iz nemščine. Macun je bil v *Cvetju* tudi tokrat pošten v odnosu do izvirnika, Janežič te kitice nima, Sket pa je sporno mesto samovoljno poslovenil z "**ustna ustne**".¹⁶³⁹ Grafenauer, ki je sicer izjemno korekten, je v tem primeru sledil Sketu, pač pa ima ponovno "spustiti žnabel žnabla noče" berilo Grafenauer V-VIII 1942. Po drugi svetovni vojni so na tem mestu vsa berila, osrednja in zamejska, potvarjala Prešerna, edina svetla izjema, ki ima izvorno podobo verza, je berilo Kos I 1961, po tem letu pa se sporna kitica ne pojavlja več v osrednjih berilih.

¹⁶³⁷ Na podobno slabšanje razmer v drugi polovici 19. stoletja opozarja Fran Ilešič, ki v opombi na koncu knjige navaja primere domoljubnega navdušenja v zglelih za črkopisne vaje po letu 1848, potem pa zaključuje: "S takimi mislimi so takrat polnili dušo mladine. Dandanes se pišejo za vajo v latinici po naših učiteljiških pogosto nemški reki. Moč slovanskih rekov naj bi polnila tudi lepopisne oblike, da ne bodemo polni le tujih citatov." (Ilešič 1902: 120)

¹⁶³⁸ Posebnost je sestav Gregorač 1979, kjer so pesmi objavljene v poševnem tisku, zato je verz "Največ sveta otrokom sliši Slave" zapisan pokončno.

¹⁶³⁹ Zoper takšna maličenja Prešernovih verzov je sicer v zvezi s Pintarjevo izdajo *Poezij* v prvem *Prešernovem albumu* protestiral Fedor E. Korš, ki je tudi strokovno utemeljil Prešernovo izbiro besed: "Sicer lahko celo tujec razsodi, da izpremeniti prostaško *žnablo* /.../ v književno *ustno* (v Novi pisariji) ne pomenja samo, ne povečati literarne cene svojega dela, ampak pogrešiti proti svojemu namenu, ker **mnogovrstnost tonov je ena iz najbolj značilnih lastnosti Prešernovega talenta.**" (okrepljeno zapisal Z. B. – Korš 1900: 806)

2.6.3.3.2 NOVA PISARIJA

Ta satirična dialoška pesnitev ima tri verze, ki so motili sestavljalce beril, predvsem zaradi nerazumevanja estetske vloge izrazov iz nižjih jezikovnih ravni, ki jo je opredelil že ruski prešernoslovec Korš. Jezikovne puriste so motili verzi "Tam, kjer po stari šegi še **drekajo**", "Zakaj bi se jih moje **žnablo** balo?" in "Balade, od čebelice **zasrane**". Že Macun, ki se sicer zvesto drži izvirnika, je zadnji verz spremenil v "Balade u Čebelici **izdane**", enako tudi Janežič leta 1861, Miklošič se pohvalno drži izvirnika (ima "drekajo" in "žnablo", "zasrane" pa se pojavlja v izpuščenih sednih kiticah), Janežič pa v berilih leta 1868 in 1870 popravi še preostala dva verza v "Tam, kjer po stari šegi še **kramljajo**" in "Zakaj bi se jih moje **ustno** balo?" Janežičevim potvorbam v celoti sledi Sket, prvič pa se čisto neokrnjena pojavi *Nova pisarija* šele v berilu Grafenauer III 1925. Po drugi svetovni vojni so *Novo pisarijo* korektno objavljali tako v osrednjih kot v zamejskih berilih.

2.6.3.3.3 APEL IN ČEVLJAR

Tudi Prešernov satirični sonet *Apel podobo na ogled postavi*¹⁶⁴⁰ ima eno sporno mesto, in sicer zadnji verz "rekoč: 'Le čevlje sodi naj Kopitar!'". Že prva objava pri Miklošiču (verjetno zaradi spornega smešenja take avtoritete, kot je bil dvorni uradnik Jernej Kopitar) je prinesla zapis zadnje besede z malo začetnico, enako pa velja za Janežičeva, Sketova in Brinarjeva berila. Šele Sestav Sket 1914 prinese korekten zapis soneta. Po prvi svetovni vojni prevladujejo neustrezni zapisi "kopitar", veliko začetnico imajo samo sestavi Brinar 1923, Grafenauer 1930 in 1942, Mihelič 1969, Gorjup 1979 ter Bratuž 1982 in 1994.

2.6.3.3.4 ZDRAVLJICA

Zadnje besedilo, ki je povzročalo težave sestavljalcem beril, je *Zdravljica*, pri kateri se prva objavljena različica¹⁶⁴¹ razlikuje od tiste, ki jo je Prešeren pripravil za natis v *Poezijah*, vendar jo je zaradi Miklošičevega cenzorskega posega sam odstranil iz tiskarskega rokopisa (Paternu 1977: 236). Pomembno se razlikuje več verzov, najbolj opazno pa sta različna začetek pesmi (Prijetlji! odrodile / so trte vince nam sladko – Spet trte so rodile, / prijetlji! vince nam sladko)

¹⁶⁴⁰ V berilih ima ta sonet naslove *Zabavljica* (Miklošič 1965), *Podobar in razsojevavec* (Janežič 1867), v veliki večini beril pa *Apel in čevljar*.

¹⁶⁴¹ Leta 1848 v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* ter v petem zvezku *Krajske čbelice* (Kos 1965: 231).

in njen konec (vsak, kar nas dobrih je ljudi! – Bog, kar nas dobrih je ljudi!). Že s ponatisi Prešernovih *Poezij* se je vzpostavila dvojna tradicija, saj imata npr. Pintarjeva izdaja iz leta 1901 in Aškerčeva iz leta 1913 različico Spet trte so rodile ..., Glonarjeva iz leta 1929 pa različico Prijatljji! odrodile ...¹⁶⁴²

Domnevamo lahko, da je bila iz ideoloških razlogov v določenih obdobjih primernejša različica "Bog, kar nas ..." (cenzurni rokopis), v drugih pa različica "vsak, kar nas ..." (prva objava). V prvi šolski objavi (Grafenauer I 1921) je rokopisna različica, proti pričakovanjem pa tudi v povojnih berilnih sestavih Bajec 1945, Smolej 1946 in Boršnik 1947. Pač pa je zamejsko berilo Beličič II 1947, vsekakor ne iz ideoloških razlogov, prvič prineslo *Zdravljico* z različico "Prijatljji! odrodile /.../ vsak, kar nas dobrih je ljudi!". Sledita dve potvorbi, in sicer v sestavu Boršnik 1949, ko so sestavljalci v varianti iz prve objave besedo "odrodile" zamenjali z "obrodile", in v sestavu Jamar 1956, kjer se *Zdravljica* začne z verzom "Spet trte so rodile" in konča z verzom "vsak, kar nas dobrih je ljudi!", to pa je kombinacija, ki je ne najdemo prav v nobeni objavljeni ali rokopisni različici Prešernove pesmi.

Rokopisna različica z besedo Bog v zadnjem verzu se v zadnjih petdesetih letih pojavlja še v sestavih Mihelič 1969, Zablatnik 1976, Gregorač 1979, Pertot 1980 ter Bratuž 1982 in 1994, torej razen v berilu Gregoračeve za ekonomske šole v sestavih za italijansko narodno skupnost, za zamejce in za izseljence. "Popravljen" različico z besedo "obrodile" imajo sestavi Gorjup 1979, Bohanec 1980, Fatur 1984, Kos 1994,¹⁶⁴³ Kos 2003¹⁶⁴⁴ in Lah 2009, popolnoma potvorjeno različico s kombinacijo "Spet trte so rodile – vsak, kar nas dobrih je ljudi!" pa še sestav Gregorač 1980. Posebnost je berilo Inzko III 1985, ki ima vzporedno objavljeni obe varianti *Zdravljice*, tisto iz cenzurnega rokopisa in tisto iz prve objave.¹⁶⁴⁵

¹⁶⁴² Podobno stanje se je ohranjalo še v drugi polovici 20. stoletja: Slodnjak 1964 ima *Zdravljico* iz cenzurnega rokopisa, Kos 1965 pa *Zdravljico* iz prve objave.

¹⁶⁴³ Zanimivo je, da najdemo v prvi izdaji pri Bohancu in Kolšku nepotvorjeno različico z "odrodile".

¹⁶⁴⁴ V berilu Kos I 1961 je različica iz Prešernovega *Zbranega dela* "Prijatljji! odrodile ...", v berilu *Svet književnosti* 2 pa je urednik zanikal lastno tekstnokritično objavo in spreminjal Prešernovo besedilo.

¹⁶⁴⁵ Pri slednji je napačno navedeno, da je ta varianta "natisnjena v pesniški zbirki *Poezije* doktorja Franceta Prešerna iz leta 1846 (z letnico 1847)".

2.7 VSEBINSKE POSEBNOSTI SESTAVOV OD 1850 DO 2010

V skladu s sodobnimi učnovzgojnimi cilji pouka književnosti na gimnazijah, ki opredeljujejo šolsko obravnavo književnosti kot dejaven in kritičen stik z estetskim leposlovnim besedilom, pri čemer je pouk književnosti tudi sestavni del patriotske vzgoje,¹⁶⁴⁶ na tem mestu povzemalno predstavljam vsebinske posebnosti srednješolskih sestavov v stoletju in pol od Prešernove smrti do danes, pri čemer me zanima razvoj vsebin glede umetniške ravni besedil, njihove večje ali manjše ideološke zaznamovanosti in upoštevanja primernosti posameznih besedil recepcijskim značilnostim in zmožnostim mladega bralca.

2.7.1 UMETNIŠKA KAKOVOST LEPOSLOVNIH BESEDIL

Umetniška kakovost leposlovnih besedil je bila najbolj problematična v prvi tretjini poldruga stoletja oz. v primerjavi z literarno periodizacijo do obdobja moderne, vendar tudi še kasneje, celo v drugi polovici 20. stoletja. Po eni strani je bil temeljni problem druge polovice 19. stoletja (vsaj do leta 1880) majhno število vrhunskih leposlovnih besedil, tako pesniške kot prozne narave, seveda pa tudi niso bila vsa besedila primerna za šolsko rabo oz. so predvsem ideološka in moralna merila sestavljavcev omejevala izbor in dajala prednost umetniško manjvrednim besedilom.

Macunu pravzaprav niti ne moremo zameriti, da je kakovostna raven njegovega pesniškega izbora v *Cvetju slovenskiga pesništva* z izjemo Prešernovih in delno Vodnikovih pesmi izjemno nizka, saj pravzaprav ni imel česa izbirati. Le malo bolje je v Bleiweisovih in Miklošičevih berilih, kjer o umetniški vrednosti prevladujoče poučne proze sploh ne moremo govoriti, pa tudi njun pesniški okus (z izjemo Miklošičevega odnosa do Prešerna) je izrazito konzervativen. Janežičevi *Cvetniki* pomenijo korak v pravo smer, saj daje poudarek leposlovju in uvaja tudi primere leposlovne proze, gledano v celoti pa so v njegovih izborih še vedno prevladujoča besedila epigonskih in marginalnih književnikov 19. stoletja. Podobno je s Sketovimi berili do leta 1900, saj ob Prešernu že vključuje tudi večje število klasičnih

¹⁶⁴⁶ "Dijaki/dijakinje se z ustvarjalno močjo slovenskega jezika srečujejo še zlasti ob umetnostnih besedilih. Namen tega srečevanja je branje, osebno doživljanje in odprto razumevanje obveznih in prostoizbirnih umetnostnih besedil iz slovenske in prevodne književnosti. Tako dijaki/dijakinje razvijajo doživljajske, domišljjsko ustvarjalne, vrednotenjske in intelektualne zmožnosti, ki bogatijo posameznikovo osebnost in so sestavina estetske zmožnosti, ter poglobljajo splošno sporazumevalno zmožnost za sprejemanje in izražanje raznovrstnih besedil. Spoznavanje temeljnih dejstev in nosilcev zgodovine slovenskega jezika in književnosti je eden izmed najpomembnejših pogojev za poglobljanje kulturne, domovinske in državljske vzgoje" (Učni načrt 2008: 5).

avtorjev in klasičnih besedil, vendar zapostavlja najpomembnejša pesniška in prozna besedila Simona Jenka, Frana Levstika, Josipa Jurčiča, Janka Kersnika in Ivana Tavčarja.

Do najpomembnejšega kakovostnega preskoka po letu 1900 pride v Brinarjevih berilih za meščanske šole in nekoliko manj v Westrovih predelavah Sketovih beril za nižje srednje šole. Oba sestavljavca sta dala izrazit poudarek klasičnim avtorjem, Brinar celo osrednjim književnikom slovenske moderne. Grafenauerjeva berila za višjo stopnjo iz obdobja med dvema vojnoma pomenijo napredek v izboru Prešernovih pesmi in v predstavitvi druge vrhunske slovenske lirike 19. in začetka 20. stoletja, bolj konzervativen pa je Grafenauerjev literarnozgodovinski pregled, saj je v njem bistveno preveč povprečne poezije 19. stoletja.¹⁶⁴⁷ Pač pa so po umetniški vrednosti besedil iz domače in tudi tuje književnosti najpomembnejši dosežek stoletnega obdobja od Prešernove smrti do druge svetovne vojne berila Bajca in sodelavcev. Korak nazaj pomeni *Slovensko berilo* Mohorjeve družbe iz vojnega obdobja, Smolejevi partizanski čitanki pa imata v nasprotju s predvidevanji večinoma klasične avtorje le malo manjvrednih aktualističnih besedil.

Kakovostno raven ohranja tretja izdaja Bajčevih beril iz leta 1945, pač pa sta na opazno nižji umetniški ravni osrednji sestav Smolej 1946 in zamejski sestav Čekuta 1947. Osrednja sestava Boršnik 1947 in 1949 imata vse preveč aktualističnih besedil majhne umetniške vrednosti, pač pa je na ravni predvojnih Bajčevih beril zamejski sestav Blažina 1949 za nižje srednje šole, medtem ko je po skrbnem izboru avtorjev in vrhunski kakovosti besedil izjemen dosežek zamejski sestav Beličič 1947 za višje srednje šole. Osrednja sestava Kos 1965 in Bohanec 1975 sta tako po domači kot tuji književnosti vzorna primera premišljenega izbora besedil in v zadostni meri vključujeta tudi kakovostno novejšo književnost,¹⁶⁴⁸ pač pa berila iz obdobja usmerjenega izobraževanja predstavljajo ponovno nazadovanje, še zlasti zaradi dostikrat problematičnega izbora besedil iz jugoslovanske književnosti.¹⁶⁴⁹ V zamejskih sestavih Bratuž 1982 in 1994 ter v sodobnih slovenskih sestavih Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010 je umetniška kakovost besedil že samoumevna in so v ospredju bolj vprašanja zasnove berila kot antologije ali učbenika oz. literarnovedne in didaktične opremljenosti učnih knjig.

¹⁶⁴⁷ Po obsegu dosti skromnejši sočasni zamejski sestav Budal 1928 je sodobnejši in na višji umetniški ravni.

¹⁶⁴⁸ Sočasni zamejski sestav Zablatnik 1976 je precej bolj konzervativen in prinaša tudi umetniško manjvredna besedila.

¹⁶⁴⁹ Tudi sočasni argentinski sestav Pertot 1980 je glede izbora avtorjev in besedil večkrat na manj ustrezni umetniški ravni.

2.7.2 IDEOLOŠKA OZNAČENOST LEPOSLOVNIH BESEDIL

Kot je pokazal že analitični pregled srednješolskih beril v času od Prešernove smrti do sodobnosti, so sestavljavci vsebino beril najbolj prilagajali ideološkim zahtevam oz. pričakovanjem aktualnih šolskih oblasti v treh obdobjih: v celotnem obdobju pred prvo svetovno vojno, v štiridesetih in petdesetih letih 20. stoletja in v času usmerjenega izobraževanja. Pri tem je gotovo najbolj ideološko prvo obdobje, v katerem so bila zaradi ozkih moralističnih pogledov oblastnikov razen redkih izjem zapostavljena nekatera najboljša pesniška in prozna besedila slovenskih klasikov, v berilih pa so vsaj do leta 1900 prevladovala neumetniška besedila marginalnih, a ideološko pravovernih književnikov. V drugem in tretjem obdobju so kljub dodanim aktualističnim in umetniško manjvrednim besedilom prevladovali kanonizirani avtorji in njihova vrhunska besedila.¹⁶⁵⁰

Ideološko usmerjenost avstrijskega šolstva zelo jasno ponazarja že dejstvo, da je bilo v tem času skupno ministrstvo za šolstvo in bogočastje, vpliv cerkvenega moralizma v šolah pa se je po marčni revoluciji od zborovanja avstrijskih škofov na Dunaju leta 1849 še okrepil¹⁶⁵¹ in se je skozi desetletja le polagoma liberaliziral. Ideološki pristop pri izbiri leposlovnih besedil je bil popolnoma v skladu s staroslovenskim geslom "vse za vero, dom, cesarja", poleg prevladujočih bogoljubnih in posiljeno poučnih besedil so bila izrazito ideološka tudi državoljubna, za ideološko nevtralne doživljajske in razpoloženske pesmi in prozne sestavke pa še v Sketovih berilih skoraj ni bilo mesta.¹⁶⁵² Za "varuhe šolske morale" so bila še posebej nesprejemljiva vsa leposlovna besedila z eksplicitno izraženo ljubezensko tematiko, kar se je bodisi z zavračanjem bodisi s cenzuriranjem odražalo tudi pri šolskem izboru Prešernovih pesmi.¹⁶⁵³ Po letu 1900 so sicer Westrove predelave Sketovih beril za nižjo srednjo šolo

¹⁶⁵⁰ S tega stališča je izjemno problematičen zgodovinski pregled razvoja slovenskega šolstva v publikaciji *Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri* (slovensko-angleško publikacijo je leta 2007, pred slovenskim predsedovanjem Evropski uniji, izdalo Ministrstvo za šolstvo in šport), v katerem neznani avtor obdobje od marčne revolucije do prve svetovne vojne vključi v poglavji Za jezikovno enakopravnost v staroavstrijskem šolstvu in Opismenjevanje slovenskega prebivalstva, obdobje od osvoboditve do osamosvojitve pa v poglavji Ideološka indoktrinacija šolstva po drugi svetovni vojni ter Nove potrebe gospodarskega razvoja in razširitev šolske mreže.

¹⁶⁵¹ "Nadzor nad vzgojo in književno dejavnostjo se je po tem zborovanju zaostрил v šolah in v javnosti, katoliška presoja literature je postala strogo pedagoška, vrednost leposlovnih del se je merila samo po njihovem učinku na moralo mladine. Pri tem pa sta bila nezaupanje in strah pred posvetno književnostjo že vnaprejšnja in zmeraj pripravljena na najhuje" (Paternu 1989: 6).

¹⁶⁵² Značilen kazalec negativnega odnosa tega obdobja celo do grške predkrščanske klasike je dejstvo, da je prvi obširnejši izbor iz starih grških bajk prinesla šele Westrova priredba Sketove *Slovenske čitanke* za prvi razred dekliškega liceja leta 1910.

¹⁶⁵³ Poučno je dogajanje ob izidu Levstikove pesniške zbirke leta 1854 (tedaj je bilo med 266 ravnatelji avstrijskih gimnazij kar 181 duhovnikov). Kljub zadržkom policije ob dveh radoživih študentovskih pesmih je

pomenile izboljšanje glede na stanje v drugi polovici 19. stoletja, pravi preboj v smeri ideološko čimmanj označenih leposlovnih besedil oz. mladostnikom te starosti veliko bolj dostopnih besedil doživljajskega in razpoloženskega značaja pa pomeni sočasni sestav Brinar 1912 za meščanske šole.¹⁶⁵⁴

Obdobje med dvema vojnama še zlasti na ravni nižje srednje šole pomeni odmik od ideoloških vzorcev prejšnjega stoletja¹⁶⁵⁵ (gotovo sta najmanj tendenčna sestava Bajec 1935 in 1939), pač pa se stanje ponovno poslabša v štiridesetih in petdesetih letih, tokrat drugače, z jasno ideološko polarizacijo. Sestav Moder 1942 Mohorjeve družbe pomeni ideološko vrnitev v čase pred letom 1900, v nasprotju z njim pa ima partizanski sestav Smolej 1945 presenetljivo malo aktualističnih besedil s tematiko odpora. Pač pa je izrazito ideološki eno leto kasnejši sestav Smolej 1946, kjer se slovenska klasika izgublja med aktualističnimi in literarno manjvrednimi besedili, prežetimi s tematiko narodnoosvobodilne borbe, revolucije in povezanosti s Sovjetsko zvezo. Ideologizacija se zmanjšuje že v sestavu Boršnik 1947, še bolj pa v sestavi za višjo srednjo šolo Boršnik 1949 in Merhar 1951. Popolnoma nasproten ideološki predznak ima zamejski sestav Čekuta 1947, ki v celoti ignorira vsa leposlovna besedila s tematiko odpora, pač pa se približuje predsketovskim ideološkim pozicijam. Pozitivna izjema je osrednji sestav Bajec 1945, ki ima zelo malo tendenčnih besedil, pa še pri teh so sestavljavci poskrbeli za izrazito uravnotežen pristop.

Sestava Kos 1965 in Bohanec 1975 po Brinarjevih in Bajčevih berilih pomenita tretji kvalitativni preskok, saj prinašata prvič v zgodovini slovenskih srednješolskih beril izjemen izbor besedil svetovnih klasikov,¹⁶⁵⁶ veliko prej zapostavljenih vrhunskih besedil slovenskih klasikov in predvsem tudi pomembne avtorje in besedila iz povojne intimistične in

cesarski namestnik grof Gustav Chorinsky brez zadržkov dovolil natis zbirke, pač pa je Levstikov gimnazijski katehet "dosegel, da je bila njegova zbirka na šoli dijakom zaplenjena in pri pouku slovenščine prepovedana", duhovščina pa je "nato pritislila še na založnika, da je prodajo ustavil in zbirko tako rekoč zapečatil" (Paternu 1989: 8).

¹⁶⁵⁴ Verjetno je Brinar laže izpeljal ta preobrat ravno zato, ker je bil učitelj na meščanski šoli, saj so bile gimnazije kot valilnica bodočih izobražencev pod strožjim ideološkim nadzorom šolskih oblasti.

¹⁶⁵⁵ Takoj po prvi svetovni vojni so še najbolj ideološka državoljubna besedila oz. besedila iz drugih jugoslovanskih književnosti, tudi v cirilici.

¹⁶⁵⁶ Za ponazoritev drugačnega pogleda na to obdobje, ki se tudi po analizi sočasnih madžarskih beril dejansko razlikuje od šolskega sistema v deželah realnega socializma v okviru Varšavske zveze, navajam zapis iz knjige *Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri*: "Celovit koncept prenove šolskega sistema so izvedli z reformo, ki je potekala med letoma 1958 in 1962. V vzgojno-izobraževalnem procesu so dosledno uresničevali marksistični pogled na svet in se z vso ostrino borili proti idejno nevtralni in pozitivistični šoli. Njihov cilj je bila idejna čistost vzgoje v socialističnem duhu. Želeli so, da bi mladi mislili tako, kot misli partija, in so zato v kali zatirali vsako drugačno mišljenje." (Šverc 2007: 54)

družbenokritične književnosti.¹⁶⁵⁷ Ponovno ideološko polarizacijo prinašajo berila v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja, ko se na eni strani zamejski sestav Zablatnik 1976 in argentinski sestav Pertot 1980 delno vračata na pozicije tendenčne literature izpred prve svetovne vojne, po drugi strani pa berila za srednje usmerjeno izobraževanje pomenijo odmik od prejšnjih sestavov v smeri jugoslavizacije in izrazite sociologizacije. Popolnoma drugačen pristop imajo sestavljavci zamejskega sestava Bratuž 1982, ki podobno kot njihovi predhodniki v povojnih sestavih Beličič 1947 in Blažina 1949 znajo poskrbeti za čimmanjšo tendenčnost oz. za ideološko uravnoveženost.

2.7.3 RECEPCIJSKA USTREZNOST LEPOSLOVNIH BESEDIL

Čeprav sta že Janežič in Sket v drugi polovici 19. stoletja v svojih predgovorih poudarjala pomen recepcijsko ustreznih leposlovnih besedil za mladostnikovo bralno doživetje, pri izbiri besedil razen izjemoma nista imela najbolj srečne roke. To je tudi razumljivo, če je bila bolj kot dijakovo doživetje pomembna verska, moralna in državljska vzgoja. V prvi polovici 20. stoletja pomenijo preobrat najprej Brinarjeva berila za meščanske šole, po prvi svetovni vojni pa Bajčeva berila za nižje srednje šole, ki prinašajo izvrstne doživljajske in razpoloženske pesmi slovenskih klasikov (namesto posiljeno poučnih pesmi se pojavljajo poučni sestavki z umetniško vrednostjo) in zelo pogosto dramatično napeta, pa tudi vedra oz. humorna prozna leposlovna besedila. Še zlasti v sestavih Bajec 1935 in 1939 je precej besedil iz svetovne mladinske klasike, ki tedanjemu mlademu bralcu pomenijo okno v svet in zmorejo potešiti njegovo radovednost. Po drugi svetovni vojni so med berili, ki izstopajo po svoji recepcijski ustreznosti, predvsem zamejski sestavi Beličič 1947, Blažina 1949, Mihelič 1969 in Bratuž 1982.

Temeljni problem osrednjih srednješolskih beril po drugi svetovni vojni je prevladujoči izborni vpliv literarne zgodovine, ki ima kljub vedno bolj razviti recepcijski estetiki še vedno prevladujočo vlogo pri določanju obveznih besedil v učnih načrtih.¹⁶⁵⁸ Za ponazoritev navajam vprašljivo recepcijsko vrednost besedil, kot so Jenkova Tilka, Jurčičeva Telečja

¹⁶⁵⁷ Ob teh treh kvalitativnih preskokih ne gre zanemariti možnega vpliva francoske didaktike: Josip Brinar je bil leta 1900 udeleženec svetovnega učiteljskega kongresa v Parizu, Jakob Šolar, soavtor Bajčevih *Slovenskih čitank*, je skupini sestavljavcev predlagal posnemanje sodobnih francoskih beril, Dušan Pirjevec, vodilni avtor *Slovenske književnosti I*, pa se je tudi študijsko izpopolnjeval v Parizu.

¹⁶⁵⁸ Od sodobnih sestavov so lahko v večji meri upoštevali recepcijski pristop le sestavljavci sestava Krakar 2003, ki je sodobno zasnovano berilo antološkega tipa.

pečenka, Proustov Combray ali Joyceov Ulikses,¹⁶⁵⁹ še zlasti kadar gre za izbiro čisto neustreznih odlomkov.¹⁶⁶⁰ Za ponazoritev avtorjeve pripovedne perspektive in dramatične strukture leposlovnega besedila bi bil npr. primeren kakšen doživljajsko močan odlomek iz didaktično zelo uporabne Hemingwayeve novele *Starec in morje* ali celo iz Finžgarjevega romana *Pod svobodnim soncem*, ki so se mu sestavi za višjo srednjo oz. po letu 1958 za srednjo šolo kot mladinskemu ali celo trivialnemu besedilu praviloma izogibali.

2.8 DIDAKTIČNE POSEBNOSTI SESTAVOV OD 1850 DO 2010

Seveda je pričakovano, da so glede na omejene kadrovske in materialne možnosti nesuverenega in številčno majhnega naroda¹⁶⁶¹ slovenska srednješolska berila tako po vsebinah, spremljevalnem instrumentariju in tudi grafično-likovni opremljenosti vse do danes zaostajala za srednješolskimi berili sosednjih narodov, vendar so se tudi nenehno razvijala, pri čemer pa ta razvoj ni bil enakomeren, pač pa je še zlasti zaradi pogostih družbenopolitičnih in družbenoekonomskih sprememb v poldrugem stoletju doživljal vzpone in padce. Spremembe v razvoju spremljevalnega instrumentarija ponazarja preglednica, v kateri so predstavljene posamezne prvine, od predgovora do uvodnega motivacijskega besedila ali slike (Priloga BX; razlaga kratic, uporabljenih v preglednici, je v naslednji prilogi). Za okvirno ponazoritev razvoja navajam v spodnji preglednici sestave s številom prvin spremljevalnega instrumentarija:¹⁶⁶²

MA50	5	SK93V	8	KA30	3	BA45	15	BŽ49	12	GČ79	14	IN85	8
BL55	2	BR12	4	BA35	9	SM46	2	ME51	5	GO79	4	KO90	14
JA61	2	SK13	5	BA39	15	BU46	4	JA56	5	GČ80	14	FA90	11
MI65	5	SK14	7	GA40	12	BO47	7	KO65	10	BH80	7	KO94	14
JA67	1	WE22	6	MO42	3	ČE47	3	MI69	11	PE80	2	BT94	9
JA68	3	BR23	6	GR42	2	BE47	8	IN74	7	BT82	9	KO03	15
JA70	3	BU28	4	BA43	1	SE48	5	BH75	7	FA84	15	KK03	17
SK93N	2	GR30	8	SM45	0	BO49	5	ZA76	8	CE84	3	LA10	19

¹⁶⁵⁹ V svoji recenziji učnega načrta za gimnazije leta sem predlagal izločitev slednjih dveh besedil, vendar popolnoma brez uspeha. Pred leti se je v berilih pojavljalo podobno neustrezno eksperimentalno besedilo *Triptih Agate Schwarzkobler*, ki pa ga danes vsaj v učnih načrtih ne zasledimo več.

¹⁶⁶⁰ Recepcijsko problematični besedili sta npr. še *Čakajoč Godota* in *Plešasta pevka*, ki se pojavljata tudi na seznamu besedil za ustni del splošne mature.

¹⁶⁶¹ Omejene kadrovske možnosti so povezane predvsem z dejstvom, da Slovenci do konca prve svetovne vojne nismo imeli svoje univerze, zato tudi ne v domačem jeziku izobraženih strokovnjakov s pedagoškega in didaktičnega področja, omejene materialne možnosti pa z dejstvom, da so bili zaradi nizkih naklad stroški izdajanja učnih knjig v slovenskem jeziku bistveno višji.

¹⁶⁶² Seveda je število prvin zgolj relativni kazalec razvoja: sestav Kos 1965 ima več prvin kot sestav Bohanec 1975 predvsem zaradi portretov književnikov, črno-belih in barvnih slikovnih prilog, nima pa npr. vprašanj in nalog za dejavno delo z besedilom. Pa tudi sama vprašanja in naloge kot zelo pomemben kazalec so lahko bolj reproduktivne ali bolj ustvarjalne narave.

Prvi opaznejši kakovostni premik je zaznati v sestavu Sket 1893 za višje srednje šole, še dosti večji pa med dvema vojnoma v sestavu Bajec 1935 za nižje srednje šole, kjer se število prvin spremljevalnega instrumentarija glede na predhodni sestav Wester 1922 poveča za več kot dvakrat. Po drugi svetovni vojni je do največje spremembe prišlo v sestavu Gregorač 1979 za srednje ekonomske šole. Od tega sestava dalje se v osrednjih sestavih (Gregorač 1980, Fatur 1984, Kos 1990 in Kos 1994) vzpostavi standard, ki ga sodobni konkurenčni sestavi (Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010) samo še nadgrajujejo. Glede na število prvin je več kot očitno, da se tudi sodobni sestavi v didaktičnem smislu ne razlikujejo bistveno od prelomnega sestava Bajec 1935.

Pričakovano je, da imajo v 20. stoletju glede na predhodne sestave pomanjkljiv spremljevalni instrumentarij tisti sestavi, ki so nastajali v izrazito neugodnih okoliščinah (npr. zamejska sestava Budal 1928 in Kacin 1930 v obdobju fašizma, sestavi Moder 1942, Grafenauer 1942, Bajec 1943 in Smolej 1945 med okupacijo, sestav Sever 1948 v begunskih taboriščih v Avstriji ter sestava Pertot 1980 in Ceferin med slovenskimi izseljenci v Argentini in Avstraliji. Popolnoma nerazumljivo pa je, da je lahko prišlo do tolikšne osiromašitve v osrednjih sestavih za nižjo srednjo šolo po drugi svetovni vojni (sestavi Smolej 1946, Boršnik 1947 in Jamar 1956 imajo v povprečju komaj tretjino prvin spremljevalnega instrumentarija, kot jih imajo začasna berila sestava Bajec 1945), saj sočasni zamejski sestav Blažina 1949 dokazuje, da je bilo tudi v tem času možno ohranjati predvojno kakovost.

Temeljni razlog za tolikšno nazadovanje v razvoju didaktizacije¹⁶⁶³ je gotovo revolucionarno prepričanje novih oblasti, da je vse staro konzervativno,¹⁶⁶⁴ da mora biti v "novi družbi prihodnosti" vse drugače in da morajo graditi nov šolski sistem s čisto novimi ljudmi. Namesto da bi obdržali in ponatiskovali didaktično izjemno kakovosten sestav Bajec 1945, v katerega so sestavljavci že vključili nekaj vrhunskih in tudi nekaj umetniško povprečnih

¹⁶⁶³ Na predvojno raven se v didaktičnem smislu dvignejo šele berila Staneta Miheliča za višje razrede osnovne šole v šestdesetih letih.

¹⁶⁶⁴ Podoben negativni odnos do tradicije (sicer ne v didaktičnem smislu) je zaznati tudi v obdobju usmerjenega izobraževanja, gotovo pa tudi še v sedanjem času, ko se skušajo nepreverjene in dostikrat tudi škodljive spremembe šolskega sistema utemeljiti z napačnim prikazovanjem preteklosti. V publikaciji *Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri* npr. zasledimo naslednje uvodne misli ameriških komunikacijskih strokovnjakov Rodneya Fergusona in Melinde Farris, ki se zavzemata za razvoj novih videotehnologij, s pomočjo katerih bodo najboljši učitelji postali "learning coaches – pedagoški trenerji": "Če bi odrasle v razvitem svetu povprašali, naj opišejo svoje šolske izkušnje v letih pred univerzo, bi se izkazalo, da so te izkušnje, ne glede na državne meje, povsod enake. Večinoma so vsi imeli po enega učitelja. Brali in učili so se iz učbenikov, ki so bili, kljub različnim jezikom, precej podobni. Kreda, svinčniki, mrki učitelji, učenje na pamet – to so spomini na preduniverzitetno 'izobraževanje'." (Šverc 2007: 142)

aktualističnih besedil¹⁶⁶⁵ (predvsem s tematiko odpora), njegove didaktične rešitve pa prenesli tudi na raven višje srednje šole, so novi oblastniki za sestavljalce, ki so bili vrhunski poznavalci in tudi praktiki, poiskali nove poklicne zadolžitve,¹⁶⁶⁶ namesto njih pa so prevzeli pripravo novih beril mlajši, praviloma manj razgledani in manj izkušeni ljudje.

Spremembe v razvoju oz. potek didaktizacije v smeri sodobne učne knjige za pouk književnosti lahko razberemo iz analize razvrstitve učnih vsebin skozi čas (poseben problem je razmerje med slovensko, svetovno in jugoslovansko književnostjo) ter iz analize sprememb v zasnovi literarnovednega in didaktičnega instrumentarija. Pri tem sem posebej izpostavil še danes aktualen problem uporabe in umestitve odlomkov iz daljših pripovednih ali dramskih besedil, vprašanje števila in šolske obravnave besedil za obvezno domače branje ter razvoj odnosa med srednješolskimi berili in učnimi načrti.

2.8.1 RAZVRSTITEV UČNIH VSEBIN

Razvrstitev učnih vsebin v srednješolskih berilih skozi čas prinaša preglednica s predstavitev petih možnih razvrstitev: zvrstno-vrstno, literarnozgodovinsko, tematsko, po književnostih in nedoločeno (Priloga B23). Prva ugotovitev je, da se nedoločena oz. poljubna razvrstitev učnih vsebin pojavlja izključno na ravni nižje srednje šole,¹⁶⁶⁷ kar je tudi logično, saj se od mladostnikov te starosti pričakuje predvsem neposredno in spontano doživetje umetnostnega besedila, ne pa spoznavanje njegove vpetosti v literarnozgodovinski, literanoteoretski ali tematski okvir. Samo v četrtini sestavov je le en način razvrstitve učnih vsebin, praviloma pa gre za kombinacijo dveh ali več razvrstitvenih pristopov, kar je seveda pričakovano že glede na tradicionalno delitev literarne vede na literarno teorijo in literarno zgodovino, še bolj pa zaradi širših učnovzgojnih ciljev pouka književnosti. Prevladujoča je literarnozgodovinska razvrstitev, ki se je najprej uveljavila na ravni višje srednje šole, kasneje pa vsaj kot dodatni razvrstitveni način tudi na ravni nižje srednje oz. po letu 1958 na ravni višjih razredov osnovne šole.

¹⁶⁶⁵ Umetniško manj kakovostna besedila bi zaradi delovanja kanonizacijskih dejavnikov sčasoma odpadla.

¹⁶⁶⁶ Jakoba Šolarja, ki je bil profesor na škofovih zavodih v Šentvidu pri Ljubljani, so celo zaprli.

¹⁶⁶⁷ Izjema je sestav Miklošič 1865, ki se po vsebinski in didaktični zasnovi prvih treh zvezkov ne razlikuje bistveno od sočasnega sestava za nižje gimnazije Bleiweis 1855. Tudi pri Miklošiču prevladujejo besedila poučne proze (pri Bleiweisu prevladuje naravoslovje, pri Miklošiču pa kuturna zgodovina), ki pa so seveda na nekoliko višji ravni zahtevnosti.

2.8.1.1 ZVRSTNO-VRSTNA

Čista zvrstno-vrstna razvrstitev je značilna že za prvi sestav za višjo stopnjo, tj. Macunovo *Cvetje slovenskiga pesništva*. Tako razvrstitev imajo še sestavi Janežič 1861,¹⁶⁶⁸ 1868 in 1870,¹⁶⁶⁹ sicer pa je zvrstno-vrstna razporeditev učnih vsebin prevladujoči način v berilih do konca prve svetovne vojne sploh oz. obvezni način razvrstitve v osrednjih berilih za višje srednje šole vse do druge svetovne vojne. Po njej se tovrstna razvrstitev pojavlja predvsem v sestavih v slovenskem zamejstvu.

2.8.1.2 TEMATSKA

Tematska razvrstitev učnih vsebin se pojavlja na dva načina: bodisi v obliki neoznačenih tematskih sklopov znotraj poljubne ali literarnozgodovinske razvrstitve leposlovnih besedil bodisi v obliki posebnega dela berila (izjemoma tudi celote), v katerem so tematski sklopi označeni z zbirnimi naslovi. Prvi način se je najprej uveljavil v sestavu Janežič 1867 za nižje gimnazije in kasneje nadaljeval v Sketovih in Westrovih berilih za nižje srednje šole, drugi način pa v sestavu Brinar 1912 za meščanske šole in kasneje v sestavu Bajec 1935. Na višji stopnji so se nedoločeni tematski sklopi znotraj literarnozgodovinske razvrstitve prvič pojavili v sestavu Boršnik 1949, kot poseben dodatek literarnozgodovinski razporeditvi pa je tematska razvrstitev v sestavu Gorjup 1979. Samo enkrat se je uveljavila čista tematska razvrstitev v obliki ločenih sklopov s povezovalno tematiko v sestavu Inzko 1985.

2.8.1.3 LITERARNOZGODOVINSKA

Prvič prinaša literarnozgodovinsko razvrstitev sestav za višje gimnazije Miklošič 1865, in sicer samo v četrtem zvezku (za osmo leto gimnazijskega šolanja). V sestavih Sket 1893V in 1914 je tovrstna razvrstitev v drugem zvezku (za zadnji dve leti osemletnega šolanja), v sestavu Grafenauer 1930 pa je predviden začetek obravnave književnosti po kronološkem

¹⁶⁶⁸ Tako Macun kot Janežič imata na koncu še dodatek s književnostmi drugih južnoslovanskih narodov.

¹⁶⁶⁹ "Na kanone, izbore 'velikih avtorjev', se v raznih antologijah opira razvrstitev žanrov: v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva* (1850) in Janežičevem *Cvetniku slovenske slovesnosti: berilu za više gimnazije in realke* (1868) vzorna dela slovenskih in južnoslovanskih piscev služijo kot prototipi, zgledi za opredeljevanje umetnosti, literature, njenih zvrsti in vrst. Zato obe antologiji nista urejeni kronološko ali avtorsko, temveč so vanju uvrščena besedila razdeljena po rubrikah poetike" (Juvan 1994: 281).

načelu že v drugem razredu višje srednje šole.¹⁶⁷⁰ Prvi primer čiste literarnozgodovinske razvrstitve je zamejski sestav Budal 1928, med osrednjimi berili pa je to berilo v enem zvezku, ki je med okupacijo nastalo na podlagi predvojnih Grafenauerjevih beril (sestav Grafenauer 1942). Kasneje imajo tovrstno razvrstitev še sestavi Budal 1946, Merhar 1951, Kos 1965, Bohanec 1975 in 1980, Gregorač 1979, Ceferin 1984, Fatur 1990, Kos 2003 in Lah 2010.

2.8.1.4 KOMBINIRANA

Kot sem že omenil, se na višji stopnji s Sketovimi berili uveljavi kombinacija zvrstno-vrstne in literarnozgodovinske razvrstitve, pri čemer so se dijaki najprej seznanili s temeljnimi literarnoteoretičnimi pojmi in njihovimi besedilnimi ponazoritvami, šele za tem pa je sledil literarnozgodovinski pregled po obdobjih. Po drugi svetovni vojni ohranjata ta pristop sestava Beličič 1947 in Zablatnik 1976, ki v veliki meri izhaja iz tržaškega povojnega sestava. Isto kombinacijo, vendar v obrnjenem zaporedju, prinašajo sestavi Fatur 1984 ter Kos 1990 in 1994, ko literarnozgodovinskemu pregledu sledijo zvrstno-vrstni sklopi,¹⁶⁷¹ v obdobju usmerjenega izobraževanja v tretjem in četrtem letniku, kasneje pa le v četrtem letniku.

Z didaktičnega vidika je tako zaporedje manj sprejemljivo, saj so se dijaki brez temeljnih literarnoteoretskih informacij v nižjih letnikih teže navajali na celovito šolsko interpretacijo leposlovnih besedil, zvrstno-vrstni sklopi na koncu srednješolskega cikla pa gotovo niso prispevali k utrjevanju zgodovinskega pogleda na razvoj književnosti.¹⁶⁷² Ravno zaradi opustitve začetne zvrstno-vrstne obravnave književnosti po drugi svetovni vojni se je v sestavu Gregorač 1979 za ekonomske srednje šole prvič pojavil uvodni literarnoteoretični sklop,¹⁶⁷³ ki se je po dvajsetletnem premoru ponovno pojavil v sodobnih sestavih Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010.

Na nižji stopnji se je pred prvo svetovno vojno v sestavu Brinar 1912 za meščanske šole najprej pojavila kombinacija zvrstno-vrstne in tematske razvrstitve, ki pa ji je avtor po vojni,

¹⁶⁷⁰ Grafenauerjev drugi zvezek ima kombiniran pristop, in sicer ob literarnozgodovinski še zvrstno-vrstno razvrstitev leposlovnih besedil.

¹⁶⁷¹ V sestavu Fatur 1984 so ob zvrstno-vrstnih tudi tematski sklopi.

¹⁶⁷² Sam sem opustitev zvrstno-vrstnih sklopov v četrtem letniku (predvsem zaradi premajhnega števila ur za pouk književnosti, ki niso omogočale poglobljene obravnave leposlovnih besedil) predlagal že v svoji oceni učnega načrta za pouk književnosti iz leta 1992 (Božič 1992/93: 231), vendar je bila drugačna zasnova sprejeta šele leta 1998, ko je po uvedbi mature leta 1995 ostal samo še tematski sklop za pisanje maturitetnega eseja.

¹⁶⁷³ Ta je pri Gregoračevi tudi didaktično zelo ustrezno oblikovan.

ko se je šolanje podaljšalo za eno leto, v četrtem zvezku dodal še literarnozgodovinski pregled.¹⁶⁷⁴ Podoben razvoj je opaziti pri Bajčevih berilih, ki imajo v prvi izdaji kombinacijo zvrstno-vrstnega in tematskega pristopa, v drugi izdaji tik pred vojno pa je v četrtem zvezku ob poljubnem opazen tudi literarnozgodovinski pristop. Po drugi svetovni vojni se v večini sestavov za nižjo stopnjo prevladujoča tematska razvrstitev povezuje z literarnozgodovinskim pregledom v zaključnem letniku, le v zamejskem sestavu Mihelič 1969 je dodana tudi zvrstno-vrstna razporeditev leposlovnih besedil.

2.8.1.5 RAZMERJE MED SLOVENSKO, SVETOVNO IN JUGOSLOVANSKO KNJIŽEVNOSTJO

Glede na delež tujih književnosti lahko razdelimo vsa srednješolska berila na štiri skupine: v prvo sodijo tista, ki imajo neznamenat delež tujih književnosti (manj kot 5%), in to predvsem zaradi posebnih okoliščin nastanka, bodisi da gre za berila, ki so nastala v zamejstvu ali izseljenstvu (npr. sestavi Budal 1928 in 1946, Čekuta 1947, Beličič 1947, Blažina 1949, Zablatnik 1976, Pertot 1980 in Ceferin 1984), bodisi za berila, ki so nastala v neugodnih zgodovinskih razmerah (npr. sestavi Moder 1942, Grafenauer 1942, Bajec 1943 in Smolej 1945).¹⁶⁷⁵ Poseben primer so osrednji sestavi za višjo stopnjo (Sket 1893 in 1914, Grafenauer 1930¹⁶⁷⁶ ter Boršnik 1949 in Merhar 1951), pri katerih gre najbrž za zavestno domoznansko usmeritev. V drugo skupino sodijo berila, ki imajo manjši delež prevedenih besedil (do 25%), v tretjo tista, ki imajo večji delež tujih književnosti (od 25% do 35%), in v četrto tista, ki imajo tovrstnih besedil nad 35%.

Poseben problem predstavlja razmerje med svetovno in jugoslovansko književnostjo. V veliki večini sestavov je svetovne književnosti¹⁶⁷⁷ bistveno več kot jugoslovanske, izjeme, kjer je razmerje ravno obratno, pa so sestavi Macun 1850, Janežič 1861, Wester 1922, Brinar 1923, Gorjup 1979, Fatur 1984 in Fatur 1990 (Priloga B2). Macun je v svoje *Cvetje slovenskiga pesništva* vključil dodatek iz južnoslovanskih književnosti kot izrazit privrženec

¹⁶⁷⁴ Takšna zasnova je bila nujna zlasti zaradi tistih dijakov, ki niso nadaljevali šolanja na višji srednji šoli.

¹⁶⁷⁵ V prvem primeru je šlo zlasti za ohranjanje leposlovnega stika z matično književnostjo, zato tuje književnosti niso imele pravega pomena, v drugem primeru pa so vključevanje tujih književnosti onemogočale omejitve materialne in kadrovske narave.

¹⁶⁷⁶ Kot dopolnitev Grafenauerjevih beril je leta 1937 izšel *Kratek pregled svetovne književnosti* Pavla Strmška.

¹⁶⁷⁷ Seveda se je treba zavedati, da v pravem pomenu besede lahko govorimo o svetovni književnosti šele v obdobju med dvema vojnama, saj gre v sestavi iz druge polovice 19. stoletja večinoma za književnosti z območja habsburške monarhije oz. z nemškega govornega področja, nekaj pa je tudi predstavnikov vzhodnoslovanskih književnosti.

ilirskega gibanja in panslavist,¹⁶⁷⁸ Janežič pa je v *Cvetu slovenske poezije* dodal besedila iz srbske in hrvaške književnosti zato, ker naj bi se na ta način slovenski gimnazijci usposabljali za študij na bodoči zagrebški univerzi. V Westrovih berilih za nižje srednje šole in Brinarjevih berilih za meščanske šole iz obdobja med dvema vojnama se je zmanjšal delež svetovne književnosti in večkratno povečal delež jugoslovanske književnosti. Ker gre za predelane in dopolnjene izdaje predvojnih beril, sta morda sestavljavca na ta način hotela dokazati privrženost novi državni skupnosti, lahko pa je šlo tudi za iskreno navdušenje nad južnoslovansko zvezo narodov.¹⁶⁷⁹

Prevlado jugoslovanske književnosti nad svetovno v sestavih Gorjup 1979 in Fatur 1990 (gre za berila za srednje šole z italijanskim učnim jezikom) lahko razložimo s tem, da sestavljavci niso vključevali svetovne književnosti zato, ker so informacije o njej dijaki dobivali pri pouku italijanščine, obenem pa se jim je zdelo potrebno, da pripadniki italijanske narodne skupnosti spoznajo vsaj nekaj temeljnih besedil iz književnosti drugih jugoslovanskih narodov. Drugače je v sestavu Fatur 1984 za srednje usmerjeno izobraževanje, kjer delež jugoslovanske književnosti ni samo za polovico višji od deleža svetovne književnosti, temveč je najvišji v srednješolskih sestavih od leta 1850 do 2010 sploh. Čeprav sta že leta 1934 Ivo Grahor in Anton Ocvirk opozarjala na problem recipročnosti,¹⁶⁸⁰ so se tedanji tvorci srednješolskih učnih načrtov za slovenščino¹⁶⁸¹ obnašali bolj papeško od papeža in pravzaprav sami uveljavljali "skupna jedra",¹⁶⁸² proti katerim je kasneje najprej nastopilo Slavistično društvo Slovenije, kasneje pa precej bolj odmevno nekateri slovenski pisatelji.¹⁶⁸³

Že v sestavu Kos 1990 tik pred osamosvojitvijo je prišlo do popolnega preobrata, in sicer je delež besedil iz svetovne književnosti za dvakrat presegel delež besedil iz jugoslovanske

¹⁶⁷⁸ Berilo je bilo zasnovano kot prvi del zbirke z naslovom *Cvetje jugoslavjansko s dodanimi cveti drugih slavjanskih vertov*.

¹⁶⁷⁹ Ivo Grahor in Anton Ocvirk navajata stališče ljubljanskega profesorja Vincenca Marinka, da ob prevratu "ni bilo niti enega slovenskega profesorja, ki bi ne bil jugoslovensko orijentiran" (Grahor 1934: 261).

¹⁶⁸⁰ Avtorja članka *Slovenska srednja šola in nacionalna vzgoja* odgovarjata na očitke ljubljanskega profesorja Vincenca Marinka o separatistični naravnosti nižješolskega sestava Bajec 1935 z utemeljitvijo, da je v prvih dveh zvezkih precej državoljubnih besedil in tudi prevodov iz drugih južnoslovanskih književnosti, v primerljivih srbohrvaških čitankah pa le nekaj pesmi slovenskih pesnikov in nobenih sestavkov o Sloveniji, slovenski kulturi in zgodovini (Grahor 1934: 265/266).

¹⁶⁸¹ Sestav Fatur 1984 je primer vezanega tipa beril, ki se ravnajo po predpisanem učnem načrtu.

¹⁶⁸² Gre za didaktično zasnovano, po kateri bi imeli vsi jugoslovanski srednješolski učnovzgojni programi v določenem deležu nekaterih ključnih družboslovnih predmetov skupne "jugoslovanske" vsebine.

¹⁶⁸³ Seveda pa niso vsi učitelji slovenščine uresničevali navodil svetovalcev zavoda za šolstvo, da je treba obdelati tudi vsa besedila iz drugih jugoslovanskih književnosti, temveč so mnogi po lastni presoji in inerciji veliko snovi izpuščali in v razredu obravnavali samo nekatera najpomembnejša in res kanonska besedila (npr. *Hasanaginica, Gorski venec, Nečista kri, Gospoda Glembajevi, Most na Drini* ipd.).

književnosti, obenem pa se je zelo zmanjšal delež besedil iz slovenske književnosti (54%), in sicer na kritično raven sestava Kos 1965.¹⁶⁸⁴ To ostaja nerešen problem tudi v sodobnih sestavih Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010, v katerih je delež jugoslovanske književnosti padel na raven enega odstotka,¹⁶⁸⁵ kar je vendarle v neskladju z geografsko, jezikovno in tudi zgodovinsko povezanostjo južnoslovanskih balkanskih narodov, delež svetovne književnosti pa se giblje od 36% v Kosovem do 48% v Lahovem sestavu (Priloga B2). Previsok, skoraj polovičen delež svetovne književnosti je problematičen tedaj, kadar je zaradi njega zapostavljena slovenska književnost.¹⁶⁸⁶ Štiridesetodstotni delež svetovne književnosti v sestavu Krakar 2003 ne ogroža nujnega primata slovenske književnosti, saj gre za antološki tip beril, drugače pa je v sestavu Lah 2010, kjer gre za vezani tip beril.

2.8.2 LITERARNOVEDNI INSTRUMENTARIJ

Literarnovedni instrumentarij se je v srednješolskih berilih pojavil že na samem začetku, vendar se je v razviti obliki (literarnoteoretična in literarnozgodovinska sobesedila ter bio- in bibliografski podatki o avtorjih vključenih leposlovnih besedil) uveljavil šele na koncu 19. stoletja v Sketovih berilih za višje srednje šole (Priloga B24). Na ravni nižje srednje šole pride do kakovostnega premika šele s sestavom Brinar 1912 oz. z drugo izdajo Brinarjevih beril v štirih zvezkih po prvi svetovni vojni, tovrstni pristop pa se ohranja tudi v sestavih Bajec 1935 in 1939 ter Gaspari 1940. Do bistvenega nazadovanja na obeh stopnjah pride v osrednjih berilih po drugi svetovni vojni,¹⁶⁸⁷ sodobno učbeniško zasnovo z literarnoteoretičnim uvodom v književnost in literarnozgodovinskimi uvodi v posamezna obdobja pa je prinesel šele sestav Gregorač 1979 za srednje ekonomske šole. Zamejska berila iz zadnjih štirih desetletij, ki so pretežno antološko zasnovana, imajo večnoma bolj skromen literarnovedni instrumentarij.

¹⁶⁸⁴ Med obema sestavoma pa je vendarle ključna razlika, in sicer je v antološkem tipu beril *Slovenska književnost I-II* in *Svetovna književnost I-II* Kosova antologija svetovne književnosti bolj priročnik za študente književnosti in nikakor ni bilo mišljeno, da bi se pri pouku obdelala vsa besedila.

¹⁶⁸⁵ Z zornega kota današnjih sestavljalcev srednješolskih beril deluje naslednji zapis v sicer tehtnem analitičnem članku Borisa Paternuja kot čisti anahronizem: "Naslednji vsebinski krog zavzemajo književnosti drugih jugoslovanskih narodov, s katerimi nas je najbolj globoko povezala zgodovina osvobodilnih bojev in še posebej NOB in revolucija, zatem pa jugoslovanska družbena in državna skupnost, zasnovana na podlagi samoupravne socialistične demokracije in na podlagi enakopravnosti vseh jugoslovanskih narodov, njihovega medsebojnega spoznavanja, razumevanja in spoštovanja." (Paternu 1983/84: 162)

¹⁶⁸⁶ "Praksa, utrjena po svetu in pri nas, kaže, da izhodišče književnega pouka, njegovo glavno podlago predstavlja književnost, pisana v jeziku, ki je učenčev materni jezik. Kolikor to načelo kjerkoli v civiliziranem svetu ni uresničeno, pomeni, da je učenec prikrajšan za bistveni del naravne in narodno enakopravne vzgoje. Izvirna književnost jezika in naroda, ki jima učenec pripada, je po didaktičnih izkušnjah tista, ki že na začetku bralne kulture vsebuje največ doživljajskih, mišljenjskih in izraznih sestavin, s katerimi se lahko notranje poenači, identificira" (Paternu 1983/84: 161).

¹⁶⁸⁷ Pač pa se ohranja predvojna raven v zamejskih sestavih Beličič 1947 in Blažina 1949.

2.8.2.1 LITERARNOTEORETIČNA SOBESEDILA

Literarnoteoretična sobesedila vključuje že sestav Macun 1850, za njim pa tudi Janežičeva, Sketova in Grafenauerjeva za višje srednje šole. Na nižji stopnji se literarna teorija pojavi s sestavom Brinar 1912 za meščanske šole, v sestavu Bajec 1939 pa so posamezni literarnoteoretični pojmi razloženi v okviru pojasnjevalnih opomb ob besedilih. Po drugi svetovni vojni so literarnoteoretični dodatki do sestava Gregorač 1979 vključeni predvsem v zamejskih berilih, pri nas pa od šestdesetih let dalje za srednješolsko rabo izhajajo posebni literarnoteoretični priročniki.¹⁶⁸⁸

2.8.2.2 LITERARNOZGODOVINSKA SOBESEDILA

Literarnozgodovinska sobesedila so se prvič pojavila v sestavu Miklošič 1865 za višje gimnazije, kasneje pa tudi v Sketovih in Grafenauerjevih berilih. Na nižji stopnji se je literarnozgodovinski pregled uveljavil šele po prvi svetovni vojni, in sicer v četrtem zvezku sestava Brinar 1923 za meščanske šole. Enako je tudi v Bajčevih berilih za nižje srednje šole, v sestavu Gaspari 1940 pa imamo prvič literarnozgodovinske vsebine v obliki preglednice. Po drugi svetovni vojni je z izjemo zamejskega sestava Blažina 1949 literarna zgodovina prvič vključena v sestav Kos 1965, in še to le na koncu antoloških izborov iz svetovne književnosti. Pomanjkanje literarnozgodovinskih vsebin v sestavu Bohanec 1975 v sedemdesetih letih 20. stoletja nadomeščata Kosova pregleda slovenskega slovstva in svetovne književnosti. Šele v sestavu Gregorač 1979 za srednje ekonomske šole postane literarnozgodovinski pregled vezno besedilo, v katerega se na ustreznih mestih vključujejo leposlovna besedila, kar je značilno tudi za sestava za usmerjeno izobraževanje Gregorač 1980 in Fatur 1984 ter za sodobna konkurenčna sestava Kos 2003 in Lah 2010.

2.8.2.3 BIO- IN BIBLIOGRAFSKI PODATKI

Življenjepisne podatke o avtorjih leposlovnih besedil v zelo skopi obliki prinaša že Macunovo *Cvetje slovenskiga pesništva* leta 1850. V sestavu Miklošič 1965 so se biografskim pridružili še bibliografski podatki, od Sketovih beril za višjo stopnjo dalje pa so oboji podatki

¹⁶⁸⁸ To so *Besedna umetnost* II Silve Trdina, *Mala literarna teorija* Matjaža Kmecla in *Očrt literarne teorije* Janka Kosa.

z redkimi izjemami obvezna sestavina srednješolskih beril na obeh stopnjah.¹⁶⁸⁹ Brez osnovnih življenjepisnih in drugih podatkov so predvsem berila iz obdobja okupacije (sestavi Moder 1942, Grafenauer 1942, Bajec 1943 in partizanski sestav Smolej 1945) in nekatera berila, ki so izšla takoj po vojni (to so osrednja sestava Smolej 1946 in Boršnik 1947, zamejski sestav Čekuta 1947 in begunski sestav Sever 1948), kasneje pa le še sestav Gorjup 1979 za srednje šole z italijanskim učnim jezikom, argentinski sestav Pertot 1980 in avstralski sestav Ceferin 1984.

2.8.2.4 RAZLAGE LEPOSLOVNIH BESEDIL

Razlage leposlovnih besedil so prvič postale del literarnovednega instrumentarija takoj po drugi svetovni vojni, in sicer skoraj istočasno v osrednjem sestavu Boršnik 1947 za nižje srednje šole in zamejskem sestavu Beličič 1947 za višje srednje šole.¹⁶⁹⁰ Kasneje zasledimo kratke razlage v sestavu Kos 1965 (samo v *Slovenski književnosti II* in v *Svetovni književnosti*), s sestavom Bohanec 1975 pa postanejo razlage leposlovnih besedil stalnica (izjeme so sestavi Gorjup 1979, Pertot 1980, Ceferin 1984 in Inzko 1985).

2.8.3 DIDAKTIČNI INSTRUMENTARIJ

Didaktični instrumentarij, ki je namenjen samostojnemu in dejavnemu delu z leposlovnim besedilom oz. omogoča in spodbuja razumevanje, doživljanje in vrednotenje, se je začel v srednješolskih berilih uveljavljati bistveno kasneje kot literarnovedni instrumentarij. Prve korake v tej smeri prinaša sestav Sket 1983, do polne uveljavitve sodobnih didaktičnih pristopov¹⁶⁹¹ pa pod vplivom sočasnih francoskih beril pride šele na koncu obdobja med dvema vojnama s sestavom Bajec 1939 za nižje srednje šole (Priloga B24). Po drugi svetovni vojni ohranja in celo nadgrajuje predvojno stanje le zamejski sestav Blažina 1947 za isto stopnjo, pri osrednjih berilih pa nastopi regresija¹⁶⁹² vse do Miheličevih beril za višje razrede osnovnih šol v šestdesetih letih 20. stoletja. Na višji stopnji je opaznejši premik na bolje v

¹⁶⁸⁹ V sestavu Kos 1965 so samo v *Slovenski književnosti II* in v *Svetovni književnosti*.

¹⁶⁹⁰ Dva zvezka sestava Boršnik 1947 sta izšla že leta 1946.

¹⁶⁹¹ V sestavu Wester 1922 je pomembna novost besedilo z napotki za ustrezno literarno branje. Take napotke vključujejo tudi kasnejša Bajčeva berila, nekaj podobnega pa so v sestavih, ki so izhajali po usmerjenem izobraževanju, didaktični napotki in pojasnila za ustrezno uporabo berila kot učbenika.

¹⁶⁹² Že sestav Boršnik 1947 je didaktično krepko pod ravnijo Bajčevih beril, sestav Jamar 1956 pa ima samo stvarne opombe in portrete književnikov.

sestavu Bohanec 1975, razen po grafično-likovni opremi pa se s predvojnimi Bajčevimi berili lahko meri šele didaktični instrumentarij sestava Gregorač 1979 za srednje ekonomske šole.

2.8.3.1 STVARNE OPOMBE

Stvarne opombe prvič prinaša sestav Sket 1993 za višje razrede srednje šole, in sicer na koncu zvezkov. V izdajah teh beril po letu 1900 so opombe uvrščene na koncu posameznih leposlovnih besedil, kar je z didaktičnega vidika dosti bolj funkcionalno. Prvič se na ravni nižje srednje šole opombe pojavijo v sestavu Sket 1913 (tudi na koncu zvezkov), tj. v Westrovih predelavah sketovih beril. Po prvi svetovni vojni so stvarne opombe vključene v sestavih Wester 1922 in Grafenauer 1930,¹⁶⁹³ obakrat na koncu zvezkov, v Bajčevih berilih pa so ponovno dodane pod leposlovnimi besedili. Nobenih opomb ni v sestavih, ki so izhajali v času okupacije, po drugi svetovni vojni pa je tako osiromašen didaktični instrumentarij v osrednjem sestavu Smolej 1946 ter v zamejskih sestavih Budal 1946 in Čekuta 1947 (kasneje še v avstalskem sestavu Ceferin 1984 in v sestavu za srednje šole z italijanskim učnim jezikom Fatur 1984).

V osrednjih sestavih Boršnik 1947, Boršnik 1949 in Merhar 1951 so opombe pod vplivom Bajčevih predvojnih beril pod besedili,¹⁶⁹⁴ v sestavu Jamar pa ponovno manj funkcionalno na koncu zvezkov. Sestav Kos 1965 ima stvarne opombe (na koncu zvezkov) samo v *Slovenski književnosti* I-II, v prvem zvezku šele v drugi izdaji leta 1964. Sestav Bohanec 1975 ohranja takšno umestitev opomb, pač pa jih Gregoračeva od drugega zvezka dalje tako kot prej Boršnikova bolj smiselno vključi v didaktični sklop na koncu posameznih besedil. V sodobnih konkurenčnih sestavih so stvarne opombe umeščene na dva načina: v sestavu Krakar 2003 pod leposlovno besedilo, v sestavih Kos 2003 in Lah 2010 pa na rob strani.

2.8.3.2 VPRAŠANJA IN NALOGE

Vprašanja in naloge za dejavno delo z leposlovnim besedilom vključuje šele sestav Bajec 1935 za nižje srednje šole, vendar v resnično razviti in pestri podobi (ob leposlovnih besedilih so vprašanja za tesno branje, povzermalne naloge in naloge za ustvarjalno pisanje).

¹⁶⁹³ V Brinarjevih berilih za meščanske šole ni stvarnih opomb.

¹⁶⁹⁴ V berilih Boršnikove so številne stvarne opombe, kasneje pa jih je praviloma precej manj, razen v zamejskih sestavih Bratuž 1982 in 1994 (še zlasti pri poeziji Franceta Prešerna).

Sestavljavci beril niso samo preverjali razumevanja in doživljanja, pač pa so dijake navajali tudi na opazovanje slogovnih značilnosti in zgradbe leposlovnih besedil, jim omogočali sproščanje domišljije in jih uvajali v pisanje podobnih ali bolj strokovnih besedil.¹⁶⁹⁵ Bolj skromna so vprašanja in naloge v sestavu Gaspari 1940 za meščanske šole, prav tako so na nižji ravni v povojnih berilih Boršnikove, medtem ko so v zamejskih sestavih Blažina 1949 in Mihelič 1969 še na nekoliko višji ravni kot v Bajčevih berilih.

Na ravni višje srednje oz. srednje šole se vprašanja in naloge pojavijo še dosti kasneje, in sicer s sestavom Bohanec 1975.¹⁶⁹⁶ Ta del didaktičnega instrumentarija je čisto nefunkcionalno umeščen na koncu zvezkov (še le v naslednjih izdajah se pojavlja na koncu obravnave posameznega avtorja), vprašanja pa so pogosto preveč "akademska" in ne izrabljajo tistega miselnega in doživljajskega potenciala, ki ga ponujajo posamezna leposlovna besedila. Po tem sestavu so vprašanja in naloge obvezni del vsakega berila (izjeme so zamejski sestav Zablatnik 1976, sestav za srednje šole z italijanskim učnim jezikom Gorjup 1979 in avstralski sestav Ceferin 1984), v obeh sestavih Gregoračeve (1979 in 1980), v sestavu Fatur 1984 za srednje usmerjeno izobraževanje ter v sodobnih sestavih Krakar 2003 in Lah 2010 pa so na koncu predstavitve posameznih literarnih obdobj tudi ponavljalna oz. utrjevalna vprašanja.

2.8.3.3 GRAFIČNO-LIKOVNA OPREMA

Če se izdajatelji srednješolskih beril do prve svetovne vojne niso kaj dosti ukvarjali s tem, kakšna grafična podoba leposlovnih in spremljevalnih besedil je najustreznejša za nemoteno recepcijo, je v obdobju med dvema vojnoma glede tega vprašanja zaznati posebno skrb, leta 1944 pa dobimo Slovenci tudi strokovno utemeljitev ustreznega grafičnega oblikovanja. Knjižica Franca Planine ob petindvajseti obletnici delovanja Pokrajinske šolske založbe

¹⁶⁹⁵ Na Hrvaškem so vključevala vprašanja in naloge za dejavno delo z besedilom že berila za višje trgovske šole iz leta 1910 in berila za trgovske akademije iz leta 1918 (Rosandić 1986: 303).

¹⁶⁹⁶ Morda je bil temeljni razlog v neumestnem in dejansko zastarelem pojmovanju, da je gimnazijski pouk književnosti predvsem pouk literarne zgodovine, zato razen izjemoma profesorji niso uporabljali interaktivnih metod, ampak so praviloma predavali. V kolikšni meri je pouk književnosti kljub interaktivno usmerjenim berilom z bogatim didaktičnim instrumentarijem tudi pri nas še vedno reproduktivne narave, lahko le ugibamo, dejansko pa se tovrstni pristop tudi na formalni ravni še vedno prakticira v nekaterih bližnjih državah, npr. na Češkem: "Vse omenjene učbenike so spremljale zbirke besedil, v nobenem od njih pa ni bilo nalog ali vprašanj za dijake. To je najbrž tudi na splošno največji problem sodobnih učbenikov, saj jih dijaki uporabljajo kot enciklopedije, ne pa kot priročnike, iz katerih bi se naučili osnovnih pristopov k literaturi kot besedni umetnosti. /.../ Kreativni pristop k pouku književnosti pri nas še ni zelo uveljavljen ne pri dijakih ne pri učiteljih, niti v pogledu branja niti kreativnega pisanja." (Kozár 2008: 350-351)

prinaša tudi poglavje Kako naj bo učna knjiga tehnično obdelana,¹⁶⁹⁷ ki ima na začetku naslednje še danes aktualne ugotovitve (n. d.: 25):

Kar je obrtniku in delavcu orodje, to je dijaku učbenik – vsakdanji pripomoček pri delu in najstalnejši spremljevalec skozi vsa leta šolanja. Zato ni vseeno, kakšna je učna knjiga. Važno je, da je strokovno, metodično in jezikovno dobra, važno je pa tudi, da je tehnično pravilna. Dijaka ne sme odbijati že njena zunanost in notranja oprema, ne sme mu delati tehničnih ovir in ne sme mu utrujati oči. Zlasti na zadnjo zahtevo bi morali založniki mnogo bolj paziti, kakor so pazili do sedaj. Saj nam kažejo vse statistike o zdravniškem pregledu šolske mladine in tudi vsak lahko sam to opazi, da si ravno šolska mladina v obilni meri kviri vid in postaja kratkovidna.¹⁶⁹⁸

Zgodovinski pregled velikosti črk v berilih pokaže, da se ta spoznanja, strokovno utemeljena tudi s predstavitvijo fiziologije zaznavanja,¹⁶⁹⁹ pogosto niso upoštevala. V Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva* so pesmi natisnjene z enako velikimi črkami kot spremljevalno literarnovedno besedilo, v sestavih Bleiweis 1955, Janežič 1867 in Sket 1914 pa ima poezija bistveno manjše črke kot proza (Priloga B26). V Grafenauerjevih berilih po prvi svetovni vojni ima poezija enakovreden status kot proza in dramatika, v Bajčevih ravno tako (v sestavi Bajec 1939 so pesmi prvič natisnjene s poševnimi črkami), didaktični instrumentarij pa ima manjše črke.¹⁷⁰⁰ Sestav Boršnik 1949 po drugi svetovni vojni ohranja doseženo raven, izjemno kakovostno branje in neokrnjeno doživljanje pa omogoča sestav Kos 1965, ki razen besedil na koncu zvezkov nima drugega spremljevalnega instrumentarija.

Sestava Bohanec 1975 in Gregorač 1979 z razporeditvijo kitic in velikostjo črk razodevata pomanjkanje prostora, prvi zaradi izjemno velikega števila leposlovnih besedil, drugi pa zaradi obširnega spremljevalnega instrumentarija. Sestav Fatur 1984 za srednje usmerjeno izobraževanje se z razmerjem med velikostjo črk v pesmih in v spremljevalnem besedilu vrača na raven pred prvo svetovno vojno, ponovno pa sta zelo berljiva sestava Kos 1990 in 1994, v katerih je tako kot v Bajčevih berilih z manjšimi črkami natisnjen le spremljevalni instrumentarij. V sodobnih konkurenčnih sestavih, ki imajo prvič v zgodovini srednješolskih

¹⁶⁹⁷ Poglavje vključuje tri vsebinske sklope: tisk (višina črk, širina črk, razdalja med črkami in med besedami, dolžina vrst, razmak med vrstami, število vrst na strani, oblika ali karakter črk, rob, barva tiska in ilustracije), papir, format in vezava.

¹⁶⁹⁸ Avtor ugotavlja, da so za učno knjigo ustrezne črke cicero (12 tipografskih enot) in garmond (10 tipografskih enot), črke borgis (9 tipografskih enot) pa le za silo, če imajo res zahtevano višino 1,5 mm (n.d.: 27).

¹⁶⁹⁹ "Če so vrste stisnjene ena pod drugo in je malo beline med njimi, se slike kar zlivajo in oči se pri branju utrujajo. Če pa je med vrstami zadosti velik razmak, dobijo oči dovolj svetlobe, da se zenice primerno zožijo ter so slike na mrežnici ostre in razločne. Zato je vprašanje o razmaku med vrstami v učnih knjigah zelo važno" (n. d.: 30).

¹⁷⁰⁰ Bajčeva berila so sicer zelo lepo berljiva, saj imajo širok rob, velike črke in dovolj razmika med vrsticami, je pa opazen problem stiske s prostorom pri nekaterih besedilih, ki imajo obsežen didaktični instrumentarij (v sestavi Bajec 1939 je npr. zato Gregorčičeva pesem *Soči* natisnjena dvostolpčno – Priloga B26).

beril tako velik format, so grafične in oblikovalske rešitve zelo različne, zaradi učbeniške zasnove beril pa nobena ni idealna. Sestav Kos 2003 ima vsa besedila dovolj berljiva, vendar so predvsem pesmi pogosto premalo poudarjene, tudi s postavitvijo na rob strani (Priloga B26). V berilih Krakarjeve in sodelavcev so leposlovna besedila res v ospredju in natisnjena zelo razločno, vendar pa je skoraj ves spremljevalni instrumentarij natisnjen s premajhnimi črkami. Sestav Lah 2010 je dovolj privlačno oblikovan, njegova osrednja pomanjkljivost pa je v tem, da so v prvem zvezku leposlovna besedila natisnjena z manjšimi črkami kot uvajalna in razlagalna sobesedila, stvarne opombe ob robu strani pa so v vseh zvezkih komaj berljive.

Bajčeva berila so pomenila prelomnico tudi zaradi likovne opreme, saj je sestav iz leta 1939 prinesel risane portrete slovenskih klasikov ter črno-bele in barvne umetniške priloge. Razen izjemoma (v sestavih Kos 1965¹⁷⁰¹ in Mihelič 1969) pa v drugi polovici 20. stoletja takšna kakovostna raven vse do sodobnih sestavov Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010 ni bila dosežena (Priloga B26). Tudi pri oceni likovne opreme si lahko pomagamo s strokovnim mnenjem Franca Planine: "Ilustracije morajo biti posebno v učnih knjigah **brezhibno natisnjene in postavljene na pravi kraj**.¹⁷⁰² Razvrščene naj bodo tako, da jih učenec lahko ogleduje, medtem ko bere odstavek, ki ga pojasnjujejo, ne da bi mu bilo treba list obračati. Več je vredna preprosta ilustracija na pravem kraju med besedilom, ko potratna slika bog ve kje na drugem koncu v knjigi."¹⁷⁰³ (n. d.: 33) Posebna interdisciplinarna raziskava bi morala odgovoriti na vprašanja, ali in v kolikšni meri likovne priloge (bodisi kot preproste risbe ali kot fotografije) spodbujajo doživljanje leposlovnih besedil, ali pa celo odvrčajo bralčevo pozornost in s svojo sporočevalnostjo krnijo njegov domišljjski svet.

2.8.4 UPORABA IN UMESTITEV ODLOMKOV

Prvi, ki se je soočil s problemom šolske objave daljšega pripovednega ali dramskega besedila, je bil Ivan Macun. V *Cvetju slovenskiga pesništva* sicer ni proznih besedil, je pa sestavljaivec krajšal nekatera pesniška besedila, in sicer je iz Prešernovih ciklov *Soneti nesreče* in *Sonetni venec* objavil samo posamezne sonete, samo z odlomkom pa je predstavil pesnitev Jožefa Žemlje *Sedim sinov*. Macun je tudi prvi, ki je pred odlomkom navedel dotedanje

¹⁷⁰¹ Fotografski portreti književnikov so samo v prvem zvezku *Slovenske književnosti*, črno-bele in barvne umetniške priloge pa samo v *Svetovni književnosti*.

¹⁷⁰² Okrepljeno zapisal F. P.

¹⁷⁰³ Kot precej nefunkcionalen vizualni dodatek lahko ocenjujemo črno-bele priloge v sestavu Gregorač 1979, ki so povrh vsega še izjemno slabe kvalitete, ali npr. črno-bele in barvne umetniške priloge na enem mestu v prvem zvezku sestava Kos 1994, pač pa so sodobna konkurenčna berila oblikovno na evropski ravni.

dogajanje, torej ga je umestil v celotno besedilo. Za njim imamo primere umestitev odlomkov še v sestavih Sket 1993 in 1914¹⁷⁰⁴ za višje srednje šole, v sestavih Bajec 1939 in 1945 ter Blažina 1949 za nižje srednje šole, v drugi polovici 20. stoletja pa v sestavih Kos 1965,¹⁷⁰⁵ Gregorač 1979 in 1980 ter Fatur 1984. Pri sodobnih konkurenčnih berilih so odlomki umeščeni v celoto le v sestavih Krakar 2003 in Lah 2010 (Priloga B24).

Ne glede na to, da je uporaba odlomkov stalnica v srednješolskih berilih od leta 1850 do sodobnosti, je treba zapisati, da Meta Grosman že dve desetletji opozarja na problematično didaktično vrednost iz celote iztrganega dela leposlovnega besedila (Grosman 2004: 268): Branje odlomka tako učencu ne posreduje niti spoznanja, da bi branje lahko bilo užitek, niti pričakovanja, da bi leposlovna pripoved lahko bila zanimiva ali razburljiva, niti vaje v leposlovnem branju. Prav tako ne spodbuja njegove spontane fantazijske dejavnosti, brez katere lahko branje postane muka (Feagin 1997: 59), in ga ne uvaja v empatično čustvovanje z osebami (prav tam, 1997: 53). Na kratko, branje odlomka nima nobene značilnosti leposlovnega branja (prim. Grosman 2001: 13). Nasprotno pa učenca prepričuje, da je odlomek z dodanimi podatki o avtorju in povzetkom zgolj še ena nezanimiva zbirka podatkov, ki je del dolgočasnega šolskega pouka in nič bolj zanimive književnosti.

Z Grosmanovo je že leta 1994 polemiziral sestavljavec beril za usmerjeno izobraževanje Silvo Fatur,¹⁷⁰⁶ ki navaja, da je Grosmanova v svojem prvem monografskem delu *Bralec in književnost* leta 1989 vendarle dopuščala, da "lahko dobro organizirana uporaba odlomka zadosti zahtevam pouka književnosti in na svoj poseben način celo prispeva k razvoju učenčevega ustvarjalnega odnosa do leposlovja".¹⁷⁰⁷ Fatur zato upravičeno ugotavlja, da so "odlomki pri pouku nekakšno nujno zlo", in dodaja: "In vprašati se je zdaj treba, kaj je mogoče z njimi doseči in česa ne. In kaj je treba storiti, da bomo iz odlomka izvlekli kar največ." (Fatur 1994: 520) Kako to doseči, pojasnjuje v nadaljevanju: "Zaradi tega pa se mi ob odlomku ne zdi smiselno vztrajati pri doživetju, pač pa pri razumetju. Pot k čim bolj popolnemu razumetju pa vodi prek ustrezne umestitve odlomka v celoto¹⁷⁰⁸ in prek tihega branja z ustreznim vodilom ali vprašalnikom ali učnim listom." (n. d.: 521)

¹⁷⁰⁴ Sket je pri nekaterih daljših besedilih povzel dogajanje v opombah.

¹⁷⁰⁵ Samo v Kosovi *Svetovni književnosti* I-II.

¹⁷⁰⁶ Kasneje je tudi Boža Krakar Vogel empirično dokazala, da obravnava odlomka ohranja večino značilnosti literarnega branja in ni brez didaktične vrednosti (Krakar 2006). Več o tem v drugem delu disertacije.

¹⁷⁰⁷ Grosmanova omenja tri možnosti: učiteljevo interpretativno branje odlomka pri učni uri, branje odlomka po opravljenem sumaričnem opisu celotnega leposlovnega dela in obravnavo odlomka kot povsem neodvisnega besedila.

¹⁷⁰⁸ Fatur razlikuje med ožjo in širšo umestitvijo odlomka: "V širšem smislu gre za umestitev v avtorjev opus, tudi v čas in prostor z določljivimi zgodovinskimi, kulturno-zgodovinskimi značilnostmi in seve tudi za umestitev v literarnovedni kontekst. V ožjem smislu pa gre za umestitev v leposlovno delo, iz katerega je odlomek iztrgan, izrezan. /.../ Menim, da naravi leposlovnega dela in naravi književnega pouka najbolj ustreza,

Fatur pa opozarja še na eno možnost učinkovitejše uporabe dela leposlovnega besedila, in sicer na objavo več odlomkov z ustreznim veznim besedilom, kar je prakticiral tudi sam kot sestavljavec beril *Književnost I in II*.¹⁷⁰⁹ Prvič se je takšen niz odlomkov (imenovan tudi učna veriga oz. učna naveza) pojavil v srednješolskem sestavu Grafenauer 1930, kasneje pa še v sestavi Gaspari 1940, Beličič 1947, Zablatnik 1976,¹⁷¹⁰ Gregorač 1979 in 1980 ter Fatur 1984 (Priloga B24). Didaktični priročnik *Teme iz književne didaktike* med praktičnimi primeri obravnave leposlovja po metodičnem sistemu šolske interpretacije na prvem mestu navaja učno verigo z odlomki iz Kosmačevega *Tantadruja* (Krakar 1995: 23-26), kratko teoretično predstavitev takega didaktičnega niza pa prinaša priročnik *Priprava na razpravljalni esej v drugem letniku srednje šole*¹⁷¹¹ (Barbarič 1994: 38).

Grosmanova v svojem nasprotovanju odlomkom namreč pozablja na učinkovito možnost šolske interpretacije domačega branja, ki se samo pri obravnavi tematskega sklopa za maturitetni esej prakticira na način dolgega branja,¹⁷¹² sicer pa je v sodobnih berilih predvidena obravnava domačega branja samo s podporo enega daljšega odlomka ali dveh. Šolska obravnava učne verige odlomkov¹⁷¹³ po opravljenem prvem branju doma namreč ne služi samo utrjevanju, ampak predvsem poglobljanju doživetij in spoznanj ter konkretnemu seznanjanju s splošnimi prvinami literarne smeri in tudi avtorjevega osebnega sloga. Druga možnost uporabe tovrstnega didaktičnega niza pa je šolska predstavitev sicer neprebranega daljšega besedila, pri čemer, kot ugotavlja že Fatur (istega mnenja pa so bili očitno tudi sestavljavci omenjenih beril od Grafenauerja dalje), je dosti bolj kompleksna in učinkovita predstavitev pesnitve, romana ali drame z večjim številom krajših odlomkov kot pa z le enim daljšim.¹⁷¹⁴

če pri umeščanju odlomka (malo poenostavljeno rečeno) povemo, kaj se je zgodilo do začetka odlomka, nato preučimo odlomek, nakar povemo še, kako se je reč razpletala in razpletla do konca. S tem seve ni mišljeno le golo obnavljanje fabule, a najmanj to." (n. d.: 522)

¹⁷⁰⁹ "Pravo odlomkarsko razkošje pa sem si v Književnosti I (in ta pristop so številni kolegi pozdravili!) privoščil ob Cankarjevem romanu Na klancu. Gre za kar šestnajst odlomkov, od katerih ima najdaljši stoštirideset vrstic (slabe tri strani v učbeniku), najkrajši pa vsega pet vrstic. S kratkimi, deset- do petnajstvrstičnimi odlomki iz vseh osmih poglavij romana sem poskušal razvidno, z avtorjevimi besedami, zarisati črto Franckine krute življenjske poti" (n. d.: 521).

¹⁷¹⁰ Zablatnikova berila iz sedemdesetih let 20. stoletja imajo odlomke z umestitvami natančno posnete po tržaškem zamejskem sestavu Beličič 1947.

¹⁷¹¹ V priročniku sta predstavljena tudi učna niza odlomkov iz Prešernovega *Krsta pri Savici* in Balzacovega romana *Oče Goriot*.

¹⁷¹² Dijaki izbrana besedila maturitetnega tematskega sklopa prinašajo s seboj v šolo.

¹⁷¹³ Šestdeset učnih nizov iz svetovne in slovenske klasike v obsegu od osem do dvanajst kratkih odlomkov prinašata delovna zvezka za domače branje *Zlati poljub* in *Poljub zlata* (Božič 1998).

¹⁷¹⁴ Seveda pa mora v primeru, če med odlomki v berilu ali v delovnem zvezku ni veznega besedila (tak primer je npr. objava več odlomkov iz *Desetega brata* v zamejskih sestavih Budal 1928 in 1946), obvezno umestitev odlomkov opraviti učitelj sam.

2.8.5 BESEDILA ZA DOMAČE BRANJE

Seznam besedil za domače branje se je v celotnem stoletju in pol pojavil samo petkrat: trikrat v sestavih za nižjo srednjo šolo (Bajec 1939 in 1945 ter Blažina 1949) in dvakrat v sestavih za srednjo šolo (Kos 1990 in Kos 1994 – Priloga B24). V sestavu Bajec 1939 je v prvih dveh razredih priporočenih okoli 30 besedil, od tega polovica obveznih¹⁷¹⁵, v zadnjih dveh razredih pa je priporočenih nekaj več besedil, vendar je zaradi večjega obsega in večje zahtevnosti obveznih besedil nekoliko manj. Skupaj naj bi dijaki nižje srednje šole v štirih letih prebrali najmanj okoli 50 besedil.

V sestavu Kos 1990 pred osamosvojitvijo je na seznamih domačega branja povprečno okoli 15 besedil na letnik. Skupaj naj bi dijaki srednje šole prebrali okoli 60 besedil. Po osamosvojitvi so v sestavu Kos 1994 besedila za domače branje razdeljena na obvezna, izbirna in dodatna. Obveznih besedil je v vseh štirih zvezkih 25,¹⁷¹⁶ izbirni pa samo dve,¹⁷¹⁷ kar pomeni, naj bi dijaki v štirih letih prebrali pol manj besedil kot pred osamosvojitvijo. V sodobnih konkurenčnih sestavih ni seznamov domačega branja, pač pa aktualni učni načrt za gimnazije ob tematskem sklopu za maturo¹⁷¹⁸ predvideva tri obvezna besedila (to so *Zgodbe Svetega pisma*, *Krst pri Savici* in *Svetovna novela* 19. in 20. stoletja), devet obvezno-izbirnih in eno ali dve prostoizbirni v vsakem letniku (Učni načrt 2008: 33). Skupaj naj bi torej današnji dijaki v štirih letih prebrali od najmanj 18 do največ 24¹⁷¹⁹ besedil za domače branje.¹⁷²⁰

Temeljni problem šolskega domačega branja pa ni samo nižanje števila obveznih besedil,¹⁷²¹ pač pa predvsem dejstvo, da se dijaki v zaključnem letniku na nekaterih šolah tudi po pol leta

¹⁷¹⁵ Obvezna besedila so navedena z okrepjenim tiskom.

¹⁷¹⁶ Pri tem sem kot ločene besedilne enote upošteval novele *Matkova Tina*, *Boj na požiralniku*, *Samorastniki*, *Režonja na svojem* in *Tantadruj*, ki so na seznamu navedene kot en sklop pod naslovom *Od Ivana Preglja do Cirila Kosmača* (Izbor novel, *Klasje*).

¹⁷¹⁷ V prvem letniku naj bi dijaki ali učitelji izbirali med naslednjimi besedili, ki so izrazito neprimerljiva, saj pripadajo različnim literarnim vrstam in različnim literarnim obdobjem: *Odiseja*, *Božanska komedija*, *Tartuffe*, *Trpljenje mladega Wertherja*.

¹⁷¹⁸ Število besedil za tematski sklop za pisanje maturitetnega eseja se je od uvedbe mature leta 1995 do danes močno spreminjalo. Največ besedil je bilo predvidenih, ko so bile v izboru novele, od dramskih besedil so bila običajno v izboru štiri, v zadnjih letih pa sta v izboru običajno po dva romana.

¹⁷¹⁹ Končno število je odvisno od števila prostoizbirnih besedil in besedil za maturitetni tematski sklop.

¹⁷²⁰ Moja lastna petindvajsetletna izkušnja kaže, da so ob primerni razporeditvi obravnav povprečno motivirani dijaki na gimnaziji sposobni prebrati od 10 do 12 besedil na leto, torej skupaj od 40 do 48 besedil v celoti.

¹⁷²¹ Takšno zmanjševanje zahtev je mogoče pojasniti z izjemnim povečanjem vpisa na slovenske gimnazije, ki je v šolskem letu 2006/07 skoraj že dosegel 40 odstotkov celotne srednješolske populacije (Šverc 2007: 77).

posvečajo šolski obravnavi dveh besedil za maturo,¹⁷²² ki ju v veliki večini tudi preberejo, obravnava rednega domačega branja pa je zaradi stalne stiske s časom zapostavljena.¹⁷²³ Poleg tega učitelji ne prakticirajo dovolj učinkovitih metod za preverjanje domačega branja, zato si dijaki zelo pogosto pomagajo s spletnimi obnovami in besedil doma ne preberejo. Že takoj po osamosvojitvi je bila v strokovni literaturi predstavljena dovolj učinkovita metoda za tovrstno preverjanje (Barbarič 1994: 33-37), ki jo tudi sam s precejšnjim uspehom uporabljam že vsaj dvajset let.¹⁷²⁴

2.8.6 ODNOS MED SREDNJEŠOLSKIMI BERILI IN UČNIMI NAČRTI¹⁷²⁵

Prvi slovenski učni načrt sta po novem učnem načrtu za avstrijske gimnazije leta 1909 pripravila Josip Tominšek in Josip Wester, in sicer zato, ker se je na začetku 20. stoletja slovenščina že postopoma uveljavljala kot učni jezik v nižjih gimnazijah in ponekod tudi v višjih gimnazijah, do tedaj pa so šolsko obravnavo književnosti po letnikih opredeljevala karberila in druge učne knjige.¹⁷²⁶ Avtorja sta pod okriljem Društva slovenskih profesorjev pripravila predlog, ki ga je Deželni šolski svet za Kranjsko poslal v presojo na posamezne šole, na sestanku društva so obravnavali pripombe,¹⁷²⁷ po končni redakciji avtorjev pa je društvo učni načrt predložilo učni upravi v potrditev. V vseh razredih je bil poudarek na branju, pisnih nalogah in govornih vajah, slovnica pa naj bi se obravnavala samo v nižji gimnaziji in v prvem letniku višje gimnazije.¹⁷²⁸ S poukom literarne zgodovine naj bi začeli šele v drugem letniku višje gimnazije, v četrtem letniku pa je predvidena še obravnava literarne teorije. Navedeni so le glavni klasični avtorji, tako da je imel sestavljavec sočasnih beril za nižje srednje šole Josip Wester dovolj proste roke pri izbiri avtorjev in besedil.¹⁷²⁹

¹⁷²² To je povezano zlasti z načinom ocenjevanja, saj je maturitetni esej pri slovenščini ovrednoten s polovico možnih točk.

¹⁷²³ "Na seminarjih o sodobnih komunikacijskih pristopih književnega pouka kolegice in kolegi pogosto povejo, da bi radi izvajali tak pouk, ki bi učence zanimal, vendar jim obveznosti iz učnega načrta tega ne dopuščajo. Če želijo predelati predpisano snov, pa je najboljša, da kar narekujejo, pravijo" (Grosman 2004: 270).

¹⁷²⁴ Dijaki zelo hitro spoznajo, da se na natančna vprašanja iz vsebine leposlovnega besedila ne da odgovoriti, ne da bi knjigo tudi resnično prebrali, obenem pa so za natančno branje nagrajeni z lepo delno oceno (še vedno jim največ pomeni zunanja motivacija).

¹⁷²⁵ Obravnavani so samo učni načrti za gimnazije oz. v obdobju usmerjenga izobraževanja za vse srednje šole.

¹⁷²⁶ Tominšek v opombi pojasnjuje: "Slovenščina nima na gimnazijah do današnjega dne normalnega učnega načrta. Udomačile so se pač neke splošne poteze, ki jim dajajo vsebino v prvi vrsti učne knjige, porazdeljene na posamezne razrede; a v posameznostih nedostaja točno določenih mej in niti snov za cele razrede ni dovolj precizovana." (Učni načrt 1909: 176)

¹⁷²⁷ Sestanka so se poleg avtorjev udeležili F. Ilešič, J. Bezjak, V. Molè, M. Pirnat in A. Tavčar.

¹⁷²⁸ V tem letniku je učni načrt predvideval obravnavo besedotvorja in pomenoslovja.

¹⁷²⁹ Berila za višje srednje šole se po letu 1906 niso več spreminjala.

Učni načrt iz leta 1936 je bil napisan v srbohrvaščini. Obravnavo sodobnega knjižnega jezika naj bi učitelji v celoti izvedli v nižji gimnaziji, kasneje pa naj bi se dijaki seznanili samo še s staro cerkveno slovanščino, zgodovino slovenskega jezika in dialektologijo.¹⁷³⁰ Literarna teorija je umeščena v prvi in drugi letnik nižje gimnazije, literarna zgodovina pa v vse štiri letnike. Tudi v tem učnem načrtu so omenjeni le avtorji, pri domačem branju v višjih razredih gimnazije pa je predvidena obravnava večjega števila srbohrvaških kot slovenskih književnikov. To seveda ni vplivalo na sočasna berila, saj se sestav Grafenauer 1930, ki vključuje zelo malo besedil iz južnoslovanskih književnosti, ni pojavljal v novih izdajah.

Začasni učni načrt iz leta 1945 predvideva v višjih razredih kar šest ur slovenščine na teden, in sicer vključno z eno uro za seminarske vaje.¹⁷³¹ Pri razporeditvi obravnave jezika in književnosti se v celoti ravna po predvojnem učnem načrtu. Poleg rednih pisnih vaj je v prvih dveh razredih predvidenih še osem šolskih nalog, v tretjem in četrtem po šest, v višjih razredih gimnazije pa štiri šolske naloge po dve uri in ena domača obsežnejša razprava. Ob domačem branju so podana natančna navodila,¹⁷³² sicer pa je za branje na višji stopnji predvidenih 85 avtorjev, 32 iz slovenske književnosti, 30 iz svetovne in 23 iz srbohrvaške književnosti. V prvem povojnem sestavu za višje srednje šole Boršnik 1949 sicer sploh ni besedil iz južnoslovanskih književnosti, srbohrvaščina kot učni predmet pa je bila tedaj vključena samo v nižjo gimnazijo.

Učni načrt iz leta 1946 se od predhodnega razlikuje po tem, da je pouk literarne teorije predviden v vseh letnikih višje gimnazije. Posebna skrb je posvečena domačemu branju, pri katerem so poleg avtorjev navedena tudi besedila, dijaki pa naj bi poleg tujih mesečno obvezno prebrali po eno besedilo domačega avtorja.¹⁷³³ Ob 39 slovenskih je na višji stopnji navedenih kar 91 tujih književnikov (med temi je večina neslovanskih, je pa tudi kar nekaj ameriških), vendar nobenega srbohrvaškega, saj je srbohrvaška književnost navedena posebej.¹⁷³⁴

¹⁷³⁰ Učni načrt je predvideval tudi govorne in pisne vaje v vsakem letniku.

¹⁷³¹ Seminarsko delo naj bi potekalo na štirinajst dni po dve uri: "Obravnavanje slovenskih kulturnih vprašanj (slovstvo, jezik, narodopisje, likovna umetnost, glasba itd.) ob kar se da samostojnem delu učencev. Te vaje se lahko združijo z ekskurzijami (obisk muzejev, knjižnic in umetniških spomenikov)." (Učni načrt 1945: 6)

¹⁷³² "O berilu naj dijak piše zapisnik, o važnejših delih analizo in posnetek." (Učni načrt 1945: 6)

¹⁷³³ Pri Cankarju so navedena naslednja besedila: *Hlapec Jernej, Moje življenje, Za narodov blagor, Kralj na Betajnovi, Za križem, Križ na gori, Hlapci, Pohujšanje v dolini Šentflorjanski, Martin Kačur, Kurent, Podobe iz sanj, Hiša Marije Pomočnice.*

¹⁷³⁴ Pri srbohrvaški književnosti je navedeno, da se ure za obravnavo odzamejo uram za slovenščino (v dveh letnikih po dve uri, v dveh pa po ena).

V učnem načrtu iz leta 1948¹⁷³⁵ je kar nekaj novosti, saj se je pouk sodobnega jezikovnega sistema raztegnil na štiri letnike višje gimnazije.¹⁷³⁶ Prvič so navedena tudi ure za posamezne učno-vzgojne sklope, in sicer je od 660 ur za pouk literarne zgodovine, literarne teorije in zgodovine jezika predvidenih 290 ur, za obravnavo domačega branja 70 ur, za pouk slovnice samo 75 ur, za šolske naloge 92 ur in za ponavljanje 133 ur.¹⁷³⁷ Učni načrt je dokaj obsežen, saj so navedene tudi prvine za obravnavo obdobj oz. interpretacijo leposlovnih besedil.¹⁷³⁸ Ob avtorjih so pogosto navedena tudi besedila, vendar nedosledno (pri Prešernu npr. ni navedeno nobeno besedilo). Na višji stopnji je za domače branje predvidenih 84 besedil, od tega 25 iz slovenske književnosti, 42 iz svetovne književnosti in 15 iz srbohrvaške književnosti.

Učni načrt iz leta 1955 ima pouk sodobnega jezikovnega sistema samo v prvem letniku višje gimnazije,¹⁷³⁹ v kasnejših letnikih pa prinaša le nauk o jeziku, socialne zvrsti in zgodovino jezika.¹⁷⁴⁰ Prvič je na sodoben in didaktično učinkovit način na začetku višje gimnazije obravnavana literarna teorija. Poglavlja so: Uvod v umevanje besedne umetnosti, Nauk o slogu ali stilistika, Nauk o osnovah meroslovja ali metrika, Nauk o vrstah in oblikah besedne umetnosti ali poetika, Leposlovje ali beletristična literatura.¹⁷⁴¹ Navedeni so samo avtorji, besedila pa le pri domačem branju (dijak naj bi v vsakem letniku prebral vsaj osem besedil). Za domače branje je predvidenih 118 besedil, 62 iz slovenske književnosti, 41 iz svetovne književnosti in 15 iz srbohrvaške književnosti. Sestav Kos 1965, ki je začel izhajati leta 1961, pa v nasprotju z usmeritvijo tega učnega načrta sploh ne vključuje besedil iz južnoslovanskih književnosti.

¹⁷³⁵ Zaradi uvedbe sedemletne osnovne šole ima v tem času nižja gimnazija tri razrede, višja pa pet.

¹⁷³⁶ V prvem letniku naj bi obravnavali uvod v jezikoslovje, glasoslovje in oblikoslovje, v drugem oblikoslovje, v tretjem skladnjo, v četrtem pa besedoslovje in pravorečje.

¹⁷³⁷ V petem letniku je za ponavljanje pred maturo predvidenih kar 50 ur.

¹⁷³⁸ Navajam te prvine pri sklopu France Prešeren: "Pesnikovo življenje in ustvarjalna pot. Usoda genija v zaslužjenem narodu in zaostali družbeni sredini, pesnikovo svobodoumje in naprednost. Njegova poezija kot izraz pesnikovega osebnega doživljanja, a hkrati težnja slovenskega naroda za svobodo in pravico. Njegovo gledanje na umetnost. Odnos do ilirizma. Idejna in oblikovna analiza njegovih liričnih, epskih in satiričnih pesmi in njegovih najpomembnejših pisem s poudarkom na progresivnost njihove vsebine in na bogastvo pesniške oblike. (Teorija pesniških oblik.) Odnos kasnejših generacij do Prešerna. Prešernov pomen za slovensko književnost in kulturo." (Učni načrt 1948: 21)

¹⁷³⁹ Predvidena je obravnavna besedotvorja, pravorečja, pravopisa in skladnje.

¹⁷⁴⁰ Dijaki naj bi v vsakem letniku pisali po pet šolskih nalog, dve v prvem in tri v drugem polletju.

¹⁷⁴¹ Dodan je še naslednji didaktični napotek: "Vso literarno teorijo je treba brezpogojno obravnavati *induktivno ob leposlovnih tekstih* in, kolikor se le da, zgodovinsko razvojno (n. pr. umetni ep od antične Iliade do romantičnih epskih pesnitev, kakršna je Prešernov Krst; ali roman od srednjeveških začetkov do sodobnega socialnega in psihološkega romana)." (Učni načrt 1955: 8)

V učnem načrtu iz leta 1962, ko v Sloveniji ne obstaja več nižja gimnazija, je jezikovni pouk prvič zasnovan pramensko, in sicer skozi vse štiri letnike poteka obravnava zgodovine jezika, sodobnega jezikovnega sistema in besedilnih vrst. Pri književnosti so navedeni samo avtorji, isto pa velja za učni načrt iz leta 1964. Učni načrt iz leta 1977 za skupno vzgojno-izobrazbeno osnovo (prvi dve leti usmerjenega izobraževanja) prvič prinaša popolno izenačitev pouka jezika s poukom književnosti po številu ur (114 ur za pouk jezika in 114 ur za pouk književnosti v dveh letih),¹⁷⁴² in to brez vsakršne utemeljitve, zakaj je potreben prelom s tradicijo, oz. brez empiričnega preizkusa, ki bi potrdil, da je glede na učnovzgojne cilje pouka slovenščine za obravnavo jezika resnično smotrno nameniti toliko ur kot za pouk slovenske, svetovne in jugoslovanske književnosti. Zmanjšanje števila ur za pouk književnosti je poleg zmanjšanja števila ur slovenščine nasploh ključni razlog, da se je v sestavih Gregorač 1980 in Fatur 1984 za usmerjeno izobraževanje skoraj za tri četrtine zmanjšalo število vseh leposlovnih besedil. Tudi v tem učnem načrtu so pri književnosti navedeni samo avtorji, pač pa so v učnem načrtu iz leta 1992 prvič navedena tudi vsa besedila. Šele od sestava Kos 1994 (oz. prejšnjega sestava Kos 1990)¹⁷⁴³ dalje lahko torej upravičeno govorimo o vezanem tipu beril, ki se v svojem izboru besedil strogo ravna po učnem načrtu.

Učni načrt iz leta 1996 ohranja isto razmerje ur za pouk jezika in književnosti,¹⁷⁴⁴ sicer pa ima navedena tako obvezna besedila kot prostoizbirna besedila, prvič po letu 1948 pa tudi elemente za interpretacijo. V prvih treh letnikih je za domače branje predvidenih samo 22 besedil, v četrtem letniku pa samo branje maturitetnega sklopa (to je pol manj kot v učnem načrtu iz leta 1946). Podobno je v učnem načrtu iz leta 1998, kjer se poleg obveznih in prostoizbirnih pojavijo še obvezno-izbirna besedila,¹⁷⁴⁵ novost pa je določilo, da je od 45-50 ur za pouk književnosti predvidenih za obvezne vsebine, 20-25 ur pa za izbirne vsebine, kar je omogočilo vsaj delno avtonomijo učiteljev pri obravnavi leposlovnih besedil v razredu. Tudi v sodobnem učnem načrtu iz leta 2008 ni prišlo do radikalnih sprememb,¹⁷⁴⁶ pač pa se je še

¹⁷⁴² V prvem in drugem letniku je za pouk ustnega in pisnega sporočanja ter jezikovne stilistike predvidenih po 57 ur, prav tako pa je po 57 ur predvidenih za pouk književnosti.

¹⁷⁴³ Domnevam, da je tudi učni načrt, ki je bil podlaga za sestav Kos 1990, že določal tudi vsa obvezna besedila, vendar mi kljub poizvedovanju ni bil dostopen.

¹⁷⁴⁴ Od 140 ur letno jih 50 predvideva za pouk jezika, 40 za pouk književnosti, preostanek pa za prostoizbirne vsebine, poglobljanje, utrjevanje, aktualizacijo in preverjanje.

¹⁷⁴⁵ Že dejstvo, da se pojavljajo kar trije tipi besedil, napeljuje na razmislek o tem, ali ne bi bilo bolje predpisati samo obvezna besedila, ki bi predstavljala kanonsko jedro in bi bila v celoti tudi maturitetni sklop, vsa dodatna besedila pa bi prepustili osebnim preferencam učiteljev, založniškemu trgu in sestavljalcem pesniških in proznih in dramskih antologij.

¹⁷⁴⁶ Spremenila so se nekatera poimenovanja: elementi za interpretacijo (UN 1996) – pojmi, prvine za interpretacijo (UN 1998) – temeljni pojmi iz literarne vede (UN 2008).

povečalo število obvezno-izbirnih besedil, ni več delitve književnih vsebin po letnikih in ni več določeno število ur za jezikovni in književni pouk.

2.9 SODOBNE UČNE KNJIGE ZA POUK KNJIŽEVNOSTI

Po učnem načrtu iz leta 1998 sta nastala sodobna sestava Kos 2003 in Krakar 2003, leta 2007 pa je v času nastajanja novega učnega načrta iz leta 2008 začel izhajati še konkurenčni sestav Lah 2010. Sestavi se delno razlikujejo po zunanjem obsegu,¹⁷⁴⁷ največ pa o razliki v obsegu pove primerjava besedilnih enot: sestav Kos 2003 ima 322 vseh besedil, sestav Krakar 2003 743 vseh besedil in sestav Lah 2010 335 vseh besedil¹⁷⁴⁸ (Priloga B1). Za natančnejšo primerjavo števila besedil po učnem načrtu in števila besedil v sodobnih berilih sem izbral obdobje slovenske moderne: po učnem načrtu iz leta 1998 je predvidenih v celotnem obdobju 15 obveznih in obvezno-izbirnih besedil (od tega 8 Cankarjevih).¹⁷⁴⁹

V sestavu Kos 2003 je pri obdobju slovenske moderne 35 besedil (od tega 12 Cankarjevih), v sestavu Krakar 2003 jih je 59 (od tega 16 Cankarjevih), v sestavu Lah 2010 pa 21 (od tega 11 Cankarjevih). Razvidno je, da je v berilih Krakarjeve in sodelavcev skoraj dvakrat več besedil kot v sestavu Kos 2003¹⁷⁵⁰ in skoraj trikrat več kot v sestavu Lah 2010. Druga značilnost je, da ima sestav Krakar 2003 sicer dvakrat več besedil Ivana Cankarja, kot jih predvideva učni načrt, da pa ima vseh besedil kar štirikrat več, seveda predvsem zaradi velikega števila dodanih pesmi klasičnih pesnikov Ketteja, Murna, Župančiča in Gradnika, kar pomeni, da je na ta način lahko predstavljena večja tematska in druga raznovrstnost pesnikov moderne, po drugi strani pa so vzpostavljena bolj ustrezna kanonizacijska razmerja.

2.9.1 VEZANI TIP BERILA UČBENIKA

Tako sestav Kos 2003 kot sestav Lah 2010 predstavljata vezani tip berila učbenika, za katerega je značilna omejena ponudba leposlovnih besedil, sama besedila pa so tudi vizualno

¹⁷⁴⁷ Sestav Kos 2003 je že na pogled manj obsežen, saj so posamezni zvezki, še zlasti četrti, tanjši kot v konkurenčnih sestavih.

¹⁷⁴⁸ Upoštevana so tudi besedila četrtega zvezka, ki bo izšel leta 2010.

¹⁷⁴⁹ Učni načrt iz leta 2008 zaradi povečanja izbirnosti predvideva v tem obdobju 28 besedil (od tega 11 Cankarjevih), vendar se tudi sestav Lah 2010 še ne ravna po tem učnem načrtu.

¹⁷⁵⁰ Pri tem je treba upoštevati, da so od dodanih besedil redka objavljena v celoti (to so le nekatere pesmi), pač pa gre v veliki večini za zelo kratke prozne in tudi pesniške odlomke.

v ozadju oz. podrejena veznemu literarnovednemu in didaktičnemu instrumentariju.¹⁷⁵¹

Tovrstna zasnova ne glede na velike razlike v grafično-likovni opremi izhaja še iz sestava Gregorač 1979 za srednje ekonomske šole, ki ima prav zaradi razkošnega spremljevalnega instrumentarija v primerjavi s sočasnim antološkim sestavom Bohanec 1975 za dve tretjini manj besedil. Logično je, da so tako zasnovana srednješolska berila prilagojena povprečno zahtevnemu dijaku, kar je splošna usmeritev sedanjega slovenskega srednješolskega sistema, ustrezajo pa tudi učiteljem, saj jim zaradi tega, ker imajo dijaki celotno literarnovedno tematiko zbrano na enem mestu, močno olajšajo delo v razredu.¹⁷⁵²

2.9.2 ANTOLOŠKI TIP BERILA UČBENIKA

Sestav Krakar 2003 je v nasprotju s konkurenčnima sestavoma primer antološkega tipa berila učbenika. Tak je po eni strani zaradi razkošne ponudbe leposlovnih besedil, pa tudi zaradi razporeditve spremljevalnega instrumentarija, ki je vizualno in didaktično podrejen pesniškemu, proznemu ali dramskemu besedilu, tako da je recepcija neokrnjena. Seveda pa je nujno zlo tovrstne zasnove stiska s prostorom, kar se pozna pri velikosti črk literarnovednega in didaktičnega instrumentarija. Jasno je, da so tovrstna berila primerna predvsem za zahtevnejše dijake, ki pa jih je v sodobni slovenski srednji šoli žal vedno manj. Ena od možnosti za drugačen pristop je uvedba pouka slovenščine na dveh zahtevnostnih ravneh,¹⁷⁵³ v tem primeru pa bi za dodatne ure v tretjem in četrtem letniku gimnazije lahko nastalo še bolj antološko zasnovano sodobno berilo, predvsem tudi z daljšimi besedili ali večjim številom relevantnih odlomkov.¹⁷⁵⁴

¹⁷⁵¹ Popolnoma drugače je v sestavih Kos 1990 in 1994, kjer v berilih leposlovna besedila resnično dominirajo (opombe so natisnjene z manjšimi črkami), to pa je bilo možno samo zato, ker je večina literarnovednega in didaktičnega instrumentarija zajeta v posebnem Kosovem učbeniku *Književnost*.

¹⁷⁵² S tovrstnimi berili se pravzaprav uresničujejo že omenjene zahteve profesorja Janeza Dolenca ob kritiki antološkega sestava Kos 1965.

¹⁷⁵³ Idejo, ki je bila pred leti zavrnjena z obrazložitvijo, da pouk slovenščine ne more potekati na osnovni ravni, ker je večini dijakov materinščina in učni jezik, zato je na maturi tudi točkovana z več točkami (dejansko pa je s tem pouk slovenščine tako ali tako prilagojen povprečju in trpi predvsem slovenistična stroka, ki na ravni srednje šole ne more spodbujati in usmerjati sposobnejših in bolj ambicioznih dijakov), v okviru prenove gimnazije podpira tudi zavod za šolstvo.

¹⁷⁵⁴ Gre za idejo, ki jo je po ruskem vzoru v polemiki ob novih učnih načrtih in učbenikih za srednje usmerjeno izobraževanje povzel Vinko Cuderman, v svoji oceni beril Gregoračeve pa že pred tem razvijal Silvo Fatur.

2.9.3 HRVAŠKA IN SRBSKA BERILA

Za primerjavo slovenskega srednješolskega izbora Prešernovih pesmi z izborom v berilih iz nekdanjih jugoslovanskih republik in za ponazoritev morebitnih strukturnih razlik med slovenskimi in južnoslovanskimi srednješolskimi berili sem izbral tri sodobna hrvaška berila (Jelaković 2003, Juričić 2003 in Horvatek 2006) ter dve srbski (Jovanović 2005 in Nikolić 2006). Vsa ta berila (primerjal sem samo zvezke za drugi razred gimnazije oz. srednje šole nasploh) so po zunanjem obsegu in formatu podobna slovenskim berilom sestava Kos 2003 (obsegajo od 251 do 343 strani), na prvi pogled pa je očitno, da srbska berila zaradi skromnejšega dvobarvnega tiska v grafično-likovni opremi zaostajajo za hrvaškimi. Glede na obseg domnevam, da gre v vseh primerih za vezani tip berila, da so torej vanje vključena predvsem leposlovna besedila, določena po učnem načrtu (zato v nobenem berilu ni zaznati take stiske s prostorom kot v nekaterih slovenskih berilih). Dve hrvaški berili in eno srbsko so namenjena samo dijakom gimnazij.

2.9.3.1 IZBOR PREŠERNOVIH PESMI

V novejšem času sta se s primerjavo med slovenskimi in hrvaškimi srednješolskimi berili ukvarjala dva članka: Tine Rupnik *Literarni klasiki v srednješolskih berilih pri nas in v Evropi* iz leta 2000 (Rupnikova primerja položaj vodilnega domačega klasika v slovenskem, hrvaškem, francoskem, poljskem in nemškem srednješolskem berilu)¹⁷⁵⁵ ter Mirjane Benjak in Vesne Požgaj Hadži *France Prešeren u hrvatskoj i slovenskoj gimnazijskoj nastavi književnosti jučer i danas (a sutra?)* iz leta 2002 (avtorici primerjata slovenske in hrvaške učne načrte ter didaktični instrumentarij v sočasnih slovenskih in hrvaških berilih).¹⁷⁵⁶

¹⁷⁵⁵ "Na koncu pregleda obravnave nekaterih literarnih klasikov v berilih pri nas in Evropi lahko komentiramo pogosto mnenje, češ da Slovenci z literarno klasiko pri srednješolskem pouku pretiravamo. S številom obravnavanih Prešernovih pesmi zagotovo ne pretiravamo, saj je pregled pokazal, da je to število eno izmed najmanjših, če ne celo najmanjše. Pretiravamo najbrž zato, ker obravnava Prešernovih pesmi preveč meri na formalnoestetske sestavine in je bolj na ravni sinteze" (Rupnik 2000/01: 106).

¹⁷⁵⁶ "Kar se tiče učbenikov, so tako na Hrvaškem kot v Sloveniji prešli zanimivo pot od hrestomatij oz. reproduktivnih tipov učbenikov do prvih recepcijsko-ustvarjalnih učbenikov književnosti. Čeprav je torej v zadnjem desetletju prišlo do določenega premika v posodabljanju temeljnih učnih knjig, še vedno obstajajo določene pomanjkljivosti v njihovem didaktičnem instrumentariju." (Benjak 2002: 637; prevedel Z. B.).

V obeh hrvaških berilih za gimnazije je objavljen samo *Magistrale iz Sonetnega venca*,¹⁷⁵⁷ v berilu za štiriletne srednje strokovne šole pa ni nobenega Prešernovega besedila.¹⁷⁵⁸ Podobno je v srbskem gimnazijskem berilu, medtem ko je v berilu za srednje šole nasploh objavljen celoten *Sonetni venec*. Z recepcijskega vidika gre za popolnoma ponesrečen izbor, verjetno povezan z literarnozgodovinskim dejstvom, da ima pri drugih južnoslovanskih narodih Prešeren velik ugled ravno zaradi svojih zahtevnih romanskih pesniških oblik.¹⁷⁵⁹ Dejstvo pa je, da je *Sonetni venec* zahtevna poezija že za slovenske dijake, kaj šele za druge srednješolce, čeprav ga berejo v prevodu. Dosti bolj ustrezna bi bila objava kakšne recepcijsko bolj ustrezne Prešernove balade ali romance, ki bi jo kot vrhunsko umetnino v polni meri lahko doživeli tudi hrvaški in srbski dijaki. Za ponazoritev navajam dve kitici srbskega prevoda Turjaške Rozamunde,¹⁷⁶⁰ ki je bila po pričevanju beograjskega profesorja Andra Gavrilovića v prvem *Prešernovem albumu* iz leta 1900 že v 19. stoletju med Srbi zelo dobro sprejeta:¹⁷⁶¹

Rozamunda ruža ljupka, čast i ponos svega kraja, pogledima baca strele, munju s neba, dah iz raja, junacima oklop skida, a bolnima rane vida.	— — — ima cura jedna, što u Bosni zemlji niče, po svem svetu razglašena — i, ako su verne priče, ta je sestra Bašet-paše od neveste lepša vaše ...
--	---

¹⁷⁵⁷ V starejših hrvaških učnih načrtih je sta se ob predstavitev slovenske romantike omenjala prvi sonet *Sonetov nesreče* in *Sonetni venec*, v berilu Kekeza in Pandžića iz leta 1995 pa so objavljeni 1., 2., 4. in 15. sonet *Sonetnega venca*, torej je izpostavljena zgolj njegova ljubezenska tematika (Benjak 2002: 629, 632).

¹⁷⁵⁸ Pač pa je v tem berilu objavljena pesem Ljudevita Gaja *Horvatov sloga i sjedinjenje*, ki omenja Slovence kot del hrvatskega naroda. Navajam ustrezne kitice:

Jenput vidi županije sve ponovljene, stare slavne vse banije znova stvorjene; vidi, čuje Gorotance, Kranjce dolazit i s Horvati neprestance tako govorit:	Ni li skoro skradnje vreme da nju zvisimo, ter da stranjsko teško breme iz nas bacimo; stari samo i mi Horvati, nismo zabili, da smo vaši pravi brati zlo prebavili."
"Hoj, Horvati, braćo mila, čujte našu reč, neće nas razdružiti sila baš nikakva već; nas je negda jedna mati draga rodila, s jednim nas je, bog joj plati, mlekom pojila.	Jenput čuje svoje sine glasno pevati, složne glase u visine tako zdigati: "Braća danas kolo vodi, danak svetkuje, <i>Horvatska se preporodi</i> , sin se raduje."
Kako ćemo majki bolje sad zahvaliti, kak da bumo jedne volje se sjediti; jal i nazlob njejne sine su razdružili, stare slavne domovine diku zrušili.	V kolu jesu vsi Horvati stare države, staroj Slavi verni sveti z Like, Krbave, Krajnci, Štajer, Gorotanci i Šlavonija, skup Bošnjaci, Istrijanci ter Dalmacija.

¹⁷⁵⁹ "Soneti in Sonetni venec so – ker je Prešeren tu 'kralj poezije', kot je že davno rekel prof. Ivan Macun – dosegli vrhunec pesniške umetnosti na slovanskem jugu" (Gavrilović 1900: 802; prevedel Z. B.).

¹⁷⁶⁰ Ta pesem bi bila za druge južne Slovence zanimiva tudi zaradi tematike, saj Prešeren s končnim razpletom napoveduje prakso medkulturnega dialoga, značilno za sodobno družbo 21. stoletja.

¹⁷⁶¹ "Turjaška Rozamunda je bila v srbskem prevodu deklamirana na nekem umetniškem večeru pred manjšo skupino izbranih gostov. Uspeh je bil popoln." (Gavrilović 1900: 803; prevedel Z. B.).

2.9.3.2 DIDAKTIČNE ZNAČILNOSTI

Vseh pet pregledanih beril je sodobnih v tem smislu, da imajo razvit didaktični instrumentarij, razlika pa je v tem, da imata samo dve hrvaški berili tudi obširnejše vezno literarnovedno besedilo, torej sta podobni slovenskima sestavoma Kos 2003 in Lah 2010 (ti dve berili imata tudi največje število strani). Štiri berila imajo razvrščene učne vsebine po literarnozgodovinskem načelu,¹⁷⁶² samo eno konkurenčno hrvaško berilo za gimnazije pa ima učne vsebine v celoti razvrščene po tematskih sklopih, ki so glede na zasnovo zelo raznovrstni (sklopi so: Domoljubje, človekoljubje v zrcalu leposlovnih del; Ženska in ljubezen – literarni navdih; Kralji in kraljevske usode; Literarno ustvarjanje med usodo in umetniško besedo; Potovanja – smisel človeškega obstoja; Dvomi o minljivosti, ničevosti, trpljenju in smislu življenja).

2.9.4 ITALIJANSKA BERILA

Samo za bežno ponazoritev stanja, saj kaj več zahteva posebno primerjalno študijo, sem pregledal tudi nekaj italijanskih srednješolskih beril, saj gre za evropsko državo z bogato tradicijo v izdajanju kakovostnih učnih knjig, na kar je že pred sto leti opozarjal v Gorici delujoči profesor Viktor Bežek. Za natančnejšo primerjavo sem izbral samo gimnazijsko berilo za četrti letnik višje srednje šole (Sambugar 2004),¹⁷⁶³ in sicer z naslovom GAOT (generi, avtorji, opere, temi – literarne zvrsti, avtorji, leposlovna dela in tematike) in dodatno oznako, da gre za književnost od 17. do 19. stoletja. Berilo se močno razlikuje od sočasnih slovenskih že po zunanjem obsegu, saj ima skoraj 1000 strani, kar je dvakrat več od najbolj obširnega zvezka kateregakoli slovenskega sestava.

Učne vsebine so razporejene po devetnajstih modulih, ki potekajo od obdobja renesanse do obdobja realizma, vključujejo pa kulturno zgodovino,¹⁷⁶⁴ klasične avtorje,¹⁷⁶⁵ leposlovna besedila,¹⁷⁶⁶ literarne zvrsti oz. literarne žanre¹⁷⁶⁷ in tematike (Priloga B26).¹⁷⁶⁸ Nekateri

¹⁷⁶² V hrvaških sestavih se drugi zvezek začenja z renesanso in vključuje še romantiko, v srbskih berilih pa se drugi zvezek začenja z razsvetljenstvom in vključuje še realizem.

¹⁷⁶³ V Italiji je višja srednja šola razdeljena na dveletje, v katerem pri pouku italijanščine obravnavajo književnost po tematskih sklopih, in triletje, v katerem sledi literarnozgodovinski pregled.

¹⁷⁶⁴ Obdobje baroka, Med razumom in čustvi – od Arkadije do romantike, Obdobje romantike.

¹⁷⁶⁵ William Shakespeare, Vittorio Alfieri, Ugo Foscolo, Giacomo Leopardi, Alessandro Manzoni.

¹⁷⁶⁶ Don Kihot, Krčmarica Mirandolina, Zaročenca.

¹⁷⁶⁷ Gledališče od baroka do Arkadije, Baročno pesništvo, Roman 18. stoletja, Italijansko pesništvo med Arkadijo in neoklasicizmom, Od poezije noči in grobov do romantičnega pesništva, Pripovedništvo 19. stoletja.

moduli (npr. Pripovedništvo 19. stoletja) so razdeljeni še na tematske oz. zvrstno-vrstne sklope. Pri kulturnozgodovinskih modulih je na začetku vedno zgoščena, a relativno izčrpna predstavitev družbenoekonomskih in kulturnih razmer, ki je nabita s podatki (Priloga B26).¹⁷⁶⁹ Berilo ima tudi veliko grafičnih in slikovnih prilog (zemljevidi, preglednice, barvne in črno-bele slike umetniških del, arhitekturnih znamenitosti in književnikov) ter zelo obsežen literarnovedni in didaktični instrumentarij. Ob leposlovnih besedilih (veliko je zelo kratkih odlomkov) so kratke razlage ali ocene, poglobljene stvarne opombe in vprašanja za dejavno delo z besedilom. Po strukturi je to berilo najbolj podobno slovenskemu sestavu Lah 2010, kjer je v ospredju spremljevalni instrumenarij, leposlovna besedila pa služijo predvsem ponazoritvi literarnozgodovinskih pojavov (Priloga B26).

¹⁷⁶⁸ Potovanje, Ženske pisave v 19. stoletju.

¹⁷⁶⁹ V tem se ta sodobna berila prav nič ne razlikujejo od sestava Fatur 1984 za usmerjeno izobraževanje ali od sodobnega sestava Lah 2010.

3 RECEPCIJA PREŠERNOVE POEZIJE V SODOBNI ŠTIRILETNI SREDNJI ŠOLI

3.1 OPREDELITEV POJMA RECEPCIJA LITERATURE IN NJEGOVA UPORABA V SLOVENSKI LITERARNI VEDI

Po Hansu Robertu Jaussu¹⁷⁷⁰ se je beseda *receptio* prvič pojavila v srednjeveški latinščini, v zgodovini prava je bil pojem recepcije v rabi že v 13. stoletju, v zgodovino filozofije in znanosti pa je recepcijo uvedel šele Hans Blumenberg leta 1958¹⁷⁷¹ (Jauss 1995: 161-163). Deset let kasneje se je v okviru literarne vede pojavila nova smer, imenovana recepcijska estetika, ki je "videla v zgodovini literature in umetnosti proces estetske komunikacije, v kateri enakovredno sodelujejo tri logično ločljive entitete – avtor, delo in recipient (bralec, poslušalec ali gledalec, kritik ali občinstvo)"¹⁷⁷² (n. d.: 157).

Literarno rabo pojma recepcija pojasnjujejo tudi *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1985), *Slovenski veliki leksikon* (2005) in *Leksikon SOVA* (2006):

SSKJ (4. knjiga, str. 442)

recepcija *prevzem, sprejem*: recepcija modernih tokov v umetnosti / recepcija knjige pri bralcih je bila ugodna

SVL (3. knjiga, str. 261)

recepcija Sprejem literarnega dela, avtorja, smeri v javnosti in delovanje dela na različne skupine bralcev. Recepcija odvisna od skladnosti besedila z vladajočim okusom (obzorjem bralskih pričakovanj), od zgodovinskih in družbenih razmer, založniških dejavnikov, reklame, zato ne izključno vezana na vrednost.

SOVA (str. 925)

recepcija Sprejemanje literarnega dela, avtorja, umetnostnih ali idejnih tokov; raziskovanje literarne recepcije je lahko opisno ali empirično ...

Natančen pregled pomenskih opredelitev nam razkrije, da sta v rabi dva pomenska odtenka pojma recepcija literature:

- a) sprejem literarnega dela, avtorja, smeri v javnosti;
- b) delovanje dela na različne skupine bralcev.

¹⁷⁷⁰ Gre za njegovo razpravo *Recepcijska teorija – retrospektiva njene ne(pre)poznane predzgodovine*.

¹⁷⁷¹ V članku *Epochwelle und Rezeption*, objavljenem v osmi številki revije *Philosophische Rundschau*.

¹⁷⁷² Jauss je imel svoje nastopno predavanje o novem pogledu na literarno zgodovino v okviru literarne vede leta 1967.

Prvi, starejši pomen besede bi lahko opredelili *receptija kot kritiški odziv*, saj sta v tem primeru v ospredju avtor/literarno delo (in gre predvsem za odziv literarne kritike), literarnovedne raziskave pa so pretežno opisne.¹⁷⁷³ Drugi, novejši pomen besede bi lahko opredelili *receptija kot bralčev odziv*, saj je v tem primeru v ospredju množični bralec (njegovo razumevanje, doživljanje in vrednotenje), literarnovedne raziskave pa so pretežno empirične.¹⁷⁷⁴

Zaradi ponazoritve uporabe pojma receptija v slovenski literarni vedi sem v podatkovni zbirki COBISS poiskal vsa besedila, ki imajo v naslovu izraz receptija v literarni rabi (skupaj sem dobil 76 zadetkov), pri čemer sem obdobje od leta 1973 do danes razdelil na šest enakih časovnih izsekov in ločil besedila glede na pomen besede receptija. Navajam preglednico:

ČASOVNI RAZPON	RECEPCIJA KOT KRITIŠKI ODZIV	RECEPCIJA KOT BRALČEV ODZIV
1973-1978	1	0
1979-1984	4	0
1985-1990	5	0
1991-1996	12	6
1997-2002	12	11
2003-2008	14	10
SKUPAJ	49	27

Prva, najpomembnejša ugotovitev je, da se je starejši pomen pojma receptija literature začel pojavljati na začetku sedemdesetih let 20. stoletja (Boris Paternu, *Receptija romantike v slovenski poeziji*, 1973), novejši pomen pojma šele dve desetletji kasneje (Metka Aberšek Kordigel, *Receptija slovenske znanstvenofantastične literature*, 1991), v zadnjem desetletju pa se dokaj enakovredno pojavljata obe vrsti literarne recepcije.¹⁷⁷⁵

Z receptijo kot kritiškim odzivom so se poleg Paternuja ukvarjali skoraj vsi pomembnejši predstavniki starejše generacije literarnih zgodovinarjev, npr. Franc Zdravec, Janko Kos in

¹⁷⁷³ Raziskovalna besedila v tem smislu (seveda brez uporabe pojma receptija) so se pojavljala že v drugi polovici 19. stoletja (npr. Janko Pajk je v šestdesetih letih pisal o prevzemanju Petrarkove poetike pri Prešernu), teoretično utemeljitev medliterarnih vplivov pa smo Slovenci dobili v obdobju med obema vojnoma z Ocvirkovo teorijo primerjalne literarne zgodovine (Ocvirk 1936).

¹⁷⁷⁴ Tudi tovrstna besedila segajo v drugo polovico 19. stoletja (vendar je npr. Levstikova razprava o recepcijsko težjih mestih pri Prešernu ostala v rokopisu do prve svetovne vojne), teoretično pa smo se pri nas z bralčevim odzivom začeli ukvarjati šele v sedemdesetih letih 20. stoletja (npr. Grosman 1974).

¹⁷⁷⁵ V najnovjšem času se je zato pojavila potreba po pomenskem razločevanju z dodatno kvalifikacijo pojma receptija. Prim. Jakob J. Kenda, *Strokovna in znanstvena receptija sodobne fantazijske literature*, 2006 ter Andreja Vetrih Humar, *Kritiška receptija Marinke Fritz-Kunc*, 2008.

France Bernik,¹⁷⁷⁶ od srednje generacije Zoltan Jan, Denis Poniž in Boris A. Novak, od mlajše generacije pa Igor Grdina, Tone Smolej in Marijan Dovič.

3.1.1 RECEPCIJA KOT KRITIŠKI ODZIV

Pri recepciji kot kritičnem odzivu gre za recepcijo literarne smeri, literarne vrste ali literarne oblike,¹⁷⁷⁷ recepcijo tuje književnosti, tujega avtorja ali tujega literarnega dela na Slovenskem¹⁷⁷⁸ ali za recepcijo slovenske književnosti v tujini ter slovenskega avtorja v tujini in doma.¹⁷⁷⁹ Največ tovrstnih prispevkov ima po COBISS-u Tone Smolej,¹⁷⁸⁰ sicer pa so nastale tri doktorske disertacije (avtorji Zoltan Jan, mentor Boris Paternu, Boris A. Novak in Tone Smolej, pri obeh mentor Evald Koren), tri magistrske naloge in trinajst diplomskih nalog, pretežno na Filozofski fakulteti in nekaj tudi na Pedagoški fakulteti v Ljubljani (mentorji Boris Paternu – petkrat, Franc Zadavec – dvakrat, Milena Blažič – trikrat, po enkrat pa Tomo Virk, Dean Komel in Aleksander Bjelčevič).¹⁷⁸¹ Diplomске naloge predstavljajo le eno četrtno vseh naslovov.

3.1.2 RECEPCIJA KOT BRALČEV ODZIV

Pri recepciji kot bralčevem odzivu¹⁷⁸² gre za recepcijo literarne vrste, literarne oblike ali literarnega žanra,¹⁷⁸³ recepcijo avtorja, literarnega dela, literarne ali didaktične prvine¹⁷⁸⁴ ter

¹⁷⁷⁶ Franc Zadavec, *Recepcija vzhodno- in zahodnoslovanskih literatur na Slovenskem od 1918 do 1940*, 1993; Janko Kos, *Recepcija Biblije v slovenski literaturi*, 1996; France Bernik, *Recepcija Goethejevega Fausta pri Slovencih*, 1999.

¹⁷⁷⁷ Paternujeva recepcija romantike; Janko Kos, *Recepcija antičnih mitov v slovenski literaturi*, 2003; Boris A. Novak, *Recepcija romanskih pesniških oblik v slovenski poeziji*, 1995.

¹⁷⁷⁸ Franc Zadavec, *Recepcija ruske literature na Slovenskem*, 1999; Tone Perčič, *Recepcija Dantejevega dela na Slovenskem*, 1993; Tone Smolej, *Recepcija Villonovega Epitafa na Slovenskem*, 2002.

¹⁷⁷⁹ Zoltan Jan, *Recepcija slovenske književnosti pri Italijanih*, 1995; Marija Pirjevec, *Recepcija Prešernove poezije v Italiji in Trstu*, 1996; Margerita Potocco, *Recepcija Vladimirja Bartola*, 1990.

¹⁷⁸⁰ Seveda se je treba zavedati, da gre izključno za besedila, ki imajo v naslovu besedo recepcija, sicer pa je strokovnih in znanstvenih besedil s problematiko recepcije kot kritičnega odziva precej več.

¹⁷⁸¹ Od 1780 nalog iz slovenske književnosti na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani (obdobje od 1950 do 2002) jih ima 37 besedo recepcija kot tematsko oznako oz. ključno besedo, v naslovu pa se pojavi samo pri osmih nalogah, razen pri eni vedno v pomenu recepcije kot kritičnega odziva.

¹⁷⁸² Mateja Pezdirc Bartol, ki je raziskala vlogo bralca v recepcijskih teorijah 20. stoletja, navaja naslednja raziskovalna vprašanja: "ali obstaja objektivni pomen literarnega besedila, kdo je bralec, zakaj beremo, kako in pod katerimi pogoji dobi literarno besedilo pomen za bralca, ali je razumevanje dela pogojeno z zgodovinski situacijo, v kateri se nahajamo, kateri procesi potekajo v času branja, kako lahko določimo, kateri pomeni so lastni samemu besedilu in kaj nastane v bralčevi med procesom branja, koliko je za pomen besedila važna piščeva namera ipd." (1999/2000: 195/196)

¹⁷⁸³ Alenka Lukaček, *Recepcija sodobne pravljice v prvem triletju osnovne šole*, 2003; Petra Oražem, *Recepcija pesemskega besedila v predšolskem obdobju*, 2005; Barbara Hanuš, *Slovenska mladinska književnost in njena recepcija v pedagoškem procesu*, 1997.

recepccijo glede na kanoniziranost literature in glede na literarnega posrednika.¹⁷⁸⁵ Diplomskih nalog je kar 16 od 27 naslovov, to je dve tretjini, kar je zanimivo in pomembno nasprotje glede na delež nalog pri recepciji kot kritiškem odzivu.¹⁷⁸⁶ Največ naslovov imata Metka Aberšek Kordigel in Mateja Pezdirc Bartol, nastale so tri doktorske disertacije (avtorji Metka Aberšek, mentor Matjaž Kmecl, Vida Medved Udovič, mentorica Helga Glušič, Mateja Pezdirc Bartol, mentor Miran Hladnik) in tri magistrske naloge (avtorji Barbara Hanuš, mentorica Helga Glušič, Mateja Pezdirc, mentor Miran Hladnik, Zdenka Blažko, mentorica Boža Krakar Vogel).¹⁷⁸⁷ Pri diplomskih nalogah, ki so nastajale na Pedagoških fakultetah v Mariboru, Ljubljani in Kopru ter na Filozofski fakulteti v Ljubljani, so bili mentorji Metka Aberšek Kordigel (sedemkrat), Vida Medved Udovič in Igor Saksida (trikrat) ter po enkrat še Gregor Kocijan, Dejan Kos in Boža Krakar Vogel.

3.1.3 KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED RAZPRAVLJANJ O BRALČEVEM ODZIVU

Hans Robert Jauss v svoji retrospektivi recepcijske teorije ugotavlja, da "v zgodovini umetnosti ni bilo dosti raziskav o recepciji", saj je kanon del in avtorjev "sicer obsegal njihovo posmrtno slavo, vendar je molče obšel njihov vpliv na recipiente, prave nosilce tradicije" (1995: 164). Ob tem pa navede nekaj primerov razpravljanj o bralčevem odzivu, začeni s klasično dobo stare grške kulture.¹⁷⁸⁸ Opirajoč se tudi na Jaussovo študijo o estetskem izkustvu in nekatere druge vire sem izbral nekaj različnih primerov pisanja o recepciji pesemskega besedila (vsem je skupna teza o močnem doživljanju, vendar je različen odnos do družbene koristnosti take recepcije), ki naj služijo kot izhodišče za sodobno razpravljanje o bralčevem odzivu, predvsem v zvezi s poezijo Franceta Prešerna.

¹⁷⁸⁴ Metka Rogelja, *Recepcija Pavčkove lirike ob koncu drugega triletnega devetletke*, 2001; Mihelca Tibout, *Recepcija fantastične pripovedi Udarna brigada Antona Ingoliča na pragu 21. stoletja*, 2001; Simona Rutar, *Recepcija literarne osebe*, 1997; Kresnica Praprotnik, *Recepcija domačega branja*, 1994.

¹⁷⁸⁵ Darja Lešnik, *Kanonizirana in trivialna literatura: recepcija, funkcije, vrednotenje (empirična raziskava)*, 2001; Valerija Domanjko, *Recepcija klasične pravljice v knjižnem in filmskem mediju*, 2002.

¹⁷⁸⁶ Očitno gre za prevladujoče prepričanje, da je recepcija kot bralčev odziv v domeni nižje ravni znanstvenega raziskovanja.

¹⁷⁸⁷ Podatki o mentorjih lepo razodevajo, da gre za mlado znanstveno disciplino, saj gre pretežno za univerzitetne profesorje, katerih najožja specialnost gotovo ni bila recepcija literature.

¹⁷⁸⁸ Jauss trdi, da je področje recepcije "najprej in predvsem postalo zanimivo v retoriki /.../, ne pa tudi v klasični estetiki".

Čeprav sta o odzivu poslušalca oz. gledalca na umetniško besedilo razpravljala tudi starejši Gorgias in mlajši Aristotel,¹⁷⁸⁹ se zdi za namen našega razpravljanja najpomembnejše Platonovo razmišljanje o vlogi pripovednikov v družbeno-pravni skupnosti v *Državi*. Platon natančno predstavi doživljanje poslušalcev ob poslušanju Homerja in drugih epskih pesnikov, pri čemer se opira tudi na lastno izkustvo, saj pesnik "prikazuje junake v njihovi žalosti in jim polaga na usta besede tožba in žalostnih pesmi in jih pusti, da se bijejo po prsih, tedaj veš, da ob tem uživamo, da se temu predajamo in se sami z njimi žalostimo in resno hvalimo talent pesnika, ki ima v nas zbuditi tako živa čustva". Platona pri tem moti, da pesniki predstavljajo svet podzemlja preveč črnogledo in takšne pesnitve na morejo biti koristne za vojaški poklic,¹⁷⁹⁰ zato bi na določenih mestih cenzuriral celo samega Homerja. Ta zelo pesniška in množici všečna mesta bi izločil zato, "ker čim bolj so pesniška, toliko manj so primerna ušesom mladeničev in mož, ki morajo živeti svobodno in se bolj bati suženjstva kakor smrti" (Pogačnik 1981: 306). V Platonovem primeru gre za izrazito zunanji, ideološki poseg v umetnostno sfero, kateri filozof priznava recepcijsko moč in katarzično vrednost, vendar se njen odnos do "resničnosti" bije z interesi države, ki ji življenje žrtvujočega se posameznika ne pomeni dosti.

Čisto drugačen, čeprav tudi v tem primeru utilitarističen pristop do recepcijske vrednosti junaških pesmi opisuje Jaus, ki navaja, da "v visokem srednjem veku Jean de Grouchy v nekem traktatu *De musica* priporoča chansons de geste kot epsko zvrst, ki je izjemno primerna za posredovanje preprostim ali starim ljudem delovnega prebivalstva med njihovim počitkom, da bi ob poslušanju o tegobah in pripetljajih ljudi iz višjih slojev toliko lažje prenašali svojo bedo in se toliko bolj radostno vrnili k delu. Temu, zaradi svoje odkritosti redkemu primeru takšne uporabe literature, ki bi jo danes imenovali "ideološko", je obenem dodan še namig, da je predvajanje epov poleg razbremenitve vsakdanjih tegob koristno tudi za ohranitev državne skupnosti" (1998: 24).

¹⁷⁸⁹ Splošno je znan Aristotelov nauk o katarzi (o učinkovanju konca tragedije na gledalca) iz prvega dela *Poetike*, le malokdo pa ve za razmišljanja sofista Gorgija iz Leontinov na Siciliji (njegovo najbolj znano delo je obrambni sodni govor *Hvalnica Heleni*, s katerim dokazuje nedolžnost Helene, žene špartanskega kralja Menelaja, ki je pobegnila s trojanskim princem Parisom), da "umetnost govora lahko očesu verujočega predstavi neverjetno in nepoznano, da bi vanj vsadila drugačno verovanje; v sodnih procesih lahko vpliva na veliko ljudi, tudi če ni resnična; na dušo lahko deluje kot strup na telo in lahko poslušalca tako očara z dobrim namenom kot tudi zapelje v zlo" (Smolej, Hriberšek 2006: 11; Jaus 1998: 49).

¹⁷⁹⁰ Gre za pomemben paradoks, ki kaže na avtonomnost sveta literature: v antiki, ko je bila vera v transcendenco še zelo močna, slikajo po Platonu umetniki onostranstvo preveč negativno, v času Prešerna, ko ta vera pojema, pa avtor *Krsta* slika posmrtno življenje kot idilo, medtem ko tostranstvo predstavlja kot pekel.

Če je šlo v prvem primeru za družbeno škodljivost močnega doživljanja pesmi, v drugem primeru pa za njegovo družbeno korist,¹⁷⁹¹ se Edgar Allan Poe pred dvesto leti ni spraševal o tem, ali bo njegov umetnostni izdelek družbeno uporaben, pač pa zgolj o tem, kako naj pri bralcu doseže katarzične učinke.¹⁷⁹²

V eseju z naslovom *Filozofija kompozicije*, v katerem razkriva načrtovano nastajanje znamenite balade *Krokar (The Raven)*, Poe na začetku navaja, da začenja graditi zgodbo leposlovnega besedila z mislijo na učinek, ki ga bo pripoved povzročila pri bralcu: "Katerega izmed brezštevilnih učinkov ali vtisov, na katere so srce, razum ali (bolj splošno) duša občutljivi, bom v dani priložnosti izbral?" (Poe 1985: 40) V nadaljevanju pesnik razloži, da je optimalen obseg pesmi tak, ki še omogoča branje brez premora,¹⁷⁹³ to je okoli sto verzov. Za tem utemelji izbiro snovi (lepota, ker omogoča najgloblji užitek duše), razpoloženja (žalost, ker je najbolj pesniška) in vodilne misli v obliki pripeva (nevermore – prav nikdar).¹⁷⁹⁴

Mehanično ponavljanje besede nevermore ga je napeljalo na nerazumno bitje, ki bi bilo sposobno govoriti, torej krokarja, šele na tej točki pa se mu je začela oblikovati zgodba: "... potemtakem je smrt lepotice nesporno najbolj pesniška tema na svetu in – enako zunaj dvoma je, da so ustnice, ki so najprimernejše za tako temo, ustne žalujočega ljubega" (n. d.: 46). Poe pojasni, da je ob zasnovi zgodbe (krokar mehanično odgovarja na vprašanja žalujočega ljubimca) pomislil na učinek, ki bi ga lahko pri bralcu povzročila spreminjajoča se vprašanja, zato je najprej oblikoval kitico, ki v pesmi predstavlja dramatski vrh, šele za tem pa je določil dogajalni prostor in čas, ki naj bi čim močneje delovala na bralca (ljubimčeva soba, v katero v nevihtni noči prileti navidezno naključni gost – krokar). Do zadnjih dveh kitic pesmi je avtor pazil, da je pripoved "naravno sklenjena" in da ni prišlo do "prekoračenj resničnosti" (n. d.: 51), šele čisto na koncu, ko je že povsem pritegnil bralca, pa je zgodbo nadgradil s pomenskim presežkom, prvič uporabil metaforo¹⁷⁹⁵ in skušal navesti bralca na misel, da je črni ptič pravzaprav simbol žalostnega in večnega spomina.

¹⁷⁹¹ Šele natančnejša raziskava s stališča sociologije kulture bi pokazala, ali gre za razliko med homerskimi epi in chansons de geste ali za razliko med antično sužnjelastniško in srednjeveško fevdalno družbo.

¹⁷⁹² Po mnenju Paula Valéryja je bil "Edgar Allan Poe tisti, ki je prvi osvetlil razmerje med delom in bralcem ter ga postavil za enega od temeljev poezije" (Jauss 1995: 170).

¹⁷⁹³ S tega stališča Poe kritizira prevelik obseg Miltonove pesnitve *Izgubljeni raj*, ki jo označi kot "zaporednost pesniških vznemirjenj, *neobhodno* posutih z neustreznimi pobitostmi", pri čemer trpi ravno celovitost učinka.

¹⁷⁹⁴ Besedo nevermore je Poe izbral za referen na koncu kitic zaradi njenih zvočnih lastnosti (kombinacija o in r in dolgega naglasa) in njene pomenske zveze z izbranim razpoloženjem (t.j. otožnostjo).

¹⁷⁹⁵ "Kljun mi iz srca izderi, spravi se znad vrat vendar!" / Krokar vpil je: "Prav nikdar."

Umberto Eco trdi, da so mnogi literarni zgodovinarji in kritiki *Filozofijo kompozicije* dojeli kot provokacijo, saj naj bi Poe z esejem zanikal pomen naključja oz. navdiha pri nastajanju pesmi, sam pa ga razume kot poskus empiričnega avtorja, ki se "neposredno vmeša in nam pove, da hoče postati prav določen tip modelnega avtorja", ta pa seveda natančno ve, kakšen učinek hoče doseči pri bralcu svoje umetniške stvaritve (Eco 1999: 47).

Na koncu tega poglavja predstavljam še slovenski primer razpravljanja o bralčevem odzivu, ki izhaja iz zelo podobnih ideoloških premis kot Platon v *Državi* (družbena škodljivost vsebinsko neprimerne poezije, ki čustveno pritegne bralca), je pa nastal v drugi polovici 19. stoletja in je neposredno povezan s problematiko recepcije Prešernovih pesmi pri srednješolcih. Gre za *Dvanajst večerov* Antona Mahniča,¹⁷⁹⁶ dialoško razpravo o problemih lepote in umetnosti oz. o vplivu umetniške besede na človeka. Mahnič v *Večerih* negativno oceni pesem Koseskega *Kdo je mar?*, izrazito pohvali Gregorčičevi pesmi *Oljki* in *Soči*, največ prostora pa posveti Prešernovi poeziji (Deveti, Deseti in Enajsti večer).¹⁷⁹⁷

Tako kot Platon Homerju tudi Mahnič Prešernu, čigar umetnost visoko ceni,¹⁷⁹⁸ pripisuje izjemno zmožnost vživljanja v človeško nprav in posledično izjemen čustveni vpliv na bralca: "In kako lepo, kako mično razvrstuje svoje podobe, kako originalno slika svoje obraze in kako miloginljivo nam vpodablja svoje čute, ž njimi oživlja mrtvo naravo in jo tako navdihuje, da vse nekako ž njim joče in žaluje." (n. d.: 146) Na tej točki se Mahničev opis značilnosti in recepcije Prešernovih pesmi prav nič ne razlikuje od ocen Frana Malavašiča, Janeza Trdine ali Josipa Stritarja¹⁷⁹⁹, pač pa je Mahnič dosti bolj radikalen in enostranski glede vpliva, ki ga doživljanje Prešernove ljubezenske lirike povzroča pri dijakih višje gimnazije. Mahnič postavi popoln enačaj med Prešernovo poezijo in njegovim življenjem,¹⁸⁰⁰ pri čemer v skladu s katoliškimi moralnimi normami dopušča samo spolno združevanje z namenom razmnoževanja in obsodi Prešernovo ljubezen, ki je bila "pred časom, brez pravega namena, brez zakona" kot protinaravno oz. pregrešno. Takoj za tem pa Prešernovim pesmim nasploh ob priznavanju "najlepše čarobne oblike" pripiše: "Preširen nam v zlati, umeteljno izdelani posodi podaja strup pregrešne strasti." (n. d.: 155)

¹⁷⁹⁶ *Dvanajst večerov* je Mahnič najprej leta 1884 objavljial kot podlistek v Slovincu, leta 1887 pa jih je v samostojni knjižici sam ponovno izdal v Gorici.

¹⁷⁹⁷ Značilno je, da Mahnič o Prešernu ne govori neposredno, pač pa se skriva za stališča "prijatelja šolnika", ki naj bi mu v pismu oz. znanstveni razpravi zapisal svoje mnenje o sodobnem slovenskem slovstvu (1887: 135).

¹⁷⁹⁸ "In ko bi mene postavili sodnika našim pesnikom, bi odločil Preširnu med vsemi drugimi najviši sedež, vsaj toliko viši nad vsemi, kolikor je Triglav viši nad Krnom."

¹⁷⁹⁹ Več o teh ocenah v enem od naslednjih poglavij.

¹⁸⁰⁰ Resnici na ljubo so isto počeli tudi skoraj vsi kasnejši prešernoslovci.

Čeprav so se že za časa Prešernovega življenja pojavljala mnenja o težki razumljivosti nekaterih njegovih pesmi, Mahnič celoto recepcijske problematike zoži na škodljivi vpliv Prešernove ljubezenske lirike, ki mladeničem vnema v srcih ogenj strasti, spodje njihove duševne in telesne moči in jih spravi v prezgodnji grob, svoje trditve pa podkrepi tudi empirično, saj "njegov prijatelj šolnik" srečuje po ulicah "mladeniške postave brez vse živahnosti in življenja, motne oči, zgrbančeno čelo, bleda lica; vse ti znamuje žalostno zamišljenost in obup ..." (n. d. : 153).¹⁸⁰¹

3.1.4 EMPIRIČNE RAZISKAVE RECEPCIJE LITERATURE V 20. STOLETJU

Kot sem že povedal, je bila prva, ki je natančneje predstavila raziskovanje bralčevega odziva v evropski literarni vedi, Meta Grosman, ko je v svoji doktorski disertaciji obravnavala štiri desetletja v razvoju angleške literarne kritike (od leta 1921 do leta 1961), pri čemer je opisala tudi empirično raziskavo Ivorja A. Richardsa (Grosman 1974). Širše je čez dvajset let segel zbornik prevedenih člankov o sodobni literarni teoriji, v katerem urednik Aleš Pogačnik, ki predstavi razvojni lok od novega humanizma do novega historicizma in poststrukturalizma (pri tem osvetljuje tudi medsebojne vplive med Evropo in Ameriko), poudari dve Richardsovi značilnosti: da je praktično analiziral odziv navadnega bralca in da je bil prvi, ki je znotraj literarne vede uporabil semiotiko kot znanost (Pogačnik 1995). Nekaj let za tem je Mateja Pezdirc Bartol pregledno in sistematično opisala vlogo bralca v osrednjih literarnoteoretičnih smereh 20. stoletja. Avtorica v daljšem članku predstavi angleško literarno kritiko v 20. in 30. letih¹⁸⁰² (največ pozornosti posveti ravno Richardsu in njegovim raziskavam), ameriško novo kritiko, ruski formalizem, strukturalizem, psihoanalizo, recepcijsko estetiko (posebej opiše znanstvena pristopa Hansa Roberta Jaussa in Wolfganga Iserja), teorijo bralčevega odziva, poststrukturalizem in dekonstrukcijo. Kot predhodnika teorije bralčevega odziva (reader-response criticism) navaja Richardsa, na kratko pa predstavi tudi dve najpomembnejši besedili Normana N. Hollanda, ki je svojo teorijo o bralnih procesih potrjeval tudi eksperimentalno¹⁸⁰³ (Pezdirc Bartol 1999/2000).

¹⁸⁰¹ Tako neverjetno povezavo erotike in umetniškega ustvarjanja najdemo samo še v *Neznanem Prešernu*, in sicer pri tretji možni razlagi Prešernovega zgodnjega doživetja v Ribnici, ki naj bi ga zaznamovalo za vse življenje (Kos 1994).

¹⁸⁰² To poglavje povzema po izvlečku iz doktorske disertacije Mete Grosman.

¹⁸⁰³ Dejansko oba avtorja, katerih empirični raziskavi bom predstavil v nadaljevanju, svoje znanstveno raziskovanje poimenujeta kot eksperiment, sam pa uporabljam izraz v ožjem smislu, zgolj za znanstveni postopek, ko umetno, od zunaj poseženo v nek proces oz. vnesemo eksperimentalni dejavnik.

Sam sem za ponazoritev dveh možnih pristopov k empiričnemu raziskovanju bralčevega odziva izbral ravno temeljni deli Richardsa in Hollanda, *Praktično kritiko* (*Practical criticism*) prvega in *Branje petih bralcev* (*5 Readers Reading*) drugega. Za oba raziskovalca je značilno, da v dodiplomskem obdobju sploh nista študirala književnosti (Richards je študiral filozofijo, Holland pa elektrotehniko in pravo), proti koncu svojega ustvarjalnega obdobja pa sta se ukvarjala z novejšimi mediji (Richards s televizijo, Holland pa s filmom, oba s stališča recepcije), s čimer sta izpričala veliko raziskovalno širino, povezano s pluralnostjo metod, empirične raziskave pa sta se lotila z osupljivo dokumentarno zavzetostjo (obe besedili imata v objavi okoli 400 strani), zato je imelo njuno raziskovalno delo tudi izjemen vpliv.¹⁸⁰⁴

Oba raziskovalca dokazujeta, da se različni bralci na isto besedilo odzivajo zelo različno, bistvena razlika pa je v tem, da Richards govori o neustrezni recepciji (napačnem razumevanju, doživljanju in vrednotenju), Holland pa o različni recepciji v skladu s psihološko podobo posameznega bralca.

3.1.4.1 IVOR A. RICHARDS:¹⁸⁰⁵ PRAKTIČNA KRITIKA

Richards je že kot soavtor knjige *The Meaning of Meaning* razvil idejo, da moramo dosledno ločevati med dvema povsem različnima rabama jezika, med znanstveno in čustveno: prva sporoča misli o stvareh, druga pa zbuja čustva. Prva raba je podvržena vprašanju o resničnosti, druga, pomembna zlasti za poezijo, pa s tem vprašanjem ni povezana. V *Načelih literarne kritike* Richards kot edino možno izhodišče za vrednotenje besedne umetnine opradeli bralčevo doživetje, pri čemer v procesu doživljanja pesmi ločuje naslednje prvine: vizualno zaznavo besed, z zaznavo povezane podobe, relativno proste podobe,¹⁸⁰⁶ misli o raznih stvareh, emocije, hotene odnose (Grosman 1974: 13-16).

¹⁸⁰⁴ Grosmanova, ki omenja Richardsovo *Praktično kritiko* tudi v svoji monografiji *Zagovor branja*, celo navaja, da to znanstveno besedilo "številni strokovnjaki štejejo za najbolj vplivno delo na področju književnega pouka" (2004: 123).

¹⁸⁰⁵ Richards (1893-1979), angleški literarni kritik, literarni teoretik in jezikoslovec je leta 1922 postal predavatelj na univerzi v Cambridgeu. S Charlesom K. Ogdenom je sodeloval pri temeljni semantični razpravi *The Meaning of Meaning* (1923), skupaj z njim pa je tudi tvorec jezikoslovnega projekta Basic English. Leta 1924 je v knjigi *Principles of Literary Criticism* (*Načela literarne kritike*) predstavil nove poglede na literarno komunikacijo, petnajst let po izidu *Praktične kritike* pa je dobil profesuro na univerzi v Harvardu.

¹⁸⁰⁶ Delitev na z zaznavo povezane podobe in relativno proste podobe bom tudi sam uporabil pri preverjanju razumevanja in doživljanja pesniškega besedila.

Na tej teoretični podlagi je Richards zasnoval svojo najvplivnejšo knjigo *Praktična kritika*,¹⁸⁰⁷ ki pa je bolj kot zaradi teorije pustila sledove zaradi izvirne empirične raziskave. Grosmanova namreč opozarja, da "Richardsovo končno sprejemanje popolnoma subjektivnega bralčevega doživetja naposled dela vsak poskus kritike – pa tudi njegove obširne spise – povsem nesmiselne, zato mnogi Richardsovi kritiki poudarjajo, da delo *Practical Criticism*, namesto da bi praktično pokazalo delovanje njegove teorije, razkriva le njeno popolno neuporabnost" (1974: 18). Novost in dragocenost *Praktične kritike* je v empirični raziskavi, ki je prvič pojasnila, kako kompleksno in v nasprotju z običajnimi predstavami je razumevanje, doživljanje in vrednotenje poezije. Že v uvodu Richards navede tri pogloblitve cilje ob nastajanju knjige: predstaviti nov, dokumentaristični pristop za raziskovanje sodobne kulture, uvesti nova merila za preučevanje razumevanja in doživljanja poezije in pripraviti podlago za učinkovitejše metode pri poučevanju literarnega branja (1929: 3).¹⁸⁰⁸

Za tem opiše raziskavo, ki jo je skozi več let izvajal med svojimi slušatelji¹⁸⁰⁹ na Cambridgeu, torej med inteligentnimi in relativno razgledanimi bralci (med njimi je bilo približno enako število deklet in fantov). Študenti so dobivali liste z natisnjenimi pesmimi, ki niso imele označenega avtorja, in te pesmi so morali prosto interpretirati in komentirati. Po enem tednu so študenti oddali svoje zapiske,¹⁸¹⁰ na katerih so morali označiti tudi število natančnih branj posamezne pesmi.¹⁸¹¹ Richards je opazoval neustrezno recepcijo pesmi na dveh ravneh, na ravni pomenjanja (statements) in na ravni občutenja (expressions), torej je raziskoval predvsem razumevanje in doživljanje. Na koncu uvoda sistematično opiše deset težav pri interpretaciji pesmi, od nerazumevanja "proznega pomena", težav z metaforičnim izražanjem, stereotipov, sentimentalnosti, ideološkosti do predsodkov, povezanih s splošnimi ocenami literarne kritike.

¹⁸⁰⁷ Praktična kritika je tudi še danes veljavna metoda za tesno branje (close reading) in interpretacijo poezije. Na spletni strani Fakultete za anglistiko Univerze v Cambridgeu (<http://www.english.cam.ac.uk/vclass/pracrit.htm>) je predstavljena interpretacija pesmi Thomasa Wyatta v naslednjih korakih: The Poem – First Impressions – Developing Your Thoughts – Critical Discussion – The Answers? – Sir Thomas Wyatt – Conclusions. Značilnost metode je, da študenti najprej sami po usmeritvenih vprašanjih analizirajo pesem, svoja opažanja nato primerjajo z ustaljeno interpretacijo, šele na koncu pa spoznajo tudi pesnikovo življenje in delo.

¹⁸⁰⁸ Po celovitosti teoretičnega in praktičnega pristopa lahko Richardsovo delo primerjamo s sočasnimi raziskavami ruskih formalistov, ki so po Hladniku "začetniki znanstvene literarne vede" (1995: 325). Ob tem opozarjam na zanimiv problem kulturne zgodovine: istočasno, ko je literarna veda kot veda o fiktivnem svetu tudi z Richardsom začela uporabljati preverljive znanstvene metode, se je z izidom znamenite knjige Edwarda Bernaysa Propaganda realni svet začel približevati virtualnemu.

¹⁸⁰⁹ To so bili v veliki večini dodiplomski študenti angleščine.

¹⁸¹⁰ Richards poudarja, da je zaradi veljavnosti rezultatov zagotovil popolno anonimnost, svoje komentarje pa je napisala in izročila komaj slaba polovica študentov.

¹⁸¹¹ To število ni bilo nikoli manjše od štiri, nekateri študenti pa so posamezno pesem prebrali tudi po desetkrat, zato Richards ugotavlja, da je bilo v analizo pesmi vloženega veliko truda in energije.

V drugem, najboljšežnejšem delu knjige (Documentation) Richards z navedki iz zapiskov študentov dokumentira neustrezno recepcijo trinajstih pesmi, ki jih označuje s kraticami od P I do P XIII.¹⁸¹² Za ponazoritev navajam dve mnenji o sonetu znamenitega angleškega pesnika Johna Donna (*Holy Sonnets VII*), prvo v zvezi z nerazumevanjem, drugo pa v zvezi z doživljanjem in vrednotenjem:

"Takoj priznam, da ne morem ugotoviti, za kaj sploh gre. Pesem je popolnoma zmedena. Številni zaimki in prislovi zabrišejo pomen, če sploh je v pesmi kakšen določen pomen." (n. d.: 43/44)

"Po ponovnem branju ne najdem drugega odziva kot gnus, morda zato, ker sem ob tem pisanju zelo utrujen. /.../ Zgradba besedila deluje kot prva dela kakega šolarčka. Zlasti šibki so verzi 5, 6 in 7. Še ideja se zdi resnično slaba." (n. d.: 48)

Richards je na ta način prepričljivo dokazal, da je recepcija klasične poezije izjemno zahtevna.

Za sodobno raziskavo recepcije Prešernovih pesmi pa je še najbolj povedna razpredelnica v Prilogi B (n. d.: 365), v kateri Richards predstavlja vrednotenje trinajstih obravnavanih pesmi¹⁸¹³ (*The relative popularity of the poems*). Sam sem primerjal vrednotenje Richardsovih študentov (pesmi sem razvrstil po zaporednih številkah od najbolj do najmanj priljubljene) z vrednotenjem literarne zgodovine, pri čemer sem si pomagal s spletno Britansko enciklopedijo¹⁸¹⁴ in Wikipedijo.¹⁸¹⁵ Pesnike sem rangiral po uporabljenih vrednostnih oznakah¹⁸¹⁶ in jih prav tako razvrstil po številkah od 1 do 13. Navajam preglednico:

¹⁸¹² Richards razkrije identiteto avtorjev šele v Prilogi C čisto na koncu knjige (n. d.: 367/368), tako v predgovoru kot v kazalu knjige pa zaradi učinka presenečenja svetuje bralcem, naj informacije o avtorstvu poiščejo šele potem, ko bodo v celoti prebrali drugi del knjige.

¹⁸¹³ Ena pesem je iz 17. stoletja, štiri iz 19. stoletja, sedem pa iz 20. stoletja. Za preostalo pesem ni podatka.

¹⁸¹⁴ V Britanski enciklopediji je samo osem od trinajstih avtorjev, kar pomeni, da preostalih pet po prepričanju angleških literarnih kritikov in zgodovinarjev sodi med marginalne avtorje.

¹⁸¹⁵ Tu sem dobil še štiri avtorje, medtem ko se avtor najbolj priljubljene pesmi J. D. C. Pellew ne pojavlja niti v Wikipediji.

¹⁸¹⁶ John Donne "se pogosto smatra za največjega ljubezenskega pesnika v angleškem jeziku", Thomas Hardy je "po splošnem prepričanju najpomembnejši pesnik 20. stoletja", Henry W. Longfellow je "najpopularnejši ameriški pesnik v 19. stoletju", Christina Rossetti je "ena od najpomembnejših angleških pesnic tako po obsegu kot po kvaliteti" itd.

AVTOR	VREDNOTENJE RICHARDS. ŠTUDENTOV	VREDNOTENJE LITERAR. ZGODOVINE
Phillip J. Bailey	7	10
Christina Rossetti	4	4
John Donne	10	1
Geoffrey A. Studdert Kennedy	3	11
Edna St. Vincent Millay	2	8
Gerard M. Hopkins	11	6
J. D. C. Pellew	1	13
David H. Lawrence	12	5
Alfred Noyes	5	7
Gordon H. Luce	8	12
Thomas Hardy	9	2
Wilfred Rowland	6	9
Henry W. Longfellow	13	3

Rezultati so presenetljivi: prvi trije avtorji po vrednotenjskih merilih literarne zgodovine (Donne, Hardy in Longfellow) so po vrednotenju Richardsovih študentov povsem na repu, in obratno, prvi trije avtorji po vrednotenjskih merilih študentov (Pellew, St. Vincent Millay in Studdert Kennedy) so po vrednotenju literarnih kritikov in zgodovinarjev bolj ali manj marginalni pesniki.¹⁸¹⁷ Richardsove empirične ugotovitve navajajo na misel, da se nekaj podobnega lahko dogaja tudi s poezijo Franceta Prešerna, to pa bo seveda predmet razprave v naslednjih poglavjih.

3.1.4.2 NORMAN N. HOLLAND:¹⁸¹⁸ *BRANJE PETIH BRALCEV*

Pol stoletja po izidu *Praktične kritike* je Norman N. Holland, eden od predstavnikov ameriške teorije bralčevega odziva, objavil knjigo *Branje petih bralcev*, v kateri je izčrpno dokumentiral razlike in posebnosti v recepciji kratke zgodbe. Avtor v predgovoru poudarja, da se je odločil empirično raziskati bralni odziv z namenom, da potrdi ali spremeni svoj transformacijski model literarnega sprejemanja iz leta 1968.¹⁸¹⁹ Holland se obenem sklicuje

¹⁸¹⁷ Seveda bi se lahko pojavila pripomba, da se je vrednotenje literarne zgodovine v zadnjih osemdesetih letih bistveno spremenilo, ampak tudi Grosmanova navaja, da so Richardsovi bralci "brez podpore podatkov o kanonični vrednosti posameznih pesmi hudo kritizirali nekatere najbolj slavne angleške pesnike zaradi plehkosti in napak, medtem ko so povzdigovali manjvredno poezijo" (2004: 123/124).

¹⁸¹⁸ Holland (1927-), ameriški literarni kritik in teoretik, je doktoriral na univerzi v Harvardu, nato pa je poučeval in raziskoval na različnih ameriških univerzah, od družboslovnega oddelka MIT-a do Floride. Najprej se je ukvarjal s psihoanalitičnim pristopom k interpretaciji literarnega dela, v zvezi s teorijo bralčevega odziva pa je razprava *The Dynamics of Literary Response* (1968). Njegovo zadnje pomembnejše besedilo je *Meeting Movies* (2006), knjiga o recepciji osmih klasičnih filmov, od znamenite Casablance do filma Shakespeare in love.

¹⁸¹⁹ Torej je šlo v tem primeru za podobno zaporedje v znanstvenem pristopu kot pri Richardsu: raziskovalec najprej kreira teoretični model, tega pa potem preverja v praksi.

na lastno izkustvo, ki ga je pridobil kot kritik in učitelj, da "se tudi interpretacije najbolj večjih bralcev lahko pomembno razlikujejo, celo pri splošno sprejetih klasičnih besedilih"¹⁸²⁰ (1975: IX/X).

V poglavju z naslovom Kako? Eksperiment (n. d.: 41-66) je nazorno predstavljena empirična raziskava, ki jo je avtor začel z majhno skupino podiplomskih študentov angleščine in nadaljeval z nekoliko večjo skupino dodiplomskih študentov.¹⁸²¹ Čeprav je s svojimi študenti občasno interpretiral tudi pesmi, drame in filme, se mu je za enostavno komentiranje kot najprimernejša literarna vrsta zdela kratka zgodba. Namenoma se je skušal izogniti stereotipnim pristopom in je izbral deset avtorjev, ki niso bili na izrazito klasični ne izrazito moderni, njihove zgodbe pa ne pretežke za razumevanje (v knjigo je vključil bralne odzive na *Rože za Emilijo* Williama Faulknerja, na *Zimske sanje* Francisa S. Fitzgeralda in na *Pretepača* Ernesta Hemingwaya).

Holland je najprej nameraval raziskati odzive bralcev na kratke zgodbe z nalogami objektivnega tipa, primernimi za statistično obdelavo, vendar se je nato odločil za povsem drugačno pot: oblikoval je skupino petih študentov (v knjigi imajo izmišljena imena Sam, Saul, Shep, Sebastian in Sandra), s katerimi je opravljal tedenske intervjuje v zvezi s kratko zgodbo, ki so jo prebrali v vmesnem času, celotne pogovore pa je snemal na magnetofonski trak.¹⁸²² Trakove je kasneje poslušal in zvesto prepisal,¹⁸²³ za objavo v knjigi pa je izpustil samo nesmiselne ponovitve in mašila. Po desetih srečanjih se mu je nabralo okoli dvesto strani magnetograma. To nepregledno množico podatkov o odzivu posameznega bralca na dano kratko zgodbo je Holland razvrstil v tri kategorije: vrednotenje celotne zgodbe ali njenega dela, zaznavanje zunanjosti oseb ali psiholoških odnosov ter razumevanje in doživljanje zgodbenih prvin. Istočasno je s pomočjo priznanega psihologa izdelal psihološki

¹⁸²⁰ Holland npr. navaja *Gulliverjeva popotovanja* Jonathana Swifta.

¹⁸²¹ Vsi bralci so bili prostovoljci, selekcijo med njimi pa je Holland izvedel glede na njihove priljubljene avtorje. Izbral je zgolj študente literature, ker so o literarnih delih bolj svobodno razmišljali, ne glede na "pravilnost" ali "nepravilnost" odgovorov.

¹⁸²² Študenti so običajno morali obnoviti vsebino prebranega besedila s svojimi besedami, včasih pa so morali komentirati odlomek, ki jim ga je Holland prebral iz antologije. Intervjuvanci so odgovarjali na vprašanja o literarnih osebah, dogodkih in okoliščinah, s čimer je Holland preverjal njihovo razumevanje in doživljanje. Nekateri so odgovarjali na pamet, drugi pa so s seboj prinesli knjigo in svoje mnenje utemeljevali z navedki iz besedila.

¹⁸²³ Holland je ob prvem poslušanju presenečen ugotovil, da se je zaradi zgolj zvočnega zapisa izgubilo veliko dragocenih vizualnih informacij (npr. obrazna mimika, gibi rok ipd.), ob prepisovanju pa je bil še bolj razočaran, saj so se izgubile še druge značilnosti posameznega govornika (barva glasu, ironičen podton ipd.).

profil vsakega bralca¹⁸²⁴ in na tej podlagi ugotovil, da lahko intervjuvance razvrsti v različne značajske tipe. Psihološki testi naj bi potrdili ali ovrgli ugotovitve o duševnih značilnostih petih bralcev, do katerih je prišel Holland med svojimi intervjuji.

V poglavju z naslovom Kaj? Rože za Emilijo Holland predstavi svojo interpretacijo in poglede ameriške literarne kritike na besedilo, ki mu v knjigi namenja osrednjo pozornost. Gre za Faulknerjevo kratko zgodbo iz leta 1931, ki sodi med najbolj popularna besedila tega žanra v Združenih državah. Besedilo je napisano v značilno modernistični pripovedni tehniki, saj se začne s pogrebom naslovne osebe, temu sledi vrsta naključno pomešanih prizorov iz Emilijinega življenja,¹⁸²⁵ konča pa se z dogodkom, ko po pogrebu množica vdre v Emilijino hišo in si ogleda njeno spalnico. Po Hollandu so dotedanji razlagalci v besedilu našli tri temeljna vsebinska nasprotja: družbeno (med ameriškim jugom in severom, med starim in novim), filozofsko/psihološko (med iluzijo in resničnostjo, med življenjem in smrtjo) ter mitično (med ustvarjanjem in uničevanjem, med Bogom in hudičem). V nadaljevanju poglavja avtor predstavlja psihoanalitične pristope in zapiše svoje temeljno načelo o procesu literarnega branja, ki ga kasneje potrjuje z dokumentarnim gradivom: "*Bralec se odziva na literarno delo tako, da z njim poustvarja svoje lastne značilne psihične procese*". (n. d.: 40)

Zato v poglavju Kdo? Pet bralcev zelo podrobno predstavi psihološki profil posameznega bralca, nato pa izčrpno, z navedki iz intervjujev, dokumentira njihovo različno razumevanje, doživljanje in vrednotenje kratke zgodbe *Rože za Emilijo*. Za ponazoritev navajam različna branja začetnega prizora, ko pisatelj predstavi vitko postavo Emilije v ozadju, v ospredju pa njenega očeta z bičem v roki:¹⁸²⁶

Sam, urejen mladenič, ki je potreboval zunanjo pozornost in bi rad izgledal čim močnejši, je v prizoru videl krhko, ženstveno Emilijo, umeščeno med prevladujoči očetovi nogi, obema pa je pripisal še božansko moč, ki ju je ločevala od drugih prebivalcev mesta.

¹⁸²⁴ Pri tem so bili uporabljani Rorschachov test, TAT test in COPE vprašalnik.

¹⁸²⁵ Emilija Grierson je dekle iz premožne aristokratske družine na jugu ZDA, ki v ogromni hiši živi s posesivnim očetom (slednji s konjskim bičem odganja morebitne snubce). Po očetovi smrti Emilija tri dni ne prizna izgube in ne pusti meščanom, da bi ji odvzeli truplo in ga pokopali. Čez nekaj časa se začne pojavljati v javnosti s Homerjem Barronom, gradbenim nadzornikom s severa, in ljudje govorijo o njuni zaroki. Emilija kupi poročno darilo, potem pa Homer nekega dne izgine. Emilija v lekarni zahteva in tudi dobih strup arzenik, kmalu nato pa se okoli hiše začne širiti neznosen smrad. Ta izgine, Emilija pa se postara, preživlja s poučevanjem slikanja na karamiko, ne hodi iz hiše in živi sama s starim črnskim služabnikom. Po pogrebu najdejo radovedneži v njeni spalnici na zakonski postelji posušeno truplo njenega ljubimca Homerja, na sosednji blazini pa dolg kosem sivoželeznih las (n. d.: 20/21).

¹⁸²⁶ V izvirniku je opis takle: "Miss Emily a slender figure in white in the background, her father a spraddling silhouette in the foreground, his back to her and clutching a horsewhip, the two of them framed by the back-flung door." (n. d.: 201)

Saul, tip vzornega šolarja, samoobvladljiv študent, razgledan in nepredvidljiv, je v Emiliji videl holivudsko figuro v belem, njenega očeta pa ne več tako strogega in pokončnega. Shep, dolgolas, zelo spontan in odziven tip odtujenega mladega radikalca, pogosto agresiven, je v prizoru zaznal očka, ki bi od časa do časa obračunal z Emilijo s pasom, ta namig o sadistični seksualnosti pa je pri hčeri povezal s temnimi oblačili, čeprav je v besedilu opisana kot vitka postava v belem.

Sebastian, visok, moderno oblečen študent s posebnim smislom za humor, veren in načelen, je doživel Emilijo kot aristokratko in očeta kot originalnega superega.

Sandra, zadržano in zelo olikano dekle, sicer pa zelo bistra in pripravljena na sodelovanje, je videla očeta sedeti in ne stati, Emilijo pa je doživela kot nečesa oropano žensko oziroma je njenemu obrazu pripisala napetost zaradi nezmožnosti storiti kaj drugega kot samo opazovati.¹⁸²⁷

(n. d.: 201-203)

Ti Hollandovi primeri različne recepcije istega prizora potrjujejo, da je doživljanje v določeni meri res povezano z osebnostjo bralca, da pa obstaja tudi besedilni temelj (npr. dejstvi, da je bila Emilija oblečena v belo in da je oče stal med vrati), ki ga preveč prosto doživljanje besedila lahko tudi popači.

3.1.5 EMPIRIČNE RAZISKAVE RECEPCIJE LITERATURE NA SLOVENSKEM

Čeprav se lahko strinjamo z ugotovitvijo, da "so na Slovenskem raziskave, ki se ukvarjajo s konkretnim stikom med gimnazijskim dijakom in besedilom, šele na začetku" (Blažko 2006: 1), moramo vendarle ugotoviti, da se je prvi poskus tovrstne empirične raziskave zgodil že v sedemdesetih letih 20. stoletja, v zadnjem desetletju pa se vse bolj sistematično raziskujejo predvsem prozna in pesniška besedila, pa tudi dramatika in nekatere literarne prvine, pomembne za didaktiko književnosti. V nadaljevanju zgoščeno predstavljam nekaj primerov teh raziskav, predvsem z namenom, da opozorim na uporabljeno metodologijo, morebitne probleme, pomembnejše ugotovitve in stične točke z našo raziskavo.

¹⁸²⁷ Prevedel Z. B.

3.1.5.1 BREDA RANT (RECEPCIJA KRATKE PROZE)

Breda Rant je že leta 1977 v magistrski nalogi raziskovala bralčev odziv na nekatera klasična besedila slovenske književnosti.¹⁸²⁸ Rantova je z uporabo testnega in anketnega vprašalnika preverjala poznavanje Levstikovega *Martina Krpana* in doživljanje Jenkovega *Jeprškega učitelja*, in sicer v dveh paralelkah v 6. razredu osnovne šole, v 2. letniku tehniške tekstilne šole in v 3. letniku splošne gimnazije.¹⁸²⁹

Ob *Martinu Krpanu* je s testom znanja v obliki nalog večstranske izbire ugotavljala predvsem šolsko znanje¹⁸³⁰ (npr. prepoznavanje literarne osebe, določevanje zapleta zgodbe in pojasnjevanje ravnanja literarne osebe), zato ne moremo govoriti o pravem empiričnem preizkusu bralčevega odziva. Pač pa se je ravno pri vprašanju *Zakaj se je bojeval Krpan z Brdavsom?* (n. d.: 31) pokazala razlika v recepciji posameznih skupin. Kot pravilen je bil predviden edino odgovor c) *ker je bil Dunaju potreben, Dunaj pa njemu ne*¹⁸³¹ in več kot polovica dijakov tekstilne srednje šole je odgovorila "pravilno", medtem ko je na splošni gimnaziji to možnost obkrožila le četrtina dijakov, velika večina pa odgovor b) *ker je bil Krpan pripravljen cesarju pomagati*, ki je seveda dosti bolj logičen. Dijaki tekstilne šole so nekritično sprejemali interpretacijo literarnozgodovinske avtoritete, gimnazijci pa so razmišljali s svojo glavo.¹⁸³²

Ob *Jeprškem učitelju*, kjer je raziskovalka ugotavljala doživljanje učencev in dijakov, pa je raziskava prinesla nekaj zanimivih spoznanj, in sicer da osnovnošolci izločajo predvsem dogodke, saj berejo delo zelo neposredno oz. da čutijo smešno in tragično, ne da bi razumeli njune vloge. V nasprotju z njimi srednejšolci začutijo pomembnost odnosa med dejanjem in vedenjem osebe v tem dejanju in pričakujejo psihološko dodelano glavno osebo, pri tem pa so tekstilni tehniki bolj emocionalni in gimnazijci bolj racionalni (n. d.: 61-68).

¹⁸²⁸ Rantova ne uporablja pojma recepcija, pač pa govori o "učenčevi sprejemljivosti za literarne besedila".

¹⁸²⁹ O eksperimentalni metodi, ki sem jo uporabil sam, Rantova zapiše: "Metoda eksperimentiranja z vzporednimi skupinami je uporabljiva za merjenje in nadzor ob spremenljivih pogojih. /.../ Taka metoda pa je zamudna in ni ustrezala." (1977: 21)

¹⁸³⁰ Dijaki pred testiranjem niso ponovno prebirali Levstikove povesti.

¹⁸³¹ Rantova navaja, da je bila "validacija, t. j. prikaz pravilnosti zaključkov, opravljena s skupino učiteljev vseh stopenj šol" (n. d.: 22).

¹⁸³² Še danes prisotno dilemo, v kolikšni meri spodbujati in potrjevati samostojne interpretacije dijakov, ki so lahko tudi čisto drugačne od ustaljenih, Rantova razreši v korist literarne zgodovine: "Iz dialoga posameznika in razreda spoji učitelj idejne variante ter z umetnostno teoretičnimi merili in z obstoječimi zgodovinskimi razlagami podpre oziroma zavrne učenčevo vrednotenje." (n. d.: 98)

3.1.5.2 SILVO FATUR (RECEPCIJA PREŠERNOVIH PESMI)

Silvo Fatur je leta 1999 kot urednik revije *Slovenščina v šoli* raziskal recepcijo Prešernovih pesmi pri najboljših maturantih, na podlagi njihove izbire pa je leta 2000 izšel izbor šestnajstih pesmi z naslovom *Kam?*.¹⁸³³ Fatur je pravzaprav prvi, ki se je lotil raziskati razlike v recepciji posameznih Prešernovih pesmi na empiričen način, in sicer z namenom, da na podlagi raziskave predlaga "v tem in onem drugačen, a dobro premišljen izbor iz Prešerna za srednješolce"¹⁸³⁴ (n. d.: 73). Maturante je pisno poprosil, naj kot mladi izobraženci "premislijo in presodijo, katere so tiste Prešernove pesmi, ki so se jih dotaknile, ne glede na to, kaj jim je iz Prešerna ponujala šola" oziroma katere Prešernove pesmi bi oni "ponudili v obravnavo srednješolcem" (n. d.: 69).

Avtor se v uvodnih pojasnilih spremne besede k izboru zaveda omejitev svoje empirične raziskave (premajhno število sodelujočih in netipičnost izbrane skupine "najboljših med najboljšimi"), vendar se mu zdi raziskava smiselna kot indikator stanja. V nadaljevanju najprej utemelji naslov izbora, pri čemer dejstvo, da se je pesem *Kam?* največkrat pojavila na prvem mestu med izbranimi naslovi, pripiše spontani izbiri maturantov.¹⁸³⁵ Za tem prinaša razpravica preglednico 15 največkrat imenovanih Prešernovih pesmi,¹⁸³⁶ nato pa navaja tudi nekaj odlomkov iz spremnih besedil sodelujočih. Sledi primerjava izbora maturantov z izbori v nizu srednješolskih beril za pouk književnosti iz druge polovice 20. stoletja¹⁸³⁷ oz. s tedaj veljavnim gimnazijskim učnim načrtom,¹⁸³⁸ pri čemer Fatur izčrpno komentira podobnosti in razlike. Na koncu spremne besede avtor pojasni svojo ureditev izbora (zaporedje objave 16 Prešernovih pesmi) in v sklepni besedi poudari, da bi morala slovenska šola bolj kot doslej graditi na "velikanski izrazni moči Prešernovega jezika" (n. d.: 92).

¹⁸³³ Urednik je povabil k sodelovanju vseh 25 maturantov, ki so dosegli maksimalno število točk. Odzvalo se je kar 23 mladostnikov, od teh pa jih je 21 (dva sta se vljudno opravičila), in sicer 6 fantov in 15 deklet, napravilo izbor od 8 do 25 Prešernovih pesmi.

¹⁸³⁴ Fatur izhaja iz stališča, da se zdi, "kot da šola s Prešernom marsikdaj ne ve prav, kaj početi, da pa se mu ne more in ne sme odreči" (n. d.: 69).

¹⁸³⁵ Avtor domneva, da je pesmica med mladimi priljubljena kot popevka, ki je mladostnikom blizu kot izraz "brezupne zgubljenosti", pogosto povezane s prvo ljubeznijo (n. d.: 72).

¹⁸³⁶ Maturanti so sicer navedli več kot 50 različnih naslovov, všteti tudi dele ciklov, ki so jih naslovili sami po prvem verzu.

¹⁸³⁷ V preglednici Fatur domiselno uporabi za zgoščeno oznako posameznega berila enoto dveh črk in dveh števk (npr. SF81), kar sem s pridom uporabil tudi sam pri seznamu slovenskih avtorjev v posameznih berilih od 1850 do 2009.

¹⁸³⁸ V nizu beril pogrešam berili iz sestavov Boršnik 1951 in Kos 1994, pač pa je pohvalno, da je avtor vključil tudi zamejsko berilo iz sestava Bratuž 1982 in berilo za ekonomske srednje šole iz sestava Gregorač 1979.

Glede na to, da Faturjeva pomembna raziskava odpira ključna vprašanja recepcije posameznih Prešernovih pesmi, razen v priložnostnem zapisu Marjete Novak Kajzer ob izidu knjige¹⁸³⁹ pa niti v strokovni javnosti ni doživela ustreznega odmeva, sem se odločil za natančnejšo predstavitev raziskovalčevih ugotovitev in stališč, tudi z namenom, da jih uporabim za izhodišče ali za morebitno potrditev lastne raziskave. Avtor mi je ljubeznivo odstopil celotno gradivo (pisma oz. izbore 21 maturantov),¹⁸⁴⁰ tako da lahko utemeljeno dopolnim njegove rezultate.¹⁸⁴¹

Ključna ugotovitev se mi zdi dejstvo, da po doseženih točkah najboljši maturanti resnično niso značilni predstavniki svoje generacije, saj njihov odnos do šolskega dela oz. znanja nasploh gotovo določa tudi odnos do Prešernove poezije, kakor jo pod vplivom vodilnih literarnih zgodovinarjev prinaša in predstavlja učbeniški izbor.¹⁸⁴² Pri tem ne gre samo za dejstvo, da večina maturantov ni izrazito družboslovno usmerjenih¹⁸⁴³ in zato eden od sodelujočih odkrito priznava, da pozna predvsem tiste Prešernove pesmi, ki se obravnavajo v šoli, pač pa gre za načelno stališče, da je pri vrednotenju Prešernovih pesmi treba uporabiti dvojni pristop, kar je najbolj natančno izrazila Ana Bergant: "V tem izboru je narejen nekakšen kompromis med pesmimi, ki se jih da takorekoč z lahkoto brati (tukaj prednjačijo epsko obarvane pesnitve in pesmi z lahkotnejšo in/ali humorno vsebino), in pesmimi, ki so pomembne za naše poznavanje Prešerna, literarne teorije in slovenske zgodovine in za splošno razgledanost (to so še npr.: *Glosa*, *Slovo od mladosti*, *Apel in čevljar*, večji deli ciklov sonetov itd.)."¹⁸⁴⁴

¹⁸³⁹ *Knjigarna Libris kot nova založnica*. Delo, 1. junij 2000, str. 17.

¹⁸⁴⁰ Še zlasti me je zanimalo, če se da iz gradiva razbrati, katera vrednotenjska merila so uporabili maturanti pri izbiranju in tudi pri morebitnem vrednostnem razvrščanju Prešernovih pesmi.

¹⁸⁴¹ V gradivu je najti kar nekaj izjemno tehtnih opažanj in stališč mladih bralcev, ki jih avtor izbora zaradi omejenega obsega knjižice ni mogel vključiti v svojo spremno besedo.

¹⁸⁴² To zavest o posebnem pogledu na Prešerna potrjujeta naslednja zapisa maturantov:

"Naštel bom nekaj naslovov Prešernovih pesmi, ki so se me najbolj dotaknile ob zadnjem prebiranju njegovih Poezij. Vem, da to verjetno niso tiste, ki bi zanimale naše srednješolce." (Klemen Sitar)

"Poleg tega tudi ni pričakovati, da bo moj okus enak okusu večine slovenskih srednješolcev (zato so se v mojem izboru poleg drugih, po mojih predvidevanjih povprečnim dijakom bolj všečnih, znašle tudi pesmi, ki bi jih ostali verjetno manj navdušeno sprejeli)." (Ana Bergant)

¹⁸⁴³ Po dostopnih podatkih sta le dva izbrala študij na filozofski oz. pravni fakulteti, večina pa se je odločila za naravoslovne vede.

¹⁸⁴⁴ Prim. še utemeljitev Branke Rozman: "V izbor sem uvrstila nekaj pesmi, ki so tako motivno kot slogovno enostavnejše ter hkrati izžarevajo tudi nek vesel, igriv ton (npr. *Dekletom*, *Od železne ceste*), kar sicer težko zasledimo pri bolj splošno poznanih pesmih. Menim pa, da se slovenski srednješolec mora spopasti tudi s težjimi Prešernovimi deli, primer so *Sonetje nesreče* ali *Krst pri Savici*, saj lahko le tako spozna veličino našega največjega pesnika."

Če povzamem, lahko ugotovimo, da vidijo maturanti dve vrsti Prešernovih pesmi: prve so oblikovno bolj preproste, z lahkotnejšim pristopom ali vsebino, vendar manj pomembne (očitno pa vseč večini srednješolcev), druge pa oblikovno zahtevne in resnobne, ampak zelo pomembne; očitno gre za prepletanje recepcijskega in literarnozgodovinskega pristopa pri vrednotenju. Ali je to samo mnenje nekaterih posameznikov ali pa prevladujoče stališče dvajseterice, lahko ugotovimo iz statistične obdelave vseh izborov, ki vključujejo tudi posamično vrednotenje Prešernovih pesmi. Natančen pregled vseh zapisov namreč pokaže, da devet izborov prinaša Prešernove pesmi po istem zaporedju, kot so v *Poezijah*, včasih celo z označenimi stranmi,¹⁸⁴⁵ dvanajst izborov pa izraža tudi različno vrednotenje znotraj izbora. V spodnji preglednici zato predstavljam najprej prvih dvajset pesmi po številu izbir vseh sodelujočih,¹⁸⁴⁶ potem pa samo na podlagi dvanajstih izborov prvih dvajset pesmi po priljubljenosti:¹⁸⁴⁷

PESMI PO ŠTEVILU IZBIR		PESMI PO PRILJUBLJENOSTI	
<i>Pevcu</i>	20	<i>Pevcu</i>	47
<i>Soneti nesreče</i>	20	<i>Povodni mož</i>	37
<i>Sonetni venec</i>	19	<i>Zdravljica</i>	36
<i>Zdravljica</i>	19	<i>Slovo od mladosti</i>	35
<i>Krst pri Savici</i>	17	<i>Kam?</i>	34
<i>Slovo od mladosti</i>	16	<i>Krst pri Savici</i>	30
<i>Povodni mož</i>	15	<i>Sonetni venec</i>	30
<i>Kam?</i>	14	<i>Pod oknom</i>	22
<i>Glosa</i>	13	<i>Nezakonska mati</i>	17
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	12	<i>Turjaška Rozamunda</i>	17
<i>Apel in čevljar</i>	10	<i>Dekletom</i>	15
<i>Gazele</i>	10	<i>Zvezdogledom</i>	15
<i>Nezakonska mati</i>	10	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	12
<i>Memento mori</i>	9	<i>Soneti nesreče</i>	12
<i>Sonet o kaši</i>	9	<i>Gazele</i>	9
<i>Turjaška Rozamunda</i>	9	<i>Glosa</i>	8
<i>Kar je, beži</i>	8	<i>Memento mori</i>	8
<i>Pod oknom</i>	7	<i>Lenora</i>	7
<i>Zvezdogledom</i>	7	<i>Matiju Čopu</i>	7
<i>Nova pisarija</i>	6	<i>Soneti Juliji</i>	7

¹⁸⁴⁵ Avtor je namreč zaprosil sodelujoče, naj navedejo, po kateri izdaji Prešernovih pesmi so pripravili svoj izbor. Zato je treba vzeti s pridržkom njegovo domnevo, da so maturanti najbrž spontano na prvo mesto največkrat uvrstili pesem *Kam?*: v teh izborih je na prvem mestu predvsem zato, ker je objavljena na začetku *Poezij*.

¹⁸⁴⁶ Lestvica pesmi se nekoliko razlikuje od Faturjeve, saj je avtor pri ciklih sonetov in gazel ali pri Krstu pri Savici upošteval samo navedbo celote (medtem ko sem sam enako kot pri obravnavi Prešernovih pesmi v berilih upošteval tudi posamezne dele), poleg tega pa je prišlo do lapsusa pri *Sonetih nesreče*, ki se v resnici kar osemkrat pojavijo tudi kot celota.

¹⁸⁴⁷ Pri tem sem upošteval samo prvih osem pesmi (toliko enot je imel najmanj obsežen izbor), ki sem jih ovrednotil s točkami tako, da je prvo mesto prineslo 8 točk, zadnje pa 1 točko. Na prvem mestu sta po trikrat pesmi *Kam?* in *Krst pri Savici*, po enkrat pa *Dekletom*, *Pevcu*, *Pod oknom*, *Povodni mož*, *Slovo od mladosti* in *Zvezdogledom*.

Leva lestvica je izrazito standardna (na prvih šestih mestih so same zahtevne pesmi, ki predstavljajo tudi vrh Prešernovega oblikovnega artizma) in dokazuje, da pri vseh sodelujočih maturantih izrazito prevladuje literarnozgodovinski pristop, očitno kot posledica delovanja šolskega sistema. Gre za pesmi, ki "so res take, da jih moramo poznati" (Mojca Balant), ki so "višje pesniške oblike" (Ajda Skerlovnik), ki "dajejo čutiti Prešernovo besedno moč ter njegovo enkratno slogovno in stilno širino" (Jure Požgan). Na prvih dveh mestih sta pesmi *Pevcu* in *Soneti nesreče*, izpovedi skrajnega pesimizma, zato deluje zelo osamljeno mnenje Urše Zabukovec, "naj se srednješolci seznanijo z epigrami in zabavljivimi napisi, ki bodo Prešerna vsaj malo osvobodili pečata zamorjenca".

Dokaj drugačno podobo prinaša desna lestvica, ki dokazuje, da polovica sodelujočih maturantov dokaj enakovredno zagovarja tako literarnozgodovinski (narodnokonstitutivni) kot recepcijski (doživljajski) pristop k šolskemu izboru Prešernovih pesmi. Tudi tu je na prvem mestu pesem *Pevcu*,¹⁸⁴⁸ vendar sta na drugem *Povodni mož* in na petem *Kam?*, *Sonetnemu vencu* pa sledi cel sklop recepcijsko zelo primernih Prešernovih pesmi, od *Nezakonske matere* do *Neiztrohnjenega srca*. Gre za pesmi, o katerih je Urška Bokal, za katero "ni tako pomembno, če je pesem napisana v pravilni metrični shemi, če ima rimo ali pravilno obliko", zapisala, da imajo zanjo zanimivo "vsebino, sporočilo ali samo vzdušje, ki ga pesem posreduje". *Sonetni venec*, nesporni vrhunec Prešernove virtuoznosti, se je uvrstil šele na sedmo mesto,¹⁸⁴⁹ najpomembnejše pa je gotovo dejstvo, da so se pesmi *Soneti nesreče*, *Gazele* in *Glosa*, stalnice osnovnošolskih in srednješolskih izborov,¹⁸⁵⁰ uvrstile šele v zadnjo tretjino lestvice.

Iz recepcijskega zornega kota sta izjemno povedni in dragoceni ravno Faturjevi opažanja ob obeh ciklih, saj ob *Soneti nesreče* zapiše, da imamo nemara "res opraviti z najtehtnejšo Prešernovo stvaritvijo, prepričljivo in pretresljivo izpovedjo skrajne bivanjske stiske; a hkrati je najbrže res, da je za mladega bralca v recepcijskem smislu tudi najbolj nedojemljiva in

¹⁸⁴⁸ Pesem *Pevcu* je, kot se bo pokazalo v nadaljevanju raziskave, med recepcijsko najzahtevnejšimi Prešernovimi pesmimi. Njeno uvrstitev na prvo mesto je bržkone treba pripisati obravnavi v šoli, ki poudarja stopnjevana retorična vprašanja, izvorno simetrično zasnovano kitic in zvočno slikanje v moških rimah kot vrhunski umetniški dosežek. Ta kulturni status pesmi *Pevcu* potrjuje izbor Anje Perko, ki je med izrazito recepcijsko primerne pesmi (npr. *Povodni mož*, *Turjaška Rozamunda*, *Pod oknom*, *Kam?* in *Nezakonska mati*) uvrstila tudi to pesem.

¹⁸⁴⁹ Anja Perko je celo zapisala: "Obravnavanje *Sonetnega venca* se mi zdi izguba časa, kajti je malo predolg in nerazumljiv. Bolje se mi zdi, da se za primer soneta poda pesem *Apel in čevljar*."

¹⁸⁵⁰ Fatur sicer trdi, da so se šolske antologije od 1980 do 1994 *Sonetom nesreče* povsem odrekle (n. d.: 87), vendar to ne drži, pač pa ima berilo iz sestava Kos 1994 po delnih objavah ponovno celoten cikel.

nesprejemljiva" (n. d.: 87), ob *Gazelah* pa, da bi bila ob polovici cikla "potrebna ne toliko razlaga neznanih besed, kolikor razlaga celih skladenjsko prav zapletenih stavčnih konstrukcij, ki lahko močno zavirajo razbiranje sporočil" (n. d.: 89).

3.1.5.3 BOŽA KRAKAR VOGEL (RECEPCIJA KLASIČNE POEZIJE IN RECEPCIJA ODLOMKA)

Boža Krakar Vogel je na prelomu stoletja empirično raziskala kognitivni, emocionalni in socialni odziv osnovnošolcev, srednješolcev in študentov na Prešernovo poezijo (več o tem v nadaljevanju razprave), nekaj let kasneje pa je z empirično raziskavo skušala preveriti nasprotujoča si mnenja o koristnosti obravnave odlomka pri pouku kjiževnosti. Krakarjeva navaja, da je Meta Grosman "tako kot nekateri drugi, predvsem angloameriški teoretiki /.../ obravnavanju književnosti ob odlomkih nenaklonjena",¹⁸⁵¹ medtem ko "drugi, npr. Alojz Ihan, pravijo, da je obravnava odlomka umestna, celo uspešnejša od obravnave celote" (Krakar Vogel 2006: 656).

Krakarjeva najprej navede več možnosti za didaktično ustrezno uporabo odlomka pri pouku književnosti,¹⁸⁵² nato pa predstavi kvalitativno naravnano raziskavo med slovenskimi gimnazijci (dve skupini gimnazijcev sta prebrali primerljivi besedili sodobnih slovenskih avtorjev, in sicer odlomek iz romana Marjana Tomšiča *Oštrigeca* (1991) in kratko zgodbo Milana Kleča *Nič takšnega* (1987), branju pa je sledil vprašalnik za preverjanje doživljanja in razumevanja)¹⁸⁵³ (n. d.: 658). Rezultati empirične raziskave ne potrjujejo pričakovanih razlik v recepciji odlomka iz romana in kratke zgodbe, zato lahko Krakarjeva kot soavtorica učnih

¹⁸⁵¹ Grosmanova trdi, da "branje odlomka učencu ne posreduje niti spoznanja, da bi branje lahko bilo užitek, niti pričakovanja, da bi leposlovna pripoved lahko bila zanimiva ali razburljiva, niti vaje v leposlovnem branju", skratka, da "branje odlomka nima nobene značilnosti leposlovnega branja" (Grosman 2004: 268). Moja lastna bralna izkušnja je čisto nasprotna: kot gimnazijec sem sam od sebe spet in spet prebiral odlomek iz Hoffmannove pripovedi *Gospod Cinober* (iz Kosove *Svetovne književnosti II*), ga izjemno močno doživljal in ga še sedaj posredujem dijakom kot reprezentativen primer romantične proze.

¹⁸⁵² Odzive na obravnavo odlomka je pri bralcih in učiteljih raziskovala tudi Marica Žvegljč (2004). Poseben problem predstavlja šolska obravnava več odlomkov po prebranjem celotnem besedilu, npr. z delovnimi zvezkoma za domače branje *Zlati poljub* in *Poljub zlata* (Božič 1998), vendar razprava o tem presega namen naše raziskave.

¹⁸⁵³ Raziskava je bila miniaturni pedagoški eksperiment, saj je eksperimentalna skupina v nasprotju s kontrolno dobila besedilo brez opozorila, da je eno odlomek, drugo pa ne (eksperimentalni dejavnik).

načrtov za književnost in srednješolskih beril tudi znanstveno utemeljeno zagovarja didaktično ustreznost šolske obravnave odlomka.¹⁸⁵⁴

3.1.5.4 MATEJA PEZDIRC BARTOL (RECEPCIJA KRATKE PROZE)

Mateja Pezdirc Bartol se je v svoji magistrski nalogi leta 2001 podobno kot Norman N. Holland lotila raziskati recepcijo kratke zgodbe, vendar na čisto drug način.¹⁸⁵⁵ Avtorica se je odločila preveriti bralčev odziv na tri pripovedi sodobnih avtorjev (Milana Kleča *Nič takšnega* – 1987, Andreja Blatnika *Rai* – 1990 in Aleksa Šušulića *Ob oknu* – 1989), ki so primerljive po obsegu, pomanjkljivi označitvi oseb, stopnjevanju dogajanja in odprtem koncu (2001: 63), pri čemer so jo zanimale tako razlike med zgodbami kot razlike med bralci na različnih ravneh šolanja. V empirično raziskavo je bilo vključenih po 30 mladostnikov iz četrtega in prvega letnika slovenistike na Filozofski fakulteti, s škofijske in splošne gimnazije¹⁸⁵⁶ ter s srednje ekonomske in strojne šole, v glavnem deklet, razen na zadnji šoli.¹⁸⁵⁷

Pred branjem kratkih zgodb je Pezdirčeva preverila poznavanje sodobne proze in ugotovila, da dijaki škofijske gimnazije berejo tako kanonska kot lahkotnejša besedila (so na ravni prvega letnika slovenistike), dijaki splošne gimnazije in ekonomske šole berejo trikrat manj, dijaki strojne šole pa praktično ne berejo niti zahtevnejših niti popularnejših piscev. Tudi pri priljubljenosti posameznih tem kratke proze¹⁸⁵⁸ so se pokazale pomembne razlike med ravnmi šolanja: študenti slovenistike in dijaki škofijske gimnazije so na prva tri mesta postavili odnose med ljudmi, ljubezen in probleme sodobne družbe, dijaki splošne gimnazije in strokovnih šol pa pustolovščine, življenje mladih in kriminal. Te razlike pa so se še tretjič potrdile po branju izbranih kratkih zgodb: v prvih treh skupinah anketirancev sta dve tretjini zgodbe ocenili kot zanimive (z ocenami 4 in 5), v preostalih treh skupinah pa so bile

¹⁸⁵⁴ Raziskovalka poudarja, da empirične raziskave pogosto pomagajo razreševati iz drugih praks porojene zaplete, in da je "potrebno pri iskanju ustreznih didaktičnih rešitev zaupati predvsem lastnemu sistemu izobraževanja, torej raziskovati branje in upoštevati odnos do književnosti v lastni kulturi" (n. d.: 657).

¹⁸⁵⁵ Prvi, teoretični del naloge je bil objavljen v *Jeziku in slovstvu* (1999/2000 in 2000/2001), empirična raziskava pa najprej v *Slavistični reviji* (2002) in v skrajšani različici še v zborniku *Slovenska kratka pripovedna proza* (2006). Z recepcijo kratke zgodbe se je v svoji doktorski disertaciji ukvarjala tudi Alenka Žbogar (2002).

¹⁸⁵⁶ V raziskavi je sodelovala Gimnazija Moste, ki spada med manj zahtevne ljubljanske gimnazije.

¹⁸⁵⁷ Avtorica opozarja, da je pred obdelavo podatkov izločila eno četrtno vprašalnikov (zaradi praznih strani, napačno reševanih nalog ali neresnega pristopa), kar seveda pomeni, da so bili dobljeni rezultati boljši od realnih.

¹⁸⁵⁸ Anketiranci so izbirali med desetimi temami: ljubezen, kriminal, odnosi med ljudmi, zgodovina, pustolovščine, življenje znanih oseb, problemi sodobne družbe, znanstvena fantastika, potovanja, življenje mladih.

povprečne vrednosti precej nižje in nezanimanje je naraščalo v odvisnosti od nižje ravni zahtevnosti šole (n. d.: 74-82).

Posebej zanimive in uporabne rezultate je dala naloga, pri kateri so morali anketiranci obkrožiti tiste pripovedne elemente,¹⁸⁵⁹ ki so pri posamezni zgodbi naredili nanje največji vtis. Prve tri skupine anketirancev so najbolj pritegnili atmosfera, stil pisanja in ironičen odnos do sveta, zadnje tri skupine pa so pri vseh treh zgodbah izpostavile predvsem kratkost, kar je bilo tudi pričakovano. Pokazale so se pomembne razlike med zgodbami, saj je Klečeva *Nič takšnega* pritegnila predvsem z ironičnim odnosom, Blatnikov *Rai* s kratkostjo in Šušuličeva *Ob oknu* s posebno napeto atmosfero.¹⁸⁶⁰ Empirična raziskava recepcije je pri tej nalogi potrdila osrednje značilnosti literarne smeri, saj je kategorija literarne osebe v vseh treh zgodbah med manj pomembnimi elementi, podobnost z lastnimi izkušnjami pa zanemarljiva. To pa se povsem ujema s postmodernizmom, "ki išče stik z bralcem, vendar ne s pomočjo identifikacije z glavno osebo, temveč s svojim načinom pisanja, ki bralca vedno znova zavaja in preseneča" (n. d.: 86).

Po doživljanju in vrednotenju je avtorica raziskala tudi razumevanje kratkih zgodb, in sicer je v nalogi najprej predstavila samooceno razumevanja posamezne zgodbe, za tem pa še razumevanje sporočila in razumevanje nejasnega mesta. Po lastni oceni anketirancev je najbolj razumljiva zgodba *Rai*, najteže razumljiva pa *Ob oknu*, kar se je potrdilo tudi pri razumevanju sporočila, saj pri tej zgodbi ni razbrala sporočila skoraj ena tretjina anketirancev.¹⁸⁶¹ Tudi tokrat so rezultati skupin povezani z ravnijo zahtevnosti šole, in sicer so študenti prvega letnika in dijaki škofijske gimnazije prav vsi razbrali sporočilo, medtem ko to ni uspelo kar dvema tretjinama dijakov srednje strojne šole. Ob tem je treba poudariti, da je

¹⁸⁵⁹ Izbirali so med desetimi, in sicer: literarna oseba, atmosfera, stil pisanja, sporočilo, kratkost, razumljivost, ironičen odnos do sveta, podobnost z lastnimi izkušnjami, presenetljiv razplet, odprt konec.

¹⁸⁶⁰ Avtorica ugotavlja, da "bralci brez specifičnega znanja o postmodernizmu zaznavajo nekatere njegove stilne postopke, saj je bil bralčev odziv usmerjen na tiste elemente, ki so odločilni za posamezno zgodbo: ironičen odnos in stil pisanja za *Nič takšnega*, kratkost in atmosfera za *Rai* ter atmosfera in stil pisanja za *Ob oknu*" (n. d.: 86).

¹⁸⁶¹ Zaradi lažjega sledenja problematiki navajam kratki obnovi:

RAI – V mrzlem zimskem jutru se moški iz predmestja s prvim avtobusom odpelje v mesto. Ko izstopi, si natakne slušalke walkmana in med hojo razmišlja, da ga bo doma pričakala ženska, ki mu bo očitala, da je noč prebil pri ljubici, sam pa bo zaman pripovedoval, da je vso noč taval po gozdu in poslušal alžirski rai. V nemoči si bo spet nataknil slušalke in se lotil pomivanja posode.

OB OKNU – Učiteljica Valerija hrepeni po sedežu ob oknu avtobusa, nezadovoljni šofer avtobusa pa po tem, da bi ga končno kdo opazil in ogovoril. Učiteljica v mraku hiti iz šole in misli na sedež ob oknu in pospeši, da bi med prvimi prišla na postajališče. Šofer avtobusa požene na zadnjo vožnjo, Valeriji uspe vstopiti med prvimi in priti na njej najljubši sedež ob najširšem oknu. Šoferja ponovno nihče ne opazi, zato pritisne na plin, se ne ozira na semaforje in zdivja mimo naslednje postaje. Ljudje se začnejo vznemirjati, učiteljici pa se zdi, da plava v zraku, in pri tem neskončno uživa.

Pezdirčeva kot ustrezna upoštevala prav vsa zapisana sporočila¹⁸⁶² in bi bil v primeru bolj selektivnega pristopa odstotek razumevanja pri vseh skupinah nižji.¹⁸⁶³

Neposredno povezavo s Hollandovo študijo o branju petih bralcev pa najdemo pri nalogi, s katero je avtorica preverjala razumevanje nejasnega mesta v posamezni zgodbi. Pezdirčeva se jasno zaveda, da "so pri vseh skupinah bralci, ki razlage iščejo v besedilu, in bralci, ki razlage tvorijo bolj na podlagi svojih besedilnih svetov" (n. d.: 96) in da so vse konkretizacije "omejene z notranjo strukturo dela in niso poljubne",¹⁸⁶⁴ kljub temu pa upošteva vse odgovore kot pravilne in pri zgodbi *Ob oknu* trdi, da "so vsi odgovori anketirancev na podlagi prebranega besedila možni" (n. d.: 105). Kritičen pretres vseh zapisanih odgovorov razkriva, da bi bilo s stališča "notranje strukture dela" smotrno razločevati med zgodbo *Rai* in zgodbo *Ob oknu*. V zgodbi *Rai* je ob navodilu *Razložite, kako in kje je možki preživel noč* možno razumevanje, da je bil na nočnem sprehodu v gozdu ali da je prebil noč pri ljubici (odvisno od tega, ali se bralec poistoveti s stališčem možkega ali njegove žene),¹⁸⁶⁵ v zgodbi *Ob oknu* pa ob navodilu *Razložite, kaj se zgodi z učiteljico in šoferjem* nikakor niso možni odgovori, da uresničita svoje želje, da se sorodni duši srečata oz. med njima nastane stik, da se zaljubita, da je obupanega šoferja končno opazila učiteljica, da imata na avtobusu spolni odnos ali da se celo poročita¹⁸⁶⁶ (n. d.: 132/133).

3.1.5.5 MATEJA PEZDIRC BARTOL (RECEPCIJA DRAME IN NJENE UPRIZORITVE)

Tudi v doktorski disertaciji o recepciji drame (o bralcu in gledalcu sodobne slovenske dramatike) je Mateja Pezdirc Bartol leta 2004 najprej v teoretičnem delu predstavila recepcijske teorije ter procese branja in gledanja, za tem pa sodobno slovensko dramatiko in

¹⁸⁶² K takšnim, ki niso razbrali sporočila, je avtorica štela samo tiste, ki so kot odgovor napisali ne vem, ter tiste, ki sploh niso napisali odgovora (n. d.: 93).

¹⁸⁶³ Prav gotovo kot ustrezna sporočila ne moremo šteti naslednjih zapisov (*Ob oknu*): grebatorjem vstop ni priporočljiv; če je tvoje življenje dolgočasno, si sam kriv; sreča v mestu ni v ljudeh in druženju; šoferje avtobusov je treba pozdravljati; ljubezen na višjem, intelektualnem nivoju (n. d. : 143-147).

¹⁸⁶⁴ Avtorica v predstavitvi teorije bralčevega odziva v teoretičnem delu celo navaja stališče Stanleya Fisha, da bralčeve reakcije ne morejo biti čisto svobodne, saj "bralec reagira na stvari v besedilu na določen način, ker deluje pri branju po istih pravilih in dogovorih, kot jih je uporabljal avtor, ko je besedilo pisal; bralčevo izkustvo je torej uresničenje avtorjevih navodil, kajti bralec igra vlogo, ki mu jo je določil avtor" (Pezdirc Bartol 1999/2000: 247).

¹⁸⁶⁵ V tem primeru gre za tako imenovana prosta stališča. Prim. še: "1) Isti trop oz. isti tekst (metafora, ironija, parabola itd.) ima *lahko več* sprejemljivih, smiselnih interpretacij, 2) kar pa ne pomeni, da je *vsaka* interpretacija sprejemljiva, saj poleg sprejemljivih obstajajo tudi nesprejemljive interpretacije" (Bjelčevič 2008: 52).

¹⁸⁶⁶ Tovrstne odgovore moramo razumeti kot poseganje bralčevega besedilnega sveta v sam besedilni temelj (bistvo omenjene kratke zgodbe je ravno v tem, da med osamljenima človekoma, torej med šoferjem in učiteljico, ni nikakršnega stika!) in so na isti ravni kot komentar Hollandovega Shepa, ki je zaradi možne seksualne konotacije začetnega prizora Emilijo namesto v belem videl v temnih oblaciilih.

gledališče. V zadnjem delu (Dva tipa raziskav) je ob sociološki analizi publike vključila tudi empirično raziskavo o recepciji drame, in sicer o sprejemanju besedila in uprizoritve Jovanovičeve drame *Ekshibicionist*. Avtorica v prvem delu disertacije opozarja, da "branje dramskih del izgleda na prvi pogled enostavno, saj gre za sorazmerno kratka besedila, napisana v dialogu, torej brez obsežnih opisov, kjer se ponavadi dolgočasijo bralci prozних del", vendar pa "imajo bralci drame številne težave: npr. na ravni razbiranja dramskih oseb, njihovih medsebojnih odnosov, zamišljanja hkratnih dogodkov, nepovezanosti ipd."¹⁸⁶⁷ Zato dramatikam že pri pisanju drame upoštevajo recepcijske zmožnosti tako bralca kot gledalca¹⁸⁶⁸ (n. d.: 45/46).

V empirični raziskavi je sodelovalo 60 študentov prvega letnika slovenistike (v veliki večini dekleta iz različnih delov Slovenije, starosti med 19 in 20 leti), avtorica pa je oblikovala dve skupini po 30 anketirancev, ki so izpolnjevali dve različni anketni poli (besedilo, predstava). Ker je bil osrednji raziskovalni cilj ugotoviti pričakovane razlike v recepciji dramskega besedila in njegove uprizoritve, se je pojavilo vprašanje, kako izvesti raziskavo, da bodo rezultati čim bolj verodostojni.¹⁸⁶⁹ Pezdirčeva se je odločila za najboljšo možno rešitev, in sicer je "prva skupina najprej prebrala dramsko besedilo in po branju izpolnila vprašalnik (Branje 1), nato pa si je ogledala predstavo in izpolnila nov vprašalnik (Predstava 2), medtem ko je druga skupina najprej gledala predstavo in po obisku gledališča izpolnila pripadajoči vprašalnik (Predstava 1) ter naknadno prebrala besedilo drame in izpolnila ustrezen vprašalnik (Branje 2)" (n. d.: 118).

Raziskovalki se je ob analizi oseb zastavilo vprašanje, kdo je glavna oseba igre *Ekshibicionist*.¹⁸⁷⁰ Fred je naslovna oseba, vseskozi poganja dogajanje naprej in je tisti, ki ima že v izhodišču problem. Po drugi strani je Dorothy tista, ki je v besedilu najbolj opazna, saj

¹⁸⁶⁷ O tej problematiki je pisal že Marjan Štrancar (2000).

¹⁸⁶⁸ Pezdirčeva poudarja, da je "pravilo o enotnosti kraja, časa in dejanja, ki je imelo v zgodovini drame pomembno mesto, na neki način upoštevalo sprejemnikove zmožnosti sestavljanja zgodbe in zmožnosti njegovih časovnih in prostorskih predstav".

¹⁸⁶⁹ Če bi si enotna skupina anketirancev ogledala predstavo in nato prebrala besedilo ali obratno, raziskovalka ne bi mogla presojati vpliva ene oblike dramskega dela na recepcijo druge, če pa bi bili skupini dve in bi se ena seznanila samo z besedilom in druga samo s predstavo, bi bilo treba zagotoviti popolno ekvivalentnost med skupinama.

¹⁸⁷⁰ Zaradi lažje orientacije navajam kratko obnovo dogajanja: Fred, uspešen borzni posrednik, je zaprt zaradi ekshibicionizma. Socialna delavka Dorothy mu želi pomagati, psihiatrinja Eva pa bi ga izpostavila šok terapiji. Po izpustitvi iz zapora se Fred zateče k psihiatru Danielu, Evinemu bivšemu možu, ki mu svetuje, naj Dorothy povabi na zmenek. Fred se zaljubi v Dorothy, ona pa je ravnodušna, saj se občasno dobiva z Jimmyjem, paznikom iz zapora. Vrhunec dogajanja je 23. prizor, ko se sestanejo Fred, Dorothy, Eva in Daniel in neuspešno skušajo rešiti nastalo situacijo. Na koncu drame je Fred ponovno zaprt, Dorothy pa se zdaj sestaja z Danielom. Razočarana Fred in Jimmy ji napišeta pismo s simbolnim sporočilom "Kurc te gleda".

nastopa v največ prizorih in je tudi delež besedila, ki ji pripada, največji. Če je Fredova zgodba tista, ki se najbolj dotakne recipienta, pa je Dorothy edina, ki naredi korak naprej (n. d.: 108/109). Empirična raziskava je prepričljivo pokazala, da je odločitev o glavni osebi odvisna od tega, ali dramsko delo beremo ali gledamo: Za Freda se je odločilo 47% gledalcev in le 20% bralcev, za Dorothy pa 50% bralcev in le 17% gledalcev. Bistvena razlika se je pokazala tudi pri izbiri najbolj komične dramske osebe: za bralce sta bila najbolj smešna Fred in Jimmy (12 oz. 11 izbir), pri gledalcih pa je vodilno vlogo komičnega lika prevzel Jimmy (23 izbir, Fred pa le 2)¹⁸⁷¹ (n. d.: 144).

Pomembni ugotovitvi empirične raziskave sta še razlika v težko razumljivih mestih in v vplivu predstave na branje in obratno. Za več kot pol bralcev je bil najmanj razumljiv konec 23. prizora, ko se začnejo offi in se simultano odvijata dialoga med Fredom in Dorothy ter Evo in Danielom, gledalcem predstave pa ni povzročal posebnih težav.¹⁸⁷² Po drugi strani so v uprizoritvi za razliko od tiskanega besedila manj razumljiva nekatera druga dejanja oziroma replike oseb. Tako je npr. ena tretjina gledalcev napisala, da so potem, ko so dramo tudi prebrali, bolje razumeli Evino predzgodbo in njene reakcije¹⁸⁷³ (n. d.: 137/138). Dve tretjini anketirancev sta odgovorili, da so po ogledu predstave tudi dramo brali v skladu z videnim na odru, pri tistih, ki so besedilo najprej brali, pa so se pokazale pomembne razlike zlasti glede dožemanja oseb in prostora (scene). Na splošno se je pokazalo, da uprizoritev bolj poudari komične prvine in živost dogajanja (n. d.: 150).

3.1.5.6 ZDENKA BLAŽKO (RECEPCIJA PESNIŠKEGA, PROZNEGA IN DRAMSKEGA BESEDILA)

Zdenka Blažko je v svoji magistrski nalogi o recepciji kanonskih besedil v gimnaziji leta 2006 obravnavala problematiko, ki se v mnogih točkah dotika osrednjega predmeta naše raziskave. Avtorica je v teoretičnem delu predstavila poglede na literarni kanon v delih slovenskih avtorjev¹⁸⁷⁴ in pregledno povzela sodobne teorije kanona v svetu,¹⁸⁷⁵ v empiričnem delu pa je dodala predstavitev empirične raziskave o recepciji Franceta Prešerna, Ivana Cankarja in

¹⁸⁷¹ Avtorica pojasnjuje, da k temu prispeva sam igralec: "Davor Janjić, Neslovenec, mačo z Balkana, z južnjaškim prizvokom govora, nekoliko zanemarjen in primitiven, s poudarjenim libidom."

¹⁸⁷² Ta del je v uprizoritvi veliko bolj jasen, saj se dialog med Evo in Danielom odvija spredaj na odru, dialog med Dorothy in Fredom pa za steno (off).

¹⁸⁷³ Eva je bila v mladosti žrtev spolnega nadlegovanja, zato je tako stroga do Freda.

¹⁸⁷⁴ Pri tem navaja teoretične pristope Janka Kosa, Marka Juvana in Marijana Doviča.

¹⁸⁷⁵ Pri tem izpostavi naslednje avtorje: Barbara Herrnstein Smith, John Guillory, Rien T. Segers, Steven Tötösy de Zepetnek, Willie van Peer, Harold Bloom in Elaine Showalter.

Slavka Gruma ter njenih rezultatov. Raziskovalka je namenoma izbrala avtorje, ki "sodijo v različna literarna obdobja /.../ in so predstavniki različnih literarnih zvrsti; gre za najvidnejše predstavnike lirike, epike in dramatike". Za preizkus recepcije je določila Prešernovo balado *Neiztrohnjeno srce*, Cankarjevo črtico *Kostanj posebne sorte* in odlomek iz Grumove drame *Dogodek v mestu Gogi*¹⁸⁷⁶ (n. d.: 45).

V empirični raziskavi je sodelovalo 180 dijakov gimnazij v Vipavi, Ajdovščini in Novi Gorici,¹⁸⁷⁷ anketiranje pa je bilo izvedeno spomladi leta 2004 med dijaki četrtil letnikov, pri čemer je treba poudariti, da so bili "dijaki nepripravljeni na anketo, pisali so nenapovedano, potem ko se že daljše obdobje niso srečevali s temi avtorji in je torej že delovalo pozabljanje".¹⁸⁷⁸ Vsak dijak je dobil anketni vprašalnik in fotokopijo izbranih besedil, potem pa je najprej odgovarjal na vprašanja iz književnega znanja, nato pa še na vprašanja, ki so preverjala doživljanje, razumevanje in vrednotenje.

Vprašanja iz književnega znanja so vključevala podatke o avtorjih, literarnih obdobjih in pomembnejših literarnih delih. Literarnozgodovinsko znanje je bil nasploh šibko in v nasprotju s pričakovanji, kot ugotavlja avtorica, "odgovori kažejo, da starejše, kot je obdobje, bolj je zasidrano v zavesti dijakov".¹⁸⁷⁹ Samo domnevamo lahko, da gre v tem primeru za mitične razsežnosti Prešerna kot "največjega slovenskega pesnika" in Cankarja kot "največjega slovenskega pisatelja in dramatika". To domnevo potrjuje preizkus doživljanja in vrednotenja, saj je v skupni razvrstitvi (všečnost izbranih besedil in priljubljenost njihovega avtorja) na prvem mestu Prešeren, na zadnjem pa Grum. Avtorica je raziskala tudi akcijsko dimenzijo in ugotovila, da bi približno enako število dijakov priporočilo prijateljem branje

¹⁸⁷⁶ Prešernova balada in Grumova drama sta bili po veljavnem učnem načrtu za gimnazije obvezni besedili, Cankarjeva črtica pa obvezno izbirno besedilo ob *Gospodu stotniku*.

¹⁸⁷⁷ Bilo je 111 deklet in 69 fantov, zaradi enakovredne zastopanosti šol pa so sodelovali vsi dijaki iz Vipave, naključno izbrani dijaki iz Ajdovščine in naključno izbrani dijaki iz naključno izbranih oddelkov iz Nove Gorice.

¹⁸⁷⁸ To je pomembna ugotovitev, saj se je treba zavedati, da je avtorica preverjala recepcijo treh literarnih del, ki so že bila obravnavana v drugem in tretjem letniku gimnazije.

¹⁸⁷⁹ Navajam dosežene rezultate pri uvrstitvi avtorja v literarnozgodovinsko obdobje in pri poznavanju treh njegovih sodobnikov:

NALOGA	Prešeren	Cankar	Grum
UVRSTITEV V OBDOBJE	80%	46%	18%
POZNAVANJE SODOBNIKOV	22%	15%	3%

Prešerna in Gruma, največ pa Cankarja, kar kaže na lažno priljubljenost "največjega" pesnika.¹⁸⁸⁰

Samoocena dijakov o težavnosti besedil za razumevanje kaže, da se jim kljub všečnosti zdi Prešernova pesem recepcijsko najzahtevnejša, to njihovo mnenje pa lepo dopolnjuje empirični preizkus (ustrezno povzemanje odlomka), pri katerem so dijaki bistveno slabše povzemali drugo kitico iz pesmi *Neiztrohnjeno srce* kot prvi odstavek črtice *Kostanj posebne sorte* in eno repliko iz drame *Dogodek v mestu Gogi*.¹⁸⁸¹ Tudi pri razumevanju možnih sporočil¹⁸⁸² se je pokazalo, da je *Neiztrohnjeno srce* najbolj zahtevno, *Dogodek v mestu Gogi* pa najmanj zahtevno besedilo, kar je seveda pričakovano, saj so poleg neobičajne vsebine tudi po mnenju dijakov tiste prvine, ki najbolj otežujejo razumevanje besedila, starinski izrazi, preneseni pomeni in neobičajni besedni red (n. d.: 84), teh prvin pa je nedvomno največ pri Prešernu in najmanj pri Grumu.

Na koncu lahko sklenemo, da je magistrska naloga Zdenke Blažko čisto primerno izhodišče za našo precej širšo raziskavo.

¹⁸⁸⁰ Dijaki so morali navesti tudi razloge za priporočilo, ki so še zlasti povedni, saj bi priporočili Prešernove pesmi zaradi všečnosti, kakovosti in pomembnega sporočila, zaradi dobrega sloga, poučnosti in zanimivosti pa bodisi Cankarjeva bodisi Grumova leposlovna besedila.

¹⁸⁸¹ Avtorica je pri Kostanju in Dogodku zahtevala rešitve naloge v dveh povedih, vendar je v komentarju rezultatov sama ugotovila, da rešitev v eni ali treh povedih ne more šteti za napačne oz. da skladijska nepravilnost ne more biti argument za nerazumevanje (n. d.: 83).

¹⁸⁸² Zdenka Blažko v nasprotju z Matejo Pezdirc Bartol, ki je kot ustrezna obravnavala vsa zapisana sporočila, tista sporočila, ki se ji zdijo manj ustrezna ali povsem neustrezna, razvršča pod drugo.

3.1.6 PRVO BRANJE RECEPCIJSKO ZAHTEVNEJŠIH BESEDIL

Po odločitvi, da bom recepcijsko problematiko *Krsta pri Savici* podrobneje raziskal na znanstveni ravni, sem za teoretično podlago svoje empirične raziskave uporabil sodobna spoznanja o procesih branja oz. literarnega branja, kakor so jih na prelomu tisočletja v svojih monografijah predstavile Sonja Pečjak, Boža Krakar Vogel in Meta Grosman (Pečjak 1999, Krakar Vogel 2004 in Grosman 2004).¹⁸⁸³ Sodobna didaktika književnosti pri daljših pripovednih besedilih, ki niso predstavljena zgolj z izbranim odlomkom,¹⁸⁸⁴ predvideva dve možnosti šolske obravnave:

- a) domače branje, tj. "učencevo samostojno branje literarnega dela zunaj šole", kateremu običajno sledita dve uri obravnave v šoli, in
- b) dolgo branje, tj. branje, ki se "dogaja v šoli, tako da učenci skupaj z učiteljem skozi daljše obdobje berejo in interpretirajo določeno literarno delo" (Krakar Vogel 2004: 108/109). Glede na to, da zahteva metoda dolgega branja večje število šolskih ur, dijaki praviloma berejo *Krst pri Savici* doma.

Domače branje naj bi potekalo čimbolj spontano in neobremenjeno, saj se v primeru, da dijaku "posredujemo razne razlage besedila in naložimo iskanje odgovorov na zadana vprašanja, precej zmanjša verjetnost, da bo sam dosegel prijetno in/ali zanimivo literarno doživetje (Grosman 2004: 192).¹⁸⁸⁵ Krakarjeva v poglavju z naslovom Književne sposobnosti natančneje razčlenjuje sposobnost literarnega branja, ki jo tvorijo štiri spoznavno-sprejemne stopnje: doživljanje, razumevanje, vrednotenje in izražanje kot dokaz bralne sposobnosti (Krakar Vogel 2004: 40-45). Doživljanje, ki ga avtorica povezuje s prvim branjem besedila, je stopnja, pri kateri "bralec spontano zazna, občuti, si predstavlja, razume zanj pomembne oz. opazne sestavine besedila, druge, ki se ne prilegajo njegovi shemi, pa prezre in pogosto /.../ izreče prvo pritrdilno ali odklonilno mnenje". Krakarjeva se seveda zaveda, da te spoznavno-sprejemne stopnje pri dejanskem branju potekajo prepletene, da je torej tudi doživljanje

¹⁸⁸³ Imenovane znanstvenice so profesorice na psihologiji, slovenistiki in germanistiki ljubljanske filozofske fakultete.

¹⁸⁸⁴ *Krst pri Savici* je bil po veljavnem Učnem načrtu za predmet slovenščina v gimnazijah (1998) določen kot obvezno domače branje (str. 31), po Učnem načrtu za predmet slovenščina v 4-letnih strokovnih in tehniških šolah (1998) pa kot izbirno domače branje poleg izbora iz Prešernovih balad in romanc (str. 31).

¹⁸⁸⁵ Grosmanova v svojih razpravah izrazito poudarja pomen pozitivnega literarnega doživetja, ki ga ima za enega najpomembnejših dejavnikov pri šolski obravnavi književnosti oz. pri dijakovem razvijanju bralne zmožnosti.

besedila odvisno od bralnega razumevanja,¹⁸⁸⁶ torej od dekodiranja besed, besednega dostopa ter pomensko skladišne analize (Pečjak 1999: 41-47). Do popolnoma enakih spoznanj je pred sto leti prišel tudi že omenjeni prof. Ozvald, in sicer ravno v zvezi s Prešernovo poezijo. V knjižici z naslovom *Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij*¹⁸⁸⁷ že na začetku zapiše (Ozvald 1905: 4):

Pred leti sem nekje čital, da Prešernovim poezijam nič ni treba komentarja in da jih lahko vsakdo razume. Da se tej trditvi da oporekati, o tem me je preverila lastna skušnja pri prebiranju nesmrtnih del našega pesnika - prvaka v šoli. /.../ In tukaj ti je večkrat treba ali prav zasukane stvarne vozličke razmotati ali pa si vsaj nazorno predočiti konkretne razmere, ki jih ima pesnitev za ozadje, ako hočeš čitajoč v resnici imeti umetnostni užitek. Ne eno ne drugo ni vselej lahko!¹⁸⁸⁸

Ozvaldov zapis bi lahko posodobili in poenostavili takole: "Učna praksa dokazuje, da so Prešernove pesmi recepcijsko zahtevne in da je brez učiteljeve pomoči učenčevo doživljanje tovrstnih umetniških besedil močno okrnjeno". Izhajajoč iz teh še vedno zelo aktualnih spoznanj¹⁸⁸⁹ sem si pred izvedbo pedagoškega eksperimenta zastavil raziskati naslednje:

- kaj o recepcijski zahtevnosti Prešernovih pesmi pove slovenska literarna zgodovina?
- kaj je o težavah pri razumevanju Prešerna v šoli že ugotovila sodobna didaktika književnosti?
- kakšen je natančneje odnos med razumevanjem in vrednotenjem Prešernovih pesmi?
- kateri so razlogi za nadpovprečno zapletenost Prešernove poezije?
- kako berejo in razumevajo *Krst pri Savici* današnji dijaki?
- katere možnosti za izboljšanje recepcije *Krsta* omogoča obravnava v šoli?
- koliko lahko prozifikacija poveča razumevanje besedila in izboljša njegovo sprejemanje pri prvem branju *Krsta*?

¹⁸⁸⁶ "Ker bralec ni imel priložnosti dobro razumeti besedila, se torej nanj ne more odzivati drugače kot površno in naivno, saj vidimo, da pri besedno in skladišno zahtevnih verznihih klasičnih besedilih prvi dve fazi branja z razumevanjem nista avtomatični" (Krakar Vogel 2000/01: 131).

¹⁸⁸⁷ Ozvald piše besedo poezije z malo začetnico, ker ne misli na Prešernovo pesniško zbirko, pač pa pod vplivom italijanščine (le poesie) na njegove pesmi.

¹⁸⁸⁸ Vse podčrtal Z. B..

¹⁸⁸⁹ Prim. npr.: "Ob takem nepoznavanju (zunajbesedilne realnosti) mlad bralec navadno ne obvlada potrebnega besedišča, zato besedila ne more pretvoriti niti v svoj besedilni svet niti ga razumeti. Brez razumevanja na tej globlji ravni pa si ga tudi ne more zapomniti" (Grosman 2006: 88). In še: "Če učenci besedila niso prebrali, ga tudi niso doživeli, zato bodo vse informacije hitro pozabili." (Božič 1998: 10)

3.2 RECEPCIJSKA ZAHTEVNOST PREŠERNOVIH PESMI (HISTORIAT)

Spori glede recepcijske zahtevnosti Prešernovih pesmi se niso začeli šele v Ozvaldovem času, pač pa se je razprava o tem, komu so te pesmi sploh namenjene in kdo jih lahko razume, začela že v znanem, nasprotujočem si pogledu Matije Čopa in Jerneja Kopitarja na začetku tridesetih let 19. stoletja, v času, ko je Prešeren ravno začel ustvarjati svoja najpomembnejša in tudi recepcijsko najzahtevnejša besedila. Ozvald v poglavju z naslovom Cenzura ugotavlja, da je "Kopitar vztrajal pri svoji sodbi, da so Prešernove pesmi brez vsake cene - ker jih kmetje ne bodo razumeli", čeprav mu je Čop dokazoval, da je *Čbelica* "v prvi vrsti namenjena omikanemu občinstvu"¹⁸⁹⁰ (Ozvald 1905: 49). Čop je že leta 1830 v enem od ohranjenih pisem Kopitarju na več mestih jasno zapisal, da *Krajnska čbelica* (in z njo Prešernove pesmi) nikakor ni namenjena kmetom, pač pa izobražencem, najbolj udarno ravno v zvezi s Prešernovo pesmijo *Slovo od mladosti*: "Kmetu ta pesem seveda ne bo razumljiva in tudi ni treba, da bi bila."¹⁸⁹¹ (Čop 1983: 66-67) Povsem nasprotno, z današnjega vidika veliko bolj demokratično pa je bilo Kopitarjevo javno objavljeno mnenje o pesmih Prešerna in njegovih čbeliških sodelavcev v polemičnem spisu *Ein Wort über den Laibacher ABC - Streit*, ki je bil objavljen v *Ilirskem listu*: "... kar more biti vseč v resnici izobraženim /.../, bo trajno vseč in v pomoč tudi ljudstvu, tako da jim bodo oboji lahko hvaležni" (Kopitar 1973: 55).

Iz omenjenih polemičnih stališč lahko izpeljemo naslednje ugotovitve:

- a) Kopitar trdi, da kmetje, torej velika večina tedanjega prebivalstva, Prešernovih pesmi ne bodo razumeli, Čop pa se s tem strinja.
- b) Čop trdi, da Prešernove pesmi sploh niso namenjene kmetom, izobraženi ljudje pa ne bodo imeli težav pri njihovem razumevanju.¹⁸⁹²
- c) Kopitar trdi, da so tiste pesmi, ki so vseč izobražencem, vseč tudi ljudstvu.

V nadaljnji razpravi, ki bo pokazala tudi na pomembno razliko med "biti vseč" in "razumeti", bom skušal dokazati, da še danes velja večina Kopitarjevih in Čopovih spoznanj, razen dveh: da so Prešernove pesmi lahko razumljive izobražencem in da med literarnim okusom izobraženih in neizobraženih ni pomembnih razlik.

¹⁸⁹⁰ Podčrtal K. O..

¹⁸⁹¹ Šele iz tri leta kasnejše Čopove razprave *Nuovo discacciamento di lettere inutili* pa je povsem razvidno ozadje tega Čopovega stališča. Prešernov mentor in zaščitnik namreč s tem zavrača očitke o škodljivem vplivu nekaterih pesmi z erotično vsebino: ker kmetje brez bralnih izkušenj v tujih jezikih takih pesmi ne bodo razumeli, tudi ne bodo mogle vplivati nanje! (Čop 1983: 117).

¹⁸⁹² Čop seveda presoja s svojega širokega poznavalskega zornega kota, ne zavedajoč se, da je med njim in običajnim slovenskim izobražencem vendarle velikanska razlika.

Prva problematizacija Čopovega stališča je zapisana v Prešernovem odgovoru na neohranjeno pismo Stanka Vraza iz leta 1937, v katerem je slednji potožil zaradi težko razumljivega *Krsta pri Savici*: "Na željo Ti pošiljam 24 primerkov svojega po Tvojem mnenju tako težko razumljivega *Kersta*" (Prešeren 1964: 339).¹⁸⁹³ Kmalu za tem, ko so se s ponatisom *Krsta pri Savici* v Bleiweisovih *Novicah*, tudi tujimi ugodnimi ocenami *Poezija* in in prvimi posnemovalci začeli kanonizacijski postopki Prešernove poezije (Juvan 1994: 310), pa pri dveh ocenjevalcih zasledimo čisto nasprotno mnenje, da so Prešernove pesmi lahko in splošno razumljive. Jožef Babnik,¹⁸⁹⁴ ki v *Ilirskem listu* leta 1847 proglašča Prešerna za "edinega pesnika na našem sedanjem kranjskem pesniškem polju" in "zvezdo prve vrste", tako zapiše, da je Prešeren kot pesnik popolnoma izviren in "svojim naslednikom lep vzgled, ker je lahko in vsakemu umljiv" (Steska 1901: 30/31). Podobno Janez Trdina tri leta kasneje v *Ljubljanskem časniku* v članku *Prešeren slovenskih pesnikov* označi Prešerna za "prvo zvezdo na obnebu slovenskih pesnikov" oz. "nebeškega pesnika", o njegovih pesmih pa trdi, da imajo "neizmerno lepih in visokih misli, pa one niso temno in visoko, ampak v domačem jeziku po domače povedane" (Trdina 1952: 200/201). Tako pri Babniku kot pri Trdini lahko sklepamo, da je njuno mnenje o razumljivosti Prešernovih pesmi neločljivo povezano z občudovalnim odnosom do Prešerna.

Čeprav so se tudi kasneje še pojavljala stališča, kot je bilo npr. Stritarjevo v uvodu k znameniti Jurčičevi izdaji Prešernovih *Poezija*, da "so njegove (tj. Prešernove, op. Z. B.) posamezne pesmi tako lehkoumne in jasne, da jim ni treba nikakoršnega razlaganja"¹⁸⁹⁵ (Stritar 1866: 12) ali Murkovo¹⁸⁹⁶ v *Mislih k Prešernovemu življenjepisu v Ljubljanskem zvonu* leta 1901, da "so Prešernove poezije res tako jasne, da omikanemu in večkrat tudi prostemu človeku ni treba zanje komentarja"¹⁸⁹⁷ (Murko 1962: 31), pa je v slovenski literarni zgodovini vendarle precej dokazov za spoznanje, da so Prešernove pesmi recepcijsko

¹⁸⁹³ Podobno mnenje, ki še razširja problematiko recepcije Prešernovih pesmi, zasledimo v enem naslednjih Prešernovih pisem: "Kadarkoli izidejo moja *carmina* v omenjenem listu (Ilirski list, op. Z. B.), se spotikajo obnje zato, češ da se jim zde baje nerazumljiva" (Prešeren 1964: 341).

¹⁸⁹⁴ Jožef Anton Babnik (1802-1873), danes povsem pozabljeni Prešernov sodobnik in celo sošolec, se je pod imenom Buchenhain oglašal v nemških časnikih *Carniola* in *Illyrisches Blatt*, sicer pa je v nemščini pisal poezijo, prozo in dramatiko (Kidrič 1948: 23-25).

¹⁸⁹⁵ Da ta Stritarjeva trditev ne more čisto držati, nakazuje med drugim dejstvo, da je imel založnik Blaznik še leta 1865, tj. kar 18 let od izida *Poezija*, okoli 200 neprodanih izvodov Prešernove pesniške zbirke.

¹⁸⁹⁶ Z Matijem Murkom je po mnenju Igorja Grdine "slovenska literarna veda dosegla svoj prvi vrhunec", saj je v ospredju njegovih osrednjih slovstvenih študij "poslej stalo leposlovje" (Grdina 2007: 26).

¹⁸⁹⁷ Ozvaldov zapis v prejšnjem poglavju se očitno nanaša prav na Murkovo stališče. Prav tako se v opombah svoje monografije *France Prešeren in njegovo pesniško delo* sklicuje na Murka Boris Paternu, ko suvereno zavrača mnenje Dmitrija Tschizewskega, da je Prešernovo delo "primer pesništva, ki potrebuje obsežne besedne komentarje ob sebi" (Paternu 1976: 105, 286; Tschizewsky 1968: 21).

zahtevne tudi za izobražence, bodisi z opozarjanjem na očitne napake pri razumevanju bodisi z navajanjem in obširnimi razlaganjem težjih mest.

Po Stanku Vrazu lahko najprej zasledimo recepcijske težave pri posnemovalcih Prešernove poezije. V monografiji *Lirika Simona Jenka* France Bernik v poglavju Kriza slovenskega pesništva po Prešernu predstavi pomarčno domoljubno, poučno in nabožno poezijo. Avtor predstavi zanimiv paradoks, da so številni mladi pesniki suženjsko sledili obliki in slogu Prešernovih pesmi, čeprav nihče ni nadaljeval njegove intimne ljubezenske poezije. Pri tem Bernik ugotavlja, da so "Svetličič, Cegnar, Krek, Umek in ostali približno točno posnemali ali skušali posnemati zgolj vrhno tematsko plast, različne kitične in metrične forme, bogato metaforiko in kvečjemu še estetsko dognan jezik, medtem ko jim je ostala prava vsebina Prešernovih pesmi slej ko prej tuja"¹⁸⁹⁸ (Bernik 1962: 48). Celo za mladega Jenka, nedvomno drugega slovenskega lirika devetnajstega stoletja, ki je najprej izhajal iz Prešernove poezije, kasneje pa je razvil povsem samosvoj lirski izraz, Bernik ugotavlja, da Prešernovih "pojmovanj tedaj še ni prav razumel, zato jih je prenašal v svoj pesniški svet v hudo okrnjeni, skoraj popačeni podobi"¹⁸⁹⁹ (Bernik 1962: 115).

Fran Levstik je že leta 1859 za objavo v *Slovenskem glasniku* pripravljajl rokopis z naslovom *Nekoliko težjih reči v Prešernu*, ki ga je prvič objavil Avgust Žigon leta 1914¹⁹⁰⁰ (Levstik 1956: 200-234). V njem Levstik obravnava osemnajst Prešernovih pesmi.¹⁹⁰¹ V besedilu so pogoste avtorjeve jezikovne opazke, vendar je težišče na natančni razlagi recepcijsko zahtevnejših mest. Čeprav sam v uvodu trdi, da "ima Prešeren prav malo nerazumljivega", v nadaljnji obravnavi dokazuje ravno nasprotno, saj za razlago pesmi V spomin Matija Čopa, ki ima vsega 30 verzov, in za katero sam pravi, da je izjemno lepo napisana in da je v njej "vse preišljeno, premerjeno in pretehtano", porabi kar okoli sedem strani, tj. eno petino celotnega

¹⁸⁹⁸ Ob Cegnarjevem sonetu *Ko stre mornarju moč valov krmilo* ... Bernik celo zapiše, da "tercetni del pesmi kaže, da Cegnar ni razumel smiselne vsebine Prešernovega soneta *Kadar previdi* ... niti si ni bil na jasnem o njegovi notranji strukturi" (Bernik 1962: 46).

¹⁸⁹⁹ Jenko je bil sicer velik ljubitelj in poznavalec Prešernovih pesmi, saj naj bi "še okrog leta 1868 izjavljajl, da mu je Prešernovo ime 'sveto' in je knjižico *Poezija* navadno nosil s seboj" (Bernik 1962: 165).

¹⁹⁰⁰ Urednik Levstikovega zbranega dela Anton Slodnjak meni, da gre za izjemno tehtno besedilo mladega Levstika, ki "je Prešernove pesmi ljubil in že dolgo študiral" in bi v primeru objave z njim "postavil že tisti čas našo kritiko in literarno zgodovino na temelje, ki sta jih počasi dobivali šele proti koncu stoletja".

¹⁹⁰¹ Avtor obravnava recepcijsko zahtevnejše Prešernove pesmi po istem vrstnem redu, kot so v *Poezijah*. Največ prostora posveti pesmim *V spomin Matija Čopa*, *Nova pisarija*, *Prva ljubezen*, *Glosa*, *Gazele* (1., 3. in 5.), *Sila spomina*, *Sonetni venec* in *Marskteri romar gre v Rim*, v *Kompostelje*.

besedila.¹⁹⁰² Za ponazoritev recepcijske zahtevnosti Prešernovih pesmi pa sem na tem mestu izbral Levstikovo razlago druge kitice *Glose*, pri kateri avtor bistroumno navede tudi enega od glavnih razlogov za težavno razumevanje Prešernovih pesmi: "Vsa težava v tem oddelku je v predrzni prestavi slovenskih besed" (n. d.: 219), za tem pa celo kitico razveže v slogovno nezaznamovan besedni red.¹⁹⁰³ Slodnjak na začetku opomb zapiše, da Levstik "včasih pesnika niti ne razume", to svojo trditev pa na treh mestih tudi utemelji. Sam navajam ravno Slodnjakov popravek Levstikovega razumevanja *Glose*: "*Moj Kranjec, kateremu je mar prijetnih glasov*: Levstik ni razumel teh verzov. Prešeren hoče reči: Tistemu (tj. najbrž pesniku), ki mu je mar narodne, Vodnikove in čbeliške pesmi, kaže Kranjec osle" (n. d.: 410).

Avgust Žigon je leta 1906 objavil izjemno obsežno razpravo *Letnica 1833 v Prešernovih Poezijah*, v kateri natančno razčlenjuje sonet *Je od vesel'ga časa teklo leto*, poleg *Krsta pri Savici* in pesmi *Pevcu* verjetno Prešernovo recepcijsko najzahtevnejše in tudi najbolj vznemirljivo Prešernovo besedilo.¹⁹⁰⁴ Žigon v tretjem delu svoje razprave najprej navaja mnenja petnajstih razlagalcev imenovanega soneta, potem pa za lastno interpretacijo te 82 besed dolge Prešernove pesmi porabi okoli 12.000 besed. Že ti dve dejstvi jasno kažeta na recepcijsko zahtevnost soneta, avtor pa nanjo neposredno opozarja tudi na mestu, ko v opombi ocenjuje prevode soneta v ruščino, češčino in nemščino. Samhaberjev nemški prevod celo označi kot "skrupceek" in "bedno zmašilo"¹⁹⁰⁵ in odločno zapiše: "Ali sicer pa jo je prelagatelj revno zavozil, ter ž njim vred Vidic: umela nista oba ni od daleč soneta!"¹⁹⁰⁶ (Žigon 1906: 189). Da povzroča razumevanje soneta *Je od vesel'ga časa teklo leto* težave tudi sodobnim razlagalcem, dokazuje Boris Paternu, ki v drugem delu svoje znamenite monografije opisuje antitetično razmerje med kvartetnim in tercetnim delom soneta z besedami "tam božje vstajenje iz groba in konec noči - tu rojstvo nesreče, gorja in pogube"

¹⁹⁰² Na koncu razprave pri sonetu *Marskeri romar* ... pa Levstik zapiše: "Že prvi verz je trdokožen. Sicer je pa tudi težko umeven. Da je ta sonet pisan Langusu, to je gotovo, ali kaj hoče povedati z njim?"

¹⁹⁰³ "Moj Kranjec, kateremu je mar prijetnih glasov iz tistih pesmi, ki pojo kralja Matjaža, /.../ pevcu osle kaže!"

¹⁹⁰⁴ Rastko Močnik v svoji že omenjeni študiji o Juliji Primic in slovenski literarni vedi daje prav interpretacijam tega soneta še posebno zgodovinsko težo, saj trdi, da je z literarno polemiko med Žigonom in Kidričem "slovenski narod dokončno stopil med moderne nacije" (Močnik 2006: 141-145).

¹⁹⁰⁵ Edward Samhaber je leta 1880 v Ljubljani izdal knjižico *Preširenlänge*, v kateri je ob Prešernovem življenjepisu objavljenih še okoli 25 prevodov njegovih pesmi. Čeprav so nekateri prevodi zelo svobodni (npr. *Krst pri Savici*, posamezni prevodi imajo kitico več ali manj), pa vsi niso tako slabi; Samhaberjev prevod pesmi *Pevcu* (*Dem Sänger*) je bil celo sprejet v nemški izbor Prešernovih pesmi, ki je izšel ob 200-letnici rojstva (Prešeren 2000: 147).

¹⁹⁰⁶ V letih pred drugo svetovno vojno sta se na Žigonovo razlago soneta, po kateri gre v tercetnem delu le za spomin na nekdanje srečanje z Julijo, odzvala še France Kidrič in Ivan Grafenauer (Močnik 2006: 143-145), slednji s preprostim pojasnilom, da je povsem nemogoče, da bi Prešeren vzljubil Julijo na dan velike sobote, saj tedaj cerkev ni razsvetljena.

(Paternu 1977: 33), čeprav v pesmi ni niti sledu o vstajenju, konec noči pa se ne nanaša na velikonočno, pač pa na božično dogajanje.¹⁹⁰⁷

Če je sonet *Je od vesel'ga časa teklo leto* zaposloval prešernoslovce predvsem v prvi polovici 20. stoletja, pesem *Pevcu* povzroča interpretativne težave v zadnjih petdesetih letih. Pesnikova retorična vprašanja v prvih treh kiticah navidezno omogočajo različne odgovore na vprašanja Kdo zna ..., Kdo ve ... in Kdo uči ..., od izrazito optimističnih (pesnik sam) do povsem pesimističnih (nihče).¹⁹⁰⁸

Boris Paternu se je očitno zavedal recepcijske zahtevnosti pesmi *Pevcu* in je leta 1960 v zborniku *900 let Kranja* objavil obširno in izjemno temeljito študijo z naslovom *Problem katarze v Prešernovem Pevcu* (Paternu 1960: 226-248). Anton Slodnjak v svoji monografiji *Prešernovo življenje v opombah* k lastni razlagi te Prešernove pesmi Paternuju očita ekstenzivnost ("za razlago teksta, ki vsebuje 62 besed, porabi nad 8000 besed"), potem pa zavrača Paternujevo interpretacijo pesmi, "ker je avtor napačno razumel in parafraziral prve tri kitice"¹⁹⁰⁹ (Slodnjak 1964: 314). Da v tem primeru ne gre zgolj za možne razlike v interpretaciji, ki so posledica različnega razbiranja koreferenčnih pomenov besedila, pač pa za razumevanje besedilnih temeljev, dokazuje sam Paternu, ki je v kasnejši dodelavi svoje študije v monografijah *France Prešeren in njegovo pesniško delo 2* ter *France Prešeren 1800-1849* pravzaprav sprejel Slodnjakovo razlago pesmi (Paternu 1977: 156, 1994: 167) in v zadnjem besedilu tudi njegovo argumentacijo, da je večpomenskost prvih treh kitic omejena s povsem jasnim sporočilom celotne pesmi.

¹⁹⁰⁷ Za ponazoritev navajam razlago prof. Valentine Kobal, poznavalke krščanske motivike: »V sonetu vidim dve antitezi: I) Prva kitica govori o veselem dogodku – Jezusovem rojstvu, ostale tri pa vse o trpljenju. Druga kitica opisuje veliko soboto – to je v bistvu žalostni dan, ko Kristusovo mrtvo telo leži v 'božjem grobu' in čaka vstajenja. Vstajenje se zgodi šele v noči na nedeljo. Torej v pesmi ne gre za noben opis vstajenja iz teme luči. II) Antiteza med kvartetami in tercetami je primerjava med Kristusom in Prešernom: 1. kitica: Kristusovo rojstvo, 3. kitica – rojstvo ljubezni do Julije; 2. kitica – Kristusovo trpljenje in smrt, 4. kitica – pesnikovo trpljenje«.

¹⁹⁰⁸ Empirični preizkus v prvih letnikih ekonomske gimnazije je pokazal, da pri 45 anketiranih dijakih na vprašanja Kdo zna razjasniti temno noč, ki mi utesnjuje duha? itd. prevladujejo optimistični odgovori (ljubezen, jaz/sam, pesnik, prijatelj, Bog), zelo redki pa so pesimistični (smrt in nihče).

¹⁹⁰⁹ Slodnjak očita Paternuju, da je vsebino prvih treh kitic posnel v besede "Pesnik je tisti, ki zmore premagati mizerijo zunanje in notranje življenjske danosti". Nato pa nadaljuje: "Da je ta parafraza nasilna, protiprešernovska, pač ni treba dokazovati, ker nam celota pesnitve kategorično diktira, da dojemamo prve tri kitice kot obupne klice, na katere ni odgovora. Najmanj pa je možen tak odgovor, kakor ga je razbral Paternu".

To poglavje lahko sklenemo z ugotovitvijo, da so nekatere Prešernove pesmi, med katere nedvomno spada tudi *Krst pri Savici*,¹⁹¹⁰ recepcijsko izjemno zahtevne ne samo za izobražence nasploh, pač pa tudi za poznavalce domače in tuje književnosti (torej za ljudi, ki nedvomno imajo tudi bralne izkušnje v tujih jezikih, če se izrazimo po Čopovo), med katerimi so nekateri tudi sami pesniki, in celo za najožje specialiste, t. i. prešernoslovce, ki so "poklicno" zavezani k razlagi Prešernove poezije.

3.3 RAZUMEVANJE PREŠERNOVE POEZIJE V DANAŠNJI ŠOLI (RAZISKAVA BOŽE KRAKAR VOGEL)

Neposredna spodbuda za empirično raziskavo o recepcijski zahtevnosti *Krsta pri Savici* in o najustreznejšem didaktičnem pristopu k šolski obravnavi te pesnitve so bile izjemno tehtne in tudi nepričakovane ugotovitve Bože Krakar Vogel v članku *Obravnavanje literarne klasike v sodobni šoli - na primeru Prešerna*. Po uvodnem razpravljanju o pomenu literarne klasike v domači in tuji sodobni šolski praksi avtorica predstavi rezultate empirične raziskave,¹⁹¹¹ s katero naj bi dobili usmeritve za ustreznejšo didaktično prakso pri obravnavi Prešernove poezije, seveda z namenom približati klasično literaturo doživljanju in zanimanju sodobne mladine (Krakar Vogel 2000/01: 129-136). Anketni vprašalnik je vključeval štiri vsebinske sklope, pri čemer so prvi trije preverjali čustveno, socialno in kognitivno področje bralnega odziva, zadnji pa je vključeval sugestije anketirancev za učinkovitejšo šolsko obravnavo Prešerna. Rezultate izčrpno in sistematično komentira že avtorica članka, ki ugotavlja, da se "Prešernove pesmi zdijo vprašanim mladim bralcem čustveno vznemirljive (ganljive), lepe, a ne preveč aktualne", da "Prešeren med mladimi velja za splošno nacionalno vrednoto", da pa "smiseln povzetek, ki lahko nastane le kot posledica branja z razumevanjem, povzroča težave vsem skupinam".

Krakarjeva se posebej posveča povezavi med priljubljenostjo Prešernovih pesmi in njihovim razumevanjem, pri čemer ugotavlja, da je nepriljubljenost večinoma posledica

¹⁹¹⁰ "Nobeno Prešernovo delo namreč ni doživelo tako različnih in tudi tako globoko nasprotujočih si razlag, kot jih je doživel *Krst* in jih doživlja še naprej. Dogajalo se je, da so celo isti pisci mnenj ali razlag, med njimi tudi literarni zgodovinarji eksaktnih metod, svoje teze nenadoma bistveno spreminjali" (Paternu 1977: 86).

¹⁹¹¹ Raziskavo so na terenu opravili študenti v okviru seminarja didaktike književnosti, in sicer je v letih 1999 in 2000 vključevala po 50 anketirancev iz treh ciljnih skupin (učencev sedmih razredov osnovnih šol, dijakov tretjih letnikov gimnazij in študentov tretjega letnika slovenistike - ti so sodelovali samo prvo leto), ki so izpolnjevali vprašalnik z naslovom *Prešeren in mi*. Raziskava je pazila na razpršenost (različne šole v več slovenskih krajih in različni učitelji), v metodološkem smislu pa je sodila med kvalitativne (akcijske) pedagoške raziskave, ki jih ne zanima toliko kvantifikacija pojavov.

nerazumevanja,¹⁹¹² samo pozitiven odnos do Prešernove poezije pa še ne zagotavlja, da so mladi bralci le-to tudi v resnici razumeli.¹⁹¹³ Začetni del ugotovitve Krakarjeve velja predvsem za prvi dve kategoriji anketirancev (učence 7. razreda OŠ in dijake 3. letnika gimnazije), pri katerih se priljubljenost izjemno dobro ujema z razumevanjem (nekaj manj kot polovici so Prešernove pesmi všeč, približno toliko pa jih te pesmi tudi razume). Končni del njene ugotovitve pa se nanaša predvsem na študente 3. letnika ljubljanske slovenistike, ki so v veliki večini ljubitelji Prešernovih pesmi, skoraj vsem se zdijo te pesmi lepe in umetniške - smiselnemu povzetku Prešernovih verzov¹⁹¹⁴ pa je bil kos komaj vsak peti študent.¹⁹¹⁵ Že Boža Krakar Vogel išče razloge za podpopovprečno razumevanje učencev in dijakov v obravnavi Prešernovih pesmi v šoli,¹⁹¹⁶ nepričakovano nizek rezultat študentov¹⁹¹⁷ pa komentira z besedami, da "se bo nekoliko koristno zamisliti tudi na univerzi, saj rezultat študentov ne kaže njihovega posebnega napredka v smeri kvalificiranih bralcev".¹⁹¹⁸ Za našo raziskavo pa je ravno to nerazumevanje pri študentih tretjega letnika, ki so se v času svojega šolanja že tretjič¹⁹¹⁹ srečali s Prešernovo poezijo, izjemno povedno in deloma tudi zaskrbljujoče.¹⁹²⁰

¹⁹¹² "Zato se, ob izjavi več kot polovice vprašanih, da Prešernovih pesmi ne razumejo, bolj nagibamo k misli, da /.../ niso zmožni izvesti postopka, ki lahko pasivno neartikulirano občutenje nadgradi v dejavno problematiziranje in aktualiziranje razbranega sporočila" (n. d.: 129).

¹⁹¹³ "Čustveno in kognitivno odzivanje anketirancev pa hkrati kaže, da izjemno pozitiven odnos do Prešerna kot nacionalnega fenomena ne vpliva na sprejemanje pesmi samih" (n. d.: 130).

¹⁹¹⁴ Študenti in dijaki so morali napisati smiselno parafrazo verzov iz prve kitice osmega soneta *Sonetnega venca*: "Viharjev jeznih mrzle domačije /.../ pozabljeno od vnukov, veter brije", osnovnošolci pa so razlagali pomen znane tercine iz Uvoda h *Krstu*, ki se začenja z verzom "Ak pa naklonijo nam smrt bogovi ...".

¹⁹¹⁵ Natančni rezultati raziskave:

RAZISKOVANI PROBLEM	osnovna šola	srednja šola	slovenistika
Priljubljenost Prešernovih pesmi	47%	49%	72%
Razumevanje Prešernovih pesmi	44%	46%	20%

¹⁹¹⁶ "Ta rezultat je pravzaprav potrditev dolgoletnih opazovanj, da je branju z razumevanjem, brez katerega je težko globinsko razumeti zapletena klasična besedila, pri pouku namenjene premalo pozornosti" (n. d.: 131).

¹⁹¹⁷ Vsekakor bi tako nizek rezultat prej pričakovali pri gimnazijcih, ki so gotovo le izjemoma ljubitelji klasične literature. Že na koncu 19. stoletja je Fran Grivec, sodobnik predstavnikov moderne, takole ocenjeval leposlovna nagnjenja tedanjih dijakov: "Našim povprečnim sošolcem so se zdeli pisatelji (Gogolj, Tolstoj, Dostojevski i. dr.) nekam tuji in dolgočasni. To nam je bilo merilo, kdo ima čut in umevanje za umetniško stran leposlovja, koga pa mikajo le spretno pripovedništvo in lepe zgodbe" (Priatelj 1952: VII/VIII). Grosmanova pa z odgovori uspešnih maturantov na anketo ponazori sedanje stanje: "Niti enega ne zanimajo oblikovni vidiki umetnostnega besedila, številni med njimi pa menijo, da tudi književnost ni zanimiva. Tisti, ki jih branje še zanima, praviloma navajajo kot vzrok za zanimanje le osebno odmevnost besedila in njegovo poučno/vzgojno vsebino, vendar s pristavkom, da to velja samo za besedila po lastnem izboru, ne pa za obvezna berila! (n. d.: 253/254).

¹⁹¹⁸ To je vsekakor res, saj gre v resnici za njihovo nazadovanje: pri študentih bi pričakovali vsaj okoli 70% ustreznih rešitev.

¹⁹¹⁹ Na osnovnošolski, srednješolski in univezitetni ravni.

¹⁹²⁰ Med temi študenti so gotovo tudi bodoči (oz. že sedanji) učitelji slovenščine. Ena od možnih usmeritev za ustrežnejšo didaktično prakso je po mnenju Krakarjeve razlagalno drugo branje v šoli (n. d.: 133), ta metoda pa nedvomno zahteva visoko usposobljenega učitelja z dobrim razumevanjem Prešernove poezije.

Krakarjeva se sicer ne ukvarja z razlogi za dvakrat slabši rezultat, ki so ga dosegli študenti v primerjavi z gimnazijci,¹⁹²¹ lahko pa trdimo, da gre pri tovrstnem preverjanju kognitivnega odziva za preizkus bralnih zmožnosti, ki se jih ne da naučiti ali priučiti, pač pa je treba čim več brati leposlovje, in to z razumevanjem.¹⁹²² Zato je brez dodatnih raziskav možno iskati razloge za tak upad razumevanja predvsem v dejstvu, da se na študij slovenistike praviloma ne vpisujejo najboljši gimnazijci, da gre torej marsikdo z zelo razvitimi bralnimi zmožnostmi na študij medicine, prava ali tujih jezikov,¹⁹²³ na slovenistiko, ki dandanašnji žal ne omogoča niti zelo ugledne niti dobro plačane zaposlitve, pa se vpisuje tudi precej dijakov s povsem povprečnimi bralnimi zmožnostmi.¹⁹²⁴ Tako sklepanje potrjujeta empirični raziskavi, ki so ju pred tridesetimi leti izvedli profesorji slovenisti na ljubljanski pedagoški akademiji in filozofski fakulteti (Kocijan 1975/76) ter učitelji slovenščine na postojnski gimnaziji (Fatur 1976/77).¹⁹²⁵

Profesorji obeh visokošolskih ustanov so v prvih letnikih med študenti slovenščine izvedli anketni vprašalnik, s katerim so ugotavljali splošno literarno razgledanost in za nalogami objektivnega tipa literarnozgodovinsko znanje (le nekaj nalog iz literarne teorije na koncu vprašalnika je zahtevalu tudi uporabo znanja). Sestavljavci in izvajalci ankete ugotavljajo, da bruci v večini ne kažejo pričakovane literarne razgledanosti in da pri precejšnjem številu znanje ni na visoki ravni, pri večini pa je najšibkejše področje literarna teorija (n. d.: 206). Na objavo ankete in njenih rezultatov v *Jeziku in slovstvu* so se v naslednjem šolskem letu odzvali slovenisti s postojnske gimnazije,¹⁹²⁶ ki so isti anketni vprašalnik preizkusili z dijaki zaključnih letnikov, slednji pa so pri skoraj polovici nalog dosegli boljši ali celo bistveno

¹⁹²¹ Samo med tema dvema skupinama anketirancev je možna neposredna primerjava, ker gre za smiseln povzetek istih Prešernovih verzov.

¹⁹²² Mateja Pezdirc Bartol v svojem magistrskem delu o recepciji sodobne proze ugotavlja, da "so študentje med študijem v veliki meri zaposleni z iskanjem in branjem strokovne literature, medtem ko sezname leposlovnih del največkrat preletijo in se naučijo vsebino, s tem pa se njihove bralne sposobnosti ne razvijajo; prav tako so na predavanjih in vajah redko deležni podrobne analize besedil ..." (Pezdirc Bartol 2001: 104). Zato je povsem možno, da študenti slovenistike le redko sami od sebe prebirajo Prešernove *Poezije*, s čimer bi se še najbolj približali kvalificiranim bralcem; na to opozarja tudi Močnik (n. d.: 177/178).

¹⁹²³ Grosmanova za svoje študente na anglistiki npr. ugotavlja: "V mnogih letih literarnih seminarjev sem imela številne študente, katerih spontano bralno razumevanje in uvidi v zapletena besedila so me samo fascinirali" (n. d.: 61). Kdo od predavateljev na slovenskih slovenistikah lahko napiše kaj takega?

¹⁹²⁴ To možno razlago lahko potrjuje tudi moja lastna izkušnja iz literarnozgodovinskega seminarja in strokovne gimnazije. Ob približno enakem številu vprašanih pri študentih na retorično vprašanje iz Prešernove pesmi *V spomin Andreja Smoleta* "Kje bratoljubja si videl oltarje?" (ob prebrani celotni kitici) nisem dobil odgovora, trije gimnazijci pa so pravilno odgovorili: "Nikjer".

¹⁹²⁵ Domnevam, da so rezultati raziskave relevantni tudi za generacijo na prelomu tisočletja, saj so večletna testiranja na filozofski fakulteti dala zelo podobne rezultate (Kocijan 1975/76: 206).

¹⁹²⁶ Rezultate ankete so razumeli kot očitek, da na srednjih šolah ne delajo dovolj kvalitetno (Fatur 1976/77: 64).

boljši rezultat kot ljubljanski študenti prvega letnika.¹⁹²⁷ Boljši rezultat gimnazijcev lahko razlagamo s tem, da je šlo v anketi za preverjanje faktografskega znanja, ki ne ostane v dolgoročnem spominu (zaključni letniki gimnazije so bili testirani tik pred koncem šolskega leta, ko so se že pripravljali na maturo), predvsem pa tudi kot potrditev dejstva, da se po literarnem znanju in razgledanosti boljši dijaki praviloma ne odločajo za študij materinščine.

Kognitivni odziv študentov tretjega letnika slovenistike, ki so med vsemi tremi anketiranimi skupinami najbolj izobraženi, torej ponovno (tokrat kot rezultat empirične raziskave) potrjuje, da Čopova trditev, da izobraženci z razumevanjem Prešernovih pesmi ne bodo imeli težav, ne drži. Kako pa si lahko razlagamo nepričakovano dejstvo, da velika večina študentov, ki imajo z razumevanjem Prešerna resne probleme, vendarle vidi sebe v vlogi ljubitelja Prešernovih pesmi? Že Krakarjeva ob obravnavi socialnega odziva anketirancev ugotavlja, da "Prešeren med mladimi (še vedno) velja za družbeno oz. splošno nacionalno vrednoto, da je tudi med njimi pomembnejši njegov zunajliterarni kot literarni, z branjem dojemljiv pomen,¹⁹²⁸ ter da se potrjuje splošno razširjeno prepričanje, da je Prešeren nacionalni mit /.../, ki ga v največji meri generira šola, kar je (verjetno bolj izjemna) potrditev njenega pozitivnega vpliva." (n. d.: 130). Krakarjeva torej trdi: čeprav slovenska šola ne naredi dovolj za to, da bi dijaki in študenti bolje razumeli Prešernove pesmi, ji uspe ustvariti vsaj pozitiven donos do njih in do njihovega avtorja.

3.3.1 PREŠERNOVE PESMI MED NERAZUMEVANJEM IN OBOŽEVANJEM

Ugotovitev, da pri Prešernovih pesmih lahko obstaja povsem protisloven in nepričakovan odnos med "razumeti" in "biti všeč" (predvsem pri študentih slovenistike), pa se močno bjeje s spoznanji sodobne teorije o procesih literarnega branja, ki ugotavlja, da je odnos med razumevanjem, doživljanjem in vrednotenjem premosorazmeren (isto pa je pred sto leti menil že Karel Ozvald): bolje ko bralci leposlovno delo razumejo, globlje ga doživijo in više ga vrednotijo (Grosman 2004: 173/174). Pri Prešernu pa temu očitno ni tako.

¹⁹²⁷ Avtor kratkega poročila Silvo Fatur navaja samo preglednico s primerjavo doseženih rezultatov in se vzdrži komentarja, pač pa pet let kasneje v polemiki z Marjanom Dolganom o novih učnih načrtih zapiše: "Izid je bil presenetljiv – uspeh naših četrtošolcev je na celi črti presegel uspeh ljubljanskih brucov." (Fatur 1981/82: 135)

¹⁹²⁸ Odstotki v zvezi z dvema ključnima trditvama so:

TRDITEV	OŠ	SŠ	FF
Prešernova poezija se mi zdi pomembna za razvoj slovenske narodne zavesti	94%	94%	92%
Prešerna naj bi v šoli ne obravnavali, ker je zastarel	11%	15%	0%

Možen odgovor na zastavljeno vprašanje nam ponuja natančnejša raziskava mehanizmov, ki oblikujejo mitičen odnos do Prešerna in njegove poezije. Marko Juvan že leta 1990 v poglavju Krst pri Savici kot slovenski "mit" omenja članek Janka Kosa in razpravo Franceta Bernika iz osemdesetih let 20. stoletja, ki pa se omejujeta predvsem na mitično problematiko Krsta pri Savici, sam Juvan pa se v skladu s teorijo medbesedilnosti raje odloči vpeljati izraz ključno besedilo (Juvan 1990: 82-86, Kos 1986, Bernik 1987). Najnovejša študija o mitičnih razsežnostih v obravnavi in sprejemanju Prešernove poezije nasploh pa je na začetku imenovana Močnikova razprava, ki se začneja z odmevi na televizijsko nadaljevanko o Francetu Prešernu ob 200-letnici pesnikovega rojstva,¹⁹²⁹ za tem pa opazuje in raziskuje razvoj prešernoslovja v interpretativnem loku od mita, vede, stroke do teorije (Močnik 2006).

Čeprav Juvan opozarja na "inflatorno vrednost" pojma mit (n. d.: 86) in se mu zato raje izogiba, ga sam ohranjam, pri čemer se opiram na definicije Kosa, da je mit "novejša kulturna tvorba, ki /.../ skriva v sebi pomene, ki presegajo poezijo, in s svojo simbolično vsebino zadeva v kolektivno slovensko usodo (n. d.: prvi stolpec), Juvana, da je mit "proizvod arhaične, predrefleksivne zavesti" (n. d.: 85) in Močnika, da je mit "dopolnilna slovstvena tvorba, ki omogoča nacionalno kanonizacijo avtorja in njegovega dela" (n. d.: 12/13). Če opazujemo mitične razsežnosti, ki so se v poldrugem stoletju pojavljale in ohranjale ob Prešernovi poeziji, v povezavi s kanonizacijsko vlogo literarne vede, same literature in ne nazadnje šole (Juvan 1997: 197-212), lahko za potrebe te raziskave izluščimo naslednje lastnosti, vsekakor pomembne tudi za današnjo recepcijo Prešernove poezije pri študentih slovenistike: nekritičnost, poveličevanje, čustvenost in optimizem. Za vsako kanonizacijsko področje navajam po en značilen primer.

Literarna veda: že Močnik opozarja, da "Stritarjeva naloga in hotenje nista bili, da napiše čim popolnejšo Prešernovo biografijo - temveč da Prešerna kanonizira. Da torej odpre estetiško razsežnost njegovega besedila. Nalogo je uspešno opravil z raznimi operacijami - na področju biografije z mitografijo" (n. d.: 21/22). Ta mitična razsežnost Stritarjevega pristopa pa se najlepše kaže v njegovem splošnem odnosu do pesnika in pesnikovega dela: "Vsak omikan narod ima v literaturi moža, ktereга ne česti, ne hvali samo, ktereга zares ljubi, kakor svojega prijatelja; vse mu je lepo na njem, vse ljubo, še celo njegove napake; rad se diči in ponaša ž

¹⁹²⁹ Močnik v prvem poglavju prvega dela (Mit v vsakdanji govorici in v teoriji) na začetku problematizira trditev s televizijskega omizja, da naj bi bila prav z nastankom samostojne države možna de-mitifikacija Prešerna: "brez mita o Prešernu ne bi bilo naroda, brez naroda ne bi bilo države narodove, brez samostojne države narodove pa da naj ne bi bilo odprave narodotvornega mita" (n. d. 1/2).

njim, in gorje mu tujcu, kateri bi se lotil njegovega ljubljenca; greh se mu zdi vsaka beseda, ktera bi ga kolikaj grajala; greh se mu zdi še premrzla hvala"¹⁹³⁰ (Stritar 1866: 13).

Literatura: Župančičevo *Pesem mladine*, objavljeno v prvem *Prešernovem albumu* (Aškerc 1900: 736-737) uvršča Juvan v žanr slavnih pesmi, ki so "služile paraliterarnemu oglaševanju" in s tem kanonizaciji slovenskih pesniških prvakov (Juvan 1994: 296). Mitične razsežnosti te pesmi, ki je v popolnem nasprotju s prevladujočo razpoloženjsko in sporočilno noto ključnih Prešernovih bivanjskih pesmi, najlepše izraža zadnja kitica: "Mogočen plamen iz davnine šviga / - vekove preletel je koprne - / in plamen naš se druží ž njim, se dviga; / in plamen naš pogumno dalje gre, / ker neprekinjena drži veriga / iz zarje v zarjo in od dne do dne ... / In v nove zarje ji hlepe oči - / tako mladina pesnika slavi!"¹⁹³¹ (n. d. 736-737).

Šola: Boža Krakar Vogel v zvezi s Prešernom kot nacionalnim mitom največjo vlogo pripisuje šoli kot "odločilni proizvajalki in vzdrževalki literarnega kanona" (n. d.: 131), pri čemer se sklicuje na Juvanovo študijo *Domači Parnas v narekovajih*. Navajam primer za šolski dokaz mitičnega odnosa do *Krsta pri Savici*, ki se po Juvanu že koncem 19. stoletja

¹⁹³⁰ Stritar je s to mitično zasnovo nedvomno vplival na vse kasnejše prešernoslovce. Širša raziskava tega odnosa presega namen te študije (z veliko rezervo moramo npr. sprejemati Paternujevo izjavo, "da bo pričujoče delo o Prešernu /.../ poskušalo biti zunaj mita o njegovem delu in življenju" - Paternu 1994: 12), vendar za ponazoritev navajam Ivana Prijatelja, ki je leta 1905 pod težo Stritarjevega "malikovanja" Prešerna v študiji *Drama Prešernovega duševnega življenja* (Prijatelj 1952: 315-362) kljub temu, da je zaradi Črtomirove spreobrnitve označil *Krst* kot "poemo s plitvo, čisto mehanično koncepcijo", v kateri ni "ne prirodnega razvitka značajev in ni psihologije umetniških tipov" (n. d.: 343-344), moral zapisati tudi naslednje: "Za nas je pesem (*Krst pri Savici*, op. Z. B.) tako pomembna, tako visoko tragična in tak dokument za zgodovino slovenske svobodne kulture, da bi jo moral vsak svobodomiseln Slovenec imeti neprenehoma pred očmi" (n. d.: 344). Najnovejši primer vzdrževanja mitičnega odnosa do Prešerna je izjava književnika in kulturnika Draga Jančarja, da je najvišja točka slovenske zgodovine ali osamosvajanje in odločitev za demokracijo okrog leta 1990 ali pa "izid poezij Franceta Prešerna sredi prejšnjega stoletja" (lapsus, op. Z. B.). Jančar dodaja, da "bi bil brez zbirke poezije, ki se uvršča v estetske evropske vrhove svojega časa, naš kulturni, z njim pa politični razvoj drugačen" (Jančar 2007: prvi stolpec).

¹⁹³¹ Mitizacijo lepo razodeva že primerjava verza "iz zarje v zarjo in od dne do dne" (svetloba = upanje) s Prešernovimi izrazi iz pesmi Pevcu "noč temno razjasnit" in "od zore do mraka, od mraka do dne". Sicer pa je eden od vrhov slavilne poezije čas po drugi svetovni vojni, ko je Franc Slokan, navdušen nad osvoboditvijo in novo stvarnostjo, leta 1946 izdal rdečo knjižico s sonetnim vencem, ki ima v magistralnem sonetu akrostih Francetu Prešernu. Slokanova pesnitev je izjemen primer mitizacije, ki ji je uspelo "preganjanega labuda" preobraziti v "bistrovidniga orla", kar dokazuje tudi trinajsti sonet venca:

<p>Edina, ki nas pristna še presune, da vzljubimo človeka v krutem svetu, da nismo uvrščeni le v račune; odseva tudi v nas, ne le v sonetu:</p>	<p>in videl strašen boj si, naš, s krivico - dogledal pot si - dolgo, vso, razvoja, ko pisal si človečnosti "Zdravljico"?</p>
<p>človečnost, smoter zadnje izpolnitve izvira, se razvija iz lepote; in, pesnik, ti si videl čas strnitve - resnice - sanj, pravice in dobrote;</p>	<p>Čez zadnje nas okope vodiš, stene, med nami, sredi si življenja, boja - ni, pesnik, zate smrti več nobene!</p>

smatra za "pesnikovo poglavitno delo in prestižno pesnitev o narodni zgodovini" in ki postane neke vrste "fantazmatsko zrcalo" in eden od najpomembnejših nacionalnih mitov (n. d.: 207). Marija Stanonik v članku o ponovni aktualnosti *Krsta* med drugo svetovno vojno navaja romaneskno pričevanje o tem, kakšen je bil odnos slovenskih dijakov iz majhnega obmejnega mesta do *Krsta* v nemirnih dneh pred napadom na Jugoslavijo aprila leta 1941: "Profesorica, ki je poučevala slovenski jezik, je s tako čustveno prizadetostjo razlagala Prešernov *Krst*, da so se dijaki z zanesenostjo naučili Uvod na pamet"¹⁹³² (Stanonik 2002: 336).¹⁹³³

Sklenemo lahko, da procesi kanonizacije in mitizacije Prešernove poezije bistveno vplivajo na njeno recepcijo: Prešerna kot pesniškega prvaka še zlasti bolj izobraženi mladi ljudje¹⁹³⁴ sprejemajo izrazito nekritično in poveličevalno, v njihovi zavesti je še zlasti zaradi vpliva šole zasidran kot "največji slovenski pesnik, ki je slovensko poezijo povzdignil na evropsko raven, ki je eden od temeljev samostojnega slovenskega naroda in s tem tudi slovenske države"¹⁹³⁵ in od kogar je odvisna srečna prihodnost Slovencev". Zato je povsem možno, da kljub slabemu razumevanju oz. celo pretežnemu nerazumevanju tudi študenti slovenistike ocenjujejo Prešernove pesmi kot "čustveno vznemirljive (ganljive), lepe"¹⁹³⁶ (Krakar Vogel 2000/01: 129). Če še danes velja mnenje staroste slovenske didaktike književnosti Janka Bezjaka,¹⁹³⁷ da "poezija vpliva v mnogo večji meri na naše čuvstvovanje nego proza: pesnim je namen, blažiti ter povzdigovati človeško srce, zbudjati ter gojiti plemenita čuvstva, zlasti čustvo za lepoto" (Bezjak 1907: 216), potem smemo sklepati, da pri doživljanju poezije popolno razumevanje niti ni tako zelo pomembno.

¹⁹³² Navedek je iz mladinskega romana Nežke Mlakar z naslovom *Anči*; Založba Borec, Ljubljana 1979, 65.

¹⁹³³ V dneh, ko je bil resnično ogrožen obstoj slovenskega naroda in je tudi med dijaki spontano naraščalo domoljubje, se mladinci niso navduševali nad kakšno udarno in vzneseno Jenkovo (*Naprej*), Aškerčevo (*Mi vstajamo*) ali Župančičevo (*Pesem mladine*) pesmijo, pač pa so se z iskrenim navdušenjem na pamet učili pesniško pripoved o najbolj usodnem in travmatičnem slovenskem porazu!

¹⁹³⁴ Stritar je imel v času nastajanja eseja o Prešernu dobrih 29 let, Župančič pa ob nastanku *Pesmi mladine* komaj 22 let.

¹⁹³⁵ Nikakor ni naključje, da je ravno ob vstopu v še tesnejšo evropsko povezavo (monetarno unijo) Prešeren zasedel mesto na največjem slovenskem kovancu za dva evra, Cankar, ki je imel pred tem petnajst let tolarški primat, pa je kot preveč "socialističen" književnik izpadel.

¹⁹³⁶ Rezultati po posameznih skupinah:

TRDITEV	OŠ	SŠ	FF
V Prešern. pesmih (včasih) najdem potrditev svojih občutij/življenjskih spoznanj	80%	70%	72%
Prešernove pesmi budijo v meni občutek lepote, vzvišenosti, prave umetnosti	62%	72%	92%

¹⁹³⁷ Bezjak (1862-1935) je bil šolnik in pisec učbenikov, med drugim prvi ravnatelj prve slovenske državne gimnazije v Gorici, avtor več jezikovnih vadnic za osnovno šolo in soavtor Grafenauerjevih beril za višjo srednjo šolo ter tvorec didaktičnih in pedagoških priročnikov (ES 1: 258).

To spoznanje lahko potrdimo prav z recepcijskimi značilnostmi *Krsta pri Savici*, osrednjega predmeta te razprave. Glede na to, da je *Krst* veljal za težko razumljivo besedilo že takoj po nastanku (Vraz), kasneje pa imamo pričevanja o njegovi zahtevnosti na začetku (Ozvald), na sredini (Slodnjak)¹⁹³⁸ in na koncu (Krakar Vogel) 20. stoletja, lahko domnevamo, da je *Krst* vedno povzročal recepcijske težave. Zato je izjemno pomenljiv zapis Josipa Tominška¹⁹³⁹, ki je leta 1905 na začetku svoje razprave *Temeljna vprašanja o Prešernovem "Krstu pri Savici"* nazorno opisal, kako so koncem osemdesetih let 19. stoletja sprejemali in doživljali *Krst* tedanji gimnazijci: "Kako strastno smo čitali in deklamovali te krepke in vendar čudno mehke verze mi petošolci in šestošolci v tistih časih, ko Prešernovih *Poezij* ni bilo tako lahko kupiti ko zdaj, po Prešernovi stoletnici. Prepisovali smo si *Krst* in ga čitali in čitali s solznimi očmi, naslanjajoč se o visokih mislih in o globoki ljubezni, ki pozna le žrtev in ne misli na uživanje" (n. d.: 551).

Prav to, izrazito čustveno dožemanje in doživljanje *Krsta* pa je pravzaprav že odgovor na naše vprašanje, zakaj je možno, da še danes študenti slovenistike tako častijo Prešernovo poezijo, čeprav jo slabo razumejo. Ker menim, da med recepcijsko zahtevnostjo pesmi Prešerna in Koseskega kljub razliki v slogu, ki jo je že kmalu po izidu Prešernovih *Poezij* leta 1847 metaforično opredelil sodelavec Bleiweisovih *Novic* Fran Malavašič¹⁹⁴⁰ kot razliko med "preganjanim in ranjenim labudom" ter med "bistrovidnim orlom", bolj stvarno pa z ugotovitvijo, da "so Prešernove poezije tako mehkočutne, zakaj iz njih večidel žalost, bridkost in nevolja diha", medtem ko so pesmi Koseskega "tako čverste in krepke, da serce vsaciga, ki jih ume, tako povzdignejo in vnamejo, kakor ga Prešernove pomilovavno omečijo"¹⁹⁴¹ (Steska 1901: 32), nikakor ni tako velike razlike, kot se še danes običajno misli, lahko "paradoks študentov slovenistike" pojasnimo s "paradoksom pesmi Koseskega", ki ga je nazorno predstavil Janez Trdina v svojem *Pretresu slovenskih pesnikov*.

¹⁹³⁸ Slodnjak je leta 1949 v reviji *Novi svet* objavil študijo o *Prekopu*, *Krstu* in *Neiztrohnjenem srcu* ter zapisal, da je *Krst* "izzval skoraj toliko komentarjev, kolikor je pisalo ljudi o njem, da ne omenjamo tisoče in tisoče literarno neprizadetih bralcev, ki ga niso mogli doumeti ..." (Slodnjak 1984: 279).

¹⁹³⁹ Tominšek (1872-1954) je strokovni javnosti še najbolj znan kot planinski pisatelj in dolgoletni urednik *Planinskega vestnika* (prim. Tominškovo smer pri dostopu na Triglav), sicer pa je bil šolnik in literarni zgodovinar (SVL 3: 655).

¹⁹⁴⁰ Malavašič (1813-1863) je bil pesnik, pisatelj, kritik in prevajalec. V literarnem pregledu slovenske literature zadnjega desetletja je v nemški *Carniolii* leta 1840 pozitivno ocenil Prešerna in *Krajnsko čbelico*. Bil je tudi izdajatelj in urednik lista *Pravi Slovenec* (1849), prvega družinskega lista s slikovnim gradivom (ES 6: 383).

¹⁹⁴¹ Zanimivo je, da Malavašič obema pesnikoma pripisuje izjemen čustveni vpliv na bralca ali poslušalca. Pri Koseskem kot pogoj za čustveno doživetje postavlja razumevanje, kar pa je bila očitno že tedaj napačna predpostavka.

Potem ko ugotovi, da Slovenci Prešerna dolgo časa niso brali z nikakršnim navdušenjem, Trdina navede, da so pesmi Koseskega takoj vzbudile posebno pozornost, čeprav so se bralci šele po večkratnem branju prepričali, da so res napisane v pravi slovenščini. Jezik Koseskega so doživljali kot "prekrasen razcvet svoje materinščine", na katero so bili "prvikrat v popolnem pomenu besede ponosni". Potem pa doda osebno izkušnjo, da "smo z navušenjem sprejemali vsako novo pesem, ki so nam jo *Novice* v svojih listih prinesle, in že mi jih mnogo vemo, ki so le po poezijah Koseskega, ki jih še popolnoma razumeli niso, iskreni rodoljubi postali" (n. d.: 203). Menim, da bi težko našli bolj natančno predstavitev odnosa med "razumeti" in "biti všeč" pri recepciji poezije in vplivu tovrstne poezije na narodno zavest. Domnevamo lahko, da se je kasneje (v času Tominškove mladosti) natanko to dogajalo tudi s Prešernovo poezijo. Lahko rečemo, da se je odnos do Prešernovih pesmi razvijal nekako takole: najprej Prešerna niso ne pretirano brali ne častili, potem so ga dolgo časa z zanosom brali in pretirano častili; danes ga še vedno častijo, čeprav ni nujno, da ga tudi berejo.¹⁹⁴²

To poglavje lahko sklenemo z ugotovitvijo, da slabo razumevanje Prešernove poezije, kakor ga je izkazala raziskava Bože Krakar Vogel, ni v nasprotju s pozitivnim odnosom študentov slovenistike do Prešerna in njegove poezije. Na ta odnos vplivajo mitične razsežnosti, ki Prešernovo poezijo povezujejo z zavezanostjo slovenski narodotvorni in državotvorni zavesti, in zgodovinsko izpričano dejstvo, da za pozitivno doživljanje tovrstne poezije, za pozitivno čustvovanje ob njeni vsebini in estetski obliki, preprosto ni potrebno njeno globlje razumevanje.

3.3.2 RAZLOGI ZA NADPOVPREČNO ZAPLETENOST PREŠERNOVE POEZIJE (PRIMERJAVA KRSTA IN OGNJEPLAMTIČA)

Če hočemo izboljšati razumevanje pri sprejemanju Prešernove poezije (kar je nujno potrebno pri osnovnošolcih in srednješolcih, pri katerih nerazumevanje pomembno določa njihov negativni odnos do Prešerna, pa tudi pri tistih študentih slovenistike, ki Prešerna ne glede na razumevanje visoko vrednotijo, bodo pa razumevanje potrebovali kot bodoči učitelji), moramo najprej spoznati, kaj je tisto, kar povzroča težave pri razbiranju besednih, stavčnih in večstavčnih pomenov, oz. v čem je jezik Prešernovih pesmi tako zapleten in opazno

¹⁹⁴² Tak razvoj potrjuje tudi Juvanova ugotovitev v zvezi z literarnim kanonom, da "jedro poetikem sestavljajo nesporni klasiki, 'večne umetnine' /.../; po izbirno - cenzurnih in razlagalnih dejanjih, ki zastrejo izvorno problematičnost besedil, ostane reprezentativno, vzorčno, normativno jedro torej razmeroma obstojno, a zvečine le pasivno navzoče v bralni kulturi (Juvan 1997: 203).

repcijsko zahtevnejši od jezika nekaterih drugih pesnikov 19. stoletja, npr. Vodnika, Jenka, Gregorčiča in Aškerca.¹⁹⁴³ Ozvald v svoji razpravi zahtevnejša mesta v Prešernovih pesmih metaforično poimenuje "zasukani stvarni vozlički" (n. d.: 4), Boža Krakar Vogel pa je pri obravnavi kognitivnega odziva mladih bralcev dosti bolj nazorna in trdi, da je vsebina teh pesmi "ujeta v zapleteno skladijsko strukturo, verze klasičnih oblik in večstopenjsko metaforiko" in zato seveda težko dostopna (n. d.: 130). Dejstvo je, da je pri Prešernu neobičajno oz. nadpovprečno tako število pesniških sredstev, ki njegov jezik zavestno oddaljujejo od vsakdanjega proznega jezika, kot njihova pogostnost.¹⁹⁴⁴

Posebno artističnost in s tem recepcijsko zahtevnost Prešernovih pesmi nam potrjuje primerjava le-teh s pesniškim slogom Simona Jenka, ki je v svojem preddunajškem obdobju pesnil še močno pod vplivom Prešerna, v dunajškem in podunajškem obdobju pa je oblikoval povsem samostojen pesniški izraz.¹⁹⁴⁵ V omenjeni Bernikovi študiji o liriki Simona Jenka je avtor takole posredno opredelil slogovno razliko med pesnikoma: "Pri Jenku najdemo sicer v vseh obdobjih, zlasti v njegovi začetni fazi, nekaj pesmi s figurativno ukrasnim jezikom in zamotano hipotaktično konstrukcijo stavkov, toda že od prvih verzni poskusov dalje opazimo, kako pri njem vse bolj prevladuje preprost, brezukrasen jezik in hkrati s tem težnja

¹⁹⁴³ Na razliko med Prešernovim in Vodnikovim pesniškim jezikom je tankočutno opozoril že Matija Čop, ko je v Ilirskem listu leta 1833 odgovarjal na očitke o veliki recepcijski zahtevnosti Prešernovih pesmi: "Nekateri pogrešajo v Prešernovih pesmih tiste lahkotnosti, s katero se odlikujejo Vodnikove pesmi. Vendar je videti, da premalo upoštevajo veliko razliko, ki je med pesmimi teh dveh glede vsebine in oblike. Kdo bi na primer od soneta, ki se giblje z umetno ljubkostjo, zahteval lahkoten tek pesmice, ki drsi v kratkih amfibrah?" (Čop 1983: 117) Sodobnejši pogled na to problematiko najdemo v Paternujevi monografiji. Avtor vidi razloge za Prešernov artizem v pogledih bratov Schlegel na "jezik kot temeljno kategorijo humanizma" in na najustreznejše pesniške forme "visoke romantične lirike", npr. sonet. Pršeren naj bi s svojim "grandioznim in trdim bojem za formo", kot je prizadevanja nekaterih ruskih romantikov označil ruski literarni zgodovinar Jurij Tinjanov, pomagal "kultivirati naš materni jezik" (Paternu 1976: 98-104).

¹⁹⁴⁴ Naj pri tem omenimo samo pogostnost inverzije: Prešeren seveda spreminja nezaznamovani besedni red v slogovno zaznamovanega zaradi metrične sheme in zaradi glasovne figure na koncu verza, pogosto pa tudi samo zato, da doseže čim večji estetski učinek. Ob poskusu razlage tega pojava ne smemo zanemariti dejstva, da so bili prvi Prešernovi pesniški vzori antični epiki in liriki, s katerimi se je seznanjal že v klasični gimnaziji in po katerih je prevzel številne motive svojih pesmi (Kastelic 1943). Avgust Pirjevec v spremni študiji k medvojni izdaji *Poezija* meni, da je antika obvarovala Prešerna pred čustveno vznesenostjo romantikov, potem pa pristavi: "Bolj antičen nego romantičen je tudi Prešernov pesniški jezik, umerjenost izražanja, mirni tok pripovedovanja, preciznost in nazornost pesniških figur" (Prešeren 1929: 31). Dejansko bi lahko rekli, da Prešeren piše o čustvih na izrazito razumski način. Sklepamo lahko: jezik latinskih pesnikov je prepoln inverzij, vendar še ne pozna rime. Prešeren je po zgledu srednjega veka in renesanse uporabljal rimo, ohranjal pa tudi antično invertiranost in metaforičnost. Podrobnejše razmerje med latinsko prozo in poezijo bi moral predstaviti kakšen poznavalec, sam pa za prvi vtis o sorodnosti Prešernovega pesniškega jezika z rimskimi pesniki navajam eno kitico iz Ovidove *Umetnosti ljubezni* v izvrstnem prevodu Barbare Šega Čeh (Ovidius Naso 2002): "Igra pri koncu je zdaj in čas je, da zlezem z labodov, / z jarmom krog svojih vratov vlekli so Venerin voz. / Nekdaj so mladci, tako naj zdaj trumoma moja dekleta / bojni označijo plen: "Nas je pa Nazo učil!"

¹⁹⁴⁵ Prim. Bernikovo ugotovitev: "Po tem datumu (tj. po Jenkovem odhodu na Dunaj, op. Z. B.) pri njem ne najdemo več konkretnih odmevov Prešernove poezije (n. d.: 165).

po parataktični stavčni zgradbi" (n. d.: 220). S preštevno analizo nekaterih retoričnih figur,¹⁹⁴⁶ predvsem metaforičnega epitetona, personifikacije, metonimije in hiperbole, Bernik prepričljivo pokaže, da je Jenkov pesniški jezik v dunajskem in podunajskem obdobju bistveno manj metaforičen¹⁹⁴⁷ in zato seveda tudi recepcijsko manj zahteven. Sklepati smemo, da je Jenkova težnja po preprostejšem in neposrednejšem pesniškem izrazu tesno povezana z zavestno ali nezavedno željo biti drugačen od slavnega predhodnika. Dogajanje ob nastajanju Jenkove pesniške zbirke leta 1864 jasno kaže, da je Levstik, ki očitno ni doumel te pesnikove težnje, skušal njegove pesmi približati slogu kanoniziranega Prešerna, Jenko pa je take poskuse brezkompromisno zavračal.¹⁹⁴⁸

Zato lahko upravičeno pričakujemo, da so glede na metaforičnost in druge prvine zahtevnejšega pesniškega izraza Prešernove pesmi bistveno drugačne od Jenkovih. Za neposredno primerjavo sem analiziral dvanajst kitic Prešernovega epsko-lirskega *Krsta* (Prešeren 1964: 126-128) in šestnajst kitic Jenkove parodične pesnitve *Ognjeplamtič* (Jenko 1965: 33-36).¹⁹⁴⁹ Nekoliko sem dopolnil opis slogovnih prvin, ki po Krakarjevi otežujejo sprejemanje Prešernovih pesmi, in sicer sem v skladu s tremi jezikovnimi ravninami (leksikalno, sintaktično in semantično) opazoval razlike v arhaičnosti, invertiranosti in metaforičnosti pesniškega jezika, seveda z domnevo, da vsaka od teh prvin otežuje dekodiranje pesmi. Statistična obdelava podatkov je dala naslednje rezultate:¹⁹⁵⁰

SLOGOVNA PRVINA	<i>KRST PRI SAVICI</i>	<i>OGNJEPLAMTIČ</i>
arhaičnost	15%	8%
invertiranost	90%	81%
metaforičnost	59%	27%

¹⁹⁴⁶ Bernik uporablja še izraza tropi in figure, sam pa sledim novejši terminologiji (Smolej, Hriberšek 2006).

¹⁹⁴⁷ Za metonimijo npr. Bernik navaja: "Ta pri Jenku sicer redka stilna figura se v preddunajskem času pojavi približno tridesetkrat, v pesmih dunajskih in podunajskih let pa je zastopana več kot polovico manjkrat" (n. d.: 291).

¹⁹⁴⁸ "V strukturo stavkov je Levstik nekajkrat posegel z namenom, da parataktične stavčne zveze nadomesti s podrednimi, bolj zapletenimi konstrukcijami" (n. d.: 101). "V estetskoumetniško preoblikovanje teh pesmi je vložil veliko truda in prizadevanj, zato je razumljivo, da je v celoti zavrnil Levstikovo redakcijo zbirke" (n. d.: 100). "Po drugi strani pa je ilustrativno in nadvse zgovorno dejstvo, da Simon Jenko ni vključil v zbirko *Pesmi* nobenega svojih redkih sonetov, nobene pesmi s tako obliko, ki je bila značilna za Prešerna in njegove *Poezije*" (n. d.: 102).

¹⁹⁴⁹ Torej gre v obeh primerih za isto število verzov (96), saj so Prešernove kitice 8-vrstične, Jenkove pa 6-vrstične. Tudi oblika kitic je povsem primerljiva: Prešernove oktave imajo ves čas jambski enajsterec in žensko rimo, Jenkove sestine pa razen v zaključnem dvostišju prepletajo enajsterec z desetercem, zato se v prvih štirih verzih ženska rima prepleta z moško. Oba pesnika oblikujeta kitice s kombinacijo prestopne in zaporedne rime.

¹⁹⁵⁰ Pri prvi kategoriji sem za arhaične štel vse tiste besede, ki so današnjim mladim bralcem neznane ali premalo znane, pa tudi besede, ki imajo samo arhaično obliko. Navedeni odstotek je delež arhaičnih izrazov v celotnem številu besed v opazovanih 12/16-ih kiticah, pri drugi in tretji kategoriji pa delež invertiranih in metaforičnih verzov.

Rezultati primerjave so zgovorni in v celoti potrjujejo dosedanje, tudi Bernikove ugotovitve. Pričakovano je najmanjša razlika pri invertiranosti, seveda zato, ker je moral tudi Jenko upoštevati zakonitosti metrične sheme oz. se prilagajati glasovni figuri na koncu verza. Pač pa je pri arhaičnosti in metaforičnosti razlika ne samo opazna, ampak kar dvakratna. Glede na to, da *Ognjeplamtič* po slogu niti ni zelo značilna Jenkova pesem, saj je nastal leta 1855, torej na koncu preddunajskega obdobja, ko je bil Jenko še pod močnim vplivom Prešerna,¹⁹⁵¹ smemo domnevati, da je razlika med recepcijsko zahtevnostjo Prešernove in "prave" Jenkove lirike še bistveno večja. Kakšno vlogo imajo arhaični izrazi pri razumevanju oz. sprejemanju leposlovnega besedila, nazorno pojasnjuje Grosmanova, ki se sklicuje na raziskovalca Scotta in trdi, da mora učenec "za to, da bi razumel brano besedilo, dobro obvladati, pravilno spoznati in identificirati pomene 95 % besedišča" (2006: 112).¹⁹⁵² Če petnajstim odstotkom neznanih ali težko razumljivih besed v Prešernovem *Krstu* dodamo še inverzije v skoraj vsakem verzu in v dobri polovici verzov zapleteno metaforiko, potem že veliko lažje razumemo, zakaj so Prešernove pesmi tako recepcijsko zahtevne, da imajo težave z njihovim razumevanjem ne samo študenti slovenistike, pač pa tudi drugi izobraženci, celo pesniki in literarni zgodovinarji.

Nedvomno so visoka stopnja arhaičnosti, invertiranosti in metaforičnosti dejavniki, ki povzročajo recepcijske šume in otežujejo razumevanje in doživljanje Prešernovih pesmi, poleg teh pa je še zlasti v nekaterih pesmih poseben problem vzročno-posledična strukturiranost besedila, ki preprečuje tekoče branje in odvrta bralca. Wolfgang Iser (2001: 179/180) navaja naslednja opažanja Romana Ingardna o značilnostih branja leposlovnega besedila: "Če pa naslednji stavek slučajno sploh ni očitno povezan s pravkar mišljenim stavkom, pride v toku mišljenja do ovire. Ta hiat je povezan z bolj ali manj živim začudenjem ali nejevoljo. Če naj znova pride do tekočega branja, je treba to oviro premagati." (Ingarden 1968: 32).

Čeprav Iser, ki razpravlja o premikajočem se gledišču bralca skozi različne perspektive pripovednega dela (perspektiva pripovedovalca in perspektive posameznih literarnih oseb), kritično nadgrajuje Ingardnovo spoznanje, češ da je "hiat, ki ga zavrača Ingarden, v stavčnem

¹⁹⁵¹ "V *Ognjeplamtiču* je sicer mogoče odkriti kar nekaj prenosov prešernovske leksike in parodičnih posnetkov njegovih stilemov" (Juvan 1990: 138).

¹⁹⁵² V nadaljevanju avtorica celo trdi, da "učenci preprosto ne morejo razumeti besedil, v katerih srečajo več neznanih besed" (n. d.: 112).

sosledju dejansko nujni pogoj za izmenično osvetljevanje tekstnih perspektiv" (n. d.: 181),¹⁹⁵³ pa je v našem primeru povsem uporabno za razlago nekaterih recepcijskih težav. Ingardnovo domnevo o "ovirah v toku mišljenja" je možno ponazoriti ob pesmi Slovo od mladosti, saj slednja pričakovano sodi med recepcijsko zahtevnejše Prešernove pesmi.

Če si natančneje ogledamo vzročno-posledično sosledje te Prešernove elegije, lahko razberemo naslednje miselne sklope: moja mladost je lepša polovica življenja (trditev) – ta mladost sploh ni bila lepa (preobrat) – po taki mladosti vendarle hrepenim (preobrat) – moja mladost je bila polna razočaranj nad svetom in ljudmi (preobrat) – mladostna domišljija vzbuja upanje (preobrat) – kasneje se to upanje izkaže za prazno (preobrat) – vedno bom hrepenel po svoji nelepi mladosti (preobrat). Bralec, ki ima težave pri razumevanju že zaradi drugih recepcijskih šumov (v tej pesmi je še zlasti zahtevna metaforika, npr. "ne zmisli, de dih prve sap'ce bode / odnesel to, kar misli so stvarile"), še teže sledi nenehnim miselnim preobratom, zato ne more v polnosti doživeti vsebine in sporočila pesmi.¹⁹⁵⁴

3.3.3 TEŽAVE PRI RAZUMEVANJU *KRSTA PRI SAVICI* (EMPIRIČNA RAZISKAVA)

Na tem mestu je najprej potrebno nekoliko popraviti nekatere trditve iz prejšnjega poglavja. Ko sem primerjal recepcijsko zahtevnost Prešernove in Jenkove poezije, sem nujno posploševal, dejansko je pa tudi med samimi Prešernovimi pesmimi velika razlika. Glede na dosedanja spoznanja lahko zanesljivo trdimo, da je *Krst* po zahtevnost v samem vrhu (mnenja Vraza, Ozvalda in Slodnjaka in raziskava Krakarjeve v osnovni šoli), podobno težavnost pa lahko pripišemo še pesmim *Nova pisarija*, *Glosa*, *Sonetni venec*, *V spomin Matija Čopa*, *Pevcu* in nekaterim posamičnim sonetom,¹⁹⁵⁵ torej pesmim, ki so nastale v osrednjem obdobju pesnikovega ustvarjanja v tridesetih letih 19. stoletja, ko so bile tudi Prešernove artistske ambicije največje. Vsekakor lahko domnevamo, da so recepcijsko manj zahtevne nekatere pesmi, ki so nastale bodisi v zgodnjem (npr. *Povodni mož*) bodisi v poznem obdobju

¹⁹⁵³ Iser trdi, da če v stavčnem sosledju "naslednji korelat okrepi pričakovanja, ki jih je zbudil prejšnji korelat, se bo razpon možnih semantičnih horizontov zožil", medtem ko se "drugače razvijajo tista stavčna sosledja, v katerih korelati modificirajo ali celo razočarajo pričakovanja, ki so jih zbudili; pri tem nujno vzvratno učinkujejo na prebrano, ki se sedaj pokaže v drugačni luči" (n. d.: 177/178).

¹⁹⁵⁴ Bralec tudi težko razume, da Prešeren hrepeni po tako nelepi, bridki in razočaranj polni mladosti (opisu teh razočaranj nameni avtor osrednji del pesmi), oz. da se mu zdi taka mladost vredna hrepenenja očitno samo zato, ker je v zrelih letih vse še dosti huje!

¹⁹⁵⁵ *Kadar prevede učenost zdravnika, Je od vesel'ga časa teklo leto in Marskeri romar gre v Rim, v Kompostelje.*

Prešernovega ustvarjanja (npr. *Nezakonska mati* ali *V spomin Andreja Smoleta* ali *Pod oknom*).

Ker je Boža Krakar Vogel v svoji raziskavi preverjala kognitivni odziv srednješolcev in študentov ob kitici iz *Sonetnega venca*, me je zanimalo, kakšne rezultate bi pokazala empirična raziskava razumevanja *Krsta pri Savici*, še zlasti glede na to, da je primerjava z *Ognjeplamtičem* izpričala dovolj razlogov za visoko recepcijsko zahtevnost. V dveh prvih letnikih ekonomske gimnazije¹⁹⁵⁶ sem zato preizkusil razumevanje treh mest v prvih šestih kiticah *Krsta* (od kitice Mož in oblakov vojsko je obojno do kitice Tam v časih Črtomira na otoki), in sicer so morali dijaki s svojimi besedami izraziti vsebino oz. sporočilo prve polovice prve, tretje in četrte kitice¹⁹⁵⁷ (Priloga R1).

Na ta način sem preverjal tretji, najvišji nivo razumevanja, t. i. uporabno razumevanje, za katerega je značilno, da je dijak sposoben preoblikovati prebrano besedilo iz ene abstraktne oblike v drugo, pojasniti določene metafore in simbole z drugimi besedami ter razčleniti besedilo na posamezne sestavine/dogodke in ugotoviti odnose med njimi (Pečjak 1993: 59). Seveda je šlo pri tem predvsem za preverjanje referenčnih pomenov besedila, tj. dejstev, ki ne morejo biti odvisna od bralčevih pričakovanj oz. od njegove kognitivne sheme. Če ponazorim: v prvi oktavi *Krsta* so dejstva nočni spopad in nočna nevihta, zarja, ki obseva Triglav, in mirna gladina Bohinjskega jezera, stališče, ki sodi v območje koreferenčnih pomenov, pa je razumevanje tega, kaj pomeni npr. nasprotje "temna noč" - "svetla zarja zlati z rumen'mi žarki" na estetski oz. simbolni ravni (Pečjak 1999: 48).¹⁹⁵⁸

Stopnjo razumevanja v posamezni nalogi sem točkoval z dvema točkama (popolna rešitev), eno točko (delna rešitev) in nič točkami (napačna rešitev ali brez rešitve). Tako je bilo možno

¹⁹⁵⁶ Namenoma sem izbral prvi letnik srednje šole, ker je *Krst* obvezno domače branje šele v drugem letniku, v osnovni šoli pa se praviloma obravnava samo Uvod. Tako sem lahko pričakoval samo nesistemske oz. naključne moteče dejavnike.

¹⁹⁵⁷ Vprašalnike je izpolnjevalo 50 dijakov, med katerimi so prevladovala dekleta. V obeh razredih sem najprej osvežil spomin na predzgodbo (od smrti Avrelija in Droha do obleganja Ajdovskega gradca in smrti vseh poganskih vojakov razen Črtomira), nato pa sem razdelil vprašalnike. Na glas sem prebral vseh šest kitic z začetka *Krsta*, potem pa so dijaki morali najprej prebrati prvo polovico treh izbranih kitic in na predvidenih mestih na desni strani v eni povedi zapisati vsebino/smisel določenega mesta v besedilu.

¹⁹⁵⁸ Če ne bi bilo tako, sploh ne bi bilo možno znanstveno preverjanje razumevanja. Zato velja pritegniti Meti Grosman, da sta avtorjev "izbor in razporeditev oziroma ureditev v umetnostno strukturo za bralca obvezujoča" ter da "največ ,napak' branja in iz njih izvirajočih omejenih ali neutemeljenih aktualizacij leposlovnega dela izvira iz nezaznavanja ali nepravilnega zaznavanja posameznih besedilnih sestavin" (Grosman 2004: 156, 172). Prim. tudi Močnik 2006: 61.

pri vsakem odlomku doseči skupaj 100 točk oz. pri vseh treh največ 300 točk. Navajam rezultate po posameznih odlomkih in za celoten vprašalnik:¹⁹⁵⁹

ODLOMEK	MOŽNE TOČKE	DOS. TOČKE	ODSTOTKI
Mož in oblakov vojsko je obojno ...	100	18	18
Na tleh leže slovenstva stebri stari ...	100	12	12
Prenesla pričujoče ure teže ...	100	22	22
SKUPAJ	300	52	17

Skupni rezultat (17 odstotkov možnih točk) dokazuje, da imajo dijaki ekonomske gimnazije pri prvem, spontanem branju *Krsta pri Savici* v veliki večini nepremostljive težave,¹⁹⁶⁰ saj besedila ne razumejo, zato ga tudi ne morejo doživeti. Taki dijaki nedvomno pri prvem branju potrebujejo pomoč. Rezultat pri preverjanju kognitivnega odziva je slabši kot pri študentih slovenistike in več kot dvakrat slabši v primerjavi s kognitivnim odzivom na Prešernovo pesem, kakor ga je Krakarjeva ugotovila pri osnovnošolcih in gimnazijcih. Poudariti velja, da gre v tem primeru za strokovno gimnazijo, da pa bi bil verjetno rezultat še slabši na strokovni ali tehnični srednji šoli.

Ker sem opazovane odlomke izbiral brez posebnega ključa oz. predvsem tako, da tvorijo pomensko zaključeno celoto, me je presenetila velika razlika v razumevanju prve in četrte nasproti tretji kitici. Pri iskanju razloga sem si pomagal s tremi kategorijami recepcijskih šumov, ki sem jih uporabil že pri primerjavi *Krsta* in *Ognjeplamtiča*. Natančen pregled pokaže, da so vse tri kitice v polni meri invertirane in izrazito metaforične, da pa je pomembna razlika v številu arhaičnih besed. Medtem ko ima prva kitica tri take izraze in četrta le enega, jih ima tretja kar devet.¹⁹⁶¹ Očitno gre za jasen obratnosorazmeren odnos: več je arhaizmov, slabše je razumevanje. Tudi na tem mestu se potrjuje stališče Mete Grosman, da številne neznane besede povsem onemogočijo razumevanje besedila.

¹⁹⁵⁹ Pri prvi in tretji kitici sta bili samo po ena popolna rešitev, pri četrty kitici pa je bilo popolnih rešitev šest.

¹⁹⁶⁰ Skoraj 40% dijakov ni dobilo niti ene točke (od možnih šestih), samo 12% dijakov je dobilo več kot eno tretjino možnih točk, dva dijaka sta dobila 4 točke, prav nihče pa ni dobil vseh možnih točk. Po teh rezultatih bi lahko rekli, da nobeden dijak ne dosega nivoja samostojnega branja, da dva dijaka dosejata nivo predhodne bralne spretnosti, da štirje dijaki dosejajo nivo branja v okviru pouka, za kar 44 dijakov (to je 88 odstotkov) pa je značilen frustracijski nivo branja, pri katerem "ni mogoče pričakovati učinkovitega razumevanja besedil in bralnega napredka" (Pečjak 1993: 63/64). Seveda pa to ne more biti res, zato niso pravi problem dijaki, temveč recepcijsko prezahtevna Prešernova poezija.

¹⁹⁶¹ Arhaični (slabo razumljivi ali povsem neznani) izrazi v prvi polovici kitice Na tleh leže slovenstva stebri stari so: ležé, šegah, postave, parski, Tesel, ječé, jarmom, sini, Slave. Teh devet besed od dvaindvajsetih pa predstavlja kar okoli 40 odstotkov besedila! Dijaki pričakovano ne morejo v besedi "parski" prepoznati pomena "bavarski", beseda "jarem" je sodobnim mestnim, praviloma pa tudi podeželskim otrokom neznana, čeprav se še vedno ohranja v frazemu zakonski jarem, prav tako pa mladostniki nimajo v zavesti, da beseda "postava" lahko pomeni tudi zakon.

Še bolj kot gola statistika pa so povedne konkretne rešitve. Ker so tovrstne raziskave redke, rezultati pa izjemno poučni, navajam po en primer popolne rešitve, delne rešitve in popolnega nerazumevanja pri vsaki kitici,¹⁹⁶² za primerjavo pa še polovico posamezne oktave kot izhodiščno besedilo:

PRVA KITICA	TRETJA KITICA	ČETRТА KITICA
<i>Mož in oblakov vojsko je obojno / končala temna noč, kar svetla zarja / zlati z rumen'mi žarki glavo trojno / snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja.</i>	<i>Na tleh leže slovenstva stebri stari, / v domačih šegah utrjene postave; / v deželi parski Tesel gospodarji, / ječe pod težkim jarmom sini Slave.</i>	<i>Prenesla pričujoče ure teže / bi ne bila let poznih glava siva; / v mladosti vendar trdnejše so mreže, / ki v njih drži nas upa moč golj'fiva.</i>
RAZUMEVANJE: Vojna in nevihta sta se končali, ko je posijala zarja na triglavski snežnik.	RAZUMEVANJE: Uničena je Karantanija, gospodarji Slovenov so tujci, Sloveni trpijo pod zasedbo.	RAZUMEVANJE: V stiski bolje zdržijo mladi kot starejši ljudje, ker v mladih je še vedno nekaj upanja.
DELNO RAZUMEVANJE: Vojna je končala in iznad Triglava je posijalo sonce.	DELNO RAZUMEVANJE: Slovenci so bili uničeni, umorjeni ... zmaga Tesela, ki ponosno gospodarji.	DELNO RAZUMEVANJE: V mladosti imamo več moči, poguma zato ker še zmeraj upamo.
NERAZUMEVANJE: Ko je temna noč, se ne vidi niti vojske, ko je svetlo, pa se vidi celo poglavarja.	NERAZUMEVANJE: Kljub temu, da so Slovence zatirali so ohranili svojo kulturo in navade in se niso uklonili pod vladarji.	NERAZUMEVANJE: Ko si star, postane glava siva in ti možgani ne delujejo več dobro, ko si mlad pa dobro razmišljaš in znaš goljufati.

Kot kažejo primeri nerazumevanja, večina dijakov vendarle dekodira precej pomenov posameznih besed oz. besednih zvez, prava težava pa nastopi tedaj, ko je treba iz teh delnih pomenov sestaviti celoto.¹⁹⁶³

Sklenemo lahko, da *Krst pri Savici* pri tej bralni populaciji ne more opravljati predvidene vloge domačega branja, če dijakom z ničimer ne olajšamo razumevanja. Prvo branje je za te

¹⁹⁶² Zapisi dijakov niso lektorirani.

¹⁹⁶³ Za dodatno ponazoritev včasih povsem nepričakovanih "možnih" branj navajam še nekaj primerov nerazumevanja. PRVA KITICA: Poglavar in velika vojska sta bila poražena v eni noči. Noč je ustavila vojskovanje in jutranja zarja je osvetlila trupla. TRETJA KITICA: Ne tleh ležijo slovenski vojaki, oblečeni v domača oblačila. Vojaški možje ležijo mrtvi na tleh, videti utrujeni. Slovenci ležijo na tleh mrtvi in v ječi. Slovcem je težko v teh časih, slava je pretežek jarem. Na tleh so Brežinski spomeniki. ČETRТА KITICA: Vojna je bila dolga, a vojaki so še vedno upali na zmago. V starosti se spominjaš in obujaš slabe spomine iz preteklosti.

Kot kaže večina primerov, dijaki zaradi nerazumevanja kitic, ki opisujejo stanje po nočni bitki, črpajo pomenske sestavine iz predzgodbe in si tako poskušajo sestaviti pomensko celoto: v metaforičnem izrazu "na tleh leže slovenstva stebri stari", ki abstraktno govori o izgubi slovenske samostojnosti in državnosti, na primer vidijo nekaj čisto konkretnega, tj. na tleh ležeča trupla mladih vojakov.

bralce enostavno prezahtevno, zato tudi kasnejša obravnava v šoli (razen če se učitelj odloči za metodo dolgega branja) ne more biti nič drugega kot pasivno sprejemanje učiteljeve razlage oz. reprodukcija "literature o literaturi".¹⁹⁶⁴

3.3.4 ŠOLSKE MOŽNOSTI ZA IZBOLJŠANJE RECEPCIJE KRSTA PRI SAVICI PRI PRVEM BRANJU

V dvajsetem stoletju so se uveljavile štiri različne možnosti za izboljšanje recepcije starejših oz. jezikovno/slogovno zahtevnejših verznihs besedil: jezikovna posodobitev (modernizacija), dodajanje opomb (komentarizacija), predstavitev v prozo (prozifikacija)¹⁹⁶⁵ in splošna poenostavitev (simplifikacija). V nadaljevanju bom v zvezi s *Krstom pri Savici* natančneje predstavil prve tri možnosti, saj simplifikacija¹⁹⁶⁶ kot didaktična prilagoditev za šolsko rabo ne pride v poštev.

3.3.4.1 JEZIKOVNA POSODOBITEV (MODERNIZACIJA)

V zahodnoevropskih literarnih čitankah in tudi samostojnih izdajah najdemo primere jezikovne posodobitve (tako poleg izvirnika kot tudi namesto izvirnika) predvsem pri srednjeveških avtorjih, ki so zaradi jezikovnega razvoja slabo razumljivi ali pretežno nerazumljivi tudi današnjim bralcem, katerih materinščina je italijanščina, francoščina ali angleščina. Za ponazoritev navajam izvirno in jezikovno posodobljeno različico začetka *Vitezove zgodbe (The Knight's Tale)*¹⁹⁶⁷ angleškega pripovednega pesnika Geoffreyja Chaucerja (1340-1400):

¹⁹⁶⁴ Ko Janko Bezjak v svoji specialni didaktiki slovenskega učnega jezika ocenjuje prednosti "razvijajoče-upodabljajoče metode" obravnave beril, takole opozori na problematičnost reproduktivnega in prednost razgovornega pouka: "Kadar jim (učencem, op. Z. B.) učitelj pripoveduje, sprejemajo le pasivno, kadar pa premišlujejo sami ter odgovarjajo na učiteljeva vprašanja, aktivno sodelujejo. In kar so si priborili sami, to zadobi trajnost, to postane njihova duševna last" (n. d.: 209).

¹⁹⁶⁵ Po Juvan (1990: 133/134) sem se odločil za izraz prozifikacija kot drugotno obliko besedila in ne za izraz prozaizacija, ki je "pojav, da postane kaj prozaično, vsakdanje" – npr. prozaizacija pesniškega izraza (*SSKJ IV*: 266).

¹⁹⁶⁶ Gre za močno skrajšane in prirejene izdaje različnih klasičnih besedil v prozni obliki, ki jih npr. v Veliki Britaniji izdaja založba Longman (Longman Simplified English Series) za tiste bralce, ki uporabljajo angleščino kot drugi ali kot tuji jezik. Te simplificirane izdaje klasikov so izjemno popularne, saj so npr. *Shakespearove pripovedke (Tales from Shakespeare)* Charlesa in Mary Lamb od prve izdaje leta 1933 do leta 1971 kar osemnajstkrat ponatisnili.

¹⁹⁶⁷ Teh deset verzov začetka *Vitezove zgodbe* se v simplificirani Longmanovi različici, ki je od leta 1987 do 1990 doživela kar pet izdaj, glasi takole: "Duke Theseus once ruled over Athens. He was a great soldier. He had conquered Scythia in a war, and he had married it's Queen Hippolyta" (Chaucer 1990).

IZVIRNIK	POSODOBITEV
<p>Whilom, as olde stories tellen us, there was a duke that highte Theseus: Of Athens, he was lord and governour, And in his time switch a conquerour, that greeter was there none under the sunne. Full many a riche contree had he wonne: What with his wisdom and his chivalrye, He conquered all the regne of Femenye, That whilom was y-cleped Scythia, And weddede the queen Ipolyta ... (Chaucer 1996)</p>	<p>Once on a time as old tales tell to us, There was a duke whose name was Theseus; Of Athens he was lord and governor, And in his time was such a conqueror That greater was there not beneath the sun. Full many a rich country had he won; What with his wisdom and his chivalry He gained the realm of Feminity, That was of old time known as Scythia. There wedded he the queen, Hippolyta ... (Chaucer 1988)</p>

Avtor jezikovne posodobitve se je trudil ohranjati verz oz. rimo, pri tem pa je nadomestil deset arhaičnih besed oz. besednih zvez s sodobnim besediščem, pri trinajstih besedah pa je zastarelo obliko besede nadomestil s sodobno. To pomeni, da je jezikovno posodobil 23 besed od 67, kar je okoli 30 odstotkov.

Slovenska didaktična praksa pozna podobno posodobitev le pri *Brižinskih spomenikih*.¹⁹⁶⁸ Pri besedilih iz obdobja reformacije in protireformacije (npr. P. Trubar, *Proti zidavi cerkva* in J. Svetokriški, *Na noviga lejta dan*) gre praviloma le za prepis iz bohoričice v gajico, zahtevnejša mesta pa so pojasnjena v opombah. V sodobnih izdajah Prešernovih pesmi (vse pomembnejše šolske pesmi razen *Zdravljice*¹⁹⁶⁹ izhajajo iz *Poezij* 1847, ki so bile natisnjene v gajici) so posodobitve na pravopisni, glasovni in oblikovni ravnini, besedišče pa zaradi kulta Prešernove pesniške besede ostaja neizpremenjeno.¹⁹⁷⁰ Kolikšne možnosti za izboljšanje recepcije omogoča jezikovna posodobitev Prešernovih pesmi, nam pove primerjava med Kosovo tekstno kritično izdajo *Poezij* v Prešernovem zbranem delu (1965) in med

¹⁹⁶⁸ Navajam izvorno transkripcijo prvih dveh povedi Pridige o grehu in pokori in za primerjavo jezikovno posodobitev iz sodobnih beril:

Et'e bi ded naš ne segrešil te v veke jemu be žiti, starosti ne prijeml'ot'i nikoližeže pečali ne imy ni slzna telese imot'i, nu v veke jemu be žiti. Poneže zavistjo by neprijaznino vignan od slavi božje, potom na narod človečki strasti i pečali poido i nemot'i i po sem redu smrt (Kos I 1961: 411).

Če bi ded naš ne grešil, bi mu na veke bilo živeti, starosti ne prejeti, nikoli skrbi imeti, ne solznega telesa, temveč ne veke bi mu bilo živeti. Ker je bil z zavistjo Neprijaznega izgnan od slave božje, po tem so na rod človeški bolečine in skrbi prišle, in bolezn, in po tem redu smrt (Kos I 2000: 121).

Kot vidimo, jezikovna posodobitev ne vključuje samo sodobnih besednih oblik (nikoli nam, nikoližeže itd.), pač pa nadomešča tudi nerazumljive arhaične izraze (skrbi nam, pečali, bolečine nam, strasti, bolezn, nemoči).¹⁹⁶⁹ Zdravljica je bila zaradi cenzure prvič objavljena šele po marčni revoluciji leta 1848 v Bleiweisovih *Novicah* in v *Krajnski čbelici V*, seveda že v gajici.

¹⁹⁷⁰ Besedišče so nekoč v Prešernovih pesmih spreminjali predvsem iz purističnih razlogov, npr. "žnablo žnabla" v "ustno ustna" v Krstu ali "drekajo" v "kramljajo" in "zasrane" v "izdane" v Novi pisarji.

Slodnjakovo bolj poljudno izdajo (1964), ki je bila namenjena širšemu krogu bralcev in je v desetih letih s tremi ponatisi dosegla neverjetnih 24.000 izvodov.¹⁹⁷¹

Za primerjavo obeh izdaj sem izbral prvih šest oktav *Krsta pri Savici*, s katerimi sem preizkusil razumevanje pesnitve pri dijakih ekonomske gimnazije. V Kosovi različici *Krsta* je 73 težko razumljivih besed (takih, ki niso več v rabi ali ki imajo samo zastarelo obliko, naglas ali pomen), kar je okoli 25 odstotkov vseh besed, v Slodnjakovi različici pa je še vedno 64 arhaičnih besed, to je okoli 22 odstotkov vseh. Slodnjakove posodobitve¹⁹⁷² v glavnem sledijo jezikovnim spremembam, ki jih v zgodovini slovenskega knjižnega jezika poimenujemo kot "nove oblike", ko je okoli leta 1850 izrazito kranjski knjižni jezik postal bolj vseslovenski. Kljub jasnemu namenu približati Prešernov jezik sodobnikom so bila Slodnjakova prizadevanja zelo omejena, saj okrajšanih besed ali besed z neobičajnim mestom naglasa ni mogel spreminjati zaradi metrične sheme,¹⁹⁷³ številnih besed z arhaičnim izglasjem pa ni mogel posodobiti zaradi rime.¹⁹⁷⁴

Glede na to, da tudi po jezikovni posodobitvi ostaja ena petina težko razumljivih besed, da je posodobitev desetkrat manj obsežna kot pri Chaucerju in da je empirični preizkus v prvem letniku ekonomske gimnazije, v katerem sem uporabil Slodnjakovo različico *Krsta*, pokazal na izjemno nizko stopnjo razumevanja, zaključujem, da ima ta možnost za izboljšanje recepcije zahtevnega klasičnega besedila v primeru Prešerna zanemarljiv pozitivni učinek.¹⁹⁷⁵

3.3.4.2 DODAJANJE OPOMB (KOMENTARIZACIJA)

Dodajanje opomb pod črto ali na koncu besedila¹⁹⁷⁶ je splošna praksa tako pri zahtevnejših klasičnih besedilih kot pri novejših besedilih ne glede na literarno obliko ali zvrst. Sprotne opombe, ki pojasnjujejo bodisi manj znane podatke bodisi recepcijsko težja mesta, nedvomno

¹⁹⁷¹ V berilih zadnjih štirih desetletij se je uveljavila naslednja praksa: srednješolska berila ponatiskujejo bolj zahtevno Kosovo redakcijo Prešernovih pesmi, osnovnošolska berila pa rahlo posodobljeno Slodnjakovo različico.

¹⁹⁷² roparjev - roparjev, nekdanji - nekdanji, vtrjene - utrjene, tujcam - tujcem, de - da, vender - vendar, Bleškega - Blejskega, Bleški - Blejski, gričam - gričem

¹⁹⁷³ Besedo mladenčev je lahko posodobil v mladenčev, ni pa mogel zapisati mladeničev.

¹⁹⁷⁴ Vsekakor pa je vprašljivo nedosledno posodabljanje. V *Četrtem slovenskem berilu* za osnovno šolo iz leta 1943 npr. beremo: "Dni mojih lepša polovica *kmalo*, / mladosti leta, *kmalu* ste minule ...".

¹⁹⁷⁵ Chaucer je res ustvarjal več kot štiri stoletja pred Prešernom, vendar je količina arhaičnih besed pokazala, da glede recepcijske zahtevnosti med avtorjema ni bistvene razlike, poleg tega pa je Prešernov pesniški jezik močnejše invertiran in predvsem bistveno bolj metaforičen.

¹⁹⁷⁶ V zadnjem času se je v berilih uveljavilo zapisovanje sprotih opomb na zunanjem robu strani.

olajšujejo razumevanje besedila in s tem njegovo doživljanje, čeprav lahko delujejo tudi moteče ali celo zaviralno, na kar posredno opozarja Grosmanova (2006: 112), ko razlaga recepcijske težave pri branju zahtevnejših besedil, saj trdi, da pri nas razni učbeniki "včasih vsebujejo cele slovarčke novih besed, ne upoštevajo pa dejstva, da besedilo s toliko novimi besedami postane za učenca nerazumljivo, ga demotivira in odvrča od predmeta".¹⁹⁷⁷

Ker je *Krst pri Savici* eno recepcijsko najzahtevnejših slovenskih leposlovnih besedil, ki sodi v trdo jedro slovenskega literarnega kanona, sem se najprej odločil raziskati, kako so s sprotnimi opombami opremljena sorodna (tj. klasična in v verzni obliki) tuja leposlovna besedila. Tako *Božanska komedija* v izdaji iz leta 1971 in *Canterburyjske zgodbe* v izdaji iz leta 1996 (v obeh primerih gre za številne ponatise, torej se knjigi resnično uporabljata) imata obsežne opombe pod črto. V povprečju pride pri Danteju ena opomba na dva verza, povsem enaka pogostnost opomb pa je v Splošnem prologu, ki je pomensko zelo zgoščen, pri Chaucerju. Po teh merilih bi za celoten *Krst pri Savici*, ki ima 516 verzov, pričakovali približno 250 opomb. Glede na to, da je v eni novejših izdaj Prešernovih pesmi za šolsko rabo (Prešeren 2000) v redakciji Borisa Paternuja ob *Krstu pri Savici* dodanih le 15 opomb (dve za sonet *Matiju Čopu*, pet za *Uvod* in osem za *Krst*),¹⁹⁷⁸ moramo ugotoviti naslednje: ali je primerjava z Dantejem in Chaucerjem povsem neprimerna ali pa imajo objave *Krsta* za šolsko rabo bistveno premalo dodanih opomb.

Pojasnjevalne opombe v šolskih berilih so pomemben, a povsem neraziskan kazalnik recepcijske zahtevnosti leposlovnih besedil, zato sem se odločil natančneje raziskati, koliko opomb so ob *Krstu pri Savici* dodajali posamezni sestavljalci teh beril,¹⁹⁷⁹ koliko bi jih bilo za ustrezno recepcijo pesnitve resnično potrebno, kakšno je glede na opombe mesto *Krsta pri Savici* v primerjavi z drugimi slovenskimi književniki in v primerjavi z drugimi Prešernovimi pesmimi.

¹⁹⁷⁷ Da veliko število opomb lahko bistveno zmanjša ali celo onemogoči spontano vživetje v besedilo (t. i. evazorično branje ali branje z zatopljenostjo), sta v zagovoru svoje simplificirane izdaje Shakespeareovih dramskih del nakazala njena avtorja, ki sta že leta 1933 trdila, da "mora bralec, ki bere knjigo v njeni izvorni podobi, pogosto segati po slovarju, s tem pa izgublja precej bralnega užitka, ki ga ponuja knjiga" (Lamb 1971: 3 - prevedel Z. B.).

¹⁹⁷⁸ Paternu je očitno tudi po tridesetih letih še vedno mnenja, da so Prešernove pesmi lahko razumljive in ne potrebujejo večjega števila opomb.

¹⁹⁷⁹ Prvi je celotni *Krst* opremil z nekaj opombami Jakob Sket v svoji čitanki za višje razrede gimnazije leta 1886, potem pa je njihovo število naraščalo do berila Marje Boršnik leta 1948. Kasnejša berila od leta 1972 do sodobnosti ne objavljajo več celotnega *Krsta*, pač pa večinoma le zaključno dogajanje od 35. do 53. oktave.

Primerjamo lahko samo število opomb, ki se nanašajo na zadnjih osemnajst oktav *Krsta*. Število opomb v gimnazijskih oz. srednješolskih berilih od Sketa do Krakarjeve je naslednje:¹⁹⁸⁰

BERILO	ŠO	BERILO	ŠO	BERILO	ŠO
Sket V-VI 1886	2	Kos I 1966	8	Kos I 1993	4
Grafenauer III 1925	8	Bohanec II 1972	4	Kos II 2001	2
Boršnik V 1948	8	Fatur I 1981	0	Krakar II 2001	8

Primerjava pokaže, da so v številu opomb med sestavljalci beril bistvene razlike. Prav tako so skoraj vsi sestavljalci čutili potrebo pojasniti besedi druid in Oglej/Akvileja, sicer pa med njimi ni nikakršne enotnosti, tako da je vseh različnih opomb kar 17. To dokazuje, da nikakor ni splošno veljavnega mnenja o tem, kaj bi bilo treba dodatno pojasniti v opombah, razen tega pa tudi ni enotno pojmovan obseg opombe, ki sega od besede oz. besedne zveze do celotnega verza: "peza", "izmed oblakov", "dosegel oča zmage ni sloveče". Statistika dokazuje, da so opombam kot didaktičnemu pomagalu za izboljšanje recepcije največjo težo pripisovali avtorji *Slovenskega berila za višje razrede srednjih šol* (1948), ki ima za celotno pesnitev kar 58 opomb.¹⁹⁸¹ Če skušamo te opombe klasificirati, lahko ugotovimo, da gre za stvarna pojasnila imen krajev ali oseb (Bohinjsko jezero, Katona Utikana), za posodobitev arhaičnih izrazov (vunanji, z okol's'no) ali za razlago težjih metaforičnih mest (siv'ga poglavarja, vere štiti) ipd. Sestavljalci berila so se torej zavedali, kako zahtevno besedilo je *Krst* ravno zaradi visoke stopnje arhaičnosti in metaforičnosti.

V prvih šestih oktavah *Krsta* ima to berilo devet opomb, kar pa še vedno ni dovolj, da bi pri mlademu bralcu dosegli solidno razumevanje. Pri določanju potrebnega števila si lahko pomagamo s Karlom Ozvaldom, ki je na temelju lastnih učnih izkušenj v *Naših kulturnih delavcih* ob Prešernovi *Novi pisariji* zapisal kar 69 izčrpnih opomb. Če to število primerjamo s številom 29 opomb, ki jih ima pri *Novi pisariji* berilo Boršnikove, lahko sklepamo, da bi Ozvald v prvih šestih oktavah *Krsta* dodal kar okoli 20 opomb. Moja dejanska analiza pa pokaže, da bi glede na to, da je treba mlademu bralcu pojasniti vsa zahtevnejša arhaična in metaforična mesta (še zlasti zato, ker danes poznajo dijaki manj starinskih besed in ker se

¹⁹⁸⁰ Kos 1965 ima popolnoma iste opombe kot Boršnik, Fatur ima samo opombe v zvezi z Uvodom, Kos 2003 pa ima sicer osem opomb, vendar se večina nanaša na besedilo, ki ga sploh ni v odlomku.

¹⁹⁸¹ To je skoraj štirikrat večje število opomb, kot jih ima Paternu v izdaji leta 2000.

obravnava *Krst* prezgodaj), morali ta del *Krsta* recepcijsko približati z več kot 25 opombami.¹⁹⁸²

Zaključimo lahko, da bi za celoten *Krst pri Savici* sorazmerno potrebovali okoli 250 opomb (razmerje v verzih: 48 proti 516), to je povprečno po eno opombo na dva verza, kar je povsem enaka pojasnjevalna gostota kot pri Danteju in Chaucerju. Glede na to, da tolikšno število opomb dejansko zelo moteče vpliva na branje in zmanjšuje bralni užitek, opombe pa niti ne rešujejo problema 90 odstotne invertiranosti verzov Prešernove pesnitve, lahko zanesljivo trdimo, da tudi s komentarizacijo ne moremo zadovoljivo rešiti problema prvega branja *Krsta pri Savici*.

Za ponazoritev recepcijske zahtevnosti *Krsta* v primerjavi z nekaterimi drugimi slovenskimi leposlovnimi besedili sem primerjal število opomb pri zahtevnejših besedilih v dveh berilih za višje razrede srednjih šol (Boršnik V 1948 in Boršnik VI 1949). Potem sem število opomb ponderiral glede na število besed v *Krstu pri Savici* (ok. 3000), tako da sem lahko prikazal različno gostoto opomb v posameznem besedilu. V preglednici navajam rezultate za prvih deset besedil, pri čemer ločujem poezijo in prozo, in jih prikazujem padajoče od največje do najmanjše gostote:¹⁹⁸³

POEZIJA	PŠO ¹⁹⁸⁴	PROZA	PŠO
<i>Kdo je mar?</i>	190	<i>Izza kongresa</i>	37
<i>Dunajski soneti</i>	120	<i>Jeprški učitelj</i>	34
<i>Tje bomo našli pot</i>	110	<i>V zemljiški knjigi</i>	33
<i>Nova pisarija</i>	109	<i>Spomini</i>	25
<i>Sonetni venec</i>	73	<i>Zorin</i>	23
<i>List iz kronike Zajčke</i>	65	<i>Agitator</i>	23
<i>Krst pri Savici</i>	58	<i>Popotovanje iz Litije do Čateža</i>	21
<i>Stara pravda</i>	51	<i>Gospodin Franjo</i>	18
<i>Duma</i>	43	<i>4000</i>	15
<i>Naš čolnič otmimo</i>	40	<i>Kontrolor Škrobar</i>	14
POVPREČJE	85	POVPREČJE	24

¹⁹⁸² Zaradi nujne ponazoritve navajam vse potrebne opombe v prvih šestih oktavah *Krsta* (48 verzov od vseh 516 verzov): oblakov vojska - nevihta, snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja - Triglava, pokojno - mirno, vunanjega - zunanjega, somov vojska - spopad med ribami roparicami, na pokrajni - na obali, v revah - v stiskah, harpije - grške boginje maščevanja, slovenstva stebri stari - slovenska državnost in samostojnost, v šegah - v običajih, postave - zakoni, parski Tesel - bavarski vojvoda Tassilo, pod jarmom - pod pripravo za vpreganje volov, sini Slave - slovanski narodi, svit - zarja, v Kranji - na Kranjskem,jenja - neha, Katona Utikana - znanega samomorilca iz rimske dobe, pričujoče ure teže - sedanjega težkega položaja, stara vera - poganska vera starih Slovencev, osredek - otok, božjo pot - romarski kraj, snežnikov velikani - visoke zasnežene gore, lepoticje - lepote, z okolšč'no - z okolico, podoba - kip, zročeni - namenjeni, bog'nje vežo - pogansko svetišče.

¹⁹⁸³ Od Prešernovih pesmi sem vključil samo daljša besedila oziroma tista besedila, ki imajo večje število opomb.

¹⁹⁸⁴ Kratica pomeni: ponderirano število opomb.

Če vključimo še besedila, ki zaradi premajhne gostote opomb niso prišla v preglednico, lahko ugotovimo, da so tako pri prozi kot pri poeziji besedila, ki potrebujejo le malo ali sploh nič opomb: pesmi Simona Jenka in Simona Gregorčiča (pa tudi Dragotina Ketteja in Josipa Murna) oz. prozna besedila Zofke Kvedrove in Ivana Cankarja. Poezija je dosti bolj zapletena (receptijsko zahtevna) kot proza: med prvimi desetimi besedili so prozna besedila z največjo gostoto opomb izenačena s pesmimi, ki imajo najmanjšo gostoto (povprečje ponderiranega števila opomb je pri poeziji trikrat višje od povprečja pri prozi). Novejša proza je manj zahtevna od proze 19. stoletja, poezija pa je lahko receptijsko zahtevna ne glede na nastanek (npr. pesem *Tje bomo našli pot*). Prešernova poezija je po na ta način izmerjeni težavnosti nekako med poezijo Koseskega in Gregorčiča.

Podobno raziskavo sem opravil samo v berilu iz leta 1948, kjer sem primerjal gostoto opomb v *Krstu pri Savici* z drugimi Prešernovimi pesmimi. Ponderirano število opomb je naslednje:

PREŠERNOVA PESEM	PŠO	PREŠERNOVA PESEM	PŠO
<i>Nova pisarija</i>	109	<i>Pevcu</i>	60
<i>Zdravljica</i>	90	<i>Krst pri Savici</i>	58
<i>Slovo od mladosti</i>	84	<i>Ribič</i>	36
<i>Gazele</i>	80	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	30
<i>Sonetni venec</i>	73	<i>V spomin Andreja Smoleta</i>	24
<i>Sonetje nesreče</i>	60	<i>Nezakonska mati</i>	0

Tudi ta primerjava nazorno potrjuje, da so med receptijsko najzahtevnejšimi Prešernovimi pesmimi predvsem tiste iz zrelega obdobja, ki so oblikovno izjemno artistične, vse pesmi iz zadnjega desetletja pesnikovega življenja razen *Zdravljice* pa sodijo med receptijsko najmanj zahtevne.

3.3.4.2.1 POTRDITEV DOSEDANJIH SPOZNANJ

Teza o nujno potrebnem številu opomb pri šolski objavi *Krsta pri Savici* bi ostala zgolj nepotrjena znanstvena domneva, če ne bi v zaključni fazi raziskave pri natančnem pregledu šolskih beril odkril,¹⁹⁸⁵ da je daleč največje število opomb pri Prešernovih pesmih zaslediti v zamejskem berilu Roberta Petarosa in Maksa Šaha *Od prvih zapiskov do romantike* (Sestav

¹⁹⁸⁵ Pravzaprav gre za srečno naključje, da sem najprej končal drugi del disertacije o recepciji, pri čemer sem moral nekatere trditve oblikovati zgolj kot hipoteze, razčlemba beril, ki je sledila kasneje, pa je v tem primeru omogočila empirično potrditev znanstvenega spoznanja.

Bratuž 1982).¹⁹⁸⁶ Celotnemu *Krstu pri Savici* sta avtorja dodala kar 193 opomb (sonet *Matiju Čopu* 11, *Uvod* 51, *Krst* 131),¹⁹⁸⁷ kar je izjemno velika pojasnjevalna gostota, in sicer pride v povprečju ena opomba na 2,7 verza. V prvih šestih oktavah *Krsta*, kjer sem sam predvidel najmanj 25 opomb, sta našla 24 težjih mest, ki sta jih morala pojasniti mlademu bralcu.¹⁹⁸⁸

Druga pomembna značilnost tega zamejskega berila pa so še bolj kot v berilu Boršnikove iz leta 1948 zelo opazne razlike v številu opomb pri posameznih Prešernovih pesmih, kar jasno kaže, da gre tudi za razlike v razumevanju in doživljanju, ki sem jih poskušal pojasniti in ovrednotiti tudi z izvedbo pedagoškega eksperimenta in dodatnih empiričnih preizkusov. Za ponazoritev teh razlik sem pri sedemindvajsetih pesmih iz tega berila poiskal razmerje med številom verzov¹⁹⁸⁹ in številom opomb, in sicer v obliki odstotnih točk. Navajam preglednico:¹⁹⁹⁰

PESEM	%	PESEM	%
<i>Memento mori</i>	129	<i>Orglar</i>	18
<i>Zabavljivi soneti</i>	57	<i>Povodni mož</i>	15
<i>Soneti nesreče</i>	46	<i>V spomin Andreja Smoleta</i>	15
<i>V spomin Matija Čopa</i>	43	<i>Zdravljica</i>	15
<i>Glosa</i>	40	<i>Elegija svojim rojakom</i>	13
<i>Krst pri Savici</i>	37	<i>Slovo od mladosti</i>	13
<i>Soneti Juliji</i>	36	<i>Pod oknom</i>	11
<i>Sonetni venec</i>	33	<i>Učenec</i>	11
<i>Ljubezenski soneti</i>	29	<i>Strunam</i>	8
<i>Nova pisarija</i>	25	<i>Je od vesel'ga časa teklo leto</i>	7
<i>K slovesu</i>	21	<i>Kam?</i>	0
<i>Gazele</i>	20	<i>Nezakonska mati</i>	0
<i>Pevcu</i>	20	<i>Zvezdogledom</i>	0
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	18		

Na prvih desetih mestih je devet pesmi, ki so nastale v osrednjem obdobju Prešernovega pesnenja (razen pesmi *V spomin Matija Čopa*), v veliki večini gre za reflektivno liriko, za vse pa je značilna zahtevna forma: največ je sonetnih ciklov, zapleteno obliko pa imajo tudi *Krst*

¹⁹⁸⁶ To je relativno pričakovano, saj osrednja berila podlegajo mitični predstavi o Prešernu, ki "ne potrebuje veliko opomb", medtem ko gre pri zamejcih za bolj neobremenjen pogled iz razdalje, očitno tudi na podlagi šolske prakse. Morda pa gre celo za nadaljevanje tradicije, ki jo je s svojimi natančnimi komentarji vzpostavil Ozvald pred sto leti.

¹⁹⁸⁷ To je kar trinajstkrat več kot v Paternujevi izdaji Prešerna leta 2000.

¹⁹⁸⁸ Pri tem je zanimivo, da sta dve tretjini njunih opomb istovetnih opombam, ki sem jih sam kot nujna pojasnila navedel pod črto.

¹⁹⁸⁹ Pri pesmih *Pod oknom*, *Zdravljica* in *Pevcu* sem združeval krajše verze, da sem dobil primerljivo stanje glede na število besed.

¹⁹⁹⁰ Sonet *Memento mori* ima 18 opomb, kar zneso 129% glede na 14 verzov, sonet *Je od vesel'ga časa teklo leto* pa 1 opombo, kar je le 7%. Ta primer dokazuje, da je število opomb treba jemati le kot relativni kazalnik razlik v recepcijski zahtevnosti pesmi, saj je glede na predhodne ugotovitve tudi drugi sonet treba uvrščati med recepcijsko najtežja Prešernova besedila.

pri Savici (tercine z verižno rimo in oktave), *Nova pisarija* (tercine z verižno rimo), *Glosa* (ponovitev verzov iz gesla) in *V spomin Matija Čopa* (heksameter).¹⁹⁹¹ Med pesmimi, ki po mnenju avtorjev berila zahtevajo manj kot eno opombo na pet verzov in so torej recepcijsko bliže mlademu bralcu, so pesmi, ki so nastale bodisi v zgodnjem bodisi v poznem ustvarjalnem obdobju (*Povodni mož*, *Zvezdogledom*, *Učenec*, *Pod oknom*, *V spomin Andreja Smoleta*, *Nezakonska mati*, *Orglar*, *Neiztrohnjeno srce* in *Zdravljica*), ki sodijo v t. i. čisto, tj. doživljajsko liriko (*Strunam in Kam?*) ali pa so po obliki relativno preproste (*Elegija svojim rojakom*).

3.3.4.3 PRESTAVITEV V PROZO (PROZIFIKACIJA)

Prozifikacija je po Gerardu Genettu, avtorju znamenitih *Palimpsestov*, poleg prevoda, verzifikacije in prestilizacije eden od primerov formalne transpozicije (Genette 1982: 237-340), ki "predlogo zgolj priličijo novemu metasistemu", v tem primeru zahtevam prozne oblike leposlovnega besedila (Juvan 1990: 133/134). Prozifikacija se kot recepcijsko pomagalo uporablja na dva načina: kot nadomestilo recepcijsko prezahtevnega verznega izvirnika ali kot didaktični dodatek za boljše razumevanje zahtevne klasične poezije.

Prvi način se pojavlja tudi znotraj simplificiranih izdaj na nekaterih ključnih mestih besedila.

Navajam primer prozifikacije iz Shakespearovega *Beneškega trgovca*:

IZVIRNO BESEDILO V VERZNI OBLIKI	PROZIFIKACIJA
Tarry a little: there is something else. This bond doth give thee here no jot of blood; The words expressly are a pound of flesh. (Shakespeare 1974)	"Wait a little, Jew", said Portia; "there is something else. This bond here gives you no drop of blood; the words are, a pound of flesh." (Lamb 1971)

Kot lahko vidimo, sta prirejevalca besedila modernizirala jezik, poleg tega pa sta verze prestavila v prozno obliko in obenem izvedla še formalno transpozicijo iz dramskega v prozno besedilo.

Drugi način prozifikacije je namenjen šolski rabi, in sicer gre za dvostolpčno, verzno in prozno objavo istega besedila. Navajam značilen primer iz ene novejših izdaj *Božanske komedije*, ki ima kratke prozne povzetke večine besedila, vmes pa v verzni in prozni obliki nekatere najlepše odlomke:

¹⁹⁹¹ Prav gotovo bi sodila sem tudi pesem *Slovo od mladosti*, ki pa sta ji avtorja pripisala samo pet opomb.

IZVIRNO BESEDILO V VERZNI OBLIKI	PROZIFIKACIJA
"O frati", dissi "che per cento milia perigli siete giunti a l'occidente, a questa tanto picciola vigilia, d'i nostri sensi ch'è del rimanente, non vogliate negar l'esperienza, di retro al sol, del mondo senza gente." (Dante 1998)	Dissi: "O fratelli, che superando centomila pericoli siete giunti all'Occidente, a questo brevissimo tempo in qui disporremo ancora dei nostri sensi, non vogliate che ci priviamo dell'esperienza di vedere, seguendo il cammino del Sole, la parte del mondo dove non vive nessun essere umano ...

Tudi prozifikacija odlomka iz *Božanske komedije* je formalna transpozicija iz verzne v prozno obliko, povezana z jezikovno posodobitvijo, opazno pa je večje število dodanih izrazov, saj je za današnjega bralca potrebno natančneje razložiti Dantejevo izjemno ekonomično izražanje.

Prozifikacija kot nadomestilo verznega izvornika se je pri nas kot prevod antične klasične poezije pojavila že koncem 19. stoletja. Andrej Kragelj¹⁹⁹² je najprej leta 1894 za srednješolsko mladino priredil Homerjevo *Odisejo*, leta 1900 pa še *Iliado*.¹⁹⁹³ Kragelj se je pod vplivom nemških poznavalcev in prirejevalcev Homerja (sam v predgovoru navaja Schwabovo priredbo *Die schönsten Sagen des klassischen Alterthums*, ki se še danes ponatiskuje, in še dva manj znana avtorja; Homerus 1894) odločil za prozifikacijo, kar utemeljuje prav s potrebo po čim širši razumljivosti, saj se zaveda recepcijskih težav pri Homerju, če bi prevajalec skušal slediti izvorniku.¹⁹⁹⁴

Primerjava Kragljeve prozifikacije in Sovretovega pesniškega prevoda, ki je nastal precej kasneje, lepo ponazori recepcijske prednosti prozne poenostavitve:

PESNIŠKI PREVOD	PROZIFIKACIJA
Reče in stegne roké, po detetu, Hektor sijajni, dete pa nagne nazaj se, k prsim postavne dojlje, v jok udari plašen, zgrešilo obraz je očetov. Straši ga veliki šlem, ozaljšan s kovinskim grebenom, zlasti pa žimnati čop, ki grozeče od zgoraj mu kima. (Homer 1978)	To rekši, stegnil je Hektor roki po svojem sinčku. A sinček se je odmaknil, jokajoč se, in se trdno oklenil svoje dojke; prestrašil se je pogleda svojega očeta, medene čelade in perjanice, vihrajoče raz njo. (Homerus 1900)

¹⁹⁹² Kragelj (1853-1901) je bil profesor na nemški državni gimnaziji v Gorici in prevajalec. Simon Gregorčič mu je po smrti napisal poslovilno pesem.

¹⁹⁹³ *Odiseja* je bila ob izidu *Iliade* že ponatisnjena, torej je bila med mladimi bralci izjemno dobro sprejeta. Za prozifikacijo *Odiseje* se je po drugi svetovni vojni odločil tudi Anton Sovrè, ki se je sicer v svojih prevodih Homerja skušal čim bolj približati izvorniku, tudi z zavestno uporabo arhaičnih izrazov.

¹⁹⁹⁴ "Ta povest je v prvi vrsti namenjena naši učeči se mladini. Skušal sem pisati kolikor mogoče poljudno, da bi bila razumljiva tudi manj izobraženim čitateljem; v koliko se mi je to posrečilo, ne vem. In če odseva tudi iz te priproste proze le še količkaj Homerjeve božanske poezije, dosegel sem svoj namen" (Homerus 1900).

Prozifikacijo za šolsko rabo lahko zaslutimo že v Levstikovem rokopisu *Nekoliko težjih reči v Prešernu*, ki ga je sicer Levstik deset let po Prešernovi smrti pripravljajal za objavo v Janežičevem *Slovenskem glasniku*. Avtor pri skoraj vsaki obravnavani pesmi na recepcijsko zahtevnejših mestih za razlago uporabi delno prozifikacijo, predvsem tako, da razrešuje problem izjemne invertiranosti Prešernovih verzov. V sonetu, posvečenem Matevžu Langusu, za katerega trdi, da je zelo težko razumljiv (Levstik 1956: 233), saj ima dejansko izjemno zapleteno metaforiko (z znamenito tristopenjsko metaforo "sled sence zarje unstranske glorje"), najprej delno prozificira celoten sonet, potem pa še enkrat najzahtevnejšo drugo kitico:

PREŠERNOV IZVIRNIK	PROZIFIKACIJA
V podobah gledat' hrepeni veselje Življenja rajskega. Sled sence zarje Unstranske glorje, vtisnjeni v oltarje, Ljubezni verne ohladi mu želje.	Romar hrepeni gledati v podobah veselje rajskega življenja. V podobah zasledi šele senco tiste zarje, ki jo ima onostranska, v oltarje vtisnjena glorijska, in že ta senca mu hladi želje verne ljubezni.

Opazimo lahko, da je Levstik posodobil nekatere arhaične izraze (gledat', unstranske, glorje) in predvsem približal slogovno zaznamovani besedni red sodobnemu bralcu, komaj pa se je dotaknil problema večstopenjske metaforike.

Na začetku 20. stoletja pa se je na Slovenskem prozifikacija pojavila tako v šolski teoriji kot v praksi. Ko Janko Bezjak v svoji posebni didaktiki razpravlja o šolski obravnavi epskih pesmi, navaja govorno obliko prozifikacije kot nujno didaktično sredstvo za izboljšanje recepcije nekaterih zahtevnejših pesmi: "Po napovedanem smotru preidemo k podavanju ter pripovedujemo pesem v lepi, preprosti, prozaiški obliki, toda le takrat, kadar je njena vsebina po obliki, kompoziciji in pesniškem jeziku težja od prozaiške povesti, kakor npr. pesmi *Mutec osojski*, *Turki na Slevici*, *Noč in dan*, *Brodnik*, *Atila in slovenska kraljica*, *Zvon na poti*" (n. d.: 217). Bezjakovo didaktično priporočilo je pomembno iz dveh razlogov: jasno se zaveda, katere prvine otežujejo recepcijo (zapletena oblika, zgradba in jezik) oz. čému služi postopek prozifikacije, neposredna omemba zahtevnejših epskih pesmi pa dokazuje, da je prozifikacija še bolj potrebna pri Prešernovi poeziji, ki je recepcijsko bolj problematična kot nekatere znane Aškerčeve pesmi.

Ozvaldova šolski praksi namenjena knjižica *Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij* največ prostora namenja Prešernovi *Novi pisariji*. V že omenjenih zelo številnih opombah avtor recepcijsko zahtevnejša mesta razlaga tudi s pomočjo prozifikacije:

PREŠERNOV IZVIRNIK	PROZIFIKACIJA
Tam, kjer po stari šegi še drekajo, kjer ne zmajêjo dost' al nič jezika, besed nemšk'vavcev grdih ne poznajo.	Kjer se jezik tekom časa nič ni spremenil in govorijo "še po stari šegi", tam vsaj ne rabijo germanizmov.

Ozvald je šel še korak dlje od Levstika, saj se je v svojih delnih prozifikacijah lotil tudi zapletene metaforike ("besed nemšk'vavcev grdih" - "germanizmov"). Še boljši primer prozifikacije pa je v *Četrtem slovenskem berilu*, ki sta ga med okupacijo leta 1943 pripravila Kristina Hafner in Franc Ločniškar. V opombi pod prvo kitico pesmi *Slovo od mladosti*, katere pesniški jezik je posodobljen v največji za Slovence še dopustni meri, sta kitico razložila z uporabo prozifikacije:

PREŠERNOV IZVIRNIK	PROZIFIKACIJA
Dni mojih lepša polovica kmalo, mladosti leta, kmalu ste minule; rodile ve ste meni cvetja malo, še tega rož'ce so se koj osule. Le redko upa sonce je sijalo, viharjev jeze so pogosto rjule. Mladost! Vendar po tvoji temni zarji srce bridko vzdihuje: Bog te obvarji!	Pesnik se poslavlja od mladosti. Dala mu je malo veselja in sreče, pa še to, kar je užil, je trajalo le kratek čas. Mladost mu ni prinesla lepih upov za bodočnost, pač pa je doživel mnogo bridkosti in prebil veliko bojev. Kljub temu pa se pesnik težko loči od mladosti in ji kliče: Bog te obvarji!

Ta formalna transpozicija pa je že povsem podobna prej navedeni prozifikaciji *Božanske komedije*. Pesem *Slovo od mladosti* je v preglednici gostote opomb v zahtevnejših Prešernovih pesmih na visokem tretjem mestu, torej sodi med recepcijsko najtežavnejše pesmi. Natančna analiza izvirnika te kitice pokaže, da je v njej precej teže razumljivih besed,¹⁹⁹⁵ predvsem pa so skoraj vsi verzi invertirani oz. metaforizirani. Prozifikacija kitice v nasprotju z modernizacijo in komentarizacijo, ki sta po možnostih za izboljšanje recepcije omejeni, pri prvem branju rešuje problem arhaičnosti, invertiranosti in metaforičnosti, vseh treh dejavnikov, ki najmočneje zavirajo ustrezno razumevanje besedila. Glede na to, da prozifikacija celovito opravlja vlogo didaktične posodobitve in poenostavitve, bi v primeru dvostolpčnega zapisa avtorja berila na izhodiščni levi strani lahko pustila tudi popolnoma izvorno besedilo brez delne jezikovne posodobitve, tudi zato, da bi bolj motivirani učenci dobili pravo predstavo o Prešernovem pesniškem jeziku.

¹⁹⁹⁵ lepši, kmalo, kmalo, minule, rož'ce, viharjov, jeze, rjule, vendèr, zdihuje, obvarji

V najnovejšem času je učinkovito uporabil prozifikacijo Kozma Ahačič, in sicer ob znanstveni predstavitvi izvirnih slovenskih pesmi Jovana Vesela Koseskega¹⁹⁹⁶ (Ahačič 2006). V poglavju Okoliščine nastanka pesmi, vsebinski opisi, forma, ocene Ahačič prozificira verzve Koseskega na dva načina: v obliki povedi kot povzetek vsebine posamezne kitice in v obliki stavka kot pojasnilo recepcijsko zahtevnejših verzov. Navajam primera iz vsebinskih opisov pesmi *Vojaška* in *Kdo je mar?* (n. d.: 135, 142; 64, 73):

VOJAŠKA	KDO JE MAR?
Naj bo ga ko listja sovražnika broj, ko trave po gorah slovenskih; srdito razkačen pripelji ga v boj sam vojvoda breznov peklenskih. Če trdega snopja skrbi te nasad, mlatiče slovenske povabi na mlat. Radostno vrisnejo, krepko pritisnejo, udrijo srčno, ne štejejo klad.	Nek se trudi v sodni hiši, raste krepko, viši, viši, pravde čist železen hram. Vse ga slavi, vsi so vneti, zvezda se na prsih sveti, cesar clo ga čisla sam. Kakor sonce iz višine on zasije, krivo zgine, kdo je mar?
PROZIFIKACIJA	PROZIFIKACIJA
Četudi je sovražnikov kot listja in jih vodi sam peklenšček, se mu bodo uprli. Slovenski fantje pa bodo skrbeli za pridelek.	s trdom se vzpenja vse višje v sodni hiši kot svetišče pravice; vse ga slavi, na prsih nosi odlikovanje, čisla ga sam cesar; zasije kot sonce iz višin; krivice izginejo

¹⁹⁹⁶ To seveda ni naključje, saj gre pri pesmih Koseskega za podobno recepcijsko zahtevnost kot pri poeziji Franceta Prešerna.

3.4 PEDAGOŠKI EKSPERIMENT V ŠOLSLEM LETU 2005/06 (PREDSTAVITEV PROJEKTA)

V prejšnjem poglavju sem razpravljaj o različnih možnostih za izboljšanje recepcije Prešernovih pesmi, pri čemer se je pokazalo, da jezikovna poenostavitev ne more biti učinkovita zaradi omejenih jezikovnih možnosti in kulturnega odnosa do Prešerna, da komentarizacija ni smiselna zaradi motečega delovanja prevelikega števila opomb, da pa dodana prozifikacija rešuje problem vseh treh prvin, ki povzročajo najmočnejše recepcijske šume pri branju Prešernove poezije: arhaiziranosti, metaforiziranosti in invertiranosti.

Z namenom, da bi na znanstven način raziskal in utemeljil realne možnosti in didaktične prednosti takega pristopa k obravnavi Prešernovih pesmi v šoli, sem se odločil za izvedbo pedagoškega eksperimenta,¹⁹⁹⁷ v katerem bi kot eksperimentalni dejavnik uporabil predvsem besedila z dodano prozifikacijo in posebnimi nalogami. S pedagoškim eksperimentom naj bi na empirično preverljiv način ugotovil naslednje:

- ali je dodatno gradivo možno uporabiti v sedanji zasnovi gimnazijske obravnave književnosti, ali pa morebiti zahteva več šolskih ur za obravnavo Prešernove poezije in več učiteljevega dela s pripravo na pouk, kar sta gotovo omejevalna dejavnika?
- ali dodatno gradivo pomembno prispeva k boljšemu razumevanju in h globljemu doživljanju Prešernovih pesmi (še zlasti ob prvem branju leposlovnih besedil), posledično pa tudi k boljšemu zapomnjevanju in trajnejšemu znanju?
- ali obstajajo pomembne razlike v recepciji Prešernovih pesmi glede na vrsto šole in spol dijakov in ali dodatno gradivo morda vpliva na zmanjševanje teh razlik?
- ali morda dodatno gradivo vpliva tudi na odnos do Prešernovih pesmi in do njihovega avtorja?

Celoletni empirični preizkus z večjim številom dijakov na različnih šolah pa bi obenem uporabil za širšo analizo srednješolskega izbora Prešernovih pesmi:

- kako dijaki drugega letnika gimnazije vrednotijo izbrane Prešernove pesmi (razvrstitev), katera vrednotenjska merila pri tem uporabljajo in ali se njihovo vrednotenje ujema z merili sodobne slovenske literarne zgodovine?

¹⁹⁹⁷ Po Schmidtu je eksperiment ena najpomembnejših metod empirične literarne znanosti (Dović 2004: 59).

- ali je glede doseganja učnovzgojnih ciljev pri pouku književnosti tak šolski izbor Prešernovih pesmi optimalen, ali pa bi ga bilo potrebno spremeniti in poleg prevladujočih literarnozgodovinskih meril bolj enakovredno upoštevati tudi kriterije recepcijske teorije?

Za udeležence projekta sem izbral dijake splošne in strokovne gimnazije na Severnem Primorskem, torej srednješolsko populacijo, ki predstavlja jedro bodočih izobražencev¹⁹⁹⁸ in s tem ključnih sooblikovalcev bodočega gospodarskega, političnega in kulturnega delovanja. Pri tem sem pazil na to, da sem zajel dovolj velik vzorec, da sem vključil tako mestne dijake kot tiste s podeželja in da sem lahko oblikoval dve čimbolj enakovredni raziskovalni skupini.

3.4.1 TEORETIČNA PODLAGA EKSPERIMENTA

Ob teoretični utemeljitvi pedagoškega eksperimenta sem si moral zastaviti dve vprašanji:

- kaj natančno bo predmet znanstvenega raziskovanja in
- kako bo znanstvena raziskava potekala, da bodo njeni rezultati zanesljivi, preverljivi in uporabni?

Pri prvem vprašanju sem izhajal iz že omenjenih teoretičnih postavk v monografijah Mete Grosman *Zagovor branja: Bralec in književnost v 21. stoletju* (2004), Sonje Pečjak *Osnove psihologije branja* (1999) ter Bože Krakar Vogel *Poglavja iz didaktike književnosti* (2004), širšo utemeljitev pa sem poiskal še v monografijah treh pionirjev recepcijske estetike, in sicer v knjigah Wolfganga Iserja *Bralno dejanje: teorija estetskega učinka* (2001), Hansa Roberta Jaussa *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika* (1998) in Umberta Eca *Šest sprehodov skozi pripovedne gozdove* (1999). Pri drugem vprašanju sem največ teoretičnih spoznanj in tudi praktičnih napotkov za izvedbo pedagoškega eksperimenta našel v še vedno temeljnem delu Vladimirja Mužiča *Metodologija pedagoškega istraživanja* (1979), nekatere novejšje poglede pa v njegovem *Uvodu u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja* (2004); Mužičevi monografiji sem preverjal in dopolnjeval s knjigo Janeza Sagadina *Poglavja iz metodologije pedagoškega raziskovanja* (1993).

¹⁹⁹⁸ Po podatkih Ministrstva za šolstvo tvorijo gimnazijci 10 odstoikov šolajoče se mladine (Šverc 2007: 10).

3.4.1.1 PREVERJANJE RAZUMEVANJA LEPOSLOVNEGA BESEDILA

Kot sem že prej povedal, naj bi s pedagoškim eksperimentom raziskal morebitne razlike v razumevanju Prešernove poezije, pri čemer boljše razumevanje seveda omogoča tudi globlje doživljanje in trajnejše pomnjenje posameznih umetniških besedil in njihovih značilnosti.¹⁹⁹⁹ Za nujno ponazoritev odnosa med razumevanjem in doživljanjem navajam primer nerazumevanja dogajanja v Prešernovi baladi *Prekop*.²⁰⁰⁰

"Nekoč je živel mlad reven pevec, ki je s pesmimi zaman vlagal trud, da bi kazal ljubezen do Severe, kateri ji niso pesmi bile všeč. Odšel je iz mesta. Kasneje so ga najdli meščani mrtvega in krvavega in so se spraševali o vzrokih smrti, a do odgovora niso prišli. Na pogrebu so ljudje videli, da Severe ni, kajti ona se je doma jokala, češ da je zelo žalostna, ampak ji tega na obrazu ni videti. Mlad pevec se "zbudi" v nebesih na poroki s Severo, katero je ljubil. On se je od poročne zabave umaknil in odhitel h grobu, kjer se mu odprejo nebeška vrata in začne pripovedovati Bogu zakaj se je usmrtil. A pevec je celo noč ležal odkopan, dokler ga zjutraj niso dali tolovajem."²⁰⁰¹

To, da dijak ni prepoznal ironije v besedah "skrivaj po pevcu joka znabiti se doma" ali da je v omembi krvi, ki je nehala krožiti po telesu, videl krvavo truplo pesnika, lahko štejemo za lažjo obliko nerazumevanja, ki ne vpliva dosti na ustrezno doživljanje balade. Pač pa dejstvo, da je dijak povsem prezrl, da se je Severa poročila z drugim izbrancem, kar je bil tudi razlog za pesnikov samomor, in je dogajanje po njegovi smrti postavil v nebesa, nato pa celo duhovnika zamenjal najprej s pesnikom, za tem pa z Bogom, izpričuje popolno nerazumevanje besedilnega temelja, v tem primeru ključnih dogodkov v baladni zgodbi. Ob tako šibkem razumevanju pesmi se bralec ne more identificirati z razočaranim in obupanim

¹⁹⁹⁹ Grosmanova opozarja, da je "spominsko obvladovanje besedil premosorazmerno s kakovostjo bralčevega lastnega razumevanja" (2006: 55) in da "preveliko število novih in neznanih besed lahko pripelje do nerazumevanja besedila, z negativno bralno izkušnjo - pa tudi odklonilnega odnosa do branja, ki se začne zdeti neobvladljivo" (2006: 116).

²⁰⁰⁰ Januarja leta 2008 sem v drugih letnikih ekonomske gimnazije po obravnavi Prešernove poezije pisal šolsko nalogo (interpretativni esej) ob neznanem oz. neobravnavanem Prešernovem besedilu. Dijaki so morali med drugimi nalogami pri pesmih *Prekop* in *Ribič* s svojimi besedami obnoviti dogajanje v izbrani pesmi.

²⁰⁰¹ Primeri nerazumevanja: "od srca spet do srca mu več ne roji kri" - so ga najdli meščani mrtvega in krvavega; "skrivaj po pevcu joka znabiti se doma; / o, komej je verjeti, de je tak vsmiljena" - kajti ona se je doma jokala /.../ ampak ji tega na obrazu ni videti; "Poroka nanjga čaka, zato tako hiti; / prelepa gospodična Severa se moži" - mlad pevec se "zbudi" v nebesih na poroki s Severo; "o polnoči vesel je 'z vesele družbe vstal; / ko pride tje do grobov, kjer scer kraljuje mir, / zasliši med mrličih gospod glasen prepir. / Pred njim odpro se vrata, ven pevec prihiti" - On se je od poročne zabave umaknil in odhitel h grobu, kjer se mu odprejo nebeška vrata in začne pripovedovati Bogu ...; "pokopat k tolovajem, biričem ga dade" - dokler ga zjutraj niso dali tolovajem.

pesnikom niti ne more dojeti zaključnega sporočila o dvojnem izobčenju: na tem in onem svetu.²⁰⁰²

V tem primeru temeljni razlog za težko razumevanje besedila ni značilna Prešernova metaforiziranost pesniškega izraza, saj prevladuje realistični jezik, pač pa je po mojem mnenju poleg arhaičnih besed to stalno menjavanje pripovedne perspektive. Za natančnejšo razlago recepcijskih težav pri branju Prešernovega *Prekopa* lahko uporabimo kar spoznanja Grosmanove o nekaterih sodobnih besedilih,²⁰⁰³ ki imajo glede recepcijskih mehanizmov dosti več skupnega s Prešernovo klasiko, kot bi lahko pričakovali: "Tako avtorjev napor razbiti tradicionalno konvencijo zaporedja ali uporaba jezikovne segmentacije, ki presega prag procesiranja povedi in stavka, lahko povzročata tako radikalno asimilacijo besedila, da moramo bralčevo interpretacijo šteti za nerazumevanje" (2004: 22).

Ob istem primeru nerazumevanja pesniškega besedila pa lahko natančneje pojasnimo, katere prvine leposlovnega besedila lahko preverjamo, kadar raziskujemo razumevanje bralcev. Najprej je to tako imenovani besedilni temelj, ki ga Grosmanova pojmuje bodisi kot samo besedilo (n. d.: 191) bodisi kot pomenski potencial, ki ga bralci procesirajo s pretvarjanjem vseh jezikovnih znakov v ustrezne pomene (n. d.: 220). Če oznako besedilni temelj prilagodimo za našo rabo, lahko rečemo, da so to objektivna dejstva, povezana z dogajalnim prostorom in časom, z literarnimi osebami in posameznimi dogodki.²⁰⁰⁴ V baladi *Prekop* je dejstvo, da je bil pesnik zaljubljen v Severo, da ga je ona zavračala in se odločila za poroko z drugim, da je pesnik zato odšel v naravo in naredil samomor, da na njegovem pogrebu ni Severe, pač pa isti duhovnik, ki opravi pogrebni obred, kasneje poroči Severo in do polnoči ostane na svatbi, ko pa gre mimo pokopališča, skozi vrata prihiti nezadovoljni duh pokojnega pesnika. Vsako drugačno dekodiranje temeljnih pomenov lahko zato označimo za nerazumevanje.

²⁰⁰² Paternu v svoji interpretaciji pesmi trdi, da lahko "odkrijemo v *Prekopu* še dodatno, do skrajnosti zaostreno, na srednjeveške hudičevske zgodbe in takratna cerkvena pravila hkrati oprto misel osebne družbene izvrženosti, celo posmrtno" (1977: 49).

²⁰⁰³ "Glede na spoznanje, da nekatera eksperimentalna oziroma postmodernistična besedila namenoma "kršijo" bralčevo željo po koherentni in razumljivi pripovedi in/ali presegajo običajne bralčeve sposobnosti za procesiranje besedila, nas seveda ne sme presenečati, če število njihovih bralcev neprestano upada" (n. d.: 22).

²⁰⁰⁴ O tem piše tudi Umberto Eco: "A da je Athos zabodel Mordanta, bo ostalo nesporna resnica, dokler bo na svetu vsaj en izvod romana Dvajset let pozneje in četudi bo kdo v prihodnosti izumil post-dekonstrukcijsko metodo interpretacije." (1999: 89) In še: "Ni res, da je v realnem svetu živel posameznik po imenu Hamlet, če pa bi nam študent pri izpitu iz angleške književnosti rekel, da se na koncu Shakespearove tragedije Hamlet poroči z Ofelijo, bi mu pojasnili, da je rekel nekaj napačnega." (n. d.: 87).

Grosmanova doživljanje, ki je, kot smo videli, tesno povezano z razumevanjem, predstavlja kot nadgradnjo besedilnega temelja. Bralčeve "predstave o besedilu, kot si jih je sam ustvaril na osnovi svojega doživetja in razumevanja", v skladu z recepcijsko estetiko poimenuje z izrazi kot so aktualizacija, konkretizacija, besedilni svet oz. mentalna predstavitev besedila (n.d.: 152/153). Besedilni svet je na prvi pogled nekaj povsem subjektivnega, saj je ves čas odvisen od bralčeve "lastne zunajbesedilne (osebne) izkušnje in pogledov na (ne)primernost, (ne)moralnost itd. človekovega delovanja"²⁰⁰⁵

Za potrebe naše raziskave bomo poskusili razločevati med dvema vrstama aktualizacije besedilnega temelja, usmerjeno in prosto, saj sicer znanstveno preverjanje doživljanja z razumevanjem (interpretacije) sploh ne bi bilo možno.²⁰⁰⁶ Tudi Grosmanova se jasno zaveda, da je na določeni pomenski ravnini leposlovnega besedila usmerjena aktualizacija nujna (n. d.: 156):

Izbor sestavin, ki sestavljajo umetnostno pripoved, je opravil že avtor iz veliko večje množice sestavin glede na to, kaj je želel prikazati ali doseči. Njegov izbor in razporeditev oziroma ureditev v umetnostno strukturo sta za bralca obvezujoča: če hoče aktualizirati ponujeno besedilo, bi se moral bralec za to potruditi in zaznati vse njegove sestavine ter jih upoštevati in vključiti pri svojem "sestavljanju" pomena. Če se ne trudi, da bi sledil avtorjevemu izboru in razporeditvi, je bralec v nevarnosti, da bo besedilo uporabil zgolj kot izhodišče za svoja osebna razmišljanja in fantazijsko dejavnost ...

Usmerjeno aktualizacijo bi lahko primerjali z modelnim bralcem Umberta Eca, ki mora upoštevati pripovedno strategijo modelnega avtorja, tj. "skupek navodil, ki nam jih posreduje na vsakem koraku" (1999: 20), saj po Ecovem mnenju "bralci lahko iz besedil sklepajo to, česar ta izrecno ne povedo (in interpretativno sodelovanje je osnovano na tem načrtu), ne morejo pa besedila prisiliti, da govori nasprotno od tega, o čemer govori" (n. d.: 90). Eco zelo jasno opozarja, da kot bralci v besedilu "ne smemo iskati samo dejstev in čustev, ki zadevajo nas", saj "v tem primeru besedila ne interpretiramo, ampak ga izrabljamo" (n. d.: 15).²⁰⁰⁷

²⁰⁰⁵ Grosmanova večkrat navaja primer, ko "bralec, ki ga je prevkar prevarala žena, drugače presoja in poimenuje dogodke ljubezenskega trikotnika kot bralka, ki je ravnokar začela varati svojega moža", saj "isto dogajanje prvi zaznava in poimenuje kot prešuštvo, medtem ko druga v njih spoznava vse značilnosti izpolnjene srečne ljubezni" (2006: 59). Na tem mestu je treba biti razločevalno natančen: res gre za subjektivno presojanje in poimenovanje dogajanja, vendar gre v obeh primerih za isto dejstvo: ljubezenski odnos izven zakonske skupnosti.

²⁰⁰⁶ V tem primeru tudi Krakarjeva ne bi mogla preverjati kognitivnega odziva mladih bralcev ob določeni kritici Prešernove pesmi.

²⁰⁰⁷ Grosmanova se pri razpravljanju o besedilno nedoločenih mestih (prosta aktualizacija) sklicuje na pojem "odprtosti" iz Ecove študije *Opera aperta* (1962) (n. d.: 17), medtem ko se sam Eco pri tezi o omejitvah usmerjene aktualizacije opira na svoji študiji *I limiti dell'interpretazione* (1990) in *Interpretazione e sovrainterpretazione* (1995).

Interpretativno omejenost pri usmerjeni aktualizaciji na nekoliko drugačen način potrjuje tudi Hans Robert Jauss, ki trdi, da "umetniško delo tudi pri tematizirani večpomenskosti dopušča izbiro zgolj nekaterih možnosti razlage in se odreka drugim: interpret, ki se ne zaveda te redukcije pri konstituciji smisla in želi opisati ‚po možnosti vse‘, s tem žrtvuje estetske interese, ki so vezani na posamezne smeri pričakovanj" (1998/1982: 447).²⁰⁰⁸

Če nazadnje usmerjeno aktualizacijo ponazorimo ob sporočilu Prešernove pesmi *Prekop*,²⁰⁰⁹ lahko rečemo, da kot korektna pripoznamo vsa sporočila, ki so povezana z izbčenostjo neimenovanega slovečega pesnika, ne pa tudi sporočila, ki bi pesnikovo usodo povezovala s kakšno optimistično rešitvijo ali harmoničnim odnosom do družbe.

Seveda pa je popolnoma razumljivo, da razumevanja ne moremo preverjati ob tako imenovani prosti aktualizaciji, ki jo Grosmanova razume kot "polnjenje belih lis oz. nedoločenih mest v besedilu" (Iser 1978), kjer samo besedilo bralcu ne daje nobenega odgovora o "pravilnem" razreševanju vprašanja, ki ga odpira" (n. d.: 17).²⁰¹⁰ V *Prekopu* je tako nedoločeno mesto v besedilu, ki omogoča različne poglede bralcev, npr. pesnikov odnos do Severe. Bralci imajo lahko povsem nasprotujoča si stališča ob vprašanju, ali je Severa dolžna pesniku vračati ljubezen ali ne.

Dosedanje ugotovitve povzemam s trditvijo, da pri preizkusu razumevanja lahko znanstveno preverjamo besedilna dejstva, ki niso odvisna od bralčevega besedilnega sveta, in tista stališča bralca, ki so povezana z usmerjeno aktualizacijo besedila, ne moremo pa preverjati tistih bralčevih stališč, ki so plod njegove proste aktualizacije.

3.4.1.2 EKSPERIMENTALNI MODEL Z DVEMA VZPOREDNIMA SKUPINAMA

Ko sem se odločil, da bom didaktično uporabnost dodatnega gradiva za obravnavo Prešernove poezije v šoli (prozifikacije, nalog za preverjanje razumevanja in nalog za samostojno

²⁰⁰⁸ Podobno v zvezi s spreminjanjem bralčevega gledišča ob ponovnih branjih istega besedila Wolfgang Iser navaja, da je dejstvo, "da različna branja istega besedila ne morejo biti povsem identična, najverjetneje povezano z bralčevim osebnim spreminjanjem okoliščin, kljub temu pa mora takšne variacije omogočati tudi samo besedilo" (2001/1976: 233).

²⁰⁰⁹ "Pri pripovednem svetu z gotovostjo vemo, da prinaša sporočilo in da za njim stoji avtorska avtoriteta - kot njegov izvor in kot celota navodil za branje" (Eco 1999: 113).

²⁰¹⁰ Grosmanova ugotavlja, da taka "besedilno nedoločena mesta včasih postanejo izvor stoletnih kritičnih razlag in ugibanj o možnih pomenih" in v opombi navaja primer iz *Hamleta*, ko "samo besedilo ne vsebuje besedilno utemeljenega odgovora na vprašanje, zakaj Hamlet odlaša" (n. d.: 17).

prestavitve v prozo) znanstveno raziskal v obliki celoletnega pedagoškega eksperimenta, sem se moral najprej odločiti za ustrezní teoretični model. Največ teoretičnih podlag (in tudi praktičnih napotkov) sem našel v *Metodologiji pedagoškega raziskovanja* Vladimirja Mužića²⁰¹¹ in v *Poglavjih iz metodologije pedagoškega raziskovanja* Janeza Sagadina.²⁰¹²

Sagadin se pri razlagi pojma pedagoški eksperiment opira na nemškega raziskovalca Ernsta Meumanna,²⁰¹³ ki je trdil, da je "bistvena (konstitutivna) razlika med navadnim znanstvenim opazovanjem in eksperimentom v tem, da pri eksperimentu raziskovalec vpliva na nastanek in potek različnih pojavov in procesov, jih povzroča in načrtno variira v skladu z namenom raziskave".²⁰¹⁴ Sagadin dalje navaja, da nam pedagoški eksperiment, pri katerem izolirano spreminjamo delne procese kompleksnega pojava, "omogoča kavzalno analizo tega pojava – ugotavljanje vzročnih zvez med spremembami, ki jih vnašamo v kompleksni psihični splet, in njihovimi učinki" (1993: 6).

Znanstvena podlaga merjenja učinkov pedagoškega eksperimenta so Millova pravila induktivnega sklepanja,²⁰¹⁵ ki jih kljub kritičnim pomislekom še vedno sprejema tudi najnovejša teorija metodologije raziskovanja (Milat 2005: 81/82). Gre za štiri pravila (aksiome, kanone) o vzročnih zvezah pri empiričnem in eksperimentalnem raziskovanju, in sicer za pravilo ujemanja, pravilo razločevanja, pravilo ostankov in pravilo vzporednih sprememb.²⁰¹⁶ Nekoliko poenostavljeno pravilo razločevanja, ki je najbolj uporabno za razlago učinkov pedagoškega eksperimenta, navajam po Mužiću (1979: 71) in Milatu (2005: 81):

²⁰¹¹ Vladimir Mužić (1925), zaslužni profesor na Oddelku za pedagogiko FF v Zagrebu. V širšem prostoru nekdanje Jugoslavije se je uveljavil kot strokovnjak za teoretično pedagogiko in metodologijo. Raziskoval je nove učne tehnologije ter uvajal v naš prostor pedagoško kibernetiko, pedagoško futurologijo ipd.

²⁰¹² Janez Sagadin (1929), znani slovenski pedagog, je najprej diplomiral iz fizike in matematike, za tem pa še iz pedagogike in filozofije. Na FF v Ljubljani se je ukvarjal predvsem s pedagoško metodologijo empiričnega raziskovanja s statističnimi metodami (ES 10: 367).

²⁰¹³ Ernst Meumann (1862-1915), nemški eksperimentalni psiholog. Čeprav je najprej študiral filozofijo, umetnostno zgodovino in teologijo, se je kasneje izpopolnjeval na Wundtovem psihološkem inštitutu v Leipzigu (po Sagadinu se je eksperimentalna pedagogika razvila iz eksperimentalne psihologije). Danes je priznan kot začetnik nemške pedagoške psihologije in eksperimentalne pedagogike (didaktike).

²⁰¹⁴ Nameravani pedagoški eksperiment ima po Meumannu značilnosti čistega pedagoškega eksperimenta, saj pri njem "s preizkušanjem pod natančno kontroliranimi okoliščinami razsojamo neposredno o vrednosti različnih pedagoških metod ali določenih učil" (Meumann 1911: 44).

²⁰¹⁵ John Stuart Mill (1806-1873), angleški filozof empirik in ekonomist, splošno znan po svoji teoriji induktivne in deduktivne logike in sistemu utilitarne morale. Pisal je tudi o načelih politične ekonomije in razpravljal o socialnih vprašanjih, s posebno simpatijo do socializma in feminizma (DNT: 984).

²⁰¹⁶ Mill je monografijo z naslovom *Sistem deduktivne in induktivne logike* izdal že davnega leta 1843. Leto dni po avtorjevi smrti je izšel ponatis v New Yorku, Mužić pa se opira na nemški prevod iz let 1884-86 (v treh zvezkih). Že od leta 2006 dobimo celotno besedilo izvirnika (v goli besedilni in v PDF obliki) na svetovnem spletu.

*Če se okoliščine, v katerih se pojavlja raziskovani pojav, samo po eni okoliščini razlikujejo razlikujejo od okoliščin, v katerih se ta pojav ne pojavlja, potem je ta okoliščina, zaradi katere se ta primera sploh razločujeta, ali posledica ali vzrok ali nujni del vzroka tega pojava.*²⁰¹⁷

Pri izvedbi pedagoškega eksperimenta je bilo torej treba zagotoviti okoliščine, v katerih bo dodatno gradivo edini razločevalni dejavnik: če bo pri merjenju učinka prišlo do pomembnih razlik v učnem uspehu dijakov, jih je treba pripisati delovanju prozifikacije in dodatnih nalog. Za uresničitev tega sem kot najprimernejši izbral eksperimentalni model z dvema vzporednima skupinama, za katerega Mužić trdi, da ima kljub morebitnim pomanjkljivostim toliko prednosti, da se uporablja pogosteje od drugih modelov (n. d.: 100).

Za ta model je značilno, da v nasprotju z eksperimentom z eno skupino, pri katerem gre za zaporedne cikle dela z istimi dijaki, poteka simultano delo z različnima skupinama učencev. Po Milloovem pravilu razločevanja se v modelu lahko razlikuje samo ena okoliščina, in sicer je v našem primeru taka neodvisna spremenljivka učni postopek. Ta spremenljivka se imenuje tudi eksperimentalna spremenljivka, medtem ko se vnos dodatnega gradiva za obravnavo Prešernove poezije imenuje eksperimentalni dejavnik. Druge okoliščine, ki jih je pri izvedbi pedagoškega eksperimenta treba čimbolj nevtralizirati, se včasih imenujejo parazitske spremenljivke. V našem primeru so to kvaliteta učencev in učiteljev, pogoji šolskega dela ipd. (n. d.: 74, 75).

Ker je bil osrednji namen tega pedagoškega eksperimenta primerjava med učinkovitostjo stare, že uveljavljene šolske obravnave Prešerna, in novega, drugačnega pristopa z dodatnim didaktičnim gradivom, je eksperimentalna samo tista skupina dijakov, v kateri se preizkuša novi pristop, medtem ko se skupina s klasičnim načinom pouka imenuje kontrolna skupina (n. d.: 94).²⁰¹⁸ Pri tem eksperimentalnem modelu je najpomembneje, da zagotovimo popolnoma

²⁰¹⁷ Mužić za praktično ponazoritev uporabe tega Millovega pravila navaja pedagoški eksperiment, ki je po zasnovi zelo podoben načrtovanemu: "V dveh vzporednih oddelkih istega letnika se preizkušajo različni učni postopki, v vseh drugih značilnostih pa sta oddelka izenačena (po "kvaliteti" učencev in učiteljev, po pogojih za šolsko delo ipd.); razlika v učni uspešnosti teh dveh oddelkov je zato povezana z razliko v postopkih (tj. z okoliščino, v kateri se ta dva primera edino razlikujeta)."

²⁰¹⁸ Mužić dodaja, da ima naziv kontrolna skupina svojo utemeljitev samo kot sopomenka izraza ničta skupina, tj. skupina, v katero se zaradi kontrole ne uvede noben eksperimentalni dejavnik (n. d.: 95).

enakovredni (ekvivalentni) skupini dijakov, da bi v skladu z zakonom ene spremenljivke lahko dobili čimbolj jasno sliko o učinkovitosti eksperimentalnega dejavnika (n. d.: 95).²⁰¹⁹

Treba je zagotoviti, da sta eksperimentalna in kontrolna skupina čimbolj izenačeni po učnem uspehu, motiviranosti in spolu dijakov, pa tudi po učno-vzgojni ravni pouka (vpliv šole). Če vse to upoštevamo in tudi dosežemo pri oblikovanju obeh skupin, potem lahko pridejo do izraza prednosti modela z dvema vzporednima skupinama, to je, da ni nevarnosti, da bi prejšnji eksperimentalni dejavnik deloval na kasnejšega, ter da se v obeh skupinah obravnava ista učna snov in tudi merilni inštrumenti so isti (n. d.: 100).

3.4.2 ORGANIZACIJA PROJEKTA

Priprava na pedagoški eksperiment vključuje dva vidika: izbiro ustreznega števila sodelujočih šol in oddelkov in zagotovitev vseh drugih pogojev, da bosta eksperimentalna in kontrolna skupina čimbolj izenačeni, ter določitev ustreznega terminskega plana za ugotovitev začetnega stanja, za vnos eksperimentalnega dejavnika v eksperimentalno skupino in za ugotovitev pričakovanih razlik na koncu eksperimenta. Oboje je relativno zahtevno opravilo, saj zahteva koordinacijo večjega števila udeležencev v projektu, poleg tega pa morajo biti preverjanja in vnos eksperimentalnega dejavnika zasnovani in izvedeni tako, da ne motijo normalnega šolskega procesa in ne obremenjujejo preveč učencev in učiteljev.

3.4.2.1 IZBIRA ŠOL IN FORMIRANJE SKUPIN

Ob pripravi pedagoškega eksperimenta leta 2005 sem se najprej odločil za število sodelujočih šol, in sicer sem vključil štiri šole, da bi s tem dobil čim večje, vendar še vedno obvladljivo število dijakov eksperimentalne in kontrolne skupine.²⁰²⁰ V eksperimentu sta sodelovali dve splošni gimnaziji (Gimnazija Tolmin in Škofijska gimnazija Vipava) ter dve strokovni gimnaziji (tehnična gimnazija in ekonomska gimnazija, obe iz Nove Gorice), vsaka s po dvema oddelkoma.²⁰²¹

²⁰¹⁹ Prav zato se namesto poimenovanja eksperiment z vzporednima skupinama včasih uporablja izraz eksperiment z ekvivalentnima skupinama.

²⁰²⁰ Mužič ugotavlja, da se z večanjem števila šol, ki sodelujejo pri izvedbi pedagoškega eksperimenta, povečuje tudi ekvivalentnost, saj začenja delovati zakon velikih števil (n. d.: 96).

²⁰²¹ Povsem po naključju so vse te šole oz. programi (strokovni gimnaziji sta del šolskih centrov) v šolskem letu 2005/06 v drugem letniku, ko se po učnem načrtu obravnava Prešerna, imele samo po dve paralelki, tako da je v eksperimentu sodelovala celotna generacija.

S takšno izbiro sodelujočih šol je bila dokaj enakomerno pokrita celotna severnoprimska regija, pri tem pa so bili zastopani tako mladostniki iz mesta kot tisti s podeželja. Odločitev za dve splošni in dve strokovni gimnaziji je omogočila še ugotavljanje morebitnih razlik v recepciji različno motiviranih in poklicno usmerjenih dijakov, kakor tudi razlik glede na spol mladostnika (na ekonomski gimnaziji so v veliki večini dekleta, na tehnični gimnaziji pa so skoraj sami fantje). Navajam preglednico udeleženih šol, oddelkov in števila dijakov:

ŠOLA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA		KONTROLNA SKUPINA	
	ODDELEK	ŠTEV. DIJAKOV	ODDELEK	ŠTEV. DIJAKOV
SGTO	2. a	30	2. b	29
SGVI	2. b	32	2. a	32
TGNG	2. a	23	2. b	23
EGNG	2. a	26	2. b	23
SKUPAJ		111		107

Čeprav so bile opazne razlike v številčnosti oddelkov na posameznih šolah (od 32 dijakov na splošni gimnaziji do 23 dijakov na strokovni gimnaziji),²⁰²² pa med paralelkami ni bilo večjih razlik v številčnosti, tako da sem lahko oblikoval dve po številu dokaj enakovredni skupini (eksperimentalna skupina 111 dijakov in kontrolna skupina 107 dijakov).²⁰²³ Zato, da sem zagotovil tudi ustrezno razvrstitev dijakov po spolu, sem na treh šolah za eksperimentalni oddelek, v katerem naj bi se preizkušal eksperimentalni dejavnik, določil a oddelek, na eni šoli pa je bil to b oddelek, a oddelek pa je bil del kontrolne skupine.

K večji ekvivalentnosti eksperimentalne in kontrolne skupine je gotovo prispevalo tudi dejstvo, da so v vseh oddelkih poučevale učiteljice, ki so imele razen ene vse nad dvajset let delovnih izkušenj v šoli. Na dveh šolah (eni splošni in eni strokovni gimnaziji) je v paralelkah poučevala ista učiteljica, na drugih dveh šolah pa sta bili učiteljici v eksperimentalnem in kontrolnem oddelku različni.²⁰²⁴

3.4.2.2 POTEK PEDAGOŠKEGA EKSPERIMENTA

Po tem, ko sem pripravil gradiva za eksperiment in z mentorico dorekel vse podrobnosti izvedbe, sem se najprej sestal z vsemi štirimi ravnatelji, jih seznanil z nameravanjem

²⁰²² Na manjše število dijakov v drugih letnikih strokovnih gimnazij vplivata tako manjši vpis na začetku šolanja kot večji osip po prvem letniku.

²⁰²³ Ob testiranjih so se te razlike še zmanjšale, in sicer se je zaradi manjkajočih dijakov število sodelujočih razlikovalo največ za enega učenca (npr. 95-96 ali 98-97).

²⁰²⁴ Do take razporeditve je prišlo bolj ali manj naključno, je pa taka rešitev skoraj idealna, saj se v polovici oddelkov izničuje negativni vpliv dveh preveč različnih učiteljev, v drugi polovici pa negativno ravnanje istega učitelja ob dveh različnih učnih postopkih (Mužić 1979: 98).

projektom in jih prosil za dovoljenje in pomoč.²⁰²⁵ Sledili so ločeni sestanki z učiteljicami slovenščine v drugih letnikih izbranih šol,²⁰²⁶ ki so potekali konec septembra 2005. Na teh sestankih sem izvajalkam najprej predstavil namen in obliko projekta (in jih seveda prosil, da z njim seznanijo tudi dijake), se dogovoril za terminski plan in za okvirni potek obravnave Prešernove poezije v šoli.²⁰²⁷ Izvajalkam pouka v eksperimentalnih oddelkih sem predal razmnoženo dodatno gradivo, speto v obliki brošure A4 formata, (Priloge R2, R3 in R4) in jim dal natančna navodila za njegovo uporabo (predvsem kot domače delo z besedilom za izboljšanje razumevanja in doživljanja pred obravnavo Prešernovih pesmi v šoli).²⁰²⁸ Učiteljice sem obvestil, da bom vsa testiranja in anketiranja izvedel sam, da bi bili tako zagotovljeni čim večja nepristranskost in objektivnost (Mužić 1979: 280, 307). Čeprav bi po mnenju mentorice lahko seznanil izvajalke z vsebino testnih nalog, sem se temu izognil, da sem tudi na ta način povečal zanesljivost rezultatov eksperimenta.

Na začetku oktobra 2005 sem izvedel prvo testiranje, s katerim sem ugotavljal stanje pred začetkom obravnave Prešerna oz. pred vnosom eksperimentalnega dejavnika v eksperimentalno skupino. Preverjal sem, v kolikšni meri sta eksperimentalna in kontrolna skupina dejansko ekvivalentni, ter kakšno je razumevanje, doživljanje in vrednotenje Prešernovih pesmi po osnovnošolski izkušnji²⁰²⁹ (Priloga R5). V razred me je vedno spremljala učiteljica slovenščine, ki me je najprej predstavila, potem pa med šolsko uro reševala prvi anketni vprašalnik za učitelja (Priloga R9). Najprej sem dijakom predstavil namen raziskovalnega projekta²⁰³⁰ in v eksperimentu sodelujoče šole, jim zagotovil anonimnost in jih prosil za samostojno reševanje nalog, da bi bili rezultati testiranja čim bolj verodostojni.²⁰³¹ Za tem sem jih opozoril, da bo testiranje potekalo v dveh delih, in sicer bodo

²⁰²⁵ Pri tem ni bilo nikakršnih težav, le na eni šoli je ravnatelj prosil za vpogled v dodatno gradivo in testne naloge oz. anketne vprašalnike, vendar se je ob seznanitvi ta njegova želja izkazala za pretirano bojazen, da bi kdo znanstveno raziskavo izkoristil za svoje komercialne cilje.

²⁰²⁶ Seveda bi lahko organiziral tudi skupni sestanek v Novi Gorici, vendar sem namenoma porabil več časa in se sam prilagajal sodelavkam pri pedagoškem eksperimentu, da sem s tem pridobil nujno zaupanje in povečal možnosti za kvalitetno izvedbo eksperimenta.

²⁰²⁷ Dogovorili smo se, da bodo vse učiteljice obravnavale vsa obvezna besedila, pri alternativni obravnavi romanc *Učenec/Hčere svet* pa smo se odločili za slednjo.

²⁰²⁸ Dogovorili smo se, da bodo učiteljice v kontrolnih oddelkih skušale prej obravnavati *Krst pri Savici* (obvezno domače branje), da ne bi prišlo do parazitskega delovanja prozifikacije, ki jo je imela na voljo paralelka.

²⁰²⁹ Testiranje sem na vseh štirih šolah izvedel v roku enega tedna, pri tem pa sem si prizadeval, da sem testiral v paralelnih oddelkih iste šole na isti dan ali celo v dveh zaporednih šolskih urah.

²⁰³⁰ Poudaril sem, da skušam znanstveno raziskati težave pri razumevanju Prešernovih pesmi in možne načine za njihovo odpravljanje, znanstvena spoznanja iz raziskave pa bodo služila sestavljalcem novih učnih načrtov za slovenščino in piscem novih beril za obravnavo književnosti.

²⁰³¹ Čeprav Mužić navaja, da je "treba v pedagoškem raziskovanju maksimalno izključiti možnost, da na rezultat deluje dejavnik medsebojnega prepisovanja", in zahteva v manjših prostorih obvezno uporabo pregrad za

dijaki najprej reševali samo prvo stran testnega vprašalnika, po mojem pozivu in uvodnih pojasnilih pa bodo prešli na reševanje druge strani.²⁰³²

Ob prvem delu vprašalnika sem dijake opozoril na vnos nujnih podatkov v glavi vprašalnika in jim predstavil način reševanja nalog na prvi strani. Ob drugem delu sem dijakom prebral ponazorilne primere za reševanje (z nujnostjo le-teh se je strinjala tudi mentorica) in jim sugeriral, naj poskusijo rešiti vse naloge, četudi niso prepričani, da so njihovi odgovori popolnoma prvaillni. Po končanem testiranju, ki je trajalo skoraj celo šolsko uro, sem se dijakom zahvalil za sodelovanje in jim napovedal, da se bomo ponovno srečali po končani obravnavi Prešernove poezije.

Drugo testiranje sem izpeljal pred božičem decembra leta 2005, in sicer na popolnoma enak način kot prvo testiranje, pri čemer sem preverjal pričakovane razlike med eksperimentalno in kontrolno skupino, ki naj bi bile rezultat vnosa eksperimentalnega dejavnika²⁰³³ (Priloga R6). Tudi tokrat so učiteljice izpolnjevale anketni vprašalnik (Priloga R10), poseben vprašalnik, s katerim sem preverjal odnos dijakov do dodatnega gradiva, pa so po končanem testiranju reševali tudi vsi dijaki v oddelkih eksperimentalne skupine (Priloga R7). Tretje testiranje, s katerim sem ugotavljal znanje dijakov in njihove bralne zmožnosti na koncu šolskega leta (torej sem preverjal dolgoročni učinek eksperimentalnega dejavnika in tudi veljavnost in zanesljivost drugega testiranja), sem izvedel v enem tednu meseca maja 2006 (Priloga R8). Tokrat učiteljice niso izpolnjevale anketnega vprašalnika, pač pa sem se iz interpretativnih razlogov na začetku šolskega leta 2006/07 odločil za tretji anketni vprašalnik za učitelja,²⁰³⁴ s katerim sem ugotavljal razlike v skupnih vzgojno-izobraževalnih značilnostih posameznih oddelkov in šol (Priloga R11), anketiranje pa sem uspešno izpeljal kar po elektronski pošti.

ločevanje dijakov (1979: 309), se sam za to nisem odločil. Velikost učilnice in razporeditev klopi praviloma nista omogočala ustrezne razdalje med dijaki, pregrade pa bi delovale izrazito moteče. Zato sem raje poudaril nepotrebno in škodljivost prepisovanja in budno nadziral dogajanje v razredu. Pri obdelavi rezultatov sem naletel na nekaj primerov identičnih rešitev, ki pa so bili enakomerno porazdeljeni, tako da po mojem mnenju ta parazitski dejavnik ni bistveno vplival na končne rezultate.

²⁰³² Uporabil sem torej različico vodnega reševanja nalog, ki je po Sagadinu (1993: 163) priporočljiva, kadar gre za daljši vprašalnik. S tem sem vsaj delno omilil negativni vpliv tistih dijakov, ki so predčasno končali z reševanjem in bi lahko motili svoje sošolce.

²⁰³³ Imel sem občutek, da so dijaki moj prihod kljub relativni zahtevnosti testnega vprašalnika večinoma sprejemali z naklonjenostjo, saj jim je ta ura pomenila dobrodošlo spremembo oz. so imeli občutek lastne pomembnosti, to pa je gotovo pozitivno delovalo na zanesljivost rezultatov pedagoškega eksperimenta (Mužič 1986: 286).

²⁰³⁴ Spomladi in poleti 2006 sem statistično obdelal rezultate vseh treh testnih vprašalnikov, pri čemer se je pokazalo, da bo za ustrežnejšo razlago nekaterih nepričakovanih odstopanj potrebno preveriti morebitne razlike v motiviranosti dijakov za šolsko delo nasploh oz. v njihovi zagnanosti in discipliniranosti med obravnavo Prešernove poezije.

3.4.2.3 PROBLEMI PRI IZVEDBI EKSPERIMENTA

Med potekom pedagoškega eksperimenta so se pojavili trije parazitski dejavniki, ki bi lahko vplivali ali so vplivali na rezultate, zato je treba njihov možni vpliv posebej osvetliti in ovrednotiti.

V eksperimentalnem oddelku ekonomske gimnazije sem, ne da bi prej to vedel, izvajal drugo testiranje tik za tem, ko so dijaki pisali kontrolno nalogo iz poezije Franceta Prešerna. Ta dvojna nasičenost (en pisni preizkus za drugim in dvakratno preverjanje iste snovi)²⁰³⁵ je bila razvidna tudi med samim testiranjem, saj so nekateri dijaki jasno izražali naveličanost in nekaterih zahtevnejših nalog niso niti poskušali reševati. To dejstvo bom zato upošteval pri interpretaciji rezultatov drugega testnega vprašalnika kot tudi pri anketnem vprašalniku o odnosu do dodatnega gradiva, ki so ga izpolnjevali dijaki v eksperimentalni skupini.

V obeh oddelkih splošne gimnazije v Vipavi se je obravnava Prešernovih pesmi, ki se je povsod drugod končala sredi decembra 2005, iz objektivnih razlogov zavlekla, v enem oddelku celo v januar leta 2006. Glede na relativno oddaljenost Vipave od Nove Gorice in Tolmina in na dejstvo, da sem drugo testiranje v Vipavi izpeljal istočasno (v dveh zaporednih urah), menim, da ta parazitski dejavnik ni imel večjega vpliva na končne rezultate. Prav tako v Vipavi se je zaradi porodniškega dopusta v kontrolnem oddelku po končanem drugem testiranju spomladi leta 2006 zamenjala učiteljica slovenščine. Glede na to, da sem s tretjim testiranjem v mesecu maju 2006 preverjal, koliko je od obravnave Prešernovih pesmi ostalo v dolgoročnem spominu, menim, da zamenjava učiteljice (nadomestna se s Prešernom sploh ni ukvarjala) ni imela nobenega vpliva na končne rezultate.

3.4.3 GRADIVA ZA PEDAGOŠKI EKSPERIMENT

Za izvedbo pedagoškega eksperimenta sem moral vnaprej²⁰³⁶ pripraviti dve vrsti pisnih gradiv: dodatno gradivo za dijake eksperimentalne skupine, s katerim sem vnašal v

²⁰³⁵ Mužić v poglavju o anketiranju navaja, da "obremenjujoče okoliščine, med njimi tudi slaba volja anketirancev, lahko močno vplivajo na njihovo dobronamernost, s tem pa tudi na njihovo odgovornost in iskrenost pri odgovarjanju" (1979: 286).

²⁰³⁶ Dodatno gradivo sem razdelil učiteljicam eksperimentalne skupine že ob prvem testiranju, pa tudi testne in anketne naloge sem moral uskladiti s priporočili mentorice že pred izvedbo projekta. Res pa sem pri tretjem testnem vprašalniku spreminjal nekatere naloge glede na rezultate drugega testiranja in na koncu dodal še pojasnjevalni anketni vprašalnik za učitelja.

eksperiment eksperimentalni dejavnik, in vprašalnike različnih kategorij: za vse dijake tri testne vprašalnike za ugotavljanje začetnega, vmesnega in končnega stanja, za dijake eksperimentalne skupine anketni vprašalnik za ugotavljanje njihovega odnosa do dodatnega gradiva ter za vse učitelje tri anketne vprašalnike za ugotavljanje parametrov ekvivalentnosti med eksperimentalno in kontrolno skupino, odnosa do dodatnega gradiva in razlik med posameznimi šolami oz. oddelki.

3.4.3.1 DODATNO GRADIVO ZA ŠOLSKO OBRAVNAVO PREŠERNOVIH PESMI (EKSPERIMENTALNI DEJAVNIK)

To dodatno gradivo so v obliki brošure (na 31 straneh formata A4 – Priloge R2, R3 in R4) dobili dijaki eksperimentalne skupine na začetku obravnave Prešernovih pesmi v šoli, in sicer za dejavno domače delo z besedilom. Gradivo je imelo tri vsebinske sklope s po tremi pesmimi, in sicer:

- I. del (dodana predstavitev iz poezije v prozo),
- II. del (naloge za preverjanje razumevanja),
- III. del (samostojna prozifikacija).

Sklopi so bili zasnovani tako, da so vodili dijaka od lažjega k težjemu oz. od manj aktivnega in samostojnega dela do popolnoma samostojnega tvorjenja novega besedila. V skladu z večanjem zahtevnosti dela z besedilom se je manjšala dolžina posameznih pesmi, da zaradi preobremenjenosti dijaki ne bi dobili negativnega odnosa do gradiva in posledično do Prešernove poezije.

V prvem vsebinskem sklopu so bile predstavljene tri Prešernove najdaljše in recepcijsko izjemno zahtevne pesmi: *Krst pri Savici*, *Sonetni venec* in *Sonetje nesreče*. V drugi sklop sem uvrstil tri srednje dolga besedila (*Slovo od mladosti*, *Zdravljica* in *Neiztrohnjeno srce*), v tretjega pa najkrajše in razen prve tudi recepcijsko manj zahtevne pesmi: *Pevcu*, *Nezakonska mati* in *Hčere svet*.²⁰³⁷

²⁰³⁷ Šolska obravnava sicer ni potekala po tem vrstnem redu, saj se običajno začneja s tipično romantično pesmijo *Slovo od mladosti* in nadaljuje z daljšimi besedili oz. osrednjimi pesnitvami, res pa so pesmi *Pevcu*, *Nezakonska mati* in *Zdravljica* običajno obravnavane na koncu, saj gre za zaporedje, ki kronološko sledi Prešernovim ustvarjalnim obdobjem.

Dodana prozifikacija v prvem vsebinskem sklopu (Priloga R2), ki je bila gotovo najpomembnejši del eksperimentalnega dejavnika,²⁰³⁸ je opravljala dvojno vlogo: spodbujavalno in razvojno: po eni strani je dijakom olajšala razumevanje izvirnika, po drugi pa jih je zaradi stalnega vračanja k poeziji silila v poglobljanje in s tem v razvijanje bralnih zmožnosti. Dvostolpčni zapis je dijake nazorno seznanjal z dejstvom, da je poezija lahko bolj zgoščena od proze,²⁰³⁹ da je lahko tudi bolj razvlečena,²⁰⁴⁰ ali pa ima povsem drugačno zaporedje stavkov.²⁰⁴¹ Poseben problem, ki se je pojavljal v vseh treh besedilih, še zlasti pa v obeh sonetnih ciklih, je bil dilema, do katere mere prozificirati izjemno bogato Prešernovo metaforiko. Odločil sem se za srednjo pot in praviloma ohranjal metaforična mesta, saj nisem hotel posegati v izvirik s prehudimi poenostavitvami,²⁰⁴² pač pa sem pojasnil in poenostavil tista mesta, ki so se mi zdela ključna za razumevanje.²⁰⁴³

Tudi naloge za preverjanje razumevanja v drugem vsebinskem sklopu (Priloga R3) naj bi zaradi ponovnega vračanja k besedilu pesmi razvijale bralno zmožnost, obenem pa po pregledani in komentirani domači nalogi olajšale obravnavo pesmi v šoli. Pri elegiji *Slovo od mladosti* so morali dijaki obkrožiti najustreznejšo trditev od treh navedenih in s tem preveriti razumevanje pesmi.²⁰⁴⁴ Šlo je za naloge večstranske izbire kot podvrsto nalog objektivnega oz. zaprtega tipa, pri čemer so bile navedene le tri možnosti, saj zaradi namena naloge ni bilo treba upoštevati ugibanja na slepo kot parazitskega dejavnika (Sagadin 1993: 48). Pri *Zdravljici* sem uporabil substitucijske naloge objektivnega tipa²⁰⁴⁵ in pri baladi *Neiztrohnjeno srce* naloge alternativne izbire.²⁰⁴⁶ Namenoma sem izbral različne tipe nalog za preverjanje

²⁰³⁸ Po končanem drugem testiranju je dijakinja eksperimentalnega oddelka ekonomske gimnazije spontano izjavila: "Če ne bi imela tega dodatnega gradiva, ne bi razumela nič!"

²⁰³⁹ "Šest mesecev moči tla krvava reka, / Slovenec že mori Slovenca, brata – / kako strašna slepota je človeka!" – Šest mesecev traja spopad, ki je zelo krvav, pri tem pa sem med seboj morijo že sami Slovenci, ki bi se morali ljubiti kot bratje – kako je lahko strašna človeška zaslepljenost!

²⁰⁴⁰ "... dokler krvi ne uteče zadnja sraga, / in groba temna noč me ne objame, / ti sužno moje bo življenje celo, / ti gospoduj čez vero, misli, delo." – Dokler bom živel, prav do smrti bom tvoj suženj, ti odločaj o moji veri, o mojih mislih in delu.

²⁰⁴¹ "Ko se neurnik o povodnji vlije, / /.../ tak vrže se Valjhun na nekristjane." – Valjhunovi vojaki napadajo pogane tako kot hudournik, ki se v hudem nalivu zлива ...

²⁰⁴² "Ko zor zasije na mrličev trope, / leže, k' ob ajde žetvi, al pšenice / po njivah tam leže snopovja kope." – Ko na množico mrličev posije jutranje sonce, izgledajo ti kot kopice snopov ob žetvi ajde ali pšenice.

²⁰⁴³ "Mož in oblakov vojsko je obojno / končala temna noč, kar svetla zarja / zlati z rumen'mi žarki glavo trojno / snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja ..." – Z nočjo sta se končala tako nevihta kot vojaški spopad, zdaj pa jutranja zarja obseva vse tri vrhove Triglava.

²⁰⁴⁴ Ob prvem delu tretje oktave so morali izbirati med naslednjimi možnostmi: a) Revni ljudje z beračenjem obogatijo. – b) Ljudje iz revnih družin nimajo sreče. – c) V revnih družinah že dojenčki beračijo.

²⁰⁴⁵ Dijaki so npr. morali v trditvi, ki se je nanašala na drugo kitico (*Živi naj dežela Kranjska, žive naj vsi Slovenci in tudi vsi germanski narodi.*) prečrtati in popraviti eno napačno besedo.

²⁰⁴⁶ Dijaki so se npr. morali odločiti, ali je trditev "Nekateri pogrebci od strahu gledajo stran." (ob prvi kitici pesmi) pravilna ali napačna.

razumevanja, da pri dijakih ne bi prišlo do nasičenosti, ponekod pa so bile napačne trditve namenoma oblikovane na način besedne igre,²⁰⁴⁷ da bi tudi s tem povečal motiviranost dijakov za samostojno reševanje domačih nalog.²⁰⁴⁸

Samostojne profizikacije v tretjem vsebinskem sklopu (Priloga R4) so bile zasnovane kot nadgradnja prvih dveh sklopov, pri čemer je bil temeljni namen razvijanje bralne zmožnosti. Seveda pa tovrstne naloge niso mogle dosegati svojega učnovzgojnega cilja, če se jih dijaki niso lotevali s potrebno resnostjo in če si učiteljica v eksperimentalnem oddelku ni vzela časa za povratno informacijo ob pregledovanju domače naloge v razredu.

3.4.3.2 GRADIVA ZA PREVERJANJE ZNANJA, RAZUMEVANJA, DOŽIVLJANJA IN VREDNOTENJA

Pri oblikovanju testnih in anketnih vprašalnikov sem si pomagal z ustreznimi poglavji v priročnikih Vladimirja Mužiča (1979: 262-322) in Janeza Sagadina (1993: 30-105; 120-163). Na tem mestu je potrebno poudariti, da sem pedagoški eksperiment izvajal kot kombinacijo akcijskega in tradicionalnega raziskovanja,²⁰⁴⁹ da je bilo v nasprotju s klasičnim eksperimentom, pri katerem "sledi uporaba izsledkov v inovacijskem procesu po končanem raziskovanju", /.../ "raziskovanje neposredno vključeno v sam inovacijski proces – v snovanje novosti, njihovo izvajanje, preizkušanje, vrednotenje in izpopolnjevanje" (Sagadin 1989: 247). Sagadin trdi, da je "za Lewina ("očeta" izraza action research, op. Z. B.) akcijsko raziskovanje aplikativno usmerjeno raziskovanje ravnanja z uporabo klasičnih raziskovalnih načrtov, npr. eksperimenta s primerljivimi skupinami" (n. d.: 243) in da "bo pri akcijskem raziskovanju dokaj uporaben model s šolskimi oddelki /.../ kot primerjalnimi skupinami, ko za primerjalne skupine vzamemo obstoječe oddelke ustreznega razreda na posamezni šoli" (1990a: 25). Sagadin (n. d.: 26) dalje navaja, da je pri akcijskem raziskovanju treba takole prilagoditi raziskovalne načrte:

²⁰⁴⁷ V zvezi s testi sicer Sagadin trdi, da "morajo biti napačni odgovori za testiranca, ki ne zna (ne zmore) naloge pravilno rešiti, prav tako (ali celo bolj) sprejemljivi kot pravilna rešitev" (n. d.: 48).

²⁰⁴⁸ Npr. ob verzih "dokler, da smo brez dna polnili sode / 'zuče nas v starjih letih časov sile" trditvi "Kasneje spoznamo, da je sreča v vinu." in "Kasneje se postaramo kot polomljen sod."

²⁰⁴⁹ "Prav eksperimentalno raziskovanje je tisto, kjer se lahko tradicionalno in akcijsko raziskovanje najbolj zblížata, med seboj vsebinsko in metodološko oplajata in dopolnjujeta. Tradicionalni eksperiment lahko po zgledu akcijskega raziskovanja dopolnimo z bolj kvalitativnimi postopki zbiranja podatkov ter z ustrežno kvalitativno obdelavo podatkov in interpretacijo rezultatov njihove obdelave /.../. Akcijsko raziskovanje pa lahko dopolnjujemo po zgledu tradicionalnega eksperimenta z več kvantitativne metodologije z natančnejšim merjenjem in kvantifikacijo pojavov ter z ustrežno obdelavo podatkov." (Sagadin 1990b: 359)

"1. Med raziskovalci in praktiki bo partnerstvo.²⁰⁵⁰

2. Kvantitativne kriterije primerjave modalitet in kombinacij modalitet eksperimentalnih faktorjev /.../ bomo dopolnili z bolj kvalitativnimi kriteriji, npr. z opažanji učiteljev (in rezultati njihove neposredne refleksije učnega procesa), učencev /.../, njihovimi mnenji, stališči, ocenami ..."

Akcijska razsežnost projekta se tudi po najnovejši literaturi kaže v tem, da ima v primerjavi s klasičnim eksperimentom nižjo znanstveno raven, več fleksibilnosti pri izvedbi, blažjo kontrolo, določeno stopnjo subjektivnosti, poudarjen kvalitativni pristop in pri statistični obdelavi podatkov uporablja pretežno osnovno, tj. opisno statistiko (Mužić 2004: 63). Za ponazoritev navajam nekaj značilnosti gradiva za preverjanje učinkov eksperimenta, ki potrjujejo akcijsko naravnost projekta.

V testnih vprašalnikih (Priloge R5, R6 in R8) sem za preverjanje znanja in bralnih zmožnosti uporabljal naloge objektivnega tipa,²⁰⁵¹ pa tudi naloge s prostimi odgovori, za katere je značilno, da pri ocenjevanju "vplivov subjektivnih faktorjev ne moremo nikoli povsem izključiti" (Sagadin 1993: 36), kar gotovo vpliva na nižjo raven objektivnosti eksperimenta. Druga značilnost omenjenega gradiva je, da za preverjanje nisem uporabljal standardiziranih testov, kot so bili običajno pri tradicionalnem raziskovanju, pač pa nestandardizirane teste,²⁰⁵² ki sem jih sestavil na podlagi svojega dolgoletnega praktičnega in tudi teoretičnega ukvarjanja s problematiko preverjanja znanja ter izkušenj drugih raziskovalcev, ki so bodisi sami izvedli pedagoški eksperiment (Pečjak 1999) bodisi so se na empiričen način ukvarjali z recepcijo literature (Rant 1977, Krakar Vogel 2000/01, Pezdirc Bartol 2001). Tretja značilnost je, da sem močno poenostavil način sestavljanja testnih vprašalnikov, ki ima npr. pri konstrukciji standardiziranega testa tipa "papir in svinčnik" kar pet faz (Mužić 1979: 302), res pa sem pri oblikovanju ključne naloge za preverjanje razumevanja v prvem in drugem testnem

²⁰⁵⁰ Tega partnerstva pri izvedbi pedagoškega eksperimenta nisem uresničeval v tem smislu, da bi bili raziskovalci in praktiki "enakopravni partnerji v procesu odločanja in preizkušanja, katerega nosilci so vsi njegovi udeleženci skupaj in vsi tudi skupno odgovorni zanj" (Sagadin 1989: 247/248), pač pa je bila prvina tega partnerstva izražena z dejstvom, da sem bil sam kot raziskovalec dolgoletni praktik in sem nekatere elemente projekta lahko sproti preverjal in preizkušal z lastnimi dijaki. Tudi Mužić (2004: 29) navaja, da je temeljna značilnost akcijskega raziskovanja "okolščina, da tisti, ki izvaja vzgojno-izobraževalno dejavnost oz. v njej sodeluje, le-to obenem tudi raziskuje".

²⁰⁵¹ Sagadin izraz test celo omejuje "samo na take instrumente za merjenje znanja, ki so sestavljeni iz nalog objektivnega tipa" (1993: 30), tako da se sam opiram na Mužičevo definicijo (po N. Rotu in Ž. Vasiću), po kateri testi "predstavljajo vrsto eksperimenta, ki je sestavljen iz nalog, enakih za vse testirance, katere imajo opredeljen način preverjanja in natančno določen način ocenjevanja rezultatov preverjanja" (1979: 289).

²⁰⁵² Sagadin navaja, da "prizadevanje, da bi rabo izraza test omejili samo na standardizirane teste, verjetno ne bi bilo več uspešno" (n. d.: 32).

vprašalniku opravil sondažni (predhodni) preizkus, ki pa ni prinesel pričakovanih rezultatov.²⁰⁵³

3.4.3.2.1 TESTNE NALOGE

V treh testnih vprašalnikih, ki so jih reševali dijaki obeh skupin pred šolsko obravnavo Prešernovih pesmi (Priloga R5), po obravnavi (Priloga R6) in proti koncu šolskega leta (Priloga R8), so prevladovala naloge za preverjanje znanja²⁰⁵⁴ in naloge za preverjanje bralne zmožnosti,²⁰⁵⁵ ob teh pa so bile v prvih dveh vprašalnikih še anketne naloge (V I/1-3; V II/1-4), s katerimi sem bodisi preverjal stopnjo ekvivalentnosti eksperimentalne in kontrolne skupine bodisi odnos do Prešernove poezije nasploh in do obravnavanih devetih pesmi posebej.

Naloge za preverjanje znanja so bile v celoti objektivnega tipa, kar pomeni, da sem z njimi lahko zelo natančno sondiral fond znanja izprašancev. Uporabljene so bile naloge zapomnjevanja (V I/6; V III/2), dopolnjevanja (V I/4,7; V III/1,3), večstranske izbire (V I/5; V II/5)²⁰⁵⁶ in urejanja (V III/4).²⁰⁵⁷

Naloge za preverjanje bralne zmožnosti so bile v celoti naloge s prostimi odgovori, za te pa je značilna nižja raven objektivnosti, saj so "pogosto preveč splošne oz. premalo določene", poleg tega pa na ocenjevanje lahko vplivata tudi "stil izražanja in kvaliteta pisave" (Sagadin 1993: 35). Čeprav bi tudi zmožnost razumevanja neznane Prešernove pesmi lahko preverjal z nalogami objektivnega tipa (npr. z nalogami dopolnjevanja ali večstranske izbire), sem se

²⁰⁵³ V petih odelkih treh različnih ljubljanskih strokovnih šol sem preizkušal morebitne razlike v recepcijski zahtevnosti petih Prešernovih sonetov, vendar zaradi ne posebno motiviranega pristopa dijakov sondažni preizkus ni omogočil izdvojiti dveh čimbolj ekvivalentnih sonetov.

²⁰⁵⁴ Mužič navaja, da so testi znanja "glavno orodje pri vseh opisnih raziskovanjih za ugotavljanje izobrazbene ravni skupine izprašancev (učencev ali gojencev), pri eksperimentalnih raziskovanjih pa so najpogosteje eno od orodij za ugotavljanje začetnega stanja in temeljno orodje za ugotavljanje končnega stanja" (1979: 292).

²⁰⁵⁵ Po Mužiču je "osrednje področje uporabe testov zmožnosti (skupaj z drugimi kazalci) ugotavljanje začetnega stanja pri pedagoških eksperimentih" (n. d.: 293).

²⁰⁵⁶ Čeprav Sagadin pri nalogah večstranske izbire priporoča najmanj štiri možne odgovore, da se s tem zelo zmanjša možnost ugibanja na slepo, in navpično zapisovanje odgovorov (1993: 48-49), sem se sam zaradi stiske s prostorom (že vnaprej sem se odločil, da testni vprašalnik ne bo presegal dveh strani formata A4) pri peti nalogi drugega vprašalnika odločil za tri možne odgovore (s tem je bila verjetnost naključne rešitve 0,33) in za zapisovanje odgovorov v vodoravni liniji. Slednje dopušča tudi Sagadin, in sicer "pri zelo kratkih odgovorih, ko je seznam še dovolj pregleden".

²⁰⁵⁷ Namenoma sem uporabljal čimbolj različne tipe nalog, da sem na ta način razbil enoličnost pri izpolnjevanju testnega vprašalnika in da sem s tem povečal veljavnost doseženih rezultatov.

zavestno kljub pričakovano nižjim rezultatom²⁰⁵⁸ odločil za naloge s prostimi odgovori, po eni strani zato, ker imajo tudi po Sagadinu tovrstne naloge določene prednosti,²⁰⁵⁹ saj moremo z nizom takih nalog preizkusiti "razumevanje učne snovi (posebej vzročno-posledičnih odnosov) in sposobnosti za presojanje in odbiranje bistvenega" ter "sposobnosti analiziranja, primerjanja in interpretiranja" (n. d.: 34), predvsem pa zato, ker sem na ta način pridobil zelo širok razpon možnih razumevanj (oz. nerazumevanj) Prešernovih pesmi, s čimer sem lahko dodatno osvetlil miselne procese ob branju zahtevne klasične poezije²⁰⁶⁰ in obenem dopolnil spoznanja psihologije branja.²⁰⁶¹ Dijaki so ob neobravnovanem Prešernovem sonetu morali izraziti temo posamezne kitice in sporočilo celotne pesmi ter prozificirati eno izbrano kitico (V I in V II), pri zadnjem preverjanju pa so morali izraziti temo in sporočilo krajše Prešernove pesmi (V III). Po Pečjakovi sem na ta način preverjal srednjo in najvišjo raven bralnega razumevanja (n. d.: 58-60).

Pri anketnih nalogah znotraj testnih vprašalnikov je potrebno posebej omeniti isto nalogo (V I/3, V II/1), s katero sem ugotavljal odnos do Prešernovih pesmi nasploh oz. morebitne spremembe tega odnosa po vnosu eksperimentalnega dejavnika. V tem primeru je šlo za listo trditvev s stopnjevanimi odgovori, pri čemer sem upošteval Mužičevo prepričanje, da je kljub nekaterim drugačnim mnenjem bolje, da se trditve navajajo vedno v isti smeri (npr. od pozitivne do negativne), saj se sicer lahko izprašanec zmede in spremeni prej dobronamerni pristop (1979: 318).

3.4.3.2.2 ANKETNI VPRAŠALNIK ZA ODDELKE EKSPERIMENTALNE SKUPINE

Ta vprašalnik, s katerim sem ugotavljal način uporabe dodatnega gradiva ter stališča o njegovi koristnosti ob prvem branju (predvsem glede prozifikacije), za šolsko obravnavo Prešernovih pesmi in ob pripravi na ocenjevanje znanja (Priloga R7), so izpolnjevali samo dijaki

²⁰⁵⁸ Naloge s prostimi odgovori so za dijaka nedvomno zahtevnejše od nalog objektivnega tipa, saj s prvimi preverjamo zlasti srednji in najvišji nivo bralnega razumevanja, medtem ko z nalogami objektivnega tipa lahko preverjamo predvsem najnižji nivo bralnega razumevanja (Pečjak 1993: 56-60).

²⁰⁵⁹ Tudi Krakarjeva se je pri ugotavljanju kognitivnega odziva mladostnikov odločila za naloge s prostimi odgovori, in sicer so morali izprašanci od določeni kitici iz Prešernove pesmi povzeti v eni povedi glavno misel (2000/01: 130).

²⁰⁶⁰ Po Schmidtu (Dović 2004: 82) ima v okviru empirične literarne znanosti velike možnosti tudi psihologija sprejemanja (raziskave svobodnih asociacij ob branju, motivov in interesov sprejemnikov ipd.).

²⁰⁶¹ Sagadin podaja tudi konkretne napotke za zmanjšanje vpliva subjektivnih dejavnikov na ocenjevanje prostih odgovorov, ki sem jih pri obdelavi testnih vprašalnikov v celoti upošteval: "Najprej ocenimo vse odgovore na prvo vprašanje, nato vse odgovore na drugo vprašanje itd. Na ta način ohranimo pri ocenjevanju odgovorov na isto vprašanje enotnejši kriterij od izprašanca do izprašanca, izognemo pa se tudi nevarnosti, da bi izprašančev odgovor vplival na našo sodbo o njegovih odgovorih na druga vprašanja." (n. d.: 36)

eksperimentalne skupine, in sicer po končanem reševanju drugega testnega vprašalnika. Anketni vprašnik je vseboval štiri sklope vprašanj oz. trditev z večstransko izbiro.²⁰⁶² Pri prvem, tretjem in četrtem sklopu je šlo za tako imenovano listo sodb, s katero so lahko "izprašanci ocenjevali upravičenost učnega postopka, ki je v določeni meri ali v določenem smislu lahko problematičen" (Mužić 1979: 312).

3.4.3.2.3 ANKETNI VPRAŠALNIKI ZA UČITELJA

Prvi vprašalnik so učiteljice izpolnjevale pred šolsko obravnavo Prešerna (Priloga R9). Z osmimi nalogami, ki so vsebovale trditve v obliki večstranske izbire, dopolnjevanja in dihotomne izbire (torej vse naloge zaprtega tipa) sem preverjal običajno uporabo učnih gradiv, nekaj didaktičnih značilnosti šolske obravnave Prešerna, mnenja o šolskem izboru Prešernovih pesmi in nekaj značilnosti njihove obravnave domačega branja, vse z namenom, da bi ugotovil stopnjo ekvivalentnosti med eksperimentalno in kontrolno skupino oz. da bi bil že pred vnosom eksperimentalnega dejavnika pozoren na morebitne parazitske dejavnike. V deveti nalogi so morale učiteljice v obliki prostih odgovorov navesti običajne faze v svoji šolski obravnavi Prešernovih pesmi nasploh in posebej za *Krst pri Savici* kot obvezno domače branje.

Drugi vprašalnik so učiteljice izpolnjevale po šolski obravnavi Prešerna (Priloga R10), in sicer sem v obliki anketnih nalog z večstransko izbiro in dopolnjevanja ugotavljal še način preverjanja znanja ob obravnavi Prešerna in izvedbo morebitnih govornih vaj. Samo učiteljice eksperimentalne skupine pa so primerjale delo v eksperimentalnem oddelku (ob uporabi dodatnega gradiva) z običajno šolsko obravnavo Prešernovih pesmi in se opredeljevale do koristnosti posameznih sklopov dodatnega gradiva. Za natančnejšo osvetlitev posebnosti so v obliki prostega odgovora na koncu dodale še svoje osebno mnenje o poteku pouka v eksperimentalnem oddelku.

Tretji, pojasnjevalni vprašalnik (Priloga R11), so učiteljice na začetku naslednjega šolskega leta izpolnile kar na način elektronskega pripetka, in sicer so v obliki trditev z večstransko izbiro pojasnjevale discipliniranost in motiviranost svojih dijakov pri pouku slovenščine v šolskem letu 2005/06. Tako kot v drugem anketnem vprašalniku je šlo tudi v tem primeru

²⁰⁶² Po Sagadinu so to anketna vprašanja zaprtega tipa (n. d.: 133).

pretežno za sodbe, na katere lahko delujejo različni moteči dejavniki, ki jih je treba upoštevati pri interpretaciji rezultatov.²⁰⁶³

3.4.4 EKVIVALENTNOST EKSPERIMENTALNE IN KONTROLNE SKUPINE

Ekvivalentnost skupin izprašancev, ki sodelujejo v pedagoškem eksperimentu, je po Mužiču najpomembnejši pogoj za uspešno izvedbo projekta (n. d.: 95). Ekvivalentnost sem preizkusil na dva načina, neempirično in empirično, oboje pa seveda pred vnosom eksperimentalnega dejavnika s prvim testnim vprašalnikom in s prvim anketnim vprašalnikom za učitelja (Prilogi R5 in R9). Neempirično sem preverjal osebnostne lastnosti dijakov ter značilnosti šolske obravnave Prešernovih pesmi, empirično pa poznavanje Prešerna in njegovih pesmi po končani osnovni šoli ter razumevanje neobravnavanega Prešernovega soneta. Podobno kot Pečjakova, ki je izvedla primerljiv celoletni pedagoški eksperiment na razredni stopnji tedanje osemletne osnovne šole (kot eksperimentalni dejavnik je preizkušala spiralni model kot obliko razvijanja bralnih sposobnosti učencev) in je merila ekvivalentnost eksperimentalne in kontrolne skupine s tremi kontrolnimi spremeljivkami (1999: 84-86),²⁰⁶⁴ sem tudi sam opazoval sestavo skupin glede na spol, dijakove sposobnosti in družinsko okolje.

Iz lastne izkušnje lahko potrdim, da so razlike v bralnih zmožnostih dijaka in njegovem odnosu do branja leposlovja povezane tudi s spolom dijaka, pa tudi Pečjakova ugotavlja, da so deklice "pokazale boljši odnos do branja nasploh in do branja za razvedrilo ter kot posledico boljšega odnosa večji interes za branje", da deklice "berejo sicer počasneje, vendar so pri branju bolj temeljite in natančnejše od dečkov, ki berejo hitreje in bolj površno" ter da v deželah, kjer med učitelji prevladujejo ženske,²⁰⁶⁵ dosegajo deklice v branju boljše rezultate kot dečki (n. d.: 193-194).

Drugi notranji dejavnik, ki pomembno vpliva na razvoj bralnih zmožnosti, so spoznavne sposobnosti dijaka. V nasprotju s Pečjakovo, ki je umske sposobnosti dijakov preverjala

²⁰⁶³ Mužič npr. navaja med možnimi izvori napak pri listah sodb delovanje osebne enačbe, delovanje halo efekta, delovanje logične napake ipd. (n. d.: 317)

²⁰⁶⁴ Pečjakova je uravnotežila skupini glede na spol učenca, glede na njegovo inteligentnost (to je merila z Lorge-Thornidkovem preizkusom inteligentnosti) in glede na socialno-ekonomski status družine.

²⁰⁶⁵ Pečjakova navaja, da je "pri nas učiteljski poklic feminiziran, sploh pa učenje opismenjevanja", seveda pa to velja tudi za učitelje slovenščine na predmetni stopnji osnovne šole in v srednji šoli.

empirično, tj. z inteligenčnim testom,²⁰⁶⁶ sem sam, upoštevajoč korelacijo med spoznavnimi sposobnostmi in učno učinkovitostjo, uporabil poenostavljeno merilo in umske sposobnosti dijakov ugotavljal s splošnim uspehom v prvem letniku srednje šole in oceno iz slovenščine.

Najpomembnejši zunanji dejavnik, ki bodisi pospešuje bodisi zavira bralne zmožnosti mladostnikov, je po prevladujočem mnenju²⁰⁶⁷ družinsko okolje, ki ga Pečjakova kot sklop različnih prvin poimenuje socialno-ekonomski status družine²⁰⁶⁸ (n. d.: 197). Pečjakova kot najpomembnejši pokazatelj vpliva družinskega okolja na uspešnost otrok izdvaja samo izobrazbo očeta, sam pa sem dodal še izobrazbo matere, pri čemer sem ločeval osnovno, srednjo in višjo oz. visoko izobrazbo.

3.4.4.1 MOTIVACIJA, SPOSOBNOSTI IN PREDZNAVJE DIJAKOV

V glavi testnega vprašalnika (Priloga R5, str. 1) so udeleženci eksperimenta morali obkrožiti oznako za spol²⁰⁶⁹ ter stopnjo izobrazbe očeta in matere (ženski spol in višja stopnja izobrazbe naj bi bila v korelaciji z večjo motivacijo), na ustrezni mesti pa vpisati splošni učni uspeh in oceno iz slovenščine v prvem letniku (boljši uspeh in višja ocena naj bi bila v korelaciji z večjimi sposobnostmi in večjim predznavjem, pa tudi motiviranostjo dijakov). Navajam razvrstitev po spolu in aritmetične sredine drugih podatkov za vsako skupino posebej (Priloga R12):²⁰⁷⁰

SPOL	EKSPERIMENT. SKUPINA		KONTROLNA SKUPINA	
	M	Ž	M	Ž
ŠTEVILO DIJAKOV	51	46	55	43
IZOBRAZBA STARŠEV	5,5		5,7	
SPLOŠNI USPEH	3,6		3,4	
OCENA IZ SLOVENŠČINE	3,1		2,9	

Ugotovimo lahko, da sta bili skupini skoraj izenačeni po spolu, glede drugih treh spremenljivk pa ni pomembnejših razlik (razlika med aritmetičnimi sredinami je okoli 5%).

²⁰⁶⁶ Pečjakova je učence eksperimentalne skupine po preizkusu inteligentnosti razdelila na podpovprečne, povprečne in nadpovprečne, potem pa spremljala razlike v odnosu med inteligentnostjo in globalno bralno učinkovitostjo oz. stopnjo bralnega razumevanja (n. d.: 195-196).

²⁰⁶⁷ Pečjakova se sklicuje na sintetično delo ameriških raziskovalcev Justa in Carpenterjeve (1987), ki sta v svoji knjigi predstavila tudi njun model bralnega razumevanja.

²⁰⁶⁸ Pečjakova navaja materialno stanje družine, izobrazbo in aspiracije staršev v zvezi z branjem njihovih otrok.

²⁰⁶⁹ Ker je bila v obeh oddelkih tehnične gimnazije samo ena dijakinja, je tudi ona sporazumno obkrožila črko M, saj je bila le tako zagotovljena anonimnost testiranja.

²⁰⁷⁰ Posamezno stopnjo izobrazbe sem točkoval s točkami 3, 5 in 7. Če sta imela oba starša srednješolsko izobrazbo, je dobil dijak pri tej postavki 5 točk (prav toliko tudi, če je imel eden osnovnošolsko, drugi pa visokošolsko izobrazbo), če pa je imel npr. eden osnovno šolo in drugi srednjo šolo, je dobil dijak 4 točke (oz. 6 točk, če je imel eden srednjo šolo in drugi višjo šolo).

Lahko bi celo sklepali, da nekoliko višja povprečna izobrazba staršev pri kontrolni skupini izniči delovanje nekoliko boljšega uspeha pri eksperimentalni skupini.²⁰⁷¹ Ekvivalenco glede vpliva družinskega in šolskega okolja pa sem ugotavljal še drugače, in sicer so morali dijaki v prvi nalogi testnega vprašalnika opredeliti motivacijo za branje Prešernovih pesmi, v drugi pa opredeliti pomembno značilnost domače knjižnice. Rezultati izpričujejo visoko stopnjo ekvivalence.²⁰⁷²

Iz kasnejših interpretativnih razlogov predstavljam še aritmetične sredine izobrazbe staršev in učnega uspeha po posameznih šolah (Priloga R12):

ŠOLA	IZOBRAZBA STARŠEV	SPLOŠNI USPEH	OCENA IZ SLOVENŠČINE
SGVI	5,7	4,0	3,8
SGTO	5,5	3,4	2,9
TGNG	5,9	3,3	2,7
EGNG	5,5	3,1	2,5

Razlike v stopnji izobrazbe staršev niso tako velike, predvsem pa ni nobene razlike med splošnimi in strokovnimi gimnazijama. Domnevamo lahko, da tudi višje izobraženi starši vpisujejo svoje otroke v strokovne gimnazije, saj imajo le-te v primerjavi s splošnimi nekoliko manj zahteven program,²⁰⁷³ vendar čisto enako splošno maturo in s tem formalno iste možnosti študija na univerzi. Razlike v izobrazbeni strukturi je treba prej pripisati lokaciji posamezne šole (večji ali manjši kraj) oz. njenemu šolskemu okolišu.²⁰⁷⁴ Pač pa so zelo velike razlike v splošnem učnem uspehu in oceni iz slovenščine,²⁰⁷⁵ ki so zelo verjetno izraz

²⁰⁷¹ Morda bi nekoliko višji uspeh eksperimentalne skupine lahko povezovali z ugodnejšo distribucijo spola v korist deklet.

²⁰⁷²

	EKSP. SKUPINA	KONT. SKUPINA
MOTIVACIJA ZA BRANJE PREŠERNOVE POEZIJE	%	%
šolska zahteva	88,6	88,0
želja staršev	0,0	0,9
lastna radovednost	11,4	11,1
IZBOR POMEMBNIH KNJIG V DOMAČI KNJIŽNICI	%	%
Biblija	39,2	35,8
Stare grške bajke	18,1	18,4
Prešernove Poezije	42,7	45,8

²⁰⁷³ Na ekonomski gimnaziji npr. nimajo predmeta fizika, pa tudi biologija in kemija imata manj ur kot na splošni gimnaziji.

²⁰⁷⁴ Na treh šolah ni bilo pomembnejše razlike med paralelkami, pač pa je bila aritmetična sredina opazno drugačna v oddelkih tolminske gimnazije (5,1 in 5,8), kar smemo pripisati temu, da je šlo v enem oddelku večinoma za mestne otroke, v drugem pa za otroke s podeželja, kjer ima manj staršev višjo ali visoko stopnjo izobrazbe.

²⁰⁷⁵ Povprečna ocena iz slovenščine je povsod nižja od povprečnega splošnega učnega uspeha, kar je povsem pričakovano, saj gre za enega zahtevnejših predmetov, ki ni samo učni jezik, pač pa tudi obvezni predmet na maturi (s pretežno zunanjim ocenjevanjem znanja).

različnega predznanja in sposobnosti, pa tudi motivacije za resno šolsko delo, to pa bo nujno treba upoštevati pri interpretaciji rezultatov eksperimenta po končani obravnavi Prešerna.

3.4.4.2 POZNAVANJE PREŠERNA IN NJEGOVIH PESMI

Glede na to, da je neempirični preizkus ekvivalentnosti vendarle izpričal manj pomembne razlike med eksperimentalno in kontrolno skupino, sem z nalogami 2 ter od 4 do 7 v prvem testnem vprašalniku (Priloga R5, str. 1) še empirično ugotavljal morebitne razlike v predznanju dijakov (poznavanje Prešerna in njegovih pesmi po osnovni šoli), ki bi lahko delovale kot parazitski dejavnik na izvedbo pedagoškega eksperimenta. V drugi nalogi so morali dijaki navesti Prešernove pesmi, obravnavane v osnovni šoli, tiste, ki so jih brali sami, in začetni verz sedanje slovenske himne. V četrti nalogi so zapisovali nekaj temeljnih dejstev iz Prešernove biografije, v peti so morali izločiti tri Prešernove sodobnike (Kopitarja, Čopa in Smoleta), v šesti pa so navajali verze iz različnih Prešernovih pesmi. V sedmi nalogi so morali dijaki dopisovati manjkajoče besede iz pesmi *Zdravljica*, *Sonetje nesreče* (O Vrba ...) in *Krst pri Savici* (Uvod). Naloge so večinoma preverjale osnovnošolsko znanje, deloma pa tudi lasten interes za spoznavanje Prešernove poezije.

V spodnji razpredelnici so predstavljeni rezultati po posameznih nalogah, ločeno za eksperimentalno in kontrolno skupino (Priloga R12):

NALOGA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA			KONTROLNA SKUPINA		
	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%
2	1455	510	35	1470	512	35
4	776	554	71	784	577	74
5	291	190	65	294	173	59
6	291	91	31	294	88	30
7	970	651	67	980	631	64
SKUPAJ	3783	1996	53	3822	1981	52

Opazna je velika razlika v zahtevnosti posameznih nalog. Dijaki so najslabše reševali drugo in šesto nalogo, pri katerih je bilo zapomnjevanje povezano tako z učenjem kot z doživljanjem, precej bolje pa četrto, peto in sedmo nalogo, prvi dve predvsem zaradi njunega reproduktivnega značaja, zadnjo pa zaradi zelo znanih verzov in olajšanega pomnjenja, ki ga

omogoča sobesedilo. Skupni rezultat jasno kaže, da sta glede predznanja dijakov eksperimentalna in kontrolna skupina izpričali ekvivalentnost.²⁰⁷⁶

Tudi tukaj nas posebej zanima razporeditev rezultatov po posameznih šolah, predvsem zaradi vprašanja korelacije med ocenjenim učnim uspehom in dejanskim znanjem dijakov. V preglednici navajam odstotke doseženih točk po posameznih šolah in po posameznih nalogah (Priloga R12):

	NALOGA					
ŠOLA	2	4	5	6	7	SKUPAJ
SGVI	45	86	76	49	79	65
SGTO	33	67	64	25	60	49
TGNG	26	68	49	18	62	45
EGNG	31	66	53	26	60	47

Na prvi pogled izstopajo daleč najboljši rezultati vipavske splošne gimnazije, medtem ko so druge tri šole precej izenačene. Nedvomno je to povezano z razliko v splošnem učnem uspehu in oceni iz slovenščine, kjer smo ugotovili zelo podobna razmerja. Druga značilnost je dvakrat višji rezultat vipavskih dijakov pri drugi in šesti nalogi in obenem zelo nizek rezultat dijakov tehnične gimnazije pri istih nalogah, kar kaže na dejstvo, da so bili dijaki iz Vipave visoko motivirani in so nekateri tudi sami prebirali Prešernove pesmi, medtem ko so bili dijaki tehnične gimnazije²⁰⁷⁷ nizko motivirani za dejavno delo z leposlovnimi besedili in je bil pri njih verjetno doživljanje večji problem kot razumevanje.

3.4.4.3 RAZUMEVANJE PREŠERNOVE PESMI (NEZNANO BESEDILO)

Odločil sem se, da bom razumevanje Prešernovih pesmi pred vnosom eksperimentalnega dejavnika in po njem preverjal z manj znanim in v šoli neobravnanim besedilom. Izbral sem dve po obliki in vsebini primerljivi pesmi, in sicer predvenčni sonet Vrh sonca sije soncev cela čreda (Vprašalnik I) in povenčni sonet Odprlo bo nebo po sodnem dnevi (Vprašalnik II).²⁰⁷⁸ Pri vsaki nalogi sem zaradi zahtevnosti in večje kvalitete rezultatov dodal tudi primer (Priloga R5, str.2), in sicer sem za ponazoritev teme izbral drugo kitico Vodnikove pesmi *Dramilo*, za ponazoritev sporočila Prešernovo štirivrstičnico *Prosto srce* in

²⁰⁷⁶ Morda bi za odstotek višji rezultat eksperimentalne skupine lahko povezali z nekoliko boljšim učnim uspehom te skupine, kar bi bilo povsem logično glede na pretežno reproduktivni značaj tovrstnega preverjanja.

²⁰⁷⁷ Pri tem ni nepomembno, da so bili to sami fantje.

²⁰⁷⁸ Oba soneta sta značilno dvodelna (kvartetni del je prisposoba in tercetni del njena razlaga oz. izpostavitve samega lirskega subjekta) in oba ubesedujeta ljubezensko problematiko.

za ponazoritev prozifikacije geslo Prešernove *Glose*.²⁰⁷⁹ Glede na to, da je šlo pri vseh treh nalogah za naloge s prostimi odgovori, navajam po en primer za razumevanje in po nekaj izstopajočih primerov za nerazumevanje.

Naloga 8A (tema/vsebina kitic):

RAZUMEVANJE

1. kitica: zvezdna noč
2. kitica: sončni vzhod
3. kitica: ljubljanska dekleta
4. kitica: pesnikova izbranka

NERAZUMEVANJE

1. kitica: ovce na planoti, opis podnebja domovine, zapuščena pot
2. kitica: obupanost Slovencev, noč izgublja svojo moč, po dežju vedno posije sonce
3. kitica: ljubezen do Ljubljane, Slovenija dežela lepih deklet, Luna (Mesec)
4. kitica: lepota domovine, nedosegljivost njegove drage, nobena punca ga ne pogleda²⁰⁸⁰

Naloga 8B (sporočilo pesmi):

RAZUMEVANJE

Kot sonce zasenči zvezde, ljubljeno dekle zasenči druge.

NERAZUMEVANJE

Prešeren občuduje vse dekleta v Ljubljani, ampak nobena ga noče vzeti k sebi.

Ljubezen naj pomaga Slovincem pri rešitvi svojih težav.

Kdor je na oblasti je sam in zapuščen, čeprav je toliko deklet.

Ne menimo se več za lepoto zemlje in kaj nam da, le upliv v družbi in denarju vidimo še smisel življenja!²⁰⁸¹

Naloga 8C (prozifikacija prve kitice):

RAZUMEVANJE

Na nebu sveti veliko zvezd, razkropljenih po celotnem nebesnem svodu. Zemlji je ljubo

Sonce že zapustilo – je zašlo, zato z veseljem gleda tudi zvezde.²⁰⁸²

²⁰⁷⁹ Pri prvi nalogi je dijak lahko dosegel maksimalno 4 točke, pri drugi 0 ali 4 in pri tretji tudi maksimalno 4.

²⁰⁸⁰ Primeri razumevanja in nerazumevanja niso lektorirani.

²⁰⁸¹ Največ primerov nerazumevanja je takih, ko dijaki zaradi zahtevnega pesniškega jezika z zapleteno metaforiko niso uspeli razbrati vzročno-posledičnih razmerij znotraj ljubezenske tematike (prim. še "vsa dekleta so lepa, a vsaka ima enega fanta." ter "Moja ljubezen je umrla in brez ljubezni se ne da živeti."), nekateri dijaki pa so ta sonet razumeli celo kot izpoved narodnostne ali družbene problematike.

NERAZUMEVANJE

Sonce oddaja veliko sončnih žarkov ki so razkropljeni po nebu Sonce jih je spustilo proti zemlji zemlja potrebuje sonce.

Na oblasti je mnogo ljudi ki so razdrobljeni in zapuščeni le smrt jih je vesela.

Sonce zahaja za hribom kjer je čreda, sončni žarki so razkropljeni, sonce je zašlo, in zato se znoči.

Vsi ti primeri nerazumevanja jasno kažejo, da je bilo veliko dijakov sicer zmožnih dekodirati delne pomene, zaradi nerazumevanja posameznih besed (npr. razkropljeni/razdrobljeni ali Zemlja kot planet/zemlja kot prostor bivanja) ali metafor (npr. čreda sonc kot veliko število zvezd) pa niso mogli sestaviti ustreznega celotnega pomena pesniškega besedila.

V preglednici navajam rezultate po posameznih nalogah, ločeno za eksperimentalno in kontrolno skupino (Priloga R12):

NALOGA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA			KONTROLNA SKUPINA		
	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%
8A	388	191	49	392	185	47
8B	388	160	41	392	176	45
8C	388	100	26	392	93	24
SKUPAJ	1164	451	39	1176	454	39

Dijaki eksperimentalne skupine so bili nekoliko boljši pri temi/vsebini in prozifikaciji, dijaki kontrolne skupine pa pri sporočilu, tako da je bil skupni rezultat pri ugotavljanju razumevanja Prešernovih pesmi popolna ekvivalentnost skupin pred vnosom eksperimentalnega dejavnika. Rezultati po posameznih nalogah omogočajo sklep, da je bila tretja naloga (prozifikacija) dvakrat bolj zahtevna kot prvi dve. To možno dejstvo lahko preverimo s preprostim dodatnim pokazateljem težavnosti posamezne naloge, in sicer s številom praznih mest, ko dijaki niso niti poskusili zapisati ustrezne rešitve. Pri nalogi 8C je takih praznih mest 36, medtem ko jih je pri prvih dveh nalogah bistveno manj (8A – 20; 8B – 22).

Isti pokazatelj pa lahko uporabimo za napoved rezultatov razumevanja po posameznih šolah,²⁰⁸³ ki jih predstavljam v spodnji preglednici, in sicer v odstotkih doseženih točk (Priloga R12):

²⁰⁸² Prim. še poznavalsko razumevanje dijaka tehnične gimnazije: "Daleč za Soncem, je še veliko takšnih zvezd, ki so razkropljene po celotnem vesolju. Takrat, ko ni Sonca na nebu, Zemlja celo noč z veseljem gleda ostale zvezde".

²⁰⁸³

	NALOGA			
ŠOLA	8A	8B	8C	SKUPAJ
SGVI	58	39	33	43
SGTO	50	50	22	41
TGNG	42	35	28	35
EGNG	39	47	15	33

Prva pomembnejša ugotovitev je, da dijaki vipavske gimnazije, ki so bili pri preizkusu poznavanja Prešernovih pesmi razred zase, tokrat ne izstopajo tako zelo oziroma so se jim po skupnem rezultatu popolnoma približali dijaki tolminske gimnazije, ki so sploh najbolje reševali drugo nalogo. To spremembo si lahko razlagamo tako, da pri preizkusu razumevanja²⁰⁸⁴ visoka motiviranost oz. resnost in delavnost dijakov niso prevladujoči dejavniki, pač pa so lahko uspešni tudi manj motivirani dijaki, ki imajo enakovredno razvite bralne zmožnosti in druge spoznavne sposobnosti. Tako razumevanje potrjujejo dijaki tehnične gimnazije, ki so tokrat dosegli boljši uspeh kot dijaki ekonomske gimnazije, čeprav so bili sami fantje, pri slabem rezultatu ekonomcev pa moramo vendarle upoštevati tudi njihovo precejšnjo nezainteresiranost.

Na koncu tega problemskega sklopa je potrebno omeniti še dosežene odstotke nasploh, torej pri preverjanju poznavanja in razumevanja Prešernovih pesmi skupaj (Priloga R12), in sicer so bili na tolminski in tehnični gimnaziji uspešnejši dijaki eksperimentalne skupine (SGTO – ES 49%; KS 47% ter TGNG – ES 47%; KS 41%), na vipavski in ekonomski gimnaziji pa dijaki kontrolne skupine (SGVI – ES 60%; KS 62% ter EGNG – ES 43%; KS 47%),²⁰⁸⁵ to dejstvo pa tudi potrjuje že prej izpričano ekvivalentnost eksperimentalne in kontrolne skupine.

ŠOLA	ŠTEVILO NALOG	ŠTEVILO PRAZNIH MEST	ODSTOTEK
SGVI	168	9	5
SGTO	168	20	12
TGNG	120	15	13
EGNG	129	34	26

Po tem dodatnem merilu so bili daleč najbolj motivirani dijaki vipavske gimnazije in daleč najmanj motivirani dijaki ekonomske gimnazije. Pri nekaterih dijakih ekonomske gimnazije sem opazil naveličanost že med samim testiranjem, namesto vsebine posamezne kitice pa sem v kontrolnem oddelku te šole našel naslednji zapis:

"sonček sije dežek gre – misli malo so se zbrale – da bi kolo zaplesale."

²⁰⁸⁴ V tem primeru je bistveno, da gre za neznano besedilo, zato naloge na morejo biti reproduktivne narave.

²⁰⁸⁵ Ti rezultati se popolnoma ujemajo z razvrstitvijo praznih mest po posameznih oddelkih:

ŠOLA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA	KONTROLNA SKUPINA
SGVI	7	2
SGTO	6	14
TGNG	4	11
EGNG	18	16

3.4.4.4 ZNAČILNOSTI ŠOLSKE OBRAVNAVE PREŠERNOVIH PESMI

Še zadnja kontrolna spremenljivka, ki sem jo raziskal pred obravnavo Prešernovih pesmi, je bila šolska obravnava Prešerna, in sicer sem z anketnim vprašalnikom za učitelja (Priloga R9) ugotavljal morebitne pomembnejše razlike v didaktičnih značilnostih pouka v eksperimentalni in kontrolni skupini. Preverjal sem podobnost uporabljenih učnih gradiv, poteka obravnave Prešernovih pesmi, dodatnih dejavnosti (vaj za izboljšanje razumevanja, govornih vaj in domačih nalog), obravnave domačega branja ter preverjanja oz. ocenjevanja znanja. Glede uporabe beril je bila razlika med šolami (na vipavski gimnaziji so dijaki uporabljali *Svet književnosti 2*, na drugih treh šolah pa *Branja 2*), ni pa bilo razlike med paralelnima skupinama,²⁰⁸⁶ kar je pomembno glede na to, da imajo *Branja* širši izbor Prešernovih pesmi kot *Svet književnosti*,²⁰⁸⁷ tak izbor pa lahko napotuje dijake na samostojno prebiranje Prešernovih Poezij.

Pri načinu obravnave Prešernovih pesmi so bile med učiteljicami nekatere individualne posebnosti, vendar so bile slednje spet bolj povezane s posameznimi šolami, kar ne bi smelo vplivati kot parazitski dejavnik. Tako so učiteljice na obeh strokovnih gimnazijah navajale le po pet korakov celovite šolske interpretacije, učiteljice na splošnih gimnazijah pa šest (Vipava) ali celo osem korakov (Tolmin).²⁰⁸⁸ Vsem načinom obravnave pa so bili skupni naslednji bistveni koraki:

- a) branje pesmi (glasno ali tiho),
- b) razlaga besedišča in nejasnih mest,²⁰⁸⁹
- c) interpretacija (motivi, tema, sporočilo),
- č) sinteza (povezava s pesnikovo biografijo ali z drugimi besedili).

Zato lahko tudi pri tej postavki govorimo o zadostni ekvivalentnosti med eksperimentalno in kontrolno skupino.

²⁰⁸⁶ Isto velja za druga učna gradiva, saj so poleg berila na vipavski gimnaziji uporabljali še priročnik za svetovno književnost *Pregled književnosti* Andrijana Laha, na tolminski gimnaziji priročnik *Stežice do besedne umetnosti* Vladimire Korošec ter na obeh strokovnih gimnazijah priročnik za domače branje *Zlati poljub* Zorana Božiča.

²⁰⁸⁷ *Svet književnosti* se pri izboru besedil strogo drži učnega načrta, *Branja* pa so bolj antološki tip učbenika in vključujejo tudi nekatera prostoizbirna in druga besedila.

²⁰⁸⁸ Domnevam, da se učiteljice na splošni gimnaziji zavestno prilagodijo zahtevnejši in verjetno tudi spoznavno sposobnejši dijaški populaciji.

²⁰⁸⁹ Na posebno vprašanje, kakšna se jim zdi obravnava Prešerna v odnosu do drugih avtorjev oz. besedil, so vse učiteljice razen dveh (ene iz kontrolne in druge iz eksperimentalne skupine) odgovorile, da težja, kar so utemeljevale z zastarelim besediščem, zapleteno skladnjo in zahtevno metaforiko.

V skladu s spoznanjem o zahtevnosti Prešernove poezije so vse učiteljice zapisale, da ob njeni obravnavi preverjajo razumevanje, samo na vipavski in na ekonomski gimnaziji prakticirajo deklamiranje Prešernovih pesmi, samo na tolminski in tehnični gimnaziji pa dijaki vedno prozificirajo kakšno Prešernovo pesem.²⁰⁹⁰ Slednje pomeni, da sicer ni porušena ekvivalentnost paralelnih skupin, da pa bi dijaki vipavske in ekonomske gimnazije lahko dosegli boljši rezultat pri preverjanju poznavanja Prešernovih pesmi na koncu šolskega leta, pri dijakih tolminske in tehnične gimnazije pa bi bil lahko boljši rezultat pri razumevanju Prešerna po končani šolski obravnavi njegovih pesmi. Tudi pri ocenjevanju znanja ni pomembnih razlik, saj vse učiteljice ob obravnavi Prešerna izprašujejo dijake za ustno oceno, razen en pa pišejo tudi šolsko nalogo s tematiko, povezano s Prešernovo poezijo.

Ker sem v drugem testnem vprašalniku ugotavljal tudi znanje, pridobljeno po obravnavi *Krsta pri Savici* (Priloga R6, str. 1), sem v anketnem vprašalniku za učitelja raziskal tudi način preverjanja domačega branja in njegovo obravnavo v šoli. Vse učiteljice razen ene, ki to počne občasno, redno preverjajo domače branje obveznih ali obvezno izbirnih besedil, in sicer bodisi ustno bodisi pisno (večina v obliki šolske naloge). Razen na vipavski gimnaziji pri celoviti šolski interpretaciji povsod obravnavajo več odlomkov izbranega besedila, za obravnavo domačega branja pa običajno namenijo v Vipavi in na ekonomski gimnaziji tri šolske ure, v Tolminu in na tehnični gimnaziji pa štiri šolske ure.

Po končani obravnavi Prešerna sem v drugem vprašalniku za učitelja (Priloga R10, str. 1) preverjal, koliko časa so učiteljice dejansko namenile za obravnavo Prešerna v celoti in koliko šolskih ur za obravnavo domačega branja. Navajam preglednico:

EKSPERIMENTALNA SKUPINA			KONTROLNA SKUPINA		
ŠOLA	VSE URE	KRST PRI S.	ŠOLA	VSE URE	KRST PRI S.
SGVI	16	3	SGVI	15	3
SGTO	14	5	SGTO	14	5
TGNG	11	4	TGNG	12	5
EGNG	15	3	EGNG	14	4

Tudi v tem primeru lahko ugotovimo, da gre za manj pomembne, včasih povsem naključne razlike med posameznimi učiteljicami,²⁰⁹¹ večje pa so razlike med posameznimi šolami

²⁰⁹⁰ Vse učiteljice ob obravnavi Prešerna dajejo tudi domače naloge.

²⁰⁹¹ Nekatere razlike sicer lahko poskusimo pojasniti. V Vipavi in na ekonomski gimnaziji so verjetno porabili več ur v eksperimentalnem oddelku zaradi dodatnega gradiva (predvsem nalog za preverjanje razumevanja in za samostojno prozifikacijo), na tehnični gimnaziji pa več ur v kontrolnem oddelku zato, ker je imela učiteljica težave z motivacijo dijakov za resno šolsko delo.

(opazno je različno število ur za celovito šolsko interpretacijo *Krst pri Savici*),²⁰⁹² kar pa seveda spet ni moglo vplivati na ekvivalentnost eksperimentalne in kontrolne skupine. Na koncu tega poglavja predstavljam še skupna mnenja učiteljic o o dijaški recepciji Prešernovih pesmi, ki sem jih za izhodišče empirične raziskave zbral v prvem vprašalniku za učitelja (Priloga R9, str. 1).²⁰⁹³ Učiteljice so se med pesmimi, ki jih po njihovem mnenju dijaki najbolj sprejemajo, največkrat opredeljevale za *Zdravljico* (4 x), *Nezakonsko mater* (3 x), romanco *Hčere svet* in *Sonetni venec* (oboje 2 x), med pesmimi, ki jih dijaki najslabše sprejemajo, pa za *Sonetni venec* (5 x), *Krst pri Savici* (3 x) in *Sonetje nesreče* (2 x). Povsem pričakovano sta po recepcijskih merilih na pozitivnem vrhu pesmi *Zdravljica* (pri tej gotovo deluje "halo efekt" slovenske himne) in *Nezakonska mati* (kot preprosta in čustveno izjemno močna lirski pesem), na negativnem vrhu pa *Sonetni venec*, izjemno zapletena, artistična in izrazito refleksivna pesnitev, ki dijakom ne omogoča pravega doživljanja. Preseneča pa dejstvo, da kar dve učiteljici *Sonetni venec* označujeta za pesem, ki jo dijaki najbolj sprejemajo, kar pomeni, da učiteljice nikakor nimajo enotnih predstav o recepcijskih učinkih Prešernovih pesmi oz da pri nekaterih prevladujejo recepcijska, pri drugih pa literarnozgodovinska merila za vrednotenje Prešernove poezije.²⁰⁹⁴

3.4.5 REZULTATI EKSPERIMENTA

Rezultate pedagoškega eksperimenta z dvema vzporednima skupinama, ki naj bi potrdili ali ovrgli didaktično ustreznost oz. pomembnost eksperimentalnega dejavnika (dodatnega gradiva za olajšanje razumevanja in izboljšanje doživljanja Prešernovih pesmi), sem empirično ugotavljal dvakrat: po končani obravnavi Prešerna meseca decembra in proti koncu pouka meseca maja. Z drugim testnim vprašalnikom (Priloga R6) sem preverjal napredek v poznavanju Prešerna in zmožnostih za razumevanje njegovih pesmi predvsem zaradi

²⁰⁹² Učiteljica v tolminski gimnaziji je v obeh oddelkih porabila po pet šolskih ur, dela pa se je lotila resnično temeljito, saj je njena priprava za obravnavo domačega branja, ki mi jo je edina posredovala, obsegala kar šest gosto popisanih strani. To dejstvo bo potrebno upoštevati pri interpretaciji rezultatov.

²⁰⁹³ Ob vprašanju, katere Prešernove pesmi bi bilo primerno izločiti iz šolske obravnave, se učiteljice sploh niso opredeljevale, le ena je zapisala, da ne bi nič izpuščala, da pa pogreša več časa, predvidenega za ta vsebinski sklop, saj bi potem morda dodatno obravnavala kakšno lahkotno Prešernovo pesem. Takšni rezultati kažejo na kulturni odnos do Prešerna med učiteljsko populacijo, obenem pa mnenje učiteljice razodeva spoznanje, da šolski izbor Prešernovih pesmi vendarle ni povsem ustrezen.

²⁰⁹⁴ To dejstvo postane dosti bolj očitno, če upoštevamo vse rezultate, tudi pesmi s samo eno opredelitvijo, saj se pokaže, da se povsem nasprotujoča stališča učiteljic o recepcijski primernosti Prešernovih pesmi pojavljajo tudi ob pesmih *Krst pri Savici*, *Sonetje nesreče*, *Pevcu* in *Hčere svet*. Zato bo treba v nadaljevanju to problematiko natančneje raziskati.

eksperimenta samega, s tretjim testnim vprašalnikom (Priloga R8) pa sem ugotavljal, koliko znanja in bralnih zmožnosti so trajneje pridobili dijaki.

Z drugim testnim vprašalnikom sem ugotavljal tudi to, ali je vnos eksperimentalnega dejavnika vplival na odnos dijakov do Prešernovih pesmi in njihovega avtorja nasploh,²⁰⁹⁵ zanimalo pa me je še vprašanje, kako dijaki doživljajo in vrednotijo posamezne obravnavane Prešernove pesmi. Ker se je v prvem anketnem vprašalniku za učitelja pokazalo, da učitelji slovenščine zelo različno ocenjujejo recepcijsko primernost šolskega izbora Prešernovih pesmi in da pri tem očitno uporabljajo različna vrednotenjska merila, sem v analizo rezultatov eksperimenta vključil tudi raziskavo o tem, kako vrednoti posamezne Prešernove pesmi sodobna literarna zgodovina ter kaj nam o vrednotenju leposlovja pove sodobna recepcijska teorija.

Na ta način sem lahko znanstveno utemeljil bistvene razlike v vrednotenju literarnih zgodovinarjev in dijakov drugega letnika gimnazije in oblikoval napotke za prihodnji šolski izbor Prešernovih pesmi. Na koncu problemskega sklopa o pedagoškem eksperimentu pa predstavljam dodatni anketni vprašalnik za učitelja, s katerim sem pojasnil nekatere specifičnosti pri poteku in rezultatih eksperimenta.

3.4.5.1 POZNAVANJE IN RAZUMEVANJE PREŠERNOVIH PESMI PO VNOSU EKSPERIMENTALNEGA DEJAVNIKA

Preden si ogledamo statistično predstavljeni vpliv eksperimentalnega dejavnika, navajam za ponazoritev pomembnosti empiričnega raziskovanja didaktičnih zakonitosti in dejstev mnenji dveh učiteljic na splošni gimnaziji o značilnostih pouka v eksperimentalnem oddelku – ta mnenja so učiteljice eksperimentalne skupine lahko zapisale v drugem anketnem vprašalniku (Priloga R10, str. 2).

Učiteljica iz Tolmina, ki je poučevala v obeh oddelkih, pravi: "Dijaki so naloge reševali doma, v šoli smo jih pregledali. Nisem pričakovala, da jim bodo delale težave naloge za preverjanje razumevanja besedil – a so bili odgovori včasih popolnoma napačni. Zato pogosto nisem imela občutka, da bi bolje razumeli besedila od paralelke; da bi že prišli pripravljeni k

²⁰⁹⁵ Pri tem sem domneval, da dodatno gradivo vpliva tudi na izboljšanje doživljanja in posledično na višje vrednotenje Prešernovih pesmi.

pouku. Učiteljevo razlago so potebovali ravno tako kot paralelka." Gre za zelo povedno mnenje, ki sicer zanika didaktično vlogo eksperimentalnega dejavnika, obenem pa izpričuje dejstvo, da se učitelji slovenščine vse premalo zavedamo, kako težko razumljive so nekatere Prešernove pesmi, in da je zato treba dijakom olajšati razumevanje z ustreznimi didaktičnimi pristopi.²⁰⁹⁶

Učiteljica iz Vipave, ki je drugače kot prejšnja poučevala samo v eksperimentalnem oddelku, je zapisala: "Dragocenost gradiva je zlasti v možnosti, da dijak ob njem preverja svoje razumevanje Prešerna in da se ob tem (če je vsaj malo motiviran) "usposobi", da ga lažje razume – v njegovi sporočilnosti in virtuoznosti. Uporabljali smo ga tako v šoli (preverjanje razumevanja ob trditvah) kot doma (branje *Krsta* in drugih pesmi v prozi in predstavitev izbranih pesmi v prozo)." Tudi to mnenje je zelo pomembno, saj razodeva spoznanje, da z dodatnim gradivom lahko največ pridobijo visoko motivirani dijaki. Nemotivirani dijaki si sicer lahko pomagajo s prozifikacijami in si s tem olajšajo razumevanje, ne morejo pa na ta način (še zlasti, če berejo samo besedilo na desni strani) izboljševati svojih bralnih zmožnosti. Obe mnenji o uporabnosti dodatnega gradiva bo treba upoštevati pri interpretaciji rezultatov.

3.4.5.1.1 REZULTATI PO ŠOLSKI OBRAVNAVI PREŠERNA

Po končani šolski obravnavi Prešernove poezije sem ugotavljal morebitne razlike v poznavanju in razumevanju Prešernovih pesmi ob obveznem domačem branju, pri katerem sem zaradi dolžine besedila lahko meril učinek dodane prozifikacije, ter ob neobravnavani Prešernovi pesmi, pri kateri sem lahko meril učinek nalog za preverjanje razumevanja in nalog za samostojno prozifikacijo.

3.4.5.1.1.1 POZNAVANJE IN RAZUMEVANJE DOMAČEGA BRANJA

V drugem testnem vprašalniku sem najprej v peti nalogi ugotavljal poznavanje besedilnih detajlov iz *Krsta pri Savici* (Priloga R6, str. 1)²⁰⁹⁷ in na ta način preverjal morebitne razlike v

²⁰⁹⁶ Učiteljica seveda ni mogla vedeti, v kolikšni meri razumejo Prešerna dijaki kontrolne skupine, ker njihovega razumevanja ni preverjala na ta način.

²⁰⁹⁷ S tem sem preverjal tako znanje (predvsem kot rezultat dela v šoli) kot razumevanje, torej delno tudi vpliv eksperimentalnega dejavnika. Logično je, da bi morala biti večja razlika med eksperimentalnim in kontrolnim oddelkom na šolah, na katerih so porabili manj ur za šolsko obravnavo domačega branja, in obratno, da na šolah, kjer so obdelali *Krst pri Savici* zelo temeljito, skoraj ne bi smelo biti razlik.

poznavanju Prešernovih pesmi med eksperimentalno in kontrolno skupino. Navajam rezultate v odstotkih doseženih točk (Priloga R13):²⁰⁹⁸

NALOGA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA			KONTROLNA SKUPINA		
	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%
5	1440	1041	72	1425	942	66

Šest odstotna razlika v korist eksperimentalne skupine²⁰⁹⁹ potrjuje, da je kljub branju odlomkov v šoli in učiteljevi razlagi eksperimentalni dejavnik (v tem primeru prozifikacija) opravil svojo nalogo, saj je bilo pri dijakih z dodatnim didaktičnim gradivom opazno boljše razumevanje in s tem tudi zapomnjevanje zgodbenih posameznosti.²¹⁰⁰

Da bi laže ovrednotil doseženi rezultat, sem pred to nalogo v testnem vprašalniku spraševal, če so dijaki sami za domače branje prebrali celoten *Krst pri Savici*. V eksperimentalni skupini je bilo takih dijakov 87 %, v kontrolni skupini pa 84 %, kar potrjuje, da dodana prozifikacija olajša razumevanje in tudi spodbuja dijake k branju zahtevnejših pesniških besedil.²¹⁰¹ To spoznanje lahko dodatno utemeljimo z rezultatom v kontrolnem oddelku tehnične gimnazije, kjer kar 10 od 22 dijakov ni prebralo celotnega *Krsta*, v paralelki pa tega nista naredila le 2 dijaka od 22.²¹⁰² Čeprav gre v tem primeru za oddelek, v katerem so bili manj motivirani gimnazijci, lahko tolikšno razliko pojasnimo tudi s tem, da so dijaki zaradi recepcijske zahtevnosti *Krsta* med branjem preprosto obupali in niso niti poskušali prebrati besedila do konca.²¹⁰³

²⁰⁹⁸ Drugi testni vprašalnik je v eksperimentalni skupini reševalo 96 dijakov in v kontrolni skupini 95 dijakov, isto število dijakov pa je odgovarjalo tudi na tretji testni vprašalnik. V peti nalogi je bilo petnajst trditev izbirnega tipa, tako da je posamezen dijak lahko zbral petnajst možnih točk.

²⁰⁹⁹ Relativno visok rezultat v obeh skupinah je treba pripisati tudi temu, da je šlo za nalogo objektivnega tipa, poleg tega pa izbirna naloga s tremi odgovori omogoča tudi naključne rešitve.

²¹⁰⁰ Posebej sem preveril razliko med skupinama glede na spol dijaka:

SPOL	EKSPERIMENTALNA SKUPINA	KONTROLNA SKUPINA
MOŠKI	70 %	66 %
ŽENSKI	75 %	66 %

Ugotavljam, da pri obeh spolih prozifikacija povečuje razumevanje in zapomnjevanje, vendar so jo, verjetno zaradi boljšega odnosa do branja, bolje izkoristila dekleta.

²¹⁰¹ Med sedeindvajsetimi dijaki, ki niso v celoti prebrali domačega branja, je bilo pričakovano dvakrat več fantov kot deklet.

²¹⁰² Ob tem je potrebno poudariti, da je v obeh oddelkih poučevala ista učiteljica, ki je tudi preverjala poznavanje domačega branja.

²¹⁰³ Seveda sem preveril tudi, koliko je na rezultate pri tej nalogi vplivalo dejstvo, da nekateri dijaki niso prebrali celotnega *Krsta*. Pokazalo se je, da je bil vpliv na rezultate zanemarljiv, saj je bilo na tehnični gimnaziji več takih dijakov v kontrolnem oddelku, na vipavski in ekonomski gimnaziji pa v eksperimentalnem oddelku, poleg tega pa je bil skupni odstotek doseženih točk v peti nalogi pri teh dijakih le za spoznanje slabši.

Posebej zanimiva pa je razvrstitev doseženih točk pri peti nalogi po posameznih šolah oz. oddelkih (Priloga R13):²¹⁰⁴

ŠOLA	EKSPERIMENTALNA SK.	KONTROLNA SKUPINA	SKUPAJ
SGVI	66 %	70 %	68 %
SGTO	79 %	75 %	77 %
TGNG	74 %	55 %	65 %
EGNG	70 %	60 %	65 %

Najprej močno izstopa skupni rezultat dijakov tolminske gimnazije (tudi razlika v dosežku posameznega oddelka je tukaj najmanjša), kar z veliko verjetnostjo lahko pripišemo dejstvu, da so se s *Krstom* na tej šoli ukvarjali celih pet ur in da je učiteljica večino tega časa porabila za dejavno delo z besedilom.²¹⁰⁵ Preseneča tudi relativno nizek rezultat dijakov vipavske gimnazije in boljši dosežek kontrolnega oddelka. Prvo dejstvo lahko pojasnimo s samo triurno obravnavo *Krsta*, drugo pa s preverjenim mnenjem učiteljice eksperimentalnega oddelka, da so v kontrolnem oddelku bolj sposobni in bolj ambiciozni dijaki.²¹⁰⁶ Pomemben je še bistveno boljši rezultat v eksperimentalnih oddelkih strokovnih gimnazij, kar glede na dejstvo, da je bil na ekonomski smeri bolj motiviran kontrolni oddelek, na tehnični smeri pa eksperimentalni oddelek (torej se je parazitski dejavnik izničil), lahko pripišemo vplivu prozifikacije na razumevanje *Krsta*.

Na koncu lahko povzamemo, da dodana prozifikacija omogoča večji uspeh pri šolski obravnavi *Krsta pri Savici*, da je njen vpliv manjši na tistih šolah, na katerih namenijo dosti časa natančnemu delu z besedilom, da pa je izjemno koristna predvsem na šolah z manj motiviranimi dijaki oz. pri dijakih z manj razvitimi bralnimi zmožnostmi.

3.4.5.1.1.2 RAZUMEVANJE PREŠERNOVE PESMI (NEZNANO BESEDILO)

Podobno kot pri prvem testnem vprašalniku tudi tokrat najprej navajam po en primer za razumevanje in po več primerov za nerazumevanje, ki so zaradi zapletenosti soneta *Odprlo bo nebo po sodnem dnevi* (Priloga R6, str. 2) še bolj raznoliki in tudi zanimivi.

²¹⁰⁴ Tokrat sem namenoma ločil tudi oddelke, saj so bile pomembne tudi morebitne razlike med vzporednima skupinama.

²¹⁰⁵ Učiteljica je v prvem anketnem vprašalniku predstavila svojo običajno obravnavo *Krsta* (Priloga R9, str. 2) s kar enajstimi koraki, pri čemer omenja uvodno motivacijo, vprašanja za dijake pred domačim branjem, preverjanje branja in razumevanja, analiziranje posameznih delov pesnitve, branje Črtomirovega govora, povzemanje zgodbe, branje odlomkov iz *Branj* in razpravljanje o odločitvah osrednjih oseb.

²¹⁰⁶ Tudi v prvem testnem vprašalniku je na vipavski gimnaziji kontrolni oddelek dosegel boljši rezultat kot eksperimentalni oddelek, in sicer 62 % proti 60 % (Priloga R12).

Naloga 6A (tema/vsebina kitice):

RAZUMEVANJE

1. kitica: sprejem izvoljenih v nebesa
2. kitica: trpljenje pogubljenih
3. kitica: dekličin pogled na izbranca
4. kitica: trpljenje pesnika zaradi tega pogleda

NERAZUMEVANJE

1. kitica: da bo prišel dan poroke; mir, konec vojne; zmagovalci in poraženci volitev
2. kitica: zmagovalci bodo kaznovani; strahopetci ne bodo našli miru; vojna bo tirala veliko smrti in revščine
3. kitica: oči mu dajejo lažno upanje; bil je priča neuslišani ljubezni; v nebesih pa je veliko sreče in ljubezni
4. kitica: nekaj ga žene da ne obupa; življenje v revščini; ljubezen premaga vse ovire

Naloga 6B (sporočilo):

RAZUMEVANJE

Najbolj boli, ko vidiš, da je oseba, ki ti ne poklanja pozornosti, srečna z drugim.

NERAZUMEVANJE

V pogubo pelje zahajanje v stranpota in ljubezen brez poroke.

Zaljubljeni se še po sodnem dnevu dobijo skupaj, a drugim je težko živeti.

Močnejši in bogatejši zatirajo reveže, ki so tako vedno revnejši.

Domovino ima rad in se boji, da bi v boju zgubili ...

Ko bo konec sveta, bodo izvoljeni šli v nebesa, drugi pa bodo šli v pekel.

Izbrani primeri kažejo, da so recepcijske težave najprej na ravni samega besedišča (nekdo je "večno revo" razumel kot revščino, drugi je "strahove, izpuščene iz pekla", povezal s strahopetci), potem pa tudi bolj kompleksnih pomenov (iz poslednje sodbe, ki naj bi razdelila ljudi na izvoljene in pogubljene, so nastali "zmagovalci in poraženci volitev"). Podobno kot pri sonetu *Vrh sonca sije soncev cela čreda* so posamezni dijaki namesto ljubezenske tematike razbirali domoljubno ali družbeno, primeri napačnega razumevanja sporočila pa razodevajo, da veliko dijakov ni dojelo dvodelnosti soneta, zato so sporočilo izpeljevali samo iz krščanske motivike v kvartetnem delu. Posebej interesanten pa je primer nerazumevanja, ko je dijak popolnoma pravilno razbral vsebino prvega dela soneta, nadaljevanje v tercetnem

delu in sporočilo pa je povezal z znanim, že obravnavanim Prešernovim besedilom in na ta način sestavil pomensko celoto. Zaradi nazornosti navajam primer v celoti:

VSEBINA PO KITICAH

- a) dogajanje ob sodnem dnevu
- b) občutja ljudi, ki ne bodo dosegli popolne sreče
- c) Bogomilina popolna sreča ob sodnem dnevu
- č) misel na sodni dan, ko bosta z Bogomilo skupaj ga žene naprej

SPOROČILO

Ob sodnem dnevu bodo vsi ljudje dobili kar si zaslužijo, prav tako kot Črtomir upa, da bo bil z Bogomilo če se bo spreobrnil.²¹⁰⁷

Pri statistični obdelavi podatkov me je najprej zanimalo razmerje med eksperimentalno in kontrolno skupino, da bi tako preveril uspešnost vnosa eksperimentalnega dejavnika. Spodnja preglednica predstavlja rezultate po posameznih nalogah (Priloga R13):

NALOGA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA			KONTROLNA SKUPINA		
	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%
6A	384	203	53	380	147	39
6B	384	84	22	380	44	12
6C	384	100	26	380	79	21
SKUPAJ	1152	387	34	1140	270	24

Pred začetkom obravnave Prešernovih pesmi sta bili pri preizkusu razumevanja z neznanim besedilom vzporedni skupini povsem ekvivalentni (skupaj po 39 % doseženih točk), po obravnavi Prešerna pa je eksperimentalna skupina zaradi vpliva dodatnega gradiva dosegla bistveno boljši rezultat,²¹⁰⁸ torej lahko zanesljivo trdimo, da dodatno gradivo za šolsko obravnavo Prešernove poezije povečuje bralne zmožnosti dijakov na gimnazijah, verjetno pa tudi na strokovnih in poklicnih šolah.

²¹⁰⁷ Nasproten predstavljenemu je primer nerazumevanja, ko dijak nikakor ni razumel metaforičnega prvega dela soneta in je zato razbral povsem neverjetno zgodbo, pri tem pa je povsem pravilno dekodiral nekatere delne pomene pesmi:

- a) Po končani bitki je veliko mrtvih, mrtvi bodo našli srečo v nebesih.
- b) Pogled na to morijo bi preživele prestrašil bolj kot če bi videli gorečega leva ali hudiča.
- c) Žena preživelega borca je bila presrečna, ko se je vrnil mož domov.
- č) Ko je pesnik videl ta prizor, je postal nesrečen, ker je videl, da on nima te sreče, da bi ga imela katera žena rada.

²¹⁰⁸ Domnevam, da na višjo zmožnost bralnega razumevanja niso vplivale samo naloge za preverjanje razumevanja in samostojno prozifikacijo, pač pa tudi sama prozifikacija daljših besedil, še zlasti tedaj, ko so dijaki s cikcak načinom branja stalno primerjali obe besedilni obliki.

Primerjava rezultatov drugega testnega vprašalnika s tistimi v prvem pokaže še eno pomembno razliko, in sicer, da so tokrat dijaki najslabše reševali nalogo 6B (navajanje sporočila pesmi),²¹⁰⁹ pri čemer so dijaki eksperimentalne skupine dosegli dvakrat boljši rezultat kot dijaki kontrolne skupine. Nasploh so dijaki v obeh skupinah dosegli nižji odstotek točk kot v prvem vprašalniku, kar si lahko zaradi potrjenega napredka v bralnih zmožnostih razlagamo le tako, da je sonet *Odprlo bo nebo po sodnem dnevi* bistveno bolj hermetičen oz. recepcijsko zahtevnejši kot sonet *Vrh sonca sije soncev cela čreda*.²¹¹⁰ Takšno razumevanje rezultatov preizkusa razumevanja z dvema neznanima sonetoma pa bo v nadaljevanju razprave potrebno potrditi ali ovreči z dodatnim pojasnjevalnim empiričnim preizkusom.²¹¹¹

V nadaljevanju predstavljam rezultate po posameznih šolah, ločeno za oddelke eksperimentalne in kontrolne skupine (Priloga R13):

ŠOLA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA	KONTROLNA SKUPINA
SGVI	42 %	33 %
SGTO	39 %	26 %
TGNG	28 %	13 %
EGNG	21 %	20 %

Najpomembnejša ugotovitev je, da je na vseh šolah izpričan pomemben vpliv eksperimentalnega dejavnika na bralne zmožnosti dijakov. Pred interpretacijo opaznih razlik med posameznimi oddelki navajam še preglednico s številom praznih mest kot tehtnim kazalcem zahtevnosti:²¹¹²

ŠOLA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA	KONTROLNA SKUPINA
SGVI	1	3
SGTO	1	8
TGNG	5	6
EGNG	24	9

²¹⁰⁹ Ta podatek se ujema z razporeditvijo praznih mest po posameznih nalogah, ko dijaki zaradi zahtevnosti niso niti poskusili rešiti naloge: 6A – 10; 6B – 27; 6C – 20.

²¹¹⁰ To domnevo potrjuje najnižji rezultat pri navajanju sporočila, saj ravno s tovrstnimi nalogami preverjamo razumevanje celotne pesmi, kar se je že pri navedenih primerih nerazumevanja izkazalo za največji problem. Po drugi strani pa dvakrat višji rezultat eksperimentalne skupine potrjuje pomen dodatnega gradiva za izboljšanje najvišje ravni bralnega razumevanja.

²¹¹¹ Različno recepcijsko zahtevnost Prešernovih sonetov je možno empirično preveriti na ta način, da skupina dijakov (ali zaradi veljavnosti rezultata celo več ekvivalentnih skupin) istočasno rešuje iste naloge za preizkušanje razumevanja ob istih izbranih besedilih.

²¹¹² V primerjavi s prvim testnim vprašalnikom je pomembna razlika pri najbolj motiviranih dijakih obeh splošnih gimnazij, ko so v eksperimentalnem oddelku zaradi vpliva dodatnega gradiva vsi dijaki (razen enega, ki ni rešil ene naloge od treh) reševali vse naloge. Seveda močno izstopa nezainteresiranost nekaterih dijakov eksperimentalnega oddelka ekonomske gimnazije (več kot ena tretjina praznih mest), kar sem že pojasnil z naveličanostjo po pisanju kontrolne naloge o Prešernovi poeziji.

Največja razlika v odstotkih doseženih točk je na tehnični gimnaziji, kar ni presenečenje, saj smo že prej ugotovili, da je dodatno gradivo najbolj pomagalo prav motiviranim dijakom strokovne gimnazije. Nizek rezultat v eksperimentalnem oddelku ekonomske gimnazije je treba pripisati zelo nemotiviranemu, skoraj negativnemu odnosu ene tretjine dijakov tega oddelka. Drugače kot pri domačem branju je bistvena razlika tudi med oddelkoma tolminske gimnazije, saj v tem primeru šolska obravnava Prešerna zaradi drugačnega načina preizkusa ni bila izenačujoči dejavnik.

Natančnejši vpogled v razlike med posameznimi nalogami prinaša spodnja preglednica (Priloga R13):

ŠOLA	6A	6B	6C
SGVI	53 %	27 %	32 %
SGTO	49 %	25 %	25 %
TGNG	36 %	5 %	21 %
EGNG	43 %	8 %	12 %

Ugotovimo lahko, da je razlika med šolami v tesni zvezi z zahtevnostjo posamezne naloge: pri najmanj zahtevni nalogi, to je določanju teme/vsebine kitice, so razlike med šolami minimalne, pri navajanju sporočila in prozifikaciji pa je razlika med najboljšim in najslabšim dosežkom kar trikratna. To je ponoven dokaz, da je še zlasti dijakom na strokovnih gimnazijah treba na ustrezen način olajšati razumevanje Prešernovih pesmi in jim istočasno razviti bralne zmožnosti.

Za konec tega poglavja navajam še preglednico, ki ločuje rezultate pri preverjanju razumevanja neznanega Prešernovega soneta glede na spol dijaka (Priloga R13):

SPOL	EKSPERIMENTALNA SKUPINA	KONTROLNA SKUPINA
MOŠKI	29 %	19 %
ŽENSKI	40 %	31 %

Ta preglednica je izjemno povedna. Pri preverjanju poznavanja in razumevanja domačega branja (Priloga R6, str. 1) v kontrolni skupini sploh ni bilo razlik med dekleti in fanti, v tem primeru pa je razlika bistvena v obeh skupinah, polega tega pa so dijaki v eksperimentalni skupini dosegli slabši rezultat kot dijakinje v kontrolni skupini. Preglednica dokazuje, da so dijaki obeh spolov dosegli izjemen napredek v razvoju svojih bralnih zmožnosti,²¹¹³ da je

²¹¹³ Še bolj nazorno sliko dobimo, če si ogledamo razlike v dosežkih dijakov in dijakinj po posameznih oddelkih. Na obeh splošnih gimnazijah so fantje v eksperimentalnem oddelku dosegli skoraj dvakrat boljši rezultat kot fantje v kontrolnem oddelku (isto velja tudi za dijake tehnične gimnazije), kar pomeni, da je dodatno gradivo bolj koristilo fantom kot dekletom (pri teh je bil rezultat precej bolj izenačen), in da eksperimentalni dejavnik

torej dodatno gradivo ustrezen didaktični pripomoček ne glede na spol dijaka, da pa po končani obravnavi Prešernove poezije ostajajo pomembne razlike v bralnih zmožnostih dijakov in dijakinj. Tudi zato sem se odločil za tretji testni vprašalnik na koncu šolskega leta, da bi ugotovil, ali so izmerjena znanja in zmožnosti ter razlike med njimi le začasne ali trajnejše narave.

3.4.5.1.2 REZULTATI NA KONCU ŠOLSKEGA LETA

Na koncu šolskega leta sem s tretjim testnim vprašalnikom (Priloga R8) najprej ugotavljal morebitne razlike med skupinama v poznavanju Prešerna in njegovih pesmi, pri čemer je šlo predvsem za učinek šolske obravnave. Z drugo in tretjo nalogo sem preverjal morebitne razlike v prepoznavanju in dopolnjevanju Prešernovih pesmi, pri čemer sem sklepal, da bodo dosegli boljše rezultate tisti dijaki, ki so bolje razumeli in s tem globlje doživeli Prešerna. S četrto nalogo sem na povsem drugačen način kot v drugem vprašalniku²¹¹⁴ raziskal poznavanje in razumevanje domačega branja, in sicer predvsem zato, da bi ponovno potrdil pozitiven učinek dodane prozifikacije oz. utemeljil njeno trajnejšo vrednost. V peti nalogi sem z dvema krajšima Prešernovima pesmima²¹¹⁵ še zadnjič ugotavljal razlike v bralnih zmožnostih dijakov vzporednih skupin.

3.4.5.1.2.1 POZNAVANJE PREŠERNA IN NJегоVIH PESMI

V nalogi odprtega tipa (Priloga R8, str. 1) so dijaki na prazna mesta dopisovali temeljne podatke iz prešernovega življenja in nekaj dejstev iz pesmi *O Vrba, srečna draga vas domača*, *Slovo od mladosti*, *Sonetni venec*, *Neiztrohnjeno srce* in *Krst pri Savici*.²¹¹⁶ Glede na to, da sem v tej nalogi preizkušal predvsem reproduktivno znanje, ki ni bilo povezano z delovanjem eksperimentalnega dejavnika, sem tokrat na koncu šolskega leta ponovno preveril ekvivalentnost vzporednih skupin. Preglednica ločuje rezultate po šolah in skupinah (P R14):

zmanjšuje razlike v učnih dosežkih posameznega spola. Izjema so bili fantje na ekonomski gimnaziji, kjer so bili dvakrat boljši tisti v kontrolnem oddelku (pri dekletih pa so bile precej boljše tiste iz eksperimentalnega oddelka), kar pomeni, da nepričakovano nizke rezultate v eksperimentalnem oddelku ekonomske gimnazije lahko pojasnimo predvsem z izjemno nemotiviranimi pripadniki moškega spola.

²¹¹⁴ Tudi tokrat je šlo za nalogo objektivnega tipa, in sicer za razvrščanje kitic iz *Krsta* v pravilno zgodbeno zaporedje.

²¹¹⁵ Namenoma sem izbral dve manj zahtevni pesmi, da bi lažje vsi dijaki rešili tovrstno zelo zahtevno nalogo s prostimi odgovori (pesmi dijakom tudi nista bili neznani) in tako bolj zanesljivo raziskal trajnejši vpliv eksperimentalnega dejavnika na bralne zmožnosti dijakov.

²¹¹⁶ Dijaki so lahko pri tej nalogi zbrali do 33 točk.

ŠOLA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA			KONTROLNA SKUPINA		
	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%
SGVI	792	578	73	891	581	65
SGTO	957	630	66	924	633	69
TGNG	660	352	53	693	335	48
EGNG	759	396	52	627	364	58
SKUPAJ	3168	1956	62	3135	1913	61

Skupini sta izpričali povsem ekvivalentno poznavanje (dvakrat je bil boljši eksperimentalni oddelek, dvakrat pa kontrolni), boljši rezultat na obeh splošnih gimnazijah pa je povsem pričakovan in v skladu z začetnimi razlikami med šolami.

3.4.5.1.2.2 PREPOZNAVANJE IN DOPOLNJEVANJE OBRAVNAVANIH PREŠERNOVIH PESMI

Druga naloga (tako kot ostale objektivnega tipa) je zahtevala, da dijaki določijo, iz katere obravnavane Prešernove pesmi so navedena dvostišja (Priloga R8, str. 1).²¹¹⁷ Naloga je preverjala sposobnosti pomnjenja pa tudi povezovanja in sklepanja. Na rezultat naj bi po eni strani vplivalo delo v šoli, po drugi pa tudi interes posameznega dijaka oziroma njegovo razumevanje in doživljanje Prešernovih pesmi. V celoti so dijaki dosegli 712 točk od 1910 možnih (vsak od 191 testiranih dijakov je pri tej nalogi lahko zbral 10 točk), to je 37,7 %, kar je glede na relativno zahtevnost naloge soliden rezultat. Sicer pa v preglednici navajam primerjavo med eksperimentalno in kontrolno skupino:

PESEM	ŠT. TOČK (ES)	ŠT. TOČK (KS)
<i>Krst pri Savici 1</i>	52	47
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	74	68
<i>Soneti nesreče</i>	22	15
<i>Zdravljica</i>	73	51
<i>Pevcu</i>	38	30
<i>Sonetni venec</i>	15	26
<i>Slovo od mladosti</i>	30	23
<i>Nezakonska mati</i>	18	16
<i>Krsti pri Savici 2</i>	19	25
<i>Hčere svet</i>	46	24
SKUPAJ ŠTEVILO TOČK	387	325

²¹¹⁷ Navedenih je bilo deset dvostišij, in sicer iz vsake obravnavane pesmi po eno, le iz *Krsta* dve, da sem tako preprečil reševanje naloge po metodi izločanja. Pri izbiri dvostišij je bilo treba najti primerne verze, ki so morali biti dovolj značilni za posamezno pesem, obenem pa sem se moral izogibati nekaterim usmerjevalnim izrazom, npr. v *Krstu pri Savici* besedam *krst*, *Črtomir* ali *Bogomila*, v *Sonetnem vencu* besedi *venec*, v *Neiztrohnjenem srcu* besedi *srce* ipd. Pri *Krstu* sem zaradi prevelike prepoznavnosti pazil, da nisem vzel nobenega dvostišja iz posvetilnega soneta ali Uvoda.

Tudi ta naloga jasno potrjuje pomemben vpliv dodatnega gradiva na izboljšanje recepcije in posledično na večje in trajnejše znanje. To dokazujeta za devet odstotkov boljši rezultat eksperimentalne skupine, pa tudi dejstvo, da so bili dijaki eksperimentalne skupine uspešnejši pri osmih dvostišjih od desetih. Pri tej nalogi so se pokazale tudi pomembne razlike med posameznimi šolami, in sicer predvsem med splošno in strokovno gimnazijo. Navajam preglednico odstotkov doseženih točk po šolah in skupinah (Priloga R14):

ŠOLA	EKSPERIMENT. SKUPINA	KONTROLNA SKUPINA	SKUPAJ ES+KS
SGTO	46 %	45 %	45 %
SGVI	55 %	40 %	47 %
SKUPAJ	splošna gimnazija		46 %
TGNG	24 %	17 %	20 %
EGNG	34 %	30 %	32 %
SKUPAJ	strokovna gimnazija		26 %

Dijaki na splošnih gimnazijah so dosegli skoraj dvakrat boljši rezultat kot dijaki na strokovnih gimnazijah. Nizek rezultat na ekonomski gimnaziji je verjetno povezan s splošnim odnosom do šolskega dela (Priloga R11), še nižji na tehnični gimnaziji (v obeh oddelkih kar nekaj pesmi ni prepoznal niti en dijak) pa zelo verjetno s spolom testirancev, saj je pri fantih doživljanje precej slabše kot pri dekletih.

Pri tretji nalogi (dopolnjevalnega tipa) so morali dijaki vstavljati manjkajoče besede iz obravnavanih Prešernovih pesmi.²¹¹⁸ V celoti so bili dijaki manj uspešni kot pri prejšnji nalogi, in sicer od 2292 možnih točk dosegli 595 točk, kar je 26 %, to pa gre seveda pripisati večji zahtevnosti naloge. V preglednici navajam število doseženih točk in odstotke možnih točk po šolah in po posameznih pesmih (Priloga R14):

ŠOLA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA		KONTROLNA SKUPINA	
	število točk	%	število točk	%
SGTO	120	35	92	27
SGVI	150	52	89	28
TGNG	28	12	25	10
EGNG	38	14	53	23
PESEM	število točk	%	število točk	%
Sonetni venec	78	20	79	21
Nezakonska mati	148	39	104	27
Slovo od mladosti	110	29	76	20
SKUPAJ	336	29	259	23

²¹¹⁸ Izbral sem po eno kitico iz pesmi *Sonetni venec*, *Nezakonska mati* in *Slovo od mladosti* (v vsaki kitici so bile izpuščene po štiri besede), in sicer je imela pri obravnavi v eksperimentalni skupini ena pesem dodano prozifikacijo, ena nalogo za preverjanje razumevanja in ena navodilo za samostojno predstavitev v prozo. Izpuščene so bile take besede, da jih ni bilo možno predvideti brez dobrega poznavanja besedila.

Podobno kot pri prejšnji nalogi so dijaki eksperimentalne skupine dosegli več točk kot dijaki kontrolne skupine, iz verjetno podobnih razlogov kot prej pa so tudi tu zelo opazne precejšnje razlike med posameznimi šolami. V eksperimentalni skupini so dijaki splošne gimnazije dosegli celo trikrat boljši rezultat kot dijaki strokovne gimnazije. Poleg tega so na splošnih gimnazijah opazno boljši dosežki dijakov iz eksperimentalnih oddelkov,²¹¹⁹ kar lahko pomeni, da dodatno gradivo (če se ga seveda lotimo s potrebno resnostjo), lahko bolj koristi bolj ambicioznim dijakom z večjo motivacijo za šolsko delo.

Zanimive so tudi razlike med posameznimi pesmimi. Dijaki so najslabše dopolnjevali kitico iz *Sonetnega venca* (prva kitica *Magistral*), pri čemer sploh ni bilo razlik med eksperimentalno in kontrolno skupino. V nasprotju s tem je bila bistvena razlika pri pesmih *Nezakonska mati* in *Slovo od mladosti*, kar lahko pojasnimo z dejstvom, da so dijaki eksperimentalne skupine ti dve pesmi najprej doma tiho prebrali in naredili domačo nalogo, potem pa še v šoli sledili glasnemu branju na začetku šolske interpretacije pesmi.

3.4.5.1.2.3 POZNAVANJE IN RAZUMEVANJE DOMAČEGA BRANJA

Dijaki so morali v četrti nalogi (Priloga R8, str. 2) razvrstiti šest oktav iz *Krsta* v linearno zgodbeno zaporedje.²¹²⁰ Kitice iz *Krsta* so bile pomešane v zaporedju 6 5 4 / 1 2 3, izbrane pa so bile tako, da so pokrivalo ključne dogodke (Črtomirov prihod na otok – Bogomila sreča duhovnika – jutro po spopadu – ribič poskrbi za Črtomira – prihod ribiča, duhovnika in Bogomile – Črtomirov krst) oziroma ob sintetičnem delu pripovedi tudi obe retrospektivi. Posamezen dijak je za rešitev te naloge lahko dobil največ tri točke.²¹²¹ Navajam preglednico z doseženimi rezultati, in sicer ločeno po sodelujočih šolah in vzporednih skupinah (Priloga R14):

²¹¹⁹ Na tehnični gimnaziji je razlika minimalna, na ekonomski gimnaziji pa so dijaki kontrolnega oddelka dosegli celo več točk kot dijaki eksperimentalnega oddelka.

²¹²⁰ Ob pisnih navodilih za izpolnjevanje druge strani tretjega testnega vprašalnika sem dijakom tudi ustno pojasnil, da pomešanih kitic ne smejo razvrščati tako, kot so v besedilu, pač pa morajo slediti zgodbi oz. časovnemu zaporedju dogodkov.

²¹²¹ Popolna rešitev je prinesla tri točke, ena napaka (zamenjani sosednji mesti, ne pa 1. ali 6.) dve točki in pravilno zaporedje v prvi ali drugi polovici kitic eno točko.

ŠOLA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA			KONTROLNA SKUPINA		
	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%
SGVI	72	37	51	81	27	33
SGTO	87	48	55	84	35	42
TGNG	60	24	40	63	18	29
EGNG	69	13	19	57	4	7
SKUPAJ	288	122	42	285	84	29

Rezultati dokazujejo trajnejši vpliv eksperimentalnega dejavnika (v tem primeru dodane prozifikacije), saj so dijaki eksperimentalne skupine dosegli za polovico doseženih točk boljši rezultat kot dijaki kontrolne skupine, čeprav je minilo pol leta od tedaj, ko so za domače branje prebirali *Krst pri Savici*. Zaradi natančnega dela z besedilom je pričakovano najmanjša razlika med oddelkoma tolminske gimnazije (čeprav je tudi na tej šoli pomembna), daleč največja pa na ekonomski gimnaziji, kar ponovno potrjuje spoznanje, kako pomembno je olajšati razumevanje zahtevnega pesniškega besedila pri prvem branju.

V preglednici predstavljam še rezultate po spolu (Priloga R14):

SPOL	EKSPERIMENTALNA SKUPINA	KONTROLNA SKUPINA
MOŠKI	39 %	30 %
ŽENSKI	45 %	29 %

Nobene dvoma ni, da dodana prozifikacija bistveno olajša razumevanje in izboljša doživljanje tako pri dekletih kot pri fantih, napačno pa bi sklepali, če bi po doseženih odstotkih sodili, da bolj koristi dijakinjam kot dijakom. Natančnejši pregled razmerij med spoloma po oddelkih²¹²² namreč pokaže, da je skupno razmerje v prid dekletom predvsem zaradi obrnjenega rezultata pri fantih na ekonomski gimnaziji,²¹²³ sicer pa so bila razen na ekonomski gimnaziji dekleta v eksperimentalnih oddelkih opazno boljša, fantje v eksperimentalnih oddelkih tolminske in tehnične gimnazije so bili podobno uspešni, pač pa so dijaki na vipavski gimnaziji dosegli celo dvakrat višji rezultat kot dijakinje.

3.4.5.1.2.4 RAZUMEVANJE PREŠERNOVIH PESMI

Tudi zadnje preverjanje razumevanja Prešernovih pesmi sem izpeljal v obliki nalog s prostimi odgovori, in sicer so morali dijaki navesti temo in sporočilo pri pesmih *Prosto srce* in *Gazela*

²¹²² Ta razmerja se precej ujemajo s tistimi pri šesti nalogi drugega testnega vprašalnika (razumevanje neznanega soneta), kar kaže, da gre za trajnejše zakonitosti v delovanju eksperimentalnega dejavnika.

²¹²³ Dijaki v eksperimentalnem oddelku os dosegli 10 % točk, dijaki v kontrolnem oddelku pa 13 % točk.

št. 7 (Priloga R8, str. 2). Vsak ustrezen odgovor sem ovrednotil z eno točko, tako da je posamezen dijak lahko zbral do štiri točke. Navajam rezultate (Priloga R14):²¹²⁴

ŠOLA	EKSPERIMENTALNA SKUPINA			KONTROLNA SKUPINA		
	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%	MOŽNE T.	DOSEŽ. T.	%
SGVI	96	58	60	108	41	38
SGTO	116	54	47	112	37	33
TGNG	80	32	40	84	14	17
EGNG	92	36	39	76	8	11
SKUPAJ	384	180	47	380	100	27

Razlika v dosežku eksperimentalne in kontrolne skupine je sploh največja v kateremkoli preizkusu po vnosu eksperimentalnega dejavnika, kar dokazuje, da ima dodatno gradivo ua obravnavo Prešernove poezije v šoli trajnejši vpliv na izboljšanje zmožnosti mladih ljudi za razumevanje Prešrnovih pesmi. Z dodanimi prozifikacijami in nalogami za preverjanje razumevanja oz. za samostojne predstavitve v prozno obliko so se bistveno izboljšale bralne zmožnosti dijakov na obeh splošnih in na obeh strokovnih gimnazijah, res pa je, da so še dosti bolj napredovali dijaki na strokovnih gimnazijah in da eksperimentalni dejavnik pomembno vpliva na zmanjševanje razlik med šolami (v kontrolni skupini je doseženi rezultat v razponu od 11 % do 38 %, v eksperimentalni skupini pa od 39 % do 60 %). V obeh vzporednih skupinah so bila dekleta bistveno bolj uspešna kot fantje,²¹²⁵ vendar se je z uporabo dodatnega gradiva zmanjšala razlika v uspešnosti posameznega spola.²¹²⁶

3.4.5.1.3 ODNOS DIJAKOV DO DODATNEGA GRADIVA

V oddelkih eksperimentalne skupine sem na koncu Vprašalnika II (po končani šolski obravnavi Prešernovih pesmi) dodal še enostranski anketni vprašalnik (Priloga R7), s katerim

²¹²⁴ Za ponazoritev točkovanja predstavljam po en primer za razumevanje in nerazumevanje:

Prosto srce (razumevanje)

TEMA: nesrečna ljubezen; SPOROČILO: Brez trpljenja ni sreče.

Prosto srce (nerazumevanje)

TEMA: domotožje; SPOROČILO: Pesnik se kesa, ker je zapustil domači kraj.

Gazela št. 7 (razumevanje)

TEMA: Prešernove pesmi; SPOROČILO: Kadar si zaljubljen se ne oziraš na druge, ampak le na ljubljeno osebo.

Gazela št. 7 (nerazumevanje)

TEMA: ljubezen do Julije; SPOROČILO: Pesnik mora gledati, da so pesmi prvo njemu ušeč in šele nato drugim.

²¹²⁵

SPOL	EKSPERIMENTALNA SKUPINA	KONTROLNA SKUPINA
MOŠKI	36 %	19 %
ŽENSKI	59 %	38 %

²¹²⁶ Dijakinje so bile v kontrolnih oddelkih dvakrat bolj uspešne kot dijaki, v eksperimentalnih oddelkih pa je bila ta razlika bistveno manjša (izjema je spet ekonomska gimnazija), fantje z možnostjo uporabe dodatnega gradiva pa so bili dvakrat bolj uspešni kot njihovi sovrstniki, ki slednjega niso imeli.

sem ugotavljal mnenje dijakov o koristnosti ali nekoristnosti dodatnega gradiva in tudi način njegove uporabe.²¹²⁷ Grosmanova meni, da "dokler se učenci ne zavedajo razlik med ugotovljenimi besedilnimi lastnostmi in svojimi odzivi nanje ter možnosti razmišljanja o razmerju med obojim, ne morejo razumeti, da svoje razumevanje lahko dopolnijo in /ali poglobijo samo s preverjanjem lastnega branja, kot ga omogoča (vztrajno) vračanje k besedilu ali ponovno branje"²¹²⁸ (2004: 226).

V prvem sklopu sem preverjal odnos do koristnosti prozifikacije *Krsta pri Savici*, *Sonetnega venca* in *Sonetov nesreče*, v drugem način branja besedil z dodano prozifikacijo, v tretjem uporabnost dodatnega gradiva za obravnavo Prešernovih pesmi v šoli in v četrtem uporabnost dodatnega gradiva za šolske preizkuse znanja. Navajam preglednico z rezultati za vsako šolo posebej in za celotno eksperimentalno skupino skupaj (Priloga R13):

TRDITEV	SGTO	SGVI	TGNG	EGNG	SKUPAJ
Prozifikacija <i>Krsta</i> , <i>Venca</i> in <i>Sonetov nesreče</i>					
a) mi je delovala moteče,	4	4	0	19	6
b) se mi ne zdi nujno potrebna,	19	11	5	10	11
c) mi je precej pomagala pri razumevanju.	77	85	95	71	82
Pri besedilih z dodano prozifikacijo					
a) sem bral samo prozno besedilo na desni,	15	7	0	38	15
b) sem prebral verze in si pomagal s prozo,	46	60	73	48	56
c) sem prebral prozo in na hitro še verze.	39	33	27	14	29
Pri obravnavi Prešerna v šoli mi je koristilo:					
a) dodana prozifikacija,	38	59	64	43	51
b) naloge za preverjanje razumevanja,	0	4	0	0	1
c) naloge za samostojno prozifikacijo,	0	0	4	0	1
č) nič od tega,	4	0	9	29	9
d) vse troje.	58	37	23	28	38
Pri preizkusih znanja mi je koristilo:					
a) dodana prozifikacija,	54	59	50	43	52
b) naloge za preverjanje razumevanja,	0	4	0	5	2
c) naloge za samostojno prozifikacijo,	0	0	0	0	0
č) nič od tega,	23	19	32	19	23
d) vse troje.	23	18	18	33	23

Rezultati celotne eksperimentalne skupine izpričujejo, da so štiri petine dijakov mnenja, da jim je dodana prozifikacija precej pomagala pri razumevanju oz. pri recepciji besedila ob

²¹²⁷ Na ta način sem hotel preveriti stopnjo samospoznavanja o možnostih za izboljšanje recepcije Prešernove poezije, dobljene rezultate pa kasneje primerjati z rezultati pedagoškega eksperimenta.

²¹²⁸ Prim. še: "Nadgrajujemo in poglobljamo pa lahko zlasti tiste sestavine oz. predstave učenčevega doživetja, ki izvirajo iz besedilnega temelja ... /.../ Nadgrajevanje je najbolj uspešno, kadar poteka s sistematičnim vračanjem k besedilu, k ponovnemu branju in pregledovanju tistih izsekov besedila, ki so pomembni za opazovano sestavino (n. d.: 193).

njegovem prvem branju.²¹²⁹ Le eni desetini dijakov se prozifikacija ne zdi nujno potrebna, kar najbrž pomeni, da so jim bila Prešernova pesniška besedila dovolj razumljiva, šestim odstotkom dijakov pa je dodana prozifikacija delovala celo moteče, ker je najbrž okrnila njihov bralni užitek. Dobra polovica dijakov je brala dodatno gradivo na ta način, da so najprej prebrali verze na levi strani in si pri razumevanju pomagali s proznim besedilom na desni, kar je gotovo najbolj učinkovita metoda, saj prinaša najboljše rezultate tako glede razumevanja besedila kot glede povečevanja bralnih zmožnosti.²¹³⁰ Slaba tretjina dijakov je najprej prebrala prozno besedilo na desni in potem še na hitro verze na levi, kar je že bistveno manj učinkovita bralna strategija, petnajst odstotkov dijakov pa je bralo samo prozno besedilo na desni, ker so prozifikacijo očitno razumeli kot nadomestek za branje izvirnika.²¹³¹

Skoraj devet desetih dijakov je prepričanih, da jim je dodana prozifikacija koristila pri obravnavi pesmi v šoli (približno ena polovica je tako opredelila samo prozifikacijo, dobra tretjina pa celotno dodatno gradivo, torej tudi naloge za preverjanje razumevanja in za samostojno prozifikacijo pesniškega besedila), tri četrtine dijakov pa trdijo, da so prozifikacijo uporabljali tudi ob pripravah na preverjanje in ocenjevanje znanja. Ena četrtina dijakov je nasprotno izjavlja, da pri pripravi na preizkuse znanja niso uporabljali dodatnega gradiva, kar je lahko povezano z naravo pisnega in ustnega ocenjevanja, saj pri reproduktivnem merjenju rezultatov dodatno gradivo resnično ne prispeva k boljšemu uspehu.

Primerjava rezultatov anketnega vprašalnika po posameznih šolah prinaša zelo zanimive in poučne razlike. V prvem sklopu sem preverjal odnos do prozifikacije daljših pesniških besedil. Medtem ko na tehnični gimnaziji ni niti enega dijaka, ki bi mu dodana prozifikacija delovala moteče, je na ekonomski gimnaziji takih ena petina. V skladu s tem je na tehnični gimnaziji kar 95 odstotkov dijakov mnenja, da jim je dodana prozifikacija precej pomagala pri razumevanju, na ekonomski gimnaziji pa je takih le 71 odstotkov. Pri tem gre po eni strani za razliko v spolu, po drugi strani pa za razliko v motiviranosti dijakov na posamezni šoli.²¹³²

²¹²⁹ Po končanem testiranju na ekonomski gimnaziji je neka učenka spontano izjavila, da brez dodatnega gradiva sploh ne bi nič razumela.

²¹³⁰ Gre za tako imenovano cik-cak branje, pri katerem bralec nenehno primerja verzno in prozno besedilo, pri čemer ne samo laže razumeva zahtevnejša mesta v pesniškem besedilu, ampak tudi opazuje bistvene razlike (metaforičnost - nemetaforičnost, ekspresivnost - neekspresivnost, zgoščenost ali razvlečenost - uravnoveženost) med verzno in prozno pesniško obliko.

²¹³¹ Bistvena značilnost dodane prozifikacije je ravno v tem, da omogoča najmanj tri različne bralne strategije, pač odvisno od zahtev, pričakovanj in motiviranosti bralcev: od posameznega bralca je odvisno, koliko časa si bo vzel za branje in koliko bo odnesel do besedila.

²¹³² Dijaki tehnične gimnazije so bili izključno moškega spola, celovita raziskava pa je pri njih izpričala šibkejšo doživljanje poezije, kar so verjetno skušali nadoknaditi s pomočjo proznega besedila. Nekateri dijaki ekonomske

Kar petini dijakov tolminske gimnazije se prozifikacija ne zdi nujno potrebna, to pa lahko pripišemo natančnemu delu z besedilom, ki so ga izpričali njihovi rezultati pri reševanju pete naloge Vprašalnika II (Priloga R6, str. 1). V drugem sklopu se potrjujejo ugotovitve iz prvega sklopa: tri četrtine visoko motiviranih dijakov tehnične gimnazije je bralo dodatno gradivo na najbolj produktiven način, dobra tretjina dijakov ekonomske gimnazije (ta podatek zelo izstopa) pa je po liniji najmanjšega odpora brala samo prozno besedilo na desni strani. Tudi tu so se dijaki tolminske gimnazije očitno zanašali na celovito šolsko interpretacijo, saj jih je manj kot pol izbralo najbolj učinkovito bralno strategijo.

S tretjim sklopom anketnih trditev sem preverjal uporabnost dodatnega gradiva pri obravnavi Prešernove poezije v šoli. Dijaki tolminske, vipavske in tehnične gimnazije so skoraj v celoti prepričani, da jim je dodatno gradivo koristilo (pri tem dijaki tehnične gimnazije največji pomen pripisujejo prozifikaciji, dijaki tolminske gimnazije pa tudi drugim, bolj aktivnim oklikam dela z besedilom), na ekonomski gimnaziji pa je takih dijakov le sedem desetlin, medtem ko je slaba tretjina mnenja, da jim dodatno gradivo sploh ni koristilo.²¹³³

Sklenemo lahko, da so dijaki visoko ocenili potrebnost in koristnost dodatnega gradiva, predvsem prozifikacije, da pa je bilo od posamezne šole in posameznega dijaka odvisno, v kolikšni meri so bili izkoriščeni didaktični potenciali, ki jih tako gradivo ima.

3.4.5.1.4 ODNOS UČITELJEV DO DODATNEGA GRADIVA

Po končani obravnavi Prešernove poezije sem tako kot pri dijakih eksperimentalne skupine tudi pri njihovih učiteljih z anketnim vprašalnikom ugotavljal njihovo mnenje o koristnosti dodatnega gradiva za izboljšanje recepcije Prešerna in o njegovi uporabnosti za učitelje slovenščine na srednjih šolah (Priloga R10). S tem sem hotel preveriti, ali bi bilo smiselno tovrstno dodatno gradivo prilagoditi za redno uporabo v šoli in ali se mnenje učiteljev kaj razlikuje od mnenja njihovih dijakov. Učitelji so se morali opredeliti o tem, koliko šolskih ur so potrebovali za obravnavo Prešernovih pesmi, koliko domačega dela so imeli s tem, koliko znanja so pridobili dijaki v eksperimentalnem oddelku in kakšen odnos do Prešernove poezije

gimnazije vsekakor niso zavračali prozifikacije zaradi motenja bralnega užitka, pač pa zaradi premajhne motiviranosti za šolsko delo nasploh.

²¹³³ Glede na rezultate pedagoškega eksperimenta lahko precej zanesljivo sklepamo, da ti dijaki dodatnega gradiva sploh niso uporabljali.

so oblikovali, nazadnje pa še o tem, kateri del dodatnega gradiva je po njihovem mnenju najbolj koristil dijakom. Navajam preglednico:

Obravnavana Prešernove poezije v šoli je zahtevala	ŠOLA
več ur kot običajno	
enako število ur kot običajno	SGTO, SGVI, TGNG, EGNG
manj ur kot običajno	
Doma je imel učitelj za pripravo na pouk	
manj dela kot običajno	
enako količino dela kot običajno	SGVI, TGNG, EGNG
več dela kot običajno	SGTO

Dijaki v eksperimentalnem oddelku so pridobili	ŠOLA
manj znanja kot običajno	
enako količino znanja kot običajno	SGTO, TGNG
več znanja kot običajno	SGVI, EGNG
Dijaki v eksperimentalnem oddelku so si oblikovali	
boljši odnos do Prešerna kot običajno	
enak odnos do Prešerna kot običajno	SGTO, SGVI, TGNG, EGNG
slabši odnos do Prešerna kot običajno	
Od dodatnega gradiva je dijakom najbolj koristilo:	
dodane prozifikacije	EGNG
naloge za preverjanje razumevanja	SGTO
samostojne predstavitev v prozo	SGVI, TGNG
nič od tega	

Vsi učitelji so menili, da tovrstna obravnava ne zahteva več šolskih ur,²¹³⁴ in da (razen učitelja s tolminske gimnazije) domača priprava učitelja ne presega običajnega obsega dela. Po dva učitelja (vsakič eden s splošne in eden s strokovne gimnazije) sta menila, da so dijaki z dodatnim gradivom pridobili enako količino znanja oz. več znanja kot običajno, glede odnosa do Prešernove poezije pa so bili učitelji spet enotni, češ da dodatno gradivo in delo nanj ni imelo nobenega vpliva. Večina učiteljev je bila prepričana, da so dijakom najbolj koristile dejavno zasnovane naloge za preverjanje razumevanja in za samostojno prozifikacijo, samo učitelj z ekonomske gimnazije je izpostavil dodano prozifikacijo daljših pesniških besedil.²¹³⁵ Ugotovimo lahko, da so bili učitelji precej bolj zadržani do koristnosti dodatnega gradiva (in še zlasti prozifikacije) kot njihovi dijaki. Rezultati pedagoškega eksperimenta so seveda pojasnili, čigavo mnenje je bilo bolj verodostojno.

²¹³⁴ Pač pa so seveda dijaki bolj aktivni in obremenjeni doma.

²¹³⁵ Njegovo mnenje morda lahko povežemo z ugotovitvijo, da so ravno dijaki v eksperimentalnem oddelku ekonomske gimnazije najbolj številčno razumeli prozifikacijo kot nadomestek za branje izvirnega besedila; očitno gre za prepričanje, da so dijaki tako vsaj nekaj prebrali, sicer ne bi brali nič.

3.4.5.2 DOŽIVLJANJE IN VREDNOTENJE PREŠERNOVIH PESMI

Po obširni analizi rezultatov pedagoškega eksperimenta, s katero sem potrdil pomembne razlike v poznavanju in razumevanju Prešernovih pesmi po vnosu eksperimentalnega dejavnika, navajam še rezultate anketnih vprašanj, s katerimi sem preveril morebitne spremembe v odnosu do Prešernovih pesmi in njihovega avtorja nasploh,²¹³⁶ ob tem pa tudi vpliv dodatnega gradiva na recepcijo posameznih obravnavanih Prešernovih pesmi.

3.4.5.2.1 ODNOS DO PREŠERNOVIH PESMI IN NJIHOVEGA AVTORJA NASPLOH

S tretjo nalogo v Vprašalniku I (Priloga R5, str. 1) in prvo nalogo v Vprašalniku II (Priloga R6, str. 1) sem se namenil raziskati odnos dijakov do Prešernovih pesmi in posledično do njihovega avtorja, torej pretežno njihovo doživljanje in vrednotenje. Zanimalo me je troje: kakšen je ta odnos pred obravnavo Prešerna v srednji šoli; ali se ta odnos med šolsko obravnavo spremeni in kako se spremeni; kako se morebitne spremembe kažejo v eksperimentalni skupini, ki je imela dodatno gradivo, in v kontrolni skupini, ki je bila brez njega. Teoretično utemeljuje pomen dijakovega literarnega doživetja za obravnavo leposlovnih besedil v šoli in s tem za njihovo recepcijsko nadgradnjo²¹³⁷ Meta Grosman, ki se pri tem sklicuje tudi na spoznanja ameriške raziskovalke Louise M. Rosenblatt, katere temeljno delo *Literature as Exploration* je še danes aktualno, čeprav je nastalo že pred drugo svetovno vojno. Zaradi pomembnosti navajam ustrezno mesto v monografiji *Zagovor branja* v celoti (2004: 226):

Učenčevo lastno literarno doživetje je tudi nujen predpogoj za vse oblike pogovora o bolj zapletenih besedilnih sestavinah in razsežnostih. Pogovor o raznih oblikovnih značilnostih in o tem, kako se v besedilu manifestirajo, /.../ opisi in razčlenitve posameznih oseb in dogodkov ter njihovih medsebojnih razmerij in tematske razlage postanejo za učenca zanimivi šele na osnovi njihovega lastnega bralnega doživetja in iz tega rastočega zanimanja (prim. Rosenblatt 1983: 7) ter ob sočasnem spoznanju njihove uporabnosti za boljše razumevanje. Šele na taki osnovi lahko pričakujemo učenčevo željo, da bi svoje razumevanje nadgradil, iz česar lahko izvira zanimanje za umetniška/izrazna sredstva, ki omogočajo opažene učinke besedila. Brez take neposredne čustvene navezave na doživeto besedilo ostanejo vsi šolski podatki o besedilu, njegovih oblikovnih posebnostih, o avtorju in o dobi zgolj dolgočasna snov, ki se jo je treba naučiti na pamet za oceno, in jo je, kot nezanimive podatke, dobro čimprej izbrisati iz spomina.

²¹³⁶ Ob tem sem seveda domneval, da dodatno gradivo, ki naj bi izboljšalo razumevanje in doživljanje Prešernovih pesmi, pozitivno vpliva tudi na njihovo vrednotenje.

²¹³⁷ Predvsem dodana prozifikacija naj bi dijakom omogočila boljše razumevanje in s tem globlje doživljanje zelo zahtevnih Prešernovih pesniških besedil.

Naloga je bila izbirnega tipa in je zahtevala, da dijaki podčrtajo ustrezno trditev. Navajam preglednico z rezultati (Prilogi R12 in R13):

PREŠERNOVE PESMI SO	EKSPERIMENT. SKUPINA		KONTROLNA SKUPINA	
	Vprašalnik I	Vprašaln. II	Vprašalnik I	Vprašaln. II
po vsebini	%	%	%	%
nezanimive	24	18	17	17
zanimive	66	66	72	60
zelo zanimive	10	16	11	23
po obliki	%	%	%	%
preproste	8	0	16	2
zapletene	66	47	64	54
zelo zapletene	26	53	20	44
po razumljivosti	%	%	%	%
nezahtevne	8	2	12	2
zahtevne	65	61	62	48
zelo zahtevne	27	37	26	50
po pomenu za Slovence	%	%	%	%
nepomembne	4	4	2	3
pomembne	31	30	30	23
zelo pomembne	65	66	68	74

Pred obravnavo Prešerna ni bilo bistvenih razlik med dijaki eksperimentalne in kontrolne skupine: okoli dve tretjini anketirancev sta menili, da so Prešernove pesmi po vsebini zanimive, po obliki zapletene in po razumljivosti zahtevne; prav tako pa sta kar dve tretjini menili, da so Prešernove pesmi za Slovence zelo pomembne.²¹³⁸ Pomembno je še, da je bilo precej več takih dijakov, ki so menili, da so pesmi nezanimive, kot takih, ki so menili, da so zelo zanimive, in obratno, da je več dijakov označevalo te pesmi za zelo zapletene in zelo zahtevne, manj pa za preproste in nezahtevne.

Razen pri kategoriji "pomen Prešernovih pesmi za Slovence" se je po končani obravnavi odnos dijakov do Prešernovih pesmi nasploh korenito spremenil. V obeh skupinah se je povečalo število dijakov, ki so pesmi opredelili kot zelo zanimive, razen v enem primeru pa se je podvojilo število tistih, ki so jim Prešernove pesmi po obliki zelo zapletene in po razumljivosti zelo zahtevne.²¹³⁹ To bistveno spremembo lahko pripišemo predvsem dejstvu, da so bile v osnovni šoli v ospredju šolske obravnave recepcijsko manj zahtevne Prešernove

²¹³⁸ Če združimo obe skupini in obe kategoriji (Prešernove pesmi so pomembne in zelo pomembne), dobimo skupen rezultat, da se od 195 anketiranih srednješolcev s celotne Severne Primorske kar 97 odstotkom dijakov zdijo Prešernove pesmi pomembne, to pa je povsem primerljivo z ugotovitvijo Krakarjeve, da se "Prešernova poezija zdi pomembna za razvoj slovenske narodne zavesti" 94 odstotkom učencev sedmega razreda osnovne šole in tudi 94 odstotkom dijakov tretjega letnika gimnazije (Krakar Vogel 2000/01: 130).

²¹³⁹ V nasprotju z Vprašalnikom I se skoraj nobenemu dijaku Prešernove pesmi niso zdele preproste in nezahtevne.

pesmi (npr. *Povodni mož*, *Turjaška Rozamunda* ter *Apel in čevljar*), v srednji šoli pa prevladujejo po obliki, vsebini in slogu dosti bolj zahtevne pesmi (npr. *Slovo od mladosti*, *Sonetni venec* in *Soneti nesreče*).

Očitno je, da je dodatno gradivo (prozifikacije in naloge za preverjanje razumevanja) kot eksperimentalni dejavnik vplivalo na odnos dijakov do vsebine, saj se je v eksperimentalni skupini zmanjšalo število tistih, ki so jim bile Prešernove pesmi nezanimive, medtem ko je v kontrolni skupini ostalo enako. Še bolj pa je razlika med skupinama opazna pri odnosu do razumljivosti (izboljšanje le-te je bil sploh osrednji namen dodatnega gradiva), saj je Prešernove pesmi kot zelo zahtevne ocenjevala v eksperimentalni skupini tretjina, v kontrolni skupini pa kar polovica dijakov.

3.4.5.2.3 RAZVRSTITEV OBRAVNAVANIH PESMI PO PRILJUBLJENOSTI, ZAHTEVNOSTI IN POMENU ZA SLOVENCE

V Vprašalniku II sem s posebno nalogo preverjal odnos srednješolcev do devetih obravnavanih Prešernovih pesmi.²¹⁴⁰ Z nalogo izbirnega tipa (dijaki so se pri vsaki kategoriji morali odločiti za eno Prešernovo pesem – Priloga R6, str. 1) sem preverjal njihovo doživljanje in vrednotenje. Pri tem me je najprej zanimal vpliv eksperimentalnega dejavnika (dodatnega gradiva) na morebitne razlike med eksperimentalno in kontrolno skupino. Rezultate predstavljam tako, da so pri vsaki kategoriji pesmi razvrščene padajoče po doseženem številu odstotkov (Priloga R13):

PESEM Z NAJBOLJ ZANIMIVO VSEBINO			
EKSPERIMENT. SKUPINA	odstotek	KONTROLNA SKUPINA	odstotek
<i>Krst pri Savici</i>	46	<i>Krst pri Savici</i>	26
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	21	<i>Zdravljica</i>	18
<i>Hčere svet</i>	12	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	17
<i>Zdravljica</i>	8	<i>Hčere svet</i>	16
<i>Nezakonska mati</i>	5	<i>Soneti nesreče</i>	9
<i>Slovo od mladosti</i>	3	<i>Nezakonska mati</i>	7
<i>Sonetni venec</i>	2	<i>Slovo od mladosti</i>	4
<i>Soneti nesreče</i>	2	<i>Sonetni venec</i>	2
<i>Pevcu</i>	1	<i>Pevcu</i>	1

²¹⁴⁰ Po učnem načrtu so učitelji lahko izbirali med romancama *Hčere svet* in *Učenec*, vendar smo se s profesoriciami slovenščine že pred začetkom pedagoškega eksperimenta dogovorili, da bodo zaradi primerljivosti vse obravnavale *Hčere svet*.

PESEM Z NAJBOLJ ZANIMIVO OBLIKO			
EKSPERIMENT. SKUPINA	odstotek	KONTROLNA SKUPINA	odstotek
<i>Zdravljica</i>	49	<i>Sonetni venec</i>	42
<i>Sonetni venec</i>	29	<i>Zdravljica</i>	41
<i>Pevcu</i>	11	<i>Pevcu</i>	9
<i>Krst pri Savici</i>	6	<i>Krst pri Savici</i>	3
<i>Soneti nesreče</i>	3	<i>Soneti nesreče</i>	2
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	2	<i>Hčere svet</i>	1
<i>Hčere svet</i>	0	<i>Nezakonska mati</i>	1
<i>Nezakonska mati</i>	0	<i>Slovo od mladosti</i>	1
<i>Slovo od mladosti</i>	0	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	0

V obeh skupinah je pesem z najbolj zanimivo vsebino *Krst pri Savici*.²¹⁴¹ Vendar je v eksperimentalni skupini *Krst* dosegel skoraj polovico odstotkov in v primerjavi s kontrolno skupino skoraj dvakrat več, kar lahko pripišemo učinku dodane prozifikacije: dijaki so besedilo bolj razumeli, ga globlje doživeli in tudi više ovrednotili. V kontrolni skupini je na visokem drugem mestu *Zdravljica* in na petem mestu ciklus *Soneti nesreče*, kar kaže na večji vpliv šolske obravnave,²¹⁴² saj je v eksperimentalni skupini *Zdravljica* šele na četrtem mestu, *Soneti nesreče* pa so na predzadnjem. V eksperimentalni skupini je na visokem drugem mestu balada *Neiztrohnjeno srce*, ki podobno kot *Krst* omogoča polno vživetje v zgodbo. V eksperimentalni skupini je *Zdravljici* pripisana bistveno bolj zanimiva oblika kot *Sonetnemu vencu*, v kontrolni skupini pa sta pesmi izenačeni. Tudi v tem primeru gre verjetno za vpliv šolske obravnave, saj literarna zgodovina favorizira umetelno obliko *Sonetnega venca*.

NAJTEŽE RAZUMLJIVA PESEM			
EKSPERIMENT. SKUPINA	odstotek	KONTROLNA SKUPINA	odstotek
<i>Sonetni venec</i>	27	<i>Sonetni venec</i>	31
<i>Soneti nesreče</i>	20	<i>Krst pri Savici</i>	22
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	17	<i>Soneti nesreče</i>	19
<i>Krst pri Savici</i>	12	<i>Pevcu</i>	8
<i>Pevcu</i>	11	<i>Slovo od mladosti</i>	8
<i>Slovo od mladosti</i>	9	<i>Hčere svet</i>	4
<i>Hčere svet</i>	3	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	4
<i>Nezakonska mati</i>	1	<i>Nezakonska mati</i>	2
<i>Zdravljica</i>	0	<i>Zdravljica</i>	2
NAJBOLJ DOLGOČASNA PESEM			
EKSPERIMENT. SKUPINA	odstotek	KONTROLNA SKUPINA	odstotek
<i>Pevcu</i>	19	<i>Pevcu</i>	22
<i>Slovo od mladosti</i>	17	<i>Slovo od mladosti</i>	16

²¹⁴¹ To gre verjetno pripisati dejstvu, da gre za daljše besedilo, ki so ga dijaki brali za domače branje, ter da pesnitev z domoljubno-ljubezensko tematiko in elegičnim razpletom omogoča bodisi obožavajoče bodisi zavračajoče čustveno opredeljevanje.

²¹⁴² Pri *Zdravljici* je verjetni razlog povezava s položajem pesmi kot aktualne slovenske himne, pri ciklusu sonetov pa poudarjanje vrednotenja slovenske literarne zgodovine.

<i>Soneti nesreče</i>	17	<i>Soneti nesreče</i>	15
<i>Sonetni venec</i>	14	<i>Krst pri Savici</i>	14
<i>Nezakonska mati</i>	11	<i>Sonetni venec</i>	13
<i>Krst pri Savici</i>	8	<i>Hčere svet</i>	9
<i>Hčere svet</i>	7	<i>Nezakonska mati</i>	6
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	7	<i>Zdravljica</i>	3
<i>Zdravljica</i>	0	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	2

V kontrolni skupini je *Krst* na drugem mestu po težki razumljivosti, v eksperimentalni skupini pa šele na četrtem mestu (razmerje 22 proti 12 odstotkom), kar spet lahko pripišemo pozitivnemu učinkovanju dodatnega gradiva. Da je nerazumljivo besedilo sprejeto kot dolgočasno, potrjuje naslednja preglednica, saj je v kontrolni skupini *Krst* na visokem četrtem mestu po dolgočasnosti in skoraj izenačen s pesmima *Slovo od mladosti* in *Soneti nesreče*, v eksperimentalni skupini pa je šele na šestem mestu in ima dvakrat nižji odstotek kot prve štiri pesmi.²¹⁴³

PESEM Z NAJVEČJIM POMENOM ZA SLOVENCE			
EKSPERIMENT. SKUPINA	odstotek	KONTROLNA SKUPINA	odstotek
<i>Zdravljica</i>	88	<i>Zdravljica</i>	88
<i>Krst pri Savici</i>	6	<i>Sonetni venec</i>	9
<i>Sonetni venec</i>	5	<i>Krst pri Savici</i>	3
<i>Slovo od mladosti</i>	1	<i>Pevcu</i>	0
<i>Pevcu</i>	0	<i>Hčere svet</i>	0
<i>Hčere svet</i>	0	<i>Nezakonska mati</i>	0
<i>Nezakonska mati</i>	0	<i>Slovo od mladosti</i>	0
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	0	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	0
<i>Soneti nesreče</i>	0	<i>Soneti nesreče</i>	0

Še zadnja potrditev, da je dodana prozifikacija vplivala na odnos do obravnavanih Prešernovih pesmi, je razvrstitev pesmi glede na to, kolikšen pomen imajo za Slovence. Pričakovano je v obeh skupinah na prvem mestu *Zdravljica* (tudi tu delujejo njene mitične razsežnosti, povezane s položajem aktualne slovenske himne), pač pa je razlika v razvrstitvi *Krsta* in *Sonetnega venca*. V kontrolni skupini je razviden vpliv šolske obravnave, ki predstavlja *Sonetni venec* kot veliko oblikovno-vsebinsko umetnino, s katero lahko konkuriramo v Evropi, medtem ko je v eksperimentalni skupini na drugem mestu *Krst*, pesnitev, ki so jo s pomočjo dodatnega gradiva lahko globlje doživeli kot pomembno literarno pričevanje o slovenski zgodovini.

²¹⁴³ Na pomen razumljivosti za estetsko doživljanje besedila opozarja že Wolfgang Iser: "Branje postane užitek šele, ko je pomembna naša produktivnost, to je tam, kjer besedila ponujajo bralcu možnost, da vključi v igro tudi svoje zmožnosti. Seveda pa bralčevo pripravljenost za sodelovanje omejujejo, denimo, tista mesta v besedilu, ki so preveč jasna ali pa nasprotno preveč nejasna: dolgčas in preveliko naprežanje sta dva pola tolerance, ki nakazujeta, da se bo bralec po vsej verjetnosti umaknil iz igre." (Iser 2001: 173). Ob tem je potrebno pripomniti, da seveda tudi "preveliko naprežanje" lahko vzbuja občutek dolgočasje.

3.4.5.3 VREDNOTENJE SODOBNE LITERARNE ZGODOVINE

Z namenom vplivati na izbor Prešernovih pesmi v srednješolskih učnih načrtih za slovenščino in v ustreznih didaktičnih gradivih,²¹⁴⁴ sem posebej opazoval vrednotenje srednješolcev, in sicer v eksperimentalni in kontrolni skupini skupaj. Da bi bila kar najbolj razvidna vrednotenjska merila, ki so jih uporabljali sestavljalci učnih načrtov in pisci beril (predvsem s stališča, ali gre za enakovredno zastopanje literarnozgodovinskih in recepcijskih kriterijev), sem se najprej odločil sistematično in podrobno raziskati vrednotenjska merila osrednjih prešernoslovcev druge polovice 20. stoletja.²¹⁴⁵

Posamezni literarni zgodovinarji in kritiki so različno vrednotili Prešernove pesmi, seveda odvisno od meril, ki so jih pri tem uporabljali. Kopja se niso lomila samo ob *Krstu pri Savici*, kjer so na razilke v vrednotenju vplivale predvsem različne, ideološko zaznamovane razlage, pač pa tudi ob razmeroma preprostih pesmih, kakršna je npr. *Nezakonska mati*. Medtem ko Boris Paternu priznava tej pesmi, da "predstavlja močno zapleten, vendar skladen in umetniško učinkovit spoj artizma s folkloro", vendar je nikakor ne postavlja ob bok *Krsta pri Savici* ali *Sonetov nesreče*, ji Stritar v svojem eseju o Prešernu "prisoja izredno ceno in jo postavlja za zgled", Levstik pa jo v svoji kritiki Kleinmayerjeve *Zgodovine slovenskega slovstva* proglašja za eno "izmed najlepših na svetu" (Paternu 1977: 265).²¹⁴⁶

Sam sem analizo vrednotenja sodobne literarne zgodovine izbral najprej obsežno Paternujevo monografijo *France Prešeren in njegovo pesniško delo I, II*, čeprav je stara že trideset let, ker je očitno še vedno podlaga srednješolskega izbora Prešernovih pesmi,²¹⁴⁷ potem pa še *Prešernov pesniški razvoj Janka Kosa in Prešernovo življenje Antona Slodnjaka*, monografiji, ki sta zaznamovali šestdeseta in sedemdeseta leta 20. stoletja.²¹⁴⁸

²¹⁴⁴ Krakarjeva v poglavju Načela izbiranja in razvrščanja literarnih del izčrpno predstavi štiri načela književne didaktike za šolski izbor literarnih del: recepcijsko načelo (osrednje merilo je učenec), literarnozgodovinsko načelo (osrednje merilo je obdobje), literarnoteoretično načelo (merila so tema, zvrst, besedilo kot medbesedilo ipd.) in načelo nacionalne oz. mednarodne primerljivosti in pomembnosti (2004: 61-65).

²¹⁴⁵ Problematika literarnega vrednotenja je sicer eno od bolj zanemarjenih področij slovenske literarne vede, ki pa v zadnjem času pridobiva na pomenu (Paternu 1989, Dović 2000, Ogrin 2003).

²¹⁴⁶ Po Paternuju je Stritar izhajal iz načela, da je najboljša poezija tista, ki je poleg "najvišje umetnosti popolnoma narodna", Levstik pa je *Nezakonski materi* pripisoval "čaroben jezik".

²¹⁴⁷ To utemeljujem z dejstvom, da je od devetih pesmi tega izbora kar sedem takih, ki po Paternuju "dajejo temeljno orientacijo v Prešernov vsebinski svet" (1976: 107), poleg tega pa skupaj z romanco *Hčere svet* (izbirno: *Učenec*) in pesmijo *Nezakonska mati* pokrivajo vseh pet obdobji Prešernovega literarnega ustvarjanja po Paternuju.

²¹⁴⁸ Gre torej za dva živeča in še vedno vplivna literarna zgodovinarja, Slodnjak pa je vključen predvsem zato, ker je njegova monografija doživela daleč največ ponatisov oz. presenetljivo visoke naklade.

3.4.5.3.1 MONOGRAFIJA BORISA PATERNUJA

Čeprav skoraj ni Prešernove pesmi, v kateri Paternu ne bi našel vsaj kakšnega znaka kakovosti, vendarle obstaja v njegovem vrednotenju dokaj jasna hierarhija. Po kakovosti izjemne Prešernove pesmi označuje za najpomembnejše, za umetnine, za artistska dela, za enega od vrhov ipd. Čeprav zelo visoko ceni tudi pesmi, kot so *Povodni mož*, *Turjaška Rozamunda* ali *Apel in čevljar*, pa po njegovem mnenju nesporen umetniški vrh predstavljajo pesmi *Slovo od mladosti*, *Soneti nesreče*, *Sonetni venec*, *Krst pri Savici*, *Pevcu*, *Zdravljica* in *Neiztrohnjeno srce*, ki imajo v središčnem položaju "bivanjsko temo, ki je nosilka avtojevega temeljnega občutja in zavesti o življenju ter iskanja smisla v njem" (Paternu 1976:107). Poleg tega tematskega kriterija so za Paternujevo vrednostno razvrstitev ključne še romantičnost, vloga pesmi v idejno-slogovnem razvoju Prešernove poezije in njena vloga v razvoju slovenske književnosti, torej izrazito literarnozgodovinska merila. Ta tri merila nazorno predstavlja Paternujeva oznaka cikla *Soneti nesreče*, ki ga ima za "daleč vidno umetnino Prešernovega peresa, poleg Krsta pri Savici njegovo najpomembnejšo pesnitev": "Toda cikl nima samo odlične pojasnjevalne in orientacijske vrednosti za celotno poezijo vse tja do *Sonetnega venca* in še naprej" (n. d.: 187). In kasneje: "Elegija *Slovo od mladosti* začenja, *Soneti nesreče* pa dokončno uveljavijo slovensko pesniško romantiko. Toda cikl ni ostal samo zgodovinsko dejstvo. S svojo vsebinsko in izrazno razvitostjo odmeva še daleč v bodočnost, vse v naš čas" (n. d.: 210).

Ni naključje, da navedene pesmi povezujeta še izrazit oblikovni in jezikovni artizem ter izjemno resnoben, celo elegičen odnos do snovi. To pa obenem pomeni, da so za Paternuja pesmi, ki imajo preprosto obliko in folklorni slog ali humorno oz. ironično doživljajsko perspektivo, sicer tudi lahko umetniške²¹⁴⁹, vendar manj umetniške in po kakovosti manj vredne od prej imenovanih.²¹⁵⁰ O pesmi *Ukazi* npr. Paternu zapiše: "Pesem je torej spet primer

²¹⁴⁹ Tak primer je po Paternuju *Nova pisarija*, ki je "delovala in lahko deluje čez svoj čas in spada med pesnitve, ki jim "literarna entropija" ne pride zlahka blizu" (n. d.: 163). Medtem ko Kos pesnitev uvršča med priložnostne pesmi in je sploh ne interpretira, ji Paternu posveti skoraj 5000 besed in jo označi za "znamenito dialogno satiro" oziroma "subjektivno umetniško satiro", ki ji kljub "izražanju robate in "nižje" vrste" priznava, da je njen začetek "prava mala mojstrovina logike in inteligence", predstavitev purizma pa "povezana, zaokrožena in slikovita" (n. d.: 153-162). Obravnava *Nove pisarije* izpričuje, da Paternu poleg literarnozgodovinskega uporablja tudi doživljajsko vrednotenje, čeprav mu je slednje manj pomembno.

²¹⁵⁰ O tem in o skoraj kulturnem odnosu do Prešernove "visoke poezije" pričata Paternujevi označitvi *Slovesa od mladosti* in *Krst pri Savici*: "Pred nami je prva Prešernova generalna življenjska izpoved. Nov je njen ton zresnenosti in popoln izstop iz humorja. In nova je prav tako vrsta, elegija v prvoosebni, lirsko neposredni in izrazito emotivni pripovedi" (n. d.: 107). "V verzni obliki ter v povzdignjeni, visoki in svečani besedi je pripovedna pesnitev lahko ostala predvsem zato, ker je Prešeren tudi ob novih spoznanjih ohranil globoko

artizma, ki zapušča osebno poetiko in se močno prilagaja postopkom pesniške folklore. Slednje celo prevladuje, če se vzdržimo strožjega opazovanja." (Paternu 1977: 222). O *Svetem Senanu* pa: "Kljub šaljivemu prigraditvju je Prešernovo besedilo *Svetega Senana* izdelano skrbno ... /.../ Isto velja za jezik, ki kljub občasni podobnosti z onim v *Povodnem možu* zavzema znatno nižjo slogovno ravnino, ustrežajočo humorno satiričnemu tonu pripovedi." (n. d.: 271).²¹⁵¹

3.4.5.3.2 MONOGRAFIJA JANKA KOSA

Podobna vrednotenjska merila zasledimo v monografiji Janka Kosa, ki ima podnaslov Interpretacija.²¹⁵² To je razvidno že iz razdelitve knjige na posamezna poglavja, saj oba literarna zgodovinarja kot najpomembnejše označujeta osrednje romantično obdobje, opredelitvi obdobji pred tem in za tem pa posredno in tudi neposredno prinašata jasne vrednostno nižje oznake.²¹⁵³ Kos poimenuje najpomembnejše oziroma najbolj kakovostne Prešernove pesmi kot "eden od viškov", "pesem, ki se dviguje nad vsa druga Prešernova erotična pričevanja", "kulminacijska točka", "najbolj reprezentativno delo zrelega obdobja", "najizrazitejša Prešernova nacionalno socialna izpoved", praviloma pa se izogiba izrazov umetniški in umetnina. Natančna analiza pokaže, da uvršča med vrhove Prešernovega pesništva pesmi *Slovo od mladosti*, *Soneti nesreče*, *Sonetni venec*, *Krst pri Savici*, *V spomin Andreja Smoleta* in *Zdravljica*. Kot najpomembnejše vrednote Kos izpostavlja romantičnost, tematsko celovitost in zvrstno uravnoteženost.²¹⁵⁴

elegičen, nazaj zazrt odnos do velikega sveta romantičnega uporništva in romantične ljubezni" (Paternu 1977: 145).

²¹⁵¹ Tudi Paternujeva označitev te pesmi izpričuje uporabo doživljajskih meril: "Zgodba je dramatično nagla in polna, brez pripovednih praznin."

²¹⁵² Kot navaja Dovič, utemeljitelj empirične literarne znanosti Siegfried J. Schmidt ob Conradyjevi interpretaciji Goethejevih pesmi razdeli vse interpretativne izjave v tri osnovne tipe (deskriptivne, razlagalne in vrednostne) (2004: 56), torej je vrednotenje sestavni del literarnozgodovinske interpretacije.

²¹⁵³ Paternu začenja obravnavo Prešernovih pesmi s poglavjem Skozi pesniške tokove 18. stoletja, Kos pa z Obdobjem začetkov; Paternu sklene obravnavo treh obdobji Prešernove romantike z Zadnjimi leti (kot izjemno umetnino vrednoti le balado *Neiztrohnjeno srce*), Kos pa celotna štirideseta leta označi za Obdobje zaključkov in upada (za po kakovosti izstopajoči besedili označi le pesmi *V spomin Andreja Smoleta* in *Zdravljica*).

²¹⁵⁴ Romantičnost: "Kar pa zadeva motiv, je že iz naslova (*Slovo od mladosti*, op. Z. B.), nato pa še iz pesmi na prvi pogled razvidno, da gre za temo, ki je bila do leta 1830 že tako splošna last evropske romantične literature, da je skoraj nujno tvorila legitimen del njene motivike in življenjske psihologije (Kos 1966: 56). Tematska celovitost: "Življenjskonazorska izpoved se v *Krstu* najtesneje naslanja na erotično in nacionalno socialno. S tem pa je seveda že kar povedano, da je *Krst pri Savici* najočitnejša dokončna in pravzaprav edina sinteza vseh treh komponent Prešernovega pesniškega sveta tridesetih let." (n. d.: 145) Zvrstna uravnoteženost: "Prvotno (to je v ključnih pesmih zrelega obdobja, op. Z. B.) ravnovesje liričnosti, pripovednosti, dramatičnosti in refleksije bomo odkrili samo še v zelo redkih pesmih tega obdobja ..." (n. d.: 217).

V nasprotju s Paternujem, ki, kot sem že povedal, ne pozna "slabih" Prešernovih pesmi, je Kos precej bolj kritičen, in sicer besedila slabše umetniške kakovosti označuje z izrazom priložnostna pesem. To oznako prisoja npr. pesmim *Ponočnjak*, *Romanca od Strmega grada*, *Nova pisarija*, *Al prav se piše kauua ali kafha*, *Elegija svojim rojakom*, *Apel podobo na ogled postavi*, *Od železne ceste*, *Nebeška procesija*, *V spomin Matija Čopa*, *Sveti Senan* in *Nuna in kanarček*. Kosu izraz priložnostna pesem pomeni dvoje: v poglavju Nacionalno socialna in kulturna izpoved meri predvsem na priložnostni nastanek pesmi, ko se Prešernova izpoved kaže v pesmih "v zvezi s podrobnimi okoliščinami konkretnega okolja" (n. d.: 140),²¹⁵⁵ v poglavju Obdobje zaključkov in upada pa gre za izrazito vrednostno oznako, saj so po Kosu priložnostne tiste pesmi, ki imajo "očitna znamenja pojemajoče pesniške sile", zato "ne gre samo za obdobje zaključkov, ampak v njegovi končni podobi tudi za obdobje upada" (n. d.: 184).²¹⁵⁶

Pregled pesmi, ki jih Kos označuje za umetniško in kakovostno manj vredne, podobno kot pri Paternuju pokaže, da gre bodisi za po obliki preproste bodisi za satirične oziroma humorne pesmi.²¹⁵⁷ Medtem ko se pri Paternuju razbere manjvrednost humorja predvsem zaradi poveličevanja resnobnosti in elegičnosti,²¹⁵⁸ pa Kos povsem eksplicitno proglašča humorno poezijo za znamenje človeške šibkosti: "... humor v določenem smislu priznava neobvladljivost zunanjega sveta, saj se ravno s humorjem človek rešuje iz nje, tako da se ji umakne v razumsko priznavanje svojega poraza." (n. d.: 164)²¹⁵⁹ Tako ne preseneča, da Kos nekaterih satirično humornih pesmi, ki jih sicer Paternu in Slodnjak natančno razčlenjujeta (npr. pesmi *Nova pisarija*, *Al prav se piše kauua ali kafha*, *Apel podobo na ogled postavi*), v svoji monografiji sploh ne interpretira.

²¹⁵⁵ Po tem merilu bi moral Kos med priložnostne pesmi uvrstiti tudi pesnitev *Dem Andenken des Matthias Čop*, ki je sicer zanj nesporna umetnina.

²¹⁵⁶ Kos nadaljuje: "To dejstvo se ne kaže toliko v zunanjih stvareh, kolikor bolj v značaju nekaterih tekstov. S preprosto besedo jih imenujemo priložnostne."

²¹⁵⁷ Po Kosu Prešernova poezija v štiridesetih letih "zaradi svoje poljubne, prosto grajene in nezaključene okvirne forme dopušča veliko bolj neobvezno, zunanje discipline prosto in zato bolj neposredno pesniško izpoved - neposredno seveda v dobrem, lahko pa tudi v slabem pomenu besede" (n. d.: 181/182). Še Kosov odnos do humorja: "In končno bi v pregledu notranjih sestavin ne smeli pozabiti še na humor, ki se spet pojavi zlasti v nekaterih priložnostnih pesmih ..." (n. d.: 218)

²¹⁵⁸ Nekaj podobnega se je sicer zapisalo tudi Kosu, ko označuje tip ženske, ki jo naslavlja Prešeren v *Sonetnem vencu*: "Če naj jim bo primeren predmet, mora biti resnobna, vzvišena in celo stroga do drugih in same sebe ..." (n. d.: 107).

²¹⁵⁹ Zato po Kosu v Prešernovem zrelem obdobju, ko zaradi njegove notranje gotovosti "za tak umik ni bilo mesta", humor nima pomembnejše vloge (n. d.: 164).

3.4.5.3.3 MONOGRAFIJA ANTONA SLODNJAKA

Tudi v Slodnjakovi monografiji²¹⁶⁰ je v zadnjem poglavju jasno izražena opredelitev Prešernovih najbolj umetniških besedil, in sicer v povzetku avtor za po kakovosti najpomembnejša besedila izloči pesmi *Slovo od mladosti*, *Soneti nesreče*, *Gazele*, *Sonetni venec*, *Krst pri Savici*, *Neiztrohnjeno srce* in *Zdravljica* (Slodnjak 1964: 296). Gre za pesmi, ki so po Slodnjaku "prva čista umetnina našega slovstva" (*Slovo od mladosti*), delo "prvega modernega poeta svojega naroda" (*Soneti nesreče*), "najgloblja pesnitev v najbolj umetelni obliki, kar jih pozna literatura" (*Sonetni venec*), "vsebinska in izrazna sinteza, kakršna je najbolj mogla ustrezati slovenskemu ljudstvu in njegovi posvetni literaturi" (*Krst*) in "vrhunec Prešernove narodnostne in občečloveške lirike", ki je tudi imela "med vsemi njegovimi pesnitvami najbolj neposredno zaznaven učinek na slovenskega človeka" (*Zdravljica*). Čeprav gre tudi v tem primeru za prevladujoča literarnozgodovinska merila, je opazno dejstvo, da Slodnjak v nasprotju s Paternujem in Kosom ne poudarja romantičnosti osrednjih Prešernovih pesmi, kar je lepo razvidno že iz naslovov poglavij, ki večinoma sledijo pesnikovim biografskim postajam (npr. Boj za pravniški in pesniški poklic, Smrt Matija Čopa, poroka Julije Primic in Zadnji leti prijateljstva z A. Smoletom) (n. d.: 327).

Pač pa Slodnjak poleg literarnozgodovinskega vključuje še doživljajsko vrednotenje, kar se nazorno kaže pri tistih začetnih in končnih besedilih, ki po Paternuju in Kosu ne sodijo med najbolj kakovostne Prešernove pesmi.²¹⁶¹ Po Slodnjaku je *Povodni mož* izvirna in harmonična balada in "genialni odgovor ustvarjalni pobudi" (n. d.: 28), *Nezakonska mati* pesem, ki ima "izrazne elemente v čudovitem soglasju z vsebino" in je "edinstvena zazibalka v trpljenju in materinski sreči prečiščene duše" (n. d.: 244), *Pod oknom* pa je mojstrovina, ki jo Prešeren kljub prevzeti formi upodobil "tako sveže in popolno, kakor da bi se sama šele rodila s pričujočo vsebino" (n. d.: 251).²¹⁶² Poleg tega, da Slodnjak drugače vrednoti začetna in

²¹⁶⁰ Ta je sicer izšla pred Kosovo in Paternujevo, vendar jo obravnavam na koncu, ker se ravno Slodnjakov vrednotenjski pristop bistveno razlikuje od pristopa že predstavljenih prešernoslovcev.

²¹⁶¹ Zanimivo je, da vsi trije prešernoslovci soglasno vidijo kakovostni preskok v osrednje Prešernovo ustvarjalno obdobje v pesmi *Slovo od mladosti*, močno pa se razhajajo glede tega, kdaj se to obdobje končuje. Kos uvršča v poglavje Obdobje zaključkov in upada vse pesmi od leta 1841 naprej (pesmi *K slovesu*, *Zgubljena vera*, *Ukazi* itn.), Paternu v poglavje Zadnja leta pesmi od leta 1844 dalje (pesmi *Nezakonska mati*, *Judovsko dekle*, *Od železne ceste* itn.), Slodnjak pa ima zadnje poglavje Zaton v Kranju (od konca leta 1846 naprej), ko je Prešeren "mogel zlagati samo drobne verzificirane domisljice erotične in satirične vsebine" (n. d.: 288). Kosovemu poglavju o Prešernovem pesniškem "upadu" ustreza pri Slodnjaku poglavje s pomenljivo drugačnim naslovom Nova pesem.

²¹⁶² Slodnjakov doživljajski pristop, s katerim posamezne Prešernove pesmi vrednostno izenačuje s tistimi, ki dosegajo strožja literarnozgodovinska merila, je razviden iz njegove označitve *Turjaške Rozamunde*: "Prešeren

končna Prešernova pesemska besedila, se od že obravnavanih prešernoslovcev bistveno loči v vrednotenju oblikovno preprostejših, bolj folklornih in humorno ali satirično obarvanih Prešernovih pesmi. Podobno kot Levstik in Stritar vidi v preprosti, za razumevanje lažji obliki pesmi pravo lirsko izpoved, ki je čisto enakovredna zahtevnim, bolj umetelnim pesniškim oblikam. V pesmih *Ukazi* in *Nezakonska mati* zaznava prvine "čiste lirike", pesem *Orglar* pa je po njegovem mnenju napisana "v klasično preprosti in neizpodbitno prepričljivi obliki".²¹⁶³

Še bolj jasno pa se predvsem v odnosu do Kosovih vrednotenjskih meril pokaže Slodnjakovo vrednotenje humorja. Ne samo, da pri označitvi pesmi *Hčere svet* zapiše, da je sicer neznaten motiv "zasijal v luči realističnega, tipično slovenskega humorja" (n. d.: 47) ali da ima po njegovem mnenju sonet *Apel in čevljar*, ki je "genialna aplikacija Plinijeve pripovedke", "humoristično širino, združeno s presenetljivo satirično zajedljivostjo" (n. d.: 60), ob obravnavi pesnitve *Nova pisarija*, ki jo Kos sicer imenuje "znan in popularen Prešernov tekst" (Kos 1966: 142), vendar je sploh ne interpretira, Slodnjak povsem eksplicitno pojasni svoj pogled na doživljajsko tako pomembni prvini, kot sta humor oz. satira: "Pri tem bi se razkrila celovitost njegove (tj. Prešernove, op. Z. B.) narave, v kateri je bila realistična in kritična stran prav tako harmonično razvita kakor idealistična in obožujoča." /.../ "Ako npr. v naši satiri pa tudi v drugih mladostnih pesmih prihaja humoristično – satirična komponenta njegove nature bolj na dan, ni to nekaj efemernega ali celo manjvrednega kakor tragika *Sonetnega venca* ali *Krsta*" (n. d.: 64, 65/66).²¹⁶⁴

3.4.5.3.4 VREDNOTENJE V LUČI RECEPCIJSKE TEORIJE

Če na tem mestu poplošimo dosedanje ugotovitve, lahko trdimo, da Paternu deli Prešernove pesmi na vredne in manj vredne, kakovostne in manj kakovostne, Kos na vredne in nevredne,

je z veliko umetnostjo upodobil tri poglavitne osebe romance, tako da so njihovi značaji jasni in da nas zgodba njihove življenjske preizkušnje v estetskem in etičnem pogledu zadovoljuje in prepričuje." /.../ "V tem je bil vzrok velikega umetniškega uspeha *Turjaške Rozamunde*, ki je ne moremo ceniti nič manj kakor ljubezenske sonete." (n. d.: 75/76).

²¹⁶³ Ob pesmi *Zdravilo ljubezni*, ki ji sicer tudi Paternu in Kos pripisujeta precejšen pomen, pa celo zapiše: "Skladen s to zgradbo /.../ je njen naravni, v primeri s soneti prozaični besednoritmični izraz in zlasti njena kompazicija, ki posnema z globoko intuicijo trodelnost ljudskih, pripovednih umetnin in jo z rahločutnim umetniškim prijemom pogloblja in razširja" (n. d.: 204).

²¹⁶⁴ To Slodnjakovo načelo, ki priznava umetniško vrednost tudi komičnemu (če je seveda povezano z duhovitostjo in dramatičnostjo), potrjuje ravno njegova označitev Prešernove *Nove pisarije*: "Vse to je podal v dramatično razgibani, s humorjem in hudomušnim karikiranjem nelogičnih in nesmiselnih nazorov svojih nasprotnikov prepleteni razpravi med Pisarjem in Učencem" (n. d.: 61); "Zaradi tega je tudi dialog med Pisarjem in Učencem bolj razgiban in dramatičen kakor pri Alfieriju. Učenec je živahnejši, nestrpnejši, bolj ironičen in lahko bi rekli tudi hudomušnejši in nedvomno zlobnejši kakor Alfierijev pesnik" (n. d.: 64).

kakovostne in nekakovostne, za Slodnjaka pa so vse vredne in kakovostne, a različne, tako z literarnozgodovinskega kot z doživljajskega vidika. Ali če pogledamo ta razmerja razvojno: Slodnjak enakovredno vrednoti literarnozgodovinsko in doživljajsko, Kos izključno literarnozgodovinsko, Paternu pa literarnozgodovinsko in delno tudi doživljajsko, pri čemer mu je doživljajsko vrednotenje manj pomembno od literarnozgodovinskega.²¹⁶⁵

Da bi lažje razumeli razlike med vrednotenjem literarnih zgodovinarjev in srednješolcev, sem se odločil raziskati, kaj nam o problematiki doživljanja in vrednotenja leposlovnih besedil pove sodobna recepcijska teorija. Razlikovanje med več vrednim tragičnim in manj vrednim komičnim je značilno literarnozgodovinsko in se vleče že vsaj od izgubljenega drugega dela Aristotelove *Poetike* dalje, medtem ko so s stališča recepcijske estetike primarne ravni estetskega izkustva enakovredne: "Toda skupaj z Adornom iz tega izpeljati, da je katarza /.../ vedno že naravnana na ohranjanje oblastniških interesov (str. 345),²¹⁶⁶ pomeni s plevami iztresati pšenico in ne razumeti komunikativne zmožnosti umetnosti na ravni tistih primarnih identifikacij, kot so občudovanje, ganjenost, nalezljiv smeh in sočuten jok, ki jih ima za vulgarne lahko le estetski snobizem." (Jauss 1998: 35).²¹⁶⁷ To Jaussovo stališče se torej popolnoma ujema s Slodnjakovim prepričanjem, da humor ni manj vreden od tragike. Razliko med vrednotenjskim pristopom Slodnjaka in Kosa²¹⁶⁸ bi morda najlažje ponazorili s pomočjo Goethejevega aforzima, ki ga Jauss navaja kot jedrat približek moderni teoriji umetnosti: "Tri vrste bralcev so: prva, ki uživa brez presoje, tretja, ki presoja brez uživanja, srednja, ki uživajoč presoja in presojujoč uživa; ta pravzaprav na novo reproducira umetnino. (n. d.: 57).²¹⁶⁹

Sodobna recepcijska teorija namreč estetsko izkustvo neposredno povezuje z bralnim užitkom, saj "literarna komunikacija ohranja v vseh funkcijskih povezavah naravo estetskega

²¹⁶⁵ S stališča Schmidtove empirične literarne znanosti ne more biti znanstven postopek taka interpretacija leposlovnega besedila, ki išče njegov "izvorni" pomen, pač pa "niso izključene intersubjektivno preverljive izjave o literarnih komunikatih, morajo pa biti eksplicitne v tem smislu, da interpret pojasni, kaj ga zanima pri sprejemanju, v kakšnih referenčnih okvirih sprejema in glede na kaj izvaja selekcijo" (Dović 2004: 57/58). Poleg tega mora interpret paziti, da ne meša treh izjavnih tipov (opisa, utemeljitve in vrednotenja), saj je za interpretativno prakso značilna ravno kaotičnost izjavnih tipov. Analiza treh monografij je pokazala, da se natančno to dogaja tudi v slovenski literarni zgodovini.

²¹⁶⁶ Na tem mestu Hans Robert Jauss polemizira z estetiko negativnosti, kot jo je v svojem delu *Estetska teorija* razvil Theodor W. Adorno.

²¹⁶⁷ Podobno še na drugem mestu: "Osuplost, pretresenost, občudovanje, ganjenost, sočutni jok, nalezljivi smeh, začudenje sestavljajo lestvico takšnih primarnih ravni estetskega izkustva, ki jih med predstavo ali branjem implicira besedilo;" (n. d.: 147).

²¹⁶⁸ Paternu je po dosedanji analizi nekje vmes med obema drugima prešernoslovcema.

²¹⁶⁹ Iz Goethejevega pisma J. F. Rochlitzu z dne 13. junija 1819.

izkustva le tako dolgo, dokler poetična, estetska ali katarzična dejavnost ne opustijo uživajočega zadržanja" (n. d.: 57). To povezavo Jausss natančneje razloži ravno ob doživljajski liriki 19. stoletja: "To utegne tu ponazoriti znameniti motto Goethejeve *Trilogije strasti: In kadar človek v svoji boli onemi, / je Bog dal meni jezik, da izrečem, kar boli*. Produktivna zmožnost estetskega izkustva in njegov katarzični učinek se tu združita: pesnik, ki spremeni svoje izkustvo v poetsko stvaritev, najde v veselju do dovršitve svojega dela obenem sprostitev svoje notranjosti, pri kateri je lahko udeležen njegov naslovnik. Doživljajska lirika 19. stoletja je to estetsko izkustvo povzdignila v paradigmo umetniške veličine sploh;" (n. d.: 28). Po Jaussovih merilih je Prešeren tudi v humorno-satiričnih besedilih (npr. v *Povodnem možu, Novi pisariji, Apelu in čevljarju, Turjaški Rozamundi* itd.) "izrekal, kar boli".

Glede na to, da je ravno doživljajska lirika tista, ki omogoča bralcu identifikacijo²¹⁷⁰ in posledično bralni užitek,²¹⁷¹ v dosedanji analizi pa se je pokazalo, da Kos povzdiguje Prešernovo refleksivno liriko in zapostavlja doživljajsko, medtem ko Slodnjak razbira visoko umetniško kvaliteto tudi v nerefleksivnih pesmih, bi lahko Goethejevo misel o treh vrstah bralcev razumeli tudi takole: bralci, ki uživajo brez presoje, so dijaki srednje šole (o tem več v nadaljevanju razprave); bralec, ki presoja brez uživanja, je Janko Kos²¹⁷²; bralec, ki uživajoč presoja in presojajoč uživa, pa je bil Anton Slodnjak (in je delno tudi Boris Paternu).

Seveda pa je to zgolj pogled skozi znanstvena očala recepcijske teorije: zavedati se je namreč treba, da je razumevanje narave estetskega izkustva lahko tudi čisto drugačno, saj je nekoč ravno uživanje upravičevalo ukvarjanje z umetnostjo, "danes pa je estetsko izkustvo zvečine šele takrat pojmovano kot pristno, če se je že otreslo užitka in se dvignilo na raven estetske refleksije" (n. d.: 51). Če to drži, je s stališča prevladujoče literarnovedne orientacije Kosovo vrednotenje najbolj napredno, Slodnjakovo najbolj konzervativno, Paternujevo pa nekje vmes.

Zaradi primerjave z literarnim okusom srednješolcev moramo nazadnje vendarle ugotoviti, katere so tiste Prešernove pesmi, ki po mnenju vseh treh prešernoslovcev predstavljajo nesporen umetniški vrh. To so pesmi *Slovo od mladosti, Soneti nesreče, Sonetni venec, Krst pri Savici* in *Zdravljica*. Slodnjak in Paternu sem vključujeta še pesem *Neiztrohnjeno srce*,

²¹⁷⁰ Po Jausssu sta jo že pred romantiko v 18. stoletju zahtevala "programatika meščanske igre" Diderot in Lessing (n. d.: 35).

²¹⁷¹ "Branje postane užitek šele, ko je pomembna naša produktivnost, to je tam, kjer besedila ponujajo bralcu možnost, da vključi v igro tudi svoje zmožnosti" (Iser 2001: 173).

²¹⁷² Janko Kos je sicer v večernem intervjuju na TV Slovenija 1 (pogovor z novinarjem Ladom Ambrožičem) dne 4. 5. 2008 izjavil, da on kot znanstvenik v svojih monografijah Prešerna ne vrednoti. Izjava je seveda sporna.

samo Slodnjak na isto raven uvršča še *Gazele*, samo Paternu še pesem *Pevcu*²¹⁷³ in samo Kos še pesem *V spomin Andreja Smoleta*.

Različno vrednotenje Prešernovih *Gazel* pa ni samo posledica subjektivnih vrednotenjskih meril, kar je tudi v drugih literaturah razmeroma pogost pojav.²¹⁷⁴ Slodnjaku so *Gazele* "nežen ljubezenski spev" ter "nova in višja oblika Prešernove ljubezenske pesmi", njihovo visoko umetniško vrednost pa utemeljuje s tem, da so ciklus pesmi "v katerem je podrejena vsaka beseda in vrstica vodilni misli", prevzeti elementi pa "so se zlili v enoto z idejo in ustrezno besedo" (Slodnjak 1964: 124). Kos pa je do *Gazel* precej kritičen, saj se po njegovem mnenju "prvine nove ljubezenske zamisli pojavljajo še zmeraj ne čisto do kraja dognano ali vsaj urejeno". To svoje vrednotenje opira na spoznanje, da "celota, v katero so uokvirjeni, namreč še ni postavljena na enotno podlago, ki bi jim dajala notranjo mero" in "prav zato se razraščajo vsak na svojo stran, napol še izolirani eden od drugega, nesorazmerni ali celo čezmerno poudarjeni" (Kos 1966: 95-96). Kos in Slodnjak v tem primeru v *Gazelah* vidita popolnoma različne stvari, podobno pa je tudi pri nekaterih drugih pesmih, npr. *Ukazih*, kjer gre za čisto nasprotno literarnozvrstno opredelitev.²¹⁷⁵

3.4.5.4 VREDNOTENJE DIJAKOV DRUGEGA LETNIKA SREDNJE ŠOLE

Čeprav sem se že v prejšnjih poglavjih delno ukvarjal tudi z vrednotenjem dijakov drugega letnika (in sicer predvsem z opazovanjem razlik med eksperimentalno in kontrolno skupino), na tem mestu sistematično raziskujem vrednotenjska merila, ki jih je razkrila druga naloga v Vprašalniku II (ob obravnavanih Prešernovih pesmih),²¹⁷⁶ svoje ugotovitve pa potrjujem še s tretjo nalogo v istem vprašalniku (ta je preverjala vrednotenje samostojno prebiranih

²¹⁷³ Slodnjak te Prešernove pesmi eksplicitno sploh ne vrednoti, Kos jo označi za "enega zadnjih pomembnejših pesniških tekstov, s katerimi se zaključijo Prešernova trideseta leta", za Paternuja pa je *Pevcu* "vrh Prešernove bivanjske in poetološke lirike, ključni tekst, iz katerega se odpirajo razgledi nazaj in naprej, čez vse postaje na razvojnem loku Prešernove nazorske zavesti in tudi njegove izrazne zmogljivosti" (Paternu 1977: 153). Na tako visoko oceno je nedvomno vplivalo dejstvo, da je Paternu leta 1960 tej razmeroma kratki pesmi posvetil izjemno obširno razpravo.

²¹⁷⁴ Tako Wolfgang Iser navaja poučen primer različnega vrednotenja znamenitega epa Johna Milтона, in sicer v polemiki med C. S. Lewisom in F. R. Leavisom: "Odločilno točko tega spora je Lewis formuliral s temile besedami: ‚Ne gre za to, da bi on in jaz videla različne reči, ko pogledava *Izgubljeni raj*. On vidi in sovraži natanko to, kar vidim jaz in ljubim' (Lewis 1960: 134). Lewis in Leavis obravnavata značilnosti, na katere opirata svoje ocenjevanje, kot objektivno dane /.../; očitno je, da je samo dejanje dojemanja Miltonove pesnitve intersubjektivno, saj sta se oba odzvala na iste reči." (Iser 2001: 48).

²¹⁷⁵ Po Slodnjaku so *Ukazi* elegična pesem "s preprosto, a čisto lirsko besedo" (n. d.: 248), po Kosu pa pesem, v kateri se "močno vidna manjša pomembnost liričnosti" /.../ "umika epičnemu nizanju" (n. d.: 217).

²¹⁷⁶ Zavedati se je treba, da je na ta merila močno vplivala sama šolska interpretacija, torej se v njih posredno odražajo tudi vrednotenjska merila učiteljev, zato v eni od dodatnih pojasnjevalnih empiričnih raziskav predstavljam vrednotenje srednješolcev, ki ni obremenjeno s šolsko obravnavo Prešernovih pesmi.

Prešernovih pesmi) in z drugo nalogo v Vprašalniku III, s katero sem ugotavljal ohranjanje pesmi v dolgoročnem spominu (Prilogi R6 in R8).²¹⁷⁷

V drugi nalogi v Vprašalniku II so dijaki razvrščali obravnavane pesmi glede na vsebinsko oz. oblikovno zanimivost, razumljivost, dolgočasnost, optimističnost oz. pesimističnost ter pomen za Slovence. V preglednicah najprej navajam tisti del naloge, s katerim sem preverjal razumevanje in doživljanje, za tem pa drugi in tretji del, s katerim sem preverjal doživljanje in vrednotenje (Priloga R13).²¹⁷⁸

NAJTEŽE RAZUMLJIVA PESEM		NAJBOLJ DOLGOČASNA PESEM	
<i>Sonetni venec</i>	55	<i>Pevcu</i>	39
<i>Soneti nesreče</i>	37	<i>Slovo od mladosti</i>	31
<i>Krst pri Savici</i>	30	<i>Soneti nesreče</i>	30
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	20	<i>Sonetni venec</i>	25
<i>Pevcu</i>	17	<i>Krst pri Savici</i>	21
<i>Slovo od mladosti</i>	16	<i>Hčere svet</i>	16
<i>Hčere svet</i>	7	<i>Nezakonska mati</i>	16
<i>Nezakonska mati</i>	3	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	9
<i>Zdravljica</i>	2	<i>Zdravljica</i>	3
NAJBOLJ OPTIMISTIČNA PESEM		NAJBOLJ PESIMISTIČNA PESEM	
<i>Zdravljica</i>	88	<i>Soneti nesreče</i>	104
<i>Hčere svet</i>	57	<i>Slovo od mladosti</i>	30
<i>Nezakonska mati</i>	10	<i>Pevcu</i>	20
<i>Slovo od mladosti</i>	9	<i>Nezakonska mati</i>	13
<i>Pevcu</i>	8	<i>Sonetni venec</i>	8
<i>Krst pri Savici</i>	7	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	7
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	4	<i>Krst pri Savici</i>	3
<i>Sonetni venec</i>	3	<i>Hčere svet</i>	2
<i>Soneti nesreče</i>	1	<i>Zdravljica</i>	1

Značilno je, da so dijakom najteže razumljive tiste Prešernove pesmi, ki imajo večji obseg, predvsem pa zahtevno pesniško obliko soneta ali kakšne druge zahtevnejše klasične kitice, npr. stance. Na prvih treh mestih so pesnitve, ki so imele v eksperimentalni skupini dodano prozifikacijo, kar potrjuje pravilnost moje domneve, da je ravno pri teh treh besedilih recepcijski problem največji²¹⁷⁹ in zahteva didaktično pomagalo za olajšanje razumevanja.²¹⁸⁰

²¹⁷⁷ Ker me v tem primeru ni zanimalo učinkovanje eksperimentalnega dejavnika, sem opazoval razvrstitve v obeh skupinah, eksperimentalni in kontrolni, skupaj.

²¹⁷⁸ V sami nalogi sem recepcijske kategorije namenoma pomešal, da bi dobil kolikor je le mogoče neodvisne odgovore.

²¹⁷⁹ Seveda se je pri interpretaciji rezultatov na tem mestu treba zavedati, da dodana prozifikacija pesmi po eni strani precej olajša razumevanje, po drugi strani pa že na zunaj krepi vtis, da gre za težko razumljiva besedila.

²¹⁸⁰ Recepcijsko zahtevnost *Krsta* sem ponovno potrdil ob preverjanju domačega branja spomladi leta 2008. V dveh oddelkih drugega letnika ekonomske gimnazije je ob navodilu "Napiši, kaj se dogaja, ko pride Črtomir na

Na četrtem mestu je balada *Neiztrohnjeno srce*, ki je sicer napisana v klasičnih štirivrstičnih kiticah, vendar ima zelo neobičajno dogajanje in relativno zahteven pesniški jezik.²¹⁸¹ Pač pa so med najlaže razumljivimi pesmimi pričakovano *Hčere svet* in *Nezakonska mati*, po obliki in pesniškem jeziku preprosti pesmi, ter *Zdravljica*, ki po splošnem prepričanju ni rako nezahtevna pesem, vendar ima v recepciji srednješolcev poseben položaj predvsem zato, ker je njena sedma kitica slovenska himna.

Razvrstitev pesmi v razdelku "najbolj dolgočasna pesem" kaže na visoko korelacijo z razumljivostjo pesmi in z njenim odnosom do stvarnosti. Prve štiri pesmi na lestvici so v samem vrhu tudi kot najbolj pesmistične (*Soneti nesreče*, *Slovo od mladosti* in *Pevcu*) in kot najteže razumljive (*Sonetni venec* in *Soneti nesreče*). In nasprotno, zadnje štiri pesmi na lestvici (razen *Neiztrohnjenega srca*) so v samem vrhu kot najbolj optimistične (*Zdravljica*, *Hčere svet* in *Nezakonska mati*) in na dnu kot najteže razumljive (iste tri pesmi). Druga opazna značilnost v tem razdelku je dejstvo, da dijaki med najbolj dolgočasne pesmi uvrščajo čiste lirske pesmi brez prvin epike, med najmanj dolgočasne pa z izjemo *Zdravljice* pesmi z izrazito zgodbo, torej epsko prvino, ki omogoča dijakom identifikacijo.

PESEM Z NAJBOLJ ZANIMIVO VSEBINO	
<i>Krst pri Savici</i>	68
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	36
<i>Hčere svet</i>	26
<i>Zdravljica</i>	25
<i>Nezakonska mati</i>	12
<i>Soneti nesreče</i>	10
<i>Slovo od mladosti</i>	7
<i>Sonetni venec</i>	4
<i>Pevcu</i>	2

Prejšnjo ugotovitev, da je pri srednješolcih njihovo vrednotenje neposredno povezano z razumevanjem in predvsem z doživljanjem, potrjuje razvrstitev pesmi glede na vsebinsko privlačnost. Tudi v tem primeru so na prvih štirih mestih pesmi z izrazitimi zgodbenimi prvinami (*Krst*, *Neiztrohnjeno srce* in *Hčere svet*)²¹⁸² oz. *Zdravljica* s svojim posebnim

blejski otok, in kasneje, ko je Bogomila na otoku, on pa v svojem gradu na Ajdovskem gradu", je pri 34 odgovorih kar 14 dijakov (to je 41 %) izkazalo nerazumevanje zgodbe.

²¹⁸¹ Veliko večino točk so pri tej pesmi prispevali dijaki eksperimentalne skupine, ki so imeli za domačo nalogo preverjanje razumevanja.

²¹⁸² Že Mahnič navaja kot doživljajsko najmočnejše in zato mladini nevarne predvsem Prešernove pesmi iz začetnega in končnega ustvarjalnega obdobja: "Čitaj njegovo *Dekletom*, *Nezakonsko mater*, *Hčerin svet*, *Neiztrohnjeno srce* itd. in videl boš, ali se ti ne bo kmalo vnela mlada kri, napolnila domišljija z zapeljivimi podobami, napilo se srce z ideali nedosežnimi, po katerih hrepenenje mora človeka onesrečiti in v obup pahniti." (1887: 176)

položajem, na zadnjih štirih mestih pa so čiste osebnoizpovedne pesmi z zahtevno obliko in pretežno pesimističnim odnosom do stvarnosti.

PESEM Z NAJBOLJ ZANIMIVO OBLIKO		NAJPOMEMBNEJŠA ZA SLOVENCE	
<i>Zdravljica</i>	84	<i>Zdravljica</i>	168
<i>Sonetni venec</i>	66	<i>Sonetni venec</i>	13
<i>Pevcu</i>	18	<i>Krst pri Savici</i>	9
<i>Krst pri Savici</i>	9	<i>Slovo od mladosti</i>	1
<i>Soneti nesreče</i>	5	<i>Pevcu</i>	0
<i>Neiztrohnjeno srce</i>	2	<i>Hčere svet</i>	0
<i>Hčere svet</i>	1	<i>Nezakonska mati</i>	0
<i>Nezakonska mati</i>	1	<i>Neiztrohnjeno srce</i>	0
<i>Slovo od mladosti</i>	1	<i>Soneti nesreče</i>	0

Zadnja dva razdelka (zanimivost po obliki in pomen za Slovence) izpričujeta največji vpliv šolske obravnave na vrednotenje dijakov drugega letnika gimnazije, seveda tudi tukaj z določenimi posebnostmi. Dijakom so po obliki najbolj zanimive tri pesmi (*Zdravljica*, *Sonetni venec* in *Pevcu*), za katere je tudi po mnenju literarnih zgodovinarjev značilna izrazito umetelna oblika oz. zgradba, kar običajno pri pouku poudarijo tudi učitelji slovenščine.²¹⁸³ Podobno je z oceno dijakov, da so za Slovence najpomembnejše pesmi *Zdravljica*, *Sonetni venec* in *Krst pri Savici*. Čeprav so *Sonetni venec* doživljali kot najteže razumljivo pesem, kot relativno dolgočasno pesem in kot pesem z zelo nezanimivo vsebino, so mu v skladu s šolsko doktrino pripisali precejšen pomen, verjetno v skladu z znano tezo, "da je Prešeren s svojimi umetninami (predvsem s *Sonetnim vencem*) povzdignil slovensko poezijo na evropsko raven".²¹⁸⁴

S tretjo nalogo v Vprašalniku II (Priloga R6, str. 1), ki je zahtevala navedbo samostojno prebiranih Prešernovih pesmi in njihovo vrednotenje, sem ugotavljal, koliko šolska obravnava motivira dijake za spontano branje Prešerna, in ali s tovrstno nalogo lahko ovržemo ali potrdimo dosedanje ugotovitve o vrednotenjskih merilih dijakov drugega letnika

²¹⁸³ Prejšnje ugotovitve o posebnem položaju *Zdravljice* kot kulturne pesmi potrjuje tudi ta razvrstitev, saj bi bila po vrednotenjskih merilih literarnih zgodovinarjev *Zdravljica* šele na tretjem mestu, za *Sonetnim vencem* in pesmijo *Pevcu*. Očitno pa dijake bolj kot izjemno zahtevna prepletenost sonetov v *Vencu* in glasovna orkestracija v pesmi *Pevcu* pritegne *Zdravljica* kot carmen figuratum, torej njena vizualizacija vsebine.

²¹⁸⁴ V tem razdelku se morda še najbolj izrazito kaže specifični položaj *Zdravljice* kot aktualne slovenske himne oz. vpliv njenega trenutnega družbenega statusa na recepcijo srednješolcev. Literarna zgodovina (to velja za vse tri prešernoslovce, Slodnjaka, Kosa in Paternuja) po pomenu za Slovence nesporno uvršča *Zdravljico* za obe "veliki" pesnitvi *Krst* in *Venec*.

gimnazije.²¹⁸⁵ Glede na to, da med eksperimentalno in kontrolno skupino ni bilo pomembnejših razlik,²¹⁸⁶ navajam rezultate za obe skupini skupaj:

<i>Povodni mož</i>	51	<i>Gazele</i>	13	<i>Lepa Vida</i>	3	<i>Zgubljena vera</i>	2
<i>Turjaška Roz.</i>	38	<i>Kam</i>	11	<i>Memento mori</i>	3	<i>Lenora</i>	1
<i>Apel in čevljar</i>	33	<i>Dekletom</i>	3	<i>Pod oknom</i>	3	<i>Ukazi</i>	1
<i>Glosa</i>	16	<i>Judovsko dekle</i>	3	<i>Strunam</i>	2	<i>Zapuščena</i>	1

Vprašalnik II je izpolnjevalo skupaj 191 dijakov, kar pomeni, da je bilo možnih 573 omemb Prešernovih pesmi, če bi vsak dijak napisal tri od tistih pesmi, ki jih je prebiral neodvisno od obravnave v šoli. Skupni rezultat 184 omemb (to je 32 %) dokazuje, da le vsak tretji dijak v drugem letniku doma prebira Prešernove poezije, torej šolski izbor Prešernovih pesmi in njihova celovita šolska interpretacija ne motivirata dovolj za samostojno branje, kar je eden od glavnih ciljev pouka književnosti.²¹⁸⁷ Po številu omemb izstopajo prve tri pesmi (*Povodni mož*, *Turjaška Rozamunda* ter *Apel in čevljar*), za katere je značilno, da so bolj epskega kot lirskega značaja in da sodijo med laže razumljive Prešernove pesmi, kar nedvomno potrjuje naše dosedanje ugotovitve o vrednotenjskih merilih srednješolcev.²¹⁸⁸ Težava je v tem, da so na prvih petih mestih izključno pesmi, ki so bile po učnem načrtu že obravnavane v osnovni šoli, zato ni nujno, da je šlo v resnici za samostojno prebiranje Prešernovih pesmi doma, pač pa lahko zgolj za navajanje naslovov, ki so se jih dijaki spomnili iz osnovne šole.

Nazadnje lahko dobljene rezultate preizkusimo še z drugo nalogo v Vprašalniku III (preverjanje trajnosti pridobljenega znanja), če navedemo rezultate prepoznavanja obravnavanih pesmi za obe skupini skupaj:

<i>Neiztrohnjeno srce</i>	142	<i>Slovo od mladosti</i>	53
<i>Zdravljica</i>	124	<i>Krst pri Savici</i>	44
<i>Krst pri Savici</i>	98	<i>Sonetni venec</i>	41
<i>Hčere svet</i>	71	<i>Soneti nesreče</i>	37
<i>Pevcu</i>	68	<i>Nezakonska mati</i>	34

Ob domnevi, da so si dijaki bolje zapomnili tiste pesmi, ki so jih močneje doživeli (te pa seveda tudi više vrednotijo), lahko potrdimo, da srednješolci favorizirajo tiste Prešernove

²¹⁸⁵ Dijaki so od tistih Prešernovih pesmi, ki so jih doma prebirali sami, morali navesti tri, ki so jim bile najbolj všeč.

²¹⁸⁶ Dijaki eksperimentalne skupine so imeli skupaj 97 omemb Prešernovih pesmi, dijaki kontrolne skupine 87 omemb, na prvih šestih mestih pa se pojavljajo iste pesmi.

²¹⁸⁷ Sklepamo lahko tudi, da učitelji ob obravnavi Prešerna ne prakticirajo govornih vaj (deklamiranja), saj bi bil v tem primeru (ob domnevi, da dijaki sami izberejo tiste pesmi, ki so jim doživljajsko bliže, zato si jih tudi zapomnijo), rezultat gotovo boljši.

²¹⁸⁸ Vse tri pesmi povezujejo zgodbene prvine in s tem možnost pozitivne ali negativne identifikacije, dramaturški lok, zelo jasno sporočilo (kaznovana oz. osmešena prevzetnost) in blaga ironija, skratka lastnosti, ki omogočajo polno doživljanje besedne umetnine.

pesmi, ki imajo tudi izrazite epske prvine (izjema je ponovno *Zdravljica*), dosti slabše pa ovrednotijo čiste lirске pesmi, še zlasti, če so teže razumljive in pesimističnega značaja.

V sklepu tega poglavja moramo najprej poudariti spoznanje, da se vrednotenjska merila osrednjih literarnih zgodovinarjev in srednješolcev glede Prešernovih pesmi močno razhajajo: čeprav se še zlasti pri presoji umetniške oblike in pomena posamezne pesmi za Slovence tudi pri dijakih pozna vpliv obravnave Prešerna v šoli,²¹⁸⁹ je zelo jasno, da pri vrednotenju literarnih zgodovinarjev prevladujejo nereceptijska merila (mesto besedila v avtorjevem opusu in v literarni zgodovini, njegova slogovna izrazitost in formalna izjemnost),²¹⁹⁰ pri dijakih pa sta temeljni vrednotenjski merili razumljivost in zmožnost doživljanja.

Če empirične ugotovitve Ivorja A. Richardsa o bistveni razliki med vrednotenjem angleških literarnih kritikov in njegovih dodiplomskih študentov na Cambridgeu povežemo s spominskim zapisom Frana Grivca o bralnih afinitetah povprečnih sošolcev na gimnaziji²¹⁹¹ ter rezultati naše raziskave, lahko utemeljeno domnevamo, da v evropski družbi zadnjih dveh stoletij obstajata dva vzporedna vrednotenjska sistema:²¹⁹² ekskluzivni literarnozgodovinski, pri katerem je običajni bralec v ozadju, in množični recepcijski, pri katerem je običajni bralec v ospredju. V javnosti prevladuje prvi in preko šolskega sistema vzdržuje privilegiran položaj kanoniziranih avtorjev in besedil, v zasebnem življenju pa drugi. Bodoči učni načrti in didaktična gradiva bi morali z novim izborom Prešernovih pesmi²¹⁹³ ustvariti ustrezno sintezo obeh vrednotenjskih pristopov,²¹⁹⁴ utemeljeno z najnovejšimi spoznanji slovenske didaktike književnosti.²¹⁹⁵

²¹⁸⁹ Ta kljub osebnim afinitetam posameznega učitelja običajno sledi preverjenim spoznanjem in merilom literarne zgodovine.

²¹⁹⁰ Povsem drugačna, izrazito recepcijska merila pa so si lahko že v 19. stoletju privoščili sestavjalci literarnih antologij. Tako je npr. v Razlagovi pesmarici iz leta 1868 objavljenih 11 Prešernovih pesmi, in sicer *Vojaška (Soldaška)*, *V spomin Valentina Vodnika*, *Strunam*, *Pod oknom*, *Ukazi*, *Sila spomina*, *Zgubljena vera*, *K slovesu*, *Mornar*, *Kam?* in *Zdravljica*. Večina teh pesmi je nastala v zadnjem obdobju Prešernove romantike (po Paternujevi periodizaciji) oz. po letu 1841, večina ima preprosto obliko (med njimi ni nobenega soneta!), manj zahteven pesniški jezik in omogoča poln čustveni odziv.

²¹⁹¹ Več o tem v opombi na začetku poglavja Razumevanje Prešernove poezije v današnji šoli.

²¹⁹² Schmidt (po Doviću 2004: 74) pojasnjuje nastanek tega dualizma takole: "Schiller in Goethe razločita delo in kritika od drugih dejavnikov (trg, bralci), pisanje in kritika postaneta literarno imanentni dejavnosti, umetnost se s tem avtonomizira in depolitizira. Kritike ne zanima več, ali literarno delo na splošno ugaja (občinstvu), temveč ali ustreza elitistično koncipiranim najvišjim zahtevam umetnosti."

²¹⁹³ Kot sem že prej dokumentiral, obstoječi gimnazijski izbor skoraj v celoti sledi literarnozgodovinskim kriterijem Borisa Paternuja oz. njegove monografije *France Prešeren in njegovo pesniško delo I, II*.

²¹⁹⁴ Na tem mestu se opiram na stališča empirične literarne znanosti do pouka literature v šolah: "Ker je literarna socializacija ključna tudi za splošno socializacijo, je literarni učni načrt vedno predmet ideoloških debat in sporov, tako da ob tem prihajajo na plan vprašanja pojma literature, literarnega kanona in literarnih vrednot. Najprej je treba razločiti med literarno vedo in literarno didaktiko: zadnjo Schmidt razume kot samostojno

3.4.6 DODATNI POJASNJEVALNI VPRAŠALNIK ZA UČITELJA

Že po računalniški obdelavi prvih dveh vprašalnikov (pred izvedbo pedagoškega eksperimenta in po njem) se je pokazalo, da gre pri rezultatih nekaterih nalog za pomembna odstopanja posamezne šole ali posameznega oddelka, ki nikakor ne morejo biti povezana z vnosom eksperimentalnega dejavnika (tj. z uporabo dodatnega gradiva), pač pa zelo verjetno s splošno motiviranostjo dijakov in njihovim odnosom do šolskega dela na določeni šoli oz. samo v določenem oddelku. Da bi lahko pojasnil in utemeljil ta nepričakovana odstopanja, sem jeseni leta 2006 pripravil še tretji anketni vprašalnik za učitelja (Priloga R11), v katerem so učitelji ocenjevali discipliniranost in motiviranost testiranih dijakov ter njihov odnos do domačega dela, do šolskega dela in do pisnih preizkusov znanja. Rezultate (ločeno za posamezni oddelek) navajam v spodnji preglednici:

Dijaki so bili pri pouku slovenščine	ODDELEK
zelo disciplinirani	VI-K
disciplinirani	TO-E, TO-K, VI-E, TG-E, TG-K, EG-K
nedisciplinirani	EG-E
Dijaki so bili za šolsko obravnavo Prešerna	
zelo motivirani	
motivirani	TO-E, TO-K, VI-E, VI-K, TG-E
nemotivirani	TG-K, EG-E, EG-K
Nediscipliniranih in nemotiviranih dijakov je bilo	
manj kot tretjina	TO-E, TO-K, VI-E, VI-K, TG-E, EG-K
približno polovica	TG-K, EG-E
več kot dve tretjini	
Dijakov, ki niso redno delali domačih nalog, je bilo	
manj kot tretjina	TO-E, TO-K, VI-E, VI-K
približno polovica	TG-E, EG-E, EG-K
več kot dve tretjini	TG-K
Pisne preizkuse znanja je bilo treba ponavljati	
enkrat	TG-K
večkrat	EG-E, EG-K
nikoli	TO-E, TO-K, VI-E, VI-K, TG-E
Dijaki so imeli s seboj v šoli berila/Poezije	
redno	TO-E, TO-K, VI-E, VI-K, TG-E, EG-E
pogosto	TG-K, EG-K
občasno	

integrirano vedo, povezano z literarno vedo, pedagogiko, psihologijo in sociologijo, ki mora tudi na teoretični ravni razvijati lasten koncept šolske literarne socializacije." (Dović 2004: 85).

²¹⁹⁵ Krakarjeva navaja, da je "načelo recepcijske izbire literarnih del v "čisti" obliki najpomembnejše na začetnih stopnjah književnega pouka, /.../ pozneje, z večanjem bralne izkušnosti, osebnostnega razvoja, interesov ter s stopnjevanjem splošnih vzgojno-izobraževalnih ciljev pa postane recepcijsko načelo dopolnjujoča stalnica drugih vidikov izbiranja in razvrščanja" (2004: 62).

Pri šolski obravnavi Prešernove poezije so bili dijaki	
zelo aktivni	
aktivni	TO-E, TO-K, VI-E, VI-K, TG-E, EG-K
pasivni	TG-K, EG-E
Splošno vzdušje na šoli je bilo za kvaliteten pouk	
zelo spodbudno	
spodbudno	TO-E, TO-K, VI-E, VI-K, TG-E
nespodbudno	EG-E, EG-K, TG-K ²¹⁹⁶

Najbolj očitna je razlika med splošnima in strokovnima gimnazijama. Po mnenju učiteljev so bili dijaki splošnih gimnazij disciplinirani in motivirani za obravnavo Prešernove poezije, velika večina je redno delala domače naloge in prinašala didaktično gradivo v šolo, pri pouku so aktivno sodelovali in se dobro pripravili na preizkuse znanja, prav tako pa ni bilo nobene razlike med oddelkoma eksperimentalne skupine in oddelkoma kontrolne skupine. Precej slabše je bilo povprečje na obeh strokovnih gimnazijah, kjer je prevladovala nemotiviranost za šolsko obravnavo Prešerna, dijaki niso redno delali domačih nalog, ponavljati so morali preizkuse znanja. V strokovnih gimnazijah pa je zelo pomembna opazna razlika med oddelkoma: na tehnični gimnaziji je bil boljši odnos do šolskega in domačega dela v oddelku eksperimentalne skupine, na ekonomski gimnaziji pa nasprotno v oddelku kontrolne skupine. Oboje je lahko deformiralo rezultate po vnosu eksperimentalnega dejavnika,²¹⁹⁷ s tem da se je gledano v celoti ravno zaradi tega nasprotja vpliv odnosa do šole na rezultate pedagoškega eksperimenta preprosto izničil.

3.5 DODATNE POJASNJEVALNE EMPIRIČNE RAZISKAVE

Za pet dodatnih empiričnih raziskav sem se odločil iz naslednjih razlogov: pojasniti, zakaj so dijaki pri preizkusu razumevanja neznanega Prešernovega besedila dosegli po končani obravnavi enak rezultat kot pred njo; preizkusiti didaktično uporabnost prozifikacije še na drug način; raziskati razumevanje, doživljanje in vrednotenje petih neobravnavanih Prešernovih pesmi; ugotoviti, kakšne so morebitne razlike v recepciji dveh po obliki in času nastanka primerljivih besedil, vendar enega kanonskega in drugega čisto pozabljenega (Prešernovega *Krsta pri Savici* in Žemljevih *Sedmih sinov*); empirično preveriti, kakšen je dejanski kognitivni odziv pri dveh konkurenčnih pesnikih, Prešernu in Koseskem.

²¹⁹⁶ Učitelj je v opombi zapisal, da ocenjuje stanje izključno glede na ta oddelek.

²¹⁹⁷ Dijaki kontrolnega oddelka tehnične gimnazije so dosegli slabše rezultate, kot bi jih sicer, dijaki eksperimentalnega oddelka ekonomske gimnazije pa so bili kljub dodatnemu gradivu lahko manj uspešni od sovrstnikov.

3.5.1 PRIMERJAVA RECEPCIJSKE ZAHTEVNOSTI TREH PREŠERNOVIH SONETOV

Ob sestavljanju vprašalnikov za pedagoški eksperiment sem se odločil, da bom napredek v zmožnosti razumevanja Prešernovih pesmi meril z dvema manj znanima Prešernovima sonetoma.²¹⁹⁸ Da bi bil ta moj izbor čimbolj ustrezen, sem se odločil za predhodni preizkus kognitivnega odziva na pet Prešernovih sonetov, ki sem ga s pomočjo kolegov izvedel v petih oddelkih ljubljanskih strokovnih šol.²¹⁹⁹ Kljub temu, da z rezultati predhodnega preizkusa nisem bil najbolj zadovoljen,²²⁰⁰ sem se po tehtnem razmisleku odločil, da izberem soneta *Vrh sonca sije soncev cela čreda* (predvenčni) in *Odprlo bo nebo po sodnem dnevi* (povenčni), ki sta oba nastala v 30. letih 19. stoletja, torej v osrednjem obdobju Prešernovega ustvarjanja, in ki sta čisto primerljiva po vsebini (ljubezenska tematika), obliki in zgradbi (dvodelnost: prvi, kvartinski del je prisposoda, drugi, tercinski pa prenos te prisposode na lirski subjekt). Poleg tega sta dva osrednja prešernoslovca 20. stoletja, Anton Slodnjak in Boris Paternu, v svojih monografijah (Slodnjak 1964, Paternu 1976/77) posvetila omenjenima sonetoma podobno razlagalno pozornost²²⁰¹.

Navajam preglednico, ki prikazuje rezultate (odstotek doseženih točk) po prvem (Priloga R12) in po drugem testiranju (Priloga R13):

NALOGA	VPRAŠALNIK I		VPRAŠALNIK II	
	EKSP. SK.	KONT. SK.	EKSP. SK.	KONT. SK.
tema/vsebina	49	47	53	39
sporočilo	41	45	22	12
prozifikacija	26	24	26	21
SKUPAJ	39	39	34	24

Rezultati sicer kažejo, da so po končani obravnavi Prešernovih pesmi dijaki eksperimentalne skupine pokazali boljše razumevanje soneta *Odprlo bo nebo po sodnem dnevi* kot dijaki

²¹⁹⁸ Izbor je moral ustrezati trem merilom: da se ne sme ponoviti isto besedilo, da besedilo ne sme biti obravnavano v šoli oz. je čim manjša verjetnost, da ga bodo dijaki sami brali doma, in da sta besedili čimbolj primerljivi po dolžini, tematiki, obliki in recepcijski zahtevnosti.

²¹⁹⁹ Dijaki so morali določati temo/vsebino posamezne kitice, izraziti sporočilo celotne pesmi in prozificirati prvo kitico, in sicer ob enem predvenčnem sonetu (*Vrh sonca sije soncev cela čreda*) in štirih povnenčnih (*Na jasnem nebu mila luna sveti, Oči bile pri nji v deklet so sredi, Kadar prevede učenost zdravnika* in *Odprlo bo nebo po sodnem dnevi*). Vsak oddelek je dobil vprašalnik z drugim sonetom.

²²⁰⁰ Precej dijakov je pustilo celoten vprašalnik ali njegov del povsem prazen, po različnih, predvsem nebesednih dodatkih pa sem sklepal, da se dijaki reševanja naloge niso lotili s potrebno resnostjo oz. zagnanostjo.

²²⁰¹ Paternu namenja razlagi sonetov približno po 500 besed, Slodnjak pa prvemu 100 in drugemu 200 besed.

kontrolne skupine,²²⁰² vendar pa se je skupni rezultat glede na sonet *Vrh sonca sije soncev cela čreda* celo opazno zmanjšal.²²⁰³ Zato lahko zanesljivo trdimo samo to, da se je pri dijakih kontrolne skupine po končani obravnavi Prešerna kognitivni odziv poslabšal, ne moremo pa dokazati, da se je pri dijakih eksperimentalne skupine le-ta izboljšal, razen če nam uspe empirično potrditi, da je sonet iz drugega vprašalnika recepcijsko precej bolj zahteven od tistega iz prvega vprašalnika.

Raziskava je sicer doslej prepričljivo pokazala, da so med posameznimi Prešernivimi pesmimi (še zlasti glede na pesnikovo ustvarjalno obdobje) razlike v recepcijski zahtevnosti, ki izvirajo predvsem iz različne stopnje arhaičnosti in metaforičnosti, ni pa še odgovorila na vprašanje, ali je možen bistveno različen kognitivni odziv pri dveh pesmih, ki sta zelo podobni po dolžini, obliki in zgradbi (npr. pri dveh sonetih),²²⁰⁴ poleg tega pa imata tudi primerljivo količino prvin, ki povzročajo recepcijske šume.²²⁰⁵ Tako sem oktobra leta 2006 v treh oddelkih drugega letnika tolminske splošne gimnazije²²⁰⁶ (sodelovalo je 67 dijakov) še pred obravnavo Prešernove poezije izvedel dodatno empirično raziskavo, s katero sem preveril kognitivni odziv²²⁰⁷ pri enem predvenčnem (*Vrh sonca sije soncev cela čreda*), enem

²²⁰² Pri določanju teme in prozifikaciji je bil kognitivni odziv dijakov eksperimentalne skupine pomembno boljši, pri določanju sporočila pa kar dvakrat boljši kot pri dijakih kontrolne skupine.

²²⁰³ Pri določanju sporočila pa je pri eksperimentalni skupini odstotek doseženih točk celo dvakrat nižji kot ob testiranju pred eksperimentom.

²²⁰⁴ Literarnozgodovinska izkušnja daje slutiti, da so nekateri Prešernovi soneti bistveno težje razumljivi kot drugi, kar lahko sodimo že po tem, da so jim posamezni prešernoslovci posvetili bistveno več pozornosti kot nekaterim drugim. Tako npr. po številu besed v razlagi izstopajo soneti *Je od vesel'ga časa teklo leto*, ki prednjači z 12.000 besedami (Žigon 1906), za njim pa *Na jasnem nebu mila luna sveti* z 9.000, *Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi* s 6.000 in *Memento mori* s 4.000 besedami, vsi trije v strukturalistični študiji *Mesčevo zlato* (Močnik 1981).

²²⁰⁵ Tehtnejše odgovore na zastavljeno vprašanje omogoča statistična obdelava razlag posameznih Prešernovih sonetov. Primerjalna analiza treh monografij iz šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja (Slodnjak 1964, Kos 1966 in Paternu 1976/77) razkrije, da je zelo podobno razmerje med najobširnejšo in najbolj skopo razlago Prešernovega soneta (Slodnjak 17:1, Kos 14:1 in Paternu 15:1). Če vse obravnavane sonete razvrstimo po razlagalni pozornosti, kakor se izraža v številu porabljenih besed, ugotovimo, da so vsi trije prešernoslovci pripisali izjemno pomembnost sonetoma *O Vrba! srečna, draga vas domača* in *Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi*, sicer pa so med njimi zelo opazne razlike. Za ponazoritev navajam v preglednici tri sonete, ki so jim namenili zelo različno razlagalno pozornost:

SONET	SLODNJAK		KOS		PATERNU	
	BESED	MESTO	BESED	MESTO	BESED	MESTO
<i>Memento mori</i>	300	15.	700	1.	1000	9.
<i>Čez tebe več ne bo sovražna sreča</i>	350	14.	200	7.	3000	1.
<i>Pov'do let starih čudna izročila</i>	1700	1.	50	15.	1000	10.

Statistična obdelava števila besed v razlagah posameznih sonetov potrjuje, da so tudi po mnenju navedenih prešernoslovcev zelo velike razlike v njihovi pomembnosti in recepcijski zahtevnosti, da pa so te razlike v veliki meri subjektivne in zato z njimi ne moremo zanesljivo napovedati različnega kognitivnega odziva pri primerljivih Prešernovih sonetih.

²²⁰⁶ Pri tem mi je pomagala profesorica Marta Rutar.

²²⁰⁷ Dijaki so pri vsakem sonetu določali temo in sporočilo, pri čemer sem pravilen rezultat vrednotil z eno točko, tako da je bilo skupaj možno doseči pri posamezniku 6, pri vseh dijakih skupaj pa 402 točki.

venčnem (*Mokrocvetiče rož'ce poezije*) in enem povenčnem (*Odprlo bo nebo po sodnem dnevi*) sonetu. V vprašalnik sta bila vključena tudi podatka o spolu dijaka in o njegovem splošnem učnem uspehu v osnovni šoli, da bi lahko lažje ovrednotil dobljene rezultate (Priloga R15).

SONET/	ODDELEK		
DOSEŽENE TOČKE	2.a	2.b	2.c
<i>Vrh sonca sije soncev cela čreda</i>	35	24	22
<i>Odprlo bo nebo po sodnem dnevi</i>	10	9	11
<i>Mokrocvetiče rož'ce poezije</i>	34	28	26
SKUPAJ DOSEŽENE TOČKE	79	61	59
ŠTEVILO MOŽNIH TOČK	132	132	138
ODSTOTEK DOSEŽENIH TOČK	60	46	43
POVPREČNA OCENA (USPEH V OŠ)	4,4	4,2	4,7

Rezultati empiričnega preizkusa nedvomno potrjujejo domnevo, da so med temi tremi Prešernovimi soneti, ki so bili pričakovano za veliko večino anketirancev neznana besedila, bistvene razlike v recepcijski zahtevnosti. V vseh treh oddelkih je bil kognitivni odziv daleč najslabši pri sonetu *Odprlo bo nebo ...* in vsaj dvakrat boljši pri drugih dveh sonetih. Le redki dijaki so pravilno razbrali sporočilo omenjenega povenčnega soneta (npr. "Srečna ljubezen dveh zelo boli tretjo osebo." ali "V obup ga žene to, da je videl svojo ljubezen srečno z drugim."), kar sedem dijakov pri tem sonetu sploh ni poskusilo reševati nalog, nekateri pa so izpričali povsem nasprotno razumevanje (npr. "Za vsakega, ki je prej živel v bedi, se bo našla tudi sreča." ali "V vsaki nesreči oz. temi, ki jo mi vidimo, je kanček svetlobe, ki nam vliva novo upanje."). Dejstvo, da so dijaki tretjega oddelka, ki je imel najvišjo povprečno oceno iz osnovne šole, dosegli najnižji rezultat, kaže, da je korelacija med splošnim šolskim uspehom oz. predvsem reproduktivnim znanjem in zmožnostjo razumevanja Prešernovih pesmi šibka.²²⁰⁸

Za dokončno opredelitev recepcijske zahtevnosti teh treh Prešernovih sonetov navajam še preglednico za vse tri oddelke skupaj:

²²⁰⁸ Zanimive rezultate je pokazala tudi razvrstitev doseženih točk glede na spol dijaka, in sicer so gledano v celoti dekleta dosegla za deset odstotnih točk boljši kognitivni odziv (54% dekleta : 44% fantje). Najboljši rezultat nasploh so dosegla dekleta pri sonetu *Mokrocvetiče rož'ce ...* (78% možnih točk), najslabšega pa fantje pri sonetu *Odprlo bo nebo ...* (16% možnih točk). Pri recepcijsko manj zahtevnih sonetih razlika med dekleti in fanti ni velika, pač pa je pri najzahtevnejšem sonetu *Odprlo bo nebo ...* rezultat skoraj dvakrat boljši v korist deklet (16% proti 27 %).

SONETI	Vrh sonca sije ...	Odprlo bo nebo ...	Mokrocvetoče rož'ce
MOŽNE TOČKE	134	134	134
DOSEŽENE TOČKE	81	30	88
ODSTOTEK	60	23	66

Empirični preizkus je potrdil domnevo, da je sonet *Odprlo bo nebo ...*, ki so ga udeleženci pedagoškega eksperimenta dobili kot neznano besedilo po končani obravnavi Prešernovih pesmi, bistveno zahtevnejši od soneta *Vrh sonca sije ...*, ki so ga dobili pred obravnavo. Zato lahko upravičeno trdimo, da so dijaki eksperimentalne skupine kljub statistično podobnemu rezultatu pri Vprašalniku I in Vprašalniku II precej izboljšali svoj kognitivni odziv oz. da je dodatno gradivo (prozifikacija treh pesnitev, pesmi z dodanimi nalogami za preverjanje razumevanja in za samostojno prestavitev v prozo) povečalo njihove zmožnosti razumeti Prešernove pesmi.

Če skušamo tudi v tem primeru s slogovno analizo razložiti pomembne razlike v recepcijski zahtevnosti dveh obravnavanih Prešernovih sonetov, moramo ugotoviti, da med njima ni nobene razlike v stopnji arhaičnosti (po 13 arhaičnih besed), invertiranosti (vseh 14 verzov) in metaforičnosti (10 oz. 12 verzov). Da je sonet *Odprlo bo nebo po sodnem dnevi* tako težko razumljiv, je najbrž treba najprej pripisati prisposodbi v kvartetnem delu (v nasprotju z motivom iz narave v sonetu *Vrh sonca sije soncev cela čreda* gre tu za ekskluzivni biblični motiv poslednje sodbe, ki je danes povsem tuj večini srednješolcev), številu verznihih prestopov (kar pet) in zelo zapleteni skladnji, ko obsega inverzija kar tri verze (druga kvartina) ali ko je zaradi eliptičnega pesniškega izraza dekodiranje besednega in stavčnega pomena izjemno oteženo (prva kvartina).²²⁰⁹

3.5.2 PROZIFIKACIJA KOT RECEPCIJSKI PRIPOMOČEK PRI PRVEM BRANJU ZAHTEVNEGA PESNIŠKEGA BESEDILA

Da bi ob rezultatih pedagoškega eksperimenta še na drug način preizkusil svojo domnevo, da je tudi za slovenska zahtevna klasična verzna besedila prozifikacija najustreznejši didaktični pripomoček za izboljšanje recepcije oz. predvsem kognitivnega odziva dijakov, sem februarja leta 2006 izvedel empirično raziskavo v treh oddelkih prvega letnika²²¹⁰ tolminske splošne

²²⁰⁹ Zgoščenost in izjemno zahtevnost pesniškega izraza lepo ponazori prozifikacija: "Na sodni dan se bodo izbranim ljudem odprla nebesa; to nedojemljivo bleščavo nebeške gloriije in srečo izbrancev bodo videli pogubljeni ljudje, ki bodo stali na levi strani Boga".

²²¹⁰ Tudi tokrat sem zaradi izločitve motečih dejavnikov namenoma izbral prvi letnik.

gimnazije.²²¹¹ Vse tri oddelke je poučevala ista učiteljica slovenščine, ki je po mojih navodilih tudi izvajala preizkus, razredi pa so bili tudi povsem primerljivi po številu dijakov, razporeditvi po spolu, izobrazbi staršev in splošnem uspehu v zaključnem razredu osnovne šole.²²¹² Pripravil sem tri vrste gradiva (Priloga R16), in sicer je prvi razred dobil prvih dvanajst oktav *Krsta* v obliki poezije, drugi v obliki proze, tretji pa dvostolpčno,²²¹³ s poezijo na levi strani in z dodano prozifikacijo na desni strani.²²¹⁴ Učiteljica je dijakom najprej razdelila gradivo, ti pa so nato s tihim branjem prebrali vseh dvanajst kitic, ki so bile razmnožene obojestransko na enem listu.²²¹⁵ Ko so vsi dijaki natančno prebrali predloženo gradivo, je učiteljica le-to pobrala in potem v vseh treh razredih razdelila enake vprašalnike (Priloga R17), ki so vsebovali tri naloge za preverjanje razumevanja.

Zaradi dodane prozifikacije, ki že sama po sebi vključuje uporabno razumevanje izvirnika, sem za preverjanje morebitnih razlik med posameznimi oddelki izbral samo naloge, s katerimi sem ugotavljal nivo besednega razumevanja in nivo interpretacijskega razumevanja,²²¹⁶ uporabil pa sem postopek dopolnjevanja, postopek obnavljanja in postopek vprašanj (trditev), pri katerem sem izbral nalogo zaprtega tipa z več alternativnimi odgovori (Pečjak 1993: 61/62).²²¹⁷ Navajam rezultate empiričnega preizkusa, in sicer v odstotkih pravih rešitev, saj

²²¹¹ Pri tem mi je pomagala prof. slovenščine Marta Rutar.

²²¹² Število dijakov je bilo v razponu od 22 do 24, razporeditev po spolu tudi enakomerna: povsod po 10 fantov in od 12 do 14 deklet. Povprečna izobrazba staršev je nihala od 5,2 do 6,0, povprečna zaključna ocena iz osnovne šole pa od 4,1 do 4,6.

²²¹³ Že Fedor E. Korš je v *Prešernovem albumu* zapisal: "Takšne pisatelje (pisce, op. Z. B.), posebno tiste, ki so vredni, da se imenujejo klasiki, treba je izdajati vzpored po dvojnem načinu. Zaradi večine bralcev, - z vnanjimi izpremembami, ki se delajo samo zato, da bi oblika, kolikor je mogoče, ne motila veselja, ki ga povzročajo prednosti vsebine ..." (Korš 1900: 810).

²²¹⁴ Za primer navajam prvo kitico:

POEZIJA	PROZA
Mož in oblakov vojsko je obojno končala temna noč, kar svetla zarja zlato z rumenimi žarki glavo trojno snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja. Bohinjsko jezero stoji pokojno, sledu ni več zunanega viharja; al somov vojska pod vodo ne mine, in drugih roparjev v dnu globočine.	Z nočjo sta se končala tako nevihta kot vojaški spopad, zdaj pa jutranja zarja obseva vse tri vrhove Triglava. Bohinjsko jezero je mirno, saj ni več sledov viharnege vremena; vendar se pod vodno gladino somi in druge roparske ribe še vedno spopadajo.

²²¹⁵ V razredu z obema literarnima oblikama je učiteljica opozorila dijake, naj berejo cik-cak, naj torej najprej preberejo posamezno kitico v izvorni obliki, za tem njeno prozifikacijo, se po potrebi še vrnejo k izvorniku, potem pa nadaljujejo z drugo kitico.

²²¹⁶ Na teh dveh nivojih gre za poznavanje terminologije in specifičnih dejstev (najnižji nivo) ter za razumevanje povezanosti med posameznimi deli besedila oz. izločanje nekaj medsebojno odvisnih dogodkov, stališč in njim pripadajočih podrobnosti (drugi nivo) (Pečjak 1993: 57/58).

²²¹⁷ a) Pri dopolnjevanju so morali dijaki vstaviti manjkajoče štiri besede v ponovno napisani šesti kitici odlomka, in sicer so bile izpuščene besede Črtomira, mladenčev, joki in Staroslav.

sicer zaradi različnega števila možnih točk (1. naloga - 4, 2. naloga - 2, 3. naloga - 7) naloge niso povsem primerljive:

	dopolnjevanje	obnavljanje	izbiranje	SKUPAJ
I. ODDELEK (poezija)	3	57	32	27
II. ODDELEK (proza)	10	63	66	48
III. ODDELEK (obojje)	13	90	68	54

Prva naloga ima pričakovano nizek odstotek pozitivnih rešitev v vseh treh oddelkih, čeprav je seveda razlika med prvo in tretjo skupino prepričljiva. Presenetljiv pa je rezultat druge skupine, saj so v prozificirani različici besedila kar tri besede od štirih imele drugačno obliko kot v izvorniku. Druga naloga ima od vseh najvišje povprečje, saj je razbiranje poteka zgodbe očitno manj zahtevno od dekodiranja besedilnih podrobnosti. Izstopajoč visok rezultat tretje skupine gre po mojem mnenju pripisati ravno "cik-cak" branju, ki podaljša zaznavanje besedila in s tem omogoča večje zapomnjevanje. Tretja naloga dokazuje, da *Krst pri Savici* pri prvem branju resnično povzroča izjemne recepcijske težave, saj je ustrezne referenčne pomene besedila razbrala komaj ena tretjina dijakov splošne gimnazije, ki so brali samo pesnitev v obliki poezije. Pričakovano se razumevanje podvoji pri bralcih, ki so brali *Krst* v prozificirani obliki, saj ni bilo recepcijskih šumov zaradi arhaičnosti, invertiranosti in metaforičnosti, prav tako pa tudi pri tretji skupini, ki je brala *Krst* v obeh oblikah.

Podobno kot pri prvi empirični raziskavi z dijaki ekonomske gimnazije bi bilo tudi zdaj nesmiselno trditi, da nobeden od gimnazijcev iz prve skupine ne dosega nivoja samostojnega branja, da le eden dosega nivo, ki ga omogoča pouk, in da vsi drugi sodijo v območje frustracijskega nivoja branja (Pečjak 1993: 64),²²¹⁸ pač pa je to ponoven in jasen dokaz, da imajo pri prvem branju velike težave z razumevanjem *Krsta pri Savici* in večine drugih Prešernovih pesmi tudi izobraženci.²²¹⁹ Rezultati dijakov iz tretjega oddelka dokazujejo, da

b) Pri obnavljanju je bilo potrebno označiti s številkami od 1 do 4 pravilno dogajalno zaporedje štirih izločenih kitic, pri čemer sem pazil, da nisem vključil ne prve ne zadnje oktave odlomka. Kitice so bile navedene po naslednjem zaporedju: 4. (Že, Črtomir! je treba se ločiti) - 3. (Dari opraviti bog'nji po navadi) - 1. (Al jezero, ki na njega pokrajni) - 2. (Tje na otok z valovami obdani).

c) Pri izbirnih trditvah zaprtega tipa so morali dijaki sedemkrat izbrati ustrezno trditev med štirimi možnostmi, s čimer je bila v veliki meri onemogočena naključna rešitev. Navajam primer za prvo in zadnjo kitico: "V jutru po spopadu med pogani in kristjani je bilo vreme A) deževno, B) oblačno, C) megleno, Č) sončno." - "Ko se Črtomir poslavlja od Bogomile in njenega očeta, A) joče le Bogomila, B) joče le Črtomir, C) jočeta oba, Č) jočejo vsi trije."

²²¹⁸ Samo en dijak iz prvega oddelka je dosegel več kot 40 odstotkov možnih točk, dve tretjini dijakov sta dosegli rezultat med 20 in 40 odstotki, skoraj ena tretjina pa manj kot 20 odstotkov.

²²¹⁹ Pri obnavljanju zgodbe (2. naloga) je dosegla vse točke le ena tretjina dijakov iz te skupine, pri izbiranju ustrezne trditve (3. naloga) pa sta samo dva dijaka dosegla štiri točke od sedmih, vsi drugi pa manj kot pol možnih točk.

dodana prozifikacija izjemno izboljša recepcijo, saj so ti dijaki pri merjenju kognitivnega odziva dosegli za sto odstotkov višji delež pozitivnih rešitev kot dijaki prve skupine.²²²⁰ Še bolj pregledno sliko dobimo, če primerjamo samo rezultate zadnjih dveh nalog, saj prva bolj kot razumevanje preverja zapomnjevanje. Po tej omejitvi so dijaki prve skupine dosegli 45 odstotkov možnih točk, dijaki tretje skupine pa 79 odstotkov. Odstotek prve skupine je skoraj povsem enak rezultatu, ki ga je pri preverjanju kognitivnega odziva osnovnošolcev in gimnazijcev dobila Boža Krakar Vogel, štiri petine doseženih točk tretje skupine pa potrjujejo, da je prozifikacija²²²¹ v primeru prvega branja *Krsta pri Savici* zares učinkovit didaktični pripomoček.²²²² Domnevam, da dodana prozifikacija koristi vsem trem tipom bralcev po Schmidtu,²²²³ koristnostnim (teh je po mojem mnenju med srednješolci največ), empatično – čustvenim in intelektualnim (teh je tudi po navedenem mnenju Frana Grivca najmanj).

3.5.3 RECEPCIJA NEOBRAVNAVANIH PREŠERNOVIH PESMI

Ob izpeljavi pedagoškega eksperimenta sem v drugem vprašalniku (po končani obravnavi Prešernove poezije) preverjal tudi doživljanje in vrednotenje v šoli obravnavanih Prešernovih pesmi, pri čemer se je pokazalo, da so dijakom najbolj po vsebini zanimive (in s tem seveda najmanj dolgočasne) tiste Prešernove pesmi, ki imajo razvidno zgodbo, to ugotovitev pa so povsem potrdili rezultati naloge v tretjem vprašalniku (na koncu šolskega leta), ki je zahtevala prepoznavanje obravnavanih pesmi.²²²⁴ s posebno nalogo sem v drugem vprašalniku hotel preveriti še doživljanje in vrednotenje neobravnavanih Prešernovih pesmi, vendar se je izkazalo, da so dijaki kot vsečne v veliki večini navajali zgolj tiste Prešernove pesmi, ki so jih

²²²⁰ Zanimivo je, da je poeziji dodana prozifikacija bolj pomagala dijakom moškega spola, saj so le-ti v obeh drugih skupinah dosegli odstotkovno slabši rezultat kot dijakinje, v tretjem oddelku pa so bili fantje uspešnejši od deklet, in sicer so pri obeh ključnih nalogah (razumevanje zgodbe in podrobnih dejstev) dosegli zavidljivih 95 oziroma 76 odstotkov.

²²²¹ Seveda predvsem zato, ker učinkovito odstranjuje recepcijske šume zaradi izjemne arhaičnosti, invertiranosti in metaforičnosti Prešernovih pesmi.

²²²² V debati na simpoziju Obdobja je profesorica na Filozofski fakulteti v Ljubljani dr. Alojzija Zupan Sosič izrazila pomislek, da je tako početje pravzaprav nepotrebna simplifikacija. Ob tem je treba pripomniti, da je med simplifikacijo in prozifikacijo pomembna razlika, še zlasti zato, ker se v primeru slednje lahko ohrani izvorno besedilo, sicer pa je dvostolpčno objavljanje nekaterih Prešernovih pesmi namenjeno predvsem osnovnošolcem in srednješolcem, seveda pa tudi tistim študentom, ki se teže spopadejo z recepcijsko zahtevnejšimi besedili.

²²²³ Dovič (2004: 73) navaja Schmidtovo ugotovitev, da so se v nemški publiki na koncu 18. stoletja oblikovali koristnostni tip bralca (branje iz utilitarnih razlogov), empatično – čustveni (branje kot užitek in nadomestilo za nedoživeto) in intelektualni (branje kot samoaktualizacija). Ta Schmidtova klasifikacija je še danes uporabna.

²²²⁴ Domnevam, da se je s tem potrdilo naslednje: dijaki pesem z razvidno zgodbo globlje doživijo, predvsem zaradi možnosti pozitivne ali negativne identifikacije, globlje doživetje pa je predpogoj za ohranjanje besedila v dolgoročnem spominu.

obravnavali pri pouku slovenščine v osnovni šoli.²²²⁵ Ne glede na to dejstvo pa je tudi ta naloga potrdila pomen zgodbe.

Ker je bil eden od osrednjih ciljev moje raziskave tudi prikaz drugačne možnosti šolskega izbora Prešernovih pesmi (seveda z namenom izboljšanja recepcije in posledično povečanja števila samostojnih bralcev), sem skušal preveriti recepcijo še dodatno na način, ki bi čimbolj izločil morebitne moteče dejavnike, ki nastopijo pri šolski obravnavi Prešernove poezije. Zato sem izbral pet manj znanih Prešernovih pesmi, različnih po času nastanka, dolžini in obliki, ki pa jih vse povezuje ljubezenska tematika. Najprej sem preveril, kako te pesmi vrednoti aktualna literarna zgodovina, potem pa sem raziskal njihovo razumevanje, doživljanje in vrednotenje pri dijakih srednje šole ter pri študentih slovenistike.

3.5.3.1 VREDNOTENJE LITERARNIH ZGODOVINARJEV

Kot je bilo že prej navedeno, sem za empirični preizkus izbral pet manj znanih Prešernovih pesmi z ljubezensko tematiko, in sicer pesmi *Dekletom*, *Gazele (6.)*, *Marskteri romar gre v Rim*, v *Kompostelje* (sonet iz cikla povenčnih sonetov), *Ukazi* in *Sveti Senan*. Te pesmi pokrivajo vseh pet obdobij Prešernove pesniške ustvarjalnosti po periodizacijski razdelitvi Borisa Paternuja.²²²⁶ Tudi pri teh petih pesmih se je pokazalo, da jih trije osrednji prešernoslovci druge polovice 20. stoletja različno vrednotijo. Pri tem najbolj izstopajo ocene Janka Kosa, ki je v nasprotju z Antonom Slodnjakom in Paternujem precej bolj kritičen.

Pesem *Dekletam* vsi trije literarni zgodovinarji označujejo kot manj umetniško Prešernovo pesem,²²²⁷ ciklus *Gazele* pa, kot sem že prej omenil, Slodnjak vrednoti zelo visoko, medtem ko mu Kos odreka umetniško kakovost. Paternujeva ocena se približuje Slodnjakovi.²²²⁸ Ciklusu povenčnih sonetov vsi trije pripisujejo visoko umetniško vrednost (Kos sicer z

²²²⁵ To pomeni, da šolska obravnava v srednji šoli bodisi zaradi izbranih besedil bodisi zaradi načina posredovanja ne motivira dovolj dijakov za samostojno prebiranje Prešerna. Glede na to, da se učitelji večinoma poslužujejo didaktično izpopolnjenih šolskih beril in samo redki prakticirajo govorne vaje iz Prešernove poezije, velika večina dijakov ne prebira Poezije, kar bi šele omogočilo bolj intimen in neobremenjen odnos do Prešerna.

²²²⁶ Pesem *Dekletom* sodi v obdobje Skozi pesniške tokove 18. stoletja (1824-1829), *Gazele (6.)* v Prvo obdobje Prešernove romantike (1829-1834), *Marskteri romar ...* v drugo (1834-1839) in *Ukazi* v tretje (1839-1844), *Sveti Senan* pa v Zadnja leta (1844-1849).

²²²⁷ Paternu pesem označuje za "zavesten literarni poizkus" in "umetniško opozicijo slabo razvitemu slogu slovenskega pesništva" in ji pripisuje "zahtevnejšo izdelavo estetskih funkcij izraza" (Paternu 1976: 65).

²²²⁸ V *Gazelah* vidi "artizem glasovnih, besednih in stavčnih ponavljalnih figur, ki dosežejo raven virtuozne gazelske ornamentike" in začetek "globoke interakcije kar treh bistvenih vsebinskih jeder Prešernovega pesništva: bivanjske, ljubezenske in poetološke teme" (n. d.: 226-227).

določenimi pridrži),²²²⁹ Slodnjak pa posebej izpostavi ravno sonet *Marskteri romar gre v Rim*, v *Kompostelje*.²²³⁰ Do pesmi *Ukazi* sta tako Paternu kot tudi Kos izjemno kritična, Slodnjak pa ji ne odreka umetniške vrednosti in jo označi za "preprosto, a čisto lirsko besedo" (n. d.: 248). Pesmi *Sveti Senan* Kos kot priložnostne in zato po njegovem mnenju neumetniške sploh ne interpretira, ji pa vsaj nekaj umetniške kakovosti pripiseta tako Slodnjak kot Paternu.²²³¹

Zaradi primerjave z literarnim okusom in vrednotenjskimi merili srednješolcev in študentov slovenistike sem vrednotenju treh prešernoslovcev poiskal skupni imenovalec in na ta način razvrstil obravnavane Prešernove pesmi. Posamezne označitve sem opredelil kot umetniško kakovostna pesem (2 točki), umetniško manj kakovostna pesem (1 točka) in kot umetniško neakovostna pesem (0 točk) ter na ta način dobil naslednjo preglednico:

PESEM	SLODNJAK	KOS	PATERNU
<i>Dekletom</i>	1	1	1
<i>Gazele (6.)</i>	2	0	2
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	2	1	2
<i>Ukazi</i>	1	0	0
<i>Sveti Senan</i>	1	0	1
SKUPAJ	7	2	6

Preglednica nazorno pokaže, da resnično izstopa Kosovo vrednotenje, ki nobeni od izbranih pesmi ne pripisuje visoke umetniške vrednosti, pač pa kar tri pesmi označi za umetniško neakovostne. V naslednji preglednici sem pesmi razvrstil po dobljeni oceni, zraven pa sem pripisal še vsebinske in oblikovne značilnosti posameznega pesniškega besedila:

PESEM	TOČKE	VSEBINA	OBLIKA
<i>Marskteri romar ...</i>	5	refleksivna lirika	sonet z akrostihom
<i>Gazele (6.)</i>	4	refleksivna lirika	gazela z notranjo rimo in refrenom
<i>Dekletom</i>	3	refleksivna lirika	štirivrstične kitice
<i>Sveti Senan</i>	2	doživljajska lirika	štirivrstične kitice
<i>Ukazi</i>	1	doživljajska lirika	štirivrstične kitice

Posplošeni prikaz vrednotenja literarnih zgodovinarjev razodeva naslednje značilnosti: bolj umetniške so jim pesmi, ki so nastale v tridesetih letih 19. stoletja (v Prešernovem "zrelem"

²²²⁹ V sonetih opaža "pridvignjeno patetične primerjave" ter "podobe in misli, ki so pravzaprav že kar nestvarne" (Kos 1966: 111).

²²³⁰ V označitvi zapiše, da je bil med novimi besedili "gotovo najbolj izviren akrostični sonet *Matevžu Langusu*" in da "gotovo pomeni vrh povelečevanja ljubljene žene" (Slodnjak 1964: 168).

²²³¹ Iz Paternu je ocene je lepo razvidno kombiniranje literarnozgodovinskega in doživljajskega vrednotenjskega pristopa: "Kljub šaljivemu prigodništvu je Prešernovo besedilo *Svetega Senana* izdelano skrbno in je v literarni zgodovini preveč zapostavljeno; zgodba je dramatično nagla in polna, brez pripovednih praznin." (Paternu 1977: 271)

obdobju),²²³² ki spadajo v refleksivno poezijo in ki imajo zapleteno, umetelno obliko. Pesmi, ki so nastale na začetku ali na koncu Prešernove ustvarjalne dobe, ki so tipično doživljajske in imajo preprosto kitično obliko, so jim manj umetniške, o razumljivosti posameznih pesmi v povezavi z doživljanjem pa se ne sprašujejo.²²³³

3.5.3.2 RECEPCIJA DIJAKOV EKONOMSKE GIMANZIJE

Decembra leta 2007 sem v dveh razredih drugega letnika ekonomske gimnazije v Novi Gorici izvedel dodatni empirični preizkus, s katerim sem še pred obravnavo Prešernove poezije preverjal recepcijo petih Prešernovih pesmi, različnih po času nastanka,²²³⁴ dolžini, obliki in tudi po literarnozgodovinski pomembnosti in doživljajski vrednosti. Sodelovalo je 44 dijakov, testiranje pa je potekalo v dveh zaporednih šolskih urah, s čimer je bil onemogočen morebitni vpliv prvega testiranja na rezultate drugega. Dijakom sem najprej predstavil namen in potek testiranja²²³⁵ (5 minut), potem sem zaporedoma, a s kratkimi premori²²³⁶ recitiral vseh pet pesmi²²³⁷ (10 minut), nazadnje pa sem razdelil natisnjene pesmi (Priloga R18) za tiho branje (5 minut) in potem še testne vprašalnike (Priloga R19) za samostojno reševanje nalog (20 minut).

²²³² Da lahko spodbijamo mnenje nekaterih, da je ravno osrednje ustvarjalno obdobje posameznega književnika nesporno tudi njegov umetniški vrh, dokazuje ustvarjalni razvoj Ivana Tavčarja, ki je v starosti skoraj sedemdeset let malo pred smrtjo ustvaril svoje najpomembnejše besedilo, tj. zgodovinski roman *Visoška kronika*.

²²³³ Celó nasprotno. Paternu ob sonetu *Marskteri romar gre v Rim ...*, ki se bo v nadaljevanju izkazal za skoraj povsem hermetično besedilo, ugotavlja, da "kljub abstraktnosti nazornost in slikovitost označevanja nista izgubljeni" (n. d.: 23).

²²³⁴ *Dekletom* 1826, *Gazele* (6.) 1832, *Marskteri romar gre v Rim ...* 1834, *Ukazi* 1842 in *Sveti Senan* 1846.

²²³⁵ Navajam besedilo po spominu: "Kot smo se dogovorili prejšnjo uro, boste sodelovali v raziskavi, s katero želim preveriti razlike v sprejemanju petih Prešernovih pesmi, rezultati te raziskave pa naj bi vplivali na spremembe v šolskem izboru Prešernovih pesmi. Najprej bom teh pet pesmi prebral, in prosim, če pozorno poslušate, potem pa vam bom razdelil natisnjena besedila pesmi in testni vprašalnik, s katerim bom preverjal vaše razumevanje, doživljanje in vrednotenje. Rešujte počasi in premišljeno, vzemite si čas, ne ozirajte se na to, ali ste odgovorili pravilno ali nepravilno, saj je vprašalnik popolnoma anonimen."

²²³⁶ Dijakom sem ob pesmi *Marskteri romar ...* povedal, da je bil Matevž Langus slikar in da je slikal portret Julije Primic.

²²³⁷ Zanimiva povratna informacija, ki potrjuje, da ustrezno glasno branje olajša razumevanje oz. da imajo dijaki težave z dekodiranjem tudi zato, ker sami težko povežejo besede v stavčne in besedilne enote, je izjava dijaka ob zaključku šolske ure: "Profesor, sem ugotovu, da jaz ful bolj štekam, če bereste vi, kot če berem sam." Druga pomembna ugotovitev je, da je že ob branju prišla do izraza visoka doživljajska vrednost *Svetega Senana*, saj so v enem oddelku dijaki recitatorja pri tej pesmi nagradili z aplavzom.

3.5.3.2.1 RAZUMEVANJE

Razumevanje izbranih Prešernovih pesmi sem preverjal z dvema nalogama. V prvi nalogi so morali dijaki izraziti vsebino posamezne kitice s svojimi besedami (v obsegu ene povedi),²²³⁸ v drugi pa so morali izraziti končno sporočilo posamezne Prešernove pesmi. Rešitve sem razvrstil na pravilne (2 točki), delno pravilne (1 točka) in nepravilne (0 točk). Za ponazoritev rezultatov navajam po en primer za razumevanje in delno razumevanje ter nekaj primerov za nerazumevanje:

1. naloga (vsebina kitice)

RAZUMEVANJE:

Dekletom: Rosa je lepa zjutraj, na začetku dneva, a ko pride sonce tudi ta lepota mine.

Marskteri romar gre v Rim ...: /

Sveti Senan: Senan sanja vse noči o tej deklici, toda zamudil je, da bi imel kaj z njo saj jo je smrt prej k sebi vzela.

DELNO RAZUMEVANJE:

Dekletom: Kako rosa hitro izgine ko pride sonce.

Marskteri romar gre v Rim ...: Za verno osebo je lepo gledati verske motive.

Sveti Senan: Senanu se sanja o deklici, in boji se da jo je poslal v smrt.

NERAZUMEVANJE:

Dekletom: Kako je prišlo jutro in kako bo lep dan.

Marskteri romar gre v Rim ...: Sanja kako lepo je grajsko življenje v raju z ženskami. – Dokler živimo smo veseli, ko umremo pričakujemo ljubezen na "oni" strani. – Dekle se je zaljubilo v enega graščaka in stalno ga opazuje.

Sveti Senan: Pesniku se sanja od lepe deklice, ki je umrla.

2. naloga (sporočilo pesmi)

RAZUMEVANJE:

Dekletom: Pesnik sporoča dekletom, naj ne bodo preveč izbirčna pri fantih v mladosti, saj lepota mine, in lahko bodo ostale same.

Gazele (6.): /

Marskteri romar gre v Rim ...: /

Ukazi: Srcu se ne da ukazovati; ljubiti lahko končamo šele, ko umremo.

Sveti Senan: Ni se ti treba bati ljubezni in se ji izogibati, ker potem ti je žal a takrat je prepozno in ni poti nazaj.

DELNO RAZUMEVANJE:

Dekletom: Mladost je minljiva, to so najlepša leta človekovega življenja. Pomemben pri človeku ni samo zunanji vtis.

Gazele (6.): Nobeden ne ve če bo za njegovo delo in trud tudi poplačan.

Marskteri romar gre v Rim ...: Ženska, ki je njemu nedostopna, saj je kot svetnica in najlepša.

Ukazi: Vse mu lahko ukažeš samo srce ne kako naj čuti.

Sveti Senan: Priložnost zamujena, ne vrne se nobena.

²²³⁸ Zaradi enakovrednosti sem moral izpustiti šesto gazelo kot enokitično pesem, tako da sem pri tej nalogi vključil samo tri primerljive kitice iz ene začetne (Dekletam), osrednje (Marskteri romar ...) in ene končne (Sveti Senan) Prešernove pesmi.

NERAZUMEVANJE:

Dekletom: Če z malim nisi zadovoljen, tudi velikega nisi vreden.

Gazele (6.): Usoda nam je že dana, tako da v prihodnost ne moremo vplivat.

Marskteri romar gre v Rim ...: Matevžu pomeni vera veliko več kot ženske, ker meni da ženske ne zanjo govoriti resnice. – Lepo je hoditi po svetu, ampak vsak ko nekaj časa preteče ima domotožje, saj najlepše je doma. – Želja po vrnitvi v svoje domovanje. – Vsak romar gre gledat device. – Nekateri gledajo božje podobe, eno deklet pa se je zaljubila, in jo vleče k njemu.

Ukazi: Če preveč ukazujemo, nas doletijo kazni, določena obnašanja drugih.

Sveti Senan: Ženska v katero je zaljubljen ga je zavrnila vendar ne glede na to jo bo večno ljubil. – Deklica je za Prešerna sveta in mu je žal ker je umrla. – Prošnja je vedno uslišana.

V spodnji preglednici navajam rezultate testiranja po posameznih kiticah (1. naloga) in posameznih pesmih (2. naloga), na desni pa še število in odstotek praznih mest po posameznih rubrikah, kar tudi kaže na recepcijsko zahtevnost določenega besedila.²²³⁹

VSEBINA KITICE (DOSEŽENE TOČKE)			VSEBINA KITICE (BREZ REŠITVE)		
KITICA	TOČKE	%	KITICA	ŠTEVILO	%
<i>Kak lepo se rosa ...</i>	28	31,8	<i>Kak lepo se rosa ...</i>	6	13,6
<i>V podobah gledat' ...</i>	7	8,0	<i>V podobah gledat' ...</i>	12	27,3
<i>Senanu se sanja ...</i>	36	40,9	<i>Senanu se sanja ...</i>	2	4,5
SPOROČILO PESMI (DOSEŽ. TOČKE)			SPOROČILO PESMI (BREZ REŠITVE)		
PESEM	TOČKE	%	PESEM	ŠTEVILO	%
<i>Dekletom</i>	39	44,3	<i>Dekletom</i>	0	0
<i>Gazele (6.)</i>	28	31,8	<i>Gazele (6.)</i>	5	11,4
<i>Marskteri romar gre ...</i>	3	3,4	<i>Marskteri romar gre ...</i>	20	45,5
<i>Ukazi</i>	32	36,4	<i>Ukazi</i>	3	6,8
<i>Sveti Senan</i>	29	33,0	<i>Sveti Senan</i>	8	18,2

Rezultati kažejo, da je najbolj razumljiva pesem *Dekletom*, pri kateri so dijaki dosegli skoraj polovico možnih točk, vsi pa so tudi poskusili navesti sporočilo pesmi. Pesmi *Gazela št. 6*, *Ukazi* in *Sveti Senan* so približno izenačene (od 32 do 36 odstotkov možnih točk), tudi po tem, da nekaj dijakov ni navedlo sporočila. Daleč najbolj nerazumljiva pesem pa je akrostični sonet *Marskteri romar gre v Rim ...*, kjer so pri sporočilu samo trije dijaki pokazali delno razumevanje, skoraj polovica dijakov pa je pustila mesto za rešitev prazno.²²⁴⁰ Visoko recepcijsko zahtevnost, pravzaprav že kar razumevalno hermetičnost tega soneta lahko razložimo z zapleteno zgradbo (značilni dvodelni sonet), abstraktno vsebino²²⁴¹ in izjemno zahtevno metaforiko (npr. večstopenjska metafora "sled sence zarje unstranske glorie", ki je

²²³⁹ Gre za to, da so bile nekaterim dijakom nekatere pesmi oz. njihov del tako težko razumljive, da sploh niso poskusili reševati ustrezne naloge.

²²⁴⁰ Prva naloga (vsebina navedene kitice) potrjuje ugotovitve glede soneta *Marskteri romar gre v Rim ...*, zanimivo pa je, da je kitica *Senanu se sanja potem vse noči* recepcijsko manj zahtevna od kitice *Kak lepo se rosa bliska*, kar gre najbrž pripisati dejstvu, da je prva bolj epična oz. narativna, druga pa izrazito metaforična.

²²⁴¹ Abstraktnost, kot sem že prej omenil, pripisuje temu sonetu tudi Boris Paternu.

vključena v besedilo v obliki verzne prestopa). Zato ni čudno, da kljub omembi Langusovega poklica in njegove portretiranke niti eden dijak ni uspel razbrati, da Prešeren omenja obiske pri slikarju, na katerih se tolaži ob pogledu na portret svoje nesojene pesniške izvoljenke.

3.5.3.2.2 DOŽIVLJANJE IN VREDNOTENJE

S tretjo nalogo na koncu vprašalnika sem najprej preverjal stališča dijakov o stopnji razumljivosti posamezne pesmi, potem pa še razlike v njihovem doživljanju in vrednotenju. Najprej navajam stališča o razumljivosti, ki se v grobem pokrivajo z rezultati empiričnega preizkusa:

NAJTEŽE RAZUMLJIVA PESEM		NAJLAŽE RAZUMLJIVA PESEM	
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	32	<i>Ukazi</i>	20
<i>Gazele (6.)</i>	8	<i>Dekletom</i>	10
<i>Sveti Senan</i>	3	<i>Sveti Senan</i>	9
<i>Dekletom</i>	0	<i>Gazele (6.)</i>	5
<i>Ukazi</i>	0	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	0

Tudi po mnenju dijakov samih je daleč najteže razumljiva pesem *Marskteri romar gre v Rim ...*, in značilno je, da je niti eden ni označil za lahko razumljivo pesem. Prav tako se nobenemu dijaku ne zdita težko razumljivi pesmi *Dekletom* in *Ukazi*, kar dve tretjini pa ju proglašata za najlažje razumljivi pesmi. Zanimiva razlika je, da preizkus razumljivosti pri šesti gazeli ni pokazal bistvenega odstopanja od pesmi *Ukazi*, vendar jo je kar osem dijakov razglasilo za najteže razumljivo pesem, po drugi strani pa so dijaki pri pesmi *Dekletom* izkazali nekoliko boljše razumevanje kot pri *Ukazih*, vendar je dvakrat več dijakov za najlažje razumljivo pesem označilo *Ukaze*. Ta odstopanja si lahko razložimo s tem, da dijaki težje razumljivost povezujejo z zapleteno obliko pesmi (šesta gazela ima eno kitico, notranjo rimo in refren), preprosto obliko in malo metaforičen pesniški jezik (kot npr. v pesmi *Ukazi*) pa mehanično povezujejo z lažjo razumljivostjo pesmi. Pomembno je, da je *Sveti Senan*, pesem z najbolj razvidno zgodbo, po mnenju dijakov teže razumljiva kot *Dekletom* in *Ukazi*.

Tudi doživljanje posameznih pesmi sem raziskal na dva načina, da bi s tem dobil kolikor je le mogoče veljaven rezultat:

PESEM Z NAJBOLJ DOLGOČASNO VSEBINO		PESEM Z NAJBOLJ PRIVLAČNO VSEBINO	
<i>Gazele (6.)</i>	18	<i>Ukazi</i>	16
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	18	<i>Sveti Senan</i>	15
<i>Ukazi</i>	5	<i>Dekletom</i>	11
<i>Dekletom</i>	2	<i>Gazele (6.)</i>	2
<i>Sveti Senan</i>	1	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	0

Če združimo obe opredelitvi, tako tisto z negativno kot tisto s pozitivno izbiro, lahko sklenemo, da so dijaki najmočnejše doživeli pesem *Sveti Senan*, ki ji sledita pesmi *Ukazi* in *Dekletom*, šesta gazela in sonet *Marskteri romar gre v Rim ...* pa sta zanje pesmi, ki nimata nobene doživljajske vrednosti.

V nasprotju s tremi vodilnimi prešernoslovci, ki se pri svojem vrednotenju Prešernovih pesmi praviloma niso spraševali o njihovi razumljivosti,²²⁴² je pa pri dijakih jasno razvidna visoka korelacija med razumevanjem in doživljanjem: pesmi, ki jih ne razumejo (ali imajo samo občutek, da jih ne razumejo), se jim zdijo dolgočasne, in obratno, pesmi, ki so jim lahko razumljive, se jim zdijo vsebinsko najbolj privlačne. Razumljivost pesmi pa seveda ni edini predpogoj za intenzivno doživljanje, kar dokazuje visoka uvrstitev pesmi *Sveti Senan*, ki se je trem dijakom zdela celo najteže razumljiva, pri izbiri najlažje razumljive pesmi pa so jo dijaki uvrstili šele na tretje mesto. Zato domnevam, da je poleg razumljivosti za globlje doživljanje pesmi potrebna privlačna zgodba (ta omogoča identifikacijo),²²⁴³ dramatična zgradba z zasnovo, zapletom in razpletom in v tem primeru tudi humorno obarvana pripoved.²²⁴⁴ Tudi Grosmanova poudarja pomen identifikacije za doživljanje umetnostnega besedila, in sicer se opira na stališče sodobne italijanske raziskovalke Marie Grazie Levorato,²²⁴⁵ da "vse do danes

²²⁴² Še več: nekaterim so preproste pesmi, ki so pričakovano lažje razumljive, same po sebi manj vredne kot pesmi z zahtevno, umetelno obliko.

²²⁴³ Psihološke mehanizme, ki delujejo ob identifikaciji bralca z literarno osebo (v tem primeru ob Senanovem odnosu do spolnosti), pojasnjuje v povezavi z "razbremenilno in varovalno funkcijo estetske distance" Jauss, ki se sklicuje na Freudovo spoznanje, da se sme bralec brez sramu prepustiti potlačenim vzgibom, saj ima njegov užitek "za predpostavko estetsko iluzijo, kar pomeni omilitev bolečine zaradi gotovosti, da je, prvič, nekdo drug tisti, ki na odru deluje in trpi, in, drugič, da gre le za igro, ki ne more škoditi naši osebni varnosti" (Jauss 1998: 55).

²²⁴⁴ Empirične raziskave, ki so pokazale, da dijaki bolj kot Prešernove pesmi z resnobnim, elegičnim ali celo tragičnim tonom cenijo tiste, ki so obarvane humorno oz. ironično (torej imajo do ljubezni distanco), kljub časovni oddaljenosti prepričljivo demantirajo Mahničeve trditve o škodljivosti Prešernove ljubezenske lirike, še zlasti njegove navedbe, da "peto- ali šestošolec, otrok, ki zna komaj grško brati, izvolil si je "svojo"; in tedaj sanjari in blede noč in dan, pesnikuje, žaluje, toži luni in zvezdam svoje gorje, pri tem pa zanemarija šolske naloge in jame vidno hirati od dne do dne" (Mahnič 1887: 152).

²²⁴⁵ Levoratova je leta 2000 izdala knjigo *Le emozioni della lettura*.

teoretiki in učitelji govorijo o bralčevem razmerju do pripovednih oseb kot identifikaciji s temi osebami v romanih in drugih oblikah pripovedi" (2004: 45).²²⁴⁶

V kolikšni meri pa je doživljanje posameznih pesmi povezano z njihovim vrednotenjem, nam razkrivajo stališča dijakov o umetniški oblikovanosti pesmi.²²⁴⁷ Navajam preglednico:

NAJBOLJ UMETNIŠKO OBLIKOVANA PESEM	
<i>Sveti Senan</i>	13
<i>Gazele (6.)</i>	12
<i>Dekletom</i>	9
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	5
<i>Ukazi</i>	5

Dvodelnega soneta z akrostihom Matevžu Langusu srednješolci ne uvrščajo med umetniško oblikovane pesmi,²²⁴⁸ pač pa jim je taka pesem šesta gazela, katere umetnost najbolj izražata uporaba notranje rime in refrena. Nepričakovana je bistvena razlika v uvrstitvi pesmi *Sveti Senan*, *Dekletom* in *Ukazi*, po obliki preprostih štirivrstičnic, pri čemer je *Sveti Senan* celo na prvem mestu, *Ukazi* pa na zadnjem.

Razliko med vrednotenjem akrostičnega soneta in gazele (obe pesmi so dijaki doživljali kot dolgočasni) morda lahko pojasnimo z delovanjem halo efekta: srednješolci pesmim, ki so jim povsem nerazumljive, ne priznavajo niti umetniške oblikovanosti.²²⁴⁹ Razlike v dojetju umetniške oblikovanosti *Svetega Senana* in *Ukazov* (obe pesmi imata po mnenju dijakov zelo privlačno vsebino) ne moremo pojasniti z vplivom razumljivosti, saj se zdijo srednješolcem *Ukazi* celo bolj razumljivi, pač pa dijaki med umetniške prvine leposlovnega besedila očitno uvrščajo tudi zanimivo zgodbo, prepričljiv zaplet in razplet ter napet slog pripovedi, torej prvine, ki so povezane predvsem z doživljanjem besedila.

²²⁴⁶ Grosmanova v knjigi *Razsežnosti branja* navaja tudi uporabno stališče slovenskega književnika Evalda Flisarja: "Zdravilna moč literature je v zgodbi, v njeni strukturi. V identifikaciji, ki jo omogoča bralcu. In s tem v njeni potencialni katarzičnosti. Bralec, ki ob branju romana ali pri gledanju drame vsaj nezavedno ne začuti "to sem jaz", ne dobi od branja oz. od gledanja nič dragocenega in zapravlja čas." (2006: 94)

²²⁴⁷ Namenoma sem nadgradil sintagmo umetniška pesem, da bi se s tem izognil preprostem enačenju umetniškega z všečnostjo. Ne glede na to pa lahko domnevamo, da si pod izrazom "umetniško oblikovana pesem" klasičen literarni zgodovinar in današnji dijak drugega letnika srednje šole ne predstavljata istega. Prvemu so kriteriji umetniškega širše pomembna vsebina, izpiljen slog in umetelna oblika, slednjemu pa predvsem tiste prvine pesmi, ki mu omogočajo vživetje oziroma čim večji čustveni odziv.

²²⁴⁸ Domnevamo lahko, da dijaki akrostiha niso prepoznali.

²²⁴⁹ Če je to res, je tako vrednotenje dijakov povsem v nasprotju z vrednotenjskimi merili nekaterih literarnih kritikov in zgodovinarjev: bolj ko je neko leposlovno besedilo zapleteno in sporočilno hermetično, bolj se jim zdi umetniško.

Na koncu tega poglavja predstavljam neposredno primerjavo med vrednotenjem literarne zgodovine (treh vodilnih prešernoslovcev druge polovice 20. stoletja) in dijakov srednje šole. Pri tem sem upošteval razvrstitev Prešernovih pesmi s konca poglavja Vrednotenje literarnih zgodovinarjev in razvrstitev srednješolcev, pri kateri sem kombiniral dve merili, in sicer "najbolj umetniško oblikovana pesem" ter "pesem z najbolj privlačno vsebino".²²⁵⁰ Navajam preglednico s primerjavo:

LITERARNI ZGODOVINARJI	TOČKE	DIJAKI SREDNJE ŠOLE	TOČKE
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	5	<i>Sveti Senan</i>	28
<i>Gazele (6.)</i>	4	<i>Ukazi</i>	21
<i>Dekletom</i>	3	<i>Dekletom</i>	20
<i>Sveti Senan</i>	2	<i>Gazele (6.)</i>	14
<i>Ukazi</i>	1	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	5

Očitno je, da se vrednotenji literarnih zgodovinarjev in dijakov drugega letnika močno razlikujeta. V nasprotju s prešernoslovci, ki so na sam vrh povzdignili zahtevno formo akrostičnega soneta in šeste gazele, dijaki najvišje vrednotijo tiste pesmi, ki so jim bolj razumljive in ki jih lahko globlje doživijo, čeprav so napisane v obliki preprostih štirivrstičnih kitic.

3.5.3.2.3 POTRDITEV REZULTATOV EMPIRIČNE RAZISKAVE

V obeh oddelkih ekonomske gimnazije, v katerih sem pred obravnavo Prešernove poezije v drugem letniku preveril recepcijo petih Prešernovih pesmi z empirično raziskavo, sem februarja leta 2008 po končani šolski obravnavi Prešerna kot običajno izvedel še govorne vaje.²²⁵¹ Ob nastopih posameznih dijakov sem si v vnaprej pripravljeno razpredelnico zapisal, katere pesmi so se naučili na pamet, in tako dobil zanimivo povratno informacijo o recepciji srednješolcev drugega letnika (ob domnevi, da so dijaki izbrali za deklamiranje predvsem

²²⁵⁰ Razvrstitev dijakov srednje šole:

Najbolj umetn. oblikovana pesem	T	Pesem z najbolj privl. vsebino	T	SKUPAJ	T
<i>Sveti Senan</i>	13	<i>Ukazi</i>	16	<i>Sveti Senan</i>	28
<i>Gazele (6.)</i>	12	<i>Sveti Senan</i>	15	<i>Gazele (6.)</i>	14
<i>Dekletom</i>	9	<i>Dekletom</i>	11	<i>Dekletom</i>	20
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	5	<i>Gazele (6.)</i>	2	<i>Marskteri romar ...</i>	5
<i>Ukazi</i>	5	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	0	<i>Ukazi</i>	21

²²⁵¹ Dijaki so imeli štirinajst dni časa, da se na pamet naučijo tri krajše Prešernove pesmi (npr. sonet ali drugačno pesem z najmanj 20 verzji) ali eno daljšo (najmanj 40 verzov) in eno krajšo pesem. Pesmi so izbirali popolnoma prosto, po lastni afiniteti, že ob podajanju navodil pa sem dijakom predstavil tudi merila za ocenjevanje z delnimi ocenami. V razredu je vsak dijak (po moji izbiri) deklamiral samo eno pesem, lahko pa sta dva dijaka skupaj zaporedoma deklamirala vsak eno polovico daljše Prešernove pesmi.

pesmi, ki jih razumejo, ki so jih zmožni doživeti in ki jih sami vrednotijo kot lepe oz. zanimive), s katero bi lahko potrdil ali ovrgel rezultate predhodnega empiričnega preizkusa. Navajam preglednico:²²⁵²

NASLOV PESMI	število	NASLOV PESMI	število
<i>Dekletom</i>	15	<i>Orglar</i>	2
<i>Ukazi</i>	14	<i>O Vrba, srečna draga vas domača</i>	2
<i>Pod oknom</i>	13	<i>Zdravilo ljubezni</i>	2
<i>Zdravljica</i>	10	<i>Čez tebe več ne bo sovražna sreča</i>	1
<i>Zapuščena</i>	9	<i>Hčere svet</i>	1
<i>Nezakonska mati</i>	7	<i>Janezu N. Hradeckemu</i>	1
<i>Povodni mož</i>	6	<i>Mornar</i>	1
<i>Strunam</i>	6	<i>Ribič</i>	1
<i>Glosa</i>	4	<i>Sila spomina</i>	1
<i>K slovesu</i>	3	<i>Sveti Senan</i>	1
<i>Zgubljena vera</i>	3	<i>Vso srečo ti želim</i>	1
<i>Apel podobo na ogled postavi</i>	2		

Med prvimi desetimi pesmimi prevladujejo čiste lirske pesmi s preprosto kitično obliko in ne tako zahtevnim pesniškim jezikom,²²⁵³ na samem vrhu pa sta pesmi *Dekletom* in *Ukazi*, ki sta po predhodnih raziskavah med najbolj razumljivimi in tudi vsebinsko privlačnimi Prešernovimi pesmimi. Sonet kot izrazito zahtevno pesniško formo je izbralo samo pet dijakov, in še to pretežno besedili, ki sta recepcijsko manj zahtevni in so ju dijaki spoznali že v osnovni šoli (*O Vrba* ter *Apel in čevljar*).

3.5.3.3 RECEPCIJA ŠTUDENTOV SLOVENISTIKE

Odločil sem se, da recepcijo istih petih Prešernovih pesmi na čisto enak način preizkusim še pri študentih prvega in tretjega letnika slovenistike na FH Univerze v Novi Gorici, in sicer iz dveh razlogov: prvič, da raziščem morebitne razlike v razumevanju, doživljanju in vrednotenju, in drugič, da ugotovim, ali gre vrednotenje srednješolcev pripisati zgolj literarnemu okusu manj izobraženih mladih ljudi,²²⁵⁴ ali pa gre dejansko za velik razkorak

²²⁵² 45 dijakov se je naučilo 106 pesmi, od tega 23 različnih. Izbor je bil precej širši kot pri pedagoškem eksperimentu, ko je 190 dijakov navedlo le 15 različnih neobravnanih pesmi, ki so jih prebirali po lastni afiniteti. To dejstvo potrjuje velik didaktični pomen govornih vaj pri obravnavi Prešernove poezije.

²²⁵³ Da pri izbiri pesmi ni bilo odločujoče merilo njihova dolžina, pač pa predvsem njihova doživljajska vrednost, potrjuje podatek, da se je kar polovica dijakov naučila eno krajšo in eno daljšo pesem (med te sem štel pesmi *Glosa*, *Janezu N. Hradeckemu*, *Orglar*, *Povodni mož*, *Sveti Senan*, *Zdravilo ljubezni* in *Zdravljica*).

²²⁵⁴ Marko Stabej (1997: 64) v svoji disertaciji problematizira Paternujevo stališče, da je zadnje Prešernovo ustvarjalno obdobje "razkroj njegovega pesniškega ustvarjanja", in sicer s trditvijo, da "lahko preusmeritev k drugemu naslovniku interpretiramo tudi kot zavestno jezikovnonačrtovalno odločitev". Stabej v opombi najprej pojasnjuje spremembo naslovnika s Prešernovo izjavo, da ta čas dela "na kranjskih pesmih, ki naj bi bile vseč kmečkim fantom" (pismo Vrazu z dne 12. 12. 1843), za tem pa navaja zapis Ivana Prijatelja, da je Ljubljanski

med splošnimi vrednotenjskimi merili in ekskluzivnim vrednotenjem peščice literarnih zgodovinarjev. Rezultate empiričnih raziskav, ki sem jih izvedel v mesecu februarju 2008 (prvi letnik 21 sodelujočih, tretji letnik pa 11 - v obeh letnikih samo dekleta), navajam v spodnjih preglednicah:

RAZUMEVANJE

VSEBINA KITICE					
I. letnik	točke	%	III. letnik	točke	%
<i>Dekletom</i>	18	43	<i>Dekletom</i>	13	59
<i>Sveti Senan</i>	14	33	<i>Sveti Senan</i>	11	50
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	5	12	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	3	14
SPOROČILO PESMI					
I. letnik	točke	%	III. letnik	točke	%
<i>Ukazi</i>	19	45	<i>Dekletom</i>	12	55
<i>Dekletom</i>	17	40	<i>Ukazi</i>	12	55
<i>Gazela (6.)</i>	14	33	<i>Gazela (6.)</i>	8	36
<i>Sveti Senan</i>	12	29	<i>Sveti Senan</i>	7	32
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	3	7	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	0	0

DOŽIVLJANJE IN VREDNOTENJE

NAJTEŽE RAZUMLJIVA PESEM			
I. letnik		III. letnik	
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	15	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	11
<i>Sveti Senan</i>	3	<i>Dekletom</i>	0
<i>Gazele (6.)</i>	2	<i>Gazele (6.)</i>	0
<i>Dekletom</i>	1	<i>Sveti Senan</i>	0
<i>Ukazi</i>	0	<i>Ukazi</i>	0
NAJLAŽE RAZUMLJIVA PESEM			
I. letnik		III. letnik	
<i>Ukazi</i>	9	<i>Dekletom</i>	7
<i>Dekletom</i>	6	<i>Ukazi</i>	4
<i>Gazele (6.)</i>	5	<i>Gazele (6.)</i>	0
<i>Sveti Senan</i>	2	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	0
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	0	<i>Sveti Senan</i>	0
NAJBOLJ DOLGOČASNA PESEM			
I. letnik		III. letnik	
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	8	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	8
<i>Sveti Senan</i>	5	<i>Gazele (6.)</i>	1
<i>Gazele (6.)</i>	3	<i>Ukazi</i>	1
<i>Ukazi</i>	3	<i>Dekletom</i>	0
<i>Dekletom</i>	1	<i>Sveti Senan</i>	0

časnik 27. 3. 1850 poročal, da fantje na deželi ne pojajo več kvantaških pesmi, temveč Prešernove in Tomanove, najbolj pogosto ravno Mornarja in Pesem od železne ceste (Priatelj 1955: 111).

NAJBOLJ PRIVLAČNA PESEM			
I. letnik		III. letnik	
<i>Sveti Senan</i>	9	<i>Dekletom</i>	6
<i>Gazele (6.)</i>	6	<i>Gazele (6.)</i>	2
<i>Ukazi</i>	6	<i>Sveti Senan</i>	2
<i>Dekletom</i>	1	<i>Ukazi</i>	1
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	0	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	0
NAJBOLJ UMETNIŠKA PESEM			
I. letnik		III. letnik	
<i>Dekletom</i>	9	<i>Gazele (6.)</i>	5
<i>Gazele (6.)</i>	7	<i>Sveti Senan</i>	4
<i>Sveti Senan</i>	3	<i>Dekletom</i>	1
<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	1	<i>Ukazi</i>	1
<i>Ukazi</i>	0	<i>Marskteri romar gre v Rim ...</i>	0

Prvi dve nalogi, s katerima sem preverjal razumevanje, prinašata zelo podobne rezultate kot raziskava pri srednješolcih: najbolj razumljivi pesmi sta *Ukazi* in *Dekletom*, daleč najbolj nerazumljivo besedilo pa je sonet *Marskteri romar gre v Rim ...* Študenti tretjega letnika so razen pri tem sonetu izkazali nekoliko boljše razumevanje, kar bi lahko pripisali njihovi večji interpretativni zrelosti oz. dejstvu, da je bil preizkus izveden po obravnavi Prešerna na univerzitetni ravni.²²⁵⁵ Tretja naloga, s katero sem preverjal doživljanje in vrednotenje, tudi na ravni bolj izobraženih bralcev potrjuje izjemno visoko korelacijo med razumljivostjo, privlačnostjo in umetniško vrednostjo: najteže razumljiva pesem (*Marskteri romar gre v Rim ...*) je študentom tudi najbolj dolgočasna in ima zanje zanemarljivo umetniško vrednost; najlaže razumljiva pesem (*Dekletom*) je študentom tudi najbolj privlačna (III. letnik) in ima zanje najvišjo umetniško vrednost (I. letnik). Torej ima pri recepciji Prešernovih pesmi za osnovnošolce in srednješolce (raziskava Bože Krakar Vogel) ter tudi za novogoriške študente slovenistike izjemno vlogo razumljivost pesmi, je tako rekoč ključno recepcijsko merilo.

V primerjavi s srednješolci drugega letnika je opazna razlika v razvrstitvi šeste gazele in *Svetega Senana*. Šesta gazela se zdi študentom bolj razumljiva, manj dolgočasna²²⁵⁶ in tudi bolj umetniška kot *Sveti Senan*. Domnevamo lahko, da gre za delno spremenjen odnos do fabulativnih prvin, saj v nasprotju s srednješolci, ki najvišje vrednotijo prav Prešernove pesmi

²²⁵⁵ To sklepanje je treba vzeti s pridržkom, saj gre za zelo majhen vzorec testirancev, poleg tega pa se je preizkusa udeležila le polovica letnika, in to študenti, ki so pred testiranjem imeli vaje iz latinščine, torej verjetno tisti bolj sposobni in ambiciozni.

²²⁵⁶ Dejstvo, da je kar pet študentov prvega letnika proglasilo *Svetega Senana* za najbolj dolgočasno pesem, je težko razložljivo, morda pa gre za podoben vrednotenjski pristop kot pri nekaterih literarnih zgodovinarjih, ki jim je pesem s tematiko spolnosti ali z izrazito humornim pristopom vnaprej manj vredna.

z izrazito zgodbo,²²⁵⁷ študenti dajejo večji poudarek oblikovnim in slogovnim prvinam. To razliko bi morda lahko pojasnili s tem, da gre za bolj kvalificirane bralce v primerjavi s srednješolci, za katere tudi Grosmanova ugotavlja, da "niti enega ne zanimajo oblikovni vidiki umetnostnega besedila" (2004: 254). Grosmanova tovrsten razvoj bralnih interesov in zmožnosti pojasnjuje z razločevanjem med čustvenimi odzivi nestrokovnih in strokovno usposobljenih bralcev. Pri tem navaja ugotovitve nizozemskega raziskovalca Elsa Andringa,²²⁵⁸ da "se navadni bralci (v poskusu je uporabil kar dijake srednjih šol) bolj odzivajo na osebe in dogajalno plast pripovedi, strokovno usposobljeni bralci pa se odzivajo tudi na jezikovne, besedilne, zgradbene posebnosti" ter da so slednji "pripravljeni veliko več vložiti v svoje branje, zato lahko procesirajo bolj zapletena leposlovna besedila brez negativnih občutkov in doživijo drugačne bralne užitke"²²⁵⁹ (2004: 61).

3.5.3.4 RAZPRAVA JOŽETA POGAČNIKA IN NOVI POGLEDI NA RECEPCIJO PREŠERNA

Dosedanje raziskave so zanesljivo izpričale naslednje značilnosti recepcije Prešernovih pesmi: med posameznimi pesmimi so pomembne razlike v razumevanju, doživljanju in vrednotenju; literarni zgodovinarji različno doživljajo in vrednotijo iste Prešernove pesmi; bistvena razlika je v vrednotenju literarnih zgodovinarjev in mladih, šolajočih se bralcev. Vse to so relativno nova spoznanja, saj je še pred četrto stoletja Jože Pogačnik predstavljal recepcijo Prešernovih pesmi po letu 1866 kot nekaj enovitega.

V razpravi, ki jo je imel leta 1980 na mednarodnem simpoziju o obdobju romantike (*Recepcija Prešernovega pesništva do leta 1866*),²²⁶⁰ Pogačnik v uvodu zapiše, da "je bilo

²²⁵⁷ To trditev dodatno potrjuje empirični preizkus v šolskem letu 2003/04, ko sem na začetku drugega letnika v enem oddelku ekonomske gimnazije pisno preveril, kateri naslovi leposlovnih besedil, obravnavanih v prvem letniku, so ostali dijakom v dolgoročnem spominu. Velika večina dijakov je navedla besedila, ki smo jih obravnavali kot obvezno domače branje (*Romeo in Julija* 22, *Don Kihot* 21, *Hamlet* 20, *Matejev evangelij* 18, *Stare grške bajke* 18, *Antigona* 17, *Dafnis in Hloa* 15, *Kralj Ojdip* 15). Gre za daljša besedila, bodisi epska bodisi dramatska, pri katerih zgodba omogoča identifikacijo. V nasprotju s temi besedili lirске pesmi niso ostale v dolgoročnem spominu (*Pesem nosačev žita 2*, *Visoka pesem 1*).

²²⁵⁸ Andringa 1995: 272.

²²⁵⁹ V nadaljevanju Grosmanova natančneje razloži recepcijske mehanizme, ki delujejo pri vzgoji kvalificiranih bralcev: "V tem smislu estetske značilnosti - z njimi pa seveda tudi možnost estetske funkcije - obstajajo samo za tiste bralce, ki jih kot take lahko prepozna na podlagi poprejšnjega poznavanja in priznavanja literarne institucije in medbesedilne izkušnosti. /.../ Prav tako simetrija v razporeditvi posameznih besed v nekem besedilu postane estetska lastnost le za tistega bralca, ki ji lahko pripiše estetsko funkcijo, medtem ko je za vse druge zgolj besedilna lastnost oziroma določena ponovitev." (2004: 76)

²²⁶⁰ Pogačnik v svojem raziskovalnem pristopu izhaja iz Jaussove recepcijske estetike in v zvezi s prevrednotenjem Prešerna v Stritarjevi študiji ob ponatisu *Poeziji* govori o spremembi horizonta pričakovanja.

Prešernovo pesništvo v slovenski kulturi takšna inovacija, da so jo sodobniki praviloma sprejeli "z intenzivnim in trdovratnim odporom", čeprav je "nadaljnji razvoj razkril, da je bil odpor neupravičen, novota pa dragocena in pomembna" (1981: 297). V nadaljevanju razprave Pogačnik natančneje predstavi razsvetljenska idejno-estetska izhodišča kot prevladujočo literarno misel na Slovenskem do leta 1866, ki jih v skladu z Jaussovo recepcijsko estetiko opredeli kot horizont pričakovanja, odločilen za recepcijo Prešernovega pesništva do tega leta. Pri tem se sklicuje na stališča Zoisa, Kopitarja, Bleiweisa, Trdine, Levstika in Janežiča.²²⁶¹

Prevladujoča razsvetljenska izhodišča označi kot platonistična, saj njihovi zagovorniki "verjamejo v smisel zgodovinskega dogajanja, ki gre čez okvire sodobnosti in sega čez epohe" oz. v "idejo harmoničnega razvoja, ki vidi pred sabo zaokroženo (statično) celoto" (n. d.: 308), stališča Prešerna in Čopa pa za tem izhodiščem povsem nasprotna, saj je Prešernova poezija "razkrivala način življenja, ki je odprta odločitev, v kateri subjekt izbira, kaj želi in hoče napraviti iz sebe" (n. d.: 308). Zato Pogačnik ugotavlja, da je bilo v tedanjem slovenskem horizontu pričakovanja mesto le za Prešerna kot patriotičnega pesnika, ne pa tudi za njegovo reflektivno in erotično poezijo.²²⁶² Šele s spremembo slovenskega horizonta pričakovanja sredi šestdesetih let (resna zahteva po Prešernovi biografiji, ki naj bi jo izdala Slovenska matica) je bila v Stritarjevem esejju kot najpomembnejša poudarjena ravno Prešernova reflektivna in erotična lirika, ki jo ima tudi Pogačnik za umetniški vrh Prešernovega pesništva (n. d.: 311-315).²²⁶³

Pri utemeljitvi bistvene spremembe v prevladujoči recepciji Prešernovih pesmi s spremenjenim horizontom pričakovanja Pogačnik izhaja iz Jausa, ki je v svojem nastopnem predavanju *Literarna zgodovina kot izziv literarne vede* leta 1967 (Jauss 1998: 533-544) predstavil zelo podoben primer iz obdobja francoskega realizma. Jauss je primerjal recepcijo Flaubertove *Gospa Bovary* in Feydeaujeve *Fanny* in ugotovil, da so sodobniki povzdigovali *Fanny*, kasnejša publika z drugačnim horizontom pričakovanja pa je opazila slabosti

Pogačnik je bil tedaj profesor v Novem Sadu in se je seznanjal z najnovejšimi tokovi v evropski literarni vedi tudi preko dokaj zgodnjih srbskih prevodov.

²²⁶¹ Pogačnik med drugim navaja Zoisovo priporočilo Vodniku, naj nikoli ne posnema "nabrekli in z metaforami ter podobami preobloženega tona" *Ossiana* in *Fingala* (n. d.: 299) ter Janežičev napotek za posnemanje srbskih ljudskih pesmi, ki "niso zavite, zapletene, metafizične in meglene, temveč lahko razumljive" (n. d.: 304), s čimer odlično (seveda per negationem) označi prav Prešernovo osrednjo poezijo.

²²⁶² Domnevam, da Pogačnik misli na pesmi *Slovo od mladosti*, *Gazele*, *Soneti nesreče* in *Sonetni venec*.

²²⁶³ Pogačnik trdi, da je Stritarjeva "teza o disharmoniji med idealom in resničnostjo določila, v jeziku svojega časa, bistvo obravnavanega pesništva in s tem postala tudi temelj za drugačno recepcijo pesnika" (n. d.: 315).

Feydeaujeve bolj trivialne pripovedi in kot mojstrovino povzdignila *Gospo Bovary* (Pezdiric Bartol 1999/2000: 204).²²⁶⁴

Ugotovimo lahko, da v tem primeru oba literarna raziskovalca vidita razlike v recepciji posameznega avtorja oz. njegovega dela izrazito diahrono, pri čemer ostaja odprto vprašanje, ali je pri recepciji *Gospo Bovary* resnično prišlo do spremenjenega horizonta pričakovanja množičnega bralca, ali pa je ta Flaubertov roman za mojstrovino proglasila le francoska literarna kritika in se je njegov kanonski status s pomočjo šolskega sistema ohranjal do danes. Šele empirična raziskava o današnjem doživljanju in vrednotenju *Gospo Bovary* in *Fanny* bi tudi na sinhroni ravni kvalificirano pojasnila morebitne trajnejše razlike v recepciji primerjanih besedil.

Celovit pogled na recepcijo Prešerna in njegovih pesmi mora torej nujno upoštevati oba vidika, tako diahronega kot sinhronega. Nedvomno ima Pogačnik prav, ko dokazuje spremembe v odnosu do Prešernove ustvarjalnosti v šestdesetih letih 19. stoletja,²²⁶⁵ empirično preverjena sodobna recepcija Prešernovih pesmi pa razodeva, da ni šlo toliko za spremenjen odnos množičnega bralca, ki so mu bile tako kot današnjim mladostnikom najbližje lahkotnejše, bolj humorno obarvane Prešernove pesmi,²²⁶⁶ pač pa za spremembe pri elitni kulturi, kakor sta jo oblikovali tedanja literarna kritika in nastajajoča literarna zgodovina.

²²⁶⁴ Obe besedili sta nastali leta 1857, imata podobno vsebino in realistični slog. V nasprotju z *Gospo Bovary*, ki je bila po Jaussu s tehniko impersonalnega pisanja za tedanje bralce manj privlačno besedilo, je danes neznana *Fanny* v enem letu doživela 30 ponatisov in svetovni sloves.

²²⁶⁵ Seveda pa prevladujoči odnos do Prešernove poezije do leta 1866 ne velja za srednješolska berila za višjo gimnazijo, kar smo pokazali z Macunovim in Miklošičevim visokim vrednotenjem Prešernovih pesmi.

²²⁶⁶ Po pisanju Ljubljanskega časnika iz leta 1850 npr. pesmi *Mornar* in *Od železne ceste*, po ohranjenem pričevanju sodobnikov pa tudi duhovita satira na ljubljanske družabne razmere *Nebeška procesija*, ki se je množično brala in širila v prepisih.

3.5.4 PRIMERJAVA *KRSTA PRI SAVICI* IN *SEDMIH SINOV*

Dosedanja raziskava je pokazala predvsem to, da je za veliko večino slovenskih srednješolcev razumevanje *Krsta pri Savici* zelo zahtevna naloga, da je zato najustreznejši didaktični pripomoček dodana prozifikacija in da se pri dijakih, ki s cik-cak branjem izboljšajo svoj kognitivni odziv (dekodiranje referenčnih pomenov in dolgoročno pomnjenje zgodbe), pomembno izboljša tudi doživljanje in vrednotenje besedila. Glede na to, da je *Krst pri Savici* kanonsko in celo ključno besedilo, ki je doživljalo tako izrazito pohvalne kot povsem odklonilne ocene (Paternu 1977: 88-94)²²⁶⁷, me je zanimalo, ali je res edina možnost, da se dijaki v poglavju o slovenski romantiki seznanijo s Prešernovo povestjo v verzih, ali pa bi jim za domače branje lahko ponudili še kakšno drugo pripovedno pesniško besedilo, ki je nastalo v prvi polovici 19. stoletja, s katerim bi prav tako lahko uresničili zadane učno-vzgojne cilje²²⁶⁸.

Odločil sem se za primerjavo *Krsta s Sedmimi sinovi* Jožefa Žemlje²²⁶⁹, besedilom, ki se je od Macunovega *Cvetja slovenskiga pesništva* iz leta 1850 do prve svetovne vojne enakovredno pojavljalo v berilih za višje razrede gimnazije.²²⁷⁰ Gotovo ni naključje, da je Macun v svoje berilo uvrstil tudi pesnitev *Sedem sinov*, saj je bila sočasna ocena Janeza Trdine v *Pretresu slovenskih pesnikov* Žemlji precej naklonjena: "Vendar se ne more reči, da bi bil Žemlja le tujo zemljo obdeloval, marveč je imel on tudi izvirne, dostikrat izvrstne misli. [...] Tu spomnimo bralce le na *Sedim sinov*, in gotovo bodo resnico naših besed potrdili, če so to, kar predmet zadene, dobro pesem brali. Tu vidimo veliko lepih izrekov, ki pa v celi dolgi pesmi

²²⁶⁷ Za ponazoritev navajam povsem nasprotujoči si mnenji Franca Terseglava, da »je v slovenskem slovstvu ni pesnitve, ki bi izražala silnejše ideje, slikala globočjih dušnih bojev in se vspenjala do take visoke in plemenite dikcije kot epsko-lirična epizoda *Krst pri Savici*, najlepši biser izmed poezij našega pesnika prvaka« (Terseglav 1905) in Ivana Prijatelja, da »vse kaže, da je Prešeren v onem težkem stanju napisal samo *Krst pri Savici*, poemo s plitvo, čisto mehanično koncepcijo, zakaj globoka koncepcija more iziti samo iz bodrega, samozaupnega duševnega razpoloženja« (Prijatelj 1905).

²²⁶⁸ Navajam najpomembnejša funkcionalna in izobraževalna cilja: 1. Dijaki berejo in interpretirajo obvezna in prostoizbirna literarna besedila (izražajo doživljanje, razumevanje in vrednotenje ter primerjajo in razvrščajo); 1. Dijaki samostojno povzemajo bistvene značilnosti literarnozgodovinskih obdobj in smeri (Učni načrt za predmet slovenščina v gimnazijah, 1998: 17/18).

²²⁶⁹ Jožef Žemlja (1805-1843), pesnik in prevajalec. Prešernov rojak, rojen v Selu pri Žirovnici na Gorenjskem, in sodobnik. Kot duhovnik je služboval na Dolenjskem. Bil je bliže razsvetljenstvu kot romantiki, sodeloval je v *Ilirskem listu* in *Krajnski čbelici*. V samostojni knjižici je izdal pesnitev *Sedim sinov* in prevod elegije znanega angleškega predromantičnega pesnika Thomasa Graya (ES 15: 316).

²²⁷⁰ V Macunovem berilu je ob celotnem *Krstu* objavljen tudi odlomek iz *Sedmih sinov*. Pri Janežiču (1868 in 1870) je *Krst* okrnjen, saj manjka celotna prva retrospektiva, Žemljeva pesnitev pa je predstavljena z dvema odlomkoma. Sket v letih od 1886 do 1903 v berilih za peti in šesti razred prinaša celoten *Krst*, v letih od 1893 do 1914 pa v berilih za sedmi in osmi razred celotno Žemljevo pesnitev. V Sketovi *Slovenski slovstveni čitanki za učiteljska* iz leta 1893 ni *Krsta pri Savici*, pač pa so *Sedmeri sinovi*.

vendarle premalo izdajo" (Trdina 1952: 198). Po vojni se je v novi državi v nasprotju s *Krstom* na Žemljo in njegovo pesnitev povsem pozabilo.²²⁷¹ Razloge za tako šolsko usodo *Sedmih sinov* razkrivajo slovenske literarne zgodovine.

V *Jezičniku* je Žemljevi pesnitvi posvečen daljši članek z izčrpno obnovo zgodbe in naslednjo oceno: »Pesem ta je v umetni obliki, polna ginljivega dejanja in svetlih iskric ali podučnih resnic vmes, le premalo znana in torej premalo čislana« (Marn 1881: 7-10). Naslednji zgodovini slovenskega slovstva (Kleinmayr 1881 in Glaser 1895) *Sedem sinov* komaj omenita, pač pa osrednji avtor slovstvene čitanke v obdobju med obema vojnama (od leta 1921 do 1930) devet let po prelomu stoletja zapiše, da je Žemlja leta 1843 izdal »povest u pesmi *Sedim sinov*, v kateri nerodno stopica v metru in dikciji za velikanom Prešernom« (Grafenauer 1909: 130). Logično je, da v njegovi gimnazijski čitanki za višje razrede Žemljeva pesnitev ni dobila mesta. Čeprav skuša slovstveni pregled s konca medvojnega obdobja rehabilitirati Žemljo z besedami, da je "precej spretno posnel zunanjo stran Prešernove poezije, slog in besedni izraz, bil pa je tudi zares čustvena in misleča narava, obdarjena s smislom za lepo pesniško obliko" (Slodnjak 1934: 160/161), mu tudi povojna slovstvena zgodovina sicer priznava "gladko tekoče stance", vendar ga na koncu članka podobno kot Grafenauerjeva proglašaja za "tipičen zgled povprečnega čbeličarja" (Pogačnik 1969: 167).

Kasneje je bilo vedno manj možnosti za ponovno uvrstitev tega besedila v srednješolska berila, saj so že v obdobju med obema vojnama le zelo redko širili izbor leposlovnih besedil iz 19. stoletja²²⁷², praviloma pa so ga zaradi uvrščanja novejših besedil krčili.

Izčrpno literarnozgodovinsko prevrednotenje Žemljeve povesti v verzih je pred nekaj leti prispeval Miran Hladnik v razpravi *Dve povesti v verzih iz prve polovice 19. stoletja* (Hladnik 2002), ki je najprej utemeljil, da je tudi Žemljeva pesnitev tako kot *Krst pri Savici* namenjena izobražencem²²⁷³, potem pa navedel, da ima Žemlja tako kot Prešeren zavračajoč odnos do

²²⁷¹ To je svojevrsten paradoks, saj je *Sedem sinov* kot potrditev južnoslovanske povezanosti vsekakor ideološko bližje novi jugoslovanski državi kot pa *Krst pri Savici*, v katerem doživi panslovanska ideja nesporen poraz in konec jasno napotuje na pridružitve Slovencev zahodnoevropskemu krščanskemu kulturnemu krogu.

²²⁷² Izjemoma so se prvič pojavila tista besedila, ki so bila v stari Avstriji ideološko zaznamovana, npr.

Prešernova *Zdravljica*, če pa so se pri posameznem književniku pojavili novi naslovi, so se praviloma namesto nekaterih prejšnjih (npr. pri Gregorčičevih pesmih).

²²⁷³ Hladnik utemeljuje avtorjeve ambicije z uvodnim latinskim citatom, s številnim mitološkim izrazjem in s prvo kitico pesnitve, ki napotuje na alegorično branje: sedem sinov kot sedem slovanskih narodov (n.d.: 194, 199).

Kollarjeve ideje o večvrednih in manjvrednih slovanskih narodih, da pa nima tako brezkompromisnega odnosa do tujega in se zavzema za ponovno prisvojitvev »odtujenega«, kar naj bi bil v slovenski literaturi celo produktivnejši model od Prešernovega. Da bo ta literarnozgodovinska rehabilitacija *Sedmih sinov* povsem jasna, navajam daljši navedek iz Hladnikove razprave (n. d.: 201):

Žemlja se v *Sedmih sinovih* s Prešernovo kritiko Kollarja strinja, vendar ohranja vero, da je napake mogoče popraviti in slovansko družino v interesu skupne slave in moči spraviti skupaj. *Sedem sinov* je na alegorični ravni Žemljeva polemika z Janom Kollarjem in²²⁷⁴ s Francetom Prešernom. Nasproti prvemu zagovarja pravico vsakega slovanskega naroda do svojega knjižnega jezika in literature, ne pa samo pravice nekaterih, nasproti Prešernu, ki se je brez Čopove trezne korekture preveč zazidal v svoje kranjstvo, pa odpravlja nezaupanje do združevalnih slovanskih načrtov. Žemljeva pesnitev je tako poskus srednje poti med ekskluzivnima jezikovnima in literarnima načrtoma za Slovence: Prešernovim kranjskim in Vrazovo ilirsko realizacijo Kollarjevih idej.

Jožef Žemlja je pesnitev *Sedem sinov* napisal pet let po izidu Prešernovega *Krsta*, vendar se je njen izid zaradi cenzure krepko zavlekel, tako da je izšla šele marca leta 1843, nekaj mesecev pred avtorjevo smrtjo. Eden od bistvenih očitkov cenzure je bil, da besedilo ni namenjeno preprostemu ljudstvu, pri čemer je pomenljivo dejstvo, da *Krst pri Savici*, ki prav tako ni bil namenjen neizobraženim, sploh ni imel nikakršnih problemov s cenzuro²²⁷⁵. Ravno ta razlika med *Sedmimi sinovi*, ki so kljub negativnemu mnenju škofa Wolfa prišli pred bralca nespremenjeni, in *Krstom pri Savici*, ki je po mojem mnenju zaradi prejšnjih Prešernovih negativnih izkušenj s cenzuro povsem drugačna pesnitev, kot bi bila sicer²²⁷⁶, pa je še danes povezana tudi z recepcijo obeh pesnitev oz. s čustvenim odzivom na besedili ter z njunim vrednotenjem.

Hladnik ugotavlja, da sta bili pobudi za nastanek *Krsta* in *Sedmih sinov* istočasni²²⁷⁷ in da po mnenju avtorja drugega zvezka Matičine Zgodovine slovenskega slovstva tudi verzi epske pesnitve *Sedem sinov* »še precej lepo tečejo« (Legiša 1959: 74), potem pa navaja, da imata

²²⁷⁴ Okrepljeno zapisal M. H.

²²⁷⁵ Na to opozarja že Miran Hladnik, ki problematizira stališče Franceta Kidriča, da je Žemlja v nasprotju s Prešernovimi negativnimi izkušnjami spretno pretental cenzuro (Kidrič 1939: 129-134), meneč, da je »šel *Krst* skozi cenzuro gladko in je bil torej v očeh oblasti za razliko od *Sedmih sinov* politično in moralno nedolžno delo« (n.d.: 194). Dejansko je nekoliko nenavadno, da je imela iz moralnih in verskih ozirav težave s cenzuro pesnitev duhovnika, pesnitev moralno in politično problematičnega Prešerna pa ne.

²²⁷⁶ Prešeren se je jasno zavedal, da je tedanja cenzura pravzaprav podaljšana roka katoliške cerkve. Cenzorji niso bili laične osebe (Žigon 1925: 180/181), zato je z naslovom, razpletom zgodbe in Bogomilino versko propagando izjemno spretno prikril pravo sporočilo *Krsta*, ki ob ustreznem branju med vrsticami skoraj dobesedno ponavlja sporočilo tistih kitic žalostinke *Dem Andenken des Matthias Čop*, ki jih je moral izpustiti zaradi cenzure. Širša razlaga te problematike seveda presega namen moje disertacije.

²²⁷⁷ Žemlja je snov iz hrvaške zgodovine 13. stoletja našel v prozni povesti *Sedem sinov Mikičevih*, ki je bila leta 1835 objavljena v časopisu Ljudevita Gaja *Danica ilirska*, vendar v sami pesnitvi ni zgodovinskega dogajanja (n. d.: 195).

Prešernova in Žemljeva pesnitev kar precej sorodnosti: vrstna določitev, kitična organiziranost (osemvrstične jamske kitice), obseg, domoljubna motivacija in domoljubna tematika ter povezava s temeljno politično idejo časa, tj. panslovanstvom (n. d.: 198). Vse te podobnosti so kljub povsem različnima zgodbama²²⁷⁸ omogočile izvedbo empiričnega preizkusa, ki naj bi pokazal na morebitne razlike v kognitivnem in emocionalnem odzivu dijakov.

Ob zasnovi empirične raziskave recepcije dveh primerljivih pesnitev sem se odločil za drugi letnik, ko je *Krst pri Savici* po veljavnih učnih načrtih predviden za obvezno (gimnazije) ali izbirno (strokovne in tehnične srednje šole) domače branje. Preizkus je potekal v razredu ekonomske gimnazije in v razredu ekonomske srednje šole, ki sta skupaj štela 56 dijakov, in sicer so morali dijaki doma prebrati gradivo, v katerem sta bili dvostolpčno zapisani obe povesti v verzih, na koncu vsake strani pa so bile dodane opombe²²⁷⁹

²²⁷⁸ Zaradi lažjega sledenja rezultatom empiričnega preizkusa navajam obnovo zgodbe: Slavni in bogati hrvaški ban Mikić ima lepo ženo, ki jo ljubi, vendar je njun zakon brez otrok. Grofica nekega dne na sprehodu sreča beračico s trojčki v naročju in ta jo prosi za vbogajme. Ker zavistna grofica noče verjeti, da lahko nekdo rodi tri sinove, grobo zavrne beračico, ta pa se s svojo prošnjo obrne na Boga. Ban Mikić doma okara brezsrčno ženo, potem pa odide zdoma pomagat madžarskemu kralju Beli v boju proti Tatarom. Za kazen po devetih mesecih grofica povsem nepričakovano rodi sedem sinov. Vsa obupana se odloči obdržati najkrepkejšega, služabniki pa ukaže, naj preostalih šest utopi v bližnjem potoku. Na poti jo prestreže ban Mikić, ki se je s spremstvom ravnokar vrnil iz boja, in odkrije ženino strašno namero. Takoj poskrbi, da vseh šest sinov v okoliških družinah dobi nadomestne dojilje, služabniki prepove govoriti o tem in se po vrnitvi domov pretvarja in vesel objema »edinega« sina. Ko vsi sinovi odrastejo v zale in junaške mladeniče, ban na gradu priredi gostijo, povabljenemu plemstvu pa se nenadoma pridruži šest mladih junakov. Ban pred vsemi vpraša grofico, kakšno kazen bi zaslužil tisti, ki bi hotel pokončati te častivredne mladeniče. Po grofičinem zagotovitvi, da bi bila ustrezna samo smrtna kazen, ban razkrije prisotnim resnico o kruti in zločinski nameri svoje žene, ta pade pred njim na kolena in ga prosi milosti, ban pa jo hoče zabosti z mečem. Na vnete prošnje prisotnih gostov in sedmih sinov se ban usmili svoje žene in ji odpusti. Odpustijo ji tudi sinovi, ki na koncu radostni objemajo svojo mater.

²²⁷⁹ *Sedem sinovom* je bilo dodanih 56 opomb, *Krstu pri Savici* pa 83, kar je dokaj enakomerna razporeditev, saj že Hladnik navaja, da ima Žemljeva pesnitev 41 kitic oz. 328 verzov, to je približno dve tretjini dolžine *Krsta* (n. d.: 198). Za ponazoritev navajam opombe iz začetnega dela obeh pesnitev, ki se nanašajo na pet oktav besedila:

<i>SEDEM SINOV</i>	<i>KRST PRI SAVICI</i>
Krez = kralj, znan po neizmernem bogastvu	zarumeni = zardi
vera = prepričanje	osredek = otok na sredi jezera
Bela = madžarski kralj	roji = skupine vojakov
Tatari = nomadsko ljudstvo izza Karpatov	žnabel žnabla = ustna ustne
truma = množica	truma = množica
kvar = napad	Kokra = pritok Save v Kranju
tilc = tilnik	list = sporočilo, pismo
Evmenide = erinije, boginje maščevanja	sraga = sled potu ali krvi na koži

Izbral sem različico *Krsta* z delno jezikovno posodobitvijo, prav tako pa sem sam podobno jezikovno posodobil *Sedem sinov*, seveda samo tam, kjer to ni šlo na škodo metrura ali rime oz. v nobenem primeru nisem posodabljal besedišča.

Dijaki so imeli štirinajst dni časa za natančno branje obeh besedil (Priloga R20), pred šolsko obravnavo *Krsta* pa so eno šolsko uro izpolnjevali vprašalnik s tremi vsebinskimi sklopi, ki so se nanašali samo na *Krst pri Savici*, samo na *Sedem sinov* in na obe besedili (Priloga R21)²²⁸⁰.

3.5.4.1 RAZUMEVANJE PRIMERJANIH BESEDIL

Z deloma vprašalnika, ki sta se nanašala na posamezno besedilo, sem preverjal kognitivni odziv dijakov, in sicer razumevanje in pomnjenje zgodbe in posamičnih dejstev ter samo razumevanje vsebine izbrane kitice²²⁸¹. Za ponazoritev in za lažje razumevanje rezultatov preizkusa navajam navodila za posamezne naloge in nekaj primerov:

<i>SEDEM SINOV</i>	<i>KRST PRI SAVICI</i>
1. Razvrsti dogodke v pravilno časovno zaporedje.	
Mikićeva žena rodi številne sinove	Črtomir se z vojaki zateče na Ajd. gradec
ban Mikić objema preostalega sina	Črtomir ob jezeru razmišlja o samomoru
prikažejo se zavrženi sinovi - junaki	Bogomila se skupaj z očetom da krstiti
vsi prisotni odpustijo kruti materi zločin	Črtomir se na otoku zaljubi v Bogomilo
ITD.	ITD.
2. Podčrtaj pravilno trditev.	
Ban Mikić je bogat-srednje premožen-reven.	Črtomir je bogat-srednje premožen-reven.
Banova žena je lepa-ni lepa.	Bogomila je lepa-ni lepa.
Beračica je verna-ni verna.	Črtomir pred bitko je veren-ni veren.
Ban je šel z vojsko nad Turke-Tatаре-Srbe.	Črtomir na otoku daruje Heri-Vesni-Živi.
ITD.	ITD.
3. Zapiši v eni povedi svoje razumevanje vsebine kitice.	
V zakonu leta že živi nek'tere, pozabi skoro, kar je bilo kdaj, blaga, časti obilno si nabere in bil imel na svetu bi že raj, pa kaj - vse upanje se mu podere, ki cvetlo mu prijetno je do zdaj: presrčno ljubi lepo svojo ženo, pa, ah! bit' mati, ni ji dovoljeno.	In šel je boj boj'vat brez upa zmage, in skazal se je korenine prave, kjer suče meč, na čelu smrtne srage leže sovražnikov trupla krvave mrtvih, al izdih'jočih duše drage; vendar ne meč, ne moč gradu trdnjave bogov ne more rešit' slavnih staršev, in ne pred smrtjo ohranit' tovaršev.

Pri prvi nalogi (razumevanje in pomnjenje zgodbe), ko je bilo treba pravilno časovno razvrstiti kar 12 dogodkov, sem poenostavil točkovanje in preverjal samo pravilnost prvih in zadnjih treh dogodkov v *Krstu* in *Sedmih sinovih*, tako da je posameznik lahko dosegel največ šest točk. Pri drugi nalogi (preverjanje posamičnih dejstev) je popoln rezultat prinesel osem

²²⁸⁰ Ker je bilo branje *Sedmih sinov* povsem prostovoljno, pred šolsko obravnavo *Krsta* pa so dijaki računali na možno pisno preverjanje branja, kar polovica Žemljeve povesti v verzih ni prebrala, zato je vprašalnik izpolnjevalo samo 27 dijakov, od tega tri četrtine z ekonomske gimnazije. Tudi to število je čisto zadoščalo, saj je šlo za kvalitativno pedagoško raziskavo, ne pa za preciznejšo in kompleksnejšo statistično obdelavo podatkov (Sagadin 1991: 57).

²²⁸¹ Po Pečjakovi (n. d.: 56-60) gre za vse tri ravni bralnega razumevanja, in sicer za besedno razumevanje (izbiranje ustreznega podatka), za interpretativno razumevanje (razvrščanje med seboj pomešanih dogodkov) ter za ustvarjalno razumevanje (kratek zapis vsebine z lastnimi besedami).

točk, pri tretji nalogi (razumevanje vsebine kitice) pa sem povsem pravilen odgovor ovrednotil s tremi točkami²²⁸². V spodnji preglednici predstavljam rezultate za vse tri naloge:

	<i>SEDEM SINOV</i>			<i>KRST PRI SAVICI</i>		
NALOGA	MOŽNE TOČ.	DOSEŽ. TOČ.	%	MOŽNE TOČ.	DOSEŽ. TOČ.	%
I	162	107	66	162	57	35
II	216	183	85	216	150	69
III	81	53	65	81	26	32
SKUPAJ	459	343	75	459	233	51

Na prvi pogled je opazno, da so dijaki v prvi in tretji nalogi, ki sta preverjali srednjo in višjo raven bralnega razumevanja, pri *Sedmih sinovih* dosegli dvakrat boljši kognitivni odziv kot pri *Krstu pri Savici*, saj so pri *Krstu* v povprečju dosegli komaj eno tretjino možnih točk, pri Žemljevi povesti pa kar dve tretjini možnih točk²²⁸³. Pač pa je rezultat najbolj izenačen v drugi nalogi, ki je preverjala nižjo raven bralnega razumevanja (poznavanje specifičnih dejstev), kar dokazuje, da tudi v *Krstu pri Savici* dijaki vsaj dvetretjinsko dekodirajo posamična dejstva²²⁸⁴, povezovanje teh dejstev v zgodbo, v bolj kompleksne in celo simbolične pomene pa jim povzroča resne težave. Zaradi precejšnje razlike v številu možnih točk pri posamezni nalogi sem se odločil za ponderiranje rezultatov (izenačil sem vrednost posamezne naloge, tako da je tretja naloga, ki je bila prej ovrednotena z najmanjšim številom točk, zaradi slabega rezultata vplivala na znižanje skupnega odstotka), po katerem so dijaki pri kognitivnem odzivu ob *Sedmih sinovih* dosegli 72% vseh možnih točk, ob *Krstu pri Savici* pa 46% možnih točk²²⁸⁵. Ponovno se je pokazalo, da ima velike težave z razumevanjem *Krsta*

²²⁸² Navajam po en primer za popolno razumevanje in za popolno nerazumevanje vsebine kitice:

<i>SEDEM SINOV</i>	<i>KRST PRI SAVICI</i>
Razumevanje	Razumevanje
Mikić je poročen že nekaj let, bogat in slaven vendar njegova lepa žena nemore imeti otrok.	Bojevat se je šel brez upa na zmago, s tem je pokazal da je pogumen, na žalost pa z bojem ne more rešiti svoje vere ter tovarišev pred smrtjo.
Nerazumevanje	Nerazumevanje
Ban je zelo razočaran kar je naredila njegova žena. Pravi, da ni vredna biti mati, saj s sinovi ni ravnala prav.	Šel je v boj, da bi porazil sovražnike, vendar ni zmagal, ker je uporabil meč, zmagal je, ker je zaupal v svojo vero.

²²⁸³ Dosti boljši rezultat v prvi nalogi (ugotavljanje povezanosti med posameznimi deli besedila) je pričakovan, saj je v *Sedmih sinovih* potek zgodbe strogo linearen, medtem ko sta v *Krstu pri Savici* kar dve retrospektivi, poleg tega pa se v Uvodu, ki je tudi oblikovno različen od *Krsta*, prepletata panoramična in scenarična perspektiva (Kmecl 1983: 218), tako da je razumevanje zgodbe bistveno oteženo. V tretji nalogi (podajanje vsebine kitice s svojimi besedami) je Prešernov pesniški jezik besedno, skladijsko in pomensko zahtevnejši od Žemljevega, zato so tudi recepcijski šumi močnejši.

²²⁸⁴ Npr. to, da je dogajalni prostor pesnitve Gorenjska, da je Bogomila zelo lepa ali da je bilo Valjahunovih vojščakov devetkrat več kot Črtomirovih ipd. Res pa je tudi, da tak tip naloge večstranske izbire še posebej, če je manj kot 4 ali 5 možnih odgovorov, dopušča večji delež naključnih rešitev (Sagadin 1993: 48).

²²⁸⁵ Tudi ob preverjanju kognitivnega odziva na Prešernovo poezijo, ki ga je med osnovnošolci in srednješolci na večjem in bolj razpršenem vzorcu izvedla Boža Krakar Vogel, so bili rezultati identični: 44% (OŠ) oz. 46% (SŠ) možnih točk (n. d.: 130).

več kot polovica anketirancev²²⁸⁶, zato je nujno potrebno, da srednješolcem že ob domačem branju olajšamo oz. sploh omogočimo razumevanje z ustrezno didaktično organizacijo branja²²⁸⁷.

Tudi v tem primeru sem sklenil pojasniti razliko v kognitivnem odzivu na dve po obliki zelo podobni leposlovni besedili, ki sta poleg tega nastali v istem literarnem obdobju oz. v časovnem razmiku petih let, z analizo jakosti komunikacijskega šuma zaradi nezmožnosti oz. neusposobljenosti dijakov za sprejemanje nadpovprečno arhaiziranega, invertiranega in metaforiziranega besedila. Za arhaične sem štel vse tiste besede, ki jih današnji srednješolci praviloma ne poznajo več ali imajo danes drugačen pomen ali zastarelo oz. pesniško obliko. Pri določanju invertiranih verzov sem si pomagal s študijo Marka Stabeja o skladnji in verzu pri Prešernu (Stabej 2002: 216-219), pri določanju metaforičnosti pa sem sledil izsledkom Franceta Bernika, ki je preučeval kvantitativne spremembe metaforiziranosti besedila v liriki Simona Jenka (Bernik 1962: 220-222). Spodnja preglednica prikazuje odstotke arhaičnih besed in invertiranih oz. metaforičnih verzov v prvih dvanajstih/šestnajstih²²⁸⁸ kiticah *Krsta pri Savici*, *Sedem sinov* in *Ognjeplamtiča*²²⁸⁹:

BESEDILO	arhaičnost	invertiranost	metaforičnost
Krst pri Savici	15%	90%	59%
Sedem sinov	8%	90%	29%
Ognjeplamtič	8%	81%	27%

Za ponazoritev rezultatov navajam konkretne primere za arhaičnost, invertiranost in metaforičnost:

<i>KRST PRI SAVICI</i>	<i>SEDEM SINOV</i>
arhaičnost	
rumen'mi, snežnikov, siv'ga, pokojno, al, vojska, al, pokrajni, jenjal, nekdajni, ak, revah, skušnja, harpije	kremlji, zadobom, plati, blagrene, prost, reve, pleve, tud', prisjan, vsaktera
invertiranost	
Al jezero, ki na njega pokrajni stojiš, ni, Črtomir! podoba tvoja? – To noč je jenjal vojske šum zunanji, potihnil ti vihar ni v prsih boja ...	Blagrene, zadovoljne uživa dneve grof Mikič, slavljene hrvatski ban, prost vsake, ki siromaka stiska, reve, od deželanov svojih spoštovan ...

²²⁸⁶ Posamezen dijak je v vseh treh nalogah skupaj lahko dosegel največ 17 točk. Pri *Sedem sinovih* so samo štirje dijaki dosegli manj kot 10 točk, kar 21 dijakov pa je doseglo 12 in več točk, kar je več kot dve tretjini možnih točk. Pri *Krstu* sta samo dva dijaka dosegla 12 točk, več pa sploh nihče, medtem ko je kar 18 dijakov od 27 anketiranih doseglo manj kot 10 možnih točk, pri čemer pa seveda ponovno ne moremo kar dveh tretjin dijakov drugega letnika ekonomske gimnazije proglasiti za povsem nekvalificirane bralce.

²²⁸⁷ Za potrditev tega spoznanja navajam še mnenje Krakarjeve: »Zdi se, da prav na tej točki praksa, ki se zanaša, da bralec to opravi sam (namreč prvi dve fazi branja z razumevanjem, op. Z. B.), in to s tihim branjem doma (češ, v šoli za te preproste stvari ni časa) izgubi največ bralcev Prešernove poezije (n. d.: 131).

²²⁸⁸ *Krst pri Savici* (v *Krstu*) in *Sedem sinov* imata osemvrstične, *Ognjeplamtič* pa šestvrstične kitice.

²²⁸⁹ *Krst pri Savici* je izšel leta 1836, *Sedem sinov* leta 1843, *Ognjeplamtič* pa je nastal leta 1855.

nemetaforičnost	
Dari opraviti bog'nji po navadi prinese Črtomira lahka ladja, od tega, kar raste pri njega gradi, od črede, žita in novine sadja ...	Gospa sprehaja, kot večkrat, kraj grada nek dan poletni se za kratek čas. Približa se ji ženska srednje mlada. Podoba njena v srce gane vas ...
metaforičnost	
Na tleh leže slovenstva stebri stari, v domačih šegah utrjene postave; v deželi parski Tesel gospodari, ječe pod težkim jarmom sini Slave pa kot najlepše zrno ni brez pleve, je sreči njega tud' osat prisjan, dotika njega tudi se resnica, da trn vsaktera svoj ima cvetlica.

Popolnoma predvidljivo analiza teh treh ravni sporazumevalnih blokad potrjuje, da je stopnja invertiranosti v slovenski poeziji 19. stoletja izjemna, saj je pogojena z upoštevanjem verznihi zakonitosti (metrične sheme in glasovnih figur), pač pa sta lahko zelo različni stopnja arhaičnosti in metaforičnosti. Iz zgornje analize izhaja, da je pesnitev *Sedem sinov* zelo blizu recepcijski zahtevnosti *Ognjeplamtiča*, da pa je v dveh pomembnih prvinah *Krst pri Savici* dvakrat zahtevnejši, kar se povsem sklada z rezultati prvega dela empirične raziskave. Te ugotovitve pa dodatno potrjujejo rezultati tretjega dela vprašalnika, ki se je nanašal na obe besedili, o čemer bo govora v naslednjem poglavju.

3.5.4.2 DOŽIVLJANJE IN VREDNOTENJE PRIMERJANIHI BESEDIL

Tretji del vprašalnika, s katerim sem želel pri dijakih preveriti emocionalni (njihovo doživljanje leposlovnega besedila) in socialni (njihovo vrednotenje leposlovnega besedila) odziv, je vseboval tri naloge (z zahtevo po dopolnjevanju, izbiranju in razvrščanju), od katerih sta prvi dve zahtevali posredno in neposredno primerjavo *Krsta* in *Sedmih sinov*, zadnja pa je spraševala po vrednotah sedanjih srednješolcev in naj bi služila interpretaciji rezultatov.

V prvi nalogi so se morali dijaki opredeljevati o pozitivnem ali negativnem odnosu do posameznega dogodka, literarne osebe nasploh in njenega ravnanja posebej ne glede na literarno besedilo²²⁹⁰. S tem sem želel prveriti, ali morebiti obstaja med besediloma pomembnejša razlika v emocionalnem odzivu, pri čemer ne gre zanemariti možnosti, da je emocionalni odziv povezan tudi s stopnjo razumevanja besedila. Iz spodnje preglednice so posredno razvidna tudi posamezna navodila²²⁹¹:

²²⁹⁰ Namenoma sem pri tej nalogi združil besedili, saj sem hotel s tem posredno preveriti, katero od besedil ponuja več možnosti za čustveno opredeljevanje.

²²⁹¹ Npr.: Navedi dogodek, ki ti je najbolj ostal v spominu. V preglednici navajam samo tiste odgovore, za katere sta se odločila najmanj dva dijaka. 6x = 6 odgovorov; SS = *Sedem sinov*; KS = *Krst pri Savici*.

Najzanimivejši dogodek			Najbolj všečna oseba		
nočni spopad na Ajdov. gradu	6x	KS	ban Mikić, ker je dobrosrčen	15x	SS
grofica ukaže utopiti otroke	6x	SS	Črtomir, ker je predan Bogomili	4x	KS
Črtomir se da ob slapu krstiti	3x	KS	Črtomir, ker je predan sl. narodu	4x	KS
grofica grdo zmerja beračico	3x	SS	Najmanj všečna oseba		
sinovi se srečni objemajo	3x	SS	grofica, ker je tako trdosrčna	19x	SS
zaljubljenca se dokončno razideta	2x	KS	Bogomila, ker obupa v ljubezni	5x	KS
sinovi odpustijo kruti materi	2x	SS	Obsodbe vredno ravnanje ²²⁹²		
Najbolj pozitiven dogodek			grofica hoče umoriti sinove	19x	SS
Črtomir se iz ljubezni da krstiti	11x	KS	Bogomila bo postala nuna	7x	KS
grofici oprostijo njen zločin	4x	SS	Črtomir bo postal duhovnik	4x	KS
Črtomir gre v Oglej za duhovnika	3x	KS	grofica hudo obsoja beračico	4x	SS
zavrženi otroci postanejo junaki	2x	SS	vojaki se bojujejo zaradi vere	3x	KS
sinovi odpustijo brezsrčni materi	2x	SS	Valjhun na silo širi svojo vero	2x	KS
Najbolj negativen dogodek			Črtomir pusti Bogo. in gre v boj	2x	KS
grofica se odloči za umor sinov	15x	SS	ban Mikić hoče ubiti svojo ženo	2x	SS
Bogomila na koncu odide k očetu	4x	KS	Odobranja vredno dejanje ²²⁹³		
grofica grobo zavrne beračico	3x	SS	ban Mikić najde rejnice za otroke	8x	SS
Bogomila in Črtomir se krstita	2x	KS	ban Mikić odpusti brezsrčni ženi	6x	SS
Najbolj dolgočasno dogajanje ²²⁹⁴			Črtomir se pokristjani iz ljubezni	5x	KS
spopad med pogani in kristjani	8x	KS	obleгани pogani se hrabro borijo	3x	KS
Bogomilina pripoved o kršč. veri	7x	KS	Črtomir se bojuje za staro vero	2x	KS
čolnar vozi Črtomira po jezeru	2x	KS	vojaki zvesto sledijo Črtomiru	2x	KS
Valjhun premaga Avrel. in Droha	2x	KS	služabnica pove resnico banu	2x	SS
Črtomir odhaja v boj za svobodo	2x	KS	ban Mikić privede sinove junake	2x	SS

Iz preglednice lahko razberemo, da so se dijaki čustveno opredeljevali ob obeh besedilih, čeprav je očitno čustveno nekoliko bolj vznemirljiva zgodba v *Sedmih sinovih*²²⁹⁵. Če sodimo samo po prvem vsebinskem sklopu prve naloge (izbira najzanimivejšega dogodka), potem je emocionalni odziv na besedili skoraj izenačen (*Krst pri Savici* 13 odgovorov in *Sedem sinov* 15 odgovorov)²²⁹⁶. Popolnoma drugačno sliko pa daje četrti vsebinski sklop (izbira najbolj dolgočasnega dogajanja), v katerem se vsi odgovori razen enega nanašajo na *Krst pri Savici*, to pa že lahko povežemo tudi s komunikacijskimi šumi, ki onemogočajo pristno doživljanje besedila in odvrčajo dijake od branja.

Dijaki so se opredeljevali predvsem za dolgočasnost uvodnega spopada med pogani in kristjani²²⁹⁷, kar sedem dijakov pa je za najšibkejšo mesto *Krsta* označilo drugo retrospektivo,

²²⁹² Dijaki so morali navesti po dve taki ravnanji.

²²⁹³ Dijaki so morali navesti po dve taki dejanji.

²²⁹⁴ Pri tem vsebinskem sklopu se kar 21 odgovorov nanaša na *Krst* in samo eden (dolgočasen začetek pesnitve) na *Sedem sinov*.

²²⁹⁵ Če upoštevamo vse odgovore, tudi tiste, ki jih je navedel samo po en dijak, je številčno razmerje med *Sedmimi sinovi* in *Krstom* 128:106 v korist Žemljeve pesnitve.

²²⁹⁶ Med dogodki, ki so se dijakom vtisnili v spomin, je pričakovano nočni spopad na Ajdovskem gradu, saj je opisan izjemno ekspresivno. Isto lahko trdimo za Žemljev opis grofičinega ravnanja ob rojstvu sedmerčkov in tudi za opis pogovora med grofico in beračico s trojčki, ki je v drugih vsebinskih sklopih zastopan še s sedmimi odgovori.

²²⁹⁷ Dejstvo, da se je isto dogajanje, tj. spopad med Črtomirovo in Valjhunovo vojsko, šestim dijakom/-injam zdelo zelo zanimivo, osmim pa skrajno dolgočasno, me je napotilo na nadaljnjo analizo razvrstitve odgovorov po

to je obširno Bogomilino pripoved o njenem in očetovem spreobrnjenju in o značilnostih krščanske vere. V nasprotju z nočnim spopadom, pri katerem je šlo za izrazito nasprotujoče si ocene in je bil emocionalni odziv odvisen od spola dijaka, se Bogomilina pripoved ni zdela zanimiva nobenemu dijaku, kot dolgočasno pa so jo označili tako fantje kot dekleta²²⁹⁸.

Bolj nazorno sliko o tem, katero od besedil je povzročilo pri dijakih močnejši emocionalni odziv, nam da preglednica, v kateri so razvrščene literarne osebe po številu omemb (ŠO) v vseh vsebinskih sklopih skupaj²²⁹⁹:

LITERARNA OSEBA	ŠO	LITERARNA OSEBA	ŠO	LITERARNA OSEBA	ŠO
grofica	90	sinovi	26	Staroslav	5
Črtomir	56	vojaki	15	Valjhun	5
ban Mikić	40	beračica	11	čolnar	2
Bogomila	34	služabnica	6		

Razvidno je, da je dijake najbolj pritegnila četverica oseb, ki so tudi dejansko osrednje osebe v obeh pesnitvah, tako po pogostnosti pojavljanja kot po svoji vlogi v dramatični zasnovi besedila. Pri tem je zanimivo, da je grofica skoraj trikrat bolj vznemirila dijake kot Bogomila, čeprav je njena življenjska zgodba povsem neverjetna, in da je Valjhun, ki ima v *Krstu* vendarle zelo tehtno mesto, pritegnil samo nekaj dijakov. Seštevek vseh omemb literarnih oseb posamezne pesnitve (*Krst pri Savici* jih ima 117, *Sedem sinov* pa 173) s precejšnjo zanesljivostjo potrjuje, da je Žemljevo besedilo v nasprotju s pričakovanji precej bolj čustveno vznemirljivo besedilo kot *Krst pri Savici*.

Natančnejšo predstavo o naravi čustvenega odnosa dijakov do literarnih oseb razkriva preglednica z odgovori, ki ločuje pozitivne in negativne oznake posameznih likov:

POZITIVNO OZNAČENA OSEBA				NEGATIVNO OZNAČENA OSEBA			
ban Mikić	35	sinovi	4	grofica	60	krščanski vojaki	3
Črtomir	32	služabnica	3	Bogomila	19	ban Mikić	3
poganski vojaki	5	Bogomila	3	Črtomir	9	služabnica	2

Ta preglednica izpričuje zanimivo podobnost in razliko med besediloma, saj je v obeh pesnitvah osrednja pozitivna literarna oseba moški, osrednja negativna oseba pa ženska, pri

spolu, saj bi bilo pričakovano, da se fantje bolj navdušujejo nad vojaškim, dekleta pa nad ljubezenskim doživanjem. Dejansko so vse pozitivne oznake prispevali fantje, vse negativne pa dekleta.

²²⁹⁸ To empirično preverjeno recepcijo *Krsta* bi lahko šteli za potrditev teze Franceta Kidriča, da »je pustil poet vse svoje simpatije pri Črtomiru iz uvoda in da je v drugem delu z njegovim zanimanjem tudi njegova moč pojema« (Kidrič 1925: 692). V posebni obravnavi na drugem mestu bi kazalo pritegniti tudi Kidričevemu in Puntarjevemu mnenju, da je treba iskati razloge za to umetniško najšibkejšo mesto *Krsta* v pesnikovih težavah s cenzuro. Pozabljeni prešernoslovec je v svoji obširni študiji celo zapisal, da se je z namerno »dvojno tendenco« »posrečilo genijalnemu umetniku preslepiti preskrbne, v službi 'parskega Tesla' stoječe čuvarje političnega in npravnega reda v Ljubljani« (Puntar 1921: 221-222).

²²⁹⁹ Sinove in vojake sem štel za kolektivno literarno osebo.

čemer je v *Sedmih sinovih* bolj poudarjeno negativno ravnanje kot pozitivno (dijake je bolj vznemirilo dejstvo, da je grofica velela utopiti šest sinov, kot to, da jih je njen mož rešil), v *Krstu* pa je ravno obratno (dijake je bolj pritegnilo to, da Črtomir iz ljubezni žrtvuje svoje prepričanje, kot jih je vznejevoljilo dejstvo, da se je Bogomila odpovedala njuni ljubezenski zvezi na tem svetu²³⁰⁰).

Tudi ta preglednica potrjuje močnejši emocionalni odziv pri *Sedmih sinovih*, čeprav natančnejša analiza pozitivnih in negativnih oznak pokaže, da je *Krst* bolj kompleksno besedilo kot *Žemljeva pesnitev*, saj zaradi možnega ideološkega pristopa, povezanega z vernostjo bralca, omogoča pri ocenjevanju ravnanja posamezne literarne osebe tudi povsem nasprotna stališča, kar pa je tudi lahko čustveno vznemirljivo²³⁰¹.

Z drugo nalogo sem preverjal socialni odziv dijakov oz. vrednotenje primerjanih besedil glede na širši družbeni kontekst, pri čemer me je zlasti zanimalo, ali se vrednotenje dijakov ujema z merili literarne zgodovine in učnovzgojne prakse, kakor se le-ta kažejo ob uvrščanju leposlovnih besedil v učne načrte oz. srednješolska berila. Druga naloga je zahtevala izbiro enega samega besedila, in sicer so se morali dijaki opredeljevati o tem, katero besedilo je bolj razumljivo, umetniško, prepričljivo in aktualno. Navajam preglednico, ki sledi posameznim navodilom v nalogi:

TRDITEV	KRST PRI SAVICI	SEDEM SINOV
Bolj razumljivo besedilo je ...	5	22
Bolj umetniški jezik je v pesnitvi ...	23	3
Bolj prepričljiva zgodba je v pesnitvi ...	12	15
Bolje prikazane osebe so v pesnitvi ...	11	16
Bolj aktualno dogajanje je v pesnitvi ...	10	17

Rezultati so uporabni. Nobenega dvoma ni, da je za veliko večino anketirancev *Sedem sinov* bolj razumljivo besedilo kot Prešernov *Krst*, s čimer se v celoti potrjujejo rezultati preizkusa kognitivnega odziva dijakov. Enaka večina dijakov pa je za besedilo z bolj umetniškim

²³⁰⁰ Domnevam, da taki rezultati empiričnega preizkusa potrjujejo dejstvo, da je ljubezen srednješolcem ena izmed najpomembnejših vrednot oz. nekaterim celo smisel življenja. Ob predpostavki, da mladi bralci ob Črtomirovi spreobrnitvi doživljajo povečevanje ljubezni, ob Bogomilini odpovedi pa njeno zanikanje, je logično, da označujejo Črtomira za izrazito pozitivno literarno osebo, Bogomilo pa za popolnoma negativno. Tako doživljanje osrednjih literarnih oseb *Krsta* pa je v popolnem nasprotju s pogledi slovenskih književnikov in literarnih zgodovinarjev (npr. Oton Župančič, Etbin Kristan in Miran Jarc v leposlovju ter Ivan Prijatelj in France Kidrič v literarni zgodovini), ki so v svojih leposlovnih besedilih ali znanstvenih študijah problematizirali oz. negativno označevali predvsem lik Črtomira kot »narodnega izdajalca« (Paternu 1977: 87-91).

²³⁰¹ Ta ideološko pogojena nasprotja so razvidna pri odnosu do Črtomira, pri katerem vsi dijaki odobravajo, da ravna v skladu s svojo ljubeznijo, njegovo pokristjanjenje in odhod v Oglej za duhovnika pa nekateri sprejemajo in drugi zavračajo. Podobno dijaki enoglasno obsojajo Bogomilo, ker na koncu odide k očetu in se odloči postati nuna oz. obupa nad ljubeznijo, glede njenega sprejetja krščanske vere pa si nasprotujejo.

jezikom označila *Krst pri Savici*, kar potrjuje dosedanje ugotovitve, povezane z raziskavo Bože Krakar Vogel o sprejemanju klasičnih pesniških besedil²³⁰², da dijaki lahko ocenjujejo tovrstna leposlovna besedila kot lepa in umetniška, ne da bi jih sploh dobro razumeli²³⁰³. Rezultati pri prvih dveh trditvah so pričakovani, pač pa se nekoliko presenetljivo nagiba tehtnica v prid *Sedmih sinov* tudi pri prepričljivosti zgodbe, označitvi literarnih oseb in aktualnosti. Že analiza emocionalnega odziva je nakazala, da zgodba in osebe omogočajo močnejše doživljanje in opredeljevanje pri *Žemlji* kot pri *Prešernu*, da pa bi lahko lažje pojasnil dejstvo, da se zdi dijakom bolj aktualno dogajanje v pozabljenih *Sedmih sinovih* kot v ključnem besedilu slovenske literature, sem v tretji nalogi spraševal dijake po njihovem odnosu do osmih vrednot, ki so se povezovale z zgodbama in osebami v primerjanih pesnitvah. Tako so morali v obliki anketnega vprašanja z rangiranjem odgovorov (Sagadin 1993: 143) teh osem navedenih vrednot (biti Slovenec, biti živ in zdrav, biti uspešen v življenju, imeti dosti denarja itd.) razvrstiti od najbolj do najmanj pomembne za njih osebno. Dijaki so na prva mesta postavljali osebne in družinske vrednote, vrednote, povezane z družbenimi skupnostmi, pa so se jim zdele najmanj pomembne²³⁰⁴.

Na prvi pogled bi lahko sodili, da je dijakom neverjetna zgodba o sedmerčkih povsem tuja in se v njej ne morejo prepoznati, zgodba *Krsta*, ki je najtesneje povezana z usodo slovenstva in se v javnosti ves čas obnavlja, pa jim je precej bližja. Vendar temu ni tako. Tehtnejši razmislek o tem, da je detomorilstvo še vedno aktualen zločin, ki tudi mladih ne pušča ravnodušnih, današnjim dijakom pa je bolj kot usoda naroda pomembna njihova osebna sreča²³⁰⁵, se sklada s prevladujočim mnenjem anketirancev, da so osrednje vrednote biti živ in

²³⁰² Gre za nepričakovano nasprotje med kognitivnim ter socialnim in emocionalnim odzivom študentov slovenistike.

²³⁰³ Pri razlagi tega recepcijskega paradoksa dopuščam tudi možnost halo efekta, ko dijaki v resnici sploh niso opazili pomembne razlike v umetniškem izrazu pesnitev, pač pa so *Prešernu* kot »slovenskemu pesniškemu prvaku, ki je povzdignil domačo poezijo na evropsko raven«, mehanično pripisali večjo umetniško vrednost.

²³⁰⁴

ZAP. ŠT.	NAVEDENA VREDNOTA	RANGIRNE TOČKE	POVEZAVA Z BESEDILOM
1	biti živ in zdrav	72	<i>Sedem sinov</i>
2	biti uspešen v življenju	106	<i>Sedem sinov</i>
3	imeti razumevajoče starše	124	<i>Sedem sinov</i>
4	biti srečno zaljubljen	124	<i>Krst pri Savici</i>
5	biti Slovenec	153	<i>Krst pri Savici</i>
6	imeti dosti denarja	190	<i>Sedem sinov in Krst pri Savici</i>
7	biti pripadnik slovanske skupnosti	208	<i>Krst pri Savici</i>
8	biti Evropejec	231	<i>Krst pri Savici</i>

²³⁰⁵ Domnevam, da dijaki *Krst*, kolikor ga sploh razumejo, doživljajo predvsem kot ljubezensko zgodbo (to se vidi tudi pri analizi emocionalnega odziva), pri tem pa so jim ne glede na njihovo osebno ali družinsko vernost vprašanja transcendence razmeroma tuja.

zdrav, biti uspešen v življenju in imeti razumevajoče starše, kar omogoča poistovetenje dijakov z delnimi sporočili in zaključnim sporočilom *Sedmih sinov*.

Na drugi strani pa so vrednote kot biti Slovenec, biti pripadnik slovanske skupnosti²³⁰⁶ in biti Evropejec²³⁰⁷, ki so jih v svojih poustvarjalnih in razlagalnih besedilih v zvezi s *Krstom* poudarjali slovenski kulturniki, današnjim dijakom dosti manj pomembne. Čeprav je analiza emocionalnega odziva pokazala, da dijaki približno enakovredno ocenjujejo Črtomira in bana Mikića, je dijakom vendarle bližji slednji, saj je v nasprotju s Črtomirom, ki doživi popoln neuspeh, dejansko uspešen v življenju, zato v tem primeru *Sedem sinov* omogoča pozitivno vživetje in poistovetenje, ne pa samo sočutje, kot je to v *Krstu*.

Poglavje sklepam z ugotovitvijo, da je *Krst pri Savici* teže razumljivo besedilo kot *Sedem sinov*, da Žemljeva pesnitev omogoča močnejše doživljanje in da jo razen umetniškosti dijaki tudi više vrednotijo, kar so precej nepričakovani, a pomembni rezultati empiričnega preizkusa. Glede na to, da bi ponovna obravnava *Sedmih sinov* pri slovenski romantiki v drugem letniku srednje šole sicer popolnoma zadostila osrednjemu funkcionalnemu cilju²³⁰⁸, manj kot *Krst pri Savici* pa osrednjemu izobraževalnemu cilju²³⁰⁹, saj *Sedem sinov* pač ni značilno romantično besedilo in niti ne more ustrezno nadomestiti obravnave ključnega besedila, predlagam, da se vsaj v učnih načrtih za gimnazije doda Žemljeva pesnitev kot obvezno domače branje, s čimer bi v polni meri lahko uresničili še navodilo, da dijaki leposlovna besedila tudi primerjajo in razvrščajo, ravno pomembne podobnosti in razlike med pesnitvama pa so napotilo za pravi problemski pouk.²³¹⁰

²³⁰⁶ Domnevam, da dijaki v *Sedmih sinovih* praviloma prezrejo prvo kitico z alegorično izraženo panslovansko idejo, medtem ko je ta v Prešernovem Uvodu jasno izražena in celo poudarjena.

²³⁰⁷ Biti Evropejec povezujem s koncem *Krsta* v smislu, da opredelitev za krščanstvo pomeni vključitev v evropski kulturni krog (Žigon 1918; Rupel 1975).

²³⁰⁸ Dijaki berejo in interpretirajo ter s tem izražajo doživljanje, razumevanje in vrednotenje.

²³⁰⁹ Dijaki samostojno povzemajo bistvene značilnosti literarnozgodovinskih obdobj in smeri.

²³¹⁰ Na tem mestu se opiram na stališče Schmidtove empirične literarne znanosti: "Razprava o tem, ali je treba preučevati staro ali sodobno literaturo, oziroma ali je treba obravnavati le elitno ali tudi trivialno produkcijo, je zašla v slepo ulico: treba je problemsko prikazati širok spekter literature in v šole vpeljati tudi diskusijo o literarnem kanonu." (Dović 2004: 87).

3.5.5 PRIMERJAVA RECEPCIJSKE ZAHTEVNOSTI POEZIJE PREŠERNA IN KOSESKEGA

V dosedanjem razpravljanju je bilo govora o poeziji Jovana Vesela Koseskega²³¹¹ na dveh mestih: v poglavju Prešernove pesmi med nerazumevanjem in oboževanjem ter v poglavju Šolske možnosti za izboljšanje recepcije Prešernovih pesmi. V prvem trdim, da "med recepcijsko zahtevnostjo pesmi Prešerna in Koseskega [...] nikakor ni tako velike razlike, kot se še danes običajno misli" in da so v določenem obdobju tako Koseskega kot Prešerna brali z navdušenjem, čeprav ju niso dobro razumeli, v drugem pa ugotavljam, da je po številu potrebnih opomb Prešernova poezija "nekako med poezijo Koseskega in Gregorčiča".

Glede na to, da je odnos med Prešernom in Koseskim (recepcija njune poezije, njeno literarno vrednotenje in njen pomen za razvoj slovenske narodne zavesti) eden zanimivejših in ne povsem razrešenih problemov slovenske literarne vede, kot na koncu svoje študije *Jovan Vesel Koseski: vprašanje literarne zgodovine* meni Andrej Inkret²³¹², v sodobni srednji šoli pa je poezija Koseskega glede na Prešernovo povsem marginalizirana²³¹³, sem se namenil raziskati, kaj nam glede te problematike pove recepcija sodobnega srednješolca.

3.5.5.1 PREŠEREN IN KOESKI V SLOVENSKI LITERARNI ZGODOVINI

Na prvi pogled med obema pesnikoma ni nobene podobnosti, pri čemer ne gre samo za Malavašičevo metaforično opredeljeno razliko med "ranjenim labudom" in "bistrovidnim orlom", ki je nastala še za časa Prešernovega življenja²³¹⁴, pač pa tudi za njegovo domnevo, da so pesmi Koseskega precej težje razumljive kot Prešernove. Lahko bi celo trdili, da v slovenski literarni zgodovini ni možno enakovredno sobivanje dveh tako različnih pesnikov, kar ponazarja dejstvo, da je Josip Stritar v slabih treh letih na slovenskem pesniškem prestolu

²³¹¹ Janez Vesel (1798-1884) je bil pesnik in prevajalec. Po študiju prava na Dunaju in v Gradcu je bil uslužbenec pri finančnem ravnateljstvu za Primorsko. Je avtor prvega slovenskega soneta *Potažba* (1818), prevajal pa je poezijo Homerja, Goetheja, Schillerja, Byrona, Bürgerja, Uhlanda, Chamissa idr. (ES 5: 313).

²³¹² "S tem, ko so se odprla specifična vprašanja o poeziji in o poetičnem, problemi funkcionalistične poezije po vsem videzu še niso bili do kraja razrešeni in odpravljeni" (Inkret 1971: 72).

²³¹³ Veljavni učni načrt za pouk slovenščine v gimnazijah ne predvideva šolske obravnave pesmi Koseskega niti kot prostoizbirnega besedila, zato je tudi ne najdemo v berilu *Svet književnosti 2*, pač pa imajo *Branja 2* sonet *Potažba* in eno kitico pesmi *Kdo je mar?*.

²³¹⁴ Z današnjega zornega kota bi bilo treba Paternujevo pejorativno oznako te vendarle pomembne in pronicljive Malavašičeve ocene, češ da gre za "nacionalni moralizem" (Paternu 1989: 5) zavrniti kot enostransko in pretirano. Tudi izjava Ahačiča, da je "leto 1847 prineslo že prvo Koseskemu bolj in Prešernu manj naklonjeno oceno" (2006: 14), je sporna, saj Malavašič ves čas predstavlja pesnika kot povsem enakovredna.

ustoličil Prešerna (Stritar 1866) in detroniziral Koseskega, ko mu je v Kritičnih pismih leta 1868 očital, da mrcvari slovenski jezik, saj poljubno krajša ali daljša besede, jim spreminja pomene in nekritično uporablja besede iz drugih slovanskih jezikov (Stritar 1955)²³¹⁵. Andrej Inkret govori v zvezi s Stritarjevo kritiko pesmi Koseskega celo o "smrti Veselove poezije", ki se je "razkrila za lažno ali izčrpano, za kvazi-poezijo, pesem za definitivno in zaprto, apoetično verbalno strukturo" (n. d.: 6-8)²³¹⁶.

Zato ni nepričakovano, da je v literarni zgodovini 20. stoletja, ki je Prešernu priznavala visoko umetniško vrednost in razen redkih izjem tudi recepcijsko dostopno poezijo, poezija Koseskega obveljala za neestetiko in recepcijsko problematično, kar nazorno povzema že Andrej Inkret: "Vsi literarni zgodovinarji, ki smo jih omenili zgoraj (Ivan Prijatelj, Lino Legiša, Anton Slodnjak in Jože Pogačnik, op. Z. B.) in ki so danes brez dvoma med najbolj priznanimi in uglednimi, so si tako rekoč identični v tem, da je poezija Jovana Vesela Koseskega samo na videz poezija, de je preračunana le na zunanje učinke, narodno reprezentanco, bahaštvo, a brez lepote in resnice, retorično toga, čudna, nerazumljiva, brez okusa, konformistična, rutinska in formalistična, da je izraz neumetniške manire, poprečnega mišljenja in čustvovanja svojega časa itn." (n. d.: 43).

Dejansko pa imata poeziji Prešerna in Koseskega tudi nekatere stične točke. Ker je Inkretov osrednji namen vsaj delna rehabilitacija poezije Koseskega kot narodotvornega proizvoda, ob ponovnem sklicevanju na literarno zgodovino ugotavlja in tudi sam poudarja, da je bila ta "evidentno neumetniška" poezija "izredno učinkovita in produktivna v svojem sodelovanju v slovenskem nacionalnem gibanju" (n. d. 44). Korak naprej je šel Igor Grdina v razpravi *Jovan Vesel Koseski, poet in glasnik slovenske meščanske dobe* (1991), ki podobno kot Inkret priznava Koseskemu, da je "na neki na moč pomembni, celo odločilni stopnji svojega razvoja slovenski človek Vesela neogibno potreboval", ker je "bila beseda Koseskega s svojimi historičnimi utemeljitvami narodnih zahtev /.../ nujna" (n. d.: 274), saj je prispeval tudi delno rehabilitacijo poetike Koseskega. Grdina trdi, da je "pesniški nastop Koseskega v letu 1818 spričo dejstva, da prinaša prvi sonet slovenskega jezika, te pozneje pri nas tako prestižne

²³¹⁵ Zgovorno je tudi dogajanje ob stoletnicah rojstev obeh pesnikov, saj je imelo praznovanje obletnice Koseskega leta 1898 zgolj lokalni pomen (Inkret 1971: 7), leta 1900 pa je Ljubljanski zvon izdal *Prešernov album*, obenem pa so se začele priprave na postavitev Prešernovega spomenika sredi Ljubljane, ki je simbolično pomenil prisvajanje Prešernovega pesniškega genija tako z liberalne kot s klerikalne strani, ki ga je še v osemdesetih in devetdesetih letih 19. stoletja obsojala in zavračala (Mahnič 1887; Jurić 1891).

²³¹⁶ Naravnost paradoksalno je dejstvo, da za Prešerna pomeni izid njegovega izbranega dela (*Poezije* 1947) začetek širše družbene promocije, za Koseskega pa se je po Inkretu "depoetizacija poetske proizvodnje" definitivno končala prav z natisom njegovih izbranih del pri Slovenski matici leta 1870 (n. d.: 36/37).

poetiške forme, po vsej pravici znamenit" (n. d.: 271) in da je Koseski "s svojim sonetom *Potažva* nadvse pomemben vezni člen med Vodnikom in Prešernom" (n. d.: 273).

Poleg tega Grdina razbira v pesniškem jeziku Koseskega vpliv klasicistične poetike²³¹⁷ in loči po pesniški kvaliteti dve ustvarjalni obdobji Koseskega, bolj kvalitetno od leta 1818 do 1852 in manj kvalitetno od leta 1852 do 1870.²³¹⁸ Kljub Grdinovemu utemeljenemu prevrednotenju pa "uradna" literarna zgodovina še danes ne priznava poeziji Koseskega nikakršne estetske vrednosti, saj v zadnjem pregledu slovenske književnosti Jože Pogačnik zapiše o poeziji Janeza Vesela, da "je bil njen estetski prostor v glavnem ničev, kar pa ni mogoče trditi za njeno družbenozgodovinsko dejavnost, ki ima v zedinjevanju narodnih sil precejšen pomen" (Pogačnik 1998: 281).²³¹⁹ Lahko bi torej rekli, da je kljub razlikam v estetski podobi in recepcijski dostopnosti poezija Koseskega na začetku druge polovice 19. stoletja opravljala podobno narodotvorno vlogo kot Prešernova v zadnjih desetletjih tega stoletja in kasneje.

Najnovejša razprava, ki postavlja poezijo Koseskega v novo luč, pa je temeljno delo Kozme Ahačiča *Izvirne slovenske pesmi Jovana Vesela Koseskega*²³²⁰ iz leta 2006, žal brez pesmi, ki so nastajale po letu 1852. Ahačič s temeljito jezikovno analizo pesmi iz prvih dveh obdobjev Veselovega ustvarjanja²³²¹ prepričljivo zavrne splošno sprejeto mnenje, da si je Koseski "nenavadne besede v svojih pesmih vseprek izmišljeval",²³²² saj ugotavlja, da "le polovice odstotka besed, ki jih je v obravnavanih pesmih rabil Koseski, ne najdemo v sodobnem SSKJ ali v Pleteršnikovem slovarju iz 19. stoletja" (n. d.: 7).

Druga podobnost med pesnikoma pa izhaja iz tega, da so tako kot Prešernove tudi pesmi Janeza Vesela doživljale povsem nasprotujoče si ocene glede razumljivosti oz. recepcijske

²³¹⁷ Pri Ahačiču (2006: 28) dobi bralec vtis, da je to izvirno spoznanje, dejansko pa ga Grdina povzema po Paternuju (1962: 266) in to tudi korektno navaja v opombi (n. d.: 274).

²³¹⁸ Na takšno razločevanje napotuje že Trdina, ki v postumno objavljenih spominih piše o tem, s kakšnim navdušenjem so izobraženci sprejemali pesmi Koseskega iz prvega obdobja, nato pa dostavlja, da se "poznejše poezije njegove niso znale pridobiti takovega priznanja in ugleda" (1951: 502/503).

²³¹⁹ O trdoživosti že preživelih stališč literarne zgodovine pričata Grdinova in Kosova ocena pesmi *Kdo je mar?*. Grdina zapiše, da je pesem Koseskega "morebiti najpopolnejša izpoved optimističnih nazorov staroslovencev", ki je bila na prelomu polovice 19. stoletja "na Slovenskem svetovno znana uspešnica" (n. d.: 283), Kos pa še pet let kasneje v svojem slovstvenem pregledu trdi, da je pesem "pretiran posnetek Vodnikovega *Zadovoljnega Kranjca*, vendar brez svežih in pristnih načel razsvetljenstva, ampak s pretirano, skoraj komično pohvalo slovenskega talenta" (1996: 118). Poleg tega Ahačič prepričljivo pokaže, da nimata *Zadovoljni Kranjec* in *Kdo je mar?* skoraj nič skupnega (2006: 76).

²³²⁰ Knjižica ima podnaslov Vsebinski opis, okoliščine nastanka, pregled ocen, jezik, tekstnokritični aparat ter diplomatični in kritični prepis pesmi 1818-1852.

²³²¹ Ahačič loči tri obdobja: od 1817 do 1821, od 1844 do 1852 in od 1852 do 1879.

²³²² Ahačič meni, da so "trditve o njegovi jezikovni praksi ter *koseskizmih* doslej temeljile zgolj na občutku in ne na empiričnih podatkih" (n. d.: 7).

zahtevnosti. Če je Fran Malavašič podvomil o tem, da so pesmi Koseskega splošno razumljive, je njegov sodobnik Janez Trdina menil, da "kar zadene jezik pesmi, kar zadene lepoznanstvo celega sestavka, kar red misli in smislov, moramo pa brez pomišljanja Koseskega prvega slovenskega pisatelja imenovati in ga tudi po tej plati nad Prešerna povzdigniti" (Trdina 1952: 203)²³²³. Če bi bilo mnenje Trdine povsem osamljeno, bi ga lahko mirno zanemarili, vendar pa je čez pol stoletja ob stoti obletnici rojstva Koseskega Fran Levec²³²⁴ menil ne samo, da so pesmi Koseskega "v Slovencih zbudile narodno zavednost in silno povzdignile narodni ponos", zato je Koseski "naš prvi in naš največji politični pesnik, s katerim se glede faktičnega uspeha nobeden naših pesnikov ne more primerjati, niti Prešeren ne", ampak celo to, da je Janez Vesel "s svojimi drznimi, nenavadnimi zvezami in obrati in s svojim nepričakovanim besedosledjem gibčen in okreten naredil naš pesniški jezik" (Levec 1898: 208).²³²⁵

Čeprav je Pogačnik v Slovenski književnosti I še lahko odpravil stališče Janeza Trdine z mnenjem, da je bila "tudi Trdinova sodba o Koseskem rezultat nekakšne kolektivne psihoze" (n. d.: 281), ki se je pojavljala v času marčne revolucije, pa bi tudi on moral resno jemati precej kasnejšo Levčevo oceno. Zato sem se odločil, da ta protislovna stališča slovenske literarne zgodovine o poeziji Koseskega in o njenem razmerju do Prešernove poezije preizkusim in osvetlim s primerjalnim preverjanjem kognitivnega odziva pri slovenskih srednješolcih.

3.5.5.2 RECEPCIJSKA ZAHTEVNOST PREŠERNOVE *GLOSE* IN *XVI. GLOSE* KOSESKEGA

To empirično raziskavo sem izvedel na začetku šolskega leta pri dijakih drugega letnika ekonomske gimnazije (v enem oddelku in eni skupini je skupaj sodelovalo 43 dijakov,

²³²³ Trdina gre v svoji pozitivni oceni celo tako daleč, da vidi v pesmih Koseskega visoko estetsko vrednost: "Videli smo tu prekrasen razcvet svoje materinščine, videli neskončno visokost, krepost in lepoto svojega jezika in smo bili nanj prvokrat v popolnem pomenu besede ponosni." (n. d.: 203)

²³²⁴ Levec (1846-1916) je bil literarni kritik in zgodovinar, urednik in šolnik. Na Dunaju je diplomiral iz jezikov, kasneje v Gradcu pa iz zgodovine in zemljepisa. V Ljubljani je poučeval in ravnateljaval na realki in na učiteljskišči. Deset let je bil glavni urednik *Ljubljanskega zvona* in je avtor prvega slovenskega pravopisa (1899) (ES 6: 157/158).

²³²⁵ Ahačič pregledno navaja sodbe o Koseskem na str. od 13 do 29. Utemeljeno prinaša zelo izčrpne odlomke iz ocen Malavašiča, Trdine in Slodnjaka, Levčevo izjemno pozitivno vrednotenje pa odpravi z manj pomembnim navedkom (n. d.: 25). Zato lahko preveč posplošeno zapiše: "Sodbe o Koseskem so se z leti spreminjale. Vedno manj so mu bile naklonjene, vedno manj so govorile o njegovi poeziji in vedno več o tem, koliko slabši je od Prešerna" (n. d.: 13).

večinoma dekleta). Za primerjavo sem izbral dve po obliki skoraj identični pesmi, in sicer Prešernovo *Gloso* in *XVI. glosa* Koseskega iz njegovega izbranega dela z naslovom *Razne dela pesniške in igrokazne* (n. d.: 464/465)²³²⁶, ki je ena od šestih z izvornim geslom. Zaradi ponazoritve vsebine te slabo poznane pesmi navajam geslo v celoti: "Upa barva je zelena, / Vse nasprotnike pognala / Bo Slovenja prerojena / Jih ko črešnje pozobala". Glosi imata različno tematiko (Prešeren bivanjsko, Koseski pa domoljubno), poleg tega pa zelo dobro ponazarjata razliko med pesimističnim in optimističnim odnosom do družbene stvarnosti²³²⁷.

Dijaki so pri uri slovenščine dobili vprašalnik z naslovom Razumevanje klasične poezije (empirični preizkus) z obema pesmima in dodanimi nalogami (Priloga R22) ter naslednjim navodilom: "Pozorno preberi obe pesmi in reši naloge na desni strani (obkroži pravilen odgovor oz. s svojimi besedami v eni povedi zapiši vsebino/sporočilo kitice). Podčrtaj tudi ustrezni trditvi na koncu vprašalnika"²³²⁸. Že takoj po poteku preizkusa so nekateri dijaki izjavljali, da jim je bila bolj razumljiva glosa Koseskega, čeprav so Prešernovo pesem večinoma poznali, saj se po učnem načrtu obravnava že v osnovni šoli.²³²⁹ Dejansko sta dve petini dijakov menili, da jim je Koseski nedvomno bolj razumljiv, čeprav je večina za recepcijsko manj zahtevno vendarle proglasila Prešernovo pesem. Sam preizkus kognitivnega odziva pa je prinesel naslednje rezultate²³³⁰:

²³²⁶ V posebnem poglavju z naslovom Jugo - Evropejski glosar ali Slovenski glasnik je zbranih 22 glos različne dolžine (od ene do petih kitic). Koseski si je namreč za večino gesel sposodil različno dolge odlomke iz pesmi znanih slovenskih pesnikov (Prešeren se pojavi osemkrat, Vodnik pa petkrat), ki jih je celo samovoljno prenavljal. Iz osme kitice *Turjaške Rozamunde* je npr. nastalo tole: "Ni nevesti všeč beseda, / Malo ji govor dopade, / Barva jo polije bleđa, / Zlo zakrivi lica mlade, / Ojstro ženina pogleda, / Jezo vsim spoznati dade" (n. d.: 457).

²³²⁷ Čeprav se Prešernova *Glosa* na prvi pogled konča ohrabrujoče, v resnici izraža pesnikovo nemoč, saj se mora iz nelepe resničnosti, ki ni naklonjena ne njemu ne njegovim pesmim, zatekati v prostore lastne domišljije, podobno kot poet v Baudelairjevi simbolistični *Pesmi o albatrosu*.

²³²⁸ V prvih dveh kiticah vsake pesmi sem preverjal kognitivni odziv dijakov z nalogo izbirnega tipa (nižja raven bralnega razumevanja po Pečjakovi), v zadnjih dveh kiticah pa z nalogo odprtega tipa (najvišja raven bralnega razumevanja po Pečjakovi). Naloga na koncu vprašalnika je bila odločevalnega tipa (dijaki so se morali odločiti, katero besedilo jim je bolj umetniško/razumljivo), z njo pa sem preverjal še emocionalni odziv. Za ponazoritev navajam nalogi, ki se nanašata na drugo kitico obeh glos:

PREŠEREN: Kranjci javno zaničujejo a) evropske in slovenske pesnike, b) evropske pesnike, slovenske pa cenijo, c) slovenske pesnike, evropske pa občudujejo in tudi berejo.

KOSESKI: Slovenci bomo v prihodnosti uspeli, če a) se bomo držali zakonov obstoječe države, b) ne bomo zavidali Nemcem nadvlade, c) se bomo uprli in pregnali cesarja.

²³²⁹ Ob tem se je treba zavedati, da so glose Koseskega recepcijsko zahtevnejše od njegovih pesmi do leta 1852, saj "tudi sicer večina besed, ki so jih očitali Koseskemu kot koseskizme, izhaja iz njegovih prevodov ali iz izvornih pesmi, nastalih v zadnjem obdobju njegovega ustvarjanja" (Ahačič 2006: 33).

²³³⁰ Vsaka pravilna rešitev je prinesla eno točko, tako da je posamezen dijak lahko zbral največ štiri točke oz. vsi skupaj v posamezni kitici največ 43 točk in v celotni pesmi maksimalno 172 točk.

RAZUMEVANJE KLASIČNE POEZIJE			
GLOSA (Prešeren)		XVI. GLOSA (Koseski)	
I. kitica	38	I. kitica	31
II. kitica	14	II. kitica	22
III. kitica	10	III. kitica	30
IV. kitica	7	IV. kitica	21
SKUPAJ DOSEŽENE TOČKE	69	SKUPAJ DOSEŽENE TOČKE	104
SKUPAJ MOŽNE TOČKE	172	SKUPAJ MOŽNE TOČKE	172
ODSTOTEK	40,1	ODSTOTEK	60,5

Najprej lahko ugotovimo pomembno razliko med odgovori, saj sta pri Koseskem enakovredna rezultata na nižji in najvišji ravni, pri Prešernu pa je skupni rezultat na najvišji ravni (zapis sporočila) trikrat slabši kot skupni rezultat na nižji ravni (izbira ustrezne trditve). To pomeni, da dijaki v Prešernovih pesmih lažje razberejo delne pomene, dekodiranje celote pa jim povzroča velike težave²³³¹. Končni rezultat (40,1 % možnih točk pri Prešernovi *Glosi* in 60,5 % možnih točk pri glosi Koseskega) ne samo, da potrjuje občutek dveh petin dijakov, da je poezija Koseskega v tem primeru recepcijsko manj zahtevna²³³² od Prešernove, kar se ne sklada s prevladujočimi trditvami slovenskih literarnih zgodovinarjev, ampak ponovno dokazuje težko razumljivost nekaterih Prešernovih pesmi iz zrelega obdobja²³³³.

Tudi v tem primeru za ilustracijo kognitivnega odziva na najvišji ravni bralnega razumevanja navajam po eno povsem pravilno in povsem nepravilno rešitev za posamezno kitico (zadnji dve kitici pesmi – zapis sporočila):

²³³¹ Izjemno veliko razliko med razumevanjem prve in druge kitice Prešernove *Glose* lahko po eni strani pripišemo relativno lahki izbiri med tremi trditvami pri prvi kitici (Znani evropski književniki so a) bili zaradi svojih leposlovnih del zelo ugledni, b) imeli srečo v življenju, c) imeli težko in nesrečno življenje), po drugi strani pa dejstvu, da je druga kitica nedvomno recepcijsko precej bolj zahtevna, saj je imel težave z njenim razumevanjem celo Fran Levstik.

²³³² Seveda se moramo pri tem jasno zavedati, da bi izbira kakšne druge, bolj hermetične glose Koseskega ali kakšne bolj preproste Prešernove pesmi (glede na to, da je dosedanja razprava potrdila velike razlike v recepcijski zahtevnosti Prešernovih sonetov) dala tudi precej drugačne rezultate. Za ponazoritev navajam težko razumljivi gesli *XV.* in *XVII. glose* Koseskega (n. d.: 462/463, 465/466):

Um ljubezni misli v glasih,	Je Slovenja mirna gora,
Prenevkreten je prevdar,	Sreč in del prijazni zneski,
Najde plodno jedro včasih,	Včasih tujcu reči mora:
Ponavadno stakne kvar.	Snežne kepe niso treski.

²³³³ Nizek rezultat ob merjenju kognitivnega odziva na Prešernovo *Gloso* tudi dokazuje, da obravnava te zahtevne pesmi v osnovni šoli ni opravljena didaktično ustrezno ali pa je enostavno prezgodnja.

	POPOLNO RAZUMEVANJE	POPOLNO NERAZUMEVANJE ²³³⁴
PREŠEREN		
3.	Pesnika vedno doleti nesreča, slepar pa se znajde in obogati.	Nekoč je bil pevec reven, zdaj pa si kupuje graščine.
4.	Pevec ne rabi materialnih dobrin, njemu so zadosti pesmi, narava ...	Si kupi sezida grad a na koncu nima denarja za živeti.
KOSESKI		
3.	Zaradi gorja in napadov se bodo slovenski možje združili in se uprli.	Po vojni bo veliko solz, muk, škode. Ampak vse se bo lepo uredilo.
4.	Tuje države vdirajo v Slovenijo, a ko bo ta pripravljena, bo vse premagala.	Slovenci smo sami nakopali težave. Ker se ne ve, kdo je, se med seboj kregamo.

Predvsem zadnja kitica *Glose* izpričuje, kako zahtevna je Prešernova metaforika: dijaki so informacijo iz tretje kitice "letos kupi si grajšino" povezovali z vsebino četrte kitice in tudi metaforo "koder se nebo razpenja, grad je pevca brez vratarja" brali povsem dobesedno oz. realistično. Pri tem je zanimivo dejstvo, da je bilo ob glosi Koseskega zapisanih zelo malo primerov popolnega nerazumevanja, saj dijaki v dvomih sploh niso poskusili izraziti možnega sporočila, ampak so pustili prazno, pri Prešernu pa praznih mest skoraj ni bilo, saj so bili dijaki očitno prepričani, da Prešerna, ki so ga že obravnavali v osnovni šoli, kolikor toliko razumejo. Ugotavljam, da je v glosi Koseskega sicer kar precej neznanih besed, neobičajnih besednih zvez in tudi nerazumljivih verzov (npr. "Ta se bo verteti znala, / z djanjem svoj prospah iskala" ali "Reče strupne, včasih mastne, / puha na Slovenjo vbogo"), da pa kot celota predvsem zaradi manj zahtevne metaforike vendarle deluje bolj razumljivo.²³³⁵

Na koncu vprašalnika sem preverjal še emocionalni odziv dijakov z vprašanjem o tem, katera pesem se jim zdi bolj umetniška, s čimer sem želel potrditi ali problematizirati soglasno mnenje literarnih zgodovinarjev 20. stoletja o popolni odsotnosti estetske razsežnosti v poeziji Koseskega. Večina dijakov je sicer za bolj umetniško proglasila Prešernovo *Gloso*²³³⁶, kar 18-

²³³⁴ Za dodatno ponazoritev navajam še nekaj primerov nerazumevanja Prešernove pesmi: Lahko si bogat, vendar če po srcu nisi dober, te ne bo nihče ljubil. - S delom se lahko obogati in da pevec, ko gre v tujino, da je srečen v ljubezni. (3. kitica); Pesnik se ne ustavi pisati pesmi, čeprav je slepar že v gradu, polnem zlata. - Ni nehal peti tudi ko je bil poln denarja, v gradu živi sam (4. kitica).

²³³⁵ Domnevam, da gre za zelo podoben psihološki mehanizem kot pri dekodiranju besednih pomenov (ne beremo posameznih črk, ampak besedo kot celoto), ko brez večjih težav preberemo besedilo, čeprav imata v vsaki besedi po dve črki zamenjani mesti. Kot navaja Dović, sodobna teorija branja "trdi, da ne shranjujemo posameznih stavkov ali nizov, temveč posamezne stavke rekodiramo s pomočjo *tekstne teme*, ki prevzame organizacijsko funkcijo med koncepti in njihovimi medsebojnimi odnosi" (2004: 53).

²³³⁶ Seveda glede na to, da so dijaki zelo verjetno prepoznali pesem kot Prešernovo, v tej oceni lahko prepoznamo tudi vpliv halo efekta šolske oznake Prešerna kot "pesnika, ki je slovensko poezijo povzdignil na evropsko raven".

im dijakom od 43-ih pa so se bolj umetniški zdeli verzi Koseskega.²³³⁷ To precej nepričakovano stališče lahko razumemo kot podporo ocenama Janeza Trdine in Frana Levca, ki sta pozitivno vrednotila Veselov pesniški jezik,²³³⁸ lahko pa tudi kot razliko med estetskim okusom literarnovedne elite in literarnimi preferencami večine srednješolcev, ki (če sploh berejo) berejo drugačno, precej bolj nezahtevno in estetsko neizrazito literaturo, na kar je, kar sem že omenil, pred mnogimi leti opozarjal tudi Fran Grivec (Priatelj 1952: VII/VIII). Nikakor ni nemogoče, da tudi na današnje mlade bralce čustveno pozitivno deluje predvsem optimistična, mestoma celo bojevita poezija Koseskega, ki je v popolnem nasprotju s Prešernovo pesmistično in tudi defetistično poezijo, zaradi poistovetenja z domoljubnimi idejami Koseskega pa doživljajo tudi njegovo poezijo kot bolj umetniško. Dejansko je v glosi Koseskega veliko mest ("Pomenljiva bo premena, / rasla bo narodu cena"; "Združila pogumne sine / bo Slovenja prerojena"; "Ko zabliska doba djanja, / vergla proč odejo spanja, / jih ko črešnje pozobala"), ki krepijo narodno samozavest. Po prepričanju Andreja Inkreta gre celo za "militantno nacionalno pesništvo", ki je drugačno od Prešernove poezije in precej bliže nekaterim pesmim Simona Jenka, npr. njegovemu *Naprej oz. medvojni himni Naprej, zastava Slave!* (n. d.: 66).

Koseskemu je namreč uspelo, da je bil v svojem narodnoosvoboditvenem angažmaju precej bolj radikalen kot Prešeren (v *XVI. glosi* najdemo bojevitejše verze kot sta "V sovražnike 'z oblakov / rodu naj naš'ga trešči grom", npr. "Vmolknulo nam bo prašanje, / kaj čez nas Germanja gode. / Nej nastopi doba plena, / gazi kri se do kolena"),²³³⁹ pa vendar ni imel nikoli takih težav s cenzuro oz. je bil celo osrednji pesnik Bleiweisovih Novic (Inkret 1971: 61-70) in po Levčevem trdnem prepričanju sploh prvi slovenski politični pesnik. Koseski je dovolj spretno uveljavljal politično zahtevo po zedinjeni Sloveniji, s tem da je pozival na upor zoper agresivno nemštvo, vendar v legalnih okvirih tedanje države²³⁴⁰, poleg tega pa je že od objave

²³³⁷ Še Grdina, ki priznava določeno estetsko vrednost pesmim Koseskega iz prvega in drugega ustvarjalnega obdobja, v prenekaterih pesmih Jugo – Evropejskega glosarja razbira pesnika kot "privatniškega verzekovca bidermajerskih razsežnosti" (n. d.: 282).

²³³⁸ Pri tem sta se oba sklicevala bodisi na lastno doživljanje bodisi na doživljanje sodobnikov Koseskega. Očitno gre za veliko relativnost sodbe o tem, kakšna je umetniška poezija, saj tudi Ahačič trdi, da njegova jezikovna analiza "potrjuje težnjo Koseskega k iskanju starih, nenavadnih besed ter h koncipiranju jezika, ki bi deloval nenavadno in zato bolj umetniško" (n. d.: 30).

²³³⁹ Prim. še verze iz *Vojaške*, ki je nastala istočasno kot Prešernova *Zdravljica*: "Nabita je risanca, / ojster je meč, / obilno v kartušu je blaga, / v junaškemu sercu poguma še več, / na vruga, o bratje, na vruga!" Ahačič sicer trdi, da pesem "ni bila pisana proti nobenemu določenemu sovražniku" (n. d.: 63), vendar je iz šeste kitice razvidno, da gre za sovražnike Slovanov.

²³⁴⁰ V *XVI. glosi* Koseski na začetku zapiše "Kar na kose je razdjano / med narode tuje bilo, / bo po splošni želji gnano / se v Slovenjo prerodilo, / to je vsi Evropi znano", v drugi kitici pa takole napove nacionalni prepород: "Po pravilih scer postave, / po zakonu v blesk države, / vse nasprotnike pognala".

prve pesmi (sonet *Potažba*) z apologijo krščanstva in monarhije ostajal v okvirih staroslovenskega gesla "Vse za vero, dom, cesarja!".

Lahko bi celo rekli, da je Janez Vesel uporabljal taktiko prikritega sporočila, enako kot Prešeren, ki je bil z njo v *Zdravljici* sicer neuspešen²³⁴¹, saj se ni mogel izogniti cenzuri, pač pa mu je to izvrstno uspelo v *Licovovih strelcih*²³⁴² in, kar sem že omenil v predhodnem razpravljanju, v *Krstu pri Savici*.²³⁴³ Zato bi bilo več kot primerno, da bi bila v prihodnjih gimnazijskih učnih načrtih ob Prešernu predvidena tudi obravnava kakšne pesmi Koseskega, predvsem z učnim ciljem spoznati razliko med metaforičnim "preganjanim labudom" in "bistrovidnim orlom" in pravično ovrednotiti pomen obeh pesnikov za slovensko narodno in kulturno zgodovino.

²³⁴¹ Prešeren je skušal omiliti dejansko sporočilo, da je treba takoj pregnati naše sovražnike, s tem da je v sedmi kitici pozival k miroljubnemu sožitju vseh narodov sveta.

²³⁴² Gre za prevod Körnerjeve pesmi *Lützow's wilde Jagd*. Prešeren je verz "Das Vaterland ist ja gerettet" (domovina je vendarle rešena) spremenil v "saj prostost iz smrti izvira" in tako preko nemške domoljubne pesmi izrazil slovensko narodnoosvobodilno idejo (Paternu 1976: 178/179).

²³⁴³ Dović (2004: 72) po Schmidtu navaja nemško izkušnjo iz druge polovice 18. stoletja, ko je "vloga posrednika v tem času zaznamovana tudi s cenzuro, ki ima izredna pooblastila in je dejavna tako pred tiskom kot po njem". Schmidt ugotavlja, da "proti cenzuri avtorji in založniki nimajo nobene pravne možnosti, zato se v sistem vgradi samocenzura, s katero udeleženci preprečujejo nenehne zunanje posege v delovanje sistema". Seveda bi bila popolna špekulacija, če bi to taktiko pesniške mimikrije povezali tudi z bombastičnim, pogosto teže razumljivim pesniškim slogom Koseskega. Če pa je Janez Vesel zavedno ali nezavedno tudi na način delne hermetičnosti pesniškega izraza sploh lahko pomembno sooblikoval pozitivno slovensko samopodobo, moramo danes dejansko razmisliti o njegovi celovitejši rehabilitaciji.

4 ZAKLJUČNI DEL

4.1 PRIMERJAVA PRIČAKOVANIH IN DOBLJENIH REZULTATOV RAZISKAVE

4.1.1 KANONIZACIJA

I. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. Prešeren se pojavlja v čisto vseh sestavih od Macun 1850 do Lah 2009, čeprav z velikim razponom glede števila pesmi (od samo ene pesniške enote v sestavi Inzko 1974 do 42 pesniških enot v sestavi Grafenauer 1930 in Bratuž 1994).

II. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. V berilih za nižjo stopnjo Prešeren večkrat niti ni med prvimi 20 avtorji, redko je med prvimi desetimi, samo izjemoma pa na prvem mestu (sestavi Smolej 1945 in 1946 ter Mihelič 1969). V berilih za višjo stopnjo oz. srednjo šolo pa je Prešeren vedno uvrščen med prvih deset avtorjev, v več kot polovici sestavov pa je na prvem mestu.

III. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. Prešeren je bil prvi avtor na višji stopnji že v sestavih Macun 1850, Miklošič 1865,²³⁴⁴ Janežič 1870 in Sket 1914, torej v večini sestavov pred prvo svetovno vojno, pač pa je bil v obdobju po prvi svetovni vojni v osrednji Sloveniji prvi avtor samo v osmih od petnajstih sestavov (v sestavih Grafenauer 1942, Bohanec 1975 in 1980, Fatur 1984, Kolšek 1990, Krakar 2003, Kos 2003 in Lah 2009).

IV. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. V sestavih Sket 1893N – Sket 1913 – Wester 1922 se je stalno povečevalo število Prešernovih pesmi, prav tako v sestavih Sket 1893V – Sket 1914, Brinar 1912 – Brinar 1923, Boršnik 1947 – Jamar 1956, Inzko 1974 – Inzko 1985 in Bratuž 1982 – Bratuž 1994. V sestavih Bohanec 1975 – Bohanec 1980 je število Prešernovih pesmi ostalo isto, pač pa se je v drugem sestavi zmanjšal pomen konkurenčnih avtorjev. V sestavih Janežič 1861 – Janežič 1868 – Janežič 1870 se je najprej povečalo število Prešernovih pesmi, potem pa zmanjšalo število pesmi drugih pesnikov, tako da je Prešeren prišel na prvo mesto. V sestavih Grafenauer 1930 – Grafenauer 1942 se je zmanjšalo število besedil vseh avtorjev, vendar pri Prešernu ne tako radikalno, zato je dobil glede na število enot največji pomen. Edina izjema sta sestava Kolšek 1990 – Kolšek 1994, kjer se je v drugi izdaji iz neznanega razloga število Prešernovih pesmi radikalno zmanjšalo.

²³⁴⁴ Dejansko je Prešeren v sestavi Miklošič 1965 šele na četrtem mestu (za Navratilom, Vrtovcem in Trdino), ampak če upoštevamo dejstvo, da gre pri vseh treh avtorjih za sestavke poučne proze, potem zaseda Prešeren med avtorji z leposlovnimi sestavki prvo mesto.

V. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. V sestavu Budal 1928 Prešeren ni prvi avtor, pač pa je prvi avtor po drugi svetovni vojni, razen v sestavu Budal 1946 v vseh sestavih za višje srednje šole (Beličič 1947, Zablatnik 1976 ter Bratuž 1982 in 1994).

VI. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. Še zlasti na nižji stopnji je Prešeren zaradi narave svoje poezije praviloma marginalen šolski avtor, pa tudi na višji stopnji v obdobju od prve svetovne vojne do sedemdesetih let 20. stoletja²³⁴⁵ v osrednjih berilih razen izjemoma (sestav Grafenauer 1942) ni prvi avtor.

VII. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. Prešeren je po številu objavljenih enot vedno v samem vrhu izbora prvih dvajsetih avtorjev, vendar je na prvem mestu samo v eni antologiji (Lovrenčič 1918) od sedmih.

VIII. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. Berila za višjo stopnjo v prvi polovici 20. stoletja (sestava Sket 1914 in Grafenauer 1930) so daleč najbolj konzervativna, sodobne in kanonizirane avtorje v veliko večji meri prinašajo berila za nižjo stopnjo (sestavi Brinar 1912 in 1923, Sket 1913, Wester 1922 ter Bajec 1935 in 1939), ki so tudi veliko bolj odprti za klasična dela jugoslovanske in predvsem svetovne književnosti.

IX. hipoteza: Hipoteza se je deloma potrdila. Zamejski sestav Zablatnik 1976 je res bolj konzervativen do sočasnega osrednjega sestava Bohanec 1973 ali Gregorač 1979, pač pa je sestav Budal 1928 bolj napreden od sočasnega osrednjega sestava Grafenauer 1930, sestav Beličič 1947 pa bolj napreden od sočasnega osrednjega sestava Boršnik 1949.

X. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. Vpliv aktualnih šolskih oblasti se najbolj jasno kaže v celotni drugi polovici 19. stoletja, v času druge svetovne vojne in poldrugo desetletje po njej ter v obdobju usmerjenega izobraževanja. Vpliv sočasne literarne kritike in zgodovine je najbolj izrazit v berilih pred prvo svetovno vojno, v tridesetih letih 20. stoletja ter po osamosvojitvi, vpliv osebnih afinitet sestavljavcev pa v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja.

XI. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. Avtorice nimajo enakovrednih možnosti za šolsko kanonizacijo kot književniki moškega spola. V vse sestave je sprejetih samo 8 odstotkov književnic, med tistimi avtorji, ki imajo deset in več objav v srednješolskih berilih, pa jih je samo še pol toliko. Poleg tega v tistih sestavih, ki imajo zelo majhen obseg (nizko število avtorjev in besedil), avtorice preprosto izginejo.

²³⁴⁵ Pedagoški optimizem se je v obdobju Avstro-Ogrske uresničeval predvsem skozi besedila bogoljubnega, domoljubnega in državljubnega značaja (ravno takih pesmi pa pri Prešernu skoraj ni najti), v obdobju med obema vojnama se zmanjša količina bogoljubnih besedil in se okrepijo domoljubna, v obdobju po drugi svetovni vojni pa bogoljubna besedila praktično izginejo.

XII. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. Najvišji odstotek avtoric (okoli 15 odstotkov) nasploh imamo v sestavih za nižjo srednjo šolo takoj po drugi svetovni vojni, ko so na tej stopnji že prevladovale sestavljavke. Tudi sicer je očitno, da spol sestavljavca pomembno vpliva na delež avtoric v srednješolskih berilih, saj so sestave z najvišjimi deleži avtoric sestavljale pretežno ženske, sestave, v katerih sploh ni književnic, pa praviloma moški. Tudi v sodobnih konkurenčnih sestavih je delež avtoric odvisen od spola sestavljavcev.

4.1.2 DIDAKTIZACIJA

I. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. Že v prvem sestavu (Macun1850) imamo prvine učbeniškega tipa berila, prav tako v Janežičevih berilih za višjo stopnjo in v berilu Miklošič VIII 1865. Te prvine se še okrepijo v Sketovih berilih in v sestavu Grafenauer 1930, pač pa nimamo nobenih literarnoteoretičnih in literarnozgodovinskih dodatkov v sestavih Kos 1965 in Bohanec 1975, ki sta značilni berili antologijskega tipa.

II. hipoteza: Hipoteza se je deloma potrdila. To velja v obdobju med obema vojnama, ko je bil sestav Grafenauer 1930 namenjen predvsem pouku literarne teorije in zgodovine, zato ima bogat literarnovedni instrumentarij, nima pa nalog in vaj za dejavno delo z besedilom, sestav Bajec 1935 pa ima samo nekaj najnujnejših opomb, sicer pa so dodane vaje in naloge namenjene dejavni razčlembi besedila in ustvarjalnemu pisanju. Berila po drugi svetovni vojni (za višjo oz. po letu 1958 srednjo stopnjo) najprej vključijo didaktični instrumentarij, ki je bil značilen za nižjo stopnjo, šele s sestavom Gregorač 1979 pa tudi literarnoteoretični uvod in literarnozgodovinske uvode.

III. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. Antologijski tip berila učitelju in dijaku omogoča izbiro med besedili,²³⁴⁶ zaradi osredotočenosti na besedilo samo pa tudi močnejše doživljanje in s tem bolj pozitiven odnos do leposlovja. Učbeniški tip berila ne omogoča izbire, sama leposlovna besedila so zaradi stiske s prostorom pogosto potisnjena v drugi plan in celo natisnjena z manjšimi črkami, kar pomembno poslabšuje razumevanje, doživljanje in vrednotenje leposlovnih besedil.

IV. hipoteza: Hipoteza se je deloma potrdila. To velja po drugi svetovni vojni, ko so na didaktično zasnovo sestavov iz sedemdesetih in osemdesetih let (Bohanec 1975, Gregorač 1979 in 1980 ter Fatur 1984) vplivala predvojna berila za nižje srednje šole (sestava Bajec

²³⁴⁶ Učitelj z večjo zavzetostjo posreduje besedila, ki jih je izbral po lastni afiniteti, dijak pa med številnimi besedili laže najde takšna, ki ga pritegnejo in mu omogočijo vzpostaviti trajno pozitiven donos do branja leposlovja.

1935 in 1939), v obratni smeri pa je šel vpliv na začetku 20. stoletja, ko je stvarne opombe najprej uvedel sestav za višjo srednjo šolo Sket 1893, to pa je posnemal Wester v prenovljenih Sketovih berilih za nižjo srednjo šolo tik pred prvo svetovno vojno.

V. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. Nekateri sestavi imajo naloge, ki se sploh ne nanašajo na tesno branje in razčlemba objavljenega besedila, v nekaterih sestavih gre za naloge, ki zahtevajo golo reprodukcijo spremljajoče razlage in ne navajajo na dejavno delo z besedilom, pri nekaterih sestavih so naloge na koncu poglavja ali na koncu berila, včasih pa celo fizično ločene v posebnem delovnem zvezku (sestav Fatur 1984) ali v posebnem učbeniku (sestava Kolšek 1990 in 1994).

VI. hipoteza: Hipoteza se je deloma potrdila. To velja za predvojna sestava Budal 1928 in Kacin 1930 ter povojne sestave Budal 1946, Čekuta 1947, Beličič 1947, Zablatnik 1976, Inzko 1974 in 1985, Pertot 1980 in Ceferin 1984. Ne velja pa za sestave Sever 1948,²³⁴⁷ Blažina 1949 ter Bratuž 1982 in 1994, kjer so pri posameznih besedilih dodane vaje in naloge.

VII. hipoteza: Hipoteza se je deloma potrdila. V obdobju pred prvo svetovno vojno so imela resnično največjo veljavo oblastvena merila, vendar so se zlasti v berilih za nižjo stopnjo po letu 1900 vedno močnejše uveljavljala literarnovedna in tudi že recepcijska merila. Ta so dobila še večji pomen v berilih za nižjo stopnjo v obdobju med obema vojnama, medtem ko so v berilih za višjo stopnjo prevladovala literarnovedna merila. Oblastvena merila pridejo zopet močnejše do izraza takoj po drugi svetovni vojni in v času usmerjenega izobraževanja, recepcijska merila pa so se vsaj delno upoštevala na nižji stopnji, v srednješolskih berilih po letu 1958 pa so bila le redko upoštevana.

4.1.3 RECEPCIJA

I. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. Arhairizan, invertiran in metaforiziran Prešernov pesniški jezik povzroča velike težave pri razumevanju referenčnih pomenov, dodatno pa otežujeta razumevanje zapletena zgradba nekaterih pesmi in pogosto tudi abstraktna vsebina.

II. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. Z razumevanjem zahtevnejših Prešernovih pesmi imajo velike težave skoraj vsi srednješolci, podobne težave imajo tudi študenti (celo študenti višjih letnikov slovenističnega študija), na primere nerazumevanja pa lahko naletimo celo med literarnovednimi strokovnjaki, vključno z znanimi prešernoslovci.

²³⁴⁷ Kljub temu, da gre za izdelavo beril v nemogočih pogojih in da so podobno kot sestav Smolej 1945 ta begunska berila sestavljena iz ciklostiranih listov, so nekatera besedila opremljena z vajami in nalogami.

III. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. Najzahtevnejše za razumevanje so sonetne forme ali njim podobne oblikovne strukture (npr. pesem *Pevcu*), kar dokazuje že izjemen obseg razlagalnih besedil, ki so jih posamezni prešernoslovci napisali ob teh pesmih, to pa je potrdila tudi empirična raziskava med dijaki in študenti. Srednje zahtevne so refleksivne pesmi v umetnejših kitičnih oblikah (npr. oktavi), najmanj zahtevne pa so pesmi, napisane v preprostih štirivrstičnicah ali dvostišjih, zlasti tiste, pri katerih je razumevanje olajšano z razvidno in v logičnem zaporedju potekajočo fabulo.

IV. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. Večina Prešernovih pesmi, razen tistih zares preprostih, potrebuje veliko število opomb, saj sicer že samo zaradi nepoznavanja velikega deleža Prešernovega besednega zaklada dekodiranje temeljnih pomenov predstavlja mlademu bralcu prezahtevno nalogo. Nekatere pesmi (npr. *Krst pri Savici*) potrebujejo tolikšno število opomb, da se njihova razlagalna gostota približuje znanstvenim objavam Dantejeve *Božanske komedije* ali Chaucerjevih *Canterburyjskih zgodb*, zato bi takšne objave zahtevnejših Prešernovih pesmi sicer olajšale razumevanje, vendar bi zelo moteče delovale na potek branja in bistveno okrnile doživljanje.

V. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. Vrednotenje literarnih zgodovinarjev (umetelna forma, vzvišena vsebina, literarnozgodovinski položaj in vpliv posameznega leposlovnega besedila), ki se ne sprašujejo o težki razumljivosti posamezne pesmi, se bistveno razlikuje od prevladujočega vrednotenja srednješolcev, ki visoko kakovost povezujejo tudi z razumljivostjo besedila, predvsem pa je zanje umetniško tisto besedilo, v katerega se zaradi vsebine oz. zgodbe lahko vživijo in zaradi napete, dobro napisane pripovedi ali izpovedi občutijo bralni ali poslušalni užitek.

VI. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. Dodana prozifikacija bistveno izboljša sprejemanje Prešernovih pesmi tako pri slabših kot pri boljših dijakih. Slabši dijaki z branjem dodatnega besedila uspešneje premagujejo recepcijske šume, boljši dijaki pa na ta način spoznavajo tudi globlje zakonitosti literarnega jezika, npr. razlike med pesniškim in proznim upovedovalnim načinom. Prozifikacija tudi ni tako moteča kot opombe pod črto ali na koncu besedila.

VII: hipoteza: Hipoteza se je deloma potrdila. Medtem ko Angleži pri modernizaciji Chaucerjevega pesniškega izraza uspešno posodablajo arhaične oblike besed in tudi starinske in zastarele izraze nadomeščajo s sodobnimi (pri tem pa v celoti ohranjajo pesniški jezik), pozna slovenska didaktična praksa zgolj manjše posodobitve arhaičnih oblik, samo besedje pa je zaradi kulturnega odnosa do Prešernove poezije nedotakljivo.²³⁴⁸

²³⁴⁸ Nekateri sestavljavci srednješolskih beril so sicer nadomeščali nekatere slogovno zaznamovane Prešernove izraze, vendar ne zaradi lažjega razumevanja pesmi, pač pa iz purističnih oz. moralnih razlogov.

VIII. hipoteza: Hipoteza se je potrdila. Primerjalna analiza je pokazala, da ima Jenkov *Ognjeplamtič* sicer podobno količino invertiranih verzov, pač pa manj arhaičnih izrazov in manj zapletene metaforike kot Prešernov *Krst pri Savici*, zato je slednje pesniško besedilo iz recepcijskega vidika dosti bolj zahtevno.

IX. hipoteza: Hipoteza se je deloma potrdila. Med pesniškimi izdelki Koseskega seveda najdemo pesmi, ki so zaradi neznanega besedja in zapletenih stavčnih struktur zelo težko razumljive, vendar je primerjava med *XVI. glosa* Koseskega in Prešernovo *Glosa* pokazala, da je proti pričakovanjem slednja (mladostniki so se prvič seznanili z njo že v osnovni šoli) teže razumljiva kot po obsegu in zgradbi čisto primerljiva pesem Koseskega.

4.1.4 ŠOLSKI IZBOR PREŠERNOVIH PESMI

I. hipoteza: Hipoteza se je deloma potrdila. Šolski izbor Prešernovih pesmi se je postopoma dopolnjeval s pesmimi, za katere je značilna prevladujoča ljubezenska tematika, in ki so izrazito osebnoizpovedne, zato so bile v obdobju do prve svetovne vojne praviloma nezaželene. Pač pa drugače kot pri Gregorčičevih pesmih od samega začetka obstaja trdo jedro pesniških besedil, ki se pojavljajo ves čas (pesmi *Slovo od mladosti*, *Pevcu*, *Sonetni venec*, *Soneti nesreče*, *Memento mori*, *Orglar*, *Krst pri Savici*, *Nova pisarija* in *Zabavljivi napisi*).

II. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. Do prve svetovne vojne se največkrat pojavi pesem *Memento mori*, ki je za to stopnjo popolnoma neprimerna, druga po pogostnosti pa je pesem *Orglar*, ki je prav tako prezahtevna. Edina ustrezna pesem v tem obdobju je *Apel in čevljar*,²³⁴⁹ pesmi *Povodni mož* in *Turjaška Rozamunda* pa sta se na tej stopnji prvič pojavili šele po prvi svetovni vojni.²³⁵⁰ V sestavu Wester 1922 se prvič pojavi *Uvod iz Krsta pri Savici*, s katerim imajo dijaki težave še na višji stopnji. Od sestava Bajec 1935 dalje se na nižji stopnji namesto recepcijsko ustrežnejših največkrat pojavljajo pesmi *Soneti nesreče*, *Memento mori*, *Orglar*, *Krst pri Savici* in *Glosa*.

III. hipoteza: Hipoteza se je deloma potrdila. Nekatere tovrstne pesmi se pred prvo vojno sploh niso pojavile (npr. *Hčere svet*, *Dohtar*, *Strunam*, *Je od vesel'ga časa teklo leto*, *Kam*, *Prekop*, *Zdravilo ljubezni*, *Ribič*, *Pod oknom*, *Prošnja*, *K slovesu*, *Sila spomina* in *Nezakonska mati*), druge so se pojavile samo enkrat na višji stopnji (npr. *Povodni mož*, *Turjaška*

²³⁴⁹ Prvič se je na nižji stopnji pojavila v sestavu Janežič 1867.

²³⁵⁰ *Povodni mož* v sestavu Wester 1922, *Turjaška Rozamunda* pa v sestavu Bajec 1935.

Rozamunda in Neiztrohnjeno srce),²³⁵¹ nekatere pa so se objavljale v "moralno neproblematičnem" izboru (npr. *Sonetni venec* in *Gazele*) ali cenzorsko prilagojene (npr. *V spomin Andreja Smoleta* in *Krst pri Savici*).

IV. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. *Zdravljica* je bila prvič objavljena v sestavu Grafenauer 1930 po prvi svetovni vojni, pred tem pa je bila kot šolska pesem sporna kot napitnica, zaradi cenzurnega posega Frana Miklošiča pred objavo *Poezij*, zaradi jasno izražene panslovanske ideje in zaradi posredno izraženih gesel francoske buržoazne revolucije.

V. hipoteza: Hipoteza se ni potrdila. *Soneti nesreče* so (bodisi samo posamezne pesmi cikla bodisi kot celota) sploh največkrat objavljena Prešernova pesem v vseh srednješolskih berilih od leta 1850 do leta 2009. Morebitni razlog se skriva v prvem sonetu *O Vrba! srečna, draga vas domača*, ki kljub pesnikovi bivanjski razklanosti v kvartetnem delu ustvarja idilično podobo domačijstva in vsaj kot pesniški privid (z omembo "izvoljene device" in "svetega Marka") pokriva moralno zaznamovanost pesnika kot očeta nezakonskih otrok.

4.2 NAPOTKI ZA SPREMEMBE V PEDAGOŠKI PRAKSI (UČNI NAČRTI, UČBENIKI IN DODATNA GRADIVA)

Korenito bi bilo treba spremeniti in izboljšati dosedanji izbor Prešernovih pesmi na vseh stopnjah šolanja. Pri tem nikakor ne bi smeli v celoti zanemariti literarnozgodovinskih meril, pač pa jih je s stališča temeljnega učnovzgojnega cilja, tj. pridobivanja zmožnosti za samostojno branje klasične literature, nujno treba dopolniti z recepcijskimi merili, s poudarkom na razumevanju in doživljanju. Zmanjšati je treba število tistih Prešernovih pesmi, ki so sicer s formalnega stališča artistične, vendar pa težko razumljive, z abstraktno vsebino in brez razvidne zgodbe, ki omogoča mlademu bralcu vživljanje in doseganje bralnega užitka. Povečati je treba število tistih pesmi, ki so po formalni plati bolj preproste, lažje razumljive in s privlačno ljubezensko tematiko, večkrat tudi humorno obarvane. Pri tem je treba postopoma povečevati zahtevnost in število pesmi po izobrazbeni vertikali in horizontali: osnovna šola – poklicne šole – strokovne šole – gimnazija.

Na osnovnošolski ravni je smiselno obravnavati Prešerna in njegove pesmi šele v tretjem triletju devetletke. *Krst pri Savici*, *Glosa* in *Gazele* so za to stopnjo čisto prezahtevne pesmi, tako da bi zadoščala obravnava ene balade (*Povodni mož*), ene romance (*Turjaška*

²³⁵¹ *Povodni mož* v sestavu Macun 1850 ter *Turjaška Rozamunda in Neiztrohnjeno srce* v sestavu Sket 1914.

Rozamunda), enega soneta (*Apel in čevljar*) in dveh preprostih, doživljajskih lirskih pesmi (*Strunam in Kam*). To je dovolj za prvo informacijo; pesmi pritegnejo, so relativno lahko razumljive in različnih dolžin in oblik, vse pa seveda primer vrhunske poezije. Prevladuje ljubezenska tematika, ki je za to starost najprimernejša.

Na poklicni ravni, kjer se šolanje zaključuje z zaključnim izpitom, nima nobenega smisla obravnavati zahtevnejših in daljših pesmi, kot so sonetni cikli, *Krst pri Savici* in druge, pač pa bi bila primerna predstavitev pesmi *Sonet o kaši*, *Judovsko dekle*, *Zdravilo ljubezni*, *Glosa*, *Gazela št. 7 (Kdor jih bere, vsak drugače pesmi moje sodi)*, *Od železne ceste* in *Nezakonska mati*. Na strokovnih in tehničnih srednjih šolah, ki se končujejo s poklicno maturo, bi bilo smiselno obravnavati zahtevnejše pesmi *Slovo od mladosti*, *Glosa*, *Sonetni venec* in *Krst pri Savici*²³⁵² in *Zdravljica*, poleg teh pa še manj zahtevne pesmi *Judovsko dekle*, *Ribič*, *Zdravilo ljubezni*, *Ženska zvestoba* in *Nezakonska mati*.

Na najvišji, gimnazijski ravni, kjer se šolanje zaključuje s splošno maturo, glede na rezultate raziskave ne vidim nobenega smisla v obravnavi pesmi *Pevcu*, soneta *Memento mori* oz. po tematiki sorodnega cikla *Soneti nesreče*. Od zahtevnejših pesmi bi bile primerne pesmi *Slovo od mladosti*, *Glosa*, *Sonetni venec*, *Krst pri Savici*, *Zdravljica* in nujno tudi *Nova pisarija*, od balad in romanc *Judovsko dekle*, *Ribič*, *Neiztrohnjeno srce* in *Orglar*, od preprostih lirskih pesmi *Ukazi*, *Pod oknom* in *Nezakonska mati* ter za humorno dopolnitev in popestritev še pesmi *Ženska zvestoba* in *Sveti Senan*. Seveda je to samo predlog za spremenjeni učni načrt, berila pa bi lahko vključevala še druge, predvsem recepcijsko primernejše Prešernove pesmi.

²³⁵² V berilu bi seveda zadoščala samo sonet *Matiju Čopu* in *Uvod*, saj bi bil *Krst* v celoti predviden za obvezno domače branje. Razlika v zahtevnosti med strokovno šolo in gimnazijo namreč glede na to, da lahko abiturienti prve s petim dodatnim predmetom konkurirajo za večino univerzitetnih študijskih smeri, ne bi smela biti prevelika.

4.3 POVZETEK

Disertacija obravnava dva problemska sklopa: poezijo Franceta Prešerna v srednješolskih učbenikih za pouk književnosti od leta 1850 do leta 2010 ter recepcijo Prešernovih pesmi skozi čas in v sodobnosti. V prvem problemskem sklopu razkriva dejavnike in postopke šolske kanonizacije Prešerna ter razvoj didaktizacije beril v smeri učne knjige za samostojno delo z besedilom. V drugem problemskem sklopu raziskuje posebnosti pri razumevanju, doživljanju in vrednotenju Prešernovih pesmi ter načine za njihovo čimbolj učinkovito šolsko predstavitev.

Glede na to, da se je kanonizacija Prešerna začela že za časa njegovega življenja, je bil seveda vseh 160 let kanonski avtor, vendar pa kljub nenehnemu označevanju Prešerna za "največjega slovenskega pesnika" po številu besedilnih enot v berilih ni bil vedno prvi avtor, pač pa so ga večkrat prehiteli mlajši književniki, ki so bolj ustrezali trenutnim afinitetam sestavljavcev srednješolskih beril. Predvsem v drugi polovici 19. stoletja in tudi kasneje je bil zaradi negativnega odnosa šolskih oblasti do ljubezenske poezije izbor Prešernovih pesmi praviloma manj primeren (na nižji stopnji je bil največkrat objavljen sonet *Memento mori*, na višji stopnji pa cikel *Soneti nesreče*), nekatere ljubezenske pesmi pa so celo cenzurirali.

Od druge polovice 19. stoletja do danes se je razvijal didaktični instrumentarij srednješolskih beril (najprej so začeli dodajati stvarne opombe, kasneje pa še vprašanja in naloge za dejavno razčlenbo leposlovnega besedila), vendar so še zlasti v obdobju po drugi svetovni vojni nekateri sestavi beril didaktično pomenili izrazito nazadovanje. Od sedemdesetih let dalje berila vključujejo tako literarnovedne vsebine kot vprašanja in naloge, sodobna berila pa se praviloma (izjema je npr. antološki sestav Krakar 2003) razvijajo v smeri vezanega berila z relativno majhno ponudbo leposlovnih besedil.

Zgodovinski pregled je pokazal, da so imeli težave z razumevanjem Prešernovih pesmi že njegovi sodobniki, kasneje pa tudi izobraženci, celo poznavalci Prešerna. Empirični preizkusi med slovenskimi srednješolci potrjujejo visoko recepcijsko zahtevnost Prešernove poezije. Nekatero osrednje Prešernove pesmi (npr. *Krst pri Savici*) zahtevajo izjemno gostoto dodanih opomb, zato je najustreznejše didaktično sredstvo za boljše razumevanje in doživljanje oblikovno in slogovno zahtevne klasične poezije dodana prozifikacija, kar so v celoti potrdili tudi rezultati pedagoškega eksperimenta.

4.4 ABSTRACT

This doctoral thesis focuses on two main problem areas: France Prešeren's poetry in literature textbooks for secondary schools in the period from 1850 to 2010 and its perception throughout time and today. In the first problem area it illustrates the factors and procedures of the poet's school canonization and how the didactization of the textbook as an aid for individual work with literary texts has developed. In the second problem area it explores both the characteristic features in the understanding, experiencing and evaluating Prešeren's poetry, and the methods for an efficient school presentation.

Prešeren has been a canonical author throughout all these 160 years, due to the fact that his canonization started while he was still alive. However, although he has always been referred to as "the greatest Slovenian poet", he has not always been the leading author regarding the number of text units in textbooks. In fact, he was often overtaken by younger literates who were better-suited to the textbook editors' affinities of the time. Particularly, in the second part of the 19th century, and even later, due to a negative attitude of the school authorities towards love poetry, the selection of Prešeren's poems was considered less appropriate (for the lower stage, the sonnet *Memento mori* was usually published, whereas the students of the higher stage read the sonnet cycle *Soneti nesreče [Sonnets of Unhappiness]*). Some of the love poems were even censured.

From the second half of the 19th century onwards a didactic instrumentarium of high-school textbooks has been in constant development (at first, notes were added, followed by questions and exercises for an active analysis of a literary work). But still, some compositions of textbooks showed a great didactic regression, especially in the period after World War II. The textbooks created since the Seventies include texts on literary studies as well as questions and exercises, whereas modern textbooks tend to develop in the direction of textbooks which only contain texts linked to the curriculum, and offer a relatively small range of literary works (except for, e.g. the Krakar's anthology from 2003).

A historical review has shown that even Prešeren's contemporaries had difficulty in understanding his poems, and so did intellectuals or even Prešeren scholars later on. Empirical experiments among Slovene secondary-school students have proved that Prešeren's poetry is difficult to interpret. Some of his most important poems (i.e. *Krst pri Savici [The Baptism by the Savica]*) require a large amount of footnotes. This is why the most adequate didactic measure to improve the experiencing of a stylistically demanding classical poetry is the prosification of the poem that comes as an appendix to the original – a fact that was fully confirmed by the results of the pedagogical experiment.

5 VIRI

5.1 SEZNAM SESTAVOV SREDNJEŠOLSKIH BERIL (1850-2010)

1. MACUN 1850 (MA50) – VSŠ

Ivan Macun, Cvetje slovenskiga pesništva, Trst 1850

2. BLEIWEIS 1855 (BL55) – NSŠ

Brez avtorja, Slovensko berilo za prvi gimnazijalni razred, Ljubljana 1850

Brez avtorja, Slovensko berilo za drugi gimnazijalni razred, Ljubljana 1852

Janez Bleiweis, Slovensko berilo za tretji gimnazijalni razred, Ljubljana 1854

Janez Bleiweis, Slovensko berilo za četrti gimnazijalni razred, Ljubljana 1855

3. JANEŽIČ 1861 (JA61) – VSŠ

Anton Janežič, Cvet slovenske poezije s kratkim naukom o pesniških izdelkih za gimnazijalne in realne šole, Celovec 1861

4. MIKLOŠIČ 1865 (MI65) – VSŠ

Fran Miklošič, Slovensko berilo za peti gimnazijalni razred, Dunaj 1853

Fran Miklošič, Slovensko berilo za šesti gimnazijalni razred, Dunaj 1854

Fran Miklošič, Slovensko berilo za sedmi gimnazijalni razred, Dunaj 1858

Fran Miklošič, Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred, Dunaj 1865

5. JANEŽIČ 1867 (JA67) – NSŠ

Anton Janežič, Cvetnik (Berilo za slovensko mladino) – Prvi del, Celovec 1865

Anton Janežič, Cvetnik (Berilo za slovensko mladino) – Drugi del, Celovec 1867

6. JANEŽIČ 1868 (JA68) – VSŠ

Anton Janežič, Cvetnik slovenske slovesnosti (Berilo za višje gimnazije in realke), Celovec 1868

7. JANEŽIČ 1870 (JA70) – VSŠ

Anton Janežič, Cvetnik slovenske slovesnosti (Berilo za višje gimnazije in realke), Celovec 1870

8. SKET 1893 (SK93N) – NSŠ

Jakob Sket, Slovenska čitanka za prvi razred srednjih šol, Celovec 1889

Jakob Sket, Slovenska čitanka za drugi razred srednjih šol, Celovec 1891

Jakob Sket, Slovenska čitanka za tretji razred srednjih šol, Celovec 1892

Jakob Sket, Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol, Celovec 1893

9. SKET 1893 (SK93V) – VSŠ

Jakob Sket, Slovensko berilo za peti in šesti razred srednjih šol, Celovec 1886

Jakob Sket, Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol, Dunaj 1893

10. BRINAR 1912 (BR12) – MSŠ

Josip Brinar, Čitanka za meščanske šole, I. del, Dunaj 1908

Josip Brinar, Čitanka za meščanske šole, II. del, Dunaj 1909

Josip Brinar, Čitanka za meščanske šole, III. del, Dunaj 1912

11. SKET 1913 (SK13) – NSŠ

Jakob Sket in Josip Wester, Slovenska čitanka za prvi razred srednjih šol, Celovec 1913
Jakob Sket in Josip Wester, slovenska čitanka za drugi razred srednjih šol, Celovec 1911
Jakob Sket, Slovenska čitanka za tretji razred srednjih šol, Celovec 1906
Jakob Sket in Josip Wester, Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol, Celovec 1912

12. SKET 1914 (SK14) – VSŠ

Jakob Sket, Slovenska čitanka za peti in šesti razred srednjih šol, Celovec 1903
Jakob Sket, Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol, Dunaj 1914

13. WESTER 1922 (WE22) – NSŠ

Josip Wester, Slovenska čitanka za prvi razred srednjih šol, Ljubljana 1922
Josip Wester, Slovenska čitanka za drugi razred srednjih šol, Ljubljana 1921
Josip Wester, Slovenska čitanka za tretji razred srednjih šol, Ljubljana 1921
Josip Wester, Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol, Ljubljana 1922

14. BRINAR 1923 (BR23) – MSŠ

Josip Brinar, Čitanka za meščanske šole, I. del, Ljubljana 1920
Josip Brinar, Čitanka za meščanske šole, II. del, Ljubljana 1921
Josip Brinar, Čitanka za meščanske šole, III. del, Ljubljana 1922
Josip Brinar, Čitanka za meščanske šole, IV. del, Ljubljana 1923

15. BUDAL 1928 (BU28) – VSŠ

Andrej Budal, Slovenski cvetnik za srednje šole, Gorica 1928

16. GRAFENAUER 1930 (GR30) – VSŠ

Ivan Grafenauer (J. Bezjak, A. Breznik), Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol, I. del, Ljubljana 1921
Ivan Grafenauer (J. Bezjak, A. Breznik), Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol, II. del, Ljubljana 1922
Ivan Grafenauer (J. Bezjak, A. Breznik), Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol, III. del, Ljubljana 1925
Ivan Grafenauer, Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol, IV. del, Ljubljana 1930

17. KACIN 1930 (KA30) – NSŠ

Anton Kacin, Klasje (Mladinska čitanka), Gorica 1930

18. BAJEC 1935 (BA35) – NSŠ

Anton Bajec (M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1931
Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1932
Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1935
Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1935

19. BAJEC 1939 (BA39) – NSŠ

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1939

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1939

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1939

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1939

20. GASPARI 1940 (GA40) – MSŠ

Rudolf Wagner in Maksim Rožman, Naša zemlja (Slovenska čitanka za I. razred meščanskih šol), Ljubljana 1939

Rudolf Wagner in Maksim Rožman, Naša beseda (Slovenska čitanka za II. razred meščanskih šol), Ljubljana 1939

Anton Gaspari (R. Pečjak, A. Žerjav), Naši vodniki (Slovenska slovstvena čitanka za tretji razred meščanskih šol), Ljubljana 1939

Anton Gaspari (R. Pečjak, A. Žerjav), Naši vodniki (Slovenska slovstvena čitanka za četrti razred meščanskih šol), Ljubljana 1940

21. MODER 1942 (MO42) – NSŠ

Brez avtorja, Slovensko berilo, Ljubljana 1942-XX

22. GRAFENAUER 1942 (GR42) – VSŠ

Brez avtorja, Slovenska slovstvena čitanka za višje razrede srednjih in sorodnih šol V-VIII, Ljubljana 1942-XX

23. BAJEC 1943 (BA43) – NSŠ

Brez avtorja, Slovenska čitanka za prvi razred srednjih in meščanskih šol, Ljubljana 1943

Brez avtorja, Slovenska čitanka za drugi razred srednjih in meščanskih šol, Ljubljana 1943

Brez avtorja, Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in meščanskih šol, Ljubljana 1943

Brez avtorja, Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in meščanskih šol, Ljubljana 1943

24. SMOLEJ 1945 (SM45) – NSŠ

Brez avtorja, Slovenska čitanka za I. in II. razred gimnazije, 1945

Brez avtorja, Slovenska čitanka za III. in IV. razred gimnazije, 1945

25. BAJEC 1945 (BA45) – NSŠ

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1945

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1945

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka za tretji razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1945

Anton Bajec (R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar), Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol, Ljubljana 1945

26. SMOLEJ 1946 (SM46) – NSŠ

Uredniški odbor, Slovensko berilo za nižje razrede gimnazije, I. zvezek, Ljubljana 1946

Uredniški odbor, Slovensko berilo za nižje razrede gimnazije, II. zvezek, Ljubljana 1946

27. BUDAL 1946 (BU46) – VSŠ
Andrej Budal, Slovenski cvetnik za srednje šole, Gorica 1946
28. BORŠNIK 1947 (BO47) – NSŠ
Brez avtorja, Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol I, Ljubljana 1946
Brez avtorja, Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol II, Ljubljana 1947
Brez avtorja, Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol III, Ljubljana 1946
29. ČEKUTA 1947 (ČE47) – NSŠ
Brez avtorja, Slovenska čitanka (za slovenske nižje srednje in strokovne šole), Trst 1947
30. BELIČIČ 1947 (BE47) – VSŠ
Brez avtorja, Slovenska čitanka za višje srednje šole, I. del, Trst 1947
Brez avtorja, Slovenska čitanka za višje srednje šole, II. del, Trst 1947
31. SEVER 1948 (SE48) – NSŠ
Janez Sever, Slovensko berilo za I. razred srednjih in njim sorodnih šol, Spittal 1948
Brez avtorja, Slovensko berilo za II. gimnazijski razred, Spittal 1947
Brez avtorja, Slovensko berilo za III. gimnazijski razred, Peggez – Lienz 1946
Janez Sever, Slovensko berilo za IV. razred srednjih in njim sorodnih šol, Spittal 1946
32. BORŠNIK 1949 (BO49) – VSŠ
Marja Boršnik (A. Gspan, L. Legiša, J. Logar, B. Merhar, E. Muser, M. Rupel, A. Slodnjak, I. Grafenauer), Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol IV, Ljubljana 1946
Marja Boršnik (A. Gspan, B. Merhar, L. Legiša, J. Logar, E. Muser, A. Slodnjak), Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol V, Ljubljana 1948
Marja Boršnik (A. Gspan, M. Jamar, B. Merhar, E. Muser, J. Glaser, F. Koblar, A. Slodnjak), Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol VI, Ljubljana 1949
Alfonz Gspan (L. Legiša, B. Merhar, E. Muser, M. Boršnik, M. Jamar, A. Slodnjak), Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol VII, Ljubljana 1949
33. BLAŽINA 1949 (BŽ49) – NSŠ
Mara Blažina (V. Glavič, M. Jevnikar, A. Kacin), Slovenska čitanka za I. razred nižjih srednjih in strokovnih šol, Trst 1948
Mara Blažina (V. Glavič, M. Jevnikar, A. Kacin), Slovenska čitanka za II. razred nižjih srednjih in strokovnih šol, Trst 1948
Mara Blažina (V. Glavič, M. Jevnikar, A. Kacin), Slovenska čitanka za III. razred nižjih srednjih in strokovnih šol, Trst 1949
34. MERHAR 1951 (ME51) – VSŠ
Boris Merhar (M. Matičetov, F. Tomšič), Slovensko berilo IV, Ljubljana 1951
Alfonz Gspan in Boris Merhar, Slovensko berilo V, Ljubljana 1950
Marija Jamar (B. Merhar, E. Muser), Slovensko berilo VI, Ljubljana 1951
Marija Jamar in Erna Muser, Slovensko berilo VII, Ljubljana 1951
35. JAMAR 1956 (JA56) – NSŠ
Marija Jamar (E. Muser, R. Štefan), Slovensko berilo I, Ljubljana 1955
Marija Jamar (E. Muser, R. Štefan), Slovensko berilo II, Ljubljana 1955
Erna Muser (M. Jamar, R. Štefan), Slovensko berilo III, Ljubljana 1956
Erna Muser (M. Jamar, R. Štefan), Slovensko berilo IV, Ljubljana 1956

36. KOS 1965 (KO65) – SŠ

Dušan Pirjevec (S. Mihelič, J. Kos), Slovenska književnost I (izbrana dela in odlomki), Ljubljana 1961

Franček Bohanec (M. Jamar, J. Kos), Slovenska književnost II (izbrana dela in odlomki), Ljubljana 1965

Janko Kos (D. Pirjevec, S. Mihelič), Svetovna književnost I (izbrana dela in odlomki), Ljubljana 1962

Janko Kos (D. Pirjevec, S. Mihelič), Svetovna književnost II (izbrana dela in odlomki), Ljubljana 1964

37. MIHELIČ 1969 (MH69) – NSŠ

Stane Mihelič (N. Pertot, B. Pahor, I. Šavli), Slovensko berilo za prvi razred srednje šole, Ljubljana 1964

Stane Mihelič (N. Pertot, Z. Rebula, D. Sancin, A. Šavli), Slovensko berilo za 2. razred srednje šole, Trst 1968

Stane Mihelič (Z. Rebula, I. Šavli), Slovensko berilo za 3. razred srednje šole, Trst 1969

38. INZKO 1974 (IN74) – NSŠ

Franc Inzko, Slovenska čitanka Državne gimnazije za Slovence, I. del, Klagenfurt 1965

Franc Inzko, Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence, II. del, Klagenfurt 1974

Franc Inzko, Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence, III. del, Klagenfurt 1974

39. BOHANEC 1975 (BH75) – SŠ

Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadravec), Slovensko berilo I (za prvi razred srednjih šol), Ljubljana 1971

Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadravec), Slovensko berilo II (za drugi razred srednjih šol), Ljubljana 1972

Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadravec), Slovensko berilo III (za tretji razred srednjih šol), Ljubljana 1973

Franček Bohanec (J. Jurančič, J. Kos, B. Paternu, F. Zadravec), Slovensko berilo IV (za četrti razred srednjih šol), Ljubljana 1975

40. ZABLATNIK 1976 (ZA76) – VSŠ

Pavle Zablatnik, Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence, IV.-V. del, Klagenfurt 1976

Pavle Zablatnik, Slovenska čitanka Državne gimnazije za Slovence, VI. del, Klagenfurt 1973

Pavle Zablatnik, Slovenska čitanka Državne gimnazije za Slovence, VII. del, Klagenfurt 1973

Pavle Zablatnik, Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence, VIII. del, Klagenfurt 1973

41. GREGORAČ 1979 (GČ79) – ESŠ

Vera Gregorač, Slovenščina I (Književnost z berilom za ekonomske srednje šole), Ljubljana 1973

Vera Gregorač, Slovenščina II (Književnost z berilom za ekonomske srednje šole), Ljubljana 1974

Vera Gregorač, Slovenščina III (Književnost z berilom za ekonomske srednje šole), Ljubljana 1975

Vera Gregorač, Slovenščina IV (Književnost z berilom za ekonomske srednje šole za odrasle), Ljubljana 1979

42. GORJUP 1979 (GO79) – SŠ

Nevenka Gorjup, Slovensko berilo za prvi in drugi razred srednjih šol z italijanskim učnim jezikom, Ljubljana 1974

Alenka Kozinc (S. Mihelič, L. Rusi), Slovensko berilo za 3. in 4. razred srednjih šol z italijanskim učnim jezikom, Ljubljana 1979

43. GREGORAČ 1980 (GČ80) – SŠ

Vera Gregorač, Slovenski jezik (Berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo) za srednje usmerjeno izobraževanje, 1. snopič, Ljubljana 1977

Vera Gregorač, Slovenski jezik (Berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo) za srednje usmerjeno izobraževanje, 2. snopič, Ljubljana 1978

Vera Gregorač, Slovenski jezik (Berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo) za srednje usmerjeno izobraževanje, 3. snopič, Ljubljana 1979

Vera Gregorač, Slovenski jezik (Berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo) za srednje usmerjeno izobraževanje, 4. snopič, Ljubljana 1980

44. BOHANEC 1980 (BH80) – SŠ

Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadravec), Slovensko berilo I (za prvi razred srednjih šol), Ljubljana 1979

Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadravec), Slovensko berilo II (za drugi razred srednjih šol), Ljubljana 1978

Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadravec), Slovensko berilo III (za tretji razred srednjih šol), Ljubljana 1980

Franček Bohanec (J. Kos, B. Paternu, F. Zadravec), Slovensko berilo IV (za četrti razred srednjih šol), Ljubljana 1980

45. PERTOT 1980 (PE80) – NVSŠ

Brez avtorja, Slovensko berilo I, Buenos Aires 1980

Brez avtorja, Slovensko berilo II, Buenos Aires 1980

Brez avtorja, Slovensko berilo III, Buenos Aires 1980

Brez avtorja, Slovensko berilo IV, Buenos Aires 1980

Brez avtorja, Slovensko berilo V, Buenos Aires 1980

46. BRATUŽ 1982 (BT82) – VSŠ

Nada Pertot, Od antike do danes (I. slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1979

Robert Petaros in Maks Šah, Od prvih zapiskov do romantike (II. slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1980

Lojzka Bratuž in Marija Pirjevec, Od realizma do moderne (tretje slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1981

Marija Cenda, Besede naših dni (četrti slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1982

47. FATUR 1984 (FA84) – SŠ

Silvo Fatur, Književnost I (učbenik za srednje izobraževanje – skupna vzgojno-izobrazbena osnova), Maribor 1981

Silvo Fatur, Književnost II (učbenik za srednje izobraževanje – skupna vzgojno-izobrazbena osnova), Maribor 1982

Franček Bohanec (P. Kolšek, R. Korošec, T. Logar), Književnost 3 (učbenik za 3. letnik srednjega izobraževanja), Maribor 1983

Franček Bohanec (P. Kolšek, R. Korošec, T. Logar), Književnost 4 (učbenik za 4. letnik srednjega izobraževanja), Maribor 1984

Vera Gregorač, Književnost I (delovni zvezek), Maribor 1981
Vera Gregorač, Književnost II (delovni zvezek), Maribor 1982

48. CEFERIN 1984 (CE84) – SŠ

Aleksandra L. Ceferin, Slovensko slovstvo: Berilo (Slovenian Literary Reader), Melbourne 1984

49. INZKO 1985 (IN85) – NSŠ

Franc Inzko in Reginald Vospernik, Slovensko berilo 1, Celovec/Klagenfurt 1980

Franc Inzko in Anton Feinig, Slovensko berilo 2, Celovec/Klagenfurt 1984

Jožko Kovačič in Franc Inzko, Slovensko berilo 3, Celovec/Klagenfurt 1985

50. KOS 1990 (KO90) – SŠ

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), Berilo 1 (za srednje izobraževanje), Maribor 1987

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), Berilo 2 (za srednje izobraževanje), Maribor 1988

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), Berilo 3 (za srednje izobraževanje), Maribor 1989

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), Berilo 4 (za srednje izobraževanje), Maribor 1990

Janko Kos, Književnost (Učbenik literarne zgodovine in teorije), Maribor 1989

51. FATUR 1990 (FA90) – SŠ

Silvo Fatur, Književnost (Učbenik slovenske književnosti v srednjih šolah z italijanskim učnim jezikom), Maribor 1990

52. KOS 1994 (KO94) – SŠ

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), Berilo 1 (za srednje izobraževanje), Maribor 1993

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), Berilo 2 (za srednje izobraževanje), Maribor 1993

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), Berilo 3 (za srednje izobraževanje), Maribor 1994

Janko Kos (P. Kolšek, A. Lah, T. Logar, S. Šimenc), Berilo 4 (za srednje izobraževanje), Maribor 1994

Janko Kos, Književnost (Učbenik literarne zgodovine in teorije), Maribor 1994

53. BRATUŽ 1994 (BT94) – VSŠ

Nada Pertot, Od antike do danes (I. slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1990

Robert Petaros in Maks Šah, Od prvih zapiskov do romantike (II. slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1994

Lojzka Bratuž in Marija Pirjevec, Od realizma do moderne (tretje slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1993

Marija Cenda, Besede naših dni (četrto slovensko berilo za višje srednje šole), Trst 1991

54. KOS 2003 (KO03) – SŠ

Janko Kos, Svet književnosti 1 (za 1. letnike gimnazij), Maribor 2000

Janko Kos in Tomo Virk, Svet književnosti 2 (za 2. letnike gimnazij), Maribor 2001

Janko Kos (T. Virk, G. Kocijan), Svet književnosti 3 (za 3. letnike gimnazij), Maribor 2002

Janko Kos (T. Virk, G. Kocijan, L. Kralj, M. Kos), Svet književnosti 4 (za 4. letnik gimnazij in štiriletnih srednjih šol), Maribor 2003

55. KRAKAR 2003 (KK03) – SŠ

Boža Krakar Vogel (D. Ambrož, V. Cuderman, M. Degan Kapus, J. Kvas, A. Špacapan, M. Štrancar), Branja 1 (Berilo in učbenik za 1. letnik gimnazij ter štiriletnih srednjih šol), Ljubljana 2000

Boža Krakar Vogel (V. Cuderman, S. Fatur, S. Koler, R. Korošec, M. Poznanovič, A. Špacapan), Branja 2 (Berilo in učbenik za 2. letnik gimnazij ter štiriletnih srednjih šol), Ljubljana 2001

Boža Krakar Vogel (D. Ambrož, M. Degan Kapus, I. Novak Popov, M. Štrancar, K. Torkar Papež, A. Zupan Sosič), Branja 3 (Berilo in učbenik za 3. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol), Ljubljana 2002

Boža Krakar Vogel (D. Ambrož, J. Kvas, I. Novak Popov, M. Poznanovič, M. Štrancar, A. Zupan Sosič), Branja 4 (Berilo in učbenik za 4. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol), Ljubljana 2003

56. LAH 2010 (LA10) – SŠ

Klemen Lah (B. Rovtar, J. Perko, V. Matajc), Berilo Umetnost besede 1 (Učbenik za slovenščino – književnost v 1. letniku gimnazij in štiriletnih srednjih šol), Ljubljana 2007

Klemen Lah (D. Pavlič, M. Dovič, B. Rovtar, J. Perko), Berilo Umetnost besede 2 (Učbenik za slovenščino – književnost v 2. letniku gimnazij in štiriletnih srednjih šol), Ljubljana 2008

Klemen Lah (D. Pavlič, T. Smolej, M. Pezdirc Bartol, B. Rovtar, J. Perko), Berilo Umetnost besede 3 (Učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku gimnazij), Ljubljana 2009

Klemen Lah (D. Pavlič, M. Pezdirc Bartol, B. Rovtar, J. Perko), Berilo Umetnost besede 4 (Učbenik za slovenščino – književnost v 4. letniku gimnazij), Ljubljana 2010

5.2 SEZNAM PESNIŠKIH ANTOLOGIJ OD 1868 DO 1993

1. Jakob Radoslav Razlag, *Pesmarica*. Gradec 1868.
2. Fran Ilešič, *Cvieće slovenskoga pjesništva*. Matica hrvatska, Zagreb 1906.
3. Josip Lovrenčič, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*. Družba sv. Mohorja, Celovec 1918.
4. Cvetko Golar, *Sto let slovenske lirike (Od Vodnika do moderne)*. Umetniška propaganda, Ljubljana 1920.
5. Janez Menart, *Iz roda v rod duh išče pot (Izbor slovenske umetne pesmi od začetkov do današnjih dni)*. Mladinska knjiga, Ljubljana 1969.
6. Drago Šega in drugi, *Živi Orfej (Velika antologija slovenske poezije)*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1970.
7. Drago Bajt in Peter Kolšek, *Sončnice poldneva (Antologija slovenske poezije)*. Založba Mihelač, Ljubljana 1993.

5.3 SEZNAM UČNIH NAČRTOV OD 1849 DO 2008

1. Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich, Ministerium des Cultus und Unterrichts, Wien 1949.
2. Instructionen für den Unterricht an den Gymnasien, Ministeriums für Cultus und Unterricht, Wien 1884.
3. Učni načrt za slovenščino kot učni jezik na gimnazijah, Popotnik 1909 (30/6), str. 173-178.
4. Učni načrt za pouk slovenščine kot učnega jezika na gimnazijah in realnih gimnazijah v Sloveniji, Učiteljski tovariš 1920 (60/46), str. 1-2.
5. Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama, Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1936.
6. Začasni učni načrt na gimnazijah in klasičnih gimnazijah Slovenije za šolsko leto 1945-1946, Ministrstvo za prosveto NVS (Odsek za srednje šolstvo), Ljubljana 1945.
7. Spremembe k učnemu načrtu za gimnazijo za šolsko leto 1946/47, Ministrstvo za prosveto LRS, Ljubljana 1946.
8. Učni načrt za gimnazije, nižje gimnazije in višje razrede sedemletk, Ministrstvo za prosveto LR Slovenije, Ljubljana 1948.
9. Učni načrt za I. in II. razred gimnazije, Ministrstvo za prosveto LR Slovenije, Ljubljana 1950.

10. Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol, Svet za prosveto in kulturo LRS, Ljubljana 1954.
11. Učni načrt za višje razrede gimnazij in klasičnih gimnazij (Začasni pravilnik o maturi), Svet za prosveto in kulturo LRS, Ljubljana 1955.
12. Gimnazija (Gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta), Zavod za napredek šolstva LRS, Ljubljana 1964.
13. Gimnazija (Gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta), Zavod za napredek šolstva SR Slovenije, Ljubljana 1964.
14. Skupna programska osnova v usmerjenem izobraževanju (Predmetnik in učni načrti – delovni osnutek), Zavod SR Slovenije za šolstvo, Ljubljana 1977.
15. Gimnazijski program, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1992.
16. Učni načrt za pouk slovenskega jezika in književnosti v gimnazijah in drugih štiriletnih srednjih šolah (560 ur), Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana 1996.
17. Učni načrt za predmet slovenščina v gimnazijah, Nacionalni kurikularni svet (Predmetna kurikularna komisija za slovenščino), Ljubljana 1998.
18. Učni načrt za predmet slovenščina v 4-letnih strokovnih in tehniških šolah (490 ur), Nacionalni kurikularni svet (Predmetna kurikularna komisija za slovenščino), Ljubljana 1998.
19. SSI: Katalog znanja (Slovenščina) za nove programe srednjega strokovnega izobraževanja, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana 2007.
20. Učni načrt Slovenščina (Gimnazija: Splošna, klasična in strokovna gimnazija), Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 2008.

6 LITERATURA

ABERŠEK KORDIGEL, Metka, 1991: *Recepcija slovenske znanstvenofantastične literature*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ADORNO, Theodor W., 1970: *Ästhetische Theorie. Gesammelte Schriften 7*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

AHAČIČ, Kozma, 2006: *Izvirne slovenske pesmi Jovana Vesela Koseskega*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

ALIGHIERI, Dante, 1971: *Divina commedia*. Milano: Bietti.

ALIGHIERI, Dante, 1998: *La divina commedia*. Milano: Gruppo Mondadori.

AMBROŽ, Darinka in drugi, 2009: *Od branja do znanja* (Učbenik za slovenščino v 1. letniku srednjega strokovnega izobraževanja). Ljubljana: DZS.

ANDRINGA, Els, 1995: Narrative Complexity and Emotional Involvement. Differences between Expert and Non-Expert Readers. *Empirical Approaches to Literature*. Ur. G. Rusch. Siegen: Lumis Publications. 272-281.

ARNEŽ, Janez A., 1999: *Slovenski tisk v begunskih taboriščih v Avstriji 1945-49*. Ljubljana – Washington: Studia slovenica.

AŠKERC, Anton (ur.), 1900: *Prešernov album (1800-1900)*. Ljubljana: Ljubljanski zvon.

BAJEC, Anton, 1975/76: Jakob Šolar in čitankarji (Ob 80-letnici Šolarjevega rojstva), *Jezik in slovstvo* 21/7. 237-239.

BARBARIČ, Nada in BOŽIČ, Zoran, 1994: *Priprava na razpravljalni esej v drugem letniku srednje šole*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

BENJAK, Mirjana, 2001: *Književnost(i) u kontaktu*. Rijeka: Izdavački centar.

BENJAK, Mirjana in POŽGAJ HADŽI, Vesna, 2002: France Prešeren u hrvatskoj i slovenskoj gimnazijskoj nastavi književnosti jučer i danas (a sutra)? *Romantična pesnitev: ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna* (Obdobja 19). Ljubljana: Filozofska fakulteta.

BERNIK, France, 1962: *Lirika Simona Jenka*. Ljubljana: Slovenska matica.

BERNIK, France, 1987: Črtomir kot nacionalni mit. *Sodobnost* 35/11. 1037-1042.

BEZJAK, Janko, 1907: *Didaktika, II. del: Posebno ukoslovje slovenskega učnega jezika v ljudski šoli*. Ljubljana: Slovenska šolska matica.

BEŽEK, Viktor, 1893: O slovenskih in nemških čitankah na naših srednjih šolah. *Ljubljanski zvon* 13/5-9, 11. 301-303, 367-370, 432-437, 499-503, 562-565, 630-632.

BEŽEK, Viktor, 1894: Sketove čitanke I. – IV. *Ljubljanski zvon* 14/1-5. 50-52, 117-120, 179-184, 248-250, 300-304.

BJELČEVIČ, Aleksander, 2008: Kaj je pesnik hotel povedati? *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode* (Obdobja 25). Ur. B. Krakar Vogel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 45-54.

BLATNIK, Andrej, 1990: *Menjave kož*. Ljubljana: Emonica.

BLAŽKO, Zdenka, 2006: *Recepcija besedil slovenskega literarnega kanona v gimnaziji*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

BLOOM, Harold, 2003 (1994): *Zahodni kanon: knjige in šola vseh dob*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

BORŠNIK, Marja idr., 1948: *Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol V*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

BERNAYS, Edward, 1928: *Propaganda*. New York: Horace Liveright.

BOŽIČ, Zoran, 1975: *Motnje pri razumevanju literarnih del*. Diplomsko naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

BOŽIČ, Zoran, 1984/85: Število ur slovenščine v srednjem usmerjenem izobraževanju. *Jezik in slovstvo* 30/7-8. 265-267.

BOŽIČ, Zoran, 1992/93: Novi učni načrt za pouk književnosti. *Jezik in slovstvo* 38/6. 229-232.

BOŽIČ, Zoran, 1993a: Pesem Soči – od življenja do vstajenja. *Primorska srečanja* 143-144. 234-235.

BOŽIČ, Zoran, 1993b: Tri Prešernove krivde. *Sodobnost* 41/3-4. 318-322.

BOŽIČ, Zoran, 1998: *Zlati poljub/Poljub zlata* (priročnik za učitelje). Ljubljana: DZS.

BOŽIČ, Zoran, 1999: *Ljubezen in smrt v slovenski krajši pripovedi (predstavitev tematskega sklopa za razpravljalni in interpretativni esej)*. Ljubljana: Modrijan.

BOŽIČ, Zoran, 2006: Gregorčičeve pesmi v srednješolskih berilih. *Pogledi na Simona Gregorčiča*. Ur. B. Pregelj in Z. Božič. Nova Gorica: Univerza. 62-80.

BOŽIČ, Zoran, 2007: Sprejemanje Prešernovih pesmi: razumevanje, nerazumevanje, oboževanje. *Slavistična revija* 55/4. 653-674.

BOŽIČ, Zoran, 2008a: Krst pri Savici in Sedem sinov: razumevanje, doživljanje, vrednotenje. *Jezik in slovstvo* 53/2. 5-20.

- BOŽIČ, Zoran, 2008b: Problem prvega branja Krsta pri Savici (empirična raziskava). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode* (Obdobja 25). Ur. B. Krakar Vogel. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Filozofska fakulteta. 369-381.
- BRGLEZ, Alja (in drugi), 2008: *Teza o (ne)priljubljenosti slovenščine kot obveznega šolskega predmeta v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- BULOVEC, Štefka, 1975: *Prešernova bibliografija*. Maribor: Založba Obzorja.
- CANKAR, Ivan, 1974: Moja njiva. *Zbrano delo* 21. Ur. J. Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- CANKAR, Ivan, 1975: Moje življenje. *Zbrano delo* 22. Ur. J. Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 7-52.
- CHAUCER, Geoffrey, 1988: *The Canterbury Tales*. London: Michael O'Hara Books.
- CHAUCER, Geoffrey, 1990: *The Canterbury Tales* (simplified). London: Longman.
- CHAUCER, Geoffrey, 1996: *The Canterbury Tales*. London: Penguin Books.
- CIPERLE, Jože in VOVKO, Andrej, 1987: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- CUDERMAN, Vinko, 1983/84: Kako poučevati književnost (Ob učnem načrtu za slovenski jezik in književnost v SVIO ter o poskusnih učbenikih). *Jezik in slovstvo* 29/1. 30-39.
- CUDERMAN, Vinko, 1984/85: O konstruktivni kritiki. In še enkrat: kako poučevati književnost. *Jezik in slovstvo* 30/3. 88-91.
- ČOP, Matija, 1983: *Pisma in spisi*. Ur. J. Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- DEMŠAR, Marjeta, 1983: *Razstava učbenikov za pouk slovenskega jezika do leta 1918*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- DOLGAN, Marjan, 1981/82: Pripombe k novemu učnemu načrtu za pouk književnosti v usmerjeni srednji šoli. *Jezik in slovstvo* 27/1. 26-32.
- DOVIČ, Marijan, 2000: Literarna aksiologija v osemdesetih in devetdesetih letih: nerešljiva vprašanja. *Primerjalna književnost* 23/2. 125-140.
- DOVIČ, Marijan, 2003: Sodobni pogledi na literarni kanon in njegovo družbeno vlogo. *Dialogi* 39/1-2. 18-44.
- DOVIČ, Marijan, 2004: *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DRUŠTVO za primerjalno književnost SRS, 1983/84: O pouku književnosti v srednjem usmerjenem izobraževanju. *Jezik in slovstvo* 29/1. 49-50.

- ECO, Umberto, 1962: *Opera aperta - Forma e indeterminazione nelle poetiche contemporanee*. Milano: Bompiani.
- ECO, Umberto, 1990: *I limiti dell' interpretazione*. Milano: Bompiani.
- ECO, Umberto, 1995: *Interpretazione e sovrainterpretazione*. Milano: Bompiani.
- ECO, Umberto, 1999 (1992): *Šest sprehodov skozi pripovedne gozdove*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- FATUR, Silvo, 1970/71: Pouk Sonetov nesreče. *Jezik in slovstvo* 16/8. 239-244.
- FATUR, Silvo, 1976/77a: Odmev s postojnske gimnazije. *Jezik in slovstvo* 22/2. 64-65.
- FATUR, Silvo, 1976/77b: O šolski interpretaciji leposlovnega besedila. *Jezik in slovstvo* 22/7. 203-208.
- FATUR, Silvo, 1980/81: O možnosti drugačnih načrtov pouka književnosti v izobraževanju. *Jezik in slovstvo* 26/2. 68-73.
- FATUR, Silvo, 1981/82: Še o učnih načrtih za slovenski jezik in književnost v usmerjenem izobraževanju ali sporočila Marjanu Dolganu. *Jezik in slovstvo* 27/4. 134-137.
- FATUR, Silvo, 1983/84: Res: kako poučevati književnost ali o konstruktivnosti nekega početja. *Jezik in slovstvo* 29/7. 269-274.
- FATUR, Silvo, 1994: Didaktični problem odlomka iz leposlovnega besedila, ob primerih iz romana Sveti Pavel. *Primorska srečanja* 160-61. 520-525.
- FATUR, Silvo, 2003: Slovenski jezik v Avstraliji. Intervju z Aleksandro Čeferin. *Slovenščina v šoli* 8/5-6. 3-10.
- FAULKNER, William, 1970: *A Rose for Emily. Selected short stories of William Faulkner*. New York: Modern Library.
- FEINIG, Tatjana, 2008: *Slovenščina v šoli (Zgodovina pouka slovenščine na Koroškem)*. Celovec: Založba Drava.
- FLISAR, Evald, 2005: Evald Flisar, pesnik, pripovednik, potopisec (intervju). *Delo*, 19. marec 2005. 24.
- GAVRILOVIĆ, Andra, 1900: Prešeren u Srba. *Prešernov album 1800-1900*. Ur. A. Aškerc. Ljubljana: Ljubljanski zvon. 800-804.
- GENETTE, Gerard, 1982: *Palimpsestes: le littérature au second degré*. Paris: Seuil.
- GLASER, Karol, 1894-1898: *Zgodovina slovenskega slovstva I-IV*. Ljubljana: Slovenska matica.

GLAVAN, Mihael, 1987: Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919-1945). *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja 7). Ur. F. Zadavec. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

GRADIŠAR, Ana in PEČJAK, Sonja, 2002: *Bralne učne strategije*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

GRAFENAUER, Bogo, 1983: Vprašanja šolskega sistema, »skupnih jeder« in posebej zgodovine. *Glasnik Slovenske matice* 7/2. 71-76.

GRAFENAUER, Bogo, 1985: Dokumenti iz razprave o zrušitvi nekdanjega šolskega sistema in uzakonitvi tako imenovanega »usmerjenega izobraževanja« ter o škodljivosti te »šolske reforme« za našo bodočnost. *Glasnik slovenske matice* 9/1-2. 1-22.

GRAFENAUER, Ivan, 1909-1911: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva* I-II. Ljubljana: Katoliška bukvarna.

GRAHOR, Ivo in OCVIRK, Anton, 1934: Slovenska srednja šola in nacionalna vzgoja. *Ljubljanski zvon* 54/4. 260-267.

GRDINA, Igor, 1991: Jovan Vesel Koseski, poet in glasnik slovenske meščanske dobe. *Obdobje slovenskega narodnega preporoda* (Obdobja 11). Ur. M. Kmecl. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 271-284.

GRDINA, Igor, 2007: Portret med silhuetami. Opus Franceta Bernika v kalejdoskopu slovenističnih dosežkov. *Ob osemdesetletnici Franceta Bernika*. Ur. I. Grdina in O. Luthar. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 19-52.

GROSMAN, Meta, 1974: *Odnos med bralcem in besedno umetnino v luči angleške literarne kritike (1921-1961)*: izvleček iz doktorske disertacije. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

GROSMAN, Meta, 1989: *Bralec in književnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

GROSMAN, Meta, 2004: *Zagovor branja: bralec in književnost v 21. stoletju*. Ljubljana: Založba Sophia.

GROSMAN, Meta, 2006: *Razsežnosti branja*. Ljubljana: Založba Karantanija.

GSPAN, Alfonz, 1978-79: *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.

GUILLORY, John, 1993: *Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

HAFNER, Kristina in LOČNIŠKAR, Franc, 1941: Nova slovenska berila za ljudske šole. *Slovenski učitelj* 42/2. 40-42.

HAFNER, Kristina in LOČNIŠKAR, Franc, 1943: *Četrto slovensko berilo*. Ljubljana: Pokrajinska šolska založba.

- HERRNSTEIN SMITH, Barbara, 1988: *Contingences of value: alternative perspectives for critical theory*. Cambridge, London: Harvard university press.
- HLADNIK, Miran, 1993: Preštevna določila slovenske povesti. *Slavistična revija* 41/1. 65-75.
- HLADNIK, Miran, 1995: Količinske in empirične raziskave literature. *Slavistična revija* 43/3. 319-337.
- HLADNIK, Miran, 2001: Ne, na parnas pa že ne! *Zbornik predavanj (37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture)*. Ur. I. Orel. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Filozofska fakulteta. 115-138.
- HLADNIK, Miran, 2002: Dve povesti v verzih iz prve polovice 19. stoletja. *Romantična pesnitev*. Ur. M. Juvan. Mednarodni simpozij Obdobja 19. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 189-202.
- HOFFMANN, Ernst T. A., 1964: Gospod Cinober. *Svetovna književnost II*. Ur. J. Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga. 62-67.
- HOJAN, Tatjana, 1984: *Prešeren v čitankah do leta 1941*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- HOJAN, Tatjana, 2000: Prešeren v slovenskih berilih od leta 1941 dalje. *Šolska kronika* 9/2. 228-239.
- HOLLAND, Norman N., 1975: *5 Readers Reading*. New Haven and London: Yale University Press.
- HOMER, 1978: *Iliada*. Prev. A. Sovrè. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- HOMERUS, 1894: *Odiseja*. Prir. A. Kragelj. Gorica: Goriška tiskarna A. Gabrščka.
- HOMERUS, 1900: *Ilijada*. Prir. A. Kragelj. Gorica: Narodna tiskarna.
- HORVATEK MODRIĆ, Davorka in drugi, 2006: *Čitanka 2 (za drugi razred četverogodišnje srednje strukovne škole)*. Zagreb: Školska knjiga.
- ILEŠIČ, Fran, 1902: *O pouku slovenskega jezika (njegove dosedanje smeri in bodoča naloga)*. Ljubljana: Slovenska šolska matica.
- INGARDEN, Roman, 1968 (1937): *Vom Erkennen des literarischen Kunstwerks*. Tübingen: Niemeyer.
- INKRET, Andrej, 1971: *Jovan Vesel Koseski: vprašanje literarne zgodovine*. Maribor: Založba Obzorja.
- INZKO, Valentin, SMOLIK, Marijan, MARUŠIČ, Branko, 1996: *Družba sv. Mohorja (Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru: 1851-1995)*. Celje – Celovec – Gorica: Mohorjeva družba.

- ISER, Wolfgang, 2001 (1976): *Bralno dejanje: teorija estetskega učinka*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- JAN, Zoltan, 1983/84: V zagovor in za pogovor. *Jezik in slovstvo* 29/7. 275-277.
- JANČAR, Drago, 2007: Najvišja točka in zlato tele. *Delo*, 20. 1. 2007. 32.
- JANKOVIČ, Mateja, 1999: *France Prešeren v berilih za predmetno stopnjo pouka književnosti po 2. svetovni vojni*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- JAUSS, Hans Robert, 1995: Receptijska teorija – retrospektiva njene ne(pre)poznane predzgodovine. *Sodobna literarna teorija*. Ur. A. Pogačnik. Ljubljana: Krtina. 157-175.
- JAUSS, Hans Robert, 1998 (1982): *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*. Ljubljana: Literarno umetniško društvo Literatura.
- JENKO, Simon, 1965: *Zbrano delo 2*. Ur. F. Bernik. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- JELAKOVIĆ, Božica in MAĐERIĆ, Vesela, 2003: *Čitanka 2* (za drugi razred gimnazije). Zagreb: Školska knjiga.
- JELAVICH, Charles, 1992: *Južnoslavenski nacionalizmi, jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914*. Zagreb: Školska knjiga.
- JEVNIKAR, Martin, 1986: O pisanju in tiskanju šolskih knjig. *Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945-1985*. Ur. J. Pečenko. Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnovitve slovenskih šol v Italiji. 131-134.
- JOVANOVIĆ, Aleksandar, 2005: *Čitanka s književnoteorijskim pojmovima za II. razred gimnazije i srednjih škola*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- JOVANOVIČ, Dušan, 2004: *Karajan C / Klinika Kozarcky / Ekshibicionist: drame*. Ljubljana: Študentska založba.
- JURČIČ, Josip, 1979: *Deseti brat*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- JURIČIĆ, Dinka in drugi, 2003: *Čitanka 2* (udžbenik za 2. razred gimnazije). Zagreb: Školska knjiga.
- JURIĆ, Ivan (J. J.), 1891: Ljubezen v Petrarkovih rimah z ozirom na slovenskega lirika – prvaka. *Rimski katolik* 269-275, 314-322, 369-379.
- JUST, Franci, 2009: *Porabje*. Murska Sobota: Franc – Franc: društvo Argo.
- JUST, Marcel. A in CARPENTER, Patricia A., 1987: *The Psychology of Reading and Language Comprehension*. Boston: Allyn and Bacon Inc.
- JUVAN, Marko, 1990: *Imaginarij Kersta v slovenski literaturi: medbesedilnost recepcije*. Ljubljana: Revija Literatura.

JUVAN, Marko, 1991: Literarni kanon. *Literatura* 3/13. 116-135.

JUVAN, Marko, 1994: Slovenski Parnasi in Eliziji. *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Mednarodni simpozij Obdobja 14. Ur. M. Juvan in T. Sajovic. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 277-315.

JUVAN, Marko, 1997: *Domači Parnas v narekovajih: parodija in slovenska književnost*. Ljubljana: Literarno umetniško društvo Literatura.

JUVAN, Marko, 1999: *Prosto po ... (cvetnik slovenske parodije)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

KALIŠNIK, Štefan, 1985: Zablode usmerjenega reformizma: pogovor Naših razgledov z Zoranom Božičem, prof. slovenščine iz Nove Gorice. *Naši razgledi*, 7. junij 1985.

KASTELIC, Jože, 1943: *Antični snovni elementi v Prešernovem delu*. Doktorsko delo. Ljubljana.

KIDRIČ, France, 1925: Dante 1321-1921. *Ljubljanski zvon* XLV. 629-633; 691-694.

KIDRIČ, France, 1939: Drobiž iz dobe restavracijske cenzure. *Ljubljanski zvon* LIX/3-4. 129-134.

KIDRIČ, France, 1948: Prešernov kritik Buchenhain. *Slavistična revija* 1. 19-26.

KLEČ, Milan, 1987: *Lasje*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

KLEINMAYR, Ferdo in DANEU, Ivan, 1925: *Tretje berilo za tretji razred elementarnih šol*. Trieste: La editoriale libraria.

KLEINMAYR, Julij pl., 1881: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Koper: samozaložba.

KMECL, Matjaž, 1970/71: Pripovedna proza. *Jezik in slovstvo* 16/3. 56-63.

KMECL, Matjaž, 1976: *Mala literarna teorija* (priročnik za učitelje slovenščine na osnovnih in srednjih šolah). Ljubljana: Založba Borec.

KOCIJAN, Gregor (in drugi), 1975/76: Slovenistično literarno znanje na začetku strokovne poti. *Jezik in slovstvo* 21/6. 198-206.

KODRE, Petra, 2008: *Vzgoja za krepitev zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti v 20. stoletju*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

KOLŠEK, Peter, 1982: O pouku književnosti v srednjem usmerjenem izobraževanju. *Primerjalna književnost* 5/2. 77-79.

KOPCZYK, Michal, 2008: Literarni kanon – politika – šola (k razpravi o tem, kaj sodi v šolski literarni kanon na Poljskem). *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode* (Obdobja 25). Ur. B. Krakar Vogel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 337-348.

- KOPITAR, Jernej, 1973: *Izbrano delo*. Ur. J. Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KORŠ, Fedor E., 1900: Nekaj o tekstu Prešernovih pesmi. *Prešernov album* (ob stoletnici pesnikovega rojstva). Ur. A. Aškerc. Ljubljana: Ljubljanski zvon. 805-810.
- KORUZA, Jože, 1983: Slovenski jezik in književnost v novih šolskih programih. *Glasnik Slovenske matice* 7/2. 77-81.
- KOS, Janko, 1966: *Prešernov pesniški razvoj*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KOS, Janko, 1974: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KOS, Janko, 1978: *Pregled svetovne književnosti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KOS, Janko, 1983: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KOS, Janko, 1986: Sto petdeset let "mita" o Črtomiru iz Krsta pri Savici. *Delo*, 4. 9. 1986. 7.
- KOS, Janko, 1987: *Književnost*. Učbenik literarne zgodovine in teorije. Maribor: Založba Obzorja.
- KOS, Janko, 1994: *Neznani Prešeren*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KOZAR, Aleš, 2008: Problemi pri pouku književnosti na čeških srednjih šolah. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode* (Obdobja 25). Ur. B. Krakar Vogel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 349-354.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 1988/89: Smotri, vsebine in metode pouka književnosti. *Jezik in slovstvo* 34/3, 4-5. 65-69, 89-97.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 1993/94: Novejši slovenski pogledi na pouk književnosti kot dejavnik sooblikovanja njegovih smotrov, metod in vsebin. *Jezik in slovstvo* 39/2-3. 90-91.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 1995: *Teme iz književne didaktike*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2000/01: Obravnavanje literarne klasike v sodobni šoli - na primeru Prešerna. *Jezik in slovstvo* 46/4. 125-136.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2006: Recepcija odlomka v primerjavi z recepcijo kratke pripovedi pri književnem pouku. *Slovenska kratka pripovedna proza* (Obdobja 23). Ur. I. Novak Popov. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 655-665.
- KRANJC, Matej, 2007: *Kerst per Savizi*. Ljubljana: Založba Sanje.
- LAMB, Charles and Mary, 1971: *Tales from Shakespeare*. London: Longman.

- LEGIŠA, Lino (ur.), 1958-1971: *Zgodovina slovenskega slovstva I-VII*. Ljubljana: Slovenska matica.
- LEVEC, Fran, 1898: Ob stoletnici Janeza Vesela Koseskega. *Anton Knezova knjižnica: V. zvezek*. Ljubljana: Slovenska matica. 191-209.
- LEVEC, Fran (ur.), 1891: *Levstikovi zbrani spisi*. Ljubljana: I. Kleinmayr & F. Bamberg.
- LEVORATO, Maria Grazia, 2000: *Le emozioni della lettura*. Bologna: Il Mulino.
- LEVSTIK, Fran, 1921: *Izbrani spisi za mladino*. Ur. F. Erjavec in P. Flerè. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- LEVSTIK, Fran, 1948: *Zbrano delo I*. Ur. A. Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- LEVSTIK, Fran, 1952: *Zbrano delo II*. Ur. A. Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- LEVSTIK, Fran, 1956: Nekoliko težjih reči v Prešernu. *Zbrano delo VI*. Ur. A. Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 200-234.
- LEWIS, Clive Staples, 1960: *A Preface to Paradise Lost*. London: Oxford Paperbacks.
- LISSMANN, Konrad Paul, 2008: *Teorija neobrazovanosti (Zablude društva znanja)*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- LOGAR, Janez (ur.), 1957: *Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev (1. zvezek)*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- MACUN, Ivan, 1850: *Cvetje slovenskiga pesništva*. Trst: samozaložba.
- MARN, Josip, 1863-1892: *Jezičnik*. Ljubljana: Rudolf Milic.
- MAHNIČ, Anton, 1887: *Dvanajst večerov: pogovori doktorja Junija z mladim prijateljem*. Gorica: samozaložba.
- MAHNIČ, Joža, 1956/57: Slovstvena vzgoja v nižji. *Jezik in slovstvo* 2/1-2. 13-20, 69-77.
- MAJDIČ, Viktor, 1979/80: "Popravljeni" Cankar. *Jezik in slovstvo* 25/4-5. 115-122.
- MERHAR, Boris, 1934: Beležke k zgodovini slovenskega šolstva. *Ljubljanski zvon* 54/1. 42-48.
- MEUMANN, Ernst, 1911-14: *Vorlesungen zur Einführung in die Experimentelle Pädagogik*. Leipzig: Engelmann.
- MIHURKO PONIŽ, Katja, 2008: *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne*. Ljubljana: Založba Sophia.

- MIHURKO PONIŽ, Katja, 2009: *Evine hčere (Konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848-1902)*. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici.
- MILAT, Josip, 2005: *Osnove metodologije istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- MILHARČIČ HLADNIK, Mirjam in ŠUŠTERŠIČ, Janez, 1986: *Šolska reforma je papirnati tiger*. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS.
- MILL, John Stuart, 1843: *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive: Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*. London: John W. Parker, West Strand.
- MOČNIK, Rastko, 1981: *Mesčevo zlato (Prešeren v označevalcu)*. Ljubljana: DDU Univerzum.
- MOČNIK, Rastko, 2006: *Julija Primic v slovenski književni vedi*. Ljubljana: Založba Sophia.
- MODER, Janko, 1957: *Mohorjanska bibliografija*. Celje: Mohorjeva družba.
- MÜLLER, Jakob, 1996: Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja. *Loški razgledi* 43. 217-221.
- MURKO, Matija, 1962: Misli k Prešernovemu življenjepisu. *Izbrano delo*. Ur. A. Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica. 15-32.
- MUŽIĆ, Vladimir, 1979: *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: Svjetlost.
- MUŽIĆ, Vladimir, 2004: *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
- NIKOLIĆ, Ljiljana in Milić, Bosiljka, 2006: *Čitanka sa književnoteorijskim pojmovima za II. razred srednje škole*. Beograd: Zavod za udbenike i nastavna sredstva.
- NOVAK POPOV, Irena, 2003-2007: *Antologija slovenskih pesnic 1-3*. Ljubljana: Tuma.
- NOVAK POPOV, Irena, 2008: Slovenske pesnice v literarni vedi in izobraževanju. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode (Obdobja 25)*. Ur. B. Krakar Vogel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 113-128.
- OCVIRK, Anton, 1936: *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- OGRIN, Matija, 2003: *Literarno vrednotenje na Slovenskem od 1918 do 1945*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- OROŽEN, Božena, 1986/87: Slovanski svet v naših najstarejših gimnazijskih berilih. *Jezik in slovstvo* 32/2-3. 77-80.
- OVIDIUS NASO, Publius, 2002: *Ars amatoria - Umetnost ljubezni*. Prev. B. Šega Čeh. Ljubljana: Modrijan.

- OZVALD, Karel, 1905: *Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij*. Gorica: Narodna tiskarna.
- PAHOR, Samo, 1986: Pregled zgodovine slovenskega šolstva na današnjem ozemlju italijanske republike do leta 1945. *Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945-1985*. Ur. J. Pečenko. Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnovitve slovenskih šol v Italiji. 47-86.
- PATERNU, Boris, 1960: Problem katarze v Prešernovem Pevcu. *900 let Kranja*. Ur. J. Žontar. Kranj: Občinski ljudski odbor. 226-249.
- PATERNU, Boris, 1962: *Estetske osnove Levstikove literarne kritike*. Ljubljana: Slovenska matica.
- PATERNU, Boris, 1973: *Recepcija romantike v slovenski poeziji*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- PATERNU, Boris, 1976: *France Prešeren in njegovo pesniško delo 1*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- PATERNU, Boris, 1977: *France Prešeren in njegovo pesniško delo 2*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- PATERNU, Boris, 1983/84: Kaj hočemo s poukom književnosti? *Jezik in slovstvo* 29/5. 155-162.
- PATERNU, Boris, 1989: Modeli slovenske literarne kritike (Od začetkov do 20. stoletja). *Razprave (Dissertationes) XII*. Ur. D. Moravec. Ljubljana: SAZU.
- PATERNU, Boris, 1994: *France Prešeren 1800-1849*. Ljubljana: Dr. Anton Kovač in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- PEČJAK, Sonja, 1993: *Kako do boljšega branja: tehnike in metode za izboljšanje bralne učinkovitosti*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport.
- PEČJAK, Sonja, 1999: *Osnove psihologije branja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- PEER, Willie van, 1996: Canon Formation: Ideology or Aesthetic Quality? *The British Journal of Aesthetics* 36/2. 97-108.
- PEER, Willie van, 1999: Ali – Ali? Ideologija in estetska kakovost v književni kanonizaciji. *Primerjalna književnost* 22/1. 1-17.
- PERTOT, Marjan, 1987: *Bibliografija slovenskega tiska v Argentini*. Trst: Mladika.
- PETAROS, Robert, 1986: Seznam učnih knjig za osnovne in srednje šole na Tržaškem in Goriškem 1946-1985. *Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945-1985*. Ur. J. Pečenko. Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnovitve slovenskih šol v Italiji.

- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 1999/2000: Vloga bralca v poglavitnih literarnoteoretičnih smereh 20. stoletja – I. in II. del. *Jezik in slovstvo* 45/5,6. 195-206, 243-251.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2001: *Recepcija sodobne slovenske proze glede na tip bralca*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2001/2002: Novejši pogledi na branje pri nas in po svetu. *Jezik in slovstvo* 47/1-2. 17-28.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2002: Recepcija treh kratkih zgodb med bralci z različnih ravni šolanja. *Slavistična revija* 50/1. 83-102.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2004: *Recepcija drame: bralec in gledalec sodobne slovenske dramatike*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2006: Branje kratke zgodbe v luči recepcijskih teorij. *Slovenska kratka pripovedna proza* (Obdobja 23). Ur. I. Novak Popov. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 637-644.
- PLANINA, Franc, 1944: *25 let dela za slovensko učno knjigo: ob obletnici Pokrajinske šolske založbe 11. 5. 1919 – 11. 5. 1944*. Ljubljana: Pokrajinska šolska založba.
- POE, Edgar Allan, 1985: Filozofija kompozicije. *Krokar (izbrano delo)*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 40-52.
- POGAČNIK, Aleš (ur.), 1995: *Sodobna literarna teorija*. Ljubljana: Založba Krtina.
- POGAČNIK, Jože, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva III* (Klasika in romantika). Maribor: Založba Obzorja.
- POGAČNIK, Jože, 1970: *Zgodovina slovenskega slovstva IV* (Realizem). Maribor: Založba Obzorja.
- POGAČNIK, Jože, 1981: Recepcija Prešernovega pesništva do leta 1866. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. B. Paternu, F. Jakopin in J. Koruza. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 297-318.
- POGAČNIK, Jože, 1998: *Slovenska književnost I*. Ljubljana: DZS.
- POTRATA, Majda, 1984: Književnost o NOB in revoluciji v slovenskih berilih in programih obveznega branja v usmerjenem izobraževanju. *Jezik in slovstvo* 30/1-2. 56-62.
- PUNTAR, Josip, 1921: Dante in problem Prešernove »nove pisarije«. *Dante 1321-1921*. Ur. A. Res. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg. 93-260.
- PREŠEREN, France, 1901: *Poezije*. Ur. L. Pintar. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg
- PREŠEREN, France, 1913: *Poezije*. Ur. A. Aškerc. Ljubljana: L. Schwentner.

- PREŠEREN, France, 1929: *Zbrano delo*. Ur. A. Pirjevec in J. Glonar. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- PREŠEREN, France, 1964: *Poezije in pisma*. Ur. A. Slodnjak. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- PREŠEREN, France, 1965: *Zbrano delo I*. Ur. J. Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- PREŠEREN, France, 2000a: *Pesmi in pisma*. Ur. B. Paternu. Ljubljana: DZS.
- PREŠEREN, France, 2000b: *Pesmi – Gedichte*. Ur. F. Pibernik in F. Drolc. Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba.
- PREŠEREN, France, 2000c: *Kam? (Izbor Prešernovih pesmi)*. Ur. S. Fatur. Koper: Knjigarna Libris.
- PRIJATELJ, Ivan, 1905: Drama Prešernovega duševnega življenja. *Naši zapiski* 10-11. 157-183.
- PRIJATELJ, Ivan, 1952: *Izbrani eseji in razprave II*. Ur. A. Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.
- PRIJATELJ, Ivan, 1955: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895 I*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- RANT, Breda, 1977: *Stopnja učenčeve sprejemljivosti za nekatera klasična slovenska literarna besedila*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- RAZLAG, Jakob R., 1868: *Pesmarica*. Gradec: J. Sundečić.
- REBULA, Alojz (ur.), 1989: *Liber memorialis Slovenske klasične gimnazije v Trstu (1948-1988)*. Trst: Slovenska klasična gimnazija.
- RICHARDS, Ivor A., 1929: *Practical criticism: A Study of Literary Judgement*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner and Company Limited.
- ROSANDIĆ, Dragutin, 1986: *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- ROSENBLATT, Louise M., 1983 (1938): *Literature as Exploration*. New York: The Modern Language Association of America.
- RUPEL, Dimitrij, 1975: Slovenski kulturni sindrom. *Sodobnost* 23/2. 97-109.
- RUPNIK, Tina, 2000/01: Literarni klasiki v srednješolskih berilih pri nas in v Evropi. *Jezik in slovstvo* 46/3. 101-107.
- RUTHNER, Clemens, 2002: Der Literaturkanon zwischen Ästhetik und Kulturökonomie: Theorien und Definitionen. *Ein Dichter-Kanon Für die Gegenwart! Urteile und Vorschläge der Kritikerinnen und Kritiker*. Innsbruck: Studien Verlag, 15-42.

- SAGADIN, Janez, 1991: *Razprave iz pedagoške metodologije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SAGADIN, Janez, 1993: *Poglavja iz metodologije pedagoškega raziskovanja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport.
- SAGADIN, Janez, 1989: Akcijsko in tradicionalno empirično pedagoško raziskovanje. *Sodobna pedagogika* 40/5-6. 242-257.
- SAGADIN, Janez, 1990a: Metodologija akcijskih pedagoških raziskav. *Sodobna pedagogika* 41/1-2. 14-28.
- SAGADIN, Janez, 1990b: Umestitev akcijskega raziskovanja v celoto empiričnega pedagoškega raziskovanja. *Sodobna pedagogika* 41/7-8. 355-362.
- SAGADIN, Janez, 2004: Tipi in vloga študij primerov v pedagoškem raziskovanju. *Sodobna pedagogika* 55/4. 88-100.
- SAMBUGAR, Marta in SALÀ, Gabriella, 2004: *GAOT (generi, autori, opere, temi) 2 – dal Seicento all'Ottocento*. Milano: La Nuova Italia/RCS Libri S.p.A.
- SAMHABER, Edward, 1880: *Preširenklänge*. Ljubljana: Kleinmayr und Bamberg.
- SCHMIDT, Vlado, 1988: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem III*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- SCHMIDT, Siegfried J., 1980: *Grundriss der Empirischen Literaturwissenschaft*. Braunschweig – Wiesbaden: Vieweg.
- SHAKESPEARE, William, 1974: *Complete Works*. London: Oxford University press.
- SLODNJAK, Anton, 1934: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Akademsko založba.
- SLODNJAK, Anton, 1964: *Prešernovo življenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SLODNJAK, Anton, 1968: *Slovensko slovstvo (ob tisočletnici Brižinskih spomenikov)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SLODNJAK, Anton, 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva I-II*. Klagenfurt: Založniška in tiskarska družba Drava.
- SLODNJAK, Anton, 1984: Prekop – Krst pri Savici – Neiztrohnjeno srce. *France Prešeren*. Ur. F. Bernik. Ljubljana: Slovenska matica. 277-299.
- SLOKAN, Franc, 1946: *Francetu Prešernu: ob obletnici smrti Franceta Prešerna*. Ljubljana: samozaložba.
- SMOLEJ, Tone in HRIBERŠEK, Matej, 2006: *Retorične figure*. Ljubljana: DZS.
- SMOLEJ, Tone in STANOVNIK, Majda, 2007: *Anton Ocvirk*. Ljubljana: Nova revija.

- SMOLEJ, Viktor, 1959: Partizanski slovenski čitanki. *Jezik in slovstvo* 5/2. 33-34.
- SMOLEJ, Viktor, 1971: Slovnstvo v letih vojne 1941-1945. *Zgodovina slovenskega slovstva* VII. Ur. L. Legiša. Ljubljana: Slovenska matica.
- SOBOČAN, Ana M., 2008: Branje kanona. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode* (Obdobja 25). Ur. B. Krakar Vogel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 99-112.
- STABEJ, Marko, 1997: *Slovenski pesniški jezik med Prešernom in moderno*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- STABEJ, Marko, 2002: Skladnja in verz pri Prešernu - prostor ustvarjalne discipline in sporočilne svobode. *France Prešeren - kultura - Evropa*. Ur. J. Faganel. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 213-221.
- STANONIK, Marija, 2002: Reaktualizacija Krsta pri Savici v literarnem med drugo svetovno vojno (1941-1945). *Romantična pesnitev*. Ur. M. Juvan. Mednarodni simpozij Obdobja 19. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 335-345.
- STESKA, Viktor, 1901: Paberki o Prešernu. *Katoliški obzornik* 5/1. 17-35.
- STRITAR, Josip, 1866: Preširnovo življenje in Preširnovе poezije. V: *Pesmi Franceta Preširna*. Ljubljana: H. Ničman.
- STRITAR, Josip, 1955: Kritična pisma I-VI. *Zbrano delo* VI. Ur. F. Koblar. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 48-88.
- STRMŠEK, Pavel, 1937: *Kratek pregled svetovne književnosti*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- SUBOTIĆ, Jovan, 1853: *Cvetnik srbske slovnosti*. Čitanka za vyše gimnazie u Austrii, I. i II. svezak. Beč: C. kr. Administracija školskih knjiga kod Sv. Ane.
- ŠAH, Maks, 1986: Zgodovinski pregled obnovljenega in na novo ustanovljenega slovenskega šolstva na Goriškem in Tržaškem od 1945 do 1985. *Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945-1985*. Ur. J. Pečenko. Trst: Odbor za proslavo 40-letnice obnove slovenskih šol v Italiji. 87-96.
- ŠUŠULIĆ, Aleksa, 1989: *Kdo mori bajke in druge zgodbe*. Ljubljana: Aleph.
- ŠVENT, Rozina, 1992: *Publicistična dejavnost slovenske emigracije po drugi svetovni vojni*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ŠVERC, Alenka (in drugi), 2007: *Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- ŠTRANCAR, Marjan, 2000: *Od drame h gledališču v učilnici: didaktično-metodični in dramaturški kašipoti*. Ljubljana: DZS.
- TAVČAR, Ivan, 1962: *Visoška kronika*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

TERSEGLAV, Franc, 1905: Problemi v Krstu pri Savici. *Slovenec (Prešernova priloga)*, 9. 9. 1905.

TOMAC, Polona, 1998: *Srednješolske čitanke oziroma učbeniki za materinščino za prvi letnik med obema vojnama (1918-1945)*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

TOMINŠEK, Josip, 1900: Prešeren v šoli. *Prešernov album 1800-1900*. Ur. A. Aškerc. Ljubljana: Ljubljanski zvon. 869-873.

TOMINŠEK, Josip, 1905: Temeljna vprašanja o Prešernovem Krstu pri Savici. *Ljubljanski zvon XXV*. 551-566.

TOMŠIČ, Marjan, 1991: *Oštrigeca*. Ljubljana: Mladika.

TRDINA, Janez, 1951: Moje življenje. *Zbrano delo III*. Ur. J. Logar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

TRDINA, Janez, 1952: Pretres slovenskih pesnikov. *Zbrano delo IV*. Ur. A. Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 188-208.

TRDINA, Silva, 1961: *Besedna umetnost II (Literarna teorija)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

TSCHIŽEWSKY, Dmitrij, 1968: *Vergleichende Geschichte der slavischen Literaturen II*. Berlin: Walter de Gruyter.

VESEL, Jovan (KOSESKI), 1870: *Razne dela pesniške in igrokazne*. Ljubljana: Matica Slovenska.

VIRK, Tomo, 1999: *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ZADRAVEC, Franc, 1970: *Zgodovina slovenskega slovstva 5 (Nova romantika in mejni obliki realizma)*. Maribor: Založba Obzorja.

ŽBOGAR, Alenka, 2000: Srednješolski učbeniki za književnost od 1975 do 1999. *Slovenščina v šoli 5/6*. 13-21.

ŽBOGAR, Alenka, 2002: *Sodobna slovenska kratka zgodba in novela v literarni vedi in šolski praksi*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ŽBOGAR, Alenka, 2005: Sodoben srednješolski učbenik za književnost. *Slovenščina v šoli 10/2*. 1-8.

ŽEMLJA, Jožef, 1843: *Sedem sinov*. Povest v pesmi. Ljubljana: samozaložba.

ŽERJAV, Alfonz, 1970: Slovenščina kot učni jezik in predmet v osnovnih šolah 1869-1969. *Osnovna šola na Slovenskem: 1869-1969*. Ur. V. Schmidt, V. Melik in F. Ostanek. Ljubljana: Slovenski šolski muzej. 413-472.

ŽIGON, Avgust, 1906: Letnica 1833 v Prešernovih Poezijah. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 3/3-4. 113-213.

ŽIGON, Avgust, 1918: Krst pri Savici. *Ljubljanski zvon* XXXVIII. 413-429.

ŽIGON, Avgust, 1925: Krst pri Savici v cenzuri. *Dom in svet* 38/8. 278-283.

ŽERJAL PAVLIN, Vita, 2008: *Lirski cikel v slovenski poeziji 19. in 20. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

ŽVEGLIČ, Marica, 2004: *Obravnava književnega odlomka pri pouku književnosti*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

7 PRILOGE

7.1 PRILOGE (BERILA)

- B1 – Pregled števila raziskovanih enot v berilih od 1850 do 2010
- B2 – Deleži slovenske, svetovne in jugoslovanske književnosti v berilih od 1850 do 2010
- B3 – Seznam vseh slovenskih avtorjev v berilih od 1850 do 2010
- B4 – Razvrstitev slovenskih avtorjev po številu objav v berilih od 1850 do 2010
- B5 – Razvrstitev slovenskih avtorjev po deležu uresničenih od možnih uvrstitev v berila
- B6 – Razmerje med letom rojstva avtorja in letom prve objave v berilu
- B7 – Razmerje med letom izida prve/edine pesniške zbirke in prvo objavo avtorja v berilu
– Razmerje med letom izida besedila in njegovo prvo objavo v berilu
- B8 – Prvih 20 slovenskih avtorjev po številu enot v berilih od 1850 do 2010
- B9 – Prvih 20 avtorjev po številu pesmi v antologijah slovenske poezije od 1868 do 1993
- B10 – Antologije slovenske poezije in sočasna berila za višjo srednjo/srednjo šolo
- B11 – Seznam vseh slovenskih avtoric s številom objav v berilih od 1850 do 2010
- B12 – Dvočrkovne oznake Prešernovih pesmi in pisem
- B13 – Izbor Prešernovih pesmi in pisem v berilih od 1850 do 1985 (NSS)
- B14 – Izbor Prešernovih pesmi in pisem v berilih od 1850 do 2010 (VSŠ/SŠ)
- B15 – Izbor Prešernovih pesmi v antologijah slovenske poezije od 1868 do 1993
- B16 – Razvrstitev Prešernovih pesmi in pisem po številu objav (stopnja srednje šole)
- B17 – Razvrstitev Prešernovih pesmi po številu objav (petdesetletna obdobja)
- B18 – Razvrstitev Prešernovih pesmi po številu objav (berila, antologije in maturanti)
- B19 – Besedila Ivana Cankarja po številu objav v berilih od 1908 do 2009
- B20 – Besedila Ivana Cankarja po letu prve objave v berilu
- B21 – Pesmi S. Jenka, D. Ketteja in A. Gradnika v obdobju od 1920 do 1940
- B22 – Cenzurirana besedila v berilu Gaspari III 1941
- B23 – Razvrstitev učnih vsebin v berilih od 1850 do 2010
- B24 – Razvoj spremljevalnega instrumentarija od 1850 do 2010
- B25 – Razvoj spremljevalnega instrumentarija (razlaga kratic)
- B26 – Fotokopije posameznih strani iz srednješolskih beril od 1850 do 2010

PRILOGA B1

PREGLED ŠTEVILA RAZISKOVANIH ENOT V BERILIH

SESTAV	SL. AVTORJEV	SLO. AVTORIC	SLOV. BESED.	VSEH BES.	PREŠ. PESMI
Macun 1850	22	0	56	101	11
Bleiweis 1855	54	1	159	279	3
Janežič 1861	32	0	84	107	8
Miklošič 1865	46	0	151	244	8
Janežič 1867	72	1	181	263	2
Janežič 1868	48	1	157	217	12
Janežič 1870	42	0	127	188	12
Sket 1893 N	122	1	434	552	2
Sket 1893 V	96	2	204	266	18
Brinar 1912	76	0	285	345	6
Sket 1913	112	3	401	460	4
Sket 1914	94	2	219	271	25
Wester 1922	122	4	458	551	6
Brinar 1923	78	0	300	393	12
Budal 1928	81	4	267	275	12
Grafen. 1930	110	3	567	609	43
Kacin 1930	49	1	132	155	2
Bajec 1935	77	3	270	380	11
Bajec 1939	81	4	287	401	11
Gaspari 1940	144	10	399	498	11
Moder 1942	44	2	68	68	3
Grafen. 1942	109	2	303	340	28
Bajec 1943	64	4	209	235	7
Smolej 1945	24	0	49	55	8
Bajec 1945	99	4	314	441	12
Smolej 1946	36	2	57	72	6
Budal 1946	98	4	339	347	12
Boršnik 1947	97	15	283	316	11
Čekuta 1947	50	0	130	155	3
Beličič 1947	50	0	180	212	23
Sever 1948	61	1	232	274	11
Boršnik 1949	94	4	415	448	22
Blažina 1949	71	5	247	281	5
Merhar 1951	98	3	439	530	21
Jamar 1956	96	15	460	559	20
Kos 1965	73	5	432	811	25
Mihelič 1969	53	3	217	285	14
Inzko 1974	70	3	197	268	1
Bohanec 1975	112	5	488	827	26
Zablatnik 1976	157	6	434	471	33
Gregorač 1979	70	0	221	283	15
Gorjup 1979	72	3	165	198	11
Gregorač 1980	53	1	149	216	11
Bohanec 1980	103	3	306	556	26
Pertot 1980	76	2	204	249	16
Bratuž 1982	121	10	551	695	39
Fatur 1984	66	2	141	219	10
Ceferin 1984	90	1	209	250	9
Inzko 1985	115	11	286	401	3
Kos 1990	92	3	172	323	13
Fatur 1990	29	0	43	53	2
Kos 1994	76	2	119	197	7
Bratuž 1994	180	12	735	921	43
Kos 2003	107	4	199	322	19
Krakar 2003	157	14	411	743	20
Lah 2010	76	5	165	335	18

PRILOGA B2

DELEŽI SLOVENSKE, SVETOVNE IN JUGOSLOVANSKE KNJIŽEVNOSTI V
SREDJEŠOLSKIH BERILIH OD 1850 DO 2010 (v odstotkih)

NIŽJA SREDNJA ŠOLA				VIŠJA SREDNJA/SREDNJA ŠOLA			
IME SESTAVA	SLOV.	SVET.	JUGO.	IME SESTAVA	SLOV.	SVET.	JUGO.
Bleiweis 1855	69	24	7	Macun 1850	74	9	17
Janežič 1867	74	24	2	Janežič 1861	85	6	9
Sket 1893	94	3	3	Miklošič 1865	73	23	4
Brinar 1912	92	7	1	Janežič 1868	80	18	2
Sket 1913	91	7	2	Janežič 1870	76	21	3
Wester 1922	87	5	8	Sket 1893	96	2	2
Brinar 1923	83	4	13	Sket 1914	98	0	2
Kacin 1930	95	5	0	Budal 1928	100	0	0
Bajec 1935	76	14	10	Grafenauer 1930	97	1	2
Bajec 1939	81	12	7	Grafenauer 1942	98	2	0
Gaspari 1940	91	5	4	Budal 1946	100	0	0
Moder 1942	100	0	0	Beličič 1947	98	2	0
Bajec 1943	96	4	0	Boršnik 1949	100	0	0
Smolej 1945	100	0	0	Merhar 1951	100	0	0
Bajec 1945	82	12	6	Kos 1965	54	46	0
Smolej 1946	88	8	4	Bohanec 1975	65	26	9
Boršnik 1947	95	3	2	Zablatnik 1976	99	1	0
Čekuta 1947	98	2	0	Gregorač 1979	81	11	8
Sever 1948	92	5	3	Gorjup 1979	90	2	8
Blažina 1949	100	0	0	Gregorač 1980	74	18	8
Jamar 1956	89	8	3	Bohanec 1980	64	28	8
Mihelič 1969	82	15	3	Pertot 1980	98	0	2
Inzko 1974	91	7	2	Bratuž 1982	87	12	1
Inzko 1985	83	12	5	Fatur 1984	68	13	19
				Ceferin 1984	100	0	0
				Kos 1990	54	30	16
				Fatur 1990	89	0	11
				Kos 1994	62	35	3
				Bratuž 1994	86	13	1
				Kos 2003	64	36	0
				Krakar 2003	59	40	1
				Lah 2010	51	48	1

PRILOGA B3

SEZNAM VSEH SLOVENSКИH AVTORJEV V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH OD 1850 do 2010 (po abecednem vrstnem redu priimkov)

Adamič, Louis JM56

Aichholzer, Franc IN85

Albreht, Fran BU28, GR30, GR42, BU46, BO49, ME51, ZA76

Albreht, Ivan WE22, BU28, BA45, BU46, ZA76

Alešovec, Jakob KK03

Andreaš, Miha SK93V, SK14, ZA76, BT94

Andrejka, Rudolf GA40

Apih, Josip SK93V, SK13, WE22, GA40

Arih, Rok JM56, ZA76

Aškerc, Anton - Gorazd SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Arlič, Janez MA50

Attems, Karel M. BT94

Avčič, France BT82, BT94

Balantič, France MH69, PE80, BT82, CE84, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Baraga, Friderik Irenej BL55, MI65

Barle, Janko SK93N, BR12, SK13

Bartel, Anton SK93V, SK14

Bartol, Vladimir BT82, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Basar, Jernej SK93V, SK14, KK03

Bavčar, Evgen BT94

Bazilij, (Pater) PE80

Bebler, Aleš BO47

Bekar, Milan BT94

Beličič, Vinko BŽ49, MH69, PE80, BT82, BT94, KK03

Benedetič, Filibert BT82, BT94

Benkovič, Josip WE22

Bernik, France BT94

Bevk, France - Pavle Sedmak WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, BA43, SM45, BA45, BU46, BO47, ČE47, BE47, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, IN85, FA90, BT94, KO03, KK03

Bezenšek, Anton SK93N, WE22, BR23, GA40

Bilc, Janez MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK13, WE22

Bizjak, Marija JM56

Blatnik, Andrej KO03, KK03, LA10

Blatnik, John BT82, BT94

Blažič, Franc MI65

Bleiweis, Janez BL55, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK13, SK14, GA40, GR42, BO49, ME51, ZA76

Bohanec, Franc BA45, BO47

Bohinec, Valter GA40

Bohinjec, Peter SK93N, BR12, SK13, WE22, BR23, BU28

Bohorič, Adam SK93V, SK14, GR42, BO49, ME51, JM56, KO65, MH69, BH75, ZA76, GO79, BT82, CE84, BT94, KK03

Bojetu, Berta - Boeta KK03, LA10

Bon, Joža BA45

Boršnik, Marja BT94

Boštele, Anton BA35, BA39, BA45

Božič, Janez SK93N

Božič, Peter BH80, FA84, KO90, KK03

Brejc, Jože - Jože Javoršek BT82, KO90, BT94

Brenčič, Marija GA40

Brenk, Kristina MH69

Breskvar, Silvo GA40

Breznik, Anton BO49, PE80

Brinar, Josip BR23, BA35, GA40, SE48

Brnčić, Ivo KO65, BH75, GČ79, GO79, GČ80, BH80, FA84, KO90

Broz, Josip - Tito BA45, SM46, BO47, JM56

Brvar, Andrej BH75, KO90, KO94, KK03

Bučar, Julij WE22

Bučer, Ivan GA40

Budal, Andrej BU28, BU46, MH69

Burgar, Anton WE22

Caf, Oroslov - Cafov BL55

Cajnkari, Stanko BA45, BO47

Cankar, Ivan BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Cankar, Izidor WE22, BU28, GR30, BA35, BA39, GR42, BA43, BA45, BU46, BE47, SE48, BŽ49, BH75, ZA76, GO79, BH80, BT82, FA84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Cankar, Karel WE22, KA30

Cefarin, Rudolf IN85

Cegnar, Fran BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, GA40, GR42, BU46, ZA76

Celestin, Fran ME51, BH75, BH80, BT94, KK03, LA10

Cevc, Emilijan MO42, BE47, BŽ49

Cigler, Janez JA67, SK93N, SK93V, SK14, GR30, GR42, BE47, BO49, BŽ49, ME51, BH75, ZA76, BH80, BT82, BT94, KO03, KK03

Cilenšek, Martin SK93N, SK93V, SK14

Cimperman, Fran SK93N, SK93V, SK14

Cimperman, Josip SK93N, SK93V, SK13, SK14, WE22, GR30, GR42, ZA76

Ciringer, Jernej BL55

Costa, Henrik JA67, JA68, JA70

Čar, Janko BT82, BT94

Čermelj, Lavo ZA76, BT82, IN85, BT94

Černej, Anica BO47, JM56, IN85

Česen, Frank BT82, BT94

Čop, Janez BL55, JA68, JA70

Čop, Matija GR30, GR42, BO47, BE47, BO49, ME51, JM56, BH75, ZA76, BH80, BT82, CE84, KO90, BT94, KK03, LA10

Čufar, Tone GA40, BO47, JM56

Čuk, Marij BT94

Dajnko, Peter SK93V, SK14, GR30, GA40, GR42, BO49, ME51, ZA76

Dalmatin, Jurij MI65, SK93V, SK14, BR23, GR30, GA40, GR42, BE47, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, BH75, ZA76, GO79, BH80, PE80, BT82, CE84, BT94, KK03

Debeljak, Aleš KK03

Debeljak, Anton WE22, BU28, BA35, GA40, BU46, BO47

Debeljak, Tine PE80

Debevec, Josip WE22, BU28, GA40, BO47, ČE47, BŽ49

Dekleva, Milan KK03

Dermota, Walter IN85

Destovnik, Karel - Kajuh BA45, SM46, BU46, BO47, BO49, ME51, JM56, KO65, MH69, BH75, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Detela, Fran BR12, BR23, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BU46, SE48, BO49, ZA76

Detela, Jure KK03

Detela, Lev PE80

Dev, Janez Damascen GR30, GR42, ME51, BH75, ZA76, GČ79, GČ80, BH80, FA84, BT94, KK03

Dežman, Dragotin Karel BL55, JA61

Dolenc, Mate KO03, KK03

Dolenec, Hinko BR12, WE22, BR23, BU28, GA40, GR42, BA43, BA45, BU46, ČE47, SE48, BŽ49, MH69, IN74, ZA76

Dolenec, Ivan BA35, BA39, SE48

Dolinar, Nace BL55, JA67

Drnovšek, Marija SM46, BO47, JM56

Dular, Janez GO79

Dular, Jože BŽ49

Dular, Ožbalt MI65

Einspieler, Andrej - Svečan BL55, JA67, ZA76

Einspieler, Marija IN74, IN85

Eller, Fran JM56, BH75

Erjavec, Fran JA67, JA68, JA70, SK93N, BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, MH69, IN74, BH75, ZA76, GO79, BH80, PE80, BT82, CE84, IN85, BT94, KK03

Fakin, Anton GA40

Fakin, Boris - Igor Torkar KK03

Fatur, Bogomil GA40, BU46

Fatur, Silvo BT94

Feigel, Damir BU28, BU46, ČE47, BŽ49

Feinig, Anton IN85

Filipič, France JM56, GO79

Finžgar, Fran Saleški SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, BT94, KO03, KK03

Flander, Bogo - Klusov Joža SM45, BA45, BO47, JM56, GČ79

Flisar, Evald KK03

Flis, Janez BR12

Foerster, Vladimir BT94

Fonda, Pavel BT94

Forstnerič, France GO79, CE84

Frančič, Franjo KK03

Freuensfeld, Josip SK93N, BR12, GR30, GA40

Freyer, Henrik BL55

Fritz, Ervin FA84, CE84, KO90, KO94, KO03, KK03

Funtek, Anton SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, GA40, BU46

Gangl, Engelbert BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, KA30, GA40, BU46

Gantar, Kajetan BT82, BT94

Gaspari, Tone GA40

Geiger, Janez Adam - o. Hipolit SK93V, SK14, GR30, GR42, BO47, BO49, ME51, KO65, BH75, ZA76, BH80, BT82, BT94

Geister, Iztok - Plamen KO90, KO94, KO03, KK03

Gestrin, Fran BR12, SK13, BR23, BU28, GR30, BA39, MO42, GR42, BA43, BA45, SM46, BU46, BE47, BO49, ME51, MH69, ZA76, PE80

Glazer, Janko WE22, BR23, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, BU46, BO47, SE48, BO49, ME51, JM56, MH69, BH75, ZA76, GČ79, BH80

Godina, Ferdo JM56

Godina, Josip - Vrdelski BT82, BT94

Golar, Cvetko BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, SE48, BO49, BŽ49, JM56, IN74, ZA76, PE80, IN85

Golia, Pavel BU28, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, BU46, BO47, BO49, ME51, JM56, KO65, BH75, ZA76, BH80, FA84

Gomilšak, Jakob JA67, JA68, JA70, SK93N, GA40, SE48, IN74, IN85

Gorenjec, Leopold JA67

Gorinšek, Danilo BA35, BA39, GA40, BA43, PE80

Gorše, France BŽ49

Govekar, Fran BU28, BA35, BA39, GR42, BA45, BU46, IN74, BH75, ZA76, BT82, BT94, KO03

Grabeljšek, Karel - Gaber JM56, BH80, KO90

Gradišnik, Branko KO03, KK03

Gradišnik, Janez ZA76

Gradnik, Alojz WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, GA40, MO42, GR42, BU46, ČE47, BE47, BŽ49, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Grafenauer, Bogo SM46

Grafenauer, Ivan ME51

Grafenauer, Niko ZA76, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, KO03, KK03

Gregorčič, Simon SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Gregorič, Marica BŽ49, BT82, BT94

Grivec, Franc KA30, ČE47, BŽ49, IN74, IN85

Gros, Peter SK93N

Grošelj, Pavel BR12, WE22, BR23, ČE47, GO79

Gruden, Igo WE22, BR23, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA45, SM46, BU46, BO47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, KO90, KO94, BT94

Gruden, Josip WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA39, GA40, BA43, BA45, BU46, ČE47, SE48, BŽ49, IN74, PE80, IN85

Gruden, Pavla KK03

Grum, Slavko KO65, BH75, GČ79, GO79, BH80, BT82, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Gutsman, Ožbald MI65, SK93V, SK14, GR42, ZA76

Hace, Matevž BH75, GČ80, BH80, FA84, LA10

Haderlap, Maja KO03, KK03, LA10

Hartman, Milka ZA76, IN85

Hasl, Jožef SK93V, SK14, GR30

Hašnik, Jožef MA50, BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N

Hauptmann, Franc SK93V, BR12, SK14

Herfort, Joža GA40

Hicinger, Peter MA50, BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK14

Hieng, Andrej KO65, BH75, GČ79, GO79, GČ80, FA84, CE84, KO90, KO94, KO03, KK03, LA10

Hlebčar, Alojzija GČ79

Holz, Vatroslav SK13, WE22

Holzappel, Ignacij MA50, SK93N, SK13, GR30

Hornbek, Julijan MA50

Hren, Tomaž SK93V, SK14, GR30, GA40, GR42, ZA76

Hribar, Anton SK93N, SK13, WE22, BU28, GR30, KA30

Hribovšek, Ivan KO94, KO03, KK03, LA10

Hrovat, Florentin SK93N, SK13

Hubad, Fran SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, GR30, KA30, GA40

Hudales, Oskar IN85

Humar, Jožko FA90

Humek, Dragotin GA40

Ihan, Alojz KK03

Ilaunig, Ožbalt KO90, KO94

Ilešič, Fran BR23, GA40

Ilešič, Svetozar GO79

Ingolič, Anton BA39, GA40, GR42, BA45, BU46, BO47, BO49, ME51, JM56, KO65, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, IN85, BT94, KO03

Inzko, Franc IN85

Inzko, Marija IN85

Inzko, Valentin IN85

Isajev, Bojan GA40

Jakac, Božidar GA40, BO47

Jaklič, Fran - Podgoričan SK13, WE22, GA40, MO42, BŽ49, ZA76

Jalen, Janez KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, ČE47, BŽ49, IN74, ZA76, IN85

Jančar, Drago KO90, KO94, KO03, KK03, LA10

Janežič, Anton JA67, SK93N, SK13, IN74, ZA76, IN85

Janežič, Rado IN85

Janežič, Valentin JA67, SK93N

Januš, Gustav IN85, KO90, KO94, KK03

Japelj, Jurij SK93V, SK14, GR30, GR42, ZA76

Jarc, Miran GR30, GA40, GR42, BA45, BU46, BO47, BO49, ME51, JM56, KO65, BH75, ZA76, GČ79, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03

Jarnik, Urban MA50, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK13, SK14, GR30, GR42, BO49, ME51, BH75, ZA76, BH80, KO90, BT94, KK03

Javornik, Mirko BA35, BA39, GA40, BA43, IN74

Jehart, Anton BA35, BA39, BA43, BA45

Jelenc, Vitomir Fedor WE22

Jelovšek, Ernestina BO47, IN85

Jenko, Jože GA40

Jenko, Samo ČE47

Jenko, Simon JA61, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Jeras, Josip GA40

Jesenko, Janez SK93N

Jesih, Milan KO94, KO03, KK03, LA10

Jeran, Luka BL55, JA61, JA67, JA68, SK93N, SK93V

Jeras, Josip WE22

Jeriša, Fran BL55, JA67, SK93N

Jevnikar, Martin BE47, ZA76

Jeza, Franc BT94

Jovan, Janko BR12

Jovanovič, Dušan KO90, KO94, KO03, KK03, LA10

Jug, Slavko ZA76

Jurca, Branka BO47

Jurčec, Ruda BT94

Jurčič, Josip JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Juričič, Jurij SK93V, SK14, GR42

Kalan, Filip - Kumbatovič ME51, BT94

Kalc, David BT94

Kalčič, Uroš KK03

Kardelj, Edvard BO47, BO49, ME51, GO79, BH80, FA84

Karlin, Jurij SK93V, BR12, SK14

Kastelec, Matija SK93V, SK14, GR30, GR42, BO49, ME51, KO65, BH75, ZA76, BH80, BT82, CE84, BT94, KK03

Kastelic, Miha MA50, BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK14, GR30, GR42, BO49, ME51, ZA76, KK03, LA10

Kaš, Igo WE22

Katnik, Franc ZA76

Kavčič, Vladimir BH75, BH80, BT82, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03

Kermavner, Taras BH75, BH80, CE84

Kersnik, Janko SK93N, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Kette, Dragotin BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Kidrič, Boris BO49, FA84

Kidrič, France BO49, ME51

Kleč, Milan KK03

Kleinmayr, Ferdo IN74, IN85

Klinar, Miha KK03

Klopčič, Mile BA35, BA39, GA40, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KK03

Klun, Salvatora IN85

Kmecl, Matjaž BT94, KK03

Kmet, Marija BU28, BA35, BA39, GA40, BA43, BA45, BU46, BO47, IN74

Knific, Ivan SK13, WE22

Knobl, Pavel LA10

Kobal, Andrej BT82, BT94

Kobe, Jurij BL55, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK13, SK14, WE22

Koblar, France BT82, BT94

Kocbek, Edvard BA35, GA40, BA45, BU46, BO47, BO49, ME51, KO65, MH69, BH75, ZA76, GČ79, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Kocbek, Fran WE22

Kocijančič, Štefan MI65, JA67

Koder, Anton SK93N, SK93V, BR12, SK13, WE22, BR23

Kokalj, Marijana - Željeznova GA40

Kokot, Andrej IN85

Kolar, Marjan ZA76, CE84

Kolednik, Ferdinand BŽ49

Kopitar, Jernej GR30, GR42, BO49, ME51, BH75, ZA76, BH80, BT82, CE84, BT94, KK03, LA10

Korban, Josip BL55

Kos, Franc SK93N, BR12, SK13, BR23, GA40

Kos, Janko BH75, BT94

Kos, Milko BU46

Kos, Simon BT82, BT94

Kos, Vladimir KO03, KK03

Kosmač, Angel IN85

Kosmač, Ciril BU46, BO47, BO49, ME51, JM56, KO65, MH69, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Kosmač, France SM45, BA45, SM46, BO47, JM56, GČ79, IN85

Kosmač, Jurij BL55, JA67

Kosovel, Srečko GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Kosovel, Stano GR30, BA35, BA39, BA43, BA45, BU46

Kostanjevec, Josip BR12, BR23

Košak, Vinko SM46, BO47, JM56

Košak, Peter KK03

Košir, Mirko BO47

Košir, Pavel IN74, IN85

Košuta, Miroslav GČ79, GO79, GČ80, BT82, FA90, BT94, KK03

Kotnik, France PE80, IN85

Kotnik, Stanko MH69

Kovač, Veselko WE22

Kovačič, Franc IN85

Kovačič, Lojze KO65, BH75, ZA76, GČ79, GO79, BH80, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Kovič, Breda GO79

Kovič, Kajetan KO65, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Kozak, Ferdo BA45, BU46, BO47, BH75, ZA76, BH80

Kozak, Juš BR23, BU28, BA35, BA39, GA40, GR42, BA43, BA45, SM46, BU46, BO47, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, BH80, IN85, KO90, KO03

Kozak, Primož KO65, BH75, GČ79, BH80, KO90, KO94, KO03, KK03

Kozar, France BA45, JM56

Kozler, Peter BL55

Kraigher, Alojz BU28, GR30, GR42, BU46, BO49, ME51, KO65, BH75, ZA76, GČ79, GČ80, BH80, CE84, KO03

Krakar, Lojze JM56, KO65, BH75, GČ79, GO79, GČ80, BH80, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, KO03, KK03, LA10

Kralj, Vladimir BH75, GČ79, GO79, KO90, KO94, KO03

Krammer, Mihael - o. Rogerij SK93V, SK14, GR30, GR42, BO49, ME51, BH75, BH80, BT82, BT94, KK03

Kranjc, Cene BA45, BO47, JM56

Kranjec, Miško GA40, GR42, BA45, SM46, BU46, BO47, BO49, ME51, JM56, KO65, MH69, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Kravos, Josip BT82, BT94

Kravos, Marko BT82, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Kreft, Bratko GA40, BO49, ME51, JM56, KO65, MH69, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03

Krek, Frančišek SK93N

Krek, Gregor JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK14

Krek, Janez Evangelist BU28, GR30, SE48

Krelj, Sebastijan MI65, SK93V, SK14, GR30, GR42, BE47, BO49, ME51, JM56, KO65, BH75, ZA76, BH80, BT82, CE84, BT94, KK03

Krempl, Anton MI65, SK93V, SK14, BO49, ME51

Kremžar, Elizabeta GA40

Kresal, Rudolf BU46

Kristan, Etbin BO49, ME51, JM56

Kuchling, Anton IN74, IN85

Kuhar, Lovro - Prežihov Voranc GR42, BA45, SM46, BO47, BO49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KK03, KO03, LA10

Kumbatovič, Filip - Kalan BO47

Kumer, Mirko IN85

Kumer, Zmaga BT94

Kumerdej, Blaž SK93V, SK14, GR30, GR42

Kumpreht, Marka GR30

Kunčič, Anton - Seljan BL55

Kunčič, Ivan PE80

Kunčič, Mirko GA40, SE48, BŽ49, IN85

Kuntner, Tone BT82, FA84, CE84, IN85, BT94

Kuret, Milan ČE47

Kurinčič, France BT82, BT94

Kurnik, Vojteh JA61, JA67, SK93N

Kuščer, Samo - Maks Kubo LA10

Küzmič, Mikloš BE47, ZA76, BT82, BT94

Küzmič, Štefan SK93V, SK14, GR30, GR42, BO49, ME51, BH75, BH80, BT82, BT94

Kveder, Zofka WE22, BU28, GR30, GR42, BU46, BO47, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, ZA76, GO79, BH80, BT82, FA84, BT94, KO03, KK03, LA10

Lah, Evgen SK93N, BR12, SK13, WE22, BR23, KA30

Lah, Ivan SK13, WE22, BR23, BU28, BA39, GA40, BA43, BA45, BU46, IN74

Lah, Valentin JA68

Lainšček, Feri KO03, KK03, LA10

Lajovic, Albin GA40

Lampe, Frančišek BR12, SK13, WE22

Lausegger, Valentin IN74

Lavrič, Dragotin Karel JA67

Lavtižar, Josip SK13, WE22, BR23, BA35, BA39, BA45, ČE47, BŽ49, IN74, ZA76

Leban, Janko SK93N

Leder, Franc - Lesičjak ZA76, IN85

Lekše, Franc SK13

Lenard, Leopold SK13, WE22

Lesar, Anton JA67

Levec, Fran JA67, JA68, JA70, SK93N, BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, GR42, BU46, BO47, ČE47, BE47, ZA76, PE80

Levec, Peter SM45, BA45, SM46, BO47, JM56, KO65, BH75, GČ79, GČ80, BH80, BT82, FA84, BT94

Levičnik, Jernej JA67, SK93N

Levstik, Fran JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Levstik, Mihael GA40, IN74

Levstik, Vladimir BR23, GR30, BA39, GA40, GR42, BA43, BA45, BH75, ZA76, FA84, KO03

Likar, Andrej JA67, SK93N, SK13

Likovič, Joža GA40, MO42

Linhart, Anton Tomaž BU28, GR30, GA40, GR42, BU46, BE47, BŽ49, ME51, JM56, KO65, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Lionelli, Tobija - Janez Svetokriški SK93V, SK14, BU28, GR30, KA30, BA39, GR42, BA43, BA45, BU46, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, KO65, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Lipovec, Milan MH69, BT82, BT94

Lipuš, Florijan BH75, GČ79, GČ80, BH80, FA84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Lokar, Danilo CE84, BT94

Lokar, Janko SK13, WE22

Lovrenčič, Joža BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, ČE47, BE47, SE48, BŽ49, ZA76, PE80

Magajna, Bogomir BO47, BO49, ME51, JM56, MH69, IN74, BT82, IN85, BT94

Mahnič, Anton BT94, KO03

Mahnič, Mirko LA10

Maister, Rudolf - Vojanov BR12, SK13, WE22, BR23, GR30, BA35, BA39, GA40, GR42, BA45, BO47, SE48, JM56, ZA76, PE80

Majar, Matija - Ziljski MA50, BL55, BE47, ZA76, PE80

Majcen, Stanko BU28, GR30, GA40, GR42, MH69, ZA76, BT82, BT94, KO03

Majciger, Janez SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, BR23

Makarovič, Gorazd IN85

Makarovič, Svetlana BH75, GČ80, BH80, BT82, FA84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Mal, Vitan BT94

Malavašič, Fran MA50, BL55, JA61, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK13, SK14, GR30

Malenšek, Mimi JM56, BH75

Malešič, Matija BA35, BA39, GA40, BA43, BA45, SE48

Mandelc, Valentin SK93N, SK13

Marinčič, Ivo JM56

Marn, Franjo JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, BR23, GA40

Martelanc, Davorin - Obalovič PE80

Martelanc, Saša BT94

Marušič, Lovrenc - o. Romuald SK93V, SK14, GR42, BO49, ME51, BH75, ZA76, BH80, PE80, BT82, BT94, KK03, LA10

Maselj, Franjo - Podlimbarski SK93N, BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, GR42, BA43, BA45, BU46, BO47, SE48, BO49, ME51, JM56, IN74, ZA76

Matičič, Ivan GA40, BŽ49

Mauser, Karel SE48, IN74, ZA76, PE80, IN85

Mayr, Jožef Tadej BO49

Medved, Anton BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, GA40, MO42, GR42, BU46, ČE47, BE47, BŽ49, IN74, ZA76, PE80

Medved, Andrej KK03

Medvešček, Pavla KK03

Megiser, Hieronim ME51, BH75, BH80, CE84

Mejač, Andrej SK13

Melik, Anton WE22, BR23, BU28, BU46, ČE47

Memon, Vladimir KO90

Menart, Janez KO65, BH75, ZA76, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Mencinger, Janez JA67, BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, MO42, GR42, BA43, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, IN74, BH75, ZA76, BH80, KK03, LA10

Merhar, Alojzij - Silvin Sardenko BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, BU46, ČE47, SE48, BŽ49, ZA76, PE80

Merkač, France IN85

Merku, Pavle BT94

Mermolja, Ace BT82, BT94

Messner, Janko BH75, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, CE84, FA90, BT94, KO03, KK03

Meško, Franc Ksaver BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, IN74, ZA76, CE84, IN85

Metelko, Fran MI65, JA67, SK93N, BR12, SK13, WE22, BR23, GR30, KA30, GA40, GR42, BO49, ME51, ZA76

Mihelič, Janez SK93V, SK14, GR42, ME51

Mihelič, Mira KO65, BH75, ZA76, CE84, KK03

Mijot, Marija BT82, BT94

Miklav, Katarina JM56, IN85

Miklavec, Peter - Podravski SK13

Miklošič, Fran MI65

Mikuž, Metod SM45, BA45, BO47, JM56

Milčinski, Fran BR12, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, GČ79, PE80, CE84, IN85, KK03

Milčinski, Janez BT82, BT94

Miller, Ferdo IN74

Millonig, Hanzi IN85

Minatti, Ivan KO65, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03

Močilnik, Štefan IN85

Moder, Janko IN85

Modrinjak, Štefan MA50

Mohorič, Milena BO47

Mole, Vojeslav BR12, SK13, WE22, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, BA45, BU46, SE48, ZA76

Morovič, Andrej KK03

Möderndorfer, Vinko IN74, ZA76, PE80, IN85

Möderndorfer, Vinko KK03

Mrak, Ivan KO03, KK03

Mrdavšič, Janez IN85

Mrzel, Ludvik SM46, BU46, BO47

Murn, Josip - Aleksandrov BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Murnik, Rado BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, SM46, BU46, ČE47, BŽ49, IN74, ZA76, IN85, KK03

Muršec, Jožef BL55

Muser, Erna BO47, JM56

Navratil, Ivan BL55, MI65, JA67, SK93N, SK13, WE22

Novačan, Anton WE22, BR23, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, GR42, BA43, BA45, BU46, SE48, BO49, ZA76, PE80, BT82, BT94

Novak, Alojzij GA40

Novak, Ante BO47

Novak, Boris A. KO90, KO94, KO03, KK03, LA10

Novak, Maja KO03, KK03

Novak, Josip WE22

Novy, Lili MO42, BO47, KO65, BH75, BH80, IN85, KK03

Oblak, Danko IN85

Oblak, Josip Ciril WE22, KA30, BE47

Ocvirk, Anton BT94, KO03

Ogrinec, Josip SK93N, BR12, SK13, BR23, GA40

Oliban, Anton BL55, JA61, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK14

Opeka, Mihael - Stebor SK93N, SK13, WE22, GR30, GR42, ZA76

Oražen, Ivan WE22

Orešnik, Jožef - Lepstanski BL55, JA61

Orožen, Fran WE22

Orožen, Valentin JA61, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK14

Oswald, Jani KK03

Pagliaruzzi, Josip - Krilan SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, GR42, BU46, BO47, BE47, JM56, ZA76

Paglovec, Franc Mihael SK93V, SK14

Pahor, Boris KO65, MH69, BH75, BT82, CE84, FA90, BT94, KO03, KK03

Pahor, Jože GA40, BU46, BO49, ZA76

Pajk, Janko JA68, SK93V, SK14

Pajk, Pavlina SK93V, SK14

Paljk, Jurij BT94

Pangerc, Boris BT94

Papež, Franc PE80

Parapat, Janez SK93N, SK93V, SK14

Partljič, Tone BT94, KO03, KK03

Paternu, Boris BT94

Pavček, Marko CE84

Pavček, Tone KO65, BH75, ZA76, GO79, BH80, BT82, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Pavšič, Vladimir - Matej Bor SM45, BA45, SM46, BO47, BO49, ME51, JM56, KO65, MH69, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Pečjak, Rudolf GA40

Pengov, Fran BR12, SK13, WE22, GR30, KA30

Perčič, Tone KK03

Perne, Andrej IN74, IN85

Peršak, Tone CE84

Pertot, Bruna BT82, BT94

Pesjak, Luiza JA67, JA68, SK93N, SK93V, SK13, SK14, WE22, KA30, BA35, BO47, JM56, KO90, KO94

Petelin, Jože CE84

Peterlin, Jože BT94

Peterlin, Majda - Vida Brest BO47, JM56

Peterlin, Radivoj - Petruška BU28, GR30, GA40, BU46

Pin, Alojzij SK93N, SK13

Pintar, Luka BL55, MI65, JA67, SK93N, SK93V, SK13, SK14, WE22

Pirjevec, Dušan - Ahac SM46, BO47, BT82, BT94

Pirnat, Andrej BL55

Pirnat, Makso BR12, SK13, WE22

Piskernik, Angela BA39, BA43, BA45

Pivko, Ljudevit WE22

Plesničar, Pavel GA40

Pleteršnik, Maks SK93N, SK13, WE22

Podbevšek, Anton BH75, GČ79, BH80, PE80, KO90, BT94, KO03, KK03

Podgornik, Ivan WE22, BA35

Podkrajšek, Henrik SK93N

Podmilšak, Josip - Andrejčkov JA67, SK93N, WE22

Pogačnik, Bogdan BT82, BT94, LA10

Pogačnik, Jože BT94

Pogačnik, Jožef GA40, MO42, GR42, ZA76, PE80

Pohlin, Marko SK93V, SK14, BU28, GR30, BA39, GA40, GR42, BA43, BA45, BU46, BO47, BE47, SE48, BŽ49, ME51, JM56, KO65, IN74, BH75, ZA76, BH80, BT82, CE84, BT94

Polanšek, Valentin IN74, ZA76, IN85

Poljanec, Ljudmila SK13, WE22, BU28, GR30, BU46

Potočnik, Blaž BL55, JA61, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK14, GR30, KA30, GA40, GR42, BŽ49, IN74, ZA76, IN85

Potočnik, Matej WE22

Potokar, Cita IN85

Potrč, Ivan BA39, GA40, BA45, BO47, SE48, BO49, ME51, JM56, KO65, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, KO90, BT94, KO03, KK03

Požar, Ana GA40

Praček, Ana - Krasna JM56

Prajs, Franci KO90

Praprotnik, Andrej BL55, JA61, MI65, JA67, SK93N, SK93V, SK14

Predan, Vasja LA10

Pregarč, Aleksij BT94

Pregelj, Ivan WE22, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, BA43, BA45, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Pregl, Slavko IN85

Premrl, Radoslava BT82, BT94

Presl, Mihael WE22

Prešeren, France MA50, BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Pretnar, Miroslav WE22, GA40, BU46

Preželj, Cveto CE84

Prijatelj, Ivan BU28, GR30, BA35, BA39, GR42, BA45, BU46, SE48, BO49, ME51, ZA76, BT94, KO03, LA10

Primic, Janez Nepomuk SK93V, SK14, BO49, ME51

Pugelj, Milan WE22, BU28, GR30, BA35, BA39, GR42, BA45, BU46, BO49, ME51, JM56, ZA76, KO03

Račič, Božo GA40

Radovič, Danica BT82, BT94

Rakež, Jožef BR12, BR23

Rape, Andrej GA40, PE80

Ravnikar, Matevž - Poženčan BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK13, SK14, GR30, GR42, SE48, BO49, ME51, ZA76, PE80

Rebula, Alojz KO65, MH69, BH75, ZA75, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, CE84, KO90, BT94, KO03, KK03

Rebula, Zora MH69

Regali, Josip BR12, BR23

Rehar, Radivoj GA40

Res, Alojzij WE22, BA35, BA39, BA45, SE48

Resman, Ivan SK13

Ribičič, Josip BO47, JM56

Rigler, Jakob BT94

Rob, Ivan KO03, KK03

Robida, Karel BL55, MI65, JA67, SK93N

Rogač, Jožef JA67, JA68, JA70

Rojec, Vlado GA40

Rojina, Fran BA35, BA39, BA43, BA45

Rozman, Andrej A. KK03

Rozman, Jožef BL55, MI65, JA67, JA68, JA70

Rozman, Smiljan ZA76, IN85

Rožanc, Marjan KO90, BT94, KO03, KK03

Rudolf, Branko ZA76

Rutar, Simon SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, KA30, BA35, BA39, BA45, BU46, ČE47, SE48, BŽ49, IN74, PE80, IN85

Saksida, Zora BŽ49

Samec, Janko BU28, BU46

Samec, Smiljan BA45, BO47

Samotorčan Josip - Gradačan SK93N

Samsa, Ivan WE22, GA40

Savinšek, Slavko KO03

Scheinigg, Janez SK93V, SK14, IN85

Scheligo, Irma GA40

Schönleben, Janez Ludvik SK93V, SK14, GR30, GR42

Schreiner, Henrik SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14

Seidl, Ferdinand SK13, WE22, BR23, GR30

Seliškar, Tone BA35, BA39, GA40, GR42, BA43, BA45, SM46, BU46, BO47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03

Semrajc, Martin SK93N

Sever, Mihael GR42

Sfiligoj, Avgust BT94

Simčič, Zorko PE80, KO03, KK03

Simonič, Franc SK93N, SK13

Sket, Jakob SK93V, SK13, SK14, BO49, JM56, IN74, ZA76, IN85, KK03

Skubic, Anton BR12, SK13, WE22, BR23

Skuhala, Ivan SK93N

Slamnik, Zdravko - Pavle Zidar BH75, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, KO90, FA90, BT94, KO03, KK03

Slodnjak, Anton JM56, BT94

Slomšek, Anton Martin BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, BU46, ČE47, BE47, SE48, BŽ49, IN74, ZA76, PE80, BT82, CE84, IN85, BT94, KK03, LA10

Smole, Dominik KO65, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Snoj, Jože GO79, KO03, KK03

Sommaripa, Alasia da GR30, GR42, BE47, BO49, BH75, ZA76, BH80, BT82, BT94

Sosič, Marko KK03

Sovič, G. BT82, BT94

Sovrè, Anton BA39, BA45, BE47

Sruk, Vlado BT94

Stanič, Valentin MA50, MI65, SK93V, SK14, GR30, GR42, ME51, ZA76, BT94

Starè, Josip SK93N, BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, KA30, GA40, BU46

Stefan, Jožef MI65, SK93N, SK13, ZA76, IN85

Steklasa, Ivan SK93N, SK13

Stelè, France BU28, BU46

Stelè, Melita GO79

Steržinar, Ahacij GR30, GR42, BO49, ME51, BH75, ZA76, BH80, BT82, BT94

Stiasny, Ljudevit GA40

Stibilj, Milan GO79

Stojan, Mihael BL55

Strel, Janez MA50, BL55, JA61, JA67, SK93V, SK14

Stritar, Josip SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, BA45, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, BH80, PE80, BT82, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Strmšek, Pavel WE22

Strniša, Gregor KO65, BH75, GČ79, GO79, GČ80, BH80, FA84, IN85, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Strniša, Gustav GA40

Suhadolčan, Leopold IN85

Sušnik, Anton WE22

Svetec, Luka - Podgorski MA50, BL55, JA61, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK13, BU28, GR30, GR42, BU46, ZA76

Svetek, Lev - Zorin SK93N, BA45, BO47

Svetina, Ivo KO90, KO94, KO03, KK03

Svetina, Tone BH75, BT82, BT94

Svetličič, Fran BL55, JA61, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK13, SK14, BU28, GR30, KA30, GR42, BU46, ZA76

Šalamun, Tomaž BH75, GČ79, BH80, BT82, FA84, CE84, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Šali, Severin MO42, PE80

Šamperl, Janez Dragotin MA50

Šarabon, Vinko WE22, GR30

Šašel, Josip IN74, IN85

Šašelj, Ivan ZA76, PE80

Šega, Milan CE84

Šeligo, Rudi BH75, GČ79, GO79, BH80, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03

Šest, Josip GA40

Šetina, Franc SK93N

Širok, Karel - Andrejev BR12, BA45, BU46, BO47, JM56

Šiška, Tone BO47

Šmigoc, Janez Leopold MI65, SK93V, SK14

Šmuc, Vojka BT94

Šober, Milenko MH69

Šorli, Ivo BU28, GR30, GA40, GR42, BU46, ZA76

Šorli, Ljubka - Bratuževa BT82, BT94

Šoukal, Milena KK03

Šömen, Branko GO79, KK03

Španger, Vekoslav BT82, BT94

Špicar, Jaka IN85

Špur, Katarina GA40, BO47, JM56, KK03

Šteger, Aleš LA10

Štibler, Miloš GA40

Štiglic, France - Tugo BA45, BO47

Štih, Bojan CE84, KO90, BT94

Štrukelj, France - Jaroslav BR12, BR23

Štular, Jaka IN85

Šubic, Ivan BR12, WE22, BA35

Šubic, Jožef JA67, SK13

Šubic, Simon SK93N, BR23

Šuklje, Fran SK93N

Šuman, Josip JA67, SK93N

Šuster, Andrej - Drabosnjak ME51, BH75, ZA76, BH80, BT94

Švabič, Marko KO90

Tarman, Kazimir IN85

Taufer, Veno BH75, BH80, PE80, CE84, KO90, KO94, KO03, KK03

Taufer, Vida GA40, MO42, BU46, BO47, BO49, ME51, JM56, KO65

Tavčar Ivan - Filodemus SK93N, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Tavčar, Josip BT82, BT94

Toman, Lovro MA50, BL55, JA61, JA68, SK93V, SK14, WE22, GR30

Toman, Josipina - Turnograjska BL55, KK03

Tomažič, Pinko BT82, BT94

Tominšek, Fran SK13

Tominšek, Josip BR12, SK13, WE22, BR23, KA30, BA35, BA39, GA40, BA43

Tomšič, Ivan JA67, SK93N, SK13

Tomšič, Ljudevit SK93N, SK13

Tomšič, Marjan BT94, KO03, KK03

Tonejec, Matej - Samostal SK93N, BR12, SK13, WE22, BR23, GA40, PE80

Trdan Tone GA40

Trdina, Janez BL55, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, BH80, BT82, CE84, IN85, KO90, BT94, KO03, KK03

Treiber, Franc Saleški ZA76, IN85

Trinko, Ivan - Zamejski SK13, WE22, BU28, KA30, BU46, BO47, ČE47, BO49, BŽ49, ME51, JM56, PE80, BT82, BT94

Trnovec, Matej Andrejevič PE80

Trošt, Ivo GA40

Trstenjak, Davorin BL55, JA67, SK93N, SK13, ZA76

Trubar, Primož MI65, SK93V, SK14, BU28, GR30, GA40, GR42, BU46, BE47, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Truhlar, Vladimir BT94

Trunk, Jurij Matej WE22

Turnšek, Metod ZA76

Turšič, Leopold SK13, WE22

Tušek, Ivan MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK13, WE22

Udovič, Jože SM45, BA45, KO65, BH75, ZA76, BH80, BT82, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Ukmar, Anton SK93N, SK93V, SK14

Ulčar, Josip JM56

Umek, Anton - Okiški BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14

Ušeničnik, Aleš GR30

Uršič, Jernej BL55, JA61, JA67, SK93N

Vadnjal, Anton BA35, BA39, BA43, BA45

Vajda, Fran WE22

Valjavec, Matija - Kračmanov BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, IN74, ZA76, PE80, IN85

Valvasor, Janez Vajkard SK93V, SK14, BA35, BA39, GA40, GR42, BA43, BA45, BO47, BO49, BŽ49, ME51, JM56, IN74, BH75, ZA76, GČ79, BH80, BT82, CE84, IN85, BT94, KK03

Varh, Valentin IN85

Varl, Jurij JA67

Vašte, Ilka BA39, GA40, BA43, BA45, BO47, SE48, BO49, BŽ49, JM56, ZA76, PE80

Vauti, Valentin IN85

Vdovič, Stanislav - Janez Rožencvet BA39, BA43, BA45, ČE47, BŽ49, IN74, IN85

Velikonja, Narte BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, ČE47, SE48, BŽ49, ZA76, PE80

Verne, Mihael BL55, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93V, SK14

Vesel, Ivan - Vesnin BR12, SK13

Vesel, Jovan - Koseski MA50, BL55, JA61, MI65, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK14, BR23, GR30, BA35, BA39, GA40, GR42, BA43, BA45, BO47, SE48, BO49, ME51, ZA76, CE84, BT94, KK03, LA10

Vidmar, Josip BA45, BU46, BO47, BH75, BH80, BT82, FA84, KO90, KO94, BT94, KO03, LA10

Vidmar, Maja KK03, LA10

Vidmar, Milan BA39

Vilhar, Miroslav BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, GA40, GR42, BU46, SE48, IN74, ZA76, BT94

Vilhar, Stanka MH69

Vipotnik, Cene BU46, KO65, BH75, ZA76, GO79, GČ80, BH80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, KO94, BT94, KK03

Vipotnik, Janez GČ79

Virk, Jani KO03, KK03, LA10

Virk, Jožef JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, GA40, SE48, IN74

Vodnik, Anton GR30, MO42, GR42, BU46, BO47, BE47, BO49, ME51, KO65, BH75, ZA76, GČ79, BH80, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Vodnik, France GA40, BH75

Vodnik, Valentin MA50, BL55, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Vodopivec, Albina - Saša Vegri KO65, BH75, ZA76, KK03

Vodovnik, Jurij BT94

Vodušek, Božo GR42, SM45, BA45, BU46, BO47, BO49, ME51, JM56, KO65, BH75, ZA76, GČ79, BH80, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Vodušek, Vital BA35, BA39, GA40, BA43, SE48

Volc, Alojzij BA39, BA43, BA45

Voljč, Jakob GR30

Volkmer, Leopold MI65, SK93V, SK14, GR30, GR42, ME51

Vombergar, Jože ČE47, BŽ49

Vošnjak, Bogumil WE22

Vošnjak, Josip MI65

Vouk, Rudi IN74, IN85

Vovk, Frančiška – Vida Jeraj SK13, WE22, BU28, GR30, BA35, BA39, GA40, GR42, BA43, BA45, BU46, BO47, BO49, BŽ49, ME51, JM56, IN74, ZA76, IN85

Vovk, Joža BŽ49

Vraz, Stanko MA50, SK93V, SK14, GR30, GR42, BO49, ME51, ZA76, PE80, CE84, BT94

Vrhovec, Ivan SK93N, BR12, SK13, BR23, GA40

Vrtovec, Matija BL55, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK13, SK14, WE22

Vuk, Stanko BA45, MH69, IN74, BT82, BT94

Wester, Josip SK13, WE22

Wiesthaler, Fran SK93N, SK93V, SK14

Winkler, Venceslav IN85

Zablatnik, Pavel IN74, ZA76, IN85

Zabukovšek, Jožef BL55

Zadavec, Franc BT94

Zagoričnik, Franci KO90, KO94, KO03, KK03

Zajc, Dane KO65, MH69, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Zakrajšek, Fran JA67, JA68, JA70, SK93N

Zalokar, Janez BL55, MI65

Zarnik, Boris WE22, GR30, BA35

Zarnik, Ivan SK93N

Zavrl, Albin GA40

Zbašnik, Fran SK93V, SK14, BA35, BA39, BA45, SE48

Zdešar, Anton BL55

Zidar, Anica KO90

Ziherl, Boris ME51, BH75, BH80

Zizenčeli, Jožef SK93V, SK14, GR42, BO49, ME51, KK03

Zlobec, Ciril KO65, BH75, ZA76, GČ79, GO79, BH80, BT82, CE84, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Zois, Žiga GR30, BA35, BA39, GR42, BA45, BO47, BE47, SE48, ME51, JM56, BH75, ZA76, BH80, PE80, BT82, KO90, KO94, BT94, KO03, KK03

Zopf, Marija GA40

Zorec, Ivan WE22, BA39, GA40, MO42, BA43, BA45, ČE47, SE48, BŽ49

Zorman, Ivo BO47, BO49, ME51, JM56

Zupan, Jakob MA50, JA67, SK93V, SK14, GR30, GR42, BO49, ME51, ZA76

Zupan, Tomo BO49, ME51

Zupan, Uroš KO03, KK03, LA10

Zupan, Vitomil BA45, KO90, KO94, KO03, KK03, LA10

Zupančič, Anton JA67, SK93N, SK93V, BR12, SK13

Zupančič, Beno KO65, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, FA84, CE84, KO90, FA90, KK03

Zupančič, Matjaž KK03, LA10

Žabot, Vlado KO03, KK03

Žagar, Iztok JM56

Žakelj, Anton - Rodoljub Ledinski MA50, JA61, MI65, JA67, JA68, JA70, SK93N, SK93V, SK13, SK14, GR30, PE80, BT94

Žemlja, Jožef MA50, JA68, JA70, SK93V, SK14

Žerjal, Irena BT82, BT94

Žitnik, Vinko PE80

Žnidarčič, Asta SM46

Žnidaršič, Marička JM56, PE80, BT82, BT94

Župančič, Oton BR12, SK13, SK14, WE22, BR23, BU28, GR30, KA30, BA35, BA39, GA40, MO42, GR42, BA43, SM45, BA45, SM46, BU46, BO47, ČE47, BE47, SE48, BO49, BŽ49, ME51, JM56, KO65, MH69, IN74, BH75, ZA76, GČ79, GO79, GČ80, BH80, PE80, BT82, FA84, CE84, IN85, KO90, FA90, KO94, BT94, KO03, KK03, LA10

Žvab, Lovro SK93N

Žvegel, Jožef SK93N

PRILOGA B3

RAZVRSTITEV SLOVENSКИH AVTORJEV PO ŠTEVILU OBJAV V SESTAVIH
SREDNJEŠOLSKIH BERIL OD 1850 DO 2010 (od 10 objav dalje)

Prešeren, France	56	Vilhar, Miroslav	23	Kastelec, Matija	14
Levstik, Fran	53	Dalmatin, Jurij	22	Kraigher, Alojz	14
Vodnik, Valentin	53	Glazer, Janko	22	Metelko, Fran	14
Jurčič, Josip	52	Maselj, Franjo	21	Pavček, Tone	14
Jenko, Simon	51	Murnik, Rado	21	Prijatelj, Ivan	14
Gregorčič, Simon	49	Potrč, Ivan	21	Rebula, Alojz	14
Aškerc, Anton	48	Vodušek, Božo	21	Strniša, Gregor	14
Tavčar, Ivan	48	Jarnik, Urban	20	Trinko, Ivan	14
Trdina, Janez	48	Kreft, Bratko	20	oče Hipolit	13
Župančič, Oton	47	Kveder, Zofka	20	Levec, Peter	13
Cankar, Ivan	46	Sardenko, Silvin	20	oče Romuald	13
Kersnik, Janko	45	Vodnik, Anton	20	Pesjak, Luiza	13
Kette, Dragotin	44	Zois, Žiga	20	Pugelj, Milan	13
Murn, Josip	44	Cegnar, Fran	19	Zidar, Pavle	13
Stritar, Josip	44	Jeraj, Vida	19	Svetec, Luka	13
Finžgar, Fran Saleški	41	Rutar, Simon	19	Šalamun, Tomaž	13
Erjavec, Fran	39	Gestrin, Fran	18	Žakelj, Anton	13
Pregelj, Ivan	39	Golia, Pavel	18	Funtek, Anton	12
Kosovel, Srečko	37	Levec, Fran	18	Govekar, Fran	12
Slomšek, Anton Martin	37	Medved, Anton	18	Hieng, Andrej	12
Bevk, France	36	Zajc, Dane	18	Jalen, Janez	12
Valjavec, Matija	36	Cigler, Janez	17	Kopitar, Jernej	12
Gradnik, Alojz	35	Kastelic, Miha	17	Kovačič, Lojze	12
Svetokriški, Janez	34	Krelj, Sebastijan	17	Lipuš, Florijan	12
Klopčič, Mile	32	Minatti, Ivan	17	Makarovič, Svetlana	12
Seliškar, Tone	32	Novačan, Anton	17	Molè, Vojeslav	12
Gruden, Igo	31	Ravnikar, Matevž	17	Vidmar, Josip	12
Trubar, Primož	31	Čop, Matija	16	Zupančič, Beno	12
Milčinski, Fran	31	Gruden, Josip	16	Balantič, France	11
Mencinger, Janez	30	Kovič, Kajetan	16	Dev, Janez Damascen	11
Prežihov, Voranc	28	Potočnik, Blaž	16	oče Rogerij	11
Meško, Franc Ksaver	28	Smole, Dominik	16	Levstik, Vladimir	11
Kranjec, Miško	27	Dolenec, Hinko	15	Malavašič, Fran	11
Linhart, Anton Tomaž	27	Bohorič, Adam	15	Umek, Anton	11
Vesel, Jovan	27	Krakar, Lojze	15	Vašte, Ilka	11
Bor, Matej	26	Lovrenčič, Joža	15	Velikonja, Narte	11
Golar, Cvetko	26	Maister, Rudolf	15	Vraz, Stanko	11
Destovnik, Karel	25	Menart, Janez	15	Hicinger, Peter	10
Kozak, Juš	25	Pagliaruzzi, Josip	15	Hubad, Fran	10
Cankar, Izidor	24	Svetličič, Fran	15	Küzmič, Štefan	10
Kocbek, Edvard	24	Udovič, Jože	15	Lah, Ivan	10
Kosmač, Ciril	24	Vipotnik, Cene	15	Lavtižar, Josip	10
Pohlin, Marko	24	Zlobec, Ciril	15	Marn, Franjo	10
Ingolič, Anton	23	Bleiweis, Janez	14	Messner, Janko	10
Jarc, Miran	23	Detela, Fran	14	Šeligo, Rudi	10
Valvasor, Janez V.	23	Grum, Slavko	14		

PRILOGA B5

RAZVRSTITEV SLOVENSКИH AVTORJEV PO DELEŽU URESNIČENIH OD MOŽNIH UVRSTITEV V SREDNJEŠOLSKA BERILA

AVTOR	%	AVTOR	%	AVTOR	%
France Prešeren	100	Fran Milčinski	66	Vida Jeraj	40
Josip Jurčič	100	Anton M. Slomšek	66	Marjan Rožanc	40
Oton Župančič	100	Tone Pavček	64	Peter Levec	39
Anton Aškerc	98	Matija Valjavec	64	Jože Udovič	39
Ivan Cankar	98	Ciril Kosmač	63	Fran Gestrin	38
Ivan Tavčar	98	Edvard Kocbek	62	Primož Kozak	38
Fran Levstik	96	Pavle Zidar	62	Anton Medved	38
Valentin Vodnik	95	Anton Ingolič	61	Slavko Grum	36
Simon Gregorčič	94	Janez Svetokriški	61	Urban Jarnik	36
Simon Jenko	94	Svetlana Makarovič	60	Joža Lovrenčič	36
Dragotin Kette	94	Fran K. Meško	60	Miroslav Košuta	35
Josip Murn	94	Andrej Hieng	57	France Balantič	34
Janko Kersnik	92	Juš Kozak	57	Fran Cegnar	34
Ivan Pregelj	89	Benó Zupančič	57	Rudolf Maister	32
Srečko Kosovel	88	Janez Mencinger	56	Josip Pagliaruzzi	31
Josip Stritar	88	Janko Messner	56	Janez Cigler	30
Fran S. Finžgar	87	Rudi Šeligo	56	Miha Kastelic	30
Janez Trdina	86	Izidor Cankar	55	Alojz Kraigher	30
Dane Zajc	86	Cvetko Golar	55	Ivan Trinko	30
France Bevk	82	Miran Jarc	55	Dušan Jovanović	28
Alojz Gradnik	80	Ivan Potrč	55	Fran Svetličič	27
Matej Bor	79	Primož Trubar	55	Fran Govekar	26
Ivan Minatti	77	Božo Vodušek	54	Milan Jesih	25
Karel Destovnik	76	Bratko Kreft	51	Narte Velikonja	25
Mile Klopčič	76	Janko Glazer	50	Luiza Pesjak	24
Tone Seliškar	76	Drago Jančar	50	Luka Svetec	23
Dominik Smole	76	Anton T. Linhart	48	Peter Božič	22
Prežihov Voranc	74	Jovan Vesel	48	Vida Taufer	21
Kajetan Kovič	73	Anton Vodnik	48	Janez D. Dev	20
Fran Erjavec	72	Boris A. Novak	45	Fran Malavašič	20
Miško Kranjec	71	Cene Vipotnik	45	Mira Mihelič	20
Florjan Lipuš	71	Marko Kravos	44	Tone Partljič	19
Igo Gruden	70	Zofka Kveder	43	Saša Vegri	19
Lojze Krakar	68	Franjo Maselj	43	Vitomil Zupan	18
Janez Menart	68	Silvin Sardenko	43	Vladimir Bartol	15
Tomaž Šalamun	68	Boris Pahor	43	Lovro Toman	14
Ciril Zlobec	68	Marko Pohlin	43	Ivan Hribovšek	13
Lojze Kovačič	67	Miroslav Vilhar	41	Vida Brest	6
Alojz Rebula	67	Berta Bojetu	40	Pavlina Pajk	4
Gregor Strniša	67	Niko Grafenauer	40	Josipina Toman	4

PRILOGA B6

RAZMERJE MED LETOM ROJSTVA AVTORJA IN LETOM PRVE OBJAVE V BERILU
(80 avtorjev, rojenih po letu 1825)

AVTOR	LRA	LPO	R	AVTOR	LRA	LPO	R
Anton Umek	1838	1855	17	Izidor Cankar	1886	1922	36
Matija Valjavec	1831	1850	19	Ciril Kosmač	1910	1946	36
Janez Trdina	1830	1850	20	Svetlana Makarovič	1939	1975	36
Josipina Toman	1833	1854	21	Janez Menart	1929	1965	36
Karel Destovnik	1922	1945	23	Dominik Smole	1929	1965	36
Josip Jurčič	1844	1867	23	Dane Zajc	1929	1965	36
Lovro Toman	1827	1850	23	Lojze Kovačič	1928	1965	37
Oton Župančič	1878	1901	23	Tone Pavček	1928	1965	37
Luka Svetec	1826	1850	24	Florijan Lipuš	1937	1975	38
Simon Jenko	1835	1861	26	Ivan Pregelj	1883	1921	38
Srečko Kosovel	1904	1930	26	Luiza Pešjak	1828	1867	39
Lojze Krakar	1926	1952	26	Alojz Gradnik	1882	1921	39
Ivan Potrč	1913	1939	26	Janko Kersnik	1852	1892	40
Fran Cegnar	1826	1854	28	Fran Saleški Finžgar	1871	1911	40
Janko Glazer	1893	1922	29	Andrej Hieng	1925	1965	40
Igo Gruden	1893	1922	29	Rudi Šeligo	1935	1975	40
Janez Mencinger	1838	1867	29	Ivan Tavčar	1851	1891	40
Josip Murn	1879	1908	29	Ciril Zlobec	1925	1965	40
Anton Aškerc	1856	1886	30	Drago Jančar	1948	1989	41
Miran Jarc	1900	1930	30	Anton Medved	1869	1910	41
Fran Levstik	1831	1861	30	Ivan Minatti	1924	1965	41
Mile Klopčič	1905	1935	30	Alojz Rebula	1924	1965	41
France Bevk	1890	1921	31	Narte Velikonja	1891	1932	41
Edvard Kocbek	1904	1935	31	Simon Gregorčič	1844	1886	42
Juš Kozak	1892	1923	31	Pavle Zidar	1932	1975	43
Miško Kranjec	1908	1939	31	Zofka Kveder	1878	1922	44
Tone Seliškar	1900	1931	31	Fran Milčinski	1867	1912	45
Saša Vegri	1934	1965	31	Fran Gestrin	1865	1912	47
Ivan Cankar	1876	1908	32	Ivan Trinko	1863	1910	47
Anton Ingolič	1907	1939	32	France Balantič	1921	1969	48
Fran Ksaver Meško	1974	1906	32	Ilka Vašte	1891	1939	48
Matej Bor	1913	1945	32	Prežihov Voranc	1893	1942	49
Cene Vipotnik	1914	1946	32	Dušan Jovanović	1939	1989	50
Fran Erjavec	1834	1867	33	Josip Stritar	1836	1886	50
Cvetko Golar	1879	1912	33	Alojz Kraigher	1977	1928	51
Dragotin Kette	1876	1910	34	Boris Pahor	1913	1965	52
Kajetan Kovič	1931	1965	34	Fran Govekar	1871	1928	57
Tomaž Šalamun	1941	1975	34	Slavko Grum	1901	1965	64
Vida Jeraj	1875	1910	35	Ivan Hribovšek	1923	1994	71
Bratko Kreft	1905	1940	35	Vladimir Bartol	1903	1982	79

LRA = leto rojstva avtorja; LPO = leto prve objave; R = razlika

PRILOGA B7

RAZMERJE MED LETOM IZIDA PRVE/EDINE PESNIŠKE ZBIRKE IN PRVO OBJAVO AVTORJA V SREDNJEŠOLSKEM BERILU

AVTOR	IZID	PRVA OBJAVA	LET	AVTOR	IZID	PRVA OBJAVA	LET
Jenko	1865	Janežič 1861	- 4	Murn	1903	Brinar I 1908	5
Aškerc	1890	Sket V-VI 1886	- 4	Gradnik	1916	Grafenauer I 1921	5
Kocbek	1934	Bajec III 1935	1	Levstik	1854	Janežič 1861	7
Župančič	1899	Sket II 1901	2	Seliškar	1923	Bajec I 1931	8
Destovnik	1943	Bajec I 1945	2	Cankar	1899	Brinar I 1908	9
Prešeren	1847	Macun 1850	3	Kette	1900	Sket I 1910	10
Pavšič	1942	Smolej III-IV 1945	3	Klopčič	1924	Bajec III 1935	11
Gregorčič	1882	Sket V-VI 1886	4	Stritar	1869	Sket V-VI 1886	17

RAZMERJE MED LETOM IZIDA BESEDILA IN NJEGOVO PRVO OBJAVO V BERILU

AVTOR	BESEDILO	IZID	PRVA OBJAVA	LET
J. Jurčič	Deset brat	1866	Janežič 1870	4
I. Cankar	Na klancu	1902	Brinar I 1908	6
F. Bevk	Kaplan Martin Čedermac	1938	Bajec III 1945	7
I. Pregelj	Plebanus Joannes	1920	Budal 1928	8
I. Tavčar	Visoška kronika	1919	Budal 1928	9
C. Kosmač	Balada o trobenti in oblaku	1956	Kos II 1965	9
F. Levstik	Martin Krpan	1858	Janežič 1868	10
L. Kuhar	Boj na požiralniku	1935	Bajec I 1945	10
F. S. Finžgar	Pod svobodnim soncem	1907	Wester III 1921	14
C. Kosmač	Tantadruj	1959	Zablatnik VIII 1973	14
I. Tavčar	Izza kongresa	1908	Brinar IV 1923	15
I. Tavčar	Cvetje v jeseni	1917	Bajec II 1932	15
E. Kocbek	Strah in pogum	1951	Zablatnik VIII 1973	22
I. Cankar	Kurent	1909	Bajec II 1932	23
I. Pregelj	Matkova Tina	1921	Beličič II 1947	26
L. Kuhar	Samorastniki	1937	Kos II 1965	28
I. Cankar	Hlapec Jernej in njegova pravica	1907	Gaspari IV 1940	33
A. Kraigher	Kontrolor Škrobar	1914	Boršnik VI 1949	35
S. Grum	Dogodek v mestu Gogi	1930	Kos II 1965	35
J. Stritar	Zorin	1870	Sket VII-VIII 1906	36
I. Cankar	Hlapci	1910	Boršnik III 1948	38
I. Cankar	Martin Kačur	1906	Beličič II 1947	41
I. Cankar	Kralj na Betajnovi	1902	Boršnik VI 1949	47
I. Tavčar	V Zali	1894	Beličič I 1947	53
I. Cankar	Pohujšanje v dolini Šentflorjanski	1908	Kos I 1961	53
J. Kersnik	Jara gospoda	1893	Beličič II 1947	54
A. Kraigher	Školjka	1911	Kos II 1965	54
V. Bartol	Alamut	1938	Kos III 1994	56
I. Cankar	Hiša Marije Pomočnice	1904	Kos I 1961	57
J. Jurčič	Telečja pečenka	1872	Grafenauer IV 1930	58
I. Tavčar	Grajski pisar	1889	Beličič II 1947	58
I. Cankar	Za narodov blagor	1901	Kos I 1961	60
J. Kersnik	Agitator	1885	Boršnik VI 1949	64
J. Jurčič	Sosedov sin	1868	Bajec IV 1935	67

PRILOGA B8

PRVIH DVAJSET SLOVENSКИH AVTORJEV PO ŠTEVILU ENOT V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH OD 1850 DO 2010

MACUN 1850 VŠŠ (AVS)		BLEIWEIS 1855 NSS (AVS)		JANEŽIČ 1861 VŠŠ (AVS)		MIKLOŠIČ 1865 VŠŠ (AVS)	
F. Prešeren	11	M. Vrtovec	14	F. Cegnar	12	I. Navratil	20
L. Toman	11	I. Navratil	10	M. Vilhar	9	M. Vrtovec	20
J. Vesel	6	A. M. Slomšek	8	F. Prešeren	8	J. Trdina	10
V. Vodnik	5	M. Valjavec	8	F. Levstik	7	F. Prešeren	8
U. Jarnik	3	J. Bleiweis	7	V. Vodnik	5	V. Vodnik	7
M. Kastelic	2	J. Kosmač	7	A. Oliban	4	J. Rozman	6
M. Majar	2	N. Dolinar	6	J. Vesel	4	F. Levstik	5
J. D. Šamperl	2	F. Jeriša	6	B. Potočnik	3	M. Valjavec	5
J. Žemlja	2	L. Svetec	6	F. Svetličič	3	J. Bilec	4
J. Arlič	1	J. Vesel	6	M. Valjavec	3	F. Metelko	4
J. Hašnik	1	B. Potočnik	5	U. Jarnik	2	F. Miklošič	4
P. Hicinger	1	J. Trdina	5	M. Kastelic	2	A. M. Slomšek	4
I. Holzapfel	1	H. Freyer	4	V. Orožen	2	P. Trubar	4
J. Hornbek	1	V. Vodnik	4	A. Žakelj	2	M. Verne	4
F. Malavašič	1	M. Kastelic	3	D. Dežman	1	F. Cegnar	3
Š. Modrinjak	1	F. Prešeren	3	J. Hašnik	1	P. Hicinger	3
V. Stanič	1	M. Verne	3	P. Hicinger	1	G. Krek	3
J. Strel	1	F. I. Baraga	2	S. Jenko	1	M. Vilhar	3
L. Svetec	1	F. Cegnar	2	L. Jeran	1	F. Blažič	2
A. Žakelj	1	D. Dežman	2	G. Krek	1	J. Hašnik	2

JANEŽIČ 1867 NSS (AVS)		JANEŽIČ 1868 VŠŠ (AVS)		JANEŽIČ 1870 VŠŠ (AVS)		SKET 1893 NSS (AOG)	
A. Umek	13	F. Cegnar	14	F. Prešeren	12	A. M. Slomšek	24
A. Slomšek	10	F. Prešeren	12	M. Vilhar	10	M. Vilhar	20
F. Erjavec	9	F. Levstik	10	F. Levstik	9	S. Gregorčič	18
M. Vilhar	9	M. Vilhar	10	F. Cegnar	8	F. Erjavec	17
M. Vrtovec	8	A. Umek	9	F. Svetličič	7	F. Levstik	16
F. Cegnar	6	F. Svetličič	8	A. Umek	7	I. Tomšič	15
J. Jurčič	6	J. Vesel	8	J. Vesel	7	F. Metelko	13
I. Navratil	6	V. Vodnik	7	V. Vodnik	7	L. Pesjak	13
M. Valjavec	6	A. Žakelj	7	A. Žakelj	7	A. Umek	13
J. Bilec	4	A. Oliban	5	L. Svetec	5	F. Cegnar	11
M. Kastelic	4	L. Svetec	5	A. M. Slomšek	4	A. Aškerc	10
F. Marn	4	A. M. Slomšek	4	M. Vrtovec	4	J. Bilec	9
V. Vodnik	4	M. Valjavec	4	P. Hicinger	3	F. Cimperman	8
A. Zupančič	4	M. Vrtovec	4	J. Jurčič	3	J. Starè	8
A. Žakelj	4	U. Jarnik	3	M. Kastelic	3	M. Valjavec	8
F. Levstik	3	S. Jenko	3	A. Oliban	3	J. Jurčič	7
L. Pesjak	3	B. Potočnik	3	J. Trdina	3	S. Jenko	6
B. Potočnik	3	J. Trdina	3	M. Valjavec	3	J. Stritar	6
K. Robida	3	J. Žemlja	3	J. Žemlja	3	J. Gomilšak	5
J. Tušek	3	P. Hicinger	2	F. Erjavec	2	P. Gros	5

AVS = Avstrija; AOG = Avstro-Ogrska; NSS = Nižja srednja šola; VŠŠ = Višja srednja šola

SKET 1893 VŠŠ (AOG)		BRINAR 1912 MŠŠ (AOG)		SKET 1913 NŠŠ (AOG)		SKET 1914 VŠŠ (AOG)	
J. Stritar	19	J. Stritar	32	J. Stritar	32	F. Prešeren	25
F. Levstik	18	A. Aškerc	26	A. Aškerc	29	J. Stritar	22
F. Prešeren	18	S. Gregorčič	24	F. Erjavec	19	A. Aškerc	18
A. M. Slomšek	14	F. Erjavec	13	S. Gregorčič	17	F. Levstik	18
V. Vodnik	14	J. Jurčič	12	J. Trdina	14	S. Gregorčič	13
S. Gregorčič	13	J. Ogrinec	10	J. Sket	12	A. M. Slomšek	12
F. Svetličič	10	A. M. Slomšek	8	A. Funtek	11	V. Vodnik	12
S. Jenko	8	O. Župančič	8	F. Levstik	11	S. Jenko	9
A. Aškerc	6	D. Kette	7	A. Medved	11	F. Svetličič	9
P. Dajnko	6	A. Medved	7	O. Župančič	11	O. Župančič	9
U. Jarnik	6	I. Cankar	6	F. Metelko	8	U. Jarnik	6
B. Potočnik	6	F. Prešeren	6	J. Starè	8	B. Potočnik	6
J. Japelj	5	S. Jenko	5	M. Valjavec	8	J. Bleiweis	5
M. Kastelic	5	F. Maselj	5	J. Jurčič	7	F. Cegnar	5
S. Rutar	5	J. Murn	5	J. Pagliaruzzi	7	J. Japelj	5
P. Trubar	5	J. Starè	5	S. Jenko	6	M. Kastelic	5
A. Žakelj	5	M. Tonejec	5	A. Umek	6	A. Žakelj	5
J. Bleiweis	4	J. Trdina	5	J. Bilec	5	P. Dajnko	4
F. Cegnar	4	I. Vrhovec	5	E. Gangl	5	A. Funtek	4
J. Dalmatin	4	F. Metelko	4	C. Golar	5	F. Hubad	4

WESTER 1922 NŠŠ (SHS)		BRINAR 1923 MŠŠ (SHS)		BUDAL 1928 VŠŠ (KIT)		GRAFEN. 1930 VŠŠ (SHS)	
A. Aškerc	30	J. Stritar	29	J. Stritar	20	F. Levstik	48
J. Stritar	21	A. Aškerc	25	O. Župančič	16	O. Župančič	46
J. Trdina	20	S. Gregorčič	24	S. Gregorčič	14	F. Prešeren	43
O. Župančič	18	J. Jurčič	13	F. Erjavec	13	J. Stritar	33
S. Gregorčič	17	F. Prešeren	12	A. Aškerc	12	S. Gregorčič	31
A. Medved	17	I. Cankar	11	J. Jurčič	12	A. Medved	29
J. Jurčič	12	O. Župančič	11	F. Prešeren	12	S. Jenko	25
F. Erjavec	11	F. Erjavec	10	I. Cankar	10	V. Vodnik	24
A. Funtek	9	S. Jenko	10	S. Jenko	9	A. Aškerc	23
S. Jenko	9	J. Trdina	9	D. Kette	9	J. Murn	20
R. Murnik	9	J. Ogrinec	8	J. Murn	9	P. Trubar	14
I. Cankar	8	D. Kette	7	F. S. Finžgar	8	D. Kette	10
F. S. Finžgar	8	A. M. Slomšek	7	F. Levstik	8	C. Golar	8
J. Gruden	8	F. Levstik	6	J. Trdina	8	I. Cankar	7
C. Golar	7	F. Maselj	6	A. Medved	6	A. Gradnik	7
M. Valjavec	7	I. Gruden	5	I. Tavčar	5	M. Valjavec	7
J. Wester	7	A. Medved	4	J. Gruden	4	J. Cimperman	6
V. Jeraj	6	F. K. Meško	4	F. Levec	4	P. Dajnko	6
F. Levstik	6	J. Murn	4	F. K. Meško	4	F. S. Finžgar	6
F. Prešeren	6	M. Tonejec	4	J. Pagliaruzzi	4	M. Vilhar	6

SHS = Kraljevina SHS; KIT = Kraljevina Italija; MŠŠ = Meščanska srednja šola

KACIN 1930 NSSŠ (KIT)		BAJEC 1935 NSSŠ (JUG)		BAJEC 1939 NSSŠ (JUG)		GASPARI 1940 MSSŠ (JUG)	
J. Stritar	13	O. Župančič	29	O. Župančič	30	O. Župančič	25
A. Aškerc	9	J. Stritar	15	I. Cankar	17	J. Stritar	22
O. Župančič	9	S. Gregorčič	14	F. S. Finžgar	16	A. Aškerc	15
F. Levstik	8	I. Cankar	13	S. Gregorčič	16	I. Cankar	12
F. Erjavec	5	F. S. Finžgar	11	J. Stritar	16	S. Gregorčič	12
V. Molè	5	F. Prešeren	11	A. Aškerc	15	F. Prešeren	11
I. Pregelj	5	D. Kette	10	F. Prešeren	11	F. K. Meško	10
I. Cankar	4	J. Trdina	10	J. Murn	8	C. Golar	9
F. S. Finžgar	4	A. Aškerc	9	J. Trdina	8	J. Jurčič	9
S. Gregorčič	4	C. Golar	8	C. Golar	7	F. Levstik	9
J. Jurčič	4	J. Murn	8	J. Jurčič	7	F. S. Finžgar	8
F. Milčinski	4	I. Pregelj	8	F. Levstik	7	S. Jenko	8
J. Trdina	4	J. Jurčič	7	I. Pregelj	7	F. Erjavec	7
F. Bevk	3	F. Levstik	6	I. Tavčar	7	A. M. Slomšek	7
C. Golar	3	I. Tavčar	6	V. Vodnik	7	A. Gradnik	6
A. Gradnik	3	V. Vodnik	6	F. Erjavec	6	J. Murn	6
S. Jenko	3	F. Erjavec	5	S. Jenko	6	J. Trdina	6
D. Kette	3	S. Jenko	5	M. Valjavec	6	F. Bevk	5
S. Kosovel	3	F. Milčinski	5	D. Kette	5	D. Kette	5
A. M. Slomšek	3	A. M. Slomšek	5	F. Milčinski	5	M. Kunčič	5

MODER 1942 NSSŠ (LJP)		GRAFEN. 1942 VSSŠ (LJP)		BAJEC 1943 NSSŠ (LJP)		SMOLEJ 1945 NSSŠ (OSO)	
J. Murn	5	F. Prešeren	28	O. Župančič	24	F. Prešeren	8
O. Župančič	5	F. Levstik	21	I. Cankar	14	A. Aškerc	5
S. Jenko	4	O. Župančič	18	S. Gregorčič	14	I. Cankar	4
A. Aškerc	3	J. Stritar	15	F. S. Finžgar	12	O. Župančič	4
I. Cankar	3	S. Gregorčič	13	J. Stritar	12	V. Vodnik	3
D. Kette	3	P. Trubar	12	A. Aškerc	7	F. S. Finžgar	2
S. Sardenko	3	V. Vodnik	12	J. Jurčič	7	B. Flander	2
F. Prešeren	3	S. Jenko	10	F. Levstik	7	S. Gregorčič	2
F. S. Finžgar	2	J. Murn	9	F. Prešeren	7	F. Kosmač	2
A. Gradnik	2	A. Aškerc	8	I. Tavčar	7	F. Levstik	2
S. Gregorčič	2	D. Kette	8	J. Murn	5	M. Mikuž	2
E. Cevc	1	Iv. Cankar	6	J. Trdina	5	F. Bevk	1
F. Detela	1	J. Dalmatin	4	M. Valjavec	5	J. Jurčič	1
F. Erjavec	1	F. Erjavec	4	V. Vodnik	5	J. Kersnik	1
F. Gestrin	1	C. Golar	4	C. Golar	4	M. Klopčič	1
J. Glaser	1	J. Jurčič	4	I. Gruden	4	S. Kosovel	1
C. Golar	1	A. Medved	4	I. Pregelj	4	P. Levec	1
P. Golia	1	J. Svetokriški	4	F. Erjavec	3	M. Bor	1
I. Gruden	1	Iz. Cankar	3	S. Jenko	3	I. Tavčar	1
F. Jaklič	1	F. S. Finžgar	3	D. Kette	3	J. Trdina	1

JUG = Kraljevina Jugoslavija; LJP = Ljubljanska pokrajina; OSO = Osvobojeno ozemlje

BAJEC 1945 NSS (DFJ)		SMOLEJ 1946 NSS (FLRJ)		BUDAL 1946 VSS (ZVU)		BORŠNIK 1947 NSS (FLRJ)	
O. Župančič	32	F. Prešeren	6	O. Župančič	24	O. Župančič	27
A. Aškerc	17	O. Župančič	4	J. Stritar	20	F. Prešeren	11
I. Cankar	17	M. Klopčič	3	I. Cankar	14	I. Cankar	10
S. Gregorčič	15	A. Aškerc	2	S. Gregorčič	14	S. Gregorčič	8
F. S. Finžgar	13	I. Cankar	2	F. Bevk	13	L. Kuhar	8
J. Stritar	13	K. Destovnik	2	F. Erjavec	13	A. Aškerc	7
F. Prešeren	12	F. S. Finžgar	2	J. Jurčič	12	I. Gruden	7
F. Levstik	11	S. Gregorčič	2	F. Prešeren	12	S. Jenko	7
J. Jurčič	8	I. Gruden	2	A. Gradnik	11	J. Stritar	7
I. Tavčar	7	S. Kosovel	2	A. Aškerc	10	I. Tavčar	7
V. Vodnik	7	M. Kranjec	2	F. S. Finžgar	9	V. Vodnik	7
C. Golar	6	L. Kuhar	2	I. Gruden	9	J. Jurčič	6
M. Klopčič	6	M. Bor	2	D. Kette	9	F. Levstik	6
J. Murn	6	I. Tavčar	2	J. Murn	9	S. Kosovel	5
I. Pregelj	6	V. Vodnik	2	J. Trdina	8	F. K. Meško	5
F. Bevk	5	M. Drnovšek	1	S. Kosovel	6	F. Milčinski	5
F. Erjavec	5	F. Gestrin	1	I. Tavčar	5	J. Murn	5
S. Jenko	5	C. Golar	1	J. Kozak	4	T. Seliškar	5
D. Kette	5	B. Grafenauer	1	F. Levec	4	K. Destovnik	4
J. Trdina	5	S. Jenko	1	A. Medved	4	F. S. Finžgar	4

ČEKUTA 1947 NSS (ZVU)		BELIČIČ 1947 VSS (ZVU)		SEVER 1948 NSS (BTA)		BORŠNIK 1949 VSS (FLRJ)	
O. Župančič	11	F. Prešeren	23	O. Župančič	26	A. Aškerc	27
A. Gradnik	9	S. Gregorčič	18	I. Cankar	19	O. Župančič	26
I. Cankar	7	F. Levstik	14	S. Gregorčič	15	F. Prešeren	22
S. Gregorčič	7	O. Župančič	12	A. Aškerc	13	S. Kosovel	21
S. Jenko	7	S. Jenko	11	F. S. Finžgar	12	S. Gregorčič	20
F. Erjavec	6	J. Stritar	9	F. Prešeren	11	I. Cankar	17
J. Stritar	6	D. Kette	8	J. Stritar	10	F. Levstik	17
F. Levstik	4	J. Murn	8	F. Levstik	8	S. Jenko	16
A. Aškerc	3	V. Vodnik	8	J. Murn	8	D. Kette	16
J. Jurčič	3	S. Kosovel	6	I. Tavčar	8	J. Murn	14
J. Lovrenčič	3	A. Aškerc	5	S. Jenko	6	M. Bor	12
S. Sardenko	3	A. Gradnik	5	J. Jurčič	6	K. Destovnik	11
F. Milčinski	3	I. Cankar	4	I. Pregelj	6	P. Trubar	10
I. Pregelj	3	A. Medved	4	M. Valjavec	6	L. Kuhar	9
F. Prešeren	3	I. Tavčar	4	V. Vodnik	6	I. Tavčar	9
A. M. Slomšek	3	F. Erjavec	3	A. M. Slomšek	5	I. Gruden	7
J. Trdina	3	J. Lovrenčič	3	F. Erjavec	4	J. Stritar	7
J. Debevec	2	P. Trubar	3	F. K. Meško	4	J. Jurčič	6
D. Feigel	2	J. Dalmatin	2	I. Gruden	3	M. Klopčič	6
F. S. Finžgar	2	J. Jurčič	2	F. Milčinski	3	T. Seliškar	6

DFJ = Demokratična federativna Jugoslavija; ZVU = Zavezniška vojaška uprava; FLRJ = Federativna ljudska republika Jugoslavija; BTA = Begunska taborišča v Avstriji

BLAŽINA 1949 NSSŠ (STO)		MERHAR 1951 VSSŠ (FLRJ)		JAMAR 1956 NSSŠ (FLRJ)		KOS 1965 SŠ (SFRJ)	
O. Župančič	16	O. Župančič	25	O. Župančič	33	O. Župančič	39
A. Aškerc	13	I. Cankar	22	F. Prešeren	20	J. Murn	36
S. Gregorčič	12	S. Kosovel	21	A. Aškerc	16	F. Prešeren	25
A. Gradnik	11	F. Prešeren	21	P. Levec	16	S. Kosovel	20
I. Cankar	10	S. Gregorčič	20	I. Cankar	15	I. Cankar	19
J. Jurčič	10	S. Jenko	18	L. Kuhar	15	D. Kette	17
F. S. Finžgar	9	F. Levstik	17	I. Gruden	14	S. Jenko	16
S. Jenko	8	V. Vodnik	17	F. Levstik	14	S. Gregorčič	14
D. Kette	8	D. Kette	16	J. Stritar	14	M. Bor	12
J. Stritar	8	A. Aškerc	15	S. Jenko	13	A. Aškerc	11
F. Levstik	7	J. Murn	15	K. Destovnik	12	V. Vodnik	11
F. Milčinski	7	M. Bor	12	S. Kosovel	12	A. Gradnik	10
F. Erjavec	6	K. Destovnik	11	T. Seliškar	12	J. Udovič	9
J. Murn	6	P. Trubar	11	F. Bevk	11	C. Vipotnik	9
I. Pregelj	5	J. Stritar	8	S. Gregorčič	11	B. Vodušek	9
F. Prešeren	5	I. Gruden	7	J. Murn	10	M. Jarc	8
A. M. Slomšek	5	M. Pohlin	7	V. Vodnik	10	F. Levstik	8
I. Tavčar	5	M. Klopčič	6	D. Kette	9	J. Stritar	8
J. Trdina	5	L. Kuhar	6	M. Klopčič	9	P. Golia	7
F. Bevk	4	T. Seliškar	6	F. Kosmač	9	I. Gruden	7

MIHELČ 1969 NSSŠ (RIT)		INZKO 1974 NSSŠ (RAV)		BOHANEC 1975 SŠ (SFRJ)		ZABLAT. 1976 VSSŠ (RAV)	
F. Prešeren	14	I. Cankar	10	F. Prešeren	26	F. Prešeren	33
O. Župančič	11	F. S. Finžgar	10	S. Kosovel	24	F. Levstik	24
S. Kosovel	10	S. Gregorčič	10	O. Župančič	22	S. Gregorčič	22
I. Cankar	9	F. Milčinski	10	J. Murn	20	J. Stritar	19
S. Jenko	9	O. Župančič	10	I. Cankar	18	S. Jenko	16
A. Aškerc	8	A. Aškerc	8	A. Gradnik	17	A. Aškerc	13
F. Bevk	8	F. Bevk	6	S. Jenko	15	O. Župančič	13
A. Gradnik	8	J. Jurčič	6	S. Gregorčič	12	J. Murn	12
J. Murn	8	D. Kette	6	D. Kette	12	D. Kette	9
D. Kette	7	A. M. Slomšek	6	F. Levstik	11	A. Medved	8
F. S. Finžgar	6	F. Erjavec	5	P. Trubar	11	V. Vodnik	8
S. Gregorčič	6	S. Jenko	5	V. Vodnik	11	I. Cankar	7
J. Jurčič	6	F. K. Meško	5	E. Kocbek	10	S. Kosovel	7
L. Kuhar	6	V. Polanšek	5	A. Aškerc	9	F. Erjavec	6
F. Levstik	6	J. Stritar	5	A. T. Linhart	9	C. Golar	6
J. Kersnik	5	J. Šašel	5	M. Bor	9	A. Gradnik	6
J. Stritar	5	F. Levstik	4	B. Vodušek	9	J. Jurčič	6
I. Tavčar	5	V. Möderndorfer	4	K. Kovič	8	F. S. Finžgar	5
I. Gruden	4	I. Tavčar	4	I. Minatti	8	M. Hartman	5
M. Klopčič	4	P. Zablatnik	4	J. Udovič	8	M. Majar	5

STO = Svobodno tržaško ozemlje; SFRJ = Socialistična federativna republika Jugoslavija; RIT = Republika Italija; RAV = Republika Avstrija; SŠ = Srednja šola

GREGORAČ 1979 ESS (SFRJ)		GORJUP 1979 SŠIUJ (SFRJ)		GREGORAČ 1980 SUI (SFRJ)		BOHANEC 1980 SŠ (SFRJ)	
S. Kosovel	24	F. Prešeren	11	S. Kosovel	16	F. Prešeren	26
O. Župančič	18	I. Cankar	9	O. Župančič	12	S. Jenko	15
J. Murn	15	O. Župančič	8	I. Cankar	11	S. Kosovel	11
F. Prešeren	15	S. Kosovel	7	F. Prešeren	11	F. Levstik	11
I. Cankar	10	J. Murn	6	J. Murn	10	P. Trubar	11
A. Gradnik	10	M. Bor	6	A. Gradnik	6	V. Vodnik	11
S. Gregorčič	9	K. Destovnik	5	S. Jenko	6	I. Cankar	10
V. Vodnik	9	S. Jenko	5	D. Kette	6	S. Gregorčič	10
D. Kette	8	M. Kranjec	5	V. Vodnik	6	J. Murn	10
S. Jenko	6	S. Gregorčič	4	A. Aškerc	3	O. Župančič	10
M. Bor	6	D. Kette	4	S. Gregorčič	3	A. T. Linhart	9
A. Aškerc	5	L. Kuhar	4	J. Jurčič	3	A. Aškerc	8
K. Destovnik	4	A. Aškerc	3	M. Kranjec	3	A. Gradnik	7
K. Kovič	4	A. Ingolič	3	F. Levstik	3	J. Stritar	7
T. Šalamun	4	J. Jurčič	3	M. Bor	3	M. Čop	6
P. Trubar	4	F. Levstik	3	P. Trubar	3	D. Kette	6
J. Jurčič	3	I. Tavčar	3	K. Destovnik	2	M. Bor	5
M. Košuta	3	I. Gruden	2	J. Kersnik	2	J. V. Valvasor	5
G. Strniša	3	J. Kersnik	2	C. Kosmač	2	J. Dalmatin	4
D. Zajc	3	M. Klopčič	2	M. Košuta	2	J. Jurčič	4

PERTOT 1980 NVSS (ARG)		BRATUŽ 1982 VSS (RIT)		FATUR 1984 SUI (SFRJ)		CEFERIN 1984 SŠ (AUS)	
F. Prešeren	16	F. Prešeren	39	I. Cankar	10	I. Cankar	12
J. Murn	11	O. Župančič	34	F. Prešeren	10	O. Župančič	10
I. Cankar	10	S. Kosovel	29	S. Kosovel	9	F. Prešeren	9
S. Gregorčič	10	I. Cankar	28	J. Murn	7	A. Gradnik	8
O. Župančič	10	J. Murn	25	O. Župančič	6	S. Kosovel	7
D. Kette	8	D. Kette	22	D. Kette	5	S. Gregorčič	5
V. Vodnik	7	S. Jenko	21	A. Gradnik	4	S. Jenko	5
A. Aškerc	6	A. Gradnik	21	J. Menart	4	E. Kocbek	5
F. Levstik	6	S. Gregorčič	18	D. Zajc	4	J. Menart	5
J. Stritar	6	A. Aškerc	17	A. Aškerc	3	T. Pavček	5
P. Trubar	6	J. Stritar	16	S. Jenko	3	D. Kette	4
S. Jenko	5	V. Vodnik	15	M. Kranjec	3	I. Minatti	4
J. Dalmatin	4	F. Levstik	14	L. Kuhar	3	J. Murn	4
J. Jurčič	4	E. Kocbek	8	F. Levstik	3	P. Trubar	4
S. Kosovel	4	A. M. Slomšek	8	I. Minatti	3	B. Vodušek	4
I. Pregelj	4	K. Destovnik	7	M. Bor	3	C. Zlobec	4
I. Tavčar	4	J. Kersnik	7	F. Bevk	2	A. Aškerc	3
F. Erjavec	3	A. T. Linhart	7	K. Destovnik	2	J. Dalmatin	3
K. Mauser	3	I. Minatti	7	J. Jurčič	2	K. Destovnik	3
M. Valjavec	3	M. Bor	7	J. Kersnik	2	T. Kuntner	3

ARG = Argentina; AUS = Avstralija; ESS = Ekonomska srednja šola; SŠIUJ = Srednja šola z italijanskim učnim jezikom; NVSS = Nižja in višja srednja šola; SUI = Srednje usmerjeno izobraževanje

INZKO 1985 NSS (RAV)		KOS 1990 SŠ (SFRJ)		FATUR 1990 SŠIUJ (SFRJ)		KOS 1994 SŠ (SLO)	
S. Gregorčič	14	I. Cankar	13	S. Kosovel	5	I. Cankar	11
M. Hartman	13	F. Prešeren	13	I. Cankar	3	F. Prešeren	7
I. Cankar	10	S. Kosovel	6	A. Gradnik	3	J. Murn	5
F. S. Finžgar	10	O. Župančič	6	K. Destovnik	2	A. Gradnik	4
F. Milčinski	9	S. Jenko	5	M. Košuta	2	E. Kocbek	4
V. Polanšek	9	J. Murn	5	F. Prešeren	2	S. Kosovel	4
O. Župančič	9	G. Strniša	5	V. Vodnik	2	S. Jenko	3
A. Aškerc	7	A. Gradnik	4	C. Zlobec	2	G. Strniša	3
F. Bevk	6	E. Kocbek	4	O. Župančič	2	O. Župančič	3
J. Jurčič	6	T. Šalamun	4	F. Balantič	1	F. Balantič	2
M. Klopčič	6	J. Kersnik	3	F. Bevk	1	J. Jurčič	2
V. Möderndorfer	6	D. Kette	3	S. Gregorčič	1	D. Kette	2
P. Zablatnik	6	F. Levstik	3	J. Humar	1	L. Kovačič	2
A. Feinig	5	R. Šeligo	3	J. Jurčič	1	K. Kovič	2
S. Jenko	5	D. Zajc	3	D. Kette	1	L. Kuhar	2
D. Kette	5	A. Aškerc	2	C. Kosmač	1	J. Stritar	2
S. Kosovel	5	K. Destovnik	2	L. Kuhar	1	T. Šalamun	2
L. Kuhar	5	S. Gregorčič	2	A. T. Linhart	1	R. Šeligo	2
F. K. Meško	5	S. Grum	2	J. Svetokriški	1	I. Tavčar	2
J. Šašel	5	V. Kavčič	2	J. Messner	1	D. Zajc	2

BRATUŽ 1994 VŠŠ (RIT)		KOS 2003 SŠ (SLO)		KRAKAR 2003 SŠ (SLO)		LAH 2010 SŠ (SLO)	
F. Prešeren	43	F. Prešeren	19	F. Prešeren	20	F. Prešeren	18
O. Župančič	35	I. Cankar	13	I. Cankar	17	I. Cankar	14
I. Cankar	32	S. Kosovel	7	J. Murn	12	S. Kosovel	7
S. Kosovel	32	O. Župančič	7	O. Župančič	12	E. Kocbek	5
J. Murn	27	B. Vodušek	6	E. Kocbek	10	D. Jančar	4
D. Kette	25	D. Kette	5	S. Jenko	9	M. Jesih	4
A. Gradnik	22	G. Strniša	5	S. Kosovel	9	J. Murn	4
S. Jenko	22	P. Trubar	4	D. Kette	8	T. Šalamun	4
S. Gregorčič	20	E. Kocbek	3	P. Trubar	8	O. Župančič	4
J. Stritar	19	F. Levstik	3	V. Vodnik	8	A. Aškerc	3
A. Aškerc	18	J. Murn	3	A. Gradnik	7	S. Jenko	3
F. Levstik	15	J. Stritar	3	J. Stritar	7	J. Menart	3
V. Vodnik	15	T. Šalamun	3	G. Strniša	7	G. Strniša	3
I. Gruden	10	I. Tavčar	3	S. Gregorčič	6	P. Trubar	3
E. Kocbek	10	A. Aškerc	2	M. Jesih	6	A. Vodnik	3
A. Rebula	9	F. Balantič	2	F. Levstik	6	V. Vodnik	3
A. M. Slomšek	9	Iz. Cankar	2	T. Šalamun	6	B. Vodušek	3
K. Destovnik	8	K. Destovnik	2	K. Kovič	5	K. Destovnik	2
M. Košuta	8	A. Gradnik	2	S. Makarovič	5	S. Gregorčič	2
A. T. Linhart	8	S. Gregorčič	2	J. Udovič	5	I. Hribovšek	2

SLO = Republika Slovenija

PRILOGA B9

PRVIH DVAJSET AVTORJEV PO ŠTEVILU PESMI V ANTOLOGIJAH SLOVENSKE POEZIJE
OD 1868 DO 1993

RAZLAG 1868		ILEŠIČ 1906		LOVRENČIČ 1918		GOLAR 1920	
M. Vilhar	21	A. Aškerc	22	F. Prešeren	16	F. Levstik	24
S. Jenko	12	F. Prešeren	19	V. Vodnik	15	S. Gregorčič	14
F. Prešeren	11	S. Gregorčič	17	S. Jenko	14	S. Jenko	12
L. Toman	9	S. Jenko	14	F. Levstik	13	F. Prešeren	12
F. Cegnar	8	O. Župančič	11	S. Gregorčič	12	J. Stritar	9
B. Potočnik	8	D. Kette	7	A. M. Slomšek	7	A. Medved	8
A. Praprotnik	8	J. Stritar	7	A. Aškerc	3	A. Aškerc	7
V. Vodnik	8	A. Medved	6	M. Kastelic	3	I. N. Resman	6
A. M. Slomšek	6	J. Murn	6	B. Potočnik	3	L. Poljanec	5
G. Krek	4	V. Vodnik	6	J. Pagliaruzzi	3	J. Cimperman	4
F. Levstik	4	C. Golar	5	M. Valjavec	3	J. Freuensfeld	4
D. Trstenjak	4	L. Poljanec	5	J. Vesel	3	A. Funtek	4
J. Fleišman	3	J. Freuensfeld	4	J. Bilc	2	F. Gestrin	4
J. Vesel	3	E. Gangl	4	F. Cegnar	2	V. Vodnik	4
V. Kurnik	3	F. Levstik	4	A. Praprotnik	2	F. Cegnar	3
F. Jeriša	2	S. Sardenko	4	V. Stanič	2	E. Gangl	3
L. Svetec	2	I. Cankar	3	M. Vilhar	2	D. Jesenko	3
J. R. Razlag	2	F. Cegnar	3	P. Dajnko	1	J. Pagliaruzzi	3
K. Huber	1	A. Funtek	3	I. Holzapfel	1	M. Vilhar	3
U. Jarnik	1	V. Jeraj	3	U. Jarnik	1	F. K. Meško	2
MENART 1969		ŠEGA 1970		BAJT 1993			
S. Kosovel	20	O. Župančič	48	J. Murn	17		
O. Župančič	20	S. Kosovel	47	S. Jenko	15		
J. Murn	16	J. Murn	41	F. Prešeren	14		
A. Gradnik	15	A. Gradnik	28	M. Jesih	13		
F. Prešeren	15	F. Prešeren	22	D. Kette	13		
D. Kette	12	B. Vodušek	21	E. Kocbek	13		
M. Bor	10	S. Jenko	20	F. Levstik	12		
J. Stritar	10	D. Kette	20	I. Svetina	12		
S. Jenko	9	S. Gregorčič	19	D. Zajc	12		
E. Kocbek	8	A. Aškerc	18	O. Župančič	12		
K. Kovič	8	F. Levstik	14	S. Kosovel	10		
F. Levstik	8	I. Gruden	13	J. Udovič	10		
S. Gregorčič	7	J. Udovič	13	N. Grafenauer	9		
B. Vodušek	7	E. Kocbek	11	M. Dekleva	8		
A. Aškerc	6	F. Eller	10	A. Gradnik	8		
M. Jarc	6	T. Seliškar	10	A. Ihan	8		
L. Krakar	6	D. Zajc	10	K. Kovič	8		
P. Levec	6	P. Golia	9	S. Makarovič	8		
C. Vipotnik	6	M. Jarc	9	I. Minatti	8		
V. Vodnik	6	K. Kovič	9	T. Šalamun	8		

PRILOGA B10

ANTOLOGIJE SLOVENSKE POEZIJE IN SOČASNA BERILA ZA VIŠJO SREDNJO ŠOLO/SREDNJO ŠOLO (prvih 15 avtorjev)

RAZLAG 1868		JANEŽIČ 1868		ILEŠIČ 1906		SKET 1914	
M. Vilhar	21	F. Cegnar	14	A. Aškerc	22	F. Prešeren	25
S. Jenko	12	F. Prešeren	12	F. Prešeren	19	J. Stritar	22
F. Prešeren	11	F. Levstik	10	S. Gregorčič	17	A. Aškerc	18
L. Toman	9	M. Vilhar	10	S. Jenko	14	F. Levstik	18
F. Cegnar	8	A. Umek	9	O. Župančič	11	S. Gregorčič	13
B. Potočnik	8	F. Svetličič	8	D. Kette	7	A. M. Slomšek	12
A. Praprotnik	8	J. Vesel	8	J. Stritar	7	V. Vodnik	12
V. Vodnik	8	V. Vodnik	7	A. Medved	6	S. Jenko	9
A. M. Slomšek	6	A. Žakelj	7	J. Murn	6	F. Svetličič	9
G. Krek	4	A. Oliban	5	V. Vodnik	6	O. Župančič	9
F. Levstik	4	L. Svetec	5	C. Golar	5	U. Jarnik	6
D. Trstenjak	4	A. M. Slomšek	4	L. Poljanec	5	B. Potočnik	6
J. Fleišman	3	M. Valjavec	4	J. Freuensfeld	4	J. Bleiweis	5
J. Vesel	3	M. Vrtovec	4	E. Gangl	4	F. Cegnar	5
V. Kurnik	3	U. Jarnik	3	F. Levstik	4	J. Japelj	5
LOVRENČIČ 1918		GRAFEN. 1930		GOLAR 1920		MENART 1969	
F. Prešeren	16	F. Levstik	48	F. Levstik	24	S. Kosovel	20
V. Vodnik	15	O. Župančič	46	S. Gregorčič	14	O. Župančič	20
S. Jenko	14	F. Prešeren	43	S. Jenko	12	J. Murn	16
F. Levstik	13	J. Stritar	33	F. Prešeren	12	A. Gradnik	15
S. Gregorčič	12	S. Gregorčič	31	J. Stritar	9	F. Prešeren	15
A. M. Slomšek	7	A. Medved	29	A. Medved	8	D. Kette	12
A. Aškerc	3	S. Jenko	25	A. Aškerc	7	M. Bor	10
M. Kastelic	3	V. Vodnik	24	I. N. Resman	6	J. Stritar	10
B. Potočnik	3	A. Aškerc	23	L. Poljanec	5	S. Jenko	9
J. Pagliaruzzi	3	J. Murn	20	J. Cimperman	4	E. Kocbek	8
M. Valjavec	3	P. Trubar	14	J. Freuensfeld	4	K. Kovič	8
J. Vesel	3	D. Kette	10	A. Funtek	4	F. Levstik	8
J. Bilc	2	C. Golar	8	F. Gestrin	4	S. Gregorčič	7
F. Cegnar	2	I. Cankar	7	V. Vodnik	4	B. Vodušek	7
A. Praprotnik	2	A. Gradnik	7	F. Cegnar	3	A. Aškerc	6
KOS 1965		ŠEGA 1970		BAJT 1993		KOS 1994	
O. Župančič	39	O. Župančič	48	J. Murn	17	I. Cankar	11
J. Murn	36	S. Kosovel	47	S. Jenko	15	F. Prešeren	7
F. Prešeren	25	J. Murn	41	F. Prešeren	14	J. Murn	5
S. Kosovel	20	A. Gradnik	28	M. Jesih	13	A. Gradnik	4
I. Cankar	19	F. Prešeren	22	D. Kette	13	E. Kocbek	4
D. Kette	17	B. Vodušek	21	E. Kocbek	13	S. Kosovel	4
S. Jenko	16	S. Jenko	20	F. Levstik	12	S. Jenko	3
S. Gregorčič	14	D. Kette	20	I. Svetina	12	G. Strniša	3
M. Bor	12	S. Gregorčič	19	D. Zajc	12	O. Župančič	3
A. Aškerc	11	A. Aškerc	18	O. Župančič	12	F. Balantič	2
V. Vodnik	11	F. Levstik	14	S. Kosovel	10	J. Jurčič	2
A. Gradnik	10	I. Gruden	13	J. Udovič	10	D. Kette	2
J. Udovič	9	J. Udovič	13	N. Grafenauer	9	L. Kovačič	2
C. Vipotnik	9	E. Kocbek	11	M. Dekleva	8	K. Kovič	2
B. Vodušek	9	F. Eller	10	A. Gradnik	8	L. Kuhar	2

PRILOGA B11

SEZNAM VSEH SLOVENSКИH AVTORIC S ŠTEVILOM OBJAV V BERILIH OD 1850 DO 2010

AVTORICA	ŠO	AVTORICA	ŠO
Marija Bizjak	1	Radoslava Premrl	2
Berta Bojetu - Boeta	2	Danica Radovič	2
Marja Boršnik	1	Zora Rebula	1
Marija Brenčič	1	Zora Saksida	1
Kristina Brenk	1	Irma Scheligo	1
Anica Černej	3	Melita Stele	1
Marija Drnovšek	3	Vojka Šmuc	1
Marija Einspieler	2	Ljubka Šorli – Bratuževa	2
Marica Gregorič	3	Milena Šoukal	1
Pavla Gruden	1	Katarina Špur	4
Maja Haderlap	3	Vida Taufer	8
Milka Hartman	2	Josipina Toman – Turnograjska	2
Alojzija Hlebčar	1	Ilka Vašte	11
Marija Inzko	1	Maja Vidmar	2
Ernestina Jelovšek	2	Stanka Vilhar	1
Branka Jurca	1	Albina Vodopivec – Saša Vegri	4
Salvatora Klun	1	Frančiška Vovk – Vida Jeraj	19
Marija Kmet	9	Anica Zidar	1
Marijana Kokalj – Željeznova	1	Marija Zopf	1
Breda Kovič	1	Irena Žerjal	2
Elizabeta Kremžar	1	Asta Žnidarčič	1
Zmaga Kumer	1	Marička Žnidaršič	4
Zofka Kveder	20		
Svetlana Makarovič	12		
Mimi Malenšek	2		
Pavla Medvešček	1		
Mira Mihelič	5		
Marija Mijot	2		
Katarina Miklav	2		
Milena Mohorič	1		
Erna Muser	2		
Maja Novak	2		
Lili Novy	7		
Pavlina Pajk	2		
Bruna Pertot	2		
Luiza Pesjak	13		
Majda Peterlin – Vida Brest	2		
Angela Piskernik	3		
Ljudmila Poljanec	5		
Cita Potokar	1		
Ana Požar	1		
Ana Praček – Krasna	1		

ŠO = število objav

PRILOGA B12

DVOČRKOVNE OZNAKE PREŠERNOVIH PESMI IN PISEM

Apel in čevljar	AČ	Pismo staršem	PI
Dekletom	DE	Pismo Vrazu	PV
Dohtar	DO	Pismo Zhopu (Čopu)	PZ
Elegija svojim rojakom	ER	Pod oknom	PO
Gazele	GA	Ponočnjak	PN
Glosa	GL	Povodni mož	PM
Hčere svet	HS	Prekop	PR
Je od vesel'ga časa teklo leto	VČ	Prosto srce	PS
Judovsko dekle	JD	Prošnja	PŠ
Kam	KA	Prva ljubezen	PL
Kar je, beži	KB	Ribič	RI
Krst pri Savici	KS	Sila spomina	SS
K slovesu	SL	Slovo od mladosti	SM
Lenora	LE	Soldaška	SO
Ljubezenski soneti	LS	Soneti Juliji	SJ
Matevžu Langusu	ML	Soneti nesreče	SN
Matiju Čopu	MČ	Sonetni venec	SV
Memento mori	MM	Sonet o kaši	SK
Mihu Kastelcu	MK	Strunam	ST
Mladi pesnici (An eine junge Dichterin)		Tri želje Anastazija Zelenca	TŽ
Metelčici	MP	Turjaška Rozamunda	TR
Mornar	ME	Učenec	UČ
Nagrobni napis Čopu	MO	Ukazi	UK
Nagrobni napis Linhartu	NČ	Vso srečo ti želim	VS
Napis na velikem zvonu Sv. Jošta	NL	V spomin Andreja Smoleta	AS
Ne bod' mo šalobarde! Moskvičanov	NZ	V spomin Matija Čopa	SČ
Neiztrohnjeno srce	NB	V spomin Matiju Čopu (Dem	
Nezakonska mati	NS	Andenken des Matthias Čop)	DA
Ni znal molitve žlahtnič trde glave	NM	V spomin Valentina Vodnika	VV
Nova pisarija	ZM	Zabavljivi napisi	ZN
Nuna in kanarček	NP	Zapuščena	ZP
Od lepe Vide	NK	Zarjovena dvičica	DV
Od nagovarjanja ene kelnar'ce	LV	Zastavica	ZA
Od železne ceste	ON	Zdravilo ljubezni	ZL
Orglar	ŽC	Zdravljica	ZD
Pevcu	OR	Zgubljena vera	ZV
Pevčeva tožba (Des Sängers Klage)	PE	Zvezdogledom	ZG
Pismo Čelakovskemu	PT	Ženska zvestoba	ŽZ
	PČ		

Opomba: Prešernove pesmi, ki se pojavljajo v slovenskih srednješolskih berilih od 1850 do 2010, v slovenskih pesniških antologijah od 1868 do 1993 in v izboru najboljših maturantov 1999.

PRILOGA B13

IZBOR PREŠERNOVIH PESMI IN PISEM V BERILIH OD 1850 DO 1985 (NSŠ)

	SN	MM	VV	AČ	OR	SM	KS	NK	AS	NZ	PM	ZN
BL55	I	I	I									
JA67		I		I								
SK93		I			I							
BR12	I			I		I	I	I	I			
SK13		I		I	I					I		
WE22		I		I	I		I			I	I	
BR23	I	I		I	I	I	I	I	I			I
KA30		I					I					
BA35	I	I		I	I		I				I	
BA39	I	I		I	I		I				I	
GA40	II	I			I	I	I	I	I		I	
MO42	I	I										
BA43	I	I			I		I					
SM45	I				I		I				I	
BA45	I	I		I	I		I				I	
SM46	I			I							I	
BO47				I	I						I	
ČE47		I					I				I	
SE48	I	I		I	I		I				I	
BŽ49		I		I	I		I				I	
JM56	II	I	I	I	I		I		I		I	I
MH69	I		I	I	I	I	I				I	I
IN74		I										
PE80	I				I							
IN85		I			I							
SKUPAJ	17	19	3	14	17	4	15	3	4	2	13	3
	GL	GA	SK	TR	LV	NM	SV	ZD	PI	ME	NČ	NL
BL55												
JA67												
SK93												
BR12												
SK13												
WE22												
BR23	I	I	I									
KA30												
BA35	I	I	I	I	I							
BA39	I	I	I	I	I							
GA40			I		I							
MO42						I						
BA43	I	I		I								
SM45	I	I		I			I					
BA45	I	I	I	I	I		I	I				
SM46					I			I	I			
BO47	I	I	I	I	I		I	I	I			
ČE47												
SE48	I	I	I	I	I							
BŽ49												
JM56	I	I	I	I			I	I	I	I	I	I
MH69	I	I		I	I		I	I				
IN74												
PE80												
IN85								I				
SKUPAJ	10	10	8	9	8	1	5	6	3	1	1	1

PRILOGA B14

IZBOR PREŠERNOVIH PESMI IN PISEM V BERILIH OD 1850 DO 2010 (VSSŠ/SŠ)

	PL	SM	PE	SV	SN	MM	OR	PM	KS	NP	ZN	VV	ZA	AČ	NK	MČ
MA50	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I					
JA61		I			I	I			I	I	I	I	I			
MI65		I			I	I			I	I	I			I	I	I
JA68		I	I		I		I		I	I	I	I	I		I	
JA70		I	I		I		I		I	I	I	I	I		I	
SK93		I	I	I	I				I	I	II	I	I	I	I	I
SK14		I	I	I	I				I	I	II	I	I	I	I	I
BU28		I	I		I		I		I					I		
GR30		I	II	I	I			I	I	I	II	I		I		
GR42		I	I	I	I				I	I	I	I		I		I
BU46		I	I		I		I		I					I		
BE47		I	I	I	II				I	I	II					
BO49		I	I	I	I				II	I	I			I		
ME51		I	I	I	I				I	I	I			I		
KO65		I	I	I	I			I	I	I	I					
BH75		I	I	I	I		I	I	I	I	I					
ZA76		I	I	I	II				I	I	II	I		I		
GČ79		I	I	I	I			I	I		I					
GO79		I	I	I				I	I					I		
GČ80		I	I	I	I				I							
BH80		I	I	I	I		I	I	I	I	I					
PE80		I	I	I	II	I			I							
BT82		II	I	II	II	I	I	I	II	I	I			I		I
FA84		I		I	I				I							
CE84			I	I	I						I					
KO90		I	I	I	I				II							
FA90				I												
KO94		I	I	I	I				I							
BT94		II	I	II	II	I	I	I	II	I	I			I		I
KO03		I	I	I	II				II	I						
KK03		I	I	I	I				I		I					
LA10		I	I	I	II				I	I						
SK.	I	32	29	28	37	6	9	9	34	20	26	8	5	13	5	6
AS	SC	GL	GA	SJ	SK	PS	TR	NS	LS	MK	ZM	PČ	KB	LV		
MA50																
JA61																
MI65																
JA68	I	I														
JA70	I	I														
SK93	I		I	I	I	I										
SK14	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I					
BU28			I	I	I									I		
GR30	I	I	I	I	I	I		I	I	I		I	I		I	
GR42	I	I	I	I	I	I		I	I	I		I	I		I	
BU46			I	I	I								I	I	I	
BE47	I	I	I	II	I			I							I	
BO49	I			I			I		I				I	I		
ME51	I			I			I		I				I	I		
KO65	I		I	I	I		I		I	I				I		
BH75	I		I	I	I				I							I
ZA76	I	I	II	II	I	I		I	I			I	I		I	
GČ79	I		I	I		I			I							
GO79			I	I												I
GČ80			I	I		I										
BH80	I		I	I	I				I							I
PE80				II												
BT82	I	I	I	I	I	I	I		I	I						I
FA84				I	I				I							
CE84	I			I												
KO90	I													I	I	
FA90																
KO94																I
BT94	I	I	I	I	I	I	I		I	I			I		I	
KO03					I				I							I
KK03			I	I	I	I			I							I
LA10							I		I							
SK.	18	9	18	25	15	10	7	5	16	6	1	4	8	6	15	

PRILOGA B14

IZBOR PREŠERNOVIH PESMI IN PISEM V BERILIH OD 1850 DO 2010 (VŠŠ/SŠ)

	LE	ZD	ME	ZG	HS	PZ	DO	ST	VČ	KA	PR	ZL	RI	PO	PŠ
MA50															
JA61															
MI65															
JA68															
JA70															
SK93															
SK14															
BU28															
GR30	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I
GR42	I						I		I	I			I		
BU46															
BE47		I					I			I			I		
BO49		I				I							I		
ME51		I				I							I		
KO65		I						I	I	I			I	I	
BH75	I	I		I					I	I	I		I	I	
ZA76	I	I					I		I	I			I		
GČ79		I													
GO79		I													
GČ80		I							I						
BH80	I	I		I						I	I		I	I	
PE80		I								I				I	
BT82	I	I		I				I	I	I				I	
FA84		I													
CE84										I				I	
KO90		I		I											
FA90		I													
KO94		I													
BT94	I	I		I		I		I	I	I				I	
KO03		I			I				I				I		
KK03	I	I	I		I										
LA10		I	I		I						I				
SK.	8	21	3	6	4	4	4	4	8	11	4	1	10	8	1
SL		SS	NM	ER	ML	DE	PT	DA	PI	UČ	PV	NB	ZV	ON	MP
MA50															
JA61															
MI65															
JA68															
JA70															
SK93															
SK14															
BU28															
GR30	I	I	I	I											
GR42	I				I										
BU46															
BE47			I		I										
BO49			I			I	I	I							
ME51			I			I	I	I							
KO65	I		I						I						
BH75			I						I	I	I				
ZA76	I		I		I										
GČ79			I												
GO79			I												
GČ80			I												
BH80			I						I	I	I				
PE80			I			I									
BT82	I		I	I					I	I		I			
FA84			I						I						
CE84			I												
KO90						I							I		
FA90															
KO94															
BT94	I	I	I	I					I	I	I	I			
KO03			I					I	I	I					
KK03			I				I		I		I				
LA10			I						I	I				I	I
SK.	6	2	19	3	3	4	4	3	9	6	4	2	1	1	1

PRILOGA B15

IZBOR PREŠERNOVIH PESMI V ANTOLOGIJAH SLOVENSKE POEZIJE OD 1868 DO 1993

PESEM	RAZLAG 1868	ILEŠIČ 1906	LOVRENČIČ 1918	GOLAR 1920	MENART 1969	ŠEGA 1970	BAJT 1993
Soldaška	X		X				
V spomin V. Vodnika	X		X				
Strunam	X	X					
Pod oknom	X	X		X		X	
Ukazi	X						
Sila spomina	X				X	X	X
Zgubljena vera	X	X		X		X	X
K slovesu	X		X				
Mornar	X	X	X	X			
Kam	X	X	X	X		X	X
Zdravljica	X	X	X	X	X	X	
Prosto srce		X	X		X		
Ljubezenski soneti		X				X	
Gazele		X			X	X	X
Ribič		X				X	
Nezakonska mati		X	X	X	X	X	X
Turjaška		X				X	
Rozamunda							
Povodni mož		X					
Pevcu		X	X	X	X	X	X
Soneti nesreče		X	X	X	X	X	X
Slovo od mladosti		X	X	X	X	X	X
Glosa		X				X	X
Zabavljivi napisi		X	X				
Orglar		X				X	
Dekletom			X				
Zapuščena			X				
Memento mori			X	X			X
V spomin M. Čopa			X		X		
V spomin A. Smoleta				X	X	X	X
Sonetni venec				X	X	X	X
Apel in čevljar					X	X	
Neiztrohnjeno srce					X	X	X
Soneti Juliji					X	X	
Krst pri Savici					X	X	
Matiju Čopu						X	
Hčere svet							X
SKUPAJ	11	19	16	12	15	22	14

PRILOGA B16

RAZVRSTITEV PREŠERNOVIH PESMI IN PISEM PO ŠTEVILU OBJAV (LOČENO ZA NIŽJO SREDNJO ŠOLO IN ZA VIŠJO SREDNJO/SREDNJO ŠOLO)

NIŽJA SREDNJA ŠOLA

Memento mori	19	Sonetni venec	5
Orglar	17	Slovo od mladosti	4
Soneti nesreče	17	V spomin Andreja Smoleta	4
Krst pri Savici	15	Nuna in kanarček	3
Apel in čevljar	14	Pismo staršem	3
Povodni mož	13	V spomin Valentina Vodnika	3
Gazele	10	Zabavljivi napisi	3
Glosa	10	Napis na velikem zvonu Sv. Jošta	2
Turjaška Rozamunda	9	Metelčici	1
Od lepe Vide	8	Nagrobni napis Čopu	1
Sonet o kaši	8	Nagrobni napis Linhartu	1
Zdravljica	6	Nezakonska mati	1

VIŠJA SREDNJA/SREDNJA ŠOLA

Soneti nesreče	37	Ljubezenski soneti	6
Krst pri Savici	34	Matiju Čopu	6
Slovo od mladosti	32	Memento mori	6
Pevcu	29	Učenec	6
Sonetni venec	28	Zvezdogledom	6
Zabavljivi napisi	26	Nuna in kanarček	5
Gazele	25	Turjaška Rozamunda	5
Zdravljica	21	Zastavica	5
Nova pisarija	20	Dekletom	4
Nezakonska mati	19	Dohtar	4
Glosa	18	Hčere svet	4
V spomin Andreja Smoleta	18	Ni znal molitve žlahtnič trde glave	4
Neiztrohnjeno srce	16	Pevčeva tožba (Sängers Klage)	4
Od lepe Vide	15	Pismo Čopu	4
Soneti Juliji	15	Pismo Vrazu	4
Apel in čevljar	13	Prekop	4
Kam	11	Strunam	4
Ribič	10	Elegija svojim rojakom	3
Sonet o kaši	10	Matevžu Langusu	3
Orglar	9	Metelčici	3
Povodni mož	9	V spomin Matiju Čopu (Dem Andenken ...)	3
Pismo staršem	9	Ne bod'mo šalobarde, Moskvičanov	2
V spomin Matija Čopa	9	Sila spomina	2
Je od vesel'ga časa teklo leto	8	Mihu Kastelcu	1
Lenora	8	Mladi pesnici (An eine junge Dichterin)	1
Pismo Čelakovskemu	8	Od nagovarjanja ene kelnarce	1
Pod oknom	8	Prošnja	1
V spomin Valentina Vodnika	8	Prva ljubezen	1
Prosto srce	7	Zdravilo ljubezni	1
Kar je, beži	6	Zgubljena vera	1
K slovesu	6		

PRILOGA B17

RAZVRSTITEV PREŠERNOVIH PESMI V BERILIH ZA VIŠJO SREDNJO/SREDNJO ŠOLO PO PETDESETLETNIH OBDOBJIH OD LETA 1850 DO LETA 2000

OD 1850 DO 1899		OD 1900 DO 1949				OD 1950 DO 2000			
ZN	7	GA	8	PT	1	SN	18	VV	1
NP	6	KS	8	SS	1	SV	18	ZM	1
SM	6	PE	8	ST	1	KS	17	ZV	1
SN	6	SN	8	ZA	1	SM	16		
KS	5	ZN	8	ZG	1	GA	15		
NK	4	SM	7	ZL	1	ZD	15		
PE	4	AČ	6			PE	14		
VV	4	GL	6			NM	13		
ZA	4	AS	5			AS	10		
AS	3	LV	5			GL	10		
MM	3	NP	5			ZN	10		
OR	3	SJ	5			NS	9		
AČ	2	SV	5			KA	8		
MČ	2	NS	4			LV	8		
SČ	2	RI	4			NP	7		
SV	2	TR	4			PM	7		
GA	1	SČ	4			PO	7		
GL	1	DO	3			SJ	7		
PL	1	KA	3			AČ	5		
PM	1	KB	3			LE	5		
SJ	1	LS	3			RI	5		
SK	1	NM	3			SK	5		
		SK	3			VČ	5		
		VV	3			ZG	5		
		ZD	3			OR	4		
		ZM	3			PS	4		
		LE	2			SL	4		
		MČ	2			UČ	4		
		ML	2			DE	3		
		OR	2			KB	3		
		PS	2			LS	3		
		SL	2			MM	3		
		VČ	2			SČ	3		
		DA	1			ST	3		
		DE	1			ER	2		
		ER	1			MČ	2		
		HS	1			NB	2		
		ME	1			PT	2		
		MK	1			PR	2		
		NK	1			DA	1		
		PM	1			DO	1		
		PO	1			ML	1		
		PR	1			SS	1		
		PŠ	1			TR	1		

PRILOGA B18

RAZVRSTITEV PREŠERNOVIH PESMI PO ŠTEVILU OBJAV (SREDNJEŠOLSKA BERILA OD 1850 DO 2010 IN PESNIŠKE ANTOLOGIJE OD 1868 DO 1993) IN ŠTEVILU IZBIR (NAJBOLJŠI MATURANTI 1999)

SREDNJEŠOLSKA BERILA				ANTOLOGIJE		NAJBOLJŠI MATURANTI			
SN	54	PT	4	KA	6	PE	20	VV	3
KS	49	ST	4	NM	6	SN	20	DA	2
SM	36	ZM	4	PE	6	SV	19	ME	2
GA	35	DA	3	SM	6	ZD	19	MO	2
SV	33	ER	3	SN	6	KS	17	MP	2
PE	29	ML	3	ZD	6	SM	16	NB	2
ZN	29	NB	2	ZV	5	PM	15	NK	2
GL	28	NZ	2	AS	4	KA	14	UK	2
AČ	27	SS	2	GA	4	GL	13	ZV	2
ZD	27	MK	1	MO	4	NS	12	AS	1
OR	26	MP	1	PO	4	AČ	10	DO	1
MM	25	NČ	1	SS	4	GA	10	PN	1
LV	23	NL	1	SV	4	NM	10	ST	1
AS	22	ON	1	GL	3	MM	9	TŽ	1
PM	22	PL	1	MM	3	SK	9	ZP	1
NM	20	PŠ	1	NS	3	TR	9	ŽZ	1
NP	20	ZL	1	PS	3	KB	8		
SK	18	ZV	1	AČ	2	PO	7		
NS	16			KS	2	ZG	7		
SJ	15			LS	2	NP	6		
TR	14			OR	2	PS	6		
KA	11			RI	2	SS	6		
VV	11			SČ	2	ŽC	6		
RI	10			SJ	2	SJ	5		
SČ	9			SL	2	DV	4		
LE	8			SO	2	JD	4		
NK	8			ST	2	LS	4		
PO	8			TR	2	LV	4		
VČ	8			VV	2	MČ	4		
PS	7			ZN	2	OR	4		
KB	6			DE	1	UČ	4		
LS	6			HS	1	VS	4		
MČ	6			MČ	1	ZL	4		
SL	6			PM	1	ZN	4		
UČ	6			UK	1	DE	3		
ZG	6			ZP	1	ER	3		
ZA	5					LE	3		
DE	4					PL	3		
DO	4					PR	3		
HS	4					SL	3		
ME	4					SO	3		
PR	4					VČ	3		

PRILOGA B19

BESEDILA IVANA CANKARJA PO ŠTEVILU OBJAV V BERILIH OD 1908 DO 2009

Moje življenje	35	Istrski osel	2
Kurent	31	Kako sem postal socialist	2
Gospod stotnik	28	Krivica	2
Hlapec Jernej in njegova pravica	26	Križ na gori	2
Bela krizantema	21	Lepa Vida	2
Greh/Mater je zatajil	18	Mladost	2
Kralj na Betajnovi	16	Naš laz	2
Na klancu	16	Njen grob	2
Skodelica kave	16	O človeku, ki je izgubil prepričanje	2
Desetica	15	O preščah	2
Hlapci	15	Peter Klepec	2
Aleš iz Razora	14	Petkovškov obraz	2
O domovina, ti si kakor zdravje	14	Pismo Ani Lušinovi	2
Martin Kačur	14	Pismo Karlu Cankarju	2
Iz moje samotne, grenke mladosti	11	Pismo Štefki Löfflerjevi	2
Pohujšanje v dolini Šentflorjanski	11	Ponižana umetnost	2
Za narodov blagor	11	Slamniki	2
Otroci in starci	9	Vzduh opojen, težak	2
Epilog	8	Zgodba o Šimnu Sirotniku	2
Konec	8	Albert	1
Lisjak	8	Anton Aškerc: Pesnitve	1
Pozdravljeni	8	Bebec Martin	1
Slovensko ljudstvo in slovenska kultura	8	Bobi	1
Hiša Marije Pomočnice	7	Brez doma	1
Sova	7	Intermezzo v nebesih	1
Utrinki iz mladosti	7	Ivan Kacijanar	1
Majsko veselje	6	Jure	1
Kostanj posebne sorte	5	Kaj pripoveduje vrba	1
Pavličkova krona	5	Kako sva nekdanj sanjala	1
Slovenci in Jugoslovani	5	Ko v tesnem objemu	1
Sveto obhajilo	5	Legenda o Kristusovi suknji	1
V bogatih kočijah se vozijo	5	Materina slika	1
Marko in kralj Matjaž	4	Na peči	1
Nedelja	4	Naši umetniki	1
Spomladi	4	Nebo gori od zvezd nešteti	1
Pismo Zofki Kvedrovi	4	Nina	1
Anastasius von Schiwitz	3	Noč prihaja v mojo tiho sobo	1
Grešnik Lenart	3	Novo življenje	1
Kralj Matjaž	3	Ottakring	1
Lepa naša domovina	3	Podobe iz sanj	1
Očiščenje in pomlajenje	3	Sonet	1
V samoti	3	Šopek cvetic	1
Zdenko Petersilka	3	Tisto vprašanje	1
Bolnik	2	Tuja učenost	1
Četrta postaja	2	Tuje življenje	1
Dragotin Kette	2	V album	1
Edina beseda	2	V neplodnih željah	1
Fant je videl rožo čudotvorno	2	Za križem	1
Gospodična	2	Zemlja od toge neskončne	1
Hoja v šolo	2	Zgodilo se je včeraj	1

BESEDILA IVANA CANKARJA PO LETU PRVE OBJAVE V BERILU

Greh/Mater je zatajil	Brinar I 1908	V bogatih kočijah se vozijo	Boršnik VI 1949
Na klancu	Brinar I 1908	Kralj na Betajnovi	Boršnik VI 1949
Bela krizantema	Sket II 1911	Slov. ljudstvo in slov. kult.	Boršnik VI 1949
Aleš iz Razora	Brinar II 1911	Pismo Štefki Löfflerjevi	Boršnik VI 1949
V samoti	Sket IV 1912	Gospodična	Boršnik VI 1949
O domov., ti si kakor zdravje	Brinar III 1912	Zgodba o Šimnu Sirotniku	Boršnik VI 1949
O prešcah	Brinar III 1912	Kako sem postal socialist	Boršnik VI 1949
Marko in kralj Matjaž	Brinar III 1912	Kostanj posebne sorte	Boršnik VI 1949
Lisjak	Wester II 1921	Kralj Matjaž	Boršnik VI 1949
Desetica	Wester III 1921	Očiščenje in pomlajenje	Boršnik VI 1949
Ivan Kacijanar	Grafen. I 1921	Brez doma	Boršnik VI 1949
Spomladi	Grafen. I 1921	Naši umetniki	Boršnik VI 1949
Moje življenje	Wester I 1922	Anton Aškerc: Pesnitve	Boršnik VI 1949
Ottakring	Wester IV 1922	Krivica	Jamar III 1952
Sova	Brinar III 1922	Mladost	Jamar III 1952
Njen grob	Brinar IV 1923	Naš laz	Jamar III 1952
Otroci in starci	Brinar IV 1923	Jure	Jamar IV 1953
Slamniki	Budal 1928	Bolnik	Kos I 1961
Istrski osel	Budal 1928	Sonet	Kos I 1961
Gospod stotnik	Budal 1928	Zdenko Petersilka	Kos I 1961
Nebo gori od zvezd nešteti	Grafen. IV 1930	Za križem	Kos I 1961
Intermezzo v nebesih	Grafen. IV 1930	Hiša Marije Pomočnice	Kos I 1961
Konec	Grafen. IV 1930	Novo življenje	Kos I 1961
Legenda o Kristusovi suknji	Kacin 1930	Tuje življenje	Kos I 1961
Utrinki iz mladosti	Bajec I 1931	Podobe iz sanj	Kos I 1961
Kurent	Bajec II 1932	Za narodov blagor	Kos I 1961
Nedelja	Bajec III 1935	Pohujšanje v dol. Šentflorj.	Kos I 1961
Pozdravljeni	Bajec III 1935	V album	Inzko I 1965
Majsko veselje	Bajec IV 1935	Bobi	Mihelič III 1969
Petkovškov obraz	Bajec IV 1939	Anastasius von Schiwitz	Bohanec III 1973
Hlavec Jernej in njegov prav.	Gaspari IV 1940	Epilog k Vinjetam	Bohanec III 1973
Bebec Martin	Moder 1942	Dragotin Kette	Bohanec III 1973
Četrta postaja	Moder 1942	Slovenci in Jugoslovani	Bohanec III 1973
Skodelica kave	Moder 1942	Hoja v šolo	Inzko II 1974
Fant je videl rožo čudotvorno	Grafenauer 1942	Nina	Gregorač III 1975
Materina slika	Grafenauer 1942	Albert	Zablatnik IV 1976
Pavličkova krona	Smolej I 1946	Lepa Vida	Bratuž I 1979
Grešnik Lenart	Boršnik I 1946	Tisto vprašanje	Pertot IV 1980
V neplodnih željah	Budal 1946	Šopek cvetic	Pertot V 1980
Noč prihaja v mojo tiho sobo	Budal 1946	Pismo Ani Lušinovi	Bratuž III 1981
Zgodilo se je včeraj	Budal 1946	Križ na gori	Bratuž III 1981
Sveto obhajilo	Boršnik II 1947	Peter Klepec	Bratuž III 1981
Martin Kačur	Beličič II 1947	Kako sva nekdanj sanjala	Ceferin 1984
Hlapci	Boršnik III 1948	Zemlja od toge neskončne	Ceferin 1984
Lepa naša domovina	Boršnik III 1948	Ko v tesnem objemu	Ceferin 1984
Na peči	Blažina II 1948	Kaj pripoveduje vrba	Ceferin 1984
Pismo Karlu Cankarju	Boršnik VI 1949	Tuja učenost	Ceferin 1984
Pismo Zofki Kvedrovi	Boršnik VI 1949	Vzduh opojen, težak	Kos II 1989
Ponižana umetnost	Boršnik VI 1949	Edina beseda	Kos II 1989
Iz moje samot., grenke mlad.	Boršnik VI 1949	O človeku, ki je izg. preprič.	Kos IV 1990

PRILOGA B21

BESEDILA SIMONA JENKA, DRAGOTINA KETTEJA IN ALOJZA GRADNIKA V
SREDNJEŠOLSKIH BERILIH OD LETA 1920 DO LETA 1940

SIMON JENKO		DRAGOTIN KETTE	
Naprej	10	Metuljček	2
Obrazi	8	Mravlji	2
Naše gore	5	Osel in petelin	2
Molitev	4	Uboga Terezinka	2
Na Sorškem polju	4	Zimska idila	2
Korak v življenje	3	Žalostinka	2
Trojno gorje	3	Adrija	1
Zaklad	3	Čebelica in čmrlj	1
Zimski dan	3	Češka narodna	1
Adrijansko morje	2	Gazela	1
Pomladni izprehod	2	Ko pride noč	1
Po slovesu	2	Legenda o polžu	1
Samo	2	Mačka in miška	1
V brezupnosti	2	Muha in pajek	1
Zimski večer	2	Na trgu	1
Divja rožica	1	Ne molim te ne	1
Gori	1	Pav in golobček	1
Izpremenjeno srce	1	Pesmi kritiku	1
Jeprški učitelj	1	Podgorska svetnica	1
Knezov zet	1	Skozi gozd je šel (Melanholične misli)	1
Mati	1	Sultan in kužek	1
Moja pesem	1	Šivilja in škarjice	1
Naš maček	1	ALOJZ GRADNIK	
Obujenke	1	Briškemu kolonu	2
Od Balkana do Triglava	1	Grob v tujini	2
Pobratimija	1	Na goriškem gradu	2
Pomlad	1	Brda	1
Po smrti	1	Delavec v tujini	1
Pozdrav	1	Goličava	1
Prošnja	1	Grozdja girlande	1
Rodoljubi	1	Istrska	1
Slika	1	Istrska vas	1
Slovenska zgodovina	1	Krnski kamen	1
Sprememba	1	Molitev	1
V tihi noči	1	Motivi iz Istre	1
DRAGOTIN KETTE		Naša zemlja	1
Legenda o skupulji	6	Padajoče zvezde	1
Na očevem grobu	5	Pesem starega begunca	1
Srna in orel	4	Preval	1
Moj Bog	3	Prihod	1
Vravec in lastovka	3	Riva degli Schiavoni	1
Jaged	2	Smučarjeva jutranja molitev	1
Krt modrijan	2	V spominsko knjigo	1

PRILOGA B22

CENZURIRANA BESEDILA V BERILU GASPARI III 1941

1. Navedki

Vi vsi, ki ste seme izkrvavelega naroda, mislite le eno: kako boste združeni vse svoje moči, vse svoje zmožnosti, vso svojo ljubezen in vse svoje srce posvečevali naši jugoslovanski državi za njen razcvet, kulturo in blagostanje. (Janez Evangelist Krek)

Najvažnejša naloga Jugoslovanov je, da se združijo, sporazumejo in zedinijo. V slogi in edinstvi troedine kraljevine vidi vsak domoljub up boljše in srečnejše prihodnosti. (Josip Juraj Strossmayer)

Štefan Nemanja je dvignil roke in začel solzan govoriti: "O Bog, slavim te, molim in prosim Te, glej, že v tretje blagoslavljam naslednike svoje. O Bog očetov naših, ohrani jih in daj jim moč v državi, ki sem nekdaj vladal v nji. Dajem jim zapoved: ljubijo naj se in spoštujejo! Kdor od njih pa odstopi od tega, jeza božja naj ga stre!" (Sv. Sava)

2. Anton Debeljak, Slovenska zemlja

Zemlja slovenska, zemljica sveta,
tujec po tebi sega z roko.
Meni je tožno, meni je težko,
ko da mi pšica meri v oko.

Kdaj že od grude kos so ti vzeli –
vedno še rane sveže skele!

Zemljica rodna, zemljica plodna,
majhna si, majhna, pa te dele.

Veli moj Joža, Krpan moj krepki,
da mi je dana vajina pest:
svet bi na dlani nesel v zavetje,
cela bi stala naša posest.

3. Alojz Gradnik, Istrska

Raztresene šume, potem le pogorje
kamnito in pušče. V vaseh gole kočice,
vsa zemlja kot da od pomanjkanja joče ...
V daljavah zlati pa se mesto in morje.

4. Simon Jenko, Pozdrav

O večerni uri
stal sem poleg Save,
drla z glasnim šumom
je z višav v nižave.

"Mladi fant iz zdrave,
iz strani gorate
grem na južne kraje,
grem med svoje brate."

Tak s šumečim glasom
bistri val mi pravi.
dam mu poročilo:
"Srčno jih pozdravi!"

5. Oton Župančič, Mi damo Tebi, kar nam je najdražje (napis na žari)

Nekdanje čase bil je običaj,
da knezom so najljubše dragotine
dajali s sabo, ko so šli v krajine,
od koder potnika ni več nazaj.

Mi damo Tebi, kar nam je najdražje:
prsti slovenske zbrali smo v posodo,
ki zvezal z njeno svojo si usodo –
morda Ti z njo bo počivati laže.

PRILOGA B23

SESTAV	RAZVRSTITEV UČNIH VSEBIN V BERILIH OD 1850 DO 2010				
Macun 1850	zvrstno-vrstna	po književnostih			
Bleiweis 1855			nedoločena		
Janežič 1861	zvrstno-vrstna	po književnostih			
Miklošič 1865			nedoločena	literarnozgodovinska	
Janežič 1867			nedoločena		tematska
Janežič 1868	zvrstno-vrstna				
Janežič 1870	zvrstno-vrstna				
Sket 1893 NSS			nedoločena		tematska
Sket 1893 VSS	zvrstno-vrstna			literarnozgodovinska	
Brinar 1912	zvrstno-vrstna				tematska
Sket 1913			nedoločena		tematska
Sket 1914	zvrstno-vrstna			literarnozgodovinska	
Wester 1922			nedoločena		tematska
Brinar 1923	zvrstno-vrstna			literarnozgodovinska	tematska
Budal 1928				literarnozgodovinska	
Grafenauer 1930	zvrstno-vrstna			literarnozgodovinska	
Kacin 1930			nedoločena		
Bajec 1935	zvrstno-vrstna		nedoločena		tematska
Bajec 1939			nedoločena	literarnozgodovinska	tematska
Gaspari 1940			nedoločena	literarnozgodovinska	tematska
Moder 1942			nedoločena		
Grafenauer 1942				literarnozgodovinska	
Bajec 1943			nedoločena		tematska
Smolej 1945			nedoločena	literarnozgodovinska	
Bajec 1945			nedoločena	literarnozgodovinska	tematska
Smolej 1946			nedoločena		
Budal 1946				literarnozgodovinska	
Boršnik 1947			nedoločena	literarnozgodovinska	tematska
Čekuta 1947			nedoločena		tematska
Beličič 1947	zvrstno-vrstna			literarnozgodovinska	
Sever 1948			nedoločena	literarnozgodovinska	tematska
Boršnik 1949				literarnozgodovinska	tematska
Blažina 1949			nedoločena	literarnozgodovinska	tematska
Merhar 1951				literarnozgodovinska	
Jamar 1956			nedoločena	literarnozgodovinska	tematska
Kos 1965		po književnostih		literarnozgodovinska	
Mihelič 1969	zvrstno-vrstna		nedoločena	literarnozgodovinska	tematska
Inzko 1974			nedoločena		tematska
Bohanec 1975		po književnostih		literarnozgodovinska	
Zablatnik 1976	zvrstno-vrstna			literarnozgodovinska	
Gregorač 1979		po književnostih		literarnozgodovinska	
Gorjup 1979	zvrstno-vrstna			literarnozgodovinska	tematska
Gregorač 1980	zvrstno-vrstna	po književnostih		literarnozgodovinska	
Bohanec 1980		po književnostih		literarnozgodovinska	
Pertot 1980			nedoločena	literarnozgodovinska	
Bratuž 1982	zvrstno-vrstna	po književnostih		literarnozgodovinska	tematska
Fatur 1984	zvrstno-vrstna			literarnozgodovinska	tematska
Ceferin 1984				literarnozgodovinska	
Inzko 1985					tematska
Kos 1990	zvrstno-vrstna	po književnostih		literarnozgodovinska	
Fatur 1990				literarnozgodovinska	
Kos 1994	zvrstno-vrstna	po književnostih		literarnozgodovinska	
Bratuž 1994	zvrstno-vrstna	po književnostih		literarnozgodovinska	tematska
Kos 2003		po književnostih		literarnozgodovinska	
Krakar 2003		po književnostih		literarnozgodovinska	tematska
Lah 2010		po književnostih		literarnozgodovinska	

PRILOGA B24

RAZVOJ SPREMLJEVALNEGA INSTRUMENTARIJA

SESTAV	PG	ZK	LT	LZ	ŽP	BP	SO	UO	AK	DN	JO	UV	VN	LO
Macun 1850	X	X	X		X			X						
Bleiweis 1855	X	X												
Janežič 1861	X		X											
Miklošič 1865	X	X		X	X	X								
Janežič 1867		X												
Janežič 1868	X	X	X											
Janežič 1870	X	X	X											
Sket 1893 NSS	X	X												
Sket 1893 VSS	X	X	X	X	X	X	X	X						
Brinar 1912		X	X		X	X								
Sket 1913		X			X	X	X		X					
Sket 1914		X	X	X	X	X	X	X						
Wester 1922		X			X	X	X		X	X				
Brinar 1923		X	X	X	X	X			X					
Budal 1928		X			X	X			X					
Grafenauer 1930		X	X	X	X		X		X		X	X		
Kacin 1930		X			X		X							
Bajec 1935		X	X	X	X	X	X		X	X			X	
Bajec 1939		X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X
Gaspari 1940		X	X	X	X	X	X		X			X	X	
Moder 1942				X					X					
Grafenauer 1942		X							X					
Bajec 1943		X												
Smolej 1945														
Bajec 1945		X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X
Smolej 1946		X							X					
Budal 1946		X			X	X			X					
Boršnik 1947		X					X		X				X	X
Čekuta 1947		X							X					
Beličič 1947		X	X		X	X	X		X			X		
Sever 1948		X					X		X				X	
Boršnik 1949		X			X	X	X		X					
Blažina 1949		X	X	X	X	X	X	X	X				X	X
Merhar 1951		X			X	X	X		X					
Jamar 1956		X			X		X		X					
Kos 1965		X		X	X	X	X	X						
Mihelič 1969		X	X		X	X	X		X				X	X
Inzko 1974		X			X		X		X				X	X
Bohanec 1975		X			X	X	X						X	
Zablatnik 1976		X	X		X	X	X		X			X		
Gregorač 1979		X	X	X	X	X	X	X				X	X	X
Gorjup 1979		X		X			X							
Gregorač 1980		X	X	X	X	X	X	X				X	X	X
Bohanec 1980		X			X	X	X						X	
Pertot 1980							X						X	
Bratuž 1982	X	X				X	X		X				X	
Fatur 1984		X		X	X	X	X	X				X	X	X
Ceferin 1984	X	X												
Inzko 1985		X			X	X	X		X				X	
Kos 1990		X		X	X	X	X			X			X	X
Fatur 1990	X	X		X	X	X							X	
Kos 1994		X		X	X	X	X			X			X	X
Bratuž 1994	X	X				X	X		X				X	
Kos 2003		X	X	X	X	X	X			X			X	
Krakar 2003		X	X	X	X	X	X	X		X			X	
Lah 2010		X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	

PRILOGA B24

RAZVOJ SPREMLJEVALNEGA INSTRUMENTARIJA

SESTAV	SB	PK	ČP	BS	TP	RB	PV	OR	VL	SP	UC	IK	GS	UM
Macun 1850														
Bleiweis 1855														
Janežič 1861														
Miklošič 1865														
Janežič 1867														
Janežič 1868														
Janežič 1870														
Sket 1893 NSS														
Sket 1893 VSS														
Brinar 1912														
Sket 1913														
Sket 1914														
Wester 1922														
Brinar 1923														
Budal 1928														
Grafenauer 1930														
Kacin 1930														
Bajec 1935														
Bajec 1939	X	X	X	X										
Gaspari 1940			X	X	X									
Moder 1942		X												
Grafenauer 1942														
Bajec 1943														
Smolej 1945														
Bajec 1945	X	X	X	X										
Smolej 1946														
Budal 1946														
Boršnik 1947		X				X								
Čekuta 1947		X												
Beličič 1947						X								
Sever 1948		X												
Boršnik 1949														
Blažina 1949	X	X												
Merhar 1951														
Jamar 1956		X												
Kos 1965		X	X	X		X								
Mihelič 1969		X	X	X										
Inzko 1974		X												
Bohanec 1975			X			X								
Zablatnik 1976						X								
Gregorač 1979			X			X	X	X						
Gorjup 1979		X												
Gregorač 1980			X			X	X	X						
Bohanec 1980			X			X								
Pertot 1980														
Bratuž 1982			X			X			X					
Fatur 1984			X	X		X	X	X		X				
Ceferin 1984			X											
Inzko 1985			X	X										
Kos 1990	X		X	X	X	X				X				
Fatur 1990		X	X			X		X			X			
Kos 1994	X		X	X	X	X				X				
Bratuž 1994			X			X			X					
Kos 2003		X		X		X			X	X		X	X	
Krakar 2003		X		X	X	X	X		X	X		X		
Lah 2010		X		X	X	X	X	X		X		X		X

PRILOGA B25

RAZVOJ SPREMLJEVALNEGA INSTRUMENTARIJA (razlaga kratic)

AK	abecedno kazalo avtorjev
BP	bibliografski podatki
BS	barvne slikovne priloge
ČP	črno-bele slikovne priloge
DN	didaktični napotki in pojasnila
GS	grafične sheme odnosov
IK	imensko kazalo
JO	jezikoslovne opombe
LO	literarnoteoretične opombe
LZ	literarnozgodovinski uvodi ali pregledi
LT	literarnoteoretični dodatki
OR	snovne oznake na robu strani
PG	predgovor
PK	portreti književnikov
PV	ponavljalna vprašanja in naloge
RB	razlage leposlovnih besedil
SB	seznam besedil za domače branje
SO	stvarne opombe
SP	slovarček literarnih pojmov
TP	tabelarni pregledi
UC	uvodni učnovzgojni cilji
UM	uvodno motivacijsko besedilo ali slika
UO	umestitve odlomkov v celotno besedilo
UV	učne verige odlomkov z umestitvami
VL	viri in literatura
VN	vprašanja, naloge in vaje
ZK	zaporedno kazalo besedil (in avtorjev)
ŽP	življenjepisni podatki in označitve avtorjev

PRILOGA B26 (sestav Macun 1850)

Ohjimo bratje! mater, poljubimo,
Zvesti ostati vsi ji persežimo,
Ne ve se, kar prihodnji čas prinese;

Alj zdi se mi, de za nočjo dan pride,
De moč postane, kjer se več jih snide,
De moč neznana zbuja le potrese.

L. Toman.

IX.

Zelenobled obraz mladé cvetlice
Pogleda z zemlje na polja ravnine;
Goreči žarek od neba višine
Trosi ji blesk in cvetje v zalo lice.

Kar merzla sapa perjiče glavice
Odpihne—jo verti, de revca zgine; —
Alj ko spomlad obiše spet doline,
Predrami lepši njo in nje sestrice.

Tako slavjanske lepe so dežele
V svobodi svoji prvi razcvetele;
Alj sužnost hitro vse je zamorila;

Moči nar boljši vse so v njih zaspale. —
Kar sužnosti megle so se razgnale,
Glej ena se za drugo je zbudila.

L. Toman.

PRIPOVEDAJOČI DEL.

§. 10.

Pravila občenita.

Ako nam lirik kaže, kar se ravno ob času, gde nam svoje čutjenja razodeva, u njemu samem godi, nam kaže pesnik iz letega razdela, kar je zvun njega samega, ali pak, kar se je *godilo*. On nam tedaj kaže nekaj, kar nije z njim *eno*. Vse, kar je na tem oriaškem svetu, zemlja in zvezdje, mala reka na overšji zemlje in žareča njena jezgra z svojim brge in planine zdigajočim hlapom, posebno pak človek sam u svoji lepi bogoslični, oriaški, strastni, ljubeznivi in strašni podobi mu dá predmet za veličanstvene obraze, za gorostasne pripovedi.

Čim bolj živečno nam pesnik svoje obraze prikazuje, tako, da se u njih lahko ko u kakšnem ogledalu vidimo, čim več vidimo iz njih, kakšen je človek u vseh dobah, u vseh razmerah svojega življenja, čim več nam pesnik po takem serce nadahne in uzdigne, tim boljše, tim doveršenije nam je on izustil ideo, ki mu je serce napolnila z žarečim istim ognjem.

Čelarno ali vender res je, da človek ložej svoje oči oberne zvun sebe, na zvunajne, kakor na znotrajne, na duševne reči; ali pak, da to z drugimi besedami izreknem, da človek ložej razumi djanje človeka, kakor misli in čutjenja njegove. Od tod izvira, da ložej slušamo pesnika pripovedajočega ko pevniga. Pevaj otroku liričko pesem, in boš vidil, da te bo malo poslušalo; pevaj mu gdekaj o Kraljeviču Marku, o Koso-

PRILOGA B26 (sestav Bleiweis 1855)

bliznjih berdih se versté pohišja, in okoli hiš vertovi in njive, kar okolico le še bolje zlepšuje, — in ako se še narod pogleda, zdrav, krepek, lep, vesel, dobrodušen, tadaj se mora spoznati, da je to res pozemeljski raj, kakor ga slavni pesnik Prešern imenuje. Pri jezzeru tudi kopel, ktero obiskujejo bolniki.

V nobeni pokrajini avstrijskega cesarstva ni toliko in tako velikih podzemnih votlin in duplin, kakor na Kranjskem. Duplin iz kapnika (*sigé*), v kterih se nahaja marsikaj čudnega, in v kterih delajo slike iz kapnika nov podzemski svet, je na tisuč. Izmed tih je z velikostjo in posebnim množtvom kapnika naj imenitnija: Postojnska jama. Nepopisljiv pogled dajejo tukaj vsakoverstne in čudnovate podobe kapnika, kjer se vidi, kako se one od svodov in sten na sto načinov zdaj gori vpenjajo, zaj doli, kakor v brezno spuščajo; kristalna jasnota in nebrenjo množstvo takih podob primora človeka nehoté se čuditi. Kraj te stare votline, ki je že več ko 300 let znana, se nahaja še druga, nedavno iznajdena: Ferdinandova jama. Eno uro od Postojne daleč je pollej: Magdalcina jama glasovita od jezera, ki se v njej nahaja. Tudi okoli Cerknice je mnogo votlin, kterih ena je na Viniverhu naj imenitnejša, in potem Lačna gora.

Jezera so na Kranjskem naslednje: Bohinsko jezero, ktero Savica dela, ki se v njega izteka. Blejsko jezero, kterege lepota slovi po celem svetu. Posebno imenitno je pa Cerkniško jezero, ktero ima štiri otoke in 28665 oralov prostora. V njem je več znatnih globlin, med temi globlina Rečeto, ki je pri srednjem stanji vode 56 čevljev globoka. Najčudnovitije je pa to, da jezero večkrat usahne, ter se v njem kosi in lovi, in na naglem se sopen z vodo napolne. To delajo podzemne jame, po kterih voda odteka in priteka.

59.

Novo in staro.

Alliteracija po švedski šegi *).

Spisal Hicinger.

Dan se za dnevom	Mnogo spreminja
Dalje pomika,	Mestnik obleko.
Leto za letom	Staro pa sukajo
Lahno poteka.	Samo prevrača.
Staro odstopa,	Cele že citre
Stvari se nove;	Cene so nove;
Vendar se vrača	Pesnik še poje
Vedno še staro.	Pesme s Homerjem.
Svetlo zdaj sije	Slikar tu stvari
Solnice mladim,	Slavno podobe;
Gorko pred grelo	Zad se ozira
Glave je sivčkom.	Zmiraj v Apela.
Kmetič poskuša	Naj pa kdo najde
Kmetvati bolje,	Novega res kaj.
Maaj si ni vmišjal	Pot mu napravlja
Modri Egiptčan.	Prednikov delo.
Stavbe prostrane	Svoja naj slava
Stavi umetnik,	Staromu bode!
Gleda pa v zglede	Nič se ne znižaj
Glavnega Rima.	Novega vrednost!

60.

Vojske in igre mravelj.

Po Oken-u.

Če ravno med mravljami na videz ljubezen in zloga vlada, vender se pokončujro med seboj, ako so se preveč namnožile; toda one si ne stavijo nikakih zaderg,

*) Alliteracija je v tem, da se v začetku verstic in besed enake tihnice ali soglasnice povračujejo, na pr. zgoraj: d, l, st, v, i, t, d.

PRILOGA B26 (sestav Janežič 1897)

prijatelj! povej mi, kaj ti je medved tako tiho na uho pravil? "Marsikaj — odgovori mu ta — posebno pa to: ne zaupaj nobenemu prijatelju, dokler ga nisi v nesreči poskusil."

Kakor zlato v ognju, tako se skušajo pravi prijatelji v nesreči.

2. Bolnik in zdravnik.

Bolnika je vprašal zdravnik, kako mu je kaj bilo po noči. "Vso noč", odgovori mu ta, "sem se potil". "To je že dobro", pravi zdravnik. — Drugo jutro mu pové bolnik, da ga je vso noč merzlca tresla. "Nič ne maraj", reče mu zdravnik, "to je dobro". — Tretje jutro ga spet poprašá zdravnik, kako je kaj spal. "Nič nisem spal", odgovori mu bolnik, "po vseh udih me je tergalo". "Nič se ne boji", reče mu zdravnik, "to je prav dobro; zdaj bolezni slovó jemlje." — Ko zdravnik odide, pride prijatelj bolnika obiskat in ga poprašá, kakó se kaj počuti. "Tako dobro", reče mu bolnik, "da me boóde od zgolj dobrót skoraj konec."

Človeku posebno težko dé, ako spozná, da mu resnico prikrivajo in ga z lažjó tolažijo.

3. Oslova senca.

Kupec najme osla na kmetih, da mu blagó v bližnje mesto nese; bilo je pa po letu ob veliki vročini in suši. Oslu tedaj naloži blagó, in za njim gresta kupec in oslov gospodar. Ker je pa cesta po planem in skoz njive peljala, kupec osla enmalo ustavi in leže v njegovo senco, da bi se ohladil in počil. Gospodar mu pa tega ne privoši; vstati mu reče in osla gnati, kamor je ž njim namenjen. — "Najeto živinčó", pravi uni, "smem goniti ali je stati pustiti, kakor jaz hočem." — Gospodar mu odgovori, da nima pravice do oslove sence, ker je le osla najel, ne pa njegove sence. In tako se prepirata in pričkata; verh vsega tega se tožita in pravdata zavoljo oslove sence in ta pravda še dan današnji ni dogana.

Za kar se ljudjé velikrat prepirajo in pravdajo, to ni dosti več vredno, ko oslova senca.

4. Popotnika in lipa.

Trudna popotnika o poldanski vročini komaj zevata, kar zagledata poleg ceste lipo, ktera s svojimi košatimi vejami daleč okoli sebe po trati senco dela, in gresta v njeno senco počivat. Zdáj se pogovarjata, na lipo se ozreta in pravita: "Lepo je res to drevó; ali vendar je škoda zemlje, ki je toliko obsega in ki

ljudem nobenega vžitka ne daje." — "O nehvaležna človeka", reče lipa, "pač nista vredna, da živita! Ravno zdaj moje dobroto vživata, pa mi še zemlje ne privošita, na kateri stojim, in mi še očitata, kar mi ni danega."

Marsikdo svojega dobrotnika graja in opraviša, ker moni, da mu je premalo dobrot skazal.

10.

Jutranja molitev.

(Zložil A. Umek.)

1. Tebi, večno bitje, pojem slavo!
Dal v telesu zdravem dušo zdravo,
Dal si, da iz nava se radujem:
Aleluja, slava Bogu!
2. S hladnim mrakom udom spanje bega,
Glas vesel se krog in krog razlega,
Duh vedri se, srce se mi širi:
Aleluja, slava Bogu!
3. Primito se roke pridno dela,
Da na večer duša bo vesela,
Da zapojem spet, ko jutro pride:
Aleluja, slava Bogu!

11.

Bog v naravi.

(Svobodno poslovenil J. Bilec.)

Dete! od kod si prišlo? Kaj je videlo tvoje oko? Kam si namenjeno?

Dete: Sprehajalo sem se po travniku v gosti travi, živina se je pasla krog mene in počivala je v hladni senci, žito je raslo na polji, med pšenico je cvetel mak; vse se je bliščalo v krasoti.

In drugoga nič nisi videlo, nič nisi zapazilo? Verni se, dete, imenitno reči so tam. — Bog je bil na polji, ali ga nisi videlo. Njegova krasota se je videla na travniku, smehljaj se je v solnčni bliščobi.

PRILOGA B26 (sestav Sket 1914)

zlató zrna v sebi, in mora priznati, da Slomšek ni le pisal
215 „multa“, temveč tudi „multum“.

Toda Slomšek s svojimi knjigami ni le obogatil slovenskega slovnstva, temveč njegovi spisi so se prikupili po mikavni in poučni vsebini in po lepi, gladki pisavi omikanemu občinstvu kakor preprostemu ljudstvu. Rad je čital Slomškovke proizvode
220 duhovnik, učitelj in vsak drugi izobraženeec, pa tudi preprosti kmet je v svojem prostem času, ob nedeljah in praznikih, in po dolgih zimskih večerih kaj rad prebiral Slomškovke spise, ali vsaj rad poslušal svojega sinka, svojo hčerko, čitajočo iz
225 prekrasne knjige „Blaže in Nežica“. S svojimi spisi je tedaj Slomšek ustvarjal na eni strani slovenske čitatelje in zbujal hrepenenje po slovenskih knjigah, na drugi strani pa pridobival novih delavcev in jih učil, kako jim je obdelovati raznovrstne slovnstvene stroke.

Za Slomšeka še Slovenci niso imeli toliko pripomočkov,
230 izobražati se v materinščini, kakor dandanes. Vsak pisatelj si je moral sam pomagati. Kakor Vodnik je nabiral tudi Slomšek med preprostim narodom besede. Mnogo izrazov nahajamo v Slomškovih spisih, ki so znani le v tem ali onem kraju, mnogo izrazov je skoval tudi sam, da bi se ognil
235 tujkam; in če tudi nahajamo v Slomškovih spisih precej tujk, vendar se je tudi on trudil „slovenski jezik óden narediti“ in zlasti tuje, nepotrebne besede iztrebiti iz njega. Obéudovati pa nam je v Slomškovih pisavi njegov slog, njegove kratke stavke, njegove krasne in jedrnate misli, izražene v pravem
240 slovenskem duhu, milo in prísróno njegovo besedo, ki nam sega do srca in nas navdušuje za prelepo materinščino. Posebnost Slomškovke pisave je, da misli in izreke, katere bi si naj zapamtíl čitatelj, izraža navadno v dveh stavkih, in sicer takó, da se enako naglašata in končujeta zadnji besedi vsa-
245 kega stavka; na pr. „Kaj pomaga veliko znati, pa se slabo zadržati.“ — „Kdor pisano in pero prav peljá, tak človek kaj veljá.“ — „Prehitro vode ne pij, da se želodec ne prehladi.“ Takih stavkov nahajamo na vsaki strani zlasti v spisih, preprostemu ljudstvu namenjenih. Po obliki in vsebini so podobni
250 narodnim prislovcam ter nam kažejo, kako misli in govori

preprosti narod, in to je baš lastnost, po kateri se odlikuje Slomškovka pisava.

Veliko zaslugó za razvoj slovenskega slovnstva si je Slomšek pridobil tudi s svojim trudom, da se uvede na podlagi vseh slovenskih narečij občeslovenski književni jezik. Da dandanes
255 ni več govora o kranjskih, štajerskih, koroških, nego le o slovenskih pisateljih, se imamo mnogo zahvaliti Slomšku, ki je tudi gledé órkopisa prvi potegnil za Bleiweisom ter mnogo pripomogel, da so se združili Slovenci na slovnstvenem polju.
J. Lendovšek.

66. Anton Martin Slomšek.

a) Pesmi.

1. Večernica.

1. Glejte, že sonce zahaja,
skoraj za gore bo šlo;
hláden počitek nam daja,
pojdmó veselo damó!
Óujte zvoniti!
Počivat zvoní.
Zvoni le, zvoni nicej,
sladko počivat zapoj!	4. Sed'mo za mizo in jejmo
z' pametjo božje dár,
srce hvaležno iméjmo
stvarniku, ki nas živi.
Óujte zvoniti!
Počivat zvoní.
Zvoni le, zvoni nicej,
sladko počivat zapoj!
2. Óujte po drevji šuméti,
glejte, kóž veterc píhjá;
urno! že začne mračítí,
hitro! de bomo domá.
Óujte zvoniti itd.	5. Vzem'mo po jedi in píjmo
sladkiga vinca bokál,
svojga očeta hvaljamo,
k' je nam tok dobriga dal.
Óujte zvoniti itd.
3. Delo smo dones storili,
naj se vsa vés veselí;
bomo se tudi počvili,
že se večérja hládi.
Óujte zvoniti itd.	6. Zdáj se počjmo po volji,
naj nas petelen zbní,
kader skorjančik na polji
juterno píšem sloví.
Óujte zvoniti itd.
7. Vsi bomo enkrat zaspali,
v' míru počivali vsi,
óelo na vselej kontálí,
v' híšo očetovo šli.
Takrat, zvonovi,
zvonite lepó,
klíčite k' očeta damó,
klíčite nas v' sveto nebó!	

1827.

PRIOLOGA B26 (sestav Grafenauer 1930)

Kakòr Sonce lkus glash gre, v'lafelce je poloshen,
glash ta fe neresbye, Tje pred to slehtit Shivino,
V'glihi vishi rojen je, Oselz ta ga je lposnal,
nalh lesus od Marie. Volek ta ga je lposhtoval,
my ga tudi zhahtimo.

25 Kakòr ta luzh od luzhi gre, Hvala tebi Bug Ozha,
Sonce tvojo lvtitluft pufty, kir fi fe zhes nas v'millil,
tèr vuner v'nym oftane: Poilal nam Synu tvojga,
Lih taku Bug od Buga gre, rehlil nas od Hudizha.
Bug Ozha ta Synu rody, O ti zhahtiti Syn Boshji
30 vezhnu v'nym prebiva. fi vrejden hvale tår zhafty,
kir fi nas taku lubil,
Sa nas fi rehno Kry prelil,
ta vezhni leben nam dobil,
v'Nebella pot pokasal.

Pravi Bug pres Matere
je rojen od Ozheta,
Pravi Zhlovik pres Ozha
je rojen od Divice.
35 Preproftu je on povien,

12. Narodna pesem XVI. stoletja.

Ravbar.

Gorenjska. Prvotna redakcija v Vodnikovem rokopisu.

To s' je vošil turški baša, de se zlega gor do neba.
ki se Turkam prav obnaša; Zapovduje turški baša,
kak bi vojsko vkupaj spravil, ki se Turkam prav obnaša:
de bi Sisek pod se zgrabil. „Céz mi vervi potegnite,
Sem ter tje po hiši hòdi, kòz po verhu naložite.“
misel se mu v' glavi blodi. So mu tako naredili,
Pa jo znajde njega glava, preko Kope se mu vlili,
mislil, ta bo narbol prava: vsi pod Sisek se nabrali,
Svojo vojsko vso, vso zbrati tam se v' rove zakopali.
10 jo pod Sisek berž pognati.
Pa ni moč céz Kópo priti, Kaj stori pa turški baša,
prášajó ga: „Kaj bo striti?“ ki se dobro jim obnaša?
Baša stópa o potóci Bele liste mi napiše,
gromeč boben nosi v' roci, pošle kapitanu v' hiše:
15 jézen terdo nanj teléba, „Hala, hala, moj Adame,

30 siski verli kapitane!
Hočes al se mi podati
hočes al mi glavco dati?“
Pak odpisal je Adame,
siski verli kapitane:
40 „Nočem z' lépo se podati,
nočem tudi glavce dati.
Hočem rajši se braniti,
tukaj kapitan še biti:
se mi bódete kasáli,
40 Krajncov ne ste še poznali!“

Kaj mi jame zdaj Adame,
siski verli kapitane?
Piše liste, da povéle,
50 nest' jih reče v tri dežele:
štajersko, koroško, krajnsko,
lepo londšoft v' lublansko,
de je prišel turški bisek,
de nam hoče vzeti Sisek.

Štajerci so list prebrali,
60 gerdo kiso se deržali,
tréšli vsi se 'n omagváli,
ker Turčina so se bali.
List bél tud Korósci brali,
z' enim glasam pa vsi djali:
65 „Z' Turkam nóčmo se vojskváti,
kaše vréle ne piháti.
Turek ima vélike hlače,
dolge, dolge pa mustače:
bi vratóve naše vglédal,
70 dó vé, kaj bi nam povédal.“

Beli list Lublanci brali,
20 med seboj so tako djali:
„Jišímo si pomočnika,
zdaj je sila baš vélika,
85 Turk če vzél nam Sisek bóde,
nam na róbe vse vse póde,

mest Lublana bo pokrajna,
krajnska dežev turška drajna.
Hitre si pomóč' jíšimo,
gospod Ravbarju píšimo: 70
oni znajo vojsko vódit,
pred vojáki naprej hòdit.“

Beli list so napisali,
ga na Krumperk jim poslali.
75 Tam so bili gospod Ravbar,
nepremagan kójnški glavár.
Ravbar zjutraj rano vstali,
se po gradu sprehájali,
line tekli zgor odpérat,
80 dol na zlato polje glédát.
Pogledávši bol okóle,
mi zazrejo v ravnim pole
mladga póba vurno teči,
beli list pa v' róci nesti.
85 Ravbar si ob roko počjo,
hitro mu naproti skóčjo
beli list pa berž prebrali,
bašu se na glas smejali.

Stopjo gori v' svoje line,
do gospóje Kataríne: 90
„Dve nedéli bodi zdrava,
de jo z' bašam zajegravá!“
Rés de góspa Katarína
se prepláši, žalost ína:
95 za góspoda se je bala,
vunder sablo m' opasála.

Glas góspódov hlapce kíči,
osemnajste svoje Číče:
100 „Zór je, hitro mi vstajajte,
berze konjče napravljajte,
jih sedljajte n' voberzdajte,
se na vojsko naravnajte!
Hodmo v' belo tje Lublano,
velko, široko jén prostrano!“

Čítanka za viš. razr., II. 4

PRIOLOGA B26 (sestav Bajec 1939)

61 * SIMON GREGORČIČ * SOČI

*Ti meni si predraga znanka,
Ko z gorskih prišumiš dobrav,
od doma se mi zdiš poslanka,
nesoča mnog mi ljub pozdrav:
Bog sprimi te tu sred planjav!
Kako glasno, ljubo šumijaš,
kako čvrsto, krepko skakljaš,
ko sred gorá še pot imaš!
A ko pridereš na ravnine,
zakaj te živa radost mine?
Kaj trudno ležeš in počasi,
zakaj so tožni tvoji glasi?
Težko se ločiš od hribov,
zibelke tvojega valovja?
Mar veš, da tečeš tik grobov,
grobov slovenskega domovja?
Obojno bol pač tu trpiš!
V tej boli tožna in počasna,
ogromna solza se mi zdiš,
a še kot solza — krasnal!*

Krasna si, bistra hči planin,
brdká v prirodni si lepoti,
ko ti prozornih globočin
nevihte temne srd ne moti:
krasná si, bistra hči planin!
Tvoj tek je živ in je legák
ko hod deklet s planine;
in jasna si ko gorski zrak
in glasa si, ko spev krepak
planinske je mladine:
krasna si, bistra hči planin!
Rad gledam ti v valove bodre,
valove te zelenomodre:
temná zelén planinskih trav
in védra višnjevost višav
lepo se v njih je zilla;
na rosah sinjega neba,
na rosah zelenih gorá
lepoto to si pila:
krasna si, bistra hči planin!

Krasna si, bistra hči planin,
brdka v prirodni si lepoti,
ko ti prozornih globočin
nevihte divje srd ne moti!
Pa oh, siroti tebi žuga
vihar grozan, vihar strašan:
prihrúmel z gorkoga bo juga,
divjal čez plodno bo ravan,
ki tvoja jo napaja struga —
gorjé, da daleč ni ta dan!
Nad tabo jasen bo oblok,
krog tebe pa svinčena toča
in dež krvav in solz potok
in blisk in grom, oh, bitva vroča!
Tod sekla bridka bodo jekla

in ti mi boš krvava tekla:
kar vode v tvojih bo planinah,
kri naša te pojila bo,
sovrážna te kalila bo!

Takrat se spomni, bistra Soča,
kar gorko ti srce narača:
kar bode shranjenih vodá
v oblakih tvojega neba,

kar vode v tvojih bo planinah,
kar bode v cvetnih je ravninah,
tačas pridrévi vse na dan,
narasli, vzkipi v tok strašan!
Ne stiskaj v meje se bregov,
srdita čez branove stopi
ter tuje, zemlje lačne, utopi
na dno razpenjenih valov!

Besede in jezik. Legak: lahek iz prvotnega debila leg-; hód, hóda ali hód,
hodá: hoja; boder: veder, živ, živahen; sekel, -kla, -o: opisni del. glagola
seči, sečem v pomenu sekati, sekam; bran, -u: jez.
Kakšno glasovno posebnost ti kaže verz: vedra višnjevost višav?

Ponavljanje istega soglasnika, zlasti na začetku zaporednih besed, je pesniški
ukras, ki mu pravimo aliteracija (soglasniški stik).

S kom se pogovarja pesnik? Kakšne lastnosti lorej pripisuje stvari? Kako imenu-
jemo tak prenos osebnih lastnosti? (Personifikacija.) Kolikokrat se ponavlja nagovor?
Zakaj se obrača neposredno na reko? (Živahnost, nazornost.) Kaj je hotel pesnik
doseči z naševanjem v naslednjih verzih: »Krog tebe pa svinčena toča in dež krvav
in solz potok in blisk in grom — oh, bitva vroča!« Kako so zvezane našete nadloge?

Ponavljanje istega veznika za označevanje obilice in množine imenujemo polli-
sindetón (mnogoverje).

Ali so nadloge našete v kakem vrstnem redu? Ali začenja z najhujšimi ali
z najmilejšimi? Zakaj tako?

Naševanje sorodnih izrazov z namenom, da stopnjujemo občutje, imenujemo
klimaks (ukras stopnjevanja).

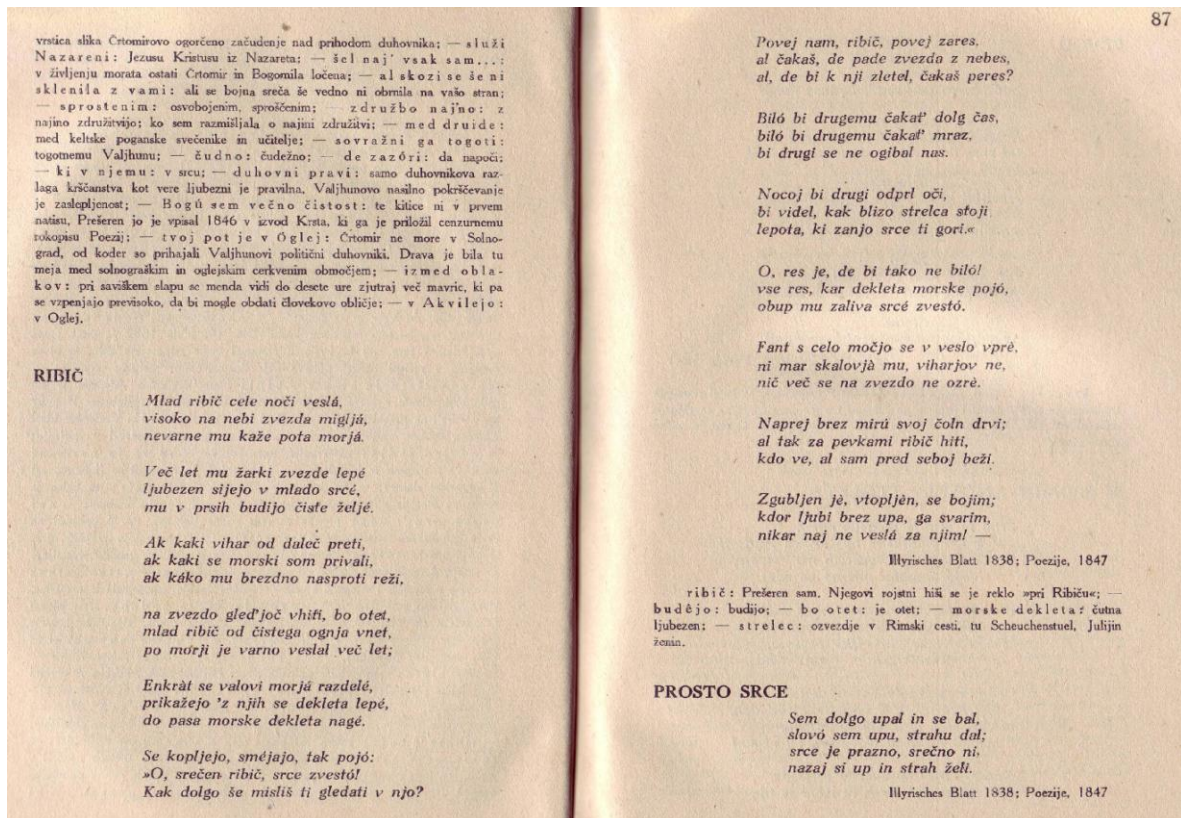
Razčlenitev. Soča: a) brdka planinka (1—20)
b) tožna dolinka (21—40)
Soči: a) svarilo (41—58)
b) naročilo (59—70).

Mislil. Komu primerja Gregorčič Sočo v gorskem leku, čemu v dolini? Zakaj je
Soča Gregorčiču draga znanka? Kakšna je podobnost med pesnikom in reko? (Nazaj v
planinski raj!) Zakaj se pesniku vsili primer s solzo? Na kakšne grobove misli
pesnik? (Potujčevanje.) Kaj napoveduje? Ali je Soča res kaj podobnega doživela?
Kaj ji narača v zadnjem delu?

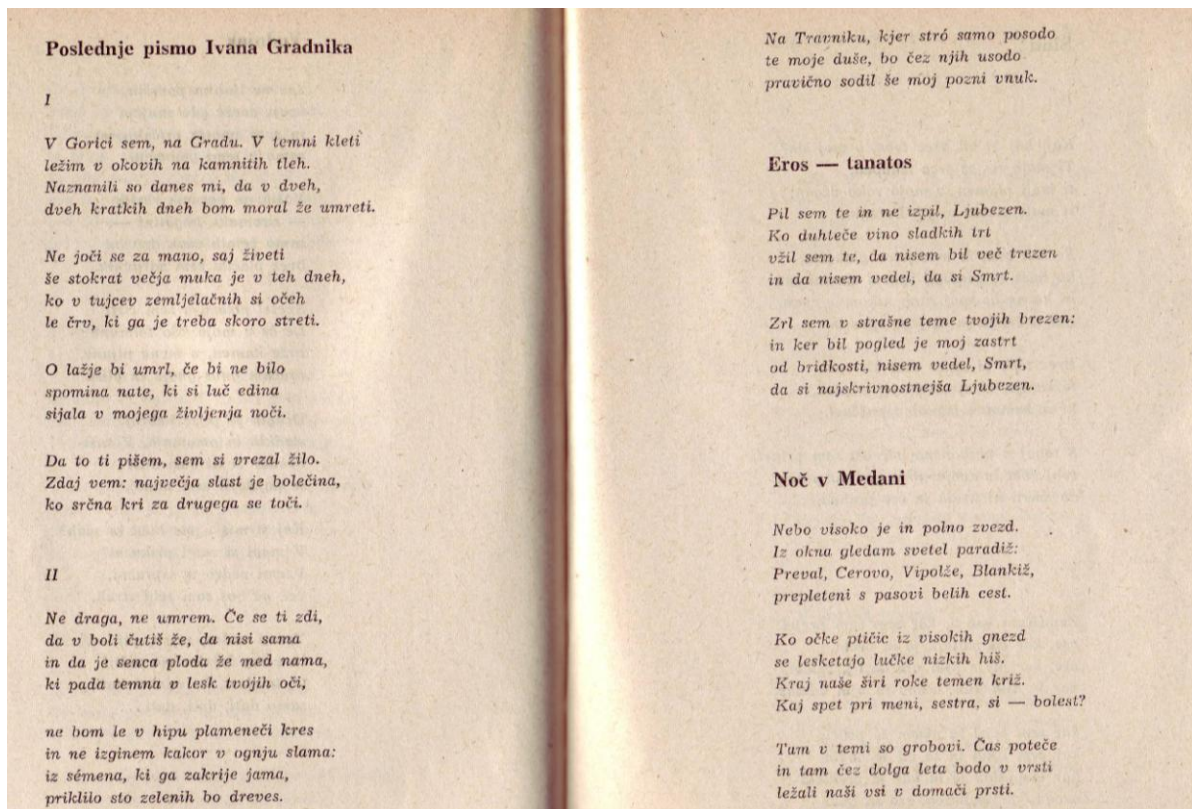
Simon Gregorčič, »goriški slavček«, se je rodil 1844 v Vrtnem na Tolminkem.
Prvi pouk je prejel od domačih duhovnikov; gimnazijo je dovršil v Gorici in postal
duhovnik. Služboval je kot kaplan v Kobardu in Rihenbergu, potem kot vikar na
Gradšču pri Prvačini. Bolehal je zaradi srčne oslabelosti; zato je stopil v pokoj in
se preselil v Gorico. Tam je umrl 1906 za kapjo; pokopan je v svojem planinskem
raju, v rojstni župnici Libušnjem. — Gregorčič je v svojih pesnih najrajši slavil sloven-
sko domovino, zlasti svoj rojstni kraj. Izdal je tri zvezke pesmi, četrti je izšel po
smrti; najvažnejši je prvi (1881); imenovali so ga »zlato knjigo«.

120 121

PRIOLOGA B26 (sestav Boršnik 1949)

PRIOLOGA B26 (sestav Kos 1965)

PRILOGA B26 (sestav Bohanec 1975)

NAŠ MAČEK

Naš maček je ljubeo imel,
vasovat noč vsako je šel;
prišel je domov ves zaspan,
ko mežnar odzvonil je dan.

Zbolela je ljubca močno,
o joj, če več zdrava ne bo!
Naš maček je jokati začel,
nobene več miši ni ujel.

In ko mu res vzame jo smrt,
okoli se plazi potrj,
življenje sovražit začne —
v soboto obesil se je.

To žalost v eksemplu povém,
neskrbnim vam mladim ljudem:
če dolgo živēt vam je mar,
zaljubit se nikdar nikar!

TROJNO GORJE

Gorjé, kdo nima doma,
kdor ni nikjer sam svoj gospod;
naj križem svet preroma,
saj vendar tujec je povsod.

Gorje, kdor se useda
za tujo mizo žive dni;
vsak grižljaj mu preseda,
požirek vsak mu zagreni.

Gorjé, kdor zatajiti
prisiljen voljo in srcé
bedakom posoditi
čas mora, glav in srcé.

SAD SPOZNAVJA

Sad, ki na spoznanju rase,
vse grenkosti prekosi,
ker s krvjo se srčno pase,
v korenini mir mori.

Sad, ki z naših del nam rase,
z naših misli se rodi —
misel pa zatreti da se,
to modrost storit veli.

SLOVENSKA ZGODOVINA

Bridka žalost me prešine,
ko se spomnim domovine,
vsemu svetu nepoznane,
od nikogar spoštovane.

Kdo spominja se nekdanjih
v revni zemlji pokopanih?
Tihó bori vntuk koraka
čez grob borega očaka.

V zlatih črkah v zgodovini
se bero narodov čini;
le od našega ni glasa
s prejšnjega ne zdanj'ga časa.

In ko ura nam odbije,
črna zemlja nas pokrije;
kdo bo še po nas poprašal?
Kdo se z nami bo ponašal?

Kako rod za rodom gine,
to povest je domovine,
vsemu svetu nepoznane,
od nikogar spoštovane.

NA ZBIRANJE

Za bogá se žgati daj in klati;
raj v plačilo da ti cerkev mati,
pozno še kak doktor bo učil,
kdaj, kako, zakaj si kri prellil;
daj se v bojih klati za cesarja,
vsak dan da dvojačo ti denarja
in če boš za vekomaj zaspal,
v slami te bo pokopati dal;
bij se za prostost, za domovino,
prišel ne boš v raj, ne v groba tmino,
ne stal, ne ležal, ne sedel, —
malo nad zemljo boš dom imel.

JEPRSKI UČITELJ

Odlomek

Morebiti nihče v fari ni imel toliko vzroka, da bi se spominjal rajnega fajmoštra, kakor učitelj. Še na misel mu ni poprej nikoli prišlo, da bi se mu bilo na stare dni treba bati za svoj kruh, in prestrašil se je, ko mu je zdaj prvokrat prišla ta misel. Poznal je Mrvca in še marsikoga drugega v fari, katerim je bil trn v peti, in prepričan je bil, da ne bodo oni krivi, če ga ne spravijo s službe. Kar je prišel z Mrvcem pri Cvirnarju tako navzkriž, ga je ta neljuba misel vedno spremljala, dasiravno si jo je izbijal iz glave. Zadnje upanje zanj je bilo, da se prihodnjemu gospodu kolikor mogoče prikupi, in ker se mu je to zdel edini pripomoček, se ga je revni učitelj tudi z vso močjo poprijel. Več ko desetkrat je že ponavljal, kako bo prišedšega prvokrat nagovoril; skoraj cel govor si je iztuhtal po nemško, kar ni bila ravno lahka reč zanj, kar se mu je pa vendar zdelo neobhodno potrebno, češ da bo ž njim fajmoštru najbrž ustregel.

Da bi ničesar ne opustil, s čimer bi se mogel prikupiti novemu gospodu, mu pride precej izvirna misel, ki mu je vendar tako dopadala, da se zdajci napoti k Mrvcu. Težko ga je stala ta pot, vendar premagal se je.

»Dober dan,« reče v hišo stopivši in se odkrije. To znamenje omikanosti je učitelja zmeraj odlikovalo od Jeprčanov, ki po stari navadi v tujo hišo tako meni nič tebi nič stopajo kakor v domačo.

»Bog ga daj!« odgovori ključar in pogleda učitelja, kakor bi ga hotel vprašati z očmi: »Kaj je tebe k meni prineslo?«

»Ali bi ne bilo dobro,« nadaljuje učitelj, »ko bi se po farovžu toliko pospravilo, da bi novi gospod imeli kam, ko pridejo?«

»To sem si že sam mislil,« reče Mrvec nekoliko nejevoljen, »ne vem, kaj to pomeni, da zlahtnikov rajnega še nikogar ni tukaj. Iz Kranja se gosposki tudi ne mudi. Medtem je po farovžu vse streseno, kakor je bilo. Ko bi bil utegnil, bi že bil naprosil moše, saj bi vsak mene krivega delal, če se kaj pozgubi. Danes je nekoliko deževno, danes bo najbolje, da gremo.«

PRILOGA B26 (sestav Gregorač 1979)

.....

— Prešeren je dal pesmi plesni ritem. Povzel ga je po Vodniku: združil je metrično shemo dveh vrstic Vodnikove alpske poskočnice in dobil verz iz štirih amfibrahov — napišite ga:

.....

5. in 6. vrstica imata po zlog manj, kar izraza figuro plesnega obrata. V začetni dobi svojega ustvarjanja se Prešeren disciplinirano drži metričnih shem, ne da bi delal jeziku silo; na vrhuncu pesniške moči pa mu uspe, da znotraj metričnih obrazcev svobodno menjava ritem in doseže večjo notranjo napetost in razgibanost.

— Poiščite v pesmi ukrasne pridevke k naslednjim samostalnikom:
Urška, Sava, mladenc, oblaki, potoki, Turčija, valovi.

— Kaksne prispodobе uporablja Prešeren, da bi ponazoril divji ples v 9. kitici?

.....

— Izmed naslednjih metafor (besede s prenesenim pomenom) in metonimij (zamenjava pojmov, npr. celote z delom) podčrtajte tiste, za katere se vam zdi, da jih Prešeren ni mogel najti v ljudskem jeziku: ob času nje cvetja, ujeti moške v razpete mreže, možake je vodila za nos, pokonci so vstali lasje, urno obrni pete, srce se je vdalo, lepote iz cele Ljubljane.

! : Odkod torej pesnik črpa izrazno moč?

.....

— Za romantike vemo, da so prvi znali izkoristiti muzikalni element v jeziku. V naši pesmi je to prav izrazito na dveh mestih: v prvem pogovoru med Urško in povodnim možem (7. in 8. kitica) ter v ponazarjanju viharja (10. kitica).

Podčrtajte samoglasnike v govoru obeh oseb in ugotovite razmerje med temnimi a o u in svetlimi e i!

S kopicenjem katerih glasov pa v 10. kitici ustvarja zvočni vtis viharja?

.....

Balada Povodni mož učinkuje dramatično, to dosega pesnik s posebno zgradbo ali kompozicijo pesmi. Ta se začne z zasnovo (1.–3. kitica), nadaljuje z zapletom (4.–9. kitica), doseže v 10. kitici vrh in se razplete (11.–13. kitica) v katastrofo v zadnji kitici.

Povodni mož je primer romantične balade: prepleta se lirsko z epskim in dramatičnim; tragični konec ni kakor v ljudski zaradi nadnaravnih sil, temveč je kazen za ošabnost in sebičnost. Prevzetno dekle je značilen Prešernov ženski lik in se pojavi še nekajkrat (Turjaška Rozamunda, Prekop, Neiztrohjeno srce). Osnova pesniškemu je ljudski jezik, pesnikova umetnost pa je, da je iz njega znal izvabiti toliko vizualnih (podobe), akustičnih (glasovi) in ritmičnih (gibanje) elementov.

FRANCE PREŠEREN
SLOVO OD MLADOSTI

Dni mojih lepša polovica kmalo,
mladosti leta, kmalo ste minute;
rodile ve ste meni cvetja malo,
še tega rož'ce so se koj osule,
le redko upa sonce je sijalo,
viharjev jeze so pogosto rjule;
mladost, vendar po tvoji temni zarji
srce brúdko zdihuje, Bog te obvarji!

Okusil zgodaj sem tvoj sad, spoznanje!
Vesolja dokaj strup njegov je umoril:
sem zvedel, da vest čisto, dobro d'janje
svet zanič'vati se je zagovoril,
ljubezen zvesto najti, kratke sanje!
Zbežale ste, ko se je dan zazoril.
Modrost, pravičnost, učenost, device
brez dot žal'vati videl sem samice.

Sem videl, da svoj čoln po sapi sreče,
komur sovražna je, zastoj obrača,
kak' veter nie nasproti temu vleče,
kogar v zibel vid'la je heruča,
da le petica da ime sloveče,
da človek toliko velja, kar plača.
Sem videl čislati le to med nami,
kar um slepi z golj'vijami, ležami.

PRILOGA B26 (sestav Fatur 1984)

vse naše smeri / lomi in ubija nam sanje. In v drugi pesmi: Moja pesem je eksplozija / divja raztrganost. Disharmonija. In še: ... moja pesem je moj obraz. V takem razpoloženju so nastajale njegove konstrukcije, ki so pa ostale vse do nedavnega slovenski javnosti zvečine neznanke. V Rnjigi z matematičnim naslovom Integralske izšle šele po drugi svetovni vojni.

Ena izmed takih konstrukcij je Pesem št. X.

Srečko Kosovel

Pesem št. X

Strip za podgane Pif!
Pif. Pif. Pif. Kh.
KH. KH. KH.
Podgana umira na podstrešju.
Strihni.
O moji mladi dnevi,
kakor tiho sonce na podstrešju.
Raz: streho čutim dehtenje lip.
Crk. crk. crk. crk.
crkni
Človek
Človek
človek.

*Oh 8. uri je predavanje
o človeških idealih.
Listi prinajajo slike
bolgarskih obešencev.
Ljudje — ?
Čitajo in se boje Boga.
Bog pa je na razpoloženju.*

Konstruktivistična slika, ki jo imamo pred seboj, je alogična, razglašena, sestavljena iz predstav in pojmov, ki se izključujejo. Združuje med seboj popolnoma tuje prvine. Je izraz sveta, ki se je vanj naselil nesmisel, kaotični zgradbi se kaže popolna »nerazumnost kot izraz družbene in življenjske nerazumnosti«. In vendar je njenem središču vselej človek, človek v stiski! In ljudje Cakajo, onemoglo ždi jo in se boga boje. V takem sklepu je očiten pesnikov protest, ki si prizadeva svet, kot je spreminjati in ga počlovečiti. Pesem je sicer daleč od lepega, njen učinek pa je vendarle silen. Kljub protivnični raznoterosti njenih izraznih prvin je moč razbrati vez med njimi, ki se kaže v gibanju — preskakovanju asociacij: podgana — podstrešje — pesnikova mladost — (podstrešje) — dehtenje lip (raz streha) — umi-

ranje = erkavanje — človek — človečanske pravice — bolgarski obešenci — ljudje in strah božji. Sonce na podstrešju in dehtenje lip je v izrazitem kontrastu s crkavanjem podgane, kar vnaša v sporočilo napetost, vmes pa je nemočni človek, človek med transmisijami razdejanega sveta. Zvočne značilnosti, ki onomatopoeično posnemajo dušenje in trzanje podgane, hkrati ponazarjajo škripanje sveta, ki se ruši sam vase.

S svojimi konstruktivističnimi pesmimi je Kosovel predhodnik dela slovenske poezije po drugi svetovni vojni. Medtem ko je marsikaj iz tistega časa že utonilo v pozabo, je vrednost Kosovelove besede iz leta v leto izrazitejša in močnejša. Kras je njegovo prvo in osrednje pesniško doživetje. Kras ostaja v vseh fazah Kosovelovega ustvarjanja, le da ima zmeraj drugačen obraz. Kras se mu je nazadnje razrastle in sprevergl v podobo njega samega, njegove usode. Občutil je, da tudi on sahan, kot rastlina sredi suhih tal, počutil se je samotnega kakor drevo, ki se strele boji. »Tedaj je vztrepetal od groze in tesnobe ob zavesti, da so ... njegove sanje brezplodne ... Tako postanejo posledj smrt, pogin, razkroj vodilni in najbolj pretresljivi motivi v Kosovelovi liriki« (Ocvirk). Njegovi osrednji besedi pa še zmeraj ostaneta besedi človek in srce.

Naravnost tragično zvenijo verzi njegove Predsmrtnice:

Srečko Kosovel

Predsmrtnica

*Vsi bodo dosegli svoj cilj,
le jaz ga ne bom dosegel ...
Ognja prepeln. poln sil,
netrabiljen k pokoju bom legel.*

*Ogenj me v prstih bo žgal
in me ne bo mogel izžgati.
neutrujen jaz bi rad spal
takrat in ne bom mogel spati.*

Ob vsej stiski in vsej nemoči je pesmica vendarle izraz ponosnega človeškega kljubovanja in vztrajanja.

V prozni pripovedi je uveljavil ekspresionizem pisatelj Ivan Pregelj, doma z Mosta na Soči. Kot siroto ga je šolal domači duhovnik, ki ga je seveda usmerjal v duhovniški poklic. Vendar je Pregelj že po treh mesecih izstopil iz bogoslovja in na Dunaju doštudiral slavistiko in germanistiko ter postal srednješolski profesor, ki je

PRILOGA B26 (sestav Kos 1990)

Ta primera pove manj kot prejšnja pohvala. S tem sicer tako dober verz pade — še bolj pa njegova vsebina — ker lepa rast ravno ne ustreza besedam *terden* ku hrast.

Na štilu je glava vsajena
Lastnost mu ne manca obena.

Oba sta preveč nedoločna, preveč nejasna — kdo naj bi takoj uganil — in vendar je treba le uganiti! Z Linhartom mogoče niti ne razumeva pomena!

Pojle, kupčica, gozdi, goré
Nogradi, rude tebe redé.

Nadvse posrečena, resnice polna verza! Svetovala bi le, da bi prestavili gozdi dol, rude pa gor.

Vse tebi natura ponudi
Odlčno!

Od nje se prejemati né mudi.

Misel »ne zamudi, izrabljaj dobrotljivo ponudbo narave,« je povedana čustveno in po resnici. »Ne mudi se prejemati itn.« za Gorenjsko manj drži in je manj patetično. Ker je pri roki znan izraz »ne zamudi«, se dá ta verz zlahka izboljšati.

Lenega čaka stergan rokav,
Palca beraška, prazen bokav.

Sklep, ki je po učinku več vreden kot sto pridig — po resničnem ljudskem tonu in ljudskem okusu pa več kot sto tisoč Carmina — takšni verzi ostanejo večni!

Ker tako pravzaprav manjka samo pet verzov, da bi bila pesem popolna, in je torej več kot polovica že zelo dobra — tako dobra, da takšne še nikoli nismo mogli pokazati v našem ljudskem jeziku — zatrdno upava, da se boste potrudili in jih zamenjali z drugimi — in potem, če boste dali v vse druge pesmi o mesecih toliko izvirnosti, dobre volje, resnice, verzifikacije — in potrpljenja s kritiko, potem boste prvi kranjski pesnik — ali bolje rečeno — ste to že!

OPOMBE

A

Žiga Zois (baron Edlesteinski) se je rodil v Trstu 23. novembra 1747. Oče se je priselil iz Benečije, v Ljubljani je obogatel in dobil plemiški naslov. Tako je sin na Kranjskem podedoval precejšnje bogastvo, tudi on je uspešno gospodaril, veliko njegovega imetja pa so uničili Napoleoneve vojne. Zadnja desetletja je močno trpel zaradi protina in ohromelosti, umrl je v Ljubljani 10. novembra 1819. — Šolal se je najprej zasebno, nato dve leti v Italiji, zanimala sta ga zlasti naravoslovje in jezikoslovje. Po letu 1780 je postal s svojo bogato knjižnico središče slovenskega prevodnega gibanja, ki mu je bil mentor in mecen, oboje v skladu z razsvetljenski idejami o poučnem in zabavnem namenu umetnosti. V njegovem skroju so se zbirali najpomembnejši slovenski izobraženci tistega časa: Kumerdej, Japelj, Linhart, Vodnik, Kopitar in drugi.

B

Zoisovo literarno delo je bilo razmeroma obsežno, a je slabo ohranjeno. Za gledališče je v slovensčino prevajal italijanske operne arije, za ožji krog je pisal lahkotne pesmi v obliki alpskih poskočnic, prevedel je Bürgerjevo *Lenora* in prevajal iz italijanske poezije. V ni-

smih Vodniku (1794) se je poskusil z literarno kritiko. Za slovensko kulturo je še posebej pomembno, da je za pesništvo pridobil Vodnika in usmeril Kopitarja v slavistično znanost. Pozitivno je vplival tudi na Linhartovo gledališko dejavnost.

C

Odlomek je zadnji del daljšega pisma, ki ga je Zois pisal Vodniku na Koprivnik nad Bohinjem, kjer je Vodnik tedaj služboval, 25. junija 1794. Tudi ostali del pisma je kritičen, nanaša pa se na Vodnikov dodatek, ki ga je pripravil za svojo izdajo *Velike pratike*. Zoisova menja se nanaša na dvanajst verzov *Pesme Ni moje Rojake*; očitno gre za zgodnejšo, manj doletano inačico od tiste, ki je bila prvič objavljena naslednje leto. Zato tudi Zoisovo upravičeno, skrbno ocenjevanje vsakega verza posebej.

D

Z Linhartom mogoče niti ne razumeva pomena: Zois se ves čas slikuje tudi na Linhart, kot da izraža sodbo obeh. — Carmina: Pesmi.

E

Vseh Zoisovih nemških pisanih pisem Vodniku je 10. V njih je avtor širše spregovoril o jezikovnih in pesniških problemih, ki so zadevali nastajajočo slovensko književnost, zlasti pa se z njimi kazal Vodniku pot v literarno dejavnost. Pisma so datirana od 20. marca 1794 do 30. novembra 1795.

Valentin Vodnik (1758—1819)

PĚSMA NA MOJE ROJÁKE

Krajnc! toja zémbla je zdráva,
Za pridne njé léga najprava,
Polje, vinograd,
Góra, morjé,
Rúda, kupčica,
Tebe redé.

Za vuk si prebrisane glave,
Pa čéдне nu terdne postave;
Íše te sréča,
Um ti je dan,
Najdel jo bóš, ak
Nisi zaspán.

Glej stvarnica vse ti ponudi,
Li jemati od njé ne zamudi,
Leniga čaka
Stergan rokál,
Palca beraška,
Prazni bokál.

• C •

Primerjaj ženski ljubezenski nemir v *Pismih* s Kettejevimi v pesmi *Na trgu* in Murnovim življenjskim nemirom v pesmi *Ko dobrane se mračel*! Ugotovi, kako se v ciklu menjavajo in stopnjujejo posamezni motivi in teme. Kakšno je razmerje med duhovno in čutno ljubeznijo in katera je po tvoji presoji intenzivnejša?

Ovrednoti, katera pesem iz *Pisem* je po metaforiki najbolj tradicionalno razumljiva, katera pa se najbolj približuje dekadenco-simbolistični liriki!

Ljubezenske pesmi, katerih najboljši primer je cikel *Pisma*, so bile za Gradnika značilne v zgodnjem obdobju, pozneje je njegova poezija postajala zmeraj bolj miselna, razmišljajoča o temeljnih življenjskih vprašanjih, o smislu človekovega obstoja in smrti, o razmerjih posameznika do družine, prednikov, domovine. Ta razmišljanja je pogosto odel v prisposodbe. Taka je pesem *Vodnjak* iz zbirke *De profundis* (1925). Motiv vodnjaka, ki je v evropskem pesništvu pogost in že star, v slovenskem pa znan vsaj iz Kettejeve pesmi *Na trgu*, je oblikoval na poseben način – združil ga je z govorom v prvi osebi; pesem je torej vložnica.

- Zakaj je v tej pesmi vodnjak prisposoda? Kako jo razumeš? Kdo govori v *vlogi* vodnjaka, kaj naj vidimo v njem? Primerjaj vodnjak v Gradnikovi pesmi s tistim, ki ga upodablja Kettejeva pesem *Na trgu*.

Josip Vidmar o Alojzu Gradniku

Njegova metaforika ni bujna in tudi ne zelo raznolika in vsa dikcija njegovih pesmi ga označuje kot težkega in neprožnega oblikovalca.

Toda iz njegovega besedila udarja navzlic pomanjkljivostim močan žar prvinske in silovito čuteče osebnosti, udarja ogenj ljubezenske strasti in pekoča bolečina nad človeškim življenjem, ki je polno muk in ki je smrti zapisano. Ta silna in iskreno izpovedana in vroče ohranjena čustva nadomeščajo vse oblikovne nedostatke ali, bolje rečeno, jih delajo neopazne ali vsaj neznatne.

Alojz Gradnik: Vodnjak

Jaz ne ljubim površin,
svoje sveže sile snujem
in svoj smoter pričakujem
samo v temi globočin.

Vaših ne poznam razlik:
— siromaki, bogatini —
samo žejnih vseh družini
brez plačila sem zdravnik.

Svetel nisem, a sem čist.
Le če v moje kdo tolmune
vrže kamen, v mene pljune,
vračam gnus gnoja in glist.

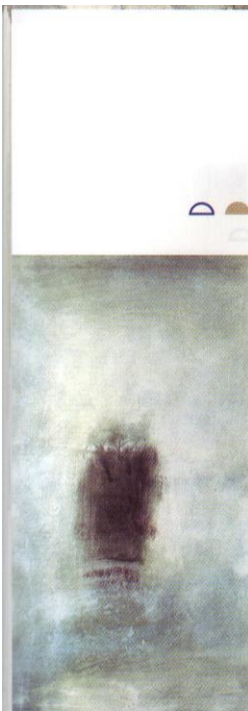
Drugih je pijáč nebrój
sladkih in omamnih. V suši
vendar žejni vaši duši
še najslajši sem napoj.

Kaj strmiš v me bled in plah?
V meni si zazrl prikazni?
Vzemi vedro in izprazni,
več ne boš sam sebi strah.

Vzemi vedro, zajmi, pij
in vsem žejnim me nalij!
O, ta slast, ko mleko mati,
samo dati, dati, dati ...

Josip Vidmar (1895–1992), vodilni literarni kritik med vojnama, je za izbor Gradnikovih izbranih pesmi *Svetle samote* (1932) napisal spremno besedo. V njej ga je označil kot izrazitega izpovedovalca, ki mu je oblika manj pomembna – vsekakor ni tako bleščeča, razgibana in učinkovita kot pri Župančiču.

- Se strinjaš z Vidmarjevo oznako Gradnikove poezije? Primerjaj Gradnikove verze z Župančičevimi. Kje vidiš bistveno razliko – v vsebini ali obliki?

Jana Vizjak: Daleč,
olje na platnu,
2000, zasebna
zbirka

V pesniški zbirki *Labrador* (1976) se pesnikove čutne podobe iz prejšnjih zbirk poduhovljajo, dobivajo metafizični pomen in se iztekajo v pomiritev mitične vrste. Vendar Kovičev mit ni svetopisemski mit, ampak je to zanj celovit pogled na svet. Tak pogled je značilen tudi za pesem *Južni otok*.

Južni otok

Je južni otok. Je.

Daleč v neznanem morju

je pika na obzorju.

Je lisa iz megle.

Med svitom in temo

iz bele vode vzhaja.

In neizmerno traja.

In v hipu gre na dno.

In morje od slasti

je težko in pijano.

In sol zatiska rano.

In slutnja, da ga ni.

Da so na temnem dnu

samo zasute školjke

in veje grenke oljke

in zibanje mahu.

A voda se odpre

in močna zvezda vzide

in nova ladja pride

in južni otok je.

Razmišljamo o besedilu

Pogovarjamo se

1. Neodvisno od besedila pesmi razložite besedi iz naslova. Po čem sklepate, da je južni otok simbol? Kakšen pomen ima za vas južni otok brez konteksta Kovičeve pesmi – katere asociacije zbudijo v vas?
2. Razširjen pomen južnega otoka v tej pesmi je ključ za razumevanje sporočila lirskega subjekta, odkrivamo pa ga postopno. Pri tem nam lahko pomagajo naslednja vprašanja: Kaj se dogaja z otokom – kako se kaže skritemu subjektu? Po čem lahko sklepamo o skriti navzočnosti subjekta? Lahko metafore »močna zvezda«, »nova ladja« in »južni otok« pomenijo isto? Utemeljite odgovor. Upošteвайте še pomen in poševni zapis glagola »je« (biti) ter njegov položaj na začetku in koncu prvega verza ter na koncu pesmi. Kako zdaj razumete simbol – kaj je končno spoznanje o otoku?

Primerjamo

3. Navedite zvezi, ki govorita o nedoločenosti otoka in o nezmožnosti, da bi ga opredelili, ter ugotovite, kaj je pogoj za njegovo obstajanje.
4. Opišite zgradbo in označite zvočni ter stavčni slog. Razložite zlasti, kako učinkujeta polisindeton in ponavljanje. Določite vrsto prirednih razmerij v stavkih. V kakšni zvezi sta skladišna struktura in sporočilo pesmi?
5. Kako kratek, metrični in rimani verz (jambski šesterec in sedmerec) vpliva na zgoščenost besedila?
6. Na kateri grški mit se navezuje Kovičeva pesem? Kaj bi lahko bilo skupno epskemu mitološkemu junaku in modernemu subjektu?

Pišemo

7. V razpravljalnem eseju primerjajte bivanjski problematiki Kovičevih pesmi *Psalm* in *Južni otok*.

SREDNJEVEŠKA KNJIŽEVNOST

marnja – govorica, novica

Tebe nove – grške Tebe so bile razvpite zaradi pobojev in sovraštva

Brigata – Nino, Ugolinov vnuk

Uguiccione – Ugolinov sin

da zarod tvoj potone ves, do kraja!
 Če res o Ugolinu šla je marnja,
 da je, kot pravijo, izdal gradove,
 sinov življenja naj bila bi varna!
 Mladost z nedolžnostjo, o Tebe nove,
 Brigato, Uguicciona je ovila
 in ta dva, ki povest jim zgoraj slove.

(Odlomek prevedel Andrej Capuder)

Auguste Rodin: Ugolino, 1881

RAZMISLIMO

- Kje se odvija dogajanje?
- V čem je simbolnost kazni za nadškofa Ruggierija?
- Kakšno je pripovedovalčevo stališče do usode Ugolinove družine?
- Katera pesniška sredstva napravijo pripoved zares pretresljivo?

PEKEL

Pesnikovo srečanje z grofom Ugolinom se odvija v **pekl**u, kakor si ga je s svojo domišljijo in na podlagi takratnega teološkega in drugega znanja zamislil Dante. Pekel, kraj večne kazni za pogubljene duše, je razdeljen na devet krogov, ki se spuščajo proti središču Zemlje. V predverju pekla so neopredeljeni, torej tisti, ki se v življenju niso za nič odločili, v prvem krogu, imenovanem Limb, so duše pravičnih poganov. Danteja, ki je še živ, peklenski brodnik Haron noče prepeljati čez peklensko reko Aheront. V drugem krogu so nečistniki in prešuštniki; med njimi sta tudi nesrečna Francesca da Rimini in Paolo Malatesta; ko ju je Francescin mož in Paolov brat zalotil, ju je ubil; zločin se je zgodil leta 1285. Ker sta uživala v prepovedani ljubezni, ju v peklu preganjajo vetrovi in mraz. Sledijo požrešneži, nato skopuhi in razsipneži, jezljivci in lenuhi, krivoverci, nasilneži, zvijačneži, hinavci, tatovi, ponarejevalci ... in nazadnje izdajalci. Zadnji trije krogi so razdeljeni še na pasove in kotanje. Čisto na dnu pekla je Lucifer, vkovan v led.

Muke, ki jih grešniki prestajajo, so primerna kazen za njihove grehe, s katerimi so se obsodili na peklo. Tako je nadškof Ruggieri, postavljen v peklo, ker je dal nečloveško do smrti izstradati svojega političnega nasprotnika z vsemi moškimi potomci vred.

Dei sepolcri	579	Modulo 13 – Il tema
■ IL SEPOLCRO COME LEGAME DI AFFETTI	580	Il viaggio
■ IL SEPOLCRO SIMBOLO DI CIVILTÀ	584	IL TEMA DEL VIAGGIO TRA ILLUMINISMO E ROMANTICISMO
■ IL SEPOLCRO ISPIRATORE DI «EGREGIE COSE»	588	I diversi significati che il viaggio può assumere
■ IL SEPOLCRO COME FONTE DI POESIA	592	J. Swift, <i>I viaggi di Gulliver</i>
Notizia intorno a Didimo Chierico		■ PERCHÉ GLI UOMINI SI FANNO LA GUERRA
■ GLI STRANI SISTEMI DI DIDIMO	596	Voltaire, <i>Candido</i>
■ LA PERSONALITÀ DI DIDIMO	598	■ IL MIGLIORE DEI MONDI POSSIBILI
Le Grazie	602	S.T. Coleridge, <i>La ballata del vecchio marinaio</i>
■ IL VELO DELLE GRAZIE	603	■ LA TEMPESTA, L'ALBATRO E IL DESTINO
LA CRITICA – LA POESIA FOSCOLIANA FRA CLASSICISMO E ROMANTICISMO	606	J.W. Goethe, <i>I dolori del giovane Werther</i>
IN SINTESI	607	■ IL DOLORE DEL COMMiato
▶▶ Itinerario multimediale	608	▶▶ Itinerario multimediale
<hr/>		
Sezione 3 – Dall'età napoleonica all'età dell'imperialismo		
<hr/>		
Modulo 14 – Storia e cultura		
L'epoca romantica		
IL CONTESTO		■ V. Gioberti, PER UN RIFORMISMO GRADUALE (<i>Del primato morale e civile degli italiani</i>)
Il quadro sociale ed economico	638	La nascita della questione femminile
Il quadro culturale	641	■ M. Godwin Wollstonecraft, L'AMORE NON SI PUÒ COMPRARE (<i>Rivendicazione dei diritti della donna</i>)
●●● LINEA DEL TEMPO	642	Le donne e il bene dell'umanità
Percorso 1 – Le idee		■ J.S. Mill, LA SERVITÙ FEMMINILE È UN RESIDUO DEL PASSATO (<i>La servitù delle donne</i>)
Le idee del Romanticismo	644	▶ Movimenti e pensatori tra il 1815 e il 1870
Il pensiero filosofico romantico	645	■ AUTOVALUTAZIONE
Lo scontro ideologico-politico	646	Percorso 2 – Le poetiche
Il pensiero socialista	648	L'affermazione del movimento romantico
■ A. de Tocqueville, L'ALBA DEL SOCIALISMO (<i>Una rivoluzione fallita: ricordi del 1848-1849</i>)	650	Il Romanticismo in Germania
Gli ideologi del Risorgimento	652	Il Romanticismo in Inghilterra
■ G. Mazzini, DIO E POPOLO (<i>Fede e avvenire</i>)	652	Il Romanticismo in Francia
X	Indice generale	

realizza nella scultura gli stessi effetti di fastosa scenografia che ottiene nell'architettura, con la quale le sculture sono spesso in stretta fusione. Tra le sue opere (busti-ritratti di ecclesiastici e di nobili, monumenti funebri di pontefici, pittoresche fontane nelle quali la mobile luce dell'acqua che scorre dona uno straordinario dinamismo alle figure di marmo) ricordiamo alcuni grandi capolavori, che si trovano tutti a Roma: il gruppo di *Apollo e Dafne* della Galleria Borghese, *l'Estasi di Santa Teresa* nella cappella Cornaro della chiesa di Santa Maria della Vittoria e la *Fontana dei Fiumi* in piazza Navona.

PITTURA

Il Seicento si apre con la breve ma folgorante presenza di **Michelangelo Merisi**, detto il **Caravaggio** (1571 ca.-1610), pittore dotato di una personalità così originalmente geniale da sfuggire a qualsiasi classificazione, anche a quella generica di "pittore barocco". I segni attraverso i quali Caravaggio esprime la sua visione della realtà cupamente drammatica sono dati principalmente dal crudo realismo, che fu scambiato dai critici suoi contemporanei per volgarità, e dall'uso del contrasto luce-ombra molto originale rispetto ai modelli del secolo precedente. La pittura di Caravaggio, giocata sui violenti contrasti di luce e ombra, ebbe molti seguaci, che vengono per questo definiti *caravaggisti*, attivi prevalentemente a Roma, ma anche in altri centri del Nord e del Sud Italia: scene drammaticamente illuminate da improvvisi lampi di luce che fendono le tenebre e gusto dei particolari rappresentati con crudo verismo sono le caratteristiche della pittura di questi artisti.

Contrassegnata da un uso molto forte del contrasto luce-ombra, ma con una tendenza al classicismo e all'idealizzazione piuttosto che al realismo nella resa delle figure, è la pittura di alcuni artisti emiliani di grande rilievo come **Guido Reni** (1575-1642), **Domenico Zampieri**, detto il **Domenichino** (1581-1642), e **Giovan Francesco Barbieri**, detto il **Guercino** (1591-1666).

A Roma il Barocco pittorico è interpretato, nel gusto di una teatralità ampollosa non lontana dallo spirito espresso in architettura e in scultura da Bernini, da **Pietro da Cortona** (1596-1669) e da **Andrea Pozzo** (1642-1709). La maniera pittorica dei due artisti si caratterizza per il gusto di una definizione spaziale illusoria costruita con una rigorosa ricerca prospettica che crea una sorta di "sfondamento" delle pareti e dei soffitti. Tra gli artisti attivi a Roma ricordiamo anche **Giovanni Lanfranco** (1582-1647), responsabile degli affreschi della cupola della chiesa di San Pietro in Valle con *l'Assunzione della Vergine* e **Annibale Carracci** (1560-1609), autore della decorazione pittorica della volta della Galleria Farnese a Roma e fondatore con il fratello Agostino (1557-1602) e il cugino Ludovico (1555-1619) dell'Accademia degli Incamminati, inaugurata a Bologna nel 1590 come scuola di formazione per i giovani pittori, interessata soprattutto allo studio della realtà realizzata mediante il disegno dal vero.

In Europa ricordiamo il fiammingo **Pieter Paul Rubens** (1577-1640) che, dopo i primi soggiorni in Italia, dove viene in contatto con le opere di Caravaggio e del Carracci, fa suo uno stile in cui vengono superati gli schemi cinquecenteschi e in cui si nota una prima apertura verso il Barocco di maggior magniloquenza e, soprattutto, una profonda rielaborazione dell'eredità artistica del Nord, dell'Italia e del mondo antico. Il Seicento fu un grande secolo per la pittura anche in Spagna, dove, nelle opere di pittori come **Diego Velázquez** (1599-1660), **Francisco Zurbarán** (1598-1664), **Bartolomé Esteban Murillo** (1617-1682) e **José de Ribera** (1591-1652) prevalgono i temi sacri, quelli di gusto popolare o quelli celebrativi di sovrani e nobili, e nei Paesi Bassi, dove si afferma un realismo attento alla società borghese in opere caratterizzate da straordinari effetti luministici, come nel caso di **Rembrandt** (1606-1669), e nelle piccole scene di vita quotidiana, come per **Jan Vermeer** (1632-1675) e **Franz Hals** (1580-1666).

Principali interpreti del gusto fra Rococò e Neoclassicismo sono i pittori francesi **Antoine Watteau** (1684-1721), attivo a Parigi, le cui opere sono caratterizzate dal gusto per la grazia e la leggerezza (famoso il suo *Imbarco per Citera*), **Jean-Honoré Fragonard** (1732-1806) e **François Boucher** (1703-1770). In Italia il centro più importante per la pittura nei primi decenni del Settecento è Venezia: da un lato la pittura fastosa di soggetti sacri o mitologici di **Giambattista Tiepolo** (1696-1770) – si vedano gli affreschi della *Residenza Imperiale di Würzburg* e quelli di *Villa Valmarana* a Vicenza –; dall'altro lato i pittori "realisti" come **Pietro Longhi** (1702-1785) o i vedutisti **Canaletto** (1697-1768), **Bernardo Bellotto** (1720-1780) e **Francesco Guardi** (1712-1793).

L'INFINITO (1819)

(da CANTI)

È questo il primo dei sei idilli composti tra il 1819 e il 1821 e accolto nei Canti fin dalla prima edizione del 1831. L'idillio leopardiano, ben diverso da quello classico, che consiste in un piccolo quadro di vita campestre, è l'espressione di un'avventura interiore che nasce dalla contemplazione della natura.

Questa contemplazione tende alla ricerca del piacere attraverso l'annullamento della coscienza. L'infinito leopardiano è dunque ben diverso da quello dei romantici che implica una concezione spiritualistica, religiosa. La genesi di questo idillio si comprende attraverso un passo dello Zibaldone di poco succes-

sivo alla sua stesura: «Alle volte l'anima desidererà ed effettivamente desidera una veduta ristretta e confinata in certi modi, come nelle situazioni romantiche. La cagione è [...] il desiderio dell'infinito, perché allora in luogo della vista, lavora l'immaginazione e il fantastico sottentra al reale. L'ani-

ma s'immagina quella che non vede, che quasi l'albero, quella siepe, quella torre gli nasconde, [...] e si figura cose che non potrebbe, se la sua vista si estendesse da per tutto, perché il reale escluderebbe l'immaginario» (Zibaldone, luglio 1820).

TEMI

- ▶ La percezione dell'infinità dell'universo e dell'eternità
- ▶ L'annullamento della coscienza

ELEMENTI DI PENSIERO E DI POETICA

- ▶ La ricerca del piacere
- ▶ L'espressione del vago e dell'indefinito

METRICA

Endecasillabi sciolti.

Sempre caro mi fu quest'ermo¹ colle,
 e questa siepe, che da tanta parte
 dell'ultimo orizzonte il guardo esclude².
 Ma sedendo e mirando, interminati
 5 spazi di là da quella, e sovrumani
 silenzi, e profondissima quiete
 io nel pensier mi fingo³; ove per poco
 il cor non si spaura⁴. E come il vento
 odo stormir tra queste piante, io quello
 10 infinito silenzio a questa voce
 vo comparando⁵: e mi sovvien l'eterno⁶.
 e le morte stagioni⁷, e la presente
 e viva, e il suon di lei⁸. Così tra questa
 immensità s'annega il pensier mio;
 15 e il naufragar m'è dolce in questo mare.

da *Tutte le opere*, 1912

1. **ermo**: solitario, appartato. Il colle è il monte Tabor, non lontano dalla casa del poeta, dove egli andava spesso a rifugiarsi.
 2. **che... esclude**: che limita la vista fino all'estrema curva dell'orizzonte.
 3. **Ma... mi fingo**: se la siepe mi limita la visione, io stando seduto («sedendo») e contem-

plando («mirando»), immagino («nel pensier mi fingo») spazi senza limiti («interminati») al di là di essa, silenzi che sono al di là di ogni conoscenza dell'uomo («sovrumani») e una quiete grandissima.
 4. **ove... si spaura**: in questi spazi senza confini, in questo silenzio assoluto, il cuore quasi si smarrisce («si spaura»).

5. **E come... comparando**: e quando sento il vento stormire tra le fronde delle piante, io confronto questo lieve fruscio («voce») con il silenzio infinito, dell'universo.
 6. **e mi sovvien l'eterno**: mi viene in mente l'eternità.
 7. **le morte stagioni**: le età scomparse, avvolte ormai nel silenzio della morte.

8. **e la presente... lei**: e l'eterno presente con il fragore dei suoi avvenimenti («suon di lei»). Nota il polisindeto, cioè quasi perdersi della «e» che rallenta il ritmo del verso. Anche la stagione presente, come tutte le età passate, è destinata a scomparire nel silenzio dell'eterno.

7.2 PRILOGE (RECEPCIJA)

- R1 – Razumevanje Krsta pri Savici (empirična raziskava)
- R2 – Pesmi F. Prešerna (dodana predstavitev iz poezije v prozo)
- R3 – Pesmi F. Prešerna (naloge za preverjanje razumevanja)
- R4 – Pesmi F. Prešerna (samostojna prozifikacija)
- R5 – Vprašalnik I (pred eksperimentom)
- R6 – Vprašalnik II (po eksperimentu)
- R7 – Dodatek k Vprašalniku II
- R8 – Vprašalnik III (na koncu šolskega leta)
- R9 – Vprašalnik za učitelja I
- R10 – Vprašalnik za učitelja II
- R11 – Vprašalnik za učitelja III
- R12 – Rezultati prvega testiranja
- R13 – Rezultati drugega testiranja
- R14 – Rezultati tretjega testiranja
- R15 – Prešernovi soneti (preizkus razumevanja)
- R16 – Krst pri Savici (gradivo za vrste branja)
- R17 – Vprašalnik za preverjanje razumevanja Krsta pri Savici
- R18 – Sprejemanje Prešernovih pesmi (besedila)
- R19 – Sprejemanje Prešernovih pesmi (testni vprašalnik)
- R20 – Sedem sinov in Krst pri Savici (besedili z opombami)
- R21 – Vprašalnik za preverjanje recepcije (Sedem sinov in Krst pri Savici)
- R22 – Razumevanje klasične poezije (empirična raziskava)

Razumevanje Krsta pri Savici (empirična raziskava)

NAVODILO: Pozorno preberi besedilo z začetka Krsta in reši nalogo na desni strani.

<p><i>Mož in oblakov vojsko je obojno končala temna noč, kar svetla zarja zlati z rumen'mi žarki glavo trojno snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja, Bohinjsko jezero stoji pokojno, sledu ni več zunanjega viharja; al somov vojska pod vodo ne mine, in drugih roparjev v dnu globočine.</i></p> <p><i>Al jezero, ki na njega pokrajni stojiš, ni, Črtomir! podoba tvoja? – To noč je jenjal vojske šum zunanji, potihnil ti vihar ni v prsih boja; še hujši se je zbudil črv nekajni, ak prav uči me v revah skušnja moja, bolj grize, bolj po novi krvi vpije, požrešnejše obupa so harpije.</i></p> <p><i>Na tleh leže slovenstva stebri stari, v domačih šegah utrjene postave; v deželi parski Tesel gospodari, ječe pod težkim jarmom sini Slave, le tujcem sreče svit se v Kranji žari, ošabno nos'jo ti pokonci glave. Al, da te jenja ta skeleti rana, ne boš posnel Katona Utikana!</i></p> <p><i>Prenesla pričujoče ure teže bi ne bila let poznih glava siva; v mladosti vendar trdnejše so mreže, ki v njih drži nas upa moč goljfiva; kar, Črtomir! te na življenje veže, se mi iz tvojih prejšnjih dni odkriva, ko te vodila ni le stara vera tje na osredek Blejskega jezera.</i></p> <p><i>Tje na otok z valovami obdani, v današnjih dnevih božjo pot Marije; v dnu zad stoje snežnikov velikani, polja, ki spred se sprosti, lepotije ti kaže Blejski grad na levi strani, na desni griček se za gričem skrije. Dežela kranjska nima lepš'ga kraja, ko je z okolščno ta, podoba raja.</i></p>	<p><i>Tam v časih Črtomira na otoki podoba boginje je stala Žive, ki so zročeni ji mladenčev stoki, ki so ji, ve dekleta ljubeznive! zročeni vaši smehi, vaši joki, orožja, ki so nam nepremagljive: – Tam bog'nje vežo Staroslav in lepa njegova hči odpira in zaklepa.</i></p> <p>NALOGA ZA PREIZKUS RAZUMEVANJA: Še enkrat preberi naslednje tri odlomke in spodaj s svojimi besedami izrazi vsebino/smisel. To naj bo v obsegu ene povedi.</p> <p><i>Mož in oblakov vojsko je obojno končala temna noč, kar svetla zarja zlati z rumen'mi žarki glavo trojno snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja ...</i></p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p><i>Na tleh leže slovenstva stebri stari, v domačih šegah utrjene postave; v deželi parski Tesel gospodari, ječe pod težkim jarmom sini Slave ...</i></p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p><i>Prenesla pričujoče ure teže bi ne bila let poznih glava siva; v mladosti vendar trdnejše so mreže, ki v njih drži nas upa moč goljfiva;</i></p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
--	---

P e s m i F r a n c e t a P r e š e r n a

I. del (dodana predstavitev iz poezije v prozo)

Krst pri Savici,
Sonetni venec in
Soneti nesreče

Krst pri Savici (povest v verzih)

Matiju Čopu

*Vam izročim, prijatelja dragi mani!
ki spi v prezgodnjem grobu, pesem milo;
ločitvi od njega mi je hladilo,
bila je lek ljubezni stari rani.*

*Minljivost sladkih zvez na svet' oznani,
kak kratko je veselih dni število,
da srečen je le ta, kdor z Bogomilo
up sreče onstran groba v prsih hrani.*

*Pokopal misli visokoletče,
želja nespolnjenih sem bolečine,
ko Črtomir ves up na zemlji sreče;*

*dan jasni, dan oblačni v noči mine,
srce veselo, in bolno, trpeče,
upokoj'le bodo groba globočine.*

Uvod

*Valjhun, sin Kajtimara, boj krvavi
že dolgo bije za krščansko vero,
z Avreljem Droh se več mu v bran ne stavi;*

*končano njijno je in marsiktero
življenje, kri po Kranji, Korotani
prelita napolnila bi jezero.*

*Gnijo po poljih v bojih pokončani
trum srčni vojvodi, in njih vojščaki,
sam Črtomir se z majhnim tropom brani.*

*Bojuje se najmlajši med junaki
za vero staršev, lepo bog'njo Živo,
za črte, za bogove nad oblaki.*

*On z njimi, ki še trd'jo vero krivo,
beži tje v Bohinj, v Bistrško dolino,
v trdnjavo, zidano na skalo sivo.*

*Še dan današnji vidiš razvalino,
ki Ajdovski se gradec imenuje,
v nji gledaš Črtomirovo lastnino.*

*Devetkrat večja množ'ca jih obsuje,
in zveste straže krog in krog postavi,
odvzame up jim vse pomoči tuje;*

Dragi duhovi prijatelja, ki je umrl prezgodaj, vam posvečam to milo pesem.
Z njo naj ublažim bolečo ločitev od njega, obenem pa je bila tolažba za nekdanjo neuslišano ljubezen.

Pesem oznanja minljivost srečnih zvez na tem svetu in opozarja, kako malo je veselih dni v življenju. Resnično srečen je samo tisti, ki tako kot Bogomila upa na srečo po smrti.

Jaz sem opustil neuresničljiva pričakovanja in prebolel bolečine zaradi neizpolnjenih želja. Tako kot Črtomir sem tudi sam opustil upanje, da je človek lahko srečen na tem svetu.

Tako kot jasen in oblačen dan oba mineta z nočjo, se bodo občutja radosti in trpljenja končala s smrtjo.

Valjhun, Kajtimarov sin, se že dolgo zagrizeno bori za krščansko vero, Avrelj in Droh pa se mu nič več ne upirata.

Mrtva sta oba in še marsikdo drug, krvi, ki je bila prelita po Kranjskem in Koroškem, pa je bilo toliko, da bi z njo lahko napolnili jezero.

Trupla pogumnih poveljnikov in njihovih vojakov, ki so padli v spopadih, razpadajo po poljih. Brani se samo še Črtomir z majhno skupino soborcev.

Najmlajši junak se bori za vero svojih staršev, za lepo boginjo Živo in za druge bogove, ki prebivajo visoko nad oblaki.

Črtomir se skupaj z drugimi vojaki, ki še vedno pripadajo stari poganski veri, zateče v Bohinj, v dolino Bistrice, in sicer v trdnjavo na skali.

Še v današnjih dneh lahko vidimo razvalino, ki se imenuje Ajdovski gradec — nekoč je bila ta utrdba Črtomirova last.

Ajdovski gradec obkoli devetkrat več sovražnih vojakov, ki vsenaokrog postavijo budne stražarje in jim s tem odvzamejo vsako upanje na tujo pomoč.

<p><i>visoke odre tamkaj si napravi, zidovje podkopuje, vrata seka; ne polasti se njih, ki so v trdnjavi.</i></p> <p><i>Šest mesecev moči tla krvava reka, Slovenec že mori Slovenca, brata – kako strašna slepota je človeka!</i></p> <p><i>Ko niso meč, sekira in lopata jih mogle, lakota nepremagljiva preti odpreti grada trdna vrata.</i></p> <p><i>Dalj Črtomir jim reve ne zakriva, besede te tovaršem reče zbranim: »Ne meč, pregnala bo nas sreča kriva.</i></p> <p><i>Le malo vam jedila, bratje! hranim, branili smo se dolgo brez podpore, kdor hoče se podati, mu ne branim;</i></p> <p><i>kdor hoče vas dočakat' temne zore, neproste dni živeti' nočem enake, ne branim mu, al jutra čakati' more.</i></p> <p><i>S seboj povabim druge vas junake, vas, katerih rama se ukloniti noče; temna je noč, in stresa grom oblake;</i></p> <p><i>sovražnik se podal bo v svoje koče, le majhen prostor je tje do goščave; to noč nam jo doseči je mogoče.</i></p> <p><i>Narveč sveta otrokom sliši Slave, tje bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti vol'jo vero in postave.</i></p> <p><i>Ak pa naklonijo nam smrt bogovi, manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim soncem sužni dnovi!«</i></p> <p><i>Ne zapusti nobeden ga v ti sili, molče orožje svoje vsak si vzame, strahljivca v celem ni imel števili;</i></p> <p><i>al komaj vrata so odprta, vname se strašni boj, ne boj, mesarsko klanje: Valjhun tam s celo jih močjo objame.</i></p> <p><i>Tud' on se je zanesel na njih spanje, prelesti mislil je obzidje grada, in ponevedoma planiti nanje.</i></p>	<p>Sovražniki postavijo okoli gradu visoke odre, spodkopavajo zidovje in s sekirami razbijajo vrata, vendar se ne morejo prebiti do oblegancev.</p> <p>Šest mesecev traja spopad, ki je zelo krvav, pri tem pa se med seboj morijo sami Slovenci, ki bi se morali ljubiti kot bratje — kako je lahko strašna človeška zaslepljenost!</p> <p>Ko Valjhunovi vojaki niso mogli zavzeti trdnjave z uporabo mečev, s spodkopavanjem zidov in s sekanjem vrat, začne oblegancem primanjkovati hrane.</p> <p>Črtomir noče prikrivati stiske, v kateri so se znašli, in spregovori zbranim soborcem: »Z gradu nas ne bodo pregnali sovražniki s svojimi meči, pač pa nesrečna usoda.</p> <p>Bratje! Hrane nam bo vsak čas zmanjkalo. Dolgo časa smo se branili brez pomoči, zato ne nasprotujem tistemu, ki se hoče predati.</p> <p>Ne preprečujem predaje tistemu, ki hoče dočakati pogubo in živeti nesvoboden, kot v noči, vendar mora počakati do jutra.</p> <p>S seboj pa povabim vse druge, junake, take, ki se nočejo podrediti nikomur. Noč je temna in zunaj divja nevihta, zato so bodo sovražniki zatekli v svoje koče. Do gozda je le majhen pas čistine in v taki noči ga lahko dosežemo.</p> <p>Največji del sveta naseljujejo Slovani in mi bomo uspeli priti do tja, kjer si naši rojaki svobodno izbirajo vero in določajo zakone.</p> <p>Če pa nam bodo bogovi namenili smrt, je gotovo težje živeti v suženjstvu kot biti mrtev v grobu.«</p> <p>V tej hudi stiski med Črtomirovimi vojaki ni odpadnika in molče vzamejo vsak svoje orožje. Nihče od vojakov se ni pokazal za strahopetca.</p> <p>Toda tisti hip, ko odprejo trdnjavska vrata, se začne strahovit boj, podoben mesarskemu klanju. Vsa Valjhunova vojska jih je napadla.</p> <p>Tudi Valjhun je bil prepričan, da bodo v taki noči branilci spali, zato je mislil z vojaki preplezati obzidje in napasti nič hudega sluteče pogane.</p>
--	---

*Ko svojo moč najbolj vihar razklada,
okrog vrat straža na pomoč zavpije,
in vstane šum, da mož za možem pada.*

*Ko se neurnik o povodnji vlije,
iz hriba strmega v doline plane,
z deročimi valovami ovije,*

*kar se mu zoper stavi, se ne ugane,
in ne počije prej, da jez omaga;
tak vrže se Valjhun na nekristjane.*

*Nejenja prej, dokler ni zadnja sraga
krvi prelita, dokler njih kdo sope,
ki jim bila je vera čez vse draga.*

*Ko zor zasije na mrličev trope,
leže, k' ob ajde žetvi, al pšenice
po njivah tam leže snopovja kope.*

*Leži kristjanov več od polovice,
med njimi, ki so padli za malike,
Valjhun zastonj tam išče mlado lice
njega, ki kriv moritve je velike.*

Krst

*Mož in oblakov vojsko je obojno
končala temna noč, kar svetla zarja
zlata z rumen'mi žarki glavo trojno
snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja,
Bohinjsko jezero stoji pokojno,
sledu ni več zunanjega viharja;
al somov vojska pod vodo ne mine,
in drugih roparjev v dnu globočine.*

*Al jezero, ki na njega pokrajni
stojiš, ni, Črtomir! podoba tvoja? —
To noč je jenjal vojske šum zunanji,
potihnil ti vihar ni v prsah boja;
še hujši se je zbudil črv nekdanji,
ak prav uči me v revah skušnja moja,
bolj grize, bolj po novi krvi vpije,
požrenejše obupa so harpije.*

*Na tleh leže slovenstva stebri stari,
v domačih šegah utrjene postave;
v deželi parski Tesel gospodari,
ječe pod težkim jarmom sini Slave,
le tujcem sreče svit se v Kranji žari,
ošabno nos'jo ti pokonci glave.
Al, da tejenja ta skeleti rana,
ne boš posnel Katona Utikana!*

Ko doseže nočna nevihta vrhunec,
straža pri vratih zavpije na pomoč
in med glasnim truščem se začne spopad.

Valjhunovi vojaki napadajo pogane tako kot
hudournik, ki se v hudem nalivu zliva s strmega
hriba v dolino in z deročimi valovi ruši vse,

kar mu stoji na poti,
ter se umiri šele potem, ko poruši jez.

Valjhunovi vojaki se borijo toliko časa, da
pokončajo vse tiste, ki so tako ljubili svojo
pogansko vero, do smrti.

Ko na množico mrličev posije jutranje sonce,
izgledajo ti kot kopice snopov ob žetvi ajde ali
pšenice.

Mrtvih kristjanov je več kot polovica.
Med tistimi, ki so padli za poganske bogove, pa
Valjhun zaman išče mladega Črtomira, ki je kriv za
to strašno morijo.

Z nočjo sta se končala tako nevihta kot vojaški
spopad, zdaj pa jutranja zarja obseva vse tri vrhove
Triglava.

Bohinjsko jezero je mirno,
saj ni več sledov viharnega vremena;
vendar se pod vodno gladino somi in druge roparske
ribe še vedno spopadajo.

Črtomir, ali ni jezero, ob katerem ta hip stojiš,
podoba tebe samega? —
To noč se je končal spopad dveh sovražnih vojsk,
vendar v tvoji duši še vedno divja boj;
nekdanje zlo je hujše kot prej, in če pravilno
razumevam iz lastnih bridkih izkušenj,
si zdaj še bolj notranje razdvojen
in bolj obupan.

Nekdanji stebri slovenstva so porušeni in z njimi so
propadli nekdanji običaji in zakoni.
V naši deželi zdaj odloča bavarski vojvoda Tassilo
in Slovani trpijo v neznosnem suženjstvu.
Na Kranjskem čaka srečna prihodnost le tujce, ki se
obnašajo zelo ošabno.
Ampak Črtomir, zato da bi se rešil teh duševnih
bolečin, ne boš posnemal samomorilca Katona!

*Prenesla pričujoče ure teže
bi ne bila let poznih glava siva;
v mladosti vendar trdnejše so mreže,
ki v njih drži nas upa moč goljfiiva;
kar, Črtomir! te na življenje veže,
se mi iz tvojih prejšnjih dni odkriva,
ko te vodila ni le stara vera
tje na osredek Blejskega jezera.*

*Tje na otok z valovami obdani,
v današnjih dnevih božjo pot Marije;
v dnu zad stoje snežnikov velikani,
polja, ki spred se sprostijo, lepote
ti kaže Blejski grad na levi strani,
na desni griček se za gričem skriva.
Dežela kranjska nima lepš'ga kraja,
ko je z okolščno ta, podoba raja.*

*Tam v časih Črtomira na otoki
podoba boginje je stala Žive,
ki so zročeni ji mladenčev stoki,
ki so ji, ve dekleta ljubeznive!
zročeni vaši smehi, vaši joki,
orožja, ki so nam nepremagljive: –
Tam bog'nje vežo Staroslav in lepa
njegova hči odpira in zaklepa.*

*Hči Bogomila, lepa ko devica
sloveča Hero, je bila v Abidi,
nedolžnost vnema ji oči in lica,
lepote svoje sama le ne vidi,
priliznjena mladenčev govorica
je ne napihne, ji srca ne spridi.
Spolnila komaj je šestnajsto leto;
srce mlado ni za noben'ga vneto.*

*Dari opraviti bog'nji po navadi
prinese Črtomira lahka ladja,
od tega, kar raste pri njega gradi,
od črede, žita in novine sadja;
ko bliža z njimi se devici mladi,
zadene ga, ko se je najmanj nadja,
iz nje oči v srce ljubezni strela,
plamen neogasljev je v njem vneta.*

*O blagor, blagor, Črtomir! ti vneta
je deklica od tvojega pogleda,
kak od zamaknjenja je vsa prevzeta,
kak gleda v tla, kak tresse se beseda!
Ko zarija, ki jasen dan obeta,
zarumeni podoba njena bleda,
in v tvoji roki roka nje ostane
zadržana ji od moči neznane.*

Star, že osivel človek ne bi preživel teh težkih trenutkov,
v mladosti pa nas močneje veže na življenje lažno upanje.
Črtomir, to, kar ti zdaj preprečuje umreti, razkrivam iz tvoje preteklosti,
ko nisi obiskoval otoka na Blejskem jezeru samo zaradi stare, poganske vere.

Prihajal si na blejski otok, ki je dandanašnji Marijina romarska pot.
V ozadju se vidijo zasnežene gore,
pogled z blejskega gradu na levi strani pa razkriva lepote ravnice ob jezeru.
Na desni je gričevnata pokrajina.
Kranjska dežela nima lepšega kraja, kot je Bled z okolico, saj je kot pravi raj na zemlji.

V Črtomirovih časih je bil na otoku v svetišču postavljen kip boginje Žive,
ki povzroča duševne bolečine mladeničem, in ki so ji, ve, ljubezniva dekleta, namenjeni vaši smehljaji in vaš jok, to so tista orožja, pred katerimi smo nemočni.
Za svetišče boginje Žive skrbita Staroslav in njegova lepa hči.

Bogomila je lepa kot slavna devica Hero iz Abide.
Njen obraz jasno izraža, da je še nedolžna in da se še ne zaveda lastne lepote.
Oboževanje mladeničev je ni pokvarilo in ni niti najmanj ošabna.
Komaj je dopolnila šestnajst let in ni še v nikogar zaljubljena.

Črtomir pride kot po navadi z manjšo ladjo opraviti žgalne daritve na čast boginje Žive,
in sicer pripelje nekaj tega, kar raste pri njegovem gradu, in nekaj drobnice, žita in svežega sadja.
Ko se približa deviški mladenki,
se v povsem nepričakovanem trenutku na prvi pogled usodno zaljubi vanjo.

Črtomir!, blagor tebi, saj je deklica vsa prevzeta ob tvojem pogledu.
Kako stoji vsa zamaknjena, s pogledom, uprtim v tla, in tresočim glasom!
Bleda Bogomila zardi kot zarja, ki napoveduje lepo vreme,
njena roka pa ostane v tvoji, saj jo je zadržala njej neznana sila.

*Naj pevec drug vam srečo popisuje,
ki celo leto je cvetla obema:
kak Črtomir osredek obiskuje,
kak oča omladi med njima dvema,
ki ni, ko meni, mu veselje tuje,
ki srečna ga ljubezen v prsih vnema,
pijanost njuno, ki tak hitro mine,
pregnana od ločitve bolečine.*

*Že, Črtomir! je treba se ločiti,
ne slišiš, kak glasno trobenta poje?
Pripodil s sabo je Valjhun srditi
požigat božje veže divje roje;
povsod vzdigujejo se vere štiti,
ki si prejel od matere jo svoje,
te vere, ki ji deklica ta služi,
ki zdaj te z njo ljubezen čista družī.*

*Kak težka, bridka ura je slovesa!
Stoje po licih jima kaplje vroče,
objeta sta, ko bi bila telesa
en'ga, spustiti žnabel žnabla noče;
si z lev'ga oča, desnega očesa
jok briše, ki ga skriti ni mogoče,
ko vidi v tako žalost nju utopljene,
in da tolažbe zanju ni nobene.*

*Bi spomnil njima zmage večno slavo,
ak bi, da jo doseči moč je, sodil;
al preveliko trumo je čez Dravo
po Kokri doli v Kranj Valjhun pripodil.
Se možu zdi, da gre le v smrt krvavo,
brez da bi vero, brate osvobodil. –
List pride, kak vasi in veže božje
gore; – čas, Črtomir! je vzet' orožje.*

*In šel je boj bojvat brez upa zmage,
in skazal se je korenine prave,
kjer suče meč, na čelu smrtne srage
leže sovražnikov trupla krvave
mrtvih, al izdihjočih duše drage;
vendar ne meč, ne moč gradu trdnjave
bogov ne more rešit' slavnih staršev,
in ne pred smrtjo ohranit' tovaršev.*

*Premagan pri Bohinjskem sam jezери
stoji naslonjen na svoj meč krvavi,
z očmi valov globoko brezno meri,
strašne mu misli rojijo po glavi,
življenje misli vzeti si v slepi veri;
al nekaj mu predrzno roko ustavi –
bila je lepa, Bogomila! tvoja
podoba, ki speljala ga je 'z boja.*

Naj vam kakšen drug pesnik, ki je v nasprotju z mano vesel in srečno zaljubljen, opisuje srečo, ki sta je bila oba deležna vse leto: kako Črtomir obiskuje blejski otok in kako se Bogomilin oče ob njuni ljubezni pomladi.

Naj opisuje njuno ljubezensko pijanost, ki zelo hitro mine, saj kmalu pride do boleče ločitve.

Črtomir, že se je treba ločiti!
Kaj ne slišiš, kako glasno trobenta poziva v boj?
Besni Valjhun je pripeljal s seboj čete podivjanih vojakov, ki naj bi požigali domača svetišča. Povsod se pripravljajo na obrambo stare poganske vere, ki si jo sprejel od svoje matere in ki ji zdaj služi ta deklica, s katero te povezuje iskrena ljubezen.

Kako hudo je, ko se je treba posloviti!
Po licih jima polzijo solze,
objeta sta tako tesno, kot bi bila iz enega telesa, in njune ustnice se stikajo v dolgem poljubu.
Oče Staroslav si briše solze,
ki jih ne more skriti,
ker ju vidi tako strašno žalostna
in ker ve, da zanju ni nobene tolažbe.

Staroslav bi ju skušal potolažiti z napovedjo sloveče zmage, če bi mislil, da jo je mogoče doseči, ampak Valjhun je pripeljal čez Dravo in po dolini reke Kokre v Kranj preveliko množico.
Bogomilinemu očetu se zdi, da bo Črtomir v spopadu ubit, ne da bi obranil staro vero in svobodo.
Črtomir, po sporočilu, da sovražniki požigajo vasi in svetišča, je treba oditi v boj.

Črtomir se je torej odšel bojevati brez upanja na zmago in se je pri tem zelo izkazal, saj povsod, kjer se pojavi, sovražniki v smrtnem strahu umirajo pod njegovim mečem.
Vendar ne njegovo orožje ne zidovi Ajdovskega gradca ne morejo rešiti bogov slavnih prednikov in ne ohraniti soborcev pri življenju.

Zdaj je Črtomir premagan in stoji sam na obali Bohinjskega jezera, naslonjen na svoj okrvavljeni meč. Oči ima uprte v vodne globine in obhajajo ga strahotne misli, saj misli v svoji zaslepljenosti narediti samomor.
Toda nekaj mu prepreči to predrzno dejanje. — Lepa Bogomila, misel nate ga je rešila iz tega predsmrtnega boja.

*Enkrat videt' želi podobo milo,
pozdravit' prejšnjega veselja mesto;
al srečno je prestala časov silo,
al njeno mu srce še bije zvesto,
al morebit' pod hladno spi gomilo,
al premagavec mu je vzel nevesto,
al živa, al mrtva je, zvedet' more,
ločiti prej se iz sveta ne more.*

*Znan ribič privesla od one strani,
opomni ga, kak sam sebe pozabi,
kako povsod ga iščejo kristjani,
kak z ujetimi Valjhun srditi rabi,
prijazno dalj mu tam ostati brani,
stopiti k sebi ga v čolnič povabi,
da ga pripelje v varnejše zavetje;
vda Črtomir se v to, kar ribič svetje.*

*In brž veslata v konec ta jezera,
kjer bistra vanjga pribobni Savica;
ker srečen veter nju roke podpira,
čolnič leti, ko v zraku urna ptica.
Se ribič po sovražnikih ozira,
čoln ustavi, kjer je gosta senc temnica. —
Ker se mu zdi, da lakota ga grudi,
junaku, kar je v torbici, ponudi.*

*Želi dat' Črtomir mu povračilo,
al v vojski dnarji so bili razdani;
da Staroslav, se spomni, z Bogomilo
mu v skrivnem kraju tovor zlata hrani,
nju poiskati da mu naročilo,
in da mu prstan samo njima znani,
da bo pri njima storil mu resnico; —
prinesiti zlata reče četrtnico.*

*Po Bogomili prašat' mu ukaže:
al gleda svetlo sonce, je še živa,
al so obvarvale jo mokre straže,
al pred sovražniki drugje se skriva,
in kod najvarnejša se pot pokaže,
tje, kjer zdaj draga deklica prebiva?
Pri slapu čakal jutro bo Savice,
vesele ali žalostne novice.*

*Slap drugo jutro mu grmi v ušesa;
junak premišlja, kak bolj spodaj lena
voda razgraja, kak bregove stresa,
in kak pred njo se gore ziblje stena,
kak skale spodkopuje in drevesa,
kak do nebes leti nje jeze pena! —
Tak se zažene, se pozneje ustavi
mladenič, Črtomir pri sebi pravi.*

Črtomir si ne more vzeti življenja, dokler še enkrat ne vidi njemu tako drage Bogomile in ne obišče kraja nekdanje sreče.

Izvedeti mora, ali je sploh še živa, ali je srečno preživela spopade in mu je še vedno zvesta ali pa mu je obljubljeni nevesto prevzel kdo od zmagovalcev.

Z druge strani jezera privesla ribič, Črtomirov znanec, ki ga najprej opomni, da se je spozabil nad samim seboj in da ga povsod iščejo krščanski vojaki. Pove mu, kako kruto ravna Valjhun z ujetniki in mu prijazno svetuje, naj se mu pridruži v čolnu, da ga prepelje v varnejše zatočišče. Črtomir pokorno sprejme ribičev nasvet.

Zdaj hitro veslata v tisti del jezera, kjer se izteka deroča in bistra Savica. Ker jima pomaga tudi ugoden veter, čoln brzi po vodi kot urna ptica v zraku. Ribič oprezuje za sovražniki in ustavi čoln med gostim vejevjem. — Ker se mu zdi, da mora biti Črtomir zelo lačen, ponudi junaku nekaj hrane iz torbice.

Črtomir se hoče oddolžiti ribiču, vendar je že med spopadi ostal brez denarja. Spomni se, da mu Staroslav in Bogomila na skritem mestu hranita tovor zlata. Zato naroči ribiču, da ju poišče, v dokaz, da je še živ, pa priloži prstan, ki ga poznata samo Bogomila in njen oče. Ribiču še reče, naj mu prinese eno četrtno zlata.

Črtomir ukaže ribiču, naj poižve, če je Bogomila sploh še živa, če jo je obvarovalo vodovje okoli otoka ali pa se morebiti kje drugje skriva pred sovražniki. Poižve naj še, po kateri poti bi Črtomir najvarneje prišel do kraja, kjer zdaj prebiva draga mu deklica. Črtomir bo naslednje jutro pri slapu Savici čakal na vesele ali žalostne novice.

Drugo jutro Črtomir posluša bobnenje slapu. Junak pri tem razmišlja, kako ista voda, ki se kasneje v tolmunu umiri, pred tem buči, spodjeda bregove in ruši skalnate stene in drevesa na njih, prav kot da bi se v svojem besu hotela povzpeti do nebes! — Črtomir si reče, da je tak kot slap tudi mladenič, ki se najprej zažene, bori brez zadržkov, kasneje pa spremeni, odneha.

*Zbudi ga 'z misli teh mož govorica,
ki bližajo se z blagom obloženi,
spozna koj ribiča poštena lica;
neznan mož pride po stezi zeleni;
talar in štola, znamenji poklica,
povesta mu, da služi Nazareni.
Po meč bi desna se bila stegnila,
v ti priči se prikaže Bogomila.*

*»O, sem na srce moje, Bogomila!
Skrbi je konec, žalosti, nesreče,
se trese od veselja vsaka žila,
kar gledam spet v obličje ti cveteče,
naj brije zdaj okrog viharjev sila,
naj se nebo z oblaki preobleče,
ni meni mar, kar se godi na sveti,
ak smejo srečne te roke objeti.«*

*Iz njega rok izmakne se počasi,
in blizu se na prvi kamen usede,
in v trdnem, ali vendar milem glasi
mladenču vnet' mu reče te besede:
»Ne združenja, ločitve zdaj so časi,
šel naj vsak sam bo skoz življenja zmede;
da b' enkrat se sklenili poti naji,
me tukaj vidiš zdaj v samotnem kraji.*

*Povedat' moram ti, da sem kristjana,
malikov zapustila vero krivo,
da je bežala ta, k' ob soncu slana,
da dal krstit' je oča glavo sivo,
soseska je Marije službi vdana
v dnu jezera utopila bog'njo Živo.
Kako prišla k resnice sem pogledi,
moj Črtomir! v besedah kratkih zvedi:*

*Večkrat v otoka sem samotnem kraji,
ko te je ladja nesla proč od mene,
si mislila, al bo ljubezen naji
prešla, ko val, ki veter ga zažene,
al hrepenečih src želje najslaji
ogasil vse bo zemlje hlad zelene,
al mesta ni nikjer, ni zvezde mile,
kjer bi ljubeča srca se sklenile.*

*Te misli, ko odšel si v hude boje,
miru mi niso dale več siroti.
V nevarnosti življenje vedet' tvoje,
zaprte vse do tebe videt' poti,
ni vedlo kam se dati srce moje,
tolažbe nisem našla v taki zmoti.
Obupala sem skoraj takrat reva;
kak sem želela v noči ti svit dneva!*

Govorica mož, ki se bližajo otovorjeni z blagom,
predrami Črtomira iz zatopljenosti.
Med možmi najprej spozna poštenega ribiča, za
njim pa se med zelenjem na stezi pojavi neznanec.
Oblečen je v talar in štolo, zato Črtomir v njem
prepozna krščanskega duhovnika, ki služi Jezusu iz
Nazareta. Poganski vojskovodja bi potegnil meč, če
se ne bi nenadoma pojavila Bogomila.

»O Bogomila, naj te stisnem k srcu!
Odkar te spet lahko gledam, je konec vseh skrbi in
žalosti, zato se ves tresem od radosti.

Tudi če zdaj povsod naokrog divjajo viharji
ali če grozi nevihta,
meni sploh ni mar, kaj se dogaja po svetu,
samo da te lahko ves srečen objamem.«

Bogomila se počasi izmakne iz Črtomirovih rok in
se usede na najbližjo skalo,
za tem pa z odločnim in obenem nežnim glasom
spregovori zaljubljenemu mladeniču:
»Črtomir, zdaj ni čas združevanja, pač pa ločitve,
saj naj bi se ločeno podala v negotovo prihodnost.
Prišla sem v ta samotni kraj z namenom, da bi se
nekoč vendarle združila.

Moram ti povedati, da sem zdaj kristjanka in da sem
se odrekla napačni veri v poganske bogove. Stara
vera je izginila tako hitro, kot se razgubi slana na
soncu. Moj sivolasi oče se je tudi dal krstiti in
sovaščani, zdaj predani Devici Mariji, so kip boginje
Žive potopili na dno jezera.
Moj dragi Črtomir, naj ti na kratko povem, kako
sem prišla do edine prave resnice.

Že prej, ko si z ladjico odhajal od mene, sem na
otoku nekje v samoti večkrat premišljevala, kaj bo z
najino ljubeznijo. Ali bo res minila kot val, ki ga
požene veter?
Se bodo najine prečudovite ljubezenske želje res
končale s smrtjo in ali ni nikjer kakšnega kraja ali
vsaj naklonjene zvezde, kjer bi zaljubljenca za
vedno ostala skupaj?

Ko si odšel in so se ti obetali težki boji, sem bila
ubožica še bolj negotova in črnogleda.
Vedela sem, da je tvoje življenje v nenehni
nevarnosti, in ker nisem mogla priti do tebe,
sem bila zelo zbegana
in brez vsake tolažbe.
Tedaj sem revica skoraj obupala: oh, kako sem ti v
smrtni ogroženosti želela preživetja!

*En dan sem prašat šla po vojske sreči,
al skozi se še ni sklenila z vami;
učil ljudi je mož bogaboječi,
duhovni mož, ki zdaj ga vidiš z nami;
kako nas ustvaril vse je Bog največi,
kak greh prišel na svet je po Adami,
kak se je božji sin zato učlovečil,
da bi otel narode in osrečil.*

*Da pravi Bog se kliče Bog ljubezni,
da ljubi vse ljudi, svoje otroke,
da zemlja, kjer vijo viharji jezni,
je skušnje kraj, da so naš dom visoke
nebesa, da trpljenje in bolezn
z veseljem vred so dar njegove roke,
da čudno k sebi vod' otroke ljube,
da ne želi nobenega pogube.*

*Da ustvaril je ljudi vse za nebesa,
kjer glor'ja njega sije brez oblaka,
oko ni vid'lo, slišala ušesa
veselja, ki izvoljene tam čaka,
da sproščenim bo vseh težav telesa
se srečnim izpolnila volja vsaka,
da bodo tamkaj božji sklepi mili
te, ki se tukaj ljubijo, sklenili.*

*Ko šla domov sem z družbo najno v glavi,
me mož, ki je ta uk učil, doide;
prijazno v svoji šegi me pozdravi,
pove, da prej je štet bil med druide,
da preobrnil se je k veri pravi,
da v naše kraje oznanvat jo pride;
ker so vasi bile mu krog neznane,
z menoj iti želi, ker noč postane.*

*Doma očetu, meni razodeva,
kar prerokvali nekdam so preroki,
kak, kar grešila sta Adam in Eva,
na križu opero krvi potoki,
popiše nama strah sodnega dneva,
vse čudeže, ki vere so poroki;
kar vedet' treba je, zloži po vrsti,
ker sva mu vse verjela, naju krsti.*

*Al ena skrb me je morila vedno,
da ti med njimi si, ki Bog jih črti;
večkrat sem v sanjah vid'la glavo čedno
bledo ležati na mrtvaškem prti;
sem trepetala zate uro sledno,
da bi nebes ne zgrešil v bridki smrti.
Mož božji mi bolno srce ozdravi,
ker, da zamore vse molitev, pravi.*

Nekega dne sem šla poizvedovat po stanju na bojišču, če so morda spopadi že končani. Tam sem srečala ljudi, ki jih je tale duhovnik učil, da nas je vse ustvaril edini, največji Bog, da ljudje trpimo zaradi Adamovega izvirnega greha in da se je božji sin Jezus Kristus zato učlovečil, da bi odrešil in osrečil vsa ljudstva.

Dalje je razodeval, da se pravi Bog imenuje Bog ljubezni, da enako ljubi vse ljudi, svoje otroke, in da je zemlja, kjer je polno nesreč in spopadov, le mesto preizkušnje. Naš pravi dom so nebesa, tako veselje kot trpljenje in bolezn pa so božji dar. Bog noče pogubiti nikogar in na skrivnosten način vodi k sebi svoje ljube otroke.

Povedal je še, da je Bog vse ljudi ustvaril za nebesa, kjer prav vse prežema božji blišč. Še nikoli ni nihče videl ali slišal veselja, ki ga tam doživijo izvoljeni, in ljudem, odrešenim vseh telesnih tegob, se bo izpolnila vsaka želja. Po božji volji se bodo tisti, ki se ljubijo na tem svetu, združili v nebesih.

Ko sem šla z mislijo na najino združitev domov, me dohiti duhovnik, ki je vse to učil. Prijazno me pozdravi po svoji navadi in pove, da je bil prej keltski svečenik, potem pa se je tudi sam pokristjanil in prišel oznanjevat krščansko vero v naše kraje. Ker se je znočilo in ni poznal vasi naokrog, je želel prenočiti pri nas.

Doma očetu in meni pripoveduje o tem, kar so nekoč napovedovali preroki, in kako je Adamov in Evin izvirni greh očistila Kristusova mučeniška smrt na križu. Opiše nama strahote sodnega dneva in navede vse čudeže, ki zagotavljajo, da je ta vera prava. Vse, kar je treba vedeti, nama lepo pojasni, in ker sva mu oba verjela, naju tudi krsti.

Kljub temu pa me je stalno vznemirjalo to, da si ti med tistimi, ki nimajo božje milosti. Večkrat sem v sanjah videla tvojo lepo glavo, kako vsa blede leži na mrtvaškem prtu, in stalno sem trepetala v strahu, da boš nesrečno umrl in ne boš prišel v nebesa. Duhovnik pa me vso nesrečno potolaži, saj trdi, da vse lahko dosežem z molitvijo.

*Kolikokrat sem od tod v samoti
klečala, klicala pomoč Marije:
'Zavreči v jezi ga, moj Bog! ne hoti;
ker v zmoti žali te, ne 'z hudobije,
ne daj v oblast sovražni ga togoti,
pred njo naj milost tvoja ga zakrije!'
In čudno te je tisto noč ohranil,
ko ni noben tovarš se smrti ubranil.*

*Iz spanja svoj'ga, Črtomir! se zbudi,
slovo daj svoji strašni, dolgi zmoti,
po potih se noči temne ne trudi,
ne stavi v bran dalj božji se dobroti,
in njene milosti dni ne zamudi,
da skleneta se enkrat najni poti,
ljubezen brez ločitve da zazori
po smrti nama tam v nebeškem dvori.«*

ČRTOMIR

*»Kak bom povrnil, Bogomila draga!
ljubezen, skrb, kar si trpela zame?
V veselju skoraj mi srce omaga,
ki v njemu tvoja ga ljubezen vname,
dokler krvi ne uteče zadnja sraga,
in groba temna noč me ne objame,
ti sužno moje bo življenje celo,
ti gospoduj čez vero, misli, delo.
Kako bi mogel tebi kaj odreči,
storiti tega ne, kar boš želela!
Al zmisli ran, ki jih Valjhuna meči
so storili, in pšic njegovih strela,
kaj videli krvi smo v Kranji teči,
kristjanov tvojih vse preudari dela,
in mi povej, al ni črt najbolj jezni
njih Bog, ki kličeš ga Boga ljubezni?«*

DUHOVNI

*»Po celi zemlji vsem ljudem mir bodi!
tako so peli angelcev glasovi
v višavah pri Mesijesa prihodi;
da smo očeta enega sinovi,
ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi,
da ljubiti mor'mo se, prav' uk njegovi.
Valjhun ravna po svoji slepi glavi,
po božji volji ne, duhovni pravi.«*

ČRTOMIR

*»Ljubezni vere, in miru in sprave,
ne branim se je vere Bogomile,
vem, da malike, in njih službo glave
služabnikov njih so na svet rodile,
v njih le spoštval očetov sem postave,
al zdaj ovrgle so jih vojske sile.
Ak sklene me s teboj krst, Bogomila!
kdaj bo zakona zveza me sklenila?«*

Ti ne veš, kolikokrat sem v svoji osamljenosti kleče molila in klicala Marijo na pomoč:
'Moj Bog, ne bodi jezen na Črtomira in ga ne zavrzi, saj ni proti tebi iz hudobije, pač pa iz nevednosti!
Ne prepusti ga besu sovražnikov in v svojem usmiljenju ga reši pred njimi!
In poglej, tisto noč, ko so padli vsi tvoji tovariši, te je Bog čudežno ohranil pri življenju.

Črtomir, zdaj pa spreglej in spoznaj svojo strahotno in dolgotrajno zmoto.

Odpovej se življenju brez ljubezni in smisla ter se ne upiraj več božji dobroti.

Tvoji dnevi naj potekajo ob božji milosti, da se bova nekoč spet združila, saj naju po smrti čaka v nebesih začetek večne ljubezni.«

ČRTOMIR

*»Draga Bogomila, kako ti bom poplačal tvojo skrb in ljubezen, vse trpljenje, ki si ga prestala zaradi mene? Tvoja ljubezen me tako osrečuje, da bi mi od veselja skoraj počilo srce.
Dokler bom živel,
prav do smrti
bom tvoj suženj,
ti odločaj o moji veri, o mojih mislih in delu.
Bogomila, saj veš, da ti ne morem ničesar odreči in bom napravil vse, kar boš želela!
Toda pomisli, koliko hudega je povzročil Valjhun s svojimi vojaki in koliko ljudi je bilo pobitih na Kranjskem.
Razmisli o početju kristjanov, ki jim pripadaš tudi sama, in mi reci, če ni njihov Bog, ki mu ti praviš Bog ljubezni, v resnici najhujši zli duh.«*

DUHOVNI

»Ob prihodu Odrešenika so angelčki v višavah peli, naj vsi ljudje na svetu živijo v miru!

Božji nauk trdi, da smo vsi sinovi istega očeta ter da se moramo vsi ljudje in narodi

ljubiti kot bratje.

Jaz kot duhovnik trdim, da Valjhun ne deluje v skladu z božjo voljo, pač pa samovoljno.«

ČRTOMIR

*»Bogomila, sprejemam tvojo novo vero, če je to vera, polna ljubezni, miru in sprave.
Zdaj vem, da so si poganske bogove in verske obrede izmislili poganski svečeniki.
Pripadal sem jim iz spoštovanja do prednikov, po vojaškem porazu pa jih lahko zavržem.
Bogomila! Kdaj pa se bova poročila, če se tudi sam pokristjanim?«*

BOGOMILA

»Odločeni so roži kratki dnovi,
ki pride nanjo pomladanska slana,
al v cvetju jo zapadejo snegovi!
tak mladi deklici, ki zgodnja rana
srce ji gloda, usmrti mir njegovi,
le kratka pot je skoz življenje dana;
al je za majhen čas se združiti' vredno,
da bi ločitve spet se bala vedno?

Da bi od smrti rešil te nesrečne,
in tamkaj mili Bog v nebeškem raji
z menoj te, dragi! sklenil čase večne,
pustila vnamar sem želje najslaji,
pustila vnamar dni na svetu srečne,
sem odpovedala se zvezi naji; –
je uslišana bila molitev moja. –
Ne smem postati jaz, nevesta tvoja.

Bogu sem večno čistost obljubila,
in Jezusu, in materi Mariji;
kar doživela let bom še števila
v želja bridkosti, v upa rajskem siji,
nobena me ne bo premogla sila,
bila da svojemu, sveta Mesiji,
nebeškemu bi ženinu nezvesta,
nikdar ne morem tvoja bit' nevesta!« –

Duhovni reče med besede take:
»Zakona sreče ta uživati' ne more,
kdor dela mojim, tvojim je enake
predrznil v časa se sejati' razore,
druid sem z zmoto jaz slepil rojake,
ak bi ne bil dajal tvoj meč podpore,
kdaj ugasnila bila bi kriva vera,
bi vdova ne bila žen marsiktera!

Tvoj pot je v Oglej, da položil nate
roke bo patriarh, ak duh te žene,
ko si pogubljal jih, oteti brate,
duhovnega te storil bo, ko mene.
V deželah jutra čakajo bogate
te žetve, ne zamudi je nobene,
le hitro v Oglej, tje do patriarha,
da posveti te mašnika, duš varha.«

ČRTOMIR

»Prav praviš, da ne smem jaz upati' sreče,
ki vedno je in bo sovražna meni:
dosegel oča zmage ni sloveče,
končal življenje v vojski je zgubljeni,
odšla je mati komaj sponam ječe,
že davno jo pokriva grob zeleni.
Osrečiti' hoče me ljubezen sladka,
al, kak sladkost bila je njena kratka!

BOGOMILA

»Roža,
ki jo je prizadela spomladanska slana ali
jo je med cvetenjem zasul sneg, bo hitro ovenela!
Prav tako bo mlado dekle, ki je bilo prezgodaj
zaljubljeno in je zato trpelo,
kmalu umrlo.
Ali se je vredno združiti za kratek čas in se stalno
bati ponovne ločitve?

Dragi Črtomir! Zato, da bi te dobri Bog rešil
nesrečne smrti
in te za vedno združil z menoj v nebesih,
sem se odpovedala najlepšim željam
in najini srečni zvezi na tem svetu.

Moja molitev je bila uslišana in zato ne morem
postati tvoja nevesta.

Zaobljubila sem se Bogu in Jezusu in Devici Mariji,
da bom do smrti ostala devica.
Kljub bolečini neizpolnjenih želja hočem v teh letih,
ki so še pred mano, z upanjem na nebeški blišč
ostati zvesta svojemu nebeškemu ženinu,
Odrešeniku sveta, in prav nič me ne bo odvrnilo od
tega.
Zato nikoli ne bom mogla postati tvoja žena!«

Duhovnik doda še svoje mnenje:
»Tak človek, ki je
tako kot jaz ali ti predrzno ravnal
in povzročal zlo, ne more uživati sreče v zakonu.
Jaz sem kot poganski svečenik zavajal svoje rojake,
ti pa si z mečem v rokah branil napačno staro vero,
zato je marsikatera žena ostala brez moža!

Črtomir, če hočeš rešiti duše svojih rojakov, ki si jih
pobijal, boš odšel v Oglej, da te bo blagoslovil sam
patriarh
in boš tako kot jaz postal duhovnik.
Na vzhodu imamo kristjani še dosti dela,
zato le hitro odidi k patriarhu v Oglej,
kjer te bo posvetil za misijonarja.«

ČRTOMIR

»Prav imaš, ko trdiš, da si ne smem želeči sreče,
saj se mi le-ta vedno izmika.
Oče ni izbojeval slavne zmage,
pač pa je umrl v izgubljeni bitki.
Mati se je komaj rešila ječe
in je tudi že davno pokojna.
Bil sem srečno zaljubljen, ampak ta sreča je bila
zelo kratkotrajna!

*V deželi koj trobente glas zapoje,
od Bogomile drage mene loči,
junaško bili smo z Valjhunom boje,
vesele zmage dan nam ne napoči,
pomoril meč je vse tovarše moje,
beg je moj up, gozd je moj dom pričjoči.
Nespametna bila bi z mano zveza,
ki me preganja vedno sreče jeza.»*

BOGOMILA

*»Ljubezni prave ne pozna, kdor meni,
da ugasniti jo more sreče jeza;
gorela v čistem, v večnem bo plameni
zdaj, in ko mi odpade trupla peza;
v zakonu vendar brani sad mi njeni
uživati z Bogom trdnejša zaveza.
Odkrila se bo tebi onstran groba
ljubezni moje čistost in zvestoba.*

*Da bodo znani božji jim obeti,
jih oznanvat pojdi v slovenska mesta;
kar dni odločenih mi bo na sveti,
Bogu in tebi bom ostala zvesta,
v nebesih čakala bom pri očeti
čez majhen čas deviška te nevesta,
dokler žalujejo po teb' otete
krdela, prideš k meni v mesta svete.»*

*Izmed oblakov sonce zdaj zasije,
in mavrica na blede Bogomilo
lepote svoje čisti svit izlije,
nebeški zor obda obliče milo;
jok, ki v oči mu sili, komaj skrije,
da ni nebo nad njim se odklenilo,
da je na svetu, komaj si verjame,
tak Črtomira ta pogled prevzame.*

*Ko je minul, kar misli, da bo v sili
zlata mu treba, si od mož ga vzame;
dar ribču da, njim, ki so ga nosili.
»Kar Staroslav zlata še hrani zame,
daj ga sirotam,« reče Bogomili,
se bliža ji, presrčno jo objame,
molče poda desnico ji k slovesi,
solze stojijo v vsakem mu očesi.*

*»O čakaj, mi dopolni prošnjo eno!
pred ko se ločva,« Bogomila pravi,
»da mi v skrbeh ne bo srce utopljeno,
da lažje se bridkosti v bran postavi,
pred, ko greš v Oglej čez goro zeleno,
se pričo mene odpovej zmotnjavi,
dokler te posveti krst, se zamudi,
voda je blizu, in duhovni tudi.«*

Poziv na obrambo pred napadalci me je ločil od ljubljene Bogomile.

Junaško smo se borili proti Valjhunovi vojski, vendar smo bili poraženi in vsi moji vojaki so padli v boju. Zdaj lahko le bežim in iščem zatočišče v gozdu. Res ne bi bilo pametno živeti z mano, saj nikoli nisem imel sreče.»

BOGOMILA

»Črtomir! Kdor misli, da je ljubezen odvisna od sreče ali nesreče, je v resnici sploh ne pozna. Zdaj je moja ljubezen do tebe zelo močna in bo prav taka tudi po smrti, vendar ne smem uživati zakonskih radosti zato, ker sem se zaobljubila Bogu. Šele po smrti boš spoznal, kako velika je bila moja ljubezen.

Ti pojdi oznanjevat božjo milost v slovenska mesta. Dokler bom živela, bom ostala zvesta tako Bogu kot tebi, že čez malo časa pa te bom kot deviška nevesta čakala pri nebeškem očetu. Dokler tisti, ki si jih pobil, ne nehajo žalovati, boš prišel k meni v sveta mesta.»

Naenkrat se oblaki razmaknejo in posije sonce. V lepih mavričnih barvah se zalesketa blede Bogomilin obraz, kot bi ga obkrožal nebeški sij. Črtomira tako prevzame pogled na Bogomilo, da s težavo zataji jok in komaj verjame, da je na tem svetu in da se nad njim niso odprla nebesa.

Ko mavrica izgine, Črtomir od mož vzame le toliko zlata, kot misli, da ga bo nujno potreboval, in obdari ribiča in nosače. Bogomili reče: »Tisto moje zlato, ki ga Staroslav še vedno hrani, razdaj sirotam.« Potem se ji ves objokan približa, jo prisrčno objame in ji molče poda desno roko v slovo.

Bogomila ga prosi, naj počaka in naj ji pred ločitvijo izpolni prošnjo. »Preden odideš čez te pozelenele hribe v Oglej, se vpričo mene odpovej napačni veri, da ne bom toliko v skrbeh zate in da bom lažje prenašala žalost.

Le toliko počakaj, da sprejmeš krst, saj sta voda in duhovnik tu, pri roki.»

*Molče v to prošnjo Črtomir dovoli,
z duhovnim bliža slapu se Savice,
molitve svete mašnik, on z njim moli,
v imenu krsti ga svete Trojice.
So na kolenih, kar jih je okoli,
se od veselja svet' obraz device,
ki je bila podpora vere krive,
je opravljala službo bog'nje Žive.*

*Razlagajo, ko pride v Akvilejo,
mu sveta pisma prosta zmote vsake;
postane mašnik, v prsih umrjejo
nekdanji upi; med svoje rojake
Slovence gre, in dalje čez njih mejo,
do smrti tam preganja zmot oblake. –
Domov je Bogomila šla k očeti,
nič več se nista videla na sveti.*

Sonetni venec

1

*Poet tvoj nov Slovincam venec vije,
'z petnajst sonetov ti tako ga spleta,
de "magistrale", pesem trikrat peta,
vseh drugih skupej veže harmonije.*

*Iz njega zvira, vanjga se spet zlije
po vrsti pesem vsacega soneta;
prihodnja v prednje koncu je začeta;
enak je pevec vencu poezije:*

*vse misli zvirajo 'z ljubezni ene,
in kjer ponoči v spanji so zastale,
zbude se, ko spet zarja noč prežene.*

*Ti si življenja moj'ga magistrale,
glasil se 'z njega, ko ne bo več mene,
ran mojih bo spomin in tvoje hvale.*

2

*Ran mojih bo spomin in tvoje hvale
glasil Slovincam se prihodnje čase,
ko mi na zgodnjem grobu mah porase,
v njem zdanje bodo bolečine spale.*

*Prevzetne, kakor ti dekleta zale,
ko bodo slišale teh pesmi glase,
srca železne djale preč opase,
zvesto ljubezen bodo bolj spoštvale.*

*Vremena bodo Kranjcam se zjasnile,
jim milši zvezde, kakor zdej sijale,
jim pesmi bolj sloveče se glasile;*

Črtomir molče ustreže Bogomilini želji
in se z duhovnikom približa slapu Savici.
Misijonar moli naprej, Črtomir ponavlja za njim,
nato pa ga duhovnik krsti v imenu Svete Trojice.
Vsi, ki so okoli njiju, klečijo
in Bogomilin obraz žari od radosti.
Ta ista Bogomila je prej služila stari poganski veri
in je bila svečenica pri oltarju boginje Žive.

Ko pride Črtomir v Oglej, mu posvečenci razlagajo
Sveto pismo, ki vsebuje same resnice.
Črtomir postane duhovnik in ne goji več
mladostnega upanja, pač pa vse življenje širi pravo
krščansko vero med svojimi rojaki in tudi med
drugimi plemeni.
Bogomila se je vrnila domov k očetu Staroslavu in
do smrti ni nikoli več videla Črtomira.

Julija, tvoj oboževalec prinaša Slovincem nov cikel
pesmi, sestavljen iz petnajstih sonetov. Pri tem
magistralni sonet, v katerem so že tretjič zapisani
verzi, skladno povezuje vse druge.

Iz magistrala izhaja vsebina posameznega soneta, ki
spet prehaja v ta končni sonet, in vsak sonet se
začenja s končnim verzom predhodnega.
Pesnik je pravzaprav podoben Sonetnemu vencu,

saj so vse njegove misli povezane z ljubljnim
dekletom in se zjutraj nadaljujejo tam, kjer so se
končale pred spanjem.

Julija, ti si osrednja ženska mojega življenja.
Tudi po smrti bo magistrale ohranjal
spomin na moje bolečine in na tvoje čednosti.

Spomin na moje bolečine in na tvoje čednosti bo
živ med Slovenci tudi v prihodnosti,
ko bo po moji prezgodnji smrti moj grob že
pozabljen in sedanjih tegob ne bo več.

Ko bodo lepa, a prevzetna dekleta, podobna tebi,
Julija, brala te pesmi,
bodo bolj čustveno dovzetna in
bodo bolj cenila zvestobo v ljubezni.

Tedaj bodo doživeli Slovenci lepše čase,
saj jim bodo zvezde gotovo bolj naklonjene
in tudi tedanje pesmi bodo bolj cenjene.

*vender te bodo morebit' ostale
med njimi, ker njih poezije mile
iz srca svoje so kali pognale.*

3

*Iz srca svoje so kali pognale,
ki bolečin molčati dalj ne more;
enak sem pevcu, ki je Leonore
pel Estijanke imenitne hvale.*

*Das' od ljubezni usta so molčale,
ki mu mračila je mladosti zore,
ki v upu ni imela nič podpore,
skrivaj so pesmi jo razodevale.*

*Željà se ogenj v meni ne poleže,
das' upa tvoj pogled v srce ne vlije,
strah, razžaliti te, mi jezik veže.*

*Bridkost, k' od nje srce več ne počije,
odkrivajo njegove skrivne teže
mokrocveteče rož'ce poezije.*

4

*Mokrocveteče rož'ce poezije
očitajo to, kar se v prsih skriva.
Srce mi je postalo vrt in njiva,
kjer seje zdaj ljubezen elegije.*

*Njih sonce ti si. V oknu domačije
ne da te najti, luč ti ljubezniva,
v gledišču, na sprehodih sreča kriva,
ne v krajih, kjer plesavk vrstà se vije.*

*Koliko kratov me po mestu žene
zagledat' tebe želja; ne odkrije
se men' obraz lepote zaželene.*

*V samoti iz oči mi solza lije,
zatorej pesmi, tebi v čast zložene,
iz krajev niso, ki v njih sonce sije.*

5

*Iz krajev niso, ki v njih sonce sije,
kjer tvoje milo se oko ozira,
kjer vsa v pogledu tvojem skrb umira,
vseh bolečin se pozabljivost pije;*

*kjer se veselje po obrazu zlije,
kjer mine jeza notranj'ga prepira,
kjer petje 'z polnega srca izvira,
zbude se v srcu sladke harmonije.*

Morda pa bodo ob novih pesmih brali tudi moje, saj so njihovo nežno vsebino spodbudila iskrena čustva.

Moje pesmi izražajo moja najgloblja čustva, saj ne morem več molče prenašati trpljenja. Po tem sem podoben pesniku Torquatu Tassu, ki je v svojih pesmih oboževal Eleonoro d'Este.

Čeprav Tasso ni mogel javno razkriti svoje neuslišane in brezupne ljubezni, zaradi katere je bil zelo nesrečen, so jo posredno izražale njegove pesmi.

Moje hrepenenje po tebi, Julija, je nevzdržno, a ker mi tvoji pogledi ne vzbujajo nobenega upanja, se bojim spregovoriti.

To globoko žalost in vso težo moje prizadetosti razkrivajo pesmi, ki se jim pozna, da so nastale iz obupa.

Pesmi, nastale iz obupa, razodevajo to, kar skrivam v svoji notranjosti. Moje srce je zdaj podobno njivi, po kateri seje ljubezen žalostne pesmi.

Julija, ti si kot sonce, ki ga potrebujejo moje pesmi. Nesrečna usoda mi ne omogoča, da bi te videl na oknu tvojega doma ali da bi te srečal v gledališču, na sprehodu ali v plesnih dvoranah.

Ničkolikokrat begam po mestu, da bi te zagledal, vendar ne naletim na tvoj lepi obraz, po katerem hrepenim.

Zato v samoti jočem in zato pesmi, posvečene tebi, niso radostne.

Moje pesmi niso nastajale v prijaznem okolju, kjer bi zaradi tvojega blagega pogleda pregnal skrbi in pozabil na bolečine.

Niso nastajale v okoliščinah, ko je človek vesel, ko ni več notranje razdvojen, pač pa z vsemi čustvi ustvarja prijetne in povsem skladne pesmi

*Kjer porošeno od ljubezni čiste,
kali, kar žlahtnega je, žene zale,
ko, ki budi dih pomladanski liste,*

*od tamkaj niso pesmi tvoje hvale,
pomladi srečne, blagodarne tiste
cel čas so blagih sapic pogreš'vale.*

6

*Cel čas so blagih sapic pogreš'vale,
od tebe, drage deklice prevzetne,
prinesle niso božicam prijetne,
ki bi bila jih oživila, hvale.*

*Bile so v strahu, de boš ti, de zale
Slovenke nemško govorit' umetne,
jih bote, ker s Parnasa so očetne
deže, morebiti zaničvale.*

*Kamene naše zapušene bož'ce,
samice so pozabljene žalvale,
le tujke so častile Kranjcov množ'ce.*

*Cvetlice naše poezije stale
do zdej so vrh snežnikov redke rož'ce,
obdajale so utrjene jih skale.*

7

*Obdajale so utrjene jih skale,
ko nekdanj Orfejevih strun glasove,
ki so jim ljudstva Tracije surove
krog Hema, Rodope bile se vdale.*

*De bi nebesa milost nam skazale!
otajat' Kranja našega sinove,
njih in Slovencev vseh okrog rodove,
z domačmi pesmam' Orfeja poslale!*

*De bi nam srca vnel za čast deže,
med nami potolažil razprtije
in spet zedinil rod Sloveš'ne cele!*

*De b' od sladkote njega poezije
potihnil ves prepir, bile vesele
viharjov jeznih mrzle domačije!*

8

*Viharjov jeznih mrzle domačije
bile pokrajne naše so, kar, Samo!
tvoj duh je zginil, kar nad tvojo jamo,
pozabljeno od vnukov veter brije.*

in ko iz iskrene ljubezni
nastajajo lepe in plemenite stvari, tako
kot pomladni vetrič spodbuja rast listov na drevju.

Pesmi, ki jih pišem tebi na čast, niso iz takega
okolja, saj sem ves čas pogrešal nekaj, kar bi me
spodbujalo in osrečevalo.

Moje pesmi so nastajale brez naklonjenosti
tebe, prevzetne, a meni tako drage deklice,
in brez tvoje pohvale, ki bi jim tako nebogljenim
dala posebno moč.

Nastajale so v bojazni, da jih boste ti in druge
slovenske lepotice, ki znate govoriti po nemško,
morda zaničevale samo zato, ker jih je napisal
slovenski pesnik.

Naše muze pesništva so bile doslej zanemarjene
in zaničevane,
Slovenci pa so množično častili le tujo poezijo.

Naše dosedanje pesmi so bile maloštevilne kot
rože na vrhu zasneženih gora,
ki poganjajo med golimi skalami.

Pesmi so nastajale v izrazito neugodnih razmerah,
kar spominja na Orfejevo igranje in petje, ko je s
svojimi pesmimi preobrazil barbarske Tračane okoli
Rodopskega gorstva.

O, da bi nam bili v nebesih naklonjeni!
Želim si, da bi nam Bog poslal Orfeja, ki bi z
domačimi pesmimi osvestil prebivalce Kranjske in
vseh drugih slovenskih dežel.

O, da bi nam domači Orfej vcepil samozavest,
odpravil naša medsebojna nasprotja
in ponovno združil vse Slovence!

O, da bi se zaradi čudežne moči njegove poezije
končali vsi spori in bi bila domovina, prizadeta
zaradi zgodovinskih nesreč, spet polna veselja!

Slovenske dežele so bile od tedaj, ko smo Slovenci
pozabili, da smo bili pod knezom Samom nekoč
svobodni, podvržene vojnem, ropanju in pustošenju.

*Obložile očetov razprtije
s Pipinovim so jarmam sužno ramo;
od tod samo krvavi punt poznamo,
boj Vitovca in ropanje Turčije.*

*Minuli sreče so in slave časi,
ker vredne dela niso jih budile,
omolknili so pesem sladki glasi.*

*Kar niso jih zatrle časov sile,
kar raste rož na mladem nam Parnasi,
izdihljeji, solze so jih redile.*

9

*Izdihljeji, solze so jih redile
s Parnasa mojga rožice prič'joče:
solze 'z ljubezni so do tebe vroče,
iz domovinske so ljubezni lile.*

*Skeleče misli, de Slovenec mile
ne ljubi matere, vanj upajoče,
de tebe zame vneti ni mogoče,
z bridkostjo so srce mi napolnile.*

*Želje rodile so prehrepeneče,
de s tvojim moje bi ime slovelo,
domače pesmi milo se glaseče;*

*želje, de zbudil bi Slovenš'no celo,
de bi vrnili k nam se časi sreče,
jim moč so dale rasti neveselo.*

10

*Jim moč so dale rasti neveselo,
ko zgodnja roža rase, zapeljana
od mlad'ga sonca kopnega svečana,
ak' nekaj dni se smeja ji veselo;*

*al' nagne žalostno glavico velo,
megla k' od burje prileti prignana
in pade iz nebes strupena slana,
pokrije sneg goré in polje celo.*

*Sijalo sonce je podobe zale,
pogleda tvoj'ga pil sem žarke mile,
ljubezni so cvetlice kal pognale.*

*Nad žarki sonca so se te zmotile,
na mrazu zapuščene so ostale,
ur temnih so zatirale jih sile.*

Spori med našimi predniki so se končali z izgubo samostojnosti pod kraljem Pipinom Malim. Od tedaj vemo le za kmečke upore, polne nasilja, boj Jana Vitovca in roparske pohode Turkov.

Slavna in srečna preteklost se je končala, in zato, ker ni bilo pomembnih, junaških dejanj, so bile tudi nove pesmi zelo malodušne.

Tiste pesmi, ki so se v tako neugodnih razmerah sploh ohranile, in sedanje pesmi slovenskih pesnikov so torej nastajale iz žalosti in obupa.

Iz žalosti in obupa so nastajale tudi te moje pesmi. Nesrečen sem bil zaradi dvojne ljubezni: do tebe, Julija, in do domovine.

Ko sem ugotovil, da Slovenci nimajo prave narodne zavesti in da me ti ne boš mogla vzljubiti, sem bil prizadet in sem bil zelo žalosten.

Obenem sem si strašno želel, da bi tvoje in moje ime zaslovelo in da bi bile slavne tudi nežne domače pesmi.

Predvsem moja želja, da bi osvestil Slovence in da bi vsi spet bolj srečno zaživel, je omogočila nastanek pesmi v teh tako neugodnih razmerah.

Pesmi so nastajale kljub neugodnim razmeram, tako kot v kopnem mesecu februarju prezgodaj požene roža, če nekaj dni sije šibko zimsko sonce,

vendar takoj žalostno uvene, ko zapiha burja, pade slana in vso pokrajino pokrije sneg.

Julija, tvoj lep obraz je bil zame kot prezgodnje sonce, ob tvojih nežnih pogledih sem se začel zaljubljeni vate.

Vendar sem kmalu spoznal svojo zmoto, bil sem prizadet, počutil sem se osamljenega in sem hudo trpel.

11

*Ur temnih so zatirale jih sile
vse pevca dni, ki te ti pesmi poje;
obup, življenja gnus, začela boje,
Erinje vse so se ga polastile.*

*Kot v veži je Orest Diane mile
zadobil spet bil zdravje duše svoje,
tak bi bile se od ljubezni tvoje
vmirile prsi, lica se zjasnile.*

*Zbežale so te sanje kratko-časne,
bilo blisk nagel upanje je celo,
ki le temnejši noč stori, ko ugasne.*

*Od tod ni več srce bilo veselo;
kako bile bi poezije jasne!
Lej, torej je blede njih cvetje velo!*

12

*Lej, torej je blede njih cvetje velo
in redke so in slabe, nebogljene,
v zideh tak' podrtije zapuščene
rasejo včasih rože neveselo,*

*ki jim kropiv krdelo rejo vzelo
in kar nežlahtnih zélišč kal tam žene;
al' ak' v gredice vrta jih zelene
kdo presadi, cvetijo koj veselo.*

*Tak' blizu moj'ga bi srca kraljice,
bi blizu tebe, sonca njih, dobile
moč kvišku rasti poezij cvetlice;*

*ak' hočeš, da bi zaljši cvet rodile,
veselo vele vzdignile glavice,
jim iz oči ti pošlji žarke mile!*

13

*Jim iz oči ti pošlji žarke mile,
mi gledati daj lic svetlobo zorno!
Le nji teme kraljestvo je pokorno,
samo njo bogajo viharjov sile.*

*Skrbi verige bodo odstopile,
odpadlo bo železje njih okorno,
s preblago tvojo pomočjo podporno,
vse njih se rane bodo zacelile.*

*Zjasnilo se mi bo spet mračno lice,
spet upanje bo v srci zelenelo,
in ustam dalo sladke govorce;*

Julija, moje celotno življenje je bilo eno samo trpljenje:
bil sem obupan, razdvojen, razočaran in žrtev maščevalnih ljudi.

Tako, kot si je Orest v Dianinem svetišču povrnil duševni mir,
bi se jaz ob tvoji ljubezni pomiril in postal bolj radosten.

To moje upanje se je izkazalo za kratkotrajno sanjarjenje in je bilo podobno blisku,
po katerem se zdi noč še temnejša kot prej.

Od tedaj dalje sem bil zelo nesrečen.
Le kako bi bile moje pesmi vedre?!
Glej, Julija, prav zato ne morejo biti radožive!

Zato, Julija, moje pesmi ne morejo biti radožive,
malo jih je in nimajo prave pesniške moči.
Podobno včasih med zidovi kakšne zapuščene in podrte hiše slabotno poganjajo rože,

saj jim množica kopriv
in drugih plevelov onemogoča rast.
Če pa kdo te rože presadi na vrtno gredice,
tako lepše zacvetijo.

Tako bi tudi moje pesmi v bližini tebe, moje izvoljenke, dobile
novo, poživljajočo moč.

Če hočeš, Julija, da bi bile moje pesmi lepše
in bolj vedre,
potem jim pokaži svojo naklonjenost!

Pokaži jim svojo naklonjenost
in tudi meni omogoči gledati svoj lep obraz!
Le to lahko premaga zle sile v meni
in mi omogoči pomiritev.

Tako ne bom več imel pretiranih skrbi,
ki me utesnjujejo,
in ob tvoji naklonjenosti
se bodo zacelile vse moje duševne rane.

Moj obraz, ki je zdaj mrk, bo spet bolj veder,
spet bom hrepenel
in govoril o prijetnejših stvareh.

*na novo bo srce spet oživilo,
v njem rastle jasnih poezij cvetlice,
in gnale bodo nov cvet bolj veselo.*

14

*In gnale bodo nov cvet bolj veselo,
ko rože, kadar mine zima huda
in spet pomlad razklada svoja čuda,
razsipa po drevesih cvetje belo.*

*In toplo sonce vabi ven čebelo,
pastir rumene zarje ne zamuda,
v grmovju slavček poje spet brez truda
veselje preleti naturo celo.*

*O vem, de niso vredne take sreče;
od straha, de nadležne poezije
bi ne bile ti, mi srce trepeče.*

*Naj pesmi milost tvoja saj obsije,
ki 'z njih, hladiti rane si skeleče,
poet tvoj nov Slovincam venec vije.*

MAGISTRALÉ

*Poet tvoj nov Slovincem venec vije,
Ran mojih bo spomin in tvoje hvale,
Iz srca svoje so kali pognale
Mokrocvetiče rož'ce poezije.*

*Iz krajev niso, ki v njih sonce sije;
Cel čas so blagih sapic pogrešvale,
Obdajale so utrjene jih skale
Viharjev jeznih mrzle domačije.*

*Izdihljaji, solzé so jih redile,
Jim moč so dale rasti neveselo,
Ur temnih so zatirale jih sile.*

*Lej! torej je bledó njih cvetje velo,
Jim iz oči ti pošlji žarke mile,
In gnale bodo nov cvet bolj veselo.*

Soneti nesreče

1

*Vrba! srečna, draga vas domača,
kjer hiša mojega stoji očeta;
de b' uka žeja me iz tvoj'ga svéta
speljala ne bila, goljfiva kača!*

Povsem se bom prerodil
in moje pesmi bodo drugačne, bolj vedre
in bolj radožive.

Moje pesmi bodo bolj radožive,
tako kot so prerojene rože, ko mine huda zima in
spomladi vse čudežno poganja in
so drevesa polna belih cvetov.

Spomladi toplo sonce zvabi na plan čebele,
pastirji vstanejo že ob jutranji zarji,
slavci se spet oglašajo po grmovju, skratka,
vsa narava je polna radosti.

O, Julija, zavedam se, da moje pesmi ne zaslužijo
take srečne spremembe, zato se bojim,
da ti bom z njimi le v nadlego.

Bodi naklonjena vsaj mojim pesmim,
iz katerih zato, da bi laže prenašal bolečine, kot tvoj
oboževalec ustvarjam Slovincem nov cikel.

Julija, kot tvoj oboževalec prinašam Slovincem nov
cikel pesmi, ki bo ohranjal spomin na moje bolečine
in na tvoje čednosti. Te žalostne pesmi izražajo
moja najgloblja čustva.

Pesmi niso nastajale v ugodnih okoliščinah
in so jim manjkale zunanje spodbude.
Take pa so tudi zato, ker je bila zgodovina
slovenskega naroda polna nesreč in spopadov.

Navdih za svoje pesmi sem jemal iz duševnih
bolečin,
tako žalostne pa so zaradi nenehnega trpljenja.

Glej, Julija, zato so moje pesmi tako nemočne.
Če jim boš pokazala svojo naklonjenost, bodo
postale bolj radožive.

O Vrba, moja ljubljena domača vas,
od koder izvira moj rod, kako srečno se tu živi!
Želim si, da bi te zaradi želje po znanju, ki jo zdaj
doživljam kot prevaro, nikoli ne zapustil!

*Ne vedel bi, kako se v strup prebrača
vse, kar srce si sladkega obeta;
mi ne bila bi vera v sebe vzeta,
ne bil viharjev notranjih b' igrača!*

*Zvestó srce in delavno ročico
za doto, ki je nima milijonarka,
bi bil dobil z izvoljeno devico;*

*mi mirno plavala bi moja barka,
pred ognjam dom, pred točo mi pšenico
bi bližnji sosed varoval -- svet Marka.*

2

*Popotnik pride v Afrike pušavo,
stezè mu zmanjka, noč na zemljo pade,
nobena luč se skoz oblak ne ukrade,
po mesci hrepeneč se uleže v travo.*

*Nebo odpre se, luna da svečavo;
tam vidi gnezditi strupene gade,
in tam brlog, kjer ima tigra mlade,
vzdigvati vidi leva jezno glavo.*

*Tako mladenča gledati je gnalo
naključje zdanjih dni, doklèr napoti
prihodnosti bilo je zagrinjalo.*

*Zvedrila se je noč, zija nasproti
življenja gnus, nadlog in stisk nemalo,
globoko brezno brez vse rešne pòti.*

3

*Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne,
ko toplo sonce pomladansko seje,
spet ozelènil semtertjè bo veje,
naenkrat ne zgubi moči poprešne:*

*al vènder zanjga ni pomòči rešne;
ko spet znebi se gojzd snega odeje,
mladik le malo, al nič več ne šteje,
leži tam rop trohljivosti požrešne:*

*tak siromak ti v bran, sovražna sreča!
stoji, ki ga iz visokosti jasne
na tla telébi tvoja moč gromeča;*

*ak hitre ne, je smrti svest počasne,
bolj dan na dan brli življenja sveča,
doklèr ji reje zmanjka, in ugasne.*

Tako se moja nekdanja pričakovanja in hrepenjenja ne bi vedno znova sprevrgla v razočaranje. Ohranil bi samozavest in ne bi bil notranje razdvojen!

Če bi ostal doma, bi se poročil z zvesto in delavno nevesto, kar je več vredno kot vsa dota milijonarjeve hčere.

Živel bi mirno, saj bi mi domači patron sveti Marko varoval domačijo in posestvo pred nesrečami.

Ko hodi popotnik skozi neko afriško puščavo, se pot nenadoma konča in obenem se znoči. Oblačno nebo ne prepušča lunine svetlobe in po mesecu hrepeneči popotnik se uleže v travo.

Oblaki se razmaknejo in luna posveti v temno noč. Popotnik zagleda gnezdo strupenih kač, brlog, v katerem ima tigrica mladiče, in leva, ki razjarjen vzdiguje glavo.

Ravno tako je mladenič hrepnel po lepih doživetjih, dokler ni vedel, kaj ga čaka v prihodnosti.

Zdaj pa se je prihodnost razkrila in pred njim so same življenjske nesreče in vse polno težav, kot bi padel v globoko brezno, iz katerega ni rešitve.

Hrast, ki ga podre zimsko neurje, se ne bo kar takoj posušil, saj bodo na toplem spomladanskem soncu nekatere veje spet ozelenele.

Vendar pa zanj ni rešitve, saj čez eno leto, ko spet skopni sneg v gozdu, skoraj ni več mladih poganjkov in drevo začne počasi trohneti.

Tako revežu nasprotuje nesrečna usoda, ki ga s svojo strašno močjo spravi iz lepega življenja v propad.

Zaveda se, da bo slej ko prej umrl, in brez volje do življenja hira in nazadnje umre.

4

*Komur je sreče dar bila klofuta,
kdor je prišel, ko jaz, pri nji v zamero,
ak bi imel Gigantov rok stotero,
ne spravi vkup darov potrebnih Pluta.*

*Kjer hodi, mu je s trnjam pot posuta,
kjer si poiše dom, nadlog jezéro
nabere se okrog, in v eno mero
s togotnimi valmi na stene buta.*

*Okrog ga drvità skrb in potreba,
miru ne najde revež, ak' preiše
vse kraje, kar jih strop pokriva néba;*

*šele v pokoju tihem hladne hiše,
ki pelje vanjo temna pot pogreba,
počije, smrt mu čela pot obriše.*

5

*Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi,
skrb vsak dan mu pomlájena nevesta,
trpljenje in obup mu hlapca zvesta
in kes čuvaj, ki se nikdar ne utruji.*

*Prijazna smrt, predolgo se ne mudi:
ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
ki pelje nas iz bolečine mesta
tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi;*

*tje, kamor moč preganjavcev ne seže,
tje, kamor njih krivic ne bo za nami,
tje, kjer znebi se človek vsake teže,*

*tje v posteljo, poslano v črni jami,
v kateri spi, kdor vanjo spat se uleže,
da glasni hrup nadlog ga ne predrami.*

6

*Čez tebe več ne bo, sovražna sreča!
iz mojih ust prišla beseda žala;
navadil sem se, naj Bogú bo hvala,
trpljenja tvojega, življenja ječa!*

*Navadile so butare se pléča,
in grenkega se usta so bokala,
podplat je koža čez in čez postala,
ne stráši več je trnjovka bodeča.*

*Otrpnili so udje mi in sklepi,
in okamnelo je srcé prežívno,
duha so ukrótili nadlog oklepi;*

*strah zbežal je, z njim upanje goljívno;
naprej me sreča gladi, ali tepi,
me tnaló najdla boš neobčútljivo.*

Kdor se je tako zameril usodi, da je od nje prejemal le klofute, tudi če bi imel sto rok kot Giganti, ne bi zmožal zbrati toliko darov, da bi z njimi odložil smrt.

Tak človek povsod naleti na trpljenje in tudi v domačem kraju ima ogromno težav, ki ga ves čas ogrožajo.

Tak človek nenehno bega od skrbi in neizpoljenih potreb in nikjer na tem svetu ne najde miru.

Odpočije si šele v grobu

in šele smrt ga odreši trpljenja.

Naše življenje je kot ječa, v kateri je čas rabelj, skrbi so kot rabljeva nevesta, ki je vedno enako mlada, trpljenje in obup sta kot rabljeva zvesta pomočnika in vest je kot vedno budni paznik.

O, smrt! Bodi tako prijazna in pridi čimprej. Ti si kot ključ, kot vrata in kot cesta, ki vodi do sreče, to je iz mestnega trpljenja do tam, kjer smo popolnoma svobodni,

do tam, kjer nas nihče ne more preganjati, kjer nam nihče ne bo povzročal krivic in kjer se človek počuti čisto lahkega.

Cesta nas vodi do postelje v grobni jami, v kateri vsakdo spi tako trdno, da ga ne zbudi nobena težava s tega sveta.

Nesrečna usoda! Nikoli več se ne bom pritoževal čez te, saj sem se hvala Bogu navadil trpljenja, ki mi ga povzroča življenje, podobno ječi.

Moj hrbet se je navadil bremen, usta so se navadila na grenko pijačo in koža se je v celoti utrdila kot podplat, tako da je ne morejo ogroziti niti trni.

Vsi udi in sklepi so mi otrpnili, prej tako živahno srce je okamenelo in zaradi nenehnih težav sem nehal hrepeneti.

Ker sem se odpovedal lažnemu upanju, se tudi ničesar več ne bojim. Naj se mi obeta sreča ali nesreča, bom povsem neobčutljiv kot tnaló.

II. del (naloge za preverjanje razumevanja)

Slovo od mladosti
Zdravljica
Neiztrohnjeno srce

NAVODILO: Obkroži najustreznejšo trditev od treh in s tem preveri razumevanje pesmi.

Slovo od mladosti

<p><i>Dni mojih lepši polovica kmalo, mladosti leta! kmalo ste minule; rodile vé ste meni cvetja malo, še tega rož'ce so se koj osule, le redko upa sonce je sijalo, viharjov jeze so pogosto rjule; mladost! vendèr po tvoji temni zarji srcé bridkó zdihuje, Bog te obvarji!</i></p>	<p>a) Njegova mladost ni imela lepih trenutkov. b) Njegova mladost je bila vesela in srečna. c) Sreča je bila redka in kratkotrajna.</p> <p>a) Zdaj mu je še huje, zato hrepeni po mladosti. b) Zaradi nesrečne mladosti je izgubil vero. c) Noče se spominjati nesrečne mladosti.</p>
<p><i>Okusil zgodej sem tvoj sad, spoznanje! Vesolja dokaj strup njegov je umoril: sem zvedel, de vest čisto, dobro djanje svet zaničvati se je zagovoril, ljubezen zvésto najti, kratke sanje! zbežale ste, ko se je dan zazóril. Modrost, pravičnost, učenost, device brez dot žalvati videl sem, samice.</i></p>	<p>a) Zvesta ljubezen na tem svetu ni možna. b) Zvesta ljubezen je lepa kot sanje. c) Zvesta ljubezen je možna le v mladosti.</p> <p>a) Človek potrebuje znanje le do poroke. b) Znanje je vrednota, ki osreči osamljenega človeka. c) Ljudje ne potrebujejo in ne cenijo znanja.</p>
<p><i>Sem videl, de svoj čoln po sapi sreče, komùr sovražna je, zastonj obrača, kak veter nje nasproti tému vleče, kogàr v zibéli vid'la je berača, de le petica da ime sloveče, de človek toliko velja, kar plača. Sem videl čislati le to med nami, kar um slepi, z goljfijski, ležámi!</i></p>	<p>a) Revni ljudje z beračenjem obogatijo. b) Ljudje iz revnih družin nimajo sreče. c) V revnih družinah že dojenčki beračijo.</p> <p>a) Kdor v šoli dobiva petice, postane slaven. b) Ljudje cenijo le premožne ljudi, čeprav so ti goljufi in lažnivci. c) Slepi ljudje pogosto goljufajo in lažejo.</p>
<p><i>Te videt', grji videti napake, je srcu rane vsekalo krvave; mladosti jasnost vènder misli take si kmalo iz srca spodi in glave, gradove svitile zida si v oblake, zelene trate stavi si v pušave, povsod vesele lučice prižiga ji up goljfijski, k njim iz stisk ji miga.</i></p>	<p>a) Bil je prizadet, ko je spoznal resničnost. b) Ker je bil razočaran, se je hotel maščevati. c) Zaradi slabokrvnosti je začel krvaveti.</p> <p>a) Mlad človek je dober zidar in vrtnar. b) Mladostna domišljija vzbuja upanje. c) Mlad človek bi bil rad bogat kot kakšen baron ali šejk .</p>
<p><i>Ne zmisli, de dih prve sapce bóde odnesel to, kar misli so stvaríle, pozabi koj nesreč prestanih škode, in ran, ki so se komej zacelile, doklèr, de smo brez dna polnili sode, 'zučé nas v starjih letih časov sile. Zato, mladost! po tvoji temni zarji srcé zdihválo bo mi, Bog te obvarji!</i></p>	<p>a) Mlad človek hitro pozabi vse nesreče. b) V mladosti nas vsaka stvar zelo prizadene. c) Mladim ljudem se urezine hitro celijo.</p> <p>a) Kasneje spoznamo, da je sreča v vinu. b) Kasneje se postaramo kot polomljen sod. c) Kasneje ugotovimo, da je bilo naše upanje prazno in življenje nesmiselno.</p>

NAVODILO: V vsaki trditvi na desni strani kitice prečrtaj in popravi po eno besedo.

Zdravljica

<p><i>Prijatli! odrodile so trte vince nam sladkó, ki nam oživlja žile, srce razjasni in oko, ki utopi vse skrbi, v potrlih prsih up budi!</i></p>	<p>Prijatelji, vino ima čudovite lastnosti. Tako npr. pomlajuje, polepša zunanji in notranji svet ter obupanemu človeku vrača znanje.</p>
<p><i>Komu narpred veselo zdravljico, bratje! čmo zapet! Bog našo nam deželo, Bog živi ves slovenski svet, brate vse, kar nas je sinov sloveče matere!</i></p>	<p>Živi naj dežela Kranjska, žive naj vsi Slovenci in tudi vsi germanski narodi.</p>
<p><i>V sovražnike 'z oblakov rodu naj naš'ga treši grom; prost, ko je bil očakov, naprej naj bo Slovincov dom; naj zdrobé njih roké si spone, ki jih še težé!</i></p>	<p>Naše narodne sovražnike naj doleti smrt, storimo vse, da bomo spet ravnodušni, kot smo že bili pred stoletji. Na vsak način se moramo rešiti podložništva.</p>
<p><i>Edinost, sreča, sprava k nam naj nazaj se vrnejo; otrok, kar ima Slava, vsi naj si v roke sežejo, de oblast in z njo čast, ko pred, spet naša boste last.</i></p>	<p>Slovenci moramo biti enotni in združeni, da bomo ponovno srečni, vsi slovanski narodi pa naj se povežejo, da bomo Slovenci spet samostojen in ošaben narod.</p>
<p><i>Bog živi vas, Slovenke, prelepe, žlahtne rožice; ni take je mladenke, ko naše je krvi dekle; naj sinov zarod nov iz vas bo strah sovražnikov!</i></p>	<p>Slovenke ste lepe in plemenite ženske. Pripadnice drugih narodov se ne morejo primerjati z vami. Slovenke, rojevajte bojevite sinove, ki jih bodo sovražniki zaničevali.</p>
<p><i>Mladenči, zdaj se pije zdravljica vaša, vi naš up; ljubezni domačije noben naj vam ne usmrti strup; ker zdaj vas kakor nas jo srčno branit' kliče čas!</i></p>	<p>Mladenči, vi ste naše upanje. Ljubite domovino, saj jo boste nekoč tako kot mi starejši moralı pogumno braniti.</p>
<p><i>Živé naj vsi naródi, ki hrepené dočakat' dan, ko, koder sonce hodi, prepir iz svéta bo pregnan, ko rojak prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak!</i></p>	<p>Živijo naj vsi tisti narodi, ki hrepenijo po miru in svobodi vseh ljudi in prijateljskih odnosih med sovražnimi narodi.</p>

<p><i>Nazadnje še, prijatli, kozarce zase vzdignimo, ki smo zato se zbrat'li, ker dobro v srcu mislimo; dokaj dni naj živi, vsak, kar nas dobrih je ljudi!</i></p>	<p>Srečno naj živijo vsi tisti ljudje, ki jih družijo srčna dobrota in slednjo tudi potrjujejo z dejanji.</p>
--	---

NAVODILO: Pozorno preberi pesem in z obkroževanjem besedic Da ali NE preveri razumevanje.

Neiztrohnjeno srce

<p><i>Grob kopljejo, de zadnji mrlič bo vanjga djan; obraz bledgà mladenča prikaže se na dan. Kopači ostrmijo, de 'z ust njih sape ni, manj vstrašeni pogrebci vanj vpirajo oči.</i></p> <p><i>De je lepó, bi sodil, visoko čelo, vsak, ak bil bi nekakovi zapustil ga oblak; bile lepé bi usta, lep bil obraz bi bled, ak bil bi nekakovi preč nejevolje sled.</i></p> <p><i>Dalj čas ni trupla gledat', dih prvi ga zdrobi; srce samo zavzetim ostane pred očmi. Še bije, še čutiti je ravno tak gorkó, ko, de bilo bi v prsah še zdravo in živó.</i></p> <p><i>Vsi prašajo, kdo zadnji v to jamo djan je bil, gotovo bil svetnik je, ker ni ves v grobu zgnil. Stal tam je kamen, kterga nihčè pred čislal ni, hité mu mah otrebit', napis tak govori,</i></p> <p><i>de Dobroslav je pevec bil tjekej pokopan, ki pel v tak milih glasih je od ljubezni ran, pel v tak slovečih pesmah čast lepe deklice, prevzetne gospodične, nemile ljubice.</i></p> <p><i>Al, ko si je zvolila mladenča družega, iz prs nobena njemu ni pesem več prišla. Pri Bogu ni tolažbe iskal ne pri ljudeh, oči kalil mu jok ni, razjasnil lic ne smeh.</i></p> <p><i>Vnemar naprej je živel, manj svet, ko razuzdán, umrl je nespovedan, in ne v svet' olje djan. Vsi pravijo, de njemu svetost ne brani gnit', vsi pravijo, njegovo srce ne more bit'.</i></p>	<p>1. Grobarji so navajeni vsega hudega, zato jih ni strah. DA NE</p> <p>2. Nekateri pogrebci od strahu gledajo stran. DA NE</p> <p>3. Tega žalostnega dne je izrazito oblačno vreme. DA NE</p> <p>4. Mladenič je bil zelo lep, vendar je umrl razočaran. DA NE</p> <p>5. Mladeničevo truplo na zraku v trenutku razpade v prah. DA NE</p> <p>6. Srce je tako vroče, da greje vse prisotne. DA NE</p> <p>7. Prisotni domnevajo, de je bil umrli mladenič finančni svetnik. DA NE</p> <p>8. Za ta grob je vzorno skrbela mladeničeva sestra. DA NE</p> <p>9. Dobroslavove pesmi so bile med ljudmi dobro sprejete. DA NE</p> <p>10. Dobroslav je bil nesrečno zaljubljen v lepotico. DA NE</p> <p>11. Razočarani Dobroslav ni več imel pesniškega navdiha. DA NE</p> <p>12. Zaprl se je vase in je postal popolnoma brezčuten. DA NE</p> <p>13. Dobroslav je v nadaljevanju živel zelo zgledno in vzorno. DA NE</p> <p>14. Mladenič je umrl spravljen z Bogom. DA NE</p>
--	---

<p><i>"To pevčevo srce je," star mož tam govori, "ak bi bilo svetnika, bi mir mu dala kri; svetost ne, pesmi večne mu branijo trohnet', ki jih zaprte v prsih je nosil dokaj let.</i></p>	<p>15. Starec trdi, da svetniška trupla ne izražajo nemira. DA NE</p>
<p><i>Mi mu srce odprimo, pod nebam naj leži, de dan današnji prejde, de prva noč mini, de vstane drugo sonce, pripelje beli dan; spet zajtro ga pogledjmo, ko mine zor hladan.</i></p>	<p>16. Tako svetniki kot pesmi imajo večno življenje. DA NE</p>
<p><i>Hladijo naj ga sapce, naj rosa pade nanj, naj sonce, luna, zvezde, kar so mu pevskih sanj pred vdihnile v življenji, prejmejo spet 'z njega; ak bo ta čas splahnelo, spet zagrebimo ga."</i></p>	<p>17. Srce naj bi spet pogledali čez dva dni. DA NE</p>
<p><i>Razplatili srce so, ležalo noč in dan je tam pod jasnim nebam, ko mine zor hladán, ko vstane drugo sonce, srce tako skopni, ko beli sneg spomladi, de kaj zagrebsti ni.</i></p>	<p>18. To dogajanje gotovo poteka v poletnem času. DA NE</p>
	<p>19. Pesnik Dobroslav je v svojih pesmih opeval lepoto narave. DA NE</p>
	<p>20. Starec domneva, da bo srce prenehalo biti. DA NE</p>
	<p>21. Srce so razrezali in ga pustili na pokopališču. DA NE</p>
	<p>22. Čez dva dni se srce umiri in postane belo kot sneg. DA NE</p>

III. del (samostojna prozifikacija)

Pevcu
Nezakonska mati
Hčere svet

NAVODILO: Preberi vse tri pesmi in na desni strani prestavi verze v prozne vrstice.

Pevcu

<i>Kdo zná noč tèmno razjasnit', ki tare duhá!</i>
<i>Kdo vé kragulja odgnati, ki kljuje srcé, od zora do mraka, od mraka do dné!</i>
<i>Kdo učí izbrisat' 'z spomina nekdanje dni, brezup prihodnjih oduzet' spred očí, praznoti ubežáti, ki zdanje morí!</i>
<i>Kakó bit' óčeš poet in ti pretežkó je v prsih nosit' al pekèl al nebó!</i>
<i>Stanú se svojega spomni, trpi brez mirú!</i>

Nezakonska mati

<i>Kaj pa je tebe treba biló, dete ljubó, dete lepó! meni mladi deklici, neporočèni materi? --</i>
<i>Oča so kleli, topli me, mati nad mano jokáli se; moji se mene sram'váli so, tuji za mano kazáli so.</i>
<i>On, ki je sam bil ljubi moj, on, ki je pravi oča tvoj, šel je po sveti, Bog ve kam; tebe in mene ga je sram!</i>
<i>Kaj pa je tebe treba biló, dete ljubó, dete lepó! Al te je treba bilo, al ne, vènder presrčno ljubim te.</i>

*Meni nebo odprto se zdi,
kadar se v tvoje ozrem oči,
kadar prijazno nasmejaš se,
kar sem prestala, pozabljeno je.*

*On, ki ptice pod nebam živi,
naj ti da srečne, vesele dni!
Al te je treba bilo, al ne,
vedno bom srčno ljubila te.*

Hčere svet

*Ljubice pod okno dragi
pride marsiktero noč,
z deklico se pogovarjat,
dòkler se napoči zor.*

*To je zvedel oča stari,
stari oča, sivi mož,
kregal svojo lepo hčerko,
in svaril jo je rekoč:
"Ako boš pri okni stala,
kadar mimo hodil bo,
ak ponoči govorila,
ino z njim vasvala boš,
hišo bodem ti ogradil,
zidal zid bom krog in krog,
spustil bom okoli hiše
Sultana, de lajal bo,
stari hišni bom ukazal,
de bo spavala s teboj."*

*Hčerka je odgovorila
te besede mu, rekoč:
"Stari oča, oča ljubi,
ljubi oča, modri mož!
Lojtro bo za zid prinesel,
za peséta kruha kos,
hišna meni davno nosi
pisma s plačano rokó;
ako hočte, de ne pride
več pod okno ljubi moj,
za ženico dajte dragmu,
ljubi oča! me na dom."*

Vprašalnik I (pred eksperimentom)

ŠOLA:

RAZRED:

SPOL: M Ž

IZOBRAZBA OČETA: osnovna srednja višja ali visoka

IZOBRAZBA MATERE: osnovna srednja višja ali visoka

SPLOŠNI USPEH V PRVEM LETNIKU: OCENA IZ SLOVENŠČINE:

PREVLADUJOČI NAČIN POUKA KNJIŽEVNOSTI: narekovanje razlaga pogovor

1. Obkroži črko pred ustrezno trditvijo.

Doslej sem že večkrat bral Prešernove pesmi, ker

a) so zahtevali v šoli b) so tako želeli starši c) sem bil sam radoveden.

V domači knjižnici imamo:

a) Biblijo b) Stare grške bajke c) Prešernove poezije.

2. Dopolni.

V osnovni šoli smo obravnavali naslednje Prešernove pesmi:

Sam sem bral še te Prešernove pesmi:

Sedanja slovenska himna se začne z verzom

3. Podčrtaj ustrezno trditev.

Prešernove pesmi so	po vsebini	nezanimive	zanimive	zelo zanimive.
	po obliki	preproste	zapletene	zelo zapletene.
	po razumljivosti	nezahtevne	zahtevne	zelo zahtevne.
	po pomenu za Slovence	nepomembne	pomembne	zelo pomembne.

4. Vstavi manjkajoče izraze.

France Prešeren se je rodil v na Gorenjskem, in sicer leta Na dunajski univerzi je študiral, potem pa je večino svojega življenja preživel v Samostojni odvetnik je postal v, kjer je tudi umrl leta Prešeren je izdal pesniško zbirko z naslovom, njegove pesmi pa uvrščamo v obdobje

5. Podčrtaj imena tistih znanih Slovencev, ki so bili Prešernovi sodobniki.

Ivan Cankar	Simon Gregorčič	Anton Aškerc	Jernej Kopitar	Matija Čop
Ivan Tavčar	Anton T. Linhart	Andrej Smole	Janko Kersnik	Josip Jurčič

6. Navedi po en verz iz različnih Prešernovih pesmi, če znaš katero na pamet.**7. Vstavi manjkajoče besede iz Prešernovih pesmi.**

Spet so rodile, prijatli, vince nam sladko, ki nam oživlja, srce razjasni in, ki vtopi vse skrbi, v potrjih up budi.

O Vrba, srečna vas domača, kjer hiša mojega stoji, da b' uka žeja me iz tvojga sveta speljala ne bila, kača.

Valjhun, Kajtimara, boj krvavi že dolgo bije za vero, z Avreljem Droh se več mu v ne stavi.

8. Pozorno preberi manj znano Prešernovo pesem in reši pripadajoče naloge.

*Vrh sonca sije soncev cela čreda
po néba svetlih potih razkropljena;
od sonca, ljub'ga svojga, zapuščena
jih zemlja celo noč z veseljem gleda.*

*Ko se zlati oblakov truma blede,
nazaj pripelje zarja ga rumena,
tak' zemlja je v ljubezni vsa zgubljena,
da vanje ne obrne več pogleda.*

*Kar zvezd nebo, deklet ima Ljubljana;
rad ogledujem vas, cvetečelične
ljubljske ljubeznive gospodične!*

*Al' dragi taka moč je čezme dana,
da pričo nje sem slep za vse device,
zamaknjen v mil' obraz srca kraljice.*

Z uporabo besedne zveze izrazi temo/vsebino posamezne kitice:

PRIMER: *Polje, vinograd, / gora, morje, / ruda, kupčija / tebe rede.* → rodovitnost naše domovine

1. kitica
2. kitica
3. kitica
4. kitica

Z eno povedjo izrazi sporočilo celotne pesmi:

PRIMER: *Sem dolgo upal in se bal, / slovo sem upu, strahu dal; / srce je prazno, srečno ni — / nazaj si up in strah želi.* →

Brez ljubezni se ne da živeti, saj je ljubezen edini smisel življenja.

.....

Prestavi naslednje verze iz poezije v prozo:

PRIMER: *Slep je, kdor se s petjem ukvarja, / Kranjec moj mu osle kaže; / pevcu vedno sreča laže, / on živi, umrje brez dnarja.* →

Kdor se ukvarja s pesnenjem, je nespameten, in Kranjci se iz njega norčujejo. Pesnik v življenju nikoli nima sreče in denarja mu primanjkuje vse življenje.

<i>Vrh sonca sije soncev cela čreda</i>
<i>po néba svetlih potih razkropljena;</i>
<i>od sonca, ljub'ga svojga, zapuščena</i>
<i>ih zemlja celo noč z veseljem gleda.</i>

PRILOGA R6

Vprašalnik II (po eksperimentu)

ŠOLA:

RAZRED:

SPOL: M Ž

IZOBRAZBA OČETA: osnovna srednja višja ali visoka

IZOBRAZBA MATERE: osnovna srednja višja ali visoka

1. Podčrtaj ustrezno trditev.

Prešernove pesmi so	po vsebini	nezanimive	zanimive	zelo zanimive.
	po obliki	preproste	zapletene	zelo zapletene.
	po razumljivosti	nezahtevne	zahtevne	zelo zahtevne.
	po pomenu za Slovence	nepomembne	pomembne	zelo pomembne.

2. V razredu ste obravnavali naslednje pesmi: Pevcu, Hčere svet, Nezakonska mati, Slovo od mladosti, Neiztrohnjeno srce, Zdravljica, Soneti nesreče, Sonetni venec in Krst pri Savici.

Izberi in navedi od obravnavanih pesmi tisto pesem,

ki ti je bila najbolj zanimiva po vsebini

ki ti je bila najbolj zanimiva po obliki

ki ti je bila najteže razumljiva

ki ti je bila najbolj dolgočasna

ki je po tvojem mnenju najbolj optimistična

ki je po tvojem mnenju najbolj pesimistična

ki ima največji pomen za Slovence

3. Če si poleg tistih pesmi, ki so bile obravnavane v šoli, sam prebiral še druge

Prešernove pesmi, dopolni poved. Od teh so mi bile najbolj všeč naslednje tri pesmi:

4. Obkroži. Sam sem za domače branje prebral celoten Krst pri Savici. DA NE

5. Obkroži črko pred ustrezno trditvijo iz Krsta pri Savici.

Črtomir in Bogomila sta se prvič videla a) na Bledu, b) na Ajdovskem gradu, c) pri slapu Savici.

Bogomila je bila ob prvem srečanju stara a) 16 let, b) 18 let, c) 20 let.

Črtomir in Bogomila sta se srečna videvala a) šest mesecev, b) eno leto, c) leto in pol.

Črtomir je odšel v boj, ker so sovražniki a) zapirali pogane, b) prekrščevali, c) požigali svetišča.

Obleganje trdnjave na Ajdovskem gradu je trajalo a) en mesec, b) šest mesecev, c) eno leto.

Valjahunovih vojakov je bilo a) dvakrat več, b) petkrat več, c) devetkrat več.

Črtomir v nagovoru vojakom meni, da a) je boljša smrt kot suženjstvo, b) človek sam odloča o svoji usodi, c) je v vsakem primeru boljše življenje kot smrt.

Črtomir je pobegnil iz bitke, ker se je a) ustrašil smrti, b) spomnil na Bogomilo, c) bal suženjstva.

Po spopadu so Valjhunovi vojaki sovražne ranjence a) pobili, b) obvezali, c) pustili zbežati.

Jutro po bitki na Ajdovskem gradu je bilo a) deževno, b) oblačno, c) sončno.

Črtomir je naročil ribiču, naj da Bogomili a) uhane, b) zlato verižico, c) prstan.

Črtomir je čakal na Bogomilo pri slapu Savici a) nekaj ur, b) en dan, c) dva dni.

Bogomili sovaščani so po pokristjanjenju kip boginje Žive a) razbili na kosce, b) vrgli v Blejsko jezero, c) zažgali na grmadi.

Bogomila je rekla, da se ne more poročiti s Črtomirom, ker a) je v bojih pobijal ljudi, b) se je zaobljubila Jezusu, c) Črtomira ne ljubi več tako kot prej.

Črtomir je sprejemal novo Bogomilino vero, če bo le-ta a) miroljubna, b) bojevita, c) domoljubna.

6. Pozorno preberi manj znano Prešernovo pesem in reši pripadajoče naloge.

*Odrplo bo nebo po sodnem dnevi
se 'zvoljenim, svit glori'je ne'zrečeni,
vso srečo bodo vid'li pogubljeni,
ki stali bodo tam na strani levi.*

*Pogled ta bolj jih ko goreči levi
in ko strahovi vsi 'z pekla spuščeni
bo ustrašil, od njega naprej podeni
miru ne bodo našli v večni revni.*

*Oči nje, od ljubezni razsvetljene,
smejale so se izvoljen'mu naproti,
bil priča sem nju sreče ne'zrečene;*

*mi pred očmi je v najtemnejšem koti
pogled ta, brez miru naprej me žene
v obupa brezna po brezkončni poti.*

Z uporabo besedne zveze izrazi temo/vsebino posamezne kitice:

PRIMER: *Polje, vinograd, / gora, morje, / ruda, kupčija / tebe rede.* → rodovitnost naše domovine

1. kitica
2. kitica
3. kitica
4. kitica

Z eno povedjo izrazi sporočilo celotne pesmi:

PRIMER: *Sem dolgo upal in se bal, / slovo sem upu, strahu dal; / srce je prazno, srečno ni — / nazaj si up in strah želi.* →

Brez ljubezni se ne da živeti, saj je ljubezen edini smisel življenja.

Prestavi naslednje verze iz poezije v prozo:

PRIMER: *Slep je, kdor se s petjem ukvarja, / Kranjec moj mu osle kaže; / pevcu vedno sreča laže, / on živi, umrje brez dnarja.* →

Kdor se ukvarja s pesnenjem, je nespameten, in Kranjci se iz njega norčujejo. Pesnik v življenju nikoli nima sreče in denarja mu primanjkuje vse življenje.

<i>Pogled ta bolj jih ko goreči levi</i>
<i>in ko strahovi vsi 'z pekla spuščeni</i>
<i>bo ustrašil, od njega naprej podeni</i>
<i>miru ne bodo našli v večni revni.</i>

Dodatek k Vprašalniku II (za dijake iz eksperimentalnega oddelka)

Obkroži črko pred ustrezno trditvijo.

1. Prestavitev Krsta pri Savici, Sonetnega venca in Sonetov nesreče iz poezije v prozo

- a) mi je delovala moteče,
- b) se mi ne zdi nujno potrebna pri obravnavi Prešernovih pesmi,
- c) mi je precej pomagala pri razumevanju.

2. Pri teh prestavitvah iz poezije v prozo sem

- a) bral samo prozno besedilo na desni strani,
- b) najprej prebral verze in si pri razumevanju pomagal s proznim besedilom,
- c) najprej prebral prozno besedilo na desni in potem še na hitro verze na levi.

3. Pri obravnavi Prešernovih pesmi v šoli mi je koristilo:

- a) dodana prestavitev iz poezije v prozo pri Krstu, Sonetnem vencu in Sonetih nesreče,
- b) naloge za preverjanje razumevanja pri Slovesu od mladosti, Neiztrohnjenem srcu in Zdravljici,
- c) samostojna prestavitev iz poezije v prozo pri pesmih Pevcu, Hčere svet in Nezakonska mati,
- č) nič od tega,
- d) vse troje.

4. Ob pripravah na preverjanje in ocenjevanje znanja sem uporabljal:

- a) dodano prestavitev iz poezije v prozo pri Krstu, Sonetnem vencu in Sonetih nesreče,
- b) naloge za preverjanje razumevanja pri Slovesu od mladosti, Neiztrohnjenem srcu in Zdravljici,
- c) samostojno prestavitev iz poezije v prozo pri pesmih Pevcu, Hčere svet in Nezakonska mati,
- č) nič od tega,
- d) vse troje.

Vprašalnik III (na koncu šolskega leta)

ŠOLA:

RAZRED:

SPOL: M Ž

1. Vstavi manjkajoče izraze.

France Prešeren se je rodil v na Gorenjskem, in sicer leta Na dunajski univerzi je študiral, potem pa je večino svojega življenja preživel v Samostojno odvetniško pisarno je odprl v, kjer je tudi umrl leta Prešeren je izdal pesniško zbirko z naslovom, njegove pesmi pa uvrščamo v obdobje

Pesem O Vrba je kot stalna pesniška oblika Ta pesem je prva v ciklusu (koliko?) pesmi in izraža po rojstnem kraju. Pesem ima dve in dve kitici.

Pesem Slovo od mladosti je po vsebini Zgrajena je iz (koliko?) kitic, ki jih imenujemo Pesniku se toži po izgubljeni mladosti, ker je v nasprotju s sedanostjo tedaj še gojil lažno

Pesnitev Sonetni venec je sestavljena iz (koliko?) sonetov. V njej se prepletata ljubezen do in ljubezen do Zadnji in prvi verzi sonetov so v pesnitvi zapisani (kolikokrat?)

Neiztrohnjeno srce je kot literarna vrsta Pesem pripoveduje o Dobroslavu, ki je najprej pisal pesmi, potem ko se je njegova izvoljenka poročila, pa se je zaprl in živel vnaprej precej

Krst pri Savici je sestavljen iz posvetilnega Matiju Čopu, Uvoda in Zasnova te povesti v je versko nasprotje med kristjani in Črtomir je bil (koliko časa?) srečno zaljubljen v Bogomilo, obleganje Ajdovskega gradca pa je trajalo mesecev. Na koncu pripovedi odide Črtomir v, kjer naj bi postal

2. Določi, iz katere obravnavane Prešernove pesmi so spodaj navedeni verzi.

<i>Na tleh leže slovenstva stebri stari, v domačih šegah utrjene postave;</i>	
<i>Al' ko si je zvolila mladenča družega, iz prs nobena njemu ni pesem več prišla;</i>	
<i>Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi, skrb vsak dan mu pomlajena nevesta;</i>	
<i>V sovražnike 'z oblakov rodu naj našga trešči grom;</i>	
<i>Kako bit hočeš poet in ti pretežko je v prsih nosit' al pekel al nebo!</i>	
<i>Vremena bodo Kranjcem se zjasnile, jim milši zvezde kakor zdej sijale;</i>	
<i>Modrost, pravičnost, učenost, device brez dot žal'vati videl sem, samice;</i>	
<i>Meni nebo odprto se zdi, kadar se v tvoje ozrem oči;</i>	
<i>Odkrila se bo tebi onstran groba ljubezni moje čistost in zvestoba;</i>	
<i>Ljubice pod okno dragi pride marsiktero noč;</i>	

3. Vstavi manjkajoče besede iz obravnavanih Prešernovih pesmi.

Poet tvoj nov venec vije, ran mojih bo in tvoje hvale, iz svoje so kali pognale rož'ce poezije. Oča so, topli me, mati nad mano se; moji se sram'vali so, tuji za mano so. Dni mojih lepši kmalo, mladosti, kmalo ste minule; rodile ve ste meni malo, še tega so se koj osule.

4. Razvrsti šest izbranih kitic iz Krsta pri Savici tako, da s številkami od 1 do 6 označiš pravilno dogajalno zaporedje (kot si v zgodbi sledijo dogodki od začetnih do končnih).

<i>Molče v to prošnjo Črtomir dovoli, z duhovnim bliža slapu se Savice, molitve svete mašnik, on z njim moli, v imenu krsti ga svete Trojice. So na kolenih, kar jih je okoli, se od veselja svet' obraz device, ki je bila podpora vere krive, je opravljala službo bog'nje Žive.</i>	<i>Zbudi ga 'z misli teh mož govornica, ki bližajo se z blagom obloženi, spozna koj ribiča poštena lica; neznan mož pride po stezi zeleni; talar in štola, znamenji poklica, povesta mu, da služi Nazareni. Po meč bi desna se bila stegnila, v ti priči se prikaže Bogomila.</i>	<i>Znan ribič privesla od one strani, opomni ga, kak sam sebe pozabi, kako povsod ga iščejo kristjani, kak z ujetimi Valjhun srditi rabi, prijazno dalj mu tam ostati brani, stopiti k sebi ga v čolnič povabi, da ga pripelje v varnejše zavetje; vda Črtomir se v to, kar ribič svetje.</i>
<i>Dari opraviti bog'nji po navadi prinese Črtomira lahka ladja, od tega, kar raste pri njega gradi, od črede, žita in novine sadja; ko bliža z njimi se devici mladi, zadene ga, ko se je najmanj nadja, iz nje oči v srce ljubezni strela, plamen neogasljiv je v njem vnela.</i>	<i>En dan sem prašat šla po vojske sreči, al skozi se še ni sklenila z vami; učil ljudi je mož bogaboječi, duhovni mož, ki zdaj ga vidiš z nami; kako nas ustvaril vse je Bog največi, kak greh prišel na svet je po Adami, kak se je božji sin zato učlovečil, da bi otel narode in osrečil.</i>	<i>Mož in oblakov vojsko je obojno končala temna noč, kar svetla zarja zlata z rumen'mi žarki glavo trojno snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja, Bohinjsko jezero stoji pokojno, sledu ni več zunanjega viharja; al somov vojska pod vodo ne mine, in drugih roparjev v dnu globočine.</i>

5. Preberi dve kratki Prešernovi pesmi (*Prosto srce* in *Gazela št. 7*) in pri vsaki pesmi izrazi temo/vsebino (z uporabo besedne zveze) in sporočilo (z eno povedjo).

*Sem dolgo upal in se bal,
slovo sem upu, strahu dal;
srce je prazno, srečno ni –
nazaj si up in strah želi.*

TEMA:
SPOROČILO :

*Kdor jih bere, vsak drugače pesmi moje sodi;
eden hvali in spet drugi vpije: "Fej te bodi!"
Ta veli mi: poj sonete; oni: poj balade;
tretji bi bil bolj prijatelj Pindarovi odi.
Bo prijeten morebiti temu glas gazelic;
oni bo pa rekel: kaj za Vodnikom ne hodi?
Razuzdanim bodo moje pesmi prenedolžne;
al' terc'jalke poreko, da jih je vdihnil zlodi.
Jaz pa tebi sami, draga, želel sem dopasti,
drugih nisem prašal, kaj se njim po glavi blodi.*

TEMA:
SPOROČILO :

Vprašalnik za učitelja I (pred eksperimentom)

ŠOLA:

POUČEVANI RAZRED:

SPOL:

M Ž

DELOVNA DOBA V ŠOLI:

1. Podčrtajte. Pri poučevanju književnosti moji dijaki na gimnazijskem programu za berilo uporabljajo

BRANJA SVET KNJIŽEVNOSTI NIČ OD TEGA.

2. Dopolnite. Ob tem uporabljam redno ali občasno še naslednje priročnike:

3. Obkrožite in dopolnite. V primerjavi z drugimi besedili je obravnava Prešernovih pesmi
a) lažja, b) podobna, c) težja.

Pojasnite, zakaj:

Pri obravnavi Prešernovih pesmi redno najprej preverjam razumevanje. DA NE

Dijaki morajo tudi sami predstavljati Prešernove verze v prozno obliko. DA NE

Ob obravnavi Prešerna vedno prakticiram tudi govorne vaje (deklamacije). DA NE

Ob obravnavi Prešerna običajno dajem naslednje domače naloge:

4. Podčrtajte. Po obravnavi Prešernovih pesmi preverjam in ocenjujem znanje

USTNO S TESTOM (KONTROLKO) S ŠOLSKO NALOGO.

5. Dopolnite.

Dijaki najboljše sprejemajo naslednje Prešernove pesmi:

Dijaki imajo največje težave z razumevanjem naslednjih Prešernovih pesmi:

Poleg predpisanih po učnem načrtu običajno obravnavam naslednje Prešernove pesmi:

Izpustiti bi bilo treba obravnavo naslednjih Prešernovih pesmi:

6. Podčrtajte. Domače branje izbranih besedil preverjam

NIKOLI OBČASNO REDNO – USTNO PISNO.

7. Dopolnite. Domače branje preverjam na naslednji način:

8. Podčrtajte. Domače branje praviloma obravnavam

BREZ ODLOMKA Z ENIM ODLOMKOM Z VEČ ODLOMKI.

Za obravnavo domačega branja običajno potrebujem

2 URI 3 URE 4 URE.

9. Na kratko opišite.

Prešernove pesmi običajno obravnavam na naslednji način:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Krst pri Savici običajno obravnavam na naslednji način:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Vprašalnik za učitelja II (po eksperimentu)

ŠOLA:

POUČEVANI RAZRED:

Obkrožite črko pred najustreznejšim odgovorom.

1. Za obravnavo Prešernove poezije v eksperimentalnem oddelku sem potrebovala

- a) več šolskih ur kot običajno,
- b) enako število ur kot običajno,
- c) manj šolskih ur kot običajno.

2. Z obravnavo Prešernove poezije v eksperimentalnem oddelku sem imela doma

- a) manj dela kot običajno,
- b) enako dela kot običajno,
- c) več dela kot običajno.

3. Po mojem mnenju so dijaki v eksperimentalnem oddelku

- a) pridobili manj znanja kot običajno,
- b) pridobili enako znanja kot običajno,
- c) pridobili več znanja kot običajno.

4. Po mojem mnenju so si dijaki v eksperimentalnem oddelku

- a) oblikovali boljši odnos do Prešernove poezije kot običajno,
- b) oblikovali enak odnos do Prešernove poezije kot običajno,
- c) oblikovali slabši odnos do Prešernove poezije kot običajno.

5. Po mojem mnenju je od priloženega eksperimentalnega gradiva dijakom najbolj koristilo:

- a) predstavitev daljših besedil iz poezije v prozo,
- b) naloge za preverjanje razumevanja,
- c) samostojno delo z besedilom,
- č) nič od tega.

Obkrožite.

Poznavanje Prešernove poezije sem preverjala

- a) ustno, b) s kontrolno nalogo, c) s šolsko nalogo.

Ob obravnavi Prešernove poezije smo izvedli v razredu tudi govorne vaje (deklamacije Prešernovih pesmi).

DA NE

Dijaki so se morali naučiti na pamet

- a) eno pesem, b) dve pesmi, c) tri pesmi, č) več kot tri pesmi.

Dopolnite.

Za obravnavo Prešernove poezije v celoti smo porabili šolskih ur, za obravnavo Krsta pri Savici pa šolskih ur.

O poteku pouka v eksperimentalnem oddelku imam še naslednje mnenje:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Vprašalnik za učitelja III (na koncu šolskega leta)

ŠOLA:

POUČEVANI RAZRED:

1. Pri pouku slovenščine v šolskem letu 2005/06 so bili dijaki na splošno

- zelo disciplinirani,
- disciplinirani,
- nedisciplinirani.

2. Za obravnavo Prešernove poezije so bili dijaki na splošno

- zelo motivirani,
- motivirani,
- nemotivirani.

3. Nemotiviranih in nediscipliniranih dijakov je bilo v razredu

- manj kot ena tretjina,
- približno polovica,
- več kot dve tretjini.

4. Dijakov, ki niso redno delali domačih nalog, je bilo v razredu

- manj kot ena tretjina,
- približno polovica,
- več kot dve tretjini.

5. Pisne preizkuse znanja smo v tem šolskem letu morali ponavljati

- enkrat,
- večkrat,
- nikoli.

6. Pri obravnavi Prešernovih pesmi so imeli dijaki s seboj berila/Poezije

- redno,
- pogosto,
- občasno.

7. Pri obravnavi Prešernovih pesmi so bili dijaki na splošno

- zelo aktivni,
- aktivni,
- pasivni.

8. Splošno vzdušje na šoli je bilo za kvaliteten pouk

- zelo spodbudno,
- spodbudno,
- nespodbudno.

PRILOGA R14 (Vprašalnik III)

ŠOLA		EG Nova Gorica							RAZRED 2. b (kontrolni)								3.6.06			
št.	splošni		vprašanje															datum obdelave		
	SP	OS	1A	1B	1C	1C	1D	1E	2A	2B	3A	3B	3C	4	5A	5B	5C	5C	T	%
1	Ž	2	7	1	0	1	3	4		3	1	1	0	1	1	0	1	1	25	37,3%
2	Ž	3	8	4	1	3	2	5		6	2	4	1	0	0	0	0	0	36	53,7%
3	Ž	4	8	4	1	3	2	5		6	2	4	1	0	0	0	0	0	36	53,7%
4	Ž	2	8	4	1	3	2	6		6	2	3	1	0	0	0	0	0	36	53,7%
5	Ž	2	7	3	1	3	2	6		7	2	4	1	0	0	0	0	0	36	53,7%
6	M	2	7	3	0	2	2	2		2	1	0	0	0	0	0	0	0	19	28,4%
7	M	2	6	4	1	4	2	4		2	0	2	1	1	0	0	0	0	27	40,3%
8	M	2	8	5	1	4	2	5		2	0	0	0	0	0	0	0	0	27	40,3%
9	M	2	8	1	1	1	0	5		0	0	0	0	0	0	0	0	0	16	23,9%
10	Ž	2	8	2	0	2	1	3		3	0	0	0	0	0	0	0	0	19	28,4%
11	M	3	7	4	1	2	2	5		2	2	2	0	0	0	0	0	1	28	41,8%
12	M	2	7	2	0	4	3	6		0	3	0	0	0	0	0	0	0	25	37,3%
13	Ž	4	7	4	2	3	1	4		4	2	1	2	0	0	1	0	1	32	47,8%
14	Ž	2	7	4	1	2	2	6		4	2	1	1	0	0	0	0	0	30	44,8%
15	Ž	2	5	4	0	2	2	0		2	0	0	0	0	0	0	0	0	15	22,4%
16	Z	2	5	1	0	1	0	2		2	0	0	0	0	0	0	0	0	11	16,4%
17	Ž	2	5	1	0	1	1	3		1	0	0	0	0	0	0	0	1	13	19,4%
18	M	2	7	1	3	3	2	4		2	1	1	0	1	0	0	0	1	26	38,8%
19	M	3	7	4	2	2	2	6		2	1	1	0	1	0	0	0	0	28	41,8%
20																			0	0,0%
21																			0	0,0%
22																			0	0,0%
23																			0	0,0%
24																			0	0,0%
25																			0	0,0%
26																			0	0,0%
27																			0	0,0%
28																			0	0,0%
29																			0	0,0%
30																			0	0,0%
31																			0	0,0%
32																			0	0,0%
	vsota	45																5	485	
	povprečje	2,4																0,3		38,1%

ŠOLA		EG Nova Gorica							RAZRED 2. a (eksperimentalni)								3.6.06			
št.	splošni		vprašanje															datum obdelave		
	SP	OS	1A	1B	1C	1Č	1D	1E	2A	2B	3A	3B	3C	4	5A	5B	5C	5Č	T	%
1	Ž	2	6	1	1	1	0	6		2	0	1	0	0	0	0	1	0	19	28,4%
2	Ž	2	6	1	1	0	3	5		3	0	1	0	1	0	0	0	0	21	31,3%
3	M	3	4	1	1	2	1	3		3	0	2	0	0	1	1	1	1	21	31,3%
4	Ž	4	7	4	1	2	3	4		5	0	4	2	1	0	1	1	1	36	53,7%
5	Ž	5	7	4	2	2	3	4		6	1	4	1	1	1	1	0	1	38	56,7%
6	M	3	5	3	1	3	2	5		3	0	0	1	0	0	0	0	0	23	34,3%
7	M	2	4	4	1	2	2	3		4	0	0	0	0	0	0	0	0	20	29,9%
8	M	2	7	4	0	2	1	7		0	0	0	0	0	0	0	0	0	21	31,3%
9	M	2	7	3	0	2	3	4		2	0	0	1	0	0	0	0	0	22	32,8%
10	Ž	2	7	1	1	3	2	5		4	0	0	0	1	1	1	0	1	27	40,3%
11	Z	3	6	0	1	3	1	5		3	0	0	0	1	1	0	0	1	22	32,8%
12	M	3	6	3	0	2	2	5		3	0	0	0	3	0	0	0	0	24	35,8%
13	Ž	3	4	4	0	1	2	4		4	0	1	0	2	1	1	1	1	26	38,8%
14	Z	3	4	4	0	1	1	4		4	0	1	0	2	1	1	0	1	24	35,8%
15	M	3	8	1	1	2	0	3		3	1	0	0	0	1	1	1	0	22	32,8%
16	M	3	8	3	1	3	1	2		0	1	0	0	0	0	0	0	0	19	28,4%
17	M	2	7	4	0	2	0	0		0	1	0	0	0	0	0	0	0	14	20,9%
18	Ž	2	7	3	0	1	2	4		4	0	2	0	1	0	0	0	1	25	37,3%
19	Ž	2	7	3	0	1	1	4		3	0	2	0	0	0	0	0	0	21	31,3%
20	Ž	5	8	3	3	4	2	4		6	1	1	1	0	1	1	1	0	36	53,7%
21	Z	3	8	4	3	4	3	4		7	1	1	1	0	1	1	1	0	39	58,2%
22	Ž	3	5	3	1	1	2	3		4	1	2	0	0	1	0	1	0	24	35,8%
23	M	2	5	2	0	2	0	0		4	1	1	0	0	0	0	1	0	16	23,9%
24																			0	0,0%
25																			0	0,0%
26																			0	0,0%
27																			0	0,0%
28																			0	0,0%
29																			0	0,0%
30																			0	0,0%
31																			0	0,0%
32																			0	0,0%
	vsota	64																8	560	
	povprečje	2,8																0,3		36,3%

PRILOGA R14 (Vprašalnik III)

ŠOLA SG Tolmin									RAZRED 2. b (kontrolni)									3.6.06		
št.	splošni		vprašanje																datum obdelave	
	SP	OS	1A	1B	1C	1Č	1D	1E	2A	2B	3A	3B	3C	4	5A	5B	5C	5Č	T	%
1	Ž	4	4	3	2	4	2	5		6	2	2	1	3	1	1	1	1	38	56,7%
2	Ž	3	7	4	3	3	3	6		5	2	2	1	0	0	1	1	1	39	58,2%
3	M	2	2	1	1	2	0	5		2	0	0	0	3	0	0	0	1	17	25,4%
4	M	2	7	5	4	4	3	5		4	3	0	2	3	0	0	0	0	40	59,7%
5	M	2	8	3	0	3	1	3		2	0	1	0	0	0	0	0	0	21	31,3%
6	M	2	8	4	1	3	1	5		4	0	2	0	0	0	0	0	1	29	43,3%
7	M	2	8	1	1	3	4	5		4	0	1	0	0	0	0	0	1	28	41,8%
8	M	2	7	1	1	0	2	7		3	0	1	0	2	0	0	1	0	25	37,3%
9	M	3	7	5	2	2	3	6		3	0	2	0	2	0	1	0	0	33	49,3%
10	Ž	2	5	4	2	2	2	7		3	3	2	2	0	1	0	0	0	33	49,3%
11	Ž	2	6	4	2	2	2	4		4	3	2	2	0	1	0	0	0	32	47,8%
12	Ž	3	5	4	2	4	1	6		4	3	3	1	0	0	0	1	0	34	50,7%
13	Ž	3	8	4	2	4	2	7		9	2	1	1	1	1	1	0	1	44	65,7%
14	Ž	3	8	4	4	3	3	7		9	2	3	1	1	0	0	1	1	47	70,1%
15	Ž	4	8	4	2	4	3	8		6	2	2	4	3	1	1	1	1	50	74,6%
16	Ž	2	4	1	1	2	3	4		2	1	0	2	3	0	0	0	0	23	34,3%
17	M	2	7	5	1	4	3	7		2	0	1	0	0	0	0	0	1	31	46,3%
18	M	4	8	4	1	3	3	6		8	3	3	3	1	0	0	1	1	45	67,2%
19	M	2	7	5	1	2	2	5		2	0	0	0	2	0	0	0	1	27	40,3%
20	M	3	7	5	0	4	2	7		3	0	0	0	0	0	0	0	1	29	43,3%
21	M	4	8	4	1	3	2	7		1	1	0	1	1	1	1	1	1	33	49,3%
22	M	2	6	4	3	3	2	4		7	0	1	0	2	0	0	0	1	33	49,3%
23	M	4	7	4	4	4	2	6		6	0	0	0	3	0	0	0	1	37	55,2%
24	M	3	4	1	0	0	2	6		2	0	0	0	0	0	0	0	0	15	22,4%
25	M	3	7	4	0	4	2	7		8	1	2	2	1	0	1	0	0	39	58,2%
26	M	4	6	5	4	4	3	6		6	1	2	3	3	0	0	0	0	43	64,2%
27	Ž	4	6	5	2	4	2	7		8	1	1	0	1	0	0	0	1	38	56,7%
28	M	2	5	2	1	1	2	4		2	0	1	1	0	0	0	0	0	19	28,4%
29																			0	0,0%
30																			0	0,0%
31																			0	0,0%
32																			0	0,0%
vsota		78																	16	922
povprečje		2,8																	0,6	49,1%

ŠOLA SG Tolmin									RAZRED 2. a (eksperimentalni)									3.6.06		
št.	splošni		vprašanje																datum obdelave	
	SP	OS	1A	1B	1C	1C	1D	1E	2A	2B	3A	3B	3C	4	5A	5B	5C	5C	T	%
1	M	2	6	1	1	3	0	4		8	4	2	4	3	0	0	0	1	37	55,2%
2	Ž	4	8	4	2	4	3	4		8	1	2	0	2	1	0	1	1	41	61,2%
3	Ž	5	7	4	4	4	3	6		9	2	2	4	3	0	0	1	1	50	74,6%
4	Ž	2	7	1	2	2	3	6		6	1	1	0	3	1	1	1	1	36	53,7%
5	Ž	3	7	4	2	4	3	5		5	1	0	2	2	0	1	1	1	38	56,7%
6	Ž	3	6	5	2	4	1	3		5	1	1	1	3	1	1	1	1	36	53,7%
7	Ž	2	8	4	3	2	1	4		6	1	3	1	1	0	0	0	1	35	52,2%
8	Ž	2	8	4	3	2	1	4		6	1	3	0	0	0	0	1	1	34	50,7%
9	Ž	4	8	4	1	2	1	4		5	0	2	1	1	0	1	0	1	31	46,3%
10	Ž	3	6	4	3	4	2	7		9	4	2	4	3	0	0	1	1	50	74,6%
11	M	2	8	1	3	1	3	7		5	4	2	4	3	0	0	0	0	41	61,2%
12	M	4	8	4	2	3	2	7		8	4	3	4	3	0	0	0	0	48	71,6%
13	Ž	3	4	4	1	2	2	6		1	1	1	0	1	1	0	0	1	25	37,3%
14	M	3	7	4	3	3	2	5		3	0	2	2	3	0	0	0	1	35	52,2%
15	M	2	6	4	2	3	2	5		1	0	0	2	0	0	1	0	1	27	40,3%
16	Ž	2	6	3	2	4	3	5		2	1	2	1	1	1	1	1	1	34	50,7%
17	Ž	4	6	4	2	3	3	3		2	0	2	2	0	0	0	1	1	29	43,3%
18	Ž	2	5	2	1	3	2	6		2	0	1	2	1	0	0	0	0	25	37,3%
19	M	3	5	4	0	2	1	7		2	0	2	0	1	1	1	0	1	27	40,3%
20	Ž	3	8	3	0	2	0	3		5	2	2	0	1	0	1	0	1	28	41,8%
21	M	3	7	4	2	4	2	6		6	3	2	3	3	0	1	0	1	44	65,7%
22	Ž	4	7	4	1	2	1	5		4	0	2	1	1	0	1	1	1	31	46,3%
23	Ž	2	6	4	1	3	3	5		1	0	0	0	0	0	1	0	0	24	35,8%
24	M	3	6	4	1	2	2	5		2	0	0	0	1	0	0	0	1	24	35,8%
25	Ž	4	7	4	2	4	1	6		4	1	0	1	3	0	0	0	1	34	50,7%
26	Ž	3	7	3	1	2	2	5		4	0	1	2	3	0	1	0	0	31	46,3%
27	M	3	8	4	1	3	1	5		4	0	1	2	1	0	0	0	0	30	44,8%
28	M	3	6	4	0	3	1	5		4	0	1	1	1	1	0	0	1	28	41,8%
29	M	3	5	3	0	3	3	7		5	0	0	0	0	1	0	1	1	29	43,3%
30																			0	0,0%
31																			0	0,0%
32																			0	0,0%
vsota		86																	23	982
povprečje		3,0																	0,8	50,5%

PRILOGA R14 (Vprašalnik III)

ŠOLA SG Vipava		RAZRED 2. a (kontrolni)																3.6.06		
št.	splošni		vprašanje																datum obdelave	
	SP	OS	1A	1B	1C	1Č	1D	1E	2A	2B	3A	3B	3C	4	5A	5B	5C	5Č	T	%
1	M	3	6	3	1	2	2	2		1	0	0	0	1	0	0	1	1	20	29,9%
2	Ž	3	8	4	1	1	2	4		3	1	1	0	0	0	0	1	0	26	38,8%
3	Ž	5	8	2	1	3	2	6		5	3	3	4	1	0	1	1	1	41	61,2%
4	M	3	7	4	2	3	2	5		3	1	0	0	1	0	0	0	1	29	43,3%
5	M	4	6	3	1	3	3	6		4	1	0	1	0	0	0	0	1	29	43,3%
6	Ž	2	5	4	2	1	0	2		3	0	1	0	0	0	0	0	0	18	26,9%
7	Ž	4	6	5	1	2	4	5		5	0	0	0	0	0	0	1	1	30	44,8%
8	Ž	5	8	5	2	3	0	6		6	1	2	3	1	0	1	1	1	40	59,7%
9	Ž	4	7	4	2	2	2	5		4	1	3	0	3	0	1	1	0	35	52,2%
10	Ž	5	8	5	2	3	2	7		7	4	3	2	0	0	0	1	1	45	67,2%
11	M	3	8	4	0	4	1	6		2	0	3	0	0	0	0	0	0	28	41,8%
12	Ž	3	8	4	1	3	3	6		2	0	0	0	0	0	0	0	1	28	41,8%
13	M	3	8	3	2	1	1	2		4	0	0	0	0	0	0	0	1	22	32,8%
14	M	3	8	4	2	3	1	3		3	0	1	2	0	1	0	1	0	29	43,3%
15	M	3	7	5	1	2	4	6		6	0	1	0	1	0	1	1	1	36	53,7%
16	Ž	5	8	5	2	3	2	6		7	3	4	0	1	0	0	0	1	42	62,7%
17	Ž	4	5	1	2	3	2	4		5	0	1	0	1	1	1	1	1	28	41,8%
18	Ž	3	7	4	3	3	2	4		4	0	1	0	1	0	0	1	1	31	46,3%
19	M	5	6	4	1	2	1	4		1	1	1	0	1	0	0	0	0	22	32,8%
20	M	3	7	1	1	3	1	4		3	0	0	0	1	0	0	0	0	21	31,3%
21	Ž	4	8	2	3	2	1	7		6	0	1	2	2	0	1	1	1	37	55,2%
22	M	4	8	4	2	2	1	7		4	0	1	1	3	0	0	0	0	33	49,3%
23	Ž	4	8	4	2	4	3	7		5	4	1	2	2	0	0	1	1	44	65,7%
24	M	2	6	1	1	3	1	5		0	2	1	3	0	0	0	1	0	24	35,8%
25	Ž	3	5	3	1	3	0	6		3	2	2	3	3	0	1	0	0	32	47,8%
26	Ž	3	6	4	1	2	1	5		6	0	2	3	1	0	1	0	0	32	47,8%
27	Ž	5	8	4	1	3	3	8		5	2	2	2	3	0	0	1	1	43	64,2%
28																			0	0,0%
29																			0	0,0%
30																			0	0,0%
31																			0	0,0%
32																			0	0,0%
	vsota	98																16	845	
	povprečje	3,6																0,6		46,7%

ŠOLA SG Vipava		RAZRED 2. b (eksperimentalni)																3.6.06		
št.	splošni		vprašanje																datum obdelave	
	SP	OS	1A	1B	1C	1C	1D	1E	2A	2B	3A	3B	3C	4	5A	5B	5C	5C	T	%
1	M	5	8	5	4	2	4	6		7	3	2	1	3	0	1	0	0	46	68,7%
2	Ž	5	8	5	2	4	3	6		8	3	4	4	1	1	1	1	1	52	77,6%
3	Ž	5	8	4	2	3	3	5		4	2	3	3	1	0	0	1	0	39	58,2%
4	Ž	3	8	4	1	2	2	6		4	1	2	0	3	0	0	1	1	35	52,2%
5	M	4	8	4	1	2	2	6		5	0	4	1	3	0	1	1	0	38	56,7%
6	M	4	8	4	1	2	2	6		3	1	2	0	3	0	1	1	1	35	52,2%
7	Ž	4	7	4	1	2	1	5		3	1	0	3	1	1	0	0	1	30	44,8%
8	Ž	4	7	3	1	4	1	7		5	0	4	2	2	1	1	1	1	40	59,7%
9	Ž	3	7	4	1	3	2	5		4	0	3	0	1	1	0	0	1	32	47,8%
10	Ž	4	7	4	1	4	2	5		4	0	3	3	1	1	0	1	1	37	55,2%
11	M	3	6	4	2	2	4	6		8	2	4	3	1	0	1	0	1	44	65,7%
12	M	4	8	4	2	3	4	6		8	3	4	4	1	0	1	0	1	49	73,1%
13	Ž	3	4	5	0	2	4	5		6	0	3	0	0	0	0	0	1	30	44,8%
14	M	3	7	4	1	2	3	5		3	0	3	2	0	0	1	1	1	33	49,3%
15	Ž	3	8	4	0	2	1	4		6	1	2	0	0	1	1	1	0	31	46,3%
16	Ž	4	8	4	2	2	3	7		7	2	4	3	0	0	1	1	1	45	67,2%
17	Ž	5	8	4	2	2	3	7		7	3	3	1	2	1	1	0	0	44	65,7%
18	Ž	5	8	4	1	3	4	5		6	3	4	4	3	1	1	1	1	49	73,1%
19	Ž	4	8	4	0	3	4	6		7	2	4	4	3	1	1	1	1	49	73,1%
20	Ž	5	8	4	1	3	3	7		6	1	3	4	3	1	1	1	0	46	68,7%
21	M	4	8	4	2	2	3	5		3	0	2	0	0	0	1	0	0	30	44,8%
22	M	4	8	2	2	4	2	6		6	1	1	1	1	0	1	0	0	35	52,2%
23	Ž	4	8	5	3	4	4	6		6	2	4	4	3	1	1	1	1	53	79,1%
24	Ž	4	7	3	0	3	3	5		6	1	2	3	1	0	1	0	0	35	52,2%
25																			0	0,0%
26																			0	0,0%
27																			0	0,0%
28																			0	0,0%
29																			0	0,0%
30																			0	0,0%
31																			0	0,0%
32																			0	0,0%
	vsota	96																15	957	
	povprečje	4,0																0,6		59,5%

PRILOGA R14 (Vprašalnik III)

ŠOLA TG Nova Gorica		RAZRED 2. b (kontrolni)																3.6.06		
št.	splošni		vprašanje																datum obdelave	
	SP	OS	1A	1B	1C	1Č	1D	1E	2A	2B	3A	3B	3C	4	5A	5B	5C	5Č	T	%
1	M	2	7	1	1	1	1	2		1	0	0	0	1	0	0	1	0	16	23,9%
2	M	2	5	1	0	1	0	4		2	0	0	1	0	0	0	0	0	14	20,9%
3	M	3	6	2	0	1	0	4		1	0	0	0	0	0	0	0	0	14	20,9%
4	M	2	3	3	1	2	1	3		0	0	0	0	0	0	0	1	0	14	20,9%
5	M	2	6	4	2	4	2	6		0	0	0	0	0	0	0	0	0	24	35,8%
6	M	3	4	2	0	2	2	3		0	0	0	1	1	0	0	0	1	16	23,9%
7	M	2	5	1	0	2	0	3		0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	16,4%
8	M	3	5	3	1	3	2	3		3	0	2	0	0	0	0	1	0	23	34,3%
9	M	3	3	4	1	3	3	5		3	0	2	2	2	0	0	0	0	28	41,8%
10	M	2	6	3	0	1	1	5		2	0	0	0	1	0	0	0	0	19	28,4%
11	M	2	7	4	1	1	0	3		2	0	0	0	3	0	0	0	1	22	32,8%
12	M	2	5	3	0	1	1	5		1	0	0	0	0	0	0	0	0	16	23,9%
13	M	2	6	3	0	1	0	2		1	0	0	0	0	0	1	0	0	14	20,9%
14	M	2	8	2	0	0	0	5		1	0	0	0	1	0	0	0	0	17	25,4%
15	M	4	7	4	0	2	0	3		3	1	0	0	0	1	0	1	1	23	34,3%
16	M	2	7	4	0	2	0	3		4	1	0	0	0	0	0	1	0	22	32,8%
17	M	3	7	3	1	1	0	3		2	0	0	0	3	0	0	0	1	21	31,3%
18	M	4	7	4	0	4	0	5		2	0	0	0	3	0	0	0	0	25	37,3%
19	M	4	7	4	2	2	2	6		4	0	2	2	1	0	1	0	0	33	49,3%
20	M	4	8	4	2	1	1	6		3	0	2	4	1	0	1	0	0	33	49,3%
21	M	2	8	2	0	1	1	3		2	0	2	3	1	0	0	0	1	24	35,8%
22																			0	0,0%
23																			0	0,0%
24																			0	0,0%
25																			0	0,0%
26																			0	0,0%
27																			0	0,0%
28																			0	0,0%
29																			0	0,0%
30																			0	0,0%
31																			0	0,0%
32																			0	0,0%
	vsota	55																5	429	
	povprečje	2,6																0,2		30,5%

ŠOLA TG Nova Gorica		RAZRED 2. a (eksperimentalni)																3.6.06		
št.	splošni		vprašanje																datum obdelave	
	SP	OS	1A	1B	1C	1C	1D	1E	2A	2B	3A	3B	3C	4	5A	5B	5C	5C	T	%
1	M	2	6	2	1	1	1	5		1	0	0	0	0	0	0	1	18	26,9%	
2	M	4	7	1	1	4	2	6		3	0	0	0	3	0	1	0	1	29	43,3%
3	M	2	8	4	1	2	2	4		3	0	0	0	3	1	0	0	1	29	43,3%
4	M	4	6	3	0	1	2	5		2	0	0	0	2	0	1	0	1	23	34,3%
5	M	3	6	3	1	2	2	6		1	0	0	1	1	0	1	0	1	25	37,3%
6	M	2	6	2	0	1	2	2		2	0	0	0	1	0	1	0	0	17	25,4%
7	M	3	5	5	0	1	1	4		3	0	1	0	1	1	0	0	1	23	34,3%
8	M	3	6	4	0	1	0	6		3	0	1	0	0	0	0	0	0	21	31,3%
9	M	3	5	4	0	1	1	4		3	0	1	0	0	1	0	0	1	21	31,3%
10	M	2	6	4	0	0	2	4		2	0	2	0	1	0	0	0	0	21	31,3%
11	M	2	6	3	1	0	1	5		2	0	0	0	1	1	1	0	1	22	32,8%
12	M	2	4	4	0	1	1	0		0	0	0	0	1	1	1	0	0	13	19,4%
13	M	2	5	1	0	1	2	1		0	0	1	0	0	0	0	0	0	11	16,4%
14	M	4	7	4	1	4	0	6		4	1	0	4	1	0	0	1	1	34	50,7%
15	M	5	6	3	2	1	2	8		4	1	2	1	3	1	0	1	1	36	53,7%
16	M	2	5	5	0	0	0	7		4	1	0	0	3	0	1	0	0	26	38,8%
17	M	3	7	3	2	3	3	5		3	1	0	1	1	0	1	0	1	31	46,3%
18	M	2	8	4	1	2	1	2		1	0	0	0	0	1	1	0	0	21	31,3%
19	M	3	7	4	0	4	1	6		3	1	3	1	1	1	1	0	1	34	50,7%
20	M	4	7	4	0	2	1	6		3	1	2	1	1	0	0	0	0	28	41,8%
21																			0	0,0%
22																			0	0,0%
23																			0	0,0%
24																			0	0,0%
25																			0	0,0%
26																			0	0,0%
27																			0	0,0%
28																			0	0,0%
29																			0	0,0%
30																			0	0,0%
31																			0	0,0%
32																			0	0,0%
	vsota	57																12	483	
	povprečje	2,9																0,6		36,0%

Prešernovi soneti – preizkus razumevanja

RAZRED:			SPOL:	M	Ž
IZOBRAZBA OČETA:	osnovna	srednja	višja ali visoka		
IZOBRAZBA MATERE:	osnovna	srednja	višja ali visoka		
SPLOŠNI USPEH V OŠ:	zadosten	dober	prav dober		odličen

Pozorno preberi tri Prešernove sonete in jim določi temo in sporočilo. Pomagaj si z ustreznima primeroma v prvem razdelku.

<p>PRIMER ZA DOLOČITEV TEME (V OBLIKI USTREZNE BESEDNE ZVEZE):</p> <p><i>Polje, vinograd, gora, morje, ruda, kupčija tebe rede.</i></p> <p>TEMA = rodovitnost naše domovine</p> <p>PRIMER ZA DOLOČITEV SPOROČILA (V OBLIKI USTREZNE POVEDI):</p> <p><i>Sem dolgo upal in se bal, slovo sem upu, strahu dal; srce je prazno, srečno ni — nazaj si up in strah želi.</i></p> <p>SPOROČILO = Brez ljubezni se ne da živeti, saj je ljubezen edini smisel življenja.</p>	<p><i>Vrh sonca sije soncev cela čreda po néba svetlih potih razkropljena; od sonca, ljub'ga svojga, zapuščena jih zemlja celo noč z veseljem gleda.</i></p> <p><i>Ko se zlati oblakov truma blede, nazaj pripelje zarja ga rumena, tak' zemlja je v ljubezni vsa zgubljena, da vanje ne obrne več pogleda.</i></p> <p><i>Kar zvezd nebo, deklet ima Ljubljana; rad ogledujem vas, cvetečelične ljublanske ljubeznive gosposdične!</i></p> <p><i>Al' dragi taka moč je čezme dana, da pričo nje sem slep za vse device, zamaknjen v mil' obraz srca kraljice.</i></p> <p>TEMA:</p> <p>SPOROČILO:</p>
<p><i>Odrplo bo nebo po sodnem dnevi se 'zvoljenim, svit glori ne'zrečeni, vso srečo bodo vid'li pogubljeni, ki stali bodo tam na strani levi.</i></p> <p><i>Pogled ta bolj jih ko goreči levi in ko strahovi vsi 'z pekla spuščeni bo ustrašil, od njega naprej podeni miru ne bodo našli v večni revi.</i></p> <p><i>Oči nje, od ljubezni razsvetljene, smejale so se izvoljen'mu naproti, bil priča sem nju sreče ne'zrečene;</i></p> <p><i>mi pred očmi je v najtemnejšem koti pogled ta, brez miru naprej me žene v obupa brezna po brezkončni poti.</i></p> <p>TEMA:</p> <p>SPOROČILO:</p>	<p><i>Mokrocveteče rož'ce poezije očitajo to, kar se v prsah skriva. Srce mi je postalo vrt in njiva, kjer seje zdej ljubezen elegije.</i></p> <p><i>Njih sonce ti si. V oknu domačije ne da te najti, luč ti ljubezniva!, v gledišču, na sprehodih sreča kriva, ne v krajih, kjer plesalk vrsta se vije.</i></p> <p><i>Kolikokratov me po mestu žene zagledat tebe želja; ne odkrije se men' obraz lepote zaželene.</i></p> <p><i>V samoti iz oči mi solza lije, zatorej pesmi, tebi v čast zložene, iz krajev niso, ki v njih sonce sije.</i></p> <p>TEMA:</p> <p>SPOROČILO:</p>

PRILOGA R16 Krst pri Savici (odlomek iz pesnitve in predstavitev v prozo)

*Mož in oblakov vojsko je obojno
končala temna noč, kar svetla zarja
zlata z rumen'ni žarki glavo trojno
snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja,
Bohinjsko jezero stoji pokojno,
sledu ni več zunanjega viharja;
al somov vojska pod vodo ne mine,
in drugih roparjev v dnu globočine.*

*Al jezero, ki na njega pokrajni
stojiš, ni, Črtomir! podoba tvoja? –
To noč je jenjal vojske šum zunanji,
potihnil ti vihar ni v prsih boja;
še hujši se je zbudil črv nekdanji,
ak prav uči me v revah skušnja moja,
bolj grize, bolj po novi krvi vpije,
požrešnejše obupa so harpije.*

*Na tleh leže slovenstva stebri stari,
v domačih šegah utrjene postave;
v deželi parski Tesel gospodarji,
ječe pod težkim jarmom sini Slave,
le tujcem sreče svit se v Kranji žari,
ošabno nos'jo ti pokonci glave.
Al, da te jenja ta skeleti rana,
ne boš posnel Katona Utikana!*

*Prenesla pričujoče ure teže
bi ne bila let poznih glava siva;
v mladosti vendar trdnejše so mreže,
ki v njih drži nas upa moč goljfiava;
kar, Črtomir! te na življenje veže,
se mi iz tvojih prejšnjih dni odkriva,
ko te vodila ni le stara vera
tje na osredek Blejskega jezera.*

*Tje na otok z valovami obdani,
v današnjih dnevih božjo pot Marije;
v dnu zad stoje snežnikov velikani,
polja, ki spred se sprosti, lepotije
ti kaže Blejski grad na levi strani,
na desni griček se za gričem skriva.
Dežela kranjska nima lepš'ga kraja,
ko je z okolščno ta, podoba raja.*

*Tam v časih Črtomira na otoki
podoba boginje je stala Žive,
ki so zročeni ji mladenčev stoki,
ki so ji, ve dekleta ljubeznive!
zročeni vaši smehi, vaši joki,
orožja, ki so nam nepremagljive: –
Tam bog'nje vežo Staroslav in lepa
njegova hči odpira in zaklepa.*

Z nočjo sta se končala tako nevihta kot vojaški
spopad, zdaj pa jutranja zarja obseva vse tri vrhove
Triglava.

Bohinjsko jezero je mirno,
saj ni več sledov viharnege vremena;
vendar se pod vodno gladino somi in druge roparske
ribe še vedno spopadajo.

Črtomir, ali ni jezero, ob katerem ta hip stojiš,
podoba tebe samega? —
To noč se je končal spopad dveh sovražnih vojsk,
vendar v tvoji duši še vedno divja boj;
nekdanje zlo je hujše kot prej, in če pravilno
razumemam iz lastnih bridkih izkušenj,
si zdaj še bolj notranje razdvojen
in bolj obupan.

Nekdanji stebri slovenstva so porušeni in z njimi so
propadli nekdanji običaji in zakoni.
V naši deželi zdaj odloča bavarski vojvoda Tassilo
in Slovani trpijo v neznosnem suženjstvu.
Na Kranjskem čaka srečna prihodnost le tujce, ki se
obnašajo zelo ošabno.
Ampak Črtomir, zato da bi se rešil teh duševnih
bolečin, ne boš posnemal samomorilca Katona!

Star, že osivel človek ne bi preživel teh težkih
trenutkov,
v mladosti pa nas močnejše veže na življenje lažno
upanje.
Črtomir, to, kar ti zdaj preprečuje umreti, razkrivam
iz tvoje preteklosti, ko nisi obiskoval otoka na
Blejskem jezeru samo zaradi stare, poganske vere.

Prihajal si na blejski otok, ki je dandanašnji
Marijina romarska pot.
V ozadju se vidijo zasnežene gore,
pogled z blejskega gradu na levi strani pa razkriva
lepote ravnice ob jezeru.
Na desni je gričevnata pokrajina.
Kranjska dežela nima lepšega kraja, kot je Bled z
okolico, saj je kot pravi raj na zemlji.

V Črtomirovih časih je bil na otoku v svetišču
postavljen kip boginje Žive,
ki povzroča duševne bolečine mladeničem, in ki so
ji, ve, ljubezniva dekleta, namenjeni vaši smehljaji
in vaš jok, to so tista orožja, pred katerimi smo
nemočni.
Za svetišče boginje Žive skrbita Staroslav in
njegova lepa hči.

*Hči Bogomila, lepa ko devica
sloveča Hero, je bila v Abidi,
nedolžnost vnema ji oči in lica,
lepote svoje sama le ne vidi,
priliznjena mladenčev govorica
je ne napihne, ji srca ne spridi.
Spolnila komaj je šestnajsto leto;
srce mlado ni za noben'ga vneto.*

*Dari opraviti bog'nji po navadi
prinese Črtomira lahka ladja,
od tega, kar raste pri njega gradi,
od črede, žita in novine sadja;
ko bliža z njimi se devici mladi,
zadene ga, ko se je najmanj nadja,
iz nje oči v srce ljubezni strela,
plamen neogasljiv je v njem vnela.*

*O blagor, blagor, Črtomir! ti vneta
je deklica od tvojega pogleda,
kak od zamaknjenja je vsa prevzeta,
kak gleda v tla, kak tresse se beseda!
Ko zarija, ki jasen dan obeta,
zarumeni podoba njena bleda,
in v tvoji roki roka nje ostane
zadržana ji od moči neznane.*

*Naj pevec drug vam srečo popisuje,
ki celo leto je cvetla obema:
kak Črtomir osredek obiskuje,
kak oča omladi med njima dvema,
ki ni, ko meni, mu veselje tuje,
ki srečna ga ljubezen v prsih vnema,
pijanost njuno, ki tak hitro mine,
pregnana od ločitve bolečine.*

*Že, Črtomir! je treba se ločiti,
ne slišiš, kak glasno trobenta poje?
Pripodil s sabo je Valjhun srditi
požigat božje veže divje roje;
povsod vzdigujejo se vere ščiti,
ki si prejel od matere jo svoje,
te vere, ki ji deklica ta služi,
ki zdaj te z njo ljubezen čista družī.*

*Kak težka, bridka ura je slovesa!
Stoje po licih jima kaplje vroče,
objeta sta, ko bi bila telesa
en'ga, spustiti žnabel žnabla noče;
si z lev'ga oča, desnega očesa
jok briše, ki ga skriti ni mogoče,
ko vidi v tako žalost nju utopljene,
in da tolažbe zanju ni nobene.*

Bogomila je lepa
kot slavna devica Hero iz Abide.
Njen obraz jasno izraža, da je še nedolžna in da se
še ne zaveda lastne lepote.
Oboževanje mladeničev je ni pokvarilo in ni niti
najmanj ošabna.
Komaj je dopolnila šestnajst let in ni še v nikogar
zaljubljena.

Črtomir pride kot po navadi z manjšo ladjo opraviti
žgalne daritve na čast boginje Žive,
in sicer pripelje nekaj tega, kar raste pri njegovem
gradu, in nekaj drobnice, žita in svežega sadja.
Ko se približa deviški mladenki,
se v povsem nepričakovanem trenutku
na prvi pogled
usodno zaljubi vanjo.

Črtomir!, blagor tebi, saj je deklica vsa prevzeta
ob tvojem pogledu.
Kako stoji vsa zamaknjena, s pogledom, uprtim v
tla, in tresočim glasom!
Bleda Bogomila zardi kot zarja, ki napoveduje lepo
vreme,
njena roka pa ostane v tvoji, saj jo je zadržala njej
neznana sila.

Naj vam kakšen drug pesnik, ki je v nasprotju z
mano vesel in srečno zaljubljen, opisuje srečo, ki sta
je bila oba deležna vse leto: kako Črtomir obiskuje
blejski otok in kako se Bogomilin oče ob njuni
ljubezni pomladi.

Naj opisuje njuno ljubezensko pijanost, ki zelo hitro
mine, saj kmalu pride do boleče ločitve.

Črtomir, že se je treba ločiti!
Kaj ne slišiš, kako glasno trobenta poziva v boj?
Besni Valjhun je pripeljal s seboj čete podivjanih
vojakov, ki naj bi požigali domača svetišča. Povsod
se pripravljajo na obrambo stare poganske vere, ki si
jo sprejel od svoje matere
in ki ji zdaj služi ta deklica, s katero te povezuje
iskrena ljubezen.

Kako hudo je, ko se je treba posloviti!
Po licih jima polzijo solze,
objeta sta tako tesno, kot bi bila iz enega telesa, in
njune ustnice se stikajo v dolgem poljubu.
Oče Staroslav si briše solze,
ki jih ne more skriti,
ker ju vidi tako strašno žalostna
in ker ve, da zanju ni nobene tolažbe.

Krst pri Savici (odlomek)

*Mož in oblakov vojsko je obojno
končala temna noč, kar svetla zarja
zlata z rumen'mi žarki glavo trojno
snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja,
Bohinjsko jezero stoji pokojno,
sledu ni več zunanjega viharja;
al somov vojska pod vodo ne mine,
in drugih roparjev v dnu globočine.*

*Al jezero, ki na njega pokrajni
stojiš, ni, Črtomir! podoba tvoja? –
To noč je jenjal vojske šum zunanji,
potihnil ti vihar ni v prsah boja;
še hujši se je zbudil črv nekdanji,
ak prav uči me v revah skušnja moja,
bolj grize, bolj po novi krvi vpije,
požrešnejše obupa so harpije.*

*Na tleh leže slovenstva stebri stari,
v domačih šegah utrjene postave;
v deželi parski Tesel gospodari,
ječe pod težkim jarmom sini Slave,
le tujcem sreče svit se v Kranji žari,
ošabno nos'jo ti pokonci glave.
Al, da te jenja ta skeleti rana,
ne boš posnel Katona Utikana!*

*Prenesla pričujoče ure teže
bi ne bila let poznih glava siva;
v mladosti vendar trdnejše so mreže,
ki v njih drži nas upa moč goljfiiva;
kar, Črtomir! te na življenje veže,
se mi iz tvojih prejšnjih dni odkriva,
ko te vodila ni le stara vera
tje na osredek Blejskega jezera.*

*Tje na otok z valovami obdani,
v današnjih dnevih božjo pot Marije;
v dnu zad stoje snežnikov velikani,
polja, ki spred se sprosti, lepotije
ti kaže Blejski grad na levi strani,
na desni griček se za gričem skrije.
Dežela kranjska nima lepš'ga kraja,
ko je z okolščno ta, podoba raja.*

*Tam v časih Črtomira na otoki
podoba boginje je stala Žive,
ki so zročeni ji mladenčev stoki,
ki so ji, ve dekleta ljubeznive!
zročeni vaši smehi, vaši joki,
orožja, ki so nam nepremagljive: –
Tam bog'nje vežo Staroslav in lepa
njegova hči odpira in zaklepa.*

*Hči Bogomila, lepa ko devica
sloveča Hero, je bila v Abidi,
nedolžnost vnema ji oči in lica,
lepote svoje sama le ne vidi,
priliznjena mladenčev govorica
je ne napihne, ji srca ne spridi.
Spolnila komaj je šestnajsto leto;
srce mlado ni za noben'ga vneta.*

*Dari opraviti bog'nji po navadi
prinese Črtomira lahka ladja,
od tega, kar raste pri njega gradi,
od črede, žita in novine sadja;
ko bliža z njimi se devici mladi,
zadene ga, ko se je najmanj nadja,
iz nje oči v srce ljubezni strela,
plamen neogasljiv je v njem vnela.*

*O blagor, blagor, Črtomir! ti vneta
je deklica od tvojega pogleda,
kak od zamaknjenja je vsa prevzeta,
kak gleda v tla, kak trese se beseda!
Ko zarija, ki jasen dan obeta,
zarumeni podoba njena blede,
in v tvoji roki roka nje ostane
zadržana ji od moči neznane.*

*Naj pevec drug vam srečo popisuje,
ki celo leto je cvetla obema:
kak Črtomir osredek obiskuje,
kak oča omladi med njima dvema,
ki ni, ko meni, mu veselje tuje,
ki srečna ga ljubezen v prsih vnema,
pijanost njuno, ki tak hitro mine,
pregnana od ločitve bolečine.*

*Že, Črtomir! je treba se ločiti,
ne slišiš, kak glasno trobenta poje?
Pripodil s sabo je Valjhun srditi
požigat božje veže divje roje;
povsod vzdigujejo se vere štiti,
ki si prejel od matere jo svoje,
te vere, ki ji deklica ta služi,
ki zdaj te z njo ljubezen čista družī.*

*Kak težka, bridka ura je slovesa!
Stoje po licih jima kaplje vroče,
objeta sta, ko bi bila telesa
en'ga, spustiti žnabel žnabla noče;
si z lev'ga oča, desnega očesa
jok briše, ki ga skriti ni mogoče,
ko vidi v tako žalost nju utopljene,
in da tolažbe zanju ni nobene.*

Krst pri Savici (prestavitev v prozo)

Z nočjo sta se končala tako nevihta kot vojaški spopad, zdaj pa jutranja zarja obseva vse tri vrhove Triglava.

Bohinjsko jezero je mirno,
saj ni več sledov viharnege vremena;
vendar se pod vodno gladino somi in druge roparske
ribe še vedno spopadajo.

Črtomir, ali ni jezero, ob katerem ta hip stojiš,
podoba tebe samega? —
To noč se je končal spopad dveh sovražnih vojsk,
vendar v tvoji duši še vedno divja boj;
nekdanje zlo je hujše kot prej, in če pravilno
razumevam iz lastnih bridkih izkušenj,
si zdaj še bolj notranje razdvojen
in bolj obupan.

Nekdanji stebri slovenstva so porušeni in z njimi so
propadli nekdanji običaji in zakoni.
V naši deželi zdaj odloča bavarski vojvoda Tassilo
in Slovani trpijo v neznosnem suženjstvu.
Na Kranjskem čaka srečna prihodnost le tujce, ki se
obnašajo zelo ošabno.
Ampak Črtomir, zato da bi se rešil teh duševnih
bolečin, ne boš posnemal samomorilca Katona!

Star, že osivel človek ne bi preživel teh težkih
trenutkov,
v mladosti pa nas močnejše veže na življenje lažno
upanje.
Črtomir, to, kar ti zdaj preprečuje umreti, razkrivam
iz tvoje preteklosti, ko nisi obiskoval otoka na
Blejskem jezeru samo zaradi stare, poganske vere.

Prihajal si na blejski otok, ki je dandanašnji Marijina
romarska pot.
V ozadju se vidijo zasnežene gore,
pogled z blejskega gradu na levi strani pa razkriva
lepote ravnice ob jezeru.
Na desni je gričevnata pokrajina.
Kranjska dežela nima lepšega kraja, kot je Bled z
okolico, saj je kot pravi raj na zemlji.

V Črtomirovih časih je bil na otoku v svetišču
postavljen kip boginje Žive,
ki povzroča duševne bolečine mladeničem, in ki so
ji, ve, ljubezniva dekleta, namenjeni vaši smehljaji in
vaš jok, to so tista orožja, pred katerimi smo
nemočni.
Za svetišče boginje Žive skrbita Staroslav in njegova
lepa hči.

	<p>Bogomila je lepa kot slavna devica Hero iz Abide. Njen obraz jasno izraža, da je še nedolžna in da se še ne zaveda lastne lepote. Oboževanje mladeničev je ni pokvarilo in ni niti najmanj ošabna. Komaj je dopolnila šestnajst let in ni še v nikogar zaljubljena.</p> <p>Črtomir pride kot po navadi z manjšo ladjo opraviti žgalne daritve na čast boginje Žive, in sicer pripelje nekaj tega, kar raste pri njegovem gradu, in nekaj drobnice, žita in svežega sadja. Ko se približa deviški mladenki, se v povsem nepričakovanem trenutku na prvi pogled usodno zaljubi vanjo.</p> <p>Črtomir!, blagor tebi, saj je deklica vsa prevzeta ob tvojem pogledu. Kako stoji vsa zamaknjena, s pogledom, uprtim v tla, in tresočim glasom! Bleda Bogomila zardi kot zarja, ki napoveduje lepo vreme, njena roka pa ostane v tvoji, saj jo je zadržala njej neznana sila.</p> <p>Naj vam kakšen drug pesnik, ki je v nasprotju z mano vesel in srečno zaljubljen, opisuje srečo, ki sta je bila oba deležna vse leto: kako Črtomir obiskuje blejski otok in kako se Bogomilin oče ob njuni ljubezni pomladi.</p> <p>Naj opisuje njuno ljubezensko pijanost, ki zelo hitro mine, saj kmalu pride do boleče ločitve.</p> <p>Črtomir, že se je treba ločiti! Kaj ne slišiš, kako glasno trobenta poziva v boj? Besni Valjhun je pripeljal s seboj čete podivjanih vojakov, ki naj bi požigali domača svetišča. Povsod se pripravljajo na obrambo stare poganske vere, ki si jo sprejel od svoje matere in ki ji zdaj služi ta deklica, s katero te povezuje iskrena ljubezen.</p> <p>Kako hudo je, ko se je treba posloviti! Po licih jima polzijo solze, objeta sta tako tesno, kot bi bila iz enega telesa, in njune ustnice se stikajo v dolgem poljubu. Oče Staroslav si briše solze, ki jih ne more skriti, ker ju vidi tako strašno žalostna in ker ve, da zanju ni nobene tolažbe.</p>
--	---

Vprašalnik za preverjanje razumevanja Krsta pri Savici (vrste branja)

RAZRED:			SPOL:	M	Ž
IZOBRAZBA OČETA:	osnovna	srednja	višja ali visoka		
IZOBRAZBA MATERE:	osnovna	srednja	višja ali visoka		
SPLOŠNI USPEH V OŠ:	zadosten	dober	prav dober		odličen

1. Dopolni besedilo z manjkajočimi izrazi.

Tam v časih na otoki podoba boginje je stala Žive, ki so zročeni ji stoki, ki so ji, ve dekleta ljubeznive!	zročeni vaši smehi, vaši, orožja, ki so nam nepremagljive: — Tam bognje vežo in lepa njegova hči odpira in zaklepa.
--	--

2. Razvrsti izbrane in pomešane kitice iz odlomka tako, da s številkami od 1 do 4 označiš pravilno dogajalno zaporedje.

<i>Že, Črtomir! je treba se ločiti, ne slišiš, kak glasno trobenta poje? Pripodil s sabo je Valjhun srditi požigat božje veže divje roje; povsod vzdigujejo se vere štiti, ki si prejel od matere jo svoje, te vere, ki ji deklica ta služi, ki zdaj te z njo ljubezen čista družī.</i>	<i>Al jezero, ki na njega pokrajni stojiš, ni, Črtomir! podoba tvoja? – To noč je jenjal vojske šum zunanji, potihnil ti vihar ni v prsah boja; še hujši se je zbudil črv nekdanji, ak prav uči me v revah skušnja moja, bolj grize, bolj po novi krvi vpije, požrešnejše obupa so harpije.</i>
<i>Dari opraviti bog'nji po navadi prinese Črtomira lahka ladja, od tega, kar raste pri njega gradi, od črede, žita in novine sadja; ko bliža z njimi se devici mladi, zadene ga, ko se je najmanj nadja, iz nje oči v srce ljubezni strela, plamen neogasljev je v njem vnela.</i>	<i>Tje na otok z valovami obdani, v današnjih dnevih božjo pot Marije; v dnu zad stoje snežnikov velikani, polja, ki spred se sprosti, lepotije ti kaže Blejski grad na levi strani, na desni griček se za gričem skrije. Dežela kranjska nima lepš'ga kraja, ko je z okolščno ta, podoba raja.</i>

3. Obkroži črko pred ustrezno trditvijo (v zvezi z odlomkom iz Krsta pri Savici).

- V jutru po spopadu med pogani in kristjani je bilo vreme
- a) deževno, b) oblačno, c) megleno, č) sončno.
- Črtomir misli, da bodo na Kranjskem v bodoče srečni
- a) Slovenci, b) kristjani, c) pogani, č) tujci.
- Po Prešernovem prepričanju življenjske tegobe laže prenaša
- a) moški, b) mlad človek, c) ženska, č) starejši človek.
- Bogomila se je pred srečanjem s Črtomirom do fantov obnašala
- a) vzvišeno, b) prevzetno, c) zaljubljeno, č) nezainteresirano.
- Ob srečanju s Črtomirom postane Bogomila v obraz
- a) rumena, b) rdeča, c) siva, č) bolj bleda.
- Staroslav se je ob ljubezni Bogomile in Črtomira
- a) dolgočasil, b) pomladil, c) počutil starega, č) spominjal žene.
- Ko se Črtomir poslavlja od Bogomile in njenega očeta,
- a) joče le Bogomila, b) joče le Črtomir, c) jočeta oba, č) jočejo vsi trije.

Sprejemanje Prešernovih pesmi (besedila)

NAVODILO ZA REŠEVANJE:

Natančno preberi vseh pet Prešernovih pesmi in reši pripadajoče naloge na posebnem listu.

Rešuj počasi in premišljeno in poskusi odgovoriti, tudi če nisi povsem prepričan/-a, da je tvoje razumevanje oz. opredeljevanje skladno s prevladujočim.

DEKLETOM

<p>Padala nebeška mana Izraelcam je v pušavi; zginila je, ak pobrana ni bila ob uri pravi.</p> <p>Kak lepo se rosa bliska, dokler jutra hlad ne mine! Komej sonce bolj pritiska, bo pregnana od vročine.</p>	<p>Rožice cveto vesele le ob času letne mlade; leto pošlje piš in strele, lepo cvetje jim odpade.</p> <p>Roža, rosa in mana vaša je mladost, dekleta! Svetjem, naj ne bo zaspana, ki cveto ji zlate leta.</p>	<p>Fante zbiraš si prevzetna, se šopiriš, ker si zala; varji, varji, de priletna samka se ne boš jokala!</p>
--	---	--

GAZELA (6)

<p>Al bo kal pognalo seme, kdor ga <i>seje</i>, sam ne ve; kdor sadi drevo, al bode zred'lo <i>veje</i>, sam ne ve. Se pod stropam neba trudi let' in dan nomad; al pa konec leta bode kaj <i>prireje</i>, sam ne ve. In kupec po svetu hodi, al pa kaj dobička bo, za blago kadar gotove dnarje <i>šteje</i>, sam ne ve. In vojšak, ki ga trobenta vabi med kanonov grom, kaj plačilo bo vročine, ran in <i>žeje</i>, sam ne ve. Lej! tak pevec teh gazelic, al jih bereš ti, al ne, al pri njih srce ledeno se <i>ogreje</i>, sam ne ve. In al veš, de ti ga vnemaš, ti mu pevski ogenj daš, al se smel bo razodeti saj <i>pozneje</i>, sam ne ve.</p>
--

MATEVŽU LANGUSU

<p>Marskeri romar gre v Rim, v Kompostelje, Al tje, kjer svet Anton Jezusa varje, Trsat obiše, al svete Lušarje Enkrat v življenji, al Marijno Celje.</p> <p>V podobah gledat' hrepeni veselje Življenja rajskega. Sled sence zarje Unstranske glorijske, vtisnjeni v oltarje Ljubezni verne ohladi mu želje.</p>	<p>Ah, tak podobo gledat' me device, Nebeške nje lepote senco, sanje Goljufne, v katerih komej sled resnice,</p> <p>Ukaz želj vleče v tvoje domovanje; Srce obupa manj more pušice, Ur krajši tek, tam milši prs zdihvanje.</p>
---	---

UKAZI

<p>De ne smem, si ukazala, belih rok se dotaknit'; zvedla, deklica si zala! kako znam pokoren bit'.</p> <p>De ne smem, si ukazala, od ljubezni govorit'; zvedla, deklica si zala! kako znam pokoren bit'.</p> <p>Moram de, si ukazala, hojo k tebi opustit'; zvedla, deklica si zala! kako znam pokoren bit'.</p>	<p>Moram de, si ukazala, tebe se povsod ognit'; zvedla, deklica si zala! kako znam pokoren bit'.</p> <p>Zraven si mi ukazala, de te moram pozabit'; bogal, deklica bi zala! ak bi moglo se zgodit'.</p> <p>Al srce mi drugo ustvari, al počakaj, de to bit' v prsih neha - Bog te obvari! pred ni moč te pozabit'.</p>
---	--

SVETI SENAN

<p>Zato, de b' od ženskih ne bil zapeljan, podal na otok se je sveti Senan; valovi šumejo okrog in okrog, otok ni dotaknjen od ženskih bil nog.</p> <p>Na morji se vzdigne prav velik vihar, vse kliče svetnike na pomoč mornar; strašno se valovi, vetrovi tepo in strele letijo, grom trese nebo.</p> <p>Tje barko k otoku vihar pridrvi, z nje deklica stopi z nebeškim' očmi — dve skal'ci vzdiguje strah prsi mokre, Senanus je zmoten, se djat' kam ne ve.</p> <p>"Vihar me pridrvil je semkej do vas, pod streho vzemite me, oče! ta čas, de se posušim, in prosite Boga, de pošlje drug veter, de vreme nam da." —</p> <p>"Za vreme," ji reče, "jaz hočem molit', na tem pa otoku ne smeš se mudit'; menih sta in ženska nasprotne stvari; le hitro od tod proč, ker se že mrači!"</p>	<p>Poklekne in prosi za vreme Boga, poležejo koj se valovi morja, in luna zasije, zvedri se nebo; — proč deklico mokro vetrovi neso.</p> <p>Senanu se sanja potem vse noči, od deklice nedrij, od njenih oči, de v smrtno bolezen pogreznil jo mraz, in de jo spovedat' zamudil je čas.</p> <p>In kadar vihar spet na morji buči, po barki ozira se s skrbnim' očmi; ak žensko pridrvil vihar bi tje v stran, pod streho bi vzel jo, spovedal Senan.</p> <p>Tam čaka zastonj in zastonj se kesa; nazaj med ljudi se Senanus poda. Od tod se menihi ženstva ne boje, Za dušo in truplo njih radi skrbe.</p>
--	--

Sprejemanje Prešernovih pesmi (testni vprašalnik)

1. Izrazi vsebino posamezne kitice s svojimi besedami v obsegu ene povedi.

KITICA IZ PREŠERNOVE PESMI	VSEBINA
Kak lepo se rosa bliska, dokler jutra hlad ne mine! Komej sonce bolj pritiska, bo pregnana od vročine.	
V podobah gledat' hrepeni veselje Življenja rajskega. Sled sence zarje Unstranske glorijske, vtisnjeni v oltarje Ljubezni verne ohladi mu želje.	
Senanu se sanja potem vse noči, od deklice nedrij, od njenih oči, de v smrtno bolezen pogreznil jo mraz, in de jo spovedat' zamudil je čas.	

2. Z eno povedjo izrazi končno sporočilo posamezne Prešernove pesmi.

DEKLETOM

.....

.....

GAZELA (6)

.....

.....

MATEVŽU LANGUSU

.....

.....

UKAZI

.....

.....

SVETI SENAN

.....

.....

3. Dopolni z ustrežno izbiro ene od petih predstavljenih Prešernovih pesmi.

Najbolj umetniško oblikovana je pesem

Najbolj dolgočasno vsebino ima pesem

Najteže razumljiva je pesem

Najbolj privlačno vsebino ima pesem

Najlaže razumljiva je pesem

Sedem sinov (povest v pesmi)

<p>Ak zgodbo čudno v sladkem tvojem kremelji prepeval, dragi domorodec, bom, ki lastna bližnji je slovanski zemlji, naj odpuščenja zadobom; v spomin si Hrvat, Čeh kot Kranjec jemlji, da vseh Slovanov eden le je dom; vse nas je ena kdaj rodila mati, dojila z enim mlekom, Bog ji plati!</p> <p>Blagrene, zadovoljne uživa dneve grof Mikič, slavljeni hrvatski ban, prost vsake, ki siromaka stiska, reve, od deželanov svojih spoštovan; pa kot najlepše zrno ni brez pleve, je sreči njega tud' osat prisjan, dotika njega tudi se resnica, da trn vsaktera svoj ima cvetlica.</p> <p>V zakonu leta že živi nektere, pozabi skoro, kar je bilo kdaj, blaga, časti obilno si nabere in bil imel na svetu že bi raj, pa kaj – vse upanje se mu podere, ki cvetlo mu prijetno je do zdaj: presrčno ljubi lepo svojo ženo, pa ah! bit' mati, ni ji dovoljeno.</p> <p>Visokih reveži ne zavidajte! Vsi skup nezmožna ste in slaba stvar, nad njih bliščobo se ne spotikajte, po volji vse tud' njim ne gre nikdar; marskdaj raztrgane so boljše bajte kot Pluta, Venere, Atene dar; ni mati še rodila ga sloveča, da bi pogodu bla mu ustregla sreča.</p> <p>Gospa sprehaja, kot večkrat, kraj grada nek dan poletni se za kratek čas. Približa se ji ženska srednje mlada. Podoba njena v srce gane vas: sirotica uboga sahne od glada, raztrgan je opravek, bled obraz, na rokah otročičev troje nosi, gospe ponižno vbogajme kaj prosi.</p>	<p>»So otročiči vsi ti vaši?« vpraša jo nejevoljna grofinja ostro. Sirota, ki na dar se lep zanaša, odgovori zaupno in krotko: »Vsi moji so, vsokost častita Vaša! Pa konec vsega hudega jih bo; Obenem porodila sem vse troje, živeti reva s čim jih nimam dvoje.«</p> <p>Čeprav navadnega je kaj na sveti, da, kjer otrok obilno, kruha ni; nasproti, kjer svetli so zlati šteti, brez sina Himen zakon rad stori, ubožci noče grofinja verjeti, na moč nad njo iz grla zakriči: »Poberi se lažnivka preč spred mene! Pod soncem mater take ni nobene.</p> <p>Čeprav že dosti si jih preslepila, pa jaz, grdoba! te poznam drugač; nobena ni beračiti ti sila, že slišala od tvojih sem zvijač: tožljivka si nedelavna in gnila, za lene lakot je najboljši vrač; živela rada dobro bi brez dela, zato z lažmi si beračiti jela.«</p> <p>Solzico si obriše od očesa in hitro zgine bož'ca spred gradu, oči povzdigne žalostna v nebesa, potoži vsegavednemu Bogu, njo ohraniti in nje sad telesa očetu izroči se večnemu. On, ki pod nebom čudno hrani ptice, ne bo pozabil revne sirotice.</p> <p>Gospa, domu ko pride, pripovduje, kar se naključilo je, možu vse; da utogotila ni nikoli huje kot dans nad beračico grdo se, k' lagati ji v obraz se ne sramuje, kar nemogočega na svetu je; in kak, namest da dar bi bla ji dala, predrzno babo je ozmerijala.</p>
<p>kremelj = stara mestna trdnjava Kranjec = Slovenec blagrene = blagrovane, lepe ban = mejni grof, fevdalni oblastnik na Ogrskem reva = revščina, tegoba osat = bodeča rastlina</p>	<p>Plut = starogrški bog bogastva opravek = oblačilo zlat = zlatnik, cekin Himen = starogrški bog poroke vrač = povračilo se utogotila = se razjezila</p>

<p>Grof, umen mož, prijazno jo pokrega: »Glej! bratovska ljudi vse veže vez, ne stori, ljuba!, več v prihodnje tega, pod nebom eden je berač in knez, obdan zamore biti dans od zlega, kdor bil včeraj je bogati Krez. Gotovo pregrešila si se silno, da si žalila rev'co tak obilno.«</p> <p>Pa al tovarš njen ljubezniv ji ustreže z naukom in svarjenjem tem lepim? Raztrga svojeglavosti ji mreže s pohlevnim glasom svojim in krotkim? Kaj še! močnejše trma nje se veže jo k mislim si v glavo utolčenim: brez uma, brez možgan se zdi ji vera, da trojčke bi imeti mogla ktera.</p> <p>Kralj Bela pošlje bana nad Tatare, da vojvodo ga vojsknim trumam vsem; sovražnika krivične ustavit' kvare, predrznim ulomiti tilc tatem. Ko grof se bije za pravice stare, doma kaj nov'ga se zgodi med tem? Gospa obenem znos' sinov sedmero, ko komaj mescev steče devetero.</p> <p>Vsi ljubeznivi so, čvrsti in zdravi, zaljubit' vanje mogel bi se vsak; pa kaj gospa k porodu svoj'mu pravi, ko došel blagoslov je zdaj ji tak? Ah! zgodba gre s siroto ji po glavi, srca nje črv peklen'mu je enak; zdaj šele gonijo jo Evmenide, ne manjka dosti, da ob um ne pride.</p> <p>Nad njo zgled imate mogočni sveta! Zapišite globoko v srce si, kaj tistim hudega nebo obeta, ki do sirot so neusmiljeni, hudoba bla gotovo bi prekleta, jih zaničvati v njih revščini. Sromaka vpitje gor v nebesa sliši in srdno zanj ponaša se Narviši.</p>	<p>Kako znebiti se sramote take, gospa modruje, misli dan in noč, zvijače, pota si umišlja vsake, pa uma nje preslaba vsa je moč; ker se raztrgati ne dajo šake, storiti vendar zadnjič kaj odloč'? Najlepše izrediti sklene dete, končati druge vse v nečast si štete.</p> <p>Jok mili detcev matere ne gane, od misel ne odstopi vragovih, neobčutljivo nje srce ostane do sinkov lastnih njenih tak lepih: zadeti mora dekla v koš pobrane, utopiti v potoku bližnjem jih. Da ne prišlo bi vsega nič na znanje, zažuga krščenci trdo molčanje.</p> <p>Že dekla gre skoz bližnji gozd s košarno povelje svoje zvršiti gospe, ko dokončavši vojsko ban nevarno na poti k domu ji naproti gre. Ko pred seboj jo vidi bežat' varno, zapreti pot ji slugam zapove; kaj nese, vpraša jo gospod prijazen, odgovor s strahom da, da koš je prazen.</p> <p>Pa ko boječo vidi trepetati, mu čudno zdi se, huje se je lot'; da ne predrzne naj se mu lagati, gorje nji! če ne govori brez zmot. Resnice plašna dalje mu ne krati, strah ima dobro svojo stran povsod: od kraja mu natanko razodene strupene soproge njega vse namene.</p> <p>Kot kdor predrami ravno se iz spanja, razločno vedeti ne more sam, al je resnica al bilo je sanja, kar se dozdeva, mu iz spanja zmam, po glavi banu misel se preganja: »Je to li res, al sanje le imam? Li smem verjeti to od žene svoje, ki bla edino je veselje moje?«</p>
<p>Krez = kralj, znan po neizmernem bogastvu vera = prepričanje Bela = madžarski kralj Tatari = nomadsko ljudstvo izza Karpatov truma = množica kvar = napad tilc = tilnik Evmenide = erinije, boginje maščevanja</p>	<p>Narviši = Bog pota = načini šake = roke vragov = vražji, hudičev zadeti = naložiti krščenca = služabnica zmota = laž ne krati = ne odreka</p>

<p>»Kar ljubo zaročnico sem jo snubil, kar pred oltarjem ji roko podal, ko svoje lastno sem telo jo ljubil, dolžnosti soproga zvestega dostal – bom nagnjenje, ljubezen k nji zdaj zgubil? Je ona hujša kot skrnobna žival?« Pa kaj – očem resnica se pokaže in zbrihta se, da pamet mu ne laže.</p> <p>Hudobi ti se vražji prečuditi ne more grof, ko zve se 'z zmame spet, nezumno žalost, jad mu grozoviti v srce uliva tak naklep preklet; previdno, modro vendar ve zakriti pravične nejevolje srd vnet; lijo pa iz očes solze mu vroče, ko ugleda v košu deteta spijoče.</p> <p>Objema jih, na srce jih ljubavi očetine pritiska mož vesel; na ščit svoj boja vajen jih postavi, ki tolkrat mu življenje je otel, jih zagovarja kralju in državi, ki bil, kar diha, zvest ji je čas cel. Skrb prva njega zdaj je in posebno vse, kar je k ohranjenju jim potrebno.</p> <p>Vendar pred ko domu se dekla vrne, zažuga ji, da dala bo glavo, če živi duši črkico razgrne, kar zgodlo se na poti ji je blo. Služabnike zdaj žen iskat zavrne, k' izredile bi deteca mu lepo; in res, dobiti bilo jih je k sreči, ki hotle so dojeti jih, jim streči.</p> <p>Ko sinki zvestim rokam so zročeni, napoti zadnjič se do doma ban; da bli v prihodnje tud' bi oskrbljeni, ljubezni do dežele vsak bil vžgan, izredili sinovi se pošteni, nikoli čuti oče ni zaspan: noben dan, ura tudi dne ne mine, da na otete bi ne mislil sine.</p>	<p>Les – leni starši! tukaj se zgledujte, ki skrb za otročiče ni vam mar, kot oča ta, ne žena njega slujte, spoznajte jih neba najdražji dar; ljudi in sebe samih se sramujte, ak manj umete kakor zverska stvar: roditi znajo tudi oroslani, pa mladi od njih niso poteptani.</p> <p>Z veseljem, komaj stopi v grad, navesti edin'ga grofu porod se sinu, pa, kar osrčje žuga mu razjesti, zakriva modro svetu celemu; dramiti soprogi svoji noče vesti, ne v hrup spravljati tihega domu: očetine se radosti vnema, vesel edinega sinu objema.</p> <p>Po skrbi staršev dobrih vsemogoči je mladi grof doma lepo rejen, odrašča naglo starosti otročji, po stanu z vsem spodobno preskrbljen, od dne do dne modrejši kot visočji, umetnosti potrebnih vseh učen; pa oča ima skrb na skrivnem vedno, da onih šest redi se tudi čedno.</p> <p>Kot dvojčika, utrdavca star'ga Rima, k' ju vreči v Tibro dedov brat veli, da se življenje zagotovi njima, volkulja v divji gošči tam doji: šestercev svojo dojkinjo vsak ima, ki bolje kot njih mati zanj skrbi; vsi rastejo očetu na veselje, do kraja spolnjene so njega želje.</p> <p>Že bliža zanj se srčno zaželjeni, za tovaršico njega bridki čas, ko dopeljati zadnjič jih nameni pred nje, strupene matere obraz. Po šegi gostje naredi grofeni, pripravi se s kopo, kar mika nas; gospodo povabiti da vso slavno in že sede krog mize vsi postavno.</p>
<p>zaročnica = zaročenka skrnobna = umazana zbrihta se = ove se zmama = omama jad = bes, togota nejevolja = jeza ljubav očetina = očetovska ljubezen je otel = je rešil</p>	<p>zavrne = pošlje oroslan = lev navesti se = naznani se žuga mu = preti mu, grozi mu utrdavec = ustanovitelj Tibra = Tibera, reka, ki teče skozi Rim zadnjič = slednjič, nazadnje grofeni = grofovski</p>

<p>Ko b' trenil, ropi notri šest junakov, vseh kakor mladi grof opravljenih; pod soncem gorših ni jih korenjakov, lepih, čvrstih, kot sveča zrašenih; ban ko šest svojih viteških vojščakov plemenitašev zboru skaže jih: lepoti čudi gostov se neznanih, zdravico jim napiva slednji zbranih.</p> <p>Že bliža praznik koncu se obeden, – ban stopi sred sinov, vprašanje da: »Kaj malopridnež tisti bil bi vreden, ki smrt junakov teh bi slast ga bla?« »Pri moji veri! krvolok poreden,« oglasi prva se izmed vseh gospa, »ki teh sokolov hotel kri bi žreti, to uro smrti mogel bi umreti.«</p> <p>»Ta krvolok si ti!, soproga moja,« povzame mož besedo njen srdit, »ko bla spolnila bi se volja tvoja, že zdavnaj vsi ti mogli bi vtonit'; pa vedi, da vseh šest grede iz boja je jezi tvoji vedlo mi umaknit'; ak vest otrple ni nikol te pekla, si sodbo sama čezse zdaj izrekla.«</p> <p>Kot Zevsa nenavadni svit Semelo, na tla njo trešči besedi tih jek, prebode, ji presune srce smelo, ki ni ganil ga mili detecev vek; pričjoče vse je živo spreletelo, zgleduje, čudi se, strmi vse vprek; kako bo zgodba čudna se končala, skrb ta edina vse je obhajala.</p> <p>V trepetu nezrečenem zdihujoča, ponižna kot berač razcapan, bos, z razpetimi rokami klečajoča gospa ji odpustiti grofa pros'; solza zaliva ji obličje moča, podobo smrti na obrazu nos': pa ne da se nikakor omečiti, nezmerno ne zastonj mož njen srditi.</p>	<p>Pričjočim vsem gospa se v srce smili v bridkosti strašni, ki je ni izreč; vsi združeni zavzdignejo jok mili, vsak prošnje skrikne svoje glas trepeč, gospa na pomoč v zadnji priti sili, ko vzdigne ban izdrt že goli meč, spolniti od nje same izrečeno krvavo sodbo sam nad svojo ženo.</p> <p>O stoj! o stoj! soprog, oče razžaljeni! Ak te ne gane žene tvoje jok, vsaj prošnje imenitnih gostov ceni in krik rojenih dvakrat ti otrok; nazaj spet v nožnico meč oster deni, da dneva konc veselje bo, ne stok; pravične ogenj jeze potolaži, pred svetom velkodušnost svojo skaži.</p> <p>Vendar – on, ki pravica mu je draga, žaljenje tudi pozabiti ve; vse lepo duše je njegove snaga, usmiljeno mu tolče tud' srce: na prošnje te se zadnjič ban premaga, krivico svoji odpusti gospa. Lepo pravice sveto je čaščenje, še lepše odpustiti razžaljenje.</p> <p>Naj vam pripoveduje drugo pero gostov zbranih čut veselja nov. Okro rosi solzice marsiktero v krogu razodetih vitezov; kdo zrekel bo čutenje mnogotero med sabo so spoznanih bratecov? Obilno popisvati taka čuda, v resnici! prazna bila bi zamuda.</p> <p>Brat bratu krog vrata se ovije, objema nepoznan'ga brateca, solza mu potok po obrazu lije, obraz umiva z njimi drugega, krvi glas slednjemu iz srca vpije – kdo priča bil je kdaj enakega? Plačeča mati tudi zdaj spoznana od njih objemana je, celivana.</p>
<p>ropi = plane, vdre gorši = boljši, lepši krvolok = krvnik mogel = moral Semela = hči tebandskega kralja, ki je prosila Zevsa, da bi prišel k nji v božji podobi; ko je ta nazadnje privolil, njeno umrljivo oko ni moglo prenesti bleščave boga, tako da se je pri prič</p>	<p>zgrudila na tla in umrla, spremenjena v plamen. smelo = pogumno vek = jok nezrečenem = neverjetnem ne zastonj = ne brez razloga snaga = moč plačeča = jokajoča celivana = ljubkovana</p>

<p>Vsi bana Mikića sedmeri sini pridobili so si slovečo čast, se darovali kralju, domovini, za nje obnašali, se slave rast, pri nji živeti v vitezov spomini, je hrepenenja njih edina slast, rodov sedmerih bili so očaki, ki mnogi so iz njih izšli junaki.</p>	<p>OPOMBA: Imena sedmerih sinov so: Simon, Bosan, Tomo, Džono, Ditro, Juraj in Mitar. Resnico te povesti lahko potrdijo imenitni pisci: Peter Alvinci, Vuk Bethlen, Štefan Tzegledi in več drugih.</p>
--	--

Krst pri Savici (povest v verzih)

<p>Matiju Čopu</p> <p>Vam izročim, prijatlja dragi mani! ki spi v prezgodnjem grobu, pesem milo; ločitvi od njega mi je hladilo, bila je lek ljubezni stari rani.</p> <p>Minljivost sladkih zvez na svet' oznani, kak kratko je veselih dni število, da srečen je le ta, kdor z Bogomilo up sreče onstran groba v prsih hrani.</p>	<p>Pokopal misli visokoteče, želja nespolnjenih sem bolečine, ko Črtomir ves up na zemlji sreče;</p> <p>dan jasni, dan oblačni v noči mine, srce veselo, in bolno, trpeče, upokoj'le bodo groba globočine.</p>
---	--

<p>Uvod</p> <p>Valjhun, sin Kajtimara, boj krvavi že dolgo bije za krščansko vero, z Avreljem Droh se več mu v bran ne stavi;</p> <p>končano njijno je in marsiktero življenje, kri po Kranji, Korotani prelita napolnila bi jezero.</p> <p>Gnijo po poljih v bojih pokončani trum srčni vojvodi, in njih vojščaki, sam Črtomir se z majhnim tropom brani.</p> <p>Bojuje se najmlajši med junaki za vero staršev, lepo bog'njo Živo, za črte, za bogove nad oblaki.</p> <p>On z njimi, ki še trd'jo vero krivo, beži tje v Bohinj, v Bistrško dolino, v trdnjavo, zidano na skalo sivo.</p> <p>Še dan današnji vidiš razvalino, ki Ajdovski se gradec imenuje, v nji gledaš Črtomirovo lastnino.</p>	<p>Devetkrat večja množ'ca jih obsuje, in zveste straže krog in krog postavi, odvzame up jim vse pomoči tuje;</p> <p>visoke odre tamkaj si napravi, zidovje podkopuje, vrata seka; ne polasti se njih, ki so v trdnjavi.</p> <p>Šest mescev moči tla krvava reka, Slovenec že mori Slovenca, brata – kako strašna slepota je človeka!</p> <p>Ko niso meč, sekira in lopata jih mogle, lakota nepremagljiva preti odpreti grada trdna vrata.</p> <p>Dalj Črtomir jim reve ne zakriva, besede te tovaršem reče zbranim: »Ne meč, pregnala bo nas sreča kriva.</p> <p>Le malo vam jedila, bratje! hranim, branili smo se dolgo brez podpore, kdor hoče se podati, mu ne branim;</p>
---	--

<p>mani = dobri duhovi umrlih Valjhun = vodja pokristjanjenih Slovencev, ki je s svojimi vojaki dokončal pokristjanjenje</p>	<p>Avrelj in Droh = vodji poganskih Slovencev srčni = pogumni reva = stiska, brezupen položaj</p>
---	---

<p>kdor hoče vas dočakat' temne zore, neproste dni živet' nočem enake, ne branim mu, al jutra čakati more.</p> <p>S seboj povabim druge vas junake, vas, katerih rama se ukloniti noče; temna je noč, in stresa grom oblake;</p> <p>sovražnik se podal bo v svoje kočice, le majhen prostor je tje do goščave; to noč nam jo doseči je mogoče.</p> <p><i>Narveč sveta otrokom sliši Slave,</i> tje bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti vol'jo vero in postav.</p> <p>Ak pa naklonijo nam smrt bogovi, manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim soncem sužni dnovi!«</p> <p>Ne zapusti nobeden ga v ti sili, molče orožje svoje vsak si vzame, strahljivca v celem ni imel števili;</p> <p>al komaj vrata so odprta, vname se strašni boj, ne boj, mesarsko klanje: Valjhun tam s celo jih močjo objame.</p>	<p>Tud' on se je zanesel na njih spanje, prelesti mislil je obzidje grada, in ponevedoma planiti nanje.</p> <p>Ko svojo moč najbolj vihar razklada, okrog vrat straža na pomoč zavpije, in vstane šum, da mož za možem pada.</p> <p>Ko se neurnik o povodnji vlije, iz hriba strmega v doline plane, z deročimi valovami ovije,</p> <p>kar se mu zoper stavi, se ne ugane, in ne počije prej, da jez omaga; tak vrže se Valjhun na nekristjane.</p> <p>Ne jenja prej, dokler ni zadnja sraga krvi prelita, dokler njih kdo sope, ki jim bila je vera čez vse draga.</p> <p>Ko zor zasije na mrličev trope, leže, k' ob ajde žetvi, al pšenice po njivah tam leže snopovja kope.</p> <p>Leži kristjanov več od polovice, med njimi, ki so padli za malike, Valjhun zastonj tam išče mlado lice njega, ki kriv moritve je velike.</p>
---	---

<p>Krst</p> <p>Mož in oblakov vojsko je obojno končala temna noč, kar svetla zarja zlato z rumen'ni žarki glavo trojno snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja, Bohinjsko jezero stoji pokojno, sledu ni več zunanjega viharja; al somov vojska pod vodo ne mine, in drugih roparjev v dnu globočine.</p> <p>Al jezero, ki na njega pokrajni stojiš, ni, Črtomir! podoba tvoja? – To noč je jenjal vojske šum zunanji, potihnil ti vihar ni v prsah boja; še hujši se je zbudil črv nekdanji, ak prav uči me v revah skušnja moja, bolj grize, bolj po novi krvi vpije, požrešnejše obupa so harpije.</p>	<p>Na tleh leže slovenstva stebri stari, v domačih šegah utrjene postave; v deželi parski Tesel gospodari, ječe pod težkim jarmom sini Slave, le tujcem sreče svit se v Kranji žari, ošabno nos'jo ti pokonci glave. Al, da te jenja ta skeleti rana, ne boš posnel Katona Utikana!</p> <p>Prenesla pričujoče ure teže bi ne bila let poznih glava siva; v mladosti vendar trdnejše so mreže, ki v njih drži nas upa moč goljfiva; kar, Črtomir! te na življenje veže, se mi iz tvojih prejšnjih dni odkriva, ko te vodila ni le stara vera tje na osredek Blejskega jezera.</p>
--	--

<p>sliši = pripada prosti = svobodni maliki = poganski bogovi harpije = strašljive roparske ptice z žensko glavo</p>	<p>parski Tesel = Tassilo, bavarski vojvoda, ki je s pomočjo Valjhuna podjarmil Slovence Katon Utikan = poraženi rimski poveljnik, ki je v severnoafriški Utiki napravil samomor</p>
--	--

<p>Tje na otok z valovami obdani, v današnjih dnevih božjo pot Marije; v dnu zad stoje snežnikov velikani, polja, ki spred se sprosti, lepotije ti kaže Blejski grad na levi strani, na desni griček se za gričem skrije. Dežela kranjska nima lepš'ga kraja, ko je z okolščno ta, podoba raja.</p> <p>Tam v časih Črtomira na otoki podoba boginje je stala Žive, ki so zročeni ji mladenčev stoki, ki so ji, ve dekleta ljubeznive! zročeni vaši smehi, vaši joki, orožja, ki so nam nepremagljive: – Tam bog'nje vežo Staroslav in lepa njegova hči odpira in zaklepa.</p> <p>Hči Bogomila, lepa ko devica sloveča Hero, je bila v Abidi, nedolžnost vnema ji oči in lica, lepote svoje sama le ne vidi, priliznjena mladenčev govorica je ne napihne, ji srca ne spridi. Spolnila komaj je šestnajsto leto; srce mlado ni za noben'ga vneto.</p> <p>Dari opraviti bog'nji po navadi prinese Črtomira lahka ladja, od tega, kar raste pri njega gradi, od črede, žita in novine sadja; ko bliža z njimi se devici mladi, zadene ga, ko se je najmanj nadja, iz nje oči v srce ljubezni strela, plamen neogasljiv je v njem vnela.</p> <p>O blagor, blagor, Črtomir! ti vneto je deklica od tvojega pogleda, kak od zamaknjenja je vsa prevzeta, kak gleda v tla, kak trese se beseda! Ko zarija, ki jasen dan obeta, zarumeni podoba njena blede, in v tvoji roki roka nje ostane zadržana ji od moči neznane.</p>	<p>Naj pevec drug vam srečo popisuje, ki celo leto je cvetla obema: kak Črtomir osredek obiskuje, kak oča omladi med njima dvema, ki ni, ko meni, mu veselje tuje, ki srečna ga ljubezen v prsih vnema, pijanost njuno, ki tak hitro mine, pregnana od ločitve bolečine.</p> <p>Že, Črtomir! je treba se ločiti, ne slišiš, kak glasno trobenta poje? Pripodil s sabo je Valjhun srditi požigat božje veže divje roje; povsod vzdigujejo se vere štiti, ki si prejel od matere jo svoje, te vere, ki ji deklica ta služi, ki zdaj te z njo ljubezen čista družī.</p> <p>Kak težka, bridka ura je slovesa! Stoje po licih jima kaplje vroče, objeta sta, ko bi bila telesa en'ga, spustiti žnabel žnabla noče; si z lev'ga oča, desnega očesa jok briše, ki ga skriti ni mogoče, ko vidi v tako žalost nju utopljene, in da tolažbe zanju ni nobene.</p> <p>Bi spomnil njima zmage večno slavo, ak bi, da jo doseči moč je, sodil; al preveliko trumo je čez Dravo po Kokri doli v Kranj Valjhun pripodil. se možu zdi, da gre le v smrt krvavo, brez da bi vero, brate osvobodil. – List pride, kak vasi in veže božje gore; – čas, Črtomir! je vzeti orožje.</p> <p>In šel je boj bojvat brez upa zmage, in skazal se je korenine prave, kjer suče meč, na čelu smrtno srage leže sovražnikov trupla krvave mrtvih, al izdihjočih duše drage; vendar ne meč, ne moč gradu trdnjave bogov ne more rešiti slavnih staršev, in ne pred smrtjo ohraniti tovaršev.</p>
<p>snežniki = zasnežene visoke gore Živa = boginja ljubezni, slovanska Venera veža = svetišče Hero = Afroditina svečenica, zaljubljena v mladeniča Leandra, ki je živel na drugi strani morske ožine; ko je ta nekoč kot vsako noč plaval k nji, je v svetišču ugasnila luč; Leander je utonil, Hero pa je v obupu skočila v valove</p>	<p>zarumeni = zardi osredek = otok na sredi jezera roji = skupine vojakov žnabel žnabla = ustna ustne truma = množica Kokra = pritok Save v Kranju list = sporočilo, pismo sraga = sled potu ali krvi na koži</p>

<p>Premagan pri Bohinjskem sam jezeri stoji naslonjen na svoj meč krvavi, z očmi valov globoko brezno meri, strašne mu misli rojijo po glavi, življenje misli vzeti si v slepi veri; al nekaj mu predrzno roko ustavi – bila je lepa, Bogomila! tvoja podoba, ki speljala ga je 'z boja.</p> <p>Enkrat videt' želi podobo milo, pozdravit' prejšnjega veselja mesto; al srečno je prestala časov silo, al njeno mu srce še bije zvesto, al morebit' pod hladno spi gomilo, al premagavec mu je vzel nevesto, al živa, al mrtva je, zvedet' more, ločiti prej se iz sveta ne more.</p> <p>Znan ribič privesla od one strani, opomni ga, kak sam sebe pozabi, kako povsod ga iščejo kristjani, kak z ujetimi Valjhun srditi rabi, prijazno dalj mu tam ostati brani, stopiti k sebi ga v čolnič povabi, da ga pripelje v varnejše zavetje; vda Črtomir se v to, kar ribič svetje.</p> <p>In brž veslata v konec ta jezera, kjer bistra vanjga pribobni Savica; ker srečen veter nju roke podpira, čolnič leti, ko v zraku urna ptica. Se ribič po sovražnikih ozira, čoln ustavi, kjer je gosta senc temnica. – Ker se mu zdi, da lakota ga grudi, junaku, kar je v torbici, ponudi.</p> <p>Želi dat' Črtomir mu povračilo, al v vojski dnarji so bili razdani; da Staroslav, se spomni, z Bogomilo mu v skrivnem kraju tovor zlata hrani, nju poiskati da mu naročilo, in da mu prstan samo njima znani, da bo pri njima storil mu resnico; – prinesti zlata reče četrtnico.</p>	<p>Po Bogomili prašat' mu ukaže: al gleda svetlo sonce, je še živa, al so obvarvale jo mokre straže, al pred sovražniki drugje se skriva, in kod najvarnejša se pot pokaže, tje, kjer zdaj draga deklica prebiva? Pri slapu čakal jutro bo Savice, vesele ali žalostne novice.</p> <p>Slap drugo jutro mu grmi v ušesa; junak premišlja, kak bolj spodaj lena voda razgraja, kak bregove stresa, in kak pred njo se gore ziblje stena, kak skale spodkopuje in drevesa, kak do nebes leti nje jeze pena! – Tak se zažene, se pozneje ustavi mladenič, Črtomir pri sebi pravi.</p> <p>Zbudi ga 'z misli teh mož govoric, ki bližajo se z blagom obloženi, spozna koj ribiča poštena lica; neznan mož pride po stezi zeleni; talar in štola, znamenji poklica, povesta mu, da služi Nazareni. Po meč bi desna se bila stegnila, v ti priči se prikaže Bogomila.</p> <p>»O, sem na srce moje, Bogomila! Skrbi je konec, žalosti, nesreče, se trese od veselja vsaka žila, kar gledam spet v obličje ti cveteče, naj brije zdaj okrog viharjev sila, naj se nebo z oblaki preobleče, ni meni mar, kar se godi na sveti, ak smejo srečne te roke objeti.«</p> <p>Iz njega rok izmakne se počasi, in blizu se na prvi kamen usede, in v trdnem, ali vendar milem glasi mladenču vnet' mu reče te besede: »Ne združenja, ločitve zdaj so časi, šel naj vsak sam bo skoz življenja zmede; da b' enkrat se sklenili poti naji, me tukaj vidiš zdaj v samotnem kraju.</p>
<p>gomila = vzpetina z grobovi premagavec = zmagovalec srditi = neusmiljeni rabi = ravna, postopa svetje = svetuje Savica = izvir Save Bohinjke grudi = teži četrtnica = četrtna</p>	<p>mokre straže = jezerske vode okoli otoka talar = črno oblačilo krščanskega duhovnika štola = obredni trak krščanskega duhovnika Nazareni = Jezusu Kristusu (Jezusu iz Nazareta) brije = močno piha preobleče = prekrije vnet' mu = gorečemu, zaljubljenemu zmede = težave, preizkušnje</p>

<p>Povedat' moram ti, da sem kristjana, malikov zapustila vero krivo, da je bežala ta, k' ob soncu slana, da dal krstit' je oča glavo sivo, soseska je Marije službi vdana v dnu jezera utopila bog'njo Živo. Kako prišla k resnice sem pogledi, moj Črtomir! v besedah kratkih zvedi:</p> <p>Večkrat v otoka sem samotnem kraji, ko te je ladja nesla proč od mene, si mislila, al bo ljubezen naji prešla, ko val, ki veter ga zažene, al hrepenecih src želje najslaji ogasil vse bo zemlje hlad zelene, al mesta ni nikjer, ni zvezde mile, kjer bi ljubeča srca se sklenile.</p> <p>Te misli, ko odšel si v hude boje, miru mi niso dale več siroti. V nevarnosti življenje vedet' tvoje, zaprte vse do tebe videt' poti, ni vedlo kam se dati srce moje, tolažbe nisem našla v taki zmoti. Obupala sem skoraj takrat reva; kak sem želela v noči ti svit dneva!</p> <p>En dan sem prašat šla po vojske sreči, al skozi se še ni sklenila z vami; učil ljudi je mož bogaboječi, duhovni mož, ki zdaj ga vidiš z nami; kako nas ustvaril vse je Bog največi, kak greh prišel na svet je po Adami, kak se je božji sin zato učlovečil, da bi otel narode in osrečil.</p> <p>Da pravi Bog se kliče Bog ljubezni, da ljubi vse ljudi, svoje otroke, da zemlja, kjer vijo viharji jezni, je skušnje kraj, da so naš dom visoke nebesa, da trpljenje in bolezn z veseljem vred so dar njegove roke, da čudno k sebi vod' otroke ljube, da ne želi nobenega pogube.</p>	<p>Da ustvaril je ljudi vse za nebesa, kjer glori'ja njega sije brez oblaka, oko ni vid'lo, slišala ušesa veselja, ki izvoljene tam čaka, da sproščenim bo vseh težav telesa se srečnim izpolnila volja vsaka, da bodo tamkaj božji sklepi mili te, ki se tukaj ljubijo, sklenili.</p> <p>Ko šla domov sem z družbo najno v glavi, me mož, ki je ta uk učil, doide; prijazno v svoji šegi me pozdravi, pove, da prej je štet bil med druide, da preobrnil se je k veri pravi, da v naše kraje oznanvat jo pride; ker so vasi bile mu krog neznane, z menoj iti želi, ker noč postane.</p> <p>Doma očetu, meni razodeva, kar prerokvali nekdam so preroki, kak, kar grešila sta Adam in Eva, na križu opero krvi potoki, popiše nama strah sodnega dneva, vse čudeže, ki vere so poroki; kar vedet' treba je, zloži po vrsti, ker sva mu vse verjela, naju krsti.</p> <p>Al ena skrb me je morila vedno, da ti med njimi si, ki Bog jih črti; večkrat sem v sanjah vid'la glavo čedno bledo ležati na mrtvaškem prti; sem trepetala zate uro sledno, da bi nebes ne zgrešil v bridki smrti. Mož božji mi bolno srce ozdravi, ker, da zamore vse molitev, pravi.</p> <p>Kolikokratov sem od tod v samoti klečala, klicala pomoč Marije: 'Zavreči v jezi ga, moj Bog! ne hoti; ker v zmoti žali te, ne 'z hudobije, ne daj v oblast sovražni ga togoti, pred njo naj milost tvoja ga zakrije!' In čudno te je tisto noč ohranil, ko ni noben tovarš se smrti ubranil.«</p>
<p>kristjana = kristjanka soseska = prebivalci sosednjih vasi Marije = device Marije vedet' = domnevati po Adami = po Adamu, prvem človeku božji sin = Jezus Kristus bi otel = bi rešil skušnja = preizkušnja</p>	<p>glorija = nebeški soj z družbo = z zvezo druidi = keltski poganski svečeniki na križu opero = operejo ob križanju Jezusa poroki = jamstvo, dokaz jih črti = jih nima rad, jih zaničuje na prti = na prtju togota = jeza, bes</p>

<p>BOGOMILA »Iz spanja svoj'ga, Črtomir! se zbudi, slovo daj svoji strašni, dolgi zmoti, po potih se noči temne ne trudi, ne stavi v bran dalj božji se dobroti, in njene milosti dni ne zamudi, da skleneta se enkrat najni poti, ljubezen brez ločitve da zazori po smrti nama tam v nebeškem dvori.« ČRTOMIR »Kak bom povrnil, Bogomila draga! ljubezen, skrb, kar si trpela zame? V veselju skoraj mi srce omaga, ki v njemu tvoja ga ljubezen vname, dokler krvi ne uteče zadnja sraga, in groba temna noč me ne objame, ti sužno moje bo življenje celo, ti gospoduj čez vero, misli, delo.</p> <p>Kako bi mogel tebi kaj odreči, storiti tega ne, kar boš želela! Al zmislil ran, ki jih Valjhuna meči so storili, in pšic njegovih strela, kaj videli krvi smo v Kranji teči, kristjanov tvojih vse preudari dela, in mi povej, al ni črt najbolj jezni njih Bog, ki kličeš ga Boga ljubezni?« DUHOVNI »Po celi zemlji vsem ljudem mir bodi! tako so peli angelcev glasovi v višavah pri Mesijesa prihodi; da smo očeta enega sinovi, ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi, da ljubiti' mor'mo se, prav' uk njegovi. Valjhun ravna po svoji slepi glavi, po božji volji ne, duhovni pravi.« ČRTOMIR »Ljubezni vere, in miru in sprave, ne branim se je vere <i>Bogomile</i>, vem, da malike, in njih službo glave služabnikov njih so na svet rodile, v njih le spoštval očetov sem postave, al zdaj ovrgle so jih vojske sile. Ak sklene me s teboj krst, Bogomila! kdaj bo zakona zveza me sklenila?«</p>	<p>BOGOMILA »Odločeni so roži kratki dnovi, ki pride nanjo pomladanska slana, al v cvetju jo zapadejo snegovi! tak mladi deklici, ki zgodnja rana srce ji gloda, usmrti mir njegovi, le kratka pot je skoz življenje dana; al je za majhen čas se združiti' vredno, da bi ločitve spet se bala vedno?</p> <p>Da bi od smrti rešil te nesrečne, in tamkaj mili Bog v nebeškem raji z menoj te, dragi! sklenil čase večne, pustila v nemar sem želje najslaji, pustila v nemar dni na svetu srečne, sem odpovedala se zvezi naji; – je uslišana bila molitev moja. – Ne smem postati jaz nevesta tvoja.</p> <p>Bogu sem večno čistost obljubila, in Jezusu, in materi Mariji; kar doživela let bom še števila v želja bridkosti, v upa rajskem siji, nobena me ne bo premogla sila, bila da svojemu, sveta Mesiji, nebeškemu bi ženinu nezvesta, nikdar ne morem tvoja bit' nevesta!« –</p> <p>Duhovni reče med besede take: »Zakona sreče ta uživati' ne more, kdor dela mojim, tvojim je enake predrznil v časa se sejati' razore, druid sem z zmoto jaz slepil rojake, ak bi ne bil dajal tvoj meč podpore, kdaj ugasnila bila bi kriva vera, bi vdova ne bila žen marsiktera!</p> <p>Tvoj pot je v Oglej, da položil nate roke bo patriarh, ak duh te žene, ko si pogubljal jih, oteti brate, duhovnega te storil bo, ko mene. V deželah jutra čakajo bogate te žetve, ne zamudi je nobene, le hitro v Oglej, tje do patriarha, da posveti te mašnika, duš varha.«</p>
<p>ne stavi v bran se = ne upiraj se zmislil = spomni se pšice = puščice v Kranji = na Kranjskem črt = zli duh Mesijes = Mesija, Odrešenik postave = zakoni, pravila, običaji</p>	<p>dnovi = dnevi Oglej = pomembno versko središče ob izlivu Soče, sedež patriarha patriarh = častni naziv krščanskega škofa dežele jutra = dežele na vzhodu mašnik = duhovnik varh = varuh</p>

<p>ČRTOMIR</p> <p>»Prav praviš, da ne smem jaz upat' sreče, ki vedno je in bo sovražna meni: dosegel oča zmage ni sloveče, končal življenje v vojski je zgubljeni, odšla je mati komaj sponam ječe, že davno jo pokriva grob zeleni. Osrečit' hoče me ljubezen sladka, al, kak sladkost bila je njena kratka!</p> <p>V deželi koj trobente glas zapoje, od Bogomile drage mene loči, junaško bili smo z Valjhunom boje, vesele zmage dan nam ne napoči, pomoril meč je vse tovarše moje, beg je moj up, gozd je moj dom pričjoči. Nespametna bila bi z mano zveza, ki me preganja vedno sreče jeza.«</p> <p>BOGOMILA</p> <p>»Ljubezni prave ne pozna, kdor meni, da ugasniti jo more sreče jeza; gorela v čistem, v večnem bo plameni zdaj, in ko mi odpade trupla peza; v zakonu vendar brani sad mi njeni uživati z Bogom trdnejša zaveza. Odkrila se bo tebi onstran groba ljubezni moje čistost in zvestoba.</p> <p>Da bodo znani božji jim obeti, jih oznanvat pojdi v slovenska mesta; kar dni odločenih mi bo na sveti, Bogu in tebi bom ostala zvesta, v nebesih čakala bom pri očeti čez majhen čas deviška te nevesta, dokler žalujejo po teb' otete krdela, prideš k meni v mesta svete.«</p> <p>Izmed oblakov sonce zdaj zasije, in mavrica na blede Bogomilo lepote svoje čisti svit izlije, nebeški zor obda obličje milo; jok, ki v oči mu sili, komaj skrije, da ni nebo nad njim se odklenilo, da je na svetu, komaj si verjame, tak Črtomira ta pogled prevzame.</p>	<p>Ko je minul, kar misli, da bo v sili zlata mu treba, si od mož ga vzame; dar ribču da, njim, ki so ga nosili.</p> <p>»Kar Staroslav zlata še hrani zame, daj ga sirotam,« reče Bogomili, se bliža ji, presrčno jo objame, molče poda desnico ji k slovesi, solze stojijo v vsakem mu očesi.</p> <p>»O čakaj, mi dopolni prošnjo eno! pred ko se ločva,« Bogomila pravi, »da mi v skrbeh ne bo srce utopljeno, da lažje se bridkosti v bran postavi, pred, ko greš v Oglej čez goro zeleno, se pričo mene odpovej zmotnjavi, dokler te posveti krst, se zamudi, voda je blizu, in duhovni tudi.«</p> <p>Molče v to prošnjo Črtomir dovoli, z duhovnim bliža slapu se Savice, molitve svete mašnik, on z njim moli, v imenu krsti ga svete Trojice. So na kolenih, kar jih je okoli, se od veselja svet' obraz device, ki je bila podpora vere krive, je opravljala službo bog'nje Žive.</p> <p>Razlagajo, ko pride v Akvilejo, mu sveta pisma prosta zmote vsake; postane mašnik, v prsih umrjejo nekdanji upi; med svoje rojake Slovence gre, in dalje čez njih mejo, do smrti tam preganja zmot oblake. – Domov je Bogomila šla k očeti, nič več se nista videla na sveti.</p>
<p>spone = verige pričjoči = sedanji, obstoječi sreče jeza = nesrečna usoda peza = teža obeti = obljube, napovedi otete = ubite krdela = množice</p>	<p>zor = zarja v bran postavi = upre zmotnjava = napačno versko prepričanje sv. Trojica = Bog Oče, Sin in Sveti Duh podpora vere krive = podpornica poganske vere Akvileja = Oglej v prsih umrjejo = izginejo</p>

Vprašalnik za preverjanje recepcije (Sedem sinov in Krst pri Savici)

Obkroži ali podčrtaj ustrezni podatek.

Spol	M	Ž	Šola	ekonomska	gimnazija		
Izobrazba očeta	osnovna		srednja	visoka			
Izobrazba matere	osnovna		srednja	visoka			
Ocena iz slovenščine v prvem letniku	1	2	3	4	5		

Naloge, ki se nanašajo na besedilo z naslovom Sedem sinov:

1. Razvrsti dogodke na desni strani v pravilno časovno zaporedje.

Mikićeva žena rodi številne sinove	
ban Mikić doma objema preostalega sina	
prikažejo se zavrženi sinovi - junaki	
vsi prisotni odpušijo kruti materi zločin	
Mikićeva žena sreča revno žensko z otroki	
ban Mikić hoče pred gosti ubiti lastno ženo	
ban Mikić gre z vojsko nad sovražnike	
ban Mikić ob vrnitvi domov sreča služabnico	
ban Mikić priredi gostijo	
zavrženim otrokom poiščejo rejnike	
Mikićeva žena ukaže dekli pomor	
ban Mikić premaga sovražno vojsko	

2. Podčrtaj pravilno trditev.

- Dogajanje poteka na Ogrskem – Hrvaškem – Kranjskem.
- Ban Mikć je bogat – srednje premožen – reven.
- Banova žena je lepa – ni lepa.
- č) Beračica je verna – ni verna.
- d) Ban je šel z vojsko nad Turke – Tatare – Srbe.
- e) Beračica ima tri otroke – pet otrok – sedem otrok.
- f) Služabnica naj bi otroke posvojila – zabodla – utopila.
- g) Gospa sama zahteva za zločin nad junaki izgon – smrt – zapor.

3. Zapiši v eni povedi svoje razumevanje vsebine tretje kitice pesnitve.

V zakonu leta že živi nekte, pozabi skoro, kar je bilo kdaj, blaga, časti obilno si nabere in bil imel na svetu že bi raj, pa kaj – vse upanje se mu podere, ki cvetlo mu prijetno je do zdaj: presrčno ljubi lepo svojo ženo, pa ah! bit' mati, ni ji dovoljeno.	
--	--

4. Predstavi značajske lastnosti osrednjih literarnih oseb.

ban Mikić	Mikićeva žena
-----------	---------------

5. Navedi v eni povedi zaključno sporočilo pesnitve. Pri tem si pomagaj z zaključno kitico.

Vsi bana Mikića sedmeri sini pridobili so si slovečo čast, se darovali kralju, domovini, za nje obnašali, se slave rast, pri nji živeti v vitezov spomini, je hrepenenja njih edina slast, rodov sedmerih bili so očaki, ki mnogi so iz njih izšli junaki.	
---	--

Naloge, ki se nanašajo na besedilo z naslovom Krst pri Savici:

1. Razvrsti dogodke na desni strani v pravilno časovno zaporedje.

Črtomir se z vojaki zateče na Ajdovski gradec	
Črtomir ob jezeru razmišlja o samomoru	
Bogomila se skupaj z očetom da krstiti	
Črtomir se na otoku zaljubi v Bogomilo	
krvavi nočni spopad na Ajdovskem gradu	
Črtomir zapusti Bogomilo in odide v boj	
Valjhun porazi Avrelija in Droha	
Črtomir se da krstiti ob slapu Savici	
Bogomila odide domov k očetu	
oblegani Črtomirovi vojski zmanjka hrane	
Bogomila pride z duhovnikom k slapu Savici	
Bogomila izve za poraz na Ajdovskem gradu	

2. Podčrtaj pravilno trditev.

- Dogajanje poteka na Dolenjskem – Gorenjskem – Štajerskem.
- Črtomir je bogat – srednje premožen – reven.
- Bogomila je lepa – ni lepa.
- Črtomir pred bitko je veren – ni veren.
- Črtomir na Blejskem otoku daruje Heri – Vesni – Živi.
- Valjhunovih vojakov je petkrat – sedemkrat – devetkrat več.
- Bogomila reši Črtomira z molitvijo – žrtvovanjem – uporom.
- Bogomila na koncu prosi za smrt – krst – poroko.

3. Zapiši v eni povedi svoje razumevanje vsebine štirinajste kitice Krsta.

In šel je boj bojvat brez upa zmage, in skazal se je korenine prave, kjer suče meč, na čelu smrtne srage leže sovražnikov trupla krvave mrtvih, al izdihjočih duše drage; vendar ne meč, ne moč gradu trdnjave bogov ne more rešit' slavnih staršev, in ne pred smrtjo ohranit' tovaršev.	
--	--

4. Predstavi značajske lastnosti osrednjih literarnih oseb.

Črtomir	Bogomila
---------	----------

5. Navedi v eni povedi zaključno sporočilo pesnitve. Pri tem si pomagaj z zaključno kitico.

Razlagajo, ko pride v Akvilejo, mu sveta pisma prosta zmote vsake; postane mašnik, v prsih umrjejo nekdanji upi; med svoje rojake Slovence gre, in dalje čez njih mejo, do smrti tam preganja zmot oblake. – Domov je Bogomila šla k očeti, nič več se nista videla na sveti.	
--	--

Naloge, ki se nanašajo na obe besedili skupaj (Sedem sinov in Krst pri Savici):

1. Navedi tisti dogodek, ki se ti je najbolj vtisnil v spomin.

.....

2. Navedi tisto dogajanje, ki te je najbolj pretreslo

a) v pozitivnem smislu

.....,

b) v negativnem smislu

.....

3. Navedi dogajanje, ki se ti je zdelo najbolj dolgočasno.

.....

4. Navedi osebo, ki ti je bila najbolj všeč, in pojasni, zakaj.

.....

.....

5. Navedi osebo, ki ti je bila najmanj všeč, in pojasni, zakaj.

.....

.....

6. Navedi dve ravnanji posameznih literarnih oseb, ki jih obsojaš.

.....

.....

7. Navedi dve ravnanji posameznih literarnih oseb, ki jih odobravaš.

.....

.....

Naloge, ki zahtevajo izbiro med Sedmimi sinovi in Krstom pri Savici.

1. Bolj razumljivo besedilo je

.....

2. Bolj umetniški jezik je v

.....

3. Bolj prepričljiva zgodba je v

.....

4. Bolj zanimiv zaključek je v

.....

5. Bolj aktualno dogajanje je v

.....

6. Bolje prikazane osebe so v

.....

Naloga, ki se nanaša na dijaka samega:

1. Navedene vrednote razvrsti na desni strani po pomembnosti od zgoraj navzdol.

biti Evropejec	
imeti dosti znanja	
biti uspešen v življenju	
biti pripadnik slovanskega naroda	
imeti dosti denarja	
imeti razumevajoče starše	
biti Slovenec	
biti zdrav	
biti srečno zaljubljen	
biti priljubljen med sovrstniki	

Razumevanje klasične poezije (empirična raziskava)

Pozorno preberi obe pesmi in reši naloge na desni strani (obkroži pravilen odgovor oz. s svojimi besedami v eni povedi zapiši vsebino/sporočilo kitice). Podčrtaj tudi ustrezni trditvi na koncu vprašalnika.

<i>Kar na kose je razdjano Med narode tuje bilo, Bo po splošni želji gnano Se v Slovenjo prerodilo, To je vsi Evropi znano. Pomenljiva bo premena, Rasla bo narodu cena; Kranjska v tem se verlo trudi, Gorotanska, Štirsko tudi, Upa barva je zelena.</i>	Slovenski narod bo pridobil na ugledu, ker x) bodo Slovenci bolj samozavestni, x) bodo Slovenci bolj delavni, x) se bo združil v eni državi.	<i>Le začniva per Homeri, Prosil reva dni je stare; Mraz Ovidja v Pontu tare; Drugih pevcov zgodbe beri: Nam spričuje Aligieri, Kako sreča pevce vdarja; Nam spričujeta pisarja Luzijade, Don Quixota Kakošne Parnasa pota. – Slep je, kdor se s petjam vkvarja.</i>	Znani evropski književniki so x) bili zaradi svojih leposlovnih del zelo ugledni, x) imeli srečo v življenju, x) imeli težko in nesrečno življenje.
<i>Pa nemškutar kislo gleda, Ker naskriž račun mu gre, Nemca tud zavid ujeta, De Slovenja se zave V tem ko njemu žuga zmeda. Ta se bo verteti znala, Z djanjem svoj prospah iskala; Po pravilih scer postave, Po zakonu v blesk deržave, Vse nasprotnike pognala.</i>	Slovenci bomo v prihodnosti uspeli, če x) se bomo držali zakonov obstoječe države, x) ne bomo zavidali Nemcem nadvlade, x) se bomo uprli in pregnali cesarja.	<i>Kaj Petrarkov, kaj nam Tasov Triba pevcov je perjetnih? Slišim od butic nevkretnih Prašat' zdajnih, prednjih časov. Komur mar perjetnih glasov Pesem, ki pojo Matjaže, Boje krog hrovaške straže, Mar, kar pevec pel Ilirje, Mar, »Čebel'ce« roji štirje. Krajnec moj mu osle kaže.</i>	Kranjci javno zaničujejo x) evropske in slovenske pesnike, x) evropske pesnike, slovenske pa cenijo, x) slovenske pesnike, evropske pa zelo občudujejo in tudi berejo.
<i>Da! premenulo se bode Plodne v polja naše stanje; Sverha solz bo, muk in škode, Vmolknulo nam bo prašanje, Kaj čez nas Germanja gode. Nej nastopi doba plena, Gazi kri se do kolena; Tik nadlog in groz globine Združila pogumne sine Bo Slovenja prerोजना.</i>	SPOROČILO:	<i>Lani je slepar starino Še prodajal, nosil škatle, Meril platno, trak na vatle, Letas kupi si grajšino. Naj gre pevec v daljno Kino, Še naprej se pot mu kaže, Naj si z tinto perste maže, Naj ljubezen si obeta Vneti lepiga dekleta, Pevcu vedno sreča laže.</i>	SPOROČILO:
<i>Res je nam sovražnih mnogo, Vest jih peče krivde lastne; Vsak po sebi sodi strogo, Reče strupne, včasih mastne, Puha na Slovenjo vbogo. Ta ne bo se prepirlala, Samo krepčati se znala, Ko zabliska doba djanja, Vergla proč odejo spanja, Jih ko črešnje pozobala.</i>	SPOROČILO:	<i>Vunder peti on ne jenja: Grab'te dnarje vkup gotove, Kupuvajte si gradove, V njih živete brez terpljenja! Koder se nebo razpenja, Grad je pevca brez vratarja, V njem zlatnina čista zarja, Srebernina rosa trave, Z tim posestvam brez težave On živi, vmerje brez dnarja.</i>	SPOROČILO:

Nedvomno je bolj umetniško
Nedvomno je bolj razumljivo

A) besedilo na levi strani,
A) besedilo na levi strani,

B) besedilo na desni strani.
B) besedilo na desni strani.